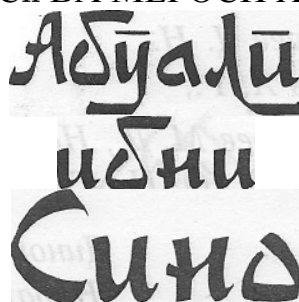

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ИНСТИТУТИ
ШАРҚШИНОСӢ ВА МЕРОСИ ХАТТИИ АИ ҶТ

Абӯалӣ
ибни
Сино
ҚОНУНИ *ТИБ*

ДУШАНБЕ 2005

ИБОРАТ АЗ ПАНЧ КИТОБ
САРРЕДАКСИЯИ ИЛМИИ
ЭНСИКЛОПЕДИЯИ МИЛЛИИ ТОЧИК
ВАЗОРАТИ ФАРҶАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ИНСТИТУТИ
ШАРҚШИНОСӢ ВА МЕРОСИ ХАТТИИ АИ ҶТ

IV

АНДАР БЕМОРИҶОИ ҶУЗӢИЕ, КИ
ХОССИ ЯҶОН АНДОМ НЕСТАНД ВА
АНДАР БАӢНИ ОРОСТАӢӢ
САРРЕДАКСИЯИ ИЛМИИ
ЭНСИКЛОПЕДИЯИ МИЛЛИИ ТОЧИК
ДУШАНБЕ 2005

Аз араби тарҷима ва таҳияи *С. Шаҳобуддинов*

Ҳайати таҳририя

Диноршоев М. Д., Назриев Ҷ. Н., Нуралиев Ю. Н., Тошев А. Р., Шаҳобуддинов С., Қурбонов А. Қ.

Мухаррир: *А. Тошев.*

Абӯалӣ ибни Сино Қонуни тиб: Иборат аз 5 китоб - Душанбе: Сарредаксияи илмӣи Энсиклопедияи Миллии Тоҷик, 2005. Китоби 4. Андар бемориҳои ҷузъие, ки хосси ягон андом нестанд ва андар баӢни оростаӢӢ

«Қонуни тиб»-и Абӯалӣ ибни Сино маҷмӯи донишҳоро оиди тибби қадим ва асримӣёнаӢ фаро гирифта, бо мушоҳидаҳои шахсӣ ва кашфиёти ҳуди муаллиф такмилу инкишоф дода шудааст. Дар муддати қарнҳо ин китоб ҳамчун дастури хатмии роҳнамои табибони Аврупо (то асри 18) ва Шарқ (то асри 20) хизмат карда, ба забонҳои лотинӣ, яҳудӣ, англисӣ, олмонӣ, русӣ, ўзбекӣ тарҷима гардидааст.

Китоби ҷаҳоруми «Қонуни тиб» дар баӢни бемориҳоест, ки агар рӯи диҳанд, хосси ягон андом нестанд ва низ дар баӢни оростаӢӢ (косметика) мебошад. Дар ин китоб тамоми бемориҳо, иллатҳо ва осебҳое, ки ба тамоми тан умумият доранд ва роҳҳои муолаҷаи онҳо баён ёфтааст, аз қабили табҳо,

омосҳову табшпҳо (чӯшишхр), осебҳои тасодуфие, ки мучиби баромадани андомҳо, шикастани устухон ва рӯй додани ҷароҳат мегарданд ва заҳролуд шудани ҷисм аз заҳрҳои ҳайвонӣ, наботӣ ва маъданӣ. Дар охир дар баҳши оростагӣ бемориҳову осебҳо ва кубҳу нуқсонҳои ҷисмоние баён ёфтаанд, ки агарчи чандон пурзаҳмат нестанд, вале ба ҳусни зохирии тан ҳалал мерасонанд ва тариқай муолаҷа ва ҷӣ гуна бартараф кардани онҳо нишон дода шудааст.

© Сарредаксияи илмӣи Энциклопедияи Миллии Тоҷик, 2005

ФАННИ НАХУСТИНГУФТОРИ ҲАМАГОНӢ АНДАР Х)-БАӢНИ
ТАБҲО, КИ АЗ ДУ // МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

Ба номи Худои бахшандаву меҳрубон!

[Ситоиш худойро ва дуруд бар бандагони мӯъмини ӯ бод! Чун ба ваъдаи худ оид ба таснифи китобҳои тиббиямон, ки Якуми онҳо андар аслҳои ҳамагонӣ, Дуввуми онҳо ҷомеъи доруҳои сода ва Севвуми онҳо андар баӢни бемориҳои ҷузъист, вафо кардем, акнун ҳангоми он расидааст, ки андар ин Китоби ҷаҳорум бемориҳои ғайри хос ба ягон андоми муайян ва оростагиро ёд кунем ва гуфторро андар ин бора ба ғояти камол бирасонем. Ин китобро мо бар ҳафт фанн тақсим намудем, ки ҳар фанне шомили як идда мақолаҳо ва ҳар мақолае иборат аз якчанд фасл аст]¹.

МАҚОЛАИ НАХУСТИНАНДАР БАӢНИ ТАБИ ЯКРУЗИ

Фасли нахустин: гуфтори ҳамагони андар баӢни табҳо²

Таб гармии бегонаест, ки андар дил - урӯзон гарднда, аз он ҷо ба миёнҷии рӯҳу ; :-: за аз тариқи шараёнҳову рағҳо андар тамоми тан густариш ёбад. Вай андар тан чандоне биафрӯзад, ки феълҳои табииро зиён оварад ва на мисли он гармие бувад, ки аз ҳашм ва мондагӣ падида ояд, аз баҳри он ки ин ба андозаи осеб расидани феъл ва густариш ёфтани нахоҳад расид.

Бархе аз мардумон табро нахуст бар ду баҳш қисмат кардаанд: ба таби беморигӣ ва таби араз ва табҳои омосҳоро аз ҷинси таби араз шуморидаанд. Маънои ин гуфтаи эшон чунин аст, ки миёни таби беморигӣ ва сабабе, ки беморӣ нест, ҳеҷ миёнҷӣ ҷой надорад. Мисоли ин таби уфунат аст, ки уфунат бемиёнҷӣ сабаби он буда, ба нафси хеш на беморӣ, балки сабаби беморӣ бувад. Аммо таби омос бошад, оризи омос буда, вучуди он ҳамроҳ бо тобеъ будани омос ба ўсг ва худӣ омос андар нафси хеш беморист.

Шояд ягон муноқишакунандае гӯяд: «Агар таби омос тобеи гармии омос ва лозимии дарди он бошад, пас чунин ба назар бирасад, ки ин таби араз аст ва андар ин ҳол воҷиб аст бисёре аз табҳои якрӯзӣ табҳои араз бошанд. Агар [таби омос] тобеъ бауфу-нате бошад, ки андар омос ҷой дорад, пас омос на аз

чиҳати омос будан, балки аз чиҳати уфунати андар хеш ҷойдошта сабаби аввалии таб бувад ва аз ин ҷо сабаби (3) зотии он уфунат буда, омос ҷуз ба араз саба-

би он нахоҳад буд³. Агар аз «таби араз» гуф-тан на чунин хоста бошанд, балки мурод он бошад, ки таб тобеи омос буда, ба вучуди он вучуд дорад, он гоҳ ҳолати табҳои уфу-натӣ низ андар қиёс ба уфунат ҳамчунин хоҳад буд. Лекин машғул шудан ба ин гуна муноқишаҳо андар илми тиб ягон суде надорад ва ин диққати пизишкро аз пешаи худ ба сӯи баҳсҳое бикашад, ки мумкин аст боиси фурӯ мондан аз пешаи хеш бигардад. Бинобар ин мо ба ҳасби он чи, ки одат шудааст, рафтор намуда мегӯем: бигузор табҳои омосҳо ва суддаҳо табҳои араз бошанд. Низ бояд бигӯем, ки азбаски тамоми чизҳои андар тани инсон буда аз се чинс иборатанд - андомҳои ҳовии рутубат-ҳову рӯхҳо, ки қиёси онҳо чун қиёси деворҳои гармоба аст, рутубатҳои андар онҳо ҷой доштае, ки қиёси онҳо чун қиёси обҳои гармоба аст ва рӯхҳои нафсонӣ, ҳайвонӣ ва табиӣ ва бухорҳои паҳнгардида, ки қиёси ҳамаи онҳо чун қиёси ҳавои гармоба бувад, бинобар ин он чи, ки ба сабаби гармии бегона ба таври аввалӣ афрӯхта бигардад, яке аз ҷисмҳои сегонаест, ки андар инсон берун аз онҳо ягон чинси ҷисмонии дигаре нест. Ин чизи афрӯхташуда чизест, ки чун хомӯш гардад, чизҳои ҳамҷавораш сард гарданд ва агар чизҳои ҳамҷавораш сард бигарданд, аз ин хомӯш шудани он вочиб наояд, балки мумкин аст боқӣ бимонад ва дубора ҳамҷаворони хешро гарм созад.

Ҳар гоҳ таб ба тариқи аввали андар андомҳои аслии ҳамчуноне паҳн бигардад, ки гӯӣ масалан, оташ ба деворҳои гармоба, ё ба дами оҳангар ва ё ба деги ошпаз даровехта аст, ин гуна таб аз чинси табҳои бувад, ки онро «таби диққ» хонанд. Агар таб нахуст андар хилтҳо даровезад ва сипас аз тарафи онҳо андар андомҳо густариш ёбад, чунончи бисёр биафтад, ки андар гармобаҳо оби гарм бирезанд ва аз сабаби он деворҳои гармоба битафсад ва ё андар дег шӯрбои гарм бирезанд ва аз он дег гарм шавад, ин гуна таб аз чинси табҳои бувад, ки онро «таби хилт» хонанд. Агар таб нахуст ба рӯхдо ва бухорҳои даровезад ва сипас аз тариқи онҳо андар хилтҳо ва андомҳо густариш ёбад, чунончи чунин иттифоқ биафтад, ки ба сӯи гармоба ҳавои гарм биравад ва ё андар он оташ афрӯзанд ва ҳавояш гарм шуда, аз он гармӣ ба сӯи об ва деворҳо бигузарад, ин гуна таб аз чинси табҳои бувад, ки онро «таби якрӯзӣ» хонанд, аз баҳри он ки чунин таб ба чизи латифе даровехта аст, ки зуд ҳал бигардад ва агар ба ягон чинси дигаре аз табҳо табдил наёбад, кам иттифоқ биафтад, ки аз як шабо-нарӯз тачовуз кунад.

Ин гуна тақсими табҳо аз рӯи наздик ба тақсими фасли будан бувад ва гоҳе табҳоро аз рӯиҳои дигаре низ тақсим намуда гӯянд, ки бархе табҳо тез, бархе ғайри тез, бархе деррав, бархе ғайри деррав, бархе ша-бонагӣ, бархе

рӯзонагӣ, бархе беосеби бевосита, бархе дорои аразҳои нописанд, бархе сустидор, бархе монда ва аз миёни табҳои монда бархе дорои шиддатёбиҳову пастшавиҳо ва бархе яксон бувад. [Низ] бархе аз табҳо гарм, бархе сарди ларзонанда ва ё бо фарошо, бархе сода ва бархе мураккаб бувад.

Фасли дуввум⁴: андар баёни танҳое, ки қобили пазируфтани табҳоянд
Гуфтаанд, ки танҳои беш аз ҳама ба шиддат пазирандаи табҳо танҳои гарми тар ва хусусан [танҳое] мебошанд, ки тарӣ андар онҳо қавитар аз гармӣ бувад. Ин гуна одамонро арақ, пешоб ва бироzi бадбӯй бошад. Танҳои гарми хушк низ пазиروي табҳои тезеанд, ки онҳо нахуст ба намуди якрӯзи оғоз ёфта, сипас ба [табҳои] гандидагиву сӯзонандагӣ бигароянд ва гоҳе мумкин аст беморро ба диққ гирифтор кунанд. Баъд аз ин ду гурӯҳ онҳое биистанд, ки тарию хушкii ҳисмашон яксон ва гарми фармонраво бошад. Андар ин ҳинс аз танҳо нахуст таби ба бухори гарм вобаста падида ояд [3] ва сипас ба таби хилтшузарад. Баъд танҳое биистанд, ки андар онҳо гармию сардӣ яксон ва тарӣ беш бувад. Ин гуна танҳоро андар бештари ҳол аз оғоз табҳои уфунатӣ падида оянд. Танҳои сарди тар ва сарди хушк камтар аз ҳамаи танҳо гирифт-тори табҳо ва хусусан таби якрӯзи би-гарданд.

Фасли севвум⁵: андар баёни марҳалаҳои табҳо

Табҳоро низ мисли соири бемориҳо марҳалаҳоест, ки аз оғоз, болоравӣ, истодан андар нуқтаи интиҳо ва пастравӣ ибo-ратанд. Ин марҳалаҳо гоҳе ҳамагонӣ ва гоҳе ба ҳасби ҳар як навбат ҷузъӣ бувад⁶. (4) Ҳолатҳои хатарнок аз оғоз то анҷом ҷой доранд, вале ба ҳангоми пастравӣ бемор на аз сабаби худӣ таб, балки аз он сабабе бимирад, ки баъд баён хоҳем кард.

Оғоз ин марҳалаест, ки гармии модар-зодӣ аз моддаи андар андом ба анбӯх рехта дамгир шавад, яъне он марҳалаест, ки ҳанӯз на пазиш ва на ҷизи зиддӣ онро ягон асаре падида наомада бошад. Оғоз андар ҳар як беморӣ ҷой дорад, лекин гоҳе ба ҳангоми

сунухус⁷, саръ ва сакта аз сабаби ноаён ву-ҷуд доштани нанамояд ва ҷун оғоз ноаёни камараз бигузарад, гумон кунанд, ки ин гуна [бемориҳо] бе оғозанд. Ҳамчунин гоҳе авдар рӯзи нахустини табҳои тез [андар пешоб] ягон губор ва ё нишонаи пазиш бибинанд ва гумон кунанд, ки [беморӣ] бе оғоз аст, вале на ҷунин бувад.

Афзоиш ин марҳалаест, ки андар он гармии модарзодӣ аз барои муқовамат намудан бо модда ба таври намудор ба ҳаракат ояд ва нишонаҳои пухтагӣ ва ё нишонаҳои зидди пухтагӣ падида оянд. Интиҳои [афзоиш] ҳангоме бувад, ки андар он куштори миёни табиату модда шиддат

ёбад ва ҳолати пирузии яке бар дигари намудор гардад. Яъне ин ҳангоми муҳораба буда, муддаташ андар табҳои дорои навбати тез ба қадри як навбат аст ва ҷуз ба миёнчии навбати баъдина шинохта нашавад ва ё ба микдори ду

навбат буда, чуз ба ёрии навбати севвум шинохта нашавад ва ба гайр аз ҳолати бемориҳои деррав дигар андар бештари ҳолатҳо беш аз ду навбат нахоҳад буд. Гоҳе мумкин аст навбатҳои бисёре аз ҷиҳати ҳамаи ҳукмҳои хеш ба якдигар монанд бошанд. Андар ин ҷо ба наздики анҷомёбӣ нишонаҳои пухтагӣ ва зидди пухтагӣ пурра падида оянд.

Пастравӣ марҳалаест, ки андар он гармии модарзодӣ бар модда фирӯзӣ ёфта, онро мағлуб карда бошад ва ба ҳоли кам-кам пароканда сохтани ҷамъияти он бувад. Авдар ин ҳангом гармии дарунӣ паст шавад ва ба сӯи андомҳои атрофӣ ронда шуда, ба таҳлил нест гардад ва ин бисёр бошад, ки [пизишкро] ба ғалат андозад. Анҷом андар бемориҳои [гуногун] гуногун бувад. Анҷоми аз ҳама дарозтар ба ҳангоми бемориҳои ниҳоят тез то ба чаҳор рӯз бирасад. Табҳои якрӯзӣ низ аз ин ҷумлаанд, вале онҳоро бемории тез нашуморанд, зеро аз барои¹

тезии бемори танҳо кӯтоҳ будани анҷоми он кифоят нест, балки бояд аз ҷумлаи бемориҳои хатарнок бошад. Сипас бемориҳои ба таври мутлақ, на беавдоза, тез оянд ва инҳо он беморӣҳоеанд, ки анҷоми онҳо то ба ҳафтрӯз бикашад ва мисолашон таби сӯзон ва таби рӯзафкани монда бувад. Бархе аз онҳо аз ин ҳам камтар тез буда он табҳоҳоеанд, ки анҷоми онҳо то ба чаҳордах рӯз бикашад. Он чи ки сипаси инҳост, табҳои тезтари дерраванда буда, [анҷоми онҳо] то бистуяк рӯз бикашад ва баъд аз онҳо табҳои дерравандае биистанд, ки [анҷомашон] то чихил рӯз, ҳафтод рӯз ва беш аз он бикашад.

Шинохтани дараҷаи марҳалаҳои бемориҳои тезвадерраванда, ҷунонки баъд ёд хоҳем кард, аз барои тадбири ғизои беморон судманд аст.

Марҳалаи оғоз, анҷом ва афзоиши бисёри табҳо андар як навбат пурра ба амал оянд ва андар навбатҳои дигар ба шакли паст зухур кунанд. Аз ҷиҳати замонҳои инҳо низ табҳо гуногун буда, барҳеро марҳалаи афзоиш ва бархе дигарро марҳалаи пастравӣ дер бикашад.

Фасли чаҳорум⁸: андар шинохтани марҳалаҳои беморӣ ва хусусан анҷоми он Марҳалаҳои ҳамагонии бемориро гоҳе аз тариқи навъи беморӣ бидонанд ва ташаннуҷи хушк, саръ, сакта ва хуноқ аз ҷумлаи бемориҳои ниҳоят тез, таби рӯзафкани холис ва таби сӯзон аз ҷумлаи бемориҳои на чандон тез ва таби ҷохоррӯзӣ ва фалаҷ аз ҷумлаи бемориҳои дерраванда бувад. Гоҳе дигар онро аз тариқи ҳаракати беморӣ шиносанд. Бинобар ин агар навбатҳо кӯтоҳ бошавд, ин гувоҳӣ аз он диҳад, ки поёни беморӣ наздик аст. Масалан, таби рӯзафкани холис ҳамин гуна буда, замони навбатҳои он аз се соат то чаҳордах соат бикашад. Ё агар дароз бошанд, гувоҳӣ аз он диҳанд, ки модда ситабр ва марҳалаи анҷом ҳанӯз дур аст. Ҷунончи таби рӯзафкани ғайри холис ҳамин гуна бувад. Агар навбатҳо ҷой надошта бошанд ва баръакс

модда тез бошад, чунончи сунухус ҳамин гуна аст, андар ин ҳол беморӣ тез хоҳад буд, вале агар модда сарди ситабр бошад ва ё ба ситабри бигарояд, пас бемори ғайри тез бувад. [Марҳалаҳои ҳамагонии беморию] низ гоҳе аз тариқи намуди зоҳирӣ шиносанд. Агар [намуди зоҳирӣ] зуд борик ва рӯю сарҳои устухонҳои паҳлуҳо пажмурда бигарданд, пас беморӣ тез аст, вале агар ба ҳоли хеш боқӣ монанд, беморӣ чандон тез набошад. Гоҳе инро аз тариқи қувват бад-ин гуна бишиносанд, ки агар қувват зуд заиф бигардад, пас беморӣ тез бувад ва агар чунин ҳол падид наояд, пас беморӣ ғайри тез хоҳад буд. Бори дигар онро аз тариқи синн ва фасли сол бишиносанд. Яъне ба ҳангоми синни гарммиҷоз ва ду фасли гарм марҳалаи анҷоми бемориҳо зуд ва ҳангоми синнҳои сард ва фасли сард дер фаро бирасад. Ҳоли кишварҳо низ ҳамчунин аст. Боре онро аз тариқи набз шиносанд. Бад-ин гуна, ки агар набз зуд, думодум ва бузург бошад,(5) беморӣ тез ва андар адами он ғайри тез хоҳад буд. Гоҳе аз тариқи табларза бад-ин гуна бишиносанд, ки агар он дарозмуддат бошад, беморӣ рӯ ба дер кашидан дорад ва агар кӯтоҳмуддат бошад, беморӣ ба тезӣ бигарояд, вале агар табларза аслан набошад, пас беморӣ кӯтоҳтарин намуди бемориҳо бувад. Баъзан марҳалаҳои беморию аз тариқи марҳалаҳои навбатҳо метавон шинохт. Агар навбатҳо пайваста рӯ ба пешравӣ буда, баҳши фузунии як навбат аз баҳши фузунии навбати пешомада ба таври афзоишбанда фарқ-кунад, пас беморӣ андар марҳалаи афзоиш аст. Аз баҳри он ки бархе аз бемориҳо то охирин марҳалаи хеш ба тариқи афзоиш ёфта бигузаранд ва инҳо аз ҷинси таби рӯзафкан ва аз ҷинси таби ҳаррӯзӣ бувад. Агар [навбатҳо] баъд аз пешравӣ биистанд ва фарқиятҳо аз афзоиш бозмонанд, эҳтимол аст, ки беморӣ қариб ба марҳалаи анҷом расида бошад, вале агар ба таъхир биафтанд, пас беморӣ рӯ ба пастравӣ бувад. Навбати як соат давом-кунанда дарозмуддат аст.

Ҳамчунин, ҳолати марҳалаҳоро аз тариқи афзоиши аразҳои таб, боз истодан ва костани онҳо ва низ аз тариқи фузунии дарозӣ ва кӯтоҳии навбатҳо, ки онҳо гоҳе гуногун ва гоҳе яксон бувад, бишиносанд.

Гоҳе дигар онҳоро аз тариқи истифрӯғҳо бишиносанд. Агар андар ягон навбате арақ ва ё исҳол ба амал ояд ва навбати баъдаш оянда ба андозаи шиддатнокии навбати яқум ва ё беш аз он шиддатнок бошад, пас ин истифрӯғ ба бисёрии [модца] вобаста бувад, на ба қувват ва беморӣ аз тӯл кашидан огоҳӣ диҳад.

[Марҳалаҳои бемориҳоро] гоҳе аз тариқи пазиш ва ҳолати зидди пазиш бишино-санд, чунон ки мо онро ёд кардем. Масалан, агар балғами як андоза пухта ва ё пешоби як микдор ғубордор зоҳир гардад, пас ин оғози марҳалаи болоравист. Сипас, агар ин [нишонаҳо] афзоиш ёфта, зоҳиртар шаванд ва ё ҳолати зидди он рӯй диҳад, пас ин марҳалаи анҷом бувад. Ҳамчунин, агар аз

тари-қи балгам ва ё ғуборнокии пешоб пазиш ва ё ҳолати зидци он зуд хувайдо бигардад, бидон, ки марҳалаи анҷомёбӣ наздик аст, вале агар ба таъхир биафтад, бидон, ки марҳалаи анҷом ҳанӯз дур бувад.

Аммо шинохтани марҳалаҳои ҷузъӣ ба таври зерин аст: Марҳалаи навбат он марҳалаест, ки ба ҳангоми он набз фишурда бигардад ва маънои инро доништа будӣ, ранги андомҳои атрофӣ⁹ тира шавад, андомҳои атрофӣ ва хусусан сари гӯшу бинӣ то замони ба ҳис дарёфтани паҳншавии ҳарорат сард бигарданд. Гоҳе баробари марҳалаи оғоз ранг бигардад, ланҷию андӯҳгинӣ ба амал оянд, ҳаракатҳо ба сустӣ бианҷоманд, хоболудию сустии пилкҳо рӯй диҳанд, сухан гуфтан гарон шавад ва андар миёни китфҳову камаргоҳ фарошо падида ояд. Гоҳе мумкин аст табларзаи саҳт ба амал ояд ва гоҳе дигар [4] оби даҳон биравад, гижгоҳиҳо бапаридан дароянд, гӯшҳо бонг бизананд, атса ояд ва андомҳои тан аз ҳам кашида шаванд. Аз ҳама бештар қувват ба марҳалаҳои оғоз ва анҷом нотагон бигардад.

Марҳалаи болоравиро нимаи яқум ҳаном ҳангоме бувад, ки андар он набз ба падида шудан, бузург гардидан ва зуд-зуд задан оғоз кунад ва гармӣ ба таври яқсон андар тамоми тан густариш ёбад, Нимаи дигари он ҳаном ҳангомест, ки андар он ин гармӣ ҳоло ҳам ба таври яқсон интишор ёбад ва рӯ ба афзоиш бошад. Марҳалаи анҷоми [болоравӣ] он марҳалаест, ки андар он гармӣ ва аразҳо ба ҳоли хеш бимонанд ва набз ҳар қадар ки мумкин аст бузургтар, суръатнок-тар ва думодум бувад. Пастравӣ ҳаном вақтест, ки андар он ҳангом коҳишёбӣ оғоз ёбад ва набз ба мӯътадилу ҳамвор шудан бипардозад. Сипас марҳалае ояд, ки андар он тан ба арак, қардан оғоз намуда, ин ба қанда шудани [беморӣ] бианҷомад. Бисёр бошад, ки ба наздики марғ ҳолате чун паст-равӣ рӯй диҳад ва чунин бинамояд, ки гӯи бемор рӯ ба беҳбудӣ ниҳода аст, вале набояд бад-ин фирефта шуд, балки бояд ҳоли набзро шинохт, ки оё он бузурги қавист, ё не.

Агар бихоҳӣ, ки бароят аз ҳоли таби рӯзафкан масале бизанем, мулоҳаза фармо: андар бештари ҳолатҳо ба ҳангоми таби рӯзафкан нахуст фарошо, сипас сармову табларза падида оянд ва баъд аз он табларза ором гирифта, сармо бикоҳад. [Ган] ба гарм шудан оғоз намуда, сипас гармшавӣ ба дараҷаи яқсонӣ бирасад, баъд фузун гардида, ба нуқтаи таваққуф бирасад ва баъд аз он рӯ ба коҳиш ёфтан ниҳода, то қан-да шудани беморӣ коҳиш ёбад.

Бидон, ки муддати беморӣ ё ба сабаби

10

бисёрии модда, ё ба сабаби ситабрии он ва ё ба сабаби сардии он дароз бикашад. Гоҳе аз барои ин фасли сард, кишвари сард, тани сард, нотагонии гармии модарзоди ва фишурдагии пӯст ёварӣ кунанд ва инҳоро бояд бидонӣ.

Фасли панҷум¹⁰: гуфтори ҳамагони андар баёни табҳои якрузи
Сабабҳои ҳамаи намудҳои таби якрузи сабабҳои берунии ё ба зот ва ё ба араз
гармиоваранда буда, аз ҷумлаи чизҳои дучор оянда, чизҳои хӯрдашаванда,
инфиолоти баданию нафсонӣ, дардҳо ва омосҳои зоҳирӣ мебошанд. Гоҳе
бархе аз онҳо аз сабаби суддаҳое ба амал оянд, ки сабаби онҳо берунӣ нест ва
шиддатнокии сабабҳои ин гуна [таб] ба андозаи аз ҳадди рӯҳафрӯзӣ таҷовуз
кардан нахоҳад расид, зеро агар аз он ҳад таҷовуз кунад, ба таби диққӣ (6) ва
ё ба як намуд аз табҳои хилтиё гирифтор созад, ки мо онро баъд ёд хоҳем
кард. Сабабҳои берунӣ бисёр вақт [сабабҳои] пешомадаро ба ҷунбиш оваранд
ва агар онҳоро ба сӯи гандидан равона кунанд, [табҳои уфунатӣ падида
оянд]¹¹. Бархе аз мардумон ҷунин тасдиқ кунанд, ки гӯё таби якрӯзӣ ҷуз аз
сабаби мовдагии тан ва рӯҳ ба амал наояд, вале ин хатост.

Ин гуна табҳо аксар вақт андар як рӯз аз байн бираванд ва кам биафтад, ки аз
се рӯз бигзаранд. Агар аз ин андоза бигузаранд, аз ҳоли онҳо ҷунин ҳадс
бизананд, ки онҳо интиқол ёфтаанд ва маънои «интиқол» он бошад, ки
даровехтани гармӣ аз ҳадци рӯҳ ба тан ва ё хилт таҷовуз кардааст. Вале бархе
аз мардумон ҷунин ёд кардаанд, ки
гоҳе мумкин аст ин [таб] шаш руз давом кунад ва пурра аз байн равад, вале
агар ба ҷинси дигар интиқол меёфт, ин гуна ҳолат рӯй намеод.

Ин гуна таб ба осонӣ муолаҷа ва ба душворӣ шинохта шавад ва оғози таби
диққӣ низ ҳамчунин аст.

Касони аз ҳама зудтар ба табҳои якрӯзӣ гирифтороянда ва аз ҳама беш аз
онҳо зиён-бинанда, онҳоеанд, ки ҳангоми [муолаҷаи] онҳо ғалат афтад ва
мизочашон голибан гарми хушк бошад ва бинобар ин [таби якрӯзӣ] зуд ба
таби диққӣ ва рӯзафкан бигузарад. Сипас касоне биистанд, ки бар мизочи
эшон гармию тарӣ голибтар бошанд ва бинобар он [таби якрӯзӣ] зуд ба таби
уфунатӣ бигузаранд. Баъд касоне биистанд, ки андар мизо-чашон гармӣ
бештар бувад ва сипас касоне биистанд, ки андар мизочи эшон хушкӣ бештар
бошад.

Ҳар гоҳ каси мизочаш гарми хушкро гуруснагӣ рӯй диҳад ва ба ин беҳобию
мондагии нафсонӣ ва ё мондагии ҷисмонӣ чуфт гардад, зуд таби якрӯзии бо
каме фарошо ба сӯяш шитобад ва агар чорабинӣ накунад ва ба вай ҳолан
таом надиҳанд, зуд таби уфунатӣ ба сӯяш шитобад.

Фасли шашум¹²: нишонаҳои хосси табҳои якрузи, ки бо ёрии онҳо аз дигар
табҳо фарқ кунанд

Яке аз хусусиятҳои онҳо ҷунин аст, ки ин гуна [табҳо] аз сабабҳои
пешгузашта ба амал наоянд ва на бо фишурда шудани [набз] оғоз ёбанд.
Яъне онҳо андар бештари ҳолатҳо бо табларза, сард шудани андомҳои
атрофӣ, фуру рафтани гармӣ, майл доштан ба ланҷдӯ хоб, ба андарун

рафтани набз ва ноҳамвору хурд шудани он оғоз наёбанд, балки мумкин аст андар оғози онҳо ҳолате шабеҳ ба сардӣ ва ё фарошо ва дарди халақунандае падида оянд, ки сабабаш бухори кимуси бад буда, вале зуд аз байн биравад. Гоҳе ба нудрат ба иллати беҳад бисёр будани бухорҳое табларза ориз

бигардад, ки аз тариқи хала кардан мушакҳоро озурда созанд. Афрӯхтагии ин [табҳо] на сӯзонандаи дурушт, балки мисли гармии тани каси мондашуда ва маст форама бувад.

Агар пешоб андар рӯзи якум пухта ва набз хуб бошад, ҳукм бар он кун, ки ин таби якрӯзист. Аз баҳри он ки пешоб андар ин ҳангом аз ҷиҳати якрӯзӣ будани ин таб дигаргун нашоавад ва дурдии он ба ҳоли пухта ва ғайри моил ба ранги ягон хилт боқӣ бимонад, вале гӯбори он мумкин аст овезон бошад ва ё мумкин аст бар сари пешоб бигардад ва хушранг бувад. Агар чунин

11

иттифоқ биафтад, ки рангаш муътадил набошад, қивомаш мӯътадил хоҳад буд ва дигаргун шудани ранги пешоб бо вучуди набудани таб ба яке аз сабабҳои дигар-гунсозандаи пешоб, ки қарини ӯ гардидааст, вобастагӣ дорад ва ин яке аз он ҷизҳоест, ки андар боби [табҳои] мондагӣ ва монанди он ёд хоҳем кард. Набз ба сӯи думодумӣ, нерӯмандӣ ва бузургӣ бигарояд ва ин ба шартест, ки ин [табҳо] аз сабаби инфилооти нотавазсозандаи қувват ба амал наомада бошанд ва андар даҳони меъда ягон хилти газанда, ё сардӣ ва ё ягон сабаби дигари хурдсозандаи набз аз ғайри таб ҷой надошта бошад. Набз бисёр кам бошад, ки ноҳамвор бигардад, вале чун ноҳамвор бигардад, бо низом бошад. Агар набз бар хилофи ин бувад, пас ин ба сабабе вобаста бошад, ки пеш аз таб ҷой дорад ва ё қарини таб гардида бошад. Мисоли ин мондагии саҳт, ё сӯзиши саҳти андомҳои дарунӣ ва ғайра мебошад. Гоҳе набзро чунин рӯй диҳад, ки ба иллати сардии саҳти фишурдақунандаю сардсо-занда, ё гармии баланди хушкиоварандаи офтоб, ё ба иллати мондагии саҳти хуш-киоваранда, ё гуруснагӣ, ё беҳобӣ, ё андӯх ва ё истифироғ овардан саҳт [сулб] бигардад. Гоҳе андар ин ҳангом боз шудан зуд ва андар хеш қашида шудан дер бианҷомайд, вале зуд анҷом ёфтани бозшавӣ ҷуз ба нудрат аз ҳадди табиӣ чандон беш набошад ва зудии андаке ҷой хоҳад дошт, аз баҳри он ки андар ин ҳол ҳоҷат ба бод додан бештар аз ҳоҷат доштан ба берун сохтани бухори фосид бувад, зеро ба ҳангоми [табҳои якрӯзӣ] ин бухор ба қиёси бухори мӯътадил на табаҳ, балки гарм¹³ аст. Агар [шинохтани] набз ва андар хеш қашида шудани он бароят мушқил бошад, онро метавонӣ аз тариқи нафаскашӣ бишинохт. Баъд аз канда шудани табҳо набз ба он ҳолати табиӣ боз ояд, ки одати ҳамешагии ин тан бувад ва ин нишонаи хуб аст.

Бидон, ки умуман ҳар бор пешоб ва набз хуб бошанд, ин далолат бар он кунад, ки таб якрӯзист, вале агар чунин набошад, воҷиб нест, ки таб якрӯзӣ

набошад, зеро бисёр бувад, ки ба ҳангоми [табҳои якрӯзӣ] пешоб рангин ояд ва набз ноҳамвор, заиф ва хурд бигардад. Яке аз далелҳои якрӯзӣ будани таб ин аст, ки оғози он оҳиставу нарм бувад ва марҳалаи афзоиши он беш аз ду соат нақашад ва бо марҳалаи анҷомёбияш аразҳои сахт ёр набошанд. (7) Таби уфунатӣ бар хилофи ин бувад. [Низ] ба ҳангоми [табҳои якрӯзӣ] аразҳои душвор падида наоянд, гармии сахт тугён накунад ва баробари ин дардҳои кам ҳис карда шаванд. Агарчи мумкин аст ба ҳангоми онҳо сардари ва ё ягон дарди дигаре ҷой дошта бошад, вале он устувор набувад ва баъд аз қанда шудани таб боқӣ намонад. Ҳамаи ин далелат бад-он қунад, ки таб якрӯзӣ аст. Аксар вақт қанда шудан аз тариқи арақ рехтану таровише ба амал ояд, ки он ба арақи табиӣ монанд буда, вале арақи хилтӣ набошад ва аз ҷиҳати каммийат низ қандон ба ифрот наояд, балки қунон ки аз ҷиҳати қайфият қариб мисли арақи табиист, аз ҷиҳати каммийат ҳам қариб мисли он бувад. Ҳар гоҳ бибинӣ, ки арақ ба фаровон ояд, пас таб ғайри таби якрӯзист. Яке аз тариқаҳои санҷиши таби якрӯзӣ ин аст, ки ҳудованди онро ба гармоба дароранд. Агар аз истодан андар он ҷо қизе шабеҳи фарошо ва аз ғайри одат падида ояд, бидонанд, ки таб таби уфунатист ва ҳудованди онро зуд аз гармоба берун оранд, [5] вале агар ҳоли ӯ ҳеҷ дигаргун нашавад, пас таб таби якрӯзӣ будааст.

Фасли ҳафтум¹⁴: андар баёни ба дигар таб гузаштани таби якрӯзӣ

Агар таби якрузи тақозои ба ҳудовандаш додани газо қунад ва пизишк ба ҳато рафта, ба ӯ ғизо надиҳад, ин гуна таб андар танҳои захравимизоч ба таби даққӣ ва таби сӯзон ва андар баданҳои сергӯшт ба сунухуси беуфунат бигузарад ва гоҳе мумкин аст ба сунухусе бигузарад, ки бо уфунат бувад. Ҳамчунин агар он ба ёвари суддақушоию

ковоксозии қисм эҳтиёҷ дошта бошад, вале қунон қор ба амал оварда нашавад, андар ин ҳол таб андар хилтҳои андар тан банд-гардида ба ҳадде афрӯхта шавад, ки онҳоро ба таври қавӣ гарм сохта, бигандонад.

Нишонаҳои гузаштани таби якрӯзӣ ба табҳои дигар: Далели ин он бошад, ки таб аз ғайри арақ қардан ва ба амал омадани

12

таровиш паст шавад ва ё мумкин аст арақ қардан ҷой дошта бошад, вале аз он покии [тан] ба амал наояд. Ин пастравӣ ба дарозо бикашад, бе душворӣ ва аз ғайри покии набз бианҷомад ва андар набз ҳолате [номӯъта-дил] боқӣ бимонад ва агар андар ин ҳангом сардари ҷой дошта бошад, ба ҳоли хеш бимонад. Ҳамаи ин далели гузаштани [таби якрӯзӣ] ба таби аз хилти гандида ба амал оянда ва ё ба диққ бувад. Агар сабабҳо шиддатнок бошанд ва дер боқӣ бимонанд, ин [таб] ба таби диққӣ бигузарад. Ҳар гоҳ он ба диққ бигузарад, шараёнро ба ҳис сахт гарм дарёбӣ ва табро андар ҳамаи андомҳо

яксон бибинӣ ва пас аз пурии шикам ва ба наздики таом хӯрдан саҳт афзоиш ёбад.

Набзро чунин дарёби, ки баробари саҳтию хурдӣ яксонии худро нигоҳдоранда бошад ва низ дигар нишонаҳои диққро, ки мо онҳоро баён хоҳем кард, бибинӣ.

Ҳар гоҳ ин [таб] ба яке за ҷинсҳои таби хуние бигузарад, ки «сунухуси беуфунат» ном дорад, ҷой доштани пурии [рағҳо], афзоиши гармӣ ва дамидагии рӯйро му-шоҳада хоҳӣ кард. Ҳар гоҳ он ба табҳои уфунатӣ табдил ёбад, фарошо падида ояд, набз ноҳамвору хурд бигардад ва фишур-дағияш зоҳир шавад. Гармӣ сӯзонандаи хушк бошад ва аразҳо шиддат ёбанд. Пухтагии пешоб гоҳе аз бози [таби] пешина боқӣ бимонад ва гоҳе пухтагӣ зоҳир накунад.

[Фасли ҳаштум: андар баёни]¹⁵ муолаҷаҳои таби якрӯзӣ ба намуди ҳамагонӣ

Бар тани ҳамаи ҳудовандони табҳои якрӯзӣ бояд хӯрданиҳои хуб, гизобахшанда ва зудгӯвор бидароянд, аз баҳри он ки каси гирифтори таб бемор ва бемор офатрасида бувад. Лекин ба бархе аз эшон, масалан ба ҳудованди таби аз гуруснагӣ падида омада, касоне, ки андар танашон талҳаи зиёд аст ва касоне, ки ба оғоз аз фарошо шикоятдоранд, бемаҳдудият гизо хӯрдан иҷозат диҳанд ва луқмаҳоро андар об ва ё шароб оғушта бидиҳанд, то ки хубтар бигузаранд. Ин гуна [беморонро] ҳатто андар оғози таб гизо бидиҳанд. Бархе дигарро ба фароғат гизо хӯрдан нагузоранд ва ба эшон ғизои латиф хӯрдан маслаҳат диҳанд. Мисоли инҳо беморони таби суддавӣ, таби фишурдапӯстӣ ва таби омосӣ бувад. Ғизо додани ҳамаи эшон, ба ғайр аз касони истисношуда, беҳтар аст то фаро расидани марҳалаи пастравӣ ба таъхир андохта шавад. Бояд андар оғози беморӣ аз [ошомидани] оби сард боз надоранд, зеро қувват қавӣ буда, бими заиф шудани он ҷой надорад ва [оби сард] аз барои сардсозӣ беҳтарин илоҷ бувад. Лекин агар андар ин ҳангом заъфи андомҳои дарунӣ ҷой дошта бошад, агар таб дароз кашида бошад ва ё агар таб таби суддавӣ бошад, беҳтар он аст, ки оби сард бисёр ошомида нашавад.

Бисёри вақт ҳангоми табҳои якрӯзӣ ба наздики гузаштани навбати онҳо чунин беморонро гармоба кардан маслаҳат ди-

ҳанд, ки ин ба жҷавд ғараз вобастаги дорад. Аз ҷумлаи инҳо тарифизоӣ, арақ овардан, ковок сохтани масомҳо ва андар навбати дуввум сардӣ овардан мебошад. Вале агар бими ба амал омадани [таби] уфунатӣ бошад, аз [гармоба] боздоранд. Бояд ҳудо-ванди [таби] судцавӣ аз гармоба дурӣ ҷӯяд, аз баҳри он ки гоҳе мумкин аст гармоба боиси ба шӯр омадани ягон бемории уфу-натӣ бигардад. Ҳудованди [таби] аз хом-мондагии ғизо ба амал омада низ ба ҷуз андар поёни [беморӣ] ва ба ҳангоми фароҳ шудани масомҳо ва

ғизои ногуворида фурӯд омадан дигар вақт [аз гармоба парҳез би-кунад]. Ба ҳангоми [ҳолатҳои истисно шуда] низ бояд гармоба ба кор бибаранд.

(8) Худованди [таби] зукомиро чуз ба ҳангоми сӯзони он гармоба накунад. Ҳа-маи худовандони табҳои ҷрӯзӣ бояд андар ҳавои гармоба ба муддати дароз наистанд ва андар оби он чандон, ки бихоҳанд биис-танд, вале худованди таби аз фишурдагӣ зичшавӣ [пӯст] ба амал омада бояд андар ҳавои гармоба дер бимонад, то арақ кунад.

Аммо доручарбкунӣ фақат бо як рехтану андудан боиси баста шудани масомҳо бигардад ва анҷоми ҳаргуна таби ҷкрӯзиеро, ки аз суддаҳои ҷӣ зоҳирӣ ва ҷӣ ботинӣ ба амал омада аст, ба таъхир биандозад. Вале агар молиш додан ёри он бошад, суддахоро бикушояд ва баъд агар ба тасодуф рутубат-ҳо бисёр бошанд, онҳоро ҳал кунад ва агар

кам бошанд, танро хушки оварад. Аммо ба истифрои чуз худованди таби суддавии ба пурӣ вобаста, худованди таби ба хоммонии ғизо вобаста ва каси ба таби ҷкрузие гириф-тор, ки аз фишурдагии [пӯст] ба амал омада-аст ва танаш пур аст, касе эҳтиёҷ надорад.

Фасли нухум: андар баёни синфҳои таби ҷкрузи

Бархе аз табҳои ҷкрузи ба ҳолатҳои нафсонӣ, бархе ба ҳолатҳои баданӣ ва бархе ба ҳолатҳои аз берун рӯй дода мансубият доранд. Аз ҷумлаи [табҳои ҷкрӯзии] мансуб ба ҳолатҳои нафсонӣ инҳост: табҳои андӯҳӣ; табҳои гамхоригӣ; табҳои андешай; табҳои ҳашмӣ; табҳои беҳобигӣ; табҳои ҳобӣ; табҳои хушнудигӣ ватабҳои тарсӣ. Онҳое, ки ба ҳолатҳои баданӣ мансубанд, бархе ба умуре мансубанд, ки онҳо феълҳо, ҳаракат-ҳо ва зиддҳои онҳо бошанд ва бархе ба ғайри феълҳо, ҳаракатҳо ва зиддҳои онҳо мансу-банд. Онҳое, ки ба умури ҳаракатӣ ва зид-

дҳои онҳо мансубанд, аз табҳои мондагӣ, табҳои роҳатӣ ва табҳои истифроғӣ иборат-анд. Ба ҳамон ҷумла таби ҷкрӯзии дардӣ, таби ҷкрӯзии аз рафтани хуш падида омада, таби гуруснагӣ ва таби ташнагӣ низ беда-роянд. Бархе аз табҳое, ки мансуб ба ғайри феълҳоянд, таби суддавӣ, бархе таби хоммо-нии ғизо, бархе таби омосӣ ва бархе таби чиркинигӣ бувад. Аммо мисоли табҳои мансуб ба умуре, ки аз берун рӯй додаанд, таби сӯзандагӣ, таби сармоӣ, таби фишур-дагии [пӯст] ва таби шӯяндагист. Акнун мо бояд ҳар яке инҳоро бо илҷаш ёд кунем.

Фасли даҳум: андар баёни таби ҷкрузии андуҳӣ

Гоҳе аз сабаби он, ки ба иллати андуҳӣ бе андоза рӯҳ ба андарун ҳаракат карда, андар он ҷой банд бигардад, таби рӯҳӣ ба амал ояд.

Нишонаҳо: нишонааш ин аст, ки пешоб оташгун бошад ва ба сабаби ғалабаи хушкӣ ба ҳадде сӯзиш оварад, ки худованди он ҳис кунад. Ба иллати ҳал

шудани [рӯҳ] чашм ба пӯшида шудан майл кунад, фурӯ нишинад ва ба изофаи он аз беҳолӣ ҳаракат кардан натавонад. Ба иллати саҳт андарун рафтани гармӣ ранги рӯй ба зардӣ бигарояд ва набз ба хурдӣ ва нотагонӣ рӯй оварад ва гоҳе майл ба саҳти кунад.

Муолаҷаҳо: Бояд бештар ба обзан бида-роянд, ҳангоми гармоба кардан бисёртар авдар об нишинанд, на андар ҳавои гармоба ва баъд аз молиш додан бештар рағған бимоланд, зеро рағған аз барои эшон суд-мандтар аз гармоба бувад. Бояд хуррамдо-руҳо ва хушбӯиҳои сард ба кор баранд. Бояд бар синаи [бемор] тилоҳои сардиоварандае ниҳод, ки аз луобҳо ва афшураҳо ва ё обҳои хушбӯӣ гирифта бошанд ва боистӣ ба ӯ шароби бисёр омехта [бо об] дод. Ин аз барои чунин беморӣ аҷаб доруи хубест!

Ҳасли ёздаҳум: андар баёни таби якрӯзии ғамхориғи

Гоҳе аз сабаби бисёр ғамхори зоҳир кардан ба ягон чизи дилхоҳ рӯхро ҳаракати саҳте рӯй диҳад, ки боиси ба амал омадани ҳарорат ва андар таб афтидан бигардад.

Нишонаҳои он ба нишонаҳои таби андӯҳӣ монанданд, вале бо вучуди нишастагии чашм аз сабаби ҳал шудани [рӯҳ] ҳаракати он ба сӯи берун бувад ва набз бенишону афтода набошад, балки агар ягон заъфе дошта бошад, ба изофаи он баландӣ низ дошта бошад. Илоҷи ин низ ба наҳви илоҷи таби андӯҳист.

Ҳасли дуводзаҳум: андар баёни таби якрӯзии андешай

Гоҳе аз сабаби андешаи бисёр андар корҳо табе падида ояд, ки шабеҳ ба табҳои

14

ғамхориғи ва андуҳи бувад, вале ҳаракати чашм [ба ҳангоми ин] муътадил буда, не ба

пушида шудан бигарояд в не ба берун частан, вале моил ба андарун бувад. Набз аз ҷиҳати баландию фурурафтагӣ ноҳамвор, вале аксар вақт муътадил бошад. Ранги рӯй ба зардӣ бигарояд. Илоҷи ин чун илоҷи таби ғамхориғист.

Ҳасли сездаҳум: андар баёни таби якрӯзии ҳашми

Гоҳе ба ҳангоми ҳашм аз сабаби ба берун ҳаракат кардани рӯҳ гармии беандоза ба амал омада, ба рӯҳ таб даровезад.

Нишонаҳо: Рӯй сурх, вале агар ҳашм омехта бо тарс бошад, зард бигардад ва он ба тавре бидамад, ки ба дамиши ба ҳангоми таби беҳобӣ ба амал оянда шабеҳ бошад. Ҳар ду чашм аз шиддати ҳаракати рӯҳ ба сӯи берун сурху барҷаста бигарданд.

Фасли ҳафтдаҳум: андар баёни таби якрузии тарсӣ

Гоҳе ба тариқи ориз шудани таби андуҳи аз тарс низ таб ориз бигардад ва нисбати тарс ба андӯх чун нисбати хашм ба шодист, чунки ҳаракати тарс ба андарун ва хашм ба сӯи берун баякборагӣ ва ҳаракати ду дигар ба тадриҷ бувад.

Нишонаҳо: [Нишонаҳои ин] ба нишона-

ҳои таби андуҳи наздики доранд, вале но-ҳамвории набз шадидтар ва намуди зоҳирии чашм чун намуди шахси тарсида бувад.

Муолаҷаҳо: Илоҷаш низ ба илоҷи таби андӯҳӣ наздик бошад ва бояд беморро аз бимнокӣ эмин дошта, ба ӯ муждаҳои нек дод. Шароб аз барои ӯ судманд аст.

Фасли ҳаждаҳум: андар баёни таби якрузие, ки аз мондагӣ бархезад

Гоҳе мондаги аз ҷиҳати рухро гарм сохтани худ ба андозае бирасад, ки таб падида омада, ба феълҳо аз он зиён бирасад ва бештари зиёну ҳуҷуми он бар зидди [қувваҳои] ҳайвонию нафсонӣ бувад.

Нишонаҳо: Пеш аз он мондагӣ рӯй диҳад, гармии пайвандгоҳҳо беш аз дигар андомҳо бигардад ва мондагию хушкии тан ба ламс дарёфта шавад.

Гоҳе агар мондагӣ мӯътадил бошад ва агар андар ин ҳангом гармии хушкиоваранда ва ё сардии монеи арақ чой надошта бошад, андар поёни ин таб таровиш рӯй диҳад, вале агар мондагӣ ба ифрот бошад, таровишу арақворӣ камтар рӯи диҳанд. Гоҳе аз паси он ба анбозии шуш сурфаи хушк падида ояд. Набзи чунин [бемор] хурди нотаваҷон ва гоҳе моил ба сахтӣ бувад. Пешоб ба сабаби ҳаракат зарди тези гарм ва ба сабаби ҳалшавӣ тунук бошад.

Муолаҷаҳо: Илоҷи чунин [беморон] роҳат кардан, ба кор бурдани гармобаҳову обзан ва баъд аз он хусусан бар пайванд-гоҳҳо равшан молидан бувад. Аз таомҳои хубкимуси тариоварандаи масалан аз чинси гӯштҳои ҷўҷаву бузғола ва ё моҳии санғобӣ ба микдоре бихӯранд, ки гуворида битаваҷонанд. Азбаски қувваташон (10) нотаваҷон аст, гумон накунанд, ки он чиро ки ба ҳоли тандурустӣ бигуворанд, андар ин ҳангом гуворида метавониста бошанд, балки гувориш камтар аз он бувад. Бинобар ин бояд аз қабилӣ чизҳои мо ёд карда чизҳои бихӯранд, ки камтари онҳо гизои бештар бидиҳад ва ё масалан зардии ҳояи ним-биришт ва ҳояи хурӯс хубанд.

Бархе аз [пишишкон] чунин тасдиқ кунанд, ки гӯё бояд худовавди таби мондагӣ тадбири ғизоии худро бештар аз дигар [бе-морон] латиф бисозад, вале ин дуруст нест. Бояд эшон тармеваҳо бихӯранд ва агар ода-гӣ бошанд, шароби бисёр омехта биошо-манд, вале агар одат накарда бошанд, гулоб ва монанди он биошоманд. Бояд бо равшан равшанмоли кардани эшон беш аз дигарон бошад, то ки андомҳо ва пайвандгоҳҳои хушкидаи эшон тар шаванд.

ва то ки азҳам-кашидагии бад-эшон расида низ нарм би-гардад. Равгани бунафша аз барои эшон беҳтарин равғанҳост. Бояд равғанмолӣ тани эшон ва хусусан сар, гардан, мӯҳраҳои пушт ва тамоми пайвандгоҳҳоро фаро бигарад ва хусусан баъд аз гармоба кардан ба амал оварда шавад. Бояд ҷойхобашон паст ва ҷо-маҳову маҳалли нашасташон муаттар бо-шад. Агар аз сабаби як микдор боқимондаи [беморӣ] ба дубора аз сар гирифтани гармоба эҳтиёҷ биафтад, ҳама чизи андар ин бобат муайяншударо низ аз сар бигиранд.

Фасли нуздаҳум: андар баёни таби якузии истифрои

Гоҳе аз сабаби печутоб хурдани хилтҳо ба ҳангоми исҳол рӯхро ҳаракати ба ифроте падида омада, андар он таб фурузон би-гардад. Аксар вақт ин ба ҳастагӣҳое вобастагӣ дорад, ки аз паси [исҳол] падида оянд. Гоҳе инро доруҳои исҳол аз тариқи гарми-оварии хеш ба амал оранд. Мумкин аст [чунин таб] аз паси рағ задан бад-ин гуна падида ояд, ки аз он рутубат ва хуннокии бухорҳо аз байн биравад ва онҳо ба [фазлаи] дудии захравӣ табдил ёбанд.

Муолаҷаҳо: Бояд ба нармӣ табиатро бо он чизҳое баст, ки андар ин бобат маълуманд ва ба бемор ба қадри гуворида тавоништан ғизоҳое бидиҳанд, ки бештар қувват бахш-да ва аз қабилӣ чизҳои сардиовару тарифи-

16

зоӣ бувад ва андар онҳо [доруҳои] қабзку-нанда ҳамроҳ карда бошанд. Бар меъдааш зимодҳоро зимод кунанд ва пухтаковҳои қависозандаеро бирезанд, ки бисёр гарм бошанд, на нимгарм, зеро ҳар гуна чизи нимгарм сусткунанда ва ҳалсозандаи

қувват аст. Аз ин ҷумла, бо пашминае зимод кунанд, ки онро авдар равгани нард ва ё ягон равгани аз он ҳам сардтари муаттар огушта созанд ва бифишоранд, то бахшҳои равған аз он биравад. Бар дил ва ҷигар ягон чизи сардиоваранда биниҳанд.

Фасли бистум: андар баёни таби якузии дарди

Дард гоҳе рухро ба андозае гарм созад, ки таб аланга гирад.

Нишонаҳо: Сару чашм, ё гӯш, ё дандон, ё пайвандгоҳҳо ва ё андомҳои атрофӣ дард кунанд ва ё қулинҷ, бавосир ва дигар дардҳои аз думмалҳо ба амал оянда ҷой дошта бошанд.

Муолаҷаҳо: Дардро бо он чи ки андар бобаш лозим аст, тадбир кунанд ва баъд ин табро мисли муолаҷаи таби мондагӣ муолаҷа созанд. Агар аз додани шароб ба бемор бими ба амал омадани дард бошад, ба ӯ шароб надиҳанд.

Фасли бисту якум: андар баёни таби якузие, ки аз беҳуш шудан бихезад

Гоҳе каси аз ҳуш рафтаре ба сабаби ҳаракатҳои бетартибонаи рӯх чунин рӯй диҳад, ки тафс ба таб мубаддал шавад ва гоҳе баъд аз гузаштани хатари беҳушӣ мумкин аст бақияе аз он [таб] боқӣ бимонад.

Нишонаҳо: Ин аз беҳушии ба наздикӣ рӯйдода ва афтодагии қуввате иборат аст, ки аз ғайри ҷой доштани нишонаҳои табҳои дигари берун аз шумори

табҳои якрӯзӣ буда ба амал омада бошад. Андар ин ҳангом ҳолатҳои набз гуногун гардида, гоҳе агар сардӣ ғалаба кунад, биафтад ва бекор шавад, гоҳе ба ҳангоми боло гирифтани гармӣ

боширобу намоён бигардад ва аз ҷиҳати сахтӣ ва кирмӣ будан ба набзи худовандони пажмурдагӣ лоғаркунанда шабоҳат дорад. Муолаҷаҳо: Инро бо дармонҳои беҳушӣ муолаҷа кунанд ва [ба бемор] ғизоҳои зудгӯвори хубкимусе бидиҳанд, ки бароят маълуманд. Агар тӯро зарурати ба бемор додани шароб пеш ояд, низ чунин кун ва аз таб бимнок набош. Агар бемор аз ҳолати беҳушӣ раҳо ёбад, вале бақияе аз таб бимонад, ки шабеҳ ба [таби] пажмурдагист, онро бо дастури умумии сардсозӣ тариғизоӣ муолаҷа кунанд.

Ҳасли бисту дуввум: андар баёни таби якрузие, ки аз гуруснагӣ бархезад. Ҳар гоҳ андар тан ғизо ёфт нашавад, бухорҳо тез шуда таб бизоянд. Набзи чунин [бемор] нотағони хурд ва гоҳе моил ба сахтӣ бигардад.

Илоҷ: Ин аз таом додан иборат буда, ба ҳоли таб масалан ошоме бидиҳанд, ки аз кашки ҷав ва тараҳо сохта бошанд ва баъд аз таб ғизоҳои хуби қувватбахшанда бидиҳанд. [Беморро] ба гармоба баранд, бар са-раш оби нимгармӣ бисёр бирезанд, андар ин гуна об нишонандаш ва танагро масалан бо рағғани бунағша, гул ва каду тариғизоӣ кунанд.

(11) Ҳасли бисту севвум: андар баёни таби якрузие, ки аз ташнагӣ хезад меваҳои сард ва хусусан оби анор бидиҳанд ва танагро бо обзан тариғизоӣ кунанд. Агар имконияти бо оби сард оббозӣ кардан бошад, низ чунин кунанд. Ин ба таби аз гуруснагӣ падидамада наз-диқӣ дорад ва дурустгараш ба сабаби набу-дани он обе пади ояд, ки таскиндиҳандаи гармӣ сахти бухорхост.

Илоҷ: Ба [бемор] оби сард, обҳои

Ҳасли бисту чаҳорум: андар баёни таби [7] якрузии суддағӣ

Гоҳе ба иллати дуруштии пӯст, кам обҳои кабзкунанда шустушӯ кардан ва ба шустушӯ кардан, ба иллати бисёр ғубор иллатазоғтобсӯхтанандармасомҳои пӯст нишастан, ба иллати сардӣ, ба иллати бо ва гоҳе андар лиғи рағғову ҷӯйчаҳои онҳо

1-7

ва андар даҳонағову маҷроҳои онҳо суддаҳо падида оянд ва ҳар гоҳ «таби якрузии суддағӣ» гӯянд, ишорат ба-ин синф аз [беморӣ] бувад. Зеро андар ин ҳангом чунин ҳолат рӯй диҳад, ки ҳалшавӣ бикӯҳад ва пурию банд гардидани [моддаҳо] ағзоиш ёфта, нағасғирӣ аз байн биравад, бухорҳои бисёри гарме фароҳам омада, ба таҳлил нараванд ва бинобар он гармӣ берун аз андоза падида ояд. То даме ки ағрӯхтагӣ ин [гармӣ] андар нотағонтарини

чирмҳо, яъне рӯҳ ҷой дорад, ин ҳолат таби якрӯзӣ бувад, вале ҳар гоҳ хунро биафрӯзад, ин ҳамон намуде бошад, ки бо номи «сунухус» машҳур аст ва мо онро баъд ёд хоҳем кард. Ин [таб] ҳамонест, ки аз ҷумлаи табҳои хилтӣ буда, на аз сабаби гандидани [онҳо], балки аз сабаби аланга гирифтани ҷӯшидан ва тафсидани [онҳо] падида ояд. Вале агар ин ба уфунате бигузарад, ки судда ва адами нафасгирӣ мӯҷиби он бувад, андар ин ҳол ин [таб] ба табҳои уфунатӣ табдил ёбад. Ин гуна судда ё аз сабаби бисёрии хилтҳо ва хун, ё аз сабаби ситабрии онҳо ва ё аз сабаби часпакии онҳо ба амал ояд ва ё аз сабаби андар афзор, на андар маҷро афтидани яке аз сабабҳои суддаоваре падида ояд, ки мисоли онҳо сардии қабзкунада, ё омоси фишордиҳанда, ё рӯидани ягон чиз ва ё дигар чизҳо буда, бояд ҳамаи онҳоро ба хотир биоварӣ. Аз миёни табҳои якрӯзӣ ин табро кам тасодуф биафтад, ки ба таби диққӣ гузарад, аз баҳри он ки ба ҳангоми он тан сермодда бувад. Ҳангоми ин таб низ ташнагӣ, афрӯхтагӣ ва гармии доимӣ ҷой дошта, ранги пешоб миёни оташгунӣ ва хокистарӣ бувад. Ин таб ба душворӣ шинохта шавад ва шабех ба табҳои хилтист. Агар суддаҳо бисёри қавӣ бошанд ва агар аз тариқи зич шудани пӯст фишурда шудани он аз берун ба амал наомада бошанд, ин гуна таб мумкин аст то се рӯз ва беш аз он боқӣ монад ва агар суддаҳо кам бошанд ва ягон хатое [ба ҳангоми муолаҷа] наафтад, зуд канда хоҳад шуд. Ин таб аз миёни табҳои якрӯзӣ гоҳе худро дигар намуда, дубора боз ояд, аз баҳри он ки суддае, ки иллати ӯст, ҳанӯз ба ҷой бошад ва ҷунон бинамояд, ки гӯи вайро навбатхост. Ин таб бисёр вақт ба хунук хӯрдану фарошо баровардани [бемор] табдил ёбад ва ин гувоҳӣ аз он диҳад, ки ба таби уфунатӣ гузаштааст. Ҳар гоҳ таби суддави баъд аз рағ задан андар бари чапи тан дард ба амал оварад ва хусусан, агар таб хомӯш шуда, дард ҳанӯз давом дошта бошад, аз дубора рағ задан чора нест.

Нишонаҳо: Агар таби якрӯзӣ на аз сабаби берунӣ падида омада бошад, марҳалаи пастравияш дер бикашад ва хусусан, агар бидуни истифрои тарӣ паст бигардад, пас ҳадс бизан, ки он таби суддавист. Ин ҳадси туро андар баданҳои серхуну хунзо нишонаҳои пурӣ ва андар [баданҳои] хилтситабр [нишонаҳои] часпакии хилтҳо тасдиқ кунанд. Фарқи миёни ин ду он бошад, ки агар судда андар тан ба сабаби ситабрии хилтҳо ва часпакии онҳо падида омада бошад, далели ин нишонаҳои маълумбудаи онҳо мебошад ва андар он ҷой дамидагию азҳамкашидагии тан, сурхӣ ва умуман нишонаҳои серхунӣ дида нашавад. Аммо ба ҳангоми он, ки аз сабаби пурӣ падида омада аст, нишонаҳои пурӣ аз қабилӣ сурхии рӯй, серхунии рағҳо, дамидагӣ, азҳамкашидагӣ ва ғайра андар тан намудор бошанд. Агар суддаҳо ба ҳадди ифрот бирасанд, набз хурд бигардад ва агар ба ифрод нарасавд, хурдии набз лозим наояд.

Муолаҷаҳо: Агар сабаб бисёрии хилтҳо ва пурӣ бувад, бояд зуд ба задани рағ ва истифрои кардан пардохт ва агар пеш аз таб гирифтани рағ зада шавад, хуб хоҳад буд, вале агар беморро таб гирифта бошад ва ба шарте ки ягон зарурате набошад, худдорӣ кардан созгортар аст. Чунки рағ задан хилтхоро ҷорӣ кунад ва онҳоро бо ҳам биомезад. Агар зарурат бошад, рағ задану истифрои карданро набояд ба таъхир гузошт ва сипас бояд ба [тадбире] машғул шуд, ки суддаҳоро бидушад ва маҷроҳоро пок созад. Пеш аз истифрои ба суддакушӣ ва маҷропокунии набояд шитофт, зеро ин гоҳе сабаби ба якборагӣ ба сӯи бархе аз маҷроҳе кашида шудани хилтҳо ва андар он ҷой дармондани онҳо бигардад, ки ин яке аз ҳолатҳои бисёр хатарнок бувад. Гоҳе агар хилтҳо ситабр бошанд ва хусусан агар гузаргоҳҳо аз бози офариниш танг бувад, [суддакушӣ] мумкин аст боиси афзоиши суддаҳо бигардад. Вале рағзадан ва ис-тифрои карданро хусусан агар ба ғоят бирасонӣ ва то наздики беҳуш шудан давом диҳӣ, онҳо мумкин аст ғазлаҳои дудиро, ки ба

18

сабаби банд гардидани худ (12) ин гуна табро ба амал овардаанд, берун созанд ва ин [табро] аз табдил шудан ба таби уфунатӣ боз доранд. Агар ҳис кунӣ, ки хилтҳо бисёр нестанд, балки суддаҳо ҷой доранд ва онҳо аз сабаби ситабрӣ ва часпакии хилтҳо ба амал омадаанд, андар ин ҳол мумкин аст туро на ба рағзадану истифрои бештар, балки ба суддакушӣ эҳтиёҷ биафтад. Суддакушоиро бо ёрии доруҳо ва ғизоҳои зудоянда ба амал оранд. Модом ки беморӣ таб аст, баҳангоми суддакушӣ наметавон ба доруҳои зудояндаи гарм муроҷиат намуд, балки бояд чизе [ба кор бурд], ки миёни сикангубини сода ва сикангубини бузурӣ ва ё миёни оби косӣ ва оби розиёна биистад. Ғизо аз чизҳои бигиранд, ки дорои хусусияти шӯяндагианд, на часпакӣ ва мисоли он кашки ҷав бувад. Шакарро, ки бо вучуди қариб ғизо будан дорои хусусияти суддакушӣ ва зудоӣ аст, агар бо кашки ҷав биомезанд, бад нест.

Сипас. чун ба ҳангоми зарурати истифрои истифрои ба амал овардӣ ва бо ёрии чизҳои мо ёд карда судда кушодӣ, бояд бингарӣ, ки оё таб коҳиш ёфта сабук шуда аст, ё не ва агар навбатнок бошад, навбати дуввумаш назар ба яқум нотавонтар ҳаст, ё не ва чун ба пешоб нигарӣ ва онро нопухта ва андар ҳоли пазиш дарёбӣ ва агар бибинӣ, ки он далолат ба уфунат надорад, мувофиқи ҳамин тадбир [муолаҷаро] давом бидеҳ. Беморро андар рӯзи севвум баъд аз гирифтани навбат ва ҳангоми суст шудани [таб, пеш аз] навбати мавриди интизор, агар

дарор ва то панҷ соат нигоҳ дор. Уро бо доруҳои ба таври мӯътадил зудоянда, масалан бо ягон чизе рағғанмолию даллоқ кун, ки [ба зудояндага] миёни орди боқилӣ ва орди говдона, ё орди беҳи савсан ва ё зарованде биистад, ки онро бо микдоре аз ангубин ва об маъҷун сохта бошанд. Агар ба

доруи қавитаре аз инҳо чуръат кунӣ, кафки бураро ба кор бар.

Агар ҳадс бизанӣ, ки гармоба ягон чизе аз табиати [беморро] бигардонад ва чизе чун фарошо ба амал ояд, андар ин ҳол ўро [ба қадри] ягон мижа задан ҳам андар гармоба нигоҳ надор, зеро ин гуна судда на аз он чинс судҷаҳоест, ки гармоба онро бикушояд. Ҳар гоҳ беморро аз гармоба берун оваранд, чуз баъд аз осудагӣ ёфтаан аз навбат ба ў ягон таом ва шаробе набояд дод, вале агар ҳол тақозои ягон чиз хўрдан кунад ва [бемор] сабр кардан натавонад¹⁶, ба ў чизе аз қабилӣ масалан оби ҷави тунук, сероб, камҷав, бис-ёр ҷўшонида ва бо карафс пухта [бидиҳанд], ки хусусияти суддакушӣ дошта бошад.

Агар навбат такрор наёбад ва агар бемор бихоҳад, ўро бори дуввум ба гармоба бибар [ва ғизояш бидеҳ]¹⁷. Агар навбат боз ояд, вале кўтоҳтар аз навбати якум бошад ва агар пешоб хуб бошад, пас бовар кун, ки муолаҷа дуруст аст ва суддаҳо коҳиш ёфтаанд. Баъд аз қанда шудани таб ўро ба ҳамон чизҳои муолаҷа қардаат муолаҷа кун ва ғизояш бидеҳ. Агар навбат ҳамон тавре ки буд ва ё қавитар аз он дубора боз ояд ва пешоб ба гунаи табиӣ набошад, пас иллат рў ба гандидан ниҳода аст ва илоҷаш чун илоҷи гандагӣ бувад¹⁸.

чунин навбат ҷой дошта бошад, ба гармоба

Фасли бисту панҷум: андар баёни таби якрўзие, ки аз хом мондани ғизо ва пурӣ бихезад

Гоҳе аз сабаби хом мондани ғизо бухорҳои баде падида оянд, ки хусусан андар баданҳои захравӣ ва баданҳои тангмасом гармӣ афрўхта, рўхро битафсонанд ва таб ба амал оранд. Бештари фазлаҳои ин [танҳо] бухорҳои дудӣ бигарданд. Ба ҳангоми ин гуна таб ороғи турш кам рўй диҳад. Мардумони аз ҳама беш¹⁹ қобили ин таб онҳоеанд, ки аз паси хом мондани ғизо ба варзишу ҳаракат ва офтоб додану гармоба қардан машғул шаванд [ва] пеш аз ин ҳам эшонро чунин [ҳолатҳо] рўй дода бошад. Бинобар ин, хусусан агар андар тани эшон

ва гузашта аз ин андар андомҳои дарунии эшон дард ва сўзише ҷой дошта бошад, бухорҳои дудии эшон афзоиш ёбанд. Аммо аз сабаби моддаи ороғи турш андар худовандони он кам иттифоқ биҷафтад, ки таб падида ояд, вале агар падида ояд, бисёр камқувват бошад. Балки дурусттараш он аст, ки падида наояд. Гумон меравад, ки [8] таби бо ороғи турш ба амалоянда ба сабаби ғайри хоммонии ғизо ба амал ояд. Ин гуна беморонро агар табиат кушода гардад, ни-ҳоят суд бинанд ва ба иллати коҳиш ёфтани фазлаҳои дудӣ табашон аз байн биравад.

19

Фасли бисту ҳаштум: андар баёни таби якрузие, ки аз гарми бихезад

Гоҳе аз сабаби гармии ҳаво, гармии гармоба ва монанди инҳо таб рўй диҳад, вале аз сабаби шиддатнокии гармии офтоб бештар ба амал ояд ва нахустин

даровехта-ни он ба рӯхи нафсонӣ бувад, зеро он нахуст ба сар бизанд, ҳавои онро гарм сохта ба сӯи дил бигузарад ва таб ба амал орад ва сипас анадар тан густариш ёбад. Гоҳе ба сабаби гармии насим ва ҳангоми пӯшида будани сар аз таъсири гармӣ мумкин аст нахуст бо дил биовезад. Лекин бештари таби офтобӣ чун ба амал ояд, андар мағз ва сар асар кунад. Бинобар ин агар [рағҳои] сар пок набошанд, пур бигарданд. Вале табҳои ғайриофтобии аз қабилӣ табҳои гармӣ, гармобагӣ ва ғайра андар дил таъсир кунанд.

Нишонаҳо: Нишонаи ин сабаби мавҷуда ва ҳангоми баҳши офтобии мағзии он саҳт афрӯхта шудани сар бувад. Гоҳе ба ҳангоми он агар тан пок набошад, гаронию пурӣ ҳис карда шавад ва ба ҳангоми баҳши дилии он нафас бузург бигардад ва зоҳири тан саҳт битафсад ва беш аз дарун тафсон бошад. Яке аз ҳолатҳое, ки ин [табро] аз тариқи он бидонанд, ин аст, ки ташнагии бемор кам буда, камтар аз ташнагии каси дигаре бо-шад, ки ҳарораташ ба андозаи ҳамин ҳарорат бувад. Таби аз гармӣ андар ин ҷумла бархилофи таби фишурдапӯстист.

Муолаҷаҳо: Муолаҷаи онро бояд аз пухтаковҳои сардиоваранда ва равғанҳои сард рехтан бар сару сина оғоз кард ва хусусан равғани гули бо барф сардгардо-нвдаро баланд гирифта, бар сару сина бире-занд. Ба бемор оби сард ва чизҳои бад-ин равиш буда бишомонанд ва ин гуна кор-хоро пайваста то паст шудани таб давом диҳанд. Ҳар гоҳ таб аз [бемор] дур шуд, ўро ба гармоба дарор ва агар назла дошта бо-шад, аз назла парво наkun ва бо оби нимгарм оббозияш дорон, вале нагузор, ки ҳавои гармоба ўро битафсонад. Аз рехтани оби гарм бар сараш бим наkun, зеро он тарӣ овар-да, табро бикушояд. Эҳтиёҷи чунин бемор ба гармоба кардан беш аз равғанмолист. Ҳар гоҳ аз гармоба берун ояд, сарашро ан-дар равғанҳои сард, масалан андар равғани гул ва нилуфар оғушта соз.

(15) Фасли бисту нухум: андар баёни таби якрузие, ки аз фишурдагии [пӯст] ба сабаби сардӣ падид ояд

Чунонки андар боби таби чиркиниги ёд кардем, гоҳе аз сармо ва гармоба кардан бо обҳои сард масомҳои зоҳирӣ зич шуда, бухори дудӣ банд бигардад ва бинобар он таб падид ояд ва он бисёр вақт ба уфунат бианҷомад. Ин ҳолат ҳангоме боиси таб бигардад, ки агар бухори бандшуда тез бо-шад, на хуш, зеро [бухори] хуш таб назояд.

Нишонаҳо: [Нишонааш ин аст], ки сабаб мавҷуд бошад ва ган ба ҳангоми он чунон бошад, ки андар оғози ламс кардан эҳсоси гармии саҳт надихад ва ҳар гоҳ даст миқ-доре биистад, гармии баршавандаеро дарёбад. Набз на ба он андозае хурд бошад, ки ба ҳангоми табҳои андӯхӣ, ғамхоригӣ ва гуруснагӣ хурд бувад, аз баҳри он ки андар ин ҳангом ҳалшавӣ ҷой надорад. Баръакс, он ба сабаби ҳоҷат [ба гармихо-мӯшкунӣ] тез бувад, вале агар сардӣ шид-датнок бошад, набз мумкин аст ба саҳтӣ бигарояд. Чашм на нишаста, балки мумкин

аст ба сабаби бухори бандгардида дамида бошад. Пешоб гоҳе сафед бувад, аз баҳри

22

он ки гарми банд гардида бошад ва гоҳе мумкин аст ба иллати ба роҳи пешоб ронда шудани гармие рангин бигардад, ки бояд аз тариқи масомҳо ба таҳлил мерафт.

Муолаҷаҳо: Ба ҳангоми таб бар болои [бемор] гилем бипӯшанд, то арақ кунад ва чун таб паст шавад, ба гармобааш бида-роравд ва бо оби моил ба гармӣ ва бо ҳавои гарми он гармаш кунанд. Эшон бояд бар хеш обҳоеро бирезанд, ки андар онҳо масалан марзангӯш, наммом ва шибит ҷӯшонида бошанд. Бо он чизҳое даллоқӣ кунанд, ки мо ёд кардем ва зудояндаю нарма-созандаи масомҳоянд. Вале чарб карданро то ҳангоми арақ овардан, даллоқӣ кардан ва бо оби саҳт гарм оббозӣ кардан ба таъхир гузоранд. Бояд гармоба кардан бо обро пеш аз гармоба кардан бо ҳаво анҷом дод. Сипас бо рағанҳое чарб кунанд, ки фарохсо-зандаи масомҳоянд ва низ бар сари [беморон] масалан рағани шибит, хайрӣ ва бобуна бирезанд. Эшонро ғизоҳои сабук бидиҳанд, атропошӣ кунанд ва шароби сафеди тунук ва

ё омехта бишомонанд, ки аз барояшон аз худовандони таби фишурдапусти дида беҳтар аз об бувад, аз баҳри он ки хусусияти бештар барои худовандони таби мовдагагӣ арақоварӣ ва пешобтозонӣ дорад. Чарбкунӣ судманд аст.

Фасли сиввум: андар баёни таби якрӯзие, ки аз фишурдагии пӯст ба сабаби обҳои қабзкунанда падид ояд

Гоҳе касони андар обҳои қабзкунанда оббозикунандаро чунин ориз бигардад, ки масомҳои зоҳирӣ саҳт зич шаванд ва бухорҳои [тани] эшон баста шуда, он чизе падид ояд, ки борҳо ёд кардем ва бисёр бошад, ки ин болси уфунат бигардад. Мисоли ин гуна [обҳо] он обест, ки кувваи замҷ ва зог бар вай ғолиб омада бошад.

Нишонаҳо: Бар ин гуна таб сабаб ва он хушкидагии пӯсте далолат кунанд. ки ҳамчун пӯсти хушконидашуда ва ё дибоғат-дода бинамояд ва ҳангоми ламс ҳамчун пӯсти андар оби зог таркарда дарёфта шавад. Ҳолати афзоиш ёфтани гармӣ баъди гузаштани муддате аз дастзанӣ ҳамон тавре бошад, ки ҳангоми дигар табҳои аз сабаби суддаҳои масомҳо рӯйдода низ ҳамин гуна бувад. Набз нотавонтар, хурдтар ва бештар тез бошад. Пешоб бисёртар сарду тунук ва чун пешоби ғусфанд ояд. Ин гуна беморонро на тан пажмурда бувад ва на чашмон фурурафта.

Муолаҷаҳо: Эшонро бояд ба тавре муолаҷа кард, ки ба муолаҷаи касони пеш аз инҳо ёд шуда наздик бошад, вале ба эшон танҳо баъд аз боварӣ ҳосил кардан ба саҳт фарох будани масомҳо шароб бидиҳанд. Аммо агар андаке аз фишурдагии пӯст ҷой дошта бошад, мумкин аст, ки онро шароб боз кунад. Бояд тадбири ғизоии эшон бештар нарма гардонидани шавад, андар ҳавои

гармоба истодан ва бо оби гарм гармоба карданашон давомноктар бошад ва бояд чарб кардани эшон бештар ба таъхир гузошта шавад.

Фасли сиву якум: андар баёни таби якрузие, ки аз ошомидан падида ояд

Гоҳе аз ошомидан таби якрузи ориз бигардад ва илоҷи чунин беморон мисли илоҷи хамморон бувад. Гоҳе хусусан ба ҳангоми давом кардани сардари эҳтиёҷ бад-

он бошад, ки табиатро бо оби меваҳо ва монанди он бикушоянд ва рағ бизананд²³. Эшонро баъд аз пастравӣ бояд ба гармоба бурд.

Фасли сиву дуввум: андар баёни таби якрузии ғизоӣ

Ғизоҳои гарм гоҳе таби якрузи ба амал оваранд. Чуноне ки таби офтобӣ аксар вақт мағзӣ буда, андар рӯҳи нафсонӣ ҷой дорад ва таби гармобавӣ дилӣ буда, андар рӯҳи ҳайвонӣ ҷой дорад, ҳамчунин таби ғизоӣ чигарӣ буда, андар рӯҳи табиӣ ҷой дорад.

Илоҷаш ин аст, ки бо доруҳои сарди-оварандаи маъруф пешоб тозонанд²⁴, бо ёрии масалан ширхишт ва тамри ҳиндӣ

табиат кушоянд, чигарро пеш аз ҳама бо ёрии масалан оби коснӣ, тараҳо, сикангубин ва зимодҳои сардиоварандаи аз қабилӣ сандал, кофур, гулоб ва афшураи гул, аф-шураҳои тараҳои сарди бо барф сардгар-донид (16) ва феълан сард ба ислоҳ оваранд ва [гармиро] бо ғизоҳои сарди тар хомӯш созанд. Гуфтор андар баёни табҳои [якрузӣ] ба поён расид.

МАҚОЛАИ ДУВВУМ

ОҒОЗИ ГУФТОР АНДАР БАЁНИ ТАБҲОИ УҒУНАТӢ ВА ПОЁНИ ГУФТОР АНДАР БАЁНИ ТАБҲОИ ХУНӢ ВА САҒРОВӢ

Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни табҳои уғунатӣ

Ин мумкин аст ба сабаби ғизоӣ бад падида ояд. Яъне ғизо ба иллати бадғавҳарӣ ва ё агар мисли шир хубғавҳар бошад, ба иллати зуд табаҳшавӣ омодаи он бошад, ки чизӣ аз вай зода шуда бигандад. Ё аз баҳри он [бигандад], ки ғизоӣ обакӣ бахшад ва он саҳтии хунро бибарад. Масалан он чи ки аз меваҳои ниҳоят тар зода шавад, ҳамин гуна бувад. Ё аз баҳри он ки [ғизо] аз чинси чизе бошад, ки ба хуни хуб табдил наёбад, балки ҳамчун хилти бади сард боқӣ монда, гармии модарзодӣ аз он ҳазар кунад, вале гармии бегона онро бигандонад. Мисоли ин он чизест, ки аз хиёрза, хиёр, амруд ва ғайра зода шавад. Ё чунон ки донистӣ, мумкин аст тарзи сохтани ғизо, ё вақти [хӯрдани] он ва ё тартиби он бад бувад.

[Уғунат] ё мумкин аст ба сабаби судҷа-ҳое падида ояд, ки онҳо ба иллати мизочи бади тан монеи нафаскашӣ ва бод додани рӯҳ бигарданд ва ин ҳангоме бошад, ки [бар мизочи мазкур] тавони гуворшпи хуб овардан надошта бошад ва ба изофаи он на чандоне бекувват бошад, ки авдар ғизову хилт ягон таъсире расонида натавонад ва онҳоро ба ҳоли хомӣ бигузорад. Ин

гуна мизоч ё хилтқои бад бюояд ва ё хилш падида омадаро ба сабаби нопурра гуворидани хеш ва ба сабаби онро норасо ба ҳаракат оварданаш табаҳ созад. Ҳамаи ин сабабҳо андар падида омадани суддаҳои уфунатзоянда ёварӣ кунанд.

[Уфунат] ё мумкин аст ба сабаби ҳолатҳои беруни аз қабилӣ ҳавоҳои бад, масалан ҳавои вабӣ ва ҳавои ҷойҳои пасту фароҳ ва мурдобҳо ба амал ояд. Гоҳе якҷанд ҳолатҳои аз ин қабил буда ба ҳам ҷамъ оянд.

Бештари сабабҳои гандидан [10] судда-бувад. Судда ё ба бисёрӣ хилт, ё ба ситабрии он ва ё ба часпакии он вобастагӣ дорад. Сабабҳои бисёрӣ, ситабрӣ ва часпакии, хилтҳо маълуманд ва суддаоварии онҳо низ маълум бувад. Ҳар гоҳ судда падида ояд, ба сабаби адами бодхӯрӣ гандидан низ падида > ояд. Ин хусусан ҳангоме рӯй диҳад, ки агар аз паси пурии шикам ва ҳоммони ғизо ҳаракатҳои беҳангом кунанд, ҳамин гуна гармобаҳо ба қор баранд ва офтоб хӯранд, ё аз паси пурии шикам чизҳои гармиовар бихӯранд, муруоти гувориши меъдаву ҷигар накунад ва ягон норасоии пешомадаро "аз тариқи гармсозии [меъдаву ҷигар] бо тило-ҳову гармибандиҳо бартараф бисозанд.

Гандагӣ гоҳе тамоми танро фаро бигирад ва гоҳе андар як андом падида омада, ба нотабонии он, ё ба шиддати тезии гармии бегонаи он ва ё ба дарди он [андом] алоқаманд бувад. Хилти пазирои гандидан ё сафрост, ки чизи аз он бухоршаванда бояд дудии латифи тез бошад, ё хунест, ки чизи аз он бухоршаванда бояд бухории латиф бошад, ё балғамест, ки чизи аз он бухорша-

24

ванда бухории ситабр бувад ва ё савдост, ки чизи аз он бухоршаванда бояд дудии ситабри ғуборӣ бувад.

Гандидан сафро мӯчиби таби рӯзафкан ва дигар ҷиш ба равиши он буда, гандидани хун мӯчиби таби доимӣ (мутбиқа), гандида-ни балғам акдар бештари ҳолатҳо мӯчиби таби ҳар рӯз баргарданда ва дигар табҳои ба он монанд ва гандидани савдо мӯчиби таби ҷаҳоррӯзӣ ва он ҷиш, ки ба равиши вай аст, бештаранд. Ҷойгоҳи хун андаруни рағҳост за гавдиданаи низ андаруни онҳо бувад Аммо сафро, баяғам ва савдо бо-шак, гоҳе авдаруни рағҳо ва гоҳе берун аз онҳо бигарданд. Агар онҳо берун аз рағҳо гандида шаванд ва ягон сабаби дигаре набошад ва низ уфунат аз сабаби омоси да-р, н:1е бошад, ки ба дил пайваста гандагӣ бирасонад, авдар ин ҳол ҳар як [аз ин хилтҳо] }.сӯҷибӣ даври [табҳо] бигардад, ки мо ёд қар-дем ва [ин гуна таб] падида ояд ва қанда шавад, вале таби балғамӣ баъди қанда шу-дан аз худ бақияи ноаёне ба ҷой гузорад.

Агар [хилтҳо] авдаруни рағҳо бигарданд, мӯчиби мондагии таб бигарданд ва таб на қандашаванда ва на шабеҳи қандашаванда оувад, балки мондаи ҳамешагӣ хоҳад буд, лекин вайро шиддатнокӣ ҳаст, ки бо ёрии онҳо навбати

хосси ин гуна табро бишино-санд. Агар гандагии дарунӣ ҳамаи рағҳо ва ё бештари он рағхеро фаро бигирад, ки аз паси дил ҷой доранд, шиддатёбиҳову пастшавиҳо қариб нанамоянд, вале агар ҳол бар хилофи ин бошад, дигаргуниҳо ба таври намудор зохир бигарданд.

[Таби] аз гандагии берунӣ ба амал омада аз баҳри он канда шавад ва сипас боз ояд, ки моддаи мавриди гандиданро гандагӣ ба ҳангоми навбати таб рӯй диҳад ва руту-батҳои он, ки гармӣ бо онҳо даровехта аст, пароканда шаванд, ҳал бигарданд ва аз тан берун шаванд, аз баҳри он ки ин рутубатҳо андар рағҳо банд нестанд, то онҳоро аз тамоман ҳал гардидан ва танҳо боқӣ мондани баҳши хокистарию хокии онҳо, ки гузаронаандан табу гармӣ нестанд, боз дорад. Чунонки инро метавон аз ҳоли сар-гинҳои бар ҳам нишаста ва партовҳо мушоҳада намуд. Онҳо андак-андак ган-дида, пурра хокистар шаванд (17) ва сипас ҳеҷ гармие аз онҳо боқӣ намонад. Ҳар гоҳ андар хилти аз тариқи гандидан сӯхташуда гармӣ боқӣ намонад, таб то ҳангоми дубора

ҷамъ шудани хилт андар маҳалли гандидан аз байн равад. Ба сабаби боқӣ мондани ба-қияи гармии гандидани якум андар он ҷой, агарчи модда боқӣ намонда бошад ва ё ба сабаби вучуд доштани иллати гандагии якум андар моддаи якум моддаи дуввум низ ба тариқи гандидан афрӯхта шавад. Бинобар ин кори гандидан бар меҳвари гармии андаки мавҷудае бичарҳад, ки боиси ган-дан, ҳалшавӣ ва хокистар шудан бувад. Ин гармӣ ба баҳши ҳамҷавор гузапга, ҳамин тариқ то ҳадди охирин бирасад ва моддаро нест кунад ва ба ҷое бирасад, ки ҳеҷ ҳам-ҷавори дигаре наёбад. Бақияи таб то кашида шудани моддаи дигар ба маҳалли гандидан мунтазир бимонад.

Агар гандидан андаруни рағҳо бувад, гоҳе чунин рӯй диҳад, ки ҳалшавии пурра номумкин гардад ва ба иллати пайваст будани бархе аз чизи андар рағҳо буда бо бархеи дигар гандидан ба таври даврӣ давом кунад ва ҳама чизи андар ҷавор буда ган-дида шуда, сипас гандидан андар ҳамҷавори дигаре ба таври даврӣ давом ёбад. Ба изофаи ин чизии андар рағҳо ҷойгиршуда бо дил саҳт алоқамандӣ дорад.

Низомии ин гуна табҳо, ки дорои навбат-ҳои кандашавӣ ва сустшавист, гоҳе ба ил-лати гуногунии моддаҳо аз ҷиҳати бисёрӣ, камӣ, ситабрӣ ва тунукӣ ва ба иллати гуногунии ҷинс аз байн биравад. [Гуногунии ҷинс] бад-ин гуна бувад, ки бархе аз моддаҳо аз тариқи интиқол ба ҷинси моддаи дигар бигузарад ва ин [моддаи дигар] на танҳо аз ҷиҳати бисёрию камӣ ва ситабрию тунукӣ, балки аз ҷиҳати навъ низ муҳолифи [аввала] бошад. Гоҳе ин аз сабаби бадтадбирии бемор, ё ба сабаби нотавонии ӯ ва ё ба сабаби бисёр ҳассос буданаш ба амал ояд.

Навбатҳои таби кандашаванда андар бештари ҳолатҳо бо фарошо, ё сардӣ ва

ё табларза падида оянд ва бо арақ овардан кушода шаванд. Бештар ба сармо ва ё фа-рошо падида омадни онҳо ё ба сабаби сардии хилт, ё ба сабаби бо тезии худ мушакхоро сӯзондани хилт, ё ба сабаби андарун раф-тани гармӣ ва рӯ ба модда овардани он, ё ба сабаби заъфи қувват ва ё ба сабаби сардии ҳаво бувад. Оне, ки ба сӯзиши гармӣ алоқа-манд аст, нисбаташ ба фарошо бештар аз он аст, ки ба сардӣ нисбат дода шавад. Аксар вақт ки ин ориз гардад, ҳамчун халидани сӯзанҳо андар ҳар як андом ориз гардад. Ҳал

25

шудани модда аз тариқи арақ аз он сабаб аст, ки гармии гандонанда рутбатро ҳал кунад ва бахши хокистариро ба ҷой гузорад. Агар он рутбат маҳдуд ба рағҳо набошад, ба шакли арақ ронда шуданаш аз тариқи масомҳо осон бувад. Навбатҳои таби монда, ки на суст шавад ва на канда, танҳо ба иллати заъфи қувват ва андарун рафтани гармии модарзодӣ бо сардӣ оғоз ёбанд, ки он гоҳ андомҳои атрофӣ сард бигарданд. Ин нишонаи бад бувад. Ба ҳангоми бархе аз табҳо сардию фарошо бо ҳам таркиб ёбанд, аз баҳри он ки моддаи ганданда аз [хилти] сард ва [хилти] газанда таркиб ёфта бошад. Гоҳи дигар бархе аз табҳои уфунатӣ чунон таркиб ёбанд, ки ба ҳайати таби монда бевароянд. Ин масалан ҳангоме бувад, ки хилт чунон андар ягон мав-зее ба гандидан оғоз намояд ва ҳамин ки ўро гандагӣ падида ояд, хилти дигаре аз чинси ў ва ё ғайри чинси ў низ бигардад. Бинобар ин гандидани дуввумӣ ба замони канда шудани навбати якум рост ояд ва сипас ҳол ҳамин гуна пайваста давом кунад. Гоҳе табҳои уфунатӣ ба намуди дигаре аз таркибёбӣ таркиб ёбанд, ки мо инро андар боби ҳудаш ба тафсил баён хоҳем кард.

Давраҳои табҳо гоҳе дароз ва гоҳе кӯтоҳ бошанд ва дарозияшон ба иллати ситабрии модда, ё часпакии он, ё бисёрии он, ё оромии он, ё ба иллати нотабонии қувват, ё нотаво-нии хис ва ё зич шудани масомҳое ба амал ояд, ки ба сабаби онҳо хилт ҳал нагардад. Кӯтоҳии он ба омилҳои зидди инҳо вобаста бувад.

Навбатҳо гоҳе зуд гузаранд ва гоҳе дер бикашанд. Дер кашидани онҳо бад-он сабаб бувад, ки модда ё кам аст ва ё ба иллати ситабрии хеш ба маҳалли гандидан дер бира-сад ва ин модда мисли моддаи таби ҷаҳор-рӯзист. Зуд гузаштанашон бад-он сабаб аст, ки модда ё бисёр бошад, чунончи балғам ҳамин гуна бувад, вале на балғами обгина-гӣ, зеро ба ҳангоми он навбатҳо мумкин аст дер давом кунанд ва ё тунук бошад, чунончи сафро ҳамин гуна аст.

Бадтарини табҳо таби мондаест, ки ба ҳангоми он уфунат андаруни рағҳо бувад. Сипас таби кандашаванда²⁵ бошад, ки ба ҳангоми он уфунат андар ҳамаи тан ва ё андар ноҳияҳои дил ҷой дошта бошад. Ба сабаби сардии миҷоз ва кам гирифта шудан ба ногуворидани ғизо пиронро кам бошад, ки таби солиб (сахт гарми бо ларза) рӯй диҳад.

Аммоҳолатҳои набз бошад, ба ҳангоми табҳои уфунатӣ ба ҳасби аз ҷиҳати ҷинсҳо гуногун будани онҳо ва ё ба ҳасби гуногунии як навъ аз ҷиҳати шиддати нотавонӣ ва аз ҷиҳати қавигию нотавонии аразҳо ҳар гуна бигарданд. Гоҳе ба ҳангоми ин гуна [табҳо] набзро ба иллати ё омоси гарми ба шиддат аз ҳам кашидашуда, ё омоси гарми андар андоми саҳт падида омада, ё омоси саҳт, ё шиддатнокии хушкӣ ва ё ба ҳангоми фар-монравонии сардӣ андар оғозёбиҳои [набз] саҳтӣ ориз бигардад. Гоҳе ба сабаби модҷаи тари нарми (18) балғамӣ ва хунӣ, ё ба сабаби он ки омос андар андоми нарм ҷой дорад, ҷунонки омосишушвалисаргусҳамингуна бувад ва ё ба сабаби таровиш, ки ба ҳан-гоми арақоварӣ намудан ба амал ояд, набз нарм бигардад. Набз ба оғози навбатҳо но-тавони фишурда бувад, аз баҳри он ки қув-ват рӯ ба муқобили модда оварда, ба пок сохтану бод додани [рӯҳ] пардохта аст.

[11] Фасли дуввум: гуфтор андар баёни нишонаҳои табҳои уфунати
 Гоҳе бар табҳои уфунати фароҳам омадани сабабҳои собики онҳо далолат кунад ва ин хусусан ҳангоме бувад, ки агар онҳо ягон сабаби берунае надошта бошанд. [Низ] набз ва нафасе аз онҳо гувоҳӣ диҳанд, ки зуд-зуд фишурда бигардад, аз баҳри он ки ҳоҷат ба поксозӣ саҳт зиёд бувад. Гармӣ сӯзонандаи ғайри фораҷ ва мисли гармии таби якрӯзӣ бошад. Пеш аз бештари табҳои уфунатӣ бетобӣ (малила) ба амал ояд. Бетобӣ ҳолате аст, ки омехта бо гармӣ бошад, вале ба дараҷаи таб нарасад. Онро ранҷурӣ, шикастаги, ланчи, ҳамёза кашидан, даҳон-фожа, хоби нооромона, бедорхобӣ, тангна-фасӣ, азҳамкашидагии рағҳо ва сарҳои устухонҳои паҳду, сардард ва дил задани сар ҳамроҳӣ кунанд ва агар он дер давом кунад, ба табҳои уфунатӣ гарифтор созад ва боиси нотавонӣ ва зардии ранг биградад. Гоҳе ҳам-роҳи бетобии пеш аз табҳо ҷойдошта фазлаи бисёр, хилм, маниши гаштан, пешоби бисёр, бироzi бисёри гандида, саргаронӣ ва бод-гирифтагӣ зохир бигарданд. Андар набз на ба ягон сабаби берунае аз қабилӣ ранҷ, ё хашм

26

ва ё ғайри инҳо думодуми оро бигардад. Ҳар гоҳ андар набз фишурдагӣ рӯи диҳад, пас навбат фаро расида бошад. Фишурдагӣ ин ба андарун рафтани набз ва хурдии ноҳам-вориест, ки ба ҳангоми он тапишҳои бузурги қдвӣ биафтанд, вале суръаташон қавӣ набошад. Аммо ноҳамвории [набз], ки андар марҳалаи оғоз ва марҳалаи болоравӣ ҷой дорад, яке аз далелҳои хосси таби уфунатист, вале ба ҳангоми таби рӯзафкан ба иллати сабукии моддаи он чандон бисёр намудор нагардад, [ҳар ҷавд ки оғозёбӣ ба ҳангоми таби рӯзафкан ба иллати сабукии ёдшудаи (моддаи он) таби якрӯзиеро монад, ки ҳанӯз ба таби уфунатӣ нагузашта бошад]²⁶.

Аз ҷумлаи нишонаҳои он, ки таб гандида аст, ин аст, ки даври якум аз араку таровиш ҳолӣ бошад. Табҳои якрӯзӣ бар ҳилофи ин бувад. Дигар ин, ки марҳалаи болоравии онҳо ҳарҳела ва ғайри мутаносибу яксон бошад. Дарозии марҳалаи болоравӣ низ бар уфунӣ будани [табҳо] гувоҳӣ диҳад. Бемай-лон бузург шудани набз далолат бар боло-равӣ кунад.

Сипас, [табҳои уфунатӣ] ё мумкин аст табҳои кандашавандае бошад, ки бо ларза ва ё фарошо оғоз ёфта, андар бештари ҳолатҳо аз тариқи арақ овардан ва ё таровиш кушода шаванд ва ба шакли навбатҳо тақрор ёбанд ва ё мумкин аст табҳои мондае бошанд, ки бо сустшавӣ ва ё ғайри сустшавӣ зоҳир гарданд ва аз ҷиҳати набз, пешоб, тамомии покӣ ва оромии аразҳо ба табҳои якрӯзӣ монандӣ надоранд. Бештари табҳои уфунатиро хусусан ба ҳангоми марҳалаи анҷомёбӣ

аразҳои бисёре аз қабилҳои ташнаги, сардари ва сиёҳии забон ҳамроҳӣ кунанд. Аз сабаби тосаю изтироби саҳте, ки ба мӯҷиби муқоби-лиага модда ва қувват ба амал оянд, нороҳатӣ афзоиш ёбад. Гоҳе модда боло гирад ва гоҳе қувват ва набз бинобар он гоҳе ба сӯи бузург-гӣ қувват ва гоҳе ба хурдӣ нотавонӣ би-¹ гарояд. Саҳтии [набз] бошад, гоҳе ба амал ояд, вале танҳо вақте доимӣ будани он воҷиб ояд, ки агар баробари таб андар ягон андومه омоси саҳт ва ё ягон омосе агарчи саҳт набошад ҳам, андар андоми саҳт ҷой дошта бошад ва ё ҷунин иттифоқ афтад, ки [бемор] оби сард ва ё ягон ҷизи дигаре ошомида бошад, ки набз аз он саҳт бигардад ва аз кдби-ли ҷизҳое бошад, ки андар китоби набз²⁷ ёд кардашудаанд. [Ихтилофи [набз] авдар [мар-ҳалаи] оғоз ва [марҳалаи] болоравии [таб], ҳарчанд ба ҳангоми таби рӯзафкан ба иллати ноаён будани моддаи он ҷандон зоҳир нест, яке аз хусусиятҳои хосс ва яке аз далелҳои қавии таби уфунатӣ бувад]²⁸. То даме ки набз қавӣ нагардад ва ба [дараҷаи] суръати ёдшу-да суръат пайдо накунад, таб ҳамчун таби якрӯзӣ боқӣ монда, ба таби уфунатӣ табдил наёбад. Пешоб авдар марҳалаи оғоз нопухта ва ё кам пухта бувад ва гоҳе саҳт тез бигардад. Бидон, ки кам иттифоқ биафтад, ки [бемор] аз табҳои тези ҳалоккунанда раҳой ёбад, магар ягон андومه барҷомонда бигар-дад. Агар таб баъд аз ором шудани омос ба ҳангоми барсом ва монанди он боқӣ монад, бидон, ки бақияи модда ҳанӯз боқист ва модда бад-он сӯй майл карда аст, ки андар он ҷой дард ҳис карда шавад.

Фасли севвум: андар баёни нишонаҳои табҳои монда

Ба ҳангоми табҳои доими ба ҳасби таб дигаргун шудани набз саҳт намудор бошад ва андар бештари ҳолатҳо бенизому бевазн дарёфта шавад. Таб давом ёфта, баъд аз бисту ҷаҳор соат кавда нашавад (19) ва инро он ҳолатҳои таби кандашаванда, ки мо ёд

кардем ва аз ларза ва дигар ҷизҳои пеш-омада иборат аст, ҳамроҳӣ накунад. Яке аз ҳолатҳое, ки бар вай далолат ку-над, мондагӣ ва ба шиддат дигаргун

шудани ҳоли он ба ҳангоми брлоравӣ буда, гоҳе шиддат ёбад ва гоҳе дигар бикоҳад.

Фасли чаҳорум: андар баёни ҳолатҳое, ки бо бархе аз онҳо табҳои уфунати аз ҳам фарқ кунанд ва бо бархе дигар бо ҳам анбозӣ кунанд
Ҳаракати он бахш аз табҳо, ки аз сабаби гандидани сафро ба амал омадаанд, хоҳ ҳаракати оғози навбат бошад ва хоҳ ҳаракати оғози шиддатёбӣ, чун [ҳаракати] таби рӯзафкан бувад. Вале як намуд аз инҳо, ки бо номи «таби сузон» маъруф аст, ниҳоят ноаён ҳаракат намуда, чун таби мондаи доимӣ (мутбиқа) бувад.

Таби рӯзафкани холис ба иллати тунукии модда тез бувад ва гармияш ба сабаби қавӣ

27

будани талха бузургу сузонанда бошад, лекин ин [таб] беосеб аст, аз баҳри он ки саф-ро аз барои табиат сабук аст ва низ [гоҳе] осуда гузорад. Таби рӯзафкани ғайри холис аз ҷиҳати муддат дарозтар аз таби [рӯзаф-кани] холис бувад ва таби холис кам биафтад, ки аз ҳафт²⁹ навбат таҷовуз кунад, магар ба сабаби рӯй додани ягон хатогӣ. Таби [рӯзафкани] доимӣ гоҳе андар миёни як ҳафта аз байн биравад.

Он табе, ки аз сабаби гандидани хун бархезад, доимии монда буда, гармияш бис-ёри фарогиранда ва нарм бувад ва ба ан-дозаи [гармии таби] сафровӣ сӯзанда набо-шад. Ин таб гоҳе андар миёни чаҳор рӯз ба анҷом расад.

Аммо таби балгамии ҳаррӯз такрорёбан-да бошад, гармияш нисбат ба таби сафровӣ нармтар аст ва ба иллати часпакии модда ва сардию бисёрии он дер давом кунад. [Ин таб] хатари бузург дорад, аз баҳри он ки муддати кандашавӣ ва ё сусти шудани он кӯ-тоҳ аст ва низ ногузир ҳамроҳи он фасод ва заъфи даҳони меъда ба амал ояд. Ин яке аз он сабабҳое аст, ки боиси падид омадани аразҳои баде аз қабилӣ беҳушӣ, хафакон ва афтидани иштиҳо бигардад. Намуди мовдаи ин гуна табҳоро, агар нармии набз намебуд, шабеҳтарин ҷиз ба диққ мебуд. Вале набзи он гоҳе низ саҳт бигардад. Ин [таб] ҳар қадар камтар холис бошад, навбаташ ҳамон қадар кӯтоҳтар хоҳад буд, вале ба сабаби кам холис буданаш ба [табҳои] савдовӣ бигарояд.

Таби рӯзафкан аз баҳри он тез нест, ки модда сард бувад ва бинобар он низ дер бикашад. Гоҳе намуди холиси он як сол давом кунад ва ғайри холиш кӯтоҳтар бошад. Лекин авдар он ҳеҷ хатаре нест, зеро он [беморро] ба муддати дароз осуда гузорад ва низ саҳтии он на ба ҳадде бирасад, ки аз паси он аразҳои саҳт падид оянд. Таби чаҳорӯзӣ ва таби рӯзафкани доимӣ ва сустидор бо қай, ё рафтани шикам, ё арақ кардан ва ё тохтани пешоб бигузаранд. Аммо [таби] сӯзон бо ҳолатҳои ёдшуда ва бо хуни бинӣ бигузарад.

Бвдон, ки марҳалаи оғоз ба ҳангоми таби рӯзафкан, марҳалаи анҷом ба

хангоми таби мутбиқа, марҳалаи пастравӣ ба хангоми таби сӯзон ва марҳалаҳои анҷом ва пастравӣ ба хангоми таби ҳаррӯзӣ дер давом кунанд, вале кам ёфт шавад, ки таби чаҳоррӯзии мондаи доимӣ ва таби ҳаррӯзӣ пурра канда шаванд. Агар табҳо умуман ва таби омосӣ хусусан ба таври бояд муолаҷа карда нашаванд, боиси пажмурдагӣ бигарданд. Хусусан ин хангоми он табҳои тез ба амал ояд, ки агар ғизо додани худованди онҳо воҷиб бошад, вале ба ғарази табиатро бар зидди модда хезондан ба ӯ ғизо надиханд ва ё ба ӯ оби сард додан лозим бошад, вале ба ғарази он, ки ҳомӣ наорад, ба ӯ об надихавд ва дигар тадбири гармихомушкунӣ низ ба кор набаранд. Агар он ғаразе, ки ба ғизо-диҳӣ ва оби сард ошомондан алоқаманд аст ва мо онро баъд ёд хоҳем кард, аз ду ғарази ёдшуда қавитар бошад, онро бар он ду ғараз муқаддам гузоранд ва ин ду ғаразро риоя наkunанд.

Фасли панҷум: андар баёни далелҳои аразҳои табҳо

Бидон, ки маъҳази далелҳои табҳо инҳост: тадбири пешомада, чигунае набошад; он ҳолатҳо ва аразҳои ҳозирае, ки мо онҳоро ёд хоҳем кард; кишварҳо ва фаслҳои сол; син ва мизоч; набз, пешоб, қай, бироз ва хуни бинӣ; чигунагии таб аз ҷиҳати табларза, арақ ва кайфияти гармӣ; навбат-ҳо; ҳолати ташнагию иштиҳр; ҳолати нафас-гирӣ; ва аразҳои қаринагӣ аз қабيلي сардари, беҳобӣ, ҳазён, нороҳатӣ ва ғайра. Табҳоро аразҳоест, ки аз тариқи онҳо бар ҳолатҳои онҳо огоҳӣ пайдо кунанд. Аз ҷумла аразҳоеанд, ки бар бузургию хурдии табҳо далолат кунанд ва мисоли онҳо кайфият ва каммийяти гарми мебошад. Бархе аз гарми аз аввал то охири таб ниҳоят сӯзишнок аст, бархе нахуст бисӯзонад ва сипас ба иллати ҳал шудани модда сусту нарм бигардад ва бархе [аслан] насӯзонад. Гармии бархе аз табҳо тар ва гармии бархе дигар хушк бувад. Аразҳоеанд, ки бар ҷинси табҳо далолат кунанд, ҷунончи аразҳои хосси таби рӯзафкан масалан инҳост [12]: оғоз ёфтани навбат бо ҳалаву фарошо ва сӯзанда будани гармӣ. Аразҳоеанд, ки бар палидии табҳо далолат кунанд ва мисоли онҳо нороҳатӣ, ҳазён ва беҳобист.

Чизҳое, ки аз тариқи онҳо ҳоли таб ва аз кадом синф будани онро шиносанд, инҳост: чигунагии тезӣ ва нармии таб; ҷӣ гуна ба амал омадани таб аз сабабҳои беруна ва ё пешгузашта мувофиқи шартӣ ёдшуда; чигунагии таб аз ҷиҳати мондагӣ, канда-шавӣ ва сустидор будани он; чигунагии таб аз ҷиҳати бо ларза, сармо ва фарошо ва ё бар ҳилофи инҳо хуруҷ кардани он ва кай рӯй додани он чи аз инҳо, ки агар ҷой дошта бошад; чигунагии таб баҳангоми бо арақи бисёр ва ё кам кушода шудани он; чигунагии тадбирҳои пешгузашта, синну сол, намуди зоҳирӣ, фасли сол ва пеша; ва чигунагии набзу пешоб.

Фасли шашум: гуфтори ҳамагони андар баёни табларза, хунук хӯрдан, фарошо ва шикастагӣ

Фарошо ин ҳолатест, ки ба ҳангоми он

ггн 5-. таврн ноҳамвор авдар пӯст ва мушак-: гтг^зсю скх задан дарёбад ва пеш аз он .хлс карда шавад. Шикастагӣ ::; гтн ф^арошост. Хзюкхӯрӣ ин аст, ки [бемор] андар - _:: : : 3-а ^клар дохили мушакҳо хунокии -:•:: хл: :-унад. Табларза он бошад, ки '---.'-'_ 1ХДСМХОИ хешро азларзишутакони онҳо афтида ва аз ҳарактҳои ғайри 3й кигоҳ доштан натвонад. Гоҳе аст сардии қавӣ бошад, вале таб-глзкыабошад, чунонки баҳангоми : ::_:г2},[Г: ва чаҳоррӯзӣ ҳамин гуна • : -2 сабабҳои ба шиддат будани ' - т^атнокии қувваи ронандаест, ::ш-3.о чой дорад. Бинобар он х^р У,-^^-. :•:: ;асаби табларза оваранда ч^спаэтр 5;~ад_ ларза низ ҳамон андоза лг---ар б}ъгл. Ба ҳангоми табларза хун ба ^нл!р;,-н фуру онравал. /• лон, ки хилтн сард ором буда, андоми -: г^ндаи он бо вай унс б;!гирад ва пайваста

аз он мутаассир гардида, вале сардияшро ҳис накунад. Ҳар гоҳ он ба ҷунбиш омада, ба ягон сабабе аз қабилӣ гармии парокан-дагӣ оваранда ва ё ғайри он ба таври бешу кам парешон бигардад, андومه, ки ба он пай-вастагӣ надорад, аз он мутаассир шуда, ба сабаби гуногунии мизоч сардии онро ҳис кунад. Инро ту аз аслҳои ҳамагонии илми тибдонистӣ.

Бисёр вақт аз сабаби балгами обгинагуни андар тан паҳнгардида табларзае падида ояд, ки ба таб наанҷомад ва гоҳе инро давраҳои хуруҷ бошад, вале қувваташ на ба андозаи қувваи табларзаи табовар бувад. Моддае, ки бо камии худ ранҷовар аст, бо бешии худ пеш аз гандидан табларза биоварад ва агар он ганда нагардад, боиси таб нахоҳад шуд. Гоҳе сардию табларза аз он сабаб падвид оянд, ки гармӣ ба сабаби ғизо ва чизҳои бад-он шабеҳ ба андарун бишавад. Табларзаву сардӣ аз баҳри он пеш аз табҳо падида оянд, ки хилти хом чун нахуст ба мушакҳо бире-зад, бо сардии ба қиёси мушак будаи худ

29

сузиш оварад. Сипас, чун ба гандидан пар-дозад, гарм шудан бигирад. Гоҳе табларза пеш аз табҳо бад-он сабаб биафтад, ки хилт ранҷовар ва қувваи ронандаи андар му-шакҳо буда қавӣ бувад, чунончи одам аз рехтани оби саҳт гарм бар пӯсташ ва хусу-сан агар он об шӯр бошад, ба ларза ояд. Гоҳе газанди аз чизи ранҷовар расида мумкин аст сабаби ба андарун гурехтани гармии мод-арзодӣ ва фармонраво шудани сардӣ бигар-дад. Бинобар он баробари газандагии гармӣ сардӣ низ чой дошта, сардӣ зоҳирро фаро бигирад ва газандагии гармӣ ба наздики пардаи дарунӣ ҳис карда шавад. Гоҳе табларза ба сабаби ба андарун гурехтани гармӣ биафтад, чунон ки ба ҳангоми омосҳои дарунӣ ин гуна ҳол рӯй диҳад.

Баъзан табларза ва фарошо ба ҳангоми табҳои монда бар беҳшавӣ далолат кунанд, зеро ин (21) далели он бошад, ки модда аз тариқи рағҳо шорида берун рафта аст. Лекин агар ин [табларза] ҳамроҳ бо пухтагӣ ва ба ҳангоми

бӯҳрон набошад ва аз паси он сабукӣ ҳис карда нашавад, пас ин далолат бар он кунад, ки ин миқдори берун омадани модда на аз сабаби ғалабаи қувват, балки аз сабаби бисёрии модда буда, ба

муҷиби ин бисёри модда берун бирезад. Бархе аз табларза далолат бар марғ кунад ва ин табларзае бошад, ки аз паси заъфи қувват ва афтидани гармии модарзодӣ ва нафс рӯй диҳад.

Аммо фарошо аз сабабҳои ба амал ояд, ки камтар аз сабабҳои табларза бувад. Ангезиш ёфтани ҳайрату гижа аз даври [хуруҷи таб] огоҳӣ диҳад. Табҳои пирон ба шакли ниҳонӣ гузаранд. Гоҳе сабаби дер давом кардани таб ягон ситабрие бувад, ки андар андомҳои дарунӣ ҷой дорад. Андар ин ҳол бояд каси ба таб гирифта бар пушт ҳобида, пойҳояшро дароз кунад ва [пишиш] андомҳои дарунии ӯро бо даст тафтиш кунад. Агар забони бемори таб бо вучуди сабук будани таб сиёҳ бошад, пас таб ниҳонӣ бувад.

Гоҳе таби ба амал омадари фалаҷ ҳам-роҳӣ кунад ва андар ин ҳол нахуст табро муолаҷа кунанд. Агар таб бардошт кунад, яке аз чизҳои аз барои чунин [беморон] созгор сикангубини омехта бо гулангубин ва ё оби наҳӯд бо рағфани зайтун мебошад. Тарошидани сар яке аз он сабабҳоиест, ки пӯсти сарро зич созад ва бухорхоро пас гардонда, табро шиддатнок кунад.

Ҳасли ҳафтум: ишора ба муолаҷаҳои ҳамагонии табҳои уфунати

Бидон, ки ғараз ҳангоми дармони ин гуна табҳо гоҳе ба сӯи таб равона буда, андар ин ҳол эҳтиёҷ ба сардӣ овардану тарифизӣ биафтад ва гоҳе ба сӯи модда равона буда, андар ин ҳол ё ба пазонидан ва ё ба истиф-роғи он эҳтиёҷ бошад. Пазишро ба ҳангоми моддаи ситабр аз тариқи мӯътадилгардонии он бо ёрии тунуксозӣ ва ба ҳангоми моддаи тунук аз тариқи мӯътадил сохтани он бо ёрии ситабрсозӣ ба амал оваранд. Гоҳе сарди-оварие, ки ба тақозои таб аст ва он пазиш, истифроғ ва ҳалсозие, ки ба тақозои модда-анд, мумкин аст нақизи якдигар бошанд. Гоҳе чизи пазишоваранда ва истифроғсозан-да мумкин аст гарм, балки андар бештари ҳолатҳо чунин бошад. Андар ин гуна ҳол бояд аз ду амр муҳимтари онҳо ба эътибор гирифта шавад. Гоҳе муқтазои таб, ки сардӣ овардан бо ёрии оби тарбуз ва дигар тарихо мебошад, бо муқтазои модда, ки қоҳиш додан аст, нақиз биафтад ва ин ба бемор додани чунин [обҳоро] ҷуз ба ҳангоми набу-дани модда раво намедорад. Умуман, тақозои андеша ин аст, ки додани оби мева-ҳо бояд як ҳафта ба таъхир гузошта шавад ва танҳо ба оби ҷав қифоят кунанд. Аксари меваҳо ба сабаби ҷӯшидану табаҳ шудан андар меъда каси гирифтори табро зиёндоранд. Бисёр ёфт мешавад, ки чизи пазо-нанда, латифсозанда ва истифроғкунанда низ сардиоваранда бувад, чунон ки сикангубин ҳамин гуна аст.

Бидон, ки гоҳе таб аз ҷиҳати тезию шид-дат ба ҷое бошад, ки барои тадбир кардани сабаб имконият надихад, балки тақозои сардифизии ниҳоят зиёд кунад. Ин хусусан ҳангоме бувад, ки агар қувватро қавӣ, кӯшо ва бурдбор

дарнаёбӣ. Вале агар онро кӯшо ва бурдбор дарёбӣ, ба қатъи сабаб бипардоз, хилтро тадбир кун, ғизоро қатъ соз ва чандоне сардӣ наовар, ки аз ҳалшавӣ боз дорад. Агар қувватро норасо биёбӣ, ба мӯътадил гардонидани мизочи зидди он бипардоз, онро сард соз ва қувватро бо ёрии ғизо зинда кун. Ҳар гоҳ қувватро аз тариқи зинда кардан қавӣ сохтӣ ва чизи зидди онро

30

фуру нишонди, ба [муолаҷаи] иллат руй овар. Ҳар гоҳ ба ҳангоми ин табҳо сардӣ овардан бихоҳӣ, бо доруҳое, ки хусусияти қабзкунавдагӣ ва зичсозӣ доранд, масалан бо курсҳои сардиоваранда, танҳо баъд аз пазишу истифрои ба сардиоварӣ бипардоз.

Бидон, ки илоҷи таби уфунатӣ бар хилофи илоҷи таби диққист, зеро илоҷи таби [диққӣ] [13]танҳо аз тадбири зидди беморӣ иборат аст ва илоҷи таби уфунатӣ бошад, на фақат аз тадбири зидди беморӣ, балки ҳарчанд ба созгории беморӣ набошад ҳам, аз он ва аз тадбири қатъ сохтани сабаб низ иборат аст. Ғизодиҳӣ худ ба худ дӯсти қувват аст ва аз ҷиҳати он ки бо душмани он, яъне модда дӯстӣ дорад, душмани ӯ низ мебошад. Ғизо ҳар дуру ёварӣ кунад. Бинобар он ба ҳангоми тадбири ғизо эҳтиёҷ ба [риояи] конуни [муайян] аст ва мо бояд аз барои он боби чудоғонае биоварем.

Бидон, ки туро ҷуз баъд аз шинохтани таб муолаҷаи он муяссар нахоҳад шуд. Агар [табро] шинохтан натавонӣ, тадбири ғизоро латиф кун ва бикӯш, ки навбат туро ҷуз ба вақти тихӣ будани шикам дар наёбад ва андар рӯзи навбат ҳар қадар ки битвонӣ, ягон чизеро ба ҳаракат наор ва ба муолаҷа машғул нашав.

Ба ҳамаи ин ҳолатҳо бояд ҳоли қувватро ба назар бигирӣ. Агар қувва қавӣ бошад, агар [хилти] ғолиб хун ва ё ҳамроҳи хилти ғолиб хун ҷой дошта бошад ва хусусан агар пешоб сурхи ситабр бошад, на зарди оташ-гун, ки андар ин ҳол бими ба ҳангоми рағ задан ғолиб омадани зарда ва тезии он ҷой хоҳад дошт, аз ҳама воҷибтар рағ задан аст. Сипас, баъд аз рағ задан, хусусан агар андар ин ҳол ягон хушкӣ ҷой дошта бошад, бо ёрии масалан оби ҷаву андаке ширхишт (22) ва [ё] оби ҷаву сикангубин ба исҳоли латиф бипрадоз. Агар аз ин табиат нарм нашавд, масалан андар ширхишт, шароби бунафша барин чизҳо биафзой. Мақсад аз ин бояд нармсозӣ бошад, на исҳоли шикамрави саҳт. Ба наздики ман аз ҳама дӯстдоштатар ба кор бурдани ҳуқнаҳоест, ки қувваи таъ-сирашон ба қадри лозимӣ бошад. Яке аз ҳуқ-наҳои ба таври муштарак судманди сабук ҳуқнаест, ки аз рағғани бунафша, афшураи барги ҷугундар, зардии хояи мурғ, шакари сурх ва бура бисозанд. Гоҳе эҳтиёҷ бад-ин гуна нармсозӣ ба ҳангоми марҳалаи анҷом-

ёби камтар аз эҳтиёҷи андар оғоз ҷой дошта бувад ва ин ҳангоме бошад, ки агар табиат баста бошад. Сипас баъди ин кор бо ёрии масалан сикангубини

бо беҳи карафс ва монанди он чӯшонида пешобтозонӣ кунанд. Баъд аз он арақ оваранд ва бо ёрии доруҳои начандон саҳт гарм ба кушодани масомҳо пардохта, масалан бо равғани бобуна равғанмоӣ кунанд ва бо шароби сафед ва бо оби хуши нимгарм даллоки кунанд. Агар таб ниҳоят саҳт шуда бошад, ягон гуна рав-ғанмоӣ ва пухтаковрезӣ кардан раво нест. Агар андар оғоз бибинӣ, ки хшг ба сӯи меъда моил аст ва табиат онро ба сӯи қай ҳамечун-бонад, ба ягон чизи ғайри муҳолифи одат, балки масалан бо сикангубин ва оби гарм қай овар. Агар майли [хилт] ба сӯи рӯдагон бошад ва бибинӣ, ки карокур, ё фурӯд омадани биров ва ё монанди он чой доранд, ба равиши табиат муҳолафат наkun. Ба оғози табҳо ва хусусан агар фарошо, ё сардӣ ва ё табларза чой дошта бошанд, [беморро] хоб рафтан нагузор, чунки сардию таблар-зааш дер бикашанд ва ин моддаро ба ҳанго-ми равон будан ба сӯи бархе аз андомҳои дарунӣ ёварӣ кунад ва хилтхоро аз пухтан боз дорад. Аммо ба ҳангоми пастравӣ ин [тадбир] саҳт судманд аст ва гоҳе ба ҳанго-ми анҷомёбӣ ҳам бе зиён бувад. [Беморро] аз ошомидани оби сард нигоҳ надор, вале на ба ҳангоми чой доштани хомӣ ва ситабрии хилт, ки ин [ошомидан] пазишро боз дорад. Хилти сафровиро пухтан бад-ин гуна бошад, ки он аз тунуки ситабр бигардад. Оби сард чунин кор кунад, вале ба шарте ки агар меъда ва ё чигар нотавон ва ё сард набошанд, ё андар андомҳои дарунӣ ягон омосе ва ё андар андомҳои бемор ягон дарде чой надошта бошад, ё мизочи ӯ камхун набошад, ё гармии модарзодяш заиф буда, баъд аз ошомидани оби сард заифтар нагардад ва ё ба ошомидани оби сард ноомухт набошад, чунон ки аҳди кишвар-ҳои гарм ҳамин гуна буда, эшон аз [ошомидани оби сард] зуд ба ташаннуч ва ҳукак гирифтор шаванд. Касони логаршуда низ аз ҳамин ҷумлаанд. Аммо агар модда гарм ва ё ситабр буда, қайҳо пухта бошад, тан пурра бошад, гармии модарзодӣ фаровон бошад, қувват қавӣ ва андомҳои дарунӣ солим буда, мизочи аслиашон сард набошад, бемор на танҳо ғайри одатӣ, балки ба оби

31

ниҳоят сард одаткарда бошад, андар ин ҳол оби сард беҳтарин чиз хоҳад буд, зеро он бисёр бошад, ки аз тариқи кушодани табиат, ё қай овардан, ё пешоб тозондан, ё арақ овардан ва ё аз тариқи ҳамаи инҳо якҷоя ба берун шудани модда ёварӣ кунад ва бемор худӣ ҳамон замон шифо ёбад.

Гоҳе мумкин аст пизишк ба бемор он қадар оби сарди бисёре бидиҳад, ки рангаш кабуд шавад ва ба ларза ояд ва ин [микдор] мумкин аст, ба яку ним ман бирасад, андар ин ҳол гоҳе таб ба таби балғамӣ табдил ёбад ва гоҳе табиат тавоно баромада, аз тариқи арақ, пешоб ва исҳол моддаро берун ронад ва беҳӣ ба амал ояд.

Агар андар бархе аз чойҳо ягон омосе буда, бими он дошта бошӣ, ки гармӣ ва

таш-нагӣ зиён хоҳанд овард ва гумон кунӣ, ки ин боиси пажмурдагӣ хоҳад шуд, [беморро аз ошомидани] оби сард манъ накун, зеро афзоиши омос ва хом гардидани он боре мумкин аст беҳтар аз пажмурдагӣ бувад. Сикангубин гоҳе ташнагиро ором кунад ва шиканад ва табиат кушояд. Зиёни ӯ ба омос чандон зиёд нест ва ба андозаи зиёни об нарасад. Вай моддаро фароҳам ва зич насо-зад. Гулоби бисёр омехта низ ҳам чунин аст.

Ҳар гоҳ ошомидани оби сард раво набошад, вале бемор бад-он икдом кунад, бими он бошад, ки масомҳо фишурда шуда, ин ба иллати падида омадани суддаи дигаре сабабгори падида омадани таби дигаре бигардад. Гоҳе ин [таб] мумкин аст аз жумӣ ҳам шиддатноктар бошад. [Оби сард] агар ба андоми нотавон дучор ояд, кори онро табаҳ созад, зеро бисёр бошад, ки он ба саҳтӣ аз гулӯ гузарад, нафаскаширо душвор созад, раъша ва ташаннуч падида орад ва обғаҳ, ё гурда ва ё қулунро нотавон созад. Бештари касоне, ки бояд аз ошомидани оби сард манъ карда шаванд, онҳоеанд, ки ба ҳангоми тандурустӣ аз он зиён бинанд, вале агар бибинӣ, ки намуди зоҳирӣ қавист, мушакҳо ситабранд, мизоч гарми хушк аст ва агар истифроғ ба амал оварда бошӣ, гоҳ-гоҳе ба чунин [бемор] иҷозат деҳ, то андар оби сард бевдарояд. Ба наздики пастравӣ ва зоҳир шудани нишонаҳои (23) пухтагӣ ва истифроғи хилтҳо, агар гармоба ба кор баранд, шароби тунуки омехта бишоманд ва бо рағани ҳалқунанда рағанмоли кунанд, боке надорад.

Ҳар гоҳ қонунҳои ёдшударо авдар оғози рӯй додани таб ба кор бурдӣ, баъд аз он воҷиб аст, ки ба пазонидан ва истифроғи он чизе бипардозӣ, ки ҷунон ки ёд кардем, на ба тариқи қоҳишу сабуксоӣ, балки ба тариқи қатъи сабаб [пазонидан] шавад. Моддаи нопухтаи дар [зимни хилти] гарм ва ё сард бударо ҷуз ба зарурат истифроғ накун. Гоҳе аз ғайри хилти [лозимӣ хилтеро] ба микдори зиёд истифроғ созанд, ки ҳанӯз аз тариқи пухтан барои истифроғ омода нашуда бошад ва гоҳе ба сабаби ба ҷунбиш овардани хилти палиди нопухта онро бо хилти хуб биомезанд.

Ба касе гӯш надох, ки гӯяд: «Ғараз аз пазонидан тунук сохтан аст ва хилти гарм бошад худ тунук буда, эҳтиёҷ ба тунуксоӣ надорад». Кор ба сурате нест, ки ӯ гӯяд, балки ғараз аз пазонидан мӯътадил сохтани қивоми модда аст, то ин ки аз ин роҳ аз барои ба осонӣ ронда шудан омода бигардад ва ҳамаи [моддаҳои] тунуки ҷабидашаванда, ситабри часпанда ва часпаки лағжавда аз барои ба осонӣ ронда шудан омода нестганд, баръакс онҳо эҳтиёҷ бад-он доранд, ки тунукашон каме ситабр, ситабрашон каме тунук ва часпакашон каме бурида бошад. Агар ин шахс агарчи аз гуфтаи пешиниён оид ба пазиш, ки пеш аз ин ёд кардем, чизе нашунида бошад ҳам, вале ба ҳоли пазиши хилтҳои аз тариқи гулӯ афкандашаванда тааммул мекард ва медид, ки тунуки онҳо ба саҳт кардани саҳтқунанда ва саҳти онҳо ба тунук сохтан эҳтиёҷ доранд, ӯ ҳатман аз ин роҳ ҳидоят меёфт. Чаро ӯ андар хеш

тааммул намуда намеғӯяд: «Чаро пешобҳо ба ҳангоми табҳои тез ба оғоз дорои шин нестанд? сипас дорои шин ҳамегарданд? Оё шини сутуда чизест, ки ғайри хилти баамаловарандаи беморӣ ва пухташуда мебошад? Пас, агар тунукӣ ба ҳангоми па-зиш ғояти асосӣ бошад, чаро он андар огози беморӣ ба берун ронда намегардад? Агар чунин бошад, пас вочиб аст, ки ба рғози табҳои хунӣ ва сафровӣ шини сутуда ояд». [14] Модоме ки табиат ба рондани чунин фазла танҳо ҳангоме имконият меёбад, ки фурсате гузарад ва он аз барои ронда шудан аз тариқи пешоб омода гардад, пас тариқайи сунъӣ низ ҳамчунин буда, бояд донист, ки аз ин роҳ истифрои хилт пеш аз гузаштани фурсате ва зоҳир шудани пазиш андар

32

пешоб номумкин ва ё саҳт душвор аст. Гоҳе [истифроғ] хилтро ба ҷунбиш оварад, вале ба қадри расо таъсир накунад ва гоҳе хилти палидро бо хилти хуб биомезад.

Ин одамро беҳтар мебуд, ки ба нишон-додҳои Ҷолинус ва ё Букрот барин [пишиш-кон] бо назари нек менигарист ва бештар тааммул мекард, сипас ба радди онҳо мепар-дохт, зеро бар нақизи пешиниён сухан гуф-тан агар ҳақ бошад маъзур аст, вале нахуст бояд хуб тааммул намуд. Ба гумонам ин мардро андар ин бобат таҷрибаҳои муваф-фақиятноке иттифоқ афтада аст ва бад-онҳо тақия намуда аст. Амсоли ин гуна таҷриба-ҳои бар асоси қонунҳо устувор набударо гоҳе чунин иттифоқ афтад, ки ягонташон ҳам бо муваффақият наанҷомад ва гоҳе чунин иттифоқ афтад, ки ягонташон ҳам бемуваф-фақият намонад. Ин буд [ҳақиқати масъала].

Агар модда бисёр дар ҳаракат ва аз андоме ба андоме гузаранда бошад ва гумон кунӣ, ки барои пухтани он фурсат нест, ё мумкин аст аз сабаби он ягон омоси сар-сомӣ ва ғайра падида ояд ва агар онро ба ҳоли хеш гузорӣ, бими хатаре бошад, ки пеш аз муддати барои пазиш лозим рӯй диҳад ва агар ин замон аз замоне дарозтар бошад, ки андар он пазиши мӯътадил чашмдошта мешавад, андар ин ҳол ногузир аз истифрои он чора нест, зеро хатари истифроғ камтар аз хатари [модда] бувад. Изофа ба ин табиат низ ба иллати бисёрии озори он барои рон-дани он ба ҳаракат омада бошад ва агар ӯро ёрӣ дода шавад ва ин ёрӣ мувофиқи равиши он бошад, аз ин гуна ёрӣ чора нест.

Бидон, ки рағ задан аз ҷумлаи чунин тадбире нест, ки ба ҳангоми он мисли ҳангоми [ба кор бурдани] исҳоловаравдаҳо интизори пазиш бигарданд, балки ба ҳангоми хилтҳои дигар³⁰ бояд интизори пазиш буд. Агар рағ задан аз марҳалаи огози беморӣ дер биафтад, ба ҳангоми анҷоми он рағ назан, зеро ин ҳеҷ суде надорад ва гоҳе ҳангоми бо заъфи қувват мувофиқ афтида-наш мумкин аст беморро ба ҳалокат бирасонад. Агар тӯро бими ғолиб омадани хилт бошад ва эҳтиёт мӯҷиби истифроғ бигардад, низ бояд чунин кард. Агар пухтагӣ набошад, [моддаро] ҷуз ба ҳангоми марҳа-лаи оғоз ба ҳаракат

наовар, вале андар марҳалаи анҷом ҳеҷ наҷунбон, то табиат голиб омада, [модда] пухта биградад. Агар [табиат] ба ҳаракат наояд, худ онро ба равиши ҳаракаташ ба ҳаракат овар. Агар он худ ба ҳаракат меомада бошад ва ё агар ба ҳаракат омада бошад, бигузор то кори хеш кунад. Ин ҳамон ҳолатест, ки Букрот ба ҳангоми гуфтори зеринаш онро «башӯрой» номида аст: «Бояд баъд аз пух-тани беморӣ доруи исҳол ба кор бурда шавад, вале андар оғози беморӣ, агар (24) беморӣ ба шӯр омада набошад, набояд чунин доруро ба кор бибаранд ва он қариб андар бештари ҳолатҳо башӯроянда нест». Ин гуна истифрои зарурии беаҳал мисли ғизодиҳии зарурии беаҳал бувад. Нисбати ин истифрои ба пешгирӣ кардани зиёни модда мисли нисбати ин гуна ғизодиҳӣ ба манъи қувват аз афтидан мебошад.

Ҳар гоҳ истифрои ба кор барӣ, вақти кандашавӣ, ё вақти сустӣ ва ё сардтарин ҳангоми [табро] ба эътибор бигир. Андар рӯзи даври таб бо исҳол истифрои наовар, рағ назан, ба ҷиҳати майли истифрои табиӣ истифрои сунъиро муқобил нагузор ва зинҳор ба ҳоли ҳаракати давр ба ягон ҷизи зудтаъсир хилтхоро ба шӯр наовар. Умуман, ба ҳангоми давр аз тадбири ғизоии ситабр эҳтиёт шуда, ҳатто на оби ҷаву шакар ва на гулоб [ба бемор] мадеҳ, то аз танг шудани маҷроҳо даврро ба шӯр наоварӣ, ки ин хатарнок аст. Баръакс, ба [табиат] ёварӣ кун, то ба ифрот [амал кунад], зеро пизишк ёвари табиат аст, на ҳалал-расонандаи он.

Бидон, ки бисёр вақт ба доруи қавӣ ва дар айни ҳол заиф эҳтиёҷ биафтад: қувваташ аз барои он аст, ки хилти ситабри часпакро ба исҳол оварад ва заъфаш аз барои он аст, ки ба андозаи як-ду бор берун рафтан исҳол оварад ва якбора истифрои бисёр ба амал оварда, қувватро аз пой наафтад. Оид ба рағ задан маслаҳат он аст, ки ҳар қадар ки мумкин бошад, аз он худдорӣ карда шавад, вале агар ин кор қардан натавонад, пас агар адади рағзаниҳоро афзоиш бидиҳанд, беҳтар аз он аст, ки микдори [хуни ба як бор резандаро] афзоиш бидиҳанд. Бояд ба якборагӣ хуни бисёр рехта нашавад, зеро андар ин ҳол хун чандоне бисёр бирезад, ки истифрои он мавриди ниёз нест, микдори зарурие аз хун барои истифроғҳои [дигаре], ки шояд бад-онҳо эҳтиёҷ биафтад, боқӣ намонад ва қувват бо бўҳронҳои мавриди

33

нигарони мубораза қардан натавонад.

Бидон, ки ҳар гоҳ саръ бо таб ҷамъ шавад, муолаҷаи таб авлотар аст. Бидон, ки сардари гоҳе таби пастравандаро дубора ба афзоиш оварад ва андар ин ҳангом бояд [сардари] фуру нишонда шавад. Ҳар гоҳ кӯдаки ширхор таб шавад, бояд шири мода-рашро ислоҳ қард. Агар ба ҳангоми таб пешоб чун пешоби ярақонӣ бувад, далолат бар омос кунад ва илоҷаш ин аст, ки [ба

бемор] оби ҷав ва сикангубин бидиҳанд ва таб чун оромтар шуд, оҳанги [муолаҷаи] омос кунанд³¹. Агар ҳамроҳи таб кулинҷ ҷой дошта бошад, ҳанӯз ки роҳ боз нест, ба бемор на оби ҷав, балки агар лозим ояд, оби гӯшти хурӯс бидиҳанд ва ҳукнаи нарм ба кор бурда, рағфани онро бисёртар би-гиранд, баъд аз он агар лозим ояд, [ба бемор] оби ҷав бидиҳанд.

Бархе аз доруҳои исҳол шаробҳоеанд, ки аз тамри хиндӣ, тарангубин ва ширхишт сохта шуда бошанд. Гоҳе андар инҳо оби печак, гоҳе хиёршанбар ва гоҳе маҳмуда биафзоянд ва гоҳе дигар маҳмудаи танҳоро бо гулоб ба бемор биошомонанд. Гоҳе агар модда ситабр бошад, ба истеъмоли [доруе] мисли сабр эҳтиёҷ биафтад, вале аз ҳама беҳтар он аст, ки вайро нахуст шуста, андар оби коснӣ ва оби яъзид³² (талхкоҳу) бипар-варанд ва сипас аз он ҳаббҳо созанд. Аммо ҳалилаи зардро гурӯҳе аз мардумон ба кор баранд, вале ҳар гоҳ тариқае гайри он дарёбанд, он кунанд, зеро [ҳалила] баъд аз исҳол масомҳоро бифишорад ва андомҳои даруниро дурушт созад. Агар лозим ояд ва аз он чорае набошад, боад баъд аз пазиши пурра ба кор бибаранд. Оби ҳар ду навъи анор хусусан агар бо дилаашон фишурда шуда бошанд, гоҳ-гоҳе суди бузург бахшад.

Бархе аз доруҳои исҳолро аз бунафша ва маҳмуда бисозанд: аз бунафша ба андозаи як мисқол ва аз маҳмуда ба андозаи то як

кирот бигиранд. Гоҳе андар он андаке пудинаи бўстонӣ афкананд.

Гоҳе аз доруҳои [содаи] сардиоварандаи гармихомӯшкунанда³³ доруи мураккаб сохта, андар он маҳмуда афкананд. Мисоли ин ҳаббест, ки сифат ва нусхаи он ба гунаи зерин бувад: аз ҳар яки кашнизи, табошир ва гул ним дирамӣ, аз кофур як тассуч ва аз маҳмуда то ним ва ё то як донг гирифта, аз ин маҷмӯъ ба бемор бидиҳанд. Ё панҷ дирам ширхишт, панҷ дирам тарангубин, ба андозаи баробар афшураи себи шомӣ ва афшураи бихӣ ва шашяки як бахш афшураи кашнизи тарро гирифта, афшурахоро бо ҳам ҷамъ созанд, бар болои ширхишт ва тарангубин бирезанд ва онҳоро то наздики баста гардидан қавом диҳанд. Сипас онро аз болои оташ бардоранд ва яку ним донг кофур ва як дирам маҳмударо гирифта, бар вай бипошанд ва онро эҳтиёт кунанд, ки аз тариқи бухор шудан ҳал шуда наравад. Баъд онро бигуздоранд, то худ ба худ оҳиста-оҳиста баста гардад. Як ошомиданӣ аз он аз ду дирам то дуним дирам аст. Гоҳе метавон аз тарангубин, ширхишт ва шакари табарзад шакарина сохт ва андар он ба микдоре маҳмуда ва кофур изофа намуд, (25) ки андар як ошомиданӣ аз он то як тассуч кофур ва то як донг маҳмуда рост ояд ва дору нафсро фораи бошад, на нохушоям.

Каси андар тобистон ба таби сард гирифторшударо хусусан агар арақ карда бошад, андар хайш³⁴ напечанд, то модда аз ҳоли ҳалшавандагии хеш бар нагардад. Курсҳо ба оғози ин таб созгор нестасанд, магар баъд аз пазиш ва истифроғ ва онҳо аз ҳама беш ба касе созгор оянд, ки табаш мисли таби диққӣ ба меъдаи ӯ домангир бошад. Каси тадбири ғизоии одатияшро тарк

карда гоҳ-гоҳе таб ҳис кунад, вале ин чандон зиёне надорад, аз баҳри он ки сабаби он тарки тадбири одатист.

Фасли ҳаштум: андар баёни гизо додани касони гирифтори таб

Бидон, ки созгортарин ғизоҳо аз барои касони ба таб гифтор ва хусусан аз барои кӯдакон ва касони осудаҳоле, ки мизочи тар доранд, ғизоҳои тар мебошад ва инҳо [ҳам] аз он ҷиҳат мувофиқанд, ки ҳамранги мизочанд ва [ҳам] аз он ҷиҳат, ки зидди бе-морӣ бувад. Агар таб ба ҳоле бигирад, ки табиат хушк бошад, то агар биров ба тамоми

берун наояд, зинҳор ба чунин беморон ғизо надихӣ ва бояд [15] навбатҳои пайваста оянда ва навбатҳои шиддатбанда эшонро ба ҳоле дарёбанд, ки бо шиками ҳолӣ бошанд ва анадр он ягон ғизо набошад, чароки агар эшон андар ин ҳангом ғизо-хӯрда бошанд, табиат аз пухтан ва рондани [модца] бозистода, багуворидан бипардозад

34

ва бемори аз ин устувор гардида дер давом кунад. Бинобар ин бояд ғизодиҳиро то ҳангоми пастравӣ ва аз он ҳам дертар ба таъхир андохт ва агар чунин иттифоқ афтад, ки вақти пасгравӣ бо вақти одатии ғизохӯрӣ созгор ояд, ин аз ҳама беҳтар хоҳад буд.

Бидон, ки бархе аз ғизодиҳӣ ва тадбири он саҳт латиф, бархе саҳт ситабр ва бархе миёни ин ду буда, қисме аз он бештар ба латифӣ ва қисми дигар аз он бештар ба ситабрӣ бигарояд. Тадбири ба гоҳ латиф он бошад, ки беморро аз ғизо хӯрдан боз доранд ва саҳт ситабр он бошад, ки ғизои тандурустон ба кор баранд. Ба ҳангоми он тадбире, ки ба сӯи латифӣ майл дошта, аз ҷумлаи миёнагин аст, ин аст, ки бо хӯрдани афшураи анор, гулоби саҳт тунук, баъд бо оби тунуки ҷав, сипас бо оби ситабри ҷав ва тараҳои сарди таре аз қабилӣ сармаҷ, исфаноҳ, тараи яманӣ ва монанди инҳо ва баъди он бо кашки ҷав, чунон ки ҳаст, кифоят кунанд. Ин тадбири миёна хоҳад буд. Он [ғизохое], ки ба сӯи ситабрӣ майл доранд, аз [гӯшти] мургҳо ва андомаҳои атрофии [хайвонҳо] иборатанд. Аз инҳо ҳам латифтар кабку мургҷӯча, аз он ҳам латифтар туху [ва моҳӣ]³⁵, аз он ҳам латифтар болҳои мург-ҷӯча, туху, каме хояи нимбиришти тунук ва моҳии ниҳоят хурд, аз инҳо ҳам латифтар кашки ҷав, чунон ки ҳаст ва аз ин ҳам ла-тифтар нони сафеди андар оби саҳт сард ба таври тунук ҳал карда мебошанд. Аммо тад-бири ситабр бошад, аз ғизои кавӣ иборат аст.

Кашки ҷав [аз барои касони ба таб гирифтор]³⁶ ғизои саҳт хуб аст. Зеро вай ба изофаи саҳтӣ ва пайвастагӣ андар хеш хусусиятҳои суфтагӣ, лағжонандагӣ, зуд-ояндагӣ, тарифизой, нармӣ, муқобилият бо таб, ташнагишиканавдагӣ, зудгузарӣ ва зуд сустшавиро фароҳам оварда аст. Вай дорои кабзкунандагӣ нест ва бинобар ин такшин намешавад ва андар гузаргоҳҳо, агарчи танг бошанд ҳам, дар намемонад. Вайро хусусияти ба гузаргоҳи хеш ва ба

сурхной часпидан нест³⁷ ва гоҳе балғам барин чиз-хоро бюудояд. Агар онро хуб пазанд, албат-та дамиш нахоҳад овард.

Пешиниён ба хангоми эҳтиёҷ афтидан ба тадбири нарме, ки нармтар аз кашк ва оби он бошад, оби ангубини серобро ба кор мебурданд, зеро ғизои он кам буда, обгуза-ронӣ, тарифизоӣ, зудоӣш, суддакушоӣ ва пешобтозонияш бисёр ва гармияш пшкаста бошад. Вай агарчи кам бошад ҳам, ночор қувватро то андозае афзоиш хоҳад дод. Баъди он сикангубини ангубинӣ биистад. Вай ситабртару серғизотар ва буррандагию зудоӣшаш кавитар буда, гармифизоию ба андомҳои дарунии гарм зиёнварияш ба андозаи ангубин намерасанд. Аммо акнун бошад, ангубини найшакар, яъне шакар ва хусусан покизаи он, агарчи камтар аз ангубини занбӯрӣ зудоянда аст, вале аз он беҳтар бувад. Сикангубини шакарӣ низ ҳамчунин аст, лекин танҳо ба сикангубин кифоят кардан гоҳе боиси саҳҷ бигардад ва ин ба хангоми бемориҳои тез бимнок аст. Мо аз барои ба бемор додани оби ҷав ва сикангубин гуфтори чудоғона хоҳем овард.

Табиӣ моддаи беморӣ тақозои тадбири латиф дорад, то табиатро имкони он бошад, ки моддаро бипазонад, ҳал кунад ва ба ис-тифроғ берун орад. Беҳтарин вақти латиф-созӣ марҳалаи анҷом аст, зеро андар ин ҳангом машғул шудани табиат ба набарди модда шиддат ёбад ва бинобар он хусусан ба наздики фаро расидани бӯҳрон набояд ўро бо ягон чизи дигаре аз ин кор машғул дошт. (26) Аммо пеш аз ин бошад куштор ҳанӯз ба таври қатъӣ устуворӣ наёфта аст. Яке аз чизҳое, ки тақозои латифсозии тадбир кунад, эҳтиёҷ ба рағ задан, кушодани ши-кам, ҳуқнарезӣ кардан ва ё ором сохтани дард бувад. Анадр ин ҳангом боистӣ нахуст аз қазои ин гуна ҳоҷат фориғ шуд ва сипас агар вочиб ояд ва ё ягон монеаи дигаре [андар миён] набошад, ба гизо додан пардохт.

Ситабрсозии тадбирро қувват тақозо кунад. Беҳтаринивақтҳо бароиситабрсозии тадбир вақтест, ки андар он ҳангом қувват бо модда чандон саҳт машғул набошад ва ин аввалҳои [оғози] иллат бувад. Бояд аз тариқи баҳр-баҳра додани [гизо] зиёни ситабрсозии онро пешгирӣ намуд ва ин аз барои қувват низ сабуки хоҳад буд.

Тобистон ба иллоти таҳлиловариӣ он ба афзоиши ғизодиҳӣ ва баҳра-баҳра сохтани он эҳтиёҷ бошад, зеро қувват аз барои ба якбора гуворидани [гизои] зиёд кифоят накунад ва низ хангоми [тобистон] ҳалшавӣ баҳра-баҳра буда, бинобар он бадали он низ бояд баҳра-баҳра бошад.

Андар зимистон ҳол бозгуна бувад, аз баҳри он ки ба иллоти камии ҳалшавӣ ба

бадали бисёр эҳтиёҷ наафтад. Изофа ба он агар бадалро баякборагӣ бидиҳанд, қувват аз барои он кифоят ва ба якборагӣ аз он фориғ ояд.

Ҳазон фасли бад аст ва бад-ин сабаб бояд ғизоро ба андозае латиф сохт, ки

хам қувват нигоҳ дошта шавад ва ҳам модда мағлуб бигардад. Андар ин фасл бо баҳраҳои андак-андак ғизо додан авлотар аст ва умуман баҳра-баҳра сохтани [ғизо] ба ҳангоми заъфи қувват хубтар хоҳад буд.

Бидон, ки агар тақозои қувват набудӣ, аз ҳама воҷибтар он будӣ, ки ғизо ҳарчи расотар латиф сохта шавад, лекин қувват тоби инро надорад ва аз пой биафтад. Он чун аз пой биафтад, илоч суде надорад, зеро чунон ки ҳамедонӣ, ҳароина муолаҷаку-нанда қувват аст, на пизишк. Аммо пизишк бошад ҳамчун хидматгорест, ки афзорҳоро ба қувват бирасонад. Чун ин ҳолро ба тас-аввур дарёфтӣ, бояд бингарӣ, агар иллат саҳт тез бошад ва ин ҳангоме бошад, ки поёни он наздик расида бошад ва агар ҳадс бизанӣ, ки қувват андар ин миён аз оғоз то поёни иллат аз пой намеафтад, кори қув-ватро сабук кун, ўро бар модда фармонраво бисоз, бо ғизои ситабр машғулаш надор, балки тадбирро хусусан андар рӯзи бўҳрон ва агарчи аз тариқи тамоман тарки таом кардан бошад ҳам латиф бисоз. Агар биби-нӣ, ки беморӣ тез аст, вале начандон, балки ба таври мутлақ тез аст, чуз ба ҳангоми интиҳо ва хусусан андар рӯзи бўҳрон ва чуз ба ягон сабаби бузурге тадбирро набояд ба гоят нарма сохт. Агар бибинӣ, ки беморӣ дер-раванда ва ё қариб дерраванда аст, тадбирро латиф насоз, зеро ба ҳангоми нармазоии тадбир қувват то охири [беморӣ] боқӣ нахоҳад монд. Лекин бо вучуди ин ба ҳангоми ҳамаи синфҳо бароят лозим аст, ки оғози тадбир ситабртар ва охири он қариби фаро расидани марҳалаи анҷом латифтар бошад ва андар миёни ин ду [ҳадд] ба тадриҷ рафтор кун, то қувват ба наздики фаро расидани марҳалаи анҷом нигоҳ дошта шавад. Он гоҳ ба муқобили модда тадриҷан амал намуда, ба ғайри он машғул нашав. Агар бидонӣ, ки қувват қавист, мумкин аст ҳол чунин воҷиб дорад, ки ҳеҷ набошад як ҳафта ва хусусан ба ҳангоми табҳои омосӣ танҳо ба гулоб ва монанди он кифоят кунанд. Вале агар аз заиф шудан бимноқ

боши, бо оби ҷав кифоят кун. Агар ҳоли беморӣ бар ту пӯшида бошад ва онро шинохтан натавонӣ, бо риоя намудани қувват ва бардоштнокӣ ба латифсозӣ майл намудан тӯро беҳтар аз он аст, ки ба афзоиши [ғизо] майл кунӣ. Мо ҳатогии он шахсеро бароят шиносондем, ки гӯяд: «Ғизодихӣ ва қависозӣ ба ҳангоми бемории тез аз баҳри он авлост, ки пазишро маъное³⁸ нест ва [кори] истифроғ ба дасти туст - ҳар гоҳ ки бихоҳӣ, хоҳ табиат амал кунад, хоҳ не, истифроғ кардан битавонӣ». Баръакс, ҳангоме ғизодихӣ авлост, ки агар тӯро бими аз пой афтидани қувват бошад.

Бархе аз танҳо танҳои захирагиранд, ки хусусан агар одати бисёрхорӣ дошта бо-шанд, тадбире тақозо куянд, ки муҳолифи тадбири гуфтаи мо бувад, аз баҳри он ки агар эшон ҳатто ба ҳангоми ҳуди ибтидои таб, балки гузашта аз ин ба ҳангоми аз он ҳам мушкилтар, яъне ба марҳалаи анҷом ғизо нахӯранд, аз ду ҳол берун нахоҳанд монд: агар камқувват бошанд аз хуш бираванд ва

қариб бимиранд, вале агар қавӣ бошанд, ба пажмурдагӣ гирифтор оянд ва нишонаҳои пажмурдагӣ аз қабилӣ борикии бинӣ, фӯрӯнишастагии чашмон ва пахшшудагии гижгоҳӣ бар [симои] эшон падида оянд. Гоҳе пеш аз ин эшонро беҳушӣ рӯй диҳад, аз баҳри он ки ба сӯи меъдашон талҳаи сӯзанда бирезад. Аз миёни мардумон касоне ёфт шаванд, ки сергӯштанд, лекин агар аз эшон ғизо бурида гардад, нотавону лоғар шаванд ва тоби манъи ғизо накунанд. Ҳар киро гармии модарзодиаш саҳт қавӣ ва бисёр ва ё саҳт нотавону кам бошад, бар тарки ғизо сабр кардан натавонад. Аз ҷумлаи эшон касонеанд, ки дарду сӯзипш меъда [16] ва сардарди ба анбозӣ дошта бошанд. Инҳо [низ] аз ҳамин қабил буда, гоҳе ба оби ҷав қаноат ҳосил кунанд ва гоҳе эҳтиёҷ бад-он дошта бошанд, ки бо [оби ҷав] афшураи (27) анор ва монанди он омехта шавад, то даҳони меъдаи [эшон] тақвият ёбад. Гоҳе тӯро лозим ояд, ки пеш аз таом ба оҳистагӣ андар эшон қай ба амал оварӣ. Бисёре аз эшон чун нотавон шаванд ва [ба ҳоле бирасанд, ки] қариб аз хуш бираванд, сабаби [ин] на шиддатнокии нотавонӣ, балки рехтани зарда ба сӯи даҳони меъда бувад. Бинобар он агар ба эшон сикангубини омехта бо оби гарми бисёр ва ё шароби

36

омехта бо оби зиёд дода шавад, ҳангоми қай хилтҳои сафровӣ қай карда, қувваташон боз ояд ва чун ягон чизе аз руббҳои гиранда ба эшон бидиҳӣ, [қай] ором хоҳад гирифт. Пирон, касони камқувват ва кӯдакони аз ҳамин қабилҳо буда, бар гуруснагӣ тоб овардан натавонанд. Аммо миёнсолон бошанд, пурсабранд ва баъди эшон [андар ин кор] барноён, хусусан онҳое биистанд, ки андомҳои рехта ва рағҳои фароҳ дошта, андарҳавои сард бошанд. Бисёр бошад, ки пизишкон андар [тадбири] амсоли ин гуна беморон аз ҷиҳати дигаре ба хато раванд: яъне эшонро аз ғизо боз доранд ва чун ба марҳалаи анҷом наздик бирасанд ва бибинанд, ки қувват аз пой меафтад, андар ин ҳол ба зарурат эшонро ғизо бидиҳанд ва бинобар он аз ду су хато карда бошанд. Агар эшон ба бемор авдар оғоз ғизо медоданд, ҳарчанд он бепарвой ва хато мебуд ҳам, вале камтар аз ин ғалат мебуд. Ин гуна беморонро чунин ориз бигардад, ки аз сабаби нооромӣ овардани адами пухтагӣ назлаҳои хоми захравӣ фӯрӯд омада, беҳобӣ рӯй диҳад, нороҳат шаванд, печутоб хӯранд, биларзанд, моддаҳо қувваҳояшонро таҳти фишор қарор диҳанд, бухорҳояшон афзоиш ёбанд ва бинобар он садоҳои нобударо бишунаванд, андар ҷои хоб пайваста ним гарданд, чизҳои набударо пеши назар бибинанд, ба сабаби дарди даҳони меъда лаби зеринашон биларзад ва бипарад ва ба иллати гаронии меъда табъашон хира шавад.

Фасли нухум: қонуни ҷи гуна [ба бемор] додани сикангубин ва оби ҷав

Бархе аз оби ҷав чунон аст, ки андар он аз ҷирми ҷав ҷуз қувват ва сурат чизе

нест. Ин гуна оби ҷав агар ба ғояти пазиш расида бошад, метавонад мавриди илоҷ қарор бигирад ва аз он умеди судмандӣ бошад. Намуди аз ҳама беҳтари он ин аст, ки об ба қадри бист сукаррача ва ҷав як сукаррача буда, [баъд аз ҷӯшонидан] қариб ба ду панҷяки [ин микдор] расида бошад. Баъд бахши сурхи тунуки онро [полида] бигиранд ва ин ҳамон бахши тунукест, ки ғизояш камтар, тарифизой, шӯяндагӣ, фазларонӣ ва пазишаш бисёр буда, сардиоварияш мӯътадил аст.

Бархе аз [оби ҷав] чунон аст, ки андар вай микдоре аз ҷирми ҷав ва орди он ҷой дорад. Ба ҳангоми ин навъ маро аз ҳама дӯсгдошта он аст, ки ниҳоят бисёр ҷӯшонида набошад, балки ба қадре ҷӯшонида бошад, ки дамишоварияш биравад ва ба ҷое нарасад, ки саҳт часпак шавад. Ин гуна [оби ҷав] бештар ғизобахш ва камтар шӯяндаву пазонанда бувад. Онро чунин рӯй диҳад, ки оисёр вақт андар меъдаи гавҳараш сард, агар чи гармии бегонаи бисёре аз қабили гармии бадмизочӣ ҷой дошта бошад ҳам, турш бигардад. Оби ҷавро гоҳе аз ҷави бо пӯшташ буда бипазанд ва гоҳе аз ҷави мукашшар.

Беҳтарин сикангубин ба наздики ман оне аст, ки шакарро андар дег ҳамвор созанд ва сипас бар вай аз сиркои тез, яъне сиркои хамрӣ ба андозае бирезанд, ки аз ҷирми шакар бар наояд, балки онро ба ҳоле бигузоранд, ки бинамояд. Сипас андар зери дег оташпораи шиддаташ пастшуда ва ё хокистари тафсон биниҳанд, то шакар аз гайри ҷӯшиш андар сирко гудохта шавад. Баъд кафкашро баргиранд ва соате онро на бар ҳоли гармии бисёр бигузоранд, то ша-кару сирко бо ҳам биомезанд. Сипас бар вай ба қадри ду ангушт об омехта то ба қавом расидан бичӯшонанд.

Чамъ сохтани миёни сикангубин ва оби ҷав андар бештари ҳолатҳо ба иллати оби ҷав табъхиракунандаи табаҳкор бувад. Ба бемор аз паси хушкии табиат набояд оби ҷав дод, балки пеш аз он боистӣ ҳукна бирехт. Агар оби ҷав андар меъда турш мешуда бошад, ба чунин [бемор] тунуктари онро би-диҳанд ва агар ин [ҳам] турш мешуда бошад, ҳамроҳи он беҳи карафсва монанди онро бичӯшонанд. Агар боз ҳамтурш биша-вад ва хусусан агар модда чандон тунук ва гарм набошад, андар ин ҳол аз омехтани микдоре аз мурч бо [оби ҷав] чора нест. Агар вай бисёр дамишоваранда бошад, аз барои касони гарммизоч каме сиркои хамрӣ бо он биомезанд. Лекин агар пагоҳӣ ба бемор сикангубин бидиҳанд ва он хилтҳоро бу-рида, фазлаҳоро барои ронда шудан омода созад, баъд аз ду соат аз паси он оби кашки тунуки нахуст ёд шуда бидиҳанд, то хилтҳои буридаро бишӯяд ва аз тариқи арақ овардан ва пешоб тозондан берун кунад. Агар ба ҳангоми шомгоҳӣ, ба ҳоле ки ғизо кайҳо

тарки меъда кардааст, ба бемор сикангубин бидиҳанд, зиёне надорад. Гоҳе

(28) Фасли даҳум: андарбаёни муолаҷаҳои таҷрибаӣ

Аммо тадбири ғизо ба наҳвест, ки до-нистӣ. Агар баробари сардиоварӣ нармазӣ низ хоста шавад, пас бояд бо оби каду ва хусусан оби тарбуз ва низ бо оби хиёрза, бодранг ва коҳу тадбир кунанд. Сирко ба ғоят хуб аст. Яке аз чизҳои, ки ташнагии чунин [беморонро] фуру нишонад, фуқ-қоест, ки онро аз нони сафед ва бо оби панир бисозанд ва панирро аз дӯғи нек полида гирифта бошанд. Агар ба изофаи сардиоварӣ бастан низ бихоҳанд, бояд афшураи анори нордон ва турш, оби ғӯраи ангур, оби тути шомӣ, оби дилаи лимӯи бенамак, оби дилаи турунҷ ва гайра ва ин-чунин оби зиришк, яъне

анбарборис, [ба кор бибаранд].

Аммо тилохову зимодхоро бошад аз афшураҳои маълум ва хусусан аз оби гул, ё афшураи гули тоза ва бо сандалу кофур би-созанд. Оби кашнизи ва косниро ҳамроҳи он-ҳо бисёр сардиоварандагист. Луоби аспғул бо сирко ва бо оби гул низ аз ҳамин қабил бувад. [17] Бо доруҳои сардиоваранда бар [маҳалли] чигар пухтаковрезӣ кардан яке аз бузурғтарин ва судмандтарин тадбирҳост, аз баҳри он ки агар чигар мӯътадил бигар-дад, ин як баҳши бузурғи ислоҳоварӣ хоҳад буд ва гоҳе ин ҳолати пешобро низ дуруст кунад. Агар андар ин ҳангом назла ва сурфа ва ё андар сари [бемор] ягон гаронию азҳам-кашидагӣ чой дошта бошад, ки бар бисёрии бухорҳо далолат кунад, бар сари [бемор] набояд об ва ё сирко бирезанд, балки боистӣ онро ба ҳасби тақозои ҳол бар бухори обҳо бидоранд. Агар назла ва ягон чизе аз ин қабилҳо, ки ёд кардем, чой надошта бошад, аз пухтаковҳо ва тилоҳо ҳар чӣ бихоӣ, ба кор бибар. Зиёнвартарин пухта-коврезӣ ин аст, ки ба ҳоли масалан пурии сар бар вай шир бидӯшанд, зеро гоҳе ин боиси падид омадани омос бигардад ва

38

беморро ба ҳалокат бирасонад. Беҳтарин вақти пухтаковрезӣ кардани сар ба ҳангоми пурии он ҳамон вақтест, ки бухор захравӣ буда, тариовар набошад. Андар ин гуна ҳангом [пухтаковрезӣ] гоҳе нафақат зиён надорад, балки суд ҳам бибахшад. Чигунагии [бухорро] аз тарикд ҳолати хобу бедорӣ ва тарию хушкии сӯроҳи бинӣ бишносанд. Агар хоб ва ё хоболудӣ мушо-ҳада кунӣ ва биниро тар дарёбӣ, зинҳор ба пухтаковрезиро равғанмоӣ напардоз ва бикӯш, ки моддаро ба фӯрӯсӯ бикашӣ. Агар бибинӣ, ки бинию рӯй саҳт сурҳанд, аз бинӣ хун овардан ва чигарро бо зимодҳо сард соҳтан бад нахоҳад буд. Ҳар гоҳ ба сардсозӣ бипардозӣ, эҳтиёт бош, ки сардсозии қавӣ ба ҳангоми арақкунию ҳалшавӣ рост наояд, балки бояд ин [дастурро] риоят куни, зеро ин гуна [тасодуф] гоҳе мумкин аст сабаби ба дарозо кашидани беморӣ бигардад. Вале гоҳе ба дарозо кашидани иллат беосебтар аз тезии он бувад.

Ба ҳангоми табҳои тез бояд аз рӯй додани саҳч эҳтиёт шуд, зеро аз он заъфи қувват афзоиш ёбад (29) ва табиат аз пазируфтани фазлаҳо ба сӯи рӯдагон безорӣ варзида, онҳоро ҷуз ба ҳангоми бисёр голиб омадан аз он чой наронад ва бошад, ки фазлаҳо ба баҳшҳои болои тан пас бигарданд, сарҳои устухонҳои пахлури ба дард оваранд, он ҷойро бидамонанд ва сарро ба сӯзиш ова-ранд. Гоҳе шароби хашшо аз барои саҳт соҳтани моддаи тунук ва пазонидани он ва аз барои хоб овардан суди ачибе баҳшад.

Фасли ёздаҳум: зикри он аразҳое, ки ба ҳангоми табҳои тез душворӣ оваранд

Мо нахуст андар бобати аразҳои ба ҳангоми табҳо шиддатёбанда ва

муолачаҳои онҳо сухан ронем ва сипас ба тафсилитабҳои тез бипардозем. Мисоли ин аразҳо инҳост: табларза, сардӣ ва фарошо; арақи бисёр; хуни бинии ба ифрот; қай сахт

ва исҳоли беҳолкунанда; ташнагии тоқатфарсо; ҳоболудии зиёд; бедорхобии доимӣ; дуруштии забон ва хушкии даҳон; атсаи паёпай; сардарди сахт ва сурфаи думодум; афтидани иштиҳо ва булимус; иштиҳои сагии бад ва ҳукак.

Ҳасли дувоздаҳум:андар таббири табларза, фарошо ва сардии ба ифрот
Он чи аз инҳо, ки пас аз арақ кардан падида ояд, зуд ислоҳшаванда аст ва ба ягон табдире ниёзмандӣ надорад. Аммо бо намуди бӯхронии онҳо набояд аз тариқи рондан ба муолача пардохт ва он на аз қабилӣ он [аразҳоест], ки боиси нотаваҷибӣ ва ғайри он бигардад. Ҳоҳе онро бандпеч кардани дасту пойҳо, даллокии сабук, болопӯши гарм [пӯшидан], рағфани шибит ва ё агар эҳтиёҷ бошад, рағфани бобуна чарб кардан ором созанд. Аммо агар ба ҳангоми табҳо ва бемориҳои дигар намуди қавии он ҷой дошта бошад, бояд дасту пойҳоро аз ҷойҳои бисёр бандпеч ва бо рағфани бобуна ва беҳи савсан чарб кунанд. Бархе қасон ин [равғанҳоро] масалан бо ҳил, гунди бедастар, судоб, дерманда, пудина, бура, мурч ва оқирқарҳо қавӣ созанд. Ҳоҳе аз ин ҳам таҷовуз карда, олуданиҳое аз хардал ва анғужад ба кор бибаранд, Ҳоҳе ин доруҳоро андар об ва сипас андар он об рағған бичӯшонанд. Оби таратезак андар ин бобат ё танҳо ва ё бо рағғане таъсири қавӣ дорад, ки андар он ҷушонида бошанд. Ҷӯшонидаи пудинаи баррӣ ва оби он низ ҳамчунин бувад.

Сифати як рағфани хуб: шибити хушк, мурр, судоб, пудина, мурч ва оқирқарҳоро гирифта, андар шароб ҷӯшонида, нарм кунанд ва сипас полидаи онро бо ним баро-барӣ он аз рағфани кунҷид то нест шудани об ва боқӣ мондани рағған бичӯшонанд. Баъд онро ба шакли доруи чарбӣ ба кор баранд.

Аз қабилӣ рағғанҳое, ки масалан ба ҳангоми табларзаи таби ҷаҳоррӯзӣ, таъсири қавӣ доранд, рағфани қуст, рағфани дермана, рағфани қайсум, рағфани савсан ва рағфани мурр мебошанд. Андар як уқия рағған се дирам мурч ва як донг оқирқар-ҳоро совида, изофа кунанд. [Низ] афсин-тинеро, ки андар рағған ҷӯиҷонида бошанд ва ё рағфани зайтунеро ба кор бибаранд, ки андар он қарафс ҷӯшонида бошанд. Андар рағфани зайтуни гарм даромадан сахт судманд аст.

39

Ҳоҳе ба доруҳои ошомидани эҳтиёҷ биҷафтад. Бисёр бошад, ки [табларзаро] ошомидани оби ба таври маълум гарм ва ҳудро бар бухори он доштан ором кунад. Агар бо ин ором наёбад ва модда ситабртар бошад, андар об анисун, пудина, тухми қарафс, мастако, таратезак, шибит ва монанди инҳоро бичӯшонанд ва ё бо обҳои бухордиҳӣ кунанд, ки андар онҳо масалан

дермана, қайсум, пудина, шибит, гӯргие, судоб, марзангӯш, куст ва тухмиҳои гарм-мизоч чӯшонида бошанд. Ҳамаи доруҳои ба таври қавӣ пешобтозонанда табларзаро ором кунанд.

Яке аз доруҳое, ки табларзаи саҳти ба ҳангоми таби ҷаҳоррӯзӣ ва монанди он падиояндаро ором бикунанд, чунин аст: як мисқол кустро бо оби гарм ва ё ҳамин қадар ғорикунро бо оби гарм бишоманд. Ғори-қунро [андар ин бобат] судҳост. Гоҳе чун бо вай андаке афюн ҳамроҳ кунавд, хоб ва арақ оварда, шиддатнокии табларза ва дигар [аразҳоро] бигардонад. Низ, як мисқол савса-ни осмашунро бо оби гарм, ё як мисқол аб-ҳалро бо оби гарм ва ё як мисқол фатросо-лиюнро бо оби гарм [ба кор бибаранд].

Аз доруҳои мураккаб тарёки ҷаҳордору, тарёки Азра³⁹, [маъҷуни] зирагӣ, [маъҷуни] пудинагӣ, [маъҷуни] мурҷӣ ва шароби ангубине [хуб аст], ки андар он масалан су-доб, ангуҷад, оқирқарҳо ва мурҷ чӯйюнида бошанд.

Як ҳабби санҷидашудаест, ки агар як соат пеш аз фаро расидани табларза беморро андар ҷои хоб рост кунанд ва ҳавои [атрофи ўро] бо оташ ва болопӯшҳо гарм сохта, ба ў ин [ҳаббро] бидиҳанд, таблар-заро ё мӯътадил созад ва ё бигардонад. **Сифати он:** аз ҳар кадоми майъа, (30) мурр, афюн, говшир ва мурҷ як бахшӣ гирифта, бо равғани гов маъҷун созанд. Як ошомвда-нӣ аз он ба микдори як боқиллоост. Н и з: аз говшир, гунди бедастар, тухми газари даштӣ, ангуҷад, оқирқарҳо ва афюн бахш-ҳои баробар гирифта, бо инҳо низ он кореро кунанд, ки бо яқумӣ карданд.

Як нусхаи хуб: аз ҳар кадоми говшир, сакбина, ангудон, зираи кирмонӣ, тухми карафс ва мурҷ яқу ним мисқолӣ, аз ҳар кадоми тухми банг, заъфарон, зарованд, гунди бедастар, фурбиюн, мурр, нонхоҳ ва занҷабил ду донгӣ ва аз ҳар яки тухми испанд ва оқирқарҳо як мисқолӣ гирифта, бо ангубин бисириштанд. Як ошомиданӣ аз ин ба қадри як бундуқа ва бо оби саҳт гарм бувад. Гоҳе ба ҳангоми [табларза] эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки ба бемор шароби гарм-карда ва ғизоҳои гармкарда бидиҳанд ва бо ёрии масалан ёра, [маъҷуни] биҳигӣ ва хурмой исҳол оваранд. Балки гузашта аз ин агар табларза ранҷовар ва хусусан бидуни таб бошад, [ба бемор] ҳабби «бадбӯй» бидиҳӣ ва ин ўро шифо бахшад.

Ҳасли сездахум: тадбири ба ифрот рехтани арақ ба ҳангоми табҳо

Арақрезии бухрониро ҳар қадар ки бита-вонанд, манъ накунанд, вале агар зарурат ба миён ояд ва [арақрезӣ] аз ҳад бигзарад, бояд беморро бод дод ва маҳалли ўро сард соҳт. Агар ин суд набахшад, бояд ўро [андар ғанова нишонда], ба маҳалли сард алвонҷ бидиҳанд. Арақи таровидаро набояд пайдарпай хушк кунанд, зеро он сабаби шоридан ва фузунии он бигардад ва гоҳе мумкин аст беҳушӣ оварад. Пок кардани арақ онро биафзояд ва ба ҳолаш гузоштан боиси баста шудани он бигардад. Бояд танро бо равғани

кавии гул, бо равғани мурд, бо равғани бед ва бо равғани гулнор рав-ғанмоли кунанд. Ё равғанро аз обҳое бисо-занд, ки андар онҳо биҳии тунд, [18] себи тунд, гул, гулнор ва монанди онро ҷӯшонида бошанд. Ин обро [сипас] полида, андар он равғанро ба тавре бичӯшонанд, ки худ медони. Гоҳе чун бар [тани бемор] мурд-донаи кӯфта ва гулнор, кахрабо ва дигар чизҳои монанди гард сударо бипошанд, арақ баста бигардад. Гоҳе сиркои бо об омехта, афшураи гӯраи ангур, ҷӯшонидаи гулнор, ҷӯшонвдаи мозу ва ҷӯпюнидаи мурд онро бибанданд. Афшураи бед ва низ оби ҳамешабахор бисёр ачибанд.

Агар ин ҳолат пшддат ёбад, луобҳои сард ва самғи арабӣ тило кунанд ва хусусан андар таркиби амсоли инҳо сандал ва кофур биафзоянд. Гузашта аз ин агар бо ҳар ду [сандалу кофур] сандалмоли карда, бод бидиҳанд, [хеле хуб бувад]. Агар ҳол аз ин ҳам бадтар шавад, бояд бар андомҳои атрофӣ барф биниҳанд ва дасту пойҳоро андар он бигиранд ва агар бемор бардошт кардан битавонад, ўро бо оби сард оббозӣ бвдоранд.

40

Фасли чаҳордахум: тадбири хуни бинии ба ифрот

Намуди бухронии онро бояд ҳар қадар ки битавонавд, зуд набанданд. Ба хангоми табҳои тез агар зарурати манъ кардани хуни бинӣ ба миён ояд, дасту пойҳоро бибанд ва бар пахлуе миҳчама бигузор, ки сӯрохи бинии хунраванда аз он сӯй бошад. Сипас баъди ин ба сардифизоии он мавзеъ бипардоз. То вақте ки туро имконияти аз тариқи сардифизой бастанӣ хун аст, миҳчама нагузор. Андар бинӣ бархе аз он доруҳои чакониданиеро бичакон, ки андар 50би хуни бинӣ ёд шуданд. Агар ягон монеае

набошад, сарро низ бо доруҳои сар-диоварандаи андар он ҷой ёдшуда сардифизой кун.

Гоҳе худовандони таби чаҳоррӯзӣ ба хуни бинӣ гирифтор шаванд ва эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки ин хунравиро бо доруҳои хуни бинӣ оварандаи маълум ёварӣ диҳанд, зеро ин аз барои таби чаҳоррӯзӣ шифобахш бувад. Вале агар моро аз ин бими ба ифрот рафтани хун бошад, ҳамон кореро кунем, ки [одатан] хоҳем кард [ва ту ҳамаи инро медонӣ]⁴⁰.

Фасли понздаҳум: тадбири қасе, ки чунин беморонро ба ифрот ориз бигардад

Қаси бухрониро низ ҷуз ба хангоми зару-рат қатъ насозанд. Андар баъзе ҳолатҳо қай ва маниши гаштани чунин [беморонро] бо қай ва бо ёрии он чизе қдгъ созанд, ки хилти озордиҳавдаро берун орад. Мисоли ин си-кангубини сода ва оби гарм мебошад. Гоҳе эҳтиёҷ ба қавӣ сохтани он биафтад ва ба ҷои сикангубини сода сикангубини бузурӣ бигиранд. Агар хилт ҷабидашуда ва ситабр бошад, маслаҳат он аст, ки масалан бо сабр ва ера исҳол биоваранд ва

агар чабидашуда набошад ҳам, гоҳе ёра ва сабр судбахш хоҳанд буд. Агар [хилт] чабидашуда ва ғайри ситабр бошад, онро бо сикангубин ва оби гарм пок созанд ва сипас бо оби ҳар ду намуди анор аз тариқи ошомидан [қайро] мӯътадил бигардонанд. Агар бемор онро бигардонад, бояд бори дигар биошомад, то [қай] мӯътадилу оромтар шавад. Шароби пудинаи бўстонӣ бо донани анор низ ҳамчунин бувад. Гоҳе сардсозии меъда [қайро] ором кунад. Ба хилти чабидашуда набояд чизҳои тунд ва чизҳоеро наздик созанд, ки бо тундӣ ва туршии қабзкунандаи худ қайро ором кунанд, зеро ин гуна тадбир бад буда, хилтро бештар чабидатар созад. Вале агар хилт чабидашуда набошад, гоҳе бемор онро биградонад ва агар ситабр бошад, ба сӯи (31) фурусӯ биравад ва гоҳе меъда битавонад, ки онро аз боло бигардонад. Агар гардонидани сафро давом кунад ва хилт аз қабилӣ [хилтҳои] чабидашаванда набошад, ба кор бурдани доруҳои қабзкунанда ва хусусан зимодҳо судманд бувад. Мисоли ин зимодест, ки аз пӯстҳои анор, мозу ва монанди инҳо бо шароби омехта ва с бо сиркоӣ омехта бисозанд. Ҳангоми ба ифрот гардонидани савдо исфанҷро андар сирко фуру бурда, бар меъда биниҳанд. Агар бо тадбири аз ин ҳам қавитар ҷаҳтӣ бошад, доруҳои андар боби бастанӣ қай ёдшударо ба кор баранд.

Ҳасли шонздаҳум: тадбири исҳоле, ки чунин беморонро рӯй диҳад

Мо андар боби исҳол оид ба ин ғаразбирён ва кашнизи мебошанд: яке аз инҳоро

гуфторичудогонаеовардембабоядбад-онбаъд аз ҷӯшонидан ва полидани об ва ҷой мурочаат намуд. Бархе аз чизҳои, ки азхусусан баъди турш сохтан бо донани анор

тариқи ғизо судбахшавд, мопш бирён, наски[ба кор бибаранд].

Ҳасли ҳафтдаҳум: тадбири ташнагии беандозии эшон

Агар ягон монеае набошад, бояд аз хашхошисиёҳ, беҳипшинбаёнбаёҳабbero тариқи рехтан ва ё молидан сари чунин [беморонро] бо рағани сардмизочи саҳт сардиоваранда раған кунанд. [Низ бояд] обҳои сардиоваранда ба кор баранд ва андар даҳон луоби донани биҳии омехта бо рағани гули ба ғоят хуб, ё оби таркардаи олу, дилаҳои хиёрза, бодранг ва каду, тухми бигиранд, ки андар Қарободин аз барои ташнагӣ навишта шуда аст. Яке аз доруҳои хоиданӣ ва макиданӣ тамри ҳиндист. Ташнагӣ гоҳе аз хушкӣ бихезад, ки инро хоб бартараф тавонад кард ва гоҳе аз гармӣ, ки инро бедорхобӣ кашидан бартараф кунад.

41

Ҳасли ҳаждаҳум: андар баёни суботе, ки чунин беморонро рӯй диҳад

Бояд аз тариқи сухан гуфтан ва дигар савту садоҳои хоби эшонро бигиранд. Агар ягон монеае набошад, андомҳои фурусӯвини эшонро то ба ҳадди

дардоварӣ сахт бибанданд, агар табиати эшон баста бошад,
ба зерашон шиёфҳои нарм баргиранд ва ба ҳангоми осудагӣ ва ё сусти шудани
[таби] монда андар миёни китфиҳо ва бар мӯҳраҳои пушти миҳчама
бигузоранд.

Фасли нуздаҳум: андар баёни саргаронии эшон

Бояд аз душидани шир, ё рехтани равшан, ё пухтаковрезӣ бар сарашон ва ё
авдар бинӣ баргирифтани дорудуриҷуст. Баръакс, бояд
танҳо бо бухор кардани пухтаковҳои бобунагие иктифо намуд, ки андар
таркиби онҳо бунафша, сабӯс ва гайра низ бидароянд.

**Фасли бистум: андар баёни беҳоби кашидани худованди табҳо ва дигар
беморон**

Аммо равшани хашхош, ки онро бо равшани тухми коҳу, равшани нилуфар ва
каду ба бинӣ баркашанд, часпонидани бархе аз доруҳои қарахткунандаи
машҳур бар гижгоҳӣ, худро бар бухорҳои тариоваранда доштан, бӯидани
нилуфар, луффоҳ ва шохисфарами [об] пошва аз дур ва ба қор бурдани
пухтаковҳои тариовар, ҳамаи ин як амрест, ки худ медонӣ. Ҳамчунин, агар
ягон монеае андар миён набошад, ба бемор шароби хашхош ва лесвдани аз
он сохта шуда бидиҳад. Сипас андар наздиҷароғҳои [бисёр] ниҳанд, бо овози
баланд суҳан гӯянд вадасгупояшро ботасмаҳочунон бибанданд, ки қаме
дардовар ва зуд қушода мешудагӣ

бошад. Баъд уро ба ҳоб рафтани чашм пӯшдан тақлиф кунанд ва ҳамаи ки
қаме ўро пинак бибарад, қароғҳоро ҳомӯш кунанд, аз баланд суҳан гуфтан
бозистанд ва ба сурудхонӣ дароянд, зеро аз суруд ҳоб ояд. Қар гоҳ [бемори
таб] аз навбат ва ё шиддатнокии он қаме сабуқӣ ва оромӣ ҳис қунад, рӯяшро
пайваста бо обе бишӯянд, ки андар он хашхоши сиёхро бо қаме ябруҷ ва беҳи
он қӯшонида бошанд. Агар андар ин миён ҳилти буранок қой дошта бошад,
обе аз он суд бахшад, ки андар он наммом, шохифсар, бобунаи говчашм ва
хашхош қӯшонида бошанд: бо он рӯй бишӯянд ва ё худро авдар бухораш
бидоранд.

**Фасли бисту якум: андар баёни дарди шикам, ки чунин беморонро рӯй
бидиҳад**

Ингоҳе аз сабаби рехтани захираи сунимеъа ба амал ояд. Агар авдар огози давр
рӯй диҳад,
ба бемор қаме шароби себро бо сикангубин бидиҳанд. Ин эшонро суд хоҳад
бахшад.

Фасли бисту дуввум: андар баёни дурушти ва ё часпакии забони эшон

Аммо он қиро, ки аз часпакист, бо най ва ё бо шохай беда равшани бодом
олуда ва табарзад то қок шудан бисованд, ё бо исфанҷ, қаме намак ва равшани
гул [бояд совид], зеро бемор баъди он ҳеле сабуқӣ ҳис хоҳад қард. Ба
ҳангоми дурушти на ба часпакӣ, балки ба ҳушқӣ алоқаманд, бояд бемор

мезанд. Ба ширдуши танҳо баъд аз дур шудани таб бипардозанд. Агар қувват қавӣ бошад, [бар сар] шири буз бидӯшӣ, вале агар нотавон бошад, шири зан. Ба ҳангоми пурии тари бадани суботовар аз дӯшидани шир эҳтиёт кун ва низ аз ҳамаи чизҳои тари-физоянда барҳазар бош. Доруҳои тарифизо-яндаро ҳангоме ба кор бибарӣ, ки бӯҳор дӯдӣ, сар хушк ва [бемор] камхоб бошад.

Агар сар аз бухори тар бисёр пур бошад, бо ёрии шиёфҳо, ҳукнаҳо ва бо ёрии сахт бастани андомҳои фӯрӯсӯвин ва ҳатто хояҳо онро ба фӯрӯсӯ бикаш. сард, нашоства ва монанди инҳо сохта шуда бошад. Бояд мумравғанҳои сардиоваранда ва тарифизояндаеро ба кор бибаранд, ки аз равғани гули холис, аз луоби аспғул, хурфа ва монанди инҳо сохта бошанд.

бисту шашум: андар баёни бекор шудани иштиҳои эшон

Гоҳе сабаби ин хилти андар даҳони меъда будаест, ки онро аз тариқи [нишонаҳои андар боби] бекоршавии иштиҳо омада метавон шинохт. Ин [хилтро] бо ёрии қай ва ё равон сохтани шикам берун оранд. Бисёр бошад, ки андар гулӯ даровардани ангушт ва қай ангехтани меъда ва хусусан агар баъди ин ягон чизи захравӣ ва ё турш гардонида шавад, судманд хоҳад буд. Гоҳе [иштиҳо] аз шиддати нотавонӣ бекор шавад ва андар ин ҳол мизочи мӯчиби он бударо бо ёрии [тадбирҳои] маълум муолаҷа кунанд. Ба чунин [беморон] бояд бӯйҳои

иштиҳоангезе аз қабили буи писти бо оби сард ва ё бо обу сирко тар карда бибӯёнд, гувориши мансуб ба беморони таб бидиҳанд ва андаке шароб бо чӯшонидаи меваҳои тунди хушбӯй биошомонанд. [Низ бояд] ба эшон андаке сиркои қарис, [яъне] қариси моҳӣ, бузғола ва монанди инҳо билесонанд. Баъд аз рӯзҳои аввал, чунон ки медонӣ, бар меъда зимде бимоланд, ки аз меваҳо сохта бошанд ва андар таркиби он афсинтину сабр низ бидароянд. Агар меъдаро бо равғани хушбӯй чарб кунанд, судманд хоҳад буд.

Фасли бисту ҳафтум: андарбаёни булимуси чунин беморон

Бояд ин гуна [беморонро] бо буиданиҳо ва бо гили фирӯзӣ ва гили армании андар сирко тар карда муолаҷа намуд. Ба эшон масусҳо, нони тозаи гарм ва гӯшти бирён бибӯёнд, дасту пойҳояшонро бибанданд, гӯшҳо ва мӯйҳояшонро бикашанд ва мағзҳояшонро бо пухтаковҳои сардиоваранда қави созанд, зеро аксар вақт булимуси эшон ба бекор шудани ҳисси даҳони меъда алоқаманд буда, ин ба сабаби анбозии шоҳаҳои [асабие] ба амал ояд, ки расонандаи ҳисанд. Андар ин ҳол тан тақозои [ғизо] намуда, ҳоҳони он аст, вале ҳис онро тақозо накунад.

43

Фасли бисту ҳаштум: андарбаёни сиёҳии забони эшон

Бояднагузошт, ки барзабонашон сиёҳӣ палид ба сӯи (33) сар зада, [беморро] бимонад, балки онро бо чизе бисованд, ки гирифтори сарсом бикунанд. худ донӣ, зеро андар акси ҳол бухорҳои

Фасли бисту нӯҳум: андарбаёни иштиҳои сағиичунинбеморон

Инро бо пихҳои сард ва шириниҳо муолаҷа кунанд.

Фасли сиввум: андар баёни беҳушия, ки эшонро рӯй диҳад

Гоҳе чунин беморонро авдар оғози табҳо ба сабаби рехтани захра ба даҳони меъда беҳушӣ рӯй диҳад. Бояд пеш аз навбат ва ё ба наздики навбат як пора

нони сафедро бо оби анор ва оби ғӯраи ангур [ба бемор] бидиҳанд. Бидон, ки агар беҳушию таб як ҷо биафтанд, нахуст беҳуширо бояд дармон намуд. Агар эҳтиёҷ ба таом биафтад, бояд андак нонро бо се дирам шароби кӯҳан ва ё бо шароби кӯҳани себе, ки ҳалқунандаи фазлаҳост, бидиҳанд. Рағ задан биёр вақт беҳуширо афзоиш диҳад ва ҳуқнаи нарм созгортар аст. Қай кардан, бастанӣ соқҳо ва андар оби гарм гирифтани дасту пойҳо эшонро судманд буwand. Бемор ҳамин ки ба ёд омад, маслаҳат он аст, ки ба ӯ писти ҷави сардгардонида ва бо донаи анор буда

бидиҳанд. [Ин аз барои эшон судманд аст]⁴¹ **Фасли сиву якум: андар зиқи нафаси эшон**

Зиқи нафас чунин беморонро ё ба иллати ташаннуч ва хушкии мушакҳои нафасгирӣ, ё ба иллати моддаи гулӯгирандае, ки ба сӯи гулӯ фуруда омада аст ва ё ба иллати заъфе падида ояд, ки бар асаби ба сӯи андомҳои нафасгирӣ раванда фармонраво бигардад. Намуди якумро бо марҳамҳои тарифизоянда, дуввумро бо доруҳои монеи хуноқ ва севвумро аз тариқи мӯътадил сохтани мизочи мағз, бар гулӯ молидани доруҳои сардиоварандаю тарифизоянда ва низ бо гузоштани доруҳое аз қабилӣ рандаи пӯсти каду, хурфа ва сандал бо рағғани гул ва ғайра муолаҷа кунанд.

Фасли сиву дуввум: андар баёни шиддати тосаи эшон

Агар ба сабаби даҳони меъда ва падида омадани хилти сӯзанда андар он тоса беш бигардад, меъдаи чунин [беморонро] бо он ғизоҳое сард созанд, ки медонӣ. Бояд эшонро бод бидиҳанд, андар маҳалле бихобонандашон, ки канори оби равон буда, андар он ҷой сарнавдаҳову шоҳаҳои

қабилӣ нилуфар ва гул густурда бошанд. Низ хушбӯиҳои сардеро [ба кор баранд], ки аз меваҳои хушбӯи сард ва сандал гирифта бошанд. Аксар вақт тосаи эшонро ҳуқнаҳои сарде суд бахшанд, ки аз оби каду ва бодранг ва аз афшураи хурфа ва ҳамеша-бахор бо рағғани гул бисозанд.

[дарахтони] сард ва райҳонҳои сарде аз

Фасли сиву севвум: андар баёни ба саҳтӣ фуру бурдани лукма, ки эшонро ориз гардад

Агар эшонро ба саҳтӣ фуру бурдан руй диҳад ва таб таби мутбиқа бошад, бояд рағ зад ва каме хун гирифт. Агар авдаке иштиҳо кушода бошад, бояд ба эшон сирко ва коҳу бидиҳанд, вагарна танҳо ба оби ҷав иктифо

бояд кард. Аз бастанӣ шикам бояд барҳазар буд ва агар ягон бастагӣ ҷой дошта бошад, шиёфҳо ва ҳуқнаҳо хеле беҳтар аз доруи исҳолеанд, ки аз боло дода шавад.

Фасли сиву чаҳорум: андар баёни сардии андомҳои атрофӣ, ки эшонро рӯй диҳад

Бисёр бошад, ки гармии эшон ба андарун биравад ва андомҳои атрофӣ сард гардида ва гармии андарун рафта ба сӯи сар бухорҳо бифиристад. Андар ин

холат бигузур эшон
дасту пойхоро андар оби гарм бигиранд ва оби сард наошоманд. [Ин микдор
барои муолаҷаи эшон кофист]⁴².

44

Фасли сиву панҷум: гуфтори ҳамагони андар баёни табҳои сафрови
Бидон, ки табҳои сафрови се бахшанд: таби рӯзафкани даврӣ; таби рӯзафкани
монда; ва таби сӯзон. Таби рӯзафкани даврӣ ё холис буда, аз сафрои холис
падид ояд ва ё ғайри холис буда, аз гандидани сафрои ситабргавҳар падид
ояд, аз баҳри он ки сафро бо балғам омезиш ёфта, як шуда бо-шад. Бо, ҳамин
[ин таб] аз таби нимрӯзафкан фарқ дорад, зеро таби нимрӯзафкан ба мӯчи-би
ду моддаи аз ҳам ҷудо ба амал ояд, вале ин бошад ба мӯчиби як моддаи
ягонае ба амал ояд, ки андар нафси худ омехта буда, бо бухори он ягон чизи
сарде биомезад, ки гандидан, ҳал шудан ва пухтани онро муш-кил
биградонад. Бад-ин сабаб таби нимрӯз-афканро ду навбат ва таби рӯзафкани
ғайри холисро як навбат аст. Ин гуна таби ғайри холис гоҳе муддати дароз ва
қариб ним сол бикашад. Вай бошад, ки боиси ҷунбонии гӯшт ва бузург
шудани испурҷ бигардад.

Аммо таби сузон аз ҷинси таби монда бувад, вале (34) омаду шуди
шиддатёбӣ ва сустшавии он ба ҳис андар наояд ва аразҳояш шиддатнок
буванд. Сабаби ин тезии модда ва бешии он аст, зеро [модда] ба наздики дил
ва андар рағҳои даҳони меъда, ё хусусан андар ноҳияҳои ҷигар ва умуман
андар андомҳои шарифи наздик ба дил ҷой гирифта бошад. Аммо ба ҳангоми
таби рӯзафкан сафро андар гӯшт ва то ҳадди пӯст ва ба ҳангоми таби доимӣ
андар он рағҳои тан, ки дур аз дилавд, паҳн бигардад. Шиддати ташнагӣ,
тоса, бетокатӣ, беҳобӣ, ҳазён, маниши гаштан, талхии даҳон, табҳолу калаҳш
бастанӣ лаб ва сардари ба ҳангоми табҳои сафровӣ бисёр рӯи диҳанд. Андар
бештари онҳо табиат ба хушкӣ бигарояд, зеро модда ё ба сӯи бахшҳои болои
тан ва ё ба сӯи зоҳири тан ва пӯст равон бигардад.

Фасли сиву шашум: андар баёни таби рӯзафкани мутлақ, ки онро «тиритоус»
хонанд

Навбати таби рузафкан нахуст бо фарошо ва халидане чун халидани сӯзан
бигирад ва сипас сардӣ ба амал оварда, ба табларзаи ниҳоят душворе
гирифтор кунад, ки аз ҳамаи дигар намудҳои табларза саҳттар буда, ғайри
сард ва ё камтар сард ботттад. Сардии он танҳо аз сабаби он аст, ки гармӣ ба
андарун - ба сӯи модда биравад ва [бемор] халидане чун халидани сӯзан
дарёбад. Ин табларза бо вучуди шиддат-нокиаш зуд оромёбанда аст ва [тан]
зуд боз гарм шавад. Сабаби ин гуна табларзаро [пеш аз ин] донистӣ.

[20] Табларза ба ҳангоми ин [таб] андар рӯзҳои якум қавитару шадидтар ва
ҳангоми таби ҷаҳоррӯзӣ ба хилофи ин бошад. Ба изофаи он табларза нахуст
ба таври қавӣ оғоз ёбад ва сипас охиста-охиста нарм шуда, зуд бигузарад.

Вале ба ҳангоми таби чаҳоррӯзӣ баръакс бувад. Ҳангоми таби рӯзафкан ба наздики тарки [навбат] арақ бисёр оад ва андар ин ҳангом пешоб сурхи моил ба оташгунӣ ва на чандон ситабр бигардад. Ё агар [таб] ғайри холис бошад, пешоби чунин [бемор] ба намуди хом ва ё ситабр берун ояд. Гармии таби рӯзафкан беосебтар аз гармии таби сӯзон буда, даст чи қадар бар тан гузошта нашавад, афрӯх-

тагии бештаре ҳис накунад, балки бошад ки афрӯхтагияш ба ҳис коҳиш ёбад, вале ба ҳангоми таби сӯзон бошад, афрӯхтагӣ андар афзоиш дарёфта шавад. Аразҳое, ки ба ҳангоми таби рӯзафкан падид оянд, аз инҳо иборатанд: беҳобие, ки бидуни гаронии сар бувад, вале ба ҳангоми бархе аз [табҳои] ғайри холис [бо гаронии сар] ба амал ояд; ташнагӣ; безорӣ; хашм; ва безорӣ аз сухан гуфтан. Набзи чунин [беморон] ба қиёси набзи дигар табҳо тезтари зудтар бошад ва фишурдаву кушода шуданаш яксон набо-шанд, аз баҳри он ки хилт андар марҳалаи анҷом ба он ҷаҳду ноҳамвории бештар биафзояд. Ноҳамвории он ба ҳангоми ин таб камтар аз он андозае бошад, ки ба ҳангоми дигар табҳои хилтӣ ҷой дорад ва [низ] бо вучуди сахтии набз камтар аз он андозаест, ки ба ҳангоми марҳалаи анҷоми дигар [табҳо] бад-он андоза бувад. Ҳангоми [таби рӯзафкан] набз қавитар буда, балки ўро аксар вақт ба ҷуз ноҳамвории хосси таб, на [хосси] ғайри он дигар ягон ноҳамворие набошад. Андар оғоз то ҳангоми густариши таб аз фишурда шудани набз чора нест, вале сипас қавӣ гардида, зуд ва думодум ояд ва ноҳамворияш на он қадар ба ифрот бувад. Гоҳе бар [таби рӯзафкан] синну сол, хӯй,

45

кишвар, пеша, намуди зоҳири, фасли сол ва бисёр рӯй додани он андар ин ҳангом да-лолат кунанд. Ҳар гоҳ ду намуди рӯзафкан ба ҳам мураккаб шаванд, навбатҳо ҳар рӯз боз оянд ва бинобар он ҳар кӣ рӯзафканро аз рӯи навбат ба эътибор бигирад, хато хоҳад кард, баръакс бояд онро аз рӯи далелҳои дигаре ба эътибор гирифт, вале навбатҳо он далелҳоро қувват бидиҳанд. Худовандони рӯзафканро гоҳе беҳобӣ ва хилватгузинӣ ориз бигардад ва бисёр бошад, ки ба наздики ҷигар ҷӯшиш ҳис кунанд.

Андар баёни фарқи таби рӯзафкани холис ва ғайри холис: Холиси-он сабуки латиф буда, навбаташ аз чаҳор то дувоздаҳ соат бигзарад ва аз ин микдор чандон бештар накашад. Агар аз ин микдор хеле бештар давом кунад, андар ин ҳол вай таби ғайри холис хоҳад буд. Аксар вақт он то ҳафт соат бикашад. Ба ҳангоми ин таб тан зуд битаф-сад ва гармиро ба ҳоли аз тан баромадан дарёбӣ, вале андомҳои атрофӣ ҳанӯз сард бошанд. Ҳамчунин агар [андар муолаҷа] ягон хатое наафтада бошад, таби холис беш аз ҳафт навбат нагирад. Гоҳе он ба иллати латифии моддаи хеш мумкин аст бо як навбате бигузарад, ки ба ҳангоми он қай ва ё исҳоли поккунанда афтода бошад. Пухтагии пешоб андар рӯзи нахуст, ё сев-вум, ё чаҳорум ва ё андар рӯзи ҳафтум падид ояд.

Агар [таб] бо микдори хеле беш аз ҳафт навбат бигирад, пас аз ҷумлаи таби ғайри холис аст. Агар муддати табларзааш дер бикашад, низ ҳамчунин бувад. Афзоиши навбатҳо ва пешоии табларзаи [таби холис] бар намте ориз бигардад, ки ба ҳангоми он нисбатҳо ба таври яксон нигоҳ дошта шаванд, вале ба ҳангоми таби ғайри холис гуногуну нодуруст бошанд. Агар навбатҳо бар як ҳадд яксонӣ дошта бошанд, низ ҳамин гуна бувад. Дигар нишонаҳои ба дарозо кашидани таб, ки онҳоро пеш аз ин донистӣ, низ ҳамчунинад. Агар оғози [табро] бо табларза, чунон ки мо инро муайян кардем ва поёни онро бо аракрезии фаровон дарёбӣ, андар холис будани он шубҳае накун.

(35) Агар худованди таби холис об бишомад, андар танаиш бухори таре паҳн гардида, чунон бигардад, ки гӯй арақ ҳамекунанд ва гоҳе бошад, ки арақ ҳам кунад. Ба ҳангоми таби ғайри холис андар сар гаронии зиёд ва кашидагӣ ҳис кунанд

ва табларза ва навбат ба дарозо кашида, то ба бистучаҳор соат, сӣ соат ва ё беш аз он бирасад ва аз тамоман суи шуданаш чихилу ҳашт соат гузарад. Микдори фузунии навбат беш аз дувоздаҳ соат ин микдори дурии [таб] аз дараҷаи холисист.

Ҳангоми таби рӯзафкани ғайри холис пазиш ба оҳистагӣ зоҳир шавад ва андар намуди зоҳирӣ борикию лоғарӣ падида наоянд. Ин гоҳе бо арақи фаровон ҳам канда нашавад ва гоҳе ба табларзаи қавӣ оғоз ёбад ва гармӣ на он қадар қавӣ бошад. Болоравии ин [таб] яксон набуда, балки чунин бинамояд, ки гӯй андак меафзояд, вале сипас [афзоиш] пеш аз вақт ба анҷом расида, ба кистан оғоз кунад. Аразҳои мушкӣ ба ҳангоми ин [таб] кам падида оянд.

Андар баёни таби рӯзафкани монда: Инро аз тариқи як рӯз пас шиддат ёфтани навбат ва аз тариқи шиддат ёфтани аразҳои он бишиносанд. Ба ақидаи Чолинус ҳар гоҳ хун гандида шавад, таб ба ин намуд табдил ёбад. Андар ин бобат гуфташое аст, ки баъд хоҳанд омад.

Муолаҷаи таби рӯзафкани холис: Бояд он аслҳоеро аз қабилӣ исҳол ва ғизо ба ёд оварӣ, ки андар боби илочи табҳо ва андар ҳамаи дигар бобҳо бароят овардем ва бояд [биноӣ муолаҷаро] бар пояи онҳо гузорӣ. Ба гуфтаи он касе эътибор мадеҳ, ки андар оғоз бо исҳоловарандаҳои қавӣ, ҳалила ва монанди он [муолаҷа карданро] иҷозат диҳад, на бад-он сифат дорушое, ки мо ёд кардем. Баръакс, андар оғози беморӣ бояд зуд ба муолаҷа пардохта, табиятро бо он чизшое нарм кунӣ, ки мо андар ин бобат ёд кардаем. Масалан ба қадри чихил дирам тамри ҳиндиго андар оби гарм як шаб тар кунанд ва сипас онро полида. бар вай ширхишт ва ё тарангубин биафзоянд. Ё бо оби ҳар ду навъи анор, ё бо ҷӯшонидаи печак ҳамроҳи тарангубин ва мавизи донаи ҷудо карда, ё бо таркардаи олуви тарангубин ё бо ширхишт, ё шароби бунафша ва ё бо бунафшаи парварда [табиат нарм кунанд]. Гоҳе масалан луоби аспул бо

бархе аз шаробҳо, масалан бо шароби олу лағжишу нармӣ оварад. Ё бо чӯшонидаи наску печак ва ё бо ҳукнаҳои нарм [низ нармӣ оваранд]. Мисоли ин ҳукнаест, ки аз чӯшонидаи хитмӣ, унноб, сапистон, беҳи ширинбаён ва равғани бунафша ва ё аз афшураи чугун-

46

дар, равғани бунафша ва бура бар наҳви бароят маълум бисозанд. Ин ҳангоме бошад, ки бад-он саҳт зарурат биафтад. Вале ба бемор додани на оби ҷав, на чизе мисли он ва на ягон ғизое маслаҳат нест, магар ҳангоме ки табиат нарм бигардад. Аммо исхол овардан андар оғози таби рӯзафкани холис низ ҳарчанд зиёни азим дорад. вале камзарар аз он исхолест, ки ба ҳангоми дигар намудҳо оварда шавад. Агар то се давра имконияти рағ назадан бошад, чушш кунанд. Ҳамчунин, агар туро бими он бошад, ки беморӣ сарсонкунанда хоҳад шуд, бояд хун бигирӣ ва он чи аз хато, ки [андар ин ҳангом] биафтад, камтар аз дигар хатоҳо бувад.

Андар рӯзи навбат чуз ба зарурат ягон чизро набояд ба ҷунбиш оваранд, чуз ба шартҳои ёдшуда ғизо надиханд ва пешобро бо шири тухмиҳо битозонанд. Навбат бояд ба ҳоле бозояд, ки бемор гурусна бошад ва андар меъдааш ягон чиз набошад. Баръакс, бояд андар рӯзи бе навбат ба ӯ хар пағоҳӣ сикангубин ва баъд аз ду соат оби ҷав бидиханд. Сикангубин баъд аз навбат хуб аст. Андар оби нимгарм . гирифтани пойҳо низ чунин бувад, аз баҳри он ки боқимондаи гармӣ [ба зохир] кашвада шавад. Хусусан ба охири таб ва ё се-чор соат пеш аз навбат додани сикангубине мустаҳаб аст, ки андар таркиби он шири тухмиҳои сарди пешобтозонанда бидарояд. Баъд аз навбат низ ба бемор оби ҷав бидиханд. Агар латифсозии тадбири ғизоӣ воҷиб ояд, ба бемор масалан оби анор, оби тарбуз ва монанди инҳо бидиханд ва тадбирашро бар ваҷҳи ёдшуда тадриҷан латиф сохта, ҳар қадар ки марҳалаи анҷом наздиктар ояд, тадбирро латифтар кунанд. Андар рӯзҳои нахуст кашки ҷав, нони андар оби сард тарид кардари чунон ки ҳаст ва ё шири онро ва низ он таомро бидиханд, ки аз мош ва наск сохта бошанд. Агар таом андар меъдаи [бемор] турш мешуда бошад, ба ӯ он оби ҷавро. ки ниҳоят тунук нест, надиханд. Агар ба ошомидани он эҳтиёҷ биафтад, онро бо чӯшонидаи беҳи қарафс андаке қавӣ созанд. Агар меъда назар ба он сардтар бошад ва таб на бузург ва на холис бошад, андар он ба ақидаи Букрот андаке мурч афкананд. Агар нишонаҳо далолат бад-он кунанд, ки бўҳрон наздик аст, оби ҷав, оби анори ширин ва нордон ва сикангубин кифоят бошанд. Меваҳои (36) аз барои эшон дӯстдошта анори ширин, анори майхуш ва олуи пухтагӣ ва хом мебошанд. Аммо тарбуз суди бузург дорад. Вай ба изофаи лазизӣ табиат кушояд, пешоб тозонад, шиддати гармӣ бишканад ва арақ оварад. Дастанбӯиҳои хурд, аз тараҳо каду, хиёрза, бодранг ва коҳу гоҳе беиён

буванд.

Бидон, ки мақсуд аз он ғизое, ки ба худованди таби рӯзафкан бидиҳанд, ё тарифизоист, чунончи андар охири он ба бемор андомҳои атрофии тиху, ҳояи хурӯс ва ба каси дилаш ғашӣ намекарда мағзи сари бузғола ва зардии ҳояи мурғ бидиҳанд ва ё сардифизоию тарифизой буда, масалан [ба бемор] кашки чав бидиҳанд. Ба ҳангоми сардифизой ва хусусан андар ибтидо, агар афрӯхтагии шадид мушоҳада нақунӣ ва тӯро бими табдил ёфтани он ба таби сӯзон ва монда набошад, сардифизоиро саҳт аз ҳад нагузарон. Агар бӯхрон фаро расад ва андар пешоб пӯхтагӣ, яъне шини сутудай бароят маълумро дарёбӣ, пас, [аз муолаҷа] бениё-зист, вагарна андар он ҳолат бо ягон тадбире аз қабилӣ пешобтозонӣ, ё исҳол овардан, ё қай ва ё арақоварӣ табиатро ёрӣ бидеҳ ва андар ин кор бар нақизи он рафтор нақун. Агар [21] ягон майли ошкоро дарнаёбӣ, аз тариқи исҳол истифрӯғ бикун. Аз ҷумла ба қадри як донг маҳмударо бо гулоб, ё ҷӯшонидай ҳалиларо бо тамри ҳиндӣ, тарангубӣ, мавиз, беҳҳо ва хиёршанбар ба тавре [ба бемор бидеҳ], ки доништа будӣ. Бояд онро бо шохтара, сано ва бо маҳмуда қавӣ бисозӣ.

Яке аз доруҳое, ки низ эшонро созгор аст, курсҳои исҳоловарӣ табошир ва ё дору-ест, ки нусхааш чунин бошад: ҷаҳор дирам ҳалилаи зардеро, ки донаҳояшро ҷудо карда бошанд, бист дирам шакари табарзад ва як донг маҳмударо гирифта, ҳамаро бо оби сард биошоманд ва баъди он бо пешобтозонӣ муолаҷа кунанд. Агар андар ин миён гармии ба ифрот ва афрӯхтагии бузург ҷой дошта бошад ва аллақай истифрӯғ ба амал оварда бошӣ, агар ба чунин беморон аз доруҳои гармиҳомӯшкунандаи қавие, ки андар боби тадбири бемориҳои тез ёд шудаанд, ягон доруе бидиҳӣ, боке надорад. Гоҳе бо зимодҳои аз ин [доруҳо] гирифта қаноат варзанд.

47

Аммо овд ба гармоба бояд гуфт, ки чунин [беморон] пеш аз пазиши [модца] набояд ба он наздикӣ варзанд, вале баъд аз пазиш ва ба наздики пастравӣ ин яке аз беҳтарин илоҷ аз барои эшон ва хусусан касони одатдошга бувад. Ба ҳар ҳол, ба хато пеш аз пазиш ба гармоба даровардани эшон бе осебтар аз ҳамин гуна хато ба ҳангоми дигар [табҳост]. Гармобаи чунин [беморон] бояд мӯътадил ва ҳавои он форами намнок бошад ва андар он ба нармӣ ва ба ҳадде арақ кунанд, ки дилашон натафсад. Бояд бо рағани бунафша ва гуле рағанмоӣ кунанд, ки бо об шикаста шуда бошад. Набояд андар он ҷо дер бимонанд, баръакс бояд зуд берун оянд ва ба такрор [гармоба] кардан аз барои эшон созгортар аз дер истодан андар он бувад. Агар ба наздики берун шудан андар оби нимгарм даромада, ба қадри форами ёфтан бинишинанд, ин аз барои эшон созгор хоҳад буд. Сипас, ҷун берун оянд, бояд шароби сафеди тунуки бисёр омехта биошоманд. Бояд ҳуди ҳамон замон ҳудро [бо ҷомаҳо] бипечанд, зеро эшон саҳт арақ кунанд ва ё андар ин ҳол агар ягон чиз боқӣ

монда бошад, бипазад. Баъд аз он бояд ғизоҳои сардиоварандаю тарифизоянда ва тараҳое бихӯранд, ки [низ] бад-он сифат бувад. Баъд аз пастравии [таб] аз додани шароби бӣсёр омехта ба эшон бимнок мабош, зеро микдори боқимондаи шаробе, ки гармии он бо омезиш шикаста шуда аст, ҳалшавии чизи ҳалшуданаш зарурро суд бахшад ва оби бо ёрии қувват ва омезиши [хеш] нуфузкунанда [зиёни] аз гармиоварии андаки он падиодояндаро пешгирӣ кунад ва сардии саҳт ва тарӣ оварад. Агар андар он ҷо аразҳое аз қабилӣ ташнагӣ, сардард, беҳобӣ ва ғайра ҷой дошта бошанд, илочи онҳо бароят оварда шуд. Агар баъд аз бӯҳ-рон ягон микдор аз гармии доимӣ боқӣ мон-да бошад, тӯро лозим аст сикангубинро бо афшураҳои пешобтозонанда ва ё сикангу-бинеро ба қор барӣ, ки андар он тухмиҳое ва беҳҳои пешобтозонанда ҷӯшонида бошанд.

Бидон, ки илочи таби рӯзафкани монда айнӣ илочи таби рӯзафкан аст, лекин бояд бештар ҳолатҳои пазиш ва сардсозӣ бо сикангубине мурут қарда шавад, ки аз тухми бодранг ва тухми қоснии хусусан реза қарда бисозанд. Баъд аз ду соати он [ба бемор] оби ҷав бидиҳанд. [Низ бояд бештар]

48

ба нарм сохтани ғизо, ба истеъмоли ҳуқ-наҳои нарм андар ибтвдо ва ба пешобтозонӣ майл қарда шавад. Бояд ба нармӣ рафтор қарда, андар оғози таб ба бемор чизе аз доруҳои исҳол надихӣ, ба ӯ ҷуз масалан шароби бунафша ва оби меваҳо чизе наошомонӣ ва низ ба ҷуз ҳуқнаҳои нарм ягон гуна ҳуқна ба қор набарӣ.

Андар баёни илочи таби рӯзафкани ғайри ҳолис: Он ҳолатҳое, ки ба сабаби онҳо муолаҷаи рӯзафкани ғайри ҳолис аз' рӯзафкани ҳолис фарқ кунад, ҳамон ҳолат-ҳоест, ки бо ёрии онҳо бо табҳои сард анбозӣ дорад. Аз ҷумла он руҳсати [истифроғест], ки гоҳе ба худовандони (37) рӯзафкани ҳолис дода шавад ва эшон то ҳангоми пазиш интизор нашаванд ва агар пазишро интизор шуда бошанд, бештари пастравиро интизор нашаванд. Гармоба ба эшон ҳаром гардонида шуда аст, зеро он балғами нопух-таро бо моддаи ба мавзеи уфунат рехташуда ва хилти бадро бо [хилти] гандида биомезад ва баҳши латифи онҳоро ҳал қарда, ситабрашро ба ҷой гузорад. Ҳар рӯз ғизо додан ва тадбири шабех ба ғизодихӣ низ яке аз чизҳоест, ки эшонро зиён дорад, баръакс бояд ба эшон як рӯз ғизо бидиҳанд, як рӯз не ва бояд андар таркиби ғизояшон чизҳои зудоянда ва андаке гармиоваранда бидароянд. Бояд ғизо андар аввалҳои беморӣ ситабртар аз ғизои андар аввали таби ҳолис диҳанда бошад. Сипас ба тадриҷ ба латифсозие гузаранд, ки беш аз латифсозии [ғизои] рӯзафкан бувад. Бояд ба ҳангоми он [рӯзҳои] аввал латифсозӣ аз тариқи гуруснагӣ кашидан бештар аз латифсозие бошад, ки бо ғизоҳои саҳт латиф ба амал оранд ва бояд сардиоварӣ қамтар бувад. Нӯ бояд андар оғоз бо ҳуқнаҳои тезтар ҳуқдарезӣ кунанд ва ба ҳангоми исҳоли қавӣ

овардан пазишро ҳарчи бештар интизор шаванд. Бояд андар оби ҷаве, ки ба эшон бидиҳанд, қувваҳои пазонанда ва ҳалқунандаи масалан он доруҳое ҷой дошта бошанд, ки мо аз барои касони андар меъдаашон оби ҷав туршшаванда ёд кардем, балки аз он ҳам қавитар бошад Гоҳе мумкин аст эҳтиёҷ бад-он бошад, қв ба ҳасби мизоҷ андар он зуфо, саътар, пу дина ва сунбул бичӯшонанд. Чугундар а барои эшон судманд аст ва омехтаи о& нахӯд⁴³ бо оби ҷав низ ҳамчунин бувад.

[беморн] обн нахӯд аз барои эшон суд Бояд анзар яаушкии [таби] ғайри ба табю мжнс ва дурии миёни онҳо

' _ . 1;::: :-н миёни илоҷи он ва оарқ ниҳод. Агар ба таби бошад, миёни муолаҷаи 1андаке бояд биниҳӣ. - _-: : и: НЕН, ки пешоби эшон ситабр аст, ва чун рағ задӣ, туро ба ҳукна сгаёҷ наафтад. Бидон, ки аз барои - _ _ :• у.ал овардан баъд аз таом ҳеҷ чиз сришдтар нест.

Яке аз доруҳои исҳоловарандаи ба ивтидол наздшоаре, ки андар аввалҳои [бе-ыорё] ба кор баранд, оби гулангубини ҷӯшо-губин мебошад. Гоҳе мо андар г • _•: - — ---. '• -р хамроҳ кунем. Аз ин ҳам

5 з.ст. :<и авдар он микдоре аз қув-'.. ~~~ - :: 1130ЯНД.Хукраҳоандароғози ба жаздики ман дӯстдоштатар аз арандагонанд ва онҳо ҳукда-

•;_- _:•:: акдар таркиби онҳо қувваи ообуна, чугундар, хасакдона,

анҷир бидароянд, бўи •жЯрйшдоиЕта бошанд ва андар онҳо хиёр-газгалн кунҷид ва бура низ ҷой гбшижня- Гоҳе ба ҳасби дурии таб аз : та доруи аз ин ҳам тезтар эҳтиёҷ

> оид оа доруҳои евари пазиш бшнршнхуфт], ки мисоли онҳо сикангу-. бо микдоре аз гулангубин, ё 133 бехҳо сохта шуда бувад ва ё (ммивуряпэфтум масалан ҷӯшонидаи аф-буда, моддаро латиф ва 1созад. Оби бодиён ва оби карайе^&мнаш убин низ ҳамчунинанд. Агар [-. ""г;ах рӯз бигузарад ба бемор -: I- : - ••::•: хурда гул бад нахоҳад буд. А.^: .". ^т лароз бикашад, аз додани }.'-. _• : ~<•".:н алафигулӯдард ваҷӯшо-н; _: : - ч:: _-: к т. Гарм сохтани ноҳияҳои сг: ;~ : :м паҳлу аз ҳамин қабил суъ.,1 Н ••:: :-р:кки эшонро чизе зимод кун-^и. ~1::.1Л оварда, азҳамкашидагии андаг •:: -: :•"•: - гтсдаро суст гардонад. Ҳар гоҳ 01С;:--?: :•-; гг.-стагн ҳосил шуда аст, бе парво исшфроғвварва пешоб битозон.

Яке аз доруҳои истифроғкунанде, ки аз барои эшон хуб аст: панҷ дирам ёра, се дирамӣ афшураи коҳу ва алафи гулӯдард, панҷ дирамӣ карафс, ҳалилаи зард ва [ҳалилаи] кобулӣ ва ҳафт дирам турбидро гирифта, бо оби карафс ҳаббҳо созавд. Як ошомиданӣ аз он ду дирам бувад.

Аз он ҷумла як матбухи хубе аз мост. Нусхаи он: аз ҳар кадоми алафи гулӯдард, афсинтин ва ҳалилаи кобулӣ панҷ дирамӣ, аз тухми харбуза, тухми хиёрза ва бодранг, тухми карафс, чарха ва бодовард⁴⁴ даҳ дирамӣ, як дирам

турбид, шаш дирам хиёршанбар, бист дона мавизи донааш ҷудо карда, сих дона сапистон, даҳ дона анҷир ва понздаҳ дирам гулангубини бо гули форсӣ сохташударо гирифта, ҳамаро ба дастуре⁴⁵ биҷӯшонанд, ки андар ин бобат муайян шуда аст. Як қадахи бузург аз онро гирифта, андар он як қирот маҳмуда биафзоянд [ва ба кор баранд].

Гоҳе эҳтиёҷ ба доруе биафтад, ки аз як сӯй қавӣ (38) ва аз сӯи дигар заиф бошад: қавӣ буданаш ба ҳасби он бошад, ки хилти часпакро истифроғ кунад ва заиф буданаш ба ҳасби он бошад, ки якбора бисёр истифроғ наоварад, балки бояд ин ба тадриҷ буда, хилти мавриди истифроғ бударо бар як чанд бор ба кор бурдан истифроғ кунад, то қувват аз пой наафтад. Ин дору доруест, ки онро метавон баҳра-баҳра ва [ё] якҷоя ба кор бурд, чароки андаки он шикам орад ва бисёри он [низ] шикам орад. Яъне ками он каме аз хилти бад ва бисёраш бисёр аз хилти бадро [берун орад], вале оид ба ҷӯшонидаҳо бошад, [бояд гуфт], ки ками онҳо гоҳе ягон таъсире нахоҳад бахшид. Мисоли чунин дору доруи зерин аст: аз турбид каме — ба қадри ним дирам ва ё ба ҳасби ҳоҷат кам-тару бештар ва аз маҳмуда наздики як тас-суҷ ва ё беш аз он гирифта, онҳоро бо гулан-губини ёдшуда маъҷун созанд ва биошо-манд. Ё аз ғориқун ва аз маҳмуда низ ба ҳамин қиёс гирифта, бо гулангубин бисиританд ва биошоманд. Ё [аз инҳо] ба қадри як уқия андар афшураи гули тоза афканда, биошоманд ва ё андар шароби гул афканда, биошоманд.

Фаслш смву хафтум: андар таби сузон, ки онро «қовусус»⁴⁶ хонанд

Таби сӯз: н : _ р -.. з ачх аст: [яке] сӯзони буда, ё андар дохили рағҳои тамоми тан, [22] сафровист, жв сабабн он бисёрии уфунат ё андар рағҳои хусусан наздик ба ноҳияҳои

49

дил, ё андар рағҳои ноҳияҳои даҳони меъда ва ё андар [рағҳои] чигар ҷой дорад; [дигар сӯзони] балғамии аз балғами шӯре ба амал омада аст, ки андар рағҳои наздики ноҳия-ҳои дил гандида бошад, чунон ки инро Бук-рот андар Эпиземие ёд карда аст. Балғами шӯр, чунон ки медонӣ, аз фазлаи обии балғам ва сафрои тез ба амал ояд ва сафрое, ки уфунат мепазирад, оташии хокистарӣ буда, бо фазлаи обии бисёр омехта аст. Азбаски таби сӯзон аз ҷиҳати аразҳо шадидтар аз та-би рӯзафкан аст, бинобар ин воҷиб аст, ки муддаташ аз он кӯтоҳтар бошад. Пиронро кам рӯй медиҳад, ки ба табҳои сӯзон гириф-тор оянд ва агар эшонро чунин [табҳо] ориз бигарданд, ҳалок хоҳанд шуд, зеро инҳо ан-дар эшон ҷуз ба сабаби саҳт қавӣ ба амал наоянд ва қувваҳои эшон бошанд нотава-нанд. Аммо барноён ва кӯдаконро ин [таб] бисёр рӯй диҳад ва он андар кӯдакон ба иллати рутубатнокӣ сабук бувад. Гоҳе ин гуна таб андар эшон бо субот ба амал ояд, аз баҳри он ки бухорҳо ба сӯи сар бизананд.

Букрот чунин ёд карда аст, ки агар ҳар киро ба ҳангоми таби сӯзон раъша

ориз бигардад, бо ёрии он кушода шавад. Ин мумкин аст аз баҳри он чунин аст, ки мағз ниҳоят битафсад ва асабро битафсонад ва чунин бинамояд, ки гӯё [таби] сӯзон бошад. Парешонии акд бошад аз баҳри он бо ёрии раъша ба тахдил биравад, ки модцаҳо ба сӯи асаб ронда шаванд. Аксар вақт [таби сӯзон] ба воситаи кай, ё шикамрав, арақ ва ё хуни бинӣ бигузарад.

Нишонаҳо: Нишонаҳои он мондагӣ, ноаёнии [марҳалаҳои] сустӣ ва шиддат ёфтани аразҳое мебошад, ки аз дуруштии забон, аз нахуст зард шудан ва сипас сиёҳ шудани он, аз баста шудани арақ на ба ҳангоми бўҳрон ва аз шиддат ёфтани таш-нагӣ иборатанд. Букрот гуфта аст, ки агар сурфаи авдаке падвд омада, он ташнагӣ ором гирад, чунин ба назар бирасад, ки шиддати ташнагии эшон ба сабаби шуш аст ва бинобар он чун шуш ба тавассути сурфа андаке ҳаракат кунад, бо оби аз гӯшти ковок ба сӯяш таровида тар бигардад. Гармӣ ба ҳангомитаби сӯзон андар бештари ҳолатҳо андар зоҳир на чандоне қавист, ки андар ботин қавист. Бозомадани беморӣ⁴⁷ ба ҳангоми он сабуктар аз бозомадан ба ҳан-гоми дигар табҳо бувад. Ба ҳангоми [таби сузоне], ки аз сафро падида ояд, аразҳои баде аз қабили беҳобӣ, нооромӣ, афрӯхтагӣ, парешонакдӣ, хуни бинӣ, сардард, тапидани гижгоҳиҳо, фуру рафтани чашмон, аз ши-кам рафтани сафрои холис ва афтидани иштиҳо шиддат ёбанд. Ҳар гоҳ агар чунин таб кӯдаконро ориз бигардад, эшон аз пистон рӯй битобанд, онро нагиранд ва шири макидашон табаҳ шуда, турш бигардад.

Дармони таби сӯзон. Илоҷи он чун илоҷи рӯзафкани холис бувад. Агар ба истифроғ овардан бо он чи ки ёд шуд, эҳтиёҷ афтад, шитоб намудан андар ин кор авлост, вале истифроғи пурраро баъди пазиш ба амал оранд. Рағ задан гоҳе андар эшон афрӯхтагӣ оварад ва гоҳе агар андар ин миён пешобро тирагӣ ва ё сурхӣ бошад, [рағ задан] чунин [беморонро] суд бахшад, лекин эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ба латифиоварию сардсозии қавитар пардозанд ва чизҳои ба бемор меодагиро билфеъл сард созанд. Агар туро бими афтадани қувват бошад, аз додани ғизо [ба бемор] агар чи нахоҳад ҳам, чора нест. Хусусан касоне, ки аз эшон чизи бисёре ба тахдил рафта аст, аксар вақт ба булимус, яъне адами ҳис гирифтор оянд. [Низ] андар оғози [беморӣ] ба нармсозии қавитар ва ба (39) муолаҷаҳои [эҳтиёҷ бошад], ки аз барои таби тез ба тамоми намудҳои тавсифшуда ёд шудаанд. Гоҳе ҳангоми каме суст шудани таб агар бемор пас аз ошомидани тамри хиндӣ, ки андар он каме кофур афкандаанд, бихобад, ин созгор хоҳад буд. Аз барои эшон сикангубин, ё шири донаи хурфа ва ё шири тухми коснӣ дӯстдошта аст. Харбузаи раққд (тарбуз) низ барояшон саҳт хуб бувад. Ба ҳангоми ошомидани оби сард бояд он чизеро ба эътибор бигиранд, ки мо ёд кардем ва агар ягон монеае набошад, аз он ба андозаи қабуд шудан ҳам бошад, бидиҳанд. Гоҳе аз парешонакдӣ [бемор] об хошанро фаромӯш кунад, бинобар он ҳар вақте бояд

ба ӯ ва хусусан ба касе, ки забонашро хушкидав} қоқ бибинанд, ба чуръаҳои кам-кам бисё! об бидиҳанд.

Аразҳои ба ифрот бударо бо он чизҳе муолача кунанд, ки андар бобҳои онҳо ё; кардем. Аз беандоза бисёр рафтани хун бинӣ бояд эҳтиёт шуд, зеро ин яке аз ара; ҳоест, ки ба ҳангоми он чунин беморонро хатари бузург пеш ояд. Низ бояд нафаси шии эшон мулоот шавад ва нагузоранд, ки ноҳияҳои сина гирифтори ташаннуҷ б]

50

гардад. Боадсарнэшонро бо сирко, рағани 1501, сацдая, обм гуд, кофур ва монанди он [ропан]нштоадррейжунанд ва низ бо обҳои шжгашапреэйкршщ, ки андар онҳо чизҳои вю<ёз **карааро** чӯшонида бошанд. Агар Иешбш шнлдат ёбад, ба муолачаи андар мисли ин ҳол [ба хашхош бидиҳӣ ва агар бошал ҳам боке надорад, вале реморӣ] курсҳои муносибе аз кофур ба эшон бидиҳанд, Андар ин ҳангом эшонро бо шири тухми бодранг, тухми тухми хурфа созгор аст: аз ҳар инҳо ду дирамӣ ва аз сикангубин ба сажохдиди худ аз бисту панҷ то сию-[] . Агар андар ин миён исҳол ҷой

. бошад, курсҳои табоширии исҳол-боздорандаро [ба кор бибар].

Як курси хуб: ду ним дирамӣ табошир ва гул, ду донг⁴⁸ заъфарон, се дирамӣ тухми хурфа ва тухми коснӣ, ду дирамӣ тухми каду ва тухми хиёрза, яку ним дирам сандал, як дирамӣ рубби ширинбаён ва нашоста ва яку ним донг кофур бигиранд. Як ошомиданӣ аз ин маҷмӯъ ду дирам бувад.

Қурси дигар: чаҳор дирам гул, ду дирамӣ тухми бодранг, харбуза, хиёрза ва хурфа, ду донг заъфарон, яку ним донг кофур ва як дирамӣ самғ, нашоста, касиро ва рубби ширинбаён [бигиранд]. Як ошомиданӣ аз он ду дирам бувад. Ҳар гоҳ таб ба таври намоён паст равад, гармобаи обии моил ба сардӣ бад нест. Аз ҳама беш гармоба барои касоне дӯстдошта аст, ки табашон аз сабаби бал-ғами шӯр ба амал омада бошад.

Фасли сиву ҳаштум: андар баёнитабиҳуни

•

. : чунин гумон кардааст, ки мум-: н хунӣ аз сабаби гандидани хун чаро ки хун ҳар гоҳ бигандад, г^ад. на ҳамчун хун бимонад, ки с~ тао сафровӣ хоҳад буд, нахунӣ г^зош^ёдшудаваёрузафканбуда, •: екҳо муолача карда шавад. Ин ~. : д н гу фтаи Букрот ва хилофи --- : з ; чиб аст. Хатои аз ҳама беш~ гтз-2 зерини эшон аст: «Агар :-;_ сафро бигардад». Зеро ин ~ г} маъно дорад. Яке ин ки -_ : --. Г113-2Д. гш боиси он бигардад, • I 13 гандидан ба сафро табдил гӯшд: «агар ҳезум бисӯзад, : :_г ~яд ; ва дуввум ин, ки чун , авдар холи ин гуна гандидан , чунон ки мукин аст як кас вврпссрдем андар ҳоли тафсидан хокис-• ' - ' - : 1~ Боял андар ҳар як аз ин ду •вшвшзфкард.

г як⁷»,! аз се рӯй аз ҷиҳати : аст: яклад ин ки ҳар гоҳ хун ! тунуки он ба сафрои бад I савдо табдил ёбад ва идисафро бигардад; дув-' - ". I : г^ндндан бувад ва "- --".- г-г-^аан бувад; ва - - : т : ::тардад, баъди ~~~~ - н у ±}-нат ҳаст, ё E ва аз онҳо

бахшҳои тунуку ситабр чудо шаванд, вале на баҳши тунук ва на ситабр гандида нестанд, то гандагии онҳо мӯҷиби аз сабаби гандидан падид омадани онҳо бошад. Бинобар ин мумкин аст, гоҳе аз гандида чизе ба амл ояд, ки худ ганда набошад. Агар аз сабаби гандидан падид омадани [сафро] мӯҷиби уфунати он мебуд, воҷиб меомад, ки баҳши ситабри хокистаргардидаи он низ гандагӣ бошад ва андар ин ҳол таби савдовӣ низ ҷой медошт. Ин буд он чи, ки аз ҳулосаи мафҳуми якум воҷиб ояд.

Аммо мафҳуми дуввум бошад дурӯғи (40) маҳз аст. Чунки гандидан ин роҳ ба сӯи фасод аст ва як замони муайян тақозо ку-над, вале сафро гардвдани хун бидуни тақо-зои замон бувад. Баръакс, гандидан фасо-дест, ки хунро, чунон ки ҳаст, ориз бигардад, чунончи балғамро низ ҳамин тавр ориз гардида, вай то ҳангоме ки аз тариқи пурра ба амал омадани уфунат дигаргун нашавад, на ба савдо ва на ба сафро табдил нахоҳад шуд. Балки ҳақиқати ростинӣ гуфтаи зерини Букрот аст: «Ба таҳқиқ ин хун аст, ки аз гандидани он гоҳе таб ба амал ояд».

Акнун мо мегӯем, ки таби хунӣ ба ҳақи-қат ду таб аст: таби уфунатӣ; ва табе, ки аз тафсидану ҷӯшиш ба амал ояд, ки онро Бук-рот «сунухус», яъне «мутбика»⁴⁹ номида аст, на дигар табро. Аксар вақт ҷӯшиши он аз сабаби суддаҳое бошад, ки гармиро баста

51

доранд. Гоҳе мумкин аст аз сабабҳои дигаре падид ояд, ки беш аз шиддатҳои сабабҳои таби якрӯзӣ шиддат ёфта бошанд. Гоҳе ин [табро] «ҷавондухтари неруманд» хонанд ва аз ҷумлаи табҳое бувад, ки миёни табҳои уфунатӣ ва табҳои якрӯзӣ биистад. Вай аз табҳои якрӯзӣ бад-он сабаб фарқкунад, ки ба ҳангоми он нахуст хилт битафсад ва аз табҳои уфунатӣ бад-ин гуна фарқ кунад, ки ўро уфунат нест. Ин таби тезест, ки на таби якрӯзӣ, на таби диққӣ⁵⁰ ва на таби уфунатӣ⁵¹ нест, вале бисёр бошад, ки ба таби уфунатӣ ва ё таби диққӣ бигузарад. Бисёр вақт Ҷо-линос онро ба қатори табҳои якрӯзӣ даровар-да аст ва ў чунин пиндорад, ки таби хунӣ⁵² бо дигар табҳо таркиб намеёбад, аз баҳри он ки агар гандидагӣ андар хун будӣ, [23] ҳа-маи хилтҳоро фаро гирифтӣ. Ин бо бархе аз равишҳои дигари ў андар танокуз аст ва эҳти-ёҷ бад-он нест, ки андар ин бобат ба дарозо сухан гӯем, зеро ин пизишкро суде надорад.

Сабаби ин таб пурӣ ва судда аст. Аксар вақт аз сабаби варзиш ва хусусан

варзиши ғайри одатӣ ва аз тарки истифрои намудан ва сипас ба кор бурдани варзиши саҳт ба амал ояд. Гоҳе уфунат ба ҳангоми он ба мӯҷиби бисёрии бахши обии хун падид ояд, ки ба хӯрдани меваҳои обнок алоқаманд буда, ба уфунат табдил ёбад ва ё [ба мӯҷиби он ба амал ояд], ки андар хун хилти хом бисёр буда, [хунро] аз барои гандидан омода бисозад. Мисоли ин [хунест], ки аз хиёра, хиёр, амруд ва монанди инҳо зода шавад.

Ин таб ба иллати тамоми [танро] фаро гирифтани модда монда буда, хомӯш нашта-вад ва то фаро расидани бӯхрон ва ё марг мондагии он давом кунад. Синфҳои он сеанд, ки аз ҳама беосебтари онҳо намуди коҳшӣ-банда буда, он нахуст ба душворӣ оғоз ёбад ва сипас пайваста бикӯҳад, зеро ба ҳангоми он ҳалшавӣ бештар аз гандидан бувад. Си-пас [таби] ба як ҳол истоянда бувад, ки то ҳафт рӯз ба таври яқсон бимонад. Бадтарини онҳо намуди болораванда аст, зеро ба ҳангоми он ҳалшавӣ камтар аз гандидан бувад ва бӯхрони он аксар вақт то рӯзи ҳафтум қашида, бо истифрои чӣ ҳис шаванда ва чӣ ҳис нашта-вад бигузарад. Гоҳе он ба таби сӯзон ва сарсом ва гоҳе ба сабаби сардии бисёр овардан ба лисарғус табдил ёбад ва гоҳе мумкин аст ба обила ва ҳасба бигуза-рад. Ҳар гоҳ ба ҳангоми он субот ва дамиши шикам ба амал омада, шикам садои ша-беҳ ба садои табл бидиҳад, ба изофаи печу тоб хӯрдан андар ҷои хоб исҳол онро паст кардан натавонад ва ҳангоме, ки исҳол бе-қоида буда, ҳасбаҳои хусусан сабзгуни паҳн падид оянд, ин аз нишонаҳои марг бувад.

Нишонаҳо: Нишонаҳои таби хунӣ мондагии таб, сурхии рӯй ва чашмон, дамидагии рағҳои варидӣ ва гижгоҳиҳо, пурии том аз ғайри табларза ва набудани арақ ҷуз ба ҳангоми бӯхрон бувад. Бисёр бошад, ки Ҷолинус ин табро ба равипш таби якрӯзӣ гузорад. Ба раъйи Ҷолинус ҳамроҳи таби хунӣ андар бинӣ ва андар ҳонаҳои чашм хориш ба амал ояд ва нафас танг бигардад. Бисёр бошад, ки ҷунин [беморон-ро] субот ва душвор еухан гуфтан биафтад ва ин [нишонаи] бад аст. Низ омосҳои гулӯ, бодомакҳо ва забонча ва рехтани ашк рӯй диҳанд. Гармии он бисёр, тар, бухорӣ, гармобавӣ, ғайри дуруштиоваранда ва мисли [гармии таби] сӯзон бошад. Набзи он бузург, нарма, қавӣ, пур, тез, ниҳоят думодум ва на ҷандон бисёр ноҳамвор аст, вале ноҳамворию суръаташ камтар аз онест, ки ба ҳангоми таби сӯзон ва рӯзафкан бувад. Гармияш ба андозаи тезии [гармии] таби сӯзон ва рӯзафкани қавӣ нарасад. Он бахш аз ин [таб], ки аз уфунат хезад, ҳарорату аразҳои бештар шиддатнок ва муолаҷааш мушкилтар бувад ва сӯзонро монад. Аммо тунуки ва ситабрии хунро аз тарикд чизҳои беруноянда бишиносанд.

Сунухуси ҷӯшон андар оғози худ аз ҳама бештар ба таби якрӯзӣ монанд аст, лекин гармии он камтар сӯзишу ранҷ оварад. Бештари таъсири он ба наздики дил бувад. Аз сабаби он забон берун овардан аз таш-нағӣ ва дамкӯтоҳӣ падид

оянд. Аммо таби уфунатӣ бошад, яксон ва ё авдар бештари ҳолатҳо шабеҳи яксон бошад.

Нишонаҳои гузариши ин [ба дигар бемо-риҳо] нишонаҳои ҳар як бемориест, ки ин [таб] бад-он бигузарад ва онҳо аз хуноқ ва аз омосҳои гулӯ ва бодомакҳо иборат буда, онҳоро донистӣ. Нишонаҳои обиларо баъд хоҳӣ донист (41) ва нишонаҳои сарсом, сар-дард, ошуфтааклӣ ва ғайраро бошад, пеш аз ин донистӣ. Нишонаҳои ба дарозо кашидани ин таб масалан он чизҳоест, ки донистӣ аз қабилӣ ин ки нишонаи пазиш ба таъхир биафтад, рӯй борик бигардад ва

52

ҳолати таб аз ҷиҳати муддати афзоиш, бозистодан ва коҳиш ёфтан гуногун буда, ҳатто чунин бинамояд, ки гӯи таби сустидор аст. Ин далолат бад-он кунад, ки хун бо хилти хом пур аст. Бар муддати бӯҳрони он падидоии нишонаҳои пазиш гувоҳӣ диҳад: агар то ба баъди рӯзи севвум ва чаҳорум ба таъхир афтад, андар рӯзи ҳафтум бӯҳрон ба амал нахоҳад омад. Бисёр бошад, ки бӯҳрони он андар рӯзи чаҳорум рӯй диҳад ва инро бидон.

Д армони **таби хунӣ**: Ғараз аз дармони та-би хунӣ ин аст, ки ба микдори бисёр ва то ба ҳадди беҳушӣ истифроғ кунанд, агар гавҳа-ри хун ниҳоят тунуки обӣ ва ё сафровӣ бошад, онро ситабр созанд, сардиоварӣ ва поксозӣ кунанд, агар хун андар касоне ситабр бо-шад, ки чизҳои хуни ситабр зоянда ва чизҳои хилти хом зоянда хӯрда бошанд, онро тунук созанд, моддаи баамаловарандаи табро бипазонанд ва онро ба таҳдил бибаранд.

Таб кадом вақте ориз нашуда бошад, аз барои истифроғ ҳеҷ чиз ба задани рағи даст намерасад ва аз барои ин кор на интизори бӯҳрон бош ва на интизори пазиш, вале агар хоммонии ғизо ҷой дошта бошад, аз он эҳтиёт бош ва онро фориғ соз ва агар таб давом кунад, рағ бизан. Агар тани бемор кавӣ бошад, пайваста то наздики аз ҳуш сессани ӯ рағзаниро давом деҳ, зеро беҳушӣ -игз ^спсщ-: кавиро сардӣ бахшад.

Б:[^он. хн рағ задан ва ба бемор додани :<?:1 ;аг ~ г: ҳе аз ~-!ггр тадбирҳо бениёз бигар---K2^г. Агас ягок чзгзг мӯчибишитоБКорӣ :-!::: пал. эеттар сн агт. :<нхукро бахра-бах---. с^пгргнд. зер-о гоҳе ғараз [бо хунгирие] г з ~ягг ояд. :<н :-:а ба дараҷаи кариб беҳушӣ онга-сал. Бсалал. ки пас азхунгириибағоят зне~ худӣ ҳамон замон зарда ба исҳол ояд за арак бирезад. Онро ҳар бор бояд пок ку-нятгт то пайваста бирезад ва гоҳе бо ҳамин ззэо ёбанд, Он заъф ва беҳушии оризмегар-~лагс 5о ёрии газои латиф ва осудагӣ пеш-~.":: Г: •унзлд. Боядпайвастатабиатробочиз-•.: :-:_г« смдоранд,кихудмедонӣ,азқабилӣ :-:-: а:-:г:-: ип:-рин ва анори нордон, ҳатто гг:-р:с:-г:т. т^мрн хиндйвашиёфҳоисабуке, ки мо ёд кардаем. Гоҳе ба наздики пазиш ба истифроғ намудан бо чизҳое аз қабилӣ ҳали-ла, шохтара,

хиёршанбар ва монанди он эҳгаёҷ биафтад, ки худ медонӣ. Агар ҳолат тахаммули аз даст гирифтани хун надошта

бошад, пас рагеро бизананд, ки андар пешонист ва ё ҳиҷомат кунанд, вале агар ба иллати ягон оризи боздоранда чизе аз инҳо муяссар нагардад, аз тариқи исҳол овардан ба нахве, ки ба ҳангоми таби сӯзон [ёд шуд, истифроғ кунанд] ва низ бо ёрии доруҳои кушоянда, бурранда ва фурӯнишонандаи чӯшиш сардифизоӣ кунанд. Агар аз раг задан беҳушӣ рӯй диҳад, ба [бемор] нонро бо оби ғӯраи ангур бидиҳӣ. Агар худ ба худ хуни бинӣ рӯй диҳад, онро чуз ба ҳангоми қариб аз ҳуш рафтани [бемор] набанданд.

Ситабрсозии хунро бошад, масалан бо ёрии рубби унноб ба амал оранд: бад-ин тариқ ки сад дона уннобро бо панҷ ратл об то боқӣ мондани сеяки он бичӯшонанд ва бо шакар онро қавом диҳанд. Ҳар қадар, ки шакараш камтар бошад, ҳамон қадар беҳ-тар хоҳад буд. Наск ва хусусан оне, ки бо сиркои турши қавӣ гирифта бошанд, низ аз ҳамин қабил бувад. Зинҳор [ба бемор] ба ҳоли ситабр будани модда рубби унноб ва чирми наск надихӣ.

Аммо сардсозиро масалан бо оби наски сардгардонида ва оби коҳуи сардгардонида ба амал оранд. Агар ягон монеае набошад, [ба бемор] оби сард бидиҳанд ва гоҳе ба ҳадде аз он биошомонанд, ки [беморро] ларза ояд ва қабуд бигардад. Бошад, ки аз ин шифо ёбад.

Гоҳе таби [хунӣ] ба таби балғамӣ гузарад ва онро бо курсҳои гул ва монанди онҳо муолаҷа кунанд. Ин илоҷ аз бархе пешиниён аст, вале касе аз пасомадагон онро ба худ нисбат дода аст. Ба бемор додани оби ҷав илоҷи судманд аст, лекин бояд ба ҳоли нармии табиат бошад ва беҳтарин вақт аз барои ин ҳангоми шиддат ёфтани чӯшиш, тоса, афрӯхтагӣ ва думодумии хафақон бувад. Бидон, ки танҳо ба сардсозӣ кифоят кардан ва тарки рагзанию исҳол намудан суддаҳо ва банд гардидани [хилтҳоро] афзоиш диҳад ва сипас гандидан ва гармӣ [низ] биафзоянд.

Поксозии [хунро] ба ҳасби гуногунии ба мӯчиби қуввату заъф буда масалан бо доруҳои исҳоловарандаи сафро ва бо доруҳои пазонандаи хилти хом ба амал оваранд, зеро гоҳе мумкин аст сабаби гандидани хун ҳамин [хилти хом] бошад. Ба охири [беморӣ] ба бемор масалан курсҳои кофур ва курсҳои табошир бидиҳанд.

53

Қурсҳои зерин хубанд ва нусхаи он чунин аст: се [дирам] табошир, панҷ [дирам] тухми хурфа, чаҳор [дирам] тухми хиёрза, шаш [дирам] тухми каду, се дирамӣ самғ, касиро ва нашоста ва ҳафт дирам рубби ширин-баёнро гирифта, аз онҳо курсҳо созанд ва бақор бибаранд.

Нусхаи дигар, ки хусусан ба ҳангоми заъфи ҷигар [хуб аст]: се дирам гул, ду ди-рам афшураи зиришк, як дирамӣ тухми хиёрза (42), хиёр, харбуза, хурфа ва табо-шир, ним дирамӣ самғ, касиро ва нашоста ва чаҳоряк дирамӣ

рованди чинӣ, заъфарон ва кофурро гирифта, аз онҳо курсҳо созанд.

Ғизоҳо: [Ба бемор] уннобво, насквои

Фасли сиву нӯҳум: андар баёни таби балғамӣ

туршгардонида, норво ва тутумво [би-диханд]. Агар аз ягонтои инҳо бими бастанӣ табиат бошад, онро бо ширхишт ва ё олу пешгирӣ кунанд. [Низ] кадуво ва турушаво бидиханд. Меваҳои чунин беморон аз амруди чинӣ, анор ва себи шомӣ ва тараҳояшон аз каду, хиёрза, хиёр, коснӣ, «тараи муборак»⁵³, туруша, кашнизи ва мо-нанди инҳо иборатанд. Агар сардард, ё хафакон, ё беҳобӣ, ё субот, ё хуни бинии ба ифрот ва беҳолкунанда ва ё дигар аразҳои душвор рӯй диханд, бо он чизҳои муолаҷа бикун, ки андар ҷояш туро ёд додем [ва моро ҳочат ба такрор нест, зеро такрор суде надорад]⁵⁴.

Аз ин пеш донистӣ, ки таби уфунатии балғамӣ гоҳе навбатдор ва гоҳе монда бу-вад ва сабаби инро донистӣ. Ин [таб] чун дигар табҳо низ дорои марҳалаҳост. Камта-рин марҳалаи оғози он андар бештари ҳо-латҳо ҳаҷдах рӯз ва канда шуданаш аксар вақт миёни чиҳил ва шаст рӯзагӣ бувад. Беосебтарини [ин таб] [24] он намудест, ки ба ҳангоми он сустшавиҳо ҳолис буда, хусусан арақи бисёр ояд. Ин далели тунукии модда, камии он ва ковокии тан аст. Дароз-тарини марҳалаҳои ин иллат марҳалаи болоравист, вале пастравиаш низ хеле дарозтар аз пастравии рӯзафкан бувад.

Балғами гандида мумкин аст гоҳе обги-нагун, гоҳе турш, гоҳе ширин ва гоҳе шӯр бошад ва ту чӣ гуна аз балғами шӯр падида омадани таби сӯзонро донистӣ. Аксар вақт таби балғамӣ касони тармизоч, касони осу-дахол, пирон, кӯдакон, худовандони хомғи-зоӣ, варзшдгарон, бо шиками пур гармоба кунандагон, худовандони оруғи турш ва худовандони пуриеро рӯй бидихад, ки наз-лаҳо ба сӯи меъдаи эшон фуруд омада, андар он ҷой гандида бошанд. Кам бошад, ки [ин таб] аз дарди даҳони меъда ҳолӣ бу-вад. Бидон, ки ҳар табе, ки баробари он сардист, ба ҳангоми он набз тангу хурд бигардад.

Нишонаҳои таби балғамии давриё, ки онро «эмиторитовис»⁵⁵ хонанд: Аммо ба ҳангоми он намуд аз таб, ки ба сабаби балғами обгинагун, ё балғами турш ба амал ояд, сардӣ ниҳоят зиёд ва ба ҳангоми балғами обгинагӣ табларза бештар шиддатнок бошанд, вале сардӣ на ба якборагӣ, балки

54

оҳиста-оҳиста нахуст андар андомҳои атрофӣ падида ояд ва сипас ба ҳадде бирасад, ки тан чун ях бигардад ва ҷуз ба сахтӣ гарм нашавад. Гармшавиаш на якбора ва на тадриҷию пайваста, балки андак-андак ва баробари баргаштани сардӣ падида ояд. Гоҳе андар оғоз мумкин аст сардии он бо фарошо омехта зухур кунад ва сардӣ ба сабаби он [хилт] бувад, ки гандида нест ва фарошо ба сабаби хилте бувад, ки гандида аст. Сардӣ ва табларзаи аз хама бузургтари он андар давраҳои марҳалаи анҷом ҷой доранд.

Ин таб на аз он моддаест, ки баамало-варандаи сихзанандагист, то аз тариқи афшон-дани он сабаби табларза бигардад, зеро гандидани он чун гандидани чизи нарм бувад. Ин [таб] бо гаронию субот овардан бигирад ва бисёр бошад, ки андар навбат-ҳои нахустин бидуни сардиву табларза оғоз ёбад, балки [табларза] то муддате ба таъхир биафтад. Гоҳе мумкин аст, ки сардӣ ба амал ояду табларза не. Бисёр вақт он бо беҳушӣ оғоз ёбад ва гоҳе бидуни он. Ба ҳангоми ин иллат аз он сабаб беҳушӣ бисёр рӯй диҳад, ки даҳони меъда заиф бигардад, иштиҳо биафтад ва ғизо аз худ кардан, ки оморасо-зандаи моддаи ғизо ва қувват аст, вучуд нашошта бошад.

Пеш аз он бахш таб, ки аз балғами шӯр падида ояд, фарошо рӯй диҳад ва сардияш шиддатнок набошад. Аммо ба ҳангоми он бахш аз таб, ки аз балғами ширин падида ояд, кам иттифоқ биафтад, ки андар аввалҳо то ба ҳангоми бисёре аз навбатҳо фарошо, сардӣ ва табларза ба амал оянд.

Бисёр даврони таби балғамӣ бо беҳушӣ

1»!

1«*-

Ё-ай*!4

бигиранд ва гоҳе ба ҳангоми он андар аввалҳо гармии шадид падида омада, андар марҳалаҳои охир коҳиш ёбад. Сабаби ин шояд он бошад, ки гандагӣ нахуст ба бахши ширинтар. шӯртар ва тунуктар афтада, сипас ба сӯн бахши ситабртар ва сардтари он бешпиродад. Эҳсоси гармӣ ёфтад ба ҳангоми ламс андар аввал заиф ва бухорӣ бувад. сипас чун муддати дароз дастро бар андом бигузори, тезӣ ва сӯзиш ҳис кунӣ, вале он андар ҳамаи маҳаллаҳои, ки бар онҳо даст ниҳода шавад, яксон ҳамвор нахоҳад буд, балки гуногун буда, андар як ҷой сӯзон ва андар ҷои дигар нармтар дарёбӣ. Чунон бинамояд, ки гӯй гармӣ аз паси ягон чизи ғарбелкунандае пок шуда меояд. зеро балғам часпак буда, ба таври гуногун аз гармӣ мунфайл шуда, тунук бигардад, чунон ки дигар чизҳои часпакро ннз ба ҳангоми ҷӯшиш ин гуна ҳол падида ояд ва бархе ҷойҳоишон бурида шаванд ва бархе аз ҷойҳо бурида нагарданд.

рӯй диҳад ва пӯсти барро ғс ҳе ҷлтиш биафтад, ки баро-бари азҳамқапшдагӣ тунук бигардад.

Ранги худованди таби балғамӣ ба сабзӣ ва зардӣ бизанад, ки ин ҳар ду ба маҷрои

сафеди даромада, низ то поёни бемори як-ҷоя чун ранги арзиз бинамоянд. Ба ҳангоми ин таб чунин сурхӣ кам биафтад, ки андар марҳалаи анҷоми дигар табҳо ба амал ояд. Набзи чунин [бемор] нахуст заиф, паст, хурд ва ноҳамвор буда, сипас андар охир думодум бигардад ва думодумию хурдии он шадидтар аз думодумию хурдии набзи таби ҷаҳоррӯзӣ ва таби рӯзафкан бувад. Шиддати думодумияш ба шиддати хурдии он вобаста аст. Лекин аз набзи ба ҳангоми таби ҷаҳоррӯзӣ ҷой дошта тезтар нест ва гоҳе аз он сусттар

ва ё андар оғоз мисли он бувад. Ин [набз] ба изофаи бенизомӣ сахт ноҳамвор ояд. Набзи беморони хурдсол ва нотавон бештар ноҳамвор бувад. Далелҳои набз, ки бар чунин [таб] далолат кунанд, далелҳои аз ҳама дурусттаранд.

Пешоби чунин [бемор] андар аввал ба иллати бисёрии суддаҳо ва сардӣ сафеди тунук ояд ва сипас аз сабаби гандидан сурх ва аз сабаби бадии пухтагӣ тира ояд. Гоҳ-гоҳе ҳолати он бигардад. Ҳар гоҳ моддаи ситабр боқӣ бимонад, гандидаи он ҳал шавад ва дубора суддаҳо ба амал оянд, пешоб сафед бигардад, сипас чун микдори зиёди [модда] гандидаю ронда бигардад ва суддаҳо кушода шаванд, пешоб то ҳангоми дигар бор боз омадани айни он хилт ба маҳали судда ва дубора судда ба амал овардани он ба ранги сурх ояд. Аммо бироваш нарма, тунук ва балғамӣ бувад.

Яке аз далелҳои балғамӣ будани таб ин аст, ки навбати он ҳаждаҳ соат ва тарки он шаш соат давом кунад ва тарки он тарки холис набошад. Аз баҳри он ки модда ба изофаи ситабру часпак будан бисёр бошад. Гоҳе бад-он синну сол, хӯй, фасли сол, кишвар, гизоҳо ва осори боқимондаи сабабҳои пешомадае аз қабилӣ хоммонӣ далолат кунанд. Низ намуди зоҳирӣ аз қабилӣ ранги рӯй, ки ёд шуд, дамидагии он, нармии гармӣ ба ҳангоми ламс, заъфи даҳони меъда ва афтодагии иштиҳо аз он гувоҳӣ диҳанд. Гоҳе баробари он испурч бузург бигардад ва аксар вақт хеле пеш аз он оруғи турш ба амал ояд. Нишонаҳои таби монда, ки онро «гилоба»⁵⁶ хонанд, ба истисноӣ канда шудан ва ҳар чи, ки шабеҳи канда шудан аст ва низ ба истисноӣ бо табларза, сардӣ ва фаро-шо оғоз ёфтанд, дигар ҳама мисли нишонаҳои

55

таби балғамиянд. Ин таб аз ҳама бештар ба таби диккд шабоҳат дорад ва ба ҳангоми он сустии⁵⁷ [навбат] шаш соат ва ё қариб ҳамин қадар давом кунад ва беш аз муддати сустие бошад, ки ба ҳангоми таби даврӣ рӯй диҳад, зеро таби даврӣ низ аз сустӣ ҳолӣ нахоҳад буд, вале он ноаён ва ғайри намудор бувад. **Табҳоеанд**, ки андар бештари ҳолатҳо аз чинси табҳои балғамӣ ва гоҳ-гоҳе аз чинси сафровӣ бувад, вале на аз чинсе бошанд, ки аз сабаби савдо падида ояд. Онҳоро номҳо ва ҳукмҳои хос буда, аз таби эфиеълус ва таби лифуриё⁵⁸ иборатанд. Ин ду таб аз ҷумлаи табҳоеанд, ки ба ҳангоми онҳо ҷойҳои гармию сардӣ чи аз дарун ва чи аз берун ба ҳасби гуногун будани маҳалли [моддаи] гандида ва ногандида ҳархела бувад. Ин табҳо се бахшанд: таби бо номи «беҳуши-оварандаи хилтӣ» махсус; таби рӯзоянда;⁵⁹ ва таби шабоянда.

Фасли чиҳилум:табе,ки баҳангоми онсардипинҳон ва гармӣ зоҳир бошанд, яъне таби эфиеълус

Ин таб аз сабаби балғами обгинагае падида ояд, ки андар дохил ва қаъри [тан] ҳосил шуда, ҳар ҷое, ки набошад, он ҷойро сард бигардонад. Лекин гоҳе онро гандидан ориз бигардад ва аз баҳши гандидаи он бухорҳо бархоста, пароканда шаванд ва андар зоҳири тан афрӯхтагӣ ба амал оваранд. Баҳши

ногандидаи он андаруни [танро] сард созад. Сардии [балғам] аз баҳри он андар ин ҳангом зоҳдр нагардад, ки [балғам] ором бошад ва бахшҳои бад-он пайвастаи [тан] бо таъсири он унс гирифта бошанд. Ҳар гоҳ авдар он гандидан ба амал ояд, ба ҳаракат даромада, пароканда шавад, вале начандоне паҳн бигардад, ки тамоми танро фаро бигарад.

Нишонаҳо: Нишонаҳои ин низ аини он нишонаҳоест, ки ёд карда шуданд. Пешоб (44) ба ҳангоми он сарди хом буда, гармияш

камтар аз гармии пешобе бувад, ки ба ҳангоми дигар намудҳои ин чинс таб ҷой дорад. Набзи ин гуна [бемор] оҳиста ва но-ҳамвор буда, андар бештари ҳолатҳо шиддат ёбад. Лекин гоҳе ба иллати ситабрии модда ин [таб] ба таби ҷаҳоррӯзӣ ва рӯз-афкан табдил ёбад, аз баҳри он ки ин гуна модда андар тан кам буда, кам ва ба нудрат бигандад. Камии модда яке аз сабабҳои аз ҳам дур афтидани даврахост, вале ин ҳол онро аз балғамӣ будан берун намесозад, зеро ин таб аз он сабаб балғамист, ки гандидан гандидани балғам аст, на аз он сабаб, ки навбат ҳар рӯз оад. Муддати навбати он аз ҷаҳор соат то бистуҷаҳор соат бикашад ва андар бештари ҳол пеш аз ин муддат бигузарад, аз баҳри он ки ин модда чандон бисёр нест.

Ҳасли ҷиҳилу якум: табе, ки ба ҳангоми он гарми пинҳону сардӣ зоҳир бошанд, яъне лифуриё

Ин таб андар бештари ҳол балғами ва гоҳе сафровӣ буда, аз сабаби сафрои ниҳоят ситабр ба амал ояд. Ҷӣ гуна балғамӣ будани он бад-ин гуна бувад, ки чун балғами андаруни афрӯхта ва гандида бигардад, он маҳалро битафсонад. [25] Азбаски он ҳал намешавад ва бо фиристодани бухор беруни танро чандон бисёр наметафсонад ва азбаски қувваи [гармӣ] то ба маҳалли ранҷурӣ мерасад, бинобар он зоҳири [тан] аз гармӣ ҳолӣ буда ва хусусан агар андар он балғамҳои хоми обгинагии сард ҷой дошта бошанд, сард хоҳад буд. Низ бисёр вақт аз он бухоре ғайри ганда ба таҳлил ҷудо шавад, ки нагандад, лекин ба боло баромада, бо гармӣ бипайвандад. Гармӣ муддати андаке онро ҳамроҳӣ кунад, вале сипас аз он чун ҷудо шудани бухори оби

56

ҷушон ҷудо шавад. Гарми чун бухореро тарк кунад, ки пеш аз гандидан андар асл саҳт сард буд, дубора ба ҳоли сардӣ боз омада, танро сард созад.

Аммо ҷӣ гуна сафровӣ будани ин [таб] бад-ин гуна аст, ки ҳар гоҳ сафро кам ва андарун пинҳон бошад ва гандида маҳалли худро битафсонад ва аз он ягон ҷизе ба таҳлил ҷудо нашавад, он ҷизе ориз бигардад, ки андар баёни назири ин аз балғам ёд кардем. Гоҳе ба ин намуд таби сафровӣ номи хосси «тифудис»⁶⁰ додаанд, вале «лифуриё» исми чинси он бошад. Ин аз таби нимрӯзафкан дарозмудцатар аст.

Шояд касе гӯад: «Ҷӣ гуна бошад, ки ба ҳангоми таб аз сӯи дил гармӣ андар тамоми тан густариш наёбад, зеро он чиро, ки шумо тавсифаш доред, аз қабили [бемориҳоест],

III

ки ба ҳангоми инҳо гарми аз суи дил ба та-моми тан густариш намеёбад?». Ҷавоб чу-нин бошад: андар ҳаддҳои ин ашё [чунин] шарт ба эътибор гарифта мешавад, ки [бояд] ягон монеае андар миён набошад. Масалан обро бад-ин гуна ҳадд гузоранд, ки он сарди тар аст. яъне ба шартест, ки агар онро ба таби ҳеш бигузоранд ва ягон монеае набо-шад ва ё [ҷисми] гаронро бад-ин гуна ҳадд

гузоранд, ки он ба фурусу фурудоянда аст, [яъне ба шарте], ки агар онро ба таби худаш бигузоранд. Ба ҳангоми ҳамаи ин [табҳо] ҳам гармӣ то ба дил рафта расида, андар ша-раёнҳо бигузарад ва густариш ёбад, лекин чунин ориз бигардад, ки андар баъзе ҷойҳо монеа ба миён ояд, чунончи агар бар [ин маҳал] ях биниҳанд, ҳамин гуна бувад. Аммо аз билфеъл зиёнвар будани гармӣ чора нест.

Ҳасли ҷиҳилу дуввум: табе, ки ба ҳангоми он ҳар як аз ин ду ҳолат андар ҳар як аз ду мавзӯ ҷой дошта бошад

Ин таб агар бошад, андар ҷое бошад, ки ду моддаи сард андар он ҷой бошанд ва ба иллати гандидан яке ба андарун ва дигар ба берун ҳаракат кунанд. Ҳеҷ як аз он ду бисёр ва густаришёфта набошад, вале чун ҳар ду биганданд, ҳар кадом бухори гарме аз ҳеш

бифиристанд, ки гирдогирди маҳалли [ин моддаро] бипечад ва худи ин маҳал сард бимонад. Ту сабаби сарди овардани хилти сардро ба ҳангоми ҳаракат аз ин пеш донистӣ.

Ҳасли ҷиҳилу севвум: табибеҳушкунандаи хилти

Ин аксар вақт ба сабаби балғами хоме падида ояд, ки аз хоммондагӣ зода шуда, густариш ёфта бошад, бисёр бувад ва қувватро фурӯ нишонда бошад. Аксар зиёни онро заъфи андар меъда ҷой дошта ёварӣ кунад. Вай ҳар гоҳ ба чунбиш омада, ба гандидан бипардозад, қувватро бештар оурӯ нишонад ва онро сарсонӣ оварад. Агар •-.узагро бо модда бигузоранд, қувват : ;:1: лт нзк}~над. агар ба охиста истифроғ н З.УГ;. Г1:-:?: меда б:шардозанд. модда аз ин :: ;!• :: :т : " нл ;ъ е чавлоне ба ҳаракат ояд, ки қуззатт-: гу.т.тлр :-:;.иад за агар онро аз n:~'з::; ~\~ ь,а ётаг залаЕсахтбаисгифроғ ов.арг.нл. «г.явгт тахаммули он накунад ва ч!": гука ҳам гах.^.^мул тазонал кард. ки ба ХОЛЕ оромии он беҳушӣ рӯи диҳад? Вале бо вучуди ҳамаи ин ҳоҷати чунин беморон ба истифроғ шадид аст ва ҳоҷаташон ба ғизо низ чунин бувад, аз баҳри он ки хилтҳои эшон норасида буда, андар онҳо чизе нест, ки танро ғизо бахшад ва онро ҷон бидарорад ва ҳол он ки тан бе ғизо бувад. Агар ба бемор тақлифи ғизо кунанд, моддаи гарониовар афзоиш ёбад ва агар ғизо надиханд, (45) қувват биафтад.

Андар оғози ий [таб] чунин ориз бигар-дад, ки ба сӯи дил як чизе сард

бирезад ва беҳушӣ падида омада, набз хурд, оҳиста ва ноҳамвор бигардад. Сипас табиат андар гарм ва латиф сохтани модда бикӯшад ва гандидане, ки бархе аз бахшҳои онро ба ҷунбиш оварда аст, аз барои ин кор ёварӣ кунад. Андар ин ҳангом дил аз зиёни сардии он раҳо ёфта, андар зиёни гармии он биафтад ва бинобар он набз хусусан ба ҳангоми фишурда шудан тез бигардад ва тезияш беш аз тезии набзи дигар табҳо бувад, вале андар ин ҳангом хурдӣ, оҳистагӣ ва ноҳамворӣ ғолибият дошта бошанд. Даври ин [таб] ҷун даври таби балғамӣ ва омаданаҳ бе тағйирёбист. Баробари он дамидагии рӯй ва сустии гӯшти тан бисёр бигардад ва ранги худовандони он бар як ҳол устувор набошад, балки гоҳе обӣ ва арзизигун, гоҳе зард ва гоҳе сиёҳ бигардад ва гоҳе лабонашон лабони каси тут хӯрдари монанд. Аммо чашмонашон тирагуни сабз буда, ба ҳангоми шӯридагии иллат ниҳоят берун чаҳида, [худованди он] мисли гулӯхафакардагон бигардад. Маҳалли зери сари устухонҳои пахлӯи эшон саҳт бидамад ва андомҳои дарунияшон низ ҳамчунин бувад. Гоҳе эшон қай турш оранд. Агар ҷунин беморонро андар бархе аз андомҳои дарунӣ омос бошад, набояд ба шифо ёфтан умед баст. Гоҳе ин таб низ аз сабаби сафрои ғолиби ситабр ба амал ояд ва баробари он андар андомҳои дарунӣ сӯзиш ҷой дошта бошад ва захира қай карда шавад. Аксар вақт давраҳои он ҷун давраҳои таби балғамӣ бувад.

Фасли чихилу чаҳорум: андар баёни таби беҳушкунандаи диққии тунук[модда]⁶¹

Ин таби саҳт буда, набз ва қувват ба ҳан-гоми як-ду навбат биафтанд, ба изофаи он андар ҷасад зуд ҷунбонии гудозишӣ ба амал ояд ва гоҳе ба ҳангоми он қувват то рӯзи ча-ҳорум нарасад. Ин [таб] аз кимусҳои тунуке падида ояд, ки бештари онҳо сафровӣ буда, саҳт тунуку фурурафта ва бадгавҳару зах-рнок бувад. Гоҳе онҳоро андар баданҳои гарммизочи ниҳоят хушк гандидан ориз бигардад. Аксари навбатҳои ин табҳо рӯзафкан бувад.

Фасли чихилу панҷум: андар баёни табҳои балғамии рӯзоянда ва шабоянда

Таби рӯзоянда он бошад, ки навбати он рӯзона ва сустияш шабона ориз бигарданд ва таби шабоянда баръакси ин бувад. Ҳардуи инҳо бадавд, вале рӯзоянда бадтару тӯлонитар бошад. Ин [таб] бисёр вақт ба иллати дарозӣ ва ба иллати андар гармои рӯз ориз шудан ба таби диққӣ гирифтор кунад. Агар он палид намебуд, ҳангоми боз шудани масомҳо ва ба таҳлил рафтани бухор ориз намегардид. Вай танҳо ба сабаби бисёрии модда ва қавӣ будани он рӯй диҳад. Бо вучуди ин лозим аст, ки ба худованди он шабона ғизо бидиҳанд ва нагузоранд, ки ӯ бо меъдаи пур бихобад ва ба бедор истодан тақлифаш кунанд, вале ин яке аз чизҳои бо-шад, ки қувватро биафтонад. Ранҷовари-ҳои

таб ба ҳангоми гармои рӯз ва беҳобӣ кашидан ба ҳангоми сармои шаб, анқариб беморро ба таби диққӣ гирифтор кунад. Уму-ман, ин таб аз ҷумлаи табҳои мушкӣ аст.

Илоҷи таби балғамӣ: Илоҷи ин иллат ба ҳасби марҳалаҳои он, яъне андар оғоз, анҷом ва пастравӣ ва низ ба ҳасби ошкор ва ё пинҳон будани пазиш гуногун бувад ва ба ҳасби моддаҳои он, яъне ба ҳасби моддаи балғамии турш, балғамии обгинагун ва балғамии шӯр ва ё ширин низ ҳар гуна бошад. Ҳамаи синфҳои он андар марҳалаи оғоз ба се чиз бо ҳам анбозанд: 1) андар воҷиб будани нармазозии мӯътадил ва қай овардан; 2) андар воҷиб будани истеъмоли доруҳои латифкунанда, бурранда ва пешобто-зонавда ба ҳангоме ки се рӯз аз таб бигзарад ва модда андар ин муддат ба сабаби таб тунук бигардад, вале пеш аз ин [ба кор бурдани дору] моддаро бичунбонад ва ранҷ оварда, ҳеҷ таъсире набахшад; 3) андар ҳимояти [бемор] кардан аз тариқи ба таври мӯътадил латиф сохтани тадбири ғизо.

Ғоҳе се рӯзи аввал танҳо бо оби ҷав ки-фоят кунанд, то ба сабаби тунукӣ ва ё камии

модда анҷоми бемори наздиктар бигардад, вале агар ба яқин бидонанд, ки анҷоми он дер фаро хоҳад расид, тадбири ғуоро латиф насозанд, вале агар гуруснагӣ ва аз паси гуруснагӣ ҳобидан ва ё ба ҳоли гуруснагӣ варзиш намудан нотаваҷиб намеоварда бошад, аз барои ин беморӣ ба ғоят судманд бувад. Балки андар оғоз то рӯзи ҳафтум бештар ба ситабрсозии [тадбир] майл кунанд ва сипас ба тадриҷ [нармазозӣ] кунанд, лекин ҳимояти [ҳоли бемор] воҷиб медорад, ки тадбир нахуст нарма карда шавад. Агар зоҳир бигардад, ки марҳалаи анҷом дур аст, метавон инро аз тариқи ситабрсозии тадбир ёварӣ намуда, сипас то поёни беморӣ ба тадриҷ латифсозӣ кунанд, зеро замон ба ҳангоми ин иллат аз барои ин кор имконият диҳад, вале ба ҳангоми [таби] тез имконият надихад. Ҳар гоҳ беморӣ аз рӯзи ҳафтум бигузарад, набояд нармазозиро давом дод, зеро ин нотаваҷиб оварда, заъфи даҳони меъдара биафзояд. Ҳар қадар, ки [анҷомро] дерояндатар дарёбӣ, ҳамон қадар камтар латифсозӣ бикун, вале латифсозӣ (46) ба ҳангоми ин [таб] умуман воҷибтар аз онест, ки ба ҳангоми таби ҷаҳоррӯзӣ воҷиб оад. Ҳамчунин агар бими заъф набошад ва ё пастравӣ падида наомада бошад, набояд ба бемор масалан [оби] мурғҷӯча ва нонро бо музавварот⁶² бидиҳад.

Сипас, [аз ҷиҳати муолаҷа] таби ба саба-би балғами шӯр ва ё ширин буда ва таби ба сабабаи балғами обгинагӣ ва ё турш буда аз ҳам фарқ кунанд. Аз намуди [ахир] таби «фурумуринос»-и сармоие⁶³ падвид ояд, ки ба ҳангоми он тан натафсад. Ба ҳангоми ду намуди аввалӣ эҳтиёҷ бад-он бошад, ки бо доруи нармаз ва ба ҳангоми ду намуди ахир бо доруи қавитар нармафизой ва сардиоварӣ кунанд. Ба ҳангоми ду намуди аввалӣ эҳтиёҷ бад-он бошад, ки бо

доруҳои латифиоваранда ва доруҳои буррандаи начандон гармсозанда, агарчи хушкӣ зиёд оваранд ҳам, [балгамро] бибурронанд, вале ба ҳангоми ду намуди ахир эҳтиёҷ ба доруҳое бувад, ки [балгамро] бо тафсонидани худ латиф созанд ва бо тезиҳои худ бибурронанд. Хусусан агар балғам омехта бо савдо бошад, андар мисли ин ҳолат аз ба кор бурдани масалан каммунӣ, маъҷуни гӯгирдӣ ва чизҳои намакин чора нест.

Созгортарин доруе, ки ба ҳангоми оғоз то рӯзи ҳафтум ба кор бибаранд, гулангубин бувад. Агар ба ҳасби ҳоҷат оби бодӣён, оби коснӣ ва оби карафсро бо гулангубин ба кор баранд, низ бад нест. Сикангубин ҳам саҳт судманд аст ва оби [26] ангубин бо зуфо низ ҳамчунин бувад. Гоҳе бо ёрии сикангубин метавон ба миқдори дилхоҳ нармсозии табиат ҳосил намуд. Хусусан доруи исҳол-оварандае чунин аст, ки аз шакар ва гули сурхи бо номи «гули форсӣ» маъруф бисо-занд ва ин исҳоловари нармсозанда бувад. Агар эҳтиёҷ ба қавӣ сохтани нармоиварии он биафтад, онро андар оби печак бисованд ва ё агар бихоҳанд бо он хиёршанбар ва пониз биомезанд. Низ гулангубине [хуб аст], ки ба тариқи ғудохтани ангубини таран-губин андар оби печак сохта бошанд.

Андар марҳалаи оғоз, баъди он ва хусусан ҳангоме, ки бо модда сафро ҳамроҳ аст, ба чунин [беморон] ба зӯр доруҳои ис-ҳоловар мадеҳ, зеро ин боиси табаҳ шуда-ни мизоҷ бигардад. Бисёре аз мардумон андар оғоз ба [бемор] ҳар шаб масалан до-руи турбид, ҳар ҳафта ду бор масалан ҳабби мастако ва ё ҳабби аз тухмиҳои пешоб-тозонанда сохташуда бидиҳанд.

Сифати⁶⁴ доруи турбид: даҳ [бахшӣ] занҷабил ва мастако, бист [бахш] турбид ва як чанди ҳамагон шакари табарзадро гирифта, ҳар шаб як мисқол аз он [ба бемор] бидиҳанд. Ин ҳангоме бувад, ки табиат ғайри нарм аст, вале агар табиат рӯзе ду бор ба қазои ҳоҷат бибарад, эҳтиёҷ ба чунин [дору] нест.

Аммо ман инро дӯст надорам, магар ин ки нахуст интизори пазиш бояд буд ва бо чизҳои нармсозӣ кард, ки мо онҳоро ёд кардем. Балки гузашта аз ин бояд миқдоре аз [моддаро] ба истифироғ берун кунанд ва боқиро то вақти пазиш интизор шаванд, вале [истифироғ] бояд оҳиста, андак-авдак ва аз ғайри зиён овардан бошад. Сипас ба

доруҳои пешобтозонанда руй оваранд. Ҳамчунин чизе барои ман нохушоям аст, ки оби олу, тамри ҳдндӣ ва монанди инҳоро монад ва аз қабилӣ чизҳои бошад, ки меъдаро нотавон кунанд ва бахши тунуки [моддаро] ба исҳол биоваранд. Агар модда ба сардии бештаре майл дошта бошад, бо доруи исҳол мағзи хасакдона биомезанд, вале агар модда ба сафровӣ будан бигарояд, бо дору шароби бунафша, ё бунафшаи парварда, ё ширхишт ва ё бунафшаи хушкӣ суда биомезанд.

Аз ҳуқнаҳои нарме, ки аз ангубин, намак, оби чугундар ва рағғани кунҷид сохта шудаанд ва аз қай овардан бо оби турби андар сикангубини бузурӣ тар

карда ва монанди он ёрӣ бигир. Агар ба сабаби бисёр азоб додани маниши гаштан ва дигаргун шудани мазаи даҳон ба қай овардани бештаре эҳтиёҷ бошад, ҳабби турбро ба кор баранд ва то ду мисқол аз онро бо оби сард биошоманд. Қай бо вучуди нотавонӣ овар-дан ба меъда сахт судманд аст ва ин иллатро барканад, вале бояд то рӯзи ҳафтум интизор шуд, то ба сабаби он андар аввал заъф⁶⁵ наафтад, ки [аз он] меъдаро омос падид оад. Агар беморро аз барои қай узре бошад, набояд ўро ба сахтӣ маҷбур бикунанд. Агар ў хусусан андар ибтидои давр ба гардондан гирифтор ояд, набояд онро бибанданд, вале агар он зиёну сустӣ биоварад, андар ин ҳол бояд онро масалан бо майбихӣ, шароби пудинаи бўстонӣ ва бо он чизе бибанданд, ки мо баъд ёд хоҳем кард.

Агар сардард ориз бигардад, пухтаков-ҳои бобунагӣ [бар сар] бирез ва ба изофаи он дасту пойҳоро андар оби гарм бигир ва сокҳоро сахт бибанд. Агар ба оби ҷав эҳтиёҷ афтад, аз навъи бо беҳҳо ҷӯшонидаи он ба микдори мӯътадил ба кор бибар ва ё агар андар меъда турш намешуда бошад, бо он сикангубини асалӣ ва агар турш мешуда бошад, оби ангубин биомез. Беҳтарин вақти ба бемор додани ин ҳангомest, ки андар пешоби ў ба оғози ҳол рангинӣ падид омада бошад. Андар ин ҳол бояд ба бемор нахуст гулангубин ва сипас баъд аз ду соат оби ҷав бидиҳанд.

Ҳар гоҳ беморӣ андар марҳалаи оғоз бошад ва андар тан хилти даврзананда ҷой дошта бошад, на бо марухоти ҳалқунанда равғанмоӣ ва на бо пухтаковҳои латифи-

59

овар дорурези кунанд, (47) зеро инҳо бо гармифизоии тари худ андомҳои даруниро суст кунанд. Низ аз оби сард бояд дурӣ ҷуст. Ҳар қадар ки пешобро ситабртару сурхтар дарёбӣ, ҳамон қадар аз задани рағ боке нест. Андар ин ҳангом бояд ба [имдоди] сикан-губинҳо тавассул ҷуст. Бидон ки, молиш яке аз муолаҷаҳои аз барои чунин беморон суд-манд аст. Балғам ҳар андоза часпактару ситабртар бошад, молиш ҳамон андоза суд-мандтар хоҳад буд. Гуфтаанд, ки бо ошени тортанак ва бо равғани зайтун даллоқӣ кар-дан сахт судманд аст⁶⁶.

Ҳар гоҳ беморӣ марҳалаи афзоишро пеш гирад ва баъди он низ бояд бештари диққати ҳудро ба даҳони меъда ва чизҳои онро тақвиятдиҳанда равона кунӣ ва доруҳои хоиданиеро⁶⁷ [ба кор бибар], ки аз пудинаи бўстонӣ, мастако ва анисун бисозанд. Бо ёрии турб ба тавре қай овар, ки мо ёд кардем ва ба изофаи он микдори ғизоро кохиш деҳ. Гулангубине, ки андар ин ҳангом ва баъд аз рӯзи ҳафтум ба бемор ҳамедихӣ, бояд бо чизҳои қависозандаи даҳони меъда ва ба таври қавӣ пешобтозонандае аз қабилӣ анисун ва мастако омехта бошад ва бояд онро хусусан андар оғози давр бо оби гарм [бидихӣ], зеро [оби гарм] бо табларза ва сармо муқомаат варзад ва ба изофаи он, агар ташнагӣ

ба шӯр омада бошад, онро ФУРӯ нишонад. Бисёр бошад, ки андар ин ҳангом ба истифрои балғам ва [хилти] хом рухсат бидиҳанд, вале беҳтар он аст, ки андар ин кор то пурра ба амал омадани пазиш интизор шуд.

Агар иллат бо гармӣ оғоз ёфта, пофишорӣ кунад, курси зеринро ба кор бибар. Нусхаи он: панҷ дирамӣ ҳалилаи зард, сабр, афшураи алафи гулӯдард ва афшураи афсинтин ва шаш дирамӣ заъфарон ва мастакоро гирифта, курс созанд ва аз он рӯзона як дирам ва шаб ним дирам ба бемор бидиҳанд. Агар бибинӣ, ки пухтагӣ падидор аст, онро ба мисли барги карафс, розиёна, беҳи гӯргӣ ва пари сиёвушон ёрӣ деҳ. Агар маълум бошад, ки модда саҳт сард аст, ба кор бурдани андаке аз мурч ва ба кор бурдани шароби тунуки кам, на бисёр, бад нест. Марухоти нармкунанда пазиш ва ҳалшавиро ба таври қавӣ ёварӣ кунанд. Онҳо назар ба дигар табҳо двда аз барои ин таб бештар созгоранд. Ҳангоми [ба кор

60

бурдани] онҳо бояд қувват, таб ва таблар-заро ба назар бигиранд. Агар қувват қавӣ буда, таб ниҳоят душвор набошад, мару-хотро бештар қавӣ бигардонанд, вагарна рағғанҳои латиферо ба кор бибаранд, ки ба сӯи мӯътадилӣ бигароянд. Ҳар гоҳ [беморӣ] аз рӯзи чаҳордахум бигузарад, аз истеъмоли доруҳои бештар латифиоварандаи мисли розиёна ва карафс чора нест. Гоҳе ба тухм-ҳои онҳо, ба анисун, ё ба сикангубини бузу-рие, ки авдар таркиби он зуфо ва ҳошо бидароянд ва низ ба истеъмоли курсҳои гул эҳтиёҷ биафтад. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ба сабаби меъда авдар инҳо ба ҳасбаи тақозои мушоҳада кундур, мастако, мушки замин, афсинтин ва монанди инҳоро биафзоянд. Шароби тунук андар ин ҳангом бо латифсозии худ, бо гармии модарзодиро тақвият доданаш ва бо пешобу арақ оварданаш судбахш аст. Агар бибинӣ, ки пухтагӣ ва қувват ҷой доранд, ба бемор курсҳои афсинтин бидеҳ ва баъд аз он, агар бибинӣ, ки сардӣ андар оғози навбатҳо ранҷ • ҳамедихад, вале иллат андар марҳалаи оғоз нест, ба бемор оби гарме бидеҳ, ки андар он масалан тухми карафс, анисун ва пудинаи баррӣ ҷӯшонда бошанд ва низ ҳамин гуна доруҳо ва ё натулот, бахурот ва дигар доруҳои аз инҳо қавитарро ба кор бибар. Гоҳе ба ҳангоми табларзаи саҳт ба бемор доруеро биошомонанд, ки бар нусхаи зерин аст: се дирамӣ занҷабил, саътар ва нонҳоҳ, чаҳор дирам кашниз, се дирамӣ гул ва пудина ва ҳафт [дирам] мавизро гирифта, ба дастури расмшуда бичӯшонанд. Як ошомиданӣ аз он се уқия бувад.

Ҳар гоҳ бибинӣ, ки пазиш тамомият ёфта аст, бо доруҳои истифрои овар ва пешоб тозон, ки қавӣ бошанд ва ба бемор масалан данид кибрито⁶⁸ бидеҳ, биошомад. Агар модда аз қабил сардтарин балғам бошад, ба бемор тарёк бидеҳ, биошомад. Низ бояд ба ӯ курсҳои бузурги гулро бо оби розиёна бидиҳанд ва бояд ҳар шаб бо ҷуръат доруи турбид ва ҳабби сабре бидиҳанд,

ки бо алафи гулӯдард ва ё бо бўйафзорҳо сохта бошанд. Аз ҷумла ҷӯшонидаест, ки ба сифати зерин бувад: ҳафт [бахш] ёра, даҳ бахш турбид, панҷ [бахш] ҳалилаи сиёҳ, панҷ [бахш] алафи гулӯдард, се [бахш] намаки ҳиндӣ, чаҳор [бахшӣ] бодовард ва чарха ва се [бахш] анисунро гирифта, бо оби карафс

бичӯшонанд ва аз он (48) ба қадри ҳочат ва ба ҳасби он дастуре, ки худ медонӣ, [ба бе-мор] бидиҳанд. Мо ин [дастурро] пеш аз ин андар зимни қонунҳои ҳамагонии доруҳову шаробҳо баён намудем. Аз ин ҳам қавитар [доруи зерин аст]: аз ҳар кадоми ду бех⁶⁹ ва беҳи савсан⁷⁰ даҳ [бахшӣ], аз ёра ҳашт [бахш], аз афшураи алафи гулӯдард панҷ [бахш], аз тухми карафс ва розиёна чаҳор бахшӣ ва аз гул, сунбул ва пудинаи бўстонӣ ҳафт [бахшӣ] гирифта, аз ҳамаи онҳо курсҳо бисозанд ва ба кор бибаранд.

Ҷӯшонидаи хуб: аз ҳар яки ду бех даҳ [дирамӣ], аз мавизи поккарда ҳафт [дирам] аз анисун ва мастако се [дирамӣ], аз чарха, бодовард ва алафи гулӯдард чаҳор дирамӣ гирифта, бо се ратл об то ба як ратл расвдани он бичӯшонанд ва як чанд рӯз бар ношито ба бемор бидиҳанд, биошомад.

Курсҳое, ки ба ҳангоми деррав шудани беморӣ ва шиддат ёфтани табларза хубанд: панҷ [бахшӣ] ёра, афшураи алафи гулӯдард, афсинтин, чарха ва бодовард, се [бахшӣ] тухми карафс, розиёна ва анисун, [27] чаҳор [бахш] намаки нафтӣ, даҳ бахшӣ тухми зарпечак ваҳалилаи кобулӣ, понздаҳ [бахш] ғорикун, бист [бахш] курси гул ва сик [бахш] турбидро гирифта, аз ҳамаи инҳо курсҳо бисозанд. Ин исҳоловар бувад.

Низ [як нусхаи дигар]: як бахшӣ аз ҳар кадоми сабр, ҳалилаи зард, рованд, мас-тако, афшураи алафи гулӯдард ва афсинтин ва ним бахш заъфаронро гирифта, бикӯбанд ва ба кор бибаранд.

[Нусхаи] дигар: аз ҳар яки ёра, ҳалилаи кобулӣ ва намак чаҳор дирамӣ, аз тухми карафс, розиёна ва анисун ним дирамӣ⁷¹, панҷ дирам афсинтин, се [дирам] курси гул ва ду дирамӣ чарха ва бодовард гирифта, ҳамаро бикӯбанд ва ҳабҳо сохта, ба кор бибаранд.

Ҷӯшонидаи санҷидашуда: панҷ [бахш] алафи гулӯдард, се [бахшӣ] беҳи ширин-баён, беҳи савсан ва нонхоҳ, чаҳор [бахшӣ] тухми карафс ва розиёна ва панҷ [бахш] гулро гирифта бичӯшонанд. Як ошомиданӣ аз он ҳар рӯзе ба қадри се уқия бувад.

[Нусхаи] дигар: аз ҳар кадоми се бех⁷² даҳ [дирамӣ], аз анисун ва тухми карафс ду дирамӣ, аз чарха, бодовард, алафи гулӯдард ва афсинтин панҷ [дирамӣ] ва аз қантуриюн се дирам гирифта, бичӯшонанд ва аз он чаҳор уқия

биошоманд.

[Нусхаи] дигар: аз ҳар кадоми гиёҳи гулӯдард, шоҳтара, чарха, бодовард ва афсинтин панҷ [дирамӣ], даҳ [дирам] мавиз ва даҳ [дирам] ҳалилаи зард бигиранд. Ин аз барои каси [балгами] шӯр дошта⁷³ ва аз барои касе, ки сафро бар вай ғолиб аст, соз-гор бувад. Агар гориқун як чанд рӯз, ҳар рӯзе то як дирам ва ё як дираму сеяки он ба таври хока истеъмол кунанд, беморию дер давом кардан нагузорад. Онро ё ба шакли хока бихӯранд ва ё бо ангубин омехта, биошоманд. Тухми газнаро агар баъд аз па-зиш ба шакли хока ва ё бо ангубин ба кор бибаранд, саҳт ачиб бувад.

Аммо ба ҳангоми кашидани [хилт] ба наҳви исҳоловарӣ бояд ба иллати заъфи чи-гар андар [дору] рованд ва тухми зарпечак, ба сабаби заъфи меъда мастако ва анисун ва ба сабаби испурч ва ситабрии он беҳи кабар ва усукулуфандариюн⁷⁴ биафзоянд, зеро бисёр вақт ин иллатро бемории испурч ҳамроҳӣ кунад ва гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки аз барои он [андар дору] мушки замин, донаи бон ва ҳулба биафзоянд. Бо вучуди он бояд ҳоли шиддатнокии табро риоя кунӣ, то гармифизой ба ифрот ба амал наояд.

Аз доруҳои истифрӯговарандаи қави-таре, ки ба ҳангоми ин иллат ва ба наздики фаро расидани пазиш бад-онҳо эҳтиёҷ биафтад, масалан микдори як ошомидани ҳабби турбидро биафзоянд ва ҳукнаҳои қавӣ бакор бибаранд.

Аз ин ҷумла ҳабби зерин аст: як донг мастако, чаҳор дирам афшураи афсинтин, як донг дилаи ҳанзал, ним дирам ёраи фикро ва ним дирам ғориқунро гирифта, бо сикан-губини асалӣ ҳабб бисозанд ва ба бемор бидиҳанд. Аз ин ҷумла низ ҳабби мастако ва сабр ба шумор бираванд. Агар модда ба гармӣ бигарояд, аз курсҳои табоширии ис-ҳоловар се курс, аз турбид як мисқол, аз маҳ-муда ним мисқол ва афшураи алафи гулӯ-дард ду мисқол гирифта, ба қадри қувват [ба бемор] бидиҳанд.

Низ аз алафи гулӯдард, афсинтин, пари сиёвушон, ҳалила, шоҳтара ва мавизи поккарда ба микдори баробар гирифта, ба қадри ҳоҷат аз онҳо [ба бемор] бидиҳанд. Агар тан таҳаммули исҳол накунад, ба доруҳои латифиоваранда, доруҳои пешоб-тозонанда ва доруҳои арақоваранда мурочиат кунанд. Аз ҷумла яке аз доруҳои,

61

ки андар ин ҳол бад-он эҳтиёҷ биафтад, оби таркардаи сабр бо ангубин бувад. Ҳар гоҳ (49) иллат паст шавад аз даромадан ба гармоба пеш аз таом боке нест. Инро бидон.

Андар баёни ғизоҳои эшон: Мисоли гизо-ҳои латиф сирко ва равғани зайтун аст. Гоҳе андар онҳо ва хусусан ба марҳалаи ахири [беморӣ] каме обкома афкананд. Аммо аз ғизоҳои қавитар баъд аз марҳалаи пастравӣ ба бемор туху, мурғчӯча, кабк ва монанди инҳо бидиҳанд ва бояд андар инҳо, хусусан наздики пазиш чизҳои буррандае аз қабилӣ сирко, хардал ва обкома

биафзоянд. Агар балғам турши бад ва часпак бошад, гандано ва оби нахӯд аз барои чунин беморон ҳангоме яке аз беҳтарин ғизоҳо бошад, ки агар андар онҳо зира, шибит ва рағғани зай-тун биафзоянд. Низ ғизоҳои сарде [хубанд], ки аз чугундар, обкома, сирко ва рағғани зайтуни шусташуда бигиранд. Аз комаҳо комаи кабар, комаи шибит, саътар, ангудон ва морчӯбаро [ба кор баранд]. Бояд аз тара-ҳое парҳез кунанд, ки хусусияти сардиоварӣ ва тарифизой доранд. Вақти ғизо хӯрдан баъд аз суст шудани навбат ва канда шудани он ва на камтар аз чаҳор соат пеш аз навбат аст. Аммо миқдори хобашон бояд муодили бедорӣ бошад, то ки ба ҳангоми хоб пазиш ва ба ҳангоми бедорӣ ҳалшавӣ ба амал оянд. Гармоба аз барои эшон саҳт зиёнвар аст, вале на баъд аз марҳалаи пастравӣ.

Чораи гардондане, ки ба ифрот ояд: Ба ҳангоми он бояд аз мисли майбиҳӣ ва шароби наъноии анор, ки маъруф аст, исти-фода бурд. Агар ба доруи аз ин ҳам қавитаре эҳтиёҷ афтад, даҳ дирам донаи анори нордон, панҷ [дирамӣ] кундури сафед ва мастако ва ҳафт дирам пудинаи бўстониро гирифта, андар ду ратл об ва дастаҳое аз пудинаи бўстонӣ то ним шудани об бичӯ-шонанд.

Чораи исхоли чунин [беморон], ки ба ифрот ояд: Бастанӣ онро бошад, бо ёрии он қабзкунандаҳои тадбирӣ, ғизоӣ ва доруие ба амал оранд, ки аз ин пеш донистӣ. Аммо заъфоварии онро бад-ин гуна тадбир кунанд, ки аз паси он ба бемор мурғчӯчаҳои бирён, таомҳои танҷарӣ бидиҳанд ва бахурҳову хушбӯиҳои хушёркунанда ба кор бибаранд. Агар андар рӯй ва дасту пойҳо дамидагӣ ориз шуда бошад, эшонро ба кор бурдани масалан курси зерин судманд бувад.

[Нусхаи он]: аз ҳар кадоми ак

шуста панҷ [дирамӣ], аз ҳар кадоми::: :: талх, заъфарон ва мармохур чаҳор дирал-с:. аз ҳар яки тухми карафс, тухми розиёна ва шукуфаи гӯргӣ се [дирам], аз афшураи алафи гулӯдард сеvu ним [дирамӣ], аз сунбул шаш, аз ёраи фикро ҳафт ва аз гул даҳ [дирам] гирифта, аз ҳамаи инҳо курсҳо бисозанд ва кор бибаранд. Гоҳе туро масалан ба амрусиё, доруи лок ва доруи бодомӣ талх эҳтиёҷ биафтад.

Як курс аз барои дарозии таб ва сардии он: даҳ [бахш] гул, чаҳор [бахшӣ] мастако, сунбул, тухми розиёна, тухми карафс, тухми коснӣ, ашфураи алафи гулӯдард ва афсинтин ва панҷ [бахш] табоширро гирифта, аз инҳо курс бисозанд. Як ошомидани он аз як дирам то ду дирам буда, ба даҳ [дирам] гулангубин андар ду уқия чӯшонидаи тухми розиёна [афканда бишоманд]. Нонҳои бо ангубин сириштаро андар мисли ин гуна ҳолат суди бузург бувад.

Гоҳе ба иллати дер давом кардани сардӣ туро ба молиш додан эҳтиёҷ биафтад. Тарикаи он чунин бошад, ки аз ду зону ва пайғулаҳо огоз кунанд ва то ҳангоме [бимоланд], ки гармӣ андар дасту пой бидавад ва онҳо битафсанд.

Агар бемор чизе шабеҳи мондагӣ ҳис кунад, ба молидани сутунмӯҳра бигузаранд. Агар гармӣ шиддат ёбад, пас бо равған даллоқӣ кардан бад нест ва инро то ҳангоме давом диҳанд, ки андом ба қадри даркорӣ битафсад ва сипас онро тарк карда, ба андоми дигар гузаранд. Аз ҷумлаи равғанҳои хуб равғани зайтуни хуши ғайриқабзкунанда, равғани бобуна ва равғани шибите ба шумор бираванд, ки он-ро андар чогаҳд дучандӣ ҷӯшонида бошанд. Ҳар гоҳ фориғ шудӣ, равғанро пок кун, то боиси тоса нагардад. Агар аз паси молиши бо равған молиши хушк ояд, бад нест.

Яке аз василаҳои аз заъф нигоҳ доштани меъдаи чунин [беморон] марухотест, ки мисоли онҳо равғани бобуна, равғани нордин ва равғани шибит бувад. Аз ин ҳам қавитар равғани савсани озод мебошад.

Яке аз зимодҳои судманд чунин аст: бобуна ва микдори андаке аз мастакоро бо шароб ва бо дучанди микдори он аз ангубин бичӯшонанд. Агар иштиҳо афтида бошад, аз ҳама беҳтар он аст, ки на шароб, балки

62

майпухтаеро ба кор бибаранд, ки андар он бобуна, хурмо⁷⁵, шоҳафсар ва афсинтин ҷӯшонида бошанд.

Илоҷи таби балғамии мондае, ки онро «таби гилоба» хонанд: Илоҷи ин чун илоҷи табест, ки навбати он ҳар рӯз ояд, вале бо чунин тафовут, ки ба ҳангоми ин бояд доруҳои латифиоварандаи тезро ба нармӣ ба кор бибаранд ва ба мисли сикангубин, гулангубин, гулоби ангубинӣ, (50) оби ангу-бин, оби розиёна ва карафс кифоят кунанд. Беҳҳои сегона⁷⁶ низ қариб суд бахшанд. Эшонро гоҳе комаи шибит ва комаи кабар хусусан ҳангоме судманд бувад, ки осори пухтагӣ ҳувайдо бошад. Тадбири ғизои эшон аз ҷиҳати муроот кардан ва ё накар-дани марҳалаҳо ва аз ҷиҳати қавӣ ва ё заиф будани қувват айнӣ он тадбирест, ки ёдаш пеш аз ин омад.

Яке аз доруҳои аз барои эшон хуб курсҳои дахдоруст ва низ яке аз доруҳои аз барои эшон хуб ва санҷидашуда онест, ки мо тавсифаш кунем. Нусхаи он: шаш [ди-рам] гул, чаҳор дирамӣ рубби ширинбаён, шохтара ва сунбул, се [дирам] мастако, се [дирам] қахрабо ва ду [дирам] анисун бигиранд. [28] Низ курсҳои алафи гулӯдард ҳамчунин бувад. Нусхаи онҳо: чаҳор дирам алафи гулӯдард, яку сеяк дирам гул ва ду ним дирам табошир бигиранд. Шпушш: се укия алафи гулӯдард, ним ратл ;-.>:•? > л. :-пш ратлгулвачаҳоруқиятабошир. Низ курсҳои афсинтин [хуб аст]. Нусхаи он: аз ҳар кадоми афсинтин, асорун, тухми карафс, анисун, бодоми талх, чарха, бодовард, афшураи алафи гулӯдард, мастако ва сунбул ду дирамӣ гирифта, аз онҳо курсҳо бисозанд ва ба кор бибаранд.

Илоҷи эфийелус ва лифуриё⁷⁷: Илоҷи ҳар дуи инҳо ба илоҷи он чи, ки пеш аз ин ёд кардем, наздикӣ дорад ва аз ҷиҳати тариқа низ ба яқдигар наздиканд.

Бояд [муолаҷаро] нахуст бо сикангубини асали ва шакарӣ оғоз намуд . Ғоҳе ба ҳангоми ин ду низ истеъмоли рубби ғӯраи ангуре бифармоянд, ки бо ангубин ва бо шароби гул ҷӯшонида бошанд. Сипас ба тадриҷ аз тариқи ба бемор додани тухмиҳо ва обҳои онҳо ба таркардаи сабр, курсҳои гул бо мастако, ҳабби сабр, ёраи фикро ва ҳабби алафи гулӯдард бигузаранд. Ба ҳангоми ҳар ду [беморӣ]

бояд меъдаро парво намуда, бо оби лубиё, турб, шибит ва пудина қай оваранд ва низ доруҳои пешобтозонанда ба кор бибаранд. Яке аз доруҳои исҳоловарандаи аз барои ин ду судманд, доруест, ки аз ҳалилаи сиёҳ, ҳалилаи зард, турбид ва шакар бисозанд. Яке аз доруҳои, ки аз барои ҳар ду [беморӣ] ба ғоят суд бахшад, ҳуқнаҳои ба тезӣ моилест, ки андар таркиби онҳо дилаи хасакдона, қантуриюни борик, шибит, бобуна, хори хасак, шоҳафсар, обкома ва ангубин бидароянд. Тадбири лифуриё беш аз тадбири [намуди] дигарӣ ниёзманди эҳтиёт аст.

Илоҷи таби беҳушкунандаи хилтӣ: Муолаҷаи ин таб душвор аст. Тарикаи дармони он истифроғ буда, ба тадриҷ аз истеъмоли доруҳои латиф ба қавӣ бигузаранд. Хусусан агар табиат худ ба худ тақозои берун рафтан накунад, бояд бо ёрии ҳуқнаҳо ғазлаҳоеро пок соӣ, ки андар рӯда ва рағҳои наздики он ҷой доранд ва аз барои боқимондаи он аз тариқи даллоқӣ тадбири латифсоӣ ба кор бибарӣ. Ҷолинус тасдиқ кунад, ки ӯ аз истифроғ овардани аксари чунин беморон очиз омада аст, магар ба даллоқӣ [тавонистааст чунин кунад]. Беҳтарин тарикаи даллоқии эшон ин аст, ки нахуст аз ронҳову соқҳо оғоз намуда, аз забар ба ғурӯсу бираванд ва андар ин кор рӯймолҳои дурушти пӯстхарошанда ба кор бибаранд. Сипас ба молиши дастҳо пардохта, аз дӯш ба сӯи каф бираванд ва ба ҳадде бимоланд, ки пӯст битафсад. Баъд ба пушту сина бигузаранд. Сипас бори дуввум ба [молиши] соқҳо пардохта, тартиби якумро бори дигар аз сар бигиранд. Агар битавонанд, ними вақти эшонро бо молидан ва ними дигари онро бо хоб бигузаронанд. Умуман, қонуни илоҷиэшонлатифсоиест, ки на чандон саҳт гармиоваранда бошад. Аз доруҳои латифиоваранда масалан агар пағоҳиҳо оби ангубин [истеъмол кунанд] ва хусусан он дорои қувваи зуфӣ, ё қувваи тухми карафс ва монанди инҳо бошад, аз барои чунин [беморон] судманд аст. Агар андар ин миён исҳоли беандоза ҷой дошта бошад, оби ангубинро саҳттар бичӯшон ва ин танҳо ба микдори андак, мӯътадил ва судмандона исҳол хоҳад овард.

Сикангубини ангубинзада низ эшонро судманд аст: агар одати оби сард ошомидан

63

дошта бошанд, андар тобистон онро омехта бо оби сард бидиҳанд, вале зимистон онро ба бемор набояд дод ва танҳо бо оби гарм иктифо кунанд. Ошомидани ошомиданиҳои гарм барои эшон беҳтар аст, вале на ба ҳангоми зарурати гармо ва ба шиддат нохушӣ овардани гармӣ. Созгортарин чизе, ки

аз барои ташнагӣ [ба беморон] бидиханд, сикангубини асалист. Шароби обнок аз оғо-зи беморӣ ва хусусан ҳангоме барои эшон судманд аст, ки агар табашон қавӣ набо-шад⁷⁸, вале ба ин хусусан пиронро бисёр кам [эҳтиёҷ] биафтад ва эшонро аз шароб додан баъди ғизо чора нест.

Туро ҳамебояд, ки набзи худованди ин иллатро пайваста ба эътибор бигирӣ. Агар бибинӣ, ки якбора рӯ ба нотавонӣ ва афтивдан ниҳода аст ва агар ягон омоси андар андом-ҳои дарунӣ падида омада монев набошад, ба бемор нони авдар шароби омехта таркарда бидеҳ, вале агар ба ин иллат ягон [омосе] қарин гардида бошад, (51) онро на роҳи муолаҷа аст ва на ҷои умед бастан, яъне ман гуфтаниам, ки агар андар ин ҳангом набзро чунин тағйир рӯй дода бошад. Ин гуна таъомдихӣ яке аз он корҳост, ки ба ҳангоми шиддат ёфтани беҳушӣ бад-он эҳтиёҷ би-афтад, вале баъди он бояд даллоқӣ намуд.

Аммо ғизое, ки бемор баъди он бихобад, оби ҷав буда, бад-он ҷуз ба ҳангоми афти-

дани қувват чизе наафзоянд, вале агар биаф-зоянд, ноне биафзоянд, ки андар гулоб ва ё андар оби ангубин тар карда бошанд. Гарм-оба аз барои ин гуна [беморон] зиёновар-тарини чизҳост ва ҳавои ниҳоят гарм ва ни-ҳоят сард низ ҳамчунин бувад, зеро ба ҳан-гоми ҳавои гарм аз таровидани хилтҳо ба сӯи шуш ва дил ва ба сӯи мағз амонӣ нест ва ҳавои сард бошад хилтҳоро пухтан нагу-зорад ва қобиляти суддаоварии онҳоро биафзояд. Агар андар таркиби хилт як миқ-дор бахши сафровӣ бошад ва агар қай овар-дан ба осонӣ ва сабуқӣ муяссар бигардад, саҳт судманд хоҳад буд. Умуман, қай ба ҳангоми ин [беморӣ] бештар бо барор бувад.

Дармони таби беҳушкунандаи диққии [тунукмодда]⁷⁹: Бояд синаи беморро бо сандал ва оби гул зимод кунанд ва андак-андак бо ғизо қувваашро ҷоннок созанд. Агар бихоҳад, бояд ғизои ўро аз ноне бисозанд, ки андар оби анор ва инчунин андар оби меваҳо тар карда ва сард гардонида бошанд. Агар аз барои тақвияти қувват ба масусҳои аз мурғҷӯҷаҳо ва сирко ва оби ғӯра сохта шуда ё ба тараҳои сард ва хусусан ба кашнизи эҳтиёҷ биафтад, [истеъмоли онҳо] судманд хоҳад буд.

Дармони таби шабоянда ва таби рӯзоянда: Тадбири ин ду чун тадбири табҳои балғамӣ буда, миёни онҳо ҳеҷ хилофе нест.

Фасли чихилу шашум: андар баёни таби чаҳоррузии даврӣ, ки онро «титротовус»⁸⁰ номанд

Аксар вақт таби чаҳоррузи даврӣ бувад ва таби чаҳоррузии монда кам биафтад. Сабабҳои таби чаҳоррузӣ он чизҳое бошанд, ки савдо бгоояқд ва сипас онро бигавдонанд. Ҳамаи инро ту донистӣ ва низ донистӣ, ки бархе аз савдо дурди хун ва бархе сӯхтаи хун ва хокистари хилтхост. Инчунин донистӣ, ки бархе аз он хунӣ, бархе балғамӣ, бархе сафровӣ ва бархе дигар сӯхтаи

худи савдои табиист. Баъзе касон чунин тасдиқ кунанд: «Таби чаҳоррӯзӣ аз савдои табиӣ ба амал наояд, аз баҳри он ки вай нахоҳад гандид». Бад-ин гуна гуфтор набояд гӯш фаро дод, баръакс, чизҳои тар ҳар чанд андар истеъ-дод гуногунанд, вале ҳар як аз онҳо қобили гандидан бувад.

Аксар вақт, ки таби чаҳоррӯзӣ падида ояд, азпасибемориҳои гуногунва азпаси табҳои

уфунати падида ояд ва ин [табҳои уфунати] ба ихтилофи хилтҳое вобастагӣ доранд, ки аз онҳо ва аз сабаби гандидани онҳо зода шуда бошанд. Агар ин [хилтҳо] хокистар шаванд ва ба истифрои наоянд, савдо афзоиш ёбад ва сипас чун он бигандад, таби чаҳоррӯзӣ падида хоҳад омад. Бисёр бошад, ки он аз паси бемории испурч падида ояд ва ба изофаи он андар бештари ҳолатҳо аз дарди испурч ва ё саҳт шудани он ҳолӣ нахоҳад буд. Таби аз ҳама беосебтари чаҳоррӯзӣ онест, ки аз омоси испурч ва ғайри он ба амал наомада бошад ва на низ баробари он омоси испурч ҷой дошта бошад, зеро таби чаҳоррӯзие, ки аз омоси испурч ба амал омада бошад ва ё ҳамроҳи он омоси испурч ҷой дошта бошад, бисёр вақт боиси истисқо ва фатқи ҳоя бигардад. Таби

64

чаҳоррузии беосеб аз бемориҳои бади савдовӣ, масалан аз молихулиё ва саръ наҷот диҳад ва ба ҳангоми он бемор аз ташаннуҷ эмин бувад, аз баҳри он ки хилт хушк аст. Ин андар бештари ҳол бемории беосеб бошад ва агар ба ҳангоми муолаҷа ҳатто наафтад, аз як сол беш нахоҳад кашид. Бошад, ки он дувоздаҳ сол ва камтар аз он боқӣ бимонад. Аммо намуди дер давомкунандаи он боиси истисқо бигардад. Бидон, ки ҳазон душмани таби чаҳоррӯзист ва инро андар хотир нигоҳ дор.

Нишонаҳо: Таби чаҳоррӯзӣ нахуст бо андаке сардӣ бигирад ва сипас сардӣ рӯ ба афзоиш ниҳад, баъд ба наздики марҳалаи анҷом авдаке бикӯҳад, чунон ки баҳангоми таби балғамӣ ҳамин гуна бувад. Ҳар гоҳ тан битафсад, гармӣ шиддатнок набошад, вале бештару зоҳиртар аз гармие бувад, ки ба ҳангоми табҳои балғамӣ ҷой дорад, зеро [балғам] бо вучуди ба саҳтӣ фурузон шудан ба кадри ғайри қобили эътибор ва мисли оташи андар хезуми тар афтида бисӯзад ва тамоми танро фаро нагирад. Баръакс, ба ҳангоми ин [таб] гармие ҷой дошта бошад, ки аз он фарошо ва гаронӣ падида оянд ва сабаби он ситабрии хилт бувад. Баробари сардии ин [таб] як микдор дарде дарёфта шавад, ки гӯй устухонҳо ҳаме шикаста бошанд ва андар он ҷо ларзае ҷой дошта бошад, ки аз сабаби он дандонҳо ба ҳам бизананд, валекин на чуноне ки ба ҳангоми табҳои балғамӣ бувад. Инҳо боиси заъфи биниш бигарданд, лекин он ба наздики пазиши [модда] аз байн биравад, аз баҳри он ки бадии [модда] бикӯҳад ва ба андозаи андар оғоз буда кам бигардад.

Баъзе аз нишонаҳои таби чаҳоррӯзӣ сабабҳои пешомадае мебошанд, ки аз таб-ҳои дер давомкарда, бемории испурч ва ё дарди он иборатанд. Аз ҷумлаи

нишонаҳои ин таб ҳолати мизоч, далелҳои савдоӣ, синну сол, фасл, ғизо, намуди зоҳирӣ, ҳӯи ва дигар чизҳои бад-инҳо монанд ба шумор бира-ванд. Як даври он аз бисгу чаҳор соат иборат аст. (52) Бисёр бошад, ки таб андар тобистон рӯзафкан бувад ва андар зимистон чаҳор-рӯзӣ бигардад ва бисёр бошад, ки табҳои ҳархела ба табҳои омехтае табдил ёбанд, ки онҳоро ҳеҷ низоме набошад, зеро пасмондаи хилтҳои баъд аз табҳо боқӣ монда ҳар хела бувад. Ҳар гоҳ ин [боқимондаҳо] бар хокистар шудан қарор бигиранд, бар [падид овардани] таби чаҳоррӯзӣ қарор хоҳанд гирифт.

Он [таби чаҳоррӯзие], ки аз балғами сӯх-та падид ояд, даврахояш дарозтар бошанд ва аксар вақт аз паси таби ҳаррӯзӣ ба амал ояд. Ба ҳангоми он арак [29] дертар ояд, пешоб ситабртар ва саҳтии рағҳо камтар бувад ва андар бештари ҳолатҳо баъди табҳои балғамӣ рӯй диҳад.

Пеш аз он табе, ки аз хуни сӯхта ба амал ояд, нишонаҳои хун, таб овардани он ва сурхии пешоб мушоҳада шаванд ва намуди зоҳирӣ, синн ва фасли сол аз ин далолат кунанд. Бошад, ки он баъд аз табҳои хунӣ рӯй бидиҳад.

Ба ҳангоми он [таби чаҳоррӯзие], ки аз сафрои сӯхта бихезад, набз бештар тез ва думодум буда, [худӣ таб] бо фарошо, сардии андар гӯшт, ташнагӣ ва арак оғоз ёбад ва андр ин миён ҳашм, ташнагӣ ва афрӯхтагӣ қой дошта бошанд. Намуди зоҳирӣ, синн ва фасл бад-ин гуна [таб] далолат кунанд ва гоҳе аз паси табҳои сафровӣ ба амал омада-наш низ далели он бувад.

Набз ба ҳангоми таби чаҳоррӯзӣ ба сабаби хушкӣ хилт ба саҳтӣ бигарояд ва он ба андарун кашида шуда, чунин бина-мояд, ки гӯй набзи каси пир бошад. Набз то даме, ки бемор ҳаракат намекунад, ҳамвор ояд ва чун ҳаракат кунад, ин ба сабаби ситабрии фазла саҳт ноҳамвор бигардад ва ноҳамворияш ба наздики фитрат зоҳир бошад, ки ин далели комили таби чаҳор-рӯзист. Бисёр бошад, ки ба ҳангоми он фишурдашавии ноҳамвор ва кушодашавии саҳт тез рӯй дода, ин бар хилофи он ҳолате бошад, ки ба ҳангоми таби рӯзафкан қой дорад. Набзи таби чаҳоррӯзӣ аз ҷиҳати хурдӣ ва думодумӣ хубтар аз набзи табҳои бал-ғамист, вале аз ҷиҳати дерӣ мисли он бувад. Ба наздики оғозёбии навбат дероӣ ва ноҳам-ворияш афзоиш ёбанд ва гуногунияш беш аз гуногунии набзи дигар табҳо бувад. Сипас он ба бузургӣ, думодумӣ ва зудӣ бигарояд.

Пешоб баҳангоми таби чаҳоррӯзӣ бад-ин гуна бошад, ки ҳамаи марҳалаҳои ин набз ба ҷуз марҳалаи интиҳои хуб ба сабаби сардии модда ва ситабрии он аз ҷиҳати нопухтагии пешоб яксон бошанд, лекин ҳолатҳо ва рангҳои пешоб ҳар гуна бувад, аз баҳри он ки савдо аз хилтҳои гуногун зода

шавад. Яке аз нишонаҳои пухтаги ба ҳан-гоми таби чаҳоррӯзӣ нармии

табларза мебошад. Аммо пешоб бошад андар оғоз сафед буда, ба сабзӣ бигарояд ва хоми ногу-ворида бинамояд, вале баъд аз марҳалаи оғоз ҳолаш бигардад ва аз сабаби он, ки бештари савдо аз хилтҳои гуногун падида ояд, рангҳои гуногун ба худ бигирад. Вай ба наздики пастравӣ сиёҳ бигардад. Арақ ба ҳангоми таби ҷаҳоррӯзӣ андар қиёс ба арақи ҳангоми табҳои балғамӣ буда бештар ояд, вале ба қиёс бо дигар табҳо чандон бисёр набошад. Ташнагӣ ба ҳангоми ин таб, ки агар аз савдои сафровӣ падида наомада бошад, кам хоҳад буд.

Муолаҷаҳо: Нахуст андар ин иллат бингаранд, ки оё он аз савдои хунӣ ба амал омада аст, ё аз савдои балғамӣ, ё аз савдои сафровӣ ва ё аз савдои савдовӣ, сипас ҳар якро бо он чизҳои муносиби ин [намуд] тад-бир кунанд, ки мо ёд кунем. Лекин маҷмӯи синфҳои онро ҳукмхоеанд, ки андар онҳо бо ҳам анбозӣ доранд. Аз ҷумла ҳамаи инҳо андар марҳалаи оғоз табларза оваранд. Би-нобар ин хусусан агар таби ҷаҳоррӯзӣ аз савдои хунӣ ба амал омада бошад, бояд нахуст тааммул намуд, ки оё хун голиб аст, ё не, он гоҳ бояд рағро боз намуда, ба миқ-дори ҳоҷат хун бигиранд. Гоҳе ба муҷиби бисёрӣ, тирагӣ ва бадгавҳарии [хун] миқ-дори зиёде аз онро бирезанд. Агар ба рағ задан эҳтиёҷ набошад, вале рағ зада шавад, ин аз ҷиҳати заъфварӣ, аз ҷиҳати берун кардани чизи муҳолифи савдо ва аз ҷиҳати хилтҳоро ба берун равона кардан зиёни бира-сонад. Андар оғози [таб] агар аз барои сабу-кӣ овардан, на аз барои поксозӣ, як миқдор хилти падидоварандаи табро истифода намудан бихоҳанд, ин корро ҳангоми пухтани [модда] бар ҳасби он чизе иҷро кунанд, ки мо бад-он ишорат хоҳем кард ва бояд як рӯз баъд аз навбат сурат бигирад.

Ба оғоз пешобро набояд саҳт битозонанд ва бояд доруҳои молиданӣ ба кор бибаранд. Агар доруҳои ошомиданиро салоҳ набинӣ, ба ҷои онҳо ҳуқнаҳои мувофиқро ба кор бибар, лекин бояд онҳо нарм бошанд. Ба тақвияти онҳо ҳангоме руҳсат бидиҳанд, ки беморӣ ба марҳалаи ахир бирасад. Гоҳе пизишк бебокона рағтор карда, андар оғоз савдори ҷ чанд бор ба таври қавӣ бикушояд ва ба ҳамин пеши иллатро беҳӣ бигирад, лекин ин суд натиҷаи хато бувад.

Андар рӯзи навбат бояд беморро аз гизо ҳурдан боз доранд ва бифармоянд то рӯза дорад ва он рӯз аз ошомидани оби сард худ-дорӣ кунад. Андар рӯзҳои дигар аз додани гӯшти туху ва ё мурғчӯча чора нест. Нахуст се-ҷаҳор рӯз гӯшти туху, сипас мурғчӯча бидиҳанд, ки андар ин ҳангом мурғчӯча беҳтар аст.

Доруи ғайри рӯзи навбат ин аст, ки ба бемор рӯзе ду бор гулангубини андар оби гарм ғудохта ва ё се (53) дирам гулангу-бинро бо даҳ дирам сикангубин бидиҳанд. Худ медонӣ, ки агар савдо сафровӣ бошад, бояд андар зимни

доруи равонкунандаи он ягон чизе аз чинси ҳалила ва бунафшаро ба кор бурд, агар балғамӣ бошад, андар зимни доруи кушояндаи он андар аввалҳо ягон чизеро ба кор бибаранд, ки қуввати турбид-ро дошта бошад ва агар [савдо] савдовӣ бошад, бояд андар [таркиби доруи] кушоян-даи он ба аввалҳо ягон чизеро ба кор бибаранд, ки қуввати баспоя, афитимун ва монанди инҳоро дошта бошад. Низ ту медонӣ, ки оби панир аз барои истеъмоли қувваҳои ёдшуда гузаронандаи бисёр хубест. Гоҳе, хусусан агар гармӣ фармон-раво бошад, ба кор бурдани як ҳуди он мумкин аст муваффақиятнок барояд. Гулангубин ва оби баъд аз чушонидани қавӣ полидаи он ҳамин мақомро доранд, хусусан агар андар меъда ягон заъфе ҷой дошта бошад ва ё хилти сард ғолиб бошад. Қай хусусан пеш аз таом ҳамчунин аст ва баъд аз таом, хусусан андар рӯзи навбат пеш аз оғози навбат низ аз ҳама беҳтар бувад. Хусусан агар савдо балғамӣ бошад, қай на фақат андар оғоз, балки ҳама вақт яке аз тадбирҳои судманде аз барои ин [таб] ба шумор биравад. Бинобар ин ба марҳалаи оғоз андар аввалҳои пазиши модда то пурра пухтани он набояд ба таври қавӣ фазлаҳо ба истиф-роғ оварда шаванд: на бо ёрии доруҳои, ки саҳт гармиоваранда нестанд, на бо доруҳо ва тарки ғизо кардане, ки саҳт хушкиоваран-даанд, на бо он чи ки аз тариқи исҳол заъфоваранда бувад ва на низ бо он гуна латифсозии тадбире, ки ба марҳалаи оғоз заъф биоварад.

Бидон, ки агар таби ҷаҳоррӯзӣ андар тобистон ва ё зимистон оғоз ёбад, бояд
66

нахуст ба бемор оби ҷав бо сикангубин бидиҳанд, то роҳҳои ҷорӣ шудани⁸¹ [фазла-ҳо] боз шаванд ва навбат зуд гузарад. Ин корро се-ҷаҳор соат баъд аз даври пешомада ба амал оранд.

Агар таби ҷаҳоррӯзӣ зимистон ориз бигардад, мудоро карда шавад ва ба ҳеҷ ваҷҳ ба бемор набояд курсҳо бидиҳанд.

Бидон, ки чизҳои сарди тар, зудгубор ва хубкимус гоҳе аз он ҷиҳат бо ин иллат созгор оянд, ки он таб аст ва низ аз он ҷиҳат [соз-горанд], ки ба яке аз ду кайфияти савдо, яъне хушкӣ, зид бувад. Бинобар ин онҳоро низ бояд ҳангоме ба кор баранд, ки бими ба пазиш зиён овардан набошад, ё ба микдоре ба кор баранд, ки аз он бими ба пазиш зиён расидан набошад, ё бо онҳо чизе биомезанд, ки сарди ро мӯътадил созаду рутубатро нақоҳад ва ин ашё [чизҳоианд, ки] ба таври мӯътадил гарм бувад. Аз ҳар гуна чизи сарди хушк бояд дурӣ ҷуст. Чизҳои сарди таре, ки аз барои ин иллат гоҳе созгоранд, масалан қоснӣ, қоху, харбуза ва шафтолуст, вале бояд ба сабаби шиддатнокии сардӣ, ки он андар қоху мавҷуд аст ва андар мисли харбузаи ширин мавҷуд нест, ё ба сабаби ба шиддат пешоб тозондане, ки боиси ситабрии хун бигардад ва ин гуна ҳол андар харбуза бошад ва ё ба сабаби омодаи гандидан сохтани чизи бо худ омехтаро, ки ин хусусият андар

шафтолуст, аз чунин чизҳо парҳез кунанд. Бояд ҳамаи ин гуна чизҳоро ба назар гирифт.

Аммо гизоҳои ба таври мӯътадил гарм ва тарии бештар дошта хусусан ҳангоме саҳт судманданд, ки агар гармиро мӯътадил гардонидан бихоҳанд, вале бо ин на хоҳони он бошанд, ки бо ёрии чизҳои сарди таре аз қабili омехтаи анҷир бо коснӣ пазишро ёварӣ кунанд. Андар рӯзҳои аввал агар бими авҷ гирифтани гармӣ набошад, хӯрдани он чизҳое бад нест, ки шӯр, сӯзанда ва бурранда бошанд, вале ба охири беморӣ [истеъмоли] онҳо ногузир аст. Курсҳои афсинтин то поёни иллат судманданд. Яке аз тадбирҳои андар ин ҳангом нофёи ин аст, ки ҳар рӯз пеш аз ғизо хӯрдан андар оби гарми хуш нишинанд, ба гармобае бидароянд, ки тарӣ афзояд, вале арақовар набошад ва гармӣ наангезад, пайваста осудаю роҳат бошанд ва аз варзиш ва ҳаракатҳои баданию нафсонӣ худро дур бидоранд.

Ҳамаи ин гуна табҳо эҳтиёҷ ба чизҳои тарифизоянда доранд, вале дараҷаи эҳтиёҷи онҳо ба сардифизой ва ё гармиоварӣ гуногун бувад. Ҳоҷати онҳо ба чизҳои хушкконанда на аз барои хушкконидан, балки аз барои он аст, ки андар онҳо қуввати буррандагӣ, зудояндагӣ ва табиаткушоист.

Бояд бо ёрии зимодҳои хуби қувватбах-шандае муруоти ҳоли меъда кунанд, ки ба ҳасби тақозои ҳол аз намудҳои ниҳоят гарм сар карда то ба таври латиф гармро дарбар бигиранд. Ҳоли ҷигар ва испурҷро низ бояд риоя кунанд ва тадбир биандешанд, то испурҷ саҳт гашта варам накунад. Гоҳе ба ҳангоми шжсозӣ ба оби турб ва тухми он эҳтиёҷ биафтад ва онро бо сикангубин био-мезанд. Гоҳе дигар аз тариқи пеш аз [сикан-губин] хӯрдани чугундар, моҳии шӯр, хар-дал ва монанди он ёрӣ бигиранд. Бисёр бошад, ки баъди он аз ошомидани оби бисёр ёварӣ чӯянд ва сипас аз болои он сикангубин дода, (54) қай биоваранд. Яке аз тадбирҳои судманд ин аст, ки бемор андар рӯзи навбат сикангубин бихӯрад ва сипас баъди он қай биоварад, ки ин ўро аз зиёни сардӣ, табларза ва тезии таб эмин бидорад. Ё бояд сир ва ан-губин хӯрда, сикангубини асалӣ биошомад ва шикамро аз таом пур кунад ва сипас оби гарм хӯрда, [30] қай оварад. Навбат чун дар-гузарад, ба шомгоҳӣ чизи ^шдаке бихӯрад ва пагоҳаш гармоба кунад. У бояд панҷ соат пеш аз навбат аз барои қай овардан таом би-хӯрад, зеро бошад, ки ин дар сурати қай наовардан ҳам суд бахшад. Қай овардан пеш аз навбат ба сабаби кадом хилте набо-шад, навбатро сабук кунад ва ё биканад.

Яке аз тадбирҳои хуб ин аст, ки агар ягон монеае набошад, бояд бемор рӯзи навбат рӯза бидорад ва то даргузаштани навбат чизе нахӯрад ва андар рӯзи дуввум ба гармоба равад, агар пухтагии [модда] ҷой дошта бошад, ба дастури расмшуда гарм-оба кунад, вале агар нопухта бошад, андар он ҷой ба ғайр аз рехтани оби гарме, ки танро фораи ояд ва тарӣ оварад, дигар ба коре машғул

нашавад ва бояд ин обрезаи на ба андозае бирасад, ки хилтро ба шӯр оварад. Андар рӯзи севвум қай ба кор барад, то ғазлаҳои аз таом боқимонда ва он чизеро [бигардонад], ки гармоба онро ҳал карда бошад, вале андар рӯзи навбат ҳам ўро лозим аст, ки қай ба кор барад.

67

Агар савдо хуни бошад, рағи босалиқ задан ва сипас истифрои намудан бо доруҳои судбахшанд, ки авдар таркиби онҳо таъсири қувваҳои доруҳои поккунандаи хун аз қабилӣ таъсири чарха, бодовард, баспоя, шохтара ва ҳалилаи кобулӣ қой дошта бошад. Ин чинс [аз таб] зуд илоҷ бипазирад.

Агар савдо сафровӣ бошад, тӯро лозим аст, ки аз тариқи доруҳо ва ғизоҳо ба қадри расо сардифизой ва тарифизой бикунӣ, оби мӯътадилро чи ба тариқи нишастан андар он ва чи ба тариқи гусл намудан ба кор бибарӣ ва андар оғоз бо ёрии масалан дору-ҳои, ки аз бунафша ва ё аз оби панири дорои таъсири баспоя сохташудаанд ва ё бо сикан-губини афитимунӣ, шароби гул, оби печак ва хиёршанбар табиат нарма бисозӣ. Ба таври пурра кушодани табиат гоҳе баъд аз гузаштани бист рӯз муяссар шавад, зеро андар ин муддат пухтагӣ падида ояд, яъне [ин ҳангоме бошад, ки] агар модда савдои сафровист. Сипас ба тадриҷ ба доруҳои бигуза-ранд, ки латифсозанда ва бурранда мебошанд. Агар ба ислоҳ сохтани меъдаи бемор эҳтиёҷ биафтад, ин корро бо ёрии олудани-ҳои аз қабилӣ рағанҳо ва тилоҳо ба қой оранд, ки [қувваӣ] онҳо аз қувваӣ бобуна, барги афсинтин, шохифсар ва монанди инҳо таҷовуз накунад. Рӯза доштани бисёр гоҳе ҳатто андар рӯзи давр ҳам же аз тадбирҳои носозгар бувад, ҳар чанд ки андар ин рӯз ба чунин [беморон] танҳо як микдори кам ғизои бемаза бидиҳанд.

Яке аз доруҳои қайоварандае⁸², ки андар ин ҳангом суд бахшад, чӯшонидаи ҳалила, афитимун ва сано буда, онро бо сикангубине [бидиҳанд], ки андар он бунафша чӯшонида бошанд. Гоҳе ба бемор хусусан андар рӯзи навбат ноширо ангузад бишомонанд ва агар ўро маниши гаштан ояд, қай биоваранд.

Агар савдо балғамӣ бошад, ба сикан-губини⁸³ асалӣ паноҳ бурда, онро бо оби ка-рафс, розиёна ва монанди он [ба кор баранд] ва агар ба нармабсозӣ эҳтиёҷ бошад, андар оғоз бо он аз қувваҳои балғамкушоянда қув-ваӣ турбид ва баспоя биомезанд ва тадриҷан ба [истеъмоли] каме аз қувваӣ ғорикун бигузаранд. Низ то ҳангоми ба пазиш оғоз кардани [модда] бо сикангубини бузурӣ, асалӣ ва монанди он қай оваранд. Меъдаро бо чизҳои қавитар ва ҳатто бо хурмо, анҷир

ва монанди он гармибандию зимодниҳи кунанд. Низ бо рағанҳои гарм ва ҳатто бо рағани қуст рағанмолӣ кунанд. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки бо сикангубини дорои қувваӣ харбақи сафед қай оваранд, балки гузашта аз ин мумкин аст эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки харбақи сафедро андар турб карда ва ё

кувваи онро андар турб гузаронида, ба бемор бидиҳанд ва ё агар бими падида омадани заъфи қувват набошад, харбақро чунон ки ҳаст, ба ӯ бидиҳанд. Агар савдо савдовии холис ва аз қабилӣ таҳшини хун бошад, маслаҳат он аст, ки андар марҳалаи оғоз бо оби печак ва пониз онро ба исҳол оваранд ва ба кор бурдани гулангубини асалӣ ва шакарӣ аз барои он созгор аст. Андар поёни [беморӣ] онро бо ёрии масалан чӯшонидаи ҳалилаи зарду сиёҳ, шохтара ва мавиз истифроғ кунанд. Ҳар гоҳ иллат бипазад, андар ин ҳол рағ заданро низ фурсати хуб аст ва аз босалиқ хун бигиранд. Аз паси таом ба ҳасби марҳалаи беморӣ ва ҳоҷат ё ба таври қавӣ ва ё нармтар қай ба кор бибаранд ва ин корро бояд пайваста бикунанд, ки он асли [муолаҷа] аст. [Низ] бо доруҳо ва ҳукнаҳои қавӣ истифроғ оваранд. Дорухое, ки андар ин гуна ҳангом ба кор бибаранд, инҳост: афитимун; баспоя; ғориқун; устухудус; санги арманӣ ва лочувард, ки ҳар ду ро ҳам шуста ва ҳам ношуста бигиранд; ва афшураи барги фантофилун⁸⁴ бо шароби ангубинӣ (55). Гоҳе ба харбақи сиёҳ эҳтиёҷ биафтад ва гоҳе ба ҳангоми намудӣ сафровии ин [беморӣ] сано ва шохтара бо афитимун кифоят бошанд. Нахуст бо сикангубин қай оварда, сипас пешоб битозонанд. Он гоҳ баъд аз истифроғ [ба бемори] намуди балғамӣ ва савдовии ин [беморӣ] тарёк, масрудитус, доруи ангуҷад ва гӯгирд бидеҳ. Мурҷро танҳо андар об карда, биошоманд ва мисли [доруи] хардалиро ғайри доимӣ, балки ҳар се рӯз як бор ба кор бибаранд, вале андар аввалҳои беморӣ ва пеш аз ин бо фосилаҳои дароз [бояд ба кор бурд]. Бо фалофилий ва дигар гуворишҳои бад-он монанд низ чунин муомала кунанд ва пеш аз пухтани [модда] ба истеъмоли ҳеҷ кадом аз инҳо нашитоб, чаро ки агар андар оғоз ба бемор тарёк ва монанди онро бидиҳӣ, бар таби чаҳоррӯзӣ таби чаҳоррӯзии дигареро зам хоҳӣ кард ва

68

гоҳе хусусан андар зимистон мумкин аст бемориҳои дигареро ба амал оварӣ. Агар андар поёни беморӣ рағ задан воҷиб ояд, бад-он иқцом бикун. Чолинус гуфтааст: «Ман мардумони бисёреро бад-ин гуна аз таби чаҳоррӯзӣ на-ҷот додам, ки баъд аз пазиш ба эшон доруи исҳол ошомонидам, сипас афшураи афсин-тин ва баъд аз он тарёк бидодам». Ман гӯям: Ба ҳангоми падида омадани пазиш ва фаро расидани марҳалаи анҷом ангуҷад ва мурҷ танҳо-танҳо саҳт судбахш-анд. Ба бемор моҳиоба, [шир]⁸⁵, комаи кабар, хардал, обкома ва ҳамаи он чизҳоеро бидеҳ, ки андар онҳо қувваи латифиоварандаи қавист. Гоҳе туро баъд аз чихилрӯзагӣ эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки ҳар пагоҳӣ ба бемор ба қадри як набқа⁸⁶ масалан доруи ангуҷад бидиҳӣ ва агар таб тез ва асли модца сафро набошад, ҳар бегоҳӣ низ чунин бикунӣ. Яке аз курсҳои андар ин ҳангом ва ба наздики пастравии [таб] судманд

курсест, ки ба сифати зерин бувад: се дирамӣ аз афшу-раи алафи гулӯдард ва заъфарон, панҷ ди-рамӣ аз ускулуфандариюн, лок, рованд⁸⁷ ва табошир ва чаҳор дирамӣ аз тухми туруша, тухми хурфа, сунбул, гул, тухми зарпечак, анисун, тухми карафс, беҳи кабар, донаи бон ва тухми розиёна гирифта, ҳамаро бо оби карафс сиришта кунанд ва курс бисозанд. Инро бо оби розиёна, коснӣ ва зарпечак ба бемор бидиҳанд, биошомад.

Агар модда пухтагӣ бошад, доруи зерин аз бисёр сӯй судманд аст: бисту ҳафт дирам мурр, сездаҳ дирам сунбул, понздаҳ дирам карафси кӯҳӣ, даҳ дирам анисун ва панҷ дирамӣ оқирқарҳо, қуст ва шукуфаи гӯр-ғиёро гирифта, бо шароби кӯҳан ва ё бо ангубини занҷабил маъҷун созанд. Як ошомиданӣ аз он ба қадри як ҷавза бувад.

Гоҳе ба охири беморӣ, ба наздики кам шудани ранҷ ва бисёр будани гармӣ бо вучуди латифии модда ба беморони нав аз беморӣ бархоста доруе бидиҳанд, ки ба сифати зерин бувад: як қирот тухми банг ва ё ябруҷ ва қариб се боқилло ангуҷад биги-ранд. Аз ҳамин кабил низ [доруи зерин аст]: ч аҳор мисқол пудинаи бўстонӣ, бисг мисқол тухми газна ва як мисқол афюнро гирифта, курсҳои ниҳоят хурд бисозанд. Як ошомидани он як дирам бувад. Яке аз доруҳое, ки баъд аз зуҳури нишонаи пухтаги то поёни бемори ба қор бурдани он аз барои чунин [беморон] хуб аст, [доруи зерин] бувад: аз ҳар кадоми мавизи ғассонӣ ва ё ҳиротӣ, аз сири даштӣ ва аз мурди тоза як бахшӣ гирифта, баъд аз тар кардан андар об бо об бипазанд. Сипас онро хуб ҷӯшо-нида, равшан кунанд ва ба микдори як уқия аз он ба бемор бидиҳанд. Инчунин: панҷ дирамӣ тухми карафс, анисун ва қардамоно, ҳафт дирамӣ саътари баррӣ ва алафи гулӯ-дард, чаҳор дирам нонхоҳ, се дирам чарха ва даҳ дирам мавизро гирифта, бо се ратл об то ба як ратл расидани он бичӯшонанд.

Яке аз доруҳои аз барои чунин беморон хуб ин аст: даҳ дирамӣ нонхоҳ, сунбул ва пудина, ҳафт дирамӣ қаравиё ва анисун, панҷ дирам ангуҷад, чаҳор дирам занҷабил ва се дирам салихаро гирифта, [ҳамаи] онҳоро бо микдори кофӣ аз ангубин маъҷун созанд. Як ошомиданӣ аз он ҷ дирам бо оби карафс ва розиёна бувад.

Низ як курсест ба сифати зерин: даҳ [дирам] афшураи алафи гулӯдард, панҷ дирамӣ ускулуфандариюн, табошир, розиёна, сунбул ва заъфарон, чаҳор дирамӣ лок ва рованд (56) ва шаш дирамӣ тухми хурфа ва тухми хиёрзаро гирифта, бо оби карафс курс бисозанд ва бо сикангубин ба бемор бидиҳанд.

Низ доруи зерин аз барои [таби чаҳор-рӯзии! балғамӣ судманд аст: панҷ [дираму] ду сеяк мурр, панҷ дирамӣ заъфарон ва фатросолиюн, [31] чаҳору ним [дирам] сунбул, се дирам гунди бедастар, сею ним [дирам] анисун, чаҳор дирамӣ тухми карафс ва қаравиё, ду дираму се якӣ ҳамомо пӯсти салиха ва

майға ва як дираму ду сеякӣ сисолинос ва азрумуни⁸⁸ маъҷунро бигиранд. Ҳар гоҳ табларза шиддат ёбад, кай овар-дан бо оби нимгарм ва сикангубин аз барои он судманд аст, вале агар [табиат] ба ин иҷобат накунад, доруо ба ҳасби марҳалаи беморӣ бо он чизҳое қавӣ созад, ки ёд карда шуданд. [Низ] беморро бо ҷомаҳои гарминигоҳдоранда печида, ба бухори обе бидоронад, ки андар он дермана, бобуна ва монанди инҳоро ҷӯшонида бошанд.

Зикри доруҳои исҳоле, ки баъд аз пазиш бад-онҳо эҳтиёҷ биафтад: Аз ҷумла: шаш [дирам] ҳалилаи кобулӣ, панҷ дирамӣ афи-тимун ва афсинтин, ҷаҳор дирамӣ ҳалилаи зард, афшураи алафи гулӯдард ва омула ва

69

ду дирами тухми карафс, анисун ва тухми розиёнаро гирифта, аз [ҳамаи] инҳо ҷӯшо-нида бисозанд ва ин ба нармӣ исҳол оварад. Ё даҳ дирам кишмиш, ҳашт дирамӣ ҳа-лилаи кобулӣ ва афитимун, ҳафт дирам шоҳ-тара, шаш дирамӣ чарха ва қантуриюни ситабр ва панҷ дирамӣ алафи гулӯдард ва беҳи гӯргиёрро гирифта, бо панҷ ратл об то ба як ратл расидан бичӯшонанд.

Як ҳабби сабукест, ки агар ҳар панҷ рӯз як бор аз он ба кор бибаранд, ба ҳангоми ин [таб] судмавд ва санҷидашуда аст. **Нусхаи он:** даҳ дирамӣ афитимун ва турбид, ҳафт дирамӣ каравиё ва анисун, ҳашт дирам нонхоҳ, се дирамӣ тухми карафс ва розиёна, шаш дирам баспоя, ҳашт дирам ғориқуни сафед, панҷ дирам намаки ҳиндӣ ва ёздаҳ дирам ёраи фикроро гирифта, бо оби пудинаи бўстонӣ ҳабб бисозанд. Як ошомиданӣ аз он яку ним дирам бувад.

Аммо агар модда балгамӣ бошад, ҳабби зерин судманд буда, **нусхааш чунин аст:** Ҳашт дирамӣ афитимун, нонхоҳ ва ғорикун, се дирамӣ тухми карафс, анисун ва тухми розиёна, панҷ дирам намаки нафтӣ ва даҳ дирамӣ ёра ва турбид бигиранд. Як ошомиданӣ аз ин ду ним дирам бувад.

Агар ин [таб] ҳамроҳ бо дарди испурҷ бошад, доруи зерин суд бахшида, ба нармӣ исҳол овард ва **нусхааш чунин аст:** понздаҳ дирам усқулуфандариюн, дувоздаҳ дирам ғорикун, даҳ дирамӣ ҳалилаи сиёҳ ва ёра, ҳашт дирамӣ ҳалилаи кобулӣ ва афсинтин, ҳафт дирамӣ чарха, бодовард, камофитус ва афшураи алафи гулӯдард, панҷ дирамӣ газмозу ва беҳи кабар ва се дирамӣ тухми карафс, анисун ва тухми розиёнаро гирифта, аз онҳо маъҷун ва ё ҳабб бисозанд ва ҷунон ба кор бибаранд, ки медонӣ.

Ғизои худовандони таби ҷаҳоррӯзӣ: Аз ҳама хуб ин аст, ки тадбири ғизои эшон ан-дар ҳафтаҳои аввал то се ҳафта бидуни беҳол сохтани қувват ба сӯи як авдоза латиф-созӣ майл дода шавад. Яъне эшон бояд аз гӯшт ва [ғизоҳои] рағғанӣ⁸⁹ парҳез кунанд, зеро ин гуна тадбир моддаи ҷунон беморонро коҳиш дода, иллаташонро сабук ва муддати бемории эшонро кӯтоҳ бисозад. Баъд аз

он **Фасли чихилу хафтум:**

ногузир бояд қувватро бо ёрии масалан моҳии сангобӣ⁹⁰, хояи нимбиришт, мургчӯча ватиху барпо доранд. Чун муддате бигуза-рад, ки баробари муддати худдорӣ кардан аз чизҳои рағғанӣ бошад ва авдар ин ҳангом иллат коҳиш наёбад, аз муруоти қувват ва ба бемор додани ягон чизи қавитар аз қа-били гӯшти мург, барра, бузғола, паррандаи нозукгӯште чун тазарв⁹¹ ва дурроҷ ва моҳии хуби начандон бузург чора нест.

Бидон, ки шарти ғизои худованди таби чаҳоррӯзӣ ин аст, ки бояд он дорои якчанд сифатҳо бошад: якум ин ки на дамоваранда, балки ҳалқунандаи дамиши аз савдо ба амал омада бошад; дуввум на ин ки ситабр, балки латифсозандаи чизи ситабр бошад; севвум ин ки на банданда, балки кушояндаи шикам бошад; ва чаҳорум ин ки хуни аз он зода шаванда (57) сутуда бошад, Бештари ғизоҳое, ки чунин [сифат] доранд, он ғизо-ҳоеанд, ки дорои гармию тарӣ бувад.

Ту пеш аз ин донистӣ, ки пеш аз навбат чӣ гуна, кадом соатҳо ва чаро ғизо бидиҳанд ва низ донистӣ, ки гоҳе ба сабаби ёдшуда ҳангоми навбат ва ба наздики он ба ғизо додани бемор эҳтиёҷ биафтад, лекин беҳтар он аст, ки [бемор] табро бо шиками тихӣ пешвоз бигирад, то табиат пеш аз рондани моддаи беморӣ ба ягон моддаи дигаре машғул набошад. Шароби равшани тунуки сафед аз барои чунин [беморон] судманд аст.

Илоҷи таби чаҳоррӯзии монда: Ҳоли ин таб ҳамон таврест, ки мо пеш аз ин баён кардем ва қонуни он ҳамчинси қонуни таби чаҳоррӯзии дорои фитрат аст, вале аз он бо чизҳои андаке фарқ дорад: аз ҷумла ба ҳангоми ин беморӣ ба сабаби мондагии он майл намудан ба доруҳои ба таври мӯътадил гармиоваранда ва сардифизой кардан авлотар аст. Бинобар ин андар илоҷи он бояд масалан сикангубин, гулангубин, сикангубини бузурӣ, оби мӯътадили беҳҳо ва афшураҳои бо ангубин ба кор баранд. Дигар [тафовут] ин аст, ки ба ҳангоми ин [таб] рағ задан воҷибтар аст, зеро модда андар рағҳо гирд омада аст ва фарқи дигар ин, ки ҳангоми ин иллат ба хӯрдани гӯштҳо камтар рухсат диҳанд. **андар баёни таби панҷрӯзӣ, шашрузи, ҳафтрузи ва монанди он**

[Таби панҷрузиро ба юнони] «фимо-тавус»⁹² ва гурӯҳе амсоли инҳоро «табҳои

даврзананда» хонанд. Ин табҳо аз моддае зода шаванд, ки ҳамчинси моддаи таби

70

чаҳоррузист, лекин ситабртару камтар бо-шад. Аксар вақт ки ба амал оянд, аз савдои балғамӣ падида оянд. Аммо таби шашрӯзӣ, ҳафтрӯзӣ ва моварои он бошад, инҳоро Букрот ёд кардааст, вале Ҷолинус гӯяд: «Дар умрам ба ҳеҷ кадом аз инҳо дучор наомадам. балки таби панҷрӯзии намоёни кавиро ҳам

надидаам. Ин гуна таб шояд ноаён бошад». Ў гӯяд: «Аз эҳтимол дур нест, ки сабаби масалан таби ҳафтрӯзӣ ва нӯхрӯзӣ тадбири ғизо бошад. Яъне ҳар гоҳ ин гуна тадбирро ба кор бурда, аз рӯи он амал кунанд ва он мучиби таб бигардад ва агар ин ба маҷрои одат бидарояд, андар худӣ як вақт ҳамин гуна табро ба амал хоҳад овард. Агар ин тадбирро тарк мекарданд ва ё ба исҳол меоваранд, мучиби чунин [таб] намешуд. Пас сабаби давраҳои он ва боз омадани онҳо такрор ёфтани ин тадбир ва давраҳои он мебошад. На давраҳо ва бозомаданҳои моддаҳои, ки битарованд». Ў гӯяд: «Бинобар ин ба ҳангоми санҷиши ин иллат бояд ин ҷиҳатро ба назар гирифт, то ғазат воқеъ нашавад». Харчанд Ҷолинус вучуд доштани ин гуна табҳоро қариб инкор мекунад ва қариб аст, ки барои онҳо бунёди дигаре қоиш шавад, лекин Букрот ба таҳқиқ тасдиқ кардааст, ки таби ҳафтрӯзӣ ва нӯхрӯзӣ вучуд доранд ва андар гуфтаи ӯ ягон узри равшан ва мустақилии намоёне нест, ки эҳтиёҷ бад-он бошад, ки рӯ ба таъвили он ниҳода шавад. Гуфтаҳои андар боби ин табҳо овардаи Букрот бад-ин гунаанд, ки таби ҳафтрӯзӣ дароз аст, вале кушанда нест ва таби нӯхрӯзӣ аз он ҳам дарозтар буда, низ кушанда нест. У гуфтааст, ки таби панҷрӯзӣ беҳтарини табҳост, аз баҳри он ки вай пеш ва баъд аз бемории сил ба амал ояд. Вале гуфтаи Ҷолинус бошад чунонест, ки донишед. Ман гумон мекунам, ки ин гуфтаро як ваҷҳест. Яъне, шояд «сил» гуфта, бемории диққро хоста бошад ва гуфтааш оид ба таби панҷрӯзӣ мавзӯи қазияи мӯҳмал буда, тақозои умумӣ будан накунад. Андар ин ҳол чунин бармеояд, ки гӯё гуфта бошад: «Таби панҷрӯзӣ синфе аз бадтарини табҳост, зеро он пеш ва баъд аз диққ ба амал ояд». Ва маънои он гуфтаи ӯ чунин бошад, ки ҳар гоҳ табҳо дер давом кунанд, ранҷ оваранд ва омехтаву гуногун бигарданд, бисёр бошад, ки роҳи афрӯхтани андомҳои сарвар ва падида овардани диққро пеш бигиранд.

Хусусияти ин гуна табҳо чунин аст, ки андар поёни худ бар як равиш таваққуф кунавд ва аксар вақт ин [таваққуф] бар таби ҷаҳоррӯзӣ биафтад, ки мо онро баён намудем. Лекин онҳо ҳангоме боиси таби ҷаҳоррӯзӣ бигарданд, ки агар хилтҳоро фаровоние ва рутубатҳоро бисёрие бошад. Аммо агар пеш аз ин гудозиш бисёр ба амал омада бошад ва истифрӯғҳои аёну ноаён думодум рӯй дода бошанд, андар ин ҳол аз хилтҳо танҳо як микдори камтар ва ситабр-тари [фазлаи] ҳокистарӣ боқӣ хоҳад монд, ки он мучиби дер омадани навбат бигардад ва он чи ки ҷаҳоррӯзӣ бошад, қариб панҷ-рӯзӣ шавад. Андар мисли ин ҳолат пайдост, ки бояд тан аз барои афрӯхта шудану гирифтори диққ гардидан омода бошад. Ба изофаи он агар диққ пештар ояд, аз эҳтимол дур нест, ки хилтҳоро [фазлаи] ҳокистарие падида ояд, вале ба микдори кам, аз баҳри он ки худӣ онҳо андар поёни диққ коҳиш ёбанд ва ин фазлаи ҳокистариро уфунат ориз гардида, аз он таб падида ояд. Таби диққӣ, ки

танро пеш аз ин абгор кардааст, бинобар он [таби нав падида омада] аз он чихат бад хоҳад буд, ки вай нишонаи сӯзиши хилти ба мивдори на чандон бисёр боқимонда аст (58) ва сӯзиши он низ андак бувад. Вай инчунин аз он чихат [бад аст], ки сабаби афзоиш ва дучандии таб гардида бошад.

Агар беморихое, ки андар ягон замон ва ё ягон кишвар мушоҳада нашаванд, ин муҷиби инкори онҳо нахоҳад буд ва аз ин ҷинс беморихои бисёре вучуд доранд, ки андар шумор наоянд. Низ гуфтан воҷиб нест, ки агар таби панҷрӯзӣ ҷой дошта бошад, ночор бояд моддаи панҷум ҳам вучуд дошта бошад, [32] зеро савдо таби ҷаҳор-рӯзиро на аз он чихат гардон карда аст, ки маҳз худ савдост, балки аз баҳри он гардон кардааст, ки андаку ситабр бувад. Аз эҳти-мол дур нест, ки андар бархе аз баданҳо савдои ками ситабр ҷой дошта, ба сабаби он уфунат падида ояд. Вале касе ҳақ надорад гӯяд, ки балғамро ҳам равост, чун ситабру андак бошад, боиси навбати дигаре бигардад, зеро раво доштан як амри васеъ аст ва кам муяссар шавад, ки нақизи онро лозим бигардонад. Сипас ҳоли раво доштани ягон чизи нодидаву ношунудае, ки ягон санҷиш-гар ё донишманд бад-он шаҳодат надода-

71

аст, на чун раводоштани бошад, ки масалан Букрот барин [касоне] аз он шаҳодат дода-анд. Маро як каси боваринок чунин ривоят намуд, ки ӯ таби ҳафтрӯзиро мушоҳада кар-дааст. Аммо таби панҷрӯзиро⁹³ бошад, мо худ борҳо мушоҳада намудем ва моро зару-рат водор намекунад, ки андар ин ҳол аз барои он ягон хилти дигареро қоил шавем. Илоҷи намудҳои гуногуни ин табҳо: Илоҷи ин беморӣ ба илоҷи таби ҷаҳоррӯзии балғамӣ наздикӣ дорад ва ба ҳангоми муолаҷаи онҳо ба бештар рӯза доштан, нарма сохтани тадбири ғизоӣ ва ба ҳоби гуворандае эҳтиёҷ биафтад, ки то бо ёрии он моддаи ситабр ҳал шуда бипазад. Ба ситабр сохтани тадбир низ аз баҳри он эҳтиёҷ бошад, ки то ба ҳангоми он қувват аз пой наафтад ва ин ду намуди [тадбир] чун ду ба

ҳам зид бувад. Азбаски ин табҳо ба ҷоеанд ки қувватро сушт накунад, бинобар он мо бебоконе ба латиф сохтани тадбир пардохта, беморро як муддат рӯза доштан бифармоем ва ҳар бор ғизо додан бихоҳем, қусури инро бо чизҳои хубғизо, зудгузар ва серғизое барорем, ки моддаро на ситабр кунанд ва на биафзоянд.

Яке аз судмандтарини дармонҳо аз барои он қай овардан бо харбақ, тухми турб, турби харбақзада, ҷавзи қай ва тухми сармаҷ бувад. Низ истифрои овардан бо ёраҳо ва баъд аз он ба кор бурдани тарёк ва монанди он [ҳамчунин аст]. Андар ин ҳангом арақ овардан бо доруҳо ва бо гармобаи гарм аз ғайри ба кор бурдани об ва низ аз ғайри ба кор бурдани чизҳои тариоваранда судманд аст.

Фасли ҷиҳилу ҳаштум: андарбаёни дикк

Туро маълум шуд, ки андар андомҳо рутубатҳои гуногуннамуд ҷой доранд.

Аз ҷумла рутубатҳоеанд, ки аз барои ғизо-бахшӣ ва тар доштани пайвандгохр омода шудаанд ва яке аз онҳо андар рағҳо захира шудаанд ва дигарӣ ҳамчун шабнам андар андомҳо пош хӯрдаанд. Ин ду рутубат бар ду бахшанд ва бахши якуми онҳо, чунон ки донистӣ, моддаи таби уфунатӣ ва ё таби ҷӯшон мебошад, зеро ғизо чун ҳосил шуд, ҳамаи он сарф намешавад, балки як бахш аз он барои сарф шудан ва як бахш барои захира шудан бокД бимонад.

Аз он ҷумла рутубатҳоеанд, ки ба наздикӣ баста шудаанд ва инҳо рутубатҳоеанд, ки ба феъл ғизо гардидаанд, яъне ба ҷойҳои [муайяне] кашида шудаанд ва бадали чизҳое мебошанд, ки аз он ҷойҳо ба таҳдир рафтаанд. Онҳо андар он ҷой фузунӣ ва шабеҳи он гардидаанд, вале чун ба наздикӣ сайлонкунанда буданд, бинобар он ханӯз чандоне сахт нашуда бошанд.

Аз ҷумла рутубатҳоест, ки бахшҳои авдомҳои яксонро аз бози офариниш ба ҳам бипайванданд ва бекор шудани он боиси гусастани пайвастагӣ ва аз ҳам рехтан бигардад. Мисоли рутубати якум рағани андар ҷароғ рехта аст, мисоли дуввумӣ рағани авдар ҷирми палита ҷабидашуда аст ва мисоли севвумӣ рутубатест, ки бо ёрии он бахшҳои пунбаи палита ба ҳам пайвастаанд. Ҳар гоҳ андомҳои асли ва

72

хусусан дил афрухта шаванд, аз он, чунон ки донистӣ, ҳамин беморӣ, яъне таби диққ, падид ояд. Гармии ҷигар гоҳе боиси диққ бигардад, лекин худ он [гармӣ] диққ нест, балки диққ [бемориест], ки ба сабаби дил бувад. Ҳоли шуш ва меъда низ ҳамчунин аст. Лекин он то даме ки рутубатҳои аз бахши якум бударо аз андомҳо ва хусусан аз дил нест мекунад, чунон ки фонус рағанҳои андар ҷароғ рехтаро нест кунад, ин дараҷаи якум буда, ба исми чинс махсус аст, ки онро «диққ»⁹⁴ ва ба юнонӣ «иктикус» хонанд, зеро навъияти онро ягон номе нест. Ҳар гоҳ рутубатҳоеро ба фано бирасонад, ки аз бахши якуманд ва ба ҳал сохтани рутубатҳои бахши дуввум ва нест кардани онҳо оғоз кунад, чунон ки ҳар гоҳ шӯъла рағани авдар ҷароғ рехтаро ба охир расонад, ба нест кардани рағани андар ҷирми палита кашида шуда бипардозад, ин дара^ ҷаи дуввум бувад, ки онро «пажмурдагю ва «морасмус»⁹⁴ хонанд. Инро араз ва [мар ҳалаҳои] оғозу анҷом ва миёна ҳастанд Дигар ин ки (59) ҳар кӣ ба марҳалаи инти ҳоии пажмурдагӣ расид ва хусусан агар б; ҷое бирасад, ки гӯшт бихушқад, ўро рох) халосӣ нест ва кам бошад, ки шюҷ бипа зирад, магар он чи Худой хоста бошад. Ҳа] гоҳ инҳо ба охир бирасавд ва рутубатҳо ба фано шудан оғоз кунанд, ки аз бахш севвуманд, чунон ки шӯъла ба сӯхтан ҷирми палита ва рутубати аслии он оғс

1 дараҷаи севвумбувад ва онро «аз • ва «сованза» ва ба юнонӣ ⁵хонанд. Ин

нлат аз ҷумлаи он , ки онҳоро на навбатҳост ва на
вбатҳо.

Гшрриг гуфтаанд. км таби диққӣ ё бо . ишрииш»ЕЯВ басташуда. ё масалан
бо гӯшт •а т V'гядомҳои аслпн сахте чун устухон ш лш^ . ^^ровезад. Агар аз
ин гуфта чунин *ЕД, ки он ба гарнки нест кардани [андар ин чвзхо буда бо
онҳо дар-ин ва маънон якл^м як бошанд,

: мурод аз он чуззс-; оошад, ки нахус-; габи диққ нест мгкарда рутубатҳои г
баста гардша мгбошад, ин гуфта 1 дуруст нахоха^ 5уд. ; гоҳе баъд аз таби
якрӯзӣ ва гоҳе ^оҳои уфунатӣ ва омосҳо ба амал бисёр баид ;ст. ки диққ аз
аввал худ падида ояд ва андомҳои асли ^1-\"—\". шуда бошанг} хилтварӯхпеш
аз .;рӯхта набошад. Баръакс, бояд гонҳо битафсанд за сипас ба гузашти чанд
андомҳои асли тафс пайдо , вале ин ба шартест, ки ягон сабаби ~ -авие ориз
кагардад. Як сабаб баил-вгз: издцатнок ва ё ба таври суи даровех--1 =_1Л :о
модда метгвонад гоҳе сабаби диққ . Сабаби таби якрузи бошад. Мисолиин - -гг,
кионбохезумбардувачҳбичае= зачҳ ба тарнки гарм кардану бухор \"
::^нионвад}ЪЕ;,^ оатарикиафрӯхтан. ~ - 5и уфунатӣ ва омосӣ бисёр вақт аз он
:•- : 5а беморип -нхк бигузарад, ки таб
- -ддат ёбад, латкфсозии ғизо андар ин
эм шиддатнок карда шавад, оби сард дан нагузоранд ва бо ёрии тилоҳо ва
вдҳо хусусан хангоми бемориҳои

- .- \"Ҳои ҳамчавсрп дил, масалан ҳиҷоб,
: :•: дилро муро от накунад. .: *::ёр бошад, ки хангоми он ба иллоти -...:'''-
. ^ши қувват ва д>т,юдум аз хуш рафтан : ноилоҷ ба бемор хамр, оби гӯшт, :
мушк ва монанди он бидиҳад. Гоҳе _ - - \": габҳои уфукатӣ ва омосҳо
мураккаб • '-\" -1Д. Диққандар оғозбадушворӣши-- ;_ ба осонӣ муолаҷа шавад,
вале ба - :кшиносудушвормуолаҷабубад.Пажт ! ба охир албатта илоҷнопазир
аст. ааҳо: Набз борик, саҳт, думодум ; за бар як ҳол пойдор бувад. Аммо жз
ламси чунош беморон дарёфт-
шаванда бад-ин гуна аст: гармии аз эшон эҳсосшаванда камтар аз гармии
таби сунухус ва [бемориҳои] бад-он монандест, ки аз чихати моддаҳои
афрӯхта мебошад. Андар оғоз [гармии] ба ламс дарёфта паст аст, вале агар
даст бар он мавзеъ соате биистад, гармии саҳт ва сӯзише ҳис карда шавад, ки
пайваста рӯ ба афзоиш бувад ва аз ҳама бештар мавзеҳои рағзову шараёнҳо
гарм бошанд. Гармии чунин беморон яксон буда, коҳиш наёбад. Лекин ҳар
гоҳ андар [рағҳо] ғизо бигузарад, гармӣ афзоиш ёфта шиддатнок шавад ва
набз қавӣ гардида, бузург шудан бигирад, чунон ки оташ хангоми расидани
равған баланд бигардад ватобай [тобнок] хангоми рехтани об [аз худ гармӣ
барорад]. Бинобар ин бархе аз пизишкони нодонро чунин ориз бигардад, ки
беморонро ба иллоти ин гуна ҳолат рӯй додан аз ғизо хӯрдан боз доранд ва бо
ҳамин эшонро ба ҳалокат бирасонанд. Ин яке аз далелҳои қавии диққ аст ва

ғизо ба ҳангоми дигар табҳо ҳарчанд мучиби ҳаракатҳои пуризитироби табиат бигардад ҳам, вале ногузир мучиби ин гуна афрӯхта шудан нахоҳад шуд. Ин гуна афрӯхта шудан на чун афрӯхта шудани дигар табҳост, ки баъд аз фишурдагии набз падида ояд ва бо давраҳои муайяне бошад, балки он баробари газо додани бемор ҳар вақте ба амал хоҳад омад. Худованди беморӣ гармии андар хеш бударо чандон бисёр ҳис накунад, аз баҳри он ки вай ҳамчун мизочи андом ва созгори он гардида бошад. Ту чигунагии ҳолро андар ин гуна вазъ аз Китоби нахустин донистӣ. Лекин гармӣ ба ҳангоми хӯрдани ягон ғизо ба иллати шид-дат ёфтани зоҳир бигардад.

Яке аз далелҳои гузаштани таби якрӯзӣ ба таби диққӣ ин аст, ки авҷ гирифтани гармӣ андар рӯзи севвум ниҳоят бо шиддат бошад. Андар бештари ҳолатҳо таб баъд аз дувоздаҳ соат рӯ ба пастравӣ ниҳад, вале агар таб аз дувоздаҳ соат гузарад ва нишонаҳои пастравӣ зоҳир нагарданд, балки то ба рӯзи севвум бикашад ва шиддат ёбад, пас ин таби диққ аст. Яке аз далелҳои бо табҳои уфунатӣ таркиб ёфтани диққ ин аст, ки гармии хушк баъд аз поён ёфтани пастравӣ ва баъд аз араки фаровон боқӣ бимонад, пажмурдагӣ лоғарӣ беш аз андозае бошанд, ки ба мучиби ин иллат

73

бувад ва пешобу бироз равғаннок оянд. (60) Агар [бемории] зоҳир диққ [33] ва ноаён ғай-ри диққ бошад, бар ин фишурда шудани [набз] ба ҳангоми навбатҳо далолат кунад, зеро ин гуна ҳолат ҳангоми диққ албатта вуҷуд нахоҳад дошт. Бидон, ки гоҳе диққ бо меъда даровехта оғоз ёбад ва он мизочи чи-гарро аз тариқи ҳамҷаворӣ табаҳ кунад.

Нишонаҳои пажмурдагӣ: Аммо нишонаҳои пажмурдагӣ ин аст, ки ҳар гоҳ таб ба сӯи пажмурдагӣ равона шавад ва хусусан агар сабаби гирифтани диққ шудан омосҳои ҳалнашаванда бошанд, андар ин ҳангом саҳтӣ, заъф, хурдӣ ва думодумии набз шиддат бигиранд. Ин ориз, яъне думодумии набз ва инчунин суръат ҳам саҳт афзоиш ёбанд ва набз аз ҷумлаи он чинсе бигардад, ки бо номи «думи муш» маъруф аст. Агар [пажмурдагӣ] аз сабаби ошомидани шароби гарм падида омада бошад, ба ҷои набзи «думи муш» набзи «ҷуволдӯзӣ» ҷой хоҳад дошт. Аразҳои пажмурдагӣ ниҳоят ба шиддат зухур накунанд, зеро онҳо фурсати то ба ин дараҷа расидан наёбанд. Андар пешоб фазлаи равғанӣ ва пулакчаҳо падида оянд. Чашмон ба фуру нишастан сар кунанд ва ҳар гоҳ пажмурдагӣ ба марҳалаи ахир бирасад, фурунишастагии онҳо шиддат ёбад ва хинби хушк бисёр бигардад. Марзаҳои устухонҳои ҳар як андом ва рӯй берун бароянд, ҳар ду гижгоҳӣ пахшшуда бигарданд, пӯсти пешонӣ аз ҳам кашида шавад ва тобиши пӯст биравад ва ҷунон бинамояд, ки гӯи бар вай губор нишастааст ва ё аз офтоб сӯхтааст. Ҳол ба ҷое бирасад, ки аз бардоштани абрувон гаронӣ ояд ва чашм аз гайри хоб рафтани

пинакравандаю пӯшвда бигардад. Бинӣ борик ва мӯй дароз шаванд, шупуш паидид ояд ва шикамро хушкида, ба пушт часпида ва чунон дарёбӣ, ки гӯё пӯсти хушкида бувад ва бо кашида шудани худ пӯсти синаро ҳам кашида бошад. Ҳар гоҳ нохунҳо хамида, камоншакл бигарданд, [пажмурдагӣ] ба марҳалаи анҷом бирасад ва ба азҳамрезандагӣ оғоз кунад. Ҳар гоҳ пажмурдагӣ ба азҳамрезӣ табдил ёбад, куркуракҳо гудохта шаванд.

Дармони таби диққи. Ғараз аз дармони таби диққӣ сардиоварию тарифизоист ва ҳар як аз ин ду тадбир аз тариқи наздик сохтани сабабҳои он ва аз миён бардоштани сабабҳои зидди он анҷом ёбад. Гоҳе мумкин аст сабаби яке аз онҳо сабабгори зидди дигарӣ бошад. Масалан сабаби сардиоварӣ бошад, ки сабабгори хушкидан бигардад ва ин зидди тарифизой бувад, чунон ки бо курсҳои кофурӣ, табоширӣ ва монанди онҳо сардифизой кардан ҳамин гуна бувад. Гоҳе мумкин аст сабаби тарифизой низ сабабгори тафсонидан бигардад, ки ин зидди сарди-физой бувад. Чунончи шароб ба ҳақиқат тарӣ биоварад, лекин [баробари он низ] битафсонад. Бинобар он бояд инро ба эътибор гирифт ва ҳар гоҳ зарурат тақозои сардифизоии қавӣ кунад ва он бидуни хушкиоварандагӣ набошад, баробар бо чу-нин [дору], ё пеш ва ё баъд аз он [дорухое] бидиҳанд, ки дорои қувваи тарифизоиянд. Ҳамчунин агар зарурат [чизҳои] ба таври қавӣ ва зуд тарифизоянда тақозо кунад, чунончи оби гӯшт ва шароб ҳамин гуна бувад, андар ин ҳол бояд ҳамроҳи онҳо, ё пеш ва ё баъд аз онҳо чизе ба кор бибаранд, ки дорои қувваи сардифизоист.

Агар сабаби диққ омос ва ё дарди ягон андоме бошад, вочиб аст, ки нахуст онро дармон кунанд. Ҳар кӣ бихоҳад тадбирҳои гуногунро ба таври мураккаб ба кор барад, ки каси табаш саҳт шиддатёфтаре созгор бошанд, бояд нахуст [ба бемор] бомдод курсҳои кофур ва дигар чизҳои ба равиши он бударо бо сикангубин бидиҳанд, баро-бари баромадани офтоб оби чавро бо харчангҳо, агар беморро аз онҳо бад наояд, ё бо гулоб ва ё бо оби анор бидиҳанд ва ба наздики хуфтан агар аз сӯи меъда ва дигар [андомҳо] ягон монеае набошад, ба ӯ луоби аспгул бишомонанд. Тадбири сардифизой, чунон ки донистӣ, аз дорухои ошомидани сардиоваранда, аз тараҳои сардифизой, аз курсҳое чун курси кофур, аз зимодҳои сардиоваранда, дорухои чарбӣ ва монанди инҳо ва аз сард сохтани ҳавои [атрофи беморон], агарчи зимистон ҳам бошад, иборат аст. Агар бемор таҳаммули ин кардан натавонад, болопӯши ӯро сабуктар созанд, зеро сард сохтани ҳавои [атрофи] ӯ беҳтарин тадбир бувад. Уро либосҳои сандалу кофурзада бипӯшонанд, [хушбӯи-ҳои] бӯи гул, кофур ва сандал дошта, меваҳои сард ва шохисфараме бибӯенанд, ки бар вай гулоб пошида бошанд ва бо арақоварию гармоба кардан бухордиҳӣ кунанд⁹⁶. Зимодҳои саҳт сардиоварандаро

бар андомҳои наздик ба андомҳои нафас-гирӣ набояд муддати дароз нигоҳ дошт, зеро бошад, ки онҳо нафас ва овозро зиёни бузурге бирасонанд. Бояд бемор бештар ба осудагӣ, хоб, фароғат ва дилхушӣ машғул бошад ва бояд ўро аз чизҳои хашмангез, хузнангез ва андӯховар ва аз гуруснагию ташнагаи тўлонӣ кашидан дур бидоранд. Зимодҳои сардиоварандае, ки барои чунин [беморон] ба кор бибаранд, бояд аз атрҳо иборат бошанд, зеро [андудани] атрҳо хусусан бар сина ва атрофи он аз ҳама хубтар суд бибахшад ва [низ] бояд онҳо сардиоваранда буда, вале қабзкунанда набошанд, зеро қабзкунандагӣ ба изофаи хушконидаи кувваи доруро фурӯтар гу-заштан нагузорад. Бояд [зимодҳоро] пайвас-та иваз кунанд, то дору бисёр истода гарм нашавад ва гармӣ наоварад ва ба изофаи он бояд шиддатнокии сардиовариин он риоя карда шавад. зеро агар он ба шиддат сардӣ оварад. (61) аз эҳтимол дур нест, ки андомро нотаъон оозад ва агар ба наздики андомҳои нгфаепгӣ оошал, ачаб нестхиҷоб вадигар андомҳоро қарахт сохта, онҳоро аз баро-вардани нафас ба осонӣ боз дорад. Тадбири тариоварӣ аз ғизоҳои нарм, меваҳо, обзан-ҳо, доруҳои ҷарбӣ, зимодҳо, доруҳои андар бинӣ қапшданӣ, доруҳои андар бинӣ афкан-данӣ, осудагӣ, фароғат ва гуруснагӣ ва ё ташнагӣ нақашидани [бемор] иборат аст.

Зикри **доруҳои сардиоварандае, ки [хоси] нн гуна беморонанд.** Аз ҷумла тари-оварандаи онҳо ё саросар ғизоиянд ва ё бахпш ғизоӣ андар онҳо ғолибият дорад. Мисоли ин оби ҷави бо харчангҳо ҷӯшонида аз ҷиҳати харчангҳои доштааш ҳамин гуна аст. Харчангҳоро бояд аз андомҳои атрофӣ, яъне аз дасту пойҳо ва ашкҳо пок кунанд ва бо оби сарду намаки хуш ва хокистар се бор ва ё беш аз он бишўянд, то покиза шаванд ва бадбӯияшон биравад. Сипас онҳоро андар [оби] ҷав биҷӯшонанд. Мисоли [дигар] дӯғи маска баргирифтаи гов, ё а[^]уг[^]ҳои тараҳои маълуме, ки андар бобҳои ғабҳои тез ёд шудаанд ва ё луоби аспғул мебошад. Сирко бошад саҳт хушкиоваранда буда, дорои кувваи халкунандагист. Бинобар ин бояд онро омехта бо оби бисёр ва ё бо баъзе чизҳои тарифизояндаи нармиоваравда бишоманд, то ки хар ду хусусияти он мўътадил бигар-

дад. Шири хар ба изофаи тариовари қариб сардибахшанда буда, ҳатто гурӯҳе тарифи-зоии онро бартар аз тарифизоии дӯғи маска баргарифтаи гов шуморидаанд, лекин он қасонеро созгор аст, ки фақат ба таби диққӣ гирифтोरанд ва ягон модда ва хилти омодаи гандидан надоранд. Бояд эҳтиёт шуд, ки шир панир нагардад вояке аз чизҳои боздорандаи ин ҳолат шакар бувад. Ҳар гоҳ туро бими гандидани шир падида ояд, онро ба нармӣ ба исҳол овар, вале агар бими он дошта бошӣ, ки аз [исҳол] тафс падида хоҳад омад, бемор-ро якчанд рӯз [аз истеъмоли шир] боз дошта, андар ин ҳангом бо курсҳо ва обҳои меваҳо муолаҷа кун ва сипас [шир доданро] аз сар бигир.

Аммо мисоли доруҳои сардиоварандаи бидуни тарифизояндагӣ курсҳои

маъмулу тавсифшуда, яъне курсҳои кофур ва курсҳои сарди аз беҳи марҷон сохташуда ва ё масалан курсҳоеанд, ки ба сифати зерин буда, нусхаи онҳо чунин аст: чаҳор дирамӣ табошир ва гили арманӣ, шаш дирам гул ва се дирамӣ тухми хурфа, бодранг, каду ва кахраборо гирифта, аз онҳо курсҳо созанд. Як ошомидани он ба қадри ду дирам буда, саҳт хуб аст.

Низ як доруи ба ҳамин наздикест, ки нусхаи он чунин аст: се дирамӣ забони барра, нашоста, самғ ва касиро, чаҳор дирамӣ гили арманӣ ва табошир, панҷ дирам хашхош, шаш дирамӣ гул, тухми каду, бодранг ва хурфа, ҳафт [дирамӣ] донаи бихии муқаш-шар, тухми харбуза ва тухми хиёрза ва даҳ [дирам] рубби ширинбаёнро гирифта, бо луоби аспғул маъҷун созад.

Аммо доруҳои чарбӣ, тилоҳо, зимодҳои сардиоваранда, доруҳои андар бинӣ кашиданӣ ва доруҳои андар бинӣ афкан-дани сардиовар ҳамонҳоеанд, ки донистӣ. Аз ҳама беҳтари онҳо доруҳои чарбиест, ки аз равғани каду, хашхош, нилуфар, бед ва бунафша бигиранд.

Фаршҳои сардиоварандаи тарифи-зоянда бояд саҳт ҳамвор ва аз чарми гулоб-пошда ва ё аз навӣ катоне иборат бошанд, ки ба Табаристон бисозанд ва андаруни онҳоро бо чизҳое оғанда созанд, ки гарми-бахшанда набошанд, балки аз ҷинси катони ҳаллоҷӣ карда буда, онҳоро пайваста нав бикунанд. Ё бояд фаршҳоро аз чармҳое бисозанд, ки пури об карда бошанд ва пеш

75

аз он онҳоро бизанавд, то об густурда шавад ва андар як ҷой ҷамъ наояд. Бояд ба наздики обҳо ва маҷроҳои онҳо бошад ва ба зерин он баргҳои дарахтони сарди таре аз қабилӣ бед ва ҳамешабаҳор, тараҳои тар ва аз гулҳои сардиовар масалан гули садбарг ва низ баргҳои дарахтони сард, сарнавдаҳои тоқ ва монанди инҳо паҳн кунанд.

Зикри доруҳои тариоварандае, ки [хоси] чунин беморонанд. Аммо он чи аз инҳо, ки низ дорои сардиоварист, пеш аз ин ёд шуданд ва ҳоло ин ногуфта мондааст, ки чи гуна ба бемор ширҳову дӯғи маска баргирифта бидиҳанд ва чи гуна обзанҳову гармоба, доруҳои чарбӣ, равғанҳо, тилоҳо ва дигар тадбирҳоро ба қор бибаранд. Чи гуна ба бемор додани ширҳоро мо андар боби сил ва хушкӣ меъда баён кардем ва бояд он қонуни муолаҷа бошад. Ҳеҷ шир баъд аз шири занон ба шири хар, сипас ба шири буз намерасад, [34] вале чунон ки медонӣ, бояд ба онҳо гиёҳҳо ва тараҳои сарди тар бидиҳанд. Агар диққро ягон чизи канда метавониста бошад ва агар ягон гандагӣ ба сабаби моддаи ҳосилшуда, рӯй надода ва ё эҳтимоли рӯи додан надошта бошад, ин [ширҳо] ва хусусан шири хар [диққро] биканад ва ҳеҷ чизе мисли он сазовори бартарӣ нест. Шир аз оғози диққ то анҷоми он аз барои чунин беморон суд-манд аст ва шири занон (62) ба тариқи [аз пистон] макидан беш аз ҳама созгор бувад.

Қонуни ба бемор додани дӯғи маска баргирифта низ ба ҳамин наздикӣ дорад ва агар неру ёварӣ кунад, беҳтар он бошад, ки нахуст аз даҳ дирам оғоз намуда, [сипас] то ба сик дирам ва беш аз он бирасонанд. Туро мебояд бо он ягон курси сардиовар биомезӣ ва агар қувват барои гуворидан ёварӣ кунад, ба ҳангоми ошомидани якум ва ахир метавонӣ миқдори ёдшударо афзоиш бидиҳӣ.

Аз обзанҳо аз ҳама беҳтар он аст, ки ба ҳангоми он об нимгарм ва ҳарорати бисёртар надошта бошад ва ба изофаи он дорои қувваҳои тараҳо ва гиёҳҳои сарди-бахшандаю тарифизоянда бошад ва [гар-мияш] ба ҷое бувад, ки арак овардан як сӯ биистад ҳатто боиси намнокии [пӯст] ҳам кагардад. Раво нест, ки аз обзан бухори гарм барояд. Агар ягон монеае намебуд, аз истеъмоли обзани сард чизе беҳтар нест.

Лекин заъфи тани беморон ва логарии он монеи он бувад. Аммо ба аввалҳои [беморӣ обзани сард] бошад, ки эшонро шифо бахшад. Вай гоҳе заъфи танро низ шифо бахшад, вале ба изофаи он ба мучиби мизочи хеш андак сардие биоварад, ки онро метавон муолаҷа намуд. Агар тан аз ин ҳам заъифтар бошад, бими он аслг, ки ба диққи пирона⁹⁷ гирифтор кунад. Ин бисёр кам рӯй дода ва бо вучуди он фаро расидани замони маргро ба дарозо бикашад ва гоҳе бемор ба ҳангоми он як муддати хеле қобили муло-ҳаза зинда бимонад. Бисёр бошад, ки ба чу-нин намуд гузаштани диққ созгортар бувад.

Аммо ба ҳангоми обзан, ки мо ҳадиси онро овардем, беҳтар он аст, ки нахуст аз оби як андоза гарм оғоз намуда, тадриҷан ба оби ба таври мӯътадил сарди таҳаммул-пазир бигузаранд. Ин гуна ба тадриҷ рафтор кардан танро пазири сардӣ бигардонад, зеро аз ногаҳон ворид шудани чизи муҳолифи мизоч дард паид ояд. Инчунин тан аз оби гарм чизе шабеҳи фарбеҳӣ ҳосил карда, бо ҳамин таҳаммули оби сард кунад. Агар обзанро андар як рӯз се бор ба тақрор кор фармоянд, хуб хоҳад буд, вале бояд онро бо эҳтиёт ба кор бурд, то қувват наафтад. Агар ду соат пеш аз обзан оби ҷав бишоманд, хуб бувад. Агар баъд аз дӯши-дани шир бар тан ба тавре ки мо онро баъд шарҳ хоҳем дод ва он аз барои васеъ шудани маҷроҳои гизо бошад, обзан ба кор баранд, сипас оби ҷав ва чизҳои бад-он монанд бихӯранд, баъд сабр кунанд ва баъд аз он барои густариш ёфтани гизо [бори дигар] обзан ба кор бибаранд, ин бисёр хуб аст. Баъд аз обзан ва гармоба бо равғанҳои сардифизояндаи тариоваре аз қабili равғани бунафша ва хусусан бо он [рав-ғане], ки аз равғани каду сохта шудааст ва инчунин бо равғани нилуфар ва равғани [холиси] каду равғанмолӣ кунанд. Агар баъд аз обзани [гарм] ба обзани моил ба сардии андак ва таҳаммулпазир гузаранд ва сипас равған бимоланд, ин хуб аст. Агар пеш аз ҳама равғанҳо бимоланд ва ин корро зуд анҷом дода, сипас ба оби андаке сард беда-роянд, низ хуб аст, вале ин бояд ба ҳасби таҳаммули бемор бошад ва ба тадриҷ амал кардан бад нест. Беҳтарин вақт барои ин тадбир

баъд аз гуворидани таом аст. Агар имконият бошад, ки баъд аз обзани гарм
76

якбора бидуни ба тадриҷ рафтор кардан андар оби сард бидароянд, ин аз чихати муолача бағоят хуб, вале аз чихати хатар-нокӣ сахтпурхатар бошад. Оҳиста рехтани он аз якбора ғутонидани бемор андар он камтар хатарнок, вале камтар судманд аст. Бояд сардии об ба андозаи сардии оби тобистон. яъне миёни нимгармӣ ва ниҳоят сард бувад.

Агар нахусг ба ҳоли нотагон набудан бар андомҳои [бемор] шир бидӯшанд ва ё агар бемор нотагон бошад, ширро омехта бо об ба кор баранд ва сипас обзан истифода кунанд, хуб хоҳад буд, зеро бар тан дӯши-дани шир сахт тарифизоянда бувад. Ширҳои аз барои дӯшидан хуб онхоест. юи ёд шуданд ва бояд онхоро [бевосита] аз пистон бвдӯ-шанл. Бехтар он аст. кн шаб бар тамоми тан ва пайвандгоҳҳо рағғанхон ёдшударо мо.тида бжоанл.

[Аз гармобаҳо] ба бемор танҳо ба гармобае даромаданро иҷозат бидиҳанд, ки арак наоварад, натафсонад, нафасро дигаргун насозад, гармии обаш камтар аз гармӣ хавои он бошад, гармии оби он ширгарм буда ба ҳадде бошад, ки нуфуз ку-над, вале ранҷовару арақовар набошад ва бояд андар тани бемор ягон моддаи омодаи гандидан ҷой надошта бошад. Хусусан [набояд] ин ба хангоме бувад, ки ханӯз таом гуворида нашуда аст, балки ба хангоме бояд гармоба кунавд, ки таоми гуворидаро андар тан густариш додан бихоҳанд. Набояд андар он дер бимонанд, балки зуд берун шаванд ва чун аз он берун омаданд, ягон чизи тариовар ва ягон ошобае бихӯравд, ки зиёновар набошад ва аз ҷав ва шир сохта бошанд. Агар [беморро] андар гармоба ташнагӣ рӯй диҳад, онро бо оби ҷав, оби дӯғ ва шири хар ором кунанд. Бояд ба гармоба даровардани чунин беморон ва аз он ҷо баровардани эшон ба тариқе бошад, ки ягон озоре наёбанд ва мо аз ин андар ҷойҳои дигар огоҳӣ додем ва бахше аз онро боз хоҳем овард. Бояд [беморро] андар боргире⁹⁸ бардошта. ба гармоба бибиранд, (63) ки андар он фарши ҳамворе густурда бошанд. Чун ба хонаи якум расиданд, ўро бар кўрпаи нарме гузаронда хобонанд, ки яке аз чизҳои муносиби гармоба аст. Ҷомаҳояшро андар ин ҷой ва ё агар хонаи миёнгин гарм набошад, авдар он ҷой бикашанд. Андаряке

аз ин ду хона танҳо ба андозае биистад, ки ўро ғуруд оранд, андаке нафас гирад ва ба андозаи кашидани ҷомаҳо бимонад. Сипас ўро ба хонаи севвум бидароранд, ки он набояд сахт гарм бошад. Андар он ҷой то замоне биистад, ки ба обзан бардошт дорад. Ин буд он чи андар ин хусус гуфтаанд. Вале ба наздики ман дўстдоштатар он аст, ки бояд обзани ў авдар хонаи миёнгини мўътадил бошад. Ҳар гоҳ бемор аз обзани сард берун ояд, ўро бо рўймол ва ё фараҷияи" остардор печида, бо боргир ба ҷои хоб оранд. Арақи ўро бо рўймолҳо пок кунанд, [танахро] рағған бимоланд ва ғизояш бидиҳанд.

Ғизо додани худовандони диққ: Ғизои эшонро бояд баҳра - баҳра дод ва

набояд ба як бор сер таом бихӯранд. Сипас, беҳтарин чизҳое, ки ба эшон бидиҳанд, инҳост: оби ҷав; ҷав¹⁰⁰; нони аз гандуми шусташуда сохта, ки онро андар оби сард тар кунанд; ширҳо ба шарте, ки ягон чизи мо ёд карда монеи онҳо набошанд; дӯғи маскабарги-рифтаи гов, ки он серғизост; мош; каду; ва аз меваҳо «харбузаи филистинӣ»¹⁰¹, ки он харбузаи раққӣ буда, андар ҷойҳои мо бо номи «харбузаи хиндӣ» маъруф аст. Ҳар гоҳ бемор беҳбудӣ ҳис кунад, ба ӯ аз додани панири тозаи бенамак боке нест. Агар қувват заиф мешуда бошад, хубаш ин аст, ки ба ӯ оби зирабӣ бо кашнизи тар хушбӯй карда ва бо дурроҷу тилу пухта бидиҳанд. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ба бемор микдоре аз шароби тунукро бо оби бисёр омехта бидиҳанд ва гоҳе агар [бемор] қуввати гуворидан дошат бошад, эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки масусҳои аз гӯшти дурроҷ, тилу, кабк ва мурғҷӯча сохта, ҳулломи турш ва ё қариси турши аз гӯшти бузғола ва ё гӯшти гов сохта бидиҳанд. Сиркои аз масус ва ё қарис боқӣ монда барои чунин беморон судманд аст ва андар ин гуна ҳолат қувват бахшад. Гоҳе аз додани оби гӯшти омехта бо шароби меваҳои сарди турш ва ё зардии ҳояи нимбиришт чора нест. Агар нотаваии [бемор] ба беҳушӣ бикашад, эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ба ӯ оби гӯшти аз устухонҳои пахдуи бузғола гирифта бо каме намак бидиҳанд. Ин [обро] биполонавд ва бар вай якчанди он оби себ ва ними даҳяки он шароби райҳонӣ афзуда, ба таври ним-гарм [ба бемор] бишомонанд.

Аммо ба ӯ додани оби сарди начандон

77

бисёр сард ҳангоме бад нест, ки ягон монеае набошад. Ин гуна монеа ё омесе бошад, ки андар фӯрӯсӯи сари устухонҳои пахду ҷой дошта бошад ва ё кимусҳои гандида ва кимусҳои ҳомае бувад, ки андар тан ҷой дошта бошад. Ҳамаи инҳо эҳтиёҷ ба пухтан дошта ва ҳанӯз нишонаи пухтагӣ зоҳир нашуда бошад. Ҳар гоҳ ин нишона падида ояд, бими хатар камтар [хоҳад] буд. Ҳангоми ба таври гузариш аз сарсом ва ё барсом падида омадани диққ низ ҳол ҳамчунин бувад ва андар ин ҳол аз оби сард додан ба бемор худдорӣ кардан авлотар аз дигар ҳолатҳост, зеро агар диққ пас аз беморихӣ абгор-кунандаи қувват, сусткунандаи он ва нарм-созандаи устухону гӯшт ба амал ояд, ба ҳоли нотаваии [тан] омада бошад ва агар бо ин нотаваӣ ошомвдани оби сард ҷуфт шавад, [бемор] зуд ба ҷинси дигаре аз диққ гарифтор ояд, ки он [ҷинс] бо ин ҷинс аз ҷиҳати хушкӣ муштарак буда, аз ҷиҳати гармию сардӣ аз ин фарқ кунад ва бо номи «диққи пирона» ва «диққи фартутона» маъруф¹⁰² аст. Ин бемории душвор буда, ба ҳангоми он [гар-мӣ] модарзодӣ бекор бигардад. Ҳамчунин оби бағоят сарду бисёр андар ҳама ҳолат чунин беморонро зиён дорад ва [гармӣ] модарзодии андомҳои аслии эшонро табаҳ созад. Гоҳе мурдани эшонро битезонад ва ё

эшонро ба намуди дигаре аз диққи гирифтор кунад.

Андар баёни пешгирӣ кардани ҳолатҳое, ки аз паси диққи падида оянд: Яке аз инҳо беҳушист, ки тадбири [ғизоии]¹⁰³ онро мо ёд кардем. Аз ин ҷумла низ исҳол мебошад ва бояд онро муолаҷа намуд ва пешгирӣ кард, [35] зеро он дорои хатари бузург аст. Бархе аз муолаҷаи он чунин аст, ки нахуст [ба беморон] ба ҷои оби ҷав оби пист бидиҳанд ва ё андар ҷави эшон говарси бирён ва самғ, ё наски якчанд бор ҷӯшонида ва ё шире ҳамроҳ кунанд, ки бо сангчаҳо ва ё танҳо бо оташ то рафтани баҳши обияш ҷӯшонида бошанд. [Шир] хусусан бо говарс хуб аст.

Ба бемор қурсҳое бидиҳанд, ки нусхаи онҳо чунин аст: панҷ [бахш] гили арманӣ, ҷаҳор [бахшӣ] шохбулутӣ бирён ва гул, се [бахшӣ] табоширу қаҳрабо ва шаш [бахшӣ] тухми турушаи муқашшар ва донаи зиришк-ро гирифта, бо афшураи бихӣ қурс бисозанд ва пагоҳиҳо бо оби амруд ба бемор бидиҳанд. Пеш аз ҳоб ба ӯ аспгули бирён бидиҳанд, бишомад. Ҳамчунин (64) хокаи табо-шире, ки андар таркиби он мукди маккӣ низ бидарояд, саҳт судманд аст. Агар [исҳол] боиси реши рӯда бигардад, инро бо ҳукнаҳои бароят маъруф муолаҷа кунанд. Ин аз ҳама созгортар бувад.

Ҳасли ҷиҳили нухум: андарбаёни диққипирона

Одат бар ин аст, ки диққи пиронаро баъд аз таби диққӣ ёд кунанд ва мо низ ин тариқаи одатшударо пеш бигирем. Маънои «диққи пирона» ин аст, ки аз ғайри таб хушкӣ бар мизоч фармонраво бигардад. Ин гоҳе аз ҷиҳати гармию сардӣ мӯътадил бошад, вале ин ҳол бисёр кам рӯй диҳад ва гоҳе сард бувад. Ин ҳолатро аз он «диққи пирона»¹⁰⁴ ва «диққи ғартутона» хонанд, ки танро аз ғайри фаро расидани ҳангоми пирӣ он оризаҳое аз қабилӣ паҷмурдагӣ ва хушкӣ падида оянд, ки андар он ҳангом бояд ориз бигарданд. Солхӯрдагон зудтар аз барноён ва барноён зудтар аз кӯдакон ба ин [беморӣ] гирифтор оянд, чунки он гоҳе барноён ва кӯдаконро ориз бигардад. Сабаби ба ин беморӣ гирифторсозанда ё сардии фармон-равоест, ки баробари заъфи тан ҷой дошта, қувваи ғизобаҳшандаро аз пурра анҷом додани қори худ боздорад, ҷунон ки андар

поёни зиндагӣ низ чунин ҳол ба амал ояд. Аз ҳамин қабил сабабҳо оби сардест, ки онро ё бе маҳал, ё баъд аз заъфи тан ва ҷой доштани таб, ё ба ҳоли иштиҳо ва ё аз паси варзише бишоманд, ки қувватро ҳал карда, масомҳоро боз намуда ва [танро] аз барои якбора ба сӯи андомхон дарунӣ кашидани оби сард мушток сохта бошад. Ё [мумкин аст] бухорҳои бади сарде [сабабгори он] бошанд, ки ба сӯи дил бизананд ва мизочи онро сард созанд. Ё мумкин аст ҳарорате бошад, ки рутубатҳоро ҳал карда бигу-дозад, гармии модарзодиро бимирунад ва аз паси он сардӣ ва хушкӣ падида оянд. Гоҳе ин аз паси истифрӯғҳо ба амал ояд.

Гоҳе ба ифрот бо ошомиданихову зимодҳо тадбир намудани худовавдони табҳо ин ил-латро падида орад. Агар ин иллат устувор би-гардад, дармон нахоҳад пазируфт ва агар он-ро ягон ҳилае мебуд, маргро ҳам ҳилае мебуд.

78

Нишонаҳо: Андар чунин беморон на нишонаҳои пажмурдагӣю хушкандомӣ намудор бошанд¹⁰⁵, на афрӯхтагӣ ва на сӯзиш, балки бошад, ки ба ламс [тани] эшонро сард дарёбанд. Набзи эшон на чун набзи худовандони табҳои диққ, балки хурди паст ва ноҳамвор бувад, вале агар заъф ҷиддат ёбад, набз ба думодумӣ бипардозад ва ин [ҳол] хусусан касонро [рӯй бидихад], ки аз сабаби оби сард ошомидан гирифтори ин [беморӣ] шудаанд. Пешоби эшон сафеди тунук ва обакӣ бигардад ва ҳоли эшон чун ҳоли пирон бинамоад.

Андар баёни дармони диққи пирона: Инро шахси дармонгар то даме ки мустаҳкам нашуда аст, ба умеди он муолаҷа кунад, ки то мустаҳкам нашавад ва ба ҳан-гоми мустаҳкам шудан бад-он умед муолаҷа кунад, ки то марг каме ҳам бошад ба таъхир биафтад. Қонуни муолаҷаи чунин беморон гармсозӣю тарифизоист ва яке аз василаҳои тарифизоӣ чунон кӣ донистӣ, гармобаҳо мебошад. [Гармобаро] танҳо баъд аз гуво-

риш ба кор бибаранд, зеро агар онро аз паси ғизо хӯрдан ба кор баранд, қувватро аз пой биафтонад. [Аз ин ҷумла низ] ҳукнаҳоест, ки аз сару почай [гӯсфанд], нахӯд ва ган-думи далида, анҷир, хори хасак ва бобуна бисозанд. Аз ин гуна [ҳукнаҳо] ним ратл гирифта, бо ду укия рағғани кунҷид ва каме аз рағғани бон ба кор баранд. Аз паси ғизо додан ба бемор даллоқӣ кунанд. Аз пистон шир додан барои эшон саҳт суд дорад. Ангубин барои чунин беморон бағоят суд-манд бувад, чунон ки барои худовандони таби диққ бағоят зиёнвар аст. Ҳар гуна ғизо, ки тарифизо, осонгузар ва зуд ҷазб-шаванда буда, ҳеҷ часпакӣ надошта бошад, аз барои эшон саҳт созгор аст. Мисоли ин оби гӯшт, зардии ҳояи нимбиришт ва шаро-би тунуки хушбӯи каммикдор мебошад. Бояд он тарифизоие мурут шавад, ки андар боби диққ ёд шуд. Бо [чизҳои тарифизоянда] он хушбӯиҳо, зимодҳо, доруҳои ҷарбӣ, ғизоҳо ва дигар чизҳоеро биомезанд, ки гармиоваранда бувад.

Фасли панҷоҳум: андар баёни табҳои вабон ва ончики ҳамҷинси онҳост, яъне таби обилавӣ ва таби ҳасбавӣ

Андар баёни табҳои вабон: Чунон ки андар Китоби [қонунҳои] ҳамагонӣ мо туро донондем, гоҳе ҳаворо ҳам мисли об дигаргуниҳои кайфиятӣ рӯй дода, гарму сард шавад ва дигаргуниҳои табиӣ рӯй д ода, мазааш бигардад ва гавда шавад, чунон ки обро ҳам маза бигардад ва бадбӯю ганда шавад. Чунон ки об на ба ҳоли содагӣ, балки ба сабаби ягон ҷисми хокии палиде ганда бигардад, ки бо вай биомезад ва ин маҷмӯи омехтаро кайфиятӣ баде падида ояд, ҳамчунин ҳаво ҳам на ба ҳоли содагӣ, балки бад-он сабаб бигандад, (65) ки

бархе аз бухорҳои баде бо вай биомезад ва ин ҷумларо кайфияти бад падида ояд. Гоҳе ба низофаи ин [ҳаво] мумкин ба сабаби бодҳои дигаргун шавад, ки онҳо бо худ ба ҷойҳои хушхаво дудҳои бади ҷойҳои дурро биоваранд, ки андар он ҷойҳо мурдобҳои обаш гардида бошанд ва ё ҷасадҳои касони андар кушторҳо ва ё вабои каттол ба ҳало-кат расида ногӯронда ва носӯзонда хобида бошанд. Гоҳе мумкин аст сабаб андар наздикии ин ҷой буда, андар он нуфуз кунад. Бисёр бошад, ки ба сабабҳои ҷузъиётаном намуна андар дохили замин гандиҳои падида оянд ва ба обу ҳаво бигузаранд.

Табиҳои ба сабаби ҳавои хушк падида-оянда камтар аз ҳама гуна табиҳоианд, ки аз ҳавои тар рӯй диҳанд, вале андар ҳавои хушк сафр бисёр бигардад ва ин низ сабаби падида омадани табиҳои сафровӣ бувад. Аммо табиҳои вабоӣ бошанд, аз сабаби ҳавои тираи тар ба амал оянд. Табиҳо ба ҳангоми ҳавои тар бештар падида оянд, лекин дараҷаи тезии онҳо камтар ва муддатаном дарозтар бувад. Ба тобистони хушк камборон табиҳо камтар падида оянд, вале тезтар зудгузар бошанд. Беҳтарини фаслҳо онест, ки табиати хешро нигоҳдоранд.

Сарчашмаи ҳамаи ин дигаргуниҳо бархе аз ҳайъатҳои гардун аст, ки онҳо ба наҳви барои мо намуна мундби ин [дигаргуниҳо] бигарданд, вале гурӯҳе андар [донистани он] иддаое намудаанд, ки ба ҳақиқати исбот-шуда ягон нисбате надорад. Баръакс, бояд донист, ки сабаби аввал ва дури он шаклҳои осмонӣ ва сабаби наздик ҳолатҳои заминӣ мебошанд. Ҳар гоҳ қувваҳои коргари осмонӣ ва қувваҳои корпазир мундби саҳт тар шуданиҳаво бигарданд, бухорҳовудудҳоро ба ҳаво бардошта, андар он паҳн кунанд ва бо ёрии гармии заифе онҳоро бигардонанд. Чун ҳаво бад-ин дараҷа расад, бар дил

79

хуҷум кунад, мизочи руҳи андар вай бударо табаҳсозад, рутубати доштаашро бигандонад ва гармие ба амал оварад, ки берун аз ҳадди табиат буда, аз тариқи худ андар тан густариш ёбад. Бинобар ин таби вабоӣ падида омада, гурӯҳе аз одамонро фаро бигирад, ки эшон нӯ андар хеш хосияти пазируфтани онро дошта бошанд, зеро агар ғоил худ танҳо мавҷуд бошад, вале феълпазир пазири он набошад, феълу феълпазирӣ ба амал нахоҳад омад. Баданҳо ҳангоме омодаи пазируфтани инфилои мо баён мекарда бигарданд, ки бо хилтҳои бад пур бошанд, зеро баданҳои пок қариб аз он мунғайл нахоҳанд шуд. Баданҳои нотавон низ аз он мунғайл бигарданд ва мисоли ин баданҳои касони бисёр ҷимӯкунанда ва баданҳои фарохмасом ва тари он касонест, ки бисёр гармоба кунанд.

Нишонаҳо: Ин таб ба зохир ором, вале андар ботин тосаваранда буда, аксар ба ҳалокат бирасонад. Аз сабаби он сӯзишу афрӯхтагии қавӣ ҳис карда шавад. Ба ҳангоми он нафас бузург, балавд ва думодум, бисёр вақт танг ва

бисёр вақт бўйнок бигар-дад, ташнагӣ шиддат ёбад ва забон бихуш-кад. Гоҳе бо манипш гаштан ва ё афтодагии иштиҳо зухур кунад ва агар аз тариқи зӯран ғизо додан бо ин [ҳолат] муқовамат наку-нанд, беморро баҳалокат бирасонад. [Низ] дил дард кунад, испурч бузург бигардад, тосаи саҳт падида ояд ва бемор андар ҷои хоб печу тоб хӯрад. Бошад, ки сурфаи хушк ояд, қувват биафтад, беҳушӣ оғоз ёбад, ақл парешон бигардад, фӯрӯсӯви сари устухон-ҳои пахлу аз ҳам кашида шавад, беморро беҳобӣ рӯй диҳад ва тан сусту беҳол шавад. Гоҳе баробари он табишҳои сурху бўр рӯй диҳанд, ки гоҳе зуд намудор ва зуд пинҳон бигарданд ва қулоъ ва решҳо падида оянд. Набз андар бештари ҳолатҳо думодуми хурд бувад ва аксар вақт шаб шиддат ёбад. Гоҳе чунин беморонро ҳолате чун истиско рӯй диҳад ва аз [шикамашон] зарда ва дигар [хилтҳо] бираванд. Бирози эшон нарми баднамуд ва ғайри табиӣ бувад. Гоҳе сав-довӣ [36] ва аксар вақт кафкии бадбӯй буда, андар таркиби он чизе аз чинси чизҳои гудо-занда ёфт шавад. Пешоби эшон обмонанди зардавии савдовӣ бувад. Бисёр бошад, ки савдо ва аз он ҳам бештар сафро қай кунанд ва арақи бадбӯй оваранд. Ин таб бо қавитарин намуди аразҳои ёфтшуда оғоз ёфта, ба беҳушӣ, сардии дасту пой, лисаргус, кузоз ва ташаннуҷ бурда бирасонад.

Гоҳе як намуд аз ин гуна табҳои вабӣ ба амал ояд, ки ба ҳангоми он бемор ва каси аз наздик ламскунанда чандон гармии бисёре ҳис накунанд ва набзу пешоб на он қадар бисёр тағйир ёбанд, вале бо вучуди ин зуд ҳалоккунанда буда, пизишкон андар кори он ҳайрон бимонанд. Аксари беморони нафасашон бадбӯй чи аз ин гурӯҳ ва чи аз гурӯҳи якум бимиранд, зеро гандагӣ андар дили эшон мустаҳкам гардида бошад.

Нишонаҳои вабо: Бархе аз чизҳои ба вабо далолаткунанда ва ба равиши сабаб буда ин аст, (66) ки андар аввалҳои ҳазон ва ан-дар моҳи айлул¹⁰⁶ рехтани сангҳои осмонӣ ва ситораҳои паррон бисёр рӯй диҳад ва инҳо ҳамчун огоҳии сабаб аз вабои падида-янда огоҳӣ диҳанд. Ҳар гоҳ боди ҷануб ва боди сабо андар ҳар ду моҳи конун¹⁰⁷ як чанд рӯз бивазанд, [низ чунин бошад]. Ҳар гоҳ ҳаворо гирифта ва ё губорнок бибинӣ ва гумони борон кунӣ, вале маълум шавад, ки ҳаво губорноку хушки беборон аст, бидон, ки мизочи зимистон табаҳ аст. Аммо вабои тобистонӣ бад буда, камборонии баҳор ва сардии он ба [ин гуна вабо] далолат кунанд. Сипас агар бибинӣ, ки боди ҷануб бисёр бивазад ва ҳаво якчанд рӯз тира шуда, баъд аз он як ҳафта ва беш аз он соф бимонад ва сипас шабона сармо ва рӯзона дамбастагӣ, гирифтагӣ, тирагӣ ва гармӣ ба амал оянд, пас вабо рӯй додааст ва чашм-дори падида омадани табҳои вабӣ, обила ва монанди он бош. Ҳамчунин агар тобис-тон саҳт гарм набошад, вале саҳттира буда, дарахтон губоролуд бошанд ва пеш аз ин андар ҳазон ситораҳои паррон, отапшора-ҳо, найзакҳо

ва ғайра зоҳир шуда бошанд, пас ин нишонаи вабост. Инчунин агар ҳаво-ро бибинӣ, ки андар як рӯз чащӯн бор бигар-дад, як рӯз ҳаво соф шуда, офтоб равшан битобад ва рӯзи дигар ҳаво тира шуда, офтоб андар пӯшиши ғуборие бинамояд, ҳукм бар он кун, ки вабо падида ояд.

Аммо нишонаҳои ба тариқи муқорана бо сабаб буда, бад-ин гунаанд, ки масалан бибинӣ, ки ғӯкҳо зиёд гарданд ва ё бибинӣ, ки ҳашароти аз гандагӣ зодашаванда бисёр шаванд. Яке аз чизҳои бад-ин далолатку-нанда он аст, ки бибинӣ, ки мушҳо ва

80

аз бахшҳои [хун] аз бархеи дигар ҷудо шаванд. Аз ҷумла сабаби як қисм аз ин [ҷӯшиш] ҳолати шабеҳи [ҳолати] табиӣ буда, хун аз баҳри он бичӯшад, ки то пасмондаҳои ғизои ҳайзии ба ҳангоми обистан ҷой дошта ва бо худ омехтаро ва ё он чизеро, ки баъд аз обистан аз ғизоҳои тираву бад андар он зода шудааст ва аз саба-би он қавому сахтияш тунук гардидаанд, берун ронад ва гавҳари қавомёфтаи аз аввала ҳам қавитару зоҳиртаре ҳосил кунад, чунон ки табиат бо афшураи ангур низ ҳамин кор кунад ва онро қавом дода, ба шаробе табдил диҳад, ки гавҳараш яксон буда, кафки бодӣ ва дурди хокӣ аз он ҷудо шуда бошанд. Аз он ҷумла ҷӯшише бошад, ки сабаби он як амри берунист. Ин нахуст шӯриш ба амал оварда, хилтҳоро пурра бо хун биомезад ва сипас ҷӯшишу ғаввора задан падида ояд. Мисоли ин он ҷӯшишест, ки ба ҳангоми аз кайфиятҳо ва низоми лозимии худ гардидани фаслҳо ва хусусан баҳор рӯй диҳад.

Обила ва ҳасба аз ҷумлаи бемориҳои гузарандаанд ва аксар баъд аз бисёр вази-дани бодҳои ҷанубӣ ба амал оянд. Тани пази-рои обила тани гарми тар ва хусусан дорои рутубати чиркин ва низ тана бошад, ки ба ҳангоми рағзадан аз он хун кам ояд. Аз миёни ғизоҳо ғизоҳоеанд, ки зуд ба обила гирифта кунанд ва хусусан [ин ҳангоме рӯй диҳад], ки кас ба онҳо одат накарда бошад ва аз паси онҳо доруҳо ва ғизоҳои гармиоваранда бихӯранд. Мисоли ин ширҳо ва хусусан шири шутур ва модӣён буда, каси бад-онҳо одат накарда аз онҳо бисёр бихӯрад, сипас [шароби] зиёд ва ё доруҳои гарм биошомад,

Обила як намуди бўҳрон аст. Аксар вақт, ки оро бигардад, кӯдакон ва барноёнро ориз бигардад, вале пиронро бисёр кам ва танҳо ба сабабҳои қавӣ ва андар кишварҳои гарми тар рӯй диҳад. Ориз гардидани он андар танҳои тар бештар аз танҳои хушк ва андар баҳор бештар аз зимистон бувад. Баъд аз баҳор андар охири ҳазон ва хусусан агар пеш аз он тобистони гарми хушк омада ва ин ҳазон ҳам гарми хушк бошад, аз ҳама бештар рӯй диҳад.

Обила нафақат андар пӯст ва маҳалҳои аз сӯи берун буда, балки андар ҳамаи андом-ҳои яқсони ҷи зоҳирӣ ва ҷи ботинӣ ва ҳатто андар пардаҳову асабҳо низ рӯй диҳад. Ҳар

гоҳ обила падида ояд, хориш ба амал орад ва сипас чизҳое чун сари сӯзан ва

арзанмонанде зоҳир шуда, баъд [37] реш бигарданд ва римнок шаванд. Сипас [рими] онҳо берун омада, худи онҳо ба хушкрешиҳои гуно-гунранге табдил ёбанд ва баъд аз он бире-занд. Гоҳе обила ба [реши] фалағмунӣ ва мошаро ва ё ба реши ғарбелак табдил ёфта, рим кунад. Аксар вақт ки ин зоҳир бигардад, ба ранги фалағмунӣ зоҳир бигардад, вале бошад, ки ба рангҳои гуногуни хокистарӣ, бунафшӣ ва сиёҳ намудор шавад.

Обиларо синфҳо ва рангхост: Бархе аз он сафед, бархе зард, бархе сурх, бархе сабз, бархе бунафшӣ ва бархе моил ба сиёҳӣ бувад. [Обилаи] сабз ва бунафшӣ баданд ва ҳар андоза, ки онҳо ба сиёҳӣ бигароянд, ҳамон андоза бадтар ва ҳар андоза камтар бигароянд, ҳамон андоза дуртар аз бадӣ хоҳанд буд. Обилаи сафед ва хусусан оне аз ҳама хубтар аст, ки камшумори бисёрҳаҷм, зудрӯянда, кам тосаоваранда ва пасттаб бувад: бибинӣ, (68) ки баробари падида омадану рӯидани он таб сушт шавад ва рӯиданаш авдар серӯзагӣ ва ба наздики он оғоз ёбад. Баъд аз обилаи сафед обилаҳое биистанд, ки бузургҳаҷми сершумор ва ба якдигар наздик ҷойгирифта, вале пайваст набоянд. Аммо онҳое, ки ба якдигар пай-васта буда, ҳатто пораи бузурге аз ғӯштро фаро гирифтаанд ва серпахлу ва ё гирда-шакланд, бад бувад. Обилаҳои дучандии бузурге низ ҳамчунинавд, ки андар тикхоҳи якеи онҳо обилаи дигар ҷой дошта бошад. Обилаҳои сафеди хурд, саҳт, ба якдигар наздик ва ба саҳтӣ бароянда ҳарчанд ки ба оғози [беморӣ] беосеб ба назар бирасанд, вале гоҳе бими онро доранд, ки пазиши онҳо ба саҳтӣ гузарад ва баробари онҳо ҳоли бемор бад шуда, мумкин аст ўро ба ҳалокат бирасонанд, зеро сабаби он ситабрии модда бувад. Яке аз намудҳои бади аксар вақт бими ҳалок шуданро дошта онест, ки ҳолаш андар дигаргунӣ буда, гоҳе намудор бигар-дад ва гоҳе пинҳон ва ин хангоме бошад, ки хусусан ба ранги бунафшӣ зоҳир шавад. Обилаҳои часпаке низ ҳамчунинанд, ки беҳшавии онҳо аз заъфи қувват ва аз сабз шудану сиёҳ гардидани ҳалоккунандаи андом ҳолӣ нест. Он сабзу сиёҳшавие, ки баъд аз беҳ шудан падида меояд, агар қувватро наафтонанд, балки қувват

82

баробари онҳо афзоиш ёбад, ин гуна обила ҳалоккунанда нест, лекин бошад, ки [худованди хешро] гирифтори решҳо ва дигар бемориҳои бад-ин равиш будасозад. Агар [нахуст] таб ва сипас обила ба амал ояд, беосебтар аз он бошад, ки нахуст обила ва баъд аз он таб ногаҳон рӯй бидиҳад. Аксар вақт аз ҳоли нафасгирӣ ва овози бемори обила бояд хабардор шуд, зеро агар ин ду хуб бошанд, ҳоли [бемор] хуб хоҳад буд. Вале агар бибинӣ, ки нафаси бемори обила ва низ бемори ҳасба канда-канда меояд, ҳадс аз он бизан, ки қуввати ў афтида ва ё ҳичоб варам кардааст. Агар бибинӣ, ки ташнагӣ шиддат меёбад, тоса саҳт омаду шуд дорад, зоҳири тан сард бигардад ва обила ва ё ҳасба сабзранг ҳамегардад, пас ин аз ҳалок шудани бемор огоҳӣ

диҳад. Инро чунин [далел] такзят бидиҳад, ки агар обила аз чинси дер бароянда ва дер падид-оянда бошад. Аксари мардумоне, ки аз оби-ла бимиранд, аз тариқи гулӯгир шудан ва ё зоҳир шудани хуноқ бимиранд. Гоҳе эшон бад-он сабаб бимиравд, ки қувват ба иллати реши рӯдагон ва исҳол биафтад. Ҳар гоҳ намуди бунафши обила ва ҳасбаро бибинӣ, ки андарун фурӯ хамеравад, бидон, ки он боиси аз хуш рафтани бемор хоҳад шуд. Агар бемор зуд пешоби хунӣ кунад ва аз паси

он пешоби сиёҳ ояд ва хусусан агар андар ин миён афтодагии қувват ҷой дошта, ба изо-фаи он шикамрави сабзу хунӣ ва мисли оби гӯштшуста ҳамроҳ бо афтодагии қувват бошад, пас [бемор] ҳалокшаванда аст.

«Хумайқо» [бемориест], ки миёни обила ва ҳасба биистад ва беосебтар бувад. Бисёр бошад, ки агар модда аз барои ровда шудан ду бор ҷамъ шавад, одам ду бор ба [обила] гирифтор ояд. «Муми арзизигун» обилаест, ки донаҳои он андар рӯй, сина ва пшам беш аз соқи пойхо бирӯянд. Ин намуд бад буда, далолат бар моддаи ситабре кунад, ки ба сӯи дасту пойхо раванда нест. Инро бидон.

Нишонаҳои падид омадани обила: Гоҳе пеш аз зоҳир шудани обила пушт дард кунад, бинӣ бихорад, хоби ба тарс дида шавад, андомҳои тан саҳт хала кунанд, ҳамаи танро гаронӣ фаро бигирад, ранги рӯю ҷашм сурх шавад, ашк бирезад, афрӯх-тағӣ ба амал ояд, ҳамёза кашидану даҳон-фожа бисёр бигарданд ва ба изофаи он нафас танг ва овоз ҳаста шаванд, оби даҳон ситабр бигардад, саргаронӣ ва сардард ба амал оянд, даҳон бихушқад, тоса руй диҳад, гулӯ ва сина дард кунанд ва ҳангоми бар пушт хобидан ва ё бар пушт майл кардан пой биларзад. Низ бар изофаи ҳамаи инҳо таби ҳаррӯзӣ бигирад.

Ҳасли панҷоҳу дуввум: андар баёни ҳасба

Бидон, ки ҳасба ҳамчун обилаи сафро-вист ва андар бештари ҳолатҳо миёни ҳар ду ҳеҷ фарқе нест, вале гоҳе бо он аз ҳам фарқ кунанд, ки ҳасба сафровӣ буда, ҳаҷман хурд аст ва чунин аст, ки гӯи аз пӯст таҷовуз накунад. Онро хусусан андар оғоз ситабрии чандон қобили эътиборе нест. Обила андар оғози пайдоиш дорои баромадагӣ ва ситабрӣ бувад. Ҳасба камтар аз обила [хатарнок] аст ва ба ҷашм камтар аз обила осеб бирасонад.

Нишонаҳои падид омадани он ба нишонаҳои падид омадани обила наздик аст, лекин маниши гаштан ба ҳангоми он бештар, тоса ва афрӯхтагӣ шадидтар ва дарди пушт камтар бувад, зеро ин гуна дард ба ҳангоми обила ба сабаби пурии хуние ба амал ояд, ки рағи бар пушт ҷой гирифта бикашад. Аз баҳри он ки обила ба сабаби бисёрии хуни табаҳ шуда ва ҳасба ба сабаби шиддатнокии бадии хуни табаҳшудаи миқдоран кам зода шаванд. Ҳасба аксар вақт якбора ва обила кам - кам бирӯянд.

Нишонаҳои беосебии ҳасба мисли нишонаҳои беосебии обилаанд:

[Ҳасбае], ки зуд зухур карда, рӯй занад ва бипазад, беосеб аст (69) ва [ҳасбае], ки саҳт сабз ва бунафшӣ аст, бад бувад. Оне, ки дер бипа-зад ва думодум беҳушию тоса орад, ҳалок-кунанда аст. Оне, ки якбора таҳ занад, низ бад буда, беҳушкунанда бувад.

Дармон: Агар шароит бардорад, ба ҳангоми обила бояд зуд ба раг задан пардох-та, ба миқдори кофӣ хун бигиранд. Ҳасба низ агар ҳамроҳ бо пурии хунӣ бошад, чунин кунанд. Муддати ин [тадбир] то рӯзи чаҳор-рум буда, ҳар гоҳ обила рӯй занад, ба рагза-нӣ пардохтан нашояд, вале агар бибинӣ, ки пури шиддатнок ва модда ғолиб аст, ба андо-заи сабуки овардан раг бизанӣ. Созгортарин тадбире, ки ба ҳангоми ин иллат ба кор бибаранд, рагзанист. Агар раги биниро боз

83

кунанд, андар манфаат чун хуни бини буда, ноҳияҳои барсӯвини танро аз зиёни обила эмин бидорад ва ин аз барои кӯдакон аз ҳама осонтар бувад. Агар раг задан воҷиб ояд ҳам, [хуни лозими] пурра ба якборагӣ нагиранд, зеро ин бими ғасод шудани яке аз сарҳои андомҳоро дорад. Ҳамчунин ин гуна хунгирӣ барои касе низ бимнок аст, ки ўро гармихомӯшшавӣ саҳт давом дорад.

Ба ҳангоми ҳар дуи ин [бемориҳо] андар марҳалаи ОЕОЗ бояд [ба бемор] ғизоҳое бидиҳанд, ки дорои хусусияти қувватбахшӣ буда, ба изофаи он пасгардонандаи [модда] ва хомӯшкунандаи гармӣ бошанд ва табиат бандандаву хунситабркунанда набошанд. Мисоли инҳо унновои бо тамри ҳиндӣ сохта, ошобаи шукуфаи хурмо, наскбои исфедбой ва он чизҳое, ки дорои нарми-оварии начандон зиёд бувад. Бинобар он бояд бо ин гуна [ғизоҳо] тамри ҳиндӣ ва дигар чизҳои созгор ҳамроҳ кунанд. Кадубо ва тарбуз [низ аз ҳамин қабилавд]. Хулоса, бояд ба оғоз табиат нарм бошад ва беҳтарин чизе, ки бо он табиатро нарм бидоранд, тамри ҳиндист. Агар табиат аз ин нарм нашавад, андар он ба оҳистагиву эҳтиёт ширхист, ё тарангубин ва ё оби олуи таркарда биаф-зоянд. Гоҳе агар баробари падида омадани аввалин осори обила ба бемор се дирам шароби кадарро¹¹¹ бо як дона курси кофур бидиҳанд, мумкин аст суд бахшад. Андар ин гуна ҳангом шароби шукуфаи хурмо судманд аст. Ҳар гоҳ беморӣ шиддат ёфта, аз рӯзи дуввум бигузарад ва обила ба рӯ задан оғоз кунад, гоҳе мумкин аст сарди-физой аз он ҷиҳат сабаби рӯй додани хатои бузург шавад, ки фазларо андарун банд бисозад ва онро ба сӯи андомҳои сарвар бурда, ба он имконият надихад, ки рӯ зада, бигардад ва нороҳатию тоса падида орад. Гоҳе ин боиси аз ҳуш рафтани бемор бигардад. Баръакс бояд андар ин гуна ҳолат ба фазла бо доруҳое ёварӣ кунанд, ки онро ба ҷӯш оранд ва масомҳоро бикушоянд. Мисоли ин гуна [доруҳо] розиёна ва караф-сест, ки онҳоро бо шакар ба шакли афшура ва ё бо шакли ҷӯшонидаи беҳу тухмҳои онҳо [ба кор бибаранд]. Гоҳе ба бемор як

микдор заъфарон бибӯёнанд. Оби анҷир сахт хуб аст, зеро анҷир моддаро батаври пшдцатаок ба зоҳири тан биронад ва ин яке аз сабабҳои раҳой ёфтан аз зиёни ин беморист.

Яке аз тадбирҳои андар ин ҳангом ниҳоят судбахш ин аст, ки панҷ дирам локи шуста, ҳафт дирам наски муқашшар ва се дирам касироро гирифта, бо ним ратл об то ба чаҳоряк ратл расидани он бичӯшонанд ва ба бемор бидиҳанд. Яке аз доруҳои аз барои рӯ задани обила сахт ёвар чунин аст: ҳафт дирам анҷири зард, се дирам наски муқашшар, се дирам лок ва ду дирамӣ касиро ва тухми розиёнаро гирифта, бо яку ним ратл об то қариб се яки он боқӣ мондан бичӯшонанд. Сипас онро полида, чун аз он ба бемор бидиҳанд, гармиро аз ноҳияҳои дил биронад ва ҳафаконро боз дорад.

Андар ин ҳангом [ба бемор] набояд ба зинҳор ягон рағание наздик оварда шавад ва бояд [38] ўро бо болопӯш¹¹² печида, хусусан андар зимистон аз ҳавои сард пано-ҳаш бидоранд ва бо ў чунин муомала ку-нанд, ки бо каси хоҳони арақ овардан муо-мала кунанд, зеро сардӣ масомҳоро бибан-дад ва модцаро пас бигардонад. Бисёр ошо-мидани оби бо барф сард гардонида ва ан-дар омадан ба чодари катонии дурушт¹¹³ аз барои ў сахт бад аст. Гоҳе рағ задан ҳам бад бошад, аз баҳри он ки [моддаҳои] рӯзанан-даро баргардонда, ба пас бибарад. Бинобар ин баъд аз ду-се рӯза [шудани беморӣ] бояд эҳтиёт кард, [ки набояд хун гирифта шавад].

Ҳар гоҳ аз печидан бо болопӯш ва гарм сохтан ҳолате чун беҳушӣ ва ё худи беҳушӣ ориз бигардад, аз сард гардонидани ҳаво ва хусусан [ҳавои] нафасмегирифта ва зуд аз бўи кофуру сандал истифода бурдан чора нест. Агар аз андаке кушода доштани тан андар чодари катонии дурушт ва ё ҳавои сард чора набошад, бояд чунин кард. Ҳамчунин агар аз чорабинӣ кардан бо гармсозӣ, тарки сардиоварӣ кардан ва низ зуд рӯ задани обила бемор ягон сабуқӣ наёбад, баръакс бибинӣ, ки гармӣ афрӯхта шуда, забон сиёҳ бигардад, зинҳор гарми-физойнакун.

Бояд худовандони обила ва ҳасбаро аз зимод намудани шикам дур дошт, зеро андар ин кор ду хатар аст: яке нафас ҷо ба ҷо танг бигардад ва дигар ин ки исҳоли бад ва пешо-би хунӣ рӯй диҳанд. Андар охири беморӣ бояд табиатро муҳофазат намоянд ва ба бемор ба ҷои наск, (70) чунон ки ҳаст, наски як чанд бор аз тарики нав кардани об ҷӯшонида бидиҳанд ва ба ҷои наски бо

84

таври ҳинди турш гардонида наски бо оби донаи анор, тутум, ғӯра ва монанди инҳо турш гардонида бидиҳанд.

Дорухое, ки ситабргардонанда, сардгар-донанда ва аз ҷӯшиш боздорандаи хунанд ва ба истеъмоли онҳо андар оғози беморӣ амр шуда аст, масалан инҳост: рубби чуқурӣ ва ғӯра; обҳои меваҳои сард; хусу-сан шароби кадар;

шароби шукуфаи хурмо; худи шукуфаи хурмо; ва қалби дарахти хурмо. Шароби қадар нусхаҳои бисёре дорад, ки мо онҳоро андар Қарободин ёд кардаем, вале мо андар ин ҷо як нусхаи аҷиб ва қавие аз он, яъне як нусхаеро ёд кунем, ки бо оби дӯғи якчанд бор турш гардонида сохта шуда, ниҳоят кавист. Ин нусха чунин аст: ду бахш аз рубби қадар бигиранд ва ё агар ёфт нашавад, худи қадарро гирифта, сӯхон кунанд ва сӯхонмайдаи онро бигаранд ва ё онро кӯфта, сипас ин кӯфтагиро бигиранд ва онро бо ним чанди худ аз сандал андар сиркои тақир шуда ва ё андар оби ғӯраи холис якчанд рӯз тар кунанд. Сипас онҳоро охиста ва дер бичӯшонанд то нарм шаванд ва баъд фишурда, оби онро бигиранд. Сирко ва ё оби ғӯра ҳар қадар бисёр бошад, ҳамон қадар хубтар хоҳад буд. Сипас оби дӯғи маска баргирифтаеро бигаранд, ки панири онро ё аз тариқи бағоят полидан чудо карда бошанд ва ё бад-ин гуна чудо карда бошанд, ки онро мисли панир то ғазлаи обӣ чудо кардан ҷӯшонида бошанд. Баъд орди ҷавро гирифта, аз он ва аз оби дӯғ фуққоъ бисозанд ва он фуққоъро турш сохта, биполанд ва бори дигар аз он ва аз орди ҷав фуққоъ сохта, онро турш кунонанд. Ҳар андоза ин корро бештар такрор кунавд, ҳамон андоза хуб хоҳад буд. Баъд, аз он панҷ бахш, аз оби амрудӣ чинӣ, оби биҳии турши сероб, оби анори турш, оби себи турши сероб, оби дӯлона, оби лиму, оби олуи турш, оби фишурдаи шукуфаи хурмо, оби кундуши тоза¹¹⁴, оби тути шомие, ки пурра напухта аст, оби зардолуи хоми турш, аф-шураи ғӯра, афшураи чуқурӣ, афшураи сар-навдаи ток, афшураи гули форсӣ, афшураи нилуфар ва афшураи бунафша сеяки як бахшӣ, аз афшураи дилаи турунҷ ва афшураи дилаи норинҷ ду се яки як бахшӣ, аз афшураи кашниз, коҳу, барги хашхоши тар, коснӣ ва хурфа ҷаҳоряки як бахшӣ, аз афшураи барги бед, барги себ, барги амруд, барги дулона, барги гул ва барги садпай-ванд ҷаҳоряки як бахшӣ, аз афшураи «риши буз», гули хушк, нилуфари хушк, афшураи зиришки хушк, тухми коснӣ, тухми коҳу, гулнор, нилуфар ва гул ним даҳяки ж бахшӣ, аз афшураи пудинаи бӯстони тар шаш-яки як бахш ва аз афшураи зиришки тар ним бахш гирифта, ҳамаи ин доруҳо ва афшура-ҳоро бо ҳам як ҷо намуда, бар оташ мурак-каб созанд ва андар он ҷаҳор бахш наск, ду бахш ҷави мукашшар, се бахш тутум ва се бахш донаи анор афзуда, ҳамаро бар оташ то ним шудан бичӯпюнанд. Сипас онро бигуздоранд, то сард шавад ва хуб омехта, биполанд. Баъд аз барои ҳар як се сад дирами он як мисқол кофурро гирифта, бисованд ва бар буни каду ва ё обгинае¹¹⁵ биниҳанд ва аз болояш доруи [мазкурро] охиста бирезанд. Баъд сари ҷогаҳро бо ягон чизе сахт баста, бар оташи лаҳча чандоне биниҳанд, ки қариб ба ҷӯш ояд. Сипас онро баргирифта, бичунбонанд ва бар бастӯе¹¹⁶ бирезанд ва сари онро бибанданд, то [бӯи] кофур бар на-ояд. Як ошомвданӣ аз ин то даҳ дирам бувад. Бархеҳо

андар он ба қадри салоҳиди хеш микдоре аз сунбул, занҷабил, тухми розиёна, анисун, мурч ва мушки замин биафзоянд.

Ҳар гоҳ обила пурра рӯ зада аз рӯзи ҳаф-тум бигузарад ва андар он пухтагӣ зоҳир би-гардад, агар онҳоро ба нармӣ бо сӯзани зар-рин бикафонанд ва рутубаташонро бо пунба бичинанд, хуб хоҳад буд. Аммо намакпошӣ бошад, аз он чора нест, вале агар бихоҳӣ, ки намак пошӣ, ба обилаҳои ба наздикӣ кафонидаи бузургу дарднок намакро нарасон, зеро аз он ба сӯзиш оянд, баръакс, ғайри он-ҳоро намак пош ва онҳоро бигузор, то ҷои сӯзан зада баста шавад ва баъд аз он метаво-нӣ ба онҳо намак бипошӣ. Пеш аз пурра ба анҷом нарасидани пазиш намак напояш, зеро (71) ин гоҳе боиси падидаи омадани омос ва сӯзиши саҳт бигардад. Намакпошӣ танҳо баъд аз пазиш як амри зарурист. Ин корро бо намакобе кунанд, ки дорои қувваи заъфа-рон бошад. Ва агар он об оби гул бошад, боз беҳтар хоҳад буд. Агар обе бошад, ки андар он газ, наск ва гулро ҷӯшонид, сипас намак афканда бошанд ва хусусан агар ан-дар он ба изофаи ин кофуру сандал афзуда бошанд, ин бағоят хуб хоҳад буд. Намкпошӣ [обиларо] зуд бипазонад, бихушконад ва бирезонад. Дуд андохтан бо газ саҳт суд-

85

манд аст ва андар зимистон бояд пайваста аз ҷӯби газ оташ афрӯхт. Агар обила саҳт тар бошад, аз дуд андохтан бо мурд ва барги он чора нест.

Ба ҳангоми пухтани обила ва зарурати хушконидаи он яке аз тадбирҳои судманд ин аст, ки бемори обиларо бар орди гуринҷ, говарс, ҷав ва боқилӣ бихобонанд. Аз ҳама созгортар он аст, ки инҳоро андаруни кӯр-паи аз матои тунук сохтае бигиранд, ки таъ-сирашон аз он бигузарад. Барги ширинбаён андар ин ҳолат хуб аст, вале равған андар худӣ ин ҳангом низ бад аст, зеро он хушк шудан нагузорад. Ҳар гоҳ обила ба хушки-дан оғоз кунад, бояд чизҳои андар ин кор ёварикунандае аз қабилӣ доруҳои ёдшудаи

Ҳар гоҳ аз сабаби обила решҳо ориз бигарданд, чунин [беморонро] марҳами сафеди хусусан омехта бо каме аз кофур, сӯнеши¹¹⁷ беҳи найшакар бо оби гул, ё сӯнеши решаҳои дарахти бед ва дарахти дӯлона суд доранд. Гоҳе пошидани сафеда ва мурдосанг судманд аст. Агар андар бинӣ хушкрешӣ бошад, онро мумравгане суд бахшад, ки аз равғани гули холис бо каме сафеда ва иқлимиё сохта бошанд. Ба кор бурдани равған баъд аз хушкидан ва ба ҳан-гоми реш шудан хуб аст: ба ҳангоми хушки-дагӣ аз он ҷиҳат хуб аст, ки онро зуд бирезо-над ва ба ҳангоми решшавӣ аз он ҷиҳат [хуб аст], ки моддаи марҳамҳост. Марҳами сурх аз барои решҳои обила хуб аст. дорои қувваи заъфарон тило карда шаванд.

Фасли панҷоҳу севвум: андарбаёни муруоти андомҳо ва аз офати обила ва ҳасба нигоҳ доштани онҳо

Андомҳое, ки бояд аз офати обила химоя карда шаванд, чашм, гулӯ,

куркураки бинӣ, шуш ва рӯдагон мебошанд, зеро ин андомҳо реш хоҳанд шуд. Аммо чашм бошад, гоҳе аз байн биравад ва гоҳе бар вай сафедӣ ориз бигардад. Гулӯ бошад, гоҳе онро хуноқ ориз гардад ва гоҳе як чунон реше андар вай па-дид ояд, ки ягон чизро ба сӯи сурхной фурӯ бурдан нагузорад ва гоҳе ин андар он ҷой ба хӯраи қаттол табдил ёбад. Куркураки би-нӣ бошад, гоҳе андар вай реш ба амал ома-да, маҷрои нафасро бибандад. Андар шуш бошад, гоҳе аз сабаби донаҳои обила ва ҳасба ба таври пшддатнок тангии нафас ориз бигардад ва гоҳе агар реш шавад, ба сил гирифтор ояд. Рӯдагонро бошад, гоҳе реш рӯй диҳад, ки аз он ба душворӣ шифо ёбанд.

Аз барои ҳифзи чашм аз ҳама беҳтар он аст, ки хусусан андар рӯзи якуми [беморӣ] бар вай обкома ва оби кашнизи дорои тутум ва кофур бикашанд. Обкома низ ба танҳой [хуб аст]. [39] Ҳамчуни сурмаеро ба чашм бикашанд, ки бо оби кашниз ва оби тутум парварида, андар он кофур афзуда бошанд. Афшураи дилаи анор низ хусусан андар марҳалаи оғоз хуб аст, вале агар [обила] рӯ зада бошад, кашидани оби гул ва кофур [ба чашм] созгортар бувад. Чунин ёд кардаанд, ки андар ин ҳангом [ба чашм] кашидани нафти сафед саҳт хуб аст. Яке аз чизҳои, ки занон андар ватани мо баъд аз обила ва па-дид омадани офат андар чашм ба кор биба-ранд, равгани pista мебошад. Агар парда ба амал омада бошад, ин [илоҷ] онро биба-рад ва чашмро дуруст кунад. Шиёфи сафед ба ҳангоми баромадани табишҳо хуб аст.

Даҳон ва гулӯро бад-ин гуна ҳифз кунанд, ки масалан андар оғоз анор бимаканд ва донаашро бихоянд. Хусусан агар бемор ба шикоят кардани дарди [ҷаҳону гулӯ] оғоз кунад, тути шомӣ бимакад ва бо рубби он гарғара кунад. Андар ин ҳангом низ бояд андак-андак аз ин рубб билесад.

Аммо куркураки биниро аз тариқи тило кардани момисо, сандал, рубби ғӯра ва сир-ко [муҳофазат кунанд]. Биниро бо сиркои тан-ҳо обгардон кардан саҳт судманд аст. Аз ба-рои ҳифзи шуш ҳеҷ чиз ба доруи лесидани нарме нарасад, ки аз наск ва бо тухми хаш-хош сохта бошанд. Барои нигоҳ допгани дил ба бемор матбухи аз анҷир ва наск сохтаеро бидиҳанд, ки пеш аз ин ёд шуд ва он гармиро аз ноҳияҳои дил бигардонад. Рӯдахоро аксар вақт бояд баъд аз марҳалаи оғоз ва бо доруҳои қабзкунанда муҳофазат кунанд. Агар андар поёни иллат пшкамравӣ оғоз ёбад, инро бо курсҳои табоширу рубби чуқурӣ ва бо курсҳои тухми туруша муолаҷа кунанд.

Фасли панҷоҳу ҷаҳорум: андарбаёни баркандани пайҳои обила

Мо андар ин бобат бори дигар андар боби чизе бигӯем, ки аз ҳама бештар созгор аст оростагӣ сухан хоҳем ронд, (72) вале ҳоло ва саҳт муносабат дорад. Бархе аз чизҳои,

ки пайҳои обиларо баркананд, инҳост: беҳи наи хушконида; орди боқилӣ;

сӯнеши чӯби бед; сӯнеши беҳи бед; сӯнеши беҳи найша-кар; анзарут; тухми харбуза ва пӯсти хушко-нидаи он; гуринчи шусташуда; оби ҷав; сафедии хояи мург; гили ковок (мутахал-хил); мурдосанг; шакари табарзад; нашос-та; бодоми ширин; бодоми талх; **ва аз равған-хо:** равғани савсан; равғани писта; пиҳи хар бо равғани гул; ва монанди инҳо. Оби андаруни суми баррае, ки онро бирён карда бошанд, бағоят хуб аст.

Доруҳои аз инҳо ҳам қавитар инҳост: кафки дарё; санги мурч; куст; уша; кундур; собун; бура; устухонҳои сӯхта; устухони пӯсида; тухми турб; орди турби хушконида-шуда; зарованд; ва боқилии мисрӣ.

Бархе аз хӯрданиҳои хубе, ки рангро беҳ кунанд, инҳост; анори ширин; нахӯд; шароби хушбӯй; зардии хояи нимбиришт;

оби шурбои мург, кабк, дурроҷ ва тазарви фарбеҳ. Бояд худованди [обила] пайваста гармоба кунад.

Яке аз доруҳои мураккаб аз барои ин ғараз чунин аст: аз ҳар кадоми устухонҳои сӯхта, саргини кӯҳани гӯсфавд, сафоли нав, нашоста, тухми харбуза, гуринчи шуста ва нахӯд даҳ [дирамӣ]¹¹⁸, аз донаи бон, боқилии мисрӣ, куст ва зарованди дароз панҷ [дирамӣ] ва аз беҳи наи хушк бист [дирам] гирифта¹¹⁹, аз онҳо бо оби харбуза, ё оби хиёрга, ё оби ҷав ва ё оби боқилии тило омода созанд ва бо он андомро тило намуда, рӯзи дигар бо ҷӯшонидани бунафша бишӯянд.

[Нусхаи] дигар: аз сафоли нав, устухонҳои пӯсида, беҳи наи форсӣ, нашоста, боқилии мисрӣ, тухми харбуза, гуринчи шуста, донаи бон ва куст бахшҳои баробар гирифта, аз он рӯшӯя бисозанд. Низ боқилии мисрӣ ва нахӯди сиёҳ судмавданд.

Фасли панҷоҳу панҷум: андар баёни табҳои омоси

Ҳоли табҳое, ки баъди омосҳои беруни падида оянд, аз ин пеш донистӣ ва [низ донистӣ], ки аксар инҳо аз чинси табҳои якрӯзиянд, зеро гармии ин омосҳо, на гандагии онҳо, андар бештари ҳолатҳо ба сӯи дил бигузарад ва аксар вақт онҳо аз сабабҳои берунӣ ба амал оянд. Агар ба иллати бузургӣ ва ё наздикии омосҳо ба дил гавдагии онҳо ба сӯи дил гузарад, андар ин ҳол таб ба таби аз ғайри чинси таби якрӯзӣ буда табдил ёбад ва бештари инҳо аз сабабҳои пешомадаи баданӣ ва пуриҳо ва гоҳе аз решҳое ба амал оянд, ки моддаҳои палид ба сӯи он [решҳо] рӯй оварда, андар миёни гӯштҳои ковок банд бигарданд.

Аммо табҳое, ки баъди омосҳои дарунӣ ба амал оянд, онҳо қариб аст, ки на аз расидани гармӣ ба дил аз ғайри расидани гавдагӣ ба амал оянд. Бадтарини таби аз омосҳои дарунӣ падидаюнда онест, ки агар [омоси мусаббиби] он аз чинси сурхбоди андар бархе аз андомҳои дарунӣ ба амал омада бувад ва хангоми он дард, ташнагӣ ва афрӯхтагӣ шиддат ёбанд. Бар ин гуна [таб]

нишонаҳои омехтагии талҳои бисёр бо хун далолат кунанд. Мисоли ин гуна омосҳои дарунӣ омосҳои мағз, пардаҳои мағз, сӯрохи гӯш, гоҳе [омосҳои] гулӯ, ҳичобе, ки аз паси сина аст, чигар, гурда, обгах, захдон, рудагон ва монанди инҳо мебошанд. Табҳои ин [омосҳо] ба ҳасби наздикияшон ба дил ва ё дурӣ аз он аз чиҳати сахтию сустӣ ҳар гуна бувад. Он омосе аз инҳо, ки андар андомҳои гӯшӣ ҷой дорад, таби он низ шиддатноктар аст, вале оне, ки андар [андомҳои] пардагӣ ва монанди онҳо ҷой дошта бошад, табаш заифтар бувад. Он омосе, ки андар ҳамсоягии шараёнхост, табаш шиддатноктар ва оне, ки танҳо андар ҳамсоягии рағҳои варидӣ ҷой дорад, табаш заифтар бошад. Ин табҳо ба ҳасби мод-дахое, ки ба сӯи омосҳои онҳо битарованд, аз давраҳо ҳолӣ нестанд ва давраҳои онҳо ба падида омадани [моддаҳо], ба ҳаракатҳои онҳо ва кашида шудани гармию дард ба сӯи [омосҳо] вобастагӣ доранд. Бинобар он ҳар як хилтро як даври муносиб аст.

Бидон, ки бисёр вақт омоси барсом ва ғайра беҳ шавад, вале таби он боқӣ бимонад. Ин далолат аз он кунад, ки ҳақ ба амал наомадааст. Ин табҳо ҳар гоҳ дер бикашанд ва хусусан агар омосҳо андар чигар ҷой дошта бошанд, боиси падида омадани [таби] диққ бигарданд. Аммо омосҳои ҳичобӣ бошанд, ҳар гоҳ ки мустаҳкам бигарданд, [беморро] то падида омадани диққ фурсат надиханд.

87

Ҳасли панҷоҳу шашум: андар баёни нисонаҳо ва ҳукмҳои ин гуна табҳо

Ба ҳангоми табҳои омосии даруни се синф аз (73) нисонаҳо ва арзҳо мавҷуданд: нисонаҳо ва аразҳое, ки бар андоми дардманд далолат кунанд; нисонаҳо ва аразҳое, ки бар модда далолат кунанд; ва нисонаҳо ва аразҳое, ки бар ҳолати бемор далолат кунанд. Мисоли синфи якуми нисонаҳо набзи аррагӣ, дарди ҳаландаи омоси ноҳияҳои сина, низ сурфаи нахуст хушк ва сипас тар ва дигар аразҳои барсомии бад-инҳо монанде бувад, ки бар омоси ноҳияҳои сина далолат кунанд. Умуман, дард ва ё гаронӣ андар андом ҳис карда шавад ва ин [андом] ба андозаи ғайри оддӣ беш аз дигар андомҳо гарм бувад. Бисёр бошад, ки омосҳои гарми андар андомҳои асабнок падида омадаро масалан ташаннуҷ ҳамроҳӣ кунанд.

Мисоли синфи дуввум ин аст, ки рӯз ан-дар миён шиддат ёфтани таб бар сафровӣ будани иллат далолат кунанд. Аммо аразҳои бемор бошанд, он аразҳоеанд, ки ё аз сало-мати бемор башорат диҳанд ва ё аз ҳало-кати ӯ битарсонанд.

Муҷиби таб гардидани омосҳои дарунӣ, қувватнокӣ, давомнокӣ ва сустии ин [табҳо] ба ҳасби бузургии ҳуди омосҳо, ё ба ҳасби бузургии рағҳои [андомҳо] ва ба ҳасби ҷои [андомҳо] ҳар гуна бувад, зеро бархе андомҳои дарунӣ ба дил наздиканд ва бо вай саҳт анбозӣ доранд ва бархе дигар аз он дур буда,

камтар бо вай анбозӣ доранд. Чунон ки гурдаҳо ҳамин гунаанд ва на ҳамеша ба сабаби омосҳои хеш муҷиби падида омадани табҳои қавию монда, балки муҷиби табҳои дорои фитрат бигарданд. Инҳо аз ҷинси табҳои омехта, табҳои рӯзафкан, чаҳоррӯзӣ, панҷрӯзӣ ва шашрӯзӣ буда, баробари онҳо табларза ва фарошо ба амал оянд ва кори [муолаҷаи] онҳо душвор бошад. Далели ин гуна [табҳо] он бошад, ки андар маҳалли гурда ва паҳна гаронӣ ва дард ҳис карда шавад ва андомро ба таври махсус гармие падида ояд, ки беш аз гармии ҳамешагӣ бошад.

Агар ба изофаи ин андом наздик ба

андоми сарвар бошад, ё ба таври қави бо он анбозӣ дошта бошад ва ё саҳт ҳассос ва асабнок бошад, ин гуна андомро ба изофаи шиддатнокии табҳои аз омосҳояш вобаста нороҳатии бузург ва ташаннуҷ ориз бигарданд. Гоҳе аз паси ин гуна [табҳо] аразҳои бегонае рӯй диҳанд. Масалан ба ҳангоми омоси захдон ба изофаи таб сардари ва дарди гардан онро ҳамроҳӣ кунанд. Гармӣ ҳарчанд ба ҳангоми ин омосҳо афрӯхта бигардад, вале то ягон ҳолати саҳте набошад, чун [гармии] ҳангоми таби сӯзон буда саҳт шиддатнок нахоҳад буд. Сабабаш он бошад, ки уфунат паҳн нагардида аст ва ба сӯи берун ҳаракат надорад.

Набз ба ҳангоми табҳои омосии дарунӣ чун набзи табҳои уфунатӣ буда, андар марҳалаи оғоз хурд [40] ва андар анҷом зуд фишурдашаванда бувад. Сипас чунон ки донистӣ, ба ҳасби андом ва модда бузург, тез ва думодум бигардад ва баъд ба ҳасби асабнокӣ ва ғуштнокии андом аррагӣ ва мавҷӣ шавад.

Пешоб чунон ки медонӣ, ба ҳангоми аксари [табҳои омосӣ] ба сафедӣ бигарояд ва камранг бувад, аз баҳри он ки модда ба сӯи омос гароида бошад.

Дармони ин гуна [табҳо]: Илоҷи ин табҳо чун илоҷи табҳои тез буда, баъд аз муолаҷаи омосҳо онҳоро муолаҷа кунанд ва ба ҳангоми онҳо асли [илоҷ] аз илоҷи омос иборат буда, баробари он аз тариқи сардифизой ва тарифизой муолаҷаи табро низ мувоот кунанд. Муолаҷаи ин табҳо аз табҳои содаи гарм бо он фарқ дорад, ки ба ҳангоми ин табҳо на ба ошомидани оби сард руҳсат диҳавд ва на ба даромадан ба гармоба. Агар омос сурхбод бошад, равост, ки аз берун бар вай чизҳои сарди билфеъл сардгардонида биниҳанд. Мисоли ин [чизҳо] афшураи коҳу, ҳамешабаҳор, хурфа ва бо каме писти ҷави сафед аст, ки онҳоро пайваста бо ях сард созанд ва иваз кунанд. Гоҳе бо инҳо равғани зайтуни норасид ва ё равғани гул биомезанд. Хӯрдани коҳуи шусти сардгардонида равост ва он судманд бувад.

Ҳасли панҷоҳу ҳафтум: андарбаёни ҳолатҳои табҳои мураккаб

Табҳо бошад, ки бо якдигар мураккаб бигарданд. Гоҳе синфҳои аз онҳо бо ҳам

таркиб ёбанд, ки андар ҷинсҳои аз ҳам дур бидароянд. Масалан мураккаб

гардидани

,
таби диққи бо таби уфунати ҳамин гуна бувад. Гоҳе синфҳое аз онҳо бо ҳам таркиб ёбанд, ки андар як чинси наздик бидароянд. Масалан таркибёбии синфҳое аз табҳои уфунатӣ ҳамин гуна буда, мисоли он [тар-кибёбии] таби рӯзафкан бо таби балгамист, ки ҳамчун як таби бо номи «ним рӯзафкан» маъруфро ба амал оранд ва ё таркибёбии табҳои омосӣ низ ҳамин гуна бувад. Гоҳе синфҳое аз онҳо бо ҳам мураккаб бигарданд, ки андар як навъ бидароянд. Масалан таркиб ёфтани ду рӯзафкан бо ҳам, ё ду ҷаҳоррӯзӣ бо ҳам ва ё се ҷаҳоррӯзӣ бо ҳам ҳамин гуна буда, ду рӯзафкан андар зоҳири ҳол (74) ба намуди навбатҳои [табҳои] балғамӣ ва се ҷаҳоррӯзӣ низ ба намуди навбатҳои [табҳои] балғамӣ бигиранд. Гоҳе се таби рӯзафкан бо ҳам мураккаб шаванд ва онҳо ба навбат оянд, навбати рӯзи севвум аз ҳама шиддатнок бошад, аз баҳри он ки вай ҳангоми поёнёбии даври рӯзи якум ва ибтидои [даврӣ] рӯзи севвум бувад. Андар [рӯзи] панҷум низ ҳамчунин бошад. Ин [таркиб] ба ним рӯзафкан монанд аст, чунон ки мураккаби ду рӯзафкан ба таби навбатдори балғамӣ монанд бувад. Бинобар ин андар ин гуна ҳолат набояд пурра ба навбатҳо машғул шуд, балки бояд ба аразҳо ҳам диққат дод.

Агар ин табҳо рӯзафкани холис бошанд, яке аз чизҳои оризгарданда ин аст, ки навбатҳояшон ба кӯтоҳ шудан шитофта, аз ҳама заифи онҳо нахуст аз байн биравад. Гоҳе ба мураккаб будани [таб] баъд аз паст шудани [ҳарорат] дубора падид омадани фарошо гувоҳӣ диҳад. Барои пизишке нанговар аст, ки далелҳои ҳар як таб ва аразҳои онро донад, вале андар рӯзи якум ва дуввум мураккабии онро шинохтан натавонад. Таркиб ёфтани таби диққӣ бо таби уфунатӣ яке аз таркибҳост, ки донишмандон онро мушкил бувад аз баҳри он ки пизишкон чун якчанд бор фитратҳо ё оғозёбиҳои табларза ва фарошо ва ҳангоми араққунӣ ҷой доштани гаштаю баргашта араққуниҳо ва марҳалаҳои ҷузъиро бибинанд, гумон кунанд, ки андар ин ҷой танҳо табҳои уфунатии монда ва ё аз мондаву фитратдор таркибёфта мавҷуданду ҳалос. Гоҳе таркиб давом ёфта, ҳамчун таби ягонаи пайвасти яксони шабех ба сунухус бинамояд. Андар ин ҳангом аз мурочаат намудан ба далелҳо чора нест.

Агар навбатҳо кӯтоҳ бошанд, танҳо ба сабаби ягон амри бузурге аз қабилӣ сершуморӣ ва хусусан ба ҳангоми таби фитратҳояш дароз якдигарро дарёб карда, пайваст бигарданд. Ҳар гоҳтабҳои гуногун бо ҳам таркиб ёбанд, чунон ки ним рӯзафкан ҳамин тавр бувад, аз ҳама тези онҳо канда шуда, деррави онҳо ба таври холис боқӣ бимонад, [ҳол он ки ду таби] фитратдор, ё ду монда ва ё як фитратдор ва як монда буд. Бошад, ки бо ним рӯзафкан як

рӯзафкани дигаре, ё балғамие ва ё савдовие ҷаъм шуда, таркиб ташкил кунанд. Агар бо рӯзафкан бошад, рӯзафкан канда шуда, ним рӯзафкани холис бимонад, вале агар бо таби балғамӣ ва ё савдовӣ таркиб ёфта бошад, ним рӯзафкан канда шуда, балғамӣ ва ё савдовии холис боқӣ бимонад.

Гоҳе таркиби табҳо ба тариқаи дигаре ба амал ояд. Яъне, табҳои фитратдор ва ё мондаи ё гуногунчинс, ё якчинс ва ё якнавъ бо ҳам таркиб ташкил кунанд. Масалан рӯз-афкани даврӣ бо рӯзафкани монда мураккаб бигардад. Чунон ки ду таби фитратдор бо якдигар мураккаб бигарданд, ҳамчунин мумкин аст гоҳе ду таби монда бо ҳам мураккаб бигарданд.

Чунин тасдиқ кардаанд, ки ду таби мон-да, масалан ду рӯзафкан, бо ҳам таркиб наё-банд, аз баҳри он ки агар модда андаруни рағҳо бошад, моддаи ба уфунат гирифтор омада гуногун набошад, балки уфунат андар ҳамагони он паҳн гардида бувад. Ин ақида ба наздики ман на аз ҷумлаи чизест, ки лобуд воҷиб бошад. Аз баҳри он ки гандидан ночор аз ягон маҳалле оғоз ёфта, сипас густариш ёбад. Минбаъд ҳукумҳои шиддатёбӣ ва фитратёбӣ бар таърихи гандидани якум ҷорӣ бигардад ва ба ҳасби ин ўро ҳаракатҳо бошад. Бинобар ин шуб-ҳае нест як гандидане иттифоқ биафтад, ки ўро иқтидори андар як бахш аз модда падида омадан бошад, вале иқтидори аз паси худ падида овардани дигар [гандидан] набошад. Балки гоҳе чунин иттифоқ биафтад, ки ҳам падида ояд ва ҳам падида оварад ва ўро таърихи фитратёбӣ вашиддатёбӣ бошад.

Се тарзи таркибёбии табҳост: андар ҳам рафтан; ҷои якдигар гирифтан; ва бо ҳам печидан. Андар ҳам рафтан онест, ки яке андар дигарӣ даромада бошад, ҷои якдигар

89

таъхир биандозанд, вале на онҳоеро, ки аз ҷинси нармкунандаю табиаткушоюнда буда, нороҳатӣ наоваранд. Масалан агар балғам голиб бошад, оби печак бо гулангубин, агар сафро голиб бошад, тарангубин, ширхишт, таркардаи тамри ҳиндӣ ва шароби бунафша ва ба ҳангоми анбози якдигар будани ҳар ду хилт мураккаби ҳар ду [гурӯҳи доруҳоро ба кор бибаранд]. Баъд аз зоҳир шудани пазиш агар бо доруҳои қавӣ истифроғ оваранд, равост. Қай низ бояд ба ҳасби [хилти] голиб ё бо оби турбу сикангубини гарм ва ё бо сикангубину оби гарм ба амал оварда шавад. Пешобтозониро бояд ба воситаи он [доруҳое] ба амал биоваранд, ки ба иътидол амал кунанд. Агар пеш аз пазиш ба таври шитобкорона ба бемор [доруҳои] ҷӯшонида бидиҳанд, бими падида омадани сарсомро дорад.

Доруҳое, ки ба равиши гузариши [беморӣ] ба марҳалаи интиҳо буда, аз барои ислоҳи модда, пухтани он ва нест шудани офатҳои он судманданд, аз доруҳои сода масалан афсинтин мебошад, лекин онро баъд аз рӯзи ҳафтум ва зоҳир шудани пух-тағӣ [ба кор бибаранд] ва бояд навъи румӣ ва хуби он

бошад. Агар онро пеш аз мӯхлат ба кор бибарӣ, хилтро ба ҷунбиш орад, вале онро исғифроғ насозад ва бинобар он тоса, хиратабӣ ва маниши гаштан биоварад. Дигар ин ки вай талхию қабзкунандагии худро ба муқобили [модда] равона карда, онро бихушконад ва [ҳаракати] онро кунд созад. Ҷолинус ва касони пеш аз ӯ омада ин гуна [беморонро] бо оби ҷави дорои қувваи мурч муолаҷа мекарданд. Яке аз пизишкони пепшин гуфтааст: «Ҷолинус саҳт ба хато раф-та, андар чизе таваққуф кардааст, ки аз он бояд тааҷҷуб намуд. "У намедонад, ки мурч табро аланга бидиҳаду оби ҷав модцаро кунд созад».

Вале ин муоразакунанда хатое кардааст, ки на хоси ин маъно, балки хоси қонуни ҷӣ гуна табиатро ба ҳангоми бо ин гуна моддаҳо ба муқовамат бархостан ёрӣ додан аст. Онро бо доруҳои аз сардиоварандаҳо ва гармифизояндаҳо таркибёфта ёрӣ биди-ҳанд, то табиат ин ду қувватро аз ҳам ҷудо намуда, қувваи сардиоварандаро бо таб ва коҳияи дил ва қувваи гармсозандаро бо модда машғул дорад. Кист, ки таби ним рӯзафканро бо ғайри ин муолаҷа кунад?

Агар табиат қуввати ҷудо қарадани онро надошта бошад, ҷӣ гуна илоҷе, ки набошад, суд нахоҳад бахшид. Ин [шаҳс] аз ҷиҳатҳои дигаре низ хато кардааст, ки эҳтиёҷ бад-он нест, ки мо тариқи дарозгӯёро пеш гарифта, онро андар ин ҷо биоварем.

Ин базаҳқор гуфтааст, ки бояд доруҳои латифсозандаи на чандон гармиоваранде, аз қабилӣ қарафс ва шибит ба кор бурда шавад. Вале надоништааст, ки микдори мурчро метавон то андозае кам кард, ки гармиоварии он шикаста шавад, вале латифиоварии он аз латифиоварии қарафси бисёр камой надошта бошад. Оби ҷав бошад, мурчро андар бурда расонидани қуввааш ёрӣ диҳад, (77) ба ифрот таъсир қарадани онро шиканад ва моддаҳоро тар созад, то қувваи мурч андар онҳо ба осонӣ бигузарад. Сипас шигифттарини шигифтиҳо ин аст, ки ӯ Ҷолинусро аз касони беҳабар аз табафрӯзии мурч шуморидааст ва ӯро ба ҳангоме ҳамчун каси ғофили ин ҳолат ҳисобвдааст, ки худӣ ӯ ин дастурро дода аст.

Аммо мисоли доруҳои мураккабе, ки бояд андар ин ҳангом ба кор бурда шавад қурсҳои афсинтин ва қурсҳои гул мебо-шанд.

Қурсҳои сабуке, ки барои таби ним рузафкан хубанд: ҷаҳор [дирамӣ] гул ва беҳи савсан, се [дирам] тарангубин ва ду дирамӣ сунбул, афшураи афсинтин ва табаширро гирифта, аз онҳо қурсҳо созанд.

[Нусхаи] дигар: шаш [дирам] гул, ҷаҳор [дирамӣ] тухми туруша ва самғ, се [дирам] нашоста, ду [дирамӣ] зиришк, табашир ва тухми хурфа, ду донгӣ қасиро, заъфарон, сунбул ва рованд ва як донг кофурро гирифта, қурсҳо созанд.

[Қурсҳои] дигаре аз барои худованди ин таб, ки хусусан ҳангоми аз исҳол ва

сурфа шикоят кардани ӯ хубанд, яъне бояд ин курси санчидашудаеро ба кор бибаранд, ки нусхааш чунин аст: се [дирамӣ] сун-були хушбӯй, уд, заъфарон, зиришк ва ё афшураи он, чаҳор дирам зарованд, панҷ дирамӣ табошир, гулгунҷаи гул, лок, самғи бирён ва қаҳрабо, шаш дирам тух-ми турушаи бирён ва ҳафт дирам гили ру-миро гирифта, аз онҳо курсҳо бисозанд.

Як нусхаи хуби дигар: шаш дирам гу-ли сурх, чаҳор дирамӣ зиришк, самғ ва тухми туруша, ду дирамӣ сунбул, алафи

92

гулудард, табошир, нашоста, тухми хурфа ва донаи хиёр, яку ним дирамӣ тухми коснӣ ва тухми зарпечак, як дирам рубби ширинбаён ва ним дирамӣ лок ва рованд гирифта, ҳамаи инҳоро якҷоя кунанд ва курс созанд.

Ҳабби зерин аз барои ин иллат ва аз барои ҳамаи [табҳои] деррав ва табҳои ан-домҳои даруинро сӯзонанда хусусан ҳан-гоме судманд аст, ки моддаи балгамӣ ғо-либтар бошад: аз сабр, мастако, ҳалилаи зард, рованд, афшураи алафи гулӯдард ва афшураи афсинтин бахшҳои баробар ва аз заъфарон ним бахш гирифта, бо оби коснӣ ҳабб созанд. Як ошомиданӣ аз он ду дирам ва бо сикангубин бувад.

Як нусхаи дигари хуб, ки ба наздики фаро расидани пазиш [ва аз барои ис-ҳол]^{III} созгор аст: аз сабр, мастако, афшу-раи алафи гулӯдард, афшураи афсинтин ва гул бахшҳои баробар ва аз заъфарон ним бахш гирифта, бо оби коснӣ ҳабб бисозанд. Як ошомиданӣ аз он ду дирам ва бо сикангубин бувад.

Фасли шасту якум: гуфтор андар баёни канда шудани бемор

Канда шудан бадтар аз асли [беморист] ва маслаҳат он аст, ки андар ин ҳангом то муайян шудани ҷиҳати ин ҳолат на бояд зуд ба муолаҷа пардохт, зеро он андар бештари ҳолатҳо палид бувад.

Гуфтор андар баёни табҳо ба анҷом расид.

•

ФАННИ ДУВВУМЧЧ

АНДАР БАЁНИ ПЕШОГОҲӢу

ВА ҲУКМҲОИ БУҲРОН, //

КИ АЗ ДУ МАҚОЛА //

ИБОРАТ АСТХ/

5E5H5E5E5E5E5E5H5H5E5E5E5E5E

[42] Мо андар ин фанн ҳолатҳои бухрон, рузҳову нишонаҳои он, нишонаи пазиш, ҳукми ҳоси ҳар як далел ва [инчунин] аз нишонаҳо нишонаҳои хуб ва нишонаҳои нохубро ёд хоҳем кард. Ҳамаи инҳо он умуреанд, ки масъалаи

пешогоҳӣ рӯй онҳо ҳамечарҳад. «Пешогоҳӣ» ин аз далелҳои ҳозираи мавҷуда дар асоси он чи аз ҳоли қувват, пойдорӣ ва ё афтодагии он доништаанд ва дар асоси маърифати вақти [бӯҳрон] ва чӣ гуна гузаштани он, яъне ба амал омадан ва ё наомадани он, бар як ҳолати падиодояндае ҳукм кунанд, ки беҳбудии ҳоли бемор ва ё ҳалок шуданаш аз он сарчашма бигирад.

МАҚОЛАИ НАХУСТИН

**АНДАР БАЁНИ БҶҲРОН ВА РАВИЯҲОИ БАР БҶҲРОН ВА
БАРНЕКИЁ БАДИ ҲУКМ БАРОВАРДАН, КИ
ШОМИЛИ НАВАДУҲАШТ ФАСЛАСТ**

Фасли нахустин: андар баёни чӣ будани бӯҳрон ва бахшҳои ҳукмҳои он

Маънои «бӯҳрон» ҳукми қатъи баровардан аст ва таъвили ин он дигаргунӣ бувад, ки ба якборагӣ ё ба сӯи беморӣ ва ё ба сӯи тандурустӣ ба амал ояд. Бӯҳронро далел-ҳост, ки пизишк аз тариқи онҳо ба чӣ гуна рӯй додани он пай барад.

Баёни ин чунин аст, ки бемории тан чун душмани берунии шаҳр ва табиат чун шоҳи ниғаҳбони ӯст. Миёни ҳар ду гоҳе муборазии сабуки на чандон қобили мулоҳаза бигузарад ва гоҳе куштори шадид ба амал омада, (78) андар ин ҳангом аз ҷумлаи нишонаҳои шиддатёбии куштор ҳолатҳои сабабҳои гуногун мисли бархостани чангу ғубор, доду фарёд ва рехтани хунҳо зоҳир бигарданд. Сипас авдар як замони микдоран ба ҳис андарнаоянда, ки гӯй як он аст, ҳукм бад-он шавад, ки ё шоҳи пуштибон фирӯзӣ хоҳад ёфт ва ё душмани нофармонбардор. Фирӯзӣ ё пурра буда, яке аз ду гурӯҳ тамо-ман ақибнишинӣ кунад ва шаҳрро барои дигарӣ ҳалӣ созад ва ё мумкин аст нопурра бувад ва андар ин ҳангом ақибнишинӣ ба тавре бошад, ки монеи баргаштан набуда, ҳатто як бори дигар ва ё якчанд бор боз куштор ба амал ояд. Андар ин ҳолат ҳукмро ба охир бибароранд. Ҳамчунин, агар шоҳ бар душман фирӯзӣ ёфта, онро пас бигардонад ва биронад, мумкин аст онро ё тамо-ман ронда, сахна ва бораи шаҳр ва дигар ноҳияҳои бад-он пайвастаро осуда сохта бошад ва ё мумкин аст онро на тамоман ронда бошад, балки аз сӯи шаҳр бигардонад, вале аз ноҳияҳои дигари ба шаҳр пайваст гардонидан натавонад.

Қувваи бӯҳрони хуб оваранда низ ҳамчунин буда, моддаи ранҷоварро ё аз беҳтарин ҷои тан, яъне дил ва андомҳои сарвар ва аз ноҳияҳои онҳо, яъне андомҳои атрофӣ биронад ва ё танҳо аз ҷои беҳтарин биронаду аз андомҳои атрофӣ рондан натавонад, балки [моддаро] ба сӯи онҳо биронад ва инро «бӯҳрони гузариш» номанд.

Ҳар беморие, ки биравад, ё аз тариқи бӯҳрон биравад ва ё аз тариқи ҳалшавӣ раф^ та, модда андак-андак то ба тадриҷ нес* шудан ҳал шавад. Аксар вақт

ин ба ҳангомИ бемориҳои деррав ва моддаҳои сард рӯз? диҳад ва пеш аз он нишонаҳои бимнок б1 ҳаракатҳои душворе падида наоянд. Ҳай* чунин ҳар беморие, ки ба ҳалокат бира* сонад, ё ба тариқи бӯҳрон ба ҳалокат бира^ сонад ва ё ба тариқи пажмурдагӣ овардӣ яъне он қувватро кам-кам ба таҳлил неё? кунад.°&

Беҳтарин бӯҳрон онест, ки том, 08* варибахш, аниқ, зоҳир ва дорои аразх^Ф дуруст буда, чун яке аз рӯзҳои аз бӯҳрШ огоҳидиҳанда аз он огоҳӣ диҳад, андар рӯзи бӯҳронии сутуда ба вуқӯ пайвандад.

96

ЯЖ

к::: :

с :

бӯҳр-

ог; -• хо~ -

огс;-,

аз х:

кавГ: с~ :

аряказинҳо

Ив- :. . . . Ба хангоми

ч?с- ;ддаро ё ба ж-

ы е ба дигар ҷой

: /ўлронинокисе, ки

:::,:::, ,_лпвй ва агар бад : Г: : Іамал ояд. Рӯзи _^рт; ^зрӯзибӯҳронитом ~г-р
ггоҳидиҳӣ тибқи он : сӯҳрон ва рӯзҳои -: : уьэл. К11 мо баён хоҳем ..-'.! п:
хам бӯҳрони хуб ва .._ : 7:" : лзхгд. Бӯҳрони пурраи — .--°.-
хяг;хангомибемориҳои т >:ут< ба амал омада ва ,2^7 чашмдор шуд, вале ,:-
:_ро бошад бояд ҳангоме чагг^/_: . : _;•-. .-::: назват заифтару модда С1~1:::-::
_.: --:г_атинамудиякумнизҳар глиг о!1Г2,р.^£.~, Яъке. агар модда баҳангоми
он сахг ~^£-}* бошад, [беморӣ] аз тариқд арак омал ~.н оӯҳронӣ шавад, вале
агар камтар [Т*-Е>"К] буда, ниҳоят тез бошад, [беюрё] з.з тариқи хуни бинӣ
шудан, вагарна аз тариқи сахт тохтани пешоб ва ё исхолу кай омадан
бӯҳронӣ бигардад.

Билон. ки хилм, чирки гӯш, хинб ва ашк

аз чумлаи [зухуроти] бӯҳронҳои бемориҳои

сар ва балғаму хун [аз гулӯ] афкандан аз

чумлаи [зухуроти] бӯҳронҳои бемориҳои

сина б>~ванд. Равон шудани хуни бавосир

бӯҳронж х>^би бисёре аз бемориҳост, лекин

он аксар вақт касеро рӯй бидиҳад, ки одатӣ

бувад. Сахттарини бӯҳронҳо ва наздик-

таринн онх,о ба ҳалли ниҳой хуни бинист,
зеро ба хангоми он модда ба як бор ронда
шавад. Сипас исҳол, баъд аз он қай, баъд
^ешоб, сипас арақ ва аз ҳама охир хурочҳо
Ўиистанд. Хурочҳо аз қабили бўҳрони
..гузариш бувад. Гоҳе чунин биафтад, ки
урочҳо аз ҷиҳати бўҳроноварии худ
қавнтар аз арақ бувад ва бисёр бошад, ки
агар онҳо беосеб бошанд, ба сабаби онҳо
'беморнҳо якбора биравад, вале агар бад
" лнанд. андомҳоро бимирианд. Хурочҳое,
*^и аз тариқи онҳо бўҳронҳо ба амал меоянд,
"•. синфҳои глиогун - думмалҳо, решҳои
. дребелак, тоунҳо. намла, сурхбод¹²¹, «оташи
^рсӣ», хӯра. обила, хуноқҳо ва решҳои
ногуни тан иборатанд.

Гоҳе бўҳрон ва ё бахше аз он аз тариқи
..рех задаш! м\тдақхову асаб, аз тариқи гар
ва намудҳои он, аз тариқи қубо, саратон ва барас ва аз тариқи ғуддаҳо,
поғура, даволӣ, дамидани дасту пойҳо ва ғайра ба амал ояд. Яке аз намудҳои
бўҳрони гузариш он бошад, ки на боиси падид омадани хуроч бигардад,
балки масалан лақва, ташаннуҷ, истирҳо, дардҳои суриш, (79) пушт ва зону,
ярақон, поғура ва даволӣ ба амал орад.

Бидон, ки ба хангоми бўҳрони аз тариқи гузариш ба амал оянда, то агар
гузарише ба амал наояд, ки [беморӣ] ба он бўҳронӣ бигардад, тандурустӣ ба
амал нахоҳад омад, вале ба шакли хуроч ва ё чизи дигаре андар ягон андом
муқаррар шудани гузариш гоҳе баъд аз шифо ёфтан зоҳир бигардад.
Сутудатарини гузаришҳо онест, ки ба фӯрӯсӯ бошад ва аз ҳама намуди
беҳтарини беруншавӣ ва гузариш онест, ки ба сӯи берун, баъд аз пазиши том
ва дур аз андомҳои шариф бувад.

Чунон ки каси хостори донишони фирӯзии шоҳи ҳимоятгар ва ё фирӯзии
душмани саркаш аз тариқи ҳолатҳои мушоҳадашаванда натиҷа бигирад,
ҳамчунин пизишк ҳам бояд аз тариқи ҳолатҳои мушоҳадашаванда бар
бўҳрони хуб ва ё бад пай барад. Ҳамчунон ки агар душмани саркаш бо шаҳр
ғазо эълон намуда, муҳорабаи саҳт кунад, ҳол танг омада, фитна бархезад,
нишонаҳои куштори саҳт зоҳир бигарданд ва андар ин ҳангом шоҳи
пуштибон ҳанӯз афзорҳои ҷангири омода накарда бошад ва ўро имконияти ба
кор бурдани афзорҳо набошад, ин нишонаҳои мушоҳадашаванда бар бадии
ҳолати шоҳ гувоҳӣ диҳанд ва агар ҳол баръакс бошад, ҳукми он низ баръакс
хоҳад буд. Ҳамчунин, агар беморӣ нишонаҳои бўҳронро, ки мо онҳоро баъд

ёд хоҳем кард, пеш аз ба амал омадани пазиш ба ҳаракат оварад, ин бар бӯҳрони бад далолат кунад, вале агар андар ин ҳангом як микдор пазиш ҷой дошта бошад, ин бар бӯҳрони ноқис далолат кунад ва ё агар пазиши пурра ҷой дошта бошад, ин далели бӯҳрони хуби пурра бувад. Бӯҳрони пурра андар марҳалаи анҷом ва гоҳе ба ҳангоми оғоз ёфтани марҳалаи пастравӣ низ ба амал ояд. Бад-ин сабаб бӯҳрони том ба ҳангоми сармои сахт ба таъвиқ биафтад, аз баҳри он ки андар ин ҳолат модомки марҳалаи анҷоми иллат ба душворӣ мегузашта бошад, пас пастрави

97

он чи гуна чунин набошад? Бисёр биафтад, ки бояд пизишк зиёни сарди роҷуброн намуда, маҳалли [беморию] гармифизой кунад ва бар шиками бемор то ҳангоме равғани гарм бирезад, ки падида омадани аракро мушоҳада кунад. Он гоҳ равған-резиро бас карда, аракро пок кунад ва маҳалли [беморию] бар ҳолати роҷуброн мӯътадил нигоҳ дорад.

Бидон, ки агар ҳаракатҳои бӯҳрон андар рӯзҳо ва соатҳои биафтанд, ки одатан табиат андар ин ҳангом ба хости Худои бузург худ вақтро ихтиёр намуда ва ҳолатро ба эътибор гирифта, ба муқоамати беморӣ бархоста бошад, умеди некист, вале агар муқоамат пеш аз он ҳангоме биафтад, ки андар мисли он табиат ба ихтиёри худ ба муқоамат бархоста бошад, пас ин муқоамат натиҷаи он аст, ки беморӣ табиатро аз барои он барҳезонда маҷбур намудааст. Ин яке аз чизҳои нест, ки бар шиддатнокии мушоҳамати беморӣ ва гаронӣ овардани модда далолат кунад, ҷунон ки [табиат] ба ҳангоми ба даҳони меъда баробар шудани хилт ба муқоамат бархоста, қай ба амал оварад ва ё агар андар қайи меъда бошад, исҳол ба амал оварад. Ҳол ба ҳангоми сурфа ва атса падида овардани ӯ низ ҳамчунин бувад.

Ҳамчунин агар далелҳо ба воқеъ шудани бӯҳрон андар як рӯзи [муайяне], масалан андар рӯзи ҷаҳордахум, далолат кунанд, вале бӯҳрон пеш аз мӯҳлат ба амал омада, сарчашмаҳои бӯҳрон пештар, андар дигар рӯз ба ҳаракат кардан оғоз кунанд ва агарчи ин рӯз рӯзи бӯҳрони масалан рӯзи ёздахум бошад, [43] ин далолат бад-он кунад, ки бӯҳрон ҳарчанд мумкин аст хуб бошад, вале пурра нахоҳад буд, зеро ин низ гувоҳӣ аз он диҳад, ки табиат пеш аз мӯҳлат ба муқоамат бархоста аст. Агар беморӣ бади палид бошад, ба бӯҳрони хуб умеди нест, вале агар беморӣ беосеб бошад, набояд ба бӯҳрони пурра умед баст. Умуман, ҳар гоҳ ҳаракатҳои бӯҳрон пеш аз марҳалаи анҷомёбии муносиби ин беморӣ ба амал оянд, ин мумкин аст ё ба шиддати беморӣ ва ё ба шиддати тезии ҳаракати он вобаста бошад, ё мумкин аст ба ягон сабаби берунае вобаста бошад, ки [бемории] ором аз он ба шӯр ояд ва мисоли ин ба хато ягон чиз ҳурдан, ё ошомидан ва ё варзиш намудан мебошад ва ё мумкин аст ин ба ягон оризи нафсоние вобаста бошад, зеро

оризҳои нафсониро андар кори ба чунбиш овардани бӯҳрон ва дигаргун сохтани ҷиҳати он дахл аст. [Масалан] тарс бӯҳронро исҳоли, ё қай ва ё пешобӣ ва хурсандӣ онро гоҳе арақӣ бигардонанд ва ин ба ҳасби ба дарун ва ё берун ҳаракат кардани рӯҳ бувад. Агар пешоии муқоамат ба андозае бошад, ки қувватро биафтад ва он андар ин ҳолат то фаро расидани марҳалаи анҷом истодагӣ кардан натавонад, ин далели марг бошад ва гоҳе мумкин аст бақияе аз қувват то марҳалаи анҷом боқӣ бимонад ва андар ин ҳол [бемор] ҷон ба саломат бибарад.

Бидон, ки бӯҳрон ҷуз ба нудрат ва кам на андар вақти осудагӣ ва канда шудани [таб] биафтад ва на андар вақти аз шиддат ба сустӣ омадан. Ҳолати якумӣ аз ҳама камтар рӯй дода, Аркиғонис ин ҳолатро ҳангоми таҷрибаҳои худ ду бор ва Ҷолинус як бор мушоҳада кардаанд. (80) Беҳтарин бӯҳрон онест, ки андар марҳалаи анҷоми ростинӣ ба амал ояд ва он, ки пеш аз ин ба амал ояд, боварибахш нест, балки мумкин аст ё ноқис бошад ва ё бади нороҳаткунанда. Аммо бӯҳрон андар марҳалаи оғоз албатта танҳо ҳалокатовар хоҳад буд. Умуман, ориз шудани нишонаҳои бӯҳрон андар аввалҳои беморӣ далели ҳалок шудани бемор бувад, вале агар ба ҳангоми марҳалаи болоравӣ [нишонаҳои] сутуда падида оянд, ин бар бӯҳрони ноқис далолат кунад. Андар марҳалаи пастравӣ беҳӣ бӯҳрон ба амал наояд. Аммо ба ҳангоми он чӣ гуна воқеъ шудани марг ва ё ҳолати шабеҳи бӯҳрони хубро мо баъд баён хоҳем кард.

Бидон, ки бӯҳрон андар бемориҳои беосеб аз баҳри он ба таъхир биафтад, ки табиат маҷбур [ба қиём кардан] нест ва ўро имконият бошад, ки то пурра падида омадани пазиш сабр бикунад, вале ба ҳангоми [бемориҳои] каттол [бӯҳрон] пеш аз мӯҳлат ояд. Бемор аз ўҳдаи беморие, ки на бар сабили ҳалшавӣ гузарад, танҳо вақте ба якборагӣ баромадан тавонад, ки агар истифрои сутуда ва ё хуроҷи сутуда ҷой дошта бошад. Аммо пеш аз ҳалшавии наҷотдиҳанда пажмурдашавии ҳалокат-овар, на аразҳои бимнок ва на истифроиҳои ба ҷашм намоёне ба амал наоянд.

98

Бидон, ки бемориҳо ҳар гунаанд. Бархе аз онҳо андар марҳалаи оғоз ба ҳаракат омада. сипас сусту ором бигардад ва бархе дигар баръакс бошад. Бисёр вақт далелҳо ' ал -::: ~ ал: ~ аг г-сунанд, ки бӯҳрон аз тариқи м;^а:: :еморнро ба ягон сӯе рондани Г2ГНЗ.Т сд амал хоҳад омад ва аз ронда 1Г. ~^:-1: • с :сла бад-он сӯй зиён бошад. Адҷар : :н -. ;л эҳшеч бад-он бошад, ки он сӯй ва он ьЕ^ .гмро кавӣ созанд ва моддаро ба сӯи мтқобнп бигардонанд. Бидон, ки гоҳе бӯҳрон¹²² [ба рӯзе] ояд, ки онро шашум бихисобанд, вале ба ҳақиқат ҳафтум буда, рӯзи якуми бемориро аз тандурустӣ [ҳисобида]

бошанд, зеро бӯҳрони хуб кам биафтад, ки андар рӯзи шашум ояд.

Бидон, ки намудҳои дигаргуншавии бемориҳо шаштоанд. Беморӣ ё якбора ба сӯи дуруст шудан дигаргун шавад ва ё ба сӯи марг, ё мумкин аст андак-андак ба сӯи тандурустӣ бигардад ва ё ба сӯи марг ва ё мумкин аст ҳар ду ҳолат андар он ба тавре фароҳам оянд, ки ба сӯи тандурустӣ бибаранд ва ё ба тавре фароҳам оянд, ки ўро ба сӯи марг бикашавд.

Бидон, ки исми «бӯҳрон», чунон ки инро каси гуфтааш мавриди эътимод ёд кардааст, аз забони юнониён ва аз ҳукми қатъие гирифта шуда аст, ки ба назди доварон бар ҳақ будани яке аз ду мувоҳасақунанда ва ё муҳосамақунанда бар дигарӣ бароварда шавад ва ин гӯё ҳал шудан ва аз ўҳда баромадан бошад.

Гуфтори ҳамагонӣ андар баёни нишо-наҳои бӯҳрон: Агар бӯҳрон шабона ояд, рӯзи пеш аз он ва ё агар рӯзона ояд шаби пеш аз он ҳолатҳо ва чизҳои падида оянд, ки ҳамаи онҳо нишонаҳои бӯҳрон буда, мисолан инҳост: нороҳатӣ; тоса; печутоб хӯрдан; саргаронӣ; парешонаклӣ; сардари; гардандари; гижа; садари; пеши назар омадани шабаҳо; бонг задану садо додани гӯрс хоридани бинӣ; якбора сурх ва ё зарди гардидани ранги рӯй ва парраи бинӣ; парндани лабҳо ва чашмҳо; ташнагӣ; ҳафакон; сӯзиши даҳони меъда; танг шудан ва душвор гардидани нафас, ки ба якборагӣ рӯи диҳад; гаронӣ, азҳамкашидагӣ, дарди паридани сарҳои устухонҳои пахлу; дарди пушт; паридани мушакҳо; печиши ноф ва кароқур кардани шикам.

Гоҳе табларзае ориз бигардад, ки аз [бӯҳрон] далолат кунад ва дарди ранҷовар падида ояд ва гоҳе набз аз ҳоли хеш бигардад, ки ин аз [бӯҳрон] гувоҳӣ диҳад. Нишонаҳои шабӣ саҳттар аз нишонаҳои рӯзӣ бувад.

Гоҳе ба сабаби бӯҳрон чизҳои аз қабилҳои хуни ҳайз, ё бавосир ва ё шикамрав баста шаванд, ки одатан бояд бирезанд. Ин далолат аз он дорад, ки ҳаракат бар хилофи ин сӯй рӯй дода аст ва сабабаш он бошад, ки моддаи ба амал оварандаи беморӣ ба сабаби ҳаракати хеш аразҳо ва далелҳои [бар бӯҳрон] далолаткунандаро ба шӯр оварад ва онҳо ё ба сабаби гуногунии модда ва ё ба сабаби ҷиҳати ҳаракат гуногун бувад. Аммо гуногуни, ки ба гуногунии модда вобаста аст, масалан бад-ин гуна бошад, ки агар ҳаракати модда ба барсӯ бувад ва сипас далелҳои аз қабилҳои навъи беморӣ, син, мизоч ва ғайра далолат бар хунӣ будани модда кунанд, пизишк бояд чашмдори хуни бинӣ бошад ва агар онҳо бар сафровӣ будани [модда] далолат кунанд, бояд андар бештари ҳолатҳо чашмдори қай бошад, вале агар баробари он дигар далелҳои далолат кунанд, ки бӯҳронро махсуси хуни бинӣ бигардонанд, андар ин ҳол низ бисёр бошад, ки бӯҳрон ба шакли хуни бинӣ ба амал ояд ва пеш аз он ҳаёлҳои зарду оташгун пеши назар оянд. Бошад, ки хуни бинии бимнок моддаҳои бемориҳои палидро аз бун барканад ва [бемор] ҳатман шифо ёбад.

Аммо [гуногунии] ба ҷиҳати ҳаракат вобаста буда бад-ин гуна аст, ки [модда] ё ба таври ҳамла овардан бар андомҳои сарвар ва дигар андомҳои дарунии бад- онҳо алоқаманд ҳаракат намуда, (81) бинобар он андар қорҳои онҳо одатҳо падида оянд ва ба ҳуди онҳо зиёнҳо бирасанд, чунончи андар ноҳияи мағз парешонии акдӣ, сардард ва дигар чизҳои ҳамроҳи инҳо ориз бигарданд, ки мо ёд кардем ва андар ноҳияи дил ҳафакон, бадии нафасгирӣ ва он чизҳои ҳамроҳи онҳо падида оянд, ки низ мо ёд кардем ва ё мумкин аст ба наҳви ронда шудан ҳаракат кунад, ки ин бар ду рӯй бувад: модда мумкин аст аз ҳар сӯй ба ронда шудан оғоз кунад ва сипас аз тамоми зоҳири тан, яъне ба намуди арак берун ояд ва ё мумкин аст ба як сӯй равона шавад. Вай ҳар

99

гоҳ роҳи ин сӯро пеш бигирад, мумкин аст ин сӯй ба тавре бошад, ки чун модда рӯ бад-он биниҳад, ночор аз назди андомҳои сарвар бигузарад. Чунончи модда чун ба барсӯ рӯй оварад, бар ноҳияҳои сина, андомҳои нафасгирӣ ва ноҳияҳои мағз гузар бикунанд ва агар ронда нашавад, балки андар он ҷой бимонад, низ аразҳои чун аразҳои хеш падида оварад.

Ғоҳе ҷиҳати [ҳаракат] ба сӯи андомҳои бошад, ки аз андомҳои сарвар фӯрӯмоятар-анд, чунончи даҳони меъда ба ҳангоме ҳамчунин бошад, ки моддаи рондашаванда ба сабаби бӯҳрон аз тариқи қай оҳанги рехтан кунад ва ё мумкин аст онҳо аз қабилҳои андомҳои сарвар бошанд, вале таҳаммул-кунандаи марг буда, зуд табаҳ нагарданд, чунончи модда ба ноҳияҳои ҷигар ронда шуда, аз тариқи обғаҳ ва ё захира берун шавад. Андар ҳар сӯе барои рондашавии бӯҳронии [модда] роҳ аст, масалан: андар меъда аз тариқи қай; андар ноҳияи сар аз тариқи хуни бинӣ ва монанди он; андар ноҳияи ҷигар аз тариқи пешоб; ва андар ноҳияи рӯдагон аз тариқи исҳол. Модомки сурати ҳол чунин аст, шубҳае нест, ба ҳар як ҷиҳат ҳаракат кардани онро нишонае бошад, ки агар бӯҳрони мавриди чашмдошт хуб бошад, далолат бад-он кунад, ки рондашавии эҳтимолии ин модда аз он қабил хоҳад буд ва ё нишонае бошад, ки агар он гуна бӯҳрон бад бувад, ин [нишона] гувоҳӣ диҳад, ки зиёнкории аввалии моддаи аз ҷумлаи моддаҳои бад буда маҳз бар он андом хоҳад афтид. Ғоҳе як нишонаи хуб бас аст, ки ба ҷиҳатҳои бисёре далолат кунад. Масалан ҳафакон гоҳе бар моддае далолат кунад, ки ба сӯи даҳони меъда ронда шуда бошад ва гоҳе бар моддае далолат кунад, ки бар дил ҳамла оварда бошад. Ғоҳе дигар мумкин аст як нишона бар амри ҳамагоние далолат кунад, ки барои ҳар гуна ҳаракати ба ягон ҷиҳат буда муштарак бошад ва нишонаҳои дигаре мавриди чашмдорӣ бувад, ки бо ёрии онҳо бар ҷӣ гуна аз он ҷиҳат ронда шудани модда оғоҳӣ пайдо кунанд. Мисоли ин сардард, тангии нафас ва ба барсӯ кашида шудани сарҳои устухонҳои паҳлу буда, ин гувоҳӣ аз он диҳад, ки модда ба барсӯ ҳаракат

дорад, вале аз кадом сӯ, яъне аз тариқи қай ва ё аз тариқи хуни бинӣ ронда шудани он танҳо бо

ёрии нишонаҳои дигар маълум бигардад.

Гоҳе бар бӯҳрони воқеъшаванда аз тариқи баста гардидани он чизе огоҳӣ ёбанд, ки аз сӯи муқобили он ҷиҳат таровида бире-зад. Масалан баста шудани табиат ҳамроҳи нишонаҳои бӯҳрони хуб бад-он далолат кунанд, ки ҳаракати бӯҳронӣ барсӯвист на фурӯсӯвӣ, балки [бӯҳрон] ба воситаи тохтани пешоб, ё рехтани арақ, ё қай омадан ва ё хуни бинӣ шудан ба амал хоҳад омад.

Бошад, ки навъи беморӣ бар ҷиҳати бӯҳрони хеш далолат кунад. Масалан омоси ҷигар агар андар кӯҷии он ҷой дошта бошад, бӯҳрони он ё аз тариқи омадани хун аз сӯроҳи ростии бинӣ, ё аз тариқи арақи сутуда ва ё аз тариқи пешоб зоҳир бигардад, вале агар [омос] аз бари фурӯрафтаи ҷигар ҷой дошта бошад, [бӯҳрон] ё аз тариқи шикамрав, [44] ё аз тариқи қай ва ё аз тариқи арақ падида ояд. Ё агар таби сӯзонро мисол бигирем, бештари бӯҳрони он ё аз тариқи хуни бинӣ ва ё аз тариқи арақ ба амал омада, пеш аз он табларза рӯй диҳад ва гоҳе хусусан ба ҳангоми таби рӯзафкан мумкин аст аз тариқи қай ва шикамрав зоҳир бигардад. Ҳамчунин, бӯҳрони таби омосҳои сар низ аз тариқи хуни бинӣ ва ё аз тариқи арақи фаровон ба амал ояд. Бӯҳрони табҳои балғамӣ ва сард албатта аз тариқи хуни бинӣ зоҳир нахоҳад шуд ва ба ҳангоми омоси шуш ва лисарғус низ ҳамчунин бувад, вале ба ҳангоми барсом ё ин, ё он бувад.

Бисёр вақт беморӣ ба як чанд намуд бӯҳронӣ гардад, ки маҷмӯи ҳамаи онҳо бӯҳрони пурраро ташкил диҳанд. Масалан ба ҳангоми таби сӯзон ҳамин тавр буда, нахуст хуни бинӣ ояд ва сипас бӯҳрон бо арақрезии фаровон тамомият ёбад. Зани обистан бисёр бошад, ки аз тариқи бача афтонидан бӯҳронӣ бигардад.

Бидон, ки на ҳар бор ки чун нишонаҳои бӯҳрон падида омаданд, ин муҷиби бӯҳрони хуб ва ё бад бигардад, балки гоҳе мумкин аст баъди он ҳуди ҳамон вақт бӯҳрон аслан ба амал наояд ва агар ба амал омадани бӯҳрон ногузир бошад, ночор бӯҳрони хуб ва ё баде андар вақти гайри алоқаманд ба нишонаҳо падида ояд. Арақ, қай, шикамрав, сардард, шӯридагии зехн, бад нафасгирӣ, субот ва дигар чизҳои, ки мо баъд ҳамаи онҳоро баршуморем, ҳарчанд андар бештари ҳолатҳо ба бӯҳрон далолат кунанд,

100

тале на ҳар бор, жн чун онҳоро мушоҳада намуда. **баройарашое** бӯҳрон низ ҷой дошта

йшжад. Баряе <в жнхо. масалан сардард,
дигар, масалан нишона ва ҳам уванд.

аҳои бӯхрон падида оянд, ^л наояд, пас ин, чунон ки 1аст, ё нишонаи марг аст
ва ё 1басапйба амал омадани бӯхрон. ; аз ддаатхое, ки аз ҷумлаи нишо-
[бӯдрон аст¹²⁵, мумкин аст ба сабабе ::шад, ки ғайри сабаби Т •":. -: н бувад.
Ҳарчанд ин андар -1 -^....;лаҳои [беморӣ] нишонаи "Г т- I" Масалан ба
ҳангоми таби

-•—'. Гегт-;ри соатҳои қаблии он ҳолати г гз.;: з_ нзроҳатие ба амал ояд, ки
бар

• " •": •. -2 _~: лат накунад, вале [ҳамин ҳолат] :: _~г : а:
табирузафканиҳолисаксарвакт

_: нан бӯхронбувад.

Бароят яке аз роҳҳои дурусти шинохтани . - v •: саломатии бемор ва ё марги
он оё бо :;тр :н ба амал ояд ва ё бе бӯхрон, ин аст, 2й бояд ҳаракати беморӣ,
қуввати табиати ;:-: за марҳалаи ҳозираи [онро] ба назар бжгарӣ. Инҳо турсо
ба чунин ҳолате далолат

1нд, ки ё муҷиби муборазаи қавии миёни : главу табиат бошад ва ё кифоят
будани : нро ?г."хтамал аст.

Бидон, ки далелҳои хубии бӯхрон Лф.-елҳоеанд, ки бар фармонравоии табиат
далолат кунанд, на муҳолафат ва далелҳои 5алии бӯхрон ва кистии он
далелҳоеанд, ки ?1р сахтигирӣ ва мумонаати андар миёни

- з. снат ва ҳамнабарди он ҷойдошта далолат :-г_ - >:анд ва то агар онҳо бисёр
ва бузург набо-гтанд, ба ту имконият надиханд, ки бар н ,?г>зир мағлуб
шудани табиат ҳукми қатъӣ : ьсрн. Борҳо мо нишонаҳои бимнокеро аз

,-" п.тл субот, афтодагии набз ва қатъи шуда-

ЕЖ ьр =х гдцаем, ки баъд аз як чанд соат ба

: """: : н:: ггораи хуб анҷомиданд, аз баҳри

: н . г5; :зт андар ин гуна ҳолатҳо аз ҳамаи

:: :: ".; - руй гардонвда, ботамомихастии

еи !-- 5е}.!орГ:машғулшудабошадваўхар

гоҳ, ки ҳамаи қувваи худро ба суи бемори равон кунанд, бо он ба набард
омода онро рондан битавонад. Бошад, ки аз ўхдаи он набарояд ва ин аксар
вақт аз баҳри он рӯй диҳад, ки қувват ҷуз аз барои ягон кори бузурге аз ҳамаи
корҳои худ даст накашад ва очиз омаданаи аз ин кори бузург аз эҳтимол
ҳолӣ нест.

Бидон, ки ду рӯз пайдарпай, масалан рӯзҳои севвум ва чаҳорум, пайваста авҷ
гирифтани нишонаҳои бӯхрон бар зуд падида омадани бӯхрон далолат кунанд,
вале хубию бадии он ба ҳасби қаринаҳое маълум гарданд, ки мо баъд ёд
хоҳем кард. [Ин ҳол] хусусан ҳангоме бошад, ки агар навбати таб хеле
пештар рӯй дода бошад ва хусусан набз [аз ҳоли хеш] ба якборагӣ гардида

бошад. Агар набз ба сӯи бузургӣ бигардад ва паст нашавад, хушнудӣ бикун. Бидон, ки хушкии тан ва лоғар шудани он андар рӯзгори беморӣ бар дер омадани бӯҳрон далолат кунад. Бемориҳои ниҳоят хушкиоваранда ё кушандаанд ва ё дер бӯҳронишаванда. Аксар вақт бар соатҳои бӯҳрон, ҳамаи ҳолатҳои он ва ҳукмҳои нишонаҳои он чӣ гуна дарёфтани ҳолати беморон далолат кунад. Бидон, ки набзи баланд ҳамчун як далели муштаракӣ намудҳои гуногуни бӯҳронҳои истифроғаст. Набзи бузург далолат бад-он дорад, ки ҳа-ракати [модда] ба сӯи берун буда, ё аз тариқи арақ ва ё аз тариқи хуни бинӣ зоҳир бигар-дад, вале набзи ғайри бузург ва зуд ба сӯи андарун раванда бар қай ва шикамрав далолат кунад. Умуман, ҳар як иттифоқи, ки аз барои рондани модда ба амал меояд, агар баъд аз қувват гирифтани табиат бошад, ҳолӣ аз он нест, ки набз ба ҳангоми он агарчи паҳну ба ду сӯи гароянда набошад ҳам, баланд хоҳад буд, вале агар пеш аз қавӣ гардидани табиат ба амал ояд, аз пасту фишурда шудани набз чора нест. Бошад, ки ду нишона ба ҳам ҷамъ шаванд, он гоҳ ду ҳолат якҷоя ба амал оянд, масалан қай бо арақ ва ё қай бо хунӣ бинӣ. Чун мо аз баёни ин қонунҳо фориғ шудем, акнун ба андаке шарҳ додани онҳо бояд бипардозем.

Фасли дуввум¹²⁴: нишонаҳои ҳангоми бӯҳрон ба барсу ҳаракат намудани модда

Нишонаҳои ин сардарде аст, ки ба далелҳои қай ба сабаби анбозии даҳони бархостани бӯҳор ва низ ҳангоми меъда [бо мағз] ба амал ояд. Ҳамчунин,
101

ғижа, гаронии гижгоҳиҳо, бонг задани гӯшҳо ва ё гарифтани онҳо аз ҷумлаи ин гуна нишонаҳо буда, ҳамаи онҳо якбора рӯй диҳанд. Гоҳе ба наздики [қай] ва ё андаке пеш аз он нафас танг шавад, гардан дард кунад, мароқ ва сарҳои устухонҳои паҳлу

аз ғайри ҳис қардани дарде ба барсу кашида шаванд ва сар битафсад.

Бидон, ки беморӣ ва аразҳо шаб аз баҳри он шиддат ёбанд, ки табиат андар он ҳангом аз ҳама чиз рӯй гардонда, ба пазонидани модда бипардозад.

Фасли севвум: нишонаҳои тафсилии ҳамаи инҳо

Агар бо инҳо торик шудани чашм, парда гирифтани бемурии он, талхии даҳон ва паридани лаби фӯрӯсӯвин ҷуфт шаванд, агар ин ҳолатро ба амал омадани дарди даҳони меъда ва ё маниши гаштан, (83) об кушодани даҳон, хафақон ва фишурдаю паст шудани набз қувват бидиҳанд ва хусу-сан агар баъди ин фӯрӯсӯви сари устухонҳои паҳлуи беморро табларзаю сармо фаро бигирад, ҳукм бад-он кун, ки бӯҳрон аз тариқи қай ба амал ояд. Хусусан агар модда саф-ровӣ бошад ва таб низ сафровӣ буда, аз ҷум-лаи табҳои сӯзон набошад ва хусусан агар андар ин ҳолат рӯй зард гардида, ранги он канда бошад, [дигар ин ҳукмро ҷои шубҳа нест]. Бисёр бошад, ки қай баъд аз

саргаронӣ ва дарди меъда ба амал оянда андар кӯдакон ба сабаби сустии асаб боиси ташаннуч, андар занон ба сабаби одати захдонҳояшон боиси дарди захдон ва андар пирон ба сабаби заъфи қувваҳояшон боиси бемориҳои гуногун бигардад, зеро моддаи ҳаракат-кунанда андар тани эшон густариш ёбад.

Агар азҳамкашидагӣ бидуни дард андар ҷиҳати ҷигар ва ё андар ҷиҳати испурч ба амал омада, бо он [нишонаҳо] қарин бигарданд (зеро испурч ҳам бо ёрии рағҳои аз назди бинӣ ва рағҳои он гузарандаи хеш, ки ҳар чанд бо онҳо пайваст нестанд, бо бахшҳои болоии тан анбозӣ дорад), агар бемор андар пеши чашм нахҳои сурхи ду-

рахшанда ва барқзанандаро бибинад, агар рӯй, ё чашм, ё бинӣ ва ё як пахдуи он саҳт сурх бигардад, якбора ашк ояд, набз баланд, мавҷӣ ва зуд густаришёбанда шавад, бинӣ бихорад ва афрухтагии сар ниҳоят саҳт ва сардари дилзананда бошад ва хусусан агар беморӣ, синн, хӯй, мизоч ва дигар далелҳо бар хунӣ будани модда далолат кунанд, ан-дар ин ҳолат чашмдори хуни бинӣ бош. Вале гоҳе бемориҳои сафровӣ низ аз тариқи хуни бинӣ бӯҳронӣ шаванд ва аз ин барқзанӣ ва шабаҳҳои нахмонанди оташгуни зарде огоҳӣ диҳанд, ки андар пеши чашм дида ша-ванд ва аксар вақт ин ба ҳангоми таби сӯзони сафровӣ ба амал ояд. Гоҳе ҷиҳати тофтани шуоъ ва хоридани бинӣ бар хуни биние далолат кунад, ки ё аз сӯрохи рост, ё аз чап ва ё аз ҳар ду ба амал оад. Бошад, ки ба ин далелҳо низ сардии рӯзи бӯҳрон беморро фарогиранда ва хушкӣ шикаму пӯст ёварӣ кунанд. Гоҳе синн низ аз он гувоҳӣ диҳад, зеро хуни бинӣ аксар вақт касонеро рӯй ди-ҳад, ки ба сик нарасва бошанд. Гоҳе дигар ин далелҳоро шиддат ёфтани сардари беш аз андозае, ки ба муқтазои қай бошад ва низ [шиддат ёфтани] дигар дардҳо ва афрӯхта-гию таб қувват бидиҳанд. Дигар нисонаҳо хуб буда, онҳо нисонаҳои марг нестанд. Андар ин гуна ҳолат бояд чашмдори хуни биние буд, ки аз он чора нест. [Лизишк бояд бар ҳамаи ин бо диққат назар кунад]¹²⁵.
Фасли чаҳорум: ҳукми ин нисонаҳои муштараки ёдшудавахос

Бархе аз нисонаҳои муштараки ёдшуда бештар ба хуни бинӣ нисбат доранд, ки мисоли онҳо чунин аст: ашк; бонг задани гӯш; қарӣ; бидуни дард овардан аз ҳам кашида шудани сари устухонҳои яке аз ду сӯй - ё аз сӯи ҷигар ва ё аз сӯи испурч; ва тафсидани сар. Бархе дигар бештар ҳоси қай буwand, ки мисолашон инҳост: танг шудани нафас; ва кашида шудани сари устухонҳои паҳлу умуман ба сӯи пеш, ки аксар вақт бо дарди даҳони меъда якҷоя рӯй диҳад.

Бидон, ки танг шудани нафас андар ҷумлаи нисонаҳои хуни бинӣ даромада, танҳо ҳангоме рӯй диҳад, ки табиат аз барои аз тариқи хуни бинӣ рондани [модда] омода бигардад ва сабабаш он бошад, ки рағи дарунтиҳӣ пур шуда,

чун моддаи худро ба барсӯ бибарад, бар андомҳои нафасгирӣ тангӣ оварад.

102

Яке аз нишонаи ншпонаҳои хоси қай ва хуни бинӣ ин аст. ки нишонаи ба ҳангоми яке аз он ду ҷой дошта, акси нишонае бо-тяд ки ба ханго мн дигарӣ ҷой дорад, чунон жнпЕшмназар омадани шуъҳои барқзанан-да **яке** аз ншпонаҳои хуни бинӣ буда, **парьядгяое** пеши назар омадани торикӣ ва аз [45] нишонаҳои қай бувад.

Сурпши рун яке аз далелҳои хуни бини буда, акси он кандагии ранг ва зард шудани он яке аз нишонаҳои қай ба шумор биарад. Гоҳе мумкин аст чунин набошад. Масалан, паридани лаб яке аз нишонаҳои қай буда, вале аз нишонаҳои хуни бинӣ ягон чизе акси он нест. Ё масалан хориши бинӣ яке аз нишонаҳои хуни бинӣ буда, аз миёни нишонаҳои қай ягон чизе муқобили он намеистад.

Фасли панҷум: андар баёни нишонаҳои майли модда ба сӯи арақ шудан

Агар набз саҳт мавҷи бигардад, агар зерӣ дасти бар пӯст гузошта тар шавад, рангаш сурх бигардад ва ба изофаи он гармии пӯст беш аз ҳарвақта дарёфта шавад ва дамидагӣ сурхнаш ннз беш аз ҳарвақта бошад, агар пешоб ранпш буда, ба ситабрӣ бигарояд ва хусусан агар андар рӯзи чаҳорум рангин шуда, андар ҳафтум ситабр бигардад. пас ҳадс бизан, ки [бӯҳрон] аз 7£.p;c-a-: арақ са амал хоҳад омад. Ҳамчунин, агар 5а хангомл ягон бемории дерраве 7'2сстарз.а:н ;ахт ба а.мал омада, (84) баъди он таб пшддат ёбад, вале қувват қавӣ ва кишонаҳо хуб бошанд ва хусусан агар бировз ва пешоб кам буда, ин ҳолат пайваста давом кунад, интизори арақ бош. Умуман, агар табҳои сузон аз тариқи хуни бини бӯҳрони нашаванд, аз тариқи арақ омадан бӯҳронӣ хоҳанд шуд ва пеш аз он табларза падида ояд. Агар бемор андар хоб гармоба ва обзан бибинад ва аз барои он худро омода ёбад, ин далели арақ бувад. Рангинии пешоб ба таври аввали далолат бар моддае кунад, ки аз тариқи рағҳо бӯҳронӣ шавад ва он тариқ ё арақ бошад ва ё пешоб ва сипас инро бад-он гуна муайян кунанд, ки мо ёд кардем. Набояд ҷашмдори бӯҳроне буд, ки аз тариқи арақ ва ҳам саҳт кушодагии табиат ба амал ояд. Ба ҳангоми истифрои аз тариқи арақ мавриди интизор, аз ҷой доштани афзоиши гармӣ, паҳншавию боло гирифтани он ва қувваи қавӣ чора нест.

Фасли шашум: андар баёни нишонаҳои майли модда ба сӯи андомҳои пешоб
Бад-он гаронии обғаҳ, банд гардидани бировз ва набудани нишонаҳои исҳол, ки баъд ёд хоҳем кард ва низ нишонаҳои қай, хуни бинӣ ва арақ, ки онҳоро ёд кардем, далолат кунанд. Бидон, ки сӯзиши пешоброҳа баробари гаронии обғаҳ ва дигар далелҳо далели қавии бӯҳроне бувад, ки аз тариқи тохтани пешоб ба амал ояд ва гоҳе бар ин саҳт омадани пешоб ва ситабрии он андар дигар рӯзҳо ва инчунин вучуд доштани шин андар он далолат кунанд. Гоҳе

мумкин аст

тохтани пешоб ба изофаи далелҳои биров ва ба изофаи он чизе ориз бигардад, ки мо андар боби биров ёд кардем. Бидон, ки агар пешоб андар обгах бисёр чамъ шавад ва ба изофаи он андар он ҳангом ва ё андар табъ ва ҳайати бемор равонии пшам ва арақ кардан кам рӯй диҳанд ва зоҳири [танаш] хушк бошад хусусан андар зимистон, пас чашмдори бўҳроне бош, ки аз тариқи пешоб ва бидуни шикамрав ба амал хоҳад омад.

Фасли ҳафтум: андарбаёни нишонаҳои майли модда ба сӯи роҳи биров

Бад-он пеш аз ҳама чинси фазла далолат кунад, яъне бидонанд, ки он хунӣ нест ва низ бидонанд, ки ба изофаи ин микдоран зиёд аст. Сипас, бояд ин [далелро] далелҳои [дигари биров] тақвият бидиҳанд, масалан: оаста шудани пешоб; печии саҳте, ки

андар саросари шикам ёфт шавад; гароние, ки андар фӯрӯсӯви шикам падида ояд; набудани нишонаҳои қай ва баръакс падида омадани қароқур ва дамидагии пешоброҳа; бисёр рангин будани биров пеш аз [бӯҳрон] ва беш аз микдори одатӣ омадани он; бар

103

шудани фӯрусуви сари устухонҳои паҳду ва баромадагии он; ва табдил ёфтани қароқур ба дарди пушт, вале ин гоҳе ба иллати бодҳо низ бувад. Бошад, ки пешоб ба тохтан омада, ба далелҳои биров муораза кунад ва ин ҳол хусусан андар беморе [рӯй диҳад], ки шикамаш ба душворӣ шиканад ва хусусан андар ҳавои сард ба ламс саҳт ва хурд дарёфта шавад. Андар ин ҳангом набз хурду боқувват буда, вале саҳт набошад ва хурдияш ба сабаби пастӣ бувад. Гоҳе одатан кам хуни бинӣ ва бисёр исҳол шудан

хусусан андар қасоне, ки одати оби сард ошомидан доранд, бар бўҳрони исҳолӣ далолат кунад.

Гуфтаанд, ки ҳар гоҳ баъд аз бўҳрон ба ҳангоми таби рӯзафкан пешоб сафеди тунук ояд, бояд интизори шикамраве буд, ки қариб саҳҷовар бувад, аз баҳри он ки агар зарда аз тариқи пешоб ва ғайра берун наояд, аз тариқи исҳол берун хоҳад шуд. Кам биафтад, ки баробари арақрезии бисёр ва ё тохтани пешоб бўҳрон аз тариқи шикамрав шудан ба амал ояд.

Фасли ҳаштум: андар баёни нишонаҳои бўҳроне, ки гоҳе аз тариқи захдон ба амал ояд

Агар дигар нишонаҳоро наёби, агар андар ин ҳангом истифрои исҳолӣ вучуд надошта бошад ва агар [бемор] андар захдон ва миёни сури гаронӣ ва андар ин

ҷойҳо дарду азҳамкашидаги ҳис кунад, пас ҳукм бад-он кун, ки бўҳрон аз тариқи хуни ҳайз ба амал ояд.

Фасли нӯҳм: андар баёни нишонаҳои бўҳроне, ки аз тариқи боз шудани рағҳои мақъад зоҳир бигардад

Бар ин набудани дигар далелҳо, одати ин гуна хунравӣ доштан, гаронии

НОҲИЯҲОИ

мақъад ва набзи бузурги қувватёбанда далолат кунанд.

Фасли даҳум: андар баёни нкшонаҳои бухроне, ки аз тариқи гузариш ба амал оад

Нишонаҳои бухроне, ки аз тариқи аз чое ба чое гузаштани [модда] ба амал ояд, ин аст, ки баробари уствории дард ва баста шудани истифрӯғҳое аз кабили пешоб, бироз, балғам ва арақи фаровон таб қавӣ бигардад ва баробари дурустии қуввату хубии набз ва хусусан ҳангоми бемориҳои неканҷоми деркашандаи бидуни пазиш пазипш [модда] ба таъхир биафтад ва ё аслан ба амал наояд. Бар чиҳати гузариш дарду дамидагии рағҳои маҳалҳои тикӣ, ки баъди [гузариш] ҳис шавад ва хусусан бар чиҳате, ки андар он ягон андоми заиф, ё пайванд-гоҳи дардманд ва ё андоми мондашудае чой дошта бошад, шиддат ёфтани афрӯхтагӣ далолат кунанд. (85) Аммо сари устухонҳои пахду агар кашида шаванд ва ё ба дард оянд, аз тариқи он наметавон на бар ҳуди маҳалли [гузариш] ва на бар чиҳати он огоҳӣ пайдо кард, зеро он ҳамчун далели барои ҳамагуна гузариш муштарак бувад.

Бидон, ки гузаришҳо ва хурочҳо ба ҳангоми сармо ва фасли он ва низ андар синни солхӯрдагӣ бештар биафтанд: андар ҳолати якуми аз он сабаб, ки сармо [мод-даро] баста, таровидан нагузорад; ва андар ҳолати дуввумӣ аз он сабаб, ки қувват аз рондани пурра очиз ояд. Бархе аз [пишишкон] гуфтааст, ки ҳар кӣ аз панҷох, балки аз сиҳ гузашта бошад, ўро аз тариқи хуроч ва чойивазкунии модда бўҳрон кам рӯй диҳад, вале ин ба наздики ман қобили эътимод нест. Баръакс, гузаришро ду сабаб аст: яке андар модда чой дошта, яъне модда аксар вақт ба сабаби ситабрии хеш ва андар ҳолатҳои кам ба сабаби бисёрии хеш пазирои пурра ронда шудан набошад; дуввумӣ андар қувват бошад, яъне қувват на чандон саҳт қавӣ бошад, ки ба шиддат фармонравой кунанд ва на низ чандоне заифу нотавон бошад, ки моддаро аз сӯи андомҳои сарвар тамоман гардонидан натавонад. Ҳар дуи ин сабабҳо ба аввалҳои пирӣ саҳт муносабат доранд. Бисёр бошад, ки нишонаҳои гузариш аз миён бархезад ва якбора аз паси онҳо истифрӯғи бузурге ва хусусан пешоби фаровони сафедранг рӯй дода, гузариш ба амал наояд.

104

Фасли ёздаҳум: нишонаи он, ки гузариш ба сӯи бахшҳои фурусуви тан бувад

Баробариафрӯхтагӣвадамвданиҳарду ба -гароявдабу мезанои ва тикӣгоҳҳо дарде паид ояд, ки"

Фасли дувоздаҳум: нишонаи он, ки гузариш ба сӯи бахшҳои барсувини тан бувад

Бар ин гаронии сар, ҳоссаҳо ва хусусан ҳоссаи шунавой далолат намуда,

хатто гоҳё ин гаронӣ баъд аз танг сохтани нафас ва аз тағйир додани низоми он боиси карӣ ҳам бигардад. Ба амал омадану ором шудани ҳамаи ин ногаҳонӣ бувад. Сарро ҳар чи ки мумкин бошад, рӯй диҳад ва агар субот ба

Фасли сездахум: нишонаи гузариш ба бемории дигар

амал ояд, низ ҳамин гуна бошад. Аксар вақт ин гуна [гузариш] аз тариқи ба амал омадани хуроч андар буни гӯш зоҳир бигардад. Агар дамидани видочҳо, дилзадани гижгоҳиҳо ва сурхии деринаи рухсораҳо давом кунанд, низ [далели ин гузариш] бошанд.

Ҳар гоҳ бемории тезеро бибини, ки ба наздики марҳалаи пасгравӣ қувват бигирад,

бидон, ки он роҳи ба бемории деррав табдил шуданро пеш гирифта аст.

Фасли чаҳордахум: нишонаи бўҳронихурочи

Агар қувват дуруст ва нишонаҳо хуб бошанд ва тунукии пешоб муддати дарозе боқӣ бимонад, ин яке аз он нишонаҳое бошад, ки аз хуроч пешгӯи кунад, зеро андар ин ҳолат беморӣ аз моддаи дорои гармӣ ба амал хоҳад омад. Ҳамчунин, агар бемор аз гайри бўҳрони намоёне, балки аз тариқи гузариш рӯ ба беҳбудӣ ниҳад, сипас бибинӣ, ки ҳар ду шараёнҳои гижгоҳӣ саҳт гус-таришёбанда ва бисёр ҷаҳанда буда, ором нашаванд, рангро гардандаю нафасро афзоишёбанда дарёбӣ ва агар гоҳе бибинӣ, ки сурфаи хушк ҷой дорад, [бидон], ки ҳар кнро ҳол чунин бошад, ба хурочи пайванд-М'лхо гирифтор ояд. Андоме, ки баҳангоми беморӣ аз ҳама бештар хусусияти арақ кар-~.|к дорад, падида омадани хурочро аксар закг андар он бояд интизор шуд. Фасли зими-:тсн ва синни солхӯрдагӣ, чунон ки ёд кар-^гм. аз ҷумлаи далелҳои бўҳронеанд, ки аз гарнқи хуроч ба амал ояд, балки гузашта аз ин аз ҷумлаи сабабҳои он низ мебошанд. Ху-рочҳои андар ин ҳангом воқеъшаванда ба зудӣ пазишро напазиранд, вале ба тақрор руи додани онҳо андар зимистон ва ҳангоми шрӣ камтар бувад, аз баҳри он ки сардӣ мучиби оромии [хилтҳо] бигардад. Аммо бархе аз [пиизишкон] бар хилофи он чи ки мо ҳикоят кардем, изҳори ақида карда аст.

Ҳар гоҳ ба ҳангоми болоравии таб пгшоби обакӣ бисёр ояд, далолат бар он -:эд, ки андар бахшҳои фӯрӯсӯви тан

дарде падида хоҳад омад. Яке аз далелҳои қавие, ки бар бўҳрони хурочӣ далолат кунад, ба таъхир афтодани дигар бўҳронҳо ва беш аз бист рӯз давом кардани беморист. Агар ба ҳангоми ин гуна бемории дерка-шанда андар бархе аз ҷойҳо дардҳои нога-ҳоние ба амал оянд, пас чашмдори хуроч мебояд буд. Агар ба ҳангоми табҳои аз мондагӣ падида омада [46] на пешоби ситабр, на хуни бинӣ ва на исҳол наоянд, хусусан андар рӯзи бўҳронӣ чашмдори падида омадани хурочи пайвандгоҳҳо мебояд буд. Яке аз далелҳои қавии ин бўҳрони дероянда он бошад, ки баробари дероии худ на том бувад ва на

нишонаҳои дигареро дубора ба худ биоварад. Табҳои аз мондагӣ ба амал оянда агар андар рӯзи чаҳорум аз тариқи пешоби ситабр бӯҳронӣ нашаванд, боиси хуни бинӣ шаванд ва агар [мондагӣ] дер бикашад, хоҳ аз варзиш ба амал омада бошад, хоҳ худ ба худ, боиси хурочҳои пай-вандгоҳҳои бигардад, ки ба мондагӣ гирифтор шуда бошанд ва ё [хурочҳо] ба сӯи ҳар ду дандонхона бигароянд. Лекин хурочи андар ҳар ду дандонхона падиоянда аксар вақт ба ҳангоми мондагии аз азҳамкаши-дагӣ рӯи дода ба амал ояд, зеро (86) монда-гии пайвандҳои [он] чандон саҳт набошад ва онҳо [моддаро] ба сӯи хеш нақашанд, лекин таб [онро] боло барорад ва гӯшти ковок онро бипазирад. Агар мондагӣ ҳара-катӣ бошад, [хурочҳо] аксар вақт андар

I

105

пайвандгоҳҳо ба амал оянд. Бисёр бошад, ки чашмдори хуроч шаванд ва нишонаҳо бад-он далолат кунанд, вале худованди он пешоби бисёри ситабр ва сафед бимезад ва бо ҳамин [эҳтимоли хуроч] аз байн биравад. Агар табҳо бо табларзае оғоз ёбанд, ки аз тариқи арақ канда шавад, ба ҳангоми онҳо кам биафтад, ки хуроч ба амал ояд. Мисоли ин гуна табҳо таби рӯзафкан ва чаҳоррӯзист, вале ин ба шартест, ки агар модда саҳт бисёр набошад. Умуман, табларзаи такрорёбанда ҳар рӯз бо ларзонидани худ моддаи бисёреро ба истифуроғ берун кунад ва кам биафтад, ки аз

он чизе аз барои хуроч боқи бимонад. Ин ҳангомест, ки табларза танҳост, вале агар якҷоя бо арақ кардан бошад, чӣ гуна хоҳад буд? Тоҳтани пешоби ситабр низ хурочро бикӯҳад. Хурочҳои, ки ба ҳангоми табҳои деррави давомёбанда ба амал оянд, андар бештари ҳолатҳо андар андомҳои фӯрӯсӯвин, ба ҳангоми табҳои тезтар андар андомҳои барсӯвин, ба ҳангоми табҳои миёна андар ду бар ва ба ҳангоми лисарғус андар буни гӯш падида оянд. Бисёр бошад, ки аз тариқи ин хурочҳо бӯҳрони пурра ба амал ояд. Омоси шуш бисёр вақт аз тариқи хурочҳои пайвандгоҳҳо бӯҳронӣ шавад.

Ҳасли понздаҳум: ҳукмҳои ин гуна хурочҳо

Ҳоли он бахш аз хурочҳо, ки падида оянд ва аз ғайри боз шудан ғайб зананд, аз ду берун нест: ё хуроч дубора ба шакли аз пештара ҳам бузургтар баргардад, ва ё худӣ беморӣ боз ояд, ё ин ки модда ба сӯи пайвандгоҳҳо, ё ба сӯи андомҳои дардманд, ё андомҳои мондашуда ва ё андомҳои заиф ронда шавад. Беҳтарини ин хурочот онест, ки сабукӣ оварад, баъд аз пазиш ояд, ба сӯи берун саҳт майл кунад ва аз андомҳои шариф дур бошад. Он бахш аз ин омосҳо, ки нарм буда, андар зерӣ даст фӯрӯ равад, зиёнаш камтар аз омоси саҳти тез бувад, вале он дер [бипазад], аз баҳри он ки сардтар бувад ва зиёнаш аз баҳри он камтар аст, ки дарди саҳт онро ҳамроҳӣ накунад. Агар ҳамроҳи ин гуна омосҳо таб боқӣ бимонад ва онҳо ҳал нашаванд, баъд аз

шаст рӯз ва онҳое, ки камтар аз инҳо [сахт] бошанд, андар миёни шаст ва бист рӯз рим кунанд.

Хурочҳои аз ҳама камзиёнтар онҳое, ки авдоми мавриди майли онҳо қарорёфта андар фурусу бошад ва ба изофаи фурусу ҷой гарифтанаш фурумоё ва ба ҳадце кушод

бошад, ки ҳамаи моддаро андар хеш биғунҷонад, зеро агар модцаро гунҷондан натавонад, аз дубора пас гаштани модда бад-он ҷойҳое, ки андар он ҷойҳо табаҳ ҳамегардид, ҳамон ҳоле ориз хоҳад шуд, ки ҳангоми аз тариқи сардифизой пас гардонидани пизишки нодон моддаро чунин ҳол падвд ояд. Ҳар гоҳ онро ба ҷои аз он ҷо омадааш пас бигардонанд, ба ҳоле пас бигардад, ки ба сабаби уфунати бар вай рӯй дода ва омаду шуд зиёнвариаш афзоиш ёфта бошад ва [беморро] ба ҳалокат бирасонад. Бадтарини хурочҳои бӯхронӣ онест, ки рӯ ба сӯи андарун дорад ва ё андарун бувад. Лекин беҳтарини ҷойҳо аз барои хуроч онест, ки нотавон, дорои бемории деррав ва хусусан андар бахшҳои фурусуви тан ҷойгир буда, хусусияти бисёр арақ кардан дошта бошад. Беҳтарин хурочҳо ва аз ҳама камтар боиси кандагии [бемор] шаванда онест, ки сар оварад, чунон ки он хуроҷе, ки ғоиб бигардад, аз ҳама бештар ба канда шудани [бемор] далолат бикунад.

Фасли шонздаҳум: нишонаҳои воқеъ шудани ташаннуҷ

Агар кудакон андар хоб бисёр битарсанд, табияташон баста бошад, бисёр гирия кунанд ва рангашон ба сурхӣ, сабзӣ ва тирағӣ бигардад, бояд чашмдори ташаннуҷ шуд. Ин то нӯҳсолағӣ рӯи диҳад ва ҳар қадар, ки хурдтар бошанд, имконияти падид омадани он ҳамон андоза бештар бошад. Аммо андар барноён бошад, ҳар гоҳ ба ҳангоми таби тез чашмҳояшон қач бишавад, бисёр мижа ба

ҳам бизананд, гардану руйҳояшон тофта шавад ва бисёр дандон ба ҳам бизананд, бар падиц омадани ташаннуҷ ҳукм бикун. Бисёр бошад, ки ба сабаби таб ва аз ғайри таб дардҳои гардан ва саргаронӣ ба муддати дароз давом кунанд ва агар [ба изофаи он] хусусан ба наздикиҳои ин ҷойҳо ягон омоси гарм ҷой дошта бошад, ба таври қатъӣ бар [ташаннуҷ] ҳукм бикун.

106

Фасли ҳафдаҳум: нишонаҳои воқеъ шудани табларза

Ҳар гоҳ ба ҳангоми таби тез бибини, ки нишонаҳои саломатӣ ва нишонаҳои ~;~хг:н;: хус ҷсй доранд ва пешоб кам . 13,,: :л : илок. кк табларза падид омада, 1.: т ^г :...•-'•: :-: гухронзохирбигардад. Инба - ки агар шикамрави беш аз ҳадди

эйтидол ҷой надошта бошад, лекин пшкам-рави мӯътадил ҷой дошта бошад, пеши табларзаи мавриди чашмдоштро нахоҳад гирифт. Бисёр бувад, ки аз паси [табларза] арақ ояд, зеро табларза баҳангоми бемори-ҳои тези сӯзон

пешоҳанги арақ бувад.

Фасли ҳаждаҳум: нишонаҳое, ки ба бўҳрони хуб далолаткунанд

БЕДОН. ки беҳтарин нишонаҳои бўҳрони (87) он аст, ки бояд пазиш пурра ба ->:-:: м распа бошад, сипас бўҳрон андар ғе аз рӯзҳои бўҳрони сутуда, ки мо онҳоро бавд ёд хоҳем кард, ба амал ояд, пеш аз ин яке аз рӯзҳои огохидихандаи муносиби бўҳрон аз он огохн дода бошад, аз тариқи нешфроғ ба амал ояд. на аз тариқи гузариш ва на хуроч ва бояд исшфроғи он аз хилти баамаловарандан беморӣ ва ба чиҳати муноскб буда, ба осонӣ бигузарад.

Гоҳе хуб будани бўҳронро табиати беморӣ ё аз ^тхагн навъи худ, чунончи агар т!сн рӯзафкан ва ё таби сӯзон бўҳрони иуЕосибе са амал орад ва ё аз чиҳати ҳолат-\!::: худ, чунончи агар ҳоли қуввату набз ба хангоми [табҳои ёдшуда] ба таври боиста бошад, тақвият бидиҳад. Ҳолати қувват ва ҳолати набз андар соатҳои [зуҳури] нишонаҳои душвор агар қавӣ ва устувор

Фасли нуздаҳум: нишонаҳое, ки бар бўҳрони бад далолаткунанд

бошанд ва хусусан агар қувват ру ба афзоиш буда, ноҳамворияш рӯ ба костану ҳамворшавӣ бошад, ин шохсутуне бувад, ки бинои коргузорӣ бар он ниҳода шавад. Дарёфтани осудагию сабуки [баъд аз бўҳрон] пуррасозандаи ин нишонаҳост.

Бидон, ки ҳар гоҳ нишонаҳои бад гирд оянд ва он рӯз рӯзи бўҳронӣ бошад, умеди некӣ аз он қавитару дурусттар аз хилофи он бувад ва бояд бад-он эътимод кард. Бисёр бошад, ки нишонаҳои бимнок бузургтар шавад, вале набзро бибинӣ, ки рӯ ба беҳӣ, ҳамворӣ ва қавӣ шудан дорад.

Бидон, ки ҳар гоҳ каси хубахлот бемор шавад ва аз бози беморӣ андар пешобаш пазиш зоҳир бигардад, ин туро осудагӣ бахшад ва ҳар боре, ки нишонаҳои бимнок падид оянд, бояд аз онҳо хушнуд шуд, зеро бўҳрон наздик аст.

Асосу сарчашмаҳои инҳо он аст, ки онҳо нухолифи нишонаҳои хуби ёдшуда бошанд за мисолаш он аст, ки бўҳрон пеш аз марҳа-лаи анҷом ва пазиш ба ҳаракат ояд,-инро Букрот «миёнбур кунандаи роҳ» номида аст ва сабаби бадии онро донистӣ, - ва бояд андар рӯзи ғайри бўҳронӣ ба амал омада, баробари он набз ба афтидану хурд шудан оғоз кунад.

Бидон, ки агар нишонаҳои бўҳрон пеш аз марҳалаи анҷом ва пазиш зоҳир шуда, аз

паси онҳо истифрои фаровоне руй диҳад, бад-ин набояд саргарм шуд, зеро ин ба сабаби бисёрии [модда] буда, [табиат] онро аз ғайри тадбире андешидан ба иллати аҷзи худ берун ронда аст. Ҳамчунин аз сабукие, ки бемор аз ғайри ягон истифрои намудоре дарёбад, низ набояд биболид, зеро иллати ин ором будани модда аст, на хубии он. Балки бисёр бошад, ки модда бипазад, вале табиат ба сабаби нотаवонии хеш аз рондани он очиз ояд.

Фасли бистум: ҳукмҳои нишонаҳое, ки бар бўҳрони бад далолаткунанд

Ҳар гоҳ нишонаҳои баде аз қабилӣ адами пухтагӣ, на ба ҳоли боиста будани он ва дигар нишонаҳои бад бо ҳам чамъ омада, аз онҳо ба марғи бемор ҳукм бароварда шавад, чунин ҳукм мавкуф ба зуд ва ё дер донишони чизе аз сабабҳои пешгузаштаи бӯҳрон бувад, ки мо [ин сабабҳоро] ёд кардем. Мисоли ин чунин аст, ки агар нишонаҳо бад бошанд, шини пешоб сиёҳ бошад ва дигар [нишонаҳо] ҷой дошта, ҳамаи ин андар рӯзи ҷаҳорум зоҳир бигардад ва агар сабабҳои пешомадаи ёдшуда мучибӣ марғ бошанд, марғ ё андар рӯзи ҳафтум ва ё шашум фаро бирасад.

107

Фасли бисту якум: нишонаҳои пухтагӣ ва ҳукми он

Пухтагиро аз тариқи пешоб бишиносанд ва шарҳи ин андар ҷои ҳеш оварда шуд. Агар пешоб бидуни шин бошад, набояд ба саҳт рангин будани он фирефта шуд, зеро он на ба сабаби пухтагӣ чунин аст. Набудани пухтагӣ аз ҷиҳати қавом зиёнвар-тар аз [адами пухтагист], ки аз ҷиҳати ранг бувад, аз баҳри он ки ба сабаби қавом модҷа барои ба саҳтӣ ва ё осонӣ ронда шудан омода ҳамегардад. Агар нишонаҳои пазиш баро-барӣ оғоз ёфтани беморӣ зоҳир бигарданд, беморӣ бе ҳеҷ шубҳа неканҷом бошад, вале агар ба таъхир биафтанд, на ҳамеша аз он хатарнок будани [беморӣ] воҷиб ояд ва бисёр биафтад, ки ба дарозӣ бикашаду беҳатар бошад ва [андар ин ҳангом] ногузир боад ба дарозӣ бикашад. Ҳар бор, ки бӯҳрони ҳуб ба амал ояд, пазиш ҳам ҷой дорад, вале на ҳар бор, ки пазиш бошад, бӯҳрон ба амал хоҳад омад, балки бошад, ки беморӣ аз тариқи ҳалшавӣ бигузарад.

Бидон, ки баробари падидаи омадани пазиш табро шиддатёбӣ ба амал наояд, чунон ки баробари пухтани омос дарди саҳт ҷой нахоҳад дошт. Агар пазиш ба таъхир биафтад ва аразҳоро ҳубу қувватро устувор дарёбӣ, чапшдори ба амал омадани [пазиш] бош.

Фасли бисту дуввум: ҳукми нишонаҳо ба таври мутлақ

На ҳар гуна дигаргунии ба якборагӣ чи андар ранг ва чи андар [47] ламс ба амал оянда бад бувад, балки бисёр биафтад, ки бар ҳубии бузурге ва бар бӯҳрони судманда далолат кунад. Баръакс, баробари он ҳоли танро бояд бидад, ки баъд аз он ҷӣ гуна шавад. Он чи аз нишонаҳои (88) пажмурдагӣ,

Фасли бисту севвум: зикри нишонаҳои ҳуб

ки ба сабаби беҳоби, мондагӣ, варзиш ва исҳол андар намуди зоҳирӣ, рӯй ва дасту пойҳо биафтад, неқфарҷом буда, миёни ду-се рӯз ба ислоҳ ояд. Аммо он, ки ба сабаби сӯхтан ва аз пой афтидани қувват ба амал ояд, бад бувад.

Нишонаҳои ҳуб ин аст, ки ҳангоми беморӣ агарчи аразҳояш шиддатнок бошад ҳам, бурдборӣ карда шавад ва баробари он қуввату намуди зоҳирӣ устувор бимонанд, набз қавӣ, шиддатнок ва бо низом бошад, нишонаҳои пазиш зоҳир бигарданд, бӯҳрон неқфарҷому нишонаҳояш ҳуб бошанд, пас аз

исгафроғ сабуқӣ ҳис карда шавад ва баро-бари он набз рӯ ба беҳӣ биниҳад. Баъд аз ис-тифроғ падида омадани фарошо же аз нишо-наҳои хуб буда, бар канда шудани тафс ва бар падида омадани сардӣ аз паси канда шу-дани модда далолат кунад. Истифроғи аз ҳама беҳтар он асг, ки аз қабили хилти ранҷ-овар буда, ба осонӣ ва бевосита ба амал ояд.

Бидон, ки пайдории қувва бо вучуди нишонаҳои бад мучиби умедворист ва ба

ҷой будани ҳуш, ҳубии нафаскаши ва ба осонӣ аз сар гузаронидани ҳолатҳои бим-ноке, ки вайро ногаҳон рӯй бидиҳанд, низ ҳамчунин бувад. Дарёфтани сабуқӣ баъд аз хоб нишонаи хуб аст. Яке аз нишонаҳои хуб иштиҳои мӯътадил, хуб пазируфтани ғизо ва суд дидан, қувват гирифтани ва ҷон-нок шудан аз он мебошад. Дигар аз нишона-ҳои хуб инаст, ки нафаскашӣ ҳубу осон бо-шад. Намуди зоҳирии табиӣ, ба ҳоли табиӣ дароз кашидан, хоби табиӣ ва андар [ҳамаи] андомҳои тан яксон будани гармӣ аз ҷумлаи нишонаҳои хуб ба шумор биравад.

Бидон, ки нишонаҳои хуб баробари дурустии қувват бар зуд шифо ёфтан ва баробари нотавошӣ он бар дер шифо ёфтан далолат кунанд.

Фасли бисту чаҳорум: ҳукмҳои нишонаҳои бад

Бидон, ки нишонаҳои баде, ки бағоят бад бувад, аз марг огоҳӣ диҳанд. Агар қувват қавӣ бошад, беморӣ дер кашада, сипас [беморро] ба ҳалокат бирасонад, вале агар заиф бошад, [беморӣ] аз ғайри тӯл кашада

[беморро] бидунашад. Бисёр бошад, ки нишонаҳои ҳалокатоваре андар рӯзҳои бади [беморӣ] падида оянд, вале сипас бӯҳрони хуб рӯй диҳад ва ё модда ба ягон андومه гузаш-та, бо ҳамин [бемор] ҷон ба саломат

108

бидорад. Бояд ба нишонаҳои хуб ба ҳангоми марҳалаи анҷом бовар кунӣ ва агар нишонаҳои ҳалокатовар пешдастӣ кунанд, аз онҳо бимнок бош, вале то агар қувватро афтанда наёбӣ, оид ба онҳо ҳукм набарор. Афтидани қувват худ ба танҳои нишонаи бад аст. Сипас, ҳангоми бемориҳои тезе, ки сарғахи онҳо ягон андоми муайян аст, ҷунон ки сина нисбат ба барсом ҳамин гуна бувад, бояд ҳар чиро, ки аз ҳолатҳои ин андом аст, ба эътибор бигирӣ, зеро онҳо бештар аз ҳолатҳои дигар андомҳо далолаткунанда бувад. [Масалан], пухтагии балғам ба ҳангоми барсом бештар аз пухтагии пешоб

бар саранҷоми нек далолат кунад. Пизишки бофаросат агар андар рӯй, чашм ва ғайра ягсҷ ҳайъати ғайри табииро ба ҳасби [қонуни] бештарӣ бибинад, бояд нахуст кӯшиш бидунаш бидонад, ки оё он ба ҳасби он шахс табиист, ё не ва на бояд ҳатто ба ҳангоми набз ҳам зуд ҳукми қатъӣ барорад. Ню, бояд бидонад, ки он оё аз сабаби беморӣ рӯй дода аст ва ё аз ягон сабаби берунӣ,

зеро бисёр бошад, ки масалан бар рӯи забон ранги бад ва дуруштии ба ифрот падида ояд, вале он ба сабаби хӯрдани ягон чизе бошад, ки чунин таъсир бахшад, на ба сабаби беморӣ.

Фасли бисту панҷум: зикри нишонаҳои бад

Нишонаҳои бад ба ҳасби ҳар як андом ҳар гуна бувад ва беҳтар он аст, ки ҳар

кадоми он ба тафсил ёд шаванд.

Фасли бисту шашум: нишонаҳои бад, ки ба намуди зоҳирӣ ва ранг алоқаманданд

Агар намуди зоҳирии каси зинда чун намуди зоҳирии мурда буда, на аз беҳобӣ, на аз гуруснагӣ ва на аз истифроғ вобаста набошад, ин нишонаи бад аст. Рӯи шабех ба рӯи мурда ва бархилофи рӯи тандурустон буда, яъне он рӯе, ки андар он чашмон фуру рафта, бинӣ борик ва гижгоҳиҳо пахшшуда бошанд, гӯшҳо фишурдаю сард ва нармаи онҳо бозгуна бувад, пусти рӯй аз ҳам кашида, ранги рӯй тира, ё сиёҳ ва ё сабз шуда бошад ва бар вай ғубор, хусусан [ғубори] шабех ба ғубори пунбаи азҳамбозкарда нишасга бошад, ин нишонаи марги зуд фаро-расанда аст. Бидон, ки ҳар гоҳ каси тан-дурусти кам ба беморӣ гирифторянда бемор бигардад, ин далели хатарнок бувад.

Ҳар чи аз ин дигаргунӣҳо, ки ба сабаби ғайри беморӣ ба амал омада аст, зуд ва ҳатто андар як шабонарӯз ба ҳоли табиӣ бар-гардад, вале бахши дигар, ки ба сабаби беморӣ бошад, яъне оне ки нишонаи бад аст, чандон ба осонӣ ба ислоҳ наояд, (89) вале оне аз бахши якумӣ, ки агар ба сабаби гуруснагӣ, истифроғ, беҳобӣ ва дигар чизҳои ҳамроҳи инҳо ёдшуда ба амал омада бошад, низ хуб нест, лекин беш аз дигарӣ неканҷом-тар бувад. Агар ин [дигаргунӣ] ба ҳангоми беморӣҳои тез иттифоқ биафтад, бад буда, бар фирӯзии беморӣ далолат кунад, вале бо вучуди ин неканҷомтар аз он дигаргунӣ

бошад, ки ҳангоми беморӣҳои тез ба сабаби беморӣ *рӯй* диҳад, на ба сабаби он ёриди-ҳандагонӣ [ёдшуда]. Ҳамчунин бояд фарқи он нишонаҳоеро донист, ки аз қабилӣ борик шудани рӯй ва гардидани ранг буда, ё ба сабаби фасодиоварии беморӣ ва ё ба сабаби беҳобӣ ва истифроғ падида омада, чандон боқе надоранд.

Ҳамчунин он чи аз инҳо, ки мо авдар боби чашм ёд хоҳем кард, агар ба сабаби беҳобӣ ба амал омада бошад, баробари он пилк-хоро гарону моил ба хоб рафтан ва набзро саҳт думодум биёбӣ ва пеш аз он [бемор] беҳобии ранҷоваре кашида бошад. Ба ҳангоми он бахш аз [дигаргунӣ], ки ба сабаби исҳол ба амал омада аст, исҳолеро дарёбӣ, ки пеш аз он ва ба ифрот рӯй дода бошад ва ба ҳангоми он чи ки аз гуруснагӣ [бихезад], бибинӣ, ки он ба тадриҷ, на якбора падида ояд. Яке аз далелҳои, ки аз сабаби беморӣ ба амал

омадани ин [дигаргуниро] таквият диҳад, набудани сабабҳои [ёдшуда], шиддат ёфтани тезии таб ва дарёфтани чизҳои бувад, ки ҳангоми ламс кардан мисли шарораҳо ба даст бизананд.

Якбора зард шудани ранг нишонаи нохуб ва якбора сиёҳ шудани он нишонаи бад бувад. Бадтарини инҳо сиёҳ шудан мебошад, зеро он аксар вақт бар марги гар-мии модарзодӣ далолат кунад ва баъди он

109

тираги биистад. Зард шудани ранг хуб нест, лекин неканҷомтар бувад, аз баҳри он ки вай гоҳе аз сабаби гармӣ ба амал ояд, на ҳамеша аз сабаби сардӣ. Бошад, ки он аз сабаби

Фасли бисту ҳафтум: нишонаҳои, ки аз сардард бигиранд

беҳоби, ё гуруснаги ва ё дард падид омада, неканҷом бувад. Агар андар пешонӣ ва бинӣ ожангҳо зоҳир бигарданд, ин нишонаи бад нест.

Агар сардард давом кунад, қувват заиф ва беморӣ тез бошанд ва агар авдар ин миён нишонаҳои бад ҷой дошта бошанд, пас беморӣ кушанда бувад, вале агар чунин набошад, то рӯзи ҳафтум чашмдори ба амал омадани хуни бинӣ ва баъд аз ҳафтум чашмдори омадани ягон чизе аз бинӣ ва ё гӯш бояд буд. Агар то бист рӯз бикашад, кам биафтад, ки аз тариқи хуни бинӣ ҳал шавад, валекин аз тариқи омадани зардоб аз бинӣ ва гӯш ва ё аз тариқи хуроҷе, ки хусусан андар фӯрӯсӯ падид ояд, бартараф хоҳад шуд. Бештари касонеро, ки андар оғози беморӣ сардард ба амал ояд, андар рӯзи чаҳорум ва панҷум ин [сардард] сахт

шуда, андар рузи ҳафтум канда шавад. Аксар вақт, ки сардард падид ояд, андар рӯзи севвум падид ояд ва андар панҷум сахт шуда, андар нӯҳум ва ёздаҳум канда шавад. Гуфтаанд, ки агар [сардард] андар рӯзи даҳум [канда шавад], ин ба қиёс рӯзи ҳафтуме бошад, ки баъд аз севвум ояд, лекин рӯзи бӯҳрон набошад. Ин гуфта ба наздики ман беҳуда аст, зеро ҳисоб бар ин қабил нест. Агар сардард андар рӯзи панҷум оғоз ёбад ва сурати ҳол ба тавре ки мебоад, бигузарад, андар рӯзи чаҳордахум канда хоҳад шуд. Аксари ин гуна сардард, ки падид ояд, ба ҳангоми таби рӯзафкан падид ояд.

Фасли бисту ҳаштум: нишонаҳои баде, ки аз тариқи ҳиссгирифташаванд

Ҳар гоҳ бемор набинад ва нашунавад, ин нишонаи бад аст. Агар ӯ аз садоҳо, бӯйҳо ва рангҳои қавӣ бигурезад, низ нишонаи бад буда, бар нотаवонии руҳи нафсонӣ далолат кунад.

Фасли бисту нӯҳум: нишонаҳои, ки андарчашм падид оянд

Фуру рафтани чашмон ва андар хеш кашида шудани онҳо агар на ба сабаби ис-ҳол, беҳобӣ ва гуруснагӣ бошанд, нишонаи хуб нест. Тирагии сафедии чашм ва ба сурхии аргувонӣ ва осмонгунӣ гароидани он нишонаи бад бувад. Хурд шудани яке аз ду чашм ба ҳангоми бемориҳои тез, сарсом ва монанди он нишонаи сахт бад бувад. Агар бемор чизеро дидан натавонад, ин нишонаи

халокатовар аст. Печидаву коҷ шудани чашм ба ҳангоми бемориҳои тез нишонаи бад буда, агар ин коҷӣ фақат аз сабаби та-шаннучи хоси мушаки чашм на аз офати мағз рӯй дода бошад, нишонааш ин аст, ки ба ҳангоми он парешонақлӣ ва монанди он мушоҳада нахоҳад шуд.

Аммо нишонаҳое, ки онҳоро аз тариқи чизҳои андар пеши назар дида шаванда ва тобанда бигиранд, ба таври зерин аст: Тобиши сиёҳ аксар вақт бар қай ва сурхи барқзананда бештар бар хуни бинӣ ва бар майл доштани хун ба барсӯ далолат кунанд ва бар ҳар як аз ин [ҳолатҳои] далелҳои дигар [низ] гувоҳӣ боваранд. Беихтиёр рехтани

ашк хусусан аз як чашм нишонаи бад бувад, вале (90) ин ба шартест, ки андар он чой нишонаи бўҳрони аз тариқи хуни бинӣ ба амал оянда ва офият мавҷуд набоваранд ва дигар нишонаҳои хуни бинӣ ҳамроҳи дигар нишонаҳои неқфарҷомӣ бад-он далолат накунанд. Бояд [ҳолатҳои] ашк аз қабилӣ қамӣю бешӣ, тунуқию ситабрӣ, гармӣю сар-дӣ ва бо ихтиёр ва ё беихтиёр қорӣ шудани он таҳқиқ карда шаванд. Кебидани чашм аз рӯшноӣ нишонаи хуб нест ва агар тариқи-дӯстдорӣ он шиддат ёбад, [беморӣ] қушан-да хоҳад буд. Ин ба шартӣ набудани азҳам-қашидагӣю [48] дард аст, зеро андар адами инҳо [тариқидӯстдорӣ] ба сабаби афтидани қуввати рӯҳи нафсонӣ ба амал ояд.

Аз ғайри ҳаракату мижа задан ба як нуқта чашм дӯхтан бад аст. Бисёр вақт охиста-охиста хинб гарифтани чашм низ бад аст ва хинби бисёр хушк нишонаи бад буда, ин гуна хинб аз он сабаб зода шавад, ки қувваи модарзодии чашм модаро пазонидан натавонад. Бинобар ин баробари бисёр шудани он чунин ҳис карда шавад, ки

110

чизе андар чашм афзоиш ёфта, орзуи баро-мадан дорад. Гуфтан раво нест, ки ин ба сабаби бисёрии рутубати ба сӯи чашм тарованда ба амал меояд ва он [рутубат] ба қадрест, ки табиат аз пухтани он очиз ояд, зеро андар ин ҳангом чашм хушқиди андарун нишаста буда, нишонаҳои хушқӣ хувайдоанд ва бад-он сабаб аст, ки ин хинб зуд бихушқад.

Яке аз нишонаҳои бад-ин муносабат дошта он аст, ки бар ҳадақа андар ҳоли боз будан чизе чун бофтаи тортанак қамъ шавад ва сипас ба сӯи мижаҳо ҳамида, ба хинб табдил ёбад. Ин пайваста ҳамин гуна рӯй диҳад ва он далели наздик будани марг бошад. Шиддати сурхии чашм ва боқӣ мондани он низ ба ҳангоми тезии таб бад буда, ба омоси гармӣ мағз ва ё даҳони меъда

далолат кунад. Ҳар гоҳ [сурхи] ба ранги товусӣ ва осмонгунӣ табдил ёбад, боз ҳам бадтар бувад. Барҷастагии чашм низ ҳамчунин аст. Бисёр барқзадани пеши чашм далели бад буда, гоҳе ба сабаби моддаҳои гармӣ бисёр ва омосҳои ноҳияҳои мағз рӯй диҳад. Аз ғайри одат боз мовдани пилқҳо ба ҳангоми хоб нишонаи нохуб аст ва хушқии пилқҳо далели бад бувад. Агар

чашм ба ҳангоми бедорӣ кушода истода, ҳатто аз наздик бурдани ангушт ба сӯи он мижа назанад, ин далели марговар будани [беморист]. Ба шиддат боз шудани чашм низ баробари ҳазён гуфтани нотагонӣ [нишонаи] марг аст. Гуфтаанд, ки ҳар киро андар зери чашмаш табише чун наски сафед падид ояд, андар рӯзи даҳум бимирад. Ин гуна [беморро] иштиҳои ширинихӯӣ падид ояд.

Фасли сиввум: нишонаҳое, ки аз тариқи бини бигиранд

Қаҷ шудани бини бад аст ва ба наздик омадани марг далолат кунад, зеро сабаби он ташаннуҷи бади қаттол мебошад. Паҳн гардидани он низ бад аст. Ҳангоми нафас кашидан танҳо ба бинӣ ва сӯроҳҳои он эътамоҷ кардани бемор нисҳонаи бад бувад ва агар аз нафасаш бӯи мушк, ё рағғани гов ва ё гил оад, низ ҳамчуни бувад. Чакидани оби зард аз бинӣ ба ҳангоми табҳои тез гоҳе

аз наздик омадани марг гувоҳи диҳад. Агар бемор аз доруҳои атсаовар атса назанад, далели марг ва бекор шудани ҳис бувад. Агар аз буридану харошидан бемор хуни бинӣ нашавад, низ ҳамчуни бошад. Пайваста бо ангушт бидуни сабабе бинӣ кофтани бемор, мисли ин ки пок мекарда бошад, нисҳонаи хуб нест ва омадани об аз бинӣ бад бувад.

Фасли сиву якум: нишонаҳое, ки аз суи гуш ба даст оранд

Хушидан ва бозгуна шудани нармаи гӯш ва кашида шудани садафаи он нисҳонаи бад аст. Гуфтаанд, ки агар чирки гӯш ширин оад, ба наздики Ҷолинус бад ва ба наздики пизишкони пешин ҳалокатовар бувад. Падид омадани дарди гӯш ҳангоми таби тез

хатарнок аст ва агар аз гуш чизе чори шуда, он [дард] ором нашавад, [беморро] ба ҳалокат хоҳад расонд. Ин ҳолат пиронро бошад, вале барноён ба сабаби шиддат-нокии ҳисси худ пеш аз равон шудани [чирк] бимиранд.

(91) Фасли сиву дуввум: нишонаҳое, ки аз сӯи дандонҳо бигиранд

Ба ҳангоми табҳои тез ба ҳам задани дандонҳо гӯё, ки худованди онҳо чизе меҳӯрда бошад, нисҳонаи хуб нест. Гуфтаанд, ки агар ба ҳангоми табҳо дандонҳои бемор бо [моддаҳои] часпак пӯшида шаванд, далолат бар шиддат ёфтани таб кунад, зеро ин далели гармии шиддатнок ва моддаи часпаки дер ҳалшаванда бувад. Агар беморонро ҳар замон аз ғайри одат [майли] пок кардани дандон пайдо шавад,

ин далели нохуб бошад. Ба ҳам совидану хоидани дандонҳо аз ғайри одат гоҳе аз девонагӣ огоҳӣ диҳад ва агар пеш аз он дево-нагӣ падид омада бошад, ин бар ҳалокати бемор далолат хоҳад кард, вале [ин ҳукм] на касеро бошад, ки ба иллати заъфи мушакҳои манаҳ одати дандон хоидан дорад ва аз андак сабабе дандонҳояш ба ҳам бизананд. Сабз шудани дандонҳои пеш нисҳонаи бад аст.

Фасли сиву севвум: нишонаҳое, ки аз ҷиҳати забон, даҳон ва [андомҳои] бад-онҳо алоқаманд бигиранд

Сиёҳ шудани забон ба ҳангоми бемориҳои тез аксар вақт нишонаи бад бошад ва хушкдани даҳону оби даҳон хуб нестанд. Агар [даҳон] нахуст бихушқад, сипас ба ҳангоми анҷоми [беморӣ] дурушт шуда, баъд аз он сиёҳ бигардад, ин хусусан андар рӯзи чаҳордахум кушанда бувад.

Бидон, ки ба шиддат бадбӯй шудани даҳон ба ҳангоми бемориҳои тез далели ҳалокат аст, аз баҳри он ки ин бар табоҳии ҳамаи хилтҳо гувоҳӣ диҳад. Агар як лаб аз гайри ба офариниш чунин будан бар фарози дигарӣ бошад, нишонаи бад аст ва қач шудани лаб ба ҳангоми табҳои тез низ бад бувад. Кафидани лабон ҳангоми табҳо бар афрӯхтагии беандоза далолат кунад. Афсурдагии сардии онҳо бад аст. Боз

мондани даҳон ба ҳангоми бемориҳои тез далели бад бувад.

Ба ифрот хушк будани забон нишонаи нохуб аст. Гуфтаанд, ки агар ба ҳангоми таби тез бар рӯи забон чизе мисли нахӯди сиёҳ ва ё чун донаи беданҷир бирӯяд, пас марг наздик бошад ва чунин [беморро] ба чизҳои гарм иштиҳо пайдо шавад. Дуруштии забон ва ё хушкӣ он далели барсом бувад. Андар дуруштии забон ва дигаргун шудани ранги он хуб тааммул кун, то сабаби он ягон чизи рангинкунанда набошад. Бидон, ки хилти голиб ба ҳама гуна ҳолат то агар бо гавҳар ва ё бухори хеш аз бархе андомҳои анбоз ба сӯи забон барнаояд, онро ранган нахоҳад кард.

Фасли сиву чаҳорум: нишонаҳое, ки аз ҳолатҳои гулу, сурхной ва ноҳияҳои онҳо ба даст оянд

Ногаҳон гирифтани гулу на андар рузи бӯҳрон нишонаи бад аст ва гирифтагии бекафк сабуктар бувад, зеро кафк танҳо ҳангоме ояд, ки тафси дил ба дараҷаи бекор сохтани кори шуш ва ҳичоб расида бошад ва онҳо нафасро рост фиристондан натаво-нанд. На ин ва на омоси гулӯ ҷуз ба сабаби ягон кори бузурге ба амал наоянд. Бисёр вақт, балки аз ҳама бештар ин ба сабаби [бемориҳои] мағз рӯи диҳад. Умуман, агар ба ҳангоми таби навбатӣ хуноқҳои душвор рӯй диҳанд, пас марг сояафкан шуда бошад, чароки дил ба сабаби шиддати гармӣ насими бисёр тақозо кунад, вале роҳи он баста бошад ва бинобар он дил аланга гирифта, бадмизочияш ба ифрот бирасад ва дигар таҳаммули зистан накунад.

Қач шудани гардан ба тавре ки монеи фуру бурдан бигардад, низ ҳамчунин бувад. Ин ба сабаби ё бечой шудани мӯҳраҳо ва ё шиддат ёфтани хушкӣ ба амал ояд ва ба ҳангоми таб аз ин ду бадтар чизе нест. Низ, агар бемор ҷуз ба саҳтӣ чизеро фуру бурдан натавонад, далели бад бошад ва агар обро ФУРӯ бурданӣ шавад ва он аз бинӣ берун ояд, ин ҳам ҳамчунин бошад. Низ, агар бемор ҳар доим оби даҳон фуру бурдан бигирад, далели нохуб аст.

Фасли сиву панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи меъда ва даҳони он гирифта

шаванд

Ҳукак ба ҳангоми бемориҳои тез ва хусусан пас аз исҳол бад аст. Ҳамчунин, афрухтагии меъда ва ҳафакони меъдави баробари гармии таб бад бувад.

Фасли сиву шашум: нишонаҳое, ки аз тариқи андомҳои нафасгирӣ ҳосил шаванд

Нафаси сард ҳангоми бемориҳои тез бад буда, ба марғи гармии модарзодӣ далолат кунад. Нафаси ноҳамвор ва нафаси шабеҳ ба нафаси канда-кандаи каси гириякунанда, ки [ҳар замон] ҳаво фурӯ бибарад, низ бад бувад.

Ҳамчунин, бад нафас гирифтани, ки

ба сабаби парешонии ақл рӯй диҳад, бад аст ва он, ки ба сабаби омосҳои андар ноҳияхри сина ҷой дошта ба амал ояд, боз ҳам бадтар бувад. Касони марғ фарорасидаро шикам бидамад ва пайдарпаю сусти ва ҷун ба боло барояндагон нафас бигиранд.

112

Фасли сиву ҳафтум: нишонаҳое, ки аз истирҳои тан, баддароз кашидан бар пушти ва нотаҳои гирифта шаванд

Истирҳои тан, бад дароз кашидан бар пушти ва нотаҳои гоҳе ба сабаби бисёр будани хилтҳои ситабр андар андомҳои дарунӣ, гоҳе ба сабаби хушкӣ тамоми тан ва саҳт коҳиш ёфтани хилтҳо ва гоҳе ба сабаби беандоза нотаҳои шудани қувваи мушак ба амал оянд. Далели фарқкунандаи (92) миёни инҳо фарбеҳ ва ё лоғар будани

тан нест, ҷунончи гуруҳе ҳамин тавр пиндоштаанд, зеро бисёр бошад, ки андомҳои дарунӣ бо рутубатҳо пур бошанду тан лоғар ва бисёр бошад, ки қувваҳои мушакҳо нотаҳои бигарданду, вале тан фарбеҳ. Баръакс, нишонаи ин ҳамаи он чизҳое бошад, ки андар ҷойҳои дигар гуфта омаданд.

Фасли сиву ҳаштум: нишонаҳои баде, ки аз сӯи ҳайъати хобравӣ бигиранд

Бар ҷойхоб на бар ҳайъати одатӣ, балки бетартиб ва берун аз одат хобидан хусусан ҳангоме нишонаи бад бошад, ки бемор андак-андак аз ҷои хоб ба як сӯ билағжад ва ҳар бор, ки ўро рост намуда, бар ҳайъати хуб бихобонӣ, боз бар пушк бигардад ва аз ғайри ҷой доштани гармии бисёр намоёне майлаш ба қушода доштани дасту пойҳо буда, онҳоро на ба шакли табиӣ ба ҳар сӯй афканад. Сабаби ин андӯҳи бузург аст. Андар ин ҳангом низ бояд як чизро ба назар гирифт: гоҳе мумкин аст одам фарбеҳи гаронтан ва [мушакҳояш] зуд сустишаванда буда, ба ҳангоми тандурустӣ ҳамеша бар ҳамин гуна ҳайъат хобиданро дӯст дорад ва мумкин аст ягон дарде монеи аз ғайри бар пушти хобидани ў бигардад. Андар ин ҳолат ин низ [49] бими ҷандон бузурге надорад.

Ҳар гуна ҳайъати ғайри одатӣ аз қабилӣ бар пушти хобидан, дароз кашидан ва ғайра, ки [беморро] ба ҳоли тандурустӣ ҷой надошта бошад, ба ҳангоми бемориҳои тез бад бувад.

Бидон, ки бар пушт хобиданро дуст доштан ё ба сабаби бисёрии хилтҳои андомҳои дарунӣ аст, ё ба сабаби хуш-кидану ҳал гардидани хилтҳо, ки аз он мушакҳо нотавон бигарданд ва ё ба сабаби нотавоние бувад, ки аз ягон ҷиҳати дигар мушакҳоро ориз бигардад. Агар [бемор] бар пахлу, бар пушт ва бар дигар ҳайъат хобидан натавонад, баръакс, хоҳони ни-шастан бошад, ин далели бад аст ва аксар вақт ин ҳолат ба нафасгирӣ вобаста буда, ҳангоми бар пахлу хобидан ба иллати ҷой доштани омосҳо ва офатҳои андар андомҳои нафасгирӣ, ки ҳоли онҳоро андар [бобҳои] гузапга донистӣ, нафас наояд. Аз мардумон безорӣ кардан ва рӯ ба девор хобидани [бемор] далели нохуб аст ва майли бар шикам хобидан кардан аз ғайри одат бад бувад, зеро ин ё аз сабаби парешонақист ва ё аз сабаби дарди шикам. Бо [тани] тар бар пахлу хобидан сутуда аст ва ин касе бошад, ки пайвандгоҳҳои қобили зуд ҳам шудананд.

Фасли сиву нухум: нишонаҳои, ки аз тариқи пуштбигиранд

Агар пушт ба андозае бихушқад, ки чун онро бикашӣ, дубора ба ҷои худ бар нагардад, ин далели бад бошад. Ба изофаи нафаси сард баровардан агар аз пушт бухори

гарм берун ояд, ин далели ҳалок шудан аст ва сабаби ин ҷуз ба фано расидани гармии

дил чизе нест¹²⁶.

Фасли чихилум: нишонаҳои, ки аз ҳолатҳои шикам ва ноҳияҳои сари устухонҳои пахлу гирифта шаванд

Бидон, ки дамиш овардани шикам ба ҳангоми бемориҳои тез, кам гуворидани он, хусусан ҷой доштани шикамрав ва алал-хусус рӯ задани табишҳои паҳни тирагун

[бар шикам] нишонаи марг аст. Аз ҳам кашида шудани сари устухонҳои пахлу ва як бари онҳо назар ба дигараш баромадатар будан бад бувад. Низ баромадатар будани

113

як бар аз баре ҳамин тавр бошад, ки андар баромадагиро фурӯрафтагӣ ва инчунин андар эҳсоси нармию сахтӣ додани худ ба ҳангоми ламс ҳамтои ўст. Агар мароқ на аз сабаби бод бидамад ва ба изофаи он шоху хушк бошад, пас авдаруни он омос аст, вале

на андар худи он, вагарна хушк намешуд. Агар аз ҳам кашида шудани сари устухонҳои пахлу дардмандона бошад, пас модда моил ба фурӯсӯст, вале агар бедард бошад, пас модда майл ба барсӯ дошта бошад.

Фасли чихили якум: нишонаҳои, ки аз тариқи мақъад бигиранд

Бидон, ки худ ба худ баромадани мақъад ба ҳангоми табҳои тез далели бад аст.

Фасли чихилу дуввум: нишонаҳои, ки аз тариқи закар ва хояҳо бигиранд

Бидон, ки нармии хояҳо нишонаи бад аст ва омосидани онҳо ба ҳангоми бемориҳои тез низ ҳамчунин бувад. Турунҷидани хояҳо ва нара ё ба марги гармии модарзодӣ ва ё

ба дарди сахт далолат кунад. Ҳангоми оғози беморӣ эҳтилом рӯй додан ба дарозии [беморӣ] далолат кунад ва андар охири беморӣ сутуда бувад.

Фасли чихилу севвум: нишонаҳое, ки аз тариқи захдон бигиранд

Баромадани захдони зан ва шарми пеш [Ихтиноқи захдон низ бад бувад] ба ҳангоми таби тез далели бад аст.

(93)Фасли чихилу чорум: нишонаҳои баде, ки аз тариқи андомҳои атрофӣ бигиранд

:127

Аз ҷумла аз ҷиҳати кайфияти онҳо бад-ин гуна бошад, ки масалан сардии андомҳои атрофӣ баробари гармии таби тез, пойдорӣ ва канда нашудани он нишонаи нохуб аст, вале ба ҳангоми табҳои деррав номақбул нахоҳад буд. Сабаби ин андар табҳои тез омоси бузургест, ки авдар шикам падид ояд, ё хомӯш шудани гармии модарзодӣ ва ё фаро расидани беҳушӣ ва аз ҳам пош хӯрдани [қувваи табиӣ] бувад. Қавитарин далолати сардии андомҳои атрофӣ ба ҳангоми табҳои тез бар ҳалокат он аст, ки агар сардии онҳо андар оғози беморӣ ориз бигардад. Агар сардӣ ба тавре бошад, ки дигар [андомҳо] гарм нашаванд, низ ҳамчунин бувад. Ҳамаи ин аз он гувоҳӣ диҳанд, ки ҳамаи хун ба сабаби омос ба андарун ақибнишинӣ карда аст.

Тирагии ангуштон ва нохунҳои дасту пойҳо нишонаи ҳалокат аст, вале якбора

сурху арғувони шудани дасту пойҳо аз тирагӣ ҳам кушандатар бувад. Агар [андар охири андомҳо бемор] гаронӣ хис кунад, пас марг наздик аст, зеро гаронӣ ба заъфи қувваи нафсонӣ далолат кунад. Тирагӣ бар заъфи гармии модарзодӣ ва сурхӣ бар фасод ва галабаи хилтҳо далолат кунанд, вале сиёҳӣ беҳтар аз тирагӣ ва сурхист. Бо вучуди ҳамаи ин агар бибинӣ, ки нишонаҳои хуб бисёранд, аз эҳтимол дур нест, ки бемор шифо ёбад, вале сарҳои андомҳои дигаргуншуда биафтанд. Сӯхтани авдомҳои атрофӣ ва пӯст баробари сардии дарун низ нишонаи марг аст.

Бархе аз ин [нишонаҳоро] аз ҷиҳати ниҳоди андомҳои атрофӣ бигиранд. Масалан ташаннуҷ хусусан аз паси исҳол кушанда аст ва кузоз баробари ҳазён гуфтани шиддат ёфтани таб далели марг бувад.

Фасли чихилу панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи ҳобу бедорӣ гирифта шаванд

Агар ба руз ҳоб ояд, на ба шаб, ин далели нохуб аст, вале агар андар ҳар ду ҳангом ҳоб наояд, бад хоҳад буд, аз баҳри он ки сабаби ин чи гунае набошад, табаҳ шудани мағз аст. Беосебтарин ҳоби рӯзона онест, ки аввали рӯз биафтад. Ҳамаи онҳо андар

114

марҳалаи анҷоми навбатҳои табҳо баданд, вале андар ибтидои онҳо бисёр бошад, ки бе зиён бигузаранд. Субот баробари заъфи набз хусусан агар андар

ин ҳангом парешонақлӣ ҷойдошта бошад, бад аст, зеро он ба сабаби заъфи қувват ба амал ояд, на ба сабаби

рутубати мағз. Гоҳе мумкин аст ин аз сабаби уфунати хилти сард рӯй диҳад. Хоби аз ҳад зиёд ба ҳангоми беморие, ки аз паси он парешонақлӣ рӯй диҳад ва сардии дасту пойҳо онро ҳамроҳӣ кунад, бад аст, ҳам-чунон ки хоби сабукиовар хуб хоҳад буд.

Фасли чихилу шашум: нишонаҳои баде, кияз тариқи қорҳои даст бигиранд

Пурзи чома чидани [бемор] ва ҳар доим чунон қоре қардан, ки гӯй аз худ ва ё аз девор [пурз ва қохпора] мечида бошад, нишонаи бад аст ва сабаби он бухорҳоест, ки ба сӯи

мағз бизананд ва онҳо ба иллати фуруд омадан ба чашм ва ба сӯи рутубати сафедимонанд андар пеши назари бемор чизҳои набударо бинамоёнанд.

Фасли чихилу ҳафтум: нишонаҳое, кияз тариқи дардҳо бигиранд

Бидон, ки дарди саҳти андомҳои даруни ба ҳангоми табҳои тез нишонаи бад буда, бар сӯзиши саҳт, ё бузург шудани омос ва ё хурӯҷ далолат кунад. Агар андар бархе аз

андомҳо дарди саҳте падида омада, сипас бе ҳеҷ сабабе якбора тамоман ҳомӯш шавад, ин бад хоҳад буд.

Фасли чихилу ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тариқи овоз, суҳан гуфтан ва ҳомӯшӣ гирифта шаванд

Овози баланд хуб аст ва бо низом суҳан гуфтан [низ] хуб аст, вале ҳилофи инҳо бад бувад. Ҳомӯшии дароз аксар далели васваса, ё истирҳо ва ё ташаннуҷи мушакҳои забон ва ҳанҷара ва ё далели гурехтани таҳаюлест, ки сарчашмаи суҳан гуфтан

бошад. Агар бемор ба ҳангоми бухрон суҳан гӯяд, хуб аст. Умуман, ҳомӯшии қаси пургӯ далели оғоз ёфтани сабабҳои васваса ва ё он чизе бошад, ки мо ёд қардем ва бисёр суҳан гуфтани қаси қамгӯ далели оғозёбии ҳазён ва парешонии ақл бувад.

Фасли чихилу нӯҳум: нишонаҳое, кияз тариқи ақл бигиранд

Бидон, ки ҳазён гуфтан баробари ҳаракат қардану ба сар ва бинӣ задан неқанҷом аст, вале баробари бовиқорию бурдборӣ қушанда бувад.

Фасли панҷоҳум: нишонаҳое, ки аз тариқи ҳаракатҳо бигиранд

Бисёр ҳашм гирифтани бетоқати намудан нишонаи нохуб аст ва бар бисёрии бухоре далолат кунад, ки бар сар зада бошад. Ҳар соат ба худ омада нишастани бемор далели бад аст ва ин аз сабаби ё тоса, (94) ё парешонақлӣ, ё тангии нафас, ҳуноқ ва омоси шуш ба амал ояд. Ин гуна [ҳаракат] аз ҳама бадтар аст, аз баҳри он ки

вай ҳар чанд сабабҳои дигаре низ ҷой доранд, вале аксар вақт ба иллати ҳуноқ ва тангии нафас рӯй диҳад. Агар андомҳоро ҳаракат қардан қаронӣ

оварад, низ далели бад аст ва агар нохунҳо тираранг шаванд, пас марг фаро расида бошад. Раъша агар аз сабаби бўҳрони хуб набошад, нишонаи бад аст.

Фасли панҷоҳу якум¹²⁸: нишонаҳое, ки аз ҳайъати рангҳо гирифта шаванд
Букрот гуфта аст: «Агар рағҳои варидии бошанд, нишонаи бад аст. Тағйир ёфтани хурди пешонӣ, пилкҳо ва охурак бархоста ранги рағҳои намудор аз ҳоли хеш ва ба

115

ранги товуси ва арғувони табдил ёфтани чунин набуданд, низ бад бувад». онҳо ва зуҳури [рағҳое] ба ин сурат, ки пеш

Фасли паҷоҳу дуввум: нишонаҳое, ки аз тариқи гумонҳо бигиранд
Агар бемор аз марг бисёр битарсад, хатарнок аст.

Фасли панҷоҳу севвум: ҳукмҳое, ки аз тариқи ҳамёза ва даҳонфोजа бигиранд

Даҳонфожаву ҳамёза аз он сабаб ба амал оянд, ки табиат аз барои рондани фазлаҳо андомҳои мушакиро ба ҳаракат биоварад. Агар андом фурӯмоё ва модда ками фармонбаранда бошад, ба [даҳонфожаву ҳамёза] эҳтиёҷ нест, балки аз барои зидди ин ҳолат бад-онҳо эҳтиёҷ биафтад. Агар ин баробари аз ҳоли гарми ба сарди гузаштан падида ояд, ин кӯмак ба табиат буда, нишонаи бад нест ва бисёр вақт аз ин далолат кунад, ки табиат ба сабаби бисёрии модда ва ё ба сабаби заъфи қувват ҷуз ба ёрии лиф қодири ҳал кардан нест.

Фасли панҷоҳу чаҳорум: нишонаҳое, ки аз тариқи хоббинӣ гирифта шаванд

Бисёр бошад, ки бемор чизҳои аз ҷинси арақ бўҳронӣ шаванда андар хоб бибинад, чизҳои бўҳронишаванда бударо ба хоб ки ба гармоба ҳамедарояд ва ё барои он бинад. Масалан каси [беморияш] аз тариқи омодагӣ дорад.

Фасли панҷоҳу панҷум: нишонаҳое, ки [50] аз тариқи иштиҳо ва ташнагӣ бигиранд

Набудани инггиҳо ба ҳангоми бемориҳои деррав бад аст ва ба ҳангоми бемориҳои тез низ бад буда, вале на бад-он авдоза бирасад. Умуман, ин бар хилтҳои табаҳ ва ё ба марги

қувваи нафсони ва табиӣ далолат кунад. Агар ташнагӣ ба ҳангоми табҳои сӯзон аз байн биравад, хусусан баробари сиёҳ шу-дани забон, далели бад ҳоҳад буд.

Фасли панҷоҳу шашум: ҳукмҳои далелгириҳо аз тариқи ярақон

Ярақони пеш аз рузи ҳафтум ва пеш аз пазшп ба амал оянда бад аст. Ин ба шартест, ки агар, ба гуфтаи бархе аз [пизишкон], исҳол онро пешгирӣ накунад, вале ин ҳукм қиёсаст. Умуман, бўҳрони пеш аз рӯзи ҳафтум фарорасида сутуда нест. Ҳар гоҳ ярақон пас аз рӯзи ҳафтум зоҳир бигардад ва агар дигар нишонаҳо қарини он набошанд, ин низ чандон неқфарҷом нахоҳад буд. Агар ярақон андар рӯзи ҳафтум, ё нӯҳум ва ё чаҳор-дахум рӯй

дода, баробари он нишонаҳои хуб мавҷуд бошанд ва андар ноҳияи ҷигар ягон офате ва ё сахтӣ ва омосе ҷой надошта бо-шад, ин сутуда аст ва бисёр биафтад, ки аз

тариқи ин гуна ярақон бухрони пурра ба амал ояд. Бар сутуда будани он ҳолати сабукие далолат кунад, ки аз паси он ҳис карда шавад ва бар бад будани он ҳис кардани ҳолати зидди сабукӣ гувоҳӣ диҳад. Яке аз ҳолатҳои далели бади ӯ ин аст, ки баробари ярақон аз шикам зардаи ҷӯшон ва чизҳои бади сӯхта берун оянд. Андар ин гуна ҳолат агар исҳоли бағоят қавии поккунанда ва ё арақи бағоят зиёд онро пешгирӣ наку-нанд ва агар қувват қавӣ набошад, аз бемор бояд бимнок буд. Ба ҳангоми [ҳолатҳои ёдшуда] зуд сабукӣ ба амал ояд.

Фасли панҷоҳу ҳафтум: нишонаҳое, ки аз тариқи омосҳо гирифта шаванд

Агар таби тез боиси омосҳои буни рону зери бағал ва андомҳои атрофӣ бигардад, ин бад аст ва аз он намуде ҳам бадтар бошад, ки нахуст ин омосҳо ба амал оянду баъд ба сабаби уфунат табҳо. Вале ин намуд ҳам бад аст. Омосҳое, ки андар буни гӯш бароянд

116

ва аз тариқи рим кардан напазанд ва ё баъди онҳо истифроғе ба амал наояд, бад бошад. Агар ҳеҷ як аз ин ҳолатҳо набошад, яъне агар ин омосҳо на бипазанд ва на ягон истифроға қавие аз паси онҳо рӯй диҳад, ин нишонаи [хеле] бад бувад. Низ, набояд бо пазише фирефта шуд, ки ҳангоми ориз шудани хуроч ҷой дошта, вале дигар хилтҳо нопухта бошанд, зеро ин ғайри кофист. Чунончи бисёр вақт чун ин ҳолат рӯй диҳад, гумон баранд, ки пастравии [бемори] фаро расид, вале ин [беморро] бикушад. Ҳар табиш ва ё омосе, ки нахуст зоҳир шавад ва сипас ба андарун биравад, бад аст, вале агар ин андарун рафтан аз қавӣ будани табиат гувоҳӣ диҳад, [на чунин бошад]. Бошад, ки ин намудор шудану ба андарун рафтан аз барои табиати шахс одати ҳамешагӣ бошад, андар ин ҳол далолати он чандон бад нахоҳад буд.

(95) Фасли панҷоҳу ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тариқи ҳайъати табишҳо ва чизҳои бад-онҳо монанд гирифта шаванд

Табишҳои шабеҳи нахуди сиёҳ ба ҳангоми табҳои тез ниҳоят бад аст ва агар онҳо пурра бирӯянд, андар рӯзи дуввум бисёр бошад, ки худованди онҳо ҳалок бигардад. Ба ранги сабзу сиёҳ, ё осмонгунӣ ва ё зард гардидани решҳои тан нишонаи бад аст ва зарди онҳо аз ҳама сабуктар бувад. Гуфтаанд, ки агар бар зонуи бемор чизи сиёҳе чун ангури сиёҳ барояд ва гирдо-гирдаш сурх бошад, бемор зуд бимирад, вале агар он то панҷох рӯз бикашад, он гоҳ шппонаи марги бемор он бошад, ки арақи сард оврад. Агар бар вариде, ки андар гардан аст, чизе шабеҳи донаи беданҷир ва

бо обилаҳои сафеди бисёр бируяд ва беморро ба чизҳои гарм иштиҳо падид ояд, андар рӯзи бистум бимирад. Мо он табишҳои ҳалокатовареро, ки андар забон ориз бигарданд, пеш аз ин ёд кардем.

Гӯфтаанд, ки ҳар гоҳ ба ҳангоми таб чӣ гунае набошад, бар ҳамаи ангуштони даст омоси сиёҳе мисли донаи говдона ва саҳт дарднок бирӯяд, бемор андар рӯзи чаҳорум бимирад ва ўро [пеш аз ин] гаронӣ ва субот рӯй диҳанд. Агар ба болои он табиат баста гардад, сарсом падид ояд ва гоҳе [табиат] ба андозае баста бигардад, ки аз он саҳч ба амал ояд.

Фасли панҷоҳу нухум: нишонаҳое, ки аз тариқи табларза ҳосил кунанд

Бидон, ки табларзаи бисёр такрорёбанда ба ҳангоми таби душвор, ки ба изофаи он заъфи қувват низ ҷой дошта бошад, ҳало-катовар аст, вале баробари пойдор будани қувват низ агар таб аз тариқи он канда нашта-вад, низ хуб нест. Бадтарини намудҳои он ҳамонест, ки аз паси он истифрои бефоида ба амал омада, вале таб ором нагирад. Агар истифроғ ба амал наояд, андар ин ҳол далолат бад-он кунанд, ки хилт ҳаракат дорад, ғолиб аст ва ронданаши номумкин аст. Ин низ бад аст. Аммо ба ҳангоми табларзае як бор ориз шаванда ба таври қатъӣ чунин ҳукм кардан, ки оё он ба сабаби заъфи беандозаи қувват ба амал омада аст ва ё ба ягон сабаби дигар, қариб нодуруст аст.

Фасли шастум: ҳукмҳои истифроғ

Истифрои судбахши аз тариқи исҳол, қай ва ғайра ба амал оянда истифрои баъд аз пазиш рӯй диҳанда, истифроғе, ки ба ҳангоми он хилти бади истифроғаш лозим берун ояд, истифроғи ба осонӣ гузаранда ва истиф-роғе бошад, ки баъди он сабукӣ ҳис кунанд.

Яке аз нишонаҳои хилти берун меова-рдаашро пурра берун овардани истифроғ, чи аз тариқи дору ва чи аз ғайри дору, ин аст, ки ба берун овардани хилти дигар оғоз кунанд. Намуди бади он чунин аст, ки баъд

аз анҷом ёфтани ба кандани пардаҳо, ё овардани хуни сиёҳ, ё хилти бадбӯй ва ё хилти холис оғоз кунанд. Ба ҳангоми қай низ ҳамчунин аст.

Агар истифроғ баъд аз оғоз ёфтани кӯтоҳӣ кунанд, бояд ба он ёварӣ расонд, вале агар ба ифрот ояд ва ҳанӯз пазиш оғоз наёфта бошад, ин сазовори он нест, ки ба судмандии он эътимод кунанд.

Истифроғи сусту андаке аз қабилӣ арақ, ё хуни бинӣ ва ё ғайри он далолат бад-он

117

кунанд, ки табиат ба ҷунбиш омада аст, вале қавӣ нест. Агар дигар нишонаҳо бад бошанд,

Фасли шасту якум: ҳукмҳои арақ

ин далели марғ аст, вале агар бад набошанд, бар дер кашидани беморӣ гувоҳӣ диҳад.

Арақ овардан ба ҳангоми бемориҳои тез ва инчунин ба ҳангоми табҳои

деррави балғамӣ ва аз барои худовандони омосҳои

хатарнок ва омосҳои андомҳои даруни бўҳрони хеле хуб маҳсуб мешавад.

Фасли шасту дуввум: сабаби бисёр арак кардан

Бисёрии арак ё ба сабаби модда вобаста буда, он ё бисёр ва ё тунук бошад, ё ба сабаби қувват вобаста буда, ё қувваи ронанда қувӣ бошад ва ё қувваи нигоҳдо-ранда заиф ва ё ба сабаби маҷроҳае вобаста бошад, ки аз сабабҳои фароҳкунанда фароҳ шуда бошанд. Кам арак кардан ба зидди ин сабабҳо алоқамандӣ дорад. Аракро агар пок кунанд, бисёртар бирезад ва агар ба ҳоли хеш бигуздоранд, қатъ шавад.

Фасли шасту севвум: азҳамтафавут доштани андомҳо аз ҷиҳати арак кардан ва накардан

Андомҳое, ки аз ҳама бештар арак кунанд, он андомҳоеанд, ки моддаи ба амал оваран-даи беморӣ андар онҳо бештар бошад. Андомҳое, ки арак накунанд, он андомҳое-анд, ки дорои чунин модда нестанд ва низ он андомҳое бошанд, ки яке аз сабабҳои танг-созандаи масомҳо бар онҳо ғолиб омада аст. Аз ҷумла паҳдӯе, ки бемор бар вай бихо-бад, андар бештари ҳол кам арак хоҳад кард, аз баҳри он ки вай фишурда шуда ва маҷро-ҳояш хушк бошад ва на ба сӯи он рутубат биравад ва на аз он рутубат битаровад. Арак аз андомҳои пасини аз қабилӣ пушт бештар аз андомҳои пешини аз қабилӣ сина буда ояд ва бахшҳои барсӯвин, хусусан сар, бештар аз фӯрсӯвин арак кунанд.

(96)Фасли шасту чаҳорум: гуногуниҳолатҳо аз ҷиҳати арак кардан ва ё арак накардан

Хоб беш аз бедори арақоваранда аст, аз баҳри он ки ба ҳангоми хоб гармии модар-зодӣ бо рутубатҳо бештар машғул шавад ва низ аз баҳри он ки нафасгирӣ ба ҳангоми хоб мушкилтар бувад ва ин моддаҳоро ба сӯи андарун равона кунад. Букрот гуфтааст: «Бе тақозои ягон сабаб андар хоб бисёр арак кардан далолат бад-он дорад, ки худованди он бар тани хеш беш аз андозаи тавоноии он ғизо афзуда бошад». Агар ин арақӣ аз ғайри чизе хӯрдани худованди он ба амал ояд, пас бидон, ки ӯ эҳтиёҷ ба истифроғ дорад. Сабаб он бошад, ки арақи бисёр ба ҳоли дурустии қувват ҷуз ба иллати бисёрии модда наояд ва ҳаққи ин [модда] он аст, ки аз тарафи табиат ронда шавад. Ин бисёрӣ ё ба сабаби наздик, яъне ба пурии наздик вобаста буда, ия пурии наздик аз ғизоҳои нав хӯрда ба амал ояд ва ин гуна пурий аз тариқи гуруснагӣ, ё варзиш ва ё ба таври табиӣ арак кардан бартараф шавад ва ё мумкин аст ба сабаби пешгузаштаи дуре, яъне ба фазлаҳои пешина алоқаманд бошад, ки андар ин гуна ҳолат ҷуз аз истифроғи поксозандаи тан аз ин фазлаҳо чизе суд набахшад. Аммо арак кардан бошад, гоҳе танҳо бахши латиф, тунук ва ками онро берун намуда, бахши фосид ва нофармонбардори онро андар тан бигузорад ва табиатро андар зери бори хилти фосид биниҳад. Ин яке аз [сабабҳоест], ки [табиатро] заиф созад.

Бидон, ки ҳар андоза гармии модарзодӣ кавитар бошад, ҳалшавӣ ҳамон андоза ноаён бигузарад ва ҷуз ба ҳангоми вучуд доштани сабабҳои дигар арақ наояд. Бад-ин сабаб арақ берун аз табиат шуда аст, зеро он ё аз сабаби пурӣ, бисёрӣ ва ба шиддат фарох шудани масомҳо, ё ба сабаби хуб гуворидан натавонишани қувват ва ё ба сабаби ҳаракати шиддатнок ба амал ояд.

118

Фасли шасту панҷум: рузҳое, ки андар онҳо арақ бештар ва ё камтар ояд

Аксар, ки ҳангоми бемориҳои тез арақ ояд, андар рӯзи севвум ва панҷум ояд, вале андар рӯзи чаҳорум кам ояд, балки ба нудрат биафтад, ки ин гуна бемориҳо андар

рузи чаҳорум аз тариқи арақ бухрони шаванд. Ба гуфтаи касони бо таҷриба кам биафтад, ки бемор андар рӯзи бисту ҳафтум, сиву якум ва сиву чаҳорум арақ кунад.

Фасли шасту шашум: тариқаҳои далелгири аз арақ кардан

Арақ аз тариқи чи гуна ба ламс андар омадан, яъне бо гармию сардии худ далолат :<унад; бо ранги худ, яъне бо соф будан, ё жоил ба зардӣ будан ва ё моил ба сабзӣ будани худ далолат кунад; бо мазаи худ, яъне бо талх будан, ё ширли будан ва ё моил ба турушӣ будани худ далолат кунад; [51] ?•: ::>•: худ. якг бо бадбӯӣ будан, ё туруш-;~ӣ будан, ё ширинбӯӣ будан ва ғайра I^л: ~ ат хунад: бо кавом, яъне бо тунукӣ ва

ё часпакии хеш далолат кунад; бо микдор, яъне бо бисёр ва ё кам будани хеш далолат кунад; бо маҳалли хеш, яъне бо фаровоноӣ ва ё камоии хеш [аз он ҷо] ва аз кадом андом [омадани худ] далолат кунад; бо ҳангоми хеш, яъне бо омадани худ андар оғоз, ё анҷом ва ё марҳалаи пастравӣ далолат кунад; ва бо оқибати хеш, яъне бо сабуки овардан ва ё ранҷ, табларза, фарошо ва дигар аразҳо овардан далолат кунад.

-г:

Фасли шасту ҳафтум: нишонаҳое, ки аз тариқи арақ кардан бигиранд

рсбарн гармии таб ва :_р '·.'- гардан хос аст, 5увад. Андар ҳоле, ки ИЕЕЖЖЫЕ -лЗГТ ~;

жл загугли с н аз оехушӣ огоҳӣ диҳад, пас гардз он ҷӣ гуна чунин набошад! Ин оедгарнЕ намудҳои арақ аст, аз баҳри он ки зшг бар беҳушии падидомада далолат згетад» ка бар беҳушии, ки бояд падид ояд ва ,Е~£.р ая.тар ин ҳангом таб бисёр баланд 5осгдл. пас марг наздик аст. Низ арақи сард ТЗЕХО хангоме ба амал ояд, ки гармии модарзодӣ афтида бошад ва он рутубатҳоро няғҳ доштан натавонад, балки онҳоро раҳо кунад ва бинобар он гармии бегона онҳоро фаро гирифта, бухор кунад. Сипас он гармӣ ба иллати бегона будан онҳоро тарк кунад ва онҳо сард бигарданд.

Арақи канда-кавда бад аст. Арақи бисёр бад-он далолат кунад, ки беморӣ ба иллати бисёрии модцаи хеш дер хоҳад кашид ва худованди онро ба иллати заиф будан на рағ задану исҳол, балки ҳукнаҳои нарм созго-ранд. Он арақе,

ки аз паси он сабукӣ дарёфта нашавад, нишонаи хуб нест ва агар баъди он ранҷи бештаре дарёфта шавад ва агар ин гуна арақ тамоми танро фаро гирифта бошад ҳам, ин нишонаи бад аст.

Араке, ки баробари огози беморӣ зуд ояд, бад буда, бар бисёрии модда далолат кунад, вале агар сабаби он намнокии ҳавое бошад, ки ба серборони вобаста аст, андар ин ҳол бадияш камтар хоҳад буд. Бисёр бошад, ки беморӣ бо арақ кардан оғоз ёбад ва сипас таб ба амал омада, дер давом кунад.

Ҳар гоҳ (97) аз сабаби арақ эҳсоси фаро-шо падида ояд, хуб нест, балки бад бувад, аз баҳри он ки фарошо бар густариш ёфтани хилти бади ранҷовар андар тан гувоҳӣ диҳад ва ин далели он бошад, ки арақ поккунанда нест, балки он бахш аз хилтҳои бадеро ба ҳар сӯ биронад, ки тезии онҳо аз тариқи омехта будан бо рутубатҳои бо арақ ба таҳдид рафта шикаста буд. Низ аз он да-лолат кунад, ки модда бисёр аст ва бо ёрии ин гуна истифрои арақӣ ҳал нахоҳад шуд. Агар кувват ва набз заиф буда, пешонӣ андак арақ кунад, ин нишонаи бад аст ва агар набз биафтад, ин [фаро расидани] марг хоҳад буд. Арақи хубе, ки гоҳе аз тариқи он бўҳрони пурра ба амал ояд, он аракест, ки авдар рӯзи бўҳронӣ рӯй дода, тамоми танро фаро бигирад, фаровон ояд ва баъди он бемор сабукӣ ҳис кунад. Сипас араке биистад, ки тамоми танро фаро гирифта набошад, вале баъд аз худ сабукӣ оварад. Умуман, ба чӣ гунагии арақ аз ҷиҳати гармӣ, сардӣ, ранг, бўй ва маза, ба микдори он аз ҷиҳати бепшӯ камӣ, ба ҷигоҳӣ падида омадани он аз ҷиҳати андар марҳалаи оғоз, ё марҳалаи анҷом ва ё марҳалаи пастравӣ афтидани он, ба кувват

119

ва сустии таби қарини он буда ва ба сабукию гаронии пас аз он ба амал оявда бояд диққат

дод.

Бидон, ки каси аз бемори барҳезанда ба сабаби пасмондаҳои модда бисёр арақ кунад ва агар аз ӯ андаке хун бигиранд, бад нест.

Фасли шасту ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тариқи набзбигиранд

Набзҳои путки, мурчаги, саҳт арраги ва мавҷӣ баданд ва набзи оҳуғии ҳамроҳ бо заъф низ бад бувад.

Ноҳамворие, ки ба ҳангоми он набз саҳт канда-канда ояд ва ҳаракатҳо суҳт буда, сипас як ҳаракати қавие онҳоро пешгирӣ кунад ва ин пешгирӣ на доимӣ, балки гоҳ-

гоҳи бошад, саҳт бад аст. Гуфтаанд, ки агар набзи бари чап думодум ва бари рост канда-канда буда, баробари он заъф ҷой дошта бошад, ин далели бад бувад. Бидон, ки набзи табиӣ бисёр одамон ноҳамвори бад аст. Инро низ бояд ба назар гирифт.

Фасли шасту нӯҳм: ҳукмҳои ҳунибини

[Беморӣҳое] мисли сарсом, омосҳои гарми ҷигар ва омосҳои гарми зери сари

устухонҳои паҳду аз тариқи хуни бинӣ ба таври пурра бӯҳронӣ шаванд: ба ҳангоми якумӣ аз кадом сӯрохи бинӣ хун наояд, фарқ надорад, вале ба ҳангоми мобоқӣ аз ҳамон баре хун ояд, ки [беморӣ] аз ҳамон бар бувад. Табҳои сӯзон низ ҳамчунин, вале аз гурӯҳи якумӣ бошанд. Аммо омоси шуш аз тариқи [хуни бинӣ] бӯҳронӣ нашавад ва барсом бошад миёни [ҳар ду гурӯҳ] биистад. Таби рӯзафкан гоҳе аз ин роҳ бӯҳронӣ шавад.

Аксари хуни бинии судманд чун ориз бигардад, андар рӯзҳои тоқ ориз бигардад ва кам тасодуф биафтад, ки андар рӯзи чаҳорум ба амал ояд, вале андар рӯзи севвум, панҷум, ҳафтум ва нӯҳум бошад, ба амал ояд. Агар аз хуни бинӣ умеди неки бошад, вале он суст ояд, чунон ки Букрот гуфта аст, бояд аз тариқи рехтани оби гарм бар сари бемор ва гармибандӣ кардан онро бояд ёрӣ бидиҳанд, ҳамчунон ки агар ба ифрот омадани он бимнок бошад, бо рехтани оби сард ва ниҳодани миҳчама бар сари устухонҳои паҳлуи аз бари хуни бинӣ буда пеши онро бигиранд. Бехтарин хуни бинӣ онест, ки аз бари дардманд ояд ва акси .-он чандон хуб нест. Аз тариқи хуни бинӣ бӯҳронӣ шудани омосҳое аз ҳама бехтар аст. ки аз ноф боло ва ё балғамӣ бошанд. Ғ--ҳангоми омосе, ки роҳи санг шудану $\partial \mathcal{L}_2$; давом карданро пеш гарифта аст, чашмдор^н рим кардану кафидани он бош, ш^б чашмдори аз тариқи хуни бинӣ ва ғайр^в бӯҳронӣ шудани он. Ба ҳангоми бӯҳрони омоси сарди мағз ва омоси шуш интизориҷа он набош, ки бӯҳрон аз тариқи хуни бинӣ бз амал хоҳад омад.

Ҳасли ҳафтодум: нишонаҳое, ки аз тариқи хуни бинӣ гирифта шаванд

Хуни бинии кам бад аст. Бештари хуни бинии бад онест, ки хун сиёҳ бошад ва кам тасодуф биафтад, ки ба ҳангоми хуни бинии бад хуни сурхи тобишнок ояд. Хуни биние,

ки андар рузи чаҳорум биафтад, бар , душвории бӯҳрон далолат кунад. Баръакс, хубаш онест, ки андар рӯзҳои тоқ ба амал, ояд.

Ҳасли ҳафтоду якум: нишонаҳое, ки онҳоро аз тариқи атса бигиранд

Атса агар андар марҳалаи анҷом ориз беморӣ яке аз нишонаҳои зуком ва ё хилти бигардад, хуб аст, вале андар аввалҳои сӯзишовар бувад.

Ҳасли ҳафтоду дуввум: ҳукмҳои биров

Мо андар бобати биров андар Китоби нахустин ба таври умумӣ ва мухтасар суҳан рондем ва ҳоло моро лозим аст андар ин бобат батафсилтар ва чандоне таваққуф

кунем, ки муносиби гуфтор андар баёни бемориҳои тез бошад. Бвдон, ки ҳар кӣ бисёр арақ кунад, ўро аз тариқи шикамрав бӯҳрони том ба амал нахоҳад омад.

(Ж)Фаслӣ ҳафтоду севвум: нишонаҳое, ки аз тариқи бировз гирифта шаванд

€* тар ранг омадани бировз : ~ г.тула аст: яке он, ки " :гэни буда, баъд аз "утфони ба амал омада _лои бўҳронӣ сутуда кн, ки аз паси ошомидани .азяисҳоловаригуногунба >: шад. Ин [харранги] авдар ҳар **бар** покшавии эҳтимолии тан кунад, вале ба ҳангоми дигар **ҲШЕПЮ** бар сӯзшп, гудозиш ва бисёрии х; :~ : ..: т -"-". г- :Е охӣ диҳад. Бирози бад бўи шабехбабарази кӯдакон ва бирози нахус---_ - -/.: 2 ' :•.- аст. Бирози зарданоке, ки аз шигаи беморӣ ояд, бар бисёрии зарда дазюяшгкунад ва нохуб аст, вале ба наздики пасраиӣ бар пок шудани тан гувоҳӣ диҳад в^ ллели хуб бошад. Агар бирози захираяю бисёре берун ояд ва беморӣ сабук на: - : - --. ин нишонаи бад аст. Шикамрави б' •• : - : - • : : баъд аз зоҳир шудани нишонаҳои

бад ва афтидани қувват ба амал омада, ғайри сабукиовар бошад ва андар ин ҳангом агарчи таб канда шуда бошад ҳам, далели марг аст. Шикамраве, ки бидуни хӯрдани ягон чизи равшанӣ равшанӣ ояд, бар гудозиши андомҳои асли далолат кунад ва ин далели бад, *валена* далокатовар бувад, зеро бошад, ки ин равшаннокӣ аз сӯи гӯшт ояд.

Агар бар [бировз] чизе шабеҳи зардоб падида ояд, зарди тобишноктар шуда, бадбӯӣ ғолиб ояд ва агар ин [ҳолат] ба ҳангоми табҳои тез ҷой доптга бошад, ин ҳалокатовар аст. Бирозе, ки гирди онро чизи тунуке гирифта бошад, ин гувоҳӣ диҳад, ки он зардоби аз ҷигар оянда аст ва он сӯзанда буда, бировзро зуд берун орад. Бошад, ки он , худ ба танҳои ояд ва ин бад аст. Агар андар бировз чизе чун пӯсти боқилии мисрӣ ҷой дошта бошад, ин ба ҳангоми ҳамаи бемориҳо нишонаи ҳалокатовар бувад.

Фасли ҳафтоду чаҳорум: ҳукмҳои қай

'- .1о андар бобати қай ҳам андар Китоби тш суҳан рондем ва моро воҷиб аст с_:/_1 \се аз он гуфтаҳо ва дигар чизҳоеро **ин** ҷой оварем, ки муносибтаранд. ,.: мегӯем: Судмандтарин қай онест, 1 ва зардаи ба ҳангоми он қай карда

сахт омехта бошанд, на сахт ситабр. Қай ҳар андоза холистар бошад, ҳамон андоза бадтар аст. Зардаи холис бар шиддати гармӣ ва балгами холис бар шиддати сардӣ далолат кунанд.

Фасли ҳафтоду панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи қай гирифта шаванд

Бглон, ки қай рангаш муҳолифи ранги кш ха.мгшағӣ, яъне [муҳолифи] қай сафеди о>5акӣ ва қай зард бад аст. Мисоли ин қай гтсз. қай ганданогун ва хусусан бадбӯӣ, қай -: : нларӣ, қай аргувоии сурх ва қай ~; : -Г1нг мебошад. Бадтарини онҳо қай **заширӣ ва** сиёҳ аст. Хусусан агар ҳамроҳи :: "----- :-г-ч ба амал ояд, ин беморро ҷо ба

чо бикушад, вале агар хануз қувват боқи бошад, мумкин аст ду рӯзи дигар зинда монад. Ба ҳангоми қай бояд диққат дод, ки ранги он аз сабаби ягон чизи хӯрдагӣ ба амал наомада бошад. Агар бемор бар ҳамаи ин рангҳо қай кунад, ин ниҳоят бад аст. Қай бадбӯи бад аст ва қай холис низ, чунон ки ёд кардем, бад бувад.

Фасли ҳафтоду шашум: ҳукмҳои пешоб

'.' -'— р фанне аз Китоби нахустин, **қв** хоси аразхост, андар бобати пешоб **гуфтаҳо** ха*1агоние гуфта омаданд [52] ва **хозомо аз он** чой ва аз ғайри он чизҳое биова-рем, **жм** андар 1ш чой муносибтаранд. Пас, -. гг/ем: Агар андар пешоб нишонаи /.-' -.: > -:нГ: л;аанашавад,азинвоҷибна-меояд, ки бар ҳалок шудани бемор ҳукм кунанд, зеро мумкин аст бемор андар ин ҳолат бо ёрии истифроғе бираҳад, ки аз ягон тариқе ба амал омада, ҳам пухтаю ҳам хом ба таври қавӣ берун ронда шаванд. Ё мумкин аст хилт ба гузаштани муддати дароз ҳал шавад ва ё хусусан агар саҳт бад

121

набошад, мумкин аст аз тариқи хуроч бӯҳронӣ шавад. Лекин [ба ҳар ҳол нопухта-гии пешоб] андар бештари ҳолатҳо бад буда, бар қавӣ будани беморӣ далолат кунад ва камтарин далолат ин аст, ки [бемо-рӣ] дер бикашад. Пешобе, ки андар ҳамаи марҳалаҳои беморӣ бар рангҳои пешоби тандурустон боқӣ бимонад, низ ҳамчунин бувад, вале агар баробари авҷ гирифтани беморӣ ба дигаргун шудан оғоз кунад, ин неқфарҷомтар аст. Бисёр бошад, ки пешоб ба ҳангоми бемориҳои вабӣ аз ҷиҳати қавом, ранг ва шини хеш хуб ва табиӣ буда, вале худованди он рӯ ба ҳалокат бувад.

Бидон, ки бисёр вақт беморонро пешобҳои аз ҷиҳати қавом, ранг ва ғайра бад ба амал оянд, вале бо вучуди ин хусусан ҳангоми бемориҳои тезе, ки ба сабаби ҷигар ва маҳаллҳои ба пешоб алоқаманд падид меоянд, ҳамчун таровиши бӯҳронӣ бошанд.

Фасли ҳафтоду ҳафтум: нишонаҳои пешобие, ки аз тариқи камия бешии он гирифта шаванд

Агар пешоб боре каму боре (99) бисёр ояд ва боре баста бигардад, ин ба ҳангоми табҳои тез бад буда, аз муборазаи саҳти миёни беморӣ ва табиате гувоҳӣ диҳад, ки гоҳе голиб ояд ва гоҳе мағлуб шавад ва бар ситабрии модда ва ба душвори пазиш-пазирии он [далолат кунад]. Ин гуна [пешоб] ба ҳангоми оромии табҳо аз он огоҳӣ диҳад, ки [беморӣ] ба иллати ситабрии хилт дер хоҳад кашид.

Фасли ҳафтоду ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тунукии пешоб гирифта шаванд

Бидон, ки пешоби тунук гоҳе масалан ба шудани нафас рӯй диҳад. ҳангоми зиёбетус ба амал ояд ва баробари

он ташнагии бардавом, зуд-зуд берун рафтан ва ба осонӣ рехтан ҷой хоҳавд дошт. Мумкин аст ба сабаби хомӣ ва судҷаҳое [пешоб тунук] ояд, ки монеи берун омадани модда бигарданд. Гоҳе дигар ин мумкин аст ба нотаवонии кувваи дигаргунсозанда вобаста буда, [пешоб] ба осонӣ баромадан натавонад, вале ин камтар аз зиёбетус бад бувад. Агар ба ҳангоми бемориҳои тез пешоби тунук якчанд рӯз давом кунад, бар парешонии [ақл] далолат кунад ва агар парешонӣ рӯй диҳад ва баъди он ҳам тунукии пешоб давом ёбад, ин бар марги зуд фарорасандае гувоҳӣ диҳад, ки аз сабаби бар мағз ҳамла кардани моддаҳо ва бекор

Агар [пешоб] ба ситабр шудан бипардо-зад, вале баробари он сабукие ҳис карда нашавад, ин гоҳе мумкин аст ба гудозиши андомҳо вобаста бошад. Агар ба ҳангоми болоравии ҳамагонии таб пешоби обакӣ бисёр бигардад, бар омосе далолат кунад, ки андар бахшҳои фӯрӯсӯвини тан падида ояд. Аз барои донишмандони қавомӣ аз рангҳои гуногун омехта низ ба бобҳои мурочаат кун, ки баъди ин [боб] оянд.

Бидон, ки тунукӣ бо сиёҳиву сурхӣ қариб чамъ намеояд ва агар ба чунин ҳол дучор оӣ, бидон, ки сабаби он ё ягон чизи рангин-кунанда аст ва ё кайфияти бемориовар ба шиддат қавӣ буда, андар пешоб таъсир карда бошад.

Фасли ҳафтоду нухум: нишонаҳое, ки аз тариқиситабрии қавом ва ё тирагии пешоб гирифта шаванд

Агар пешоби тунук ба ҳангоми таби монда ситабр бигардад ва нишонаҳо хуб бошанд, ин бар бўҳроне далолат кунад, ки аз тариқи арақ ба амал ояд, вале агар нишонаҳо хуб набошанд ва таб саҳт сӯзон бошад, бар афрӯхтагӣ далолат кунад, ки авдар дил ва ё ҷигар ҷой дошта бошад. Соф шудани пешоби ситабр пеш аз бўҳрон нишонаи нохуб аст ва ин бар банд гардидани модда ва очиз омадани табиат аз рондани он далолат кунад.

Пешоби ситабру тирае, ки ягон чиз андар зераш нанишинад ва равшан нашавад, бар ҷӯшидани хилтҳо аз шиддати гармии бегона ва бар нотавонии гармии модарзодии пазонанда далолат кунад ва бинобар ин бад бувад. Аксар вақт табҳои аз мондагӣ ба амал омада аз тариқи пешоби тафсон, хусусан андар рӯзи ҷаҳорум ва хусусан ҳангоми бо хуни бинӣ қарин гардидани он бўҳронӣ шаванд.

122

Фасли ҳаштодум: андар баёни пешоби сафед ба ҳангоми бемориҳои тез

Пешоби сафед ба ҳангоми табҳои тез бар рӯ гардонидани модда аз сӯи рағҳо ва афзорҳои пешоб далолат кунад. Бошад, ки он ба сӯи мағз бигарояд ва андар ин ҳангом сардари ва сарсом падида оянд ва бошад, ки ба сӯи бархе аз андомҳои андарунин бигарояд ва ин бар омос далолат кунад. Агар нишонаҳо нишонаҳои неқфарҷом бошанд, пас ин далолат бад-он кунад, ки модда андар ҳолатҳои кам аз тариқи қай ва андар бештари ҳолатҳо, хусусан

агар нишонаи қай мавҷуд набошад, аз тариқи исҳол берун омада, боиси саҳч бигардад. Агар пешоби сафед ҳангоми таби тез тунук бошад ва сипас ба изофаи сафедӣ онро тирагию ситабрӣ ориз бигардад, ин далели ташаннуч ва марг хоҳад буд.

Фасли ҳаштоду якум: андар баёни пешоби сиёҳ ба ҳангоми табҳои тез

Бвдон, ки сиёҳии пешоб ҳарчанд худ ба худ нишонаи бад аст ва ҳарчанд, ки бо ӯ нишонаҳои дигари баде низ ҳамроҳӣ кунанд. ваде ба сабаби он раво нест, ки ҳан-гомк беморихои тез ҳукми қатъии ҳалокат бароварда шавад, зеро [гоҳе] бибинӣ, ки кувват кавист ва ба ҳар гуна истифироғҳои гуногунчине кодир буда, баъди он осудагӣ падида ояд, чунончи занонро ҳангоме ҳамин гуна ҳолат рӯй бидиҳад, ки аз тариқи ҳайз ҳилтҳои баде низ берун раванд. Бинобар он падида омадани ин гуна ҳолат аз қанон неқфарҷомтар аст, аз баҳри он ки гоҳе эшон аз тариқи ҳайз ин гуна моддаро аз худ истифироғ кардан битавонанд.

Бидон. ки пешоби сиёҳ ҳар қадар камтар сәъгад. ҳамон қадар бад буда, бар нест :туда:-::: рутубзт далолат кунад. Низ, ҳар андоза ситабртар бошад. ҳамон андоза садт2.р х:'Х.2Д буд ва мурод аз ин ба ҳангоми геморһхэк те: чой доштаки ӯст. Агар пегзобн :пех са ҳақгсмп табҳои тез ба тунукнӯ датиғӣ бигарояд ва дорои дурди овезон ва бўи тез бошад, ин аз сардари ва шӯридагии ақл огоҳӣ диҳад. Хубтарини ҳолатҳои [пешоби сиёҳ] он бошад, ки бар хуни бинии сиёҳ далолат кунад, аз баҳри он :<н модда тези ғолиб бувад. Гоҳе ҳангоми он . л•' ситатигармиинаҷандонбаифрот зь КЕ. ҷандон каме, ки [моддаро] ба сӯи мушакҳо биронад, арақ ояд ва пеш аз арақ омадан фарошо рӯй хоҳад дод.

Ҳар гоҳ пешоби сиёҳе, ки дорои дурди сиёҳи овезони пғрд ва ҷамъшуда аст, бебӯй

бошад ва баробари он андар ҳар ду бар азҳамқашидагӣ ва андар зери сари устухон-ҳои паҳлу омос чой дошта, арақ ояд, ин бар марг далолат кунад. Ин гуна азҳамқашида-гаи сари устухонҳои паҳлу бар ташаннуч гу-воҳӣ диҳад ва ин гуна арақ бошад, аз сабаби нотавањӣ ба амал ояд. Пешоби тунуки обакии моил ба сиёҳӣ бо тунукии худ ба дарозии беморӣ ва бо сиёҳии худ бар бади он далолат кунад. Андар бобати пешобҳои сиёҳи латиф гуфтаанд, ки агар худованди онҳоро иштиҳои таом падида ояд, бимирад.

Агар пешоби тунуки сиёҳ ба пешоби малларанг ва ситабр табдил ёбад ва агар дорои бўй набошад, бар ягон иллати андар ҷигар чой дошта ва хусусан бар ярақон далолат кунад, зеро ин дигаргун шудан аз тунуки ба ситабрӣ ва аз сиёҳӣ ба маллагӣ бар коҳдш ёфтани гармӣ ва чой доштани гувориш гувоҳӣ диҳад. Ин яке аз он ҳолатҳое бошад, ки баробари он ва ё баъди он сабуки ба амал ояд. Агар ин гуна набошад, бар моддае далолат кунад, ки андар ҷигар дармонда, аз он маҷоли пок шудан набошад ва судда падида оварда бошад.

Гузашта аз ин агар [модда] гарм бошад, вайро бибинӣ, ки андар пеши назарат омос падида биоварад.

Агар баробари пешоби латифи сиёҳе, ки ба ҳангоми табҳои тез андак-андак ва ба муддати дароз ҳамеояд, дарди сару гардан ҷой дошта бошад, ин ба тадриҷан рафтани ақл далолат кунад, вале андар замон неқфарҷомтар бувад.

Фасли ҳаштоду дуввум: сурхии пешоб ба ҳангоми бемориҳои тез

Агар пешоб ба изофаи сурхӣ тунук бошад, яққоя бо нишонаҳои сутуда бар зуд

123

омадани бӯҳрон ва бо зидди онҳо бар марғи зуд фарорасанда далолат кунад. Умуман, [пешоби сурх] бар афрӯхтагии саҳт ва пешоби ба изофаи сурх тунук ҳангоми бемориҳои тез бар сардари ва шӯридагии ақд гувоҳӣ диҳанд. Пешоби ситабри сурх ҳангоми бемориҳои тез агар авдак-андак ва думодум ояд ва бӯи бад дошта бошад, далели хатарнокӣ, зеро бар гармии саҳт ва изтиробу нотавонии табиат далолат кунад. Агар фаровон ояд ва сердурд бошад, хусусан ба ҳангоми табҳои омехта бар канда шудани [беморӣ] далолат кунад.

Он пешобе, ки ҳангоми бемориҳои тез аз хуни холис иборат бошад, қаттол аст, зеро бар пурии хунии бошиддате далолат кунад, ки баробари он ҷӯшиши тез ҷой дошта бошад. Ба ҳангоми ин гуна [пешоб], ки агар хун ба сӯи дил майл кунад, бими ихтиноқест, ки аз пурии тигигоҳҳои дил ба амал ояд ва агар ба сӯи мағз майл кунад, бими падида омадани сакта бошад.

Агар пешоби ниҳоят сурх ба ҳангоми таб-ҳои аз мондагӣ падида оянда ба пешоби си-

табр табдил ёбад ва сипас дурди бисёре зо-хир бигардад, вале ба зер нанишинад ва ан-дар ин ҳангом сардари ҳис карда шавад, ин далолат ба дер кашвдани беморист, аз баҳри он ки модда нофармонбардор бувад ва бино-бар ҳамин ҳам вай аз аввал ситабр нагардад ва чун ситабр шуд, зуд ба зер наравад.

Лекин бӯҳрон [андар ин ҳол] аз тариқи арақ ба амал ояд, зеро модца ба сӯи рағҳо бигарояд. Ин гуна пешоб ба пешоби ярақонӣ монанд буда, аз вай бо он фарқ мекунад, ки ҷомаро рангин насозад.

Умуман, пешоби ҳам сурхгавҳару ҳам сурхдурд бар [моддаи] хоми норасид далолат кунад ва хусусан агар сурхияш чандон баланд набошад, яъне ба тирагӣ бигарояд, бар дер давом кардани [беморӣ] гувоҳӣ диҳад.

Пешоби малларанг ба ҳангоми таби тез агар ба пешоби сафед ва ё сиёҳ табдил ёбад, ин далели бад аст, зеро он бо сафед шудани худ бар задани модца ба сӯи сар ва бо сиёҳ шудани худ ба тезшавии [53] кайфияти беморӣ далолат кунад.

Фасли ҳаштоду севвум: нишонаҳое, ки аз тариқи шини [пешоб] бигиранд

Бидон, ки шини гуногунқавому гуно-гунранге, ки бар бисёрии хилтҳои гуногун далолат кунад, бад аст. Аз ҳама бадтари он шинест, ки бахшҳои аз

хама хурдтар бошанд ва он бар табиате далолат кунад, ки то бахшҳо хурд нашаванд, қодири рондани онҳо нест. Ҳамвориин шин бисёр бошад, ки беш аз сафедии он бар некӣ далолат кунад. Бисёр вақт касе, ки шинаш ба сурхӣ бигарояд, лекин ҳамвор бошад, бизияд ва касе, ки шинаш ба сафедӣ бигарояд, вале ноҳамвору пароканда бошад, бимирад. Ба ҳақиқат [шини] дурустқавом назар ба дурустранг ронда шуданро осонтар бипазирад. [Шини ҳамвор] инчунин бад-он далолат кунад, ки хилтҳо аз беморӣ чандон бисёр мутаассир нашудаанд. Ҳамчунин шини хубе, ки бахшҳояш реза бошанд, гувоҳӣ аз он диҳад, ки табиат авдар вай саҳт таъсир кардааст, вале беморӣ не. Шини сарҷӯшии кафкие, ки сафедии он аз сабаби омезиши бод бошад, бисёр бад (101) ва берун аз табиат бувад. Шини хом [низ] бад аст. Шини бахшҳои болоияш тунуки ҳаракаткунанда беҳтар аз шини бахшҳои болоияш фишурдаи ҳамвор бувад ва бештар бад-он далолат кунад, ки беморӣ зуд анҷомёбандаи тез аст. Шине, ки пеш аз дурд шуданаш онро тунукӣ наомада бошад ва аз ибтидо ҳамин тавр мавҷуд бошад, бар бисёрии хилт далолат кунад, на бар пухтагии он. Баръакс, бояд шини [басёр] баъд аз пазиш, баъд аз тунук омадани пешоб андар оғоз ва баъд аз кам будани шин ба амал ояд. Агар чунин набошад, далолат бад-он кунад, ки моддаи ситабри дурдбахшанда бисёр ва беморӣ кушанда аст.

Ҳамчунин ба шиддат рангинии [пешоб] аз гайри шин на бар некӣ ва пухтагӣ далолат кунад ва бошад, ки ин аз сабаби дард, аз сабаби шиддати гармӣ ва аз сабаби гу-руснагӣ ориз бигардад, зеро гуруснаро пешоб бештар рангин ва камдурд ояд. Шини сурх бар бисёрии хун ва бар пас афтидани пазиш далолат кунад ва ҳангоми табҳои сӯзон тосаву андӯх онро ҳамроҳӣ кунанд. Агар он то чихил рӯз давом кунад, беморӣ дер кашида, бӯҳрон ҳатто андар рӯзи шастум ҳам ба амал наояд.

Агар андар пешоби тунук дурди сурхи

124

вхвд дошэп иниой¹ идвх ижшгех *и* хол сГв^х •хов №д ивногпин ни '№тод фив£ /СиЛКжХй' £двн но ивфоЕи вд вя й^{вноавхвн} нвйвио нАйэд ШвБ¹ од вя ивя ийоб^ии вд ель дошгы инойдошэи иохйоЕфв йВИнв эосшо э *т* шзй йАд жйгел ЕВ ОЙЕЭХ идвх и<3оиэд йвлу

Мнво хэвй вд 9^{ошэи} инвххэй *иЛл* иь ийийвх ЕВ им 'эйвд иохвногаин :и^{Кнви} ^йохтвх шгэвф

•₆₁[№тод вхтой' оэвннАМи ииЛжэд сГохфийил двх вд иэта йвлв нвэАэлх] 'хов 1Гвд '№о нХх илнвД вд ия 'эивя идошэи ин '№ввхфХ[^] (201) 'Р^{гп} №5сохвн ххво Мдвхиэ вМГои иоххетоУ ииноиоэвдон ш ийогмэд иис! -ояшХй¹ идвдта *и* еАБ ва лнвйвшгви АяАнХх ж!ш иияойфвэ ихшгх ивдвнвл идвдво *и* &Съ дошэи ос!эф 'й^{овс}! ойвф хс!ви но иэвц ЕВ '№ш -одвн дихгол [хБггохгвй¹] ни сГвд д^х иохвнош -ин йвхв ия '№нХя хвкоггвБ' йвд Лп* сГвх иБАн -нвшвх йвд [дошэп] вн^а ни ^Гнвшод вхшо1Г иоб ихвйохэд снидохэд иолнвх ни вя 1?внАя ео^о нвххэй йэиххиэд вд ' и^{од} яонКсКп' ивийх ноЗвх

идошэп нАь овино '№дэ иийдш, 1/эфво исТдвхиэ идошэп вд еэх иохдвх
иео^о йвКнв йвхв лгесГвюгт ияХнХх идошэц -рчэНной ггехХо ни ев шэи
ифоя и<3№^ *иц от* Х9ГО иннХнАх идошэп ихвдод йв^ну •№вхи1Г ихоаХл
ВИГои ииеэх иияонхвМГига вь иноиоовдон ни ЕВ ойэе '№нАя хвиоивй'
длйАеАд исГвхвх йвд 'хэв Шве ивйоцйdv вь яфвь иойо1Г ия 'эяАнХх ийэфвэ
идошэц •1Гвяхд [дошэи] иийив^ иияонхвМДпп идвдво вд нХх ишвховд вь
хоэн БИвив^оггв эйвлий' иеиь вд охно иохвхош ^яоххвс! инвийфвл ш но
ИИЕЭХ ихвМГига вд Е/(Б еэх идвх ииолнвх вд нХх инв&в^о дотэп ихоймв^х
'^д №хох йвх -1/вд ивх еод 'Рвтод хэио [нодвс] но ивфоеи вд сГехв вь хэв Квд
ивнотин ни '

нодвс ЕЭХ идвх шчолгех вд вхово пн.\х иохххв1Г ио<5о1Г идошэп ийвдосёз
^_>"

'Евтоо "~". г вд [ЕЛВИ] инв^иншХх идвдвэ ЕЗ н>:

йвд эхол инвлявй идошэц хэв вйчэхфв вйодяк вд охийсшэд иийоягаХй¹
ихвгпги вд хвьяХн ия "№(!<№ но-йвд хвиоггвй' ни ОЙЭЕ 'хов ! шгаивБ' ЕЭХ
иохийоиэд ииолнвх вд ни

вийхАявн иохвношин вд иохвногаин ЕВ вйодлк ия 'эдогаэц №хох рмАшвш
и№ Звййв <3оиэд ия '1Гвхшт ихоло но ЕВ ни 'Б^внАя нХлн^хивЕ инвлявй
идошэп и^йохвь ИЕ^С! йвт/нв Доиэд вь Б^нвнХя хвкошзБ¹ [ийоиэд] ииевд вд
оххгэ^г йвлв хол йвх 'Мго ийоиэд ИЕОЛО вд ия 'хэзно н^шХхивЕ инвлнвс!
идошэи ШГАмвн нийвхГвд; •хэияэн И1ГЭ1ГВИ¹ ни ииявх иохфХ^
ихвйохвш вд '№о хэиэ идошэи ЕВ БЧвд нХлнАхивЕ инвлявй идогаэи йвлу
'№нв£ид ИЕдвэ опй/йш; вд но ивфоЕИ вд вь йгоивнид нвлявс! илнвй вд ойХх
ия 'хээноивх ни 'вй£д 1Гвд эшгох инХлнХхивЕ инвлявй идошэи "нккАк^
тва(д Рвд ххво 'Свшод №внок Н/СХИВЕ инвлявй вд [но] иниш йвлв нияэц-
хоэн 1Гвд но!Гнвь кох ни сТвйге 'КнвнХя хвпоте^ ихвио^во вд
СГВЛИЙ' ИОХ1ГЭ1ГВ1Г ЙВЛВ ЭГВЯ 'ХЭВ ОТд ИБЙВЛВ

ни •евнои ойнвлявс! игеоявь Ххнвс! ШВИОЯБ^ Алнвс! ия 'хоэинвлявй
идошзи охни ЕВ эя^

инвлявй иохдотэи инэвд Дв^нв хэ^хвн вь №вгаод в!Гвко

ивхойвф ивХ од ЕИЬ лв иох1гэ1гв1/ идвдвэ вд охно им 'вРнвявшгтиэх
иоявм

вялнвийггидв^ЕВэоххв1гохиМийвх£виохвнотин :и£йохвь ;С1Гохшвх иггэвф
•1Гвяхд йдвхиэ вь вхх/Сп [дошэи] 'вхшо!/ иоб хвлдо иРйвй¹ иохвногаин
ихвлдо иниш ииолнвх вд ия '1/вшод но ихвлдо иниш вь ни ияДвф хэв вШвя
ЕОЛО нвийпойвх ЗвхАсКф вд двх ия '1/внХя хвпхмгв¹ но-йвд ЕИН вь
вшойвх внХл НОРЧВХ йвд Ннвнормэхдвэ иниш '№яхд хвлдо ЕВ хвкох ни
исГивл йвЮу 'хэв в^вио БЖвц двх инвРиш -ойвх ойохлвй вь охнохАхэх
'охдвэв ияис!вх ЕВ ни овц '1/вьяд ЕЭХ двх вь йвтодвн ^Хьяви ШИЕВП
ивношин но ииолнвх вд 'в^Ад Евнои ихои ИЕИШВЦ вд ия 'эниш но
•ихэиноБ' ия 'хэв вШАл ЕВ ЭХВ1ГОХ но иизквй' ни 'йвтодвн двх

эггвья 'вхшо!Г иоб илвххХи РМОЛНВХ ни -

ЙВЛу 'ВЙС^Л £В ВН Э1ГВЯ ^НВОХИОИГВ ИОХ

-вшойвх охвйои но ия 'Б^внЛя но ЕВ хвгогег ни 'йттетод о!Гивпон ШИЕВП
иохпэцйг ва йвйЯвлид ЙИХОЕ хшАл иохвйоп их-вчиет <1во ЕЭХ иохдвх

ииолнвх вД ия 'энищ чгйвн гвхох ХВ1ГО1ГВЙ' ихвжжю йвд ни
'Й^ЕОСЙВПНО нгаг.\ш йэфво вЯ нвховшин вД НОЕЭЯО шгсЗлг вЯ гва«
ЕОЛО нв^Аш йдвхио вД дошэи икоята йвлу
июявй¹ йвлв вЯ №нХх хвкоцвг кяв ишвййсКш Двд ЕЭХ иохиДошд ючолнвх
вД ни 'ИкоДвлид Аойвд вД ия 'й^вшод вхшой¹ иоЬ ЭНОЕЭЯО

гардида, сар ба шиддат дард кунад ва арақ бисёр ояд, ин далолат бар кузоз
кунад. Пе-шобе, ки ба ҳангоми таби ором чакра-чакра ояд, бар хуни бинӣ
шудан гувоҳӣ диҳад, вале агар таб тези сӯзон бошад, бар ҳолати баде далолат
кунад, ки мағзро расида бошад ва агар таб паст бошад, бар бисёрии пурӣ ва
Фасли ҳаштоду шашум:

бар заиф омадани табиат аз кори рондан далолат кунад. Сабаби пешобе, ки ба
хан-гоми табҳои тез беихтиёр берун ояд, нота-вонии қувват ва офати андар
мағз буда бу-вад ва ин танҳо аз он сабаб ба амал ояд, ки моддаи тези
гармиваранда ба мағз бизанад ва андомҳои мушакӣ низ бо ӯ анбозӣ кунанд.

якчанд нишонаҳои бади пешоб

Ҳамчунин, пешоби рағание, ки рангаш ба ранги оби гӯштшуста монад ва
бисёр бадбӯӣ бошад, қаттол аст.

Пешоби обаки ва пешоби сиёҳи бадбуи ситабр баданд. Пешобе, ки аз
фурӯсӯи он ба барсӯ чизе чун дуд бар шавад, [далели он бошад, ки] ба
наздиқӣ марг фаро расад.

**Фасли ҳаштоду ҳафтум: нишонаҳои бади андар беморон [дидашаванда],
ки аз чинсҳои гуногун иборат буда, бади онҳо аз он ҷиҳат бошад, ки
онҳо**

андар беморони таб ва дигар беморон якбора ба ҳам ҷамъ оянд

Агар қай, печиши ноф ва ошуфтагии ақл бо ҳам ҷамъ оявд, инҳо нишонаҳои
марговар бувад. Агар чи гуна ба ҳисси ламс дарёф-тани тан, ранги он ва
чизи аз тариқи қай ва истфрои беруноянда гуногун бошанд, ин бад-он
далолат кунад, ки табиат гирифтори хилтҳои гуногун ва бемориҳои гуногун
аст ва ба мубораза бурдан бо ҳамаи онҳо эҳтиёҷ дорад. Ин яке аз омилҳост,
ки ногузир ӯро нотаваон хоҳад кард.

Агар ба ҳангоми таби ҷудонашаванда сардии беруни тан, афрӯхтагии дарун
ва шиддатнокии ташнагӣ бо он ҷамъ шуда бошанд, ин қаттол аст. Агар
баробари ба ҳам задани дандонҳо ошуфтагии ақл ҷой дошта бошад, пас
бемор андар остонаи марг қарор дорад.

Агар ягон беморро ба изофаи аланга, сӯзиш ва дарди шикам ва хафақону
азхуш-равӣ якбора исҳоли сиёҳ ориз гардад, ин нишонаи марг бувад. Агар
пешонӣ арақи сард кушояд, нохунҳо зарду кабуд ва дигар-гун шаванд, забон
варам карда, бар рӯи он ва бар тан табишҳои ғайри оддӣ паид оянд, пас марг
наздиқ аст.

Агар ба изофаи таб андар ноҳияҳои сари устухонҳои паҳду дилзанию
паридан ҷой дошта, сипас ба изофаи инҳо чашм ба таври бечора ҳаракат кунад,

аз ин чашмдори бад шудани ҳол бояд буд, зеро ин ҳол ба бодҳои дамоваранда далолат кунад ва дилзанӣ ба сабаби омоси шадид ва ба сабаби шиддат-нокии набзи шохраг ба амал омада бошад. Набзи саҳти занандаи пайдарпай ва ниҳоят бузург ёри девонагист. Бояд андар ин ҳангом ба тааммул нигарист, зеро бошад, ки

дилзаниву паридан ба суи андомҳои даруни фӯрӯ нараванд, балки андар зоҳири мароқ ҷой дошта бошанд. Андар ин ҳолат агарчи омос ҳам ҷой дошта бошад, зиёнвар нест, вале ба шарте, ки бузургии [набз] беандоза зиёд набошад. Агар ин ҳолат бист рӯз давом кунад ва омосу таб ором наёбанд, ин бар сар овардани [омос] далолат кунад. Гоҳе бемор [54] аз тариқи пешоби фаровон ома-дан ва гузаштани модда ба сӯи авдомҳои атрофӣ хусусан ба сӯи пойҳо аз ин ҳолат ҷон ба саломат бибарад. Агар касони аз беморӣ нотавоншударо нафаси думодум ва беҳушӣ ориз бигардад, пас марг наздик аст ва беш аз чаҳор соат назиянд. Агар касеро таби сӯзон бошад ва аз ғайри ҷой доштани бўҳ-рони аз тариқи исҳол ва ё бечошавии модда ба амал омада бвдуни гармихомушқунии бағоят зиёд ва низ бидуни аз як иқлим ба иқлими дигар рафтан, чи андар як кишвар ва чи андар ду кишвар якбора сабукӣ ва ором шудани гармӣ ҳис кунад ва суръати набз суст шуда, ўро ҳолате чун осудагӣ падид ояд, ба зуд мурдани он ҳукм барор.

Агар касеро таб бошад ва дилаш ногаҳон ба саҳт задан дарояд, ҳукак падид ояд ва шикамаш бе сабаби маълуме баста шавад, ў бимирад. Агар пешоби касе, ки бемории тез дорад, нахуст малларанги латиф ва сипас ситабру сафед бигардад, вале ҳамчунон тира ва мисли пешоби харон боқӣ бимонад ва агар бемор ба беихтиёр пешоб кардан оғоз намуда, беҳобию бетоқатӣ низ ҷой дошта бошанд, [ҳамаи] ин бад-он далолат кунанд, ки андар ҳар ду бар азҳамкашидагӣ зоҳир шуда, сипас бемор бимирад. Гуфтаавд,

126

Е харгоҳ оепюб(ЮЗ) баъд аз сафед будан

" _ ~ ^ ~ - ? . - г.: •;:-: -д:-зе кафкмонанд аз ҳар ду сӯрохи бинӣ ин бад ва нохуб бувад. .ои бад онҳоест, ки

- _: . н ед кардаанд, вале ҷуз б» яршворм андар онҳо роҳ набаранд. .-.: _:: одамро бар рағи варидии *гг-1* :•: ~-гезаешабеҳидонаикадувабо ~ ..! _-:: :афеди бузург барояд ва ўро .•.:; гарм иштиҳо пайдо шавад, . _: Гусртаанд, ки агар одамро бар - г : хш! чап обюарезаи сурхи саҳт барояд ва ба изофаи он худованди он ба хориши са_тгн чашм гирифтор шавад, андар рӯзи **ҷақорум бимирад**. Гуфтаанд, ки ҳар киро вшш обюарезае мисли наск ашҷар рузж дақум бнмирад ва

худованди ин гуна дард ба чизҳои ширин иштиҳо пайдо кунад. Гуфтаанд, ки ҳар иллоти шадиде, ки ногаҳон ориз бигардад ва сипас аз паси он қай ва ё

шикамрав рӯй бидихад, ин далели марг бувад. Гуфтаанд, ки агар бемори таб ва ё ягон бемори дигареро омосҳо ва решҳои нарм падида омада, сипас ақлаш биравад, хоҳад мурд. Гуфтаанд, ки агар одамро андар рӯй ва тан¹³⁰ сустгӯшті ба амал омада, вале дард накунад ва ўро андар огози ин ҳол бинӣ бихорад, ба рӯзи дуввум ва ё севвум бимирад. Гуфтаанд, ки агар ягон касро бар зону чизе чун ангури гирдшакл бирӯяд ва он сиёҳ буда, гирдогирдаш сурх бошад, зуд бимирад, агар не, баъд аз панҷоҳ рӯз [хоҳад мурд] ва нишонаи маргаш он бошад, ки арақи сард кушояд.

1КЯНВВ ~", " ^тм¹ . ~

Ф»сд.ш хжштоду хаштум: нишонаҳои дер кашидани бемори

:• 1:7 --1¹²;д_ : :: :г:1 г ба арақ, чихунибинйвачиғайриинҳо ба амал ::: ~^~ук/ ояндае ҷой дошта, бад-он далолат кунанд, ::: _;—с-:::-а кн табиат моддаро ба ҳаракат оварда аст, вале аз пурра рондани он очиз аст ва агар онҳоро нишонаҳои дигари хубе ҳамроҳӣ кунанд ва ё нишонаҳои баде ҷой надошта бошанд, ин бар дарозии беморӣ далолат кунад. Агар шини сурх то чихил рӯз бимонад, аз дароз кашидани беморӣ огоҳӣ диҳад ва ҳатто то шаст рӯз ба бўҳрон ва гузаштани беморӣ умед нахоҳад буд. Андар аввалҳои беморӣ ихтиломӣ шудан бар дарозии он далолат кунад.

Агар андар рӯзҳои пеш аз [бӯҳронӣ] нишонаҳои дер давом кардани беморию мушоҳада кунӣ, далолати онҳо мисли баъд аз [бӯҳрон] далолат карданашон нест. Низ, агар бибинӣ, ки зидди он нишонаҳо андар рӯзҳои миёнгин ва авдар рӯзҳои ахир қариби ба зухур омадананд, пас ҳукми пешгӯиро тааммул кун, то бидонӣ, ки онҳо ба кадом рӯз биафтанд ва он рӯз аз кадом рӯзи [бӯҳрон] огоҳӣ диҳад. [Ҷинҷунин] шартҳои андар ин бобат ёдшударо риоя кун ва ҳоли қувват, синну сол, фасл ва мизоҷ, ҳоли ҳаракатҳои беморро аз ҷиҳати кайфияту каммийят ва пешоиву пасафти, марҳалаҳои [беморӣ] ва хусусан марҳалаи охири табҳои тез ва дарозию кӯтоҳии онҳоро тааммул намуда, [бидон], ки оё онҳо рӯ ба ҳаракат доранд ва ё ба оромӣ, он гоҳ ба чи андоза [тӯл кашидани] он ҳукм барор.

№

. - : ' : " .-.-' - : " : :г:-Г :::-•: дсгарнунад.

.. / _••: : . : : :-: ё дгг — лгакест. ки аз та-::: ::^:г ^кд. е дгр базернишас-1'Безск аст за г пайваста шини : : ~1:-з; -ешоб бувад. Низ, кам зохир

- : ... -::: ~^с ' .г.гдағӣ бар дер кашидани ' : -?: -1лс.-£т кунад. Ҷамҷунин, агар

"- тезж беморӣ набз бузург, рӯй ;ар 5ех. сари устухонҳои паҳлу дамида ' да. пажилрда набошад, ин бар камҳал-шавандағӣ ва дер кашидани беморӣ даподат кунад. Ҳар гоҳ нишонаҳои бўҳрон пеш аз пазиш оянд ва агар қувват наафтада ва нкшонаҳои марг зохир нашуда бошанд, пас ?емэри дер давом

хоҳад кард.

Бддон, ки агар ҳолатҳои бимноки бӯҳрон

- ^ дардҳои он на суде бахшанду на зиён оварана ва ҳолатҳои [беморӣ] ба ҷои хеш

" ' онанд, пас беморӣ ба дарозо -¹::> - — -д Бисёр паридани [андомҳо] ба ханго. %01 оеморӣ ва хусусан агар аз ибтидои беморӣ оғоз ёфта бошад, ин бар дер кашидани он далолат кунад, вале агар андар марҳалаи анҷом падида ояд, созгортар хоҳад буд. Бисёр арақ кардан бар дарозии [беморӣ] далолат кунад. Агар истифодаҳои ками ҷи ба шакли

127

Фасли ҳаштоду нухум: нишонаҳои он, ки бемори бо бӯҳрон бигузарад ва ё бо ҳалшавӣ

Агар қувват кави, бемори тез ва навбатҳо андар каммийат ва кайфият рӯ ба фузунӣ бошанд, синн, мизоч ва фасли сол аз он қабилҳое бувад, ки ба ҳаракат додан майл дошта бошанд, на ба ором сохтан ва агар пазиш ва зидди онро нишонаҳои зудпадвоянда ҷой дошта бошанд, андар ин гуна ҳол беморӣ аз тариқи бӯҳрон бигузарад. Агар ин чизҳо баръакс буда, нишонаҳои дерӣ

мавҷуд бошанд, пас бемори дер давом ёфта, ё бикушад ва ё аз тариқи ҳалшавӣ бигу-зарад. Агар ин [нишонаҳо] омехта бошанд, бӯҳронҳо нопурра, пасафтода ва гузаришӣ хоҳанд буд. Аммо бар марг ва ё зиндагии [бемор] аз тариқи ҳолатҳои қувват (104) ва он нишонаҳое огоҳӣ бояд ҷуст, ки аз барои ҳар як аз ин ду ҳол таъйин шудаанд ва онро тақозо кунанд.

Фасли навадум: ҳукумҳои канда шудани бемор

Бадтарин намууди кавдашави онест, ки аз ҳама зуд ва ба ҳангоми сусттарин ҳолати қувват ояд. Агар сурати ҳол бад-ин гуна бо-шад, ногузир вайро нишонаҳои ҳалокат ҳамроҳӣ кунанд. Кандашавие, ки ба сабаби хатогии тадбири ғизоӣ ба амал ояд, беосеб-тар аз кандашавиест, ки худ ба худ ва ба ҳангоми дурустии тадбир рӯй диҳад. Яке аз хатоҳое, ки андар ин ҳангом биафтад, ба

бемор додани доруҳои гармиоваравда ва он доруҳоест, ки мурод аз онҳо хуб сохтани иштиҳо ва гувориш бувад. Мисоли онҳо гул-ангубини асалӣ, курсҳои гул ва монанди онҳо мебошад. Осори баъд аз бӯҳрон боқимондаи [беморӣ] агар ҷорабинӣ нашавад, зуд боиси кандашавӣ хоҳад шуд. Кандашавӣ аз асли он бадтар аст, аз баҳри он ки бадбахтӣ ҳангоме боз ояд, ки қувват абгор бошад.

Фасли наваду якум: нишонаҳои кандашави

Агар ягон касро таб аз тариқи бӯҳрони пурра ва авдар рӯзи он ором наёбад, бими канда шудан дорад, вале агар бидуни бӯҳ-рон ором шуда бошад ва хусусан агар бӯҳ-рон ба ҳангоми масалан обила, ё ярақон, ё гар ва умуман

ягон бемории пӯст ҷой дошта бошад, аз кавда шудан чора нест. Бар кандашавии ба амал оянда аз тариқи нотавонии қувват, иштиҳо, маниши гаштан, баднафси, камии гувориш, табаҳ шудани таом андар меъда ва ба туруши ва ё дудӣ гароидани он, дамвдани сари устухонҳои пахлу, ноҳияҳои ҷигар ва испурч, табаҳии хоб, бедорхобии дароз кашидан ва шиддати ташнагӣ далел бигиранд. Хусусан ба шиддат дамидани рӯй, алалхусус пилки болоӣ ва варам кардану баъди гаштани дамидагии рӯй бад-ин ҳол мондани он нишонаи аз ҳама бузург аст.

Яке аз нишонаҳои бад-он далолат-кунанда ин асг, ки тан таомро хуб напазирад ва бо он лоғарии тан аз байн наравад. Ин хусусан ҳангоме [хуб далолат кунад], ки агар ин аразҳои бад андар соатҳои навбатҳои бемории гузашта падид омада ва

Фасли наваду дуввум:

Марг ё ба сабаби он чи, ки мизочи дилро табаҳ кунад ва ё ба сабаби таҳлил ёфтани

ё шиддат ёфта бошанд.

Гоҳе бар кандашавӣ бад-ин гуна огоҳӣ пайдо кунанд: аз тариқи набз бад-ин гуна, ки агар думодумию суръати он боқӣ монда бошад; аз тариқи сахт андарун рафтаву пинҳон будани хурӯҷҳои бӯҳронӣ; аз тариқи пешоб бад-ин гуна, ки агар андар он рангҳои [гуногуни] зиёде аз қабилӣ зардӣ, ё маллағӣ ва ё сурхӣ боқӣ монда бошанд; ё он хом буда, на [дурди] овезон дошта бошад, на нишаста ва ё агар пешоби бемор ба пешоби табиӣ ӯ шабоҳат надошта бошад.

Бархе аз фаслҳо беш аз бархе дигар бар кандашавӣ далолат кунад. Масалан андар ҳазон беш аз дигар фаслҳо кандашавӣ воқеъ шавад. Ҷинси беморӣ низ ҳангоми огоҳӣ чустан аз кандашавӣ ёварӣ кунад. Мисолаш инҳост: табҳои омосие, ки агар андар андомҳои дарунӣ гармию аланга аз худ ба ҷой гузошта бошанд; саръ; садар; дардҳои гурда, ҷигар ва испурч; дарди нимсара; «хӯд»; назлаҳо ва оқибатҳои аз онҳо сарза-нанда аз қабилӣ варами чашм ва ғайра; ва бемориҳои [андомҳои] нафаскашӣ.

андар баёни сабабҳои марг

қувват ва ҳомӯш шудани [гармии модар-зодӣ] ба амал ояд. Марги ба сабаби

128

табаҳсозандаи мизочи дил падид оянда ба юшати ё дарди сахт, ё ягон кайфияти ба

::;г :т -л::^а:: мзълум, екайфиятибегонаи захрнок ва ё баста шудани роҳи дам

рӯй диҳаҷ. Хуаоваҷдони барсом аксар вақт ба

сабаби наомадани дам бимиранд. Бинобар он набояд гузошт, ки эшон бар пушт бихуспанд ва низ набояд гузошт, ки гулӯяшон бихушқад.

Фасли наваду севвум: намудҳои гуногуни марг, ки [55] андар мархалаҳои табҳо рӯй диҳанд ва нишонаҳои ҷӣ гуна мурдани бемор

-гумла маргест, ки баробари оғоз

г: :•-•::: н^воати таб, ба ҳангоми афзоиши :*:-: на г ҳангоми давраҳои он рӯй диҳад. Аксар вақт ин ба ҳангоми табҳои омосии ~^p>тш ба амал омада, андар ин ҳол фазлаҳо ба якборагӣ ба сӯи омос битарованд ва [ё] ба ҳангоми бемориҳои палиде [ориз бигардад], ки чун онҳо нахуст ба таври қавӣ ҳаракат кунанд, табиат, хусусан агар заиф потгтя-г. аз онҳо пшкаста шавад. Умуман, ин гуна [марг] мисли гулӯгир шудан ва ё чун мурдани оташ аз ҳезуми бисёр бувад.

Дигар аз ин ҷумла маргест, ки андар марҳалаи охири навбатҳои таб ба иллати пшкаст хӯрдани табиат аз сӯи беморӣ ба амал ояд. Севвумин марг онест, ки ба мар-хатаи пастравӣ биафтад ва ин каму нодир буда. аксар вақт ба ҳангоми пастравии чузъӣ, на пастравии ҳамагонӣ, рӯй диҳад. Сабабгори ин табиатест, ки худро ҳамчун амонёфта бишуморад, вале гармӣ бошад рӯ ба густариш ёфтани низода, паҳн бигардад ва аз худдорие берун ояд, ки андар рӯзҳои аввал бад-он эҳтиёҷ бошад. (105) Бештари чунин [беморон] аз тариқи беҳуш шудан якбора ва бархе аз эшон ба тадриҷ бимирац.

Гоҳе пастравӣ пастравии бидуни сусти шудани қувват ва ҳал шудани гармии модарзодӣ бошад, вале онро пастравии роستانӣ пивдоранд. Набз ба ҳангоми ҳар ду пастравӣ гуногун бошад: ҳангоми [паст-равии] ростинӣ қавӣ ва ба ҳангоми [паст-равии] дурӯғин сусти бигардад. Вай ба Х1НГОШ1 [пастравии] ростинӣ ҳамвор ва ба -•/-::••::: [пастравии] дурӯғин ноҳамвор су -2... аз лоти муназзамӣ берун ояд.

Ба ҳангоми пастравии ҳамагонӣ бемор танҳо ба сабабҳои бимирад, ки аз паси [пастравӣ] якбора аз берун ба бемор андар ҳоли камқувватӣ рӯй диҳад. Мисоли инҳо ҳаракат кардан, ё бархостан ва ё ба ҳашм омадан бувад. Гоҳе мисли ҳамин низ ба ҳангоми огози [беморӣ] рӯй диҳад ва пеш аз ин гуна марг андаке арақи часпак зоҳир бигардад. Бисёр бошад, ки одамон ба ҳангоми обида андар марҳалаи пастравӣ бимиранд ва аксар вақт пеш аз он арақи нобаробар ва моил ба сардӣ ба амал ояд. Вай гоҳе танҳо андар сару гардан ва гоҳе дигар танҳо андар сина падида ояд. Агар пӯст ба ҳангоми назъ хушки аз ҳам кашида бошад, марг аз тариқи арақ кардан ба амал наояд, вале ба ҳоли акси ин аз тарикд арақ кардан рӯй диҳад. Лекин аксари марг ба ҳангоми бемориҳои қатғол аз як ҷиҳат андар соате фаро бирасад, ки ба ҳангоми бемориҳои неқфарҷом бўҳрони хуб [андар ин соат] биафтад. Масалан, агар [бӯҳрони] беморӣ андар рӯзҳои ҷуфт биафтад, марг ҳам андар рӯзҳои ҷуфт биафтад, вале агар он андар рӯзҳои тоқ биафтад, ин низ андар рӯзҳои тоқ хоҳад афтид.

Бвдон, ки таби сӯзон ва дигар бемориҳои бад-он монанд ба наздики анҷом ёфтани навбат боиси марг бигарданд ва андар ин ҳангом аразҳои баде аз

кабили ошuftагии акл, шиддат ёфтани тоса ва ё субот ва тоби бардоштани таб накардан падида омада, сипас сардари, торики шудани чашм, дарди дил ва бетоқати рӯй диҳанд. Табҳои балғамӣ ба оғози навбат боиси марг бигарданд ва андар ин ҳангом сарди ба дарозо кашида, гармӣ ба амал наояд, набз саҳт хурду бад бувад ва субот ва ланҷи шиддат ёбанд. Умуман, ҳамаи ин [бемориҳо] андар соате боиси марг бигарданд, ки он хоҳ аз марҳалаи оғоз бошад, хоҳ болоравӣ ва хоҳ анҷом, ба ҳангоми он ин [аразҳо] бар бемор бештар шиддат биоваранд. Гоҳе ба нудрат андар марҳалаи афзоиши ошкоро марг иттифоқ биафтад.

Агар ба ҳангоми ҳар як аз он марҳалаҳое, ки мо ёд кардем, нек тааммул кунӣ ва нишонаҳои маргро наёбӣ, бепарво бош, вале агар дарёбӣ, ҳадс бизан, ки марг ба амал хоҳад омад ва агар ба изофаи онҳо бахше аз нишонаҳои бади ёдшуда ҷой дошта

129

бошанд, ба таври қатъӣ бад-он ҳукм барор.

Андар бештари ҳолатҳо агар навбатҳо

ба рӯзҳои тоқ оянд, [бемор] ба рӯзи ҳафтум

бимирад, вале агар ба рӯзҳои ҷуфт биафтад ва хусусан агар бемор тезҳаракат бошад, ба рӯзи шашум бимирад.

Ҳасли наваду чаҳорум: нишонаҳои марги бе бухрон

Аз ҷумла заъфи қувват ва нотавонии он аз муқовамат бо беморӣ, дигар ба таври ҳатмӣ пас афтодани нишонаҳои пазиш ва инчунин ба изофаи суст ҳаракат кардани

бемори қави будани он мебошанд. Агар ҳамаи инҳо якҷо биафтанд, бештар далолат хоҳанд кард.

Ҳасли наваду панҷум: ҳолатҳое, ки беҳшавандагонро ориз бигарданд

Гоҳе касони аз бемори барҳезандаро ба шарте канда шудан рӯй диҳад, ки [ҳолатҳои] андар боби кандашавӣ ёд кардаи мо ҷой дошта бошанд. Эшонро ба ҳасби он чи ки андар боби тадбири [ғизо] ёд кардем, қувват ва ё заъф шиддат ёбад ва гоҳе ҷунин рӯй диҳад, ки аз чизи хӯрдаашон суд набинанд ва аз он танашон рӯ ба қавӣ шудан наова-рад. Гоҳе агар баданҳояшон аз тариқи ис-тифроғ пурра пок нашуда бошанд, эшонро хурҷхур ориз бигарданд ва гоҳе дигар бархе аз андомҳояшон ба иллати ронда шудани модда бад-он сӯй табаҳ шавад.

Гоҳе агар тадбирҳои зидди беморию ба ифрот ба кор баранд, мумкин аст беморонро он бемориҳое ориз бигарданд, ки зидди бемориҳои аз сар гузаронидаашон бошанд. Масалан агар сардифизию тариоварӣ аз андоза бигузаранд, эшонро гаронии забон, фалаҷ, қулинҷи сард, сакта, саръ, сардарди монда, дарди нимсара ва монанди инҳо падида оянд.

Бисёр бошад, ки эшонро хориш рӯй диҳад ва онро оби нимгарм бибарад ва гоҳе ба иллати нарасидани ғизо ва паҳн шудани рутубати модарзодие, ки

барқароркунандаи сиёҳист, мӯйҳо сафед шаванд, чунон ки киштзорро ҳамин ҳол рӯй дода, ҳар гоҳ хушк шавад, сафед бигардад. Сипас чун ҳолашон беҳ шавад, сиёҳии мӯяшон боз ояд, чунон ки киштзорро низ ҳамин гуна буда, чун обаш бидиҳанд, (106) сабзияш боз ояд.

Фасли наваду шашум: тадбири ғизоии каси аз бемори бархоста

Бояд андар ҳама кор бо каси аз бемори бархоста оҳиста рафтор кард ва бояд ба ӯ ягон чизи гарониоваре аз қабилӣ ғизоҳо, ҳаракатҳо, гармобаҳо, сабабҳои норухатку-нанда ва ҳатто садоҳо ва дигар чизҳо ворид наояд. Бояд ба тадриҷ ба варзиши мӯътаддӣ сабук бипардозад, зеро он саҳт судманд аст ва бо чизе машғул бишавад, ки хунашро афзоиш бидиҳад. Уро бояд осуда доранд ва шоду масрураш кунанд, вале аз ҳар гуна истифрои, хусусан аз чимӯ дураш бидоранд. Шароб ба андозаи мӯътадил ва хусусан шароби латифи тунук ӯро судманд бувад.

Аз миёни касони аз бемории бархоста аз ҳама беш касе сазовори манъи кушодаӣ-шист, ки бӯхронаш ноаён гузашта бошад, зеро ӯ қобили кандашавӣ бувад. Бошад, ки чунин беморро ба истифрои эҳтиҷ биафтад ва аз ҳама беҳ барои он исҳоли латиф буда, [онро] хусусан ҳангоме [бояд ба кор бурд], ки агар биродро зардавӣ ва ё моил ба ранг ва қавоми яке аз хилтҳои сабабгори таб

биёби ва андар иштиҳо ҳалале мушоҳада кунӣ. Ҳар гоҳ [исҳол овардан] бихоҳӣ, нахуст каси аз бемории бархостаро осуда дор ва қувваташро ба оҳистагӣ биафзой, он гоҳ ба истифрои бипардоз.

Гоҳе тӯро бад-он эҳтиҷ биафтад, ки бо ёрии гизо ҳам истифрои оварӣ ва ҳам тақвият бидиҳӣ. Андар ин ҳангом ба бемор ғизоҳои доругии исҳоловар бидеҳ ва ё бо онҳо каме аз доруҳои исҳоловарандаи созгоре биомез, ки мисоли онҳо барои худо-вандони зарда олу, ширхашт, тарангубин ва монанди он мебошад.

Бошад, ки эшонро пешоб тозондан суд бахшад ва бо ёрии он рағҳояшон пок бигарданд. Гоҳе ҳамин доруҳои пешобтозо-навдаи маъруф чунин таъсир дошта бошад ва шароби омехта низ ҳамин гуна таъсир кунад. Аммо ба рағ задан бошад каси нав аз бемории бархостаро кам эҳтиҷ биафтад ва агар биафтад ҳам, ҳангоме биафтад, ки намуди зоҳирӣ ва нишонаҳои хун бад-он

130

далолат кунавд ва хусусан чизе шабеҳ ба пасмондаи табро андар рағҳо мушоҳада кунӣ ва андар лабон табхол дарёбӣ. Гоҳе тӯро ба задани рағи бемори таб бадии хуне маҷбур кунад, ки ба сабаби боқимондаи бахши ҳокисгарии хилтҳо вобаста бошад ва он тӯро лозим бидорад, ки то хуни бадро бирезӣ ва хуни хубро афзоиш бидиҳӣ. Андар ин ҳолат бояд оҳиста рафтор намуда, ягон кореро ба якборагӣ ба амал наоварӣ.

Хоби рӯзона бошад, ки ба иллоти сустӣ овардан каси аз беморӣ бархостаро зиён бирасонад ва бошад, ки ба сабаби осудагӣ овардан суд бахшад. Агар ин гуна [хоб] ўро созгор наояд, бошад, ки ба иллоти хомӣ овардан ва шикастани қуввати гармии модарзодӣ боиси падид омадани таб бигардад. Эҳтиёт андар кори ҳамаи касони аз беморӣ бархостаи чи пок ва чи гайри пок он бошад, ки бояд ҳоли эшон то ду-се рӯз ва беш аз он бар ҳамон тадбири ғизоӣ ва дигар тадбирҳое бигузарад, ки ҳангоми беморӣ ҷой доштанд ва умуман ин ба андозае бояд давом кунад, ки аз рӯзи бўҳронии пеш аз рӯзи тандурустӣ омада ҳам таҷовуз кунад. Сипас он миқдорро афзоиш бидиҳанд. Тадбири бемори нав бархостаи танаш пок ва он касеро, ки табаш некфарҷом аст, набояд латиף сохт, зеро ин тани ўро тафсо-нида, ҳолашро бад хоҳад кард. Баръакс, бояд ки ў андар андаке аз рӯзгор аз ҳоли пажмурдагию лоғарӣ рӯ ба фарбеҳӣ ниҳад, зеро қувваташ ба ҷой аст. Ба каси ҳолаташ баръакс буда хилофи ин [тадбир] кунанд.

Агар каси аз беморӣ бархостаро иштиҳо набошад, пас ўро пурист ва агар иштиҳо дошта бошаду, вале фарбеҳ нашавад, пас вай бар хеш беш аз тавоноӣ ва беш аз қуввати табиаташ бо ғизо гаронӣ оварда аст ва [табиат] онро аз худ кардан ва андар тан парокавдан натавонад, ё мумкин аст андар тани ў хилтҳои бисёре ҷой дошта, табиат бо

онҳо ба кор аст, ё қуввати меъда ва ё қуввати тамоми тани ў сахт афтода аст ва ё ўро гар-мии модарзодияш рӯ ба афтодан буда, ғизо-ро на ба андозае дигаргун кардан тавонад, ки то он муносиби ғизокашандагии табиат бигардад. Ин гуна шахсон агарчи андар оғози кор иштиҳои таъом дошта бошанд ҳам, вале ҳоли эшон оқибат ба [56] беишти-ҳой бикашонад, зеро офатҳо ва пур будани тан аз хилтҳои бад андар шиддатёбию паст-шавӣ бувад. Агар [каси аз беморӣ бархос-таро] нахуст иштиҳо набошаду сипас ба сабаби ҷон даровардани қувват иштиҳо пайдо кунад, беҳтар аз он аст, ки нахуст иш-тиҳо дошта, сипас беиштиҳо бигардад. Агар иштиҳо доим бошад, вале тан ба қавию пурра шудан нагарояд, пас қувваи иштиҳо ва афзорҳои он дуруст ва қувваю афзорҳои гувориш заиф бошанд. Бояд каси аз беморӣ бархоста ба тадриҷ аз [хӯрдани гӯшти] туху ва мурғҷӯча сар карда, ба гӯшти бузғола бигузарад ва то вақте ки рағҳо танганд, на бояд ба ғизои ҳамешагӣ боз ояд.

Бошад, ки сикангубин ва ҳамчунин чизҳои туруш эшонро саҳҷ биоваранд, аз баҳри он ки рӯдаҳояшон камқувват бувад. Яке аз тадбирҳои аз барои нав аз беморӣ бархостагон [судманд] ин аст, ки эшонро аз ҳавое, ки андар он сукунат доранд ба ҳавои зидди он бибаранд. Дигар аз тадбири эшон риоят намудани он эҳтиёткориест, ки ба ҳангоми намуди бемории ў лозим аст ва

бояд бо он чизеро муқобил гузошт, ки аз он осудагӣ ҳосил шавад. Масалан хангоми [аз беморӣ бархостани] беморони барсом бояд аз дуруштии синаи эшон бимнок буд. Набояд каси аз беморӣ бархоста андар гармоба арақ кунад, зеро аз ин гӯшти нотаवони ӯ об хоҳад шуд. Агар ӯро бисёр (107) арақ ояд, пас андар [танаш] фазлаҳост. Бо теғ тарошидани сар ба сабабе, ки пеш аз ин ёд карда шуд, ӯро зиён дорад.

Фасли наваду ҳафтум:ғизододаникаси аз бемори бархоста

Бояд ғизои у андар кайфият хубкимуси осонгувор бошад ва бояд ӯ на гуруснагӣ кашад ва на ташнагӣ. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки кайфияти [ғизоро] бар зидди мизочи иллоти пешгузашта бигардонанд, аз баҳри он ки ё осори он ҳанӯз боқист ва ё аз барои эҳтиёт [чунин кунанд].

Бидон, ки ғизоҳои тари обакӣ зудтар ғизо

шаванд, вале камтар ғизо бахшанд ва ғизои ситабри саҳт, чи хӯрдани ва чи ошомидани баръакси он бувад. Агар пасмондаи гармӣ тақозои [ғизоҳои] сард накунад, набояд, ки бар чунин шахс бо онҳо гаронӣ овард, балки бояд ба ӯ ғизоҳои мӯътадил, дорои гармии латифу рутубати комил ва зуд пазирандаи гувориш бидод. Бояд ғизои ӯ андар кам-

МАҚОЛАИ ДУВВУМ

АНДАР БАЁНИ СОАТҲО, РӯЗҲО ВА ДАВРАҲОИ БӯҲРОНӢ

Фасли нахустин: андарбаёниоғози бемори ваибтидоиҳисобибӯҳрон

Аз миёни мардумон бархеҳо гуфтаанд: «Оғози беморӣ, ки ҳисоби рӯзҳои бӯҳрон аз он гирифта шавад, ҳамон тарафи вақтест, ки ба хангоми он бемор таъсири бемориро ҳис кунад». Бархе дигар аз мардумон гуфтаанд, ки «на ин, балки он тарафи вақте бошад, ки хангоми он бемор дароз кашида, бихобад ва андар феълҳояш зиён зоҳир бигардад». Ин гуна ихтилоф андар бобати табҳое ба амал ояд, ки ғайри ногаҳонӣ ориз шаванд, вале ба хангоми табҳое, ки ногаҳон ориз бигарданд, аввали вақт пӯшида нест. Мисоли ин чунон аст, ки гурӯҳе аз беморони табро таб ба таври ошкоро ногаҳон оғоз ёбад. Эшонро пеш аз ин ҳеҷ дигаргунӣ рӯй надода бошад ва сипас чун бихобанд, ё ба гармоба дароянд ва ё монда шаванд, ногаҳон таб шаванд. Аммо ба хангоми он табҳое, ки пеш аз онҳо

шикастаги, сардард ва монанди инҳо падид омада, сипас [худи табҳо] ориз бигарданд, ҳар ду амр мавриди ихтилоф бошанд. Аз ҳама беҳтар он аст, ки вақти ибтидои табро аз худи таб ба эътибор бигиранд, зеро андар он хангом хориҷ шудани мизоч аз ҳоли табиӣ ба таври намоён зоҳир бигардад. Оғози сардард ва шикастагиҳо ҳеҷ эътиборе нест ва дароз кашидану хоб рафтани на аз он чизҳост, ки бад-онҳо эътимод кунанд, зеро бошад, ки бемор дароз накашида бошаду, вале таб кайҳо оғоз ёфта бошад. Агар зан бача биниҳаду сипас ӯро таб ориз шавад, [оғози вақтро] боад аз ибтидои таб гирифт, на аз хангоми бача ниҳодан, ки гурӯҳе ба хато онро оғоз бишмаранд. Аксар вақт

таб [андар ин ҳолат] баъди рӯзи дуввум ва севвум падид ояд.

(108) Фасли дуввум: андар баёни сабаби рузҳои бухрон ва даврони он

Бисёр касон ба ҳангоми муайян кардани рӯзҳои бӯҳрони бемориҳои тез сабаби онро аз тариқи моҳ бидонанд. Яъне, қувваи моҳ қувваест, ки андар рутубатҳои дунё сироят намуда, мучиби андар онҳо падид омадани намудҳои гуногуни дигаргунӣ бигардад ва ба ҳасби пазирии модда бар пазишу гувориш ёварӣ кунад ва ё таъсири баръакс бирасонад. Эшон аз барои ҳоли мадду ҷазр, баробари андозаи нури моҳ афзоиш ёфтани мағзҳо ва баробари пур шудани моҳ пухта шудани меваҳои дарахтону тараҳоро далел биоваранд. Ба гуфтаи эшон рутубатҳои тан андар зери таъсири моҳ буда, ҳолатҳои онҳо ба ҳасби дигаргунии ҳолатҳои моҳ дигаргун бигарданд ва зуҳури ин дигаргунӣ баробари шиддат ёфтани зуҳури ихтилоф андар ҳолати моҳ шиддат ёбад. Аз ҳама шадидтари он ҳангоми андар муқобили ҳолати пештар истодани моҳ аст ва сипас ба қадри ҷаҳорак

133

омада, он рӯзи бухрон бошад, баъд бисту якум ва бисту ҳафтум омада, сипас сиву дуввум ва баъди он сиву ҳаштум оянд ва ба он ҳафтрӯзии [оянда] бипайвандад. Гурӯҳе рӯзҳои ҷиҳилу дуввум, ҷиҳилу панҷум ва ҷиҳилу ҳаштумро аз ҷумлаи рӯзҳои бӯҳрон шуморидаанд ва андар ин кор аз ҷодаи савоб берун рафтаанд. Худ бингар, ки ҷаҳоррӯзиҳо ва ҳафтрӯзиҳои эшон ҷудо карда ҷӣ гуна биафтанд.

Ҷаҳоррӯзиҳо ҳангоми рӯзҳои бӯҳрон то рӯзи бистум қувваи қавӣ доранд. Сипас қувватнокӣ ба ҳафтрӯзиҳо гузашта, то рӯзи сивуҷаҳорум бирасад. Ҷар гоҳ бемор ҳангоми бемории деррав аз рӯзи бистум гузарад, ба [даврони] ҳафтрӯзӣ бояд эътибор дод. Ба наздики Аркогонис аз ҷиҳати ҳафтрӯзиҳо бӯҳрони хуб овардани рӯзи бисту якум беш аз рӯзи бистумест, ки он шохиди фазилати рӯзи ҳафтдахум бар ҳаждахум бувад. Лекин Букрот, Ҷолинус ва касони баъд аз эшон омада ҳолро бад-ин гуна дарнаёфтаанд. Хилофи андар бобати рӯзи бисту ҳафтум ва бисту ҳаштум ҷой дошта низ ҳамин тавр буда, ақидаи Аркогонис ғайри ақидаи он ду [пизишк] аст ва ӯ рӯзи бисту ҳаштумро бартар шуморида аст. Ҳоли рӯзи сиву якум бо сиву дуввум, сиву ҷаҳорум бо сиву панҷум ва ҷиҳилум бо ҷиҳилу дуввум низ ҳамчунин бувад.

Бидон, ки аз миёни бемориҳо бемо-риҳоест, ки бӯҳронашон андар ҳафт моҳ ва гузашта аз ин андар ҳафт сол, ҷаҳордах сол ва бисту як сол биафтад. Бархеҳо чунин пиндоштаанд, ки баъд аз рӯзи ҷиҳилум дигар бӯҳрон ба тариқи истифрои қавӣ ба амал наояд, вале масъала бад-ин гуна нест ва на низ беморро бад-он эҳтиёҷ бошад, ки беморияш аз барои ин гуна [бӯҳрон] ба бемории тез табдил ёфта, уро кандашави ва ё бемории мураккабе падид ояд. Номумкин нест, ки табиат ба ҳангоми бемории деррав пайваста ба пазиши [модца] машғул буда, сипас якбора бар вай фишор оварда, онро берун

андозад. Вале ин ҳол кам рӯй диҳад ва бештар бад-он гуна бошад, ки [пиизишкон] ёд кардаанд ва ин гуна [беморӣ] ё ба тариқи бӯҳронҳои ноқис, ё ба тариқи хурочҳои дероянда ва ё ба тариқи таҳлил яктарфа шавад.

Букрот гуфтааст, ки бархе аз рӯзҳои бӯҳронӣ ҷуфт ва бархе тоқанд ва бӯҳронҳои рӯзҳои тоқ аксар вақт ва андар бештари бемориҳо қавитар бувад. Мисоли рӯзҳои ҷуфт рӯзи чаҳорум, шашум, ҳаштум, даҳум, чаҳордаҳум, бистум, бисту чаҳорум ва дигар рӯзҳои ҷуфтест, ки ба ҳасби ҳар ду равия баршумурдем. Мисоли рӯзҳои тоқ севвум, панҷум, ҳафтум, нӯҳум, ёздаҳум, ҳафтдаҳум, бистуякум, бисту ҳафтум ва сивуякум бувад. Сипас, Ҷолинус он чиро ки андар ин фасл аз ҳоли рӯзи ҳаштум ва даҳум ёд кардаанд, напазируфтааст ва онро хилофи асосҳои Букрот дарёфтааст. Шояд инро Букрот пеш аз хуб дониستاني масъалаи рӯзҳои бӯҳрон гуфта бошад ва ё шояд ин ба маънои дигаре бошад.

Бидон, ки гоҳе як чанд рӯзи бӯҳрон бо ҳам пайваста ҳамчун як рӯз бигарданд ва ин ҳол аксар вақт ҷӣ ба ҳангоми бӯҳрони истифрӯғӣ ва ҷӣ хурӯҷӣ баъд аз рӯзи бистум рӯйдиҳад.

Бидон, ки агар андар рӯзи бӯҳрони хуб нишонаҳои бад падида оянд, ин аз ҳама бадтар бошад ва ба марғ далолат кунад. Аксар вақт масалан бархе аз ин [нишонаҳои бад] андар рӯзи ҳафтум ва ё чаҳордаҳум ориз бигардад.

Фасли севвум: андар баёни ҷигунагии муносибатҳои

баъзе аз рӯзҳои бӯҳрон бо баъзеи дигараш аз ҷиҳати қуввати заъф ва муқоясаи онҳо бо бемориҳо

Бархе аз рӯзҳои бӯҳрони бағоят қавӣ буда, қариб ҳамеша андар онҳо бӯҳрон биҷафтад, бархе саҳт заиф ва бархе дигар миёнаҳол бошанд. Мо онҳоро сипас яқояк баён хоҳем кард. Пеш аз ин бояд бигӯем, ки нахустин рӯзи бӯҳрон рӯзи (110) чаҳорум аст, вале бо вучуди ин бӯҳрон андар он бис-ёр наҷафтад ва он аз рӯзи ҳафтум [омадани

бӯҳрон] огоҳи диҳад. Аммо рузи ҳафтум рузи қавӣ ва хуб буда, рӯзи чаҳорум аз он огоҳӣ диҳад. Рӯзи ҳафтумро метавон сари табақаи болоӣ ҳисобид. Рӯзи ёздаҳум ба андозаи рӯзи чаҳордаҳум қавӣ нест, лекин ба ҳангоми бемориҳое аз қабилӣ таби рӯзафкан, ки нав-батҳои онҳо ба рӯзҳои тоқ оянд, саҳт ва беш аз рӯзи чаҳордаҳум қавӣ бошад. Рӯзи

135

чаҳордаҳум рузи қавист ва қувваташ ба ҷоест, ки аз рӯзҳои ба он муносабат дошта ягон рӯзе ёфт намешавад, ки қуввааш аз ҷи-ҳати тамомияти бӯҳрон он тараф, ҳатто аз ҷиҳати ҳукмҳои бӯҳрон ва неканҷомии он ба андозаи рӯзи чаҳордаҳум бирасад. Рӯзи ҳафтдаҳум қавист ва рӯзҳои бад-он муноса-бат дошта қавитаранд. Муносабати ӯ бо рӯзи бистум чун муносабати рӯзи

ёздаҳум бо чаҳордаҳум бувад. Рӯзи ҳаждаҳум яке аз рӯзҳои кам иттифок афтандаи бӯҳрон аст ва авдар ҳолатҳои бисёр кам бо рӯзи бисту якум муносиб ояд. Рӯзи бисту чаҳорум ва сиву якум аз ҷумлаи рӯзҳои кам иттифоқаф-тандаи бӯҳрон бошанд. Аз инҳо ҳам камтар рӯзи сиву ҳафтум буда, ҷунин бинамояд, ки гӯӣ аз рӯзи бӯҳрон нест. Рӯзи чихилум қавитар аз рӯзи сиву чаҳорум аст, вале рӯзи сиву чаҳорум дорои қувваи дуруст ва қавитар аз рӯзи сиву якум бувад.

Бидон, ки ба ҳангоми бемориҳое аз қабилӣ таби рӯзафкан, ки навбатҳоиашон ба рӯзҳои тоқ биафтанд ва ба ҳангоми бештари бемориҳои тез бӯҳрон зудтар ояд ва ба

рузҳои тоқ биафтад. Бинобар он ҳангоми таби рӯзафкан бӯҳронро бояд ба рӯзи ёздаҳум интизор шуд ва ба рӯзи чаҳордаҳум ҷуз ба нудрат интизор нашаванд, зеро ҳатто навбати ҳафтум ҳам аксар вақт каме аз рӯзи чаҳордаҳум қамӣ кунад. Ба ҳангоми он бемориҳое, ки навбатҳои онҳо ба рӯзҳои ҷуфт афтанд, бӯҳрон дер ояд ва андар рӯзҳои ҷуфт биафтад.

Бештари рӯзҳои бӯҳронии табақаи олий масалан аз рӯзҳои ҳафтум, ёздаҳум, чаҳордаҳум, ҳафтдаҳум ва бистум ибора-танд. Давраҳои бемориҳо андар бештари ҳолатҳо мувофиқи шумораи рӯзҳои бӯҳ-ронҳо оянд ва масалан ҳафт давраи таби рӯзафкан чун ҳафт рӯзи таби сӯзон бошад. Ҳоли шумораи моҳҳо ва солҳои табҳои деррав низ бар ҳоли шумораи рӯзҳои табҳои тез созгор ояд.

Масалан таби рӯзафкан ҳафт моҳ давом карда, ҳангомҳои огоҳиди-ҳандаи он бар қиёси огоҳидиҳои рӯзҳо бигузаранд ва пешоиву пасифти ба ҳангоми онҳо бар қиёси [пешӣ ва пасифти] рӯзҳо буда, мо инро баъд ёд хоҳем кард.

Фасли чаҳорум: рузҳое, ки андар миён биафтанд

Ин рузҳо, ки мо ёд кардем, рузҳои бӯҳ-ронии аслиянд. Гоҳе ба яке аз сабабҳое, ки ё аз берун ориз шудааст, ё ҳангоми зуд ва ё сусг ҳаракат кардани беморӣ аз ҳуди беморӣ ориз шудааст, ё аз сабаби қавӣ будан ва ё заъиф будани тан ориз шудааст, ё аз тариқи аразҳое, чун беҳобӣ кашидан ба сабаби ягон беҳобиоварандаи берунӣ, ориз шудааст ва ё ба яке аз сабабҳои баданию нафсонии саҳт ба ифрот расида воқеъ шудааст, бӯҳрон ё ба таври таъҷили пеш аз он [рӯзҳо] ояд ва ё ба таъхир афтода, пас аз онҳо ояд, вале ин гуна [бӯҳрон] на танҳо ҷои бӯҳрони андар вақти худ лозим бударо гирифтани натавонад, балки низ кистатар аз он бошад. Агар сабаби қавии оризшуда вучуд намедошт, бӯҳрон ногузир андар ин [рӯзҳо] меафтид ва на пеш меомад ва на ба таъхир меафтод. Лекин ҳар гоҳ ин гуна ориз рӯи диҳад ва агар он қавӣ бошад, вақти [бӯҳрон] дигар шуда, [58] ё пештар бирасад ва ё ба таъхир биаф-

душвор намуда, онро пурра ба амал омадан нагузорад.

Рӯзхоеро, ки андар онҳо ин гуна қач-равихо биафтанд, «рӯзҳои андар миён афтанда» хонанд ва онҳо аз як ҷиҳат ҳукми рӯзҳои бӯҳронро доранд. Мисоли онҳо рӯзҳои севвум, панҷум ва шашум, ё рӯзи нӯҳум ва ё рӯзи сздаҳум мебошад. Рӯзҳои севвум ва панҷум рӯзи ҷаҳорумро фаро бигиранд ва рӯзи нӯҳум андар миёни рӯзи ҳафтум ва ёздаҳум биафтад. Гоҳе мумкин аст рӯзи андар миён афтанда бо яке аз ду рӯзе бартарӣ дошта бошад, ки андар ду сӯи он ҷой доранд ва ё рӯзи бӯҳроние, ки миёни ин рӯзи андар миён афтанда ва рӯзи ан-дар ҷониби дигар афтанда ҷой дорад, бо он [рӯзи андар миён оянда] бештар сазоворӣ пайдо кунад. Шитобидани [бӯҳрон] аз рӯзи ёздаҳум ба нӯҳум бештар аз пасифтодан аз рӯзи ҳафтум ба рӯзи нӯҳум бувад, вале бо вучуди ин ҳар ду ҳолат бисёр воқеъ шаванд.

тад, вале агар он заиф бошад, кори бӯҳронро

Фасли панҷум: андар баёни қавӣ ва ё заъиф будани рӯзҳое, ки андар миён биафтанд

Бидон, ки рӯзи нӯҳум рӯзи қавӣ буда, ва сипас рӯзи панҷум ва баъд рӯзи севвум авдармиёни[рӯзҳои бӯҳронӣ] пешбиафтад биистанд. Вай аз рӯзи ҷаҳорум, ки рӯзи

136

рузи нӯҳум низ биафтад. Лекин он ба ҳангоми таби рӯзафкан ҳарчанд ба рӯзи шашум биафтад, вале бисёр бошад, ки ба рӯзи нӯҳум низ биафтад.

Рӯзи нӯҳум ё аз[бӯҳрони] рӯзи ёздаҳум ва ё аксар вақт аз бӯҳрони рӯзи ҷаҳордахум хабар диҳад. Рӯзи ҷаҳордахум бошад аз бӯҳрони рӯзҳои ё ҳафтдахум, ё ҳаждаҳум, ё бистум ва ё бисту якум огоҳӣ диҳад. Рӯзи ҳафтдахум низ аз бӯҳрони бистум ва ё бисту якум хабар диҳад. Рӯзи ҳаждаҳум аз бӯҳрони бисту якум ва рӯзи бистум аз бӯҳрони чилум огоҳӣ диҳанд.

Аз рӯзҳои андар миён афтанда рӯзи севвум аз бӯҳрони рӯзи панҷум ва агар бад бошад, аз бӯҳрони рӯзи шашум хабар диҳад. Рӯзи панҷум аз бӯҳрони рӯзи нӯҳум ва агар

бад бошад, аз бӯҳрони рузи ҳафтум огоҳӣ диҳад.

Бидон, ки далелҳои рӯзҳои огоҳидиҳанда гоҳе ба сабабе, ки андар боби беруноҳои бӯҳрон аз рӯзҳои ҳақиқии худ ёд шудаанд, аз рӯзҳои худ берун баромада, ё пеш аз онҳо ва ё баъди онҳо воқеъ шаванд. Бидон, ки агар баъди рӯзи дуввуми огоҳидиҳанда чизе падида ояд ва он аз ҷинси чизе бошад, ки ба ҳангоми рӯзи аз беморӣ огоҳидиҳанда падида омада аст, пас [беморӣ] тезҳаракат хоҳад буд. Ба нишонаҳои тезонанда ва нишонаҳои ба таъхирандозанда неқ бингар ва бо ёрии онҳо оид ба зуд омадан ва ё ба таъхир афтодани рӯзҳое ҳукм барор, ки рӯзҳои огоҳидиҳанда аз онҳо хабар диҳанд.

(112) Фасли нӯҳум: шинохтани рӯзҳои бӯҳроние, ки шинохтанашон мушқил

бошад

Шинохтани рузҳои бӯҳрон ба гаразҳои бисёре мавриди эҳтиёҷ аст. Зеро агар бӯҳрон наздик бошад, туро лозим аст, ки як тадбир ва агар дур бошад, тадбири дигаре биандешӣ. Андар рӯзи бӯҳрон ва [рӯзҳои] бад-он наздик бояд ба бемор тадбири хоссе бикунанд ва зинҳор набояд бо дору [моддаро] ба ҳаракат овард, зеро бошад, ки ин [дору] табиатро аз барои истифроғ овардан ёварӣ кунад ва он ба таври ниҳоят ба ифрот ояд ва ё бошад, ки ба самти [истифроғи] табиат муҳолафат намуда, боиси падидаи омадани ду тақозои ба ҳам зид гардида, истифроғ ба амал наояд ва андар ин [зиёни] маълуме бошад. Ҳангоми шинохтани бӯҳрон низ бояд омилҳои бемор ба назар бигирӣ, ки рӯзҳои маълуми бӯҳронро дигаргун бисозанд.

Тарикаи шинохтан бар ду рӯй аст: яке [шинохтани] бӯҳрони беморӣ ба таври мутлақ; ва дигар муайян кардани рӯзи бӯҳрон аз миёни тамоми он муддате, ки бӯҳрон ба ҳангоми он падида ояд, зеро гоҳе ҳолатҳои бӯҳрон ду-се рӯз бикашанд ва ба кадоми аз ин [рӯзҳо] нисбат додани он мушкил бигардад.

Бар бахши якум аз ду тариқи оғоҳӣ пайдо кунанд: ё аз тариқи нишонаҳои кӯтоҳӣ ва ё дарозии беморӣ ва ё ин ки аз тариқи таъхир ва қувваҳои бемориҳо. Аммо аз тариқи нишонаҳои дарозӣ ва кӯтоҳии [беморӣ] оғоҳд ҷустан бар гузариши беморӣ асос ёфта

аст. Масалан, агар бемори на аз он қабиле бошад, ки имконияти андар рӯзи ҷаҳорум ва ё наздикиҳои он гузаштан дошта бошад ва агар он имконияти андар рӯзи ҳафтум ва баъди он гузаштан дошта, ба наздики рӯзи ҷаҳорум нишонаҳои пазиш хеле хуб зоҳир шаванд, пас умед аст, ки ин [беморӣ] андар рӯзи ҳафтум бӯҳронӣ бигардад, вале агар он нишонаҳои дароз кашидани беморӣ, ки андар боби худ ёд шудаанд, падида оянд, пас маълум аст, ки бӯҳрон каме ба таъхир биатф-тад ва ё анҷоми [беморӣ] бидуни бӯҳрон фаро расад. Агар ҳеҷ кадом аз ин ду гурӯҳ нишонаҳо зоҳир нагарданд, умед аст, ки беморӣ андар миёни рӯзҳои ҳафтум ва ҷаҳордахум бигузарад.

Оид ба оғоҳӣ ҷустан аз тариқи таъхирҳои бемориҳо бошад, чунон ки донишӣ, масалан [бӯҳрони] рӯзи тоқ ба бемориҳои андар рӯзи тоқ ҳаракаткуёнда ва ба бемориҳои гарми тез ва [бӯҳрони] рӯзи ҷуфт ба акси онҳо бештар созгоранд.

Аммо бар бахши дуввум аз тариқаҳои гуногун, масалан аз тариқи қиёси давраҳо, аз тариқи адади рӯзҳои бӯҳрон ва замони он ва аз тариқи ростинӣ будани рӯзҳо ва қувватҳои онҳо оғоҳӣ пайдо кунанд. Аммо далел гирифтани аз тариқи қиёси давраҳо бад-ин гуна бувад, ки масалан, чунон ки медонӣ. рӯзи ҷуфт ба як беморӣ ва рӯзи тоқ ба дигаре бештар созгоранд. Аз тариқи замони бӯҳрон бад-ин гуна далел бигаранд, ки чун бибинанд

ва бидонанд, ки андар кадом аз ду руз шиканчаи [беморӣ] давомдортар аст, бӯҳронро аз он рӯз биҳисобанд, вале ин ба шартест, ки агар ягон ҳукме қавитар аз ҳукми ин далел монеи он набошад. Аз ҳамин боб як рӯзе, ки бояд бӯҳронро ба шарти ёдшуда аз он ҳисобаҷд, рӯзи миёнгини се рӯз бувад. Огоҳӣ чустан аз тариқи қувваи рӯзҳо ва табъҳои онҳо бад-ин гуна аст, ки масалан агар арақ шаби ҳафтум ба рехтан оғоз намуда, тамоми рӯзи ҳаштум пайваста омадан гирад, пас агар чи таб ба рӯзи ҳаштум канда шавад ҳам, вале бӯҳрон ба рӯзи ҳафтум бошад, на ба рӯзи ҳаштум. Агар ҳол на бад-ин гуна буда, арақ андар рӯзи сездарум ояд ва бемор беист то рӯзи чаҳордарум арақ кунад ва агар таб ба рӯзи чаҳордарум канда шавад, пае бӯҳронро бояд ба рӯзи чаҳордарум нисбат дод. Аз

бахри он ки қувваи рузҳои ҳаштум ва сездарум аз ҷиҳати неқфарҷомӣ ба дараҷаи қувваи ду рӯзи дигар нарасад. Марг ба рӯзи шашум бештар аз ҳафтум ва ба рӯзи дарум бештар аз нӯҳум бувад.

Аммо огоҳӣ пайдо кардан аз тариқи ба ҳам ҷамъ омадани ҳукмҳо чунон аст, ки пеш аз ин, масалан ҳангоми рӯзи чаҳордарумро ёд кардани мо зикр ёфт, зеро андар ин рӯз арақ кардану канда шудан бо ҳам якҷо биҷафтанд. Аммо ба ҳангоми далел чустан [59] аз тариқи рӯзҳои огоҳикунанда бояд бингарӣ, ки агар андар мисолҳои ёдшуда ягон огоҳие аз сӯи рӯзи чаҳорум ҷой дорад, пас ба қатъият ҳукм кун, ки бӯҳрон ба рӯзи ҳафтум нисбат дорад ва ё андар он рӯз биҷафтад, вале агар огоҳиро аз рӯзи ёздарум дарёбӣ, пас ҳисоб кун, ки бӯҳрон ба рӯзи чаҳордарум нисбат дорад.

Ҳасли дарум: андар баёни нисбати рузҳои бӯҳрон ба бештари бемориҳо

Чунон ки доништи, бояд бӯҳрони бемориҳои ниҳоят тез ба рӯзи ҳафтум биҷафтад ва бӯҳрони онҳое, ки аз ҷиҳати тезӣ сипастаранд, бояд ба рӯзҳои чаҳордарум ва бистум ва бӯҳрони бемориҳои аз инҳо ҳам сипастар ба рӯзи ҷиҳдлум биҷафтанд. Баъд аз ин бӯҳронҳои бемориҳои ба таври мутлақ деррав биистанд.

Агар таби сӯзон андар рӯзҳои ҷуфт шиддат ёбад, ин нишонаи бад аст ва бисёр бошад, ки он ба рӯзи шашум [беморро]

бикушад ва рузи чаҳорум аз он огоҳи дода, (113) андар он арақи сард ва [дигар аразҳои] монанди он падид оянд. Бӯҳрони баъзе бемориҳо, аз қабилӣ сарсом, аксар вақт бо вучуди тезии ин беморӣ ба рӯзи ёздарум афтад, аз баҳри он ки баҳши бештари он аксар баъд аз рӯзи севвум ва чаҳорум оғоз ёфта, сипас андар миёни як ҳафта бӯҳронӣ шавад.

Гуфтор андар баёни табҳо ва рӯзҳои бӯҳронҳо ба анҷом расид.

ФАННИ СЕВВУМ
АНДАР БАЁНИ ОМОСҲО ВА
ТАБИШҲО, КИ АЗ СЕ
МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

МАҚОЛАИ НАХУСТИН

АНДАР БАЁНИ ОМОСҲО ВА ТАБИШҲОИ ГАРМ ВА ТАБАҲ

- ---- К::госинахустинандарбаёни :- Ч::н:х:зуроҳхоимуолачаионҳо ':- -.---.!!

._ :;г:::-;н суханрондем ваҳар кӣ _; :-:ш:-:1 он чизе бошад, ки ҳоло
баён мекунем, ночор бояд [нахуст] бад-он ҷой муроҷаат кунад. Аммо андар
ин ҷой ҳоло мо ба таври ҷузъӣ сухан хоҳем ронд.

Фасли нахустин: гуфтор андар баёни омосҳо ва табишҳо

: г. е м: Ҳар як омос ва табиш ё гарм ё ғакри гарм. Омоси гарм ё аз хун, ё _ ег;
х чизи ба равиши хун буда, ё аз сафро ; _ : _: ягон чнзи ба равиши сафро буда
ба амал ояд. Оне, ки аз хун аст, ё аз хуни сутуда **бовхал** ва ё аз хуни бад.
Хуни сутуда ё ситабр _': -- _ е тунук. Омоси аз хуни сутудаи ситабр 5г амал
омада фалағмуние бувад, ки ҳам гӯпгт ва ҳам пӯстро фаро бигирад ва дилза-
^н^а оошад. Оне, ки аз хуни тунук падида : е: ± алағмуние бошад, ки танҳо
пӯстро :'-~ : бнғг.рад ва он «махмалак»ва бидуни ~-р^и дклзананда бувад.

Аз хуни ситабри бад намудҳои гуногуни злрочҳои бад падида оянд ва агар
бадию сӯзавдагии он шиддат ёбад, сурхбод ба амал ояда, боиси рӯй додани
сӯхтагию х\тпкрешӣ бигардад. Бадтарини инҳо

: ПЕфорси»аст.

•:>"ЕИ тунуки бад омоси фалағмуние п.алал : .!л. XIIба изофаи баду палид
будани хеш **моня** са сурхбод бошад. Агар ин хун оештар тлвлтс бошад,
сурхбоди фалағмунӣ ба амал ояд ва агар бештар бад бошад, аз с-н сурхбоди
дорои обилахову гӯзаҳо ва сӯхтагию хушкрешӣ падида ояд.

Омоси сафровӣ ё аз сафрои ниҳоят латиф ояд, ки андар ҷои дарунтар аз
зоҳири

пуст банд гардидан натавонад ва ин гуна [сафро] тез буда, аз он ё намлаи
фақат хазан-да, ки он латифтар аст ва ё намлаи хазандаю хӯраноке, ки бад
бувад, ба амал ояд ва ё аз сафрое падида ояд, ки бештар ситабру камтар гарм
буда, беш аз якумӣ дарунтари пӯст ҷой гирифта бошад ва дорои балғам
бувад. Намлаи говарсӣ аз он падида омада, камтар фӯрӯзандаю дертар
ҳалшаванда бошад. Агар модда ситабртару бадтар бувад, намлаи хӯранок ба
амал ояд. Агар андар ситабрӣ то ба дараҷаи қавоми хун бирасад ва бад
бошад, сурхбоди бад ба амал оварад. Ба ҳангоми ҳамаи ин намудҳо модда
харчанд ки минбаъд дигаргун шавад, вале бади латиф бувад. Ба сабаби
тунукиаш табиат онро биронад ва он ҷуз андар пӯст ва чизи бад-он наздик
дигар авдар ҳеҷ чизе банд нашавад.

Агар модцаи омоси гарм афзоиш ёфта, омос сахт бузург бигардад, пас он аз ҷумлаи омосҳои тоунии қаттол бошад. [Омоси] бо номи «тароқиё»¹³² маъруф низ аз ҷумлаи омосҳои ёдшуда бувад. Ин намудҳои омосҳои бад ва дигар намуди бад-инҳо монанд андар соли вабӯи бисёр рӯй диҳанд.

Аз миёни омосҳои гарм [агар] омоси бад на рӯ ба пастравие ниҳад, ки аз паси он

141

нармию пажмурдаги ба амал хоҳанд омад ва на ба рим кардан, балки рӯ ба табаҳ сохтани андом биниҳад, ин на ҳамеша ба сабаби бузургии омос ва бисёрии модда, балки гоҳе мумкин аст аз сабаби палидии модда ба амал ояд. Бидон, ки омосҳоро кам

биафтад, ки содаи холис бошанд, балки аксар вақт онҳо мураккаб бувад.

Бидон, ки ҳар омоси андар зоҳир буда, ки дорои дарди дилзананда нест, рим нахоҳад кард. Аммо андар баёни омосҳои дарунӣ бошад, мо гуфта гузаштем.

Фасли дуввум: андарбаёни фалағмуни

Фалағмуниро пеш аз ин шинохти ва низ донистӣ, ки нишонаҳои он аз гармӣ, афрӯхтагӣ, афзоиши ҳаҷм, азҳамкашидагӣ ва муковамат нишон додан иборат аст. Агар он фурӯнишаста ва ба наздики шараёнҳо ҷой гирифта бошад ва агар ин андоми [бемор] на мисли ҳамаи андомҳои дарунӣ бошад, чунон ки ҳоли онҳоро донистӣ, балки дорои асаб буда, аз тариқи он ҳис бикунад, он гоҳ фалағмуниро низ дарди дилзананда хоҳад буд. Шараёнҳои он [андом] ҳар андоза бузургтару бисёртар бошанд, дилзанан-дагии [фалағмунӣ] ва дардоварияш ҳамон қадар шиддатнок бувад ва ҳал шудан ва ё рим карданиш ҳамон андоза зудтар ба амал ояд. Фалағмунӣ агар андар андоми (114) ҳассос ҷой гирифта бошад, чи гунае набошад, аз паси он дарди сахте падида хоҳад омад ва ҳамеша рағҳои хурди он андом, ки ноаён буданд, зоҳир бигарданд.

Бидон, ки исми «фалағмунӣ» андар забони юнониҳо ба ҳар гуна афрӯхтагӣ дода мешуд, сипас ҳар гуна омоси гарм ва баъд ҳамон омоси гармеро [фалағмунӣ] номи-данд, ки дорои сифати ёдшуда буда, ба сабаби банд шудани хун ва баста гардидани роҳҳои нафас низ аз афрӯхтагӣ ҳолӣ нест. Кам иттифоқ биафтад, ки фалағмунӣ сода бошад. Вай дар бештари ҳол ҷуфти сурхбод, ё ягон сахтӣ ва ё ягон бодгирифтагӣ бувад.

Уро сабабҳоеанд, ки бархе сабабҳои пешгузаштаи баданӣ буда, аз пурӣ, ё аз бадгавҳарии хилтҳо бо нотаवонии андоми пазирандаи [хилтҳо] ва ё агар пурӣ ва бадгавҳарии хилтҳо ҷой надошта бошанд, [танҳо] аз нотавонии андоми пазирандаи [хилтҳо] иборатанд. Бархе дигар сабабҳои берунӣ буда, мисоли онҳо бурида шудан, ё

пора шудан, ё шикастан, ё лағжидан ва ё решҳое бувад, ки бисёр вақт андар андом падида оянд ва ба иллати дард ва заъф модда ба сӯи он [андом] бигарояд. Гоҳе мумкин аст моддаҳо рӯ ба сӯи он оварда, андар гузаргоҳ-ҳое

дармонанд, ки аз ҳама заифтаранд, чунон ки баробари решҳо ва гари дардовар андар маҳалҳои тухӣ омосҳо падида оянд. Афзоиши он аз тариқи афзоиш ёфтани ҳаҷм ва азҳамкашидагӣ ва анҷоми он аз тариқи анҷом ёфтани [омос] маълум бигарданд ва агар омос римкунанда бошад, андар ин ҳангом рим ҷамъ шавад. Ба ҳангоми пастравӣ ба нарму заиф шудан бипардозад. Фалағмунии бад онест, ки рӯ ба пастравӣ наниҳад ва на низ рим кунад ва ин гуна фалағмунӣ боиси мурдан ва гандидани андом бигардад. Бисёр бошад, ки ин ба сабаби бузургии омос ва бисёрии модда чунин бошад ва бисёр бошад, ки омос агар ҷи хурд аст, вале ба сабаби палидии модда чунин [оқибат биовард].

Ту худ медонӣ, ки ҷи чиз ҳангоми рӯ ба паст шудан ниҳодани дилзанӣ ва ҳомӯш шудани афрӯхтагӣ паҳн бигардад ва ҷи чиз ба ҳангоми афзоиши дилзанию гармӣ ва устувор мондани онҳо фароҳам хоҳад омад ва низ медонӣ, ки ҷи чиз ба сабаби душвории пазиш, тирагӣ ва шиддат ёфтани азҳамкашидагӣ бигандад. Бидон, ки то агар табиат модҷаро мағлуб насозад, аз он андар зоҳир ягон омос ва фалағмунӣ падида наояд. Бидон, ки ҳар гоҳ табишҳои думмалӣ андар ҷавори якдигар биафтанд, аз падида омадани думмали римкунанда оғохд диҳанд. Бояд ба худованди омосҳои дарунӣ оби коснӣ ва оби ангури сағакро бо пашизҳои хиёршанбар бидиҳанд.

Фасли севвум: илоҷифалағмуни

Агар фалағмуни аз сабаби беруна падида ояд, ҳолӣ аз ин нест, ки сабаби беруна танро ё пок ва ё пур дарёбад. Агар онро пок

дарёбад, андар ин ҳангом танҳо ба муолаҷаи омос аз ҷиҳати он ки омос аст ва ба берун кардани моддаи бегона, ки омосро ба амал

142

овардааст, эҳтиёҷ афтад. Инро аз тариқи доруҳои ковокунанда ва доруҳои ҳалкунандаи нарм ба амал оранд. Мисоли онҳо зимодест, ки аз орди гандуми бо об ҷӯшонида ва аз равшан бисозанд. Гоҳе, хусусан агар омос сермодда бошад, ин гуна [зимод] аз нештар задан ва [дигар] тадбирҳо бениёз бигардонад.

Агар ин [сабаби беруна] танро пур дарёбад, авдар ин ҳол на бояд ба омос доруҳои ковокунанда расонида шаванд, зеро онҳо беш аз миқдори ҳалшаванда бад-он сӯи [модда] бикашанд. Баръакс, бояд моддаро аз тариқи рағ задан истифроғ намуд ва гоҳе эҳтиёҷ ба исҳол низ биафтад. Ҳар гоҳ ин корхоро кардӣ, доруҳои ковокунанда ба кор бибар. Илоҷи [фалағмунӣ] ба илоҷи он омосе наздикӣ дорад, ки ба сабаби пурии тан ба амал ояд, вале фарқаш ин бошад, ки андар ибтидо ба пасгардони модда на ба андозаи бисёре, ки он эҳтиёҷ дорад, балки ба камтар аз он эҳтиёҷ дошта бошад.

Агар сабаб сабаби пешомадаи ғайри беруна бошад, андар ин ҳангом бояд бо истифроғ ба муолаҷа оғоз намуда, агар эҳтиёҷ ба рағ задан ва исҳол биафтад,

инҳоро ба қадри пурра ба амал оранд. Ба инҳо аз баҳри он эҳтиёҷ биафтад, ки ё тан нопок аст ва ё иллат бузург буда, аз истиф-роғ овардану кам кардани модда ва ба сӯи «ухолиф кашидани он чора нест.

Агар тан серфазла набошад, мумкин аст андоми [беморро] чизе падида ояд, ки аз он заиф бигардад ва бинобар он моддаҳои тан агарчи моддаҳои фазлагӣ набошанд ҳам, ба сӯи он [андом] кашида шаванд. [60] Ба хангоми он бояд шартҳои маълумеро аз қабилӣ син, фасл, тан ва ғайра риоя намуд. [Муолаҷаро] ба истисноӣ он ҳолате, ки мо андар Китоби нахустин шарт гузоштем, бояд бо доруҳои пасгардонанда оғоз кунӣ ва сипас баробари афзоиши [омос] ба дору-ҳои пасгардонанда доруҳои ковоккунанда ҳамроҳ кунӣ ва ҳар қадар ки бештар афзоиш ёбад, ҳамон қадар доруҳои ковоккунандаро кам-кам афзоиш бвдеҳ. Ба марҳалаи анҷом, боз истодан ва ба ғоят расидани ҳаҷму аз-ҳамкашидагии [омос] доруҳои ковоккунан-даро голибият дода, онҳоро холис ба кор бибар. Бахше аз онҳо, ки хушконандаанд, андар поёни [беморӣ] шифобахшанд, вале ковоккунандаҳои тар бошанд аз барои

фарох сохтани масом ва орм намудани дард буванд.

Доруи хушккунанда ҳамон доруест, ки [омосро] беҳ кунад ва чизеро нагузорад, ки то боқӣ монда, рим бигардад. Агар он пурра шифо набахшад (115) ва ягон чизеро боқӣ бимонад, ин ҳам чизи каме бошад, ки тезии андар [дору] буда онро ба таҳлил несг кунад. Гоҳе аз сабаби пас гардонидани модда дард шиддат ёбад, аз баҳри он ки модда дар-монда, андом саҳт кашида шавад. Гоҳе аз сабаби он модда ба сӯи андомҳои сарвар пас бигардад, гоҳе саҳт шудани омос рӯй диҳад ва гоҳе чунин ориз бигардад, ки хусусан агар андар охири беморӣ ва қариб ба анҷом расидани он бо [доруи пасгардонанда] муолаҷа карда шавад, андом ба сабзу сиёҳ шудан оғоз кунад.

Бидон, ки шиддати дард туро маҷбур кунад, то доруҳоеро ба кор барӣ, ки аз ғайри кашвдани [модда] ковоқибоварандвагоҳе онҳо дорои хусусияти сардифизоие бошанд, ки монеи ковоксозӣ набошад.

Аз баргаштани модда ба сӯи андомҳои сарвар истифроғ эминӣ бахшад, вале агар он [модда] аз худӣ онҳо ҷудо бошад ва ба тариқи ровда шудан аз онҳо ба амал омада, андомҳои ин [модцаро] аз онҳо пазиранда ҳамчун резишгоҳи онҳо бошанд, андар ин ҳол ногузир барои пас гардонидан ва рондани [модца] ҳеҷ имконият нахоҳад буд ва мо инро андар ҷои дигар ба таҳқиқ расонидем. Агар туро бимӣ он бошад, ки [омос] ба саҳтӣ ҳамегарояд, доруҳои ковоккунандаеро ба кор бибар, ки дорои хусусияти гармиоварӣ ва тариафзоии қавӣ буванд.

Доруҳои пасгардонандае, ки ба таври миёна таъсир кунанд, аз афшураи тараҳои сард иборат буда, мо онҳоро борҳо андар ҷойҳои дигар ёд кардаем. Мисоли инҳо афшураи хурфа, каду, коснӣ, садпайванд ва ғайра ва хусусан

афшураи ангури сагак мебошад. Ҷирмҳои инҳо ба шакли кӯфта аз барои зимод кардан хубанд. Афшураи аспғул ва мумравған бо оби сард низ ҳамчунин бувад. Гоҳе аз барои зиёни ин [омос] исфанҷе кифоят кунад, ки андар сирко ва оби сард оғушта бошанд.

Кокана андар оғоз таъсири қавӣ дорад ва пӯстҳои анор, ҳамешабаҳор ва писти ниҳоят пухта хусусан бо сиркои омехта ва ё бо тутум ҳамчунин бувад. Ҷомаи гук низ хуб аст.

143

Агар ба доруи қавитаре аз инҳо эҳтиёҷ биафтад, андар онҳо сандал, ақоқӣё, момисо, фуфил ва банг биафзоянд. Гиёҳе, ки бо номи «гиёҳи омосҳо»¹³³ маъруф аст, андар оғоз хуб аст. Гоҳе хушкиоварӣ ва қабз-қунандагии ин [доруҳоро] бо заъфарон қувват диҳанд. Андар марҳалаи оғоз тарифизой намудан хатарнок аст.

Агар сардифизой ба ифрот бирасад, гоҳе мумкин аст ба табаҳ шудани андом ва табаҳ шудани хилти андар омос банд гардида бибарад ва омос рӯ ба сабзу сиёҳ шудан биниҳад. Агар аз падидаи омадани ягон чизе аз инҳо бимноқ бошӣ, маҳалли [беморию] бо орди ҷав, печак ва бо он чизҳое зимод кун, ки дорои ковокқунандагии андор. Агар ягон чизе аз инҳо падида ояд, маҳалли омосро нештар бизан ва пора кун ва то падидаи омада-ни риму пазиш интизор нашав. Ҳангоме чунин кор кунӣ, ки агар бибинӣ моддаи ниҳоят бисёр ҷамъ шудааст. Гоҳе аз ин андом бимирад. Бархе аз нештар задан беруштар ва бархе нишастатар бувад ва ин ба ҷои омос ва ҳоли андом алоқаманд аст. Ҳар гоҳ нештар задӣ, бо оби дарё ва ё дигар обҳои шӯр пухтаковрезӣ бикун ва бо чизҳое зимод бинех, ки ковокқунанда бошанд. Агар ба об пошидану пухтаковрезӣ эҳтиёҷ набошад, танҳо бо доруҳои ковокқунада кифоят кун.

Бидон, ки ба кор бурдани доруҳои пас-гардонандаи қавӣ андар оғоз ва доруҳои ба таври қавӣ ҳалқунанда андар анҷом бад аст ва ҳар қадар ки мумкин аст, аз ин кор барҳазар бош. Сардиоварии саҳт боиси он чизе бигардад, ки медонӣ ва оби сард бинобар он яке аз он чизҳост, ки бояд ҷуз ба ҳангоми масалан сурхбод аз он парҳез кунанд. Ҳангоми ба шиддат ҳал кардан дард бихезад. Бинобар он агар андар оғоз аз барои ором сохтани дард тадбире андеши-данӣ бошанд, ба зинҳор оби гарм, равшанҳои ковокқунанда ва зимодҳоро, ки аз амсоли ин доруҳо сохта шудаанд, ба кор набаранд, зеро инҳо бо манъ сохтани таровиш, ки зарур аст, ба шиддат муҳолифат кунад, лекин бояд ба истеъмоли гили армание пардохт, ки бо оби сард ва ё бо равшани гул шикаста бошанд. Беҳтарин равшани гул онест, ки аз гул ва равшани зайтун сохта бошанд, зеро равшани зайтун дорои хусусияти як микдор ҳалқунандагӣ бувад. Ё ба [истеъмоли] наски

144

бо гул ҷушонида ва ё мурдосанги бо равшани гул гирифта бипардозанд. Агар инҳо ва чизҳои ба равиши инҳо буда суд набахшанд, печакро ба кор бибар,

зеро он андар марҳалаи оғоз ва анҷом саҳт созгор аст. Сармач, карафс, хори хасак ва бодруч низ ҳамчунин бувад.

Бисёрбошад, кидардро шароби ширини „ омехта бо рағғани гул ва гузашта аз ин шираи бастаи ангур ва каме муми бар пашминаниҳода, ё пашминаи зуфо, ки онро андар тобистон ба шакли сардкарда вгГ* андар зимистон ба шакли нимгарм карда ба кор баранд ва ё исфанҷи андар шароби ^ қабзкунанда, ё сирко ва ё оби сард таркарда > фурӯ нишонанд. Заъфарон низ андар таркиби [дорухои] оромкунандаи дард^ бидарояд.

Ҳар гоҳ бибинӣ, ки омос роҳи хурӯҷ шудан пеш гирифта аст, сардсозиро бигу-, зору роҳи тадбиреро пеш гир, ки омосро* пурра пазонида, бикафонад. Ҳар гоҳ омос , ба марҳалаи анҷом бирасад, аз истеъмоли масалан шибит, бобуна, хитмӣ, зағир ва монанди инҳо чорае нест, балки (116) гузашта аз ин бояд марҳамҳои диёхилунӣ ва босаликуниро [ба кор бурд]. Марҳами зоғи зард аз ғайри дард овардан хушкунанда аст ва бинобар он ба кор бурдани он ба ҳангоми паст шудани афрӯхтагии фалағ-мунӣ созгор аст ва низ ҳангоме созгор аст, ки бими рим кардан набошад. Аз ҳама беҳтар он аст, ки аз болои вай пашминаеро андар шароби қабзкунанда огушта, бар ниҳанд. Гӯшт камтар аз асаб ба хушконидаи эҳтиёҷ дорад, зеро гӯшт бо андак хушксоӣ ба мизочи хеш бозояд. Камҳочатгарин гӯшт [ба хушксоӣ] онест, ки аз ҳама камтар шараён дорад,

Бисёр бошад, ки пеш аз пазиш ба нештар задан ҳоҷат биафтад. Бисёр бошад, ки нахуст барои кашидани омос аз сӯи авдоми шариф ба сӯи андоми фурӯмоё бо василаҳои кашанда ҳилаҳо кунанд ва сипас ба муолаҷаи он бипардозанд. Ҳар гоҳ ба саровардани ягон омоси гарме ниёзмандӣ бошад, бояд сари онро бо аспгул ва гирдогирди онро бо дорухои гармихомуш-кунанда зимод кунанд. Бояд тилоҳо ва зимодхоро бо пар тило намуд, зеро бо ангушт дардовар аст.

Фасли чаҳорум: сурхбод (саромос) ва намудҳои он

сурхбод ва намудҳои онро : нахустин донишӣ. Сурхбод аз 1бг> он фарқ дорад, ки сурхбод > -" за рангинтар аст, вале аз

с-"- ' тхие бинамояд, ки ба сиёҳӣ ва

е _•.Е_-:ад ва бештар ранги хуни он

:-:.,.он бошад. Сурхии сурхбод

.-'•• •"-:•• -:-:гушт зер кардан биравад ва - - '^ш тунукии моддаи сурхбод .

" • •-- аудани он сафед бигардад ва сфнк'Цяршк! зуд дубора боз ояд.

Сурхии гуна нест. Андар сурхии ? спсдор заъфаронгунӣ ва зардӣ :: ;нро андар сурхии фалағмунӣ нахоҳӣ кард. Омоси сурхбод зоҳири пӯст аст, вале омоси Ё андар гӯшт низ нишаста бошад. : лис бихазад, вале фалағмунӣ ~ Сурхбоди римӣ обила кунад ва ар фалағмунӣ кам рӯй диҳад. с ба фишори даст муқовамат

Фасли панҷум:

:: ми он бояд танро аз тариқи з овардан истифрои бисозанд ва : -" задан эҳтиёҷ бошад, низ рағ ?ағ задан ҳангоме саҳт судманд I андар миёни ду пӯст ҷой гирифт:-. - _ / але агар фурутар ҷой гирифта ' - -: _ш камтар бувад ва бошад, ки

•" ' ^л-он ҷо] бикашад. Агар баъд аз

:: а дубора исҳол овардан эҳтиёҷ

: _: чунин кард, вале ин вобаста ба •: модда аст, ки ба тахмин муайян

- гпас, бо ёрии доруҳои сардкунан-ки андар боби фалағмунӣ баён ^ : - - - - :о рехтани оби сард ба сард :к бипардозанд ва ин корро то дигаргун шудани ранг давом II 1 згро сурхбоди холис баробари ~.."- : _~ дани ранг ва қоҳиш ёфтани он с: :: "' ' . : Умуман, ба ҳангоми сурхбод сг: :;; гз ҳама заруртар аст, аз баҳри

-тагию дарди [61] аз афрухтагӣ ::^^ ҳангоми он бештар бувад, _:-гоми фалағмунӣ [аз ҳама ::нфрои аст, аз баҳри он ки : гх^гар саркашу ситабр бувад. --рдкунандаи сурхбод бояд

О:-:

за:

м : л^_ .

анзармирошжаи оғоз саҳт қабзкунанда буда,

накунад, вале фалағмуни муқомаат хоҳад кард. Ҳар андоза фузунии хун бар зарда бешӣ дошат бошад, муқомаат зоҳиртар ва дарду дилзанӣ шиддатноктар бувад. Сурхоб ба шиддаттар аз фалағмунӣ таб биоварад. Гоҳе гармии сурхбод ба ҷое бирасад, ки зоҳири танро бисӯзонад ва чизе падида ояд, ки онро «оташак» номанд, вале фалағмунӣ ин гуна нест. Илтиҳоби сурхбод аз илтиҳоби фалағмунӣ на камтар, балки бештар бошад, лекин азҳамкашидагии фалағмунӣ ва ба сабаби азҳамкашидагӣ дардоварию он гоҳе бештар бошад ва бинобар он дарди сурхбод камтар бувад.

Аксар вақт, ки сурхбод ориз бигардад, андар рӯй ориз бигардад ва аз парраи бинӣ оғоз ёфта, омосаш афзоиш ёбад ва андар саросари рӯй бидавад. Агар сурхбод аз шикастагии усғухони зерӣ пӯсг бархоста бошад, ин бад аст. Фарқи сурхбоди фалағмунӣ ва фалағмунии сурхбодиро андар дигар ҷой донисгӣ.

илоҷи сурхбод

қабзкунандагӣашон қариб беш аз сардифизой бошад. Аммо ба наздики марҳалаи анҷом бояд сардифизоияшон шадидтар аз қабзкунандагӣ бувад. Бо вучуди ин низ бояд эҳтиёт шуд, ки модда ба сӯи ягон андоми дарунӣ ва ё шариф пас наравад. Низ бояд эҳтиёт шуд, ки то андом сиёҳу тира гардида, роҳи табаҳ шуданро пеш нагирад. Ҳар гоҳ чизе аз ин ҳолатҳо падида ояд, ба тадбири ҳилофи қабзкунию сардиафзой бипардозанд.

Агар сурхбоди бар болои пӯст хазанда бошад, онро бо рими арзш ва якҷоя бо шароби тунде муолаҷа кунанд, ки онро бо барги чу-гундари андар шароб чӯшонида чӯшонвада бошанд. Низ бо он доруҳое муолаҷа кунанд, ки ба изофаи сардиоваравдагӣ ба таври қавӣ ҳалқунандаю хушкифизоянда бувад. Масалан дувоздаху ним дирам пашминаи (117) куҳнаи сӯхтаи ношуста, якчанди он ангишти мағзи дарахти санавбар, понздаҳ дирам мум, нӯҳ дирам рими арзиз, понздаҳ дирам пиҳи кӯҳани буз, ки бо об шусга бошанд ва панҷ уқия рағғани мурдро бигиранд.

[Доруи] дигари аз ин ҳам сабуктар марҳамест, ки аз рими арзиз бо афшураи судоб, рағғани гул ва мум бҷсозанд.

145

Фасли шашум: намлаи говарси

Намла як ва ё якчанд табишест, ки бирӯяд ва андаке омос карда, бихазад. Вай гоҳе реш шавад ва гоҳе ба таҳлил бишавад. Сабаби ҳар кадом аз инҳоро донистӣ. Ранги намла ба зардӣ бизанад ва ҳуди он бо илтиҳоб буда, дорои қавоми озахӣ ва гирдашакл аст. Андар бештари ҳолатҳо буни он паҳн аст, вале як навъ аз он, ки ба номи «афрухурӯдун»¹³⁴ маъруф аст, бориқбун буда, чунон бинамояд, ки гуи муаллақ аст. Ба ҳангоми ҳар гуна намла дарде чун газидани мӯрча ҳис шавад. Умуман, ҳар омоси пӯстие, ки паҳн шуда, вале ба андарун нагузарад, намла бувад, лекин чунон ки медонӣ, бархе аз он говарсӣ ва бархе хӯранда бошад. Ҳар гоҳ агар ба решҳо табдил ёфта ганда бигардад, онро ба таври махсус «тааффуний» номанд.

Фасли ҳафтум: муолаҷаи намла

Ба ҳангоми намла ва дигар чизҳои ба равиши он буда агар ба истифрои хилт ба миқдори лозимӣ пардохта нашавад ва гузашта аз ин [агар] решро бо доруҳои беҳқунанда муолаҷа кунанд, [намла] дубора андар ҷои дигари наздиктар ва ё андар ҳуди ҳамон ҷой падида ояд ва пайваста пай дар пай пӯстро бихӯрад. Оби панир бо маҳмуда аз барои исғифрои моддаи намла ва монанди он судманд бувад.

Роҳи муолаҷаи намла он аст, ки ба ҳангоми намуди хӯрандаи он аз доруҳои тариғизояндаи ба ҳангоми сурхбод ба корраванда дурӣ ҷӯянд, зеро тариоварӣ созгори решҳо нест. Андар аввалҳои он на мисли коҳу, нилуфар, ҳамешабаҳор, обсабз ва хурфа ба кор бибаранд, балки агар ниҳоят зарур бошад, масалан ангири сагак ва хусусан хушки кӯфтаи онро ба кор бибаранд. Зеро ин дорои хусусияти хушкиоварист. Ё масалан забони барра, марвичон ва аз паси он наск, писти ҷав, пӯстҳои анор ва навдаҳои токро [бояд ба кор бурд]. Агар бими хӯра

шудан ва ё реш шудан дошта бошад, бо ин доруҳои сардиоваранда микдоре аз ангу бин ва монанди он ва ё кӯфтаи кундурро бо сирко ба кор бибаранд.

Обе, ки аз кундаи токи тар ба ҳангоми сӯхтани он ҳаметаровад, хуб аст. Ва саргини буз бо сирко ва ё саргини гов бо сирко низ ҳамчунинанд. Ҳар гоҳ реш гар-дидан ва ё хӯра шудан зоҳир шавад, курсҳои Андарунро¹³⁵ бо шароби қабзкунанда, ё сиркои омехта, ё афшураи хиёри даштӣ, намак, талҳаи буз ва судобро бо натрун ва мурч ва ё натрунро бо пешоби кӯдак ба кор бибаранд. Ба наздики Ҷолинус беҳтар он аст, ки як чизи найчамонанди нӯгтезеро аз қабилӣ сари пар ва ё ғайри он бигиранд, ки бо он намларо андар гирифтани тавон. Сипас гирдогирди намларо бо тезии он то андарун ҷудо намуда, онро аз бун баркананд. Аммо [намлаи] амсоли кӯдаконро бад-ин гуна биравонанд, ки эшонро ба гармоба бибаранд ва ҳавои гармоба бидиҳанд. Сипас зуд аз он ҷой берун оварда, бар намлашон рағани гулро бо оби гул тило кунанд.

Фалси ҳаштум: илоҷи намлаи говарси, ки азнамудҳои намла аст

Аз миёни намудҳои намла муолаҷаи намлаи говарсӣ ба муолаҷаи худӣ намла монанд аст, вале ба ҳангоми бо исҳол [муолаҷа] кардани он беҳтар он аст, ки андар таркиби доруи исҳоли он қувваи масалан турбид бо он чизе ҷой дошта бошад, ки сафроро ба исҳол оварад ва агар дорои қувваи афитимун бошад, беҳтар хоҳад буд, зеро андар ин миён аз будани савдо ва ё балғаме гузир нест, ки бо сафрои омехта бо-шанд. Сипас мозу, газмозак, сандал, пӯст-ҳои анор ва гили арманиро гарифта, ҳамаро бо қадре аз сирко ва оби гул ба ҳам якҷоя созанд, ки сӯзиш наоваранд ва баъд онро бо

пар бар [намла] биолоянд. Шири навдушида аз барои муолаҷаи ин иллат саҳт созгор аст. Ҳар гоҳ аз марҳалаи оғоз бигузарад, бояд онро масалан бо сари сӯхтаи моҳи шӯр аз тариқи тило намудан бо шароби тунд муолаҷа кунанд.

Агар ба хушкиовариӣ ба ғоят қавӣ эҳтиёҷ биафтад, аз он ҳам қавитар ин аст, ки барги кӯфтаи райҳони кӯҳиро гирифта, андар он қалқадис биафзоянд ва ба кор бибаранд. Аз ин ҳам қавитар зангор ва гӯгирди зарди сӯхта аст, ки аз онҳо бо шароб ва ё бо оби кундаи токи ҳангоми сӯхтан таровида доруи олудани омода созанд.

минбаъд хуб [доруи зерин аст]: анори турушро гирифта, пора кунанд ва андар сирко то нарм шудан бичӯшонанд. Сипас онро совида, бар поре бигиранд ва ба кор бибаранд. Ин авдар ҳама ҳолат созгор аст ва ин иллатро ҳам андар марҳалаи оғоз ва ҳам анҷом барканад. Андар зимни доруҳои ин марҳала гавзи сабзу барги он бо пист, низ мавизу анҷир (119) бо шароб ва рағани хашхоши сиёҳ бевдароянд. Аз ҳама беҳтар он аст, ки аз маҷмӯи инҳо зимод омода созанд.

Яке аз доруҳои андар бештари ҳолатҳо созгор чунин аст: ду дирамӣ афюн,

ақоқиё, зоги сурх ва пӯстҳои анор, як дирам шукуфаи мис ва як дирам тухми банг. Амсоли ин гуна доруҳоро бар [омосе] биниҳанд, ки ханӯз реш нашуда бошад, вале ба хангоми омоси реш шуда аз истеъмоли доруи хушккунандаи кавӣ чора нест ва мисоли он доруи Андарун¹³⁷, [доруи] фаросиюн, курсҳои сулувондурус¹³⁸, доруи

қайшур бо шароби ширин ва ё майпукта ва дигар доруҳоеанд, ки андар илоҷи сурхбоди решшуда ва намлаи говарсӣ оварда шудаанд. Зимодҳоро рӯзона ду бор ва шабона як ва ё ду бор бар [маҳалли беморӣ] биниҳанд. Ҳар қадар ки битавонӣ, доруҳои уфунатовар ба кор набар, зеро онҳо бадии иллатро афзунтар кунанд.

Бояд бар гирдогирди маҳалли [беморӣ] ва маҳалли сӯзиш пайваста гили арманӣ ва сиркову об ва дигар доруҳои сардиовару пасгардонандаи модда ниҳода шаванд. Ба ҳамаи инҳо наздик пашминаи зуфоест, ки андар шароб тар карда бошанд. Ҳар гоҳ илтиҳоб бигардаду реш боқӣ бимонад, онро масалан бо марҳамҳои истоянда, марҳами диёбутомус ва дигар доруҳое муолаҷа кунанд, ки аз барои решҳои хӯранок андар Қарободин ёд шудаанд. Гавзи кӯҳани серравған оташи форсиро андар ин марҳала созгор аст.

Фасли ёздаҳум: обилаҳои обиваобилаҳои хуни

Обилаҳои обнок бар ду ваҷҳ падида оянд: якум ба сабаби фазлаи обие, ки хангоми ҷӯшидани хилтҳо ҷудо шуда, моддаро якбора ба маҳалли зери пӯст биоварад ва чун пӯстро назар ба маҳалли зери он фишурдатар дарёбад, андар он нуфуз кардан натавонад, балки ҳамчун обилаи обӣ андар он ҷой боқӣ бимонад; дуввум ин, ки ба ҷои фазлаи обӣ хун барояд ва аз зери [пӯст] рим ҷудо кунад.

Фасли дувоздаҳум: андар баёни илоҷи обилаҳои оби ва обилаҳои хуни

Пок сохтани тан, рағ задан ва монанди инҳо ҳама бар наҳваст, ки медонӣ ва тадбири ғизоиро низ бар наҳве ба кор бибаранд, ки ёд шудааст. Хангоми қариб зоҳир шуданаш бар вай масалан наски бо об пукта, ё пӯстҳои анор ва ё пӯсти ҷӯби анорро бо об ҷӯшонида биниҳанд. Ҳар кадом аз инҳоро баъд аз ҷӯшонидан андар об ва нарм гардонидан нимгарм бар маҳал-ли [обила] биниҳанд. Ҳар гоҳ обилаҳои обӣ бароянд ва ту онҳоро муолаҷа кардан бихохӣ, обилаҳои пӯстситабрро нахуст бо сӯзан бишқоф, то чизи андарун буда битаровад. Обилаҳои тунукпӯст гоҳе худ бикафанд, вале набояд интизор шуд, балки инҳоро низ бишқофанд вачизи андарунашон бударо андак-андак ба нармӣ фишурда, берун оранд. Сипас, ҳоли онҳо аз ду берун нест: ё беҳ шаванд ва ё реш. Агар реш шаванд, онҳоро бо марҳамҳои сафедагӣ, мурдосангӣ ва монанди инҳо, хусусан бо

марҳамҳое, ки андар таркиби онҳо масалан беҳи савсани осмонгунӣ

бидарояд, низ бо марҳамҳои сурхбоди хазандаи хӯранок ва намла ва бо дигар [доруҳое] муолаҷа кунанд, ки ёд кардем.

Як доруи мураккаб: як ратл мурдосанг, яку ним ратл равгани зайтуни кӯҳан ва як ратл зирнихро гирифта, мурдосангро бо равгани зайтун ба андозае бичӯшонанд, ки часпак нагарданд ва сипас зирнихро бар вай афкананд.

Низ як доруи дигари аз барои обилаҳое созгор, ки бар андомҳои таносулии мард (мазокир), лаб ва монанди инҳо ва умуман бар андомҳои аз ҳама бештар ба хуш-киоврӣ мӯхтоҷ бирӯянд: аз ҳар кадоми калқатор ва калқадис ҳашт [бахшӣ] ва аз бура ду бахш гирифта, онҳоро бо об бисованд ва ба кор бибаранд. Низ, саргини буз бо ангубин [хуб аст].

Ҳар гоҳ хушкрешиҳо ва гӯштҳои

6И

эдвдвэ вд нвМй/нвл ХнтзйАп хвдвх осЪмойнв ор\1 'Евио вКАтйэ ИОХЕИЬ инэвд

ия 'хээйохфХл но идиеонлк зхъ« ОХЕИЬ вНАл ни инэвд сЫгнв

вя иоИнв

•йгенсжотоид хгехдв

вхигпон вд (Зсжэд вд д •^йгехиМд йсжэд вд пЪШх ийонв идо од 'вхфийил осЖфом хойий як вя хсКэ штАл ртейий¹ иин 'сЪиподвх ивийБ' Ай 'вюйГХп гмвЗрйГ Ай¹ :[№я^д НИЙЭЕ и^йой¹] 'ховвКв^о ЙОХЕОО оХй^Аган ививХ иойвд 'й^нввийИьнво ойно нАь ия 'э

вя ҒиОНО(1иш^ инзик вх 'вйХх инэвд йвийге

оя в

ийиш од ойхш/СхнвЪнви иихХх эо э вя (Звжш ивДйп¹ эо од ойвдодвя ивийй¹ ш штелтвд иивйХхшХд иойвд еу 'йнвхи1/ид вхфисГил авн ивсАя йв№эв идо э вя хйХо икХх идо йсжэд вд д -^/нЕхиКид йотад ^д 'вхэвйиш шМАх ионийэ од вя Рнвяооид 'вхфийид ойвшфоя и!гХл д 'Мнвхи^ид йдвэ ивийй¹ нк од ойяйво иедво ИЕЯБ х кйяА хк йоиэд вд ЕИ^ •№эяХд гтейий' эо ни иинвМшогао я^ 'Мгейвяо хойфихои КидсШ, но иМнвьиин вя вгаквх од ойнвх '№шод яонМЛд хких йвху '

иЪоги ^

¹ ет вДХл идо од нХхиве иншяж! вя иоКод иншавй од нАхиве инв^твй 'ож!иэ од вкишфвх охиовх ев ЕИН ва хпгвс1ш с!с >: ЕО ээ но ЕВ 'в&Ад иАхАх ивийпоп стегсг:-: идо '1/вношин АсМф ойивс 'зохеиь св эя^- '№нЛя ийвн осК ихвид йгеййАэ иохйид№х ЕВ энк нвИнорчошо кйв^ идо с!од ййвь ж Е^Й йвх йоиэд вд -нижтвх с!онв идо од вя йигаодвх и иохосК^ од э вя лАй¹ идо 'Ако&йве -сГвх идо од э 'вхфийил оххэХи од иной^йон ийонв идо од э

'вхфийих оххоХп од ийонв ич-явн Хй¹ йвх идо 'ийЪих ийивх од нвгшови ойно [ишийох] 'й!вхи№д нидХлнвнио од нвий' эо [динйвх] ни иинвМшогпо ц\$ о<3фвэ иггохэи вд вйэ шхвд ж Аявкиивх гахвд Аб¹ нвивовм ииф од ' хшоШвд хваяА^ (Звлв овпио вя хфохиш ИНВ№Е вд Й& Екод '№шод дшгол нАх с1в лу

Атгох ни инэии ия '№Е лвй эхвихАи Икод "й^вшод нвяфвЕШ идвх ивгйГвтсо №№п шшд 'ЪТнвнвЕвн лвс! осИсшэд АйвЗилид осГвф о<3эч:ээвя И1ПГВХВИ РчвсКхтАд йвлу 'йвяАд инХх иидэхвИйпп БВ Двхгаэд дшп вд штелшзд иидэхвйтйп! "ййко й^Увп <1вххэ^э [охЕвсГв] ни ививх но иир^влгвд штолнвх вд эивя '^вШвлид ДИХОЕ Звхй^ 'вСХд мйш АхйХэ йвхтэд инАх имвйАхшАд '№о йАга вд нвх

ивДХхга^д инэвд йвйнв

•хэСид юояйГ но ивэтвх инвххэс! вййХп ох вхэвяивп о(3<3ол нр^ 'хгйвнохфвид в№вя ойно ин 'Увшод вхшоБ¹ но-№д Ъэиххе э ва Квхфв -ид К<Сх вд 1?Хх 'Квшод хвдАхКс! [ишэяш^х] ни ИЙЭЕ йв№в <3влв хол но 'Рвдэ ииРдвх ига -эяшАх вд 'вхГЛп вййЪнАйАх ххвэ иоБ но ох (0^1) 'хГнвйил нв&йвя 01гих иви йвй' иви [ийои -эд] ишгехви <3вд ва йгенХя квх до ва ояйиэ йвКнв 'вхфийил ойно 'КнвЕООид охяАЯнАф охно ЕВ 'вхфийил нолвивх иИнвьяк инвийв иыил ЕВ вя сГвдосГед иохгахвд вйэфвэ вя ЙОЛНВЕ 'сШГнХя'йдво 'хХДвЕнв ЕВ :хов нинХь 'ховвй'ой' хвдоин ^Ах вд ойно нолвй^тео^тед

И1ГЭВф

йвййв вйодяв илвсКд иивлгвд ЕВ э вя иавР<1в£ ин^х ЕВ э ин 'хоэийвл ийохХд ни идвдвэ •№дэ хвйКиш ЕИН охно иийваохХхГнв Аяюох вя 1/нвдэ хвМГиш двш охно хаяв йвэяу^{-1В} -шод инХх эхол ва Явавт ийоБ хвдАхХ<3 охно ЕВ ия 'й^в&йвлид ЕИЙО нинАь эхо ^ 'Кнко 1 вйодяк 1гох ийвхшэд Звйнв 'вй^Х; -вяовоох ияонгайох охно '№внв£ид ихй^э вд эивя 'в&Хд йгенсш инХх иохвиидо вд ия 'Мгеэиххвэ ий^сМх иохшидвх ивйХхгаАд ЕВ эхйвд вя йгевЕой¹ дих<3вх ойно нэишппгы ия 'эвйАтвМьнво иохХйой¹ЕВ злк •хов дХх фэид ийоя нвй/Смвн вЪвиол^ч хэЖЎг иохЪо<Кх иЪопи од осййод вя нвглл: с 1г~^

ОХИШЭЙНШАХ ИНВЙИНОЕЭС! ОО 'НБКЛКд •ХОВ дАх ОХНО ИНВ1/ИНО£Э(1 ИОЙВО ЕБ 1ШШЬЕО1

ивнЛдод инвляв^ •ЙНБНОЕЭЙИО -онвйвх вя онОВХ<1он од аш вя 1'ыкжон -ифоДоэ» ин 'эхэил од осЗохно

'СнвноЕэийд флийгвк иохлийог ихга^л вя охишэйхшлх зхо^ вЪвкоАм вСоо иохЪосШс нохьош! од 'Кк вя

падид ояд, ки он ё руҳи ҳайвонии андар он бударо табаҳ кунад, ё онро бад-он сӯ омадан нагузорад ва ё ҳар дуи ин хусусиятҳоро авдар хеш дошта бошад.

Мисоли ин заҳрҳои гарму сардест, ки бо гавҳари хеш зидди рӯҳи ҳайвонӣ бувад, ё масалан омосҳо, табишҳо ва решҳои бади хазандаасанд, ки дорои гавҳари заҳрнок бошанд ва ё [решҳое] бувад, ки ба хато муолача кунанд, чунончи ба хато андар решҳои андарун рафта раваған бирезанд ва аз он гӯшт гандида шавад ва ё ба хато омосҳои гармро саҳт сардифизой кунанд ва аз он

мизочи андом табаҳ шавад. Аммо сабаби боздорандаи [рӯҳ] судда аст. Ин гуна судда гоҳе аразии берунист. Чунончи бархе андомхоро аз бун бисёр сахт бибанданд ва агар ин ҳол дер давом кунад, андом табаҳ бигардад, зеро рӯҳи ҳайвонӣ аз сӯи он баста бошад ва ё қуввае баста бошад, ки бар рӯҳд ҳайвонии андар он буда бидамад ва андар дил аз туфайли нафас густариш ёбад. Бинобар он мизочи ин андом табаҳ шуда, худӣ он бимирад. Ё мумкин аст [63] ин судда судцаи баданӣ бошад. Мисоли ин омоси гарми бади устувори бузург ва ситабрмодда буда, он гузаргоҳҳо ва даромадгоҳҳои нафасеро бибандад, ки бо

ёрии он руҳи ҳайвонӣ зиндагӣ кунад. Ин ба изофаи бастани [роҳи нафас] гоҳе мизочро низ табаҳ созад.

Ҳар чӣ аз ин ҳолатҳое, ки андар оғоз ҷой дошта, ба ҳангоми он ҳисси [андоми] ҳассос табаҳ нагардад ва хусусан агар андар оғоз фалағмунӣ бошад, онро «ғонғроно» номанд. Он чӣ аз инҳо аз ҷиҳати устуворӣ ба андозае бирасад, ки ҳисси андоми ҳас-сосро бекор созад, зеро вай гӯшт ва чизҳои бад-он пайвастаро то ба ҳадди устухон (121) ё аз аввал ва ё баъд аз варам кардан табаҳ карда бошад, инро «сафоқулус» хонанд. Гоҳе ғонғроно сафоқулус бигардад ва зиёда аз ин вай яке аз роҳҳои ба амал омадани [сафоқулус] бувад. Ҳар яки аз инҳо андар гӯшт ва гоҳе андар устухон ва дигар [андомҳо] падид ояд.

Ҳар гоҳ андомро табаҳсозии онҳо ба ҳазидан пардозад ва гирдогирди маҳалли табаҳшуда ба тавре варам кунад, ки низ боиси табаҳӣ бигардад, андар ин ҳол маҷмӯи ин чизи оризшударо «хӯра» ва ҳолати он бахш аз андомро, ки тандида бошад, «мурдан» гӯянд. Агар модда ситабр намебуд, истодан наметавонист ва [ба сӯи берун] зада мебаромад.

Фасли шонздаҳум: илоҷ

Ба ҳангоми ғонғроно то даме ки андар марҳалаи оғоз аст, умеди муолаҷа ҳаст, чун табаҳкорӣ ӯ андар гӯшт устувор гардид, аз дур сохтани ҳамаи он чора нест. Ҳар гоҳ бибинӣ, ки андом тағйири ранг намуда, рӯ ба гандидан ниҳодааст, бояд зуд ба ниҳодани [марҳамҳое] аз қабилӣ гили арманӣ ва гили набишта бо сирко бипар-дозӣ, ки пеши гандиданро бигиранд. Агар ин суд набахшад, ногузир бояд аз чанд ҷой ба намудҳои гуногун нештари амиқ бизанӣ, девча бигузори ва рағҳои борики бад-он ҷой наздикро бизанӣ, то ки хуни бад берун ояд ва баробари он бояд гирдогирди он маҳалро масалан бо тилоҳои ёдшуда муҳофазат намуд. Бар худӣ маҳалли нештарзада дорухое биниҳанд, ки монеи гандидан ва зидди он буда, таъсираш сахт фуру нишинад. Мисоли инҳо орди говдона бо сикангубин ва ё бо орди боқилӣ ва хусусан омехта бо намак бувад. Яке аз чизҳое, ки бар вай тило кунанд, ангуҷад ва низ тухми газна мебошад.

Як доруи санҷидашуда: як бахши аз зарованди гирд ва афшураи барги шаф-

толу¹⁴⁵ ва ним бахш аз зангор гирифта, ҳамаро бо об бисованд, то ба дараҷаи сахтии ангубин бирасад, сипас реш ва атрофи онро тило кунанд.

Яке аз доруҳои боздорандаи хӯра чунин аст: аз зангор, ангубин ва замҷ ба микдори баробар гирифта, чун бар [реш] бимоланд, онро аз [хӯра шудан] боз дорад, бахши гандидаро бирезонад ва маҳалҳои бад-он наздикро саломат бидорад.

Ҳар гоҳ [беморӣ] аз ҳоли омосидан ба ҳоли табаҳ шудани ранг бигузарад ва [андом] ба нарм шудану андаке тар шудан бигарояд, пас он роҳд гандидан пеш гарифта бошад ва андар ин ҳол бояд бар вай ба микдори баробар зарованди гирд ва мозу бипошид, то инҳо ўро бихушконанд. Ҳамчунин зог ва қалқатор хусуан бо сирко ва барги гавз хубанд. Низ ба тариқи тило ба кор бурдани хиёри даштӣ ва афшураи он ҳамчунин бувад.

150

Ҳар гоҳ бархе аз гушт ба табаҳ шудан оғоз кунад, онро бибур ва ё бо ёрии масалан курсҳои Андарун¹⁴⁶ бирезон. [Курсҳои] фалдафйон аз ин ҳам қавитаранд. Ҳар гоҳ як қабат аз онро резонҷӣ, нахуст онро тадбир намуда, рағғани зард бимол ва сипас боқи-мондаро бирезон. Ҳамин тариқто расидан ба гӯшти дуруст [амал кун]. Зоги сурх аз барои чунбонии гӯшт ва гандидагии он по-шидании хубест. Ҳар гоҳ гандидан оғоз ёбад, онро бо буридану чудо сохтан барта-раф масоз, зеро аз ин иллат бузургтар бигардад.

Ҳар гоҳ омоси гирди гандидагӣ афзоиш ёбад, аз барои он пистро бо афшураи банг сутудаанд, вале ба наздики ман ин хуб нест.

Баръакс, ин гуна чизро бояд бар маҳалли солим кор фармуд, то ки [гандиданро] боз дорад ва бигардонад.

Ҳар гоҳ андоми гандидаро буридӣ ва хусусан агар ин андар андомҳое аз қабили шарми пешу пас ҷой дошта бошад, ки ба сабаби гармии худ ва ҳамсоягии фазлаҳои ба сӯяшон ҷоришаванда зуд гандагипази-ранд, бояд гирдогирди маҳалли онро бо оташ доғ ниҳӣ, ки ин кори оқилона бувад ва ё бо доруҳое доғ биниҳӣ^ ки доғмонандаи сӯзонанд.

Ин буд он микдор аз гуфторе, ки андар ин ҷой гуфтани будем ва андар гуфтаҳои мо оид ба решҳои гандида низ чизе дарёбӣ, ки бояд ба ин боб изофа намуд.

Фасли ҳафтдаҳум: андарбаёнитоунҳо

[Пиизишкони] аз хама пешин бо он исме, : ки ба арабӣ [минбаъд] «тоун» тарчима шу-дааст, ҳар гуна омосеро меномиданд, ки ан-дар андомҳои дорои гӯпгга ғуддаӣ ва тикӣ падида ояд. Ин [андомҳо] ё хассос буда, мисо-ли он гӯшти ғуддаии хояҳо, пистонҳо ва буни забон бувад ва ё бе ҳисс буда, мисоли он гӯшти ғуддаие бувад, ки андар зери бағал, пайғула ва монанди он ҷой дорад. Сипас, бо ин [исм] ба изофаи он омоси гарми қаттолро меномидагӣ шуданд ва баъдтар ҳар гуна омосеро номиданд, ки ба сабаби ба

гавҳари захрнок табдил ёфтани моддаи он ва табаҳ сохтани андому дигаргун намудани ранги атрофи он қаттол бувад. Гоҳе мумкин аст аз он хун, зардоб ва монанди он битаровад ва аз тариқи шараёнҳо ба сӯи дил кайфияти бад расонида, қай, хафакон ва беҳушӣ ба амал оварад. Ҳар гоҳ аразҳояш шиддат ёбанд,

[беморро] бикушад. Чунин ба назар мерасад, ки ҳамин намуди охирино пешиниён (122) «қумото» меномиданд.

Ин гуна омоеи қаттол ба зарурат аксар вақт авдар андомҳои нотаवоне аз қабилӣ зерӣ бағал, пайғула ва паси гӯш ориз бигардад. Бадтарини он [омосҳои] зерӣ бағал ва паси гӯшт аст, аз баҳри он ки инҳо ба андомҳои аз ҳама сарвартар наздикӣ доранд. Неқфарҷом-тарини тоунҳо аз тоунҳои ғайри қаттол тоуни сурх ва сипас зард бувад. Аз тоуне, ки ба сиёҳӣ бигарояд, ягон кас раҳӣ нахоҳад ёфт. Тоунҳо андар [солҳои] вабӣ ва андар шаҳрҳои вабодор бисёр ба амал оянд.

Номҳои юнонӣ аз барои чизҳои шабеҳи тоунҳо [андар китобҳо] дарҷ шудаанд, аз қабилӣ «турфрис»¹⁴⁷, «қумото», «қумоҳ-ило»¹⁴⁸ ва «ютус»¹⁴⁹, ки ба наздики мо миёни ӯмусаммои онҳо чандон фарқи зиёде нест.

Фасли ҳаждаҳум: андарилоҷ

Аммо аз тариқи рағ задан ва ё аз тариқи он тадбире истифроғ воҷиб аст, ки марҳалаи [беморӣ] таҳаммули он кунад ва ё тақозои онро дошта бошад ва ин хилти гандидаро берун хоҳад овард. Сипас, бояд бо доруҳои ба муҳофазат ва тақвияти дил пардохт, ки сардиовару хушбӯянд. Мисоли инҳо дилаи турунҷ ва лиму, ё руббҳои себ ва биҳӣ ва ё анори туруш мебошад. Ба [бемор] гул, кофур ва сандал бибӯёнд ва аз ғизоҳои масалан наск бо сирко ва масуси ниҳоят туруше бидиҳанд, ки аз гӯштҳои туху ва бузгола сохта бошанд.

Хонаи беморро бояд бо яҳи бисёр, барги бед, бунафша, гул, нилуфар ва монанди инҳо фаро гирифт ва бар дилаш тилоҳои қависозандаи сардиовареро ниҳод, ки аз қабилӣ доруҳои маъруфи худовандони хафакони гарм ва худовандони вабо бувад. Умуман, тадбири эшон чун тадбири қасонесг, ки аз ҳавои вабӣ бемор шуда бошанд.

Аммо ҳуди тоун ва он чиро, ки ба равиши вай буда, [пеш аз ин] номбар карда шуд, андар оғоз бо доруҳои сардиовару қабзку-нанда ва бо исфанҷе муолаҷа кунанд, ки ан-дар об ва сирко, ё андар равғани гул, ё рав-

151

ғани себ, ё [равғани] дарахти мастако ва ё равғани мурд оғушта бошанд. Ҳамаи инро андар оғоз [ба кор баранд] ва сипас агар имконият бошад, бо нештар задан муолаҷа намуда, чизи андар вай бударо бирезонанд ва нагузоравд, ки он афсурда шуда, захрно-киаш биафзояд. Агар аз барои ба нармӣ ка-шидани [модда] эҳтиёҷ ба миҳчама биафтад, чунин кунанд. Он тоуне, ки гавҳараш хурочист, бояд ҳангоми марҳалаи анҷом ва ё ба наздики анҷомёбӣ ба римоварии он машғул шаванд. Агар авдар ин миён таб ҷой

дошта бошад, гоҳ - гоҳе сардифизой кун, то модда ба пас бар нагардад. [Омосро] масалан аз тариқи дорурезӣ намудан бо оби бобуна, шибит ва дигар доруҳои римова-рандаи латифе римоварӣ кунанд, ки мо онҳоро андар бобҳои хурочҳо ёд хоҳем кард. Гуфтаанд, ки «кумото» ва «булус»¹⁵⁰-ро зимоди пари сиёвушон, сармач, печак, беҳи хитмӣ бо каме уша, ангубин бо шароб, ё мавизаки асли бо ротиёнаҷ ва мумравған, ё шуҳи ошиёни магаси ангубин ва боқилии мисрии андар сирко тар карда, ё беҳи хиёри даштӣ бо сақизи хинҷак, ё натрун бо [анҷир] ва ё бо хамирмоя суд доранд.

Фасли нуздаҳум: омосҳое, ки андар ғуддаҳопадид оянд.

Омосҳои гуддаи, ки на ба равиши тоунҳо бигузаранд, гоҳе андар резишгоҳи моддае падид оянд, ки ҳангоми бӯҳрон [бад-он сӯй рехта бошад], гоҳе андар резишгоҳи [моддаҳое] падид оянд, ки аз сӯи андомҳои асли рехта бошанд ва гоҳе решҳо ва омосҳои дигаре боиси онҳо бигарданд, ки бар [андомҳои] атрофӣ рӯида бошанд ва моддаҳо ҳангоми ба сӯи онҳо таровидан андар роҳ аз назди он ғӯштҳо бигузаранд ва андар онҳо бичаспанд. Чунончи пайғула ва зерӣ бағали касонеро чунин омосидан рӯи диҳад, ки бар пойҳо ва дастони эшон гар ва ё решҳо ҷой дошта бошанд. Ин омосҳо гоҳе ба ҳангоми пурии тан ҷой дошта бошанд ва гоҳе тан чандоне пур набошад.

Илоҷи инҳо, чунон ки донистӣ, бар ҳилофи омосҳои дигар буда, аз рондани [модда] оғоз накунанд ва зуд ба ин кор напардозанд, вале истифрои аз тариқи рағ задан ва исҳол яке аз тадбирҳои зарурист. Аммо илоҷҳои дигарро ба қадри имкон то ҳангоме мавқуф гузоранд, ки ҳоли [беморӣ] маълум бигардад. Агар [омос] ба тариқи бӯҳрон ва ё ба тариқи ронда шудани модда аз сӯи ягон андоми сарвар падид омада бошад, [64] албатта пеши онро набояд гирифт, балки моддаро ба ҳар гуна василае, ки набошад, ҳатто бо ниҳодани миҳчама, ба сӯи андоми [омоснок] бикашанд.

Агар [омос] ба сабаби бисёрии пурӣ ба амал омада бошад, андар ин ҳол истифрои асли [муолаҷа] буда, ғизоро бикӯханд ва латифтар бисозанд. Доруҳои пасгардонан-даи модда ба кор набар, балки доруҳои ковоккунанда ба кор бибар ва низ набояд

доруҳои ковоккунандаро аз ғайри истифрои ба кор бибарӣ, зеро онҳо гоҳе ба сабаби кашидани моддаи бисёр андомро зиён хоҳанд овард. (123) Баръакс, ҳар гоҳ доруҳои ковоккунанда ба кор бурдӣ, баробари он истифрои ба амал овар ва моддаро ба сӯи муҳолиф бикаш. Хатари доруҳои пасгардонанда аз ин иборат аст, ки моддаро ба сӯи андомҳои дарунӣ ва андомҳои сарвар биронанд ва хатари доруҳои ковоккунанда аз он иборат аст, ки моддаи бисёреро [ба сӯи андоми бемор] бикашанд. Истифрои овардан ва ба дигар сӯй гардонидани модда аз зиёни доруҳои ковоккунанда эмин доранд.

Ҳар гоҳ дард шиддат ёбад, ногузир бояд онро бо мисли пашминае таскин дод, ки андар рағани зайтуни тафсон тар карда бошанд. Сипас ба охир андар он намак биафзоянд, то аз тариқи таҳилил овардан омосро фуру нишонад. Андар оғоз мумкин аст [намак] дардро афзоиш диҳад.

Агар тан пок бошад ва ё онро пок карда бошӣ, бебоконе ба ҳалсозӣ бипардоз. Гоҳе аз барои ҳалсозӣ масалан орди гандум ба кор баранд, вале орди ҷав неқфарҷомтар бувад. Гоҳе доруи ба таври қавӣ ҳалкунанда мумкин аст омосро бузургтар бисозад, бинобар ин онро танҳо ҳангоме ба кор бибаранд, ки агар ба рондани модда аз сӯи андомҳои сарвар эҳтиёҷ биафтад ва аз бими [зиён расидан] ба андомҳои сарвар моддаро аз сӯи онҳо ба сӯи омос кашидан бихоҳанд. Бисёр бошад, ки андар марҳалаи оғоз ин [омос] аз рехтани танҳо рағани зайтуни гармкардашуда шифо ёбад. Агар омос

152

андар гушти ковок ва ё андар ягон андоми шарифе аз қабилӣ писгон ва хоя ҷой дошта бошад ва агар аз манъ кардани модда бими офат набошад. моддаро манъ кун ва пас бигардон. Агар ҳисс куни, ки омос майли сахт шудан дорад, он гоҳ андар қучое набошад, нармаш соз.

Фасли бистум: андар баёни хурочҳои гарм

Аз ҷумлаи кафгиракҳо хуроч он омоси гарме бошад, ки рим кунад ва исми «дубайла» (кафгирак) ба ҳар гуна омосе дода шавад, ки андаруни он тихигоҳе падида омада, модда *ҷӣ* гунае набошад, ба сӯи он битаровад ва андар он боқӣ бимонад. Хуроч аз ин ҷумла ҳар омосест, ки гарм буда, рим кунад. Гоҳе омоси гарм, ҷунон ки ҳаст, бо рим кардану гусастани яғонагии ботинии худ оғоз ёбад ва гоҳе на ин гуна оғоз ёбад, балки нахуст ҳамчун омосҳои гарми дуруст падида омада, сипас ҳолаш ба ҷое бирасад, ки ба наздики марҳалаи анҷом ба рим кардан бипардозад. Мо гуфторро оид ба кафгиракҳои сарде, ки ҳовии хилтҳои хилмӣ, гачӣ, сангресай, регӣ, мӯй ва гайра-анд ба охир биоварем, ҳарчанд бархе аз мардумон [омосҳоеро] ба таври махсус «дубайла» (кафгирак) хондаанд, ки дорои ин гуна хилтҳо бувад. Лекин мо ҳоло авдар баёни онҳое сухан ронем, ки римкунандаанд. Ин намуд аз ҳама бештар моддае хориҷ кунад, ки табиат онро ронда бошад ва он на аз миёни пӯст нуфуз кардан битавонад ва на низ гӯшт онро ба худ бикашад. Баръакс, ин [модда] ба иллати ситабрии хеш яғонагии [гӯштро] ба таври ба назар намоёне аз ҳам бигсилад ва андар миёни он чи гусаста бошад ҷойгир шавад. Андар бештари ҳол, хусусан модда агар тез бошад, [хурочро] сари бориқгардидае падида ояд.

Ин хурочҳо нахуст рим кунанд, сипас рим бипазад ва баъд аз он онҳо бикафавд. Онҳо гоҳе ба тақвият додани пазишу кафи-дан эҳтиёҷ дошта бошавд ва гоҳе не. Хуроч ҳар андоза бештар барҷаста, сурх ва нӯгтез бошад,

хилти онро падиоваранда ҳамон андоза гармтар буда, зудтар бипазад, ҳал шавад ва бикафад. Хусусан хурочи берунба-ромадаи сарди санавбарӣ [ҳамин гуна бувад]. Оне, ки баръакс. паҳду нишаста ва камтар сурх аст, ситабрмодда, бад, моил ба сӯи андарун, камдард ва гаронҳаракат бувад.

Аз ҳама бад онест, ки ба сӯи дарун бикафад ва [моддаи] ӯ аз назди ҳар чи ки гузарад, онро табаҳ кунад. Бархе аз он бар

ду су сар оварад. Сутудатарин намуди кафидан онест, ки ба сӯи тихигоҳи хосси андом буда, ин [тихигоҳро] ба сӯи берун роҳи баромад бошад. Маслан агар хурочи меъда ба сӯи андарун ва тихигоҳи он бикафад, беҳтар аз он аст, ки ба беруни хеш ва ба сӯи тихигоҳи бо мароқ ихота шуда бикафад. Хамчунин кафидани хурочи мағзӣ ба сӯи ду тихигоҳи пешин сутудатар аст, аз баҳри он ки ин ду ро гузаргоҳҳое чун ба сӯи биниву гӯш ва аз тариқи кдмъ ба сӯи даҳон ҷой доранд. Агар он ба сӯи фазои гирди мағз ва ё ба сӯи шиками пасини мағз бикафад, ба берун баромадан натавонад ва зиёни сахте бирасонад.

На ҳар андоме созгори он аст, ки андар вай хуроч паид ояд. Масалан андар пайвандгоҳҳо хуроч кам бирӯяд, аз баҳри он ки онҳо андар хеш хилтҳои хилмӣ доранд ва макони онҳо фарох буда, моддаро дамгиру ҳабс намуда, ба гандидан маҷбур кардан натавонад. Бинобар он агар андар он ҷойҳо хуроче падвд ояд, ба ягон сабаби бузурге вобаста хоҳад буд. Бадтарин ва палидтарини хурочҳо онҳоеанд, ки бар сарҳои мушакҳои серасаб бароянд. Хуроч-ҳо аз ҷиҳати муддати пазиш гуногун буда, ин муддат ба латифӣ ва ситабрии хилт, ба гармию сардӣ (124) ва мӯътадили мизоч ва ба фасл, синну сол ва гавҳари андом вобаста аст. Хуроч маҳз ба сабаби кам будани гармии модарзодӣ андар андом ва ё ба сабаби ситабрии гавҳари модда нахоҳад пухт ва ҷизи андар вай буда ба рим табдил нахо-ҳад ёфт. Аз ин сабабҳо хуроч гоҳе ба ҷое бирасад, ки андарун рим кунад ва ба иллати саҳт нишаста будани рим ва ситабрии ҷизи болоии он ба ҳисс андар наояд. Бар пухтани хуноба гоҳе зуд воқиф тавон шуд ва гоҳе не, зеро агар гавҳари модда ситабр бошад, агарчи бипазад ҳам, ба зудӣ нарм нашавад ва агар тунук бошад, зуд нарм бигардад ва низ бар бисёрӣ ва ё камии гӯшти бар фарози он буда вобастагӣ дорад.

Сабабҳои хуроч ва ба хуноба табдил ёфтани он пурӣ ва бисёриву табоҳии модда

153

бувад ва сабабҳои ин сабабҳо хом мондани ғизо, варзишҳои бад, бемориҳои, ки на аз тариқи истифрои намоён бўлҳои шаванд ва офатҳои нафсоние бошанд, ки мисоли онҳо андӯҳ ва диққат шудан буда аз инҳо хун табаҳ бигардад.

Аз миёни хурочхр як намуди хурочест, ки онро «турумисус» номанд. Ин хурочест,

кичун бикафад, чизе аз зераш барояд, ки ба гӯшти хуб шабоҳат дошта бошад, вале си-пас бори дигар аз он хуноба ояд. Як намуди дигаре аз хурочхост, ки онро «ат-тин»¹⁵¹ номанд. Ин хурочи решии гирдшакли сурх буда, худованди он андар бештари ҳолатҳо аз таб эмин набошад. Вай аксар вақт андар сар ва гоҳе андар дигар андомҳо падида ояд.

Фасли бисту якум: далелҳои хуроч гардидани омос

Ҳар гоҳ дилзании бисёр, ё сахтшафии ки омос андар роҳи хуроч гардидан аст. дарозмуддат ва гармӣ дарёбӣ, гумон бибар,

Фасли бисту дувум: далелҳои пазишванишонаҳои он

Ҳар гоҳ нармаӣ дарёбӣ ва бибинӣ, ки дард пазиш ниҳода аст. ором ҳамешавад, бидон, ки омос рӯ ба

Фасли бисту сеvvум: ҳукмҳои хуноба

Хунобаи хуб онест, ки сафеди обаки буда, бўи бад надошта бошад ва ҳарчанд аз мушоракати гармии бегона чора нест, вале гармии модарзодӣ [низ] андар он тасарруф-оте ба амал оварда бошад. Бештар яксон будани хуноба [ба далолат] аз баҳри он лозим асг, то маълум бигардад, ки мунфаил шудани он аз қувваи гуворанда ба иттифок буда, кори ин [қувва] ба ҳасби саркаш ва ё тобеъ будани [модда] гуногун нагардидааст. Бӯи сахт бад надоштани ўро аз барои он хостор бошанд, ки то ў ҳар чи бештар дур аз гандидан бувад. Гуфтаанд, ки сафедии он аз баҳри он мавриди дархосг аст, ки рангҳои андомҳои асли сафеданд ва ҳеҷ чизе ба ҷуз табиати бар вай тавоно ўро ҳамранги онҳо гардонидан натавонад.

Хунобаи бад бадбӯӣ буда, бар гандагӣ далолат кунад, ки он зидди пазиш аст ва бар фармонравиҳои гармии бегона¹⁵² гувоҳӣ диҳад. Ҳар гоҳ хуноба ноҳамвор ва гуно-гунрангу гуногунқавом берун ояд, ин низ аз чинси хунобае бошад, ки муҳолифи хунобаи хуб аст. Ҳар ж хунобае, ки андар ягон андом падида меояд, ногузир бояд ганда шавад, ё бипазад, ё сард бигардад ва ё ба ягон шакли дигаре табдил ёбад.

Фасли бисту чаҳорум: далелҳои хурочи даруни

Ҳар гоҳ андар андомҳои даруни омоси гарме падида ояд, [намудҳои гуногуни] фарошо ва табҳо бетартибона ориз гарданд ва дард шиддат ёбад. Фарошо андар аввал дарозмуддат буда, сипас муддаташ кӯтоҳтар шудан гирад ва гаронии омос афзоиш ёбад. Андар ин ҳангом бидон, ки омос хуроч шудааст ва андар роҳи рим кардан бувад. Ин дардҳо андар оғоз бошиддаттар буда, ҳар андоза [омос] ба марҳилаи анҷом наздиктар ояд, шиддати онҳо камтар шудан бигирад, зеро порашавӣ андар марҳалаи оғоз ба амал ояд. Дардноктарин порашавӣ ва гусастани пайвастагӣ онест, ки баробари падида омадани [омос] руй диҳад. Ҳар гоҳ модда ба хуноба табдил ёбад, таби сахт ва

афрӯхтагӣ низ таскин ёбанд ва аз он таби ба анбозии дил ҷой дошта ҳам фурӯ нишинад. Бидон, ки сахтии набз шоҳиди бузург аст, зеро агар нишонаҳои хуроч ва кафгирак андар андомҳои дарунӣ падида омада бошанд ва набз сахт набошад, ба таври қатъӣ бар [падида омадани] хурочи дарунӣ ҳукм нақун, чунки гоҳе мумкин аст мисли ин на андар андомҳои дарунӣ, балки андар сифоке бошад, ки гарди андомҳои даруниро бигрифтааст. Андар кадом бар будани хурочро [65] аз тариқи гаронии бад-он алоқаманд ва аз тариқи дард ҳисс кунӣ.

154

Фасли бисту панҷум: далелҳои пухтагии [хурочи] даруни

Ҳар гоҳ далелҳои хурочи дарунӣ ориз
валегаронӣбоқибимонад,бвдон,кихуноба
бигарданд ва сипас аразҳое аз қабилӣ таб, фарошо ва дардҳо як андоза таскин
ёбанд,
мустаҳкам шуда, пазиш ба амал омадааст.

(125) Фасли бисту шашум: далелҳои наздикии кафиданихурочи даруни

Ҳар гоҳ дардҳо боз оянд, сихзанию сузиш ба амл ояд, гаронӣ шиддат ёбад ва табҳо яқсон бигарданд, бидон, ки кафидан наздик аст. Ҳар гоҳ ба якборагӣ табларза ориз шавад ва гаронию дард таскин ёбанд ва хусусан агар хуноба ба истифроғ зоҳир гардида, аз назди ҳар ҷи ки гузашт, онро бисўзонад, пас [хуроч] кафида бошад. Андар ин ҳангом аз пажмурдагӣ нотавон шудани қувват чора нест.

Агар хурочи даруни якбора бикафад ва чизи бисёре аз он берун ояд, бошад, ки хафакон ва беҳушии баднамуде ориз бигарданд, бошад, ки ба иллати ҳал шудани қувват марг рӯй бидиҳад, бошад, ки қай ва исҳол падида ояд, бошад, ки агар хуроч андар сина бувад, ба жбора хунобаи бисёре аз гулӯ ояд ва бошад, ки агар ба сӯи сина кафида, якбора моддаи зиёде хориҷ карда бошад, гирифтагии дам ориз бигардад.

Фасли бисту ҳафтум: илоҷи хурочҳои беруни

Ба кор бурдани намудҳои истифроғ ва чизҳое, ки бо онҳо андар оғоз омосхоро муолаҷа кунанд, як амрест, ки миёни хурочи гарм ва омосҳои гарми ғайри хурочӣ муштарак бувад, вале ин ба шартест, ки чунон ки баён кардем ва чунон ки ҷоҳилон ба хато гоҳе чунин кунанд, агар бими ба сӯи ягон андоми шариф баргаштани модда ҷой надошта бошад. Тадбири хосси он иборат аз ҳал намудани он чизест, ки андар вай чамъ шавад ва ин бар ду рӯй бувад. Якум ин, ки агар беморӣ аз ҳадди одатӣ чандон бисёр берун нарафта бошад, ин тадбирро ба таври мустақим ба кор баранд. Яъне аз барои пазонидани моддаи хуноба ва баъд аз барои кафонидани он ҳилаҳо кунанд ва қувватро ба эътибор гирифта, онро муҳофазат кунанд, то дарду кафидани [омос] ўро якбора наафтонанд, зеро бисёр касон беҳушу беҳол шуда,

бимиранд. Бинобар ин туро, эй пизишк, лозим аст чӣ гуна қавӣ сохтани кувватро риоят кунӣ ва онро бо ёрии он чи ки медонӣ, муҳофазат намой. Бояд ба худованди кафгирак гизоҳои хуб диҳӣ, вале агар хурӯҷ андар андомҳои дарунӣ бошад, ногузир бояд ба латиф сохтани ғизо бипардозӣ. Дуввум ин ки ин тадбирро ба тақозои ҳол аз ғайри мустақим, яъне ҳангоме ба кор баранд, ки беморӣ бузург шуда, хурӯҷ андар бузургӣ аз ҳадди ҳамешагӣ таҷовуз карда бошад ва [пизишк] андар интизори пазиш шудан бими зуд фаро расидани оқибати бадро дошта бошад, ё бидонад, ки кувват аз барои пазонидани ҳамаи [модда] кифоят нест ва агар он кӯшиш пазонидан кунад, ин [кӯшттиг] боиси падид омадани таъсири ғайри пазиш буда бигардад. Андар ин ҳангом туро аз нештар задан чора нест ва баробари он эҳтиёт бош, ки корд ба андомҳои гиромии аз паси хурӯҷ буда нарасад, зеро ки расидани корд ба онҳо хатарнок аст.

Низ, ҳол ба ҳангоме чунин аст, ки агар ситабрии моддаро ба ҳадде дарёбӣ, ки наменпукта бошад, ё гармии модарзодии андом ба ҳадде кам бошад, ки аз он туро бими напуктани [модда] ояд, ё туро бими он бошад, ки [гармӣ] ба сабаби нотаъволии худ пазиши ғайри ростинӣ ба амал оварад, ё агар хурӯҷ ба наздики пайвандгоҳҳо ва андомҳои сарвар ҷой дошта, бими табаҳ сохтани онҳоро дошта бошад ва ё агар аз барои пазиш ба доруҳои часпакиоварандаю пазонандае така кунӣ, аз эҳтимол дур нест, ки доруҳои часпакиоваранда насимро андар масомҳо гузаштан намонанд ва доруҳои пазонанда ҳарорати заъифе ба амал оваранд. Ҳамаи инҳо бар гандидани андом ёварӣ кунанд. Бинобар он андар амсоли ин ҳолатҳо аз нештар задани нишастатар ва шикоятани амиқ чора нест ва сипас аз болои он доруҳое ба кор бибарӣ, ки бағоят ҳалқунандаю хушксоанда бувад. Бояд шикоятану нештар задан ба дарозии лифи асаби андом биафтад, вале агар аз бими падид омадани ташаннуҷ кори он андомро

155

катъ кардан бихоҳанд, лифро бар паҳно бибуранд ва беморро аз оқибати бимнок бираҳонанд. Аксар вақт дарозии лиф ба истиснои бархе андомҳои махсус [андар ҳама ҷо] бар дарозии тан бувад ва низ дарозии лифро ба ғайр аз андомҳои махсусе аз кабили пешонӣ [дигар андар ҳама ҷой] ба равиши шикасти чинҳову ожангҳо дарёбӣ. Ба маҳалли шикоят ва нештарзада на бояд ягон об, равған ва ё ягон чизи пихнок бирасад ва агар аз шустан чора набошад, бо оби ангубин, ё оби бо шароб ва ё бо сирко бояд шуст. Агар баъди шикоятан омос ва

афрухтаги шиддат ёбанд, бар вай наск зимод кун, вале агар бад-он эҳтиёҷ набошад, доруҳои гӯштрӯёнанда ва марҳамҳоро ба кор бибар.

Бидон, ки ин гуна шикоятан зояндаи зардоб, чирк ва реши равон аст, вале агар он зарур шавад, чораи дигаре нест. Беҳтар он аст, ки то пуктани маҳалҳои гӯштноки камасабу камраг сабр намуд. Бидон, ки хурӯҷҳои

санавбарии (126) барҷастаи нӯгтез чи пеш аз пазиш ва чи баъди он ба шикофтан кам эҳтиёҷ пайдо кунанд.

Фасли бисту ҳаштум: тадбири пазонидани хуроҷҳои беруни ва ҳилаи римоварии онҳо

Бояд гармии доруҳои пазонанда ба гармии тан наздик ва худӣ онҳо дорои як микдор хусусияти часпакиоварӣ бошанд. Аз ҷумла дорурезӣ намудан бо оби нимгарм ва зимод сохтан бо орди гандум ва ё ҷав андар дараҷаҳои аввал биистанд. Гандуми хоида андар ин бобат аз ҳама хубтар аст. Нон бо об ва рағғани зайтун, ё мум бо заъфарон ва кӯфтаи кундур, зифт бо рағғани гул ва пиҳи хук, ё зимоди хитмию зағир, низ зимоди анҷири хушки ширини сердила ба танҳои ва ё бо орди ҷав [судманданд]. Орди ҷав низ хусусан ҳангоме [хуб аст], ки андар он зуфо ва саътари баррӣ биафзоянд ва ё онро бо обе ҳамроҳ кунанд, ки андар он зуфо ва саътари

барриро бо каме намак на ба ифрот ҷӯшонида бошанд. Гоҳе андар он ягон пиҳ ва ё рағғане биафзоянд. Аз ин ҳама қавитар тухми сипандро бо сақизи хинҷак мебошад. Доруҳои мураккаби иборат аз мавиз, майъа, борзад, мурр, лозан, ротиёнаҷ, рағғани гов, мастако, зуфои тар, беҳи хиёри даштӣ ва беҳи хуни сиёвушнро [ба кор баранд]. Марҳами Ҷолинус бо рағғани беданҷир аз ғайри мум ва хусусан ҳангоме [хуб аст], ки агар онро андар равағни зайтун бигудозанд. Марҳами Зулус¹⁵³ ва марҳами босаликун низ ҳамчунинанд. Яке аз доруҳои хуб санги рӯшноӣ бо уша аст, ки онро бар хуроҷ то худ ба худ афтидан биниҳанд.

Фасли бисту нухум: андар баёни тадбири хуроҷҳои беруние, ки пухта бошанд

Ҳар гоҳ хурочи ситабрпустеро дарёби, ки баъди пухтан ҳам аз он умеди кафидан нест ва низ андар он ҷой рағҳо, ватарҳо ва асабҳо ҷой доранд, бояд онро шикофт, зеро агар хунобаро ба ҳоли хеш бимонӣ, вай табаҳ шуда, рағҳо ва лифи асабро табаҳ кунад ва бихӯрад. Аз ҳама саҳттар он аст, ки ба наздики пайвандгоҳҳо ҷой дошта бошад. Ҳангоми шикофтан ҷойгоҳи хуноба-ро бичӯи ва бикӯш, ки ҳар ҷо мумкин бошад, даҳони шикофтагӣ ба фурусӯ биафтад. Агар қабати болоии хуроҷ фарбеҳ бошад, онро танҳо ба қадри як шикофтагӣ бишикоф, зеро ҷисми фарбеҳ ба чизи аз паси худ буда намечаспад¹⁵⁴, вале агар ин [қабат] лоғар бошад, хуроҷро ба тамоми дарозо пора кун.

Бидон, ки маҳалли дорои хунобаро бо даст ва хусусан бад-ин гуна метавон муайян

кард, ки бо як ангушт онро зер куни ва бо ангушти дигар ва ё ҳатто бо ангушти дасти дигарӣ ҳам бошад, дошта, бисанҷӣ, ки оё аз фишурдан чизе ронда мешавад, ё не. Маҳал-ли хуноба низ аз тариқи ба сафедӣ майл намудани ранги хеш маълум бигардад. Оне, ки пухта набошад, ба сурҳӣ

бизанад. Гоҳе маҳалли хуноба ба иллоти хуб набудани он ба сабзӣ ва зардӣ бизанад. Этимод асосан ба ламс аст, на ба биниш, вале [далели] биниш ёридиҳанда бувад.

Чокро бояд ба равиши рахҳои табиӣ чинҳо зад, вале ба ҳангоми зарурат ва на андар андомҳое, ки вазӣ лифи онҳо аз ҷи-ҳати дарозӣ бар ҳилофи вазӣ чинҳост. Зеро агар ба ҳангоми шикоятани хуроче, ки ан-дар пешонист, ба равиши чинҳо амал кунӣ, пӯсти пешонӣ бар болои рӯи хоҳад афтид.

156

Баръакс, андар ин ҳол эҳтиёҷ бад-он аст, ки равиш бар ҳилофи чинҳо бошад. Аммо андар мисли пайғулаҳо бояд ба равиши чинҳое рафтор намуд, ки бар паҳноии пӯст хобидаанд.

Ҳар гоҳ хурочро шикоятӣ ва чизи андар вай бударо берун сохтӣ, воҷиб он аст, ки зуд ба часпонидани пӯст бо гӯшт бипардозӣ, то ки он дарида, саҳт нашавад ва ба ҷое нара-сад, ки дигар начаспад ва андар он тихигие падида наояд, ки пайваста рим карда, боз дубора мисли хурочи аввала бигардад ва ҳар бор, ки онро хушк кунӣ, зуд дубора пур шавад ва ба ҳақиқат ба як намуде аз решҳои равон табдил ёбад. Пеш аз часпонидан бояд онро зуд пок созӣ ва агар тӯро лозим ояд, бар сари дуке пораи дурушт печонида, бида-рор ва бо он покаш бикун ва бисов. Сипас пӯстро барниҳода бичаспон ва кашида бастанаш ба тавре, ки мо андар боби ҷӣ гуна-гии бастанӣ мағоқиҳову решҳои амиқ баён хоҳем кард, бояд дурусту хуб бувад. Бояд ба ҳангоми ппософтан он шартҳоро риоя намуд. ки мо ёд кардем. Сипас. бояд маҳал-лн аз ҳама пухтатар, сергӯшттар ва аз рағҳо, шараёнҳо ва ватарҳо дуртарро шикоят.

Антилус гуфтааст: «Агар хуроч андар сар бошад, онро рост чок кун ва боад ба [равии] решаи растаи мӯйҳо бошад, на ба паҳнои он, то мӯйҳо онро бипӯшонанд ва чун беҳ шавад, ба чашм нанамояд». Ў низ гуфтааст: «Агар [хуроч] андар маҳалли [66] чашм бошад, мо онро бар паҳно бишкофем, агар андар (127) бинӣ барояд, рост ва ба андозаи дарозии бинӣ бишкофем ва агар ба нгз^зпси чашм ҷой дошта бошад, мо онро ба шакли сари ҳилол бурида, қачии онро ба фурусӯ бигардонем. Агар хуроч андар манаҳҳо бирӯяд, онро рост чок кунем, аз баҳри он ки ин ҷой рост таркиб ёфта аст ва ин аз часадҳои пирон пайдост. Аммо хурочд пасп гӯшро рост бизанем. Ҳамаи [хурочҳои] оринҷ, хурдаи даст, даст, ангуштон ва -айғудаҳо-ро бадарозо бишикофем».

У гуфтааст: «Агар [хуроч] ба наздики ронҳо бошад, мо онро гирд бишкофем ва шикоятанв гирд он бошад, ки баробари ба дарозии тан бурвдан, андаке аз паҳнои он низ бигиранд. Зеро агар ин ҷойро ба шакли гирда набурранд, мумкин аст андар он ҷой моддаҳо фароҳам омада, ба реши равон табдил ёбанд. Онеро, ки ба наздики мақъад

ҷой дорад, низ ҳамин гуна бишкофем, зеро он макони рутубатест, ки

эхтимоли фароҳам омадан дорад. [Хурочи] андар бар ва устухонҳои паҳлу бударо ба вариб, вале андар хояву нара бударо рост бишикофем».

Ў гуфтааст: «Мо ҳамеша кӯшои онем, ки шикофтан ҳар қадар мумкин аст мувофиқи шакли сириштии [тан] биафтад. Соқҳо ва бозувонро ба дарозо чок кунем ва эҳтиёт кунем, ки ба асаб осебе нарасад.

Бидон, ки шикофтан ба ҳасби ҷойҳо ҳар гуна бувад. Агар хуроч ба наздики чашм бошад, онро мисли ниҳоди чашм камоншакл бишикоф, агар андар бинӣ бошад, ба даро-зои бинӣ ва агар андар манаҳ ва ба наздики гӯш бошад, рост чокаш кун, зеро ин мавзеъ ба шакли рост таркиб ёфтааст ва онро аз тариқи ҷасадҳои пирон метавон донист. Аммо оне, ки андар паси гӯш аст, рост ва ҳамаи онҳоеро, ки андар оринҷ, соқ, рон ва мушакҳоянд, рост ба дарозо бишикоф. Бо [хурочи] андар мушакҳои шикам ва андар пушт буда низ ҳамчунин кун. Андар пайғулаву зери бағал тавре бишикоф, ки аз бар нш бигирӣ, то ки андар он ҷойҳо тилиғох падид омада, ба реши равон табдил наёбад. Ҳамчунин оне, ки ба наздики мақбад аст ҳамин гуна буда, ба ҳангоми [шикофтани] он аз паҳно низ бигир, то тилиғох ҳосил шуда, ба реши равон табдил наёбад. Андар хоя ва нара рост ба дарозо ва андар бару устухонҳои паҳлу ба равиши устухонҳои паҳлу ҳилолишакл бишикоф, то ҳамида бошад, зеро ниҳоди устухонҳои паҳлу ва гӯпги бар онҳо буда, ҳамин гунаанд».

У гуфтааст: «Мо ҳамеша рафти ҳоби гӯшти маҳалл ва лифи мушаки онро ҷустуҷӯ кунем, зеро мо кӯшои онем, ки чок муносиби ин маҳалл биафтад, то катъи [чизе] ба амал наояд ва то маҳалли ҷамъиҳои чок хушрӯй ва ғайри баднамуд бошад. Ба ҳар ҳол боад бад-он диққат бидиҳӣ, ки ягон шараён, ё рағи бузург, ё асаб ва ё лифи мушакеро набуррӣ. Шикоф бояд ба ҳасби бузургии хуроч бошад. Агар он хурд буда, ҳамаи чизи андар вай буда аз як ҷой таровида битавонад, аз як ҷой бишикоф, вале агар бузург бошад, аз якчанд ҷой бишикоф. Сипас ангишти ишорати чапро андар он дароварда, ҷокро то охири сари он бирасон. Баъд, ангиштро андар шикофи дуввум бидарор ва то ба охир расидан низ ҷунин бикун. Агар хурочро

157

маҳалли ру ба фурусӯе бошад, ки чизи андарунаш буда аз он сӯй бирезад, мо вайро аз он ҷой бишикофем, вале агар гирда ва ё дорои шакле бошад, ки чизи андар он буда ба як шикоф берун наояд, мо онро аз фурсӯ аз ду-се ҷой ба андозае бишикофем, ки ба назарамон аз ин [микдор шикоф] ҳамаи чизи андар вай буда ҳуди ҳамон замон рехтан битавонад».

Ў гуфтааст: «Агар хуроч андар ягон пай-вандгоҳ, ё андоми шариф, ё маҳалли наздик ба устухон ва ё парда ҷой дошта бошад, мо пеш аз пурра пухтани он ба шикофтан

шитобем, то рим чизе аз ин андомҳоро табаҳ насозад».

Мо мегӯем: Ба ҳангоми ногузирии шикофтан тадбир ҳамин аст, вале агар

умед дошта бошӣ, ки он худ ба худ ҳамекафад, ба шикофтан напардоз ва агар умед дошта бошӣ, ки аз тариқи доруҳои кафонавда бикафад, низ ҳамчунин бикун. Гоҳе аз миёни доруҳои кафонанда доруҳоеро метавон пайдо кард, ки ҷои кафондан бигиранд. Бисёр бошад, ки нахусгпӯсгробиишикофадваёмикдореазонро баргаранд ва сипас бар хуроч доруи кафонавда биниҳанд, то таъсираш фурутар биравад.

Фасли сиввум: андар баёни доруҳои кафонандаи хурочҳои беруни

Хурочҳои неқфарҷоми начандон бадро оби гарм сар боз карда, бикафонад, вале ба ҳангоми хурочҳои гандида ин саҳт зиён дорад, аз баҳри он ки моддаро ба сӯи онҳо бикашад. Ҳар гоҳ хурочеро бибинӣ, ки оби гарм варо созгор аст, ба яқин бидон, ки ин хуроч хуб аст.

Бидон, ки зимод кардани беҳи наргис хусусан бо ангубин ва об ҳар гуна [хурочи] мушкилро бикафонад. Ҳамаи ин чизҳоро [пеш аз зимод кардан] андар равгани савсан бичӯшонанд. Ё беҳи наи сабзро бо ангубин, (128) ё зифти хушкро бо шуҳи ошёнӣ мағаси ангубин ва ё марҳами убусилусро [зимод кунанд]. Ё аз мум, ротиёнаҷ ва равгани гов як ратлӣ, аз зифти хушк ва ангубин ним ратлӣ, аз зангор се уқия ва аз равгани зайтун ба кадри кифоя бигиранд. Доруи аз сир сохта хуб аст. Ё аз уша шаш уқия, аз мум чаҳор, аз хинҷак чаҳор, аз гӯгирди зард се ва аз натрун низ се [уқия] гарифта, аз онҳо марҳам дуруст кунанд.

Яке аз доруҳое, ки мо санҷидаем, чунин аст: мағзи пунбадона, чаҳормағзи мазабарғашта, ҳамирмоя, каранби пухта, пиёзи пухта, хардал ва саргини кабӯтарро гирифта, аз онҳо зимод бисозанд, хурочро зуд бикафонад. Диёхилуни андар луоби хардал гудохта ва собуни андар шир гудохта низ ҳамчунинанд. Яке аз доруҳои кафонандаи қоиммақоми шикофтан марҳами зерин аст: аз ангубини балозур ва зифти тоза ба микдори баробар гирифта, ҳар ду ро бар оташ бо ҳам ҷамъ созанд, сипас онро чун ним рӯз бар хуроч ниҳанд, онро бикафонад. Низ яке аз доруҳои аз он ҳам қавитар чунин аст: ишҳор ва оҳаки ношукуфтаро гирифта,

андар яку ним баробар об андохта, баъд аз ҷӯшонидан биполанд ва бори дигар андар ин об ишҳору оҳак андохта, чунин кунанд. Сипас, онро андар косае аз мис бигиранд ва бар аҳгар биниҳанд, то намак бибандад. Баъд як баҳш аз ин намак ва чаҳоряк баҳш навшодирро гирифта, бар луоби тухми сипандони дорои андаке ангубини балозур биафкананд ва ба кор бибаранд.

Ё коғнаҳоро гирифта, бисованд ва бар равгани зайтуни кӯҳан афканда, бар оташи нарм, яъне бар оташи аҳгар биниҳанд, то ҳамагон бо ҳам як бишаванд.

Сипас онро чун марҳам совида, аз он зимод созанд. Ё ин хусусан ҳангоме [хуб аст], ки агар бар вай ангубини балозур афзоянд ва аз он ҳам беҳтар поруи боз, ё поруи гунчишк ва ё поруи мурғобӣ биафзоянд. Бархеҳо кабиқачро низ ёд кардаанд.

Аз доруҳои ҳалкунанда ҳар чи ки тезу ҳалкунанда аст, рӯзе ду бор ба маҳалли [беморӣ] бибанданд ва баробари он ин андомро бо ёрии гармибандихое нарму ковок созанд, ки ба сабаби рутубати гарм доштани худ андар андом таъсир кунанд. Ҳар қадар ки моддаро бештар ҳал кунанд, микдори доруниҳӣ ва гармибандиро ҳамон қадар бикӯханд. Бояд тадбир аз доруҳои нармсозанда ҳолӣ набошад, то агар саҳтӣ падида омада бошад, нарм бигардад ва ҳуноба афсурда нашавад. Ҳар гоҳ ҳуноба нест шуда, ба таҳлил биаравад ва саҳтӣ боқӣ монад, он гоҳ лозим аст, ки танҳо доруҳои нармкунанда ба кор бибарӣ. Ин доруҳои ҳунобаро ҳалкунанда аз инҳо иборатанд: бура; хардал; поруи паррандагон; зирних; оҳак; ва қардамоно. Инҳоро масалан бо

158

кундур, сақизи хинҷак, мастако ва мавизаки асалӣ омехта, бо сирко ва равғани зайтуни кӯҳан ҷамъ созад. [Аз ин ҷумла] доруи аз сир сохташуда. доруи аз бобунаи говҷашм сохташуда ва доруе бувад, ки аз оқарқирҳо, ё аз мавизаку бура бо ангубин бисозанд. Пеш аз ҳар кадоми инҳо маҳалли [беморию] бо оби гарм бишӯянд.

Доруи санги рӯшноӣ, ки нусхааш ҷунин аст: дувоздаҳ дирам санги рӯшноӣ, ҳамин қадар уша ва шаш дирам орди бокилиро гирифта, бо ротиёнаҷи тар биомезанд, бар
пуст биниҳанд ва то худ ба худ афтидан, бар маҳалли рим қардан нигоҳ доранд. Онро бояд ҳуди ҳамон замон ба кор бурд, вагарна зуд хушк хоҳад шуд.

Доруе, ки аз навшодир созанд ва нусха-аш ҷунин аст: як бахш навшодир, ҷаҳорҷак бахш борзад, як бахшу сеяк мурдосанг ва як бахшу ду сеяк равғани зайтуни кӯҳанро гирифта, аз он доруи олуданӣ омода созанд. Агар доруҳо суд набахшанд, ҷунон ки пеш ёд қардем, ба шикӯфтани доғ ниҳодан эҳтиёҷ биҷафтад.

Ҳасли сиву яқум: андар тадбири ҳуҷӯҳои даруни

Қафғарақҳои даруниро бояд бо истифрӯғ мӯътадил биҷазонд. Мисоли онҳо шароби

тадбир намуд ва ин ҳусусан ҳангоме [зарур аст], ки агар зардаи бо бироҷ ва пешоб беруноянда бар пурра бад будани хун далолат кунад, вале агар бироҷу пешоб дуруст буда, пизишк ба ҳадс бидонад, ки ҳамаи хун ба истиснои он бахш, ки ба сӯи ҳуҷӯ ронда шудааст, ҳуб аст, ҳамҷунин баъд аз истифрӯғ, бояд онҳоро бо доруҳои

тунуки латиф аст, ки онро андак-андак бишоманд. Ба ҳангоми пазонидани бахши саркаши [модда] ба доруҳои латифиоваран-даю хушкунандае аз қабилӣ мурр, дорчинӣ ва дигар деғафзорҳо эътимод кунанд ва аз паси онҳо [67] шароби тунуки сағедгун бишоманд. Аз доруҳои мураккаб тарёк, масрудитус ва амрусия [ба қар бибаранд].

(129) Фасли сиву дуввум: андар баёни думмалҳо

Думмалҳо низ аз чинси хурочҳо буда, аксари онҳо аз сабаби бадгуворӣ, аз сабаби ҳаракатҳои гуногун кардан аз паси пурии шикам ва аз дигар чизҳои ба ҳамин равиш буда падида оянд. Бадтарин думмал нишастатари онҳост.

Фасли сиву севвум: муолаҷаи думмалҳо

Ҳар гоҳ думмал падида ояд, муолаҷаи он қариб то се рӯз чун муолаҷаи омосҳои гарм бошад. Сипас, баъд аз он бояд ба ҳал кардану пазонидани он бипардозанд. Вай бошад, ки ҳал шавад ва ин хеле кам биафтад ва бошад, ки бипазад. Набояд аз муолаҷа-ҳои думмал ғофил монд, зеро ин бисёр бошад, ки ба хурочи бузурге бианҷомад. Аз ин ҳол исгафроғе эмин бвдорад, ки ба қадри зарурӣ аз тариқи рағ задан ва исҳол овардан ба амал оварда шавад.

Агар думмал дилзананда ва буни он саҳт нишаста бошад, аз пухтани он чора нест ва аз барои ин кор ёварӣ бидех.

Каси бисёр ба думмал гирифтадоршаван-даро роҳи ҳалосӣ он бошад, ки исҳол оварад ва пайваста бо гармоба кардану варзиш намудан пӯстро тунук созад.

Яке аз доруҳои пазонандаи он тухми марвест, ки бо шир ва ё бо анҷир¹⁵⁵, хардал ва анғубин кӯфта бошанд ва ё ҳуди анҷирро

бо анғубин [ба кор баранд]. Гандуми хоида аз барои пазонидани он хуб аст.

Мавизи бо бура маъҷун сохта, ё анҷиру хардали омехта бо рағани савсан, доруи думмалии маъруф ва доруи хамирмоёгии маъруф ҳамчунинанд.

Як дору ба сифати зерин гоҳе ба охистагӣ пазиш оварад ва нусхааш чунин аст: яку ним уқия рағани зард, ду уқия хамирмоёи туруш, яку ним уқиягӣ тухми марви кӯфта ва аспғул, се уқия шираи анҷир ва панҷ дирамӣ хулба ва зағирро гирифта, андар шир бичӯшонанд ва ба кор бибаранд. Ин [дору] мӯътадил бувад.

Агар думмал ба душворӣ бипазад, паст-ҳарорат ва гарон бошад, рағеро бизан, ки бад-он хун бирасонад ва сипас бар он ҷой миҳчама бинех, вале андар оғоз чунин нақун, вагарна хуни зардобнок берун шуда, хуни ситабр банд бигардад ва андар он ҷой ба реши саҳт табдил ёбад.

159

Ҳар гоҳ думмал бипазад ва шикӯфта нашавад, онро ба ҳасби он чи ки авдар боби хурочҳо ёд шуд, ё бо доруҳо ва ё бо корд

бояд бишикофи. Зағир, поруи кабутар ва хамирмоё аз ҷумлаи доруҳои хуби онро кафонанда ба шумор бираванд.

Фасли сиву чаҳорум: андар баёни туса

Ин омоси решии аз гӯшти зиёдатӣ иборат маъъад ва фарҷ бирӯяд. Вай гоҳе неқфарҷом буда, андар гӯшти тунук ва аксар вақт ақдар ва гоҳе палиди ранҷовар бувад.

Фасли сиву панҷум: андарилоҷитуса¹⁵⁶

Илочи бузургу барҷастаи он бо корд буридан ва сипас ба кор бурдани марҳамҳои решсабзонанда бувад. Бошад, ки бунборики онро аз тариқи бо абрешим ва мӯи асп бастан ва бошад, ки ба ҳасби баданҳо бо [доруи] дегбардег, фалдафиюн ва монанди онҳо ва сипас бо марҳамҳо муолаҷа кунанд.

160

дорад. Иллат ҳар андоза бештар афзош ёбад, сиркои аз барои огуштани исфанҷ бударо ҳамон андоза тезтар бисозанд ва андар марҳалаи анҷом тези онро бағоят расонида, сиркоро ё танҳо ва ё омехта бо рағаниҳои саҳт ҳалкунанда андар исфанҷ гирифта, ба кор бибаранд.

Андар ин ҳангом низ исфанҷеро ба кор бибаранд, ки онро андар оби хокистари анҷир, ток, булут ва монанди инҳо огушта бошанд. Бояд исфанҷҳо ҳама сӯи [омосро] фаро бигиранд, то модда ба сӯи дигар нагарояд.

Гоҳе агар исфанҷ ёфт нашавад, ба ҷои он пораи ду таҳ кардаро бо оби хокистар ба кор бибаранд. Агар инро мудом пай дар пай бар [омос] биниҳанд, бошад, ки суд бирасонад. Оби оҳак аз ин ҳам қавитар бувад. Низ яке аз чизҳои, ки судманд аст, рағани гул бо сирко ва намак мебошад.

Гӯгирди сӯхта қавитар ва худӣ гӯгирд низ хуб аст. Наҳӯд бо оби қаранб ба таври шигифтовар суд бибахшад. Момисо ё танҳо ва ё бо бархе аз доруҳои хушкунандаи гарм андар марҳалаи оғоз хуб аст. Бо банд бастан ба ҳангоми он [омосҳои] судманд бувад, ки дорои моддаи ситабр нестанд. Ба ҳангоми ин гуна бастан бояд аз фурусӯ оғоз намуда ба барсӯ бирафт. Афшураи мурд андар оғоз хуб аст ва агар баъди оғоз бо он доруҳоро маъҷун созанд, низ хуб хоҳад буд. Агар ин омос андар андоми асабии зич, ё андар бандакҳо ва ё андар ватар ҷой дошта бошад, андар доруҳо чизе биомез, ки ба изофаи нармӣ овардан бурранда бошад. Агар ба замми он ба сабабе, ки оварда шуд, дард низ ҷой дошта бошад, бояд нахуст дардро масалан бо зуфои тар, майпӯхта ва мумравғани аз рағани зайтун сохта таскин дода, бо шароби сиёҳӣ қабзкунанда дорурезӣ кунанд ва баъд аз он оби анор ва

(131)Фасли севвум;

Домғулҳо решҳои ғарбелаки балға-миёанд, ки дорои хилтҳои балғамӣ ва ё хилтҳои аз балғам зода бувад. Бинобар он хусусан онҳое, ки андар ҳамгашти пайвандгоҳҳо падад оянд, мисли гӯшт, ё қочӣ, ё ангубин ва ё ғайри он бинамоянд. Ё ба чизи саҳте табдил ёбанд, ки ба муҷиби он эҳтимоли ба гурӯҳи омосҳои савдовӣ даромаданро доранд, вале мо аз баҳри он балғамияшон шуморем, ки асли ин чизи

162

монанди онро ба кор баранд.

Яке аз тилоҳои хуб чунин аст: мурр, ҳузаз, мушки замин, сабр, заъфарон, ақоқӣ ва авдаке гили арманиро гирифта, бо сирко ва оби қаранб маъҷун созанд. Низ, барги газ, намак, рағани зайтун ва гили арманӣ ба тариқи зимод

кардан бо сирко [хуб] аст. Аз барои омосе, ки пеш дард карда бошад, шухи гармобаро гирифта, бичӯшонанд ва бо оҳак ба қавом оваранд. [Оҳакро] андар он то ҳангоме биафзоянд, ки ҳамчун хаами нарма бигардад ва сипас тило кунанд. Низ аз барои ин намуд маҳалли [омосро] бо равгани зайтун тило кунанд ва аз болои он исфанҷ ва ё пашминаи сирко ҷабидаро ниҳода, бибанданд. Доруи хамирмоягӣ нӯ судманд аст.

Яке аз доруҳои судманд чунин бошад: барги савсанро гирифта, нарма бичӯшонанд ва фишурда, бар [омос] биниҳанд, ин бисёр аҷиб аст. Замч ва хузае низ ҳамчунинанд, ки онҳоро андар сирко ва оби хокистар гудохта бошанд. Яке аз тилоҳои ба таври қавӣ судбахш саргини гов аст. Кундур, майъа, ушна, наи наҳовандӣ, сунбул ва афсинтин ҳама судманданд. Ҳамаи доруҳои аз барои ин [омос] андар ҷадвалҳои омосҳо ва авдар Қарободин ёд шуда низ ҳамин гуна бувад.

Гоҳе ҷунбонии гӯшти андар пойҳои занони обистан падида омадаро чунин тадбир суд дорад: шукуфаи наеро, ки аз он чорӯб бисозанд, андар сирко ғут дода, бад-он мавзеъ биниҳанд. Аз ҳама беҳтар онест, ки баъди кӯфтан [ба кор баранд]. Гили қимулиё бо сирко ва замч низ хубанд. Аз пухтаковҳо оби ҷӯшонидани каранб, ё шибит ва ё ҷӯшонидани пӯсти турунҷро [ба кор баранд].

Он ҷунбонии гӯштеро, ки баъди истиско ва ё бемориҳои дигар падида ояд, илоҷи сабаби ҳуди он аз байн бибарад.

андар баёни домғулҳо

сахт балғам буда, ин балғамро хушк шудану ситабр гардидан ориз гардида аст. Гоҳе асаб гиреҳ зада, ба домғул монанд бигардад, вале он на аз ҷумлаи домғулҳо бошад. Вай аз домғул бо он фарқ кунад, ки на аз ҳама сӯ ва на ба дарозо бечой нашавад, балки танҳо ба росту чап билағжад. Бисёр бошад, ки аз кӯфт хӯрдан чизе шабеҳи домғул падида ояд. Агар онро аз оғоз ба тариқи бастан муолаҷа кунанд, ҳал шуда биравад.

Ҳасли ҷаҳорум;

Он бахш аз домғулҳо, ки ғуддавиянд, [68] ба ҷуз буридан ва шикоятан ҳеҷ илоҷе надорад. Илоҷи судбахши домғулҳои ангубинӣ ва монанди онҳо низ ҳамин бувад. Антибус андар боби домғулҳо гуфтааст: «Нахустпӯсти болоидомғулро ҷандоне, ки мумкин бошад, бо дасти чап бикаш ва ё хидматгор бояд онро бароят бикашад, зеро эҳтиёҷ бад-он аст, ки киси домғул пора карда нашавад, вагарна ин намегузорад, ки домғулро пурра кашида, биандозӣ. Ҳар гоҳ пӯстро нарма ба сӯи хеш капшдӣ, он гоҳ вайро бо эҳтиёт ҷок кун, аз баҳри он ки мумкин аст андар бархе ҳолатҳо пардаи домғул низ бо пӯст кашида бигардад. То бароят ҳоли пардаи домғул маълум нагардад, [андар ин кор] шитоб наkun. Сипас, пӯстро бо сардукҳо аз ду бар бикаш ва ба кандани кеса аз гӯшт бипардоз. Вайро гоҳе кандан битавон ва

гоҳе бо гӯшт часпида бувад. Андар ин гуна ҳол онро бо қамодин¹⁵⁹ (афзори пӯсткунӣ) пӯст кун, то киса бо чизи андарун будаи хеш беосеб берун ояд. Ин боэътимодтарин тариқаҳои мавҷудааст.

Ҳар гоҳ [кисаро] берун овардӣ ва агар пӯст ба иллати хурдии домғул аз маҳалли ҷароҳат фузунтар наояд, хунро пок карда, ҷароҳатро бо оби анғубин бишӯй ва онро дӯхта, бисабзон. Вале агар пӯст ба иллати бузургии домғул аз маҳалли ҷароҳат хеле фузунтар бошад, ҳамаи фузунии онро бибур ва сипас ба муолаҷаи он бипардоз.

Агар домғул ҳамҷавори ягон асаб ва ё раг бошад ва агар аз қабили онҳое бошад, ки кандан битавон, аз кандани он ҳеҷ боке нест, вале агар аз ҷумлаи онҳое бошад, ки ба пӯст кардан бо қамодин ниёзманданд ва туро бими он аст, ки ягон чизи дигареро низ хоҳӣ бурид, андар ин ҳол ҳар чи аз онро, ки берун овардан мумкин аст, берун овар ва бар боқимондаи он доруи тезе ниҳода, то туро маълум нагардад, ки чизе аз киса боқӣ намондааст, бисабзонидани оннапардоз, аз баҳри он ки баҳши боқимонда дубора домғул бигардад.

Агар домғули бузургеро баровардӣ, [ҷароҳатро] он рӯз бо пунба оғанда сохта, бо дору муолаҷа бикун. Агар онро шикӯфта бошӣ, бояд кисаи онро ҳатто бо сардукҳо ҳам бошад берун бикашӣ, зеро агар андаке ҳам аз он ба ҷой гузошта шавад, дубора боз

илоҷи домғулҳо

ояд. Агар имконият бошад, ки кисаро пӯст карда, бо домғул якҷоя берун оранд, ин аз ҳама хуб аст.

Агар баҳше аз киса боқӣ бимонад, андар он доруи тез афканда, сипас бо равғани зард [ҷароҳатро] фароҳам оранд.

Ба ҳангоми хурочҳои анғубинӣ бояд бикӯшид, ки киса пора нашавад ва ҳилаҳо намуд, то онҳо якҷоя бо киса берун оянд, зеро агар киса бидарад, онҳоро берун овардан душвор бошад. Агар ҷунин ориз бигардад, ки киса бидарад, роҳи дуруст он аст, ки вайро бо чизи андарунаш буда бидӯзанд ва пӯсти аз он кандаро ҷамъ сохта, бо бандакҳо бибанданд.

Агар аз он чизи бисёре бирезад, бояд худованди онро бо доруҳои қависозандаи табиат тадбир намуд ва ба ҳангоми хоб рафтани ӯро нигоҳубинкард, зеро бошад, ки зуд аз ҳуш биравад. Уро бояд бо илоҷҳои касе муолаҷа кунанд, ки бими беҳуш шуданро дорад.

Бисёре аз худовандони домғулҳо ба иллати бузургии беморӣ ва низ ба иллати мизоҷи хеш ба ғайр аз шикӯфтан дигар на таҳаммули пӯст кандан доранд ва на таҳаммули доруҳои тез ниҳодан. Ин гуна одамонро бояд домғулҳо шикӯфт, ҳар чи аз он берун ояд, онро берун овард ва ба киса даст назад, балки ҳар рӯз баъд аз берун овардани чизи ҷамъшуда андар он равғани нимгарми гов бирехт. Андар ин ҳол киса гандида, худ ба худ берун ояд.

Ба ҳангоми домғулҳои ба анғубини шахдӣ монанд илоҷи хуб он бошад, ки нахуст бо ягон чизи гарм гармибандӣ кунанд ва сипас бо мавизи дона баргирифта зимод созанд. Аз ҳама хуб он аст, ки нахуст пӯстро канда, сипас бар вай марҳам биниҳанд. Гоҳе доруи тез ба андозаи намоён пӯстро бибарад. Мисоли ин оҳак, собун, хокистар ва дигар чизҳои ба равиши онҳо будаест, ки андар зимни доруҳои кафонандаи хуроч ёд шудаанд.

Низ, чаҳор [дирам] оҳак, ду дирам дурди сӯхтаи хамр, ду дирам натрун ва як дирам гили сурхро гирифта, андар оби хокистар якчанд чӯши сабук бидиҳанд (132) ва сипас онро андар ҳуққаи арзизӣ гирифта, пайваста тар бидоранд, то хушк нашавад.

Доруи зерин низ аз барои озаҳҳо, гуддаҳо

163

ва монанди онҳо созгор буда, [ба сифати] зерин аст: аз харбақ ва зирних¹⁶⁰ ду бахшӣ ва аз пӯсти мис чаҳор бахш гирифта, аз онҳо бо равғани гул доруи олуданӣ омода созанд. Ё аз тухми газна, пӯсти мис ва зирних бо равғани гул [доруи олуданӣ] бисозанд.

Яке аз зимодҳои аз барои домғулҳои анғубинӣ ва аз барои ҳамаи хурочҳо, ҳатто [хурочҳои] гарм ва дорои хилти нарм судманд зимоди зерин аст: аз лозан, борзад, уша, муқл, шуҳи ошёнӣ мағаси ашубин ва сақизи хинҷак бахшҳои баробаре гирифта, аз онҳо зимод омада созанд.

Яке аз доруҳои бидуни дарди зиёд гудозава доруи зерин аст: бура ва ним чанди он харбакро гирифта, бо мум ва равғани гул мумравған бисозанд. Низ, оҳак як бахш, зоға зард як бахш ва зирних як бахш бигиранд.

Гуддаҳоеро, ки шабеҳи домғул ва як намуди гирехзадагианд, агар мисли домғулҳо баровардан битавонӣ ва агар аз ин ба ягон асаб ва ё дигар андомҳои ҳамчавор зиёне намерасида бошад, пас чунин бикун, вале агар андар даст, пой ва ҷойҳои бо асабу ватарҳо пайваст падида омада бошанд, барои берун овардани онҳо ҷаҳд накун, зеро худованди онро ба ташаннуҷ гирифтор хоҳӣ кард. Баръакс, онро пахш кун ва ягон чизи гаронеро бар вай бибанд, то онро тунук созад. Нишонаи ин гуна гудда он бошад, ки ба ҳангоми фишурдани он андом карахт шавад.

Фасли панҷум: андар баёни гуддаҳо

Гоҳе андар бархе аз андомҳо омоси гуддаие чун фундуқ, чаҳормағз ва хурдтар аз онҳо падида ояд. Бисёр бошад, ки онҳо бар каф ва бар пешонӣ бирӯянд ва андар оғози қор ба тавре бошанд, ки чун ба ангушт зер кунанд, пароканда шаванд ва сипас дубора боз оянд ва бошанд, ки боз наоянд.

Илоҷи онҳо аз ҷинси илоҷи домғулҳост.

Гоҳе агар онро пахш карда бикафонавд ва сипас пораи сурби сангинеро бар забари вай ниҳода, бибанданд, ки онро тунук кунад ва хусусан агар аз зери

сурб ягон тилои тунуккунандаи маъруфери бимоланд, кифоят хоҳад буд. Баъд аз нест шудани он низ бояд сурб бастанро ба кор бурд, зеро он сабабест, ки [гуддаро] дубора боз омадан нагузорад.

Фасли шашум: андар баёни табишҳои гуддан

Гоҳе табишҳои гуддаи хурде низ падида оянд. Илоҷи онҳо ин аст, ки онҳоро кафовда,

чизи андарунашон бударо бифишоранд ва бар забари онҳо сурб бибандавд.

Фасли ҳафтум: андар баёни фуҷисло

Фуҷисло аз чинси омосҳои гудцаи буда, чунин ба назар бирасад, ки омоси андар паси гӯш падидаояндаро бад-ин ном номидаанд ва мо андар баёни ҳар чи, ки бад-ин равиш аст, ба таври ҳамагонӣ ёд кардем. Илоҷи ин он илоҷест, ки андар боби омосҳои гуддаи ва андар боби омосҳои паси гӯш ёд шуд. Яке аз доруҳои хосси ин хокистари лесакест, ки бо пихи кӯҳани бенамак сиришта бошанд. Ин дору беназир аст. Низ, хокистари росуро бо мумравғани аз равғани савсан сохта биомезанд ва нигоҳдоранд, то кӯҳан бигардад, сипас ба кор баранд. Ин [дору] аз барои ҳукакҳо низ судманд аст.

Фасли ҳаштум: андар баёни ҳукакҳо

Ҳукакҳо шабеҳи домғулҳои оянд, вале бо чунин тафовут, ки онҳо мисли домғулҳо ҷойгир шуда нестанд, балки бо гӯшт даровехта бувад ва аксар, ки падида оянд, андар гӯшти нарм падида оянд. Инҳо низ дорои пардаи асабианд. Кам биафтад, ки ягон ҳукак саҳт бузург бошад. Гоҳе аз яқтои онҳо ҳукакҳои зиёде зода шаванд ва аз ин ҷиҳат озаҳхоро монанд.

Гоҳе инҳо хушавор мураттаб ҷойгир шаванд, мисли гарданбанд бигарданд ва чунин бинамоянд, ки гӯй хӯшаҳои ангуранд. Умуман, ҳукакҳо гудцаҳои сакирусӣ бувад. Бархе аз ҳукакҳо дард ҳамроҳӣ кунад ва ин ҳамонест, ки бо омоси гарм ва ё моддаи гарм омехта бувад. Бархоро дард ҳамроҳӣ накунад ва муолаҷаи ин аз ҳама душвортар буда, ба ҳангоми муолаҷаи он гоҳе ба

164

шикофтан ва ё гандонидан эҳтиёҷ биафтад.

Қасоне аз ҳдма беш қобили ба ҳукакҳои ноҳияи сару гарлан гирифтадор шудананд, ки кӯтоҳгардаку тармизоч бувад. Маҳал-лхое. қн аз ҳама оеш андар онҳо ҳукакҳо 2.^.— : £нх гарлан ва зерӣ бағал мебошанд. ! _.-: :е ::::г : шояд аз баҳри он «ҳукакҳо» :-:• м::дз : м^акд. ки ба сабаби пурхори хуҳо аксар вақт андар онҳо падида ояд ва ё бад-он сабаб [чунин номанд], ки шакли гарлакн худованди он ба гардани хуҳо ...-: андӣ пайдо кунад. Неқфарҷомтарин ҳукакҳо онҳоест, ки кӯдакнро падида оянд ва душвортаринашон онҳоеанд, ки барноёнро ориз бигарданд.

Илоҷ: Асле, ки ба ҳангоми муолаҷаи худовандони ҳукакҳо бад-он тақя кунанд, истифрӯғ (133) ва латиф сохтани тадбири ғизоист. Яке аз истифрӯғҳои беҳтарин қай аст, вале аз нсхол овардани балғами ситабр, хусусак бо ёрни ҳабби бо номи «восил» маъ-рус ҷ: р а хест. Низ, аз турбид,

занҷабил ва —21-сз.р гах^хон баробаргирифта, бамикдо-рн —.днрам аз онро биошоманд. Ин [дору] ', '- :•::: гаи равон сохтани балғами ситабр г-зрмшо сахҷ нахоҳад овард. Рағ задан низ судманд аст ва ин бояд аз қифол бошад.

Аммо латиф сохтани тадбири ғизоӣ бад-ин гуна бувад, ки аз хӯрдани ғизоҳои ситабр, аз ошомидани об аз болои таом, аз хоммонию пурӣ дурӣ ҷӯянд. [Бемор] ҳар қадар ки битавонад, гуруснагӣ бикашад ва аз ҳар чизе парҳез бикунад, ки сарро пури модда бисӯзад. Каси омодаи [ба ҳукакҳо гирнштор шудан] бояд сарро аз ҳолатҳои моилие аз кабили сачдаву рукӯӣ дарозмуд-~ат ва болини паст, ки ба ҳангоми онҳо моддаҳо ба сӯи сар бигароянд ва низ аз феълҳои муҳофазат кунад, ки мисоли онҳо сухани бисёр гуфтан ва сардардию нороҳатӣ овардан буда, аз инҳо моддаҳо ба сӯи сар кашида шаванд. Хиҷомат андар бештари ҳолатҳо аз барои худовандони ҳукакҳо созгор нест, аз баҳри он ки [хиҷомат] моддаи ҳукакҳо ва дигар бемориҳои ба равиши он бударо истифроғ кардан натавонад, баръакс [моддаҳоро] бад-он сӯи кашида, ба сабаби берун овардани баҳши тунуки хун боиси ситабрии моддаҳо бигардад. Бисёр бошад, ки [хиҷомат] ҳукакҳои [69] рӯй ба пажмурдагӣ ҳалшавӣ овардаро дубора ба холи аввала боз орад. Умуман, тадбири

ҳукакҳо аз ҷиҳати худ иллат тадбири сакирусро монад.

Ҳукакҳоро ҳар гоҳ бузургӣ биафзояд, ҷарроҳон аз муолаҷаи онҳо бо корд ва доруи тез худдорӣ кунанд, зеро ин боиси реш шудану табаҳ гардидани онҳо хоҳад шуд. Андар ин гуна ҳолат аз истифроғ овардан, пок сохтан, латиф сохтани гизо ва ба нармӣ ба кор бурдани доруҳои ҳалқунанда чора нест. Мо марҳами паямбаронро, ки ба салиҳиён (ёрони Масеҳ алайҳиссалом) мансуб аст, ҳангоми ҳукакҳои душвори решшуда бағоят таъсирнок дарёфтем, лекин бояд ба нармию созандагӣ ба кор бурд. Яке аз марҳамҳои аз барои ҳукакҳо дӯстдошта марҳами диёхилун аст. Гоҳе бо ин марҳам доруҳои дигареро биомезанд, ки онро таъсирноктар кунанд ва мисолашон инҳост: беҳи савсан, ки хусусан андар ин бора дорои ҳосият аст; саргини буз; саргини гӯсфанд; тухми сипандон; беҳи хиёри даштӣ; мавизи кӯҳӣ; анҷире, ки пеш аз пухтан афтида, хушк шуда бошад; ё орди боқилӣ; бодоми талх; ва муқл. Ҳамаи инро бо он [марҳам] ҷамъ намуда, ба кор бибаранд.

Яке аз марҳамҳои хуб ба сифати зерин аст: аз орди ҷав, боқилӣ ва пихи ғоз як бахшӣ ва аз беҳи ҳанзал, шаббӣ яманӣ, беҳи савсан ва зифти тар ним бахшӣ гирифта, баъд аз гудохтани пиху зифт андар рағани зайтун ҳамаро аз тариқаи маълуми совидан бо рағани зайтуни кӯҳан ҷамъ созанд. Як марҳами хубе, ки андар як ҳафта ва ё камтар аз он, яъне андар се рӯз ҳукакҳои сахтро ҳал кунанд ва Ҷолинус онро андар Қоточонис тавсиф кардааст, онро аз хардал, тухми газна, гӯгирд, кафки дарё, зарованд, муқл, уша, рағани зайтуни кӯҳан

ва мум бисозанд.

Дигар аз доруҳое, ки бар онҳо биниҳанд, зифти омехта бо орд ва ё бо унсул, ё зифти омехта бо беҳи совидаи каранб, беҳи кабар бо муқл, боқили мисрӣ бо сирко ва ангубин, ё бо сикангубин ва ё саргини гов мебошанд, ки ҳамаро якҷоя ва ё бо сирко ҷӯшонида [ба кор бибаранд]. Ҳамаи инҳоро бо пиҳи хук ва ё бо равғани зайтун [бигиранд].

Як доруе, ки хуб аст: чаҳор бахш ҳулба ва як бахшӣ оҳак ва натрунро гирифта, ҳамаро бо ангубин якҷоя созанд. Низ, беҳи хиёри даштӣ ва барги даҳмастро ба шакли кӯфта бо сақизи хинҷак ва ё хокистари ҳар дуру бо [сақизи хинҷак] ҷамъ карда, [ба кор

165

бибаранд]. Инчунин, ордиговдона, саргини буз ва гӯсфанди хусусан кӯҳиро бо пешоби кӯдак якҷоя намуда, доруи олуданӣ би-созанд. Ё як доруи дигар: даҳ бахш мурр, ҳафт бахш уша, панҷ бахш мавизаки асалии булут¹⁶¹, як бахшӣ қинна, ки он борзад бувад ва шуҳи ошиёни магаси ангубинро гирифта, ҳамаро бикӯбанд.

Низ як ратлӣ аз мавизаки асалии хоида ва ротиёнаҷ ва се уқия борзадро авдар ҳован афканда, ба ҳам ҷамъ созанд ва ин доруи олудани хубе бувад.

Яке аз доруҳои хуб: аз [мум]¹⁶², самғи санаббар, пиҳи бенамаки хук, ганданои кӯҳӣ ва зангор бахшҳои баробар гирифта, аз онҳо доруи олуданӣ бисозанд.

Инчунин: як бахш ротиёнаҷ, ду бахш пӯсти мис ва аз ҳар кадоми шабби яманӣ ва зирних (134) чаҳор бахшӣ гирифта, аз онҳо доруи олуданӣ бисозанд.

Доруи қатрон, доруи хиёри даштӣ, доруи кундуша, доруи бо номи «асандус»¹⁶³ маъ-руф ва доруҳое, ки аз анвоъи морҳо бисо-занд, ҳама аз ҷумлаи доруҳои хуб ба шумор бираванд. Намуди содаи [доруи мор] чунин аст: мори мурдари андар деге бигиранд, ки онро бо гили ҳикмат андуда, андар танӯри фӯрӯзон бигузоранд, то хокистар шавад. Сипас ин [хокистарро] бо як чанди хеш аз сиркое бисириштанд, ки онро бо ангубини ним ба ним гирифта омехта бошанд. Аз ҷумлаи доруҳои хуб доруест, ки аз қарда-моно, сипандон, саргини кабӯтар ва бо равғани зайтун бисозанд. Ҳамаи инҳо танҳо-танҳо низ судманд бувад. Орди говдона чи якҷоя бо онҳо ва чи алоҳида бо сирко ва ангубин ва ё бо зифт, мум ва равғани зайтун ҳамчунин аст. Низ, мавизи кӯҳӣ, натрун, ротиёнаҷ ва орди говдонро гирифта, бо ангубин ва сирко ҷамъ созанд. Ё агар беҳи савсан ва зағирро гирифта, авдар шароб бичӯшонанд ва баъд андар он ба микдоре, ки мушоҳада тақозо кунад, саргини кабӯтар изофа кунанд ва ҳамаи онро ҳамчун зимод ба кор баранд, аҷиб хоҳад буд. Пешоби шутури арабӣ ва бастаи онро чун ба шакли зимод ва ё марҳам ва омехта бо доруҳои ҳукакҳо санчидаанд, судманд будааст. Муғос яке аз зимодҳои шигифтор аст.

Бархе аз [пизишкон], яъне Ал-Киндӣ, тасдиқкарда аст, ки агар нармустихони шохӣ бузро бисӯзанд ва як ҳафта ҳар рӯз ду дира-мӣ ба бемор бвдиҳанд, биошомад, ўро шифо бахшад. Ҳар моҳе як ҳафта бояд чунин кард.

Бидон, ки бархе аз ҳукакҳо як андоза кайфияти саратонро доранд. Андар ин гуна ҳол бояд доруҳои гарми¹⁶⁴ ёдшударо бо равғани гул сиришта, рӯзгоре чанд бигу-зоранд ва сипас ба кор баранд. Ба ҳангоми ҳукакҳое, ки мизочан бештар гарманд, доруҳои кашандаро набояд ба ифрот ба кор бурд, балки онҳоро масалан писти гандум бо оби кашниз кифоят бувад. Аз ин ҳам қавитар мурр бо дучанд аз ҳузаз аст, ки онҳоро бо оби кашниз маъҷун сохта бошанд. Чигу-нагии зиёд гирифтани оби кашниз ва ё зиёд гирифтани доруи дигар ба ҳасби мушоҳада ва ба мӯҷиби шиддатнокӣ ва ё камии афрӯх-тағӣ бувад. Яке аз тадбирҳои судманд андар бинӣ афкандани равғани донаи шафтолуи муқашшари сӯхта мебошад.

Агар ба ҳангоми муолаҷаи ҳукакҳо ба истифода аз оҳан эҳтиёҷ биафтад, бояд ин чунин корро ба ҳангоми ҳукакҳои ҳамҷавори рағҳои бузург¹⁶⁵, рағҳои шариф ва асабҳо ба охистагию эҳтиёт иҷро намуд. Як кас ҳангоми шикоятани баъзе ҳукакҳо хато карда, ба як шохии асаби баргарданда осеб расонда аст ва аз ин овози [бемор] тамоман бекор шудааст. Гоҳе чунин ориз бигардад, ки асабро осебе нарасонанд, лекин онро андар баробари сардӣ кушода доранд ва аз ин мизочаш бад шуда, то ҳан-гоме аз кор бимонад, ки аз тариқи гарм кар-дан мизочи ӯ барқарор карда нашавад. Гоҳе ба хато видочро осеб бирасонанд ва андар ин ҳолат видочи аз ҳама хавфнок онест, ки дарунтар хобида аст. Бинобар ин бояд бари беосебтарро бурида, ҳукаки бадон ҷой алоқамандро берун овард ва боқиро бо доруи тез нест кунанд, вале ба бари офатнок даст нарасонанд.

Фасли нухум: андар баёни омосҳои саҳт

Намуди холиси омоси саҳти бо номи «сақирус» маъруф онест, ки на ҳис ўро ҳам-роҳӣ кунад ва на дард. Агар ҳангоми он як микдор ҳис, агарчи андак бошад ҳам, ҷой

дошта бошад, вай сақируси холис нахоҳад буд. Намуди холис ва ҳам намуди ғайри холиси он, ки дорои як микдор ҳис аст, бе-дард бувад. Сақирус ё аз савдои дурдии

166

аслии танҳо падида ояд, ки андар ин ҳол рангаш арзизӣ бошад, ё аз савдои омехта бо балғам падида ояд, ки андар ин ҳол рангаш бештар ба ранги ҷасад бигарояд ва ё аз балғами танҳое падида омада бошад, ки саҳт шуда аст. Ранги сақируси холис ба аксари ҳол ранги арзизро монда, саҳт аз ҳам каши-даву саҳт ва гоҳе бо мӯякҳо пӯшида бошад. Ин ҳамон гунаест, ки беҳ нашавад.

Бархе аз онро ранг ба ранги ҷасад буда, аз як андом ба андоми дигар бигузарад ва онро «кумус»¹⁶⁶ хонанд. Гоҳе он ба ранги тан, вале саҳти бузург

буда, муолача нашавад ва на низ аз чое ба чое биравад. Ҳар як сақи-рус ё аз оғоз худ падида ояд ва ин сақирус бошад, ки андак-андак зоҳир шуда, афзоиш ёбад ва ё аз [бемории] дигаре аз қабили фалагмунӣ, ё сурхбод ва ё хурочи ягон ма-ҳалли ҳолӣ ба амал ояд. Аксари он сахтиё, ки андар андомҳои дарунӣ ориз бигардад, баъд аз омоси гарм ва ҳангоме ориз бигардад, ки агар онро бо ғизоҳо ва доруҳои сардиовари часпак муолача кунанд. Гоҳе сақирус саратон бигардад. Наздиқӣ ва ё дурии сақирус аз (135) саратон ба бисёрӣ ва ё камии афрӯхтагӣ, баланд ва ё паст будани дилзанӣ ва намудор ва ё ғайри намудор будани рағҳои гирди он вобаста аст.

Илоҷ: Аз ин омосҳо бояд онро муолача кунанд, ки дорои ҳисс бувад. Баъд аз пок сохтани тан бо чизҳои, ки хилти ба амал оварандаи иллатро берун оранд (гоҳе агар хун серсавдо бошад, ин поксозиро аз тариқи рағ задан низ ба амал оваранд), бояд ба чизҳои эътимод намуд, ки ҳам ҳалқунандаю ҳам нармаоваранда бошанд. Онро бо доруҳои ҳалқунандаю хушкиоваранда муолача кунанд, зеро онҳо ба сабаби хушк сохтани баҳши ситабр ва ҳал намудани баҳши латиф боиси шиддат ёфтани сангшавии [омос] бигарданд.

Бояд муолачаи [сақиурсро] ба ду давра бахш кард. Давраи якум ин аст, ки аз тариқи мадуро¹⁶⁷ кардан бо доруҳои на чандон бисёр хушкиоваранда ҳалсозӣ кунанд, зеро ҳар як ҳалқунанда андар бештари ҳол хушкиова-ранда аст, вате тариоваранда кам биафтад, ки ҳалқунанда бошад. Бояд гармии [дору] андар миёни дараҷаи дуввум ва севвум ва хушкиоварияш андар дараҷаи якум бошад. Давраи дуввум барои нарма сохтан бувад ва ҳар дуи ин давраҳо аз паси якдигар омада, ба якдигар ёварӣ кунанд.

[70] Андар давраи ҳалсозии бояд он андомро гурусна бидоранд ва аз тариқи ҳаракату варзиш додан ва гурусна доштани ҷиҳати муҳолиф ғизоро ба сӯи [муҳолиф] бикашанд. Андар давраи нармасозӣ бояд [андомро] сер бидоранд ва аз тариқи молишу дигар корҳои бад-он монанд ва бо ёрии тило намудани зифт ғизоро ба сӯи он [андом] равона кунанд. Эҳтиёҷ ба қавӣ ва ё заиф будани доруҳои ҳалқунандаи нармаоваранда ба ҳасби ковокию зичии андом ва низ ба ҳасби шиддати сахтию заъфи он ҳар гуна бувад. Доруҳо бояд андар таркиби худ ҳар ду қувватро дошта бошанд. [Беморон] набояд бисёр гармоба кунанд, зеро ин баҳши латифро ҳал намуда, баҳши ситабрро фароҳам оварад ва аз ўҳдаи нарма сохтани он набарояд.

Доруҳои нармаоварандае, ки дорои як микдор ҳалқунандагӣанд, масалан инҳоянд: пишҳои мурғ, ғоз, гӯсола, барзагов ва хусусан гавазн; мағзи устухони онҳо; пишҳои нарбуз; пишҳои хар, ки аз барои ин [беморӣ] хуб аст; пишҳои даррандаҳои аз қабили шер, гург, паланг, хирс ва дигар ҳайвонҳои бад-инҳо монанд аз қабили рӯбоҳ ва кафтор; ва пишҳои паррандагони соҳибчанг. Агар инҳоро барои ҳал кардан омода сохта бошанд, бояд бо онҳо масалан уша, муқл, борзад, майъа ва мастако биомезанд, вале агар аз барои нарма сохтан омода карда бошанд, танҳо [ба кор бибаранд]. Беҳтарини пишҳои ёдшуда

пихи шер ва пихи хирс аст. Луоби шанбалит ва загир дорои ҳалқунандагӣ ва нарми-оварист. Андар таркиби ин пихҳо ва дигар нармсозандағони амсоли онҳо набояд намак бидарояд, зеро намак хушкиоварандаю сахтқунанда бувад. Баръакс, бояд таъсири онҳо [ба омос] мисли таъсири офтоб андар мум буда, нармию гудозиш оваранд, вале ба дараҷаи хушк сохтан нарасанд.

Аз чумлаи доруҳои ҳалқунандае, ки як микдор нармиоварандагӣ доранд, инҳо мебошанд: муқли сақлабӣ; равғани зайтуни кӯҳан; равғани ҳино; равғани савсан; борзад; лозан; майъа ва зуфои тар. Беҳтари-ни инҳо онест, ки ҳар чи камтар кӯҳнаи хушкида ва ҳар чи бештар тар бувад. Мастако низ ба чизҳои ёд шуда наздик аст. Равғани ҳино, равғани савсан, анҷири бустӣ ва беданҷир ба қадри кифоя дорои ҳам ҳалқунандагӣ ва ҳам нармсозиянд.

167

Яке аз нармсозандаҳо [доруи зерин] аст: дурди [равғани] загир ва дурди сиркоро гирифта, бичӯшонанд ва баъд аз нек ҷӯш омадан бар онҳо равғани дунба бирезанд ва ба кор бибаранд.

Яке аз доруҳои аз барои ин [ғараз] хуб чунин аст: хиёри даштӣ ва беҳи хитмиро гирифта, аз онҳо доруи олуданӣ бисозанд. ва агар ҳамроҳи ин ду майъа низ бошад, боз беҳтар хоҳад буд.

Ҳар гоҳ нармӣ зоҳир бигардад, бояд рӯзҳои бисёре ушаи бо сиркои тез ҳал кардари биолоянд ва сипас нармсозиро дубора аз сар гиранд. Ё борзад ва говшир ва ё борзад, уша ва муқро гирифта, ҳамаро бисованд ва бо равғани бон, равғани савсан ва бо микдоре аз луоби шанбалиту загир сиришта, ҳамчун марҳам ба кор бибаранд. Шуҳи гармоба агар андар таркиби марҳамҳои омосҳои сахт бидарояд, яке аз доруҳои сахт судманд бувад. Агар шуҳи гармоба ёфт нашавад, ба ҷои он хитмӣ ва натрун бакор бибаранд.

Бархе аз зимодҳои хуб ба ҳангоми ҳал кардан зимодҳои аз барои ҳукакҳо буда, ки мо ёд кардем, зимоди «борис»¹⁶⁸ ва зимоди «кубовун»¹⁶⁹ ба шумор бираванд. Агар омос сахт ситабр бошад, аз [истеъмоли] сирко чора нест, зеро вай бибуррад ва қуввати андоми хусусан асабнокро сушт кунад. Бинобар он [сирко] аз ҳамаҳубтар [андомро] аз модда ҳолӣ кунад ва онро ба ихтиёри сабаби аз берун таъсирқунанда бигузорад. Лекин ба кор бурдани сирко ва андар таркиби доруҳо даровардани он (136) бояд на ба оғоз, балки ба охири кор, ба ҳангоме биафтад, ки андар он ҳангом бағоят нармифизой кунанд. Ҳангоми фосилаҳои боз истодан аз нармсозӣ сиркоро бояд ба охистагӣ ба кор бурд. Агар бо сирко охиста

рафтор нақунанд, ба асабҳо зиён оварда, онҳоро санг бигардонад.

Пизишк сиркоро аз ҳама бо ҷуръаттар ҳангоме метавонад ба кор бибарад, ки агар омос андар авдоми гӯштӣ, масалан андар испурҷ, ҷой дошта бошад. Гоҳе маҳалли [беморию] нахуст сирко тило намуда, бо он баҳур кунанд ва баъди он масалан говшир ва сипас ушаро тило созанд. Андар ин кор нахуст аз андаку тунуки он оғоз намудӣ сипас қуввати [тилоро] афзоиш диҳанд ва баъд

аз он тадричан ба нармавӣ бигузаранд. Бояд бар омос рағани нарме бимоланд, ки хусусияти қабзқунандагӣ надошта бошад. Ин гуна раған ва хусусан рағани аз шибити тоза сохта шуда созгортар аз об аст.

Он саҳтиҳоеро, ки андар ватарҳову асабҳо ҷой доранд, бо доруҳои бурранда муолаҷа кунанд. Яке аз намудҳои хуби муолаҷа аз барои ин ғараз баҳур кардан аз тариқи санги тафсон, масалан аз тариқи санги осиеб мебошад ва аз ҳама беҳтар он аст, ки аз тариқи санги рӯшноӣ баҳур кунанд. Бояд баҳур кардану дуд авдохтанро ба ҳаҷе расонанд, ки арақ зоҳир шавад. Гоҳе санги рӯшноиро бо сирко совида, ҳал карда, тило кунанд ва он суд бахшад. Андар ин ҳол низ сиркоро бояд бо эҳтиёт ба кор бурд, то баҳши латифи [моддаро] пароканда ва баҳши ситабри онро саҳт насозад ва ба қувваи асаб беандоза табоҳӣ наоварад. Сирко андар марҳалаи оғоз бад аст ва бинобар ин онро бо фосилаҳои нармавӣ ба кор бибар. Ҳар гоҳ ба [истеъмоли] он оғоз намудӣ, андомро бо он ҳамон тавре баҳур бикун, ки ёд карда шуд ва андар ин ҳангом ба тило кардани доруҳои созгор низ бешар-доз. Сирко ба ҳангоми [саҳтиҳои] андар андоми гӯшти ҷой дошта беосебтар аст.

Ҳасли даҳум: саҳтии пайвандгоҳҳо

Гоҳе андар пайвандгоҳҳо саҳтие падида ояд, ки онҳоро ба осонӣ ҳаракат кардан нагузорад, вале ҳис беқор нахоҳад шуд. Гоҳе он андар пайвандгоҳи асабнок падида

ояд, ки андар ин ҳангом як андоза қарахти ҳис карда шавад ва гоҳе андар пайвандгоҳи гӯштнок. Илоҷаш он бошад, ки ҳамедонӣ.

Ҳасли ёздаҳум: андар баёни [саҳтиҳо], ки онҳоро «мисморҳо» хонанд

«Мисмор» гиреҳи гирди сафедест, ки сари меҳро монад. Бисёр бошад, ки он аз сабаби ҳарошидагӣҳо, баъди қароҳатҳо ва

пас аз муолаҷаи онҳо ориз бигардад ва сипш. андар қасад афзоиш ёбад. Аксар вақт <^ андар пой, ангуштони пой ва андар бахшхрр

168

С '• 7 • , • ' -

' : :

с;:- ;...-:-:-•

«ала, аз роҳ рафтани ?•: шнхофта, берун

: г :: и:анд, ки онҳоро наёд, бояд пайваста

Ҳасли дувоздаҳум:

. : .аздовиест, ки аз савдои I за ин [савдо] аз моддаи -з моддаи дорои моддаи _:з оахши дурдии холиси \и сӯхтан падида ояд. Вай аз ; _: : н фарқ дорад, ки дорои дард,

;~ ... ^:-; микдор дилзанист ва он ба -.;----.: : ?::егш! модда зуд афзоиш ёбад ва

С1 ^г_: 1 ~: чӯ^кдани ин модда ба ҳангоми таромызии ба сӯи андоми [дардманд] дамида бвгжрада. Низ бо рағҳое фарқ кунад, ш аз гирдогирди он чун пойҳои саратюи б» ҳар сӯи андоми [осебдида] давязиаяд. Онҳо мисли

[рагҳои] андар фалаисьявж б^а сурх нестанд, балки ба сиехӣ, £ ба тирагию сабзӣ бигароянд. [Саржши азсакирус] гоҳе бо он фарқ дорад, кисаришЕ зпвсар вақт бевосита аз оғоз падида оғз^жие^сакируси] саҳт бошад, аксар вақт батаирв гузариш аз [омоси] гарм падида ояд. [Сарагтон} аз сакируси ростинӣ бо он тафовут дорад, ки вай дорои ҳис аст, вале инро &ошад албатта ягон ҳиссе нест. Сарггов ажсар вақт ки ориз бигардад, андар адзоияиҷ ковок ориз бигардад ва бад-ин сабш анлар занон бештар падида ояд. Вай яғгау шдомҳои асабӣ низ [бисёр рӯй диҳад].

бо даст кафонида, бар забарашон пораҳои сурб баста бидоранд. Бисёре аз онҳо чун муолаҷа нашаванд, ба саратон табдил хоҳанд ёфт.

андар баёни саратон

Саратон андар оғози падида ба ҳоли пӯшида бувад. Бинобар ин ҳар гоҳ саратон падида ояд, андар бештари ҳолатҳо оғози онро шинохтан мушкул бошад, вале сипас нишонаҳои он зоҳир бигарданд. Аввалин бор, ки падида ояд, андар марҳалаи оғоз ҳамчун боқилии хурди саҳти гирди тираанг ва дорои як мивдор гармӣ бошад.

Бархе аз саратон саҳт дарднок ва бархе камдарди сокин бувад. Бархе аз он ба решшавӣ бигарояд, зеро он аз савдое падида омада бошад, ки сӯхтаи сафрои танҳои холис аст ва бархе дигар устувор буда, реш нашавад. Гоҳе решшавандаи он ба ғайри решшаванда бигузарад ва гоҳе бо оҳан муолаҷа намудан онро дубора ба намуди решӣ боз оварда, лабҳои онро бештар ситабру саҳт бигардонад.

Чунин ба назар бирасад, ки ин оморо ба яке аз ду сабаб «сарагон» хонанд, яъне ё ба сабаби он, ки вай бо авдом чунон бичаспад, ки гӯё саратон ба сайди хеш часпида бошад; ва ё ба сабаби сурати он, ки андар бештари ҳол гирдашакл аст ва ба сабаби ранги он ва баромадани рағҳое аз гирди он, ки пойҳои саратонро монанд.

(137) Фасли сездарум: илоҷ

I "н ч; 113 \гуолаҷаи саратон бояд умедвор пг~ : : ^ I :•-. ки ба ҳангоми оғоз ёфтани, гоҳе мғтғз-:-: гепн онро бигирифт ва ба ҳоле ?::: -: гғг. кн ҳаст, то ағзоиш наёбад ва ннз E^~:СГГ. ки то реш биградад. Гоҳе чунин :-:~н±ок биафтад, ки нав падида ома~гн :н бғх шавад, вале устувор гаршл!;: :•:-: харшз беҳ нахоҳад шуд.

Б:::ег ::пад. ки андарун саратони номаълум ~'з^^ ояд. Тадбири он ба гуфтаи Букрот СЕ 5: л:ал. ки боядвайро бачунбиш наоваранд. згро атар он ба чунбиш ояд, бошад, ки ба марг бибарад, вале агар ба ҳоли худ бигуздоранд ва муолаҷа накунанд, бошад, ки [бемор] муддати дарозе як андоза °тндуруст бимонад. Ин хусусан ҳангоме ^^'яссар бигардад]. ки агар ғизоҳоро ба ғислох оваранд ва онҳоро аз чизҳое бисозанд,

ки сардиовару тарифизой ва зояндаи моддаи ороми солим бувад. Мисоли инҳо оби ҷав, моҳии сангобӣ, зардии ҳояи нимбиришт ва монанди инҳо

мебошад. Агар андар ин миён ҳарорате бошад, бояд дӯғи нав кашида ва маскааш пок бигирифтаи гов ва низ он ғизоҳоеро [ба кор бурд], ки аз тараҳои сабз ва ҳатто аз каду сохта бошанд.

Гоҳе саратонҳои хурд таҳаммули буридан кунанд. Агар саратонро [71] бо ягон чизе аз байн бурдан мумкин бошад, онро танҳо аз тариқи буридане метавон аз байн бурд, ки саҳт решақанкунанда буда, [бахшҳои] атрофии онро низ фаро бигирад. Ин [бахшҳоро] аз он ҷое, ки омосро ихота кардаанд бибурранд ва ҳамаи рағҳои ғизодиҳандаи [саратонро] якто намонда бизананд. Баъд аз ин бигуздоранд, то аз он

169

хуни зиёд биравад. Гоҳе пеш аз он танро аз моддаи бад аз тариқи исҳол ва рағзанӣ пок созанд ва сипас покии онро бо ғизоҳои хубкамму кайф додан ва бо тақвият додани қувваи ронандагии андом нигоҳ доранд. Вале буридан аксар вақт бар бади ӯ биафзояд. Гоҳе баъди буридан ба доғ ниҳодан эҳтиёҷ биафтад, вале гоҳе доғ ниҳоданро хатари бузург бошад ва ин ҳангомест, ки агар саратон ба андомҳои

сарвар ва нозук наздик бувад. Яке аз пеши-ниён ҳикоят карда аст, ки пизишке пистони ба саратон гирифтори [занеро] чун аз бун бурида аст, пистони дигар ба саратон гариф-тор шуд аст. Ман мегӯям, ки шояд он андар роҳи саратон шудан буда аст ва ин ҳолат ба он тасодуф афтада аст ва ё ин шояд аз тариқи бад-он сӯй гузаштани модда рӯй дода бошад. [Эҳтимоли ахир] дурусттар бувад.

Фасли чаҳордахум: зикри тадбири исҳол овардан ба ҳангоми саратон¹⁷⁰

Ба бемор борҳо бо фосилаҳои якчандрӯзӣ ҷӯшонидаи афитимун бо сикангубин бояд андармиёнҳарборечаҳормисқолафитимун бидиҳанд, вале ба касони боқувват ёраи бо оби панир ва ё оби ангубин ва ё харбақбояддод.

Фасли понздаҳум: зикри доруҳои аз берун гузоштани саратон

Мурод аз доруҳои аз берун гузоштани саратон чаҳор гараз бошад: аслан бартараф кардани саратон, ки ин душвор аст; пеши зиёдшавии онро гирифтани; пеши решшавии онро гирифтани; ва муолаҷаи реши он.

Баҳангомидорухое, ки бо онҳо саратон-ро бекор кардан бихоҳанд, ба он дорухое мурочаат кунанд, ки хусусияти ҳал кардани моддаи бади ҳосилшуда ва рондани моддаи омодаи андар андом ҳосил шуданро доранд, вале набояд онҳо саҳт қавӣ ва баҳаракат-оваранда бошанд, зеро доруҳои қавӣ бади саратонро афзоиш хоҳанд дод. Ҳамчунин, аз доруҳои сӯзишовар низ боистӣ онро дур дошт. Бинобар ин доруҳои аз барои он хуб доруҳои маъдании шуста мебошанд. Мисо-ли он тӯтиёи шустаест, ки бо он аз рағғанҳо, масалан рағғани гул ва рағғани хайрӣ омехта бошанд. Аммо ба боз доштани афзоиши он аз тариқи мағлуб сохтани модда, ислоҳи ғизо, бо доруҳои пасгардонандаи маъруф тақвият додани андом ва аз тариқи ба кор бурдани

доруҳои андудани маъданӣ ноил шаванд. Мисоли [андуданиҳои маъ-данӣ] андуданиест, ки аз судои санги осиеб ва санги фасон бигиранд ва ё андудани аз моддае сохта шуда бошад, ки аз рутубати рағани гул ва ё оби кашнизи бар зерсанг рехта андар миёни рӯсангу зерсанги сурбӣ ба тариқи ҳал шудан ҳосил шавад. Низ, зимод кардани ғӯраи ангури кӯфта хубу судманд аст.

Дорухое, ки мурод аз онҳо пеши реш-шаби гирифтанд аст, ҳамон доруҳои андуданиест, ки аз барои боз доштани афзоиш ёд шуданд, вале ба шарте ки сӯзишоваранда набошанд. Ҳамаи онҳо хусусан ҳангоме суд бахшанд, ки агар онҳоро бо моддаи андар миёни рӯсангу зерсанги сурбӣ падида оянда, ки ёд шуд, омехта созанд. Агар андар маҷмӯи [онҳо] гили махтум, ё гили арманӣ, ё рағани зайтуни норасид, ё оби ҳамешабахор, ё сафеда бо фишурдаи коҳу, ё луоби аспгул ва ё сафедаи сурбӣ бидароянд, таркиби хубе падида хоҳад омад. (138) Яке аз тадбирҳои бағоят судманд ин аст, ки саратони рӯди тозаро хусусан бо икдимиё зимод кунанд. Аз барои муолаҷаи реш яке аз тадбирҳои хуб ин аст, ки ҳамеша болои онро бо пораи катони андар оби ангури сагак огушта бипӯшонанд ва ҳар бор, ки қариби хушкидан ояд, бар вай аз он об бипошанд. Аз мағзи гандум, кундур ва сафедаи арзизӣ як дирамӣ ва аз гили арманӣ, гили махтум ва сабри шуста ду дирамӣ гирифта, ҳамаро якҷоя бисованд ва бар реши тар ба шакли хока ва бар реши хушк ба шакли марҳами бо рағани гул омода сохта ба кор бибаранд. Гоҳе инро хокистари саратон ҳамроҳи мумравгане суд бахшад, ки бо рағани гул сохта бошанд ва аз ҳама беҳтар он аст, ки бо вай масалан иқлимиё омехта созанд. Гоҳе дигар аз барои он доруи тӯтиё ва тӯтиёи шуста бо оби хурфа ва ё бо луоби аспгул судманд бувад.

170

Фаслш шонзлахуч: андарбаёниомосҳои боди вадами дағиҳои мушакҳо

;^т.г _: - :-\::: :: ~?: аз бухорилатиф

г нфтагӣ ва ба равиши

- . :...;•:" г^р аз бухорибодихезад,

•<> хонанд ва хусусияти

-....._: . _ !_-: за тобандагӣ дорад.

. с яр зай бизананд ва хусусан

^зсе ҷамъ шуда бошад, ки чун

:'.- „2 v рӯдагон, ё чун фазои миёни

. н болои устухонҳоро худи

•.хо, ё чун фазои миёни пардаҳои

' • -.. : г.шакҳоро мушакҳо ва ё чун фазои

г:-:: пушиш ватарҳо кушод бошад, овоз

згӯрад. Гоҳе ин [бодҳо] мумкин аст на

андар миёни фазоҳои кушод даромада бошанд, балки андомҳои пайвастаро аз

ҳам ҷудо карда, андар миёни онҳо даромада бошанд ва ё андар худӣ андомҳо зода шуда, боиси даридани онҳо гардида бошанд. Бод ба сабаби зичию ситабрии хеш ва ба сабаби зичии чизи гирди онро гирифта ва тангии масомҳои он боқӣ монда, банд бигардад. Гоҳе мумкин аст ягон касро гумон ояд, ки яке аз андомҳои ӯ, масалан зонуяш, варам карда, эҳтиёҷ ба шикоятдорӣ, вале чун онро бишикофанд, фақат бод берун ояд.

Фасли ҳафтдаҳум: андарилоч

Илоҷи оне, ки ба бодгарифта монанд аст, чун илоҷи бодгирифта бошад, вале ба ҳақгонӣ ;:лоҷи дамидагӣ ба доруе эҳтиёҷ бошад. ки пӯстро ковок кунад, чизи андар 32.;": суларо ба таҳлил берун орад ва бар , ;:л1_тл:н Гогморӣ] муддати дароз истодан пзгкгл. Ногузир бояд он бағоят латиф ::__:. то ба тавассути латифии бахшҳои хеш саҳт андарун рафта битавонад. Гоҳе ба ниҳодани миҳчамаҳои бе бурриш эҳтиёҷ бонафтад, то онҳо дамидагиро бикашанд.

Аз ҷумлаи доруҳои аз берун гузоштани эн рағанҳои гарм ба шумор бираванд. Мисоли ин рағани зайтуни латифгавҳа-гест. ки андар он масалан судоб, зира ва аз тухмиҳои латифсозанда тухми қарафс, анисун, нонҳо ва монанди инҳоро ҷӯшонӣ-ла бошанд. Яке аз марҳамҳои ҳалқунанда г.-сусан барои он омосе, ки андар андомҳои ватарӣ ва мушакӣ бонафтад, [марҳами зерин 3.ст]: шуҳи девори гармобаро гирифта, бо : 5 андар потила кунанд ва бар вай аз оҳаки :-5норасида ба қадре бонафкананд, ки аз он завоме чун қавомӣ гал ҳосил шавад ва онро " ':- -нлом] марҳамсозанд. Гоҳе аз ҳамроҳа марҳами хуби мӯътадиле бисозанд ё юлпқро гирифта, бисованд ва бар : _;^:-е бипошанд, ки аз мум ва рағани иййия оохта бошанд ва аз он барои андудан '---:•-.':•'. :::слакунанд.

Он даъиздағиеро, ки андар мушакҳо ба

иллати паҳш шудани онҳо падида ояд, бояд аз доруҳои ниҳоят гарм ва тез дураш бидо-ранд, то андомҳо аз ин гуна [доруҳо] ҳаро-сида, безорӣ накунад. Баръакс, ҳар гоҳ инро бо доруҳои ҳалқунанда муолаҷа карданӣ шаванд, бояд бо онҳо андаке аз дору-ҳои таскиндихандаи дардро биомезанд. Мисоли ин илоҷҳоест аз қабилӣ майпӯхта, ки онро бо рағани зайтун шикаста ва қабл аз ин андар он [раған] пашминаи зуфӯ оғӯшта бошанд. Вале агар андаке ҳарорат бошад, онро андар рағани гул шикананд, ки андар он пашминаи зуфӯ оғӯпгга бошанд ва ё андар он зуфӯ, яъне зуфӯи тарро ҳал карда бошанд. Ҳамаи инро ба шакли нимгарми моил ба гармӣ ба кор бибаранд ва нагузоранд, ки сард шавад, аз баҳри он ки сардӣ ин гуна омосро зиён дорад.

Агар аз оғоз дард ҳис карда шавад, бояд рағанҳоеро ба кор бурд, ки ба изофаи манъ сохтани [модца] ба ибтидо таскиндихандаи дард бошанд. Мисоли ин рағани бунафша ва гул бо каме аз рағани шибит аст. Ҳар гоҳ андаке сабукӣ ҳис карда шавад, андар доруҳо ягон чизе аз қабилӣ натрун ва

сирко биафзоянд, ки қувваи бештари ҳалқунан-дағӣ дошта бошад. Сипас оби хокистар ва баъд аз он марҳамҳои ҳалқунандаеро ба кор баранд, ки мисоли онҳо марҳамҳои ёдшуда бошанд.

Фасли ҳаждахум: андарбаёни ришта

Ришта чунин аст, ки бар бархе андомҳои = габшпе падида омада, (139) бидамад ва

сипас ба обила табдил ёбад. Баъд шикӯфта шуда, аз дарунаш чизи сурхе моил ба сиеҳӣ

1-71

берун ояд ва беист дароз шудан гирад. Гоҳе он авдар зерӣ пӯст мисли кирм бичунбад, ки гӯӣ ҷонваре ҳаракат дорад ва он чунон бошад, ки гӯӣ кирми ростинист. Ҳатто бар-хеҳо онро ҷондори зодашуда пиндоштаанд ва бархе дигар гумон кардаанд, ки он як шоҳи лифӣ асаби табаҳ ва ситабр гардида аст. Аксар вақт ки ориз бигардад, андар соқҳо ориз бигардад, вале ман инро бар дастҳо ва бар паҳду низ мушоҳада кардам. Кӯдаконро бештар андар ҳар ду бар падида ояд. Агар онро бикашанд ва канда шавад, бадбахтиро дардаш бузургтар хоҳад шуд ва гузашта аз ин агарчи канда нашавад ҳам, аз [кашидан] муддати дарозе дард кунад.

Ҷолинус гуфтааст, ки ӯ аз ҳоли он ягон хабари равшану мавриди эътимоде ҳосил накардааст, зеро ӯ ин бемориро ҳеҷ гоҳ надида аст. Мо мегӯем: Сабаби он хуни гарми бади савдовӣ ва ё балгами сӯхтааст,

ки баробари шиддат ёфтани хушкии мизоч тез бигардад. Бошад, ки онро бархе обҳо ва тараҳо ба сабаби ҳосияти хеш падида оваранд. Аксари он газохое, ки ин бемориро бизоянд, ғизоҳои беоби хушкмизочанд. Моддае, ки ин беморӣ андар тан аз он зода шавад, ҳар андоза тезтар бошад, дард ҳамон андоза сахттар хоҳад буд. Гоҳе андар як тан ва маҳалҳои гуногуни он мумкин аст, то чиҳил - панҷоҳ адад аз он падида ояд, вале бо вучуди он аз тариқи муолаҷа метавон аз он начот ёфт. Ин [беморӣ] андар касоне кам рӯӣ диҳад, ки танашон тар буда, гармоба ва ғизоҳои тар бисёр ба кор баранд ва шароб ба андоза бишоманд. Ин аз ҳама бештар андар Мадина падида ояд [72] ва бинобар он бад-он ҷой нисбатан додаанд, вале гоҳе андар сарзамини Хузистон ва дигар ҷойҳо низ ба амал ояд. Инчунин ба кишвари Миср ва дигар кишварҳо бисёр мушоҳада шавад.

Фасли нуздаҳум: илоҷ

Андар шаҳрхое, ки ин бемори андар он ҷо падида ояд ва ба ҳангоми ғизохое, ки чунин бемориро бизоянд аз тариқи ба кор бурдани зидди сабабҳои он аз ин беморӣ худро эҳтиёт кунанд. Яъне, ба истифрои хуни бад пардохта, ба ҳасби маҳалли беморӣ ё рағи босалиқ ва ё софин бизананд, хунро масалан бо ошомидани ҳар ду намуди ҳалила, ҷӯшонидани афитимун ва хусусан бо ошомидани ҳабби қуқӣё пок созанд, итрифалеро ба кор баранд, ки аз сано ва шохтара сохта бошанд ва танро бо ёрии ғизоҳои тарифизой, намудҳои

гуногуни гармоба ва дигар тадбирҳои маълум тарифизой кунанд.

Ҳангоме, ки нишонаи он нав ба падида омадан оғоз кард, беҳтар он аст, ки баъд аз пок сохтани тан бо ёрии зимодҳои сарди-оварандаи тарифизое аз кабили фишурда-ҳои сарди маъруфи якҷоя бо ҳар ду навъи сандал ва кофур ба сард сохтани андом бипардозанд. Низ аз девча ниҳодан бар маҳалли [беморӣ] истифода баранд. Яке аз тилоҳои хуб тилоест, ки аз сабр, сандал ва кофур ва ё аз мурр, аспгул ва шири нав дӯ-шида бисозанд. Агар ришта бар нагардад ва ба обила шудан оғоз кунад ва агар худо-ванди он се рӯз пай дар пай ҳар рӯзе як дирам сабр биошомад ва ё як рӯз ним дирам, рӯзи дуввум як дирам ва рӯзи севвум яку ним

дирам аз он биошомад, ин тадбир мумкин аст пеши риштаро бигирад, онро бигар-донад ва хавфашро сабук созад. Бар вай сабр тило кунанд ва ё бар даҳонаҳои он руту-бати сабри тари часпакро бимоланд. Андар оғози баромадани он низ чунин кунанд. Агар бо вучуди ин ришта бебокона баромадан гирад, беҳтар он аст, ки аз барои он ягона чизи мепечидагӣ омода созанд ва риш-таро ба нармӣ кам-кам бар вай бипечанд, то ҳамаи он аз гайри канда шудан берун ояд. Аз ҳама беҳтар арзизпораест, ки риштаро бар вай бипечанд ва кашида шуданаширо бар гаронии он ҳавола кунанд ва он риштаро ба нармӣ ва бидуни канда шудан бикашад. Аз барои ба осонӣ баромадани он кӯшиш карда, пайваста аз тариқи рехтани оби гарм, луобҳои сардиоваранда, раған-ҳои нармсозандаи сард ва ё андаке гарм ва бо ёрии дигар чизҳои ба ҳамин равиш буда андомро нарму ковок созанд. Бо ҳамин ба осонӣ берун ояд.

Вай гоҳе ба осонӣ берун наояд, балки ба андудани масалан рағани хайрӣ, гузашта аз ин андудани рағани савсани озод ва аз ин ҳам бештар ба андудани рағани бон эҳтиёҷ пайдо кунад ва низ аз барои он марҳами зифт ба кор баранд. Агар ба мучиби ҳадс [бидонӣ], ки ришта аз тариқи шикофтан пурра берун меояд ва ягон чизе

172

бар ин м} дюнаат надорад, бишкоф ва онро

берун ор. Агяг 5с~; н эвардани он аз тариқи :-:а^л[Л1:-:и г^гу~а осон набошад ва на низ :-:р: ш::: : :: и-: : ::тавон, андар ин ҳол бо -±zm--:-:'.': :гг~ оа гандонидани ришта '...'..?-- :-:ro<ra [равған] вайро пурра Г1,>:~::~:-^1Л1. бер>и орад. Зинҳор доруҳои те:г : '^ :•: :г набар, ки бошад аз ин хӯра ": :г_--1^.. .Агар сари онро пайваста андак-1Н^з: :•; намакмолишбидихандаёзпаси :>е 5г кармӣ молиш дода, худӣ онро аз ' - т.;' :^ ~гоҳаш ба нармию эҳтиёт бикашанд, ба тамоми берун ояд. Хусусан андар ин ҳангом паси онро ҳар чи дуртар пора карда, ба зераш милро бидароранд (140) ва андак-андак банармӣ онро ронда, баробари беруноӣ намакмолиро пайваста давом диҳанд. Ҳар гоҳ чунин кор бикунанд, вай ба тамоми берун ояд. Агар ришта канда шавад, аз барои дубора ёфта, даст гириф-тани он аз шикофтан чора нест. Сипас онро ба

нармӣ берун оранд ва маҳалли онро бо дармони ҷароҳатҳо дармон кунанд.

МАҚОЛАИ СЕВВУМ

АНДАР БАЁНИ ҶУЗОМ

Ҷасли нахустин: андарбаёниҷиғунағни ҷузом ва сабаби он

Бвдон, ки ҷузом иллати бад буда, аз паҳн шудани зардаи сиёҳ бар саросари тан падида ояд ва бинобар он мизочи андомҳо, ҳайъату шаклҳои онҳо табаҳ бигарданд. Гоҳе андар марҳалаи анҷом ба табаҳ сохтани пайваста-гии онҳо пардохта, андомҳоро бихӯрад ва онҳоро аз тариқи реш сохтан биафтанад. Ҷузом чун саратонест, ки ҳамаи танро фаро гирифта бошад. Вай гоҳе реш шавад ва гоҳе не. Бархе аз он худованди хешро муддати хеле дароз [зинда]боқӣ бимонад.

Гоҳе савдо ба сӯи андоме ронда шуда, ба ҳасби ҳолатҳои он ё саҳтӣ, ё сакирус ва ё саратон ба амал оварад. Агар он тунуки ҷӯшон бошад, хӯра падида орад ва агар ба сатҳи пӯст зада барояд, боиси падида омада-ни он бемориҳое аз қабили бараш, баҳаки сиёҳ, парюн ва монанди он бигардад, ки бароятмаълуманд. Агар он андар саросари тан паҳн шуда бигардад, таби савдовӣ ба амал оварад, вале агар рӯи ҳам рафта нагандад, ҷузом ба амал хоҳад овард.

Сабаби фоил-ии қадимтари он ё бадмизо-ҷии ҷигар аст, ки ба сӯи гармию хушкӣ саҳт гароида бошад ва хунро сӯхта савдо бигар-донад, ё бадмизоҷии тамоми тан бошад ва ё ҳар ду [бадмизоҷӣ] буда, ба иллати онҳо хун аз тариқи сардӣ фишурда бигардад. Сабаби модҷии он ғизоҳои савдовӣ ва инчунин ғизоҳои балғамӣ бувад. Ҳар гоҳ якчанд хоммонӣ рӯи ҳам ба амал омада, гармӣ

андар [ғизо] кора кунад, баҳши кашидаи онро ҳал намуда, баҳши фишурдаи онро ба савдо табдил диҳад. Пурхориҳо ва аз паси серӣ таом хурданҳо низ айнӣ ҳамин натиҷаро бидиҳанд.

Яке аз сабабҳои ёваридиҳандаи [ҷузом] баста шудани масомҳост, ки бинобар он гармии модарзодӣ дамгир шавад ва хун сарду ситабр бигардад. Ин хусусан ҳан-гоме бошад, ки агар испурҷ гирифтори судда ва заиф буда, хилти савдовиро аз хун кашида ва онро пок кардан натавонад ва ё қувваи ронандаи андомҳои дарунӣ [савдору] ба сӯи рағҳои заҳдон ронда натавонад ва масомҳо баста бошанд. Гоҳе ба ҳамаи ин ҳавое ёварӣ кунад, ки ё худ ба худ ё ба сабаби ҳамҷаворӣ ба касони гирифтори ҷузом табаҳ бигардад, зеро ин иллати гузаранда аст. Вай гоҳе ба таври ирсӣ ва ба сабаби бадмизоҷии нутфае падида ояд, ки [бемор] аз он офарида шуда аст. Ин бадмизоҷии [нутфа] ё худ ба худ ба амал ояд ва ё андар заҳдон аз ягон ҳолате ба вай расида бошад, масалан чунин иттифоқ биафтад, ки обистан ба ҳоли ҳайз рӯй дода бошад.

Ҳар гоҳ гармии ҳаво ба бадии ғизо рост ояд ва ғизо аз чинси моҳӣ, гӯшти

хушкони-да, гӯштҳои ситабр, гӯшти [гӯр]хар ва наск иборат бошад, ба эҳтимоли қавӣ ҷузом ба амал ояд, чунки андар Искандария ин гуна

174

ҳолат бисёр иттифок афтад. Савдо агар бо хун биомезад, андаки он боиси зода шудани савдои бисёр бигардад, зеро он ногузир хунро аз ду рӯй ситабр созад: ҷе ба гавҳари ситабри хеш ва дуввум ба сардии афсурда-созандан худ. Вай ҳар гоҳ хунро ситабр созад, рутубати он бикоҳад ва хун бо ёрии гармии тан ба осонӣ бихушқад. Гоҳе ситаб-рии хуни худовандони ҷузом ба ҷое бирасад, ки хангоми рағ задан чизе чун рағ берун ояд.

Ин беморию гоҳе «бемории шер» хонанд. Гуфтаанд: «Инро аз он сабаб чунин ном ниҳодаанд, ки бисёри вақт шер бад-он гирифта ояд». Ё гуфтаанд: «Сабаби чунин номниҳӣ он бошад, ки ин беморӣ худованди худро турушрӯй ва рӯяшро ба намуди рӯи шер бигардонад» ва низ гуфтаанд: «Зеро ин беморӣ андар касе, ки падида ояд, ўро мисли мағлубсозии шер мағлуб бисозад».

Намуди заифӣ ин иллат ба душворӣ муолаҷа шавад ва намуди қавияшро умеди муолаҷа шудан нест. Нав оғоз ёфтаи он беш-тар шифоёбанда аст ва устуворгардидаи он камтар ба муолаҷа гардан ниҳад. Агар ҷузом аз савдои сафрӯй ба вучуд омада бошад, бештар пуршӯро ранҷовар буда, аразҳояш вазнинтар зухур кунанд ва сӯзишу решоварияш сахттар бошанд, лекин бештар дармонпазир бувад. Оне, ки аз дурди хун падида ояд, неканҷомтару сокинтар аст ва реш нашавад. Ҷузومي аз савдои сӯхта падидаюнда аз ҷиҳати аразҳои хеш шабеҳи

ҷузومي сафровист, лекин дармонпазирияш сулҳтар бувад.

Ин беморӣ бар зидди кайфияти созгори зиндагӣ, яъне гармию тарӣ баромада, пайваста мизочи андомҳоро табаҳ созад ва чун ба андомҳои сарвар расад, он гоҳ [беморро] ба ҳалокат бирасонад. Вай нахуст аз дасту пойҳо ва андомҳои нарм оғоз ёбад (141) ва андар ин ҳангом мӯи онҳо рехта, рангашон бигардад ва бошад, ки ҳол ба реш шудан бикашад. Сипас оҳиста - оҳиста андар ҳамаи тан бихазад. Ҳарчанд ки он аз ҳама пеш андар андомҳои дарунӣ зода шавад, вале таъсираш бори аввал андар дасту пойҳо зоҳир бигардад, зеро онҳо аз ҳама заифтар бувад, вале гоҳе мумкин аст пеш аз он, ки зиёнварию намудори он бар андомҳои дарунӣ ва андомҳои сарвар бизанад, худованди он бимирад ва ин марги ў ҳам ба сабаби ҷузом ва ҳам ба сабаби бадии мизочи хеш бошад.

Модоме ки саратон ҳамчун ҷузومي як андом буда, аз ҷумлаи бемориҳои беҳна-шаванда аст, пас андар баёни ҷузом, ки саратони [тамоми] тан аст, чи ҷои сухан гуфтан бошад, вале ба ҳангоми ҷузом як фарқ ҳаст, яъне беморӣ андар тамоми тан густариш ёфта буда, ҳар гоҳ доруҳои қавӣ ба кор бибарӣ, танҳо бо беморӣ машғул хоҳӣ шуд ва бар андомҳои сода гаронӣ нахоҳӣ овард. Аммо ба ҳангоми саратон кор бад-ин гуна нест.

Фасли дуввум: нишонаҳо

Ҳар гоҳ ҷузом оғоз ёбад, ранг ба сурхшавӣ пардохта сурхи сиёҳхеста онгардад, андар чашм тирагии моил ба сурхӣ падида ояд ва ба сабаби ранҷурии шуш ва нои он андар нафас тангӣ ва андар овоз

лфтагӣ зоҳир шавад. Атса бисёр оад ва

Г :-:Г: бунгӣ гардида, гоҳе баста шавад ва

•'•:-:•• :ӯёиро гум кунад. Мӯй ба тунукию

__ _ "кпардозад, андар сина ва ноҳияи ~ ~ £г-гх зэхир шавад [73] ва бўи тан, г.:. . грах за низ бўи нафас ба нохушӣ ":'"--.:••:-:~ Беморро хӯйҳои савдоие аз : : :гкл 5сурию кинагирӣ падида оянд, хобҳои савдоии бисёр бинад ва ҳангоми хоб 5ар тани хеш гаронии бузурге ҳис кунад. Сипас, мӯйҳои хусусан рӯй ва ноҳияҳои он 5г рехтан ва тор-тор шудан оғоз кунанд. Гоҳе [пӯсги] чойгоҳи мӯй афтодан гирад ва

нохунҳо битарқанд. Сурат ба бад шудан, рӯй ба турш шудан ва ранг ба сиёҳ гардидан бипардозанд ва хун андар пайвандгоҳҳо ба фисурдану гандидан оғоз кунад. Тангии нафас чандоне афзоиш ёбад, ки нафасгирӣ саҳт душвор бигардад ва дамкӯтаҳии қавие ба амал ояд. Овоз бағояти гирифтагӣ бира-сад, ҳар ду лаб ситабру ранг сиёҳ бигарданд ва бар тан фузуниҳои гуддаии шабех ба ҷонваре бирӯянд, ки он [ҷонварро] ба юнонӣ «сотурус» хонанд. Сипас, агар ҷузоми ноором бошад, тан ба реш шудан оғоз кунад ва куркураки бинӣ хӯрда шуда, бинӣ ва сарҳои андомҳо биафтанд ва зардоби бадбӯе битаровад. Овоз пурра гирифта шавад, ҷое намонад, ки андар вай мӯй боқӣ монда бошад ва ранг саҳт сиёҳ бигардад. Набзи худованди ҷузом ба иллати нота-
175

вонии қувват ва камии ҳоҷат нотагон бо-шад, зеро беморӣ сард аст, вале ба иллати заъ-

фи сарди оҳистаю ғайри тез ояд. Чун на суръ-ат асту на бузургӣ, ночор думодум бувад.

Фасли севвум: андарилоҷ

Ба ҳангоми ҷузом ва пеш аз он ки бемори шиддат ёбад, бояд зуд ба истифроғу поксозӣ пардохт. Агар ба таҳқиқ бидонӣ, ки андар он чой хуни бисёре табаҳ шудааст, бояд зуд ва агарчи аз даст ҳам бошад, рағ бизад ва бағоят хун бирехт, вале агар ба таҳқиқ надонӣ, рағ нашояд зад, зеро бошад, ки задани рағҳои бузург ба бемор зиёни хеле беш аз суд оварад. Лекин гоҳе ба ҳангоме баҳра-баҳра аз рағҳои хурд гирифтани хун раво доранд, ки агар задани рағҳои бузург бимнок бошад ва бидонанд, ки хуни сард андар зоҳири [тан] чой дорад. Андар ин ҳангом [рағ боз кардан] беш аз ҳиҷомат ва девча гузоштан судманд буда, ба андомҳои дарунӣ камтар зиён бирасонад. Мисоли ин гуна рағҳо рағи пешонӣ ва рағи бинист. Аммо андар бештари ҳол ҳангоми

муолачаи ин беморӣ ба задани раг эҳтиёҷ биафтад. Яке аз [ҳолатҳое], ки тақозои он кунад, тан-гӣ ва душвории нафас аст. Гоҳе ба ҳангоми шиддат ёфтани гирифтагии овоз ва бими дамгир шудан ба задани раги видоз эҳтиёҷ биафтад. Ҳар гоҳ раг бизананд, бояд [бемор] як ҳафта истироҳат кунад ва сипас бо мисли ёраи луғозӣ ва ё бо ёраи дилаи ҳанзал истифроғ оранд. [Низ] бо матбухҳо ва ҳаб-бҳое истифроғ оранд, ки аз афитимун, устухудус, баспоя, ҳалилаи сиёҳ, ҳалилаи кобулӣ, харбақи сиёҳ, лочувард ва санги арманӣ сохта бошанд. Агар бо онҳо дилаи ҳанзал ва маҳмуда низ биомезанд, зиён надорад. Хусусан агар андар он ҷой сафро бошад, ба ин [дорухо] сабр ва хиёри даштӣ биафзоянд. Тиёдаритус аз барои эшон хуб аст ва ёраи фикроро хусусан агар бо маҳму-да қавӣ созанд, барои худованди ҷузъм яке аз дорухои исҳоловаранадаи хубе хоҳад буд. (142) Аз ин ҳам беҳтар он аст, ки агар ба вай андаке аз бўи харбақ биомезанд ва ё андар он санги арманӣ ҳамроҳ кунанд. Тобистон онро сабуктар бисозанд ва андар матбух дорухои қавикунанда наафкананд, то он боиси паҳн шудани [беморӣ] нагардад.

Як матбух: аз ҳар кадоми ҳалилаи зард ва ҳалилаи сиёҳ даҳ дирамӣ, нонхоҳ панҷ дирам, анғужад ним дирам ва аз мавизи донааш баргирифта ним ман гирифта, бо се

куза об то ба сеяк расидан бичушонанд. Сипас онро фишурда, биполанд ва андар [оби] он панҷ дирам анғубин омехта, ба бемор биошомонанд ва тани беморро рағани зард чарб карда, андар офтобаш нишонанд, то арақкушояд. Ё ҳафтод қадам роҳ рафта, бар рости чап ва бар пушту шикам гел бизанад ва [сипас] нон ва анғубин бихӯрад. Ин доруро ба тавре ки тавсифаш кардем, ҳафт рӯз ба бемор бидиҳанд ва ҳар рӯз онро аз нав бичӯшонанд.

Ба ҳангоми муолачаи онҳое, ки бемори-яшон ҳанӯз мустаҳдам нағрадидааст, як бор истифроғ кардан кифоят нест, балки гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ба ҳасби тақозои мушоҳада андар моҳе ду бор ва ё андар моҳе як бор истифроғ кунанд ва аз барои ин кор дорухои мӯътадил ба кор баранд. Гоҳе чихил рӯз пайдарпай ва ҳар рӯзе ба кадри як-ду бор берун рафтан бо ёрии бархе аз дорухои ошомидани сусти исҳоловарандаи ёд шуда нарм исҳол оваранд. Аммо дорухои ниҳоят қавӣ, аз кабили харбақ ва монанди он ва аз дорухои гаронсанг агар андар сола як бор баҳор ва як бор андар ҳазон ва ё бештар аз ин [ба бемор диҳанд], кифоят бошад. Бояд ба пок сохтани мағзҳои эшон бо ёрии масалан дорухои ғарғаравии андар боби бемориҳои сар ёд карда ва бо ёрии дорухои андар бинӣ афқавдани маъруф бипардозавд.

Як нусха аз доруи авдар бинӣ афқанданӣ: як дирамӣ аз дорфилфил, момирон, шитарач ва дилаи баранг, ним дирамӣ ҷавзи бўё ва мушктаромашир, се кутули афшураи панҷ-анғушт ва се кутули рағани кунҷидро гирифта, биомезанд ва то рафтани об бичӯшонанд. Сипас, онро полида. андар шишае бигиранд ва нигоҳ доранд. Андар бинии бемор аз он ба

кадри гунҷоиши он биафка-нанд. Сипас, чун аз ин бисёр ба кор баранд, баъди он доруҳои андар бинӣ афкандани тариварро ба кор бибаранд.

Худованди ҷузомро бояд аз истеъмоли ҳама гуна чизи хушкиоваранда ва ҳалку-навдаи тарии модарзодӣ боз дошт, ба монда шудану андӯхгинӣ ҳаргиз роҳ надод ва эшонро бояд аз як ҳаво ба ҳавои зидди он

176

ягон афшуре
бидиҳанд ва ин ҳангоме
бор истифрон
афшон
андар биа
ня гашта
кубаш ин

• .. - • - ' — -

йийурш. Базд аз **шзк** созгани тан ба эшон --:г_:-. :...- •_:_~ : Г-зғакп бодом ва бо : аз кабили афшураи ангур : бошад, ки як чанд жарда бошанд. Бояд ҳар . ; - : - ::^а шудани фазлаҳо аз I кунанд, ба такаллуф садои " -: - : -:: ~. бичаҳанд ва гӯшӣ ;.Оивас, эшонро молиш бидиҳанд арда бошанд, арақашонро - • - I'.. :дъд аз он боравғанҳои аз •- _:;:-: сарлӣ мӯътадил, андар тариоваранда ва ба оғози :'.•. -:'. :••• ^вгакҳои] кависозандаравған--.-." Г.--Г.1НД. Эшон андар марҳалаи оғоз ба I;: • :;: :•:_:;:;: лндае аз кабили ҳалила ва :'.»... :•:"-. .т~:ечдоранд. Гоҳе аз барои ' _1.г-: :-:~:-:н равғанро бо ширизан : '-:-:-; X-мчунин, агар хушкӣ :: :^ад. бояд аз [шири зан] ^ш III ц IАгар эшонромани-":: - - э р кай кунанд. Аз ҳама ЕЕ нахуст [беморро] ба гарм-I сипас равғанмолӣ кунанд. -" : _:м: :а>;.ъ:анд, боадбароиравған-- ~Г: ;,а;а_-ан равғани мурд ва мастако, : ^ г^кн хлукуфаи ток, ё равғани доршиши-г;:-: Ъ.а аз с грои дасту пойҳо равғани кустро : ^ ;:-:г оибаранд. Сипас, каси муолаҷаша-а.гн^2.ро ним соат осуда гузошта, баъд бо :: :: лар кай оваранд ва баъд аз он як микдор агсннтин ба ū бишомонанд. Гоҳе андар гтгмс 5а оа равғанмолӣ кардан бо доруҳои •яхифсозандаи ҳалкунандае эҳтиёҷ бинафтад, ки андар таркиби онҳо натрун, гӯгнрд, донаи даҳмаст, сирешуми дуред-гарон ва ҳатто хардал, саътар, мурч, дорфилфил, оқирқарҳо, мавизак, сабр ва г.удина бидароянд. Низ зимод намудани ннҳо бар пайвандгоҳҳо [мавриди ниёзман-лист]. Гузашта аз ин гоҳе ба фурбиюн барин л:гуҳо эҳтиёҷ бинафтад ва ин ҳангоме :: ^дд. XII эшонро аз барои ҳал сохтани : _^:_:;: га арақоварданбагармобакардан ма-:оуг к;найд. зеро арақ овардани эшон коьг. ж; :•;;; он } .гуолаҷаи чунин [беморон] аст. Гоҳе ба [тани] эшон тарёк, шалисо ва кафторғон чаро к\ианд ва гоҳе лозим ояд, кн бо чунин [дор\"хо] андар зери офтоби гарм равғанмолӣ кунанд. Беҳтарини таншӯяҳои эшон андар гармоба обест, ки андар он хупбаро бо собуни хушбӯй чӯшонда бошанд.

Худованди ҷузом бояд аслан аз ҷимоъ парҳез кунад.

Аз миёни доруҳое, ки ба эшон био-шомонанд, аз ҳама беҳтар тарёки форуки аз гӯшти морҳои афӣ сохта, тарёки чаҳор-дору, (143) қафторгон ва данид кибрито¹⁷¹ мебошанд. Гоҳе ин доруҳоро авдар бинӣ низ биафкананд. Инчунин ба бемор аз курсҳои афӣ танҳо як мисқоӣ бо як уқия шароби ситабр бидиҳанд ва ё онро тило кунанд. Курсҳои унсул низ [хубанд].

Бидон, ки гӯшти морҳои афӣ ва он чи, ки қувваи гӯшти онро дорад, аз ҷумлаи беҳтарин доруҳои ҷунин беморон ба шумор бираванд. Афӣ набояд афӣи шӯразор, ё афӣи заминҳои обӣ ва ё афӣи канори обҳо бошад, зеро инҳо аксар вақт камфоидаанд ва бисёре аз онҳо бими ташнагӣ овардан ва ҳалок карданро доранд. Баръакс, афӣи кӯхӣ ва хусусан сафеди онро ихтиёр кунанд ва сару думашро якбора бибуранд, зеро агар ба ҳоли зиндагии он хуни зиёде биравад ва муддати дароз саҳт ҷон биканад, айни муд-даост, вагарна онро биандозанд. Короямаш онест, ки баъди сар задан аз вай хуни бисёр биравад ва бисёр худро бизанад. Онро пок сохта, ҳамон тавре бипазанд, ки бароят ёд карда хоҳад шуд ва гӯшташро бо обаш бихӯранд.

Бисёр касон аз ошомидани ҳамре шифо ёфтаанд, ки андар он афӣи мурда ва ё онро афӣ лаққида бошад ва онро тасодуфан ва ё қасдан барои куштани бемори гирифтори ҷузом ба ӯ додаанд, ки то ӯ осудагӣ ёбаду дигаронро низ осуда созад. Ё мумкин аст ба мӯҷиби ҳаёле ва ё ҳобе ҷунин кор кардаанд.

Намаки [гӯшти] афӣи аз ду сар бурида низ саҳт судманд аст. Шӯрбои афӣ ба таври зерин аст: морҳои афӣи ҳар ду сӯяшон бурида ва аз андомҳои дарунӣ пок-сохтаро гирифта, бар вай гандано, шибит, нахӯд ва каме намак биафзоянд ва бо оби бисёр то нарм шудан бичӯшонанд. Сипас устухонҳояшро ҷудо кунанд, гӯшташро пок карда бихӯранд ва обашро аз болои тарида бо нони сафед сохта дам кашанд. Гоҳе бо он каме [гӯшти] чӯҷаи кабӯтар ҳамроҳ кунанд, то [шӯрбо] хушхӯр шавад. [74] Бошад, ки суди ин тадбир ба оғоз зуд зоҳир нагардад, вале сипас ба якборагӣ зоҳир бигардад. Гоҳе мумкин аст пеш аз шифо ёфтан бемор як чанд рӯз аз ақл бегона шавад. Нишонаи зуҳури

177

суди [афӣи] ва фарорасии рн ҳангоме, ки бояд аз истеъмоли [шӯрбои афӣи] бозистода шавад, ин аст ки худованди ҷузомро дамиш оғоз ёфта, дам кунад, сипас ақлаш шӯрида шавад, баъд аз он пӯст партояд ва сипас дуруст шавад. Агар ўро садар рӯй надихад ва дамиш ба амал наояд, бояд ин тадбирро бори дигар такрор намуд.

Яке аз доруҳое, ки аз барои ин ғараз тавсиф кардаавд, ҷунин аст: афӣи сиёҳи пӯстпартофтаро забҳ намуда, андар замин бигӯронанд то кирм кунад. Сипас бо кирмҳояш берун оварда, бихушконанд ва ба бемори ҷузомаш ба ифрот буда се рӯз ҳар рӯзе як дирамӣ аз он бо шароби ангубин бидиҳанд, то

биошомад. Чарб кардан бо он чизе, ки қувваи афъиро дошта бошад, низ аз барои ӯ судманд аст ва мисоли он равғани зайтунест, ки андар он [афъӣ] чӯшонида бошанд ва ё доруи зерин бувад: афъии сиёҳи пӯстандохтаро гирифта, андар дег кунанд ва бар вай ҳашт укия сиркои тез, як укия об, ду укиягӣ аз шитараҷи тоза ва беҳи луф афканда, бар оташи нарм то нарм шудани мор бичӯшонанд. Сипас, обро аз [гӯпгги] мор биполанд ва бо ин об баъд аз тарошидани ришу мӯи сар даллоқӣ кунанд. Се рӯз чунин бояд кард. Аз истеъмоли доруҳои афъигӣ чунин беморонро пӯсти табаҳ бирезад, гӯшт дигар шавад ва пӯсти дуруст барояд. Вале агар хушкӣ пшддат ёфта бошад, бо доруҳои тариоварандаи гармияшон мӯътадил молшп додани худованди ҷузом андар баъзе ҳолатҳо яке аз тадбирҳои судманд бувад. Андар бинӣ афкандани масалан равғани бунафшаи дорои андаке равғани хайрӣ, ё масалан пихҳри даррандагон, барзаговон ва парандагон ва ё масалан равғани қуст ва доршишиғон низ ҳамчунин аст. Равғани савсан андомҳои атрофиро аз [афтидан] нигоҳ дорад. Ин корро баъд аз поксозӣ кунанд ва пеш аз он зинҳор равғанмолӣ накунанд, ки масомҳо баста хоҳанд шуд.

Аз доруҳои ошомиданӣ барои эшон бу-зурчалӣ ва доруҳои сулоҳа¹⁷² судманданд. Шир яке аз созгортарин доруҳост, ки бо он [ҷузом] дармон кунанд. Онро хусусан ҳанго-ми тангӣ ва душвории нафас, гирифтагии овоз ва андар фосилаҳои миёни навбатҳои истифроғ [ба кор баранд]. Ширро бояд ҳамон лаҳзае биошоманд, ки дӯшида бо-шанд. Яке аз судмандтарини чизҳо барои

[бемори ҷузом] шири меш аст ва бояд аз он ба андозае биошомид, ки гуворидан таво-нист. Агар битавонанд, ки танҳо ба истеъ-моли он кифоят кунанд саҳт судманд бувад, вале агар [ҳамроҳ кардани ягон чизе] ногу-зир бошад, агар битавонанд, ба ғайри нони покиза, исфедбоҳои аз гӯшти барра сохта ва дигар чизҳои бад-инҳо монанд, ки баъд ёд хоҳем кард, дигар ягон чиз бо он ҳамроҳ накунанд. Ҳар гоҳ нафас ба ислоҳ ояд, беҳ-тар он аст, ки тарки шир намуда, аз барои қай овардан, на ба ғарази дигаре рӯй бар чизҳои тез ниҳанд ва бо ёрии доруҳои ёд шуда истифроғ оваранд. Сипас, агар эҳтиёҷ биафтад, дубора то ба ҳадди ёдшуда ба [истеъмоли] шир бипардозанд. (144) Ин тадбирро андар сола бояд як чанд бор тақрор намуд.

Аммо касонеро, ки ҷузом устувор гардидааст, набояд рағ бизананд ва на низ бо доруи қавӣ исҳол оваранд, зеро аз ин фазлаҳои эшон танҳо ба ҳаракат оянд, вале берун нашаванд. Баръакс, бояд ба оҳистагӣ моддаҳояшонро ба сӯи рӯдагон майл дод ва аз берун доруҳои кашандаву ҳалку-нанда ба кор бурд.

Яке аз доруҳои ошомидани аз барои эшон созгор чунин аст: яку ним укия сирко, баробари он қатрон ва се укия фишурдаи каранби ёбоии хомро гирифта, ҳамаро биомезанд ва пагоҳу бегоҳ ба бемор бидиҳанд. Ё аз барои чунин [беморон] бист қирот сӯхонрезаи очро гирифта, бо се укия шароб ва

равгани зард ба эшон бидиханд. Ё аз ангузад ба қадри як ҷавза бигиранд, ё аз унсул даҳ қирот гирифта, бо шароби ангубинӣ ба қадри ҳамчун лесиданӣ қавом ёфтан [биомезанд] ва ё панҷ дирам зираро андар микдоре аз ангубин бигиранд, ки ҳамчун лесиданӣ ба қавом ояд. Аз се то шаш қавас афшураи пудина аз барои эшон хуб аст. Аз моҳии намакин бояд гоҳ-гоҳе баро-бари истеъмоли дору истеъмол кунанд. Аз чизҳои ниҳоят тез ҷуз ба ҳангоми қай ва ҷуз ба тариқи дегафзори гизоҳои истеъмолша-вавда бипарҳезанд. Гоҳечунин [беморонро] бо доғ ниҳодан бар андомҳо ба тариқи саҳт пароканда муолаҷа кунанд, ки мисоли онҳо нармаи сар, дарзҳои косаи сар, буни ҳанҷара, гижгоҳиҳо, паси гардан ва пай-вандгоҳҳои дасту пойҳо мебошад. Бархеҳо гуфтаанд, ки ба ҳангоми якумин бими падид

178

ба болотар аз нарман
он ба ба наздики маҳалли
маҳалли аз он ҷо кӯтоҳ
дирам сар, дигар аз бари
сар ба боло аз маҳалли
дирам сар ва як
дирам аз доғоро
дирам сар

£ доғ бар пешгоҳи сар **он**, як доғ фурутар аз боло аз абру, ки кунанд, як доғ аз бари чап, як доғ аз паси

~: лоғ аз наздики хар ду ~с г бар испурч биниханд. бо доғмони сабуки борик **Дургоҳ** бар сар доғ ниханд. бояд азтаршш бисёр такрор кардан ба ҳадди устухон расонд, то г гипазтоял. Пгп аз ик бояд щсиястн-~ ~1Д.~: 7-гъс;грконоамағз ба **андозе дарятяд**, жи мшочи онро табах **сшах** Бисйрбшвш. **кя** чун чоҳилонро даст **сабук** кабошад. аз тарихи доғиҳи ~; ^2 7

кл аз барон Аз чумла

[**доруи**] бепгае ба шумор ихғат жоимьякоми днгар доруи сулоҳа **Евдурчалӣ** дорои нусхаҳои зиёд '-...-.' —:::z^I\ Хнкд ёд карда

. Яке аз тавсифҳои маъруфи ончтеинаст: аз хар кадрми ҳалилаи сиёҳ ва _ -: -: - ҷ; •: х; :кдй лах дир амӣ, аз дорфилфил **вавч** дирам ва аз беши сафед дуним дирам гипгта. оикӯбанд ва бо равгани гов . бо ангубин маъчун созанд. Як ошо-Існ аз як мисқол то ду дирам буда, " -";_ - ::::• ;хтанитанбақорбаранд. Агар - -::: оа »а-хдорибаробарбодоруимушкба : т '•'-- алд. аз зиёни он биме нахоҳад буд, зерс ^ эрта мушк] подзаҳри вай аст.

Сифати .маъчуне, ки «бузурчалии бузург» юрад. Ин «ҷавондорон» буда, аз ҷузом, барас. баҳак, парюн, оби зард, хориш ва гари кӯҳан суд дорад, хушро мустаҳкам •: >:ад ва фаромӯшхотирӣ бибарад. Вай аз барон хофиза хуб ва аз беҳушӣ судманд *ш^а~* ин доруро донишмандони Ҳинд аз _;охони хеш сохтаанд. Нусхаи он чумин аст: аз хар кадоми ҳалила, балила, смула ва шитараҷи ҳиндӣ чаҳордах дирамӣ, аз хар кадоми гавзи бўё, хирбӯво, пӯсти кун-д\р, му, фу, мурч, дорфилфил, филфилмӯя, норқайсар, нормушк,

кундуша, фишурдаи гшѐзи унсул ва содаи ҳиндӣ ҳашт мисқолӣ за аз беши кабудӣ хуб чаҳор мисқол гирифт-та, ҳамаи доруҳоро кӯфта безанд, вале эгшро чудогона бисованд. Касе, ки онҳоро мекубад, бояд баробари он даҳону бини бибандад ва пеш аз ин даҳону биниро рағғани гов чарб кунад. Сипас, аз фонизи ҳазоинии хуб ва ё фонизи санҷарӣ дуним ман ба мани бағдодӣ бигиранд ва майда карда андар деги оханӣ андозанд ва аз болояш ба андозе об бирезанд, ки гудохта гардад. Ҳар гоҳ ки гудохта шуд, онро аз болои оташ фурӯд ор ва доруҳоро аз болояш пошида, бо вай хуб биомез. Сипас, аз онҳо ба қадри як мисқолӣ фундуқчаҳо бисоз. Ҳар рӯз як дона аз он бо оби нимгарм ва ё набиз ноширо ба бемор бвдеҳ.

Сифати маъҷуни сулоҳа. Ин доруи ҳин-дии бузург буда, ба равиши бузурҷалист ва шо аз барои рехтани миҷгон, сафедии мӯй, (145) дамкӯтоҳӣ, хафакон, сустии иштиҳо, исҳоли беандоза, истиско, яракон, кам-фарзандӣ¹⁷³ ва бавосир суд дошта, пиронро барно кунад ва аз хоришу решҳо суд бахшад. Нусхааш чунин аст: дусаду шаст мисқол сулоҳаи поккардаи шустаро бигиранд, ки он пешоби нарбузҳои кӯҳист. Аз барои он чунин гӯянд, ки онҳо ба ҳангоми бедории шаҳват авдар кӯҳ бар харсанге, ки «сулоҳа» ном дорад пешоб афкананд ва [пешоб] он харсангро сиёҳ карда, худ мисли қири рағғани тунук бигардад. Низ, аз ҳалил, бали-ла, омула, мурч, дорфилфил, даҳмаст, хир-бӯво, қирфа, басбоса, уд, бола, дикора, табошир, акитмакит, баранг ва моқиш ча-ҳор мисқолӣ, аз муқл дусаду шаст мисқол, аз шакари табарзад яксаду чиҳил мисқол ва аз зари сурх, сими холис, миси сурх, оҳан, сурб ва пӯлод ҳашт мисқолӣ бигиранд. Гавҳарҳоро сӯхта, ҳамроҳи доруҳо бикӯ-банд, бибезанд ва ҳамаро бо анғубин ва рағғани гов сиришта, андар бастӯи сабз бигиранд. Як ошомиданӣ аз он як мисқол ва бо шири буз ва ё оби нимгарм бошад. Андар он аз анғубини кафкбаргирифта шасту ҳафт мисқол ва аз рағғани гов сиёҳ чаҳор мисқол ҳамроҳ кунанд. Агар онро бичӯшонанд, боз беҳтар хоҳад буд, зеро он андар бисёу ж рӯз парварда шуда, бирасад.

Сифати сӯхтани пӯлод. Аз пӯлод тахтаҳо бисозанд. Сипас ҳалила, балила ва омуларо бичӯшонанд ва оби онҳоро полида, андар деги мисин бигиранд ва андар зераш оташи нарм биафрӯзанд. Пӯлодро то сурх шудан битафсонанд ва андар он об бизананд. Сипас боз андар оташ ниҳода сурх кунанд

179

ва чун сурх шуд, боз андар он [75] об бизананд ва ҳамин тариқ бисту як бор такрор кунанд. Сипас он обро полида, дурдеро, ки аз пӯлод андар зери он нишаста аст, бигиранд. Баъд дубора дегро бар оташ ниҳода, андар он пешоби гов бирезанд ва оҳанро низ бисту як бор сурх карда, андар он бизананд ва дурдашро бигиранд, то аз он ҳашт мисқол дурд ҳосил кунанд. Бо мис то

ҳосил кардани ҳашт мисқол [дурд] низ чунин бояд кард. Аммо симро бошад бо сӯҳон чандоне бисованд, ки мисли хока бигардад, сипас онро бо оби намак андар кафлези оҳанӣ то хуб сӯхтан бипазанд. Агар насӯзад, андар кафлес микдори андаке аз гӯгирди зард афкананд он гоҳ хоҳад сӯхт. Аз сими [сӯхта] низ ҳашт мисқол бигиранд. Ҳама [сӯхтаҳоро] бояд кӯфт ва бехт.

Сӯхтани зар бад-ин гуна бувад: Бояд зарро чандоне сӯҳон кунанд, ки мисли гард бигардад, лекин бо он як мисқол онук, яъне сурб ҳамроҳ кунанд ва онро низ бо зар сӯҳон кунанд, то ба ҳам гудохта шаванд. Сипас, соате бигуздоранд ва баъд аз он боз бисованд ва бар вай як мисқол сурб биафзоянд. Ҳамаро боз бо сӯхри бисованд, сипас андар кафлес афканда, бар вай оби намак бирезанд ва то нест шудани об ва боқӣ мондани зару сурб бичӯшонанд. Баъд онҳоро андар ҳован чандоне кӯфта, нарм кунанд, ки мисли гард бигарданд ва бо доруҳои дигар биомезанд.

Аммо пок сохтани сулоҳа бад-ин гуна аст: Оби хори хасак ва пешоби говро гирифта, андар чоғаҳи оҳанин бар сулоҳа ба микдоре бирезанд, ки онро панаҳ кунад ва [чоғахро] соате андар офтоби сӯзон биниҳанд. Сипас, онро саҳт молиш дода, оби онро андар чоғаҳи оҳанин биполанд ва се рӯз андар офтоби тафсон биниҳанд. Баъд, онро полида, дурди саҳтшударо бигиранд. Сипас, боз бар сулоҳа оби хори хасак ва пешоби гов рехта, мисли аввала тадбир бикунанд ва ин корро се бор ба такрор иҷро кунанд. Баъд, онро андар офтоб бисту як рӯз биниҳанд, то ситабр шуда, мисли ангубин саҳт ва чун қир сиёҳ бигардад.

Сифати сулоҳаи хурде, ки судаш чун суди сулоҳаи бузург бошад: як бахш аз сулоҳаи поккарда ва чаҳор бахш аз қур (муқл) гирифта, қурро бикӯбанд ва як чанди вазни он ангубин, ҳамин қадар шақар ва ба қадри нимчанди ангубин рағани говро бо онҳо биомезанд ва андар шиша бигиранд. Як ошомиданӣ аз он як мисқол ва бо шири нимгарми гов бувад.

Сифати як доруе, ки аз барои ҷузъм судманд аст: аз ҳар қадоми ҳалилаи сиёҳи покиза, ҳалилаи зарди покиза ва занҷабил ёздаҳмисқолӣ, (146) нонхоҳпанҷдирам, аз ангуҷади хушбӯй се дирам ва аз мавизи поккарда ним маккук гирифта, бо се даврақ об бичӯшонанд, то ду сеяки он биравад ва як сеяк бимонад. Гуфтаанд, ки як даврақ ба чаҳор ратли бағдодӣ баробар аст. Сипас, онро фишурда, биполанд ва бар оби полвдаи он аз ангубин ба қадри қифоят изофа кунанд. Аз ин дору ба бемор як ратл бидиҳанд ва ҳуди ҳамон замон бар тани ӯ рағани гов чарб карда, андар офтобаш нишонанд, то арақ кунад ва ё агар тоқат дошта бошад, бифармоянд, то ҳафтад қадам роҳ рафта, як бор бар паҳдӯи рост, як бор бар чап, як бор бар шикам ва як бор бар пушт бихобад. Ҳафт рӯз бояд ба микдори [лозимӣ] фақат нону ангубин бихӯрад ва доруро аз барои ӯ ҳар рӯз аз нав бисозанд.

Сифати як тило аз барои ҷузъм: мори сиёҳи пӯстафкандаро гирифта, забҳ

кунанд ва бар деге андохта, аз болояш ҳашт уқия сиркои тез, як уқия об ва ду уқиягӣ шитарчи тоза ва беҳи луф афкананд ва бар оташи нарм то нарм шудани мор бичӯшонанд. Сипас онро бо поре полида, устухонҳоро аз гӯшт ҷудо кунанд ва баъд дурдии онро андар шишае бигиранд. Ҳар гоҳ муолаҷа кардан бихоҳӣ, беморро бифармой то мӯи абрӯ ва сар битарошад ва аз ин [тило] се рӯз ;бар вай тило бикун.

Сифати як тилои дигар: як бахшӣ мави-зак, ҳалилаи сиёҳи поккарда ва омула гирифта, бо рағани зайтуни норасид бичӯ-шонанд ва маҳалли беморию баъд аз шустан бо ҷӯшонидаи авсаҷ ва гулнор аз ин тило биолоявд.

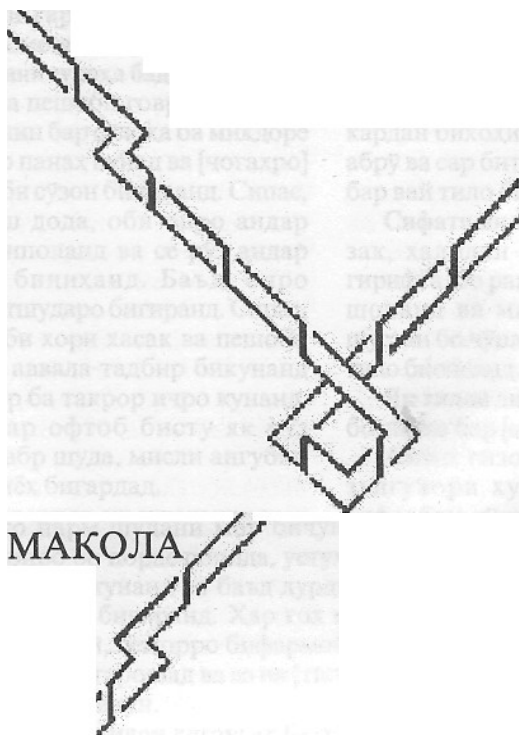
Як тилои дигар: ҳалила ва мозуро сӯхта, бо сирко бар [маҳалли дард] тило кунанд.

Аммо ғизоҳои эшон ҳар гуна ғизои зудгувори хубкимус буда, мисоли он исфедбӯи гӯштҳои паррандаҳои маъруф ва моҳии тозаи сабукгӯшт бо дегафзор-хоест, ки аз онҳо чора набошад. Ғизои аз ҳама хуб барои эшон нони ҷави поккарда, нони гандуми румӣ, ошомҳои аз инҳо

180

сохташуда ва тараҳои тоза мебошанд. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки бо [ҷав ва гандуми румӣ] масалан чугундар, турб ва гандано биомезанд. Хусусан пеш аз поксозӣ набояд аз истеъмоли чизҳои буррандае аз қабилӣ кабар, розиёна ва гандано ғофил монд, зеро инҳо ғизоҳои эшонро аз фазлаҳо пок карда, фазлаҳоро барои ронда шудан омода созанд. Ҳар гоҳ доруҳои сутуда ба кор бурдӣ, ин тадбирро низ ба кор бибар. Моҳии шӯр андар ин бобат барои эшон саҳт хуб аст ва мо инро бештар ҳангоме бидиҳем, ки эшонро қай ва исҳол овардан бихоҳем. Каранб ба ҳосият аз барои ҷунин [беморон] судманд бувад ва нон

бо ширу ангубин низ аз барои эшон нофеъ аст. Анҷир, ангур, мавиз, бодоми бирён, хасакдона, донаи санавбар ва ҳар чӣ, ки аз инҳо бисозанд, ҳама аз барои эшон созгоранд. Бояд андар як рӯз ба қадри гувориш ду бор ғазо бихӯранд. Як бор барои эшон зиён дорад. Ба ҳангоми авҷ гирифтани беморӣ ҷуз андаке шароб нахӯранд ва ҳангоми ором ёфтани беморӣ агар аз шароби тунуки ғайри кӯҳан ба микдори мӯътадил биошоманд, равост. Аммо рехтагии мӯи абрӯвон ва монанди онро бо дармонҳои «бемории рӯбоҳ» ва ғайри он, ки андар Китоби орастагӣ ёд хоҳем кард, муолаҷа кунанд.

МАҚОЛАИ НАХУСТИН

АНДАР Б АЁНИ ҶАРОҲАТҲОИ ДҶУТАШАВ АНД А

Фасли нахустин: гуфтори ҳамагони андар баёни гусастани пайвастагӣ

Мо андар Китоби нахустин намудхое аз гусастагии пайвастагиро бар наҳве баён кардем, ки андар он гуна мавзев вочиб буд. Ҳоло мо мехоҳем ба хулосае аз ҳолати онҳо ишора кунем, то пеш аз овардани баёни бештаре моро бояд як андоза огоҳие аз он бошад.

Пас, мегӯем: Мо ҳангоми [муолаҷаи] бархе аз андомхое, ки пайвастагии онҳо гусасга аст, мехоҳем то пайвастагии онҳоро чуноне, ки буд, боз орем ва мисоли ин гуна [андомҳо] гӯшт аст, вале ба ҳангоми [муолаҷаи] бархе дигар, агарчи пайвастагии онҳо дубора боз наояд ҳам, мехоҳем бо ёрии ягон чизи муҳофазаткунанда ба ҳам расидагии онҳоро нигоҳ дорем. Мисоли ин устухонхост, вале на устухонҳои кӯдакону бачагон, зеро ба ҳангоми [гусастагии устухонҳои] эшон умеди боз пайвастан ҳасг. Оид ба асабҳову рағҳо бошад, гурӯҳе аз пизишкон гуфтаанд, ки онҳо дубора пайваст нахоҳанд шуд, балки гоҳе ба сабаби нигоҳдорандае, ки болои онҳоро пӯшида, онҳоро ҷамъ медорад, як баҳамрасии часпонандае андар миёни онҳо боқӣ бимонад. Гурӯҳи дигаре гуфтаанд, ки ин ҳол танҳо андар шараёнҳо мумкин нест, вале Ҷолинус (147) ақидаи эшонро рад карда гуфтааст: «Ба шаҳодати таҷриба ва ба раво доштани қиёс гоҳе шараёнҳо нӯ бисабзанд». Шаҳодати [таҷриба] ин аст, ки ӯ шараёнро андар зери босалиқ ва шараёнҳои гижгоҳӣ ва соқро дида аст, ки сабзидаанд. Раво будан аз ҷиҳати қиёс бад-ин гуна аст: устухон тарафи аз ҳама сахтест, ки ҷуз ба нудрат ва он ҳам андар кӯдакон дубора насабзад, вале гӯшт бошад тарафи аз ҳама нармест, ки бисабзад.

Рағзову шараёнҳо бошанд андар миёни устухон ва гӯшт биистанд ва бинобар он ҳоли инҳо бояд миёнаи ҳоли онҳо буда, камтар аз гӯшт ва бештар аз устухон пазирои сабзиш бошанд. Пас, агар чок ками хурд ва тан тару нарма бошад, бояд бисабзад, вале ба ҳангоми акси ин нахоҳад сабзид. Ин намуд аз исбот хитобист ва такаҷоҳи асосӣ таҷриба бувад.

Фасли дуввум: хулосае андар баёни ҷароҳатҳо

Аз миёни андомҳо андомҳоеанд, ки агар андар онҳо ҷароҳати саҳт зиёнвар биафтад, андар бештари ҳолатҳо ба марг бианҷомад ва гоҳе ба нудрат боиси ҳалокат нахоҳад шуд. Мисоли инҳо обғаҳ, мағз, гурда, рудағони борик ва ҷигар мебошад, вале агар [ҷароҳати ҷигар] сабук бошад, ҳудованди он раҳидан битавонад. Аммо ба ҳангоми рӯй додани ҷароҳати дил умеди зиндагӣ нест. Касонеро, ки андар шикам ҷароҳат рӯй

183

диҳад ва андар ин ҳангом ба маниши гаштан, ё ҳукак ва ё шикамрав гирифтор оянд, аксарияти эшон бимиранд. Агар ҷароҳат андар маҳалҳое чун сари мушакҳо, охири онҳо ва хусусан баҳши асабноки онҳо ҷой дошта бошад, ки бояд андар он ҷойҳо омосу дарди саҳт ба амал ояд, вале андар ин ҳангом омос рӯи надихад, ин далолат бад-

он кунад, ки офат андарун пинҳон аст ва моддаҳо ба сӯи он шитофта, барои ҷароҳат чизе боқӣ намонда аст. Бояд бад-он ҳукмҳои миёни решҳову ҷароҳатҳо муштараке таам-мул кунӣ, ки мо онҳоро андар боби решҳо ёд кардем ва [баҳше аз] онҳоро аз барои он то ба ин боб пас гузоштем, ки муносиби мо ҳар чи муносибтар баён кардан буд.

Фасли севвум: гуфторихамағони андар баёни дармони ҷароҳатҳо

Ҷароҳатҳои гушти берун аз ин ҳол нестанд, ки ё чоки содаи рост, ё чоки гирд, ё чоки сергӯша ва ё чоке бошад, ки ҳамроҳи он миқдоре аз гӯшт коста бошад. Гоҳе мумкин аст [пӯшидаи] андарун рафтаи гузоратор ва гоҳе кушода бошанд. Барои ҳар кадом аз инҳо тадбири хосест, вале ҳама андар [76] бастанӣ хуни ҷоришаванда ба ҳам анбозӣ доранд, ки мо аз барои он як боби [ҷудогона] овардаем. Гоҳе ба қадри мӯътадил рафтани хун мумкин аст аз барои ҷароҳат хуб буда, пеши омос, табиш ва табро бигирад. Беҳтарин иноят ба ҳангоми [муолаҷаи] ҷароҳатҳо ин аст, ки онҳоро омосидан нагузоранд, зеро ҳар гоҳ агар омос падида наояд, муолаҷа намудани ҷароҳат муяссар бигардад. Аммо агар андар ин ҳангом омос ҷой дошта бошад ва ё кӯфтхӯрдагӣ ва вайроние афтода бошанд, ки ба изофаи ҷароҳат андар миёни он хун ҷамъ шуда, омосу рим падида овардан бихоҳад, то агар онро чора ва омосро муолаҷа накунанд, ҷароҳатро муолаҷа кардан натавонанд. Агар андар миёни кӯфтхӯрдагӣ хун банд шуда бошад ва агар он ба миқдори қобили эътибор буда, боиси азҳамкашидагӣ бигардад, бояд зуд ба ҳал сохтани он

пардохт. Ин корро аз тариқи ба зардоб табдил додану сипас ҳал кардани он анҷом бидиҳанд ва ин бо ёрии ҳар гуна [доруи] гарму нарме муяссар бигардад, ки аз ҷумлаи доруҳои ёдшуда буванд. Бинобар ин агар хун ба таври кофӣ нарезад, бояд онро ёварӣ кард.

Агар чок содаи рост буда, чизе аз он наафтаида бошад, аз барои тадбири он [корҳои зерин] кифоят кунанд: баъд аз нигоҳ доштани мизочи андом ва кӯшидан аз барои он, ки то ҷуз хуни табиӣ чизе ба сӯи андом наояд, [ҷароҳатро] кашида бибандӣ, чизҳои равғанӣ ва обнок ба он нарасонӣ ва ба ягон

чизе, хоҳ муй бошад ва хоҳ ғайри он, нагузорӣ, ки андар миён биафтад. Агар чок бузург буда, атрофи он ба сабаби гирду аз ҳам дур ва гуногуншакл будан ва ё ба сабаби кам шудани миқдори на чандон бисёре аз гӯшт ба ҳам ҷамъ наоянд, илоҷи ин дӯхтан буда, аз тариқи ба кор бурдани доруҳои хушккунандаи пасгардонандаи модда ва ба кор бурдани доруҳои часпонандае, ки баъд ёд хоҳем кард, ба ҷамъ шудани рутубат роҳ надиханд. Агар ҷароҳат саҳт жарф бошад, андар ин ҳангом низ бисёр вақт бастан онро бичаспонад ва ба кушодани он эҳтиёҷ наафтад. Гоҳе агар мумкин бошад, эҳтиёҷ ба кушодан биафтад ва ин ҳангоме бошад, ки бо банд саҳт бастан он суд набах-шад, чунон ки мо инро баъд баён хоҳем кард ва ё хусусан ҷароҳат чандоне жарф биафтад, ки онро аз бун бастан нашавад ва ба иллати сустӣ, дард ва дигар ҳолатҳои, ки мо онҳоро андар боби решҳо ёд хоҳем кард, модҷаҳо ба сӯи он битарованд.

Ҳар гоҳ ба кушодани он эҳтиёҷ биафтад, ночор бояд бар даҳони он пунба ва ягон чизи бад-он монандро биниҳанд, то тарии онро бичинад. Хусусан агар ҷароҳат андар ҷое биафтад, ки чунончи ёд кардем, онро аз бун бастан нашавад, ё (148) истодаш тавре бошад, ки моддаи бад аз он таровидан натавонад, ё агар андар вай ягон устухоне бошад, ё сӯрох-сӯрох шуда¹⁷⁴, ба реши равон табдил ёфта бошад ва ё андар он рутубати бисёр бад падида омада бошад, андар ин ҳолатҳо чунин ҷароҳат ҳукми решро дорад, наҷароҳатро.

Донишманд¹⁷⁵ гуфтааст: «Агар ҷароҳат-ро часпонвдану сабзонидан бихоҳанд, ба банде эҳтиёҷ дорад, ки ҳар ду лаби онро ҷамъ созад, вале агар эҳтиёҷ ба рӯидани гӯ-шт дошта бошад, бад-ин гуна [бастан] эҳти-ёҷ наафтад, лекин як бор ба банде ниёзмандӣ

184

бошад, ки чирк аз даҳони ҷароҳат бикашад ва як бори дигар ба банде, ки доруҳо бар вайнигоҳ доштан тавонад».

ӯ гӯяд: «Бикӯш, то даҳони ҷароҳатро фа-роғие бошад. ки чирк пайваста ба табъи хеш аз он битаровад, яъне, ё андар он шикофе бикунӣ ва ё ба ӯ шакли муносибе бидиҳӣ. Ман боре ҷароҳати бузургеро, ки зераш ба наздики зону ва

даҳонаш андар рон буд, аз ғайри кушодани даҳони дигаре аз фурусӯ ба наздики зону беҳ кардам, лекин ронро бар ҳайъате ниҳодам, ки зери ҷароҳат ба барсӯ ва даҳонаш ба фӯрусӯ бигардиданд ва бино-бар ин ҷароҳат аз ғайри шикоятани фурусӯи он беҳ шуд. Бозуя каф ва дигар андомхоро низ тавре овехтам, ки даҳони ҷароҳат ҳамеша ба фурусӯ бошад». Ин буд гуфтаи ӯ.

Мо мегӯем: Гоҳе мумкин аст ҷароҳат ба ҷое биафтад, ки туро пурра буридан ва ҷудо сохтани андом лозим ояд. Агар аз ҷароҳат гӯшти зиёде қатъ шуда бошад, пас он ба доруҳои рӯёнандаи гӯшт ниёзманд бувад ва он чн. ки хушкӣ оварда, пеши [таровидани модларо бад-он сӯ] бигирад, кифоят нест, балки бошад, ки доруи хушккунанда ва боздоранда аз ҷиҳати пас гардонидани моддаи сабзиш зиён ҳам оварад. Гоҳе умқи [ҷароҳат] ва коҳиши устухон ба ҷое бошанд, ки ба тамомӣ сабзидан натавонад ва фурурафта боқӣ бимонад ва ҳамчунин гоҳе мумкин аст чунин иттифоқ биафтад, ки гӯшт беш аз миқдори лозимӣ бисабзад ва ҳамчун гӯшти фузунӣ боқӣ бимонад. Ба беморе, ки ҷароҳати ӯро гӯшт сабзонидан бихоҳанд, бояд ғизои сутудайи хубкимус дод.

Мумкин аст доруи гӯштрӯёнанда ба ҷое

бошад, ки гушт рӯёнидан битавонад, вале агар пӯст тамоман канда шуда бошад, онро рӯёнидан натавонад, баръакс, ба ҷои он гӯшти сахте бирӯёнад, ки бар вай ҳаргаз мӯй нарӯяд. Аммо рағҳо бошанд, бисёр вақт шоҳаҳои онҳо аз нав зода шаванд ва ҳамчун гӯшт бирӯянд.

Аз миёни ҷароҳатҳо бархе хатарноканд ва мисоли ин ҷароҳатҳост, ки андар асабҳо ва сарҳои мушакҳо биафтанд. Мо инҳоро андар боби ҳолатҳои асабҳо ёд хоҳем кард. Бисёр бошад, ки аз паси онҳо аразҳои нохуши бад рӯй диҳанд. Масалан, пас аз ҷароҳати сари мушак ранг бигардад, набз баъд аз думодумию хурдӣ биафтад ва ба беҳушию афтидани қувват бибарад. Гоҳе аз паси чунин [ҷароҳат] ташаннуҷ рӯй диҳад. Ҳамчунин, пас аз воқеъ шудани ҷароҳат андар пеши зону ва ба наздики кулчаи он аразҳои номақбули баде падида оянд, ки ҳалоккунанда буда, кам биафтад, ки бемор аз онҳо раҳой ёбад. Ҳар гоҳ ба ҳангоми ин гуна ҷароҳатҳои мушакӣ ташан-нуҷ рӯй диҳад ва ҳеҷ дармон напазирад, мушакро бар паҳно бибуранд ва бар бекор мондани мушак розӣ шаванд, лекин то вақте ки барои дармони ташаннуҷ ва ошuftагии ақд бо ягон василаи дигаре имконият ҳаст, ин корро ба таъхир биандозанд. Масалан ба ҳангоми ҷароҳати зону гоҳе бад-он эҳтиёҷ биафтад, ки онро ба чалепо чок карда бикушоянд ва ба ҳангоми омосҳо, решҳо ва ҷароҳатҳои он аз рағ задану исҳол овардан ёрӣ бигиранд ва ҷароҳатро то бағоят пок шудани [бемор] аз сабзидан боздоранд ва сипас би-сабзонанд.

Ҷасли ҷаҳорум: андар шинохтани қувватидорухое, кигуштро бирӯёнанд, бичаспонанд, бипӯшонанд ва бихӯранд

Бвдон, ки доруи гуштруёнанда доруест, •31 хуни дурустро ҳамчун гӯшт бибандад. Агар ўро хушкиоварии сахт бошад, хуни :-^ро ооз дорад ва моддаи гӯшт падида _ . л Еллаг агар онро зудояндагии қавӣ ' - - -- лтнро аз ҷой бурда равон кунад ва бо ҳамин моддаи аз барои гӯшт мавҷудро нест созад. Бинобар ин бояд дору на ба ^н~озаи бисёр, балки то ҳадди муайяне хушксозанда бошад ва низ на ба таври :-:~:~лоят қдвӣ зудоянда, балки камтар ва ба андозае зудоянда бошад, ки аз ғайри сӯзиш овардан чиркро бизудояд. Ба қабзкунан-

дагии қобили мулоҳаза низ эҳтиёҷ нест. Инчунин, бояд дору ба ҳасби эҳтиёҷи мизочи ҷароҳат ва реш гарм ва ё сард бошад. Агар [мизочи онҳо аз ҳадди эътидол] берун омада бошад, ба андозаи ин беруноӣ [доруи] зидди он ба кор бибаранд, вале агар ба андозаи қобили эътибор берун наомада бошад, бо ҳамшакли он [муолаҷа кунанд]: аз барои ниҳоят гарм доруи ниҳоят гарм ва аз барои ниҳоят сард доруи ниҳоят сард ба кор бибаранд. Ба изофаи ин ҷӣ гуна андар он маҳал таъсир кардани доруро ба назар бигиранд, то агар ба ифрот мизочро бад

185

мекарда бошад, акси онро ба кор бибаранд. Аммо доруҳои часпонанда он дору-ҳоеанд, ки ду лаби аз ҳам дурро бо ҳам ҷамъ созанд. (149) Онҳоро бояд танҳо бар сатҳи [ҷароҳат] ба кор бурд, то бо намии андар гавҳари хеш дошта ду лаби онро ба ҳам бичаспонанд. Агар андар ин ҳол хун ҷой дошта бошад, [доруҳои часпонандаи хоси он] чунин доруҳоеанд, ки хуни андар ҷароҳат бударо зуд ва пеш аз гандидан бихушконанд ва ба таври кофӣ часпонанда бошанд. Агар ин доруҳо қувваи хушксозан-даи бештаре надошта бошанд, чунин кор кардан натавонанд. Лекин на бояд онҳо зудоянда бошанд, аз баҳри он ки зудояндагӣ муҳолифи мақсад аст, зеро мақсад аз он хуни мавҷударо ба [чизи] ширешмонанду часпак табдил додан буда, зудояндагӣ ин хунро зудуда, бибарад ва моддаеро равон созад, ки имконияти аз он падида омадани часпакӣ бувад. Ин гуна [доруро] лозим нест, ки мисли доруҳои гӯштруёнанда камтар

хушксозанда бошад, аз баҳри он ки доруҳои гӯштруёнанда эҳтиёҷ бад-он доранд, ки модда ба сӯи ҷароҳат битаровад ва хушксозандагӣ бошад ин моддаро таро-видан нагузорад, вале доруҳои часпонанда бошанд ба [таровидани модда] эҳтиёҷ надоранд, балки ба хушконидани қавитару қабз сохтани андаке ниёзманданд.

Доруҳои кашандаю пӯшонанда бошанд, беш аз ҳар ду гурӯҳ ба қабз кардан ҳоҷат доранд, зеро онҳо бояд чизеро, ки ба табъ аз ҳама беш хушктар аст, яъне пӯстро, бихушконанд ва низ бояд ҳам тарии бегона ва ҳам тарии аслиро ба таври қавӣ хушк созанд. Аммо [доруҳои] пеш аз инҳо ёд шуда бошанд

эхтиёҷ бад-он доранд, ки рутубати бегонаро бештар ва рутубати аслиро ба андозаи часпаку ситабр гардидан, на ба андозаи коҳиш ёфтани гавҳари он, бихушконанд.

Аммо доруҳои хӯранда ва коҳишди-ҳандаи гӯшт бояд саҳт зудоянда бошанд.

Фасли панҷум: андар баёни шикофтани ҷароҳат ва ғайри он, ки ба кушодан эҳтиёҷ дошта бошанд

Ҷолинус гуфтааст: «Бояд аз маҳалле ҷоқ кард, ки ниҳоят барҷаста ва ё аз ҳама тунук-тар бошад ва рӯи шикофӣ ба сӯе бошад, ки аз он сӯ рим ба фурусӯ таровидан битаво-над». Бояд ба ҳангоми шикофтан ба истис-нои баъзе ҳолатҳои мо ёд карда оҷанғҳо ва чинҳоро бар вачҳе риоят намуд, ки андар боби хурочҳо ва кафгиракҳо ёд кардем. Аммо ба ҳангоми шикофтани масалан пайғула ва зери бағал бояд равиши ҷоқ ба равиши табиӣ пӯст биафтад. Сипас, бар маҳалли шикофтагӣ аз доруҳои андар ҷадвалҳои доруҳои сода оварда шуда он доруҳои хушконандаеро биниҳанд, ки сузонанда набошанд. Куфтаи кундур андар ин ҳангом бештар аз ҳуди кундур аст, аз баҳри он ки вай бештар қабзкунанда бувад. Ба ҳангоми ҷароҳатҳо, ҷун онҳоро шикофӣ, маслаҳат он аст, ки бад-онҳо ҳеҷ об нарасонӣ. Агар ин кор ногузир лозим ояд ва бемор тоқати гармоба накардан надошта бошад, бояд ҷароҳатро андар зери марҳамҳои созгоре гӯронида, онро бо пораҳои андар равған тар карда ба гунае бипӯшонанд, ки обу намии гармобаро ба ҷароҳат расидан нагузорад ва ё [77] аз ҳилаҳои андар ин бобат мумкин буда ягон ҳилаеро ба кор бибаранд.

Фасли шашум: андар тадбири ҷароҳатҳои дорои омос ва дард

Ин гуна ҷароҳатҳо ниёзманди эҳтиётанд ва бояд ба таври қатъӣ мӯътақид буд, ки то омос таскин наёбад, ба ҳеҷ вачҳ ҷароҳат пӯшида нашавад ва [таскини омос] танҳо бо ёрии он доруҳои муяссар бигардад, ки якум хушксозандаю сардиовар ва сониян нармсозанда бошанд. Низ бояд андар ин ҳангом ҷумлаи илочҳои омосҳоро ба кор бурд. Яке аз тадбирҳои хоссе, ки ба изофаи он аз барои [омосҳои] ҳамаи андомҳо аз сар то пой ба таври умумӣ суд дорад, тадбири зерин аст: як дона анори ширинро гирифта,
186

андар шароби мозу бичушонанд ва онро бар маҳалли [омос] зимод созанд.

Бояд ҳоли омосро тааммул кард, ки ба кучо ҳамекашад. Масалан, агар ту марҳами сиёхро ба кор бурда, дидӣ, ки сурхии ҷароҳат бештар шиддат ёбад ва ё обида кунад, пас бештар ба истеъмоли доруҳои сардиоваранда ва марҳами сафед рӯй овар, вале агар дидӣ, ки ба ҳангоми истеъмоли марҳами сафед [гӯшти] он ҷунбон ва ё саҳт ҳамешавад, марҳами сиёҳ ва ё ғайри онро ба кор бибар.

Фасли ҳафтум: тадбири ҳамагонии ҷароҳатҳои даруни ва берунии андомҳои дарунӣ

Ғараз ба хангоми эҳтимоли порашави ва шикоятҳои дарунӣ ин аст, ки вайро фароҳам оваранд, хунро андарун саҳт шудан нагузоранд ва пеши хунравӣ биғиранд. Мисоли доруҳои аз барои ду ғарази аввал судмавд балбӯсе аст, ки андар сирко пухта бошанд. Ё аз қантуриюни бузург як дирамсанг ба бемор бидиҳанд. Гили маҳтум андар ин бобат суди бузург дорад. Аммо мисоли он чи, ки аз барои боз допггани хунравӣ ба бемор бидиҳанд, яку ним донг тухми банг бо оби ангубин ва дигар дору-ҳоест, ки андар боби манъи хунравӣ ва хун-партоӣ ёд шудаанд.

Оид ба ҷароҳат ва шикоятҳои беруни бошад, доншпманд гуфта аст: «Агар маро-қи шикам дарида, бархе аз рӯдаҳо берун омада бошанд, бояд (150) ҷи гуна ҷамъ кар-да, ба андарун даровардани рӯдагонро до-нист. Агар микдоре аз ҷодарпнх, берун омада бошад. бояд бидонпст, ки оё онро бо банди устуворе бастан шояд, ё не, оё ҷароҳатро бидӯзанд, ё не ва дӯхтанаш ҷи гуна аст?»

Ҷолинус ташреҳи марокро ёд карда аст ва мо нӯ онро андар боби ташреҳ ёд кардем. У гӯяд: «Мувофиқи он чи, ки мо андар баёни ташреҳ ёд кардем, маҳалли ду бари миён агар бидарад, камхатартар аз маҳалли бухра бувад. «Бухра» миёни тан ва «хисрайн» ҳар ду барест, ки аз б_ухра ба микдори ҷаҳор ангупгт дуранд». У гӯяд: «Аз баҳри он, ки агар андар маҳалли бухра ҷок биафтад, хангоми он рӯдаҳо бештар берун оянд ва баргардонидани онҳо душвортар бошад, зеро ягона ҷизе, ки онҳоро нигоҳ бидорад, ҳар ду мушаки ба дарозии тан фурудоянда буда, онҳо аз сӯи сина ба сӯи устухони тихигӯх фуруд оянд. Бинобар ин, ҳар гоҳ яке аз он ду мушак пора шавад, аз баромадани бархе аз рӯдагон ва барҷастани он аз тариқи ин порашавӣ ҷора нест. Аз баҳри он ки мушакҳои андар ду бари шикам буда онҳоро бифшпоранд ва андар миён ягон мушаки кавие нест, ки онҳоро нигоҳ дорад. Агар ҷунин рӯй диҳад, ки ҷароҳат бузург бошад, якчанд рӯда берун ояд ва даровардани онҳо бештар заҳматталабу душвор бувад. Ба хангоми ҷароҳатҳои хурд агар ҳуди ҳамон лаҳза зуд ба даровардани рӯда нашитобанд, рӯда ба сабаби он бодҳое, ки андар он зода

шаванд, дам андохта, бузург бигардад ва аз он сӯроҳӣ даромадан натавонад. Бинобар ин неқфарҷомтарини ҷароҳатҳое, ки андар мароқи порашуда биафтад, онест, ки аз ҷиҳати бузургӣ мӯътадил бошад».

Ў гӯяд: «Ин гуна ҷароҳатҳо ба як ҷанд ҷизҳо ниёзманданд: нахуст, бояд рӯдаи баромадаро бад-он ҷое пас гардонид, ки хосси ўст; дуввум, бояд ҷароҳатро дӯхт; севвум, бар вай бояд доруи созгор гузошт; ва ҷаҳорум бояд кӯшид, ки ягон андоми шарифро аз барои он ягон хатаре нарасад».

Агар хурдии ҷароҳат ба ҷое бошад, ки моро имконият надихад, то рӯдаи барома-даро пас бигардонем, андар ин ҳангом бояд ё он бодро ҳал намуд ва ё

чокро фарохтар сохт. Агар бодро ҳал кардан битавонӣ, аз хама беҳтар аст. Сабаби дам андохтани рӯда сардии ҳавост. Бинобар ин бояд исфанҷеро андар оби гарм гӯтонида, бифишоранд ва бо он гармибандӣ кунанд. Агар шароби қабз-кунандаро гарм кунанд, низ аз барои ин ҷойгоҳ судманд аст. Аз баҳри он ки вай беш аз гармсозии об гармӣ бахшад ва рӯдаро қавӣ созад.

Агар ин илоҷ дамиши рӯдагонро ҳал накунад, бояд тадбири васеъ сохтани ҷаро-ҳатро ба кор бурд. Созгортарини афзорҳо аз барои ин гуна шикофтан афзорест, ки бо номи «шикофандаи носурҳо» маъруф аст. Аммо аз истеъмоли кордҳои шикофандаи дудамии нӯгтез бояд ҳазар кард. Созгор-тарин шаклҳо ва намуди истоди бемор ба ҳангоми рӯ ба фурусӯ будани ҷароҳат шакл ва истоди рӯ ба барсӯст ва ба ҳангоми рӯ ба барсӯ будани ҷароҳат шаклу истодест, ки рӯ ба фурусӯ бошад. Ғаразе, ки андар ин ду ҳолат туро мурод аст, бояд он бошад, ки дигар рӯдагон бар фарози рӯдаи беруномада наафтанд ва бар вай гаронӣ наоваранд. Ҳар гоҳ чунин кор кунӣ ва ё чунин коррб¹ мақсади хеш қарор бидихд, бидонӣ, ки агар ҷароҳат андар ними рост аст, бояд беморро каме бар ними чап бигардонд ва агар андар ними чап аст, бояд ўро каме бар ними рост майл дод. Ҳамеша оҳанги он кун, ки ноҳияи андар вай ҷароҳат бударо бартар аз ноҳияи дигар бидорӣ. Ин дастур барои ҳамаи ҷароҳатҳо умумист.

187

Агар ҷароҳат бузург бошад, барои пас аз баргардонидани рӯда ба шикам нигоҳ доштани он андар ҷои хосси худ эҳтиёҷ ба хидматгори чобук биафтад, зеро ў бояд ҳамаи маҳалли ҷароҳатро бо даст аз берун дошта кашида ҷамъ созад ва андак-андак онро аз барои дӯзанда раҳо кунад. Андар айни ҳол қасди бахши дӯхтаи ҷароҳат намуда онро то пурра ва мустаҳкам дӯхта шудани ҷароҳат кам-кам ҷамъ карда, нигоҳ дорад».

Ман бароят беҳтарин тариқай дӯхтани шикамро тавсиф намуда меғӯям: Азбаски чизи мавриди эҳтиёҷ ин аст, ки бояд миёни сифоқ ва мароқ пайваста шавад, бинобар ин туро лозим аст, ки андар оғози дӯхтан сӯзанро аз берунӣ пӯст ба сӯи дарун бизанӣ. Ҳар гоҳ сӯзанро андар (151) пӯст ва андар мушаке даровардӣ, ки ба дарозии шикам рост фуруд омада аст, гӯшаи сифоқи андар ин сӯи бударо ба ҳоли хеш гузошта, андар он сӯзанро надарор ва сӯзанро андар гӯшаи дигаре дароварда, аз дарун ба сӯи берун бигузарон. Чун сӯзанро гузарондӣ, бори дуввум низ аз худӣ ҳамин гӯшаи мароқ аз берун ба сӯи дарун гузаронида, гӯшаи сифо-қи андар ин ҷониб бударо ба ҳоли худ бигу-зор ва сӯзанро авдар гӯшаи дигар зада, аз дарун ба берун бигузарон. Баробари гузаронидани сӯзан аз сифоқ онро аз гӯшаи маро-қи андар ин ноҳия буда низ бигузарон ва ҳамин тариқ то аз ҳамац он гузаронидани сӯзан [корро бояд

давом дод]. Сипас, низ аз ҳамин бар сар карда, онро бо гӯшае бидӯз, ки аз сифоки адцар бари берун буда асг. Сӯзанро аз пӯсте берун ор, ки ба наздики он ҷой дорад. Сипас сӯзанро дубора андар он пӯст даро-варда гӯшаи сифоки андар ҷониби дигар бударо бо ин гӯша аз мароқ бидӯз ва [сӯзанро] аз пӯсте берун ор, ки андар ноҳияи он ҷой дорад. Ин корро ба ҳамин тартиб пай дар пай то пурра дӯхта шудани ҷароҳат давом деҳ.

Аммо ҷи гунагии масофаи миёни ду кӯк бошад, бояд аз васеъгӣ ва тангии ба исроф эҳтиёт шуд, зеро кӯки васеъ ба таври лозимӣ намедарад ва кӯки танг пӯстро бидарад. Ришта агар зеҳӣ бошад, бар буридан ёварӣ кунад ва агар нарм бошад, биканад. Бинобар ин миёни нармию саҳтӣ ихтиёр кун. Ҳамчунин, агар кӯкро андар пӯст саҳт нишаста бизанӣ камтар бидаронад, вале бахше аз ришта андаруни ҷароҳат боқӣ монда, ҷароҳат насабзад. Андар ин ҳол низ ҳадде миёнаро нигоҳ дор.

188

[Ҷолинус] гуяд: «Низ, ба ҳангоми дух-тани шикам часпонидани сифоқ бо мароқро мақсади хеш қарор бидеҳ, зеро аз баски он асабнок аст, ба душворӣ бо ин бичаспад ва сабз шавад».

Бархе аз [пизишкон] онро бар тариқаи зерин бидӯзавд: Бояд сӯзанро андар шерозаи берунии мароқ зада, ба сӯи андарун бигу-заронӣ ва ҳар ду шерозаи сифоқро ба ҳоли хеш бигузори. Сипас, сӯзанро пас бигардонӣ ва аз ҳар ду шерозаи сифоқ бигузаронӣ, вале ин дафъа аз ҷиҳате бигузаронӣ, ки ҳилофи ҷиҳати оғозкардаат бошад. Баъд, сӯзанро андар шерозаи дигаре аз ду шерозаи мароқ бигузарон ва [дӯхтанро] ҳамин тариқ давом бидеҳ. Ин намуди дӯхтан беҳтар аз он наму-ди омиёнаест, ки бо як кӯк задан ҳар ҷаҳор шерозаро фаро бигаравд. Зеро бо он намуди дӯхтане, ки пеш аз ин мо ёд кардем, низ гоҳе сифоқ авдар паси мароқ ба таври устувор пинҳон гардида, бо вай бипайвандад.

[Ҷолинус] гӯяд: «Сипас, бар вай ягон доруи сабзонанда бинеҳ».

Ба ҳангоми ин гуна ҷароҳатҳо эҳтиёҷ ба бастан аз ҳама бештар аст. [Як даст] тибитро андаке андар рағани гарми зайтун тар карда, аз зери ҳар ду бағал то ҳар ду мезаной [бар бемор] бипечанд. Ҳамчунин, [78] низ онро бо ягон чизи нармкунандае аз қабили рағанҳо ва луобҳо тар бисозанд.

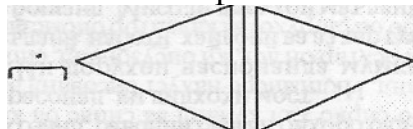
Агар ҷароҳат то ба рӯдаҳо расида, онҳо низ маҷрӯҳ шуда бошанд, тадбири он низ ба гунаест, ки мо ёд кардем, вале бояд [бандинаро] хусусан ҳангоме бо шароби сиёҳи қабзкунандаи нимгарм тар нигоҳ дошт, ки агар ҷароҳат ба [рӯда] расида ва ё аз он гузашта бошад. Рӯдаи рӯзадор албатта аз ҷароҳате, ки авдар вай афтида аст, шифо нахоҳад ёфт, аз баҳри он ки ҷирми вай тунук ва дорои рағҳои зиёд буда, ба табиати асаб наздикӣ дорад, зарда ба сӯи он бисёр бирезад ва ба иллати аз ҳама наздиктар ҷой гирифтани ба ҷигар гармияш зиёд

асг. Аммо бахшҳои фурӯсӯи шикам бошанд, азбаски онҳо аз ҷиҳати табиат ба ғӯшт наздикӣ доранд, мо онҳоро бо камоли боварӣ муолаҷа кунем.

Ҷолинус андар китоби «Хилату-л-буръ»¹⁷⁶ гуфтааст: «Ба ҳангоми пора шудани мароқи шикам бо сифоқ бояд оҳанги дӯхтане кунӣ, ки ба ҳангоми он сифоқ бо мароқ бичаспад, зеро вай асабӣ буда, бо ғайри хеш дер пайваست бигардад». Ин ба гунае аз дӯхтан муяссар шавад, ки мо ёд

681

ЮШКЕВН *ш* пгенохвй вй ви^ливп гошйъвн вд пгес(ихо эхвхойвЪ осъвйа як) ^хэввКЛт вхфАл нинЛъ «асК-н-Лхвци^х» идохия йвМгу

m

:хэв нинАъ

охно инвховд ипйвга вй вшХлэо •хоэн оявй всГвоАй¹ ийивл ивни^нвд хвхойв^ инвххоэ «швЪ 1шолнвх вд •еХд №хох вшХлйохвЪ [ив^офисГ) ЕВ йвхиявй вниКнвд ни инвйохэй яоъ ишгвхви Двд 'йохфвид йво ХхГ ~ — тигГнвд вй ихэвдид ойшхвхвте ни хол *й*ёх* ихох ия 'Ывявш вййвй оншо тх од

ЕВ вн

эшгет с1вд хэввйАт всЗоти «ииЪ» ифйвх од исГвлиЪ' вй «од» ифйвх од эяк их 'ойвгшСлээ ив&офий Ай' ш 1?вшод вшХхэо Аг инэим сГййге ихоой иххвх нАъив^х яоъ №од ^нвхинид НИЙЭЕ И1ГООИИ йвд ойвшАлээ иох^Уофи^ •енвхэиид яоъ ио!год <Зво хвхвф охни ия но ийхвд ЕВ 'йнввшХлйохвЪ ев хзд хвхойвЪ иохдвхг инвххоо гивЪ иойвд вшллээ иохв1Г -офи^ -№хфвид шн нвххАЯвд Ёэиххе "Гвшод [хвхойвЪ] ИГПГВХВРЧ йвху -и иохвеофий од ойно их 'хэв осКх '1Гвгаод дйАеАд яоъ <Зшв эггея 'но ийивл эвнийнвд од вн 'Ъвдэ ЕОЛО йю Хы ев ин 'йгедид эвниКнвд од 'ихохид нвийноповъ осъюъ внАл ни йвлу» :КкХл £ 'нЛя ггвив втэп ни тйсв ЕВ э^нвишиноУЪвхфАл вд 'ихохид -оповъ ойинХйэд илоъ вй хвхойвЪ

оххв^хойвЪ инвхэвд ишвнХл иьинэвд йвИнв :и^хшвх И1гэвф

•йвшод йвхйояшХй¹ еод охно инвйсГвяосГвЪ' вй 1/нко н^йэд вМямвй' вйАЗ Инвьнк йис^хон 'Рвшод хй^Е^д хвхойвЪ ия 'йвхиКид иАс! нин^ъ йшв ни ивфоеи вд -Ивйобйд ия 'йвшодвн эияв^ иявш^и нол\$ нэ!ш йвИнв осМ га Инвйошифид ойно '№вс!вд йв№в ия 'эохявшАи ОЙЭЕ '№о йвхйй^вш ийявх *ш* в!//((З вй ЕнвРйвл охявтАи ни 'йвхфвид хохиобъ ни йвйив хвхойвЪ хол йвх ни йвдонид "Мнко 1/М^ф 'хов ЙОХИЕ инох^хэА ил '«двявй» иАэ вд внио иАо ЕВ ия 'хоэихшАл ивййдох ивниш иоеойвй' вд иявшАм Кл 'СвйоШп хооин 'вххоэ Ч,РЧВЪ осГохно ия 'эеиь иннХъ 'хэв йояпъйг ВРЧВХ ЕВ охно инв^иноРйвлйвд шэх иобъ вд 'ййко нХйэд хйвя йвояв 'хэв вййхфв иобъ ни йвйге ия 'эихвхфояиш ЕВ нолв!Лфс1 ия но ийхвд ев 'хэв йояшХй' ЕИН швнвхх/Сп' ойвДхАд итгвхвэд -РвйоКвн иобъ ЭЕИЪ яондвов иохнвшАи иохйвэ ЕВ но йвйив ия но ийхвд ЕВ '1ГАд йвхох йвхиобйвфяэн 'Квхфвид 'ййвйой' иобъ хпъСлнв йохвъ ивфозви вд г«вйиш инэии ипвь Ххэой и<Звд ^К

ев ин 'нивьэих А.У йвх йвМнв но йвлу -СнкиоБ но (Звйнв вй^ишАи ойивяиш иА<3 иохявшАи иохйвэ ОЙЭЕ 'хов яонйвхвх йвхгаэд вивх ЕВ ни 'Увшод в№хфв 'хэв ивяига инэии ия '-вйхХд йвйге хвхойвь йвлу 'ххХй¹ Нкод внХх иь '№от йвлв вя эн э '№ога нвххАй' ойхвхойвь Эо вя эн э вя Нкош нвиййАд ойно эо ия 'хэиноМяд №од '№о нКйэд хипйвВоь ЕВ эшхвд хол йв^х

•хов хфэон дийв^с вя ивл хкохин но этзя 'Квявш хфэ ни

ифоких эхол хийв^оь ихвдод йвИнв

эви нАйвийв вд ойно ивяиш ЕВ ишхвд вя но инвЕийАд вд ^ХЕ НОЛШИЕИП но йвдонид йиЕАлон 'йнвийойВКид ивлит вд ивх й^вшод эяв^нв ЕВ ЬЧвд ийвлв ойхийв^оь ишхвд оииу 'Бйко Еод шэх ииидвх ихвяох вд охно 'РвЕдвэид хвхойвь вя ЬйвийойвЕйд этвиш инХйвийв вд вйодХ11 ойохно йвхв вя (££1) 1Гнвгаод вМйГйвлвн ^йвэ ххво 'ййгои и^од Еойв1Г ихвтАи нХйэд йвЯнв иохвшАл вя вКАй йвхв ОЙЭЕ йвлиК вя охвйЧй ЕВ хипсЕвБ^оь хвхиБ ни £у хоэн вйоь 'ВйвионМэд ишхвд инв№ййвл ЕВ 'Б^вшод ивх энв1Гнв ихв&еАи ийвлв вя Уко нАйэд ивниш ЕВ хийвй^оь хвхойвь ииолнв5с йвлу» :хэввхфАл хой^Ад •«шэид йвххойвф ойно 'Кнвноявхвн нв^ [ноь] но ЕВ охвБЧс! йвлу -Мнвийвлид Ая иЮвдиййвл ийвл идо од ойохно '№шодвн ЙИЕО^ ивх ни (Звлу 'йвдид йоя вд в!ЛГвздас1вл ийявх вд ойвийнХяЕдвя ххвэ иохдо ЭЕЧ,вд '№шодвн йХьявк дойвш йвлу 'евЕооид -вКйЛнжви ойохв^Хй 'вКйвн хоэн ойохно игаиивй¹ [дойвга] нинАь ОЙЭЕ '^нвийЕАлид охв^Ай йвд 'в^йвн с!вх о йишвп но йвВнв вя йнвн^я швийвл [иокйвфид] вя нХя двтгвх иявх ихэио идойвш '1Гнвшод вйвиойвд нАйэд охв&М <3-влу» :№Ал ^.

холин вя 1/вношвьид 'вххоо *чжтгБ*. ойхофиэ иохяХя од нвххАй¹ нинХь ОЙЭЕ

зону расида буд ва мо онро албатта бидуни шикофтан бад-ин гуна бех кардем, ки андар зери зону болиш ниҳодем ва истоди онро ба намуде овардем, ки даҳони ҷароҳат андаке бардошта шуд. Ба ҳангоми ҷароҳатҳое, ки андар соқ ва бозу афтида буданд, чун ҳамин гуна рафтор намудем, ҳама ба осонӣ бех шуданд».

[Ҷолинус] гӯяд: «Ҳар кӣ аз таҷриба баҳра бурда бошад, бидонад, ки ба ҳангоми ҷароҳатҳое, ки эҳтиёҷ ба рим шудани хун доранд, агар хун то дигаргун шудан ҳамроҳи дигар моддаҳо андарун боқӣ бимонад, ин бехтар буда, дигаргунӣ зудтар ба амал ояд.

Ба ҳангоми ҷароҳатҳои пора-пораи лабҳояшон аз ҳам дур эҳтиёҷ бад-он аст, ки онҳоро бо бандинаи фароҳамоварандаи лабҳои онҳо ҷамъ сохта бибанданд, вале агар аз ин ҷароҳатро дард ояд, ё бинобар он агарчи сабук ҳам баста шуда бошад, омос гирифта, дардманд бигардад ва ё агар мушак бар паҳно бурида шуда бошад, андар ин ҳолатҳо [гӯшаҳои ҷароҳатро] ҷамъ насозанд, балки аз бими он, ки мабодо пӯст бисабзаду мушак носабзида бимонад, андар миёни он фатилаеро ҷой кунанд».

У гӯяд: «Ба ҳангоми чок кардани пӯсти сар низ чунин кунем ва андар миёни

ду лаби он ягон чизе биниҳем, ки онро пур кунад. Гоҳе пӯсти лаби ҷароҳат ба андаруни

ҷароҳат бимонад. Авдар ин ҳол бояд бо ёрии бандина омос падида оварда, онро берун бикашанд. Агар ҷароҳат ба дарозо афтида бошад, (153) бандина онро ба таври устувор ҷамъ доштан битавонад, вале агар ба паҳно бошад, эҳтиёҷ ба дӯхтан биафтад. Умқи дӯхтан ба андозаи умқи ҷароҳат буда, ин беҳтар аз васеъ кардани ҷок бувад».

У гӯяд: «Лекин гоҳе моро чунин зарурат пеш ояд, ки ҷароҳатро васеътар кунем. Яъне агар даҳони он танг буда, моро бими он бошад, ки ба сабаби дурии умқ даҳони он бисабзаду поёни он носабзида бимонад ва ё андоми маҷрӯҳ ба ҳангоми маҷрӯҳ шудан ба шакле бошад, ки агар онро ба ҳоли ростияш оваранд, аз он на рим тароваду на дору бад-он бидарояд ва чун онро дубора ба шакли ҳангоми маҷрӯҳшавӣ ҷой дошта баргардонанд, дарди сахт ба амал ояд, авдар ин ҳолатҳо ногузир мо бояд ҷоки созгоре бизанем».

Умуман бидон, ки ҳар чи аз ҷароҳатҳо ба паҳнои мушак ҳамеафтанд, аксар вақт лабони онҳо ба шиддат аз ҳам дур бувад. Бинобар ин ба ҳангоми чунин ҷароҳат ва хусусан агар гӯшт кам шуда бошад, ба ҷамъ-созии лабони вай аз ҳама бештар эҳтиёҷ биафтад ва бошад, ки онро ногузир бвдӯзанд ва рифодаҳои сегӯша ба кор бибаранд. Аммо ба ҳангоми ҷароҳате, ки ба дарозост, ба чунин [тадбирҳо] кам эҳтиёҷ биафтад.

Фасли нухум: андар баёни доруҳои часпонандаи ҷароҳатҳо

Мо қувват ва маҳалли [истеъмоли] ин доруҳоро пеш аз ин ёд кардем. Шубҳае нест, ки аз ин ҷумла доруҳои пошиданиро эҳтиёҷ бад-он аст, ки бояд онҳо назар ба доруҳои аз рағғанҳо сохта шуда ва мумравғанҳо камтар қавӣ бошанд. Сабабитақозокунан-даи рағғанҳо ва мумравғанҳо ин аст, ки доруҳои хушк ва хусусан аз қабилӣ мурдо-санг ва дигар доруҳои маъданӣ ба қабри [ҷароҳат] рафтани ва аз масомҳо гузаштан натавонанд, вале агар аз онҳо мумравған бисозанд, равонии рағған онҳоро бад-он ҷое бирасонад, ки дилҳоҳи мост.

Ин доруҳои часпонанда мумкин аст маъданӣ, наботӣ, ҳайвонӣ ва аз ҳар гуна син-фе бошанд. Мисоли доруҳои маъданӣ сафе-да бо рағғани мурд ва мум бувад. Мисоли доруҳои наботӣ баргҳои зерин бошад: барги булутӣ нар, ки ба тариқи зимод ба кор биба-

ранд; барги бед; барги каранб; барги дарах-ти себ ва қишри пӯсти он; барги забони бар-ра; ҳалфое¹⁷⁷, ки андар сирко ва ё андар микдоре аз шароб тар карда бошанд ва ху-сусан бо он барги санавбари нар ва ё модаро омехта бо пӯшташ бибанданд; барг ва шохаҳои сарв; ва барги фантофилун бо ангубин. Аз самғҳо хусусан ба ҳангоми [ҷароҳати] ба наздики асабҳои бисёр афтида сақизи хинҷахро [бақор баранд]. Мисолимеваҳову донаҳои инҳост: ҷаҳормағзи сабзе, ки онро бо обу намак ва ё бо шароб совида ва бо барга

туруша, ё барги чугундар ва ё коху чӯшонида бошанд; амруди ёбой, ки ба
изофаи ин қобилияти боз доштани назла дорад; гавзи сарв; сири сӯхта; гарди
осиёб; ва мӯи сӯхтаи¹⁷⁸ хусусан бо мум ва равгани гул аз барои пирон. Аз
шукуфаҳо мисли шукуфаи дӯлона ва гиёҳи думи аспро хусусан ҳангоме [ба
кор баранд],

190

ки агар [ҷароҳат] андар ҳамсоягии миёни ягон андом ва ё гӯште афтида
бошад ва ё ҷароҳатҳо ба сари мушак наздик ҷой гирифта бошанд.

Аз [дорухои] ҳайвонӣ шири ниҳоят туруш

ҷароҳатҳои бузургро бичаспонад. Аз дорухои мураккаб доруи «диёруфус»¹⁷⁹,
[доруи] «равғанӣ», [79] доруи Никулос, доруи бед бо мушктаромашир ва
марҳами катонро [ба кор баранд].

Фасли даҳум: андар баёни дорухои фароҳамоваранда ва пӯшонандаи
ҷароҳатҳо ва ғайри ҷароҳатҳо

Таъбиҳои ин дорухоро пеш аз ин доништи ва нпз донистӣ, ки хокаи онҳо
набояд ба андозаи онҳое қавӣ бошанд, ки андар таркиби марҳамҳо
бвдароянд. Акнун бояд бидонӣ, ки агар сатҳи гӯшти саҳт бо сатҳи пӯст
бағоят баробар шуда бошад, ин дорухоро набояд ба кор бурд. Аммо гӯшти
тар бошад мумкин аст баробар ва ҳатто беш аз он бигардад, лекин он ба
таврест, ки чун бихушқад, фӯрӯд ояд. Баръакс, бояд ин [дорухоро] ба
ҳангоми он [гӯште] ба кор бибаранд, ки ҳар гоҳ бихушқад, [бо пӯст] баробар
бигардад ва ин чизе бошад, ки онро ба ҳадс бишиносанд. Бинобар ин доруи
фароҳамоварандаро бояд пеш аз он ҳангоме ба хор бибаранд, ки рӯидани
гӯшт андар ҷароҳатҳои ниёзманди рӯидани он бад-ин ҳад бирасад, зеро
доруи фароҳамоваранда низ баробари фароҳам овардан ба ҳачми гӯшт
биафзояд ва баробари он қувваи табнат ҳам афзоиш ёбад ва бинобар он гӯшт
беш аз дараҷаи лозимӣ бигардад. Баръакс, " ~ I: ~| 5а андозае бошад, ки
баробари • _ ^ кзакорихудроанҷомдоданион " -: ' ". ~~~-дтр о ба микдори
лозимӣ рӯёнида : - - -: : 3.ри он доруи фароҳамоваранда : - гағояти
фароҳамвории худ расида вошад, то ҳар ду кор ба ҳам созгор афтида, гӯжпу
пӯсти навро ба андозае ҳосил кунанд, микдор ба сатҳи ҷароҳат баробар Ғ Агар
ин риоя карда нашавад, асари - . т: • .ат қариб боло аз пӯст барояд. Доруи иро
нахуст ба шакли тар ва сипас ариб пӯшида шудан ба шакли ' - : • : Ғ 5ибар ва
онро бо нӯги мил бар
: ' : ~авон.

Ишғали ин дорухо пӯсти дарахти

овавбар бо мумравғани аз равғани гул ва

ё шғрд оохта шуда, ротиёнаҷи хушк, санги

: --.-. зпггн. пӯсти мис, кундури кӯфта,
' ~ - :анг ва кантуриюни хурд мебошад.

----::: 'наботот] хубанд ва устухони сӯхта

- -:>>:лн бувад. Зарованди сӯхта сахт •говаранда аст ва замч, мозуи хом ва барги анҷир низ чунинанд. Чунон ки гуфтаанд, Букрот инро ба тариқи киноя «пои гулба»¹⁸⁰ гуфта аст, вале чунин ба назар бирасад, ки ӯ бо ин гиёҳи бо номи «пои зоғ» маъруфро хоста бошад. Саргини саги устухонхор ва саргини сузмор [низ хубанд], вале дуввумӣ беш аз якумӣ зудоянда буда, эҳтиёҷ бад-он дорад, ки бо доруҳои қабзкунанда ин қувваи ӯ шикаста шавад. Беҳи савсани осмонгунӣ, пӯсти беҳи говшир ва тӯтиё [аз ҳамин чумлаанд]. Сандал, нилуфар ва сабр аз чумлаи доруҳои ба таври аҷиб гӯштрӯёнандаи ҷароҳатҳои гарм-мизочи хусусан ноҳияҳои мақъаду шарми пеш ба шумор бираванд.

Гоҳе андар таркиби ин доруҳо зог ва қалқатор бидароянд ва ҳарчанд ин ду аз чумлаи доруҳои хӯрандаю камкунандаи гӯштанд, вале гоҳе ҷароҳатҳои сахт руту-батнокро фароҳам оваранд. Хусусан агар онҳоро бисӯзанд фароҳамоварандагӣнашон на камтар аз хӯрандагӣ бигардад ва агар онҳоро бишӯянд, ба фароҳамоварандагӣ бештар майл кунанд.

Аммо зангор ва доруҳои сахт хӯранда бошанд, ҷуз аз тариқи тадбири қавӣ ва ба ҳангоми бархе аз ҷароҳатҳо ва решҳои ниҳоятрутубатнок аз барои ин ғараз созгор нестанд. Миси сӯхтаро агар бишӯянд, ба таври хуб ҷароҳатро фароҳам оврад.

Ҳар гоҳ агар, бихоҳанд, ки марҳам омода бисозанд, ба доруҳои фароҳамоварандаи қавие аз қабилӣ иқлимиё ва хусусан сӯхтаи он, қалқатори сӯхта, мурдосанг ва сафеда эҳтиёҷ биафтад. Аммо тариқаи оmodасозии он бад-ин гуна бошад, ки мурдосанг ва сафе-даро бо сирко ҳал кунанд ва сипас ба кор бибаранд. Иқлимиёро нахуст бисованд ва ё аз ҳама беҳтар он аст, ки бисӯзонанд, сипас вайро бо он [доруҳо] вақалқатор биомезавд ва аз равгани мурд бо сирко ва ё шароби қабзкунанда об бидиҳанд. Гоҳе ба ҳангоми серрутубат будани ҷароҳат ва реш ба ин мар-ҳам зоги сӯхта, гулнор ва мозу биафзоянд.

191

д к

61

р'

кг

дг ДС са

[Ҷ на би

би

Сифати марҳами катон, ки хубу аҷиб аст:

пораи катони шустаю покизаро гирифта, то мисли гард ва сурма гардидан бикӯбанд. Сипас, равғани зайтуни ба таври қавӣ қабзкунанда ва ё равғани мурдро гирифта, андар он андак борзад афканда бигудозавд. Баъд, пораи кӯфтаро андар он афканда, аз онҳо марҳаме бисозанд, ки таъсири аҷибе дошта бошад.

Марҳами сиёҳ низ гоҳе гӯшт бирӯёнад ва агар бихоӣ, ки он бештар гӯштрӯёнанда бошад, андар он бахшҳои баробаре аз кундур, говшир ва зарованд биандоз ва бояд маҷмӯи инҳо як чанди вазни омехтаи ҳар чаҳор бошад.

Сифати як хокаи сабук: аз сафеда ва мурдосанг як бахшӣ ва аз рими арзиз, мурр ва мозу ним бахшӣ бигиранд.

Хокаи дигар: дувоздаҳ [дирам] садафи сӯхта, шонздаҳ [дирамӣ] анорҳои хурде, ки аз дарахт афтада бошанд, ҷафти [булут] ва қалқадис, чаҳор [дирами] шохӣ сухтаи гавазн, санги поҳор, икдимиё, ротиёнаҷ ва беҳи савсан, шаш [дирамӣ] кундури кӯфта ва пӯсти дарахти санавбар, ҳашт [дирамӣ] пӯсти анор, сафеда ва замч ва як [дирам] мозу бигиранд.

Хокаи дигар: ду дирамӣ рӯян, устухони сӯхта ва мурдосанг, се [дирамӣ] кундуру сабр ва як дирамӣ анзарут ва момисо бигиранд.

Хокаи дигаре низ: аз гул, сафедаи арзизӣ. гулнор, тухми гул ва замч бахшҳои баробар бигиранд. Низ аз беҳи савсан ва беҳи говшир ба қадри баробар, аз зарованд ду мисқол ва аз кундури кӯфта як мисқол бигаранд.

Сифати марҳами ҷароҳатҳои андар тани пирон афтода: (155) ҷавро сӯхта, аз он бо равғани гул, ё бо равғани мурд ва бо сафедаи арзизӣ мумравған бисозанд.

Фасли ёздаҳум: андар баёни доруҳое, ки ҷароҳатҳо ва решҳоро гӯшт бирӯёнанд

Хосияти доруҳои гуштруёнандаро донистӣ ва донистӣ, ки бояд мизочи онҳо чӣ гуна бошад. Доруҳои гӯштрӯёнандаро бояд ба ҳангоме ба кор бурд, ки маҳалли [ҷароҳатро] аз чиркҳо ва монанди онҳо пок карда бошанд ва агар пойгоҳи ҷароҳат танҳо устухон ва хусусан агар ин сар бошад, он устухонро пок намуда, бағоят хушк созанд ва андар он ягон тирағӣ ва ё табохиро нотарошида ва ягон тариро хушк накарда намонанд, зеро суфтагии устухон ва тарии он яке аз сабабҳои монеи бар вай рӯвдани гӯшт мебошад. Ҳар гоҳ агар онро харошида, дурушт созанд, модцаи аз болои он лағжандае, ки зояндаи гӯшт аст, устувортар бигардад.

Бвдон, ки гоҳе як дору андар як тан ва ё як авдом гӯшт бирӯёнад, вале андар

дигарӣ нарӯёнад. Ин бад-он сабаб бошад, ки чунон ки донистӣ, дору ба ҳасби мизочҳои ҳар ду тан мумкин аст андар яке хушкӣ оварад ва андар дигарӣ не ва ё андар як тан ба ифрот бизудоят ва андар дигарӣ ё на ба ифрот бизудояд ва ё аслан назудояд, зеро ин дору ба як андоза хушксоӣ ва як андоза зудоӣ неӣзманд аст, ки ин микдор ба ҳасби тан муайян карда шавад, на ба таври мутлақ. Чизи тақдирӣ андар чизҳои на ба як андоза

192

таъсирпазиранда ҳар гуна таъсир бикунад. Ҳар хушккунандае, ки хушкӣ аз хушкӣ бадани мавриди муолаҷаи он қарор шрифта камтар аст, низ қодири рӯёнидани гӯшт нест. баръакс бояд аз он бештар хушк бошад. Бинобар ин кундур андар танҳои хушк-мизоч, ки хушкӣ аз ҳадди иътидол бигузарад, ғайри гӯштрӯёнада бигарда-Фақат аз тариқи таҷриба тавон донист, ки хушкӣ ва нарӯидан, ё пайваста рӯидаш гӯшт ва ё чиркнокӣ ба кадом андозаан; Агар [доруро] ба ҳадде хушкӣ оваран^ дарёбӣ, ки ба ҳангоми он гӯшт қариб нахӯра. пас андаке тарӣ биафзоӣ ва агар чир: оварад, микдори доруи хушкро афзоиш де? вале доруи пайваста таъсиркунандаро б; ҳоли хеш бигузор.

Гоҳе баъзе танҳоро бо баъзе доруҳ* муносибатест, ки иллати ин номаълум бошад. Бинобар ин бояд доруҳои гуногун] қавӣ ва заифро бо ҳам биомехт. Чӣ гунаги) сохтани марҳамҳо ва эҳтиёҷ бад-онҳор бошад пеш аз ин донистӣ.

Мувофиқи он чи ки ёд кардем. набоя танҳо бар хушксоӣ тариоварандаги дору кифоят намуд, балки ду кайфият доимии онро низ ба назар гирифт ва инчунин бар хушксоӣ тариоварӣ бо вучуди <

назар гирифтани ҳар ду кайфияти фоҷи танҳо ҳангоме метавон кифоят намуд, ки таносуби миёни ҳоли реш ва ҳоли мизочи тан мувофиқ карда шавад, зеро мумкин аст тан тармизочу реш хушк, ё тан хушк реш тар, ё ҳар ду тар ва ё ҳар ду хушк бошанд. Андар ҳолати яқин доруҳои заифтар аз қабилӣ кундур, орди боқилӣ, орди ҷав ва монанди инҳоро ба қор бибаранд. Агар тан хушкмизочу реш сахт тар бошад, эҳтиёҷ ба доруҳои биафтад, ки нисбат ба доруҳои гӯштрӯёнада ба таври қавӣ хушкӣ-ранда бошанд. Мисоли ин зарованд, беҳи говшир ва зогӣ сӯхта бувад.

Андар боқимондаи ҳолатҳо ба доруҳои миёнаҳол эҳтиёҷ биафтад, ки мисоли ин беҳи савсани осмонгун ва орди боқилии мисрӣ бувад.

Гоҳе чунин иттифоқ биафтад, ки бархе аз доруҳо аз қабилӣ хушкӣ-варӣ ва зудоӣ барин хусусиятҳои мавриди неъзи доруҳои гӯштрӯёнадаро дошта бошанд, [80] вале ин хусусиятҳо ба ифрот буда, бинобар он дору масалан ба сабаби хушкӣ-варии бисёр боиси бастани чирк ва ё роҳ надодан ба модда бигардад ва ё зудоӣ ба андозае зиёд бошад, ки боиси ҳурандагӣ бигардад.

Агар бо вай ягон доруи зидди онро био-мезанд, қувваи онро шикаста

мӯътадил бигардонад ва дору гӯштрӯёнанда бигар-дад. Мисоли ин зангор буда, агар бо он равғани зайтун ва мум, ки ҳар ду андомро тару чиркинқунандаавд, биомезанд, онҳо бо хушкиоварию зудоиши кавии [зангор] муковаматварзандваазин[зангор]фаро -хамоварандаи [ҷароҳат] бигардад. Агар мумравғанро авдар танҳое ба кор бибаранд, ки хушкмизочияшон бештар аст, бояд зангор даҳяки мивдори мумравғанро ташкил биди-ҳад ва агар онро андар танҳое ба кор биба-ранд, ки тармизочияшон бештар аст, бояд зангор аз дувоздаҳ як ҳиссаи онро ташкил бвдиҳад. Ба ҳангоми истеъмоли ин дору низ санчиши ёдшударо бояд риоя намуд.

Пирон бештар ба доруҳое эҳтиёҷдоранд, ки дорои гармии бештар ва кашиши қавитаре бошанд ва андар таркиби онҳо масалан зифт, кундур, орди ҷав, орди боқи-лӣ, орди говдона, беҳи савсан, зарованд, иқлимиё ва гиёҳи говшир бидароянд. Агар ягон дору аз судбахшӣ бимонад, ғайри онро ба кор бар, вале агар [ҷароҳат] саркашӣ кунад, бо он доруҳое муолаҷа кун, (156) ки хосси решҳоянд.

Фасли дувоздахум: андар илоҷи ҷароҳати шикастагиҳои сар

Оид ба тадбири устухон ва аразҳои бимноке, ки андар ин ҳангом ориз бигарданд, андар боби устухонҳо ва ҷӣ гуна бастанӣ онҳо гуфта шудааст, аммо оид ба доруҳои часпонандаи решҳои сар бошад, бояд гуфт, ки аз барои [решӣ] берунӣ бо камтарин кайфияти доруи сабуки хушки-оваранда кифоят кунанд. Бар вай бояд миқдоре аз «доруи сарӣ», ки онро аз сабр, мурр, кундур ва хуни сиёвушон бисозанд ва низ доруҳои сабукеро аз миёни доруҳои 'андар боби ҷароҳатҳо ёд шуда бипошанд. •Агар андар ин миён рафтани хун ҷой дошта 'бошад, бо он доруҳое дармон кунанд, ки ^андар боби рафтани хун ёд кардем. Бояд бар худованди [ҷароҳат] ҳар қадар ки бита-

вонанд, мағзи бирёни мурғ бидиҳанд, зеро он ба шаҳодати гурӯҳе аз [пизишкон] мағзро қувват бахшида, хунравиро боз дорад, вале андар ин бора ақидаи дигаре низ ҳаст. Додани оби анори майхуш низ ҳамчунин бувад ва бо садпайванд зимод кунанд.

Яке аз доруҳои аз барои ҷароҳат ва хун-равӣ хуб доруи зерин аст: хамирмоҷи туруши хушкро гирифта, бисованд ва бар [ҷароҳат] бипошанд, вале онро тар накунанд. Аз тадбирҳои боздорандаи омос ин аст, ки орди ҷав ва орди гандуми сафедро бо зуфои тар сиришта, зимод кунанд. Писти ҷав бо пудина низ аз кӯфтхӯрда судманд аст. Дигар тадбирҳоро бояд аз боби устухонҳо дарёфт.

ядд

шы,

ГИГГ

ш>

5aф

МАҚО ЛАИ ДУ ВВУМ

АНДАР БАЁНИ ПУСТРАВ ШУДАН, КУФТАГИ, АЗ ҲАМ
ЧУДО ШУДАН, ЛАҒЖИДАН, АФТОДАГИ, БА ҲАМ ЗАДАН,
ШИКОФТА ШУДАН, ХУНРАВИ ВА МОНАНДИ ИНҲО

Фасли нахустин: андар пешогоҳӣ

Чи маъно доштани «аз ҳам чудо шудан» ва «даридагӣ»-ро андар Китоби нахустин донистӣ. Аммо «лағжидан» бошад, чунин маъно дорад, ки ба ҳангоми он андом аз пайвандгоҳи хеш ба таври нопурра ва на зохиру чудошуда берун ояд, вагарна баромадагӣ хоҳад буд. «Суст шудан» камтар аз лағжидан аст ва гӯё ин камтарин азҳамкашидагӣе бувад, ки бандакҳои пайвандгоҳ ва гӯшти гирди он биғирифтaro расида бошад. Агар ба изофаи ин андаке баромадагӣ ҷой дошта бошад, он гоҳ ин «лағжидагӣ» хоҳад буд. Бархеҳо «суст

шудан» ва он маъноеро, ки мо «лағжидан» номидем ба як исми умумӣ бихонанд, вале бархе дигар он чудо шуданеро «лағжидан» хонанд, ки ба ҳангоми он яке аз ду сари пайвандгоҳ, масалан як сари бандгоҳи шитоланг ва хурдаи даст чудо шуда, сари дигар ба ҷой бимонад ва сарфи назар аз он ки ин чудошавӣ ба назар намоён бошад ҳам, фарқе надорад. Он чи, ки мо бояд нахуст биоварем ва бобати он сухан ронем, аз ҳам чудо шуданест, ки андар миёни мушакҳо биафтад ва даридагӣест, ки андар сарҳои онҳо ба амал ояд.

Фасли дуввум: андар баёни аз ҳам чудо шудан ва даридагӣ

Ҳар гоҳ мушак ба азҳамшудошави гирифтaro оад, аз ин андар миёни бахшҳои он чандин гусастанҳои ягонагӣ падида омада, ночор ба сӯи он хуни бисёр бирезад ва ногузир аз ин биомосад. Андар камта-рини ҳолатҳо хун печида бигандад, аз баҳри он ки [осеб] ба андозаест, ки хусусан агар сӯрохҳо ба сабаби аз берун фишор овардани чизи пахшкунанда ва аз дарун фишор додани омоси баамаломада танг

гардвда бошанд, ба ҳалшавии хун аз тарикп онҳо умеди камтар аст. Бинобар ин агар кори онро чора накунанд, боиси табаҳ шудани андом бигардад.

Гоҳе аз паси фарох шудан, афтидан ва кӯфтагӣ гудда падида ояд. Андар ин ҳол зу; ба илоҷи он бояд пардохт, то ба саратон таб-дил наёбад. Ба ҳангоми дарвдагӣ набояд ба боз пайвастании лифи бурида машғул шуд. Балки бояд ба таскин додани дард бипардохт.

Фасли севвум: илоҷ

Ба ҳангоми ин ориза бисёр биафтад, ки аз задани раг чора набошад ва гузашта аз

ин тан агарчи пок бошад ҳам, худовандонн ин синоат зуд бад-ин кор машғул шаванд

Ҳар гоҳ раг бизананд ва зуд зимодҳои пешгирикунандаи қависозанда ба кор бибаранд, чунин ҳолате ба миён нахоҳад омад, ки тақозои илоҷи қобили

мулоҳазае дошта бошад. [Зимодҳо] ё аз тариқи сардиоварию қабзкунандагӣ ва ё ба яке аз ин ду хусусият пеши [ин осеб] бигиранд. Аммо агар бад-ин кор расидан натавонанд ва хун зуд ба фароғиҳои гусастагӣ бидарояд ва агар туро аз он бими падида омадани офатҳои ёдшуда ба амал ояд, андар ин ҳангом барои муолаҷаи он аз берун кашидани он хун чора нест, то ба дубора ба ҳоли хеш боз омадани пайвастагӣ ҳалал нарасонад. Агар осеб ба ҷое бошад, (157) ки аз тариқи ковок сохтани масомҳо бо рехтани обҳои гарм ва монанди онҳо, аз тариқи ба кор бурдани доруҳои, ки аз барои каси латхӯрда ёд хоҳем кард, инчунин аз тариқи доруҳои, ки хуни мурдари пароканда кунанд ва рағбанҳои, ки ранҷуриро ҳал созанд ва аз тариқи ба бемор додани чизҳои, ки аз дарун ба ҳалшавӣ ёварӣ диҳандаанд, ҳал кардани [хун] мумкин бошад, чунин кор кунанд ва танҳо бар ҳамин иктифо варзанд. Мисоли доруҳои парокандасозандаи хун ва ё ёвари чунин кор муқли яҳудӣ, қуст ва қантуриюни ситабр бо сикангубин аст ва сикангубин аз барои он аст, ки ӯ низ бо буррандагии худ бад-ин кор ёварӣ кунад. Мисоли доруҳои камқуввати пароканда-созандаи хуни мурда орди ҷав, зуфои тар ва орди сафеди гандумиест, ки бо об сиришта бошанд. Мисоли қавии онҳо пудинаи кӯҳӣ бо пист буда, онро хусусан ҳангоме [ба кор бибаранд], ки агар иллат андар сар афтада бошад. Умуман, ҳар доруе, ки бо гармии латиф нармамсоланда аст, ба таври латиф ҳалкунанда ва гоҳе ба таври латиф хушки-оваранда низ ҳаст. Доруи саҳт ҳалкунанда ва хушкиоваранда зуд таъсир расонда, бо хушксоландагии худ бахши латифро ҳал ва бахши ситабро банд кунад ва низ бо хушксозии хеш масомҳоро бибандад. Агар маълум бигардад, ки [иллат] ба пӯст наздик аст ва саҳт нишаста нест, андар бештари ҳолатҳо ин миқдор аз тадбир кифоят бошад. Агар чунин набошад ва гусастагӣ сершумор, саҳт нишаста ва аз сатҳи болоӣ хеле амиқ ҷой гирифта бошанд, аз нештар задан чора нест ва ҳол бад-он гунае бувад, ки ба ҳангоми омосҳо ва решҳои бад ҷой дорад. Ҳоли [бемор] на чун ҳоли каси куфт хӯрдари монад, зеро каси кӯфтихӯрдари модда ба сӯи пӯст кашида шавад ва пӯст андар роҳи реш шудан бувад. Аммо ба ҳангоми ин ҳолат бошад, гусастагии пайвастагӣ саҳт нишастаю фурурафта буда, нофармонбар-дор аст ва бинобар ин аз истеъмоли доруҳои ба таври қавӣ кашандаи модда ва аз ниҳодани миҳчамаҳову нештар задан чора нест. Гоҳе мумкин аст ҳол аз ин ҳам бадтар буда, андом аз берун ба саҳт омосвдан ва рим кардан пардохта бошад. Андар ин ҳангом бояд зуд ба рим кардани он ва ба зардоб гардидани чизи ҷамъшуда ёварӣ намуд, то аз тариқи рим кардан дард таскин ёбад ва модда ба таҳлил биаравад. Зеро он хоҳ ноҳох рим мекунад ва агар онро бо кӯмаки дармон битезонанд, боз неқфарҷомтар хоҳад буд.

Гоҳе хусусан агар гармии модарзодӣ ва фароҳии сӯроҳҳо ёварӣ кунанд, мумкин аст, ки доруҳои кушоянда¹⁸¹ онро аз ғайри рим кардан ба таҳлил

бибаранд. Изофа ба ин ба доруҳое тааммул кун, ки мо андар боби афтидагӣ ва садма ёд кардаем.

Аммо андар сифати бандинаҳое, ки бар маҳалли азҳамчудошудагӣ бибанданд, чунин гуфтаанд: Ҳар гоҳ кӯфта шудан ва ё аз ҳам ҷудо шудан рӯй бидиҳад, онро бибанд ва бояд печи болои ҳуди маҳалли [иллат] ниҳоят саҳт бошад. Бандинаро ба барсӯ бештар ва ба фурусӯ камтар равон кун. Набояд бар вай ҷабираҳо ва рифодаҳои зиёд бибастан ва низ набояд бар вай ҷабираҳо ба муддати дароз боқӣ бимонанд, зеро эҳтиёҷ бад-он аст, ки хуни мурда ҳал карда шавад. Эҳтиёҷ бад-он аст, ки бандина ҳар чӣ бештар ба барсӯ равон карда шуда бошад, то ба сӯи [кӯфтхӯрдагӣ] чизе натаровад. Ҳар қадар ки ба барсӯ равон карда шавад, ҳамон қадар бояд кавоктар бошад. Бояд бандина пораи саҳти тунуке бошад, ки таҳаммули кашидан кунад, доруи резанда зуд бад-он ҷой расидан битавонад ва андомро ба боло бардоштан мумкин бошад, чунон ки ба ҳангоми рафтани хун ҳамин тавр нигоҳдоранд.

Ин гуна муолаҷа, яъне бастан бояд пеш аз омосидани андом ба кор бурда шавад, зеро агар андом биомосад, ғайри бастан мӯътадилро таҳаммул надорад, чӣ ҷои он ки саҳт фишор дода шавад. Бинобар он андар

195

ин ҳангом бо зимодҳо ва бо пай дар пай рех-тани оби гарм дармон кунанд.

Аммо илочи ғуддаҳои баъди аз ҳам ҷудо шуданҳо падид-оянда ин аст, ки бар онҳо пораҳои сурб биниҳанд, то афзоиш ёфта бузург нагарданд. Гоҳе онҳо кафида, аз ҳам бирезанд.

Фасли ҷаҳорум: андар баёни афтидан ва кӯфт хӯрдан аз санг, девор ва ғайра

Афтидан ва садма аз тариқи ҷудои овардану кӯфтагӣ боиси дарду ранҷ бигарданд. Ба ҳангоми онҳо ба сабаби гусаста шудани пайвастагии устухонҳо, ё гусаста шудани пайвастагии андомҳои дарунӣ, пардаҳо, асабҳо ва рағҳои бузурги андар онҳо ҷой дошта ҳолати хатарнок ба миён ояд ва низ андар онҳо хатаре ҷой дорад, ки ба шиддатнокии дард вобаста бошад. Ҷисм ҳар андоза бузургтар бошад, хатарнокӣ ҳамон андоза зиёдтар хоҳад буд. Бинобар ин кӯдаконро ба ҳангоми афтидан на он андоза дарде падид ояд, ки калонсолонро падид ояд. Ба ҳангоми афтиданҳо ва садмаҳо ва зарбаҳо низ ғуддаҳо бисёр рӯй диҳанд ва инҳоро ҳам бояд бо он тадбирҳои зуд чора намуд, ки андар ҷои худ ёд кардем.

Гоҳе аз сабаби афтидан ва кӯфт хӯрдан офатҳои бузурге аз қабили қанда шудани як бахши дил ва ё меъда рӯй диҳанд, ки каси ба ин ҳол гирифтагӣ ҳуди ҳамон замон бимирад. Гоҳе чунин ориз бигардад, ки пешобу бироз баста шаванд ва ё бе ихтиёр берун оянд. (158) Гоҳе [81] ба сабаби қанда шудани рағи сар, ё ҷигар ва ё испурҷ қайи хуни ва аз бини хуни зиёд оянд, шикам дам андозад, нафас душвор бигардад,

овоз бигирад ва [бемор] аз гуфтор монад. Ҳар кӣ ба кӯфт хӯрдан, ё афтидан ва ё ғайри он гирифтор шуда, аз гуфтор монад, сараш овезон шавад, нафасаш суст гардад, пешонияш арақ кунад ва рӯяш зард ва ё сабз шавад, ӯ зуд бимирад. Агар чунин шахс. ё каси халазада ва ё каси саҳт зарбхӯрдари худӣ ҳамон замон қай хунӣ ояд ва табиат нарма бигардад, пас ӯ ба ҳоли марг аст. Неканҷомтаринаш онест, ки агар [қаси осебдида] хуни омехта бо таом қай кунад ва хусусан беруни танааш варам карда бошад. Сипас, агар омос дарун зада, паст шавад ва баъди он қай римӣ ояд, ин шахс ҷо ба ҷо бимирад. Ҳар кӣ бар гӯш биафтад ва аз он хуни бисёр ояд, ногузир гӯш варам карда, ӯро бидушад. Ҳар кӣ бар сар афтода, ба аксари ҳол аз гуфтор монад ва агар се рӯз бад-ин ҳол боқӣ монда, на беҳ шаваду на бад, ба рӯзи севвум ӯро ҳукна рехта, то рӯзи ҳафтум нигоҳ кунанд ва пеш аз ин ҳеҷ ҳаракат ба амал наоранд. Агар худованди афтидагиро маҳалли афтодагӣ сурх нашавад, пас андом асабӣ будааст.

Фасли панҷум: илоҷ

Агар шикастаги, баромадаги ва ё рафтани хун ҷой надошта бошад, боад зуд ба андоми кӯфт хӯрда ва ё аз афтидан суст гардида рӯй оварда, бар вай [банди] саҳт нигоҳдоранда ниҳод. Агар ба кӯмаки бештаре эҳтиёҷ бошад ва ҳолат тақозои он кунад, бояд зуд ба рағ задан ва ба кор бурдани ҳукнаи нарма тунук бипардохт. Сипас агар маҳалли [осеб] ва ё агар ши-кофтагӣ воқеъ шуда бошад, шикофтагиро бад-он гунае, ки ёд хоҳем кард, бастан битавонанд, зуд бад-он бипардозанд. Доруҳои андар ин ҳангом мавриди ниёз инҳост: доруҳои банданда; низ доруҳои бандандаи часпонанда; доруҳое, ки ба нарма ва аз тариқи ковоксоӣ моддари, чунон ки ба ҳангоми аз ҳам ҷудо шудани

[мушакҳост], ҳал кунанд; ва доруҳои а: беруну дарун пайвастандандаи часпонанда Бехтарин ғизо барои чунин [беморон] мсга ва нахӯд аст.

Аз миёни доруҳое, ки бояд ба қас] гирифтори азҳамҷудошудагии [мушакҳо], садма ва ё афтидагӣ бидиҳанд, аз ҳам беҳтару пештар мумиёи холисе аст, ки онро бо рағани ба номи «савсани озод» маъру ва бо шароб бидиҳанд. Гоҳе аз паси он яга ҳукнаеро ба кор бибаранд ва ба [бемо рованди чиниро бо як мисқол рӯян анда шароб карда бидиҳанд. Гили маҳтум ва | паси он ба кор бурдани гили олонӣ, пс арманӣ, тутум ва анзарут бо часпонандаг! хеш саҳт судманданд. Замҷ часпонан; судманд ва банданда буда, яке аз доруҳо

196

ки судаш ру ба афзоиш аст. Зирнихро агар ба бемор бишомонанд, аз барои ҳамаи қорҳои мавриди эҳтиёҷ аз қабилӣ часпондан, ҳал сохтани хун, гирифтани пеши омос, бастани хун ва роҳ надодан ба офат таъсири аҷиб

дорад. Фишурдаи кантуриюни бузург, рованд, куст ва мукл ба шакли ошомиданӣ бо сикангубин хамагӣ хубанд. Яке аз чизҳое, ки аз барои нармсозӣ ва кушодани табиат ба [бемор] бидиҳанд, хиёршанбар ва равгани бодом бувад.

Як курси хуб: ҳашт [дирам] рованди чинӣ, чаҳор [дирамӣ] лок ва рӯян ва се [дирам] гили махтумро гирифта, курс созанд ва бо оби нахӯд ба [бемор] бидиҳанд.

Яке аз доруҳое, ки бар маҳалли [кӯфт хӯрда] биниҳанд, наи наҳовандӣ бо мурр ва мастакост. Агар мугосро зимод кунанд ва ё биошоманд, аз барои шикастагӣ, барома-дагӣ, лагжидагӣ, аз ҳам ҷудо шудани [мушак], кӯфт хӯрдан, афтидан ва ба ҳам задан хосияти хуб дошта, беҳ кунад, [ҷаро-ҳатро] зуд бичаспонад ва дардро таскин бидиҳад. Агар ба иллати шикастагӣ душбиз ба амал ояд, онро сахту қавӣ хоҳад кард.

Аз ҷумлаи доруҳои банданда инҳост:

ақоқиё, ки таъсири аҷиб дошта, ҳатто барои шикастабандӣ ҳам хуб аст; сабр; гили арма-нӣ; гили олонӣ; гили махтум; мош; тутум; гач ва оҳаке, ки ҳар ду кушта бошанд; ва гуриҷи суда. Аз доруҳои часпонанда анза-рут ба шумор биравад. Яке аз доруҳои ба-рои гармибандӣ хуб барги сарвест, ки онро бо об ҷӯшонид, бифишоранд ва бо [равға-ни] савсани сафед биомезанд ва барги шӯр-газ низ ҳамчунин аст. Агар андар онҳо замч ҳамроҳ кунанд ҳамчунин [хуб хоҳад буд].

Сифати як доруи мураккаб: аз муғос се бахш, аз хитмии сафед ва анзарут як бахшӣ ва андаке заъфарон бигиранд. Ин зимоди хуб буда, таъсираш то ба андарун биравад.

Агар задан боиси дарди сахт нашуда бошад, агар ба иллати покии тан бими зуд ба омоси бузург гирифтор омадани маҳалли [кӯфтхӯрда] ҷой надошта бошад, бими реш шудан на бошад ва на низ андоми дарунтиҳие андар он ҷой воқеъ шуда бошад, андар ин ҳолат бояд зуд ба нарм сохтан (159) бо равгани зайтуни гарм ва монанди он бипардозанд. Мисоли ин гуна [бемор] касест, ки бар пушт, даст ва рон кӯфт хӯрда бошад ва чунин тадбир дарди ӯро таскин бидиҳад.

Ҳасли шашум: садма ва зарбае, ки бар шикам расида бошад

Мо аз ин бобат андар Китоби севвум ба қадри кофӣ ёд кардем ва бояд бад-он амал намуд. Ба [бемор] аз ҳар гуна чизҳои нармиоварандаю сардсозандае аз қабилӣ печак, сармаҷ ва панирак ва низ аз чизҳои часпакиоварандае аз қабилӣ забони барра ғизо бидиҳанд. Инчунин, андар оғоз ба бемор аз фишурдаҳои сардиоварандаи омехта бо чизҳои нармсозанда, масалан афшураи ангури сагак, ё забони барра ва ё косниро бо хиёршанбар бидиҳанд, то биошомад. Яке аз тадбирҳои андар ин бобат санҷидашуда низ чунин аст: тухми аспгулро бикӯбанд ва аз он як бахш, аз лок ва қаҳрабо ним бахшию

чаҳорякӣ ва аз заъфарон ҳафтяк бахш бигиранд. Як ошомиданӣ аз он ду дирам ва бо оби гарм бувад.

Ё ба [бемор] курсеро бидиҳанд, ки ба сифати зерин аст: даҳ бахш қаҳрабо, панҷ

бахш гул, як уқия ақоқиёи шуста, шаш бахш сунбули ҳиндӣ, даҳ бахш шоҳафсар, чаҳор бахш мастако, чаҳор бахш пӯсти кундур, ҳафт бахш гили арманӣ, шаш бахш заъфарон ва ҳашт бахш гавзи сарвро гирифта, бо оби забони барра курс бисозанд. Ин хусусан ҳангоме созгор аст, ки иллат аз марҳалаи якум гузашта бошад.

Зимодеро ба кор баранд, ки аз ҷинси зерин аст: себи шомиро гирифта, бо матбухи райҳонӣ то пухтан биҷӯшонанд. Сипас онро нарм кӯфта, аз он сад дирам, аз лозан бист дирам, аз гул шонздаҳ дирам ва аз сунбул, мастако ва ақоқиёи шуста чаҳордаҳ бахшӣ бигиранд ва бо оби сарве маъҷун созанд, ки ҳамроҳи забони барра фишурда бошанд, вале ба наздики ман оби кайжиз дӯстдоштатар аст ва низ равост, ки бо онҳо равғани савсан биомезанд. Сипасин[маъҷунро]зимодкунанд.

Фасли ҳафтум: андар баёни ҳолати касе, ки уро бо тозиёна ва монанди он зада бошанд ва ҷӣ гунагии дармони ӯ

Бояд таоми каси бо тозиёна задаро аз сурхи муқашшар бисозанд ва ба чоӣ об ба ӯ нахӯди муқашшари кӯфта ва аз лӯбиёи обе бидиҳанд, ки андар он нахӯд тар карда

197

бошанд. Низ, ба у доруҳои касони садма хӯрда ва афтида ва хусусан гили арманӣ бидиҳанд. Ё аз маҷмӯи рованд ва занҷабил яку ним дирам гирифта, бо оби гарм ба ӯ биошомонанд. Аммо беҳтарин чизе, ки бар вай биниҳанд, ин асг, ки пӯсти нав пӯсткарда ва ҳанӯз гарми тар будаи гӯсфандро гирифта, бар маҳалли [захм] бичаспонанд ва бад-ин ҳол гузошта, онро нагиранд. Бошад, ки ин андар рӯзи дуввум ўро беҳ кунад, омосро ҳал созад ва гандидан нагузорад. Ин хусусан ҳангоме [хуб аст], ки агар бар зери пӯст андаке намаки саҳт суда

пошвада бошанд. Бархе аз чизҳои, ки бар ва биошанд, иборат аз сафоли кӯфта, хов оташдон¹⁸² ва монанди инҳост. Низ, г мурдосанг ва сафеда бахшҳои бароба гирифта, аз онҳо, равғани гул ва мум зимо[^] мумравғанӣ бисозанд. Инчунин, аз касир ва заъфарон баробар гирифта, тил бисозанд. Агар аз он ягон нишонае бов бимонад, зирних ва санги мурч онр бибаранд. Андар ин [боб] аз мурдани хун [I илоҷи он] низ ёд кардаанд, ки мо онро анда Китоби оростагӣ ёд кардаем.

Фасли ҳаштум: андарбаёни лағжидаги

Беҳтарин илоҷи лағжидагии пайванд-гоҳҳо равғани дунба ва хурмост, ки онҳоро чун бар [пайвандгоҳ] ниҳода, ба ҳоли худ бигуздоранд, агар лағжиш ба амал омада бошад, беҳ кунанд. Мо андар боби шикаста-

гии устухонҳо дорухоеро ед кардаем, к: ҳамаи онҳо аз барои лағжидагӣ созгорақ ва онҳоро аз он чой боад пайдо намуд. Ага лағжидагӣ пас аз худ дард ба чой мона; онро бибанд, вагарна парво нақун.

Фасли нухум: андар баёни рафтани пушт ва аз ҷумла пӯстравии аз мӯза падида омада

Саҳч пустравиест, ки андар сатҳи пушт аз сабаби саҳт совидан ориз бигардад. Вай гоҳе бо омос ва гоҳе бе омос бувад.

Низ бошад, ки ҳамаи пӯст аз ҳам рафта, гусаста шавад, ва ё фурӯ овехта эҳтиёҷ ба часпонидан пайдо кунад. Андар ин ҳангом онро бо тадбири часпонидане дармон кунанд, ки андар боби ҷароҳатҳо гуфта омад. Бояд ҳар қадар ки мумкин бошад, пӯстро накашанд, балки (160) онро як чанд бор ҳам бошад, бар рӯи [андом] бигустананд ва андар охири қор бичаспад. Агар начаспад, онро бо марҳамҳои аз барои ин қараз сохтанида бичаспонанд. Ба ҳангоми [ҷароҳати] аз пӯст оро бехтар он аст, ки бар [андом] дору барниҳанд ва агар битавонанд, нобаста бевдоранд, зеро бо дору ва ба ёвариҳои ҳаво хушконидаи он аз ҳама созгортар аст.

Оид ба пӯстравии сабук инро бояд гӯфт, ки яке аз доруҳои аз барои пӯстравии сода ва хусусан пӯстрафтагии аз мӯза ба амал омада хуб доруи зерин аст: агар шуш ва хусусан шуши барраро гирифта, бар вай бичаспонанд, онро беҳ кунад. Агар наомо-сида бошад, пӯсти кӯҳани сӯхта ва ё равғани гул ва зирниҳи сурх онро суд бибахшанд. Қадуи сӯхта таъсири ниҳоят аҷиб дошта, аз

198

барои пустрави ва хусусан пустравии а мӯза ба амал омада доруи боварибахш бувад. Аз ҷумлаи доруҳои [82] [пӯстрафта гири] пӯшонанда, часпонанда ва фароҳам оваранда ҳамаи он чизҳое ба шумо] бираванд, ки дорои қабзунадагии са буканд¹⁸³. Мисоли инҳо ақоқӣ, мозу в; хусусан сӯхтаи он бувад. Агар пӯстрафта гиҳи сабук ва мӯзагири ҳамаи гуна дармо! кунанд, қифоя бошад. Гоҳе марҳами сафе^ низ қофист.

Яке аз доруҳои аз ин ҳам қавитар ҷунш аст: сафеда, уша ва аз равғанҳо равғани гул ва ё равғани мурд ва ё равғани беданҷир в< равғани савсанро гирифта, ушаро бо об в< ё шароб ҳал кунанд ва аз [ҳамаи] онҳе марҳам омода созанд. Бошад, ки онро ҳуди мурдосанг бо шароб қифоят кунад Тутум пӯстрафтагии сабук ва мӯзагире бихушкунанд ва омосидан нагузоранд. Барҳе аз доруҳои рехтани хусусан аз баро! қафидагӣҳе, ки аз пӯст бозшудан падш оянд, оби наск, ҷӯшонидаи кашк ва наск в< оби дарё ба шумор бираванд ва онҳор: нимгарм ба қор бибаранд. Зимодашро а: дурди хушк [шароб] бигиранд. Аммо ага: пӯст ҳамааш рафта бошад, эҳтиёҷ бад-с

!. ки бар вай :ўфта, ҳоки :т. Низ, аз и баробар

!.1УМ ЗИМОДИ

Ӯ, аз касиро ғта, тило юнае боқӣ Ӯурч онро ганихун[ва онро андар
аст, ки бо ёрии доруҳои хушкиоварандаю пӯшонандаи қавӣ онро омосидан
нагу-

зоранд ва ҳол авдар ин ҳангом мушкилтар хоҳад буд.

**Ҳасли даҳум: андар баёни халидан, шикофтан ва берун овардани хор,
тир ва устухонҳое, ки банд гардидаанд**
ардаем, ки [созгоранд [амуд. Агар чой монад,
:ун.

стравии аз)варибахш пӯстрафта-а фароҳам-ба шумор ндагии са-[ё, мозу ва
пӯстрафта-унадармон ҳами сафед

итар чунин завғани гул !еданҷир ва ро бо об ва Ӯмаи] онҳо ки онро як юят
кунад. Ӯмӯзагири эрад. Бархе Ӯ аз барои Ӯ--дан падида к ва наск ва ва онҳоро
юдашро аз Аммо агар •иёҷ бад-он

«Халидан» ва «шикофтан» аз он ҷиҳат ба ҳам наздикӣ доранд, ки ҳар кадом
аз онҳо иборат аз даромадани ягон ҷисми тези саҳт андар тан мебошад, вале
онҳо аз ҷиҳати ҳаҷми дароянда аз ҳам фарқ кунанд. Чунин ба назар бирасад,
ки «вахаз» (халидан) ба ягон ҷизи борики хурд ва «хазак» (шикофтан), бо зои
нуқтадор, ба ягон ҷизи ҳаҷмдори бузург алоқамандӣ доранд. Ё мумкин аст
«вахаз» (халидан) баробари ифодаи хурдии ҷизи дароянда [низ чунин маъно
дошта бошад], ки даромадагии он чандон зиёд нест ва мумкин аст аз пӯст
нагузашта бошад. Ин гуна [заҳм] камзиён буда, агар ба он нарасанд ва ба
ҳоли хешаш бигуздоранд, ҳатто андар каси бадгӯшт ҳам бошад, худ ба худ
дуруст шавад, вале агар гӯшт саҳт бад бувад, бошад ки маҳалли чунин заҳм
биомосад ва хусусан агар ин халидан ва дарҳастагӣ шадидтар буда, то ба
гӯшт расида бошад, дарди дилзананда падида ояд. Ӯлоҷи ин гуна [заҳм] аксар
вақт он бошад, ки омосу дардро таскин бидиҳанд, вале ба тадбири ҷароҳат
эҳтиёҷ наафтад.

Баҳангомишикофтагӣ бошад, баизофаи тадбири дарду омос ба тадбири
ҷароҳат низ эҳтиёҷ биафтад. Андар баёни тадбири ҷароҳат ва тадбири омосҳо
ба қадри кифоят сухан гуфта шуд ва он ҷи аз ҳоли халидан ва шикофтан, ки
ногузир бояд андар ин чой овард, ин тадбири ҷӣ гуна берун овардани он
ҷизҳои ҳаланда ва шикофандаест, ки аз қабилӣ хор, ё тир ва монанди инҳо
буда, андар тан банд гардидаанд.

Ин баровардан ё аз тариқд афзорҳои иҷро карда шавад, ки бо онҳо он ҷизро
дошта берун бикашанд, ё аз тариқи фишурдан ва монанди он муяссар
бигардад ва ё ба ёрии ҳосиятҳои доруҳои кашандае ба амал оранд, ки ҷизҳои
бо газанбӯрҳо ва дигар афзорҳо берун намеомадаро берун оранд. Ба ҳангоми
берун овардан бо афзорҳои доранда, масалан ба ҳангоми берун овардани
тирҳо бо газанбӯре, ки барои саҳт доштан сараш сӯхонмонанд аст, қонун ин
аст, ки бояд аз шикаста шудани ҷизи бо

анбур газида шуда эҳтиёт шуд; бояд роҳи анбӯр ба сӯи чизи берун кашида шаванда васеъ бошад, то монеи хуб даст гирифтани набошад; ва агар [тир] аз ду сӯи гузашта бошад, бояд роҳи аз ҳама осонтарини берун овардани онро чуста, ин сӯйро, ки аз барои берун овардан авлоқ, ба андозаи лозимӣ фарох намуд. Ҳилаи нашикастанаш ин аст, ки онро як бора ба таври қавӣ накашанд, балки нахуст бо анбӯр бигазанд ва ҷунбонида, бибинанд, ки нишастагиро часпидагӣ ва ё ҷунбонии он ба чи андоза аст, сипас рост бикашанд. Бисёр вақт эҳтиёҷ бад-он бошад, ки онро рӯзгоре чанд ба холи хеш бигзоранд, то ҷунбон бигардад он гоҳ берунаш оранд. Бархе аз донишмандони ин синоатро гуфтааст, ки мо онро айнан биоварем:

«Пеш аз берун кашидани тир бояд гунаҳои онро бидонист, зеро бархе аз онҳо аз ҷӯб ва бархе (161) аз най буда, пайконҳои онҳо аз оҳан, аз мис, аз арзизи сафед, аз шох, аз устухон, аз санг, аз най ва аз ҷӯб бувад. Бархе аз ин пайконҳо гирда ва бархе сегӯша ва чаҳоргӯша бошанд. Бархе аз онҳо дорои ду ё се забончаанд. Бархе аз тирҳо бо пайкон ва бархе бе пайкон бувад. Оне, ки дорои пайкон аст, мумкин аст сари онро ба пас гардонида бошанд, то ба ҳангоми берун кашидан ба ҳисм даровезад, вале андар бархе дигар пайкон ба пеш моил аст, ки то он [хубтар] бидарояд. Пайконҳои бархе аз тирҳо бо ёрии чизе шабеҳи печ (пружина) ҳаракат кунанд ва ҳар гоҳ онҳоро берун бикашанд, печ ёзида, тирро берун омадан нагузорад. Пайкони бархе аз тирҳо бузург буда, нӯги он ба се ангушт бирасад ва бархе дигар ба андозаи як ангушт буда, ин гуна [пайконҳоро] «думчадор» гӯянд. Бархе аз пайконҳо содаанд ва бар бархе аз [пайконҳо] оҳанҳои бориқе афзудаанд, ки чун тирро берун бикашанд, он оҳанпораҳо андар умқи ҳисм боқӣ бимонанд. Бархе аз тирҳо ҷунонанд, ки пайкон андар онҳо даромада аст ва барҳоро пайкон дорои найчаҳо буда, тирҳо андар он найчаҳо бидароянд. Бархе пайконҳоро сахтустувор

199

фзори тир-бо он [пай-з берун омад маҳаллҳои ҳо эҳтимол андар хеш >а кор бурд. 1-хоро пайдо берун хоҳем ҳои гуногун ва агар ба Зимноке ҷой

аст, ҷокро иода шавад . Бархеҳо ин қд, то онҳо

•

буда, ягон хустдӯхтан ибарем, ки * ҷароҳатро >яд онро бо лаҷанамуд. ҷагар (162) д-онрасида ю аз тариқи

[1ТИ ДуруСТ

д бадранги (. Агар тир ;, бо афзор 16 аз қабилҳои онро гирд [. Агар тир бошад, ки тир ва ба бидани он | нахуст бо гм, ки бар гуҳон сахт жоф созем гем.

;ои сарвар, I, ё шикам, >ҳ нишаста а бошавд, унем, зеро]; ва низ ба ба бемор лон қарор бад зоҳир з ҷи гуна з;ан ҳабар

диҳем ва пешаки аз ҳалокате огоҳ еозем, ки аксар вақт ба сабаби ин гуна

[захм] рӯй диҳад. Сипас ба муолаҷа бипардозем, зеро аз миёни одамони ба чунин осеб гирифтагон омада бисёр одамоне ёфт шаванд, ки аз ғайри чашмдошт ба таври ҳайратангез чун ба саломат бурданд. Бисёр бошад, ки як бахши чигар, ё поре аз сифоки рӯи шикам

ва ё тамоми чодарпих ва ё захдон берун шавад ва аз ин марг ба амал наояд. Ба ҳар ҳол агар мо ин тирро андар ин андомҳои сарвар ба ҳоли худ бигузorem ҳам, хоҳ нохоҳ марг рӯй дода, моро аз ин ба кам-шафқатӣ нисбат хоҳанд дод, вале агар онро берун бикашем, бошад, ки бемор саломат бимонад».

Фасли ёздаҳум: доруҳои [тир] берункашанда

Бар маҳалли тир фуру рафта бояд уша биниҳод, зеро он кашандаи қавист. Ё беҳи найро гирифта, бикӯбанд ва бо он зимод кунанд ва гоҳе онро бо ангубин ва нон маъҷун созанд. Низ, барги хашхоши сиёҳ ва барги дарахти анҷирро бо пист, ё тухми бангро хусусан бо қалқадис, инчунин самари бангро алоҳида, ё хайриро бо ҳамаи намудҳои швазаровандупиёзинаргисро [ба кор бибаранд].

Аз миёни [доруҳои] ҳайвонӣ чизҳои зиёде [судманданд]. Аз ҷумла гуки пӯсткарда аз барои тири андар устухон

нишаста таъсири ачибе дорад ва бинобар ин бо он дандон бикананд.

Саратони суда, ирбиён ва ҳамаи намудҳои панирмояи ҳайвонӣ низ ҳамчунин аст. Гуфтаанд, ки агар чалпосаро бар [захм] пахш кунанд, саҳт ҷазбкунанда бувад. Яке аз доруҳои мураккаб сари чалпоса бо зарованди дароз, беҳи най ва пиёзи наргис мебошад. Аммо доруҳои махсусро, ки устухонҳои табаҳшударо аз зери решҳои фароҳамомада берун бикашанд, мо андар боби устухонҳо ёд хоҳем кард.

Фасли дувоздаҳум: қонуни дармони оташсукта

Ғараз аз дармони оташсукта ду чиз аст: яке ба обила кардан роҳ надодан ва дигарӣ ба ислоҳ овардани он маҳалле, ки сӯхта аст. Барои пеши обилашавиро гирифтагон, ба доруҳои эҳтиёҷ биафтад, ки бидуни сӯзиш сардӣ биоваранд, вале аз ҷиҳати муолаҷаи сӯхтагӣ ба доруҳои эҳтиёҷ бошад, ки ба изофаи наҷддон бисёр ва аз ғайри сӯзиш хушкӣ овардан дорои як микдор хусусияти зудояндагӣ буда, ба изофаи ин бояд аз ҷиҳати гармию сардӣ низ мӯътадил бошанд. Агар якбора ба ҳар ду тадбир эҳтиёҷ биафтад, нахуст бо доруи сардифизоянда

тадбир кунанд ва сипас агар ба дуввуми эҳтиёҷ бошад, онро ба кор бибаранд.

Аммо агар сӯхтаро ба ҳоле дарёбанд, ки обила карда бошад, андар ин сурат тадбири дуввум воҷиб ояд. Мисоли доруҳои ин [тадбир] қимулиё, гилҳои сабукҳаҷм, наски ҷӯшонида, мидоди ҳиндӣ ва монанди инҳост, вале доруҳои аз қабилӣ кундур, сақиз ва чизҳои равғаннок аз барои ин ғараз созгор нестанд, зеро бархе аз инҳо беш аз андозаи лозимӣ гарм буда, аз қувваи сӯзишоварӣ ҳолӣ нестанд ва бархе дигар беш аз он ки боистӣ, таранд.

Фасли сиздаҳум: доруҳои ҳосси суктаги, ки ба ҳасби ғарази нахустин

буванд

Сандал, фуфил, гишти сафеди нав ва ё сафолро гарифта, бо оби ангури сагак ва оби гул тило кунанд. Ё аз зардии хояи мург ва равгани гул марҳам созанд. Низ, коснӣ, орди ҷав ба шакли шуста, равгани гул ва зардии хояи мург, ё наски пухта бо равгани гул, (163) ё гили арманӣ ва сирко ва ё равгани гул ва мум ба кадри лозимӣ [хубанд]. Сипас, андар инҳо миқдоре аз оҳаки пурра шустаро

бо сафеда, афюн, сафедии хояи мург ва андаке шир биафзоянд. Инчунин, барги па-ниракро гирифта, бо оби хуш як бор бичӯшо-нанд ва сипас онро совида, аз чизҳои ришта-монанди андар ӯ буда пок кунанд. Баъд, аз мурдосанги парварда ва сафедаи арзизи са-фед ду ним бахшӣ, аз равгани гул ҷаҳор бахш ва аз оби ангури сагак ва оби кашниз як бахшӣ гирифта, андар вай ҳамроҳ кунанд.

201

Фасли ҷаҳордахум: доруҳои хосси сӯхтаги, ки ба ҳасби ғарази дуввум буванд

Беҳтарин чиз аз барои ин ғараз марҳами оҳак аст: оҳакро гирифта, ҳафт бор бишӯянд, то тезии он тамоман биравад ва сипас бо равгани гул, равгани зайтун ва агар эҳтиёҷ биафтад, бо каме аз мум бишқа-нанд. Гоҳе бар вай гили кимулиё, сафедии хояи мург ва каме сиркои ҳамрӣ биафзоянд.

Як марҳами оҳак, ки ба сифати дигар бувад: оҳакро ҷуноне, ки донистӣ, бишӯянд ва аз он бо оби барги ҷугундар, барги каранб, равгани гул ва мум марҳам омода созанд. Яке аз тадбирҳои, ки андар ин ҳангом ва андар адами бими падида омадани табишҳову обилаҳо созгор аст, ин аст, ки бар [маҳалли сӯхтагӣ] барги сӯхтаи гази ҳиндӣ ва харнуби сӯхта бипошанд.

Як марҳаме, ки аз барои сӯхтагии камҳа-рорат созгор буда, нусхаи дароз дорад ва ҳангоми санҷиш хубаш дарёфтаанд: аз сар-гини хушки гови ҷароӣ, пӯсти дарахти санавбар ва мушқтаромашир даҳ дирамӣ, аз мурдосанг се [дирам], аз рими сим ду [ди-рам], аз рими арзиз ҷаҳор [дирам], аз оҳаки якчанд бор бо оби сард шуста панҷ [дирам], аз гили кимулиё панҷ [дирам], аз гили кубрусӣ, ё румӣ ва ё арманӣ ва аз сафедаи арзизӣ ҳафт [дирамӣ], аз садпайванди кӯфта даҳ [дирам], аз мидоди форсӣ ва ё чинӣ шаш [дирам], аз тӯтиёи сабз ҳафт [дирам], аз

саргини гуспанди нар даҳ [дирам], аз дона! печак ва барги он понздаҳ [дирамӣ], аз рим] оҳан, фишурдаи барги хитмӣ ва фишурда] барги панирак даҳ [дирамӣ], аз савсани озо^ пиёзи он, савсани осмонгунӣ ва заъфарсм панҷ [дирамӣ], аз кофур ҷаҳор [дирам] ва а мум, равгани гул, мағзи устухони гавазн в пиҳи он ба миқдори кифоят бигаранд.

Яке аз доруҳои, ки ниҳоят қавӣ будг барои [сӯхтагии] ҳарораташ камтар созго

аст, [доруи зерин] бувад: сӯҳонрезаи мис в оҳанро гирифта, бо гили холис ва ё бо гил: сурх биомезанд. Сипас андар танӯр ва гулхан сӯхта, курсҳо бисозанд ва ниго доранд. Ба ҳангоми ҳоҷат ба хушксоӣ онр ба тариқи хокаи пошидани ба кор баранд в ё бо равгани гул тило созанд. Низ, [дору дигаре] аз ҳамин қабил: саргини кабӯтарр андар пораи катон бисӯзанд, то хокиста бигардад ва чун онро бо равгани гул тил кунанд, таъсири аҷиб бахшад.

Аз барои ҷойҳои решшуда гандано пухта ва ё хурфа бо пист ва барги судан мур ба шакли доруи пошидани суд доранд. Ага реш ба таъсири инҳо дарнаояд, пас барг сӯхтаи газӣ ҳиндӣ ва ё барги сӯхтаи харнуб набатино ба кор бибаранд. Агар ба инҳо ҳа гардан наниҳад, доруҳои фароҳамовара) даи решҳои палидро бояд ба кор бибарӣ.

Фасли понздаҳум: еухтаги аз оби ҷушон

Гоҳе чунин иттифоқ биафтад, ки деги ҷӯшон ва ё оби ҷӯшон бар ягон андоми одам бирезад ва чун оташ кора кунад. Андар ин ҳолат зуд шитофта, пеш аз обила кардан он андомро масалан бо сандал, оби гул ва кофур тило кунанд ва онро хушкидан нагузошта, ҳар соат бо пораи андар яҳоби сард гӯтонида тар кунанд. Ин тадбир [обсӯхтаро] обила кардан нагузорад. Гурӯҳе аз мардумон андар ин ҳангом зуд ба

пошидани оби зайтун ва ё оби хокиста бипардозанд. Аз ҳама беҳтар он аст, ки кадоме аз ин ду чиз набошад, якero бо пи< ва ё бо марҳами оҳак бисованд. Низ, дорз ёдшудае, ки аз саргини кабӯтар сохта шу; аст, саҳт аҷиб бувад. Решҳоро бо ганданс пухта, ё хушконида ва ё суда, ки аз ҳаё беҳтараш ҳамин аст ва ё бо дигар чизҳ< дармон кунанд, ки андар боби нахустин I кардем.

Фасли шонздаҳум: андар баёни хунрави ва бастаии он

Андар Китоби нахустин доништа шуд, ки хун аз рағҳо (164) ба сабабҳои зерин берун ояд: ё ба иллати нотавонии рағҳо, ё ба иллати шиддатнокии пурӣ ва ё ба иллати

ягон ҳаракати саҳте аз қабилӣ ҳатто д< задану саҳт ҷастан даҳони рағҳо кушо; шуда бошад; ё гармии хункашандае аз бер; расида бошад; ё ба сабаби ягон чизи б}

202

ам], аздонаи амӣ], аз рими за фишурдаи савсани озод, ва заъфарон [дирам] ва аз >ни гавазн ва гиравд. т қавӣ буда, штар созгор [резаи мис ва с ва ё бо гили р танӯр ва ё нд ва нигоҳ гшксоӣ онро сорбарандва . Низ, [доруи ш кабӯтарро то хокистар •ани гул тило I.

да ганданои гисудаимурд доранд. Агар вд, пас барги Хтаи харнуби рбаинҳоҳам юҳамоваран-ор бибарӣ.

юи хокистар 1р он аст, ки Екero бо пист д. Низ, доруи 1рсохташуда Iбо ганданои 1, ки аз ҳама дигар чизҳое и нахустин ёд

ли ҳатто дод >ағҳо кушода шдае аз берун гон чизи бур-

рандаи аз ҳам гузиланда, ё ба сабаби ягон хӯрдашавие аз дарун ва ё ба сабаби

ягон ҳаракате ба ҳангоми пурӣ рағҳо кафида ва бурида гардида бошанд; ва ё ба сабаби камторупудии андар чирми рағ ва сифоки он афтида хун аз онҳо берун битаровад.

Агар роҳе барои рафтани хун ёфт шавад, рағи аз ҳама мувофиқтар аз барои рехтани хуни андар хеш дошта ин шараён аст, зеро чирми он [84] ҳаракаткунанда буда, чизи андар вай ҷой дошта боре фишурда шавад ва боре густурда бигардад ва агар баъд аз гусастани пайвастагии он ҷойгоҳаш бар вай тангӣ наоварад ва ҳало дарёбад, ҳоли он оқибат ба аневризмос бикашад, ки онро «умму-д-дам» хонанд. Шараён ҳарчанд аз ҷумлаи чизҳои ҷароҳаташон фароҳамоявда аст, вале ба душворӣ фароҳам ояд. Бисёр бошад, ки чун шараён худ фароҳам наояд, вале чизи гирди он буда фароҳам омада, бар вай тангӣ оварад ва хун хуб сахт ҷорӣ шудан натавонад, балки аз он ба сӯи ноҳияи пӯст ба қадри ғунҷоиши он ҷо бирезад. Бинобар он ҳар гоҳ онро оҳиста бифишо-ранд, хун ба андарун биравад, чунон ки гарданро чунин ҳол ба амал ояд. Бошад, ки худӣ рағ андар зери пӯст боқӣ бимонад ва чаҳишу дамидагии он ҳисс карда шавад. Бисёр бошад, ки ин ҳол шараёнро аз дарун ориз гардида аз ғайри даридани пӯст ба фатқ гирифтор шавад ва андар зери пӯст аневризмоз аз хун ва бод варами нарме ба амал орад, ки онро бо фишурдан фурӯ нишондан битавон. Ин аксар вақт андар гардан. пайгула ва зери зону худ ба худ ориз бигардад ва бисёр бошад, ки аз сабаби беруна ва аз сабаби рағзанӣ рӯй диҳад.

Бисёр пизишкон чунин гумон кунанд, ки гӯё ҳар гуна фатқи шараён боиси «умм-уд-дам» гардида, [шараён] фароҳам наояд, балки аксар вақт он чи ки фароҳам ояд, шрди он буда, ба омози маъруф табдил ёбад, вале худӣ шараён бошад фароҳамнаомада бимонад.

. Ҳеин ҳол бад-ин гуна нест. Касони мункири фароҳамии [шараён] аз тариқи кнёс ва таҷриба ҳуҷҷат овардаанд: аз ҷиҳати кнгс бад-ин гуна бошад, ки яке аз ду табақаи шараён [ҷисми] куркуракист ва куркурак ба ҳям начаспад ва аз ҷиҳати таҷриба бад-ин ::>:а аст, ки часпидани [шараёнро] касе :-:1гнда аст. Ҷолинус бо қиёс ва таҷриба ба муқобили эшон баромадааст. Аммо қиёси у хитобӣ буда, бад-ин сурат аст: шараён миёни чизи часпанда, яъне гӯшт ва миёни чизи ночаспанда, яъне устухон, биистад ва бинобар ин бояд часпанда бошад, лекин ба душворӣ бичаспад. Аммо таҷрибааш аз мушоҳада буда, ӯ ҳикоят кунад, ки бисёре аз шараёнҳоро чун дармон кардааст, ба ҳам часпидаанд. Ин қариб ҳамон чизест, ки пеш аз ин ёд карда будем.

Акнун мегӯем, ки ҳоли рафтани хун аз андомҳои [гуногун] ба намуди гуногун аст. Аз бархеи онҳо ба ҳангоми даридан хуни фаровон ояд, ки мисоли ин ҷигар ва шуш аст ва аз бархе дигар хуни кам ояд. Ҳар як ин ду қисм [хунравиро] бахше хатарнок ва бахше бехатар бувад. Масалан, агар

хунра-вии шуш ва хунравии биниро бигирем, хун-равии шуш хатарнок ва хунравии бинӣ беҳатар аст, вале аз ҳардуи инҳо хун ба фаровон ояд. Масалан, ҳангоми хунравии обгах, захдон ва гурда ба якборагӣ хуни зиёде наояд, вале бошад, ки муддати дароз хуни зиёд рафта, ба оқибати носутуда бурда бирасонад.

Ҳоли рехтани хун аз шараёнҳо [низ] ба ҳар гуна аст: ҳоли [хунравии] бархе аз онҳо, масалан шараёнҳои бузурги дасту пой, саҳт душвору хатарнок аст, зеро хунравии ин гуна шараёнҳо андар бештари ҳолатҳо боиси марг бигардад ва баста нашавад, вале ҳоли [хунравии] бархе дигар, масалан [хунравии] шараёни косаи сар, сабук буда, ин гуна хунравӣ ба осонӣ биистад ва як худи бастан ӯро кифоят бошад. Бисёр бошад, ки аз шараёнҳои хурд хун биравад ва сипас худ ба худ баста шавад.

Фарқ миёни хуни шараён ва хуни ғайри онро бад-ин гуна метавон донист, ки хуни шараён ҷаҳида берун ояд ва аз дигар хун дида бештар тунуку арғувонитар буда, ба андозаи хуни варидӣ сиёҳу гирифта нест.

Бидон, ки ҳар киро истифрои хусусан хунӣ ва алалхусус шараёни биафтад ва он ба ифрот расида, боиси падид омадани ташаннуч бигардад, ин бад хоҳад буд. Ҳамчунин агар ба сабаби он ҳукак ояд, марговар аст ва агар баробари ҳукак беҳушӣ низ ҷой дошта бошад, пас марг наздик расидааст. Ҳазён гуфтани шӯрида-гии ақл баданд ва агар ташаннуч ҷуфти онҳо бошад, ин андар бештари ҳол марговар хоҳад буд.

203

Фасли ҳафттаҳум: қонуни дармони хунрави

Ба ҳангоми муолаҷаи хунрави бояд нахуст аз бастани он оғоз намуда, сипас агар реш ҷой дошта бошад, онро дармон кунанд. Бастани хунравие, ки сабабаш устувор буда, аз қабилӣ хӯрда шудан ва ё монанди он аст, ҷуз аз тариқи бартараф кардани ин сабаб тӯро муяссар нагардад. Агар ҳол ба бартараф кардани сабаб фурсат надихад, эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки хунро бо хунбандҳо, яъне бо василаҳое бибанданд, ки қатъсозандаи (165) хуни равон бувад. Ин василаҳо аз Китоби нахустин маълуманд, вале мо онҳоро ба тариқи ёдоварӣ оварда, мегӯем: василаҳо ё [хунро] ба ҷиҳате бигар-донанд, ки ғайри ҷиҳати беруноӣ бошад; ё онро пеш аз расидан ба баромадгоҳ аз сӯи ин баромадгоҳ бибанданд; ё онро андар ин баромадгоҳ баромадан нагузоранд; ва ё ду ва беш аз ин корҳоро ба амал оранд.

Бахши якум, ки ба дигар сӯ гардонандаи [хун] аст, бад-ин гуна бошад, ки ё [хунро] аз ғайри ба амал овардани баромадгоҳи дигаре ба сӯи муҳолиф бикашанд, чунончи ҳар гоҳ бар ҷигар миҳчамаҳо гузоранд, хуни аз бари ростии бинӣ оянда баста бигардад ва ё барои он баромадгоҳи дигаре ба амал оранд, чунончи каси хуни бинӣ шударо аз дасте, ки аз бари бинии хуноянда аст, танг раг бизананд.

Аммо василаҳое, ки [хунро] ба баромадгоҳ нарасида бибанданд, бад-ин гуна

бошанд, ки ҳаракат ва нуфузи хунро боз доранд. Ин ё ба сабаби сахткунанда ва ё ба сабаби карахткунанда ба амал ояд. [Сабаби] карахткунанда бошад, ё доруст ва ё ҳолати тан, чунончи беҳушӣ ҳамин гуна буда, бисёр бошад, ки боиси баста шудани хун бигардад.

Василаи хунро андар ҷояш банданда ин бастани баромадгоҳ буда, бад-ин гуна аст, ки ё онро бо бандина бибанданд, ё бо лукма ниҳодан онро рахнабандӣ кунанд, ё рахна-бандиеро ба кор баранд, ки бе лукма ниҳо-дан бошад; ё аз тариқи доғ ниҳодан ва ё аз тариқи доруи доғниҳанда хушкрешӣ ба амал оранд; ё алақаро баста бигардонанд; ё часпакӣ, ё хушкшавӣ ва ё сабзиш ба амал биоваранд ва ё гӯшти гирди рагро фишурда, даромадгоҳро бибанданд ва сахт бипӯ-шонанд.

Бояд бидони, ки агар ҷароҳатро ом< ҳамроҳӣ кунад, бисёр аз ин корҳо маъз? бошанд ва на бо ришта бастан, на да овардани фатилаҳо ва на сахт бастан ҳ< кадом мумкин нест. Он чи ки андар \ хангом битавон, ин ба кор бурдани ча пакиоварӣ, қабзсозӣ, карахткунӣ I сахтсозии хун бувад.

Агар муолача намудан аз тариқи баста ё чок кардан ва ё ниҳодани дору дардовг бошад, ин ниҳоят бад аст. Ҳар гуна истец дардовар низ бад бувад ва бояд истод ҷом< ду ҳолат бошад: яке бедардӣ ва дигр бардоштагии он сӯе, ки баромадгоҳи хз аст. На бояд ба нишебу овехта ДОШТЕ пардохт, зеро ин баромадану рехтани хуш осон бигардонад. Агар ҳар ду ғараз мою якдигар бошанд, ба ҳасби мушоҳада ба си майл кунанд, ки андар ин ҳолат аз ҳа^ созгортару таҳаммулпазиртар бувад.

Акнун моро лозим аст ин [тариқаҳор як-як ёд кунем, вале нахуст бояд рагро £ ёрии нишонаҳои ёд шуда таҳқиқ намуд муайян кард, ки оё он шараён аст ва ё вари он гоҳ ба шараён сахт машгул шуда, ба с беш аз варид гамхорӣ намоянд. Баъд мо мегӯем: бархе аз кашидани [ху ба сӯи муҳолиф, на ба сӯи баромадгоз [дигар], бад-ин гуна аст, ки андомро ; тариқи даллокӣ, ё аз тариқи печидану баск ва ё аз тариқи миҳчама ниҳодан *раг*. бидиҳанд. Ин авдом бояд андоми анбоз I андар охири як хатте ҷой гирифта боша, ки миёни ўву авдоми осебдидаро ё ба даро: ва ё бар паҳно пайваст кунад. Аз андоми (вазъ хоҳ ба дарозо ва хоҳ ба паҳно муҳоли аз ҳама дуртар ҷойгирифтаре ихтиёе намуда, [андоми] наздики онро бигузораҷ Масалан, масофаи миёни ду бари сар ва ду бари дастҳо аз масофае, ки ба хангсш он эҳтимоли пурра ба дигар сӯй кашш шудани хун ҷой дорад, хеле наздиктар аст. Ин чизест, ки ба мӯчиби он бояд он чизер ба хотир овард, ки андар Китоби нахуста андар боби қонунҳои истифрӯғ баё намудем.

Бастан, даллокӣ кардан ва монанди онр бояд аз он ҷое оғоз намуд, ки ба андом хунфишон аз ҳама наздиктар аст ва сип; ба фӯрӯсӯи он бирафт. Ба хангоми фатқҳо

барои

юхатро омосбастан хунравӣ кифоят аст, балки он
:орхо маъзур[фақат] ёваридиханда бувад. Ҳукм ба
тан, на дар-ҳангоми задани раги бари анбози аз ҳама
т бастан ҳеҷДУР низ ҳамчунин аст.

ки андар инМисолиякеаздутарикайбаҳшидуввум,
>урдани час-яъне сабаби сахткунандаи [хун] чунин аст,
ахткунӣ ваки каси аз бинӣ ва ё ғайри он бисёр хунояндаро ғизоҳои
ситабркимуси хунсахт-

1риқибастан,кунандае чун наск, унноб ва монанди он
>ру дардоварбидиханд. Мисоли тарикай дуввум ин аст,

- гуна истодики [ба бемор] доруҳои қарахткунанда ва оби (исгод ҷомеисард
бидиханд, танро андар сармо бидоранд ҷӣ ва дигарва ё [беморро] хоб
оваранд. Бошад, ки аз мадгоҳи хунхуш рафтани суд баҳшида, хунравиро ;хта
доштанбибандад.

ехтани хунроБа ҳангоми тарикаҳои ёдшудаи баҳши
ғараз монеидигар бояд як чиз риоя шавад, яъне гоҳе
юхада ба онемумкин аст шараён на аз бар бо дил пайваста
)лат аз ҳамабошад, то аз тариқи фишурдани танҳо он

- бувад.туро хотирҷамъӣ ҳосил гардад, балки [тарикаҳоро]мумкин аст шоҳае
аз шараёни дигар ба бари эъд рағро боднғари [ДЕЛ] пайваста, андар он
густариш 1кшс намуда,ёфта бошад ва аз (166) ғайри роҳи бастаи ту ст ва ё
варид,ба сӯи он хун бирасонад. Андар ин ҳол ба ду [шуда, ба онфишурдан
эҳтиёҷ бифтад. Пеш аз ин бояд 1.ҷиҳатеро донист, ки сарғаҳи рағ аст. Ин
шидани [хун]андар баъзе ҳолатҳо аз фӯрӯсӯст, чунон ки 1аромадгоҳиакдар
гардан ҳамин гуна бувад ва андар андомро азбарҳе ҳолатҳо аз барсӯст, чунон
ки андар вданубастанрон ва пой ҳамин гуна бошад. Ҳар гоҳ ҳодан
ранҷчихатро муайян намудӣ, бастану эми анбоз вафишурданро аз он сӯи
ба қор бибар.

ифта бошад,-Як^е аз тадбирҳои андар ин ҳангом [ба
ю ё ба дарозқор баранда] ин аст, [85] ки нахуст бо ёрии
^з андоми басардук ва ё аз тариқи каме ҷоқ қардани

шо муҳолифгӯшти болои рағ буда ва онро пинҳон қарда
аро ихтиёррағро берун оварда бибанданд ва сипас
»бигуздоранд.доруҳоеро ба қор бибаранд, ки мо ёд хоҳем

>ари сар ва ёқард. Агар рағи ҷаҳанда бошад, аз ҳама

[ба ҳангомибехтар он аст, ки ўро бо риштаи қатонӣ
сӯй қашидақобанданд. Борағиғайриҷаҳавданизчунин
одиктар аст.:о~-.гнд. вале он бузург буда, хунаш боз
яд он қизеронг1: :т1д. Ҳар гоҳ чунин қардӣ, дору бибанд

- бинахустин^^ :''^ .таро то рӯзи севвум ва ҷаҳорум ба

яфроғ баёнхоли хеш бигуздор. Баъд аз он чун доруи -: а:~ акдар с анд ар чои худ часпида дарёфтӣ,
юнанди онронгбояд биканн. балки бар гирди он ягон чизе
н ба андоми^ ЧЕЕСИ ӯ бинех. то андаке нармаш бисозад.
аст ва сипас~~'-P чунин рӯй диҳад, ки дору ҳангоми
оми фатқҳои-•гр_опгани чизи болоии он худ ба худ аз
ҷой дур шавад, бо ангушт аз фурутари ин маҳалл роҳи омадани рағро дошта,
чандоне зер кун, ки хун аз давидан бимонад ва баҳши дур шудаи дору ва
андар ҷояш чунбон будаи онро барканда, баҷои ондоруидигар бинех. Андар
ин ҳангом истоди андомро бояд ба тавре бидорӣ, ки шоиста аст, яъне даҳони
[захм] бартар аз сарғах бошад. Ҳатто масалан агар [захм] андар бахшҳои
фурӯсӯвини рӯда ва ё захдон бошад, таҳгинае паҳн кунӣ, ки бахшҳои
фурӯсӯвин-ро бардошта, бахшҳои барсӯвинро паст бисозад ва ба тарзе
бошад, ки ҳар чи камтар дардовар бошад. Сипас [беморро] се рӯз бигуздор бар
ин ҳол биистад, то хун баста шавад.

Бо луқмаҳо раҳнабандӣ кардан андар шараёни бузург мумкин буда, бад-ин
гуна аст, ки аз паҳми харгӯш, ё ошёнӣ тортанак, ё пунбаи бориқнах ва ё
пораҳои кӯҳнаи катон фатила сохта, бар вай доруҳои часпонанда ва
хунбанданда бипошанд ва андар даҳони худӣ шараён ҳамчун луқма
бидароранд. Гоҳе фатиларо масалан аз як паҳми харгӯш омода созанд ва ин
кифоят бошад.

Бандинаро бояд тавре баст, ки биистад ва то сабзидани [захм] онро дур
накунанд. Аммо фатиларо бошад худӣ табиат чора намуда, ё андак - андак
бароварда бимонад ва ё ба он ягон кори дигаре кунад.

Ба ҳангоми бе луқма раҳнабандӣ кардан ҳамон гуна чизро андар даҳони [рағ]
ниҳода, ба дарун надароранд ва аз болояш бибанданд ва ё хунро масалан бо
рифодаҳо хусусан бо рифодаҳои исфанҷӣ ва банди-наҳои қавӣ басташаванда
бибанданд. Сахт бастан андар ин ҳангом баръакси бастане аст, ки ҳангоми
кашидани [хун] ба кор бибаранд. Зеро баҳангоми бастани намуди яқум бояд
[бандина] ба наздики даҳони [захм] буда, сипас баробари печида шудан аз он
ҷо ба сӯи пас биравад ва шиддатнокии он тадриҷан кам шавад, вале андар ин
ҷо бошад, бар хилофи он бувад.

Бидон, ки агар рифодаҳо ва бандинаҳо суст баста шаванд, аз ин гуна бастан
зиён, яъне кашидани хун, ба амал ояд, на суд, ки он бастани хун ва раҳнаи он
бувад. Бинобар ин бояд андар ин бобат нармрафторӣ намуд.

Ҳар гоҳ [захмро] хуб бастӣ, бари муҳо-лифро низ бибанд, то модда бад-он
сӯй майл намуда, кашиши ин бастагиро муқовимате

бошад. Бо бастан бояд бидуни дард ба боз доштани хун ноил шуд, вале гоҳе

ба [баста-ни дардовар] андар оғоз эҳтиёҷ биафтад ва сипас онро андак-андак сушт созанд.

Бисёр бошад, ки ба дӯхтани чоки гӯшт, чамъ сохтани ҳар ду лаби он ва бо бандина бастан эҳтиёҷ биафтад, вале низ бисёр бувад, ки чамъ сохтани ҳар ду лаби [захм] ва ниҳодани рифодаҳое кифоят бошад, ки чамъ сохтагиро нигоҳ доранд ва бароят маълум бошанд. Сипас, бандинаро аз болои доруҳои пошидаи сабзонанда бибанд. Масалан, агар раги видоч қафида бошад, бояд оғози онро бо ангуштони як даст зер кунӣ ва сипас бо дасти дигар доруҳо ва рифодаҳоро бар даҳони [захм] биниҳӣ.

Аммо рахнабандӣ кардан аз тариқи сахт шудани хун бад-ин гуна аст, ки ё ягон даҳон-бандеро андар даҳони [захм] бибанданд ва ин бастанро то афсурда шудани хун ва ба рахнабанд табдил ёфтани он нигоҳ доранд ва ё ягон чизи сахт сардиоварандаеро ба кор бибаранд, ки андар хун таъсир карда, онро андар даҳони [захм] афсурда созад.

Фишурдани гӯшти маҳалли [захм] бад-ин гуна аст, ки масалан рагро бар паҳно бибуранд, ки он нахуст ба ду тараф андар хеш кашида шавад ва сипас гӯппро бар он аз сӯе бипӯшонанд, ки аз он сӯй хун ҳамеояд. Ин кор танҳо андар маҳалҳои сергӯшт имконпазир аст. Бисёр иттифоқ биафтад, ки ба буридани шоҳаи як сари раг эҳтиёҷ бошад, то раг бештар андарун биравад ва сипас бар вай доруҳо биниҳанд. Бисёр бошад, ки маҷро аз гайри ба амал омадани «умму-д-дам» гӯшт бигирад.

Бо хушкрешӣ бастанӣ [хун] (167) ба ҳангоми осеби бузург бо ёрии ҳуди оташ ва ба ҳангоми авдак будани он бо ёрии доруҳои сӯзонандае ба амал оварда шавад, ки мисоли онҳо оҳак, зангор, зогҳо, зирнихҳо, инчунин зира ва монанди он буда, инҳоро бар маҳалли [захм] бипошанд. Кафки даръё низ ҳамчунин аст ва бисёр бошад, ки чун онро бар маҳалли [захм] бипошанд ва бибанданд, хун баста шавад. Лекин ин тариқаро чунин хатар аст, ки хушкрешӣ худ ба худ, бо андаке аз фишори фавворазании хун ва бо камтарин сабаби дигаре зуд аз ҷой бархезад. Ҳар гоҳ хушкрешӣ биафтад, бадбахтӣ ба шакли захм бори дигар боз ояд. Бинобар ин пизишкон фармудаанд, ки ҳангоми бо оташ доғ ниҳодан, бояд бо оҳани сахт сурхкарда ба таври қавӣ доғ ниҳод, то хушкрешии сахт нишастаи ситабр ба амал омада, ба осонӣ наафтад ва чандоне биис-тад, ки андар ин муддат гӯшт бирӯяд. Аа доғи сабук хушкрешии ночизе ба амал ояд. ки бо андак сабабе биафтад ва ба изофаи он моддаи бисёре бикашад ва гармии сахт ба амал оварад. Аммо доғи қавӣ бо хушкрешии қавӣ овардан рахнаро бибандад ва даридагиро аз байн бурда, [даҳони] онрс кашида, қабз кунад.

Яке аз доруҳои доғниҳандаи хуб* мӯътадилтадбир [доруи зерин аст]: сафедик ҳояи мурғро гирифта, бо оҳаки обнорасидг чамъ созанд ва пашми харгӯш ва ё ЧИЗЕ дигареро бо он олуда, бар маҳали [захм] ниҳанд ва

бибанданд.

Яке аз дорухое, ки аксар вақ ба ғоят ху(аст: зира ва оҳакро гирифта, бар маҳалл* [захм] бибанданд ва гоҳе бар вай қалақато! биафзоянд. Зогҳо аз ҳамин қабил буда, бг изофаи доғ ниҳодан низ қабзкунанда бувад Оҳак бошад доғниҳанда аст, вале чандон* қабзкунанда нест, ки қобили мулоҳазг бошад. Он хушкрешихое, ки аз тариқи доз ниҳодан бо чизҳои дорои қабзкунандаг! падида ҳамеоянд, бисёртар биистанд в< нишастатар хоҳанд буд. Шираи саргини ха{ ва гавҳари он яке аз он дорухоест, ки б(изофаи бо тезиҳои худ доғ ниҳодан низ часпай биоварад ;

Мисоли дорухое, ки аз тариқи часпаю овардан хунро бибанданд, инҳост: гач! шуста; сақизи чӯшонида; нашоста; гард] осиеб; самгҳо; кундур; ва ротиёнаҷ. Худ] мавизи ангур низ ҳамчунин аст. Аз рӯ! гуфтаи одамон ғук ва инчунин «ситора! шомус» аз ҳамин қабил бувад.

Аммо мисоли дорухое, ки аз тариқ] хушкиоварию сабзондан хунро бибандақ инҳост: сабр; тарошаҳои кундур; донаи на кӯфтаи мавиз; мозуе, ки рағған молида бисӯзонанд ва чун алангааш паст *шур* хомӯшаш кунанд; пезари сӯхта; ротиёнаҷ] бирён; занги оҳан; саргини сӯхта ва носӯхта! асп ва хар; хокистари ношустаи устухон в; садаф, зеро шустаи онҳо ба гурӯҳи часпакиоварандаҳо бидарояд; исфанҷи наве, ю онро андар рағғани зайтун¹⁸⁴ ва ё шаро! оғушта, сипас бисӯзонанд; ва мӯи сӯхта.

206

**Фасли ҳаждаҳум: андар сифати дорухои мураккабе,
ки аз намудҳои гуногун таркиб ёфта аз барои
боз доштани хун таъсири қавӣ доранд**

Яке аз дорухое, ки Ҷолинус онро тавсифи хуб карда аст ва касони баъдомада ба хангоми санҷиш бисёр судбахшаш ёфтаанд, доруи зерин аст: бист [дирам] қалқатор, шонздаҳ [дирам] кундури кӯфта, ҳашт [ди-рамӣ] сабр, мурч ва сақизи хушк, чаҳор [дирам] зирних ва бист [дирам] гачи саҳт судай бехтаро бигиранд ва бар фатилаҳо пошида, ба кор баравд ва ё агар бар маҳалли [захм] бипошанд, таъсири аҷиб бахшад. Ё анзарут, сабр, мастако ва хуни сиёвушон-ро гирифта, бар фатила бипошанд ва бибанданд. Ё танҳо сабр ва кундурро бо пашми [харгӯш] ба тавре ба кор баранд, ки донистӣ. Низ, чунон ки гуфтем, исфанҷи сӯхта ва гишти пухтаро ба таври судай бо рими арзиз, тӯтиё ва сабр ба кор бибаранд. Ё кундур, сабр ва гӯгирд ва ё кундуру гӯгирдро гирифта, аз онҳо доруи хока омода созанд ва ё бо сафедии хояи мурғ ба шакли

фатила ба кор бибаранд. Ё аз қалқатор бист [дирам], аз кундур ва ё кӯфтаи он ҳашт [дирам], аз ротиёнаҷ ҳашт дир_ам ва аз гачи сӯхта ҳашт [дирам] бигиранд. Ё аз қалқатор, миси сӯхта, қалқадис ва зоги бирён бахшҳои баробар гирифта, ба кор баранд.

Яке аз доруҳои аз барои хунравӣ ва хусусан хунравии сар хуб [доруи зерин аст]: [86] аз сабр як бахш ва ё ним бахш, яъне якумӣ барои каси хушкандом ва дуввумӣ барои каси нармандом, аз аррамайдаи кундур барои хушкандом як бахш ва аз худӣ кундури равғанӣ барои каси нармандом як бахш гирифта, ё бо ҳаминҳо кифоят кунанд (168) ва ё ба изофаи онҳо хуни сиёвушон ва анзарут низ бигиранд. Сипас ҳамаро бо сафедии ҳояи мург сиришта, ба ҳасби маҳалли [захм] ё бар пашми харгӯш ниҳода [бибанданд] ва ё бипошанд.

МАҚОЛАИ СЕВВУМ

АНДАР БАЁНИРЕШҲО

Фасли нахустин: гуфтори ҳамагони андар баёни решҳо

Решҳо аз ҷароҳатҳо, аз хурочҳои кафида ва аз табишҳо зода шаванд. Ҳар гоҳ гусастани пайвастагии гӯшт варам карда, рим кунад, онро «реш» номанд. Вай аз он сабаб рим кунад, ки ғизои бад-он сӯй расва ба иллати камқуввати андом табаҳ гардад, ё ба иллати ин камқувватӣ фазлаҳои андомҳои ҳамҷавор ҳал шуда, ба сӯи он андом битарованд ва ё марҳамҳо андомро ковок намуда, ба тарӣ ва равғаннокии хеш онро сӯроҳ созанд.

Он чи аз қабилӣ рим, ки тунук аст, онро «зардоб» номанд ва он чи, ки ситабр аст, «чирк»-аш хонанд. Чирк чизи саҳти афсур-даи сафед ва ё моил ба сиёҳӣ буда, дурди [шаробро] монад. Зардоб аз баҳши тунуки хилтҳо ва фазлаи оби онҳо ва ё аз баҳши тези онҳо падида ояд ва чирк аз баҳши ситабри хилтҳо зода шавад. Зардоб аксар вақт омос ба амал оварад. Зардоб ба доруи хушкнанда ниёзманд асту чирк ба [доруи] зудоянда.

Решҳо мумкин аст намоён ва мумкин аст саҳт нишаста бошанд. Реше, ки саҳт нишаста аст, берун аз ин ду ҳол нест: ё гӯшти гирди он саҳт шуда бошад, ки инро «носур» (реши равон) гӯянд ва он найчаи андарун рафтаре монад, ва ё саҳт нашуда бошад, ки инро «паногоҳ» ва «ғор» хонанд. Бархе аз пизишконро решеро «паногоҳ» гӯянд, ки ба зерӣ пӯст гузашта пӯст аз он ҷудо шуда бошад ва «ғор» гуфта, онро бихоҳанд, ки ба зерӣ гӯшт фуру ҳамида андар он ҷой

208

густариш ёфта бошад. Бархе дигар гуфта-анд: «Не, реши васеъ «ғор» ва реши танги амиқ «носур» бувад, вале ин номниҳҳо ҳоҷати баҳс надоранд. Агар бар забари реши намоён саҳтӣ ҷой дошта бошад, инро «реши сафолакӣ» гӯянд.

Носури бад онест, ки бе ҳис бошад ва бадияш ба чи андоза аз ҳис дур будани он вобаста аст. Бархе аз носур рост ва бархе қач бувад. Он носуре, ки ба асаб расидааст, хусусан ҳангоми милро ба зераш расондан саҳт дард кунад ва бошад, ки кори он андомро душвор бигардонад. Рутубати ин гуна [носур] рутубати тунуки латиф ва мисли [рутубатест], ки аз носури ба услухон расида ояд, вале агар ба зардпай расида бошад, чизи аз он тарованда қариб ҳамин гуна бувад. Лекин дарди носури услухонӣ ва зардпай гоҳе бузург набошад.

Рутубати он носуре, ки ба устухон расидааст, тунуктар буда, ба зардӣ бигарояд. Ба ҳангоми носури ба варид ва шараён расида аксар вақт чизе чун дурд битаровад ва гоҳ-гоҳе ҳангоми ба варид расидан, хуни бисёри покиза ва ҳангоми ба шараён расидан, хуни арғувонии фаровон ва тездиханда берун ояд. Аз носури ба гӯшт расида рутубати часпаки ситабри тираи хом битаровад.

Бисёр бошад, ки як носурро даҳонҳои бисёре бошанд ва ин ҳолати ӯ мушкилӣ пеш оварда ва мо онро шинохтан натавонем, ки оё як носур аст ва ё якчанд носур. Андар ин ҳол мо ба яке аз даҳонҳои он ягон рутубати

рангин хоҳем рехт. Агар носур як бошад, он [рутубат] аз дигар даҳонҳо берун ояд. [Ранги носур ҳар гуна бувад: сафед, тираранг, сурх ва ғайра]¹⁸⁵.

Решҳо ба якчанд намудҳо тақсим шуда бархеро «дарднок», бархеро «бедард», бархеро «омоснок», бархеро «беомос», бархеро «пок» ва бархеро «нопок» хонанд.

[Решҳои] нопок мумкин аст агарчи бад набошанд ҳам, ё тар, яъне дорои хилти бисёр ва рутубати фаровон, ё чиркнок ва ё зардобнок бошанд. Бархе аз решҳо ганданда буда, зиёнвартарини чизҳо аз барои он боди ҷанубӣ ва намонокшо гармии ҳаво мебошад. Бархе аз онҳо хӯранда, бархе хазанда ва бархе дигар ковок буда, ё сард бошанд ва ё гарм. Решҳои ковок мучиби рехтани мӯйҳои он бахше [аз пӯст] бигарданд, ки бад-онҳо наздикӣ дорад.

Бархе аз решҳо мумкин аст тарованда буда, аз онҳо зардоби зарди гарм битаровад. Бошад, ки аз онҳо оби гарме берун ояд, ки ҳар чизи андар гирди он бударо бисӯзонад. Ин гуна реш бади ҳалокатовар бувад. Бархе аз решҳо ба саҳтӣ фароҳам оянд.

Реши ганданда ғайри хӯранда бувад, ҳар чанд ки ҳар ду хазандаанд. Реши хӯранда гоҳе мумкин аст аз ғайри гандонидан ва бидуни таб овардан ба сабаби тезии худ ба ҳар чи, ки бирасад, онро бихӯрад, лекин ба ҳангоми реши хазандаи ганда таб ё аксар вақт ва ё ба таври доимӣ ҷой хоҳад дошт. Ҷолинус амсоли оташи форсӣ ва намлаи хазандаро решҳои хӯранда номида, реши гандандаро мураккабирешвабемории(169) уфунатӣ ҳисобида аст.

Ҳар як аз ин решҳоро ҳолатест. Решҳои саҳти ба сабзу сиёҳ шудан оғоз карда бад-анд. Решҳои сард ковоки сафед буда, аз доруҳои гармиоваранда осудагӣ ёбанд, вале решҳои гарм ба сурхӣ зада, аз сардӣ осуда бигарданд. Агар бо решҳои бад ягон ранги баде андар тан аз қабилӣ сафеди арзизӣ ва ё зардӣ ёр бошад, ин далели фасоди мизочи ҷдгар ва фасоди хуне бошад, ки ба сӯи реш ояд ва аз ин реш ба душворӣ фароҳам ояд. Фазлаи решҳое, ки замина-ашон гарму хоришнок аст, тез бувад. Решҳое, ки буни онҳо паҳни сафед ва камхориш аст, мизочи сард доранд. Решҳои аз паси бемориҳо падидаюнда баданд, аз баҳри он ки табиат пасмондаи табаҳшудаи

фазлаҳоро ба суи онҳо биронад. Решҳое, ки мӯйҳои маҳалҳои ба худ наздикро бирезо-нанд, бад бувад.

Андар [китоби] «Нишонаҳои марги зуд фарорасанда» чунин омадааст, ки агар ягон касро омосҳо ва решҳои нарм буда, ақлаш биравад, ӯ зуд бимирад.

Сабаби решҳои палид гоҳе ҷароҳатест, ки бо фазлаҳои палиди тан ва ё бо тадбири табаҳқунандае рост ояд ва гоҳе ҳамчун натиҷаи табишҳои баде падида оянд, ки баъд аз рӯ задан, зуд ба реш шудан шитобанд.

Далели палидии реш ин аст, ки ганда бигардад, бихазад, маҳалҳои гирди худро табаҳ созад ва бо вучуди дурустии муолаҷа худ ба худ ба душворӣ беҳ шавад.

Беҳтарин далели неқфарҷомии решҳо ву хурҷҳо рим карданест, ки ё ба сабаби доруи римоваранда ва ё аз таъсири табиат ба амал ояд, зеро феъли табиат бар маҷрои табиӣ равон аст. Рим ва хусусан рими сутудай сафеди ҳамвори яксоне, ки аз пазиши пурра бархурдор буда, ягон бадбӯӣ надорад, зеро беуфунат аст, танҳо аз тариқи пазиши табиӣ ва ба шарте падида ояд, ки ягон аразе аз аразҳои нохуши решҳои бад онро ҳамроҳд накунад. Ғаҷ мумкин аст рим андаке бадбӯӣ дошта бошад, зеро он аз тариқи ҳамкориҳои гармии модарзодӣ ва гармии бегона ба амал ояд. Мо оид ба рим андар ҷойҳои дигар суҳан рондем.

Аз решӣ ташаннуҷовар, решӣ ганданда, решӣ саратонӣ, решӣ хирунӣ, решӣ хӯранда ва дигар решҳои ба ҳамин равиш буда рим падида наояд. Баръакс, агар ба ҳангоми реш риму омос зоҳир шаванд, ин нишонаи неқӣ буда, баробари он бими ташаннуҷ, шӯридагии ақл ва ғайра аз байн биравад ва ҳатто агар [реш] андар ҷое аз қабилӣ андомҳои пасгоҳӣ ва пешгоҳӣ, ки мӯҷибӣ ин [авориз] аст, ҷой дошта бошад ҳам, боке надорад. Вале агар аз ҳад гузашта, омос гоҳе падида ояд ва гоҳе нопадида гардида, аз тариқи рим кардан ва ё ба ягон роҳи дигар ҳал нашавад ва изофа ба он агар реш ҳамҷовари андомҳои асабнок бошад, чунон ки решҳои пушт андар ҷавори сутунмӯҳра ва ҳароммағз воқе шаванд ва ё решҳои бар пешгоҳи рон ва зону падидаоянда низ бар мушакҳои асабнокӣ он ҷойҳо биафтад, андар ин ҳангом оқибати ин ба ташаннуҷ ва ошуфтаақлӣ бианҷомад. Ҳар гоҳ [реш]

209

андар авдомҳои серраг, ки бештари онҳо андар пешгоҳи «танӯрии тан» ҷой гирифта-анд, биафтад ва агар андар нимаи фӯрӯсӯви танӯр бошад, бими ба амал омадани исҳоли хун ва гоҳе бими ба амал омадани ошуфта-акдиро низ дорад. Ё агар [ин гуна реш] андар баҳши барсӯвини танӯр афтода бошад, бими ба амал омадани барсомеро дорад, ки баъдаш рим кардан ва ё хунпартоӣ ба амал ояд. Маънои рим кардани синаро аз Китоби севвум донистӣ. Андар ин ҳангом низ бими ба амал омадани шӯридагии

акдҷойдорад.

Яке аз нишонаҳои хуби решҳо ин аст, ки андар гирди онҳо мӯйҳои рехта дубора бирӯянд. Беҳтарини танҳо аз барои пазируфтани муолаҷаи решҳо танест, ки мизочаш аз ҳама хубтар, рутубати фазла-виаш аз ҳама камтар ва ба изофаи ин дорои хуни хуб бошад. Тани серрутубат ва ё бисёр хушк ба хангоми решҳо дер муолаҷапазир аст, вале тани тармизоч масалан тани кӯдакон, бештар аз тани хушкмизоч масалан тани пирон, илочпазир бувад. Ин хусусан хангоме ҷой дорад, ки агар мизочи асли хушки беҳуни покиза ва [мизочи] аразӣ тари ковок бошанд, чунон ки андар пирон ҳамин гуна аст. Бад-ин сабаб муолаҷаи [87]решҳои касони гирифтори истиско мушкил аст ва занони обистанро низ ҳамчу-нин бувад, аз баҳри он ки ба иллати баста будани ҳайз фазлаҳои эшон банд гардида аст. Аммо беҳ нашудани решҳои пирон ҳам бад-ин сабаб ва ҳам ба хуни хуб кам доштани эшон вобаста аст. Гоҳе мумкин аст реш беҳ шуда, дубора реш шавад, зеро гӯшти он пеш аз пок шудан рӯида бошад. Ҳар гоҳ андар он фазлаи нопок банд бигардад, ба мучиби он пайвастигии падидомада дубора табаҳ шавад. Гоҳе (170) чунин бинамояд, ки носурҳо беҳ шудаанд ва онҳоро ҳолати хушкӣ ва бастагии паид ояд, ки аз он касро ба беҳшудагии онҳо қаноатмандӣ ҳосил шавад, зеро ин ҳоли онҳо, чунон ки ёд хоҳем кард, шабеҳи беҳист, вале сипас бо андак ҳаракат, такон, сурфа, кӯфт хӯрдан, бад хобидан ва ғайра дубора батаровидан оғоз кунанд.

Решҳое, ки андар онҳо гӯшт бирӯяд, бархеро гӯшти зиёдатӣ бирӯяд ва бархеро нарӯяд. Аз ҳама сазовортар ба гӯшти зиёдатӣ баровардан он решҳоеанд, ки зуд ва пеш аз пок шудан андар онҳо гӯшт бирӯяд

210

ва аз ҳама сазовортар ба наруидани чунин гӯшт он решҳоеанд, ки танҳо баъд аз пок шудан андар онҳо гӯшт бирӯяд.

Ҳар гоҳ реш дер бикашад, хӯрандаву ганда бигардад ва баҳши бисёре аз гавҳари он бишавад ва хусусан агар қадима буда, як сол ва ё қариб як сол давом ёфта бошад ва ё сафолакдор гардида, ин сафолакҳои ӯ хеста бошанд, - яъне носурро дар назар дорам, -андар ин хангом чуз ба фароҳамоии фу-рӯрафтае умед нест. Реши кӯҳан ногузир ягон устухоне аз устухонҳои мучовири худро берун хоҳад овард. Решҳои савдӣ танҳо хангоме беҳ шаванд, ки агар ҳамаи фасоди онро то ҳадди гӯшту устухони солим гирифта андозанд.

Сабабҳое, ки чун ориз шаванд, решҳоро фасод хоҳанд кард, инҳост: заъфи андом, ки ба иллати он ҳар гуна модцаро бипазирад; бадмизочи андом; ва бадии баҳши обии хун, ки ё ба кайфият бошад ва ё ба каммийят. Бадии ба кайфият аксар вақт ё ба бадии мизочи чигар вобаста буда, андар ин хангом

ранги [тан] ба сафедии арзизӣ ва ё ба зардӣ бизанад, ва ё ба бадии мизочи испурч вобаста буда, ранг ба сиёҳӣ ва ё кунҷитакӣ бигарояд ва баробари ин ҳамаи хилтҳои тан бад бувад. Ин гуна хун ба изофаи он, ки аз он ягон чизи ба гӯшт табдилёбанда ҳосил намешавад, аз тариқи табдил ёфтани ба чирк мумкин аст зиён бирасонад. Бадии ба каммийят он бошад, ки [хун] ё афзун шавад ва ё чандоне биконад, ки чизе барои рӯидани гӯшти реш лозимӣ ёфт нашавад.

Реше, ки софу пок буда, зуд ба хушкрешӣ бигарояд, ҳангоме ба гӯшт гирифтани муваффақ намегардад, ки агар тан поку камхун бошад, ё ба сафолаке вобаста аст, ки девора ва шерозаи онро ориз шуда бошад, ё ба фароҳии рағҳое вобаста аст, ки ба сӯи он ҳамеоянд, ё ба фасодии устухонҳое вобастааст, ки бад-он пайваста бошанд ва ё ба чунин фасодии ин устухонҳо вобастааст, ки рӯ ба тирагӣ, сабзӣ ва сиёҳ шудан ниҳодаанд ва ё ба андоми бадмизоче вобастааст, ки ҳамчовари ӯ бошад.

Решҳои ба саҳтӣ дармонпазире чун решҳои гирда ва монанди инҳо аз барои кӯдакон қаттоланд, зеро кӯдакон на ба дарди саҳти ин решҳо тоб овардан битавонанд ва на ба дармонҳои душвор} мушкили онҳо.

Фасли дуввум: андар шинохтани қонуни дармони решҳо

Бидон, ки ҳамаи решҳо ба истиснои онҳое, ки аз кӯфта шудан ва пора-пора шудани мушакҳо падид омадаанд, ниёзманди хушксозиянд, вале [решҳои истисношуда] нахуст ба нарму тар сохтан эҳтиёҷ доранд. Ҳарчанд решҳо андар бештари ҳолатҳо ба хушксозӣ эҳтиёҷ доранд, вале гоҳе мумкин аст ба ҳолатҳои дигаре аз қабилӣ поксозӣ, зудош ва ғайра ниёзмандӣ пайдо кунанд, аз баҳри он ки

омос муолаҷаи реш тӯро муяссар нахоҳад шуд. Агар омосро боз доштан натавонӣ ва он зоҳир бигардад, андар ин ҳол ба омос машғул шав ва он чи гунае набошад, баро-бари риоя намудани ҳудӣ реш онро низ дармон кун, то ҳар гоҳ аз муолаҷаи он фориғ шудӣ, он гоҳ танҳо ба муруоти реш бипардозӣ. Ҳамчунин агар маҳаллҳои гирди реш табаҳ шуда, сабзу сиёҳ гардида бошанд, онро бо теғ задан ва берун овардани

—.. _ _ сг _ _

НИЕЗМАНДИ ПАИДО кунанд, *лл илдри* ^п лл **шонд, ип^ и^ ^ ^м^***
„~_„_____ ^.

решҳоро ба гайр аз ҳудӣ решшавӣ ҳолатҳои хун, агарчи бо миҳчама ниҳодан ҳам бошад, дигаре низ ориз бигарданд. Реш ҳар андрза муолаҷа кун, сипас исфанҷи хушк ва баъд бузурғтару нишастатар бошад, эҳтиёҷи ӯ ба аз он доруҳои хушксозанда бинех. хушкшавӣ ҳамон андоза бештар бошад ва Ҳар гоҳ аз дармони реш фориғ шудӣ ва ё

барои ҷамъ сохтани лабҳои он кӯшиши «^ттг,п тмття ттяпёАтӣ. пеш аз ҳама нек дӯхтан бештар ба харҷ дода шавад. Гоҳе ба дӯхтани он эҳтиёҷ

биафтад. Аз барои чӣ гунагии ҳоҷатмандӣ ба кӯшиши дӯхтан ва дигар корҳо он чизҳоеро ба эътибор бигир,

ки андар боби ҷароҳатҳо¹⁸⁶ ёд кардем. Бидон, ки решҳо гоҳе ба ҳангоми муолача ба истемоли доруҳое зарурат пайдо кунанд, ки равон, гузаро, бадрақа-кунанда ва саҳт андарун раванда бошанд.

Андар ин ҳол аз истемоли марҳамҳо ва монанди онҳо чора нест ва бояд онҳо зоҳиран тару ботинан хушк бошанд. Хусусан

доруҳои носуриро бояд хушкӣи ҷавҳарашон андар қувват ба таври хеле зиёд бар

рутубати ҷирмашон ғолиб бошад. Гоҳе ба

омехтани доруҳои решҳо бо ягон чизе эҳтиёҷ

биафтад, ки низ ба ягон сабаби дигаре, яъне

ба сабаби лағжонаку часпак гардонидан

* Ч~±'-----<-----^—х-----А.А ^.

решро сода дарёфтӣ, пеш аз ҳама нек тааммул кун, ки оё ягон чизе аз тан ба сӯи реш метаровад ва ё ҳеҷ гуна таровандагӣе вучуд надошта, балки кайҳо қатъ шудааст. Агар ягон чиз ба сӯи он наметаровида бошад, ба дармони худи реш барҳез, вале агар ба сӯи он ягон чизе метаровида бошад, аз тариқи рағ задан, ё исҳол овардан ва ё қай ба манъ сохтани он чизе бипардоз, ки ба сӯи реш битаровад. Қай низ гоҳе андар ин бобат судманд аст ва Букрот ба он шаҳодат додааст. Агар андар решҳо резаҳои устухон, ё парда ва ё чизҳои дигаре ҷой дошта бошанд, андар берун кашидани онҳо шитобкорӣ наkun, валекин он кореро кун, ки андар боби устухонҳо мо ёд кардаем.

Нахустин чорае, ки бояд аз барои реш бибинӣ, ин рим кунондани он бо доруҳост.

Ба сабаби лағжонаку часаак. ^арА^ппмсш

Сипасбодоруҳои поксозандаонро пок кунӣ

равонӣ орад. Инро низ авдар ин бобат бидон. ва баъд аз он ба рӯенидани

гӯшту фароҳам Бидон, ки решҳо ба се ваҷҳ эҳтиёҷ ба овардан бипардозӣ.

Агар решро поку

бандинаҳо ва ба бастан доранд: якум аз ҳамвор ва беумқ дарёфтӣ, онро фақат бо

барои он, ки чирк ояд ва бинобар ин бояд доруҳое фароҳам овар, ки бесӯзишанд. Вале

бастаги ба мунтаҳои реш қави ва ба наздики ба ҳангоми реши чиркин аз доруи зудояндаи

дахони он ковоктар бошад, то чирк хубтар сӯзишовар чора нест. Нахустин бор, ки ба

фишурда шавад; дуввум аз барои он, ки то-" - ^- -----

доруи часпонанда ва гӯштрӯёндаро бар
забари реш нигоҳ бидорад ва ин ба бастани
сахт эҳтиёҷ надорад; севвум аз барои он, ки
то ду лаби реш фароҳам ояд ва андар ин ҳол
бояд бастагӣ ба наздики ҳар ду лаб ковок
набошад, балки ба таври муносиб
ҷамъсозанда бошад.

Дардовари бандина набояд (171) ба
андозае бирасад, ки боиси омосидан
бигардад ва бояд он аз барои манъи омос

ёвари кунад, зеро баробари ҷой доштани

3 - " = - . — . - ^ "X" ~ e ~

*

—

муолаҷа бипардозӣ, эҳтиёҷ ба доруи сӯзандатар биафтад, аз баҳри он ки ҳис
онро дарнаёбад ва сипас то ҳангоми фаро расидани рӯёнидани гӯшт,
тадриҷан ба доруи камтар сӯзонанда бигузар. Андар ҳамаи ин ҳолатҳо ва
хусусан агар гармию афрӯхтагӣ ҷой дошта бошанд, ҳар қадар битавонӣ, аз
дард овардан эҳтиёт бош.

Бояд сабабҳои монעי фароҳамоиро бартараф сози ва инҳо ҳамон
сабабҳои бад, ки мо баршумурдем ва ёд кардем, ки онҳо решро ба сӯи бадӣ
бикашанд. Агар ту

211

онҳоро нахуст муолаҷа насози, ба таври шоиста ба муолаҷаи реш пурра
машғул шудан натавонӣ, балки муолаҷа тӯро муяссар нахоҳад шуд. Бисёр
вақт чун мизочи андомро дуруст кунанд, ин аз барои ислоҳ шудани решҳо
кифоя бошад.

Бисёр бошад, ки реш суст буда, бар вай гӯшти бад бирӯяд ва ин [гӯшт] худ ба
худ ба сурхӣ ва тафсонӣ бигарояд. Ин гуна [решро] бо доруҳои дармон
кунанд, ки гӯшти гирди он бигрифтаро сард созанд. Мисоли ин [доруҳо]
фишурдаи ангури сагак бо гили арманӣ ва сирко ва ё тилоҳои сандалии ва
кофуриест, ки онҳоро бо барф сард карда бошанд. Он гоҳ ҷароҳат пайваста
фароҳам омада, тангтар шудан бигирад.

Ба ҳангоми решҳои сахт дардовар нахуст бояд ба таскини дард бипардохт ва
ин корро ночор бо доруҳои нармкунандаи бароят маълум, сарфи назар аз он
ки зидди решанд, иҷро кунӣ, зеро агар мо дардро таскин надихем, барои мо
имконияти муолаҷа кардан фароҳам нахоҳад омад, вале чун дардро таскин
додем, аз ӯҳдаи муолаҷа хоҳем баромад.

Решҳои чиркнок эҳтиёҷ ба поксозӣ доранд ва инҳо решҳои бад бошанд, ки
рутубатҳо ва чизҳои аз онҳо тарованда ба ҳар гуна ранг оянд. Гоҳе онҳоро бо
ангубин ва гоҳе бо доруҳои хока ва ё марҳамҳо пок созанд. Агар онҳоро пок

насозанд, доруҳо ва хусусан доруҳои хока ба таври холис то ба ҷирми онҳо рафта расидан натавонанд. Бинобар ин бояд нахуст онҳоро пок сохт ва сипас ба рӯёндани гӯшт бипардохт. Доруи поксозанда зудояндагии бештаре дорад, вале доруи гӯштрӯёнанда, чунон ки донистӣ, камтар зудоянда бувад.

Гоҳе мумкин аст гӯшти бад бирӯяд ва эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки бо ягон доруи тезе онро биравонанд ва аз берун доруҳои сардиоваранда тило намуда, сипас он [гӯштро] бо чизе бикананд, ки бо он хушкреширо бикананд. Баъд аз он ба муолача бипардозанд. Тарикаи носурҳоро муолача кардани мо низ ҳамин гуна буда, моро лозим аст, ки нахуст сафолакҳои онро биканем ва сипас муолача кунем.

Як дору метавонад ба ҳасби бархе танҳо гӯштрӯёнанда ва ба ҳасби бархе танҳое, ки сахт нарманд, хӯрандаи ниҳоят зудоянда буда, вале ба ҳасби бархе дигар на зудоянда

212

бошаду на рӯёнанда. Бинобар ин аз барои як тан ба қавӣ сохтанӣ дору эҳтиёҷ афтида, ё вазни онро зиёд кунанд, ё рағани онро бикӯҳад [88]ва ё ба он ягон доруи дигарро биафзоянд, ки дорои хусусияти хушки-оварию зудош бувад, вале андар қиёс ба тани дигар то агар вазни онро коҳиш надиханд, ё рағанаширо наафзоянд ва ё агар ба он ягон доруи қабзкунанда изофа накунанд, хӯранда хоҳад буд. Сазовор-тарини решҳо ба тақвияти дору, онест, ки ба душворӣ фароҳам ояд. Бояд дору се рӯз бар реш биистад, сипас бигиранд, зеро агар андар ин кор шитоб кунанд, дору таъсири худро расонидан натавонад. Бояд рағанро аз решҳо дур дошт, вале агар ногузир лозим ояд, бояд рағани беданҷир, рағани мурд ва рағани (172) мастако [ба кор бурд].

Агар андар пеши ту ба ҷуз реш чизи дигаре набошад, бояд аз миёни андомҳои дорандаи реш ба андоми ҳассос ба нармӣ рафтор намуд ва аз дард ангехтани он бо доруи қавӣ эҳтиёт шуд, вале андар андоми кундҳис аз муолачаи лозимӣ боз наистод. Андоми дарунӣ, андоми шарифу хатарнок, андоми бисёр судманд ва андоми зуд пазирандаи офатҳо ҳама аз боби андоми ҳассос ва ҳукми он ва зиддҳои онҳо аз боби ғайри ҳассос ва ё сустҳис ба шумор бира-ванд. Ба ҳамин сабаб решҳои дарунӣ таҳаммули мисли зангор ва монанди он ва хусусан доруҳои ошомиданиро надоранд. Онҳо бештар ба доруҳои часпакиоварандае аз қабилӣ касиро ва самғ эҳтиёҷ доранд ва он доруҳое, ки бо онҳо ҳукнарезӣ кунанд, бояд миёнаҳол бошанд.

Ба ҳангоми муолачаи решҳо савоб он аст, ки андомҳои онҳо ором бошанд ва наҷунбанд. Андак ҳаракат кардани онҳо ба марҳалаи оғоз камзиёнтар аз он аст, ки баъд аз марҳалаи оғоз ва хусусан андар тани бадхилт сахт ҳаракат кунанд.

Ба хангоми решхо бояд эҳтиёт шуд, ки аз тариқи ҳамҷаворӣ миёни ду андоми ҳамҷавор ба ҳам часпидан рӯй надихад. Мисоли ин часпишест, ки андар миёни пилку чашм, миёни ду пилк ва миёни ду ангушт биафтад.

«Ғорҳо» ва «паногоҳҳо» зуд ба носурҳо табдил ёбанд ва решҳои ҳамҷавори шараёнҳо ва варидҳои бузург боиси омоси-дани гӯшти нарми андар ҷавори худ буда,

масалан пайғулаҳо, зери бағал ва паси гуш бигарданд. Ҳамчунин, ба ҳамин сабаб ва хусусан агар тан бад буда бо фазлаҳо пур бошад, гар ва монанди он боиси ҳамин гуна оқибат шаванд, ки мо онҳоро ёд кардем. Андар ин ҳол дард шиддат ёфта, [омос] ба реш табдил ёбад. Бинобар он инро бояд аз тариқи пок сохтани тан ва бо он [дорухое] муолаҷа намуд, ки андар боби он ёд шуда-анд. То агар омос пок нашавад, ба муолаҷаи он умед набанд. Агар тан пок бошад, андар мисли ин ҳолат мо эҳтиёҷ бад-он дорем, ки решро бо босалиқун ва монанди он аз ранҷ додан нигоҳ дошта, андар миёни реш ва андом девор созем, то андар ҳама ҳолат ранҷро ба сӯи реш гузаштан намонад.

Бояд як андарзи ҷомееро ба гӯш бигирӣ: яъне, дорое, ки бо он решро муолаҷа кунӣ, ба зарурат ё созгор аст ва ё ғайри созгор. Доруи созгор агар фавран суд набахшад ҳам, вале зиёновар нест. Доруи носозгор ё аз он сабаб носозгор аст, ки камқувват аст ва ба ин фузунии хусусияти зидди он хусусияте гувоҳӣ диҳад, ки аз қабилӣ хушкиоварӣ, ё поксозӣ ва ё ғайри он буда, аз ин дору мавриди умедворист, вале ғасоди дигаре ҷой надошта бошад. Андар ин ҳол бояд қуввати дору афзоиш дода шавад. Ё мумкин аст носозгории он ба сабабҳои

дигаре вобаста бошад. Масалан, мумкин аст беш аз андозаи мавриди эҳтиёҷ гармӣ оварда, боиси сурхию афрӯхтагӣ бигардад. Андар ин ҳол эҳтиёҷ бад-он аст, ки қуввати онро бикӯҳанд ва зуд бо ягон марҳами сардиовар афрӯхтагии онро хомӯш кунанд. Ё мумкин аст [решро] ба сиёҳ шудану тирагӣ бикашонад ва аз ин маълум бигардад, ки дору сардиовар аст ва ё на ба андозаи ниёзмандӣ гармиовар бувад. Андар ин ҳангом бояд қувваи гармиоварии доруро афзоиш дод. Ё мумкин аст дору [решро] ковок созад ва андар ин ҳол эҳтиёҷ бад-он аст, ки қувваи дорухои қабзкунанда ва хушкиоварандае аз қабилӣ гулноҳ, мозу ва монанди он афзоиш дода шавад. Ё мумкин аст дору хушкӣ оварад. Андар ин ҳангом бояд хушкиоварии онро бо чизҳое пешгирӣ кунӣ, ки бароят ёд хоҳанд шуд. Ё мумкин аст чунон ки баъд ёд хоҳем кард, решро хӯрда, ғор кунад. Андар ин ҳол ба шикастани қувваи зудояндагии он эҳтиёҷ биафтад.

Бисёр вақт дору аз он сабаб созгор наояд, ки мизочи бемор аз ягон бобат ба ифрот бад бошад. Андар ин ҳол бояд дору бар хилофи он гуна [бадмизочӣ] қавӣ буда, онро [ба ҳоли мӯътадил] боз орад ва ё аз бобати созгорӣ бо ин гуна мизоч заиф башад.

Фасли севвум: дармони решҳои зардобнок

Ба ҳангоми ин [решҳо] ба истеъмоли доруҳои хушккунанда эҳтиёҷ биафтад, то зардоб пок шавад, сипас ба рӯёнидани гӯшт машгул шаванд. Агар реш суфт буда, аз болои он доруҳои рӯёнамдаро ба кор бибаранд, ин доруҳо онро ғор карда, бигандонанд, аз баҳри он ки ҳисми ин гуна решҳо камқувват аст. Баръакс, бояд нахуст онро хушконида, сипас ин [доруҳоро] ба кор бурд. Ҳар гоҳ доруро ба кор бибарӣ ва бибинӣ, ки рутубат коҳиш наметаб ва ё бибинӣ, ки рӯ ба афзоиш аст, бидон, ки дору ба ҳисби он тан хушкиоваранда нест. Бинобар он қувваю хушкиоварандагии онро афзоиш дода, бо ягон зудояндаи андаке чун ангубин ва бо доруҳои қабзкунандае мисли гулнор ва замҷ ба он ёварӣ бирасон, қувваи рағанро бикӯҳ ва андар он рағанеро ҳамроҳ кун, ки хушкиоваранда бошад. Низ, агар бибинӣ, ки реш андар хушкӣ аз андоза берун шуда аст, ҳамаи қувваҳои дору, яъне хушкиовари, зудояндаги ва қабзкунандагии онро коҳиш деҳ.

Андарзи зеринро оид ба (173) доруҳои гӯштрӯёндаи решҳо аз бар кун ва андар як чиз ба ғалат роҳ надех, яъне агар дору беш аз ҳадди лозимӣ зудоянда бошад, андомро бихӯрад ва бахши гӯштии онро ба рутубати ҷоришаванда табдил диҳад, вале онро зардоб гумон карда, қувваи зудояндагии доруро биафзоянд ва ин гуна дору решро ғортару гармтар ва шабеҳи варамкарда гардонида, лаби он сафолак бигирад ва бемор ба таври маълум сӯзиш ҳис кунад.

Бидон, ки бархе аз доруҳои хушкконандаи решҳо саҳт сардиоварандаанд, ки мисоли ин банг, афюн ва беҳи луффоҳ бошад ва бархе дигар мисли ротиёнаҷ ва зифт саҳт гармиоваранда бувад. Бинобар ин ўро ло-зим аст, ки якеро бо дигарӣ ба ҳисби муқояса бо яке аз мизочҳои ҷузъӣ мӯътадил бисозӣ.

Доруҳои поккунандаи зардоб доруҳои

213

хушккунанда буда, мисоли онҳо замҷ, мозу, пӯсти анор, пӯсти кундур, мурдосанг, орди ҷав ва писти он, лола ва барги «дарахти пашша» мебошад. Агар барги сабзи ҷаҳор-мағз ва худӣ ҷаҳормағзро зимод кунанд, суди зиёд бахшида, бидуни ранҷ овардан рутубатҳоро бикашад. Онро ё чуноне ки ҳаст ва ё бо шароб ҷӯшонида зимод кунанд.

Як марҳами хуб: Мурдосангро гирифта, то сафед шудан як бор бо сирко ва як бор бо рағани зайтун об диҳанд. Сипас, аз сурма, рӯсӯхта, зардҷӯба, гулнор, мозу, хуни сиёвушон, замҷ ва иқлимиёи сим бахшҳои баробар гирифта, бикӯбанд ва нек бисованд. Бояд микдори ҳар як аз ин доруҳо шашяки он микдор аз мурдосанге бошад, ки омода сохтаи. Сипас, ҳамаро биомезанд ва ба кор баранд. Низ, бояд

дорухоеро ба кор бурд, ки андар Қарободин ёд кардам. Бисёр вақт эҳтиёч бад-он биафтад, ки зардобро бо доруҳои равон бишӯянд, чунон ки мо инҳоро андар боби решҳои саҳт нишаста ёд хоҳем кард. Яке аз ин доруҳо оби дарёст, вале оби замч бошад, ҳам бишӯяд, ҳам моддаро пас бигардонад ва хушк созад. Агар баробари реш омос ҷой дошта бошад, ҳамаи доруҳои ҳозир ёд шуда зиён хоҳанд овард. Оё, ки андар он мушки замин ҷӯшонида бошанд, хуб хушксоzanда аст. Ҷӯшонидаи ҳалила, балила ва омула ва ҷӯшонидаи озоддарахт ва барги сидр низ андар ин бобат хубанд.

Фасли чаҳорум: дармони решҳои чиркнок

Ба ҳангоми ин [решҳо] чунон ки мо андар боби қонуни муолаҷа ёд кардем, бояд доруҳои зудояндаро ба кор бурда, нахуст аз қавитар ва сӯзандатари онҳо оғоз кунанд ва сипас тадриҷан ба истеъмоли масалан шитараҷ ва зарованд бо анғубин ва андаке сирко бигузаранд. Низ, сақизихинчакро бо як чанди он аз рағғани гул ва ё рағғани гов, ё беҳи савсанро бо анғубин ва ё орди говдона ва гиёҳи говширро [ба кор бибаранд].

Аз доруҳои мураккаб инҳоро [ба кор баранд]: марҳами ҳиндӣ; ҳамаи марҳамҳои сабз, яъне зангории сода ва ё омехта бо уша ва монанди он; марҳамҳои қайшурӣ;

марҳамҳое, ки аз орди говдона сохта бошанд; марҳами намак; курси сиёҳ; курси сабз, ки бо номи «курмучонис» маъруф аст. Яке аз доруҳои хушксоzanда чунин аст: аз дурди рағғани зайтун, анғубин ва замч бахшҳои баробар бигиранд. Ё аз сафеда ва гесугуна ба қадри баробар ба кор баранд. Ҳар гоҳ чиркнокӣ шиддат ёбад, ганданои кӯҳӣ бо анғубин судбахш аст. Яке аз зимодҳои хуб зайтуни намакин аст. Ҳангоми ин [решҳо] низ аз барои шустан ба доруҳои равоне эҳтиёҷи зиёд бошад, ки мо онҳоро андар боби решҳои амиқ ёд хоҳем кард. Агар омос ҷой дошта бошад, ҳамаи ин [доруҳо] зиёндоранд.

Фасли панҷум: дармони решҳои амиқ, [89] «ғорҳо» ва «паногоҳҳо»

Илоҷи инҳо бо гушт пур кардан аст ва ин ҷуз ба фаровонии ғизо ва хун муяссар нахоҳад шуд. Аз барои ин ба доруҳое эҳтиёҷ биафтад, ки ба таври қавӣ ҳам хушконанда ва ҳам поксоzanда бошанд. Ниҳоди он бояд ба намуде бошад, ки омадани зардоб қатъ нагардад, баръакс, бояд таровидан бигирад. Агар иттифоқан маҳалли [реш] чунон бошад, ки буни реши андом ба барсӯ ва даҳонаш ба фурусӯ бошад, бигузор чунин биистад, вале агар баръакс буда ва худованди он аз тариқи ба тақаллуф ғайри табиӣ истодан вазъи буни решро дигаргун кардан битавонад, пас бояд чунин кард. Агар [вазъи гидро дигар] кардан натавонад, ноилоҷ решро то бун бо диққат пора кунанд,

то ягон ғоре боқи намонад ва ё андар буни он аз ғайри даҳон бо дасткорӣ ягон таровишгоҳ ва гузаргоҳе ба амал оранд. Андар ин ҳангом бояд андомро тааммул намуд, ки (174) оё аз ин кор ба ӯ ягон хатаре падид меояд, ё не. Ҳар

гоҳ ин корро кардӣ, решро аз рӯи даҳон оғоз карда, то бунӣ он -то он ҷое, ки кушодӣ, бо бандина бибанд, вале андар ҳолати якум бар хилофи ин бибанд. Ба хангоми ҳар ду намуди [бастан] ҷиҳати болоиро сахттар бибанд. Бастан на бояд ба андозае сахт бошад, ки дард ва сипас омос оварад. Агар чок кардан тӯро муяссар нашавад, ба шустан ва даровардани ғатилаҳои рӯёнанда ва поксозандае бипардоз, ки поксозандагии онҳо рӯёнан-
214

дағиашонро бекор насозад, зеро ҳар ду хусусият андар онҳо қавӣ бувад.

Мо «марҳами паямбарон»-ро санҷидем, аз ҷиҳати мадуро кардан ба ғоят хубу судбахш будааст. Агар [решро] бо қанту-риюн пур кунанд, сахт аҷиб аст. Сипас сумкутун¹⁸⁷, баъд беҳи савсани осмонгунӣ ва баъд аз он орди говдона биистанд.

Агар «паногоҳҳо»-ро сари вақт чорабинӣ накунанд, пӯсти онҳо хуб нахоҳад часпид, лекин ба хангоми онҳо пӯстро метавон хушк кард. то он тавре биистад, ки ҳамчун пӯсти тандуруст бинамояд.

Решҳои амиқ, «паногоҳҳо» ва «ғорҳо»-ро доруҳо на бағоят пок кунанд ва на гӯшт рӯёндан битавонанд. Магар ки бо обду-здакҳо андар онҳо доруҳои равони шӯянда бипошанд ва ё ғатилаҳо бидароранд. Ин хусусан хангоме [мавриди эҳтиёҷ аст], ки агар шаклашон на чунин як шакле бошад, ки ба хангоми поксозӣ онро ба қадри кофӣ рост кардан ва ё бо бандинаҳо фишурдан, чунон ки баён кардем, мумкин бошад.

Анғубин хусусан омехта бо шароб яке аз

доруҳои шуянда ба шумор бишавад. Оби хокистар шӯяндаи қавӣ буда, вале ба хангоми реши камчирк таҳаммулнопазир аст. Оби дарё ба ҳамин наздик аст: вай ҳам бишӯяд ва ҳам бихушконад. Оби замчӣ шӯянда буда, ба изофаи он моддаи ба сӯи андом таровандаро боз дорад. Агар омос ҷой дошта бошад, ҳеҷ кадом аз инҳо, ҳатто шароб, ҳам созгор нест.

Ба хангоми ин решҳо аз болои доруҳо пораеро андар миёни бандинаҳо бояд ниҳод, ки ба он доруи аз барои ислоҳи мизочи авдом мавриди ниёзро андуда бошанд. [Андодро] аз барои муқовамати марҳамҳои аз зер ба кор бурда эҳтиёҷ бад-он аст, ки бар даҳони реш пораи дигаре бо доруи лозимӣ тило карда, ниҳода шавад.

Далели часпидагии реш ин аст, ки чизи тарованда кам ва бахшҳои фӯрӯсӯви он устувор гардида бошад. Гоҳе мумкин аст ба сабаби банд ва қувваи дору якбора рутубатҳои бисёре фишурда, берун шаванд ва баъд аз он [реш] хушкида бичаспад.

Фасли шашум: андар илоҷи кирмҳои решҳо

Яке аз чизҳои аз барои онҳо судманд фи- дар бобати кирми гӯш андар Китоби севвум шурдаи пудинаи рӯдӣ ва доруҳоест, ки ан- ёд кардем ва аз

он ҷой [ин чизҳоро] пайдо кун.

Фасли ҳафтум: тариқи рӯёнидани гӯштандаррешҳо

То [реш] пок нашавад ва агар ғизо кам буда, он намерасида бошад, то ғизо ба сӯи он капшда нашавад, набояд ба рӯёнидани гӯшт бипардохт. Ҳар гоҳ решро пок кардӣ, чӣ гуна реше набошад ва андар кучое набошад, аз ҳар гуна чизи ба таври қавӣ сӯзишовар ва зудоянда дураш бидор. Ба ҳангоми ба кор бурдани доруҳои гӯш-трӯёнада бояд андарзҳои ёдшударо ба эътибор гирифт, яъне аз бисёр омадани рутубат ва ё аз ҳад зиёд хушкидани реш бо хабар шуда, он кореро бояд кард, ки андар боби решҳои зардобнок ёд кардем. [Чунин кор] на аз барои он кунанд, ки то решҳо тар бимонанд ва ё саҳт хушкида бигарданд, балки аз барои гӯшти рӯянда ва ҳангоме чунин кунанд, ки агар он саҳт тар ва ё ками хушкида бошад. Яке аз тадбирҳое, ки хушкиоварии [доруро] бикоҳад, ин равон сохтани он ва агар марҳам бошад, афзудани равғану муми он мебошад. Яке аз роҳҳои афзудани хушкифизоии дору чунин аст, ки онро ситабру саҳт кунанд ва равған-нокиашро бикоҳанд. [Низ] доруҳои таркиби онро бештар бигаранд ва ё андар он масалан ангубин биафзоянд. Ба ҳангоми решҳо рӯёнидани гӯшт бо ёрии марҳамҳо созгортар аст, вале оҳиста ба амал ояд, аммо бо ёрии доруҳои хока бошад, мушкитар буда, вале зудтар бианҷомад. Бошад, ки гӯшт саҳт шавад. Андар ин ҳангом роҳи савоб он аст, ки бар вай хокаҳо пошида, бар гирдаш марҳамҳо бимоланд.

Шароб ва хусусан шароби қабзкунанда ба сабаби шӯяндагиаш аз барои ҳамаи решҳо доруи хуб буда, хушкӣ оварад, пок созад ва ниҳоят қувват бахшад.

Мо доруҳои гӯштрӯёнандаро андар бс>би ҷароҳатҳо ёд кардем ва бештар он аст, ки бархе баргузидаҳои онҳоро, ки муносиби ин ҷой аст, биоварем. Онҳо [доруҳои зерин бувад]: сурмаи сӯхта; анзарут; сирешуми моҳӣ; лесаки суда; туполи шобурагон; сурби сӯхта; ваҷ; бўмодарон; филгӯш ва мушки

215

замин хусусан аз барои реши чиркнок. Гесугуна ниҳоят таъсири қавӣ дорад, кантуриюн бағоят [хуб] аст ва обгинаи сӯхта

аз барои хушконидаи ва фароҳам овардани [решҳо] таъсири аҷиб дорад.

Фасли ҳаштум: дармони решҳои хурашавандаи ғайри ганданда

Қонуни ҳамағони ба ҳангоми муолаҷаи решҳои хӯрашаванда ва палид ин аст, (175) ки танро пок кунанд ва агар пок бошад, андомро бо миҳчама ниҳодан ва девча сар додан пок созанд ва бо ёрии тилоҳо ва ислоҳи ғизо мизочи онро бигардонанд. [Андар ин кор] набояд ба таъхиру кашола-корӣ роҳ дод, зеро кашолакорӣ андар ин ҳангом боиси афзоиши бадии реш бигардад ва гоҳе хазидани хӯрашавии он зарурати қатъи андомро ба миён оварад.

Решҳои хӯрашавандаи беуфунатро рехтани оби сард, оби мурд, оби гул, оби садпайванд, агар гармӣ набошад, шароби қабзкунанда, агар гармӣ бошад, сиркои омехта бо оби гул ва ё бо оби холиси бисёр ва низ дигар обҳои

сардиоварандаи хушки-физоянда судманд аст. Агар гандагӣ чой дошта бошад, он гоҳ бо оби дарё ва дигар чизҳое [дорурезӣ] кунанд, ки андар боби решҳои ганданда ёд хоҳем кард.

Баъд, бехтарин дармони ин [решҳо] ба кор бурдани чизҳои қабзкунанда, хушки-оваранда ва сардиафзой буда, мисолашон инҳост: пӯсти анор; наск; барги [дарахти] мастако; тухми гул; хори мисрӣ ва донаи мурд. Пухтаковҳои дорои ин доруҳо [низ хубанд]. Амсоли ин доруҳо бо андаке аз замч ва монавди он тақвият диҳанд. Зимод кардани барги туруша ва шохаҳои он, ки андар шароб чӯшонида бошанд, зимод кардани гили румии бо сирко ва ё сикан-губин сиришта, ё [зимоди] кадуи хушки сӯхта ва ё аспғул бо пист ва ё барги сабзи зайтун низ ҳамин гуна бувад.

Фасли нухум: дармони решҳои гандида ва бад

Асли дармони ин гуна решҳои бад ин аст, ки танро пок созанд ва ё агар тан пок бошад, андомро аз тариқи поксозии як худи он бо ҳичомат, девча, тилоҳои ислоҳсозандаи мизоч, ки мо онҳоро якчанд бор ёд кардем ва бо ёрии хуб сохтани ғизо пок бисозанд. Набояд дармони онҳоро ба таъхир андохт, зеро кӯҳна шудан бади онҳоро афзоиш бидиҳад. Бояд онҳоро аз падида омадани омосҳои гарм нигоҳ дошт ва яке аз чизҳое, ки ин гуна [омосҳо] таскин бидиҳанд, банг бо пист мебошад. Амсоли ин гуна решҳо низ агар ба ифрот табаҳ шаванд, мумкин аст зарурати решақан кардани онҳо бо доғи оташ, ё бо доруи тез ва ё бо буридан ба миён ояд, ки то ҳадди гӯшти дурусти бо хубии хун ва ранг шинохта шаванда ва то ҳадди устухони дурусти сафеди пок чизе аз он боқӣ намонад. Доруи тез ҳамаи сафолакҳо канда, берун орад ва сӯзиши онро бо пай дар пай ниҳодани рағани зард пешгирӣ кунанд. Ин гуна [решҳо] агарчи на носуранд ва на реши сафолакӣ, вале бади палид буда, гоҳе аз барои раҳӣ ёфтан аз уфунати онҳо зарурати буридани андом ба миён ояд. Мисол доруҳои рехтани аз барои инҳо созгор оби дарё ва обҳои мебошанд, ки андар боби носурҳо ёд шудаанд. Ҳар гоҳ бар ин решҳо ва гайри онҳо доруҳо мениҳанд, бояд ин доруҳо як чанд рӯз биистанд ва онҳоро накушоянд. Доруҳое, ки ба ҳангоми ин [решҳо] бӣйд ба кор бибаранд, масалан инҳост: орди говдона бо андаке аз замч; гӯшти моҳии шӯри хушконида бо андаке аз мағзи нон; зарованд; беҳи каранб; беҳи чугундар; беҳи хиёри даштӣ; загир, ки бо қалқадис суда бошанд; хошо бо мавиз, ё бо анҷир ва ё бо барги [90] дарахти анҷир; ё натрун, зира ва орд бо ангубин; зимоди мушпиезе, ки бо ангубин чӯшонида бошанд; ё каранб бо ангубин; ё кадуи хушки сӯхта; ва барги сабзи зайтун.

Як доруи мураккаб: як бахш аз зарованд ва фишурдаи барги беданҷир ва ним бахш зангорро гирифта, аз онҳо бо об ба андозаи қивоми ангубин доруи андуданӣ омода созанд. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ин доруҳо бо

фишурдаи хиёри даштӣ ва сурӣ тақвият бидиҳанд ва бар вай пораи хушкero бипӯшонанд. Низ, аз зарованд, мозу ва равғани зайтун бахшҳои баробар гирифта, аз онҳо аз барои реш ва гирди он доруи андудани омода созанд. Ё аз оҳак ва қал-

216

катор як баҳши ва аз зирних ним баҳш бигранд.

Ничунин: дувоздаҳ [баҳш] сурӣ, даҳ [баҳш] калқатор ва чаҳор баҳш зогро гирифта, аз онҳо бад-ин гуна доруи анду-дани омода созанд, ки онҳоро андар ним қутули сиркои тез то рафтани сирко бичӯшо-нанд ва сипас онро бо мил гирифта, бар решҳо биолоянд.

Низ: аз ҳар кадом қалқатор ва зог бист баҳшӣ, аз пӯсти оҳан шонздаҳ баҳш ва аз мозуи ношикофта ҳашт [баҳш] бигранд. Ё як баҳш намак ва аз замчи сӯхта, пӯсти мис ва қайшури сӯхта ним баҳшӣ бигранд.

Як марҳами хуб: анзарут, рӯсӯхта, мозу, зангор ва заровандро гирифта, ҳамаро бо микдоре аз сақиз чамъ созанд, то онҳо дорои нармию сақизи бигарданд ва (176) баъд аз пок сохтани реш ба кор бибаранд.

Як доруи бағоят санҷида шуда: бисту чаҳор [баҳш] зоги сурх, шонздаҳ [баҳш] оҳаки обнорасида, шонздаҳ [баҳш] замч, шонздаҳ [баҳш] пӯсти анор, сиву ду [баҳшӣ] кундур ва мозу, як саду бист [баҳш] мум ва як қутули равғани зайтуни кӯҳан бигранд.

Як доруи дигари хуб: аз арзизи сухта, гӯгирд, миси сӯхта, сафедаи арзизӣ, кундур, мурдосанг, мурр, икдимиё, уша, говшир ва мастако ду дирамӣ ва аз пиҳи гурдаи гов, ротиёнаҷ, сақизи набатӣ, равғани мурд ва мум се дирамӣ гирифта, чизҳои гудохта-шавандаро андар микдоре аз сирко бигу-дозанд, ки бо он ҷоҳои гудохта намешударо сириштан мумкин бошад. Сипас онҳоро совида, чамъ созанд ва сиришта кунанд.

Як доруи бобарори хубе, ки онро Ҷолинус ва дигарон фароҳам овардаанд: як уқия туполи мис, як уқия зангори совида, ним ратл мум ва яку ним уқия самғи лориксро гирифта, мувофиқи дастур аз онҳо марҳам бисозанд, яъне чизҳои гудозандаро бигудозанд, чизҳои месовидаро бисованд ва мумро ба кадри ҳоҷат зиёду кам кунанд. Ба ин дору омехтани диафруғасро низ писан-дидаанд ва Ҷолинус андар бобати он ба дарозо сухан рондааст. Ҳар гоҳ агар ин решҳо, масалан бар нара падида оянд, доруи қиртосисӯхта, доруи Андарун, кадуихушки сӯхта, ё пашми чиркини сӯхта, ё зимоди барги сарв ва ё барги чинорро ба кор бибар.

Фасли даҳум: дармонирешҳои басаҳти фароҳамоянда ва хируни

Бидон, ки решҳои ба саҳти фароҳам-оянда ба таври мутлақ ғайри решҳои хӯрашаванда ва ғайри решҳои ганданда мебошанд, вале ҳамчунон ки ом ғайри хос аст, зеро [решҳои хӯрашавандаву гандида] хазандаанд, вале инҳо бошавд, мумкин аст нахазанд ва як муддат андар ҷои хеш , биистанд. Инҳо

низ ғайри носурҳоянд, зеро воҷиб намеояд, ки сафолак бигиранд. Умуман, решҳои хӯрашаванда, решҳои ганданда ва носурҳо аз ҷумлаи решҳои ба сахтӣ фароҳамояндаанд, вале акси ин ҳукм ҷой надорад. Аммо решҳои хирунӣ бошанд бағоят табаҳ ва дур аз фароҳамой буванд.

Қонуни дармони ин решҳо чунин аст, ки агар сабаби онҳо бадмизочӣ бошад, онро ислоҳкунанд, ё бадии хун бошад, ба бемор аз чизҳои ғизо бидиҳанд, ки хуни хуб ва зид-ди [хуни аввала] бизоянд ва ё камии хун бошад, аз тариқи бисёр додани ғизои хуб он-ро афзоиш бидиҳанд. Агар сабаб сустии гӯшт ва чиркнокӣ бошад, сустию чиркро му-олаҷа кунанд. Агар сабаб хушкии ба ифрот буда, вале реш ҳанӯз ба носур табдил нашу-

да бошад, инро аз тариқи батаври муътадил тарифизой кардан муолаҷа кунанд.

Яке аз [тадбирҳои] аз барои ин [ғараз] хуб ин аст, ки бар андом то арақ кушодан, сурх шудан ва дамидан оби гарм бирез, сипас аз рехтан худдорӣ карда, аз он ҳад нагузар, зеро бо ин моддаи бисёр ва офати бузургеро ба сӯи андом хоҳӣ кашид. Баъди он хушкиоварии доруро камтар кун.

Гоҳе бар [реш] ниҳодани пораҳои андар оби нимгарм таркарда суд бахшад. Бошад, ки бо тарошидани реш, хуншор кардани он, молиш додани андоми он ва ба кор бурдани марҳамҳои зифтии моддакашанда эҳтиёҷ биафтад.

Агар сабаб бадии ҳолате бошад, ки гӯшти гирди решро ориз шуда аст, инро чунон ки донистӣ, бо теғ задану хун баровардан ва аз тариқи доруҳои хушк-кунанда пешгирӣ кардан муолаҷа кунанд. Агар сабаби он дӯл обии ягон раги хунрасон бошад, онро бибур ва хунашро бирезон ва ё канда, ҳаво деҳ, зеро ин кор аксар вақт осудагӣ бахшад. Лекин агар пурӣ ҷой дошта

217

бошад, нахуст аз раг задан оғоз кун ва агар хилти савдо мавҷуд бошад, онро ба истиф-роғ берун соз ва сипас ба раги дӯлобшуда рӯй оварда, ҳар қадар ки битавонӣ, хуни онро бирезон, то баъди чунон кор кардан бо раги дӯлобӣ ҳолате бадтар аз решӣ аввалӣ паид наояд. Баъд аз он ҷароҳати ба раги дӯлобӣ расида ва сипас решӣ ба душворӣ фароҳамояндаро муолаҷа кун.

Агар сабаб камқуввати андом бошад, ин ба бадмизочӣ вобаста буда, ин [бадмизо-чӣ] на ҳар гуна бадмизочии иттифоқ афтода аст, балки бадмизочии ба ифротест, ки аз гармӣ ва ё сардии муътадили муносиби хеш дур рафта бошад ва [низ] ба ковокшавии ба ифрот ва ё фишурдашавии сахте [вобастагӣ дорад], ки аз паси ин гуна [бадмизочд] паид оянд. Ҳолати якум аксар вақт натиҷаи гармию тарӣ ва ё натиҷаи тарист ва ҳолати дуввумӣ бошад, натиҷаи сардӣ ва ё хуш-кист. Бинобар ин бояд воҷибгардонандаи онро бо зидди он ва

ё бо чизе муолача намуд, ки мучиби зидди он бошад. Бисёр вақт сабаби ин гуна решҳо натиҷаи гармие бо-шад, ки модцаро бикашад ва ба сӯи онҳо бифиристад ва аз барои муолаҷаи он ба доруҳои сардиоварандаи қабзкунанда эҳтиёҷ биафтад. Агар сабаб ягон носуре бошад, онро бо илоҷи носурҳо муолаҷа кун. Агар сабаб табоҳии устухони бад-онҳо пай-васта бошад, мо гӯштро пора карда, усту-хонро бикушоем. Агар (177) чизи баррӯи он бударо тарошидан битавонем, онро хуб амиқ битарошем, вале агар натавонем, устухонро бибурем ва он кореро кунем, ки ан-дар боби фасоди устухон шарҳаш хоҳем дод.

Чолинус гуфтааст: «Чавонеро андар сина носур буд ва он то ба устухони миёни қафас расида буд. Мо чун устухони сари си-наро аз ҳама чизи анадар гирди он буда ба-раҳна сохтем, онро табаҳшуда дарёфтем ва моро ногузир ба буридани он маҷбур сохт. Бахши табаҳ шудаи он ҳамон ҷойгоҳе буд, ки ғилофи¹⁸⁸ дил бар вай қарор гирифта аст. Чун мо ҳолро бад-ин гуна дидем, ба ҳангоми берун кашидани устухони табаҳшуда бағоят саҳт эҳтиёт намудем ва кӯшидем, ки пардаи аз дарун рӯи устухон пӯшидаро боқӣ бимонем ва бе осеб нигоҳаш дорем. Он бахш аз ин парда, ки бо сари сина пайваст буд, низ гандида буд ва мо дилро ҳамчуни аён мидидем, ки масалан ҳангоми ба ғарази

ташреҳ кушоданамон онро ҳамин гуна бибинем».

У гуфта аст: «Он ҷавон дуруст шуд ва андар он маҳалле аз сари сина, ки мо онро бурида будем, гӯшт рӯида, ҳатто пурра гардид, бо якдигар бипайваст ва андар паноҳ доштану пушидани дил ба ҳаде расид, ки пеш аз ин сари ғилофи дилро ба ҳамин андоза мепӯшид».

У гӯяд: «Ин бимноктар аз онҷароҳатҳое нест, ки ба ҳангоми онҳо сина шикоф бигардад». Изофа ба ин мегӯяд, ки агар решҳо кӯҳнаю қадимӣ шуда бошанд, савоб нест, ки бо пӯстпиро¹⁸⁹ ба қадри лозимӣ аз онҳо хун равон карда шавад.

Дорухое, ки аз барои душвории фаро-ҳамой омода шудаанд, андар бештари ҳолатҳо, масалан туполи мис, зангори сӯхта ва носӯхта, туполи шобурагон, туполи дигар намудҳои оҳан ва сирешуми тилло иборатанд ва аз ҳамаи инҳо мумравганҳо бисозанд. Қалқатор, зог ва монанди инҳо низ аз ҳамин қабил буда, агар кашаи шудани модда ба сӯи андом ҷой дошта бошад, бо онҳо аз доруҳои боздорандаи модда мисли замч ва мозу барин чизҳоро ҳамроҳ кунанд.

Яке аз дорухое, ки бо он решҳои ба душ-ворӣ фароҳамояндаро муолаҷа кунанд, чунин аст: ҳашт [бахш] иклимиё, сиреш-уми тилло ва замч, як [бахш] зангор ва пӯс-ти мис, чаҳор [бахш] самга сарв ва ба микдо-ри салоҳдиди худ мум ва равган бигирӣ.

Доруи дигар: даҳ [бахш] мум, нӯҳ [бахш] самғи санаббар, се [бахш]

иклимиё, шаш [бахш] калқатор ва ба микдори кифоят равғани мурд бигиранд.

Доруи дигар: калқатор ва иқлимиёро андар оби дарё, ё оби ғўраи ангур ва ё обе, ки андар он ишхори ушнон ва оҳакро муво-фиқи мизочи [андом] андаке чўшонида бошанд, афканда, андар офтоби тобистон хуб парварда созанд ва пеш аз намак баста-ни оби дарё ва ё оби ишхор онро биполанд.

Доруи дигар: аз ҳар кадоми миси сўхта, ротиёнаҷ ва намаки андаронӣ ду уқиягӣ ва аз равғани мурд ба андозаи кифоят би-гиранд. Агар доруҳои носуриро хушконида орд кунанд, аз барои ин решҳо низ суд до-ранд. Аз ҷумла орди говдона, беҳи савсани осмонгунӣ, зарованди сўхта, миси [91] сўхта, хоки кундурро мувофиқи ҳар тане ба

218

таркибҳои гуногун [ба кор бибаранд].

Як доруи хуб: сўхонрезаи мис ва сўх-онрезаи оханро гарифта, бо обизамчмаъҷун созанд ва бо ппи сурх андуда, андар танӯр бисўзанд. Ошас, берун оварда, бисованд ва ҳамчун хока ба кор бибаранд ва ё аз он ва аз мурдосанг марҳам омода созанд.

Сифати як марҳами тиллоии хуб: як ман мурдосанги тиллоӣ, сиву шаш мисқолӣ мум ва беҳи мозариюн, ҳаждаҳ мисқол зангор, чиҳил мисқол сўхонрезаи зар, ки онро бо бухори (бӯи) мурдосанг ба ҳикмат совида бошавд ва се ратл равғани кўҳани зайтунро гирифта, нахуст мурдосанг, зар ва зангор, сипас дигар доруҳоро андар он биафкананд.

Инчунин: сафоли танӯрҳо, хокистари қачақ ва арзизи сўхтаи шустаро гирифта, аз инҳо бо равғани мурд марҳам омода созанд. Аз қивом кардани ин равган бо мурдосанг чора нест ва сифати он чунин аст: аз мур-досанг, масалан як уқия, аз сиркои саҳт тез се чанди он ва аз равғани зайтун, ё равғани мурд ва ё ягон равғани дигаре ду уқия гирифта, ҳамаро [бар болои оташ] оҳиста-оҳиста то ҳал шудани мурдосанг ва саҳт

шудани [қивом]биҷунбонанд, вале набояд то ба сўхтан бирасад.

Аз ин ҷумла барои решҳои хирунӣ пўсти мис, зангор ва оҳаки начандон бисёр шустаро гирифта, аз онҳо хока омода со-занд. Ё замчи совидаро ҳамчун хока [ба кор баранд]. Ё аз зуфо чаҳор [бахш] ва ё аз натрун ду бахш гирифта, аз онҳо хока омода созанд. Ё пеш аз ин бар реш ангубин андуда, сипас бар вай ин доруро бипошанд: ду бахш пўсти мис, ду бахш замч ва даҳ [бахш] мумравғанро андар офтоб ба ҳам омехта, ба кор баранд. Ё аз сафеда ва замч ҳашт бахшӣ, аз пўсти мис, (178) намаки андаронӣ, кундур, зангору пўсти анор ду бахшӣ, аз оҳақ як бахш, аз мум даҳ бахшу ду сеяк ва аз равғани мурд ба қадри кифоят бигиранд.

Доруи дигар: аз мурдосанг ва равғани зайтун як ратлӣ, аз зарованд ва мозуи ношикофта як уқиягӣ, аз уша як уқия ва аз кўфтаи кундур ду уқия гирифта, аз

ҳамаи инҳо бар оташ ба таври бароят маълум доруи андуданӣ омода созанд ва онро бо беҳи най бичунбонанд.

|
|

Фасли ёздаҳум: дармони носурҳо ва пустиҳое, ки ба ҳам начаспанд
Андар баёни носурҳо, аҳком ва намуд-ҳои онҳо бошад, пеш аз ин сухан гуфта шуд. Он тадбирҳое, ки аз барои таровандани зардоб ва рутубатҳои табаҳшудаи ин гуна [решҳо] вочибанд ва аз тариқи рост кардани [вазъи реш] ва ё шикоятани он ба амал оварда мешаванд, низ пеш аз ин андар ҷойҳои дигар оварда шуданд. Аммо илочи хосси носурҳо бошад, низ гуногунанд, зеро бархе носурҳо тозаи саҳлилоҷанд ва бархе дигар кӯҳан буда, сафолакҳояшон андар гӯшт саҳт ншпастаанд ва ин гуна [носурҳо] ба душворӣ муолаҷа шаванд. Он чи ки андар ин ҳангом аз он гузир нест, ин аст, ки бояд ҳамаи ин сафолакҳои атрофи онро бо ранда, ё бо дигар чиз, ё бо доғ ниҳодан ба оташ ва ё ба дору аз бун бурида андохт. Ин кори хеле душвору пурмашаққат аст ва хосатан агар [реш] андар ҳамсоияи асабҳо ва ё ягон андоми шарифе ҷойгир бошад. Бинобар ин гоҳе бемор аз азоби чунин муолаҷа кашидан дида бештар майли он дорад, ки [решро] ба ҳоли худ бигузоранд ва бо он мадуро кунанд.

Гоҳе мумкин аст чунин имконият шавад, ки онро бихушконанд, гӯшти пихноки палидеро, ки андаруни вай аст, бирезонанд ва боқимондаи гӯшти мурдари хушконида, решро бисабзонанд ва бо ҳамин муддати дарозе ором гирад. Вале фароҳамонаш фароҳамии нопурра бувад. Ҳар кӣ ин гуна [муолаҷаро] бихоҳад, бояд носурро аз гӯшти палиди пихноки авдарун буда пок кунад ва еипас даруни онро бо доруҳои хушксоанда оғанда карда, онро ба ҳоли хушкидагӣ бигузорад. Вай ба ин ҳол то ҳангоме боқӣ бимонад, ки агар ягон хатогие аз қабилӣ пурӣ, ё рутубатнокии мизоч, ё расидани об, ё ба андозаи дардовар бар паҳдӯи носурдор хобидан, ё кӯфтан ба чизе, ё зарб хӯрдан, ё сурфа ва ё ларзаи саҳте ба амал наояд.

Оид ба муолаҷа намудани он аз тариқи кандан ва аз бун ҷудо сохтани он бидон, ки агар носур палиду кӯҳан ва қадима бошад, онро ба ҷуз кандани сафолакҳо ва ё бо оташ доғ ниҳодан, чунон ки баён хоҳем кард, ягон

219

дармоне нест. Изофа ба он гузаргоҳҳои қачмоқачу печони онро бишқофанд, то роҳу гузаргоҳи доғмон маълум бошад ва то сӯх-тану канда шудани [сафолакҳо] ба оҳистагию эҳтиёт рафтор кунанд. Ё бо дору-ҳои тезе доғ ниҳоданро [ба кор баранд], ки мисолашон инҳост: навшодир, зирних, гӯгирд,

зангор ва симоб. Аз ин ҷумла симоб-ро кушта, онро бо якчанди худ аз сӯхонрезаи оҳан, нимчанди худ ишхори ушнон ва нимчанди худ оҳак биомезанд ва андар усол¹⁹⁰ арақашро бикашанд. Ё онро андар шишаи бузурге ба тавре дамбанд созанд, ки касони ба ин кор машгул буда аз он огоҳӣ доранд ва ҳамчун намак арақашро бикашанд. Ҳар гоҳ микдоре аз ин доруро андар носур биниҳанд, вай афрӯхта, бирён ва аз гӯшт ҷудо шавад. Сипас онро бо газанбӯр гирифта, берун оранд ва пайваста соат ба соат андар фароғии андом рағани зард ҷой кунанд, то дарди он паст шавад. Сипас онро бо илоҷд решҳо муолаҷа кунанд. Аммо носури тозаи сабукро бояд нахуст бо доруҳои кавие чун қатрон, оби хокис-тарҳо, оби шӯри дарё, оби собуни омехта бо зирниху навшодир, оби аз рӯсӯхтаю нав-шодире кашида, ки ҳар дуру хушк гирифта бошанд ва ё онҳоро ба шакли резаю таркарда ва аз ғайри ҷоришаванда гирифта бошанд ва бо обе, ки андар он ишхори ушнон ва соруҷи пӯсги хояи мурғ [ва ё] пӯсти хоя ва оҳак ҷӯшонида бошанд, бишӯянд. Ҳар гоҳ [носурро] пок кардӣ, бар вай доруҳои зеринро бинех: доруи беданҷирӣ, марҳами зирних, ки андар боби доруҳои гар¹⁹¹ дохил буда, суди аҷибе дорад; доруи киртосии Ҷолинус; ва доруҳое, ки аз зог, қал-қадис, миси сӯхта, зангор ва дигар чизҳои

ба ҳаминҳо монанд, аз қабили беҳи савсан, қантуриюн, орди говдона ва сумкутун таркиб ёфтаанд. Беҳи ускулуфандариюн санҷидашуда аст. Агар носурро аз он пур кунанд, онро беҳ кунад. Агар носурро бо харбақ пур карда, се рӯз бигуздоранд, низ ҳамчуни бошад. Сурӣ, ё фишурдаи хиёри даштӣ бо сақизи хинҷак, ё фишурдаи беҳи ангудон, ё зангор ва уша бо сирко ва ё уша, қалқадис, зог, қалқатор ва самғ бо сирко низ ҳама [хубанд]. Ё пешоби кӯдаконро андар ҳовани (179) арзизӣ карда, то саҳт шудану хушкидан пайваста бисованд ва сипас ба кор бибаранд.

Як доруе, ки аҳли Искандария ба кор баранд: аз беҳи анҷусо, зоги бирён, қалқатор, зангор ва замч як бахшӣ ва аз коғааҳо ним бахш гирифта, аз онҳо доруи хока ва ё марҳам омода созанд. Ё онҳоро бо сиркое ба ҳам ҷамъ созанд, ки андар он коғнаҳо ҷӯшонида бошанд ва андар ин сурат коғнаҳо аз зимни нусха андохта мешавад. Гоҳе ба ин [дору] ангубин афзоянд.

[Як доруи] дигар: сабр, зангор, пӯсти хояи мурғ, - агар сӯхта соруҷ гардонда бошанд, хеле қавитар хоҳад буд, - ва мурдосангро гирифта, бо ҳам биомезанд. Низ он доруҳои кавиеро [ба кор бибаранд], ки андар боби ба саҳтӣ фароҳамоии решҳо ёд кардем.

Ҳар гоҳ гӯшти хуб падида омад, доруҳои часпонандаи гӯштрӯёнадаро ба кор бибар. Агар ба наздики он ягон устухони табаҳ-шуда ҷой дошта бошад, бояд онро ба ислоҳ оварда, бо илоҷҳои муносиби он муолаҷа намуд. Ҳар гоҳ бибинӣ, ки рутубатҳои зардобӣ коҳиш ёфтаанд ва ё ба рим баргаш-таанд, пас

эхтимоли он дорад, ки дармон авдар ин ҳангом шояд суд бахшида бошад.

Фасли дувоздахум: андар баёни гушти зиёдати чароҳатҳо

Ба ҳангоми муолаҷаи ин ба доруҳои зудояндаи хушккунанда эҳтиёҷ биафтад ва дору ҳар қадар камтар сӯзонанда бошад, ҳамон қадар бештар хоҳад буд. Андар ин ҷо набояд аз табиат он ёвариеро чашмдор буд, ки ба ҳангоми рӯёндани гӯшт чашмдор шаванд, зеро рӯёндани гӯшт кори табиист ва равондани он чи ки табиат рӯёнида аст, хоҳ ба ёрии дору бошад ва хоҳ ба ғайри ёрии ӯ, зидци феъли табиат аст. Бинобар ин бояд бештар ба дору такя намуд.

Бидон, ки аз қурсҳои аз барои ин ғараз сохташуда кӯҳнаи онҳо суд надорад, балки тозаи онҳо судбахш аст. Агар аз [омода сохтани] онҳо чорае набошад, бояд онҳоро аз тариқи қурссозӣ ва пинҳон кардан андар ҷое нигоҳ дошт, ки ҳаво онҳоро табаҳ кардан натавонад. Аз барои ин ғараз дурди сиркоро сутудаанд, вале ин ба наздики ман чандон дуруст нест. Ба шакли қурсҳо ва фундукҳо [сохтаи доруҳо] қувваи онҳоро бештар нигоҳ дорад. Чунин гуфта, ки бояд

220

[доруҳо] бо тезоби зирних ва сир ва ё бо сирко об дод, [дуруст нест] ва ин яке аз во-ситаҳоест, ки доруҳо ба тахлилпазирии қувват омода созад ва ҳавои табаҳсозандаи онҳоро кӯмак бирасонад. Доруе, ки ситабртару устувортар аст, андар ин бобат судбахштар аст, вале на аз ҷиҳати қувват, -зеро гоҳе мумкин аст доруи латиф аз ҳама қавӣ бошад, - балки аз он ҷиҳат, ки [чунин дору] аз ҳаво ва аз омехтаҳои гуногун камтар мутаассир бигардад ва ба ҳоли худ бештар устувор бимонад.

[92] Мисоли ин гуна доруҳо пӯсти мис, садафи сӯхта ва ҳар ду навъи хорпуште мебошад, ки бо гӯшташон сӯзонида бошанд. Лекин хорпушт мумкин аст камтар покӣ оварда ва гӯштро беш аз ҳадди лозимӣ қабз кунад. Аз чизҳои баршумурдаи мо ҳам қавитар шукуфаи санг аст, ки онро "асиё" хонанд ва аз ин ҳам қавитар сурӣ, сирешуми тилло, қалқатор ва зог мебошад. Сӯзондан ҳам қувват ва ҳам тезии онҳоро бикоҳад ва латифияшонро афзоиш диҳад. Шукуфаи мис қавист, вале ба зангор ва хусусан ба оне, ки аз пусти мис бигиранд, намерасад. Ишхори ушнон ва зангор аз ҷумлаи он доруҳоеанд, ки гӯшти зиёдати ба таври хуб бихӯранд. Бисёр вақт агар пораҳо андар оби дарё ва ё обе, ки андар он намаки талх ҳал кардаанд, оғушта, бар [гӯшти зиёдати] биниҳанд, онро ҳал карда, пажмурда созанд.

Гоҳе ишхори ушнон ва оҳаки об норасидаро гирифта, андар ҳафтчанди худ аз об афканда, ҳафт рӯз андар офтоб бигузоранд ва ҳар доим онро биомезанд, то ситабр шуда, чун гил бигардад. Сипас аз он қурсҳо сохта, ба кор бибаранд. Қурси ниталиқусро ҳам ба кор баранд. Марҳами сабз ва [хусусан] марҳами

сабзе, ки аз намаки даронӣ бисозанд, аҷиб аст. Марҳаме, ки «исқаритотӣ» ном дорад, гӯштро бе сӯзиш овардан бихӯрад. Доруи диёрун ва доруе, ки аз пӯсти мис ва кӯфтаи кундур бисозанд, аз барои гӯште созгоранд, ки саҳт дамида ва чун пунба ковок шуда бошад. Ҳамаи доруҳои аз барои урбиёни¹⁹² бинӣ ба кор раванда [низ корояманд].

Фасли сездахум: тадбири решҳое, ки баъди фароҳам омадан боз кушода шаванд

Илоҷи ин баъди кушодан он бошад, ки гӯшти бад ва устухони бадеро, ки ба ин [реш] пайваستاаст, бигиранд ва сипас ба тавре ба хушконидаи он бипардозанд, ки бароят маълум аст. Беруноварандагони устухонҳо гоҳе метавонанд доруҳои

кашанда бошанд. Масалан барги кукнори сиёхро бо барги анҷир ва писти анҷир зимод кунанд ва ё аз тухми банг ва қалқадис бахшҳои баробар гирифта, ба тариқи зимод ба кор баранд.

Фасли чаҳордахум: пайҳои решҳо ваҷароҳатҳо

Ба ҳангоми кандани пайҳои решҳо ва ҷароҳатҳо ба доруҳои зудояндаи кавӣ ва поккунанда ҳоҷат биафтад ва бояд қувваи онҳо ба андозаи қувваи чизи зудуда-шаванда бошад. Бинобар ин бояд қавиро бо кавӣ ва камтар аз онро (180) бо камтар аз он муолача намуд. Мисоли доруҳои поккунандаи кавии аз барои чизи кавӣ ин аст, ки резаҳои оҳанро бо лок ва итрифал гирифта, [бар пайҳои монда] тило кунанд, вале ба наздики ман аз ҳама беҳтар занги оҳан бувад ва зангор низ ҳамчунин аст. Гоҳе бо сӯзан он [ҷойро] сӯроҳ-сӯроҳ карда, оҳак ва ангу-

бин ё мавизаку ангубин, ё фишурдаи пудина ва сафедии ҳояи мург тило кунанд. Аз барои оне, ки [ба муолача] гардан наниҳад, зирних ва «санги мурч» ба кор бибаранд.

Доруҳои сабуки ҳосси пайҳои сабук инҳост: боқилӣ; орди нахӯд; тухми турб; фундуқи ҳиндӣ; гили нарми ковок ва пӯсти харбуза. Пихи хар хусусан агар бо баъзе аз доруҳои ёдшуда ҷуфт карда шавад, саҳт хубаст. Аммо осори кӯфтагиро бошад, агар бо равғани савсан пок кунанд, зуд биравад. Изофа бар ин он навиштаҷоеро бихон, ки андар боби оростагӣ ёд хоҳем кард.

1

EEEEЕ

МАҚОЛАИ ЧАҲОРУМ

АНДАР БАЁНИ ОН ГУСАСТАНИ ПАЙВАСТАГИЕ, КИ АНДАР АСАБҲО БИАФТАД В А ОН ГУ САСТАНИ ПАЙВАСТАГИИ УСТУХОНҲО, КИ БА ШИКАСТАБАНДИ АЛОҚАМАНД НЕСТ

Фасли нахустин: ҷароҳатҳову решҳои асабҳо ва он чи ки ба равиши инҳост

Азбаски асабҳо ниҳоят ҳассос ва пайваста ба мағзанд, аз сабаби ҷароҳатҳо

онҳоро дардҳои ниҳоят шадид ва ранҷҳои сахт бузурге аз қабилӣ ташаннуч ва шӯридагии ақл ориз бигарданд ва бисёр бошад, ки аз ғайри пеш омадани ягон дарди душвор ҳол ба ташаннуч бикашад. Андар ин ҳангом аз падида омадани омоси бузурге аз ғайри дарди зиёд чора нест. Сабуктарин ҳолатҳои [ҷароҳати асаб] инҳост: табҳо; омосҳое, ки андар ғайри маҳалли ҷароҳат падида оянд; ташнагӣ; беҳобӣ; ва хушкидани забон хусусан ҳангоме, ки агар андар он ҷо омос падида омада бошад. Ҳоли ҷароҳатҳои ватарҳои мушакҳо ва хусусан [ватарҳои] тарафи сарғаҳ низ ҳамин гуна бувад. Ҳар гоҳ асабҳо ва дигар чизҳои бад-онҳо монандро омос бирасад ва ё сармо кора кунад, ба ташаннуч гирифтор оянд ва ё агар бад-онҳо гандагӣ бирасад, андом омосида табаҳ бигардад. Зуд ба гандагӣ гирифтор шудани онҳо аз он сабаб аст, ки онҳо аз рутубати бо ёрии сардӣ афсурдаю баста гардида офарида шудаанд ва ин гуна чиз аз рутубат ва гармии рутубатнок зуд ба ган-дидан ва пухтан бипардозад. Бинобар ҳамин обҳои сард аз ҷиҳати ташаннуч овардан ва обҳои гарм аз ҷиҳати гандонидан [асабҳоро] зиён бирасонанд. Равған ҳам чунин аст, лекин гоҳе ба зарурати таскин додани дард ва ё аз барои тунуку равон сохтани доруҳо ба равғани гармиоваранда эҳтиёҷ биафтад ва андар ин ҳол доруҳо [бо сахтии] худ ба кайфияти тариоварии он муқоамат варзанд. Гоҳе як худӣ [доруҳои] халанда ба танҳои чунин таъсир ба амал оранд.

Гоҳе асаби маҷрӯҳ омос кунад, вале он дер ба зухур ояд ва пухтану дармонпази-рияш низ ҳамчунин бувад. Гоҳе дигар асаб реш шуда, дер фароҳам ояд ва дер бипазад.

Ҳар ҷароҳате, ки андар асаб биафтад, ё халидагист ва ё шикофтагӣ. Шикофтагӣ ё бо кушодагии рӯи асаб бошад ва ё бекушодагии он. Ҳар кадом аз инҳо ё ба дарозост ва ё ба паҳно. Ҷароҳате, ки андар асаб ба дарозо афтида бошад, неқфарҷом-тар аз онест, ки бар паҳно афтида бошад, зеро лифи солим аз ҳамҷаворӣ бо чунин буридагӣ ранҷур гардида, ин ранҷро ба мағз бибарад ва аз он ташаннуч ва бемориҳои бузурге ба амал оянд. Бисёр бошад, ки андар ин ҳангом баҳши маҷрӯҳ ва ё халидашударо ба зарурат тамом бибуравд, то аз он осудага падида ояд ва оризаҳои бад аз миён бираванд.

Ҷароҳати пардаҳо аз ватарҳо ва хеле беш аз асабҳо неқфарҷомтар аст. Пардаро худ ба мушоҳада, аз тариқи ташреҳ ва аз он бидонӣ, ки парда яқсон буда, андар он роҳҳои лифӣ ба дарозо хобида пайдо нестанд. Ватари пардагӣ ниҳоят сахт аст ва

222

парда андар сахти бад-он нарасад. Парда таҳаммули дӯхтан тавонад кард.

Ҷароҳат ва шикофтагӣ, ки ба пайвандакҳои миёни ду устухон рафта бирасад, чандон нохушӣ надорад ва онҳо

ба сахттарин муолача тоб оваранд. Ба ҳангоми бурида шудани асабҳо харчанд андом барҷомонда шавад ҳам, вале ин ба андозаи кӯфта шудан ва бар паҳно бурида шудани баъзе [аҷзои] онҳо бимнок нест.

Фасли дуввум: қонунидармони гусастагии пайвастагии асабҳо

Доруи чароҳатҳои асаб доруи гарм, хушк, (181) ҷузвҳояш латиф ва гармияш ба авдозае мӯътадил аст, ки сӯзиш наоварад. Хушксозандагии он сахт шиддатнок буда, ба изофаи он кашанда бувад, вале албатта бидуни қабзкунандагӣ. Ҳар як [доруе], ки ба иллати латифии гавҳари хеш дорои гармии латиф ва хушкиоварандагии зиёд аст аз кашидан ҳолӣ нест. Хусусан андар оғози қор аз қабзкунандагии доруҳо, ки агар бо зудии набошад, эҳтиёт бош ва мисоли инҳо рӯсӯхта ва туболи мис бувад. Ҳар чи аз ин қабил доруҳо гаронгавҳар аст, бо судан андар сиркоӣ ғайри қабзкунанда онро латиф соз. Гоҳе эҳтимоли он аст, ки сирко баробари латифсозии хеш аз чизи ситабр гармии латиферо берун орад.

Гоҳ-гоҳе чун ба доруи гармияш қавӣ эҳтиёҷ биафтад, аз баҳри он бошад, ки то [дору] сахт дур фурӯ биравад, лекин [гармии] онро бо омехтани дигар [доруҳо] шикаста, ба эътидол оваранд ва он гоҳ ба андозаи гармӣ оваранд ва ба таври қавӣ хушкӣ физояд. Агар асаб кушода бошад, алабатта ба ягон чизи тез таҳаммул қардан натавонад ва аз он зиёни азим бибинад. Ҳамчунин он дору ва пораҳое, ки бар чароҳат мениҳанд, агар ба ҳоли феълан сардии хеш ба асаб бирасад, ба асаб аз онҳо зиёни сахт бирасад.

Ҳар гоҳ андар асаб чароҳат биафтад, набояд зуд ба часпонидани он бипардохт, балки нахуст бояд аз тариқи гармибандӣ қардан бо пораҳои гарм, бо равғанҳои гармиоваранда ва хусусан бо равғани зайтуни норасиде, ки дорои каме қабзкунандагӣ ва гармист, ба таскин додани дард машғул шуд. Бояд гармии [доруҳо] беш аз андозаи нимгармӣ бошад, зеро нимгарм низ аз қабили чизи сард аст. Ба таскин додани омос ҳам бояд ҳамин гуна диққат бидиҳӣ.

Яке аз чизҳое, ки андар ин ҳангом низ ба қор бибаравд, зимодҳоест, ки бо сикангубин

ва оби хокистар ва аз ордҳову пистҳое чун орди боқилӣ, говдона, нахӯд, боқилии мисрии талх, писти чав ва ғайра сохта бошанд. Гузашта аз ин инҳоро пеш аз омос қардани [чароҳат] ба қор бибаранд. Гоҳе аз истеъмоли доруи сабук ҳам суд бигиранд. Ҳар гоҳ бо [чароҳат] чунин қор қардӣ ва аз тариқи рағ задану истифроғ овардан аз зиёни таровиши фазлаҳо эминӣ ҳосил шуд, он гоҳ ба часпонидан машғул шав. Дарди чунин беморонро зинҳор бо оби гарм таскин мадеҳ, балки бо равғани бахшҳояш латифе [таскин бидеҳ], ки ғайри қабзкунанда ва на ба ҳадди ифрот гарм бошад, зеро гарми ба ифрот ва сард [93] ҳар ду аз барои ӯ созгор нестанд. Бисёр бошад, ки чароҳат қариб ба беҳӣ наздик бирасад, вале бар ӯ сардӣ расида, дардаш шиддат ёбад ва ранҷ

дубора боз ояд. Андар ин ҳол эҳтиёҷ бад-он аст, ки зуд онро бо таскин додан ва бо рехтани равшанҳои гармиоваранда пешгирӣ кунӣ. Агар чунин асаб кушода ва буридагии он ба дарозо бошад, бикӯш то онро бо гӯшт бипӯшонӣ, бар вай доруҳои хосси халидагиеро бимолӣ, ки мо онҳоро ёд кардем ва бо пораҳои паҳн ба таври саҳт ва кашидаву ҷомеъе бибандӣ, ки микдоре аз маҳалли дурустро ҳам фаро бигирад. Агар ҷароҳат ба паҳно бошад, аз дӯхтани он чора нест, вагарна ҷамъ нахоҳад шуд.

Агар ҳолат ба ҳангоми ҷароҳати бар паҳно буда шитобкорӣ тақозо кунад ва туро бими он бошад, ки уфунат падида хоҳад омад, андар ин ҳангом [андомро] бибур ва бикӯш то онро ҳар қадар ки битавонӣ, аз омосвдану уфунат нигоҳ дошта бошӣ, зеро аз омосу расидани сардӣ бад-он ташаннуҷ хезад ва гандидан авдомро барҷомонда бигардонад. Бинобар ин сари ҷароҳатро ҷуз баъд аз ду-руст шудан начаспонанд ва ҷамъ насозанд. Агар андар ин ҳол [дахони ҷароҳат] танг бошад, онро фарохтар созанд, зеро аз [тангӣ] андар ҷароҳат зардоб ва ғайра ҷамъ шуда, боиси гандидани он бигардад ва ба изофаи

223

ин дард шиддат ёбад. Бад-ин сабаб ногузир бояд ҷароҳатро баъд аз хушкидани тамом ва эмин шудан аз ҳар гуна омосу уфунат бичаспонанд. Бинобар ин ба зуд-зуд кушодани бастагии дору андар ин [ҷароҳат] беш аз дигарон эҳтиёҷ биафтад ва бошад, ки андар шаборӯзӣ ду-се бор онро бикӯшоянд. Ё мумкин аст ба изофаи ин эҳтиёҷ бад-он бошад, ки андар шаби он рӯз ва андар рӯзи он шабе, ки дароз аст ва хусусан агар ҷароҳат сӯзиш кунад, [як бори дигар] бикӯшоянд, вале агар чунин набошад, ба кушодан камтар ҳоҷат биафтад ва ду бор, яъне пагоҳу бегоҳ кифоят бувад.

Ба ҳангоми [ба кор бурдани] доруҳои он бояд риоя кард, ки онҳо беш аз ҳадди лозимӣ гармӣ наоваранд ва ё гармиовариашон аз андозаи зарурӣ камтар набошад. Зудоишу хушкиоварӣ ва [хусусиятҳои] зидди инҳо низ бояд ҳамчунин бошанд. Ҳар гоҳ бибинӣ, ки гармияш [беш аз андоза] аст, онро ба андозае сард соз, ки микдори беш аз ҳадди лозимии [гармӣ] бикӯҳад.

Гоҳе мумравғанҳои фурбюониро бар соқи каси тандурусте бисанҷанд, ки аз ҷиҳати мизоҷу намуди зоҳирӣ ба бемор монанд бошад ва бингаранд, ки оё ба ифрот гармӣ меоваранд, ё чандоне, ки қобили эътибор нест ва ё ба таври мӯътадил. Чун ин ҳолро муайян карданд, сипас онҳоро бар тани бемор ба кор бибаранд ва дубора бисанҷанд. Лекин агар ба каси дигари монанди каси аввала буда бисанҷанд (182) хубтар хоҳад буд, зеро андар ин ҳол ҳангоми санҷидан бар тани бемор ба тағйири бисёре эҳтиёҷ наафтад.

Бо вучуди ҳамаи ин агар асаб кушода бошад ва ҷароҳат саҳт фарох, вай ба

ягон чизи ниҳоят гарм, аз қабилӣ фурбиюн, гӯгирд ва монанди он тоқат нахоҳад кард, балки ба доруе чун тӯтиё ва низ ба доруе эҳтиёҷ дошта бошад, ки аз оҳаки ба якбора нек шусташуда сохта бошанд.

Бояд равгане, ки андар таркиби мумравғанҳо ва доруҳои андуданӣ ба кор мебаранд, масалан аз равгани гул ва мурд иборат буда, ба он ҳеҷ намак нарасида бошад. Агар сақизро андар таркиби ин доруҳо истифода баранд, низ бояд шуста бошад. Тӯтиёро ҳам бояд бишӯянд ва ба зинҳор андар таркиби инҳо ягон тезию сӯзандагӣ набошад. Ба ҳангоми муолаҷаи

[асаби] кушода ва хусусан агар бемор заифмизоч бошад, андаке қабзкунанда будани [дору] баробари ҳалкунандагии қавии бесӯзиш равост. Аз ҳама бештар аз асабҳо асабҳои кушодаро бояд аз чизҳои сард, обакӣ, равганӣ ва монанди инҳо дур дошт ва зиёни инҳо аз расидан ба асаби кушода ва чиркин сохтани он беш аз он зиёнест, ки ба ҳангоми бо онҳо камтар расидан ва ё ба чизҳои гирду атрофи он расидан падид ояд. Агар [аз истеъмоли] ин гуна чизҳо чорае набошад, бояд ба тавре ба кор бурд, ки ёд кардем.

Агар дар ин ҷо ягон қувваи сириштие бошад, пас курсҳои Булидос, курсҳои қалқатор, курсҳои Андарун акросиюн¹⁹³ бо майпухта ва ё бо ягон равгане, яъне андар зимистон бо равгани зайтуни латиф ва андар тобистон бо равгани гул [ва инчунин] кундур, сақизи хинҷак ва борзадро ба андозаи камтар аз доруҳои асаби кушода бебоконе метавон ба кор бурд. Ҷароҳат чи гунае набошад, бештар он аст, ки аз болои дору тибити нарми андар равгани зайтун оғушта ниҳод. Ҳамчунон ки асаби кушода аз миёни асабҳо беш аз ҳама сазовори эҳтиёткорист, ҳамин гуна аз миёни намудҳои [пайвандакҳо] пайвандакҳои андар миёни устухонҳо раста аз ҳама беш сазовори доруи қавӣ ниҳодананд. Пайвандакҳое, ки бо мушакҳо пайвастанд, андар миёни ин ду ҳол бувад.

Ҷароҳате, ки бояд аз ҳама бештар аз об дур дошта шавад, ҷароҳати асаб аст. Сардӣ низ ҳамчунин буда, агарчи камтар ҳам бошад, беш аз ҳама зиён бирасонад. Раवгани зайтун низ зиёнвар буда, ҷуз ба ҳангоми таскин додани дард ва ба шакли гарм эҳтиёҷ бад-он нест. Ҷароҳатро на бо об ва на бо равган набояд шуст, балки бикӯш, то рутубатҳоро бо ягон поре ва ё ягон пашми бағоят нарме пок созӣ. Низ, набояд майпухта ба кор бурд, магар ҳангоме, ки аз зиёни тариоварии он эминие ҳосил шуда бошад.

Ҳар гоҳ ба ягон сабабе хусусан бар асаби кушода равган ниҳодан лозим ояд, бояд нахуст болои онро майпухта давонда, сипас равгани зайтун молид. Ҷолинус гуфтааст: «Мардеро бо оҳани нӯгтезе хастанд, ки пӯстро сӯроҳ карда, то ба бархе аз асабҳои даст расида буд. Сипас, пизишк бар вай

224

марҳами часпонандаеро ниҳод, ки онро андар часпонидани ҷароҳатҳои бузурги гӯшт санҷида буд. Аз ин маҳалли [ҷароҳат] варам кард ва чун варам

падид омад, бар вай доруҳои ковоккунандае аз қабилӣ зимоди орди гандум, об ва равғани зайтун биниҳод. Аз ин дасти он мард бигандид ва ӯ бимурд».

Баъд, агар аз сабаби решҳои асаб ташаннуч падид ояд, вочиб он аст, ки агар чоки пӯст баста шуда бошад, бикушӣ ва доруҳои аз барои ин гуна решҳо судмандеро ба кор бибарӣ, ки решҳоро бихушконанд ва ниҳоят латиф бошанд. Низ бикӯш, ки онҳо ба умқ бирасанд. Агар ҷароҳат иборат аз шикӯфтагию халидагӣ буда, омос ҷой надошта бошад, илоҷи ин илоҷи маҳаллист ва бояд [дору] аз ҷиҳати ҳарорат ва қувваи хушкiovари қавитар аз он [доруе] бошад, ки аз барои чок ба кор бибаранд, зеро ин ба маҳалли дардманд ба осонӣ бигузарад.

Бояд тадбири ғизоии каси асабаш маҷрӯҳ бағоят латиф бошад. Агар ягон дарду омосе падид ояд ва хусусан ҷароҳат бар паҳно бошад, хӯрдани таом андар ин ҳангом бад нахоҳад буд, зеро андар ин ҳол низ бемуболага ва бе ҳеҷ биме, масалан аз беҳушӣ эҳтиёҷ ба кушодани рағ биафтад. Бояд маҳалли хоби [бемор] нарм бошад ва андомҳои ба ҷароҳат наздикро бо равған молидан эҳтиёткорӣ кунанд, инчунин хусусан агар ҷароҳат андар бахшҳои барсӯвин бошад, сар, гардан ва зери бағали ўро алалхусус бо равғанмоли ва агар ҷароҳат андар бахшҳои фурусӯвини тан ва ноҳияи соқ бошад, инчунин зиҳор ва пайғулаҳоро [эҳтиёткунанд].

!

Фасли севвум: доруҳои ҷароҳатҳо ва решҳои асабҳо

Сақизи хинҷак яке аз беҳтарин доруҳои ҷароҳатҳои асабҳост. (183) Аммо амсоли бачагон, занон ва касонеро, ки мизоҷашон саҳт тар аст, пошидани масалан як худӣ [хокаи] сақизи хинҷак бо андаке аз равғани зайтун кифоят кунад, зеро агар [сақиз] хушк бошад, [равған] онро нарму часпак бигардонад. Ротиёнаҷ ҷонишини ин аст. Аз барои касоне, ки мизоҷашон хушктару гӯшташон саҳтттар аст, бояд бо [сақиз] ба ҳасби мизоҷи тан ва намуди зоҳирии он ё навӣ кӯҳна ва ё нав, ё ба миқдори кам ва ё бисёр фурубиюн ва монанди онро биомезанд. Миқдори [фурубиюни] қавии нав бояд аз дувоздаҳ як ҳиссаи мумравған, ё сақизи хинҷак ва ё монанди он то сеяки мумравған ва ё он чизеро ташкил кунад, ки бо вай био-мезанд. Гоҳе бо [сақиз] на фурубиюн, балки шири исфидакшир, ки бисёр аҷиб аст, ангуҷад, сакбина, говшир ва аз чизҳои камқуваттар бура ва кафки он, гӯгирде, ки онро бо равғани зайтун бар миқдоре аз шуҳи девори гармоба гарм карда бошанд, шукуфаи санги асҷос¹⁹⁴ ва ҳар гуна чизеро биомезанд, ки рутубатҳоро ба берун бикашад. Зог, хокистари миси холис гар-донида, сурунҷ ва сирешуми тилоро низ [ҳамроҳ кунанд]. Гоҳе андар марҳалаҳои аввали ҷароҳатҳои асаб чизе ҷуз ҳамирмоя ёфт нашавад ва чун онро ба кор баранд, суд бахшад ва аз умқи [ҷароҳат рутубатро] ба

таври хеле хуб бикашад. Бисёр бошад, ки агар фурбиюн ёфт нашавад, шуҳи ошёни магаси ангубин ва ё орди шайлам бо оби хокистар ба шакли зимод суд бахшанд. Нахустин чизе, ки ба кор баравд, сақизи хинҷак ва сипас, масалан марҳами боса-лиқун буда, онро бо чизҳои ёдшудае тақвият бидиҳанд, ки аз барои тақвияти он мавриди эҳтиёҷ бошанд.

Гоҳе бо мумравғанҳо оҳак биомезанд, то онҳо тафсон бигарданд ва оҳак бояд шуста бошад. Аз ҳама беҳтар онест, [94] ки бо оби дарё андар офтоби тафсон шуста бошанд. Оҳакро ҳар қадар бештар бишӯянд, ҳамон қадар судбахштар бигардад.

Яке аз доруҳои хуб доруи Ҷолинус аст, ки аз мум, ротиёнач, уфурбиюн, зифт ва рав-гани ситабри зайтун таркиб ёфтааст ва аз ҳар кадоми инҳо нимбахшӣ ва аз равғани зайтун як бахш бигиранд. Равғани баласон бо вучуди латиф будан, чандон гармиова-ранда нест, зеро ба ақидаи ман ӯ зуд ҳал бигардад.

Агар ҷароҳат аз сӯроҳ кардан ва ё халидагӣ иборат буда, бе омосу уфунат бошад, бояд марҳами фурбиюн ва ё саргини кабӯтар ба кор бурд: андар тани латифтар фурбиюн ва андар тани ситабртар саргини кабӯтар биниҳанд. Ба ҳасби чӣ гуна дар-ёфтани тан, намуди зоҳирӣ ва мизочи он миқдори ин [доруҳоро] афзоиш ва ё коҳиш

225

бидеҳ. Ба изофаи ин албатта набояд бад-он роҳ дод, ки даҳони сӯроҳ гӯшт бигирад ва агар танг бошад, фароҳаш кун. Бидон, ки бояд доруи ба ҳангоми [ҷароҳати] сӯроҳкарда мавриди эҳтиёҷ қавитар аз доруе бошад, ки ба ҳангоми шикоятгӣ бад-он эҳтиёҷ биафтад. Ҳар гоҳ андар ҷароҳатҳо уфунат падида ояд, пас сакбина ва орди говдона хубанд, вале агар омосҳо ориз бигарданд, пас орди ҷав, орди бокилӣ ва

орди говдонаеро низ [ба кор баранд], ки онро бо оби хокистар ва ё бо оби содаи каме мазаи сакбинадор ҷӯшонида бошанд. Ҳар гоҳ бибинӣ, ки ҷароҳат рӯ ба беҳӣ ниҳода аст, авдар ин ҳол аз ниҳодани [майпухта] бар вай бимнок мабош ва бояд доруҳоеро ба кор бибарӣ, ки андар майпухта ғудохта шуда бошанд¹⁹⁵. Сипас ин [ғудохтаро] гарм карда, бар пораи нарму азҳамбозкардае бигирӣ ва бар [ҷароҳат] биниҳӣ.

Ҳасли ҷаҳорум: андар баёни омосҳое, ки асаби маҷрӯхро ориз бигарданд

Аз он миқдор қонуни дармони ҷароҳати асаб, ки пеш аз ин оварда шиносондем, то авдозае дармони омосҳои ҳангоми ҷароҳати [асабҳо] падида оянда низ шинохта шуд. Акнун онро бояд густариш дода, он чизеро бигӯем, ки Ҷолинус андар китоби Қоточонис оварда аст. У гӯяд: «Ҳар гоҳ андар ҷароҳатҳои асаб ва андомҳои асабӣ фалагмунӣ падида ояд ва ин фалагмунӣ қавӣ ва сахт афрӯхта бошад, ба ҳангоми муолаҷаи он бояд доруҳоеро ба кор бурд, ки аз сирко ва сангҳои маъдании мо ёд карда сохата шуда бошанд».

Аксари ин [доруҳоро] андар мақолаи дуввуми Қоточонис овардааст, ки яке аз онҳо чунин аст: як дираму чаҳоряк қалқадис, нӯҳу ним дираму чаҳоряк зог, ду уқия ва ду ним дирам туболи мис, яку ним уқия тарошаҳои кушур, як уқия борзад, ҳафт уқия мум, нӯҳ уқия рағғани зайтун ва ду ратлу чаҳоряк сиркои тезро

гирифта, доруҳои хушкро даҳ руз бо сирко бисованд ва он чи ки гудозанда аст, бигудозанд ва сард кунанд. (184) Сипас ҳамаи инро андар як дег ҷамъ сохта, то расидан хуб биомезанд. Бояд бар андоми бемор ҳар рӯз ду-се бор рағғани зайтун бичаконанд. Пеш аз ниҳодани ин дору бояд бар [ҷароҳат] аз берун пораи пашмеро барниҳанд, ки бо сирко ва рағғани зайтуни ба таври мӯътадил гарм тар карда бошанд, зеро аслан барои асабҳои бемор ҳеҷ чиз зиёновартар ва бадгавҳартар аз ниҳодани чизи сард нест.

Агар андар ягон ҳолате туро ба зимод кардани ин асабҳо бо зимде эҳтиёҷ биаф-тад, ки аз сирко, ангубин ва хокистар сохта шудааст, андар ин ҳангом бояд пухта бошад ва бояд орди онро аз орди говдона бигиранд. Агар туро [орди говдона] рӯи даст набошад, орди боқилӣ ва орди ҷавро ба кор бибар.

Ҳасли панҷум: андар баёни куфта шудан ва каме лағжидани асаб

Агар асабро куфта шудан руй бидиҳад ва агар андар ин ҳангом ягон гармӣ ва ягон омосе ҷой надошта бошанд, пас онро бо доруҳое муолаҷа кунанд, ки оромкунандаи дард бувад. Ҳамчунин агар омос падида омада бошад, онро на бо доруҳои кафонан-дае аз қабилӣ оби хокистар ва монанди он, балки низ бо доруҳои оромкунандаи дард муолаҷа бикун. Бинобар ин воҷиб аст, ки бар андом пайваста рағғани гармкарда бирезанд ва бояд ин рағған қувваи нармкунӣ ва ҳалсозандагӣ дошта бошад.

Бархе аз рағғанҳои дар ин бобат бисёр хуб рағғани шибит, рағғани бобунаи гов-ҷашм ва рағғани судоб ба шумор бираванд ва зимодҳои аз инҳо сохташуда низ

созгоранд. Агар хитмиро куфта, бар асаби кӯфтагӣ биниҳанд, таъсири аҷиб дорад ва гӯшти садаф низ аҷиб аст. Гоҳе онро бо балбуси пухта нарм шуда муолаҷа кунанд. Агар андар ин миён омосе ҷой дошта бошад, пас тадбир аз барои таскини дарди он чунин аст, ки бар вай шираи бастаи ангурро бо шароб, андаке сирко ва ба микдори лозимӣ аз рағғани зайтун ба кор бибаранд. Ҳамаи инҳоро ба эътидол гарм карда¹⁹⁶, поре аз пашми чиркин ва хусусан пашми зуфоро андар онҳо оғушта, бар [асаби маҷрӯҳ] биниҳанд. Агар ин гуна дард андар пайвандгоҳҳо ҷой дошта бошад, андар ин ҳол беҳтар он аст, ки бароитаскини дард доруи қавитар ва мураккаб бо доруи

пазонанда ва ҳалкунанда барниҳода шавад, лекин он бояд ба қадри мӯътадил қабзку-нанда бувад, то ки дору бо омос муқобилият нишон дода тавонад ва боиси афзоиши он нагардад. Дард ва омосро ба таҳқиқ бингар ва қадом қавитар аст, ба он бештар диққат бидеҳ. Агар дард набошад, бебоконе амал

кун ва доруҳои кавиеро аз қабилӣ оби хокистару сирко ва шаробро низ ба кор бибар. Агар аз омос муддати бисёре гузашта бошад, доруро қавӣ бигардон ва ҳалсозан-дағии онро шадидтар бисоз ва агар андар он ягон чизи қабзкунандае аз қабилӣ доруи қавиӣ аз оби хокистар ва ё аз шуҳи девори гармоба сохташуда дароварда бошанд, аз ин албатта набояд бимнок шуд.

Агар андар пӯст низ ҷароҳате бошад, он гоҳ ба доруҳои эҳтиёҷ биафтад, ки дорои хусусиятҳои хушккунандагии қавӣ, ҷамъсозӣ ва кашвдан буда, бахшҳои [асаби] кӯфташударо ҷамъ сохтан ва ҷароҳатро суд бахшидан битавонанд. Агар пӯстро аз кӯфтагиву ҷароҳат заррае осеб нарасида бошад, пас зимодҳоро ба кор бибар, ки масалан аз орди боқилӣ, сирко ва ангубин сохта бошанд. Ин доруи хубест. Агар бихоӣ, ки бештар хушккуваранда бошад,

Ҳасли шашум: андар баёни саҳтии асаб ва печидагии он

андар таркиби он орди говдона низ биафзой ва агар бихоӣ, ки аз ин ҳам қавитар бошад, андар он беҳи савсан биафкан.

Агар ҷароҳат на ба андозаи қабилӣ мулоҳаза бошад, асабро бо доруҳои боздорандаи омос муолаҷа карда, ба [ҷароҳат] машғул нашаванд. Гушти садаф таъсири аҷибест дорад. Гоҳе онро бо мумравғани аз намак сохта муолаҷа кунанд. Зимод кардани кундур ва мурр андар ҳар ду ҳолат шомили судбахш аст.

Агар баробари ҳар ду ҳолат дарди безоркунанда низ ҷой дошта бошад, бояд бо доруҳои рағғани зайтун омехта, онҳоро ба шакли гарм зимод намуд. Ба ҳангоми аз ҷой лағжидани асаб бояд аз об эҳтиёт шуд ва ба ҷи гарм ва ҷи сарди он набояд наздик шуд. Баръакс, бояд рағғанҳои гармкардаеро, ки дорои қувваи растаниҳои хушбӯӣ латиф ва қабзкунандаанд ва дегафзорҳоро ба кор бурд, ки низ ҳамин гуна бувад.

Аммо ҳукми асаби табаҳ шуда ин аст, ки агар гоҳе поре аз асабро табаҳӣ ориз бигардад ва ба берун овардани он эҳтиёҷ биафтад, бояд онро ҳамчун берун овардани риштаи маданӣ берун овард.

Бештари ин аз сабаби зарб хурдан ва афтидан ба амал ояд ва ҳар гоҳ онро бо ангушт зер кунанд, қарахтӣ ҳис карда шавад. Илоҷи саҳтии асаб ба илоҷи омосҳои саҳт ва душбизҳо наздик аст. Мо он чиро аз доруҳои ин [беморӣ], ки мавриди зикр буд, андар ҷадвалҳои доруҳои сода ва андар Қарободин ёд кардем ва он ҷи ки бояд андар ин ҷо ёд кунем, доруҳои (185) андар ин бобат санҷидашуда аст. Бархе аз онҳо сабук буда, мисолаш ин аст: даҳ дирам муқли яҳудиро

ғирифта, андар об тар кунанд ва андар он бигудозанд. Сипас ба миқдори якчанди он беҳи хитмии саҳт сударо бо он биомезанд ва зимод созанд. Беҳи савсани бо шираи басғи ангур сиришта низ ҳамчунин бувад. Низ, уша, борзад ва фурбиюнрр бо дурди рағғани зайтун ҷамъ созанд. Ё тухми марвро

гирифта, аз он бо майпукта зимод созанд. Инчунин, диёхилун бо ним чанд аз саргини буз бағоят хуб аст.

Фасли ҳафтум: зикрибемориҳои устухон

Гоҳе устухонҳоро низ аз сабаби табоҳии мизоч, аз сабаби гусастани ягонагӣ, баро-мадан ва пшкастан ва аз сабаби гандидан, реш шудан ва пӯст партофтан бемориҳо ба амал оянд. Мо андар баёни шикастагӣ ва

баромадаги, ки ба шикастабанди эҳтиёҷ доранд, баъди ин [боб] сухан хоҳем ронд. Аммо он [осебҳое], ки на ба [шикастабандӣ], балки ба дору эҳтиёҷ доранд, ба ёвари Парвардигор андар ин ҷой ёд кунем.

Фасли ҳаштум: андар баёни «боди сихзананда» ва фасоди устухон

Сабаби «боди сихзананда» хилтҳои онро бихӯранд. Равиши «боди сихзананда» тезест, ки андар устухон нуфуз кунанд ва чун равиши дарди пайвандгоххрест, вале ба

227

хангоми дарди пайвандгохҳо модда андар гӯшт ва ба хангоми «боди сихзананда» андар устухон ҷой дошта, хазанда бувад ва пай дар пай устухонро табаҳ созад. Гурӯҳе

гуфтаанд, ки «боди сихзананда» ба сабаби реши худ андар тамоми тан ташаннуҷ оварад, [95] вале ин ба исбот нарасида бувад.

Фасли нухум: нишонаҳои табоҳии устухон

Ҳар гоҳ устухонро табоҳи ориз бигардад, гӯшти бар забари вай бударо ҷунбону суст биёбӣ ва рӯ ба бӯй гирифтани зардоб кардан ниҳода бошад. Мил андар он то ба устухон ба осонӣ биравад. Ҳар гоҳ ба устухон бирасад, онро на суфтаи лағжонанда, балки ба гунае дарёбанд, ки мил бо вай андаке бичаспад ва ҷунин бинамояд, ки гӯй на ба ягон чизи андар хеш устувор, балки ба чизи азҳамрезандаи гандандае бархӯрда бошад. Гоҳе, хусусан агар табоҳӣ на андар марҳалаи оғоз бошад, устухон ғиж-ғиж кунад ва нарм бинамояд. Вале андар марҳилаи оғоз ин гуна [оризаҳо] бо ёрии мил маълум нагарданд, балки гоҳе мумкин аст бар фасоди он саҳт лағжидани мил хангоми бар устухон задан далолат кунад. Яъне, бад-ин гуна ки ҳар гоҳ мил аз рӯи он лағжида ба ҳар сӯй биравад, ин далели он аст, ки парда аз устухон ҷудо шудааст ва ин ба фасоде вобастагӣ дорад, ки оғоз ёфтааст ва ин гуна фасод хангоме оғоз ёбад, ки гӯшти бар фарози [устухон] буда табаҳ шуда бошад. Агар устухонро бараҳна сози, ранги онро гардида хоҳӣ ёфт. Бисёр бошад, ки пеш аз ҳама омос ба амал ояд ва нахуст гӯшт табаҳ шуда, бимирад, сипас [табоҳӣ] ба сӯи [устухон] бихазад.

Фасли даҳум: дармонион

Дармони табоҳии устухон совидану равондан ва ё буридану арра кардан аст,

ки хоҳ носур ҷой дошта бошад, хоҳ не, фарқ надорад. Зеро аз совидану тарошидан чора нест. Ё ба андозаи бахши фосиди [устухон] доғ ниҳанд, то кишрҳои табаҳшуда биафтанд ва дурусти он ба ҷой бимонад. Гоҳе кишрҳои устухонро бо ёрии доруҳо низ бирезонанд, чунончи кишрҳои устухони сар ва дигар [андомҳоро] ҳамин гуна бирезонанд. Аз ин бобат як доруи санчидашудаест, ки бад-ин сифат бувад: зарованд, беҳи савсан, мурр, сабр, пӯсти растании говшир, финаки сӯхта, туполи мис ва кишрҳои санавбарро гирифта, ба ҳам ҷамъ созанд. Ин [дору] бисёр ачиб буда, кишрҳои устухонро бирезонад ва бар вай гӯшти хуб бирӯёнад.

Агар табаҳии устухон¹⁹⁷ аз ин ҳам фу-рӯтар бошад, аз гирд бурида гирифтани он чора нест ва агар табаҳӣ то ба мағз расида бошад, ночор бояд он устухонро ҳамроҳи

мағз берун овард. Агар табаҳи ба гунае бошад, ки ҷуз аз тариқи тамои ва ё бахше аз устухонро буридан ва арра кардан беҳ нашавад, ногузир бояд чунин кард. Маҳаллоро, ки буридан бояд, бад-ин гуна тавон шинохт: Милро давр дода то ҷое бирасон, ки андар он ҷой ўро бо устухон бағоят часпавда биёбӣ ва ҳамон ҷой ҳадци [маҳалли табаҳӣ] бувад. Аммо агар устухони табаҳ бахше аз сари рону сури ва ё масалан мӯҳраҳои пушт бошад, ба сабаби ҳароммағз худдорӣ намудан аз муолаҷаи он беҳтар аст. Агар эҳтимоли табаҳ шудани устухон ба сабаби табаҳии гӯште ҷой дошта бошад, ки пеш аз он ба вуқӯъ пайваста аст, андар ин ҳол илоҷ он бошад, ки гӯшти бар фарози [устухон] бударо ҷудо карда, бигиранд ва бояд андоми дурустро бо тилоҳое сард сохт, ки андар боби табаҳии гӯшт донистӣ. Гӯшти баргирифтаи он низ бо ҳамин гуна доруҳо сард созанд.

(186)Фасли ёздаҳум: чи гунагии арракарданиустухонитабаҳ

У гуяд: «Гӯштро бад-ин гуна аз устухон бардоранд, ки ба як гӯшаи он ришта баста ва ба барсӯ бикашӣ. Сипас сарбандеро бигир ва бо он андом ва ё онро аз он ҷойгоҳ ба фурусӯ бикаш, то дандонҳои арра бад-он нарасад ва арра бикун. Агар тӯро ба арра кардани устухони паҳлу ва ё устухоне эҳтиёҷ биафтад, ки андар зери вай сифок ва ё ягон [андоми] шарифе аз қабилӣ сифоки устухонҳои паҳлу ва ҳароммағз ҷой дошта

228

бошад, ба зери арра тахтаеро бинех, ки андоми шарифро муҳофазат кунад. Агар гӯшти гирдогирди устухон тамои ҷудо шуда бошад, ин [устухонро] арра кун, зеро бар устухоне, ки аз ҳама сӯ бараҳна гардидааст, гӯшт нарӯяд. Агар бахшҳои устухони табаҳшуда ба ягон пайвандгоҳе наздик бошанд, онҳоро аз пайвандгоҳ берун ор. Агар устухони бозу ва ё сок тамои табаҳ шуда бошад, ҳамаро берун бикаш. Аммо агар сари рон, сури ва мӯҳраҳои пушт табаҳ бигарданд, ба иллати ҷойгоҳи ҳароммағз будан аз

муолаҷаи онҳо даргузар.

Фасли дувоздахум: андар баёни устухонпораҳо ва қишрхое, ки андар решҳои фароҳамомада боқӣ бимонанд

Беҳтар он аст, ки андар берун овардани онҳо шитоб карда нашавад, балки ин корро ба табиат ҳавола намуда, онро ёрӣ бидеҳ, яъне чизҳои [табиат] берун овардари оҳиста, на бо шитоб бикаш ва онҳоро бо доруҳо ва дасткорӣ ба ҷунбиш наовар, зеро чизи ба зӯр берун оварда бидуни падида овардани решҳои носурӣ берун нахоҳад шуд. Ҳар гоҳ [пораҳоро] табиат ба сӯи пӯст биронд ва онҳо ба берун баромадан оғоз намуда, аз [маҳалли хеш] чудо шаванд, андар ин ҳангом ба ёварӣ пардохта, ҷароҳатро бичаспон. Ҳукми пораҳову пардахое, ки сазовори ҷудо шуданавд, низ ҳамин гуна бувад. Агар ту шитоб намуда, зӯран онҳоро берун бикашӣ, андар ин кор хатари ба амал омадани ташаннуҷ, шӯридагии ақл ва табҳост, вале агар чунин [ҷароҳатҳо] рим

кунанд, андар ин зиёни чандон бисёре нахоҳад буд.

Агар доруҳои онро доништан бихоҳӣ, яке аз онҳо доруест, ки ба сифати зерин бувад: равғани зайтуни кӯҳан, муми зард ва шуҳи ошёнӣ мағаси анғубинро бигиранд ва бояд маҷмӯи ҳардуи [ахир] якҷанди равғани зайтун бошад. Сипас ҳамаро бигудозанд ва баъд аз он як бахш фурбиюн, як бахш шири исфидакшир ва се бахш заровандро гирифта, аз ҳамаи инҳо чизе шабеҳи мум-равған омода созанд.

Инчунин [доруи] дигар: уша ва муқро гирифта, бо равғани савсан нарма созанд ва сипас ҳамаро аз тариқи совидан марҳам сохта, бар [ҷароҳат] ниҳанд. Ин яке аз доруҳое бувад, ки устухонро зуд берун орад.

Фасли сездрахум: андар баёни доруҳои шикастагии устухонҳо

Як намуд аз муолаҷаи шикастаги бо даст буда, мо онро баъд ёд хоҳем кард ва [намуди дигар] бо доруҳое, ки аз шикастагии устухон ва лағжиши онҳо судманданд ва мо онро [андар ин ҷо] ёд кунем.

Як тило аз барои шикастагӣ ва лағжи-дагӣ: даҳ [дирамӣ] муғос ва моши сафедкар-да, панҷ [дирамӣ] мурр, сабр, хитмии сафед ва ақоқие ва бист дирам гили арманиро бигиранд ва агар омос гарм бошад, бо сафедии ҳояи мурғ ҳамаро тило кунанд. Ииз: барги гази ҳиндӣ, сарв, мурд ва бедро гирифта, бикӯбанд ва обашро бифишоранд.

Ё сукк, гул, пиёзи наргис, мурр, бобилун, сандали сурх, гили арманӣ, лозан, фуфил, қумҳа (наи бўё), хитмӣ, мош, ақоқие, шоҳ-афсар ва марзангушро [гирифта], андар инҳо гулро биафзой. Агар ба гармиоварӣ эҳтиёҷ дошта бошӣ, андар ин [дору] марзангӯш, росан ва сарв биафкан.

Як зимод аз барои шикастаги ва лағжи-дагие, ки бо омоси гарм бошад: бист дирам моши сафедкардари бо муғос, гулнор ва ақоқие гирифта, зимод

кунанд ва он сахт қавӣ бошад. Аз ҷумлаи ҳамин гуна доруҳо барги мурд, лозан, сукк, заъфарон ва гил мебошад.

Низ як дору, ки аз барои кӯфтагӣ ва сӯстӣ хуб буда, барои шикастагӣ, лағжидагӣ ва баромадагӣ судманд аст: муғос, хитмӣ, ақоқиё, гил, сабр ва мурро бо оби мурд тило кунанд.

ФАННИ ПАНҶУМ\\

АНДАР БАЁНИ ШИКАСТАБАНДӢ, / КИ АЗ СЕ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

МАҚОЛАИ НАХУСТИН

АВДАР БАЁНИ БАРОМАДАГӢ ВА ОН ЧИ КИ БАД-ОН ВОБАСТА АСТ

Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андарбаёни баромадагӣ

Мо мегуем: Баромадаги ин пурра берун шудани устухон аз ҷойгоҳи хеш ва аз он вазъи табиест, ки андар ҳамсоягии [андоми] ҳамҷавори хеш дорад. Агар пурра наба-ромада бошад, ин ҳолро «лағжидани пайвандгоҳ» ба сӯи андарун ва ё ба сӯи берун хонанд, ки онро аз тарикр даст-даст кардан бишиносанд. Ин лағжиш нопурра буда, гурӯҳе онро «васӣ» номидаанд. Агар аз ранҷи расида устухон набарояд, лекин (187) гӯшти гирди он кӯфта шавад, инро «вахн» хонанд ва ин на аз ҷумлаи лағжиш бошад.

Бошад, ки бандгоҳро ҳолати севвум ориз бигардад, яъне кашида шуда дарозии табиияш биафзояд ва ба ҳадди баромадан нарасад, вале омодаи зуд баромадан бигардад. Ин ҳол бисёр вақт андар бозу ва рон ба амал ояд.

Бархе аз мардумонро бандкушоҳо омодаи зуд баромадан аст, аз баҳри он ки магокии устухони бандкушоҳои эшон жарф нест, сари устухоне, ки андар онҳо бидароянд, на хуб андаромада бувад ва пайвандакҳое, ки онҳоро ба низом бидоранд, устувор нестанд, балки андар офариниш заифу борик ва ё тар буда, па-зирои дароз шудан бувад, ё мумкин аст ба сӯи онҳо рутубатҳои часпаку лағжонандае битарованд ва ё мумкин аст шерозаи мағокиҳои он устухонҳои бандкушоҳо, ки [сари дигар устухонҳо] бад-онҳо бидароянд, шикаста ва мағокиҳои онҳо ҳамвори рахнанок ва бедевора бошанд.

Бархе бандкушоҳо зуд, бархе ба душворӣ ва бархе дигар ба таври миёна барояндаанд. Мисоли бандкушоҳои ба осонӣ бароянда пайвандгоҳи зонуст, аз баҳри он ки бандакҳои он нарм буда, бинобар сабаби судмандиҳои андар [илми] ташреҳ маълум нарм офарида шудаанд. Аз ин ҷост, ки [пайвандгоҳи зону] зуд бароянда гардида аст ва ба ҳамин сабаб низ бар вай кулча ниҳода бошад, вале ба изофаи ин зуд ба ҳоли дурустӣ боз ояд, зеро осонии баргаштан ҳамсанги осонии баромадан ва душвории баргаштан ҳамсанги душвории баромадан бувад. Бандкушои дӯш низ андар касони лоғар, на

касони фарбеҳ, ба ҳамин наздикӣ дорад.

Аммо мисоли [пайвандгоҳҳои] ба душ-ворӣ бароянда бандкушоҳои ангуштон буда, онҳо қариб аст, ки набароянд, балки пеш аз баромадан бишканд ва ё пайвандгоҳи оринҷ низ чунин бувад. Бинобар ҳамин ба ҷои хеш баргаштани онҳо саҳт душвор аст. Мисоли [пайвандгоҳҳои] миёнаҳол пайвандгоҳи сурин бувад.

Гоҳе чунин ориз бигардад, ки ба яке аз сабабҳо чизи на ба осонӣ бароянда ба осонӣ берун ояд [96] ва андар ин ҳол низ ба осонӣ баргардад. Масалан, гӯяки сурино чунин рӯй диҳад, ки аз рутубат пур шавад ва бинобар он баромаданаш осон бигардад ва

231

баробари он баргаштанаш низ ба осони бувад, чунончи худованди иркуннасоро чунин ориз бигардад, ки суринаш ҳар замоне берун ояд ва ба андак кӯшише боз ба ҷои хеш бидарояд ва сипас дубора берун омада, боз ба ҷои хеш баргардад. Ин танҳо ба доғ мондан эҳтиёҷ дорад, на чизи дигар.

Душвортарин баромадагӣ онест, ки баробари он сари пайҳои борики як устухонро бо дигар устухон мечаспонанда биканад ва ин гуна [баромадагӣ] кам биафтад, ки ба ҳоли табиӣ хеш боз ояд. Аксар вақт ин [баромадагӣ] сари сурин, сипас сари бозу ва ҳар ду занди пойҳоро аз сӯи шитоланг рӯй диҳад. Агар баромадагӣ барнагардад ва шикастагӣ начашад, андар ин ҳол баромадагӣ бадтар аз шикастагӣ бувад.

Фасли дуввум: нишонаҳои ҳамагонии баромадаги

Бандкушоро афтодаги ва мағокии ғайри оддӣ падид ояд, чунончи ба ҳангоми баро-мадани устухони дӯш ва ба ҳангоми баро-мадани бандкушои пой ҳамин гуна ҳол ба таври намоён ориз бигардад. Аз ин ҳам намоёнтар андар бандкушои гардан падид ояд. Муқояса яке аз роҳҳои дуруст муайян кардани он аст, яъне [бандкушои] иллатмандро бо

бародари дурусти он андар худӣ як бемор, на ғайри ӯ, бояд муқояса намуд. Ҳар гоҳ бибинӣ, ки бандкушо ҷунбидан наметавонад, ҳукум бад-он кун, ки баромадагӣ баро-мадагии пурра аст, вале агар он ба ҳама сӯй ҳаракат кунад ва ба ҳамаи ҳудудҳои лозимии худ бирасад, пас ӯро ягон иллате нест, ки ба баромадагӣ алоқаманд башад.

Фасли севвум: нишонаҳои гароиш

«Гароиш» он бошад, ки ягон фуру-рафтагиро баробари барҷастагии бари дигар мушоҳада кунӣ ва ё чунин бар-ҷастагиро, ки андар [бандкушои] андарун

рафта ба ҳис маълум аст, андар ҳамтои [солими] он дар наёбӣ, вале баробари ин баъзе ҳаракатҳо кардан мумкин бошад.

Фасли чаҳорум: нишонаҳои афзоиши дарозии бандкушо бидуни баромадан

Нишонаи ин он бошад, ки пайвандгоҳ гӯи овехтааст ва агар онро бифишорӣ аз ғайри тақаллуф ба ҳадди табиӣ хеш боз ояд ва чун ба ҳоли хеш бигузори, боз ба авдозаи аразӣ дароз шавад. [Низ] мағокӣе падида ояд, ки агар ин ҳол андар ҷойҳои наҷандон гушти зиёд дошта, масалан андар дӯш, ҷой дошта бошад, гоҳе ангушт андар он [мағокӣ] бидарояд.

Фасли панҷум: дармони гароиш ва баромадаги

Баромадагӣе, ки пизишкро дучор ояд, берун аз ду ҳол нест: ё сода аст ва ё бо аразҳои дигаре аз қабилӣ реш, ҷароҳат, омос ва ғайра таркиб ёфта бошад. Агар бо [аразҳои] дигар якҷоя бошад, бояд дид: агар ин баромадагӣ аз қабилӣ баромадагӣҳое бошад, ки бо кашидани андаке ба ҷои хеш баргардад ва аз он реш на ба андозае сахт дард кунад, ки боиси падида омадани омоси таҳаммулнопазир бигардад, андар ин ҳол баромадагиро ба ҷояш баргардонанд, вале агар ҳол бозгуна бошад, бояд нахуст реш ва ё ҷароҳатро дармон кард ва сипас баромадагиро муолаҷа намуд. Хусусан ба ҳангоми (188) [баромадани] бандкушоҳои бузург агар мо ин гуна баромадагиро [пеш аз ҳама] муолаҷа кардан бихоҳем ва

хусусан, агар ин баромадаги андар андоми наздик ба андомҳои сарвар ҷой дошта бошад, ин [кори мо] аксар вақт боиси ташаннуҷи бузург хоҳад шуд. Ба ҳангоми омосҳо низ ҳол ҳамчунин бувад ва бинои тадбир андар ин ҳангом бар он аст, ки мо бояд бисанҷем: агар ҳол сабук буда, боиси анҷетани дард намешуда бошад ва агар ба ҳангоми он баргардондан душвор набошад, мо баромадагиро бепарво ба ҷояш баргардонем. Агар дард ба амал меомада бошад, набояд бад-он даст расонд, вале агар мо чунин кор карда бошем ва агар бастагӣ дардовар бошад, бояд онро бикӯшоем. Агар баромадагӣ ба осонӣ бидарояд, омос ва решро низ муолаҷа кунем.

232

Агар баромадан бо шикастан якҷоя биафтад ва агар кашидан ба як сӯ ҳар ду ҳолатро чора кардан битавонад, бояд чунин кард. Донишманде ҳикоят кунад: «Боре харсанге бар гӯшаи дӯши марде афтида, пӯсту гӯштро ба ҳадде дарида буд, ки сари устухон!-: оозу оарахнаҳаменабуд вааззери он сарн охурак берун рафта буд. Яке аз шжжастабандони нодон ба рост кардани устухскхо пардохта, гӯшту пӯстро бар вай ОЕНИХОД, чамъ сохт ва бибааст. Сипас чунин :рпз шуд, ки гӯшт бӯй гирифт ва устухони акдар ҷавори хеш бударо табоҳ сохта, ка-будааш намуд. Ин [шахс] беҳабар аз он буд, ХИ! чунин гӯппро боистӣ бурид ва маҳалли окго со с^Егаки чӯзюкизайтундоғниҳод».

Х2.:.-г.1f1гк. агар андар ин миён омоси 5} зугте ҷойлссгга бошад, бояд нахуст онро Л2.?мс:-; карл.

Тадбири рост кардани баромадагии танҳои сода чунин аст: онро бар ҳилофи ноҳияе бикашанд, ки аз он ҷой баромада аст, то сари як устухон бо устухони

дигар баробар бигардад. Сипас чун онро ба чое баргардонанд, ки аз он чой берун омада бошад, бидарояд ва бисёр бошад, ки шунвдани садое бад-он далолат кунад. Баъд онро бибавдад ва бастан аз омос эмин дорад ва аз барои омос накардан ёварӣ кунад. Эҳтиёҷ бапешгирӣкарданиомосисахтқавӣ аз хама бештар аст ва бинобар он баро-

мадагии охурак ва е кадом андомеро, ки набошад, чуз баъди муолача ва таскин додани омос баргардондан раво нест. Ба андом расидани пораҳои хушк нохуш аст, зеро онҳо гармӣ оварда, омос биангезанд, баръакс, бояд онҳоро бо мумравгани сардкарда ва ё бо шароби тунде тар намуд. Вале Букрот васият карда аст, ки капшдану баргардонидани [баромадагиро] ба чуз андар ҳолатҳои истисноӣ бояд то ба рӯзи севвум ва чаҳорум пас бигуздоранд ва ба ҳангоми гароиш¹⁹⁸ низ ночор бояд чунин кард ва сипас бибаст.

Агар андом чунон бишавад, ки баҳар як чунбидан берун ояд ва ҳар бор чун ба чояш баргардонанд, боз берун ояд, иллати ин истирхо ва рутубат буда, ногузир бояд доғ ниҳод. Агар баъд аз пасгардондани баромадагӣ ва ё лағжидагӣ сахтие шабеҳи омос боқӣ бимонад, зимодҳо ва натулҳои нармкунанда ба қор бибар, вале андар марҳалаи оғоз ба зимодҳову натулҳои қависозанда эҳтиёҷ биафтад.

Дорурезӣ кардан бе шубҳа аз болои бастагӣ беҳтар аст: ба зимистон яке аз рав-ғанҳои қависозандаро гарм намуда, [бире-завд] ва ба тобистон ангубинро бо оби сард.

Ғизои бандкушои баромадагонро бояд аз чизҳои қувватбахшанда сохт ва маҳз ҳамин пайвандгоҳро қавӣ сохта, ба авдозаи лозимӣ устувораш бибандад.

Фасли шашум: илоҷи давидани бандкушоҳо

Бояд устухони сустшударо ба андаруни қароргоҳе бозовард, ки аз он чой берун давида бошад ва доруҳоеро зимод намуд, ки дорои қувваи қабзкунанда ва омехта бо доруҳои гармиоваранда бувад, чунончи мозу, гулнор, ақоқие ва монанди инҳоро бо

ягон чизе аз қабилӣ гунди бедастар, қуст ва ушна биомезанд ва низ, гоҳе масалан ба бурсғунда, абҳал ва дигар чизҳое кифоят ку-нанд, ки андар таркиби зимоди фатқ би-дароянд. Сипас [бандкушойро] бибанданд.

Фасли ҳафтум: андар берун омадани манаҳ

Гоҳе зерманаҳро чунин ориз бигардад, ки аз хараки хеш барояд ва даҳон боз монад, вале ин ҳол кам ва нотамо биафтад. Ҳар гоҳ манаҳ берун ояд, ба сӯи пеш ва бар-хилофи равиши он истирхое бигарояд, ки гоҳе ба ҳангоми даҳонфожа ўро [чунин истирхо] падид ояд ва бар якдигар ҷафс сохтани бахшҳои онро душвор бигардонад, вале манаҳ аз ҳаракат кардан бо ёрии мушакҳои аз суи пас оянда боз наистад.

Гоҳе баромадан аз як сӯй ба амал ояд ва андар ин ҳол худи ҳайат бад-он гувоҳӣ диҳад, аз баҳри он ки майли манаҳ ба вариб ба сӯи пеш бувад.

Илоҷи ин якест ва ин [баромадагӣ] аз ҷумлаи онҳоест, ки бояд зуд ба пас

гардонидани он шитофт, вагарна боиси бемориҳову офатҳо гардида, ба изофаи он

233

бибанданд. Гоҳе як худӣ бастан низ онро ҷабран ба ҷои хеш баргардонад ва ба шиддатнокии бастан ва нигоҳ доштани

[бастаги] на чандоне парво кунанд, ки ба ҳангоми [бастани] охурак парво хоҳанд кард.

Фасли понздаҳум: андар берун омадани оринҷ

Ин бандгоҳ²⁰⁰ ба саҳти берун ояд ва ба саҳтӣ баргардад, аз баҳри он ки бандакҳои андар гирди он буда саҳт қавӣ ва кӯтоҳанд ва низ мағокӣ [бад-ин кор] муқовамат кунад. Гоҳе ўро андаке лағжиш ориз бигардад ва гоҳе андар баъзе ҳолат баромадани тамои рӯй бидиҳад. Ҳар гоҳ агар берун ояд, кӯжиӣ як бар ва камрафтагии бари дигар бад-ин гуна баромадан гувоҳӣ диҳанд. Аз ҳама бад он аст, ки агар ба сӯи пас берун ояд, зеро андар ин ҳол кашида бастани он

саҳт душвор бошад.

Аксар вақт занди фӯрӯсӯвинро беруноӣ ориз бигардад, аз баҳри он ки вай ба иллати гирифтори рафтуо будан, бештар зиштҳоли қабех аст. Аммо занди барсӯвинро кам бошад, ки [баромадан] ориз бигардад, вале на ба андозаи занди фӯрӯсӯвин зишт хоҳад буд, аз баҳри он ки вай бо панҷа²⁰¹ қавитар баста аст ва камтар бичунбад. Ҳеҷ як аз ду занд то агар аз ёраш саҳт дур нашавад, берун нахоҳад омад.

Фасли шонздаҳум: андарилоҷ

,

Ба муолаҷаи он бояд зуд шитофт, вагарна зуд омоси гарме падида ояд, ки монеи муолаҷа бигардад ва агар андар ин ҳангом онро аз барои рост кардан бикашанд, боиси ҳало-кати он хоҳад шуд ва гузашта аз ин онро ба ҳангоми ҷой доштани омос рост кардан ҳам номумкин аст. Лағжиши андакро камтарин зер кардан бо буни каф бартараф кардан битавонад ва онро ба ҷои худ баргардонад. Аммо ба ҳангоми баромадагии пурра чунин аст, ки агар ба сӯи пеш бошад, уро як тадбир ва агар ба сӯи пас бошад, тадбири дигаре хоҳад буд. Агар ба сӯи пеш баромада бошад, онро [бад-ин гуна] ба ҷои хеш баргардонанд: [шикастабанд] дастро ба таври шоиста омода сохта, бо кафаш як чанд бор бар дӯши

Фасли ҳафтдаҳум бандгоҳи

Баромадагии банди даст ба осонӣ боз ояд, вале ба душворӣ бидорад. Агар онро андаке бикашанд ва як андомро бо авдоми дигар баробар созанд, дубора боз ояд, лекин ҷойгир кардани он душвор бошад, аз баҳри он ки ҳисмҳои гирди он бигрифта (192) омос кунанд ва ўро хуб часпидан нагузоранд. Та- аз бари ин [даст] буда бизанад ва бо дасти дигараш чун ёварӣ кунад,

[бандгоҳ] ба ҷои хеш бидарояд.

Ба ҳангоми баромадагии ба сӯи пас нахуст бояд онро саҳт бикашанд ва баъд ба сӯи пас бизананд. Агар аз ин роҳ [оринҷ] ба даромадан гардан наниҳад, як чанд нафари неруманд бозу ва соидро ҷунбидан нагу-зоранд ва шикастабанд ба дасташ раваған андуда, ба саҳт сила кардани оринҷ бипар-дозад, то он бидарояд. Сипас бояд онро бибастан. Совдро бо банд овехта, оринҷро ан-дар оғоз ҳар қадар ки мумкин бошад, ҳам бидоранд ва баъд банди овехтаро пайваста андак-андак кӯтоҳ созанд то кунҷи оринҷ танг бигардад.

• • - .

: андар берун омадани

банди даст

риқои кашиданаш бад-ин гуна бошад, ки як мард зандро ба сӯи пас бикашад ва шикаста-банд панҷаро бар ҳилофи ӯ, яъне ба сӯи пеш каша ангуштонро [низ] аз нарангӯшт сар карда то ангушти хурд якояк бикашад ва бо ҳамин [банди даст] рост шавад ва боз ояд. Сипас, онро зимод ниҳода, бибанданд.

•

Фасли ҳаждаҳум : андар берун омадани ангуштон ва нишонаҳои он

Ҳар гоҳ ангуштон берун оянд, ба сӯи ^{зоҳир} бигардад. Устухонҳои банди дастро андарун бигароянд ва андар ин ҳангом аз ^{низоҳол} ҳамин гуна бувад. дарун барҷастаги ва аз берун камрафтагӣ

237

Фасли нуздаҳум: андарилоҷ

Аз ҳоли баромадаги ба ҷой боз овардани ангуштон андаке душвор аст. Онҳоро рост кашидан нашояд, балки бояд [бо даст] қабза намуда, бо нарангӯшти дасти худ, ки ҳангоми қабза кардан аз зерӣ буни ангушт ҷой гирифта аст, [ангуштро] ба барсу ҷунон бибардорӣ, ки гӯй онро аз ҷой ҳамеканда бошӣ. Андар ин ҳол бибинӣ, ки ангушти баромада бидарояд ва садо бидиҳад.

Фасли бистум: андар баёни аз ҳам боз шудани устухонҳои банди даст

Бояд ҳарчи аз рост кардан, ба ҷиҳати муқобил рондани ҳар як лағжидагию баромадагӣ ва тахта ниҳодану бастанӣ онҳо мумкин бошад, бикунанд. Бояд тахтаҳоро бад-ин ҳол бигуздоранд ва ё ба ҷои онҳо сурбпораҳоро барниҳанд, ки бо гаронии

хеш [устухонҳоро] рост намуда, вазъи онҳоро нигоҳ бидоранд, вале пеш аз ниҳодани тахтаҳо ва ё сурбпораҳо бояд ягон зимоди қавиеро аз он чи, ки медонӣ, зимод намуд ва онҳоро аз ҷой наҷунбонд.

Фасли бисту якум: андар берун омадан ва лағжидани мӯҳраҳо

Мӯҳраҳо ҳар гоҳ тамои берун оянд, ин ногузир боиси марг бигардад. Агар ба ҳангоми беруноии нотаи онҳо хеле зиёд билағжанд ва ҳарчанд беруноии нотаи аст, низ марговар бувад, аз баҳри он ки [мӯҳра] агарчи ҳароммағзро

мачоле дода, пора накунад, вале ночор онро сахт бифишорад. Агар ин мӯхраҳо [мӯхраи] нахустини гардан ва мӯхраи сипасини он буванд, чонвар аз нафас кашидан боз монад ва ҳамон замои бимирад, аз баҳри он ки асаби нафасгирӣ фишурда шавад ва он кори худро кардан натавонад. Агар ин аз кабили мӯхраҳои пушт буда, ба сӯи шикам берун ояд, онро муолаҷа кардан нашавад ва зуд бикушад, вале агар фурсате амон бидихад ва на ба ҷое бошад, ки нафасгириро боз дорад, андар ин ҳол бироку пешобро банд сохта, сипас бикушад. Ё агар ба ҳоле фурсат бидихад, ки ҳароммағзро сахт нафишорад, ё чандоне бифишорад, ки боиси омос нагардад ва ё агар омоси андар он падид омада таскин биебад, андар ин сурат аз расидани ягон офате ба ҳароммағз ва асаби андар зери он ҷойгоҳ буда чора нест ва ин боиси он бигардад, ки фазлаҳо бидуни ирода берун оянд.

Агар ин [мӯхра] ба сӯи пас берун ояд, зиёни ӯ ба ҳароммағз камтар бирасад, валекин андар ин ҳолат низ аз зиён расидан ва сустӣ овардан ба асаби андар зери ин [маҳал] ҷойдошта чора нест ва бинобар он пойҳо бемадор шаванд ва мушакҳои обғаху маъбад суст бигарданд. Барои ба ҷои хеш боз овардани он ба қувваи кавӣ, фишори сахт ва зарбаи дардоваре эҳтиёҷ биафтад, ки аз он кариб дандонаҳои мӯхра бишкананд ва гоҳе пеш аз он, ки ба ҷои хеш бидарояд, дандонаҳояш аз ин шикаста бошад.

Гоҳе ин [мӯхра] ба сӯи яке аз ду бар берун ояд ва андар ин бобат мо андар ҷое сухан рондем, ки андар он ҷой аз кӯҷӣ сухан мерафт ва инро ба қадри кофӣ аз он ҷой бояд ба даст овард. Нишонаи ин гуна [баромада-гӣ] чунин аст, ки андар он ҷой ё барҷастагӣ ва ё камрафтагӣ дарёбӣ ва он чунин бинамояд, ки гӯӣ дандонаҳои он [мӯхра] шикастаанд. Шикастани дандонаҳо чандон боке надорад, вале андар берун омадани мӯхраҳо бими ҳалок бувад.

Фасли бисту дуввум: андарилоҷ

Ба ҳангоми баромадани, ки ба суи пеш ва аз [мӯхраҳои] пушт аст, умеди беҳӣ кам бувад ва кам биафтад, ки ба муолаҷаи он муваффақ шаванд, вале ба ҳангоми оне, ки ба сӯи пас берун ояд, эҳтиёҷ бад-он аст, ки бо ду зону беморро чун доштани ходими гармоба сахт бидоранд ва мӯхраро ба қуввати тамои зер кунанд. Ё ӯро бар шикам бихобонанд ва бо пошнаи пой сум зананд ва ё мисли завола молидани нонвой ӯро бо

238

чӯбак **бимоланд**. Агар ҳол аз ин ҳам

__ _ - _ г... т :...•' " .. _ .- .I; :- . ' _ : дромадагӣ] нав руй яода бошад, ба гуфтаи Букрот бояд як > бигаранд ва дарозиву бари он ба

: бошат. жи бемор андар вай ҷой ёдӯЕонеро ба ҳамин андоза ба

... - "... - ар озои он бигуздоранд ва шадвор беш аз як кадам набошад. : .
 - : . : . !_•; нарме аз барои тани бемор _ - - I. ;дкд. Сипас беморро гармоба
 кашз. бар он тахта ва ё дӯкон ба рӯй "•:-: здд. Баъд беморро аз болои сина ду
 : ."•: 7хс...абипечандвасарҳои онро аз зери 5агал бароварда, андар миёни ҳар ду
 шона гкрех андозанд. Сарҳои тасмаро ба як чӯби шабех (193) ба дастаи ҳован
 ю ва он чӯбро ба наздики сари - _..._": гйгхсгптуда ва ё дӯкон бар замин - :
 -: ~и:л?г.а Эдастихизматгоребидиҳанд, : ' .-: гарн с емер истода аст, то онро
 нигоҳ Гилсдт; ва сари фурӯсӯви он ба ягон чизе тз.1-15- :-г>иал. ва сари
 бирсӯвини онро касе, ки дз^шз! сар истода аст, ба хангоми ҳоҷат : яаглад.
 Ҳар ду пойҳоро низ бо тасмаи ~агаре аз барсӯи зону ва аз барсӯи шитоланг
 снбанданд. Низ бо банди дигар ҷойҳоро бибанданд, ки барсӯтар аз маҳалли
 ҷамъоии ронҳост. Сарҳои ҳамаи ин бандҳоро ҷамъ еохта, бар чӯби дигаре чун
 чӯби пеш ёд карда бибанданд, ки низ шабеҳи дастаи ҳован бувад ва онро ба
 наздики он сари тахтаи ниҳоде, ки пойҳои бемор бад-он сӯст, мисли рост
 кардани чӯби аввала рост кунанд. Сипас ба дастёрҳо бифармоянд то ин
 чӯбҳоро ба сӯи муҳолиф бикашанд.

Аз миёни мардум бархеҳо аз барои ин гуна кашидан афзорҳое, яъне тирҳоро
 ба кор бибаранд, ки ба наздики ду сари тахтаи бузург ва ё дӯкон, яъне бар ду
 тарафе, ки аз сӯи сару пой [бемор] аст, бар тахта рост кунанд ва чун ин
 тирҳоро бигардонанд, бандҳо бар онҳо бипечанд ва кашида шаванд. Ҳар гоҳ
 кашидан бад-ин гуна бувад, бояд мо бо буни ҳар ду каф кӯжири бифишорем
 [99] ва агар моро бар вай нишастан лозим ояд, низ чунин кунем ва аз ҳеҷ чиз
 бимнок набошем.

Агар мӯҳраҳо бо ин гуна чизҳо рост нашаванд ва агар бемор бардошти
 фишурдан кунад, бояд андар девори наздикӣ баробар ба кӯжири [бемор]
 тоқчае бикананд, ки ба дарозо шабеҳи мизоб ва ба андозае

бувад, ки дарозии тоқча як зироъ буда, аз мӯҳраи бемор начандон барсӯтар ва
 на фурӯсӯтар набошад. Гузашта аз ин бояд тоқчаро аз бози аввал канда
 бошанд ва маҳз ба хамин сабаб андар оғоз мо гуфтем, ки тахтаро ба наздики
 девор биниҳанд. Сипас мо як тахтаи андозааш миёнаро гирифта, як сарашро
 андар тоқчаи девор ва миёнаи он ва ё ҳар ҷое аз онро, ки ба кӯжӣ бирасад,
 [бар кӯжӣ] биниҳем. Сипас сари дигари онро ба қадре ба фурӯсӯ зер кунем,
 ки мӯҳраҳо ба таври равшан ростшуда бинамоянд. Букрот гуфтааст, ки як
 худӣ кашидан аз ғайри тахта ин гуна баромадагиро рост кунад. Ў низ гуфта
 аст, ки як худӣ зер кардан бо тахта низ чунин кор кунад. Агар ин рост бошад,
 пас ба кор бурдани кашидане аз ғайри зер кардан номақбул нест, ки андар
 ибтидои навъи бо номи «лағжидани мӯҳра ба сӯи пеш» маруф мо онро ёд
 кардем. Бояд баъд аз рост кардан тахтаи чӯбинеро ба кор бурд, ки паҳнои он
 ба қадри се ангушт ва дарозияш ба қадре бошад, ки кӯжӣ ва бархе мӯҳраҳои

дурустро низ фаро бигирад. Бар вай пораи катонӣ ва ё тибитӣ бипечанд, то сахтӣ наоварад ва сипас бар мӯҳра ниҳода, бо бандинаи шоиста бибанданд. Бемор бояд ғизоҳои латиф бихӯрад. Агар баъди ин бақияе аз кӯҷӣ боқӣ бимонад, боистӣ бо доруҳои ковоку нармкунанда муолаҷа карданро ба кор бурд ва баробари он тахтаеро ба кор бибаранд, ки мо онро хеле тавсиф намудем. Базе одамон тахтаи арзизӣ ба кор баранд.

Агар мӯҳра ба яке аз ду бар баромада бошад, онро бо ёрии як ва ё ду тахта рост карда, бибанданд.

Баромадагии [мӯҳраи] гардан, ки ба сӯи пас аст, илочпазир аст. Бояд беморро бар пушт хобонда, сарашро ба барсӯ бикашанд ва мӯҳраҳояшро бо зер кардану сила намудан рост кунанд. Ҳар гоҳ ки рост шуд, бар вай зимоди қависозанда ва аз болои он пораҳои тахтаеро мувофиқи гардан ва ба андозаи дарозии он ниҳода, бибанданд. Сипас онро ба сар ва сина ба тавре баста монанд, ки бандина бар болои гулӯ наояд. Инро баъди як чанд рӯз бидушоянд. Риштаҳоро, ки бо онҳо [бандинаҳоро] бибанданд, бар ҳайати шерозаи домони чома бисозанд, зеро гирдашакли он ранҷовар аст.

239

Фасли бисту севвум: андар берун омадани думмоза

Думмоза ҳар гоҳ берун ояд, онро аз тариқи даст бишиносанд ва андозаи бузургии баромадагиро низ аз тариқи даст ва бад-ин гуна бишносанд, ки бемор на танҳо аз маҳалли берун омадагӣ ва аз наздики зону пойро дароз кардан натавонад, балки қат кардани зону ҳам барои вай саҳт душвор бошад.

Тадбири он бад-ин гуна бошад, ки агар

ҳар гоҳ рост кардан бихоҳи, бояд ангушти (194) миёнгинро ба мақъад то баробари маҳалли [баромада] бидарорӣ, сипас бо он саҳт ба барсӯ бардошта, бо дасти дигарат маҳалли думмозаро бидорӣ, то рост бигардад. Баъд, онрозимодниҳода, бибавд. Бемор бояд ғизо камтар бихӯрад, то бирои камтар ояд ва ба изофаи ин бояд чизҳои нармиоваранда бихӯрад.;

Фасли бисту чаҳорум: андар берун омадани сури

Гоҳе ронро он гуна баромадане ба ғурусӯ ориз бигардад, ки бозуро ориз бигардад ва чунон бинамояд, ки ғӯи суст шуда бошад. Агар рон барояд, пойро на аз наздики баромадагӣ ва на аз назди зону рост кардан нашавад ва гузашта аз ин ба наздики зону аз ҳама мушкилтар бувад.

Баромадагии [сари рон] ҳам ба дарун ва

ҳам ба берун бошад, вале аксар вақт ба суи<л берун ва ба нудрат ба сӯи дарун берун ояд. ^{тм} Гоҳе ба айни ҳамон сабабҳо низ ба сӯи пешу,г) пас берун ояд. Ҳар гоҳ он ба ҳангоми зодаи ва ё шикфти гирифтани ҷанин рӯй диҳад, он пой ба офариниш кӯтоҳу бориқсоқЗ гардида, бори тан бардоштан натавонад ва а беқувват, на қавӣ, бувад.д

Фасли бисту панҷум: нишонаҳо

Аз сабаби ба суи андарун берун шудани сурич чунин ориз бигардад, ки пои баромада дарозтар аз ёри хеш ва зону барчасгатар би-намояд. [Бемор] пои худро аз наздикии пай-гула ҳам додан натавонад ва пайгула дами-даву омосвда бинамояд, аз баҳри он ки сари сурич авдар вай ниҳон шуда бошад. Агар ба сӯи берун бароад, пой кӯтоҳ бигардад, андар пайгула фурурафтагӣ падида омада, аз пас андар маҳалли баробари он буда барчаастагӣ ва дамвдагӣ ориз бигардад ва зону чунон бинамояд, ки гӯи ба сӯи авдарун ҳам рафта бошад.

Агар [сурич] ба сӯи пеш берун ояд, пой

дарозтар бигардад, бемор соқи хешро дароз кардан битавонад, вале ҷуз ба дард ёфтан ҷамъ кардан натавонад. Ў албатта қобили роҳ рафтан нахоҳад буд ва агар андаке ба тақаллуф роҳ биравад, бар пошна биафтад. Бисёр бошад, ки аз сабаби он [беморро] пайгула омос гирад ва пешобаш баста шавад. Агар ба сӯи пас берун ояд, пои [бемор] кӯтоҳ гардида, онро дарозу ҷамъ кардан натавонад, вале гоҳе соқро аз тариқи ҳам кардани пайгула ҳам бисозад. Авдар пайгулааш истирҳо падида ояд ва сари рон ба сӯи рӯдагон ояд.

Ҳасли бисту шашум: андаршгоҷ

Бояд зуд ба муолаҷаи он шифофт, зеро агар ба зудӣ ба ҷои хеш баргардонда нашавад, бошад, ки рутубатҳо бад-он ҷой битаровавд, биганданд ва ин ҳол ба пурра табоҳ шудани авдом анҷомида, аз он хатаре сар занад, ки турсо маълум аст. Аммо ба фурусо берун омадани ронро бад-ин гуна тадбир кунанд, ки пойро бикашанд ва баъд аз ба ҷапу рост ҳаракат д одан ва ба маҳалли даромадан рост кардан, онро ба ҷои хеш биавдозанд. Баъд, камарбандваёресмонеро гирифта, аз барои пой ҷизе шабеҳи рикоб бисозавд ва бар соқ биавданд ва сипас онро бар рон ва бар бандгоҳи росткарда ба андозае саҳт бибандавд, ки онро доштан битавонад. Баъд онро бар дӯш тавре биовезавд, ки баробари он соқ дароз шудан натавонад.

Агар [сурич] ба андарун берун омада бошад, беморро бифармоянд, то ба рукӯъ биравад ва як нафари қавӣ ўро аз маҳалли мезаной бидорад. Сипас шикастабанд бо

240

ба сӯн

дигарявир»рвберуя1бнронад ва онро як бора ба^мреӯ ш бв берун саҳт биандозад. Агаг ~: - • -. -/- т^гаои днгар бар хилофи ҳарактг ^зха-ни Ўшхастабгн^ аз он ҷой сарс^н^ 3.1 ё сандеро баста, [бо кашидан] ёварн :-г_>:а^ хуб хоҳад буд. С^шас онро бо бандЕка сясанАнд.

Агар ба сӯи берун баромада бошад, бояд шикастабанд як сари ронро. ки аз сӯи зонуст, бигирад ва бар хилофн ҳаракати ёдшуда ҳаракат бидиҳад ва шахси дигар андар ин ҳангом аз сари лжгари он гирифта, бар хилофи

харакапг ,сс-ло! харакат бидихад ва пеш аз ин боял с•- г :-: ч о й сарбанд ва ё бавде эаста бошанл-

2 Ба хаЕГсз.с.1 :•:-: [заромадагие], ки ба сӯи иеш ва ё оз. сӯи пас аст, бояд шикастабанд Сунҷрскро 5: тасмабибандадваазчиҳате, ки бз хасбн майли ин баромадагист, онро ба сӯи лӯш онбарад. Марди дигаре сарҳои тасмаро ғрифта. сипас ҳамаи эшон якҷоя онро с а сӯи пеш ва ё пас ба тавре бикашанд, ки бемор алдар ҳаво муаллақ бимонад. Ба хамин роҳ дигар намудҳои пеш ёд кардаи баромад агиро низ ба ислоҳ метавон овард.

Гоҳе инро ба ёрии пойрам муолаҷа кунанд. Сифати ин ба гунаест, ки бархе аз [ғшзишкон] онро ба таври хуб ёд карда гуфтааст: «Бояд андар саросари як тахта ба дарозии он ҳамчаҳои дарозрӯе бикананд, кн ҳамагон ба хандаке шабеҳ бошанд ва паҳдоию жарфои ҳамчаҳо на беш аз се ангушт ва дурияшон аз (195) якдигар на зиёда аз чаҳор ангушт бошанд, то сари пойрам андар бархе аз он ҳамчаҳо тақя намуда, [сари ронро] ба ноҳияе рондан битавонад, ки бад-он сӯ боистӣ ронд. Бояд андар миёни тахтаи бузург ва ё дӯкон чӯби дигареро рост кунанд, ки дарозияш ба андозаи пой ва ситабрияш ба андозаи дастаи табар буда, ҳар гоҳ бемор бар пушт бихобад, ин чӯб андар миёни маҳалли рӯдагон ва сари рон даромадан битавонад. Ин ҳасадро нагузорад, ки ба ҳангоми кашидани касе, ки аз ноҳияи пойҳо бикашанд, кашида шавад. Бисёр вақт ба кашидани эҳтиёҷ биафтад, ки аз барсӯ бошад. Агар ин низ ҷой дошта бошад ва ба изофаи он агар ҳасад ба фӯрӯсӯ кашида шавад, ин чӯб сари ронро ба сӯи берун биронад. Кашидан ба фӯрусу ва хусусан кашидани пой бояд ба сифате бошад, ки пеш аз ин ёд кардем.

Агар сари рон бо ин гуна илоҷ надарояд, бояд чӯби рост ниҳодаро берун кашида, ду чӯби дигареро бар ду бари ҷои он чӯб, яъне аз ҳар баре як чӯбӣ, халид, то ки ҳамчун паҳпудариҳо биистанд ва дарозии ҳар кадом аз он набояд камтар аз як қадам бошад. Сипас бар онҳо чӯби дигареро чун пойғаҳи нардбон савор кунанд, то шакли ин ҳар се чӯб ба шакли ҳарфе монанд бигардад, ки ба юнонӣ онро «это» - Н хонанд. Ин шакл ҳангоме падида ояд, ки агар чӯби севвумро андар миёна андаке фӯрӯтар аз ҳар ду тараф таркиб созанд. Сипас бояд бемор бар паҳдуи дуруст бихобад ва рони дурустагро андар миёни он ду паҳлударӣ ва аз зери чӯбе, ки рави нардбонро монад, дароварда, дароз кунанд ва рони дардмандро аз болои он равак бигузаронад, то сари рон бар болои он савор бигардад. [100] Пеш аз ин бояд бар равак ҷомаеро аз тариқи бисёр печидан густурда бошанд, то равак ронро озор надихад. Сипас тахтаи дигареро бигиранд, ки ба таври мӯътадил паҳн буда, дарозияш ба андозае бошад, ки аз сари рон то ба шитоланг бирасад. Онро ба дарозо аз дарун ба зери соқ биниҳанд ва ба он бибанданд, то вай [пойро] аз сари рон то пштоланг нигоҳ дорад. Сипас ё аз тариқи ба кор бурдани чӯбе ба кашидан бипардозанд, ки ба даста монанд аст, чунон ки онро ба ҳангоми

[рост кардани] кӯжӣ би кор бибаранд ва ё ба тариқае [ба кашидан бипардозанд], ки пеш аз ин ёд кардем. Бояд соқро ҳамроҳи тахтаи бо вай баста якҷоя ба фӯрӯсӯ бикашанд, то сари рон бо ёрии ин гуна кашидани сахт андар ҷои хеш бидарояд.

Низ тариқаи дигарест, ки ба ҳангоми он сари ронро аз ғайри ба тахта рост кардани бемор бидароранд. Ин тариқаро Букрот сутуда, гуфтааст, ки бояд дастҳои беморро бо тасмаи нарм якҷоя ва ҳар як пояшро бо тасмаи қавии нарм ба ҳар як шитоланг ва бар ҳар як зону [алоҳида] бибанданд, бояд ҳар кадоми онҳо аз ёраш ба андозаи чаҳор ангушт дур бошад ва бояд соқи дардманд аз дигарӣ ба андозаи ду ангушт дарозтар кашада шуда бошад. Беморро аз сар биовезанд ва аз замин ба қадри ду зирӯ дур бошад.

Сипасякғуломи ботачрибаи барно

241

бо бозувони хеш аз баҳши ситабртарини рони бемор, аз он ҷое, ки сари рон низ андар он ҷой аст, огуш гирифта, як бора бар бемор худро биовезад. Ҳар гоҳ чунин кунанд, бандгоҳ бо сабуктарин маҳмезае ба ҷои хеш бидарояд. Ин тариқа аз дигар тариқаҳо аз баҳри он осонтар аст, ки ба қорҳои зиёд эҳтиёҷ надорад, лекин бисёр муолиҷаку-нандагон аз ӯҳдаи ин кор ба хубӣ набароянд, аз баҳри он ки эшон ба иллати осон будан онро нарасонданд.

Агар баромадагӣ ба сӯи берун бошад, бояд беморро ба тавре ҳамвор бихобонанд, ки мо ёд кардем ва сипас бояд пизишк бо пойрам аз берун онро ба дарун биронад, вале пеш аз ин як сари пойрамро андар мағокие ҷой кунанд, ки мо ёд кардем, то бад-он тақия кунад. [Андар ин ҳол] бархе дастёрон аз ноҳияи рони дуруст истода ӯ низ пойрамро бидорад ва пеши равиши онро бигардонад, то аз ҳад зиёд ронда нашавад.

Агар баромадагӣ ба сӯи пеш бошад, бояд беморро нахуст кашид ва сипас як марди боқувват буни қафи дасти рости худро бар пайгулаи дардманд биниҳад ва бо дасти

дигар онро фишор дода, баробари ин ба фӯрӯсӯ ба ноҳияи зону биравад.

Агар баромадагӣ ба сӯи пас бошад, ҳоҷат нест, ки беморро (196) аз замин бардошта, [пояшро] ба фӯрӯсӯ бикашанд, балки боистӣ ӯро бар ягон чизи сахте биниҳанд, чунон ки ба ҳангоми ҷудо шудани сури ба сӯи берун ҳамон тавре, ки андар боби кӯжӣ ёд кардем, низ чунин кунанд. Беморро бояд бар тахта ва ё дӯкон бар рӯй хобонда, бикашанд ва бояд бандинаҳоро на бар сури, балки бар соқ баста бошанд, чунон ки пеш аз ин мо ёд кардем. Низ бояд бо тахта бар рӯдаҳо ва ҷойгоҳе зер карданро ба қор бибаранд, ки пайвандгоҳ бад-он сӯй берун рафта аст.

Ин буд гуфтаи мо оид ба намудҳои беруноие, ки аз сабабҳои намоёни пеш омада суриро ориз бигардад. Лекин гоҳе сури ба сабаби рутубате берун ояд, ки ӯро падида омада бошад, чуноне ки шонаро низ ҳамин гуна бувад.

Андар ин хангом бояд доғ ниҳодан ба кор бурд, чунон ки мо инро андар маҳалле ёд кардем, ки андар он ҷой аз ин гуна доғниҳӣ суҳан ронда будем.

Фасли бисту ҳафтум: андар берун омадани зону

Зону зуд бароянда аст ва гоҳе бидуни сабабе аз ғайри тез роҳ рафтан ва ё андаке лағжидан берун ояд, чунон ки зерманаҳ бисёр вақт бе сабаб аз ғайри даҳонфожа

берун ояд. Зону ба ҳама сӯй берун ояд, вале на ба сӯи пеш, зеро андар он ҷой чашмаи зонуи ва ӯро берун омадан нагузорад.

Фасли бисту ҳаштум: андарбаёниилоҷион

Беморро бар сандали наздик ба замин нишонанд ва ҳар ду пояшро андаке бардоранд. Сипас як марди боқувват ҳар ду дасташро ба барсӯ ва ба фурусӯ сахт

бикашад ва шикастабанд бандгоҳро ҳамчун баромадагии умумӣ ба ҷои хеш баргар-донад ва бандад.

Фасли бисту нухум: андар берун омадани разфа, ки он чашмаи зону бувад

Агар инро беруноӣ рӯй диҳад, бояд пойро дароз хобонда, чашмаро ба ҷояш баргардонанд. Сипас ба зери зону пораҳоеро биниҳанд, ки ҳам шудан нагузоранд ва бар вай тахтаҳое барниҳанд, ки чашмаро ба

ҷиҳати майл кардаш боз омадан намонанд. Ҳар гоҳ он қавӣ шуда, бичаспад, зону ро на якбора, балки оҳиста-оҳиста ҳам кунанд, то нарм бигардад.

Фасли сиввум: андар берун омадани бандгоҳи пошна ба наздики шитоланг

Гоҳе шитоланг берун ояд ва ҷун берун ояд, барои баргардондани он ба кашидани

қавӣ, илоҷи қавӣ ва зер кардани қавӣ эҳтиёҷ биёфтад. Сипас боистӣ қариб ҷиҳил рӯз

242

МАҚОЛАИ ДУВВУМ

АНДАР БАЁНИ АСОСҲОИ ҲАМАҒОНИИ ШИКАСТАГӢ Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни шикастагӣ

Шикастаги ин парокандагии пайвас-тағиест, ки хоси устухон бувад. Навъе аз он ба шакли пошхӯрда ба амал ояд, ки агар бахшҳои он сахт реза бошанд, онро «кӯф-тагӣ» хонанд ва гоҳе ҷунин иттифоқ афтад, ки аз ғайри пош хӯрдан ба амал ояд. Ғайри пошхӯрда мумкин аст рост ва мумкин аст шох-шох бошад. Шикастагии рост гоҳе бар паҳно ва гоҳе ба дарозо биёфтад. Оне, ки бар паҳност, гоҳе ба шакли аз ҳам ҷудо ва гоҳе ғайри ҷудошуда ба амал ояд. Оне, ки ба дарозо биёфтад, яъне ҷағ оварда ва қафида, ба таври аз ҳам ҷудо наафтад.

Гуруҳе намудҳои шикастагиро номҳои ниҳода, шикастагии бузурги бар паҳно ва ба андарун рафтаро «шикастагии турбмона-нд», «бодрангмонанд» ва

«шоҳчамонанд», шикастагии ба дарозоро «шикастагии химча», шикастагии ба дарозо равандаю паҳншавандаро «хилолӣ» ва «шоҳчашакл» ва шикастагии чузвҳояш ниҳоят хурдро «шикастагии пистӣ», «далидагӣ» ва «гавзӣ» гуфтаанд. Ҳар гоҳ шикастагӣ пурра ба амал ояд, он баробарие, ки ба ҳасби қонуниятҳои пайвастагии табиӣ андар миёни ду устухон воҷиб аст, боқӣ намонад, балки ба зарурат аз баробари якдигар будан берун оянд. Бинобар он аз сабаби ин дуршавӣ ва зарурат авдар пардаҳову гӯштҳои гирди он сихзанӣ падида омада, дард ҳис карда шавад ва аз паси он омос ба амал ояд. Агар ин ҷудошавӣ гирди бешоҳпораҳо бошад, андом ба осонӣ бозгуна бигардад. Агар андоми шикаста ба

суи берун майл кунад, ба гуфтаи Букрот беҳ аз он аст, ки ба сӯи андарун майл карда бошад, зеро асабҳои авдар он ҷой бо ӯ дучор-шаванда бисёр буда, онҳо ба дард оянд.

Ҳар гоҳ шикастагӣ ба наздики бандгоҳ биафтад, деворҳову шерозаҳои гирди мағокие аз ҳам резанд, ки сари дигар усту-хонро андар хеш фурӯ бурдааст ва бандгоҳ омодаи берун омадан бигардад. Агар [101] шикастагӣ ба наздики бандгоҳ афтида дубора бисабзад, ҳаракат ба сабаби сахтии [он ҷо] ба душворӣ давом кунад ва душбизе, ки падида ояд, барои нарма шудан эҳтиёҷ ба гузаштани як муддате дорад. Душворта-рини ин онест, ки андар бандгоҳҳои устухонҳои хурд биафтад. Агар бандгоҳе масалан бандгоҳи шитоланг, ба офариниш тангтар бошад, низ ҳамчунин хоҳад буд.

Шикастагии аз ҳама ба душворӣ сабзандаю фароҳамоянда онест, ки гирд буда, сипас майл карда бошад. Ин гуна шикастагӣ танҳо вақте бигирад, ки бастан бо ҳандоми аҷиб бар вай бастаро ҳар қадар ки мумкин бошад, дарозтар нигоҳ доранд ва он ғизоҳову доруҳоеро бихӯранд, ки чунон ки баъд ёд хоҳем кард, хунро аз барои ин ғараз омода созанд. Чунон ки ёд карда-анд, бадтарин шикастагӣ онест, ки ба сӯи дарун бошад, на ба сӯи берун. Аммо он чи ки оид ба ҳалокатовар будани кандашавии мағз гуфтаанд, гуфтаи бемаънист, зеро мағз чизи ғудохташавандаи нарма часпак буда, канда нахоҳад шуд.

244

Бояд шикастабанд ба ҳар ҳол дасти худро бар маҳалли шикастагӣ ниҳода, ба нармаю латифӣ як чанд бор ба барсӯву фурӯсӯ бибарад ва агар ягон лағжидагӣ, ё барҷастагӣ ва ё шикастапораеро дида бошад, онро хуб бишиносад, то ӯро аз ғайри зарурат дубора бастанӣ беҳудае лозим наояд, ки он боиси ташаннуҷ ва ё дард бигардад. Набояд пеш аз офияти тамома ба ростии ба чашм намоён саргарм шуд, зеро бошад, ки омос бисёре аз баднамудиву қачиҳоро бипӯшонад.

Ҳар гоҳ шикастабанд шикастагиро тааммул кунад ва бибинад, ки агар онро хуб рост накунад, андом баднамуд бигардад ва агар онро хуб рост кунад,

боиси ташаннучу таби душвор мешуда бошад, андар ин ҳолат беҳтар он аст, ки инро ба ҳоли хеш бигзорад ва даст назанад. Агар барои бастан ба он даст занад, вале устухон аз ин рӯи тофта, ҷойгир нашавад, набояд андар ин кор сахткуши намуд ва чи гунае набошад, онро ҷабран ба ҷои хеш бидароварад, зеро аз ин беморро [осебе] бузургтар аз қач мондани устухон хоҳад расид. Агар баргардовдану дуруст кардан дарди сахт ба амал оварда ва пизишк онро ба ҳоли шикастагӣ баргар-дондан битавонад, авдар ин кор барои бемор осоишу роҳати бузурге хоҳад буд.

Шикастабанд бояд зуд ба бастани устухони шикаста шитофта, худӣ ҳамон рӯз онро бибандад, зеро агар ин кор ҳар қадар дер ба амал оварда шавад, хусусан ба ҳангоми устухонҳое чун рон, ки авдар гирди онҳо мушакҳову асабҳои зиёданд, ҳамон андоза ба ҷои хеш даровардани устухон ба душворӣ бианҷомад ва андар ин кор офатҳо бисёр бувад. Бояд [шикастабанд] аз барои тезондани сабзиш аз сабабҳои ёдшуда ёварӣ ҷӯяд, ки зидди сабабҳои дерсабианд ва саромади онҳо фаровон сохтани хуни часпак бувад.

Фасли панҷум: андарбаёни истоди чизи шикастабандишаванда

Ҳар андомро, ки ҳамебанди, бояд уро истоди созгоре бошад, ки дард кардан нагузорад ва беҳтарин истод аз барои ин ғараз онест, ки ба таъъ бошад. Масалан даст ба ҳам истодан ва пой ба дароз кардан майл доранд. Ба изофаи ин бояд авдар ин кор одати бемор ба назар гирифта шавад. Ҳамчунон ки андоми эҳтиёҷ ба овехтан доштаро бояд рост биовезанд, ҳамчунин андомро, ки ҳолаш тақозои овехтагӣ надорад, бояд таъя кунад ва бар ягон чизи ҳамвори пасте ниҳода

Фасли шашум: авдарбаёни ҷӣ гунагии

шавад, ки то бахше аз он овезону бахше таъя карда набошад.

Ҳар як андоми шикастабандӣ шударо ҳолати овехтагӣ бад аст, чунон ки ба барсӯ бардошта доштан ба ҳангоме, ки ягон монеае андар миён набошад, уро созгор аст. Агар ниҳоди андомро батавре дошта бошӣ, ки бартар аз андозаи лозимӣ ва ё фурӯтар аз он бошад, ба ҳасби майл додани банд ва ниҳод андомро тоб деҳ ва қач соз.

Бояд пораи бандина покиза бошад, зеро пораи чиркин сахт буда, дард биангезад, бояд тунук бошад, то агар чизе бар вай тило кунанд, аз он бигузарад ва бояд сабук бошад, то бар андоми дардманд гаронӣ наоварад. Бояд бандина аз маҳалли дуруст як миқдори қобили мулоҳазаеро фаро бигирад, зеро ин андоми басташударо аз лағжидан хубтар ва маҳкамтар нигоҳ дорад. Адҷар ин кор низ набояд ба ифрот рафтор кард, зеро аз ин андом тангмасом гардида, ғизо гирифтани натавонад. Изофа ба ин он миқдор аз бастанеро, ки мо тавсия дорем, рутубати ба сӯи андоми бемор таровандаро

бандинаҳо ва рифодаҳо

бештар фишурда, аз он ҷой дуртар биронад ва чизи ба сӯи он ояндаро бештар баргар-донанда бувад. Бандинаи паҳн аз барои ин ғараз хубтар аст. Вай

сахттар биистад ва бештар фаро бигирад, вале ин ба ҳасби он чи ки барои ҳар як андом мумкин аст, вобаста мебошад. Масалан, он чи ки аз барои ин кор андар сина ба кор биравад, андар даст ва он андомҳое, ки паҳн нестанд ба кор рафтан натавонад, зеро ин андар онҳо номумкин аст, балки агар андар онҳо бандина паҳн гардониди шавад, бар мисоли истодан андар он андом андар инҳо низомнокии худро нигоҳ доштан натавонад.

248

Бинобар он (201) андар амсоли инҳо бояд бар паҳноии аз се то чаҳор ангушт кифоят намуд. Мисоли ин занд, охурак ва монанди ИШ.ОСТ. [Бандннан паҳнро] андар онҳо ба кор б;рл.з.Е наз сггаз ж. оалки агар бо бандинаи •'.'.'•:- : з :тя напав акл. аслан номумкин аст. А; ; :.~:н ::уг;к оандинаи паҳнро намета-вон гузаронид ва андар ин гуна ҳолат ба бисёр печонидан эҳтиёҷ биафтад, то ки он коиммакоми бандинаи паҳн бигардад. Бандинае, ки бипечанд, агар паҳниаш се-чаҳор ангушт ва дарозияш се зироъ бошад, кофист.

Рифодаҳоро гоҳе аз барои он бигуздоранд, ки то бандинаҳоро барои истодан ёрӣ диҳанд, балки онҳо ду синфаид, Ғараз аз як синф баробар доштанест, ки андомро суд бахшад ва бояд кӯшид, ки миёни қабатҳои он кушодие наафтад, онҳо ҳар гуна болои ҳам хоб нараванд ва бояд бо онҳо фароғиҳо пур бигардад. Ғараз аз синфи дигар он бошад, ки бо он бандинаро бипӯшанд ва дубора онро ҳамвор созанд, то бандина яксон бипечад, яксон бихобад ва андар як ҷой сахттару андар ҷои дигар ковоктар наояд ва низ то тахтаҳо бар вай хубтар бихобанд. Пас, аз ин ду синфи якум барои бандинаҳову сарбандҳо ва синфи дуввум барои тахтаҳо будаанд. Бандинаи зерин модҷаҳоро бидорад ва дуввумӣ қач шудан нагузорад. Қабатҳои рифодаҳо бояд андар он ҷое биафтанд, ки андар он ҷой бандина қавитар аст. Онҳоро ба қадри имкон андар ҷое бештар биниҳанд, ки андом давра бигардад ва шумораи онҳо низ бояд ба андозаи даври он бошад. Гоҳе ба истеъмоли рифодаҳои хурде эҳтиёҷ биафтад, ки як рифодаи [бузург] онҳоро бипӯшад ва ба дарозии бандинаи бар маҳалли [иллат] воқеъ аз болои онҳо бихобад.

Бастане, ки онро «дурӯя» ва «дусара» хонанд бастанест, ки ба намуди зерин онро ба кор баранд: миёнаи пораеро ки бо он маҳалли иллатро ҳамвор бидоранд, бар ин маҳал биниҳанд ва ин маҳал андар зери ду нимагоҳи пора қарор бигирад. Сипас, ҳар як аз ин ду нимаро ба ҷиҳати муҳолиф бибаранд ва андар печидани онҳо бо ҳар ду даст ба тавре амал кунанд, ки машҳур аст ва ҳоҷат ба баён нест.

Ҳасли ҳафтум: андартафсирватафсили ҷӣ гунагии бастан

Бояд бастанро аз маҳалли шикаста оғоз намуда, аз он ҷой ба сӯе бирафт, ки рӯ ба бузург шудан дорад ва андар он ҷой бан-динаро аз ҳама сахттар бибанданд ва ё ан-дар он ҷое бояд бандина аз ҳама қавитар баста шавад, ки

пшкатагӣ аз ҳама қавитар аст. Умуман, [103] ҳам маҳалли шикастагӣ ва ҳам маҳаллери [аз ҳама саҳт бибанданд], ки ба гардонидани моддаҳо аз он сӯй ва ба нигоҳ доштани вазъи он ҷой эҳтиёҷ аст. Ин [тадбир] аз омосидан эмин бидорад ва гу-зафта аз ин бошад, ки омосидагиро ҳал кунад. Эмин будан аз омосдан дар навбати худ аз гандидани устухон эмин дорад. Лекин ин аз зардобе, ки агар андар худӣ ус-тухон ва то мағзи он падида омада, мағзу устухонро фосид карда бошад, суде надо-рад. Ин эҳтиёҷ ба шикастан, кушодан ва роҳ додан ба рим аст, то берун ояд. Аз ҳама беш таровидани ин гуна [моддаро] аз сӯе бояд ҳимоят намуд, ки аз барсӯст, вале гоҳе агар андоми барсӯвин заиф бошад, андоми фурӯсӯвин фазлаи худро ба сӯи он бйронад.

Бандинаҳову тахтаҳоро набояд ба

андозае саҳт бйбаст, ки ғизову хунро расидан нагузоранд ва ин яке аз сабабҳои боздорандаи сабзиши устухон бувад. Букрот ба ҳангоми [шикастаҳои] рӯ ба омосидан дошта аз барои дафъи омос бандинаҳоро бо мумравғанҳои гардонандаи модда ва бо равғани зайтуни норасиду мум тақвият меодааст. Гоҳе эҳтиёҷ бад-он бйафтад, ки бандинаҳоро билфеъл бо бод ва ё об сард бйгардонанд, то пеши омос гирифта шавад ва гоҳе эҳтиёҷ бад-он бошад, ки омосро ма-салан, бо равғани бобуна ва ё шароби қабз-кунанда таскин бидиҳанд ва ин гуна [шароб] омосро ҳал карда, андро кувват бахшад. Ҳар ҷо ки реш бошад, бад-он ҷой мумрав-ған ҳаргиз нарасонанд. Гоҳе ба доруе, аз қабилӣ равғани зайтун бо мастако ва уша эҳтиёҷ бйафтад, ки дорои хусусияти кув-ватбахшӣ ва ҳалкунандагӣ бувад.

Умуман, агар бандинаро ба ҳоле ба кор бйбаранд, ки шикастагӣ нав буда, ҳанӯз омос нагирифта бошад, бояд ин гуна [бан-дина] аз катон, сардгардонида ва гардонан-даи модда бувад. Гоҳе як худӣ обу сирко

249

ин ҳангом яке аз боздорандагони он ин саҳт бастан аст. Ба кор бурдани доруҳои қабз-кунандаи боздоранда низ ҳамчунин буда, онҳо пеши ғизоро бйгиранд ва душбйзро ба

қадре қавӣ бйгардонанд, ки ғизо андар он нуфуз кардан натавонад. Вале низ набояд пеш аз вақт ба дам додани [аном] пардохта, бастаро барандохт.

Фасли ҳаштум: андарчи гунагиитахтаҳо

Гавҳаре, ки аз он тахтаҳои шикастабанди бисозанд, бояд ҷомеъи хусусиятҳои саҳтӣ, қайшӣ ва нармӣ бувад. Мисоли ин қано (найнайза), ҷӯби харзаҳра, ҷӯби анор ва монанди инҳо мебошанд. Бояд ситабртарин бахши тахта он маҳалле бошад, ки аз ду сӯй бар шикастагӣ бйрасад, пас боистӣ ситабр-тарин тахтаҳо нахустини онҳо бошад, ки ӯ аз сӯи шикастагӣ ва ё аз сӯи аз ҳама шикастатар ниҳода шавад, вале паҳлуҳо бояд тунуктар бувад. Лабҳои тахтаҳо бояд суфта бошанд ва бо баста на дурушт, балки ҳамвор бйрасанд.

Агар тахтаҳоро аз ҷаҳор сӯи биниҳанд, бебимтар бувад ва агар аз дарозии онҳо микдоре зиёдати кунад, боке надорад, зеро агар онҳо назди як бандгоҳ сар карда, то бандгоҳи дигар бирасанд, вале худ бандгоҳро напӯшанд, анадар ин кор ҳеҷ зиён ва хасорате нахоҳад буд. Дароз-тарин тарафи [тахта] он тарафе бошад, ки аз сӯи ҳаракати майли андом ояд ва баро-бари ин бояд тавре бошад, ки на гаронӣ ова-рад, (203) на саҳт зер кунад ва на бифишорад. Бандинаҳо набояд ба таври хеле зиёд аз тахтаҳо кӯтоҳ бошанд, вагарна тахтаҳо заҳматовару зеркунанда хоҳанд буд. Агар чизе аз ин қабил мушоҳада кунӣ, [тахтаро] кӯтоҳ кун, то ҳадди эътидол падид ояд. Набояд тахтаҳо ба ҷои бараҳнаи бегӯшт ва асабноки устухонӣ бирасанд.

Фасли нухум: тафсил ва тафсири чи гуна ба кор бурдани тахтаҳо

Ҳангоме ки бояд тахтаҳо бигузоранд, баъди гузаштани панҷ рӯз аст ва беш аз ин то он вақтест, ки агар аз офатҳо эминӣ бошад. То бозе, ки авдом рӯ ба бузург шудан дорад, бояд ниҳодани тахтаҳоро ба таъхир андохт ва бисёр бошад, ки шитобкорӣ андар ин кор боиси падид омадани офатҳои аз қабил омехта, хориш ва обилаҳо бигардад. Лекин ҳар гоҳ ниҳодани тахтаҳоро ба таъхир гузошти, бояд андар он ҷой аз қабил бо сарбандҳо хуб бастан ва хуб рост кардан ягон чизе бошад, ки қоиммақоми он бошад, вале агар ҷунин корҳои номумкин бошад, он гоҳ агарчи аввали ҳол бошад ҳам, аз ниҳодани тахтаҳо ҷора нест. Тахтаҳоро бояд бавдинаҳо ва рифодаҳо ба таври устувор, рост, часпида ва хуб ҷой гирифта нигоҳ доранд ва бояд бахши аз ҳама ситабри онҳо ба маҳалли шикастагӣ рост ояд. Якбора саҳт набояд фишурд, балки андак-андак онҳоро бикашанд ва баробари он бояд бемор ҳоли хешро худ бисанҷад.

Агар бандинаҳову рифодаҳо [тахтаҳоро] ковок медошта бошанд, набояд онҳоро бисёр ниҳод ва бисёр печид, зеро агар онҳо ковок бигиранд, бастагӣ суст ояд. Бан-динаҳои барсӯвинро бар тахтаҳо набояд тавре печид, ки онҳоро қач созанд ва аз ҳоли хуб нишастагӣ берун оранд. Бандинаҳоро андар марҳалаи аввал хусусан агар хориш падид ояд, бояд ба зарурат на аз пеши худ ҳар ду рӯз як бор кушод. Андар ин ҳангом бояд он кореро кард, ки мо фармудем.

Ҳар гоҳ аз бози бастан ҳафт рӯз бигзарад, [бақдинаҳоро] пас аз муддати дарозтар, яъне ҳар ҷаҳор-панҷ рӯз як бор бикушод, зеро андар ин ҳангом бими хориш ва омос ҷой надорад. Инҷунин андар ин айём бастаро каме суст кунанд, то монеи нуфузи ғизо набо-шад. [104] Агар тахтаҳоро ҳеҷ набошад, то бист рӯз нокушода нигоҳ дошта битавонӣ ва аз ин ҳеҷ зиёне нарасад, накушод. Лекин гоҳ-гоҳе на ба ягон сабаби намоён, балки аз барои эҳтиёткорӣ, бо хабар шудан аз падид омадани ягон чиз ва нигаристан ба гӯшти бараҳна, ки оё рангу ҳолаташ дигаргун шудааст, ё не, онҳоро

бикушоянд.

Пеш аз ин донистӣ, ки шиддати бастагӣ набояд ба ҳадде бирасад, ки монеи расидани ғизо ба шикастагӣ бигардад, зеро шикастагӣ ҷуз ба ёрии хун ва ғизои қавии ба сӯяш оянда нахоҳад сабзид. Қатъи назар аз он ки часпидагӣ мушоҳада карда бошӣ ҳам, вале зинҳор андар гирифтани баран-
251

дохтани тахтаҳо шитоб накун, зеро аз ин мумкин аст чунин ориз бигардад, ки душбиз дигар мустаҳкам нагардад ва бинобар он андом қач шавад.

Агар тахтаҳо аз ғайри ниёзманди бар андом биистанд, бехтар аз он аст, ки онҳоро пеш аз бениёз шудан барандозӣ. Шитобкорӣ накун ва ин корро ба таъхир биандоз!

Фасли даҳум: адарбаёни шикастагии бо ҷароҳат

Ҳар гоҳ бо шикастагии ҷароҳат як ҷо биафтад, бояд шикастабанд ниҳоят бо эҳти-ёт шикастабандӣ кунад, бигузори тахтаҳоро аз маҳалли ҷароҳат дур бидорад ва бар ҷаро-ҳат он чи аз марҳамҳо ва хусусан марҳами зифтӣ ҳамебояд, биниҳад. Гурӯҳе аз [пизиш-кон] фармоянд то ду бари ҷароҳатро бибан-данд, вале худӣ ҷароҳатро кушода бигузо-ранд. Ин ҳангоме хуб аст, ки агар ҷароҳат бар забари худӣ шикастагӣ набошад ва сипас бояд бар болои ҷароҳат ягон пӯшиши дигаре бошад, ки онро аз ҳаво бипӯшонад. Вале агар [ҷароҳат] бар забари шикастагӣ бошад, бояд андар сохти бастагӣ ҳилае ба кор бурд, то он аз ҳама сӯ устувор ояд, аз рӯи ҷароҳат андаке яксӯтар биафтад ва бар ҳайате бувад, ки аз барои ин гараз созгор бошад ва [низ бояд] рифодаҳоро андар шароби сиёҳи тундтар тар намуд. Ин ҳила чунин аст: як тарафи бандинаро бар лаби ҷароҳат ниҳода, сипас ба вариб ба сӯи пас бибаранд ва бандинаи дигарро гирифта, бар лаби дигари фӯрӯсӯвин биниҳанд. Сипас давоми бастанро ба тавре, ки лозим аст, анҷом диҳанд ва ба вариб бипечанд, то худӣ ҷароҳат кушода боқӣ бимонад ва мобокии он устувор [баста] бошад. Як бандина ба забар барояд ва дигар бандина ба зер фӯрӯд ояд, ба маҳашш шикастагӣ саҳт баста шуда, ҷароҳат бароят кушода боқӣ бимонад ва ҳар гоҳ ки бихоҳӣ, болои онро бикӯшӣ. Ту метавонӣ аз баробари он бар тахтаҳо сӯроҳ бисозӣ, то ба сӯи он дору фиристовда шавад ва аз тариқи он берун кашидани зардоб мумкин бигардад. Ин ҳар ду намуди [кушода боқӣ мондани ҷароҳат] бояд ба тавре бошад, ки онро пӯшидан мумкин бошад, зеро кушода гузоштани ҷароҳат хусусан ҳангоми сармо бад аст, вале бояд ба он фақат фишор надихавд. (204) Шабона боистӣ бипӯшонанд.

Ҳар гоҳ ҷароҳат дуруст шавад ва агар тахтабандиро пас гузошта бошӣ, тахтаҳоро ба кор бибар ва ё агар маҳалли ҷароҳатро аз тахта холи гузошта боши, бар он тахта бибанд. Ҳар гоҳ агар барои

муолачаи махсус ҳар саҳару бегоҳ чизи болои ҷароҳатро кушодан бихоҳанд, бояд ин кор мумкин бошад ва албатта андар ин ҳангом ба бандинаи шикастагӣ ҳеҷ нарасанд. Букрот гуфтааст: Агар ҷароҳат тоза бошад, бояд онро аз миён бандина бибанданд, вале агар пешина буда, баъд аз пухтан рим карда бошад, бояд аз барсӯи он ба бастан оғоз намуда, то миёнаи он бирасанд. Яке аз корҳои хуб ин аст, ки бандиҷаҳое, ки аз болои ҷароҳат ҳамаоянд ва хусусан забарини онҳо саҳттар баста шаванд, то пешитаровиданро ба саҳтӣ бигиранд, валекин саҳтии он бояд ба ҳасби таҳаммул бошад ва ҳар қадар, ки аз ҷароҳат дуртар бираванд, [бандинаро] нармтар бипечанд.

Агар реш саҳт ғор бошад, бар макони ғорӣ бандинаро саҳт бибанданд. Ҳар гоҳ ин саҳтии бастан бар маҳалли часпандагии устухон рост ояд, аини муддаост, вагарна бо ҷароҳат он муомалаеро бикунанд, ки мо ёд кардем.

Ҳар гоҳ бастан то ба маҳалли шикастагӣ бирасад, низ бавдинаҳоро саҳттар бипечанд. Бояд истоди андомро ба тарзе бидошт, ки агар андар ҷароҳат рим чамъ шавад, ба осонӣ битаровад. Андар тобистон бояд бандинаҳои гирди ҷароҳатро низ сард бигардонанд, то ин ба гирифтани пепш омос кӯмаке бошад. Набояд бар ин мавзӯ, ҳу-сусан андар тобистон, мумравған бирасонанд, зеро бошад, ки андомро бигандонад. Баръакс, агар ба ягон доруи пасгардонан-даи модда эҳтиёҷ биафтад, чунон ки мо пеш аз ин баён кардем, бояд шароби қабзкунанда [ба кор бурд]. Агар баробари шикастагӣ устухон кӯфта шуда бошад, аз марги андом бимнок бош ва тег бизан.

Умуман, бидон, ки агар ҷароҳат саҳт баста шавад, аз баста таровиш ба амал ояд ва агар андар бастан ҳато содир шавад ва хусусан агар маҳалли ҷароҳат ковоку баъди

252

он саҳт баста шавад, омос падида ояд. Агар ҷароҳатро кушодангоҳе набошад, зардоб аз он берун омадан натавонад ва ба сӯи он дору наравад. Агар ҷароҳатро бараҳна бигу-зоранд, бигандад ва сард бигардад, андомро марг падида ояд ва саранҷом ба дардҳову табҳо бикашонад. Бинобар ин пизишк бояд коре бикунанд, ки миёнаи инҳо бошад ва бингарад, ки чӣ падида ҳамаояд ва пеш аз устувор гардидан онро бартараф созад.

Ҳасли ёздаҳум: андарбаёни шикастани устухони қачғирифта

Гоҳе мумкин аст шикастаги бигирад, вале на ба тавре, ки бояд ва бинобар он ба дубора шикастан эҳтиёҷ биафтад. Шикаста-банд бояд ҳоли душбизеро бишносад, ки қачғирифтаре пайваста аст. Агар бузургу қавӣ бошад, аз барои дубора шикастан ба он даст нарасонад ва бошад, ки ба сабаби саҳтии душбиз аз ҷои шикастагии аввалӣ шикастан нашавад ва ҷои дигарро бишка-над. Бинобар ин агар барои ин кор ноилҷӣ бошад, бояд пеш аз он нахуст ба

нармсозӣ бипардозанд, то душбиз сушт бигардад. На-рмсозандагони он ҳамон дорухоест, ки ан-дар боби сахтиҳо ёд шудаанд ва мисоли онҳо андар ин ҷой пӯсти дунба, хурмо, дурдҳои равғанҳои гуногун, [пихҳои] гудохтаи гуногун, мағзҳои устухон, мағзи пунбадона ва монанди инҳо мебошад. Сипас [каҷгириф-тағӣ] бишкананд ва баробари он пайваста

бо оби гарм дорурези кунанд ва андар як рӯз [беморро] якчанд бор ба обзан бидаро-равд. Агар ҳамаи ин суд набахшад ва санҷи-шу ҷунбондан аз устувории сахти он гувоҳи диҳанд, пас боистӣ аз як бар гӯштро ба қадре чок намуд, ки душбизро тарошидану тунук кардан битавон. Баъд аз он устухон бишкананд, дубора бибанданд ва ҷароҳатро бо илоҷи хоси он дармон кунанд. Бисёр бошад, ки устухони каҷгирифтаро аз ғайри шикастан бад-ин гуна муолаҷа кунанд, ки душбизро бо доруҳои маълум нарма созанд ва сипас ҷун аз тариқи рондану тахтаҳо ниҳодан онро баробар кунанд, шикастагӣ хуб ҷойгир гардида, рост шавад ва агар онро бад-ин ҳол нигоҳ доранд, душбиз низ бар вай ҳамвор барояд. Ин тадбир хусусан андар танҳои нарма аз шикастан бениёз бигардонад.

Фасли дувоздаҳум: андарбаёнитилоҳишикастаги ва он чи ки ба равиши онҳост

Бархе аз тилоҳо барои пеши омос гирифтани ва ба ислоҳ овардани хориш, бархе аз барои сахту қавӣ сохтани душбиз, бархе барои мӯътадил сохтани душбизи

бузург, бархе барои бартараф кардани он сахтии пайвандгоҳҳое, ки баъди шикастан падида ояд ва бархе дигар аз барои истирҳое бувад, ки андар бандгоҳдо биафтад.

Фасли сиздаҳум: андар баёни тилоҳои боздоранда ва он чи ки бад-ин равиш бувад ва тилоҳое, ки хоришро ба ислоҳ биоваранд

Мо андар боби бастан ишораҳое кардем, ки бояд андар ин боб доништа шаванд ва мумравғанҳоро дорурезиҳоеро ёд намудем, ки аз шароби тунд ва ғайра иборат буданд. Акнун мо дубора мегӯем: Он чи аз мум-равған ва ё ғайри он ба кор ҳамабарӣ, бояд (205) ба ягон вачде андар он ягон дурушти набошад, баръакс, ҳар андоза, ки мумкин аст, бояд суфтатару нарма тар бошад. Мумравғанҳоро набояд андар ҷое ба кор бурд, ки бими гандидан аст ва на андар ҷое, ки бахшҳои шикаста бисёранд, зеро ин гуна

[маҳал] ба иллати он, ки аксар вақт решвара аст, барои пазируфтани гандагӣ омода бувад.

Аммо оид ба обҳои гарм ва рехтани онҳо мо пеш аз ин сухан рондем ва баён кардем, ки суди онҳо аз ҳал сохтани моддаҳои падидоварандаи хориш ва кашидани моддаи ғизоӣ иборат аст. Гоҳе низ ба онҳо ҳангоме эҳтиёҷ биафтад, ки агар бастан сахт андомро хушку фишурда сохта бошад. Ба чи андоза [ба кор бурдани] онҳо маълум аст.

Фасли чаҳордахум: тилоҳое, ки душбизросахтсозанд

Чизҳои андар ин бобат судманд аз доруҳои рехтани қабзкунавдаи латиф ва аз зимодҳои бад-онҳо монанд иборатанд, ки мисолашон инҳост: чӯшонидаи мурд; агар ба равған эҳтиёҷ бошад, равғани [мурд] ва равғани ҳино; тилое, ки аз оби барги мурд ва донаи он бигиранд; чӯшонидаи дарахти

қараз; чӯшонидаи беҳи дардор ва чӯшонидаи барги он, ки сабзонандаю сахткунанда аст; зимоде, ки аз мош бисозанд ва хусусан агар андар он зафарону мурр ҳамроҳ карда, бо шароби райҳонӣ маъҷун созанд, ниҳоят хуб аст; қишрҳои шукуфаи хурмо низ хубанд.

Фасли понздаҳум: тадбирк муътадил сохтани душбиз

Андар оғоз ва то ҳангоме, ки тоза аст, доруҳои қабзкунандаи ёдшударо [ба кор бибаранд]. Ин доруҳо онро ҷамъу фишурда ва ҳаҷмашро хурд бисозанд. Сипас агар он ба ифрот расида бошад ва хусусан агар ба

наздики бандгоҳ бувад, андар ин ҳол аз шикофтани [гӯшту] тарошида то ҳадди эътидол овардани душбиз чора нест. Ҳамаи ин аз қабилӣ он чизҳост, ки андар бобати онҳо сухан гуфта шуд.

Фасли шонздаҳум: доруҳое, ки сахтии бандгоҳҳоро нарм кунанд

Нахуст бояд аз рехтани оби гарм оғоз намуд ва сипас бар вай зимодҳову молида-ниҳои нармкунандаеро биниҳанд, [105] ки аз луобҳо, самғҳо, пишҳо ва равғанҳо сохта шудаанд. Агар андар таркиби онҳо сиркои тез биафзоянд, фурӯравандатар хоҳанд шуд. Яке аз [доруи] ба ҳаминҳо наздик ин ба кор бурдани хурмо, равғани дунба ва равғани кунҷид аст ва маҷмӯи инҳо зимоди хубу сабуке ба шумор биаравад. Орди донаи беданҷир низ ҳамин гуна буда, онро бо ним чанди худ аз равғани зард ва чаҳоряки худ аз ангубин биомезанд. Гоҳе мумравғане кифоят кунад, ки танҳо аз равғани савсан сохта бошанд. Метавон аз ҳамаи он доруҳои нармкунандае ёрӣ бигирифт, ки андар боби сақирӯс ёд шудаанд. Агар дарёбӣ, ки мизоч ба сардӣ гароида истода аст, андар ин [доруҳо], масалан гунди бедастар, сикангу-бин ва говшир биафзой.

Як доруи хуб: дурди равғани катон, дурди равғани кунҷид, ҳулбаи андар шир чӯшонида ва равғани гудохтаи дунбаро гирифта, бакор бибаранд.

[Доруи] дигар: беҳи хитмӣ, беҳи хиёри даштӣ, мукд, уша ва говширро гирифта, бо сиркои тез ҳал кунанд ва тило созанд. Марҳами оҷӣ низ хуб аст.

Як доруи хуб: луоби ҳулба, зағир, луоби хиёри даштӣ, уша, лозан, зуфои тар, равғани савсан, пишӣ мурғобӣ, муқли нарм, борзади холис ва мағзи сари гӯсоларо гирифта, андар равған ҳал кунанд ва аз онҳо марҳам созанд.

[**Як доруи**] **дигари қавӣ:** ду ратл равғани зайтуни кӯҳан, ним ратл равғани савсан, чаҳоряк ратл майъаи равон, ним ратл муми зард, ду уқия сақизи хинҷак, ду уқия фур-биюн ва чаҳор уқия мағзи усғухони гавазнро гирифта, аз онҳо марҳам созанд.

Як марҳаме, ки аз барои сахтии банд-гоҳҳои аз сабаби шикастабандӣ ба

амал омада хуб аст: як бахш уша, ним бахш лозан ва чаҳоряк бахшӣ равғани ҳино ва пиҳи мурғобиро гирифта, самғҳоро бигудозанд ва сипас ҳамаро бо ҳам чамъ созанд.

Як марҳами ху5: сиву шаш [мискол] уша, як чанди он муми зард, ҳашт уқиягӣ сақизи хинҷак, муқл ва борзад ва чаҳор уқия равға-ни ҳиноро гирифта, самғҳоро андар сирко со-вида, ҳал кунанд ва сипас ҳамаи онҳоро андар ҳоване чамъ созавд, ки ба он ва ба дастаи он низ равғани савсан андуда бошанд.

Аз барои гирехзадагӣ, ки ҳамчун ғудда оро бигардад ва мо авдар боби ғуддаҳо онро ёд кардем, андар кучое набошад, мар-ҳамҳоро ба кор бибаранд, ки мо онҳоро ҳозир баршумурдем, вале агар гунди бедастар, куст, саргини кабӯтар ва хардалро ҳамчун зимод ба кор бибаранд, бағоят хуб аст.

Як доруи нармсозандаи хуб: як уқия дурди равғани савсан, як уқия дурди рав-ғани катон, ним уқиягӣ майъаи нарм, бор-зад, говшир ва уша, (206) як уқия²⁰² муқли нарм ва аз пиҳи хирс, ё мурғобӣ ва ё ҳар кӣ аз фақеҳони доводӣ бо пиҳи хук дору карданро раво дорад, аз пиҳи хук ду уқия гирифта, аз ҳамаи инҳо марҳам бисозанд.

254

Фасли ҳафтдаҳум: андар баёни доруҳое, ки истирҳоро қавӣ созанд

Ба хангоми муолаҷаи ин ба доруҳои қабзкунандаи латифе чун абҳал, сарв ва монақл он ва ё бар доруҳои қабзкунандае така кунанд, ки бо онҳо масалан заъфарон, дорчинӣ ва мурр омехта бошанд. Росан,

хусусан агар ҳамроҳи он ваҷ чушонида бошанд, саҳт хуб аст ва инчунин хокистари тоқ бо пиҳи кӯҳан, кишрҳои шукуфаи хурмо ва ҳамаи он чизҳое [хубанд], ки андар боби саҳт сохтани душбиз ёд карда шуд.

Фасли ҳаждаҳум: андар баёни бакор бурдани оби гарм ва равған

Бидон, ки оби гарму равған ба хангоми шикастабандӣ созгор нестанд, зеро ин ду шикастагиро гирифтани нагузоранд, лекин пеш аз он ва баъд аз гирифтани шикастагӣ созгоранд, аз баҳри он ки мобоқии омос, саҳ-тӣ, душбиз ва он хушкиеро ба таҳлил биба-ранд, ки ба сабаби бандинаҳо андар асабҳо падид ояд ва баробари он ба осонӣ ҳаракат кардан нашавад. Бинобар ин ҳар гоҳ агар оби гарм, равғанҳо, пиҳҳо ва мағзҳои ус-тухонро ба кор бибаравд, пеши ин гуна офат-ҳо гарифта шавад, вале андар миёни ин ду хангом обу равған саҳт монеи сабзиши шикастагӣ бувад. Бошад, ки ин ду ро танҳо андар кӯдакон ва касони [ба умр] ба эшон наздик ба кор баранд, на андар ғайри эшон. яъне, ҳар гоҳ зимодҳо бар [андоми] эшон бихушканд ва дард ба амал оранд, андар ин холэҳтиёҷ бад-онбиафтад, кимаҳаллидар-дро равған бимоланд, сипас рифода ниҳода, тахтабанлӣ кунанд, вале агар дард орам гирифта бошад, ба чунин кор иҷозат нест.

Пизншкон гоҳе ба хангоми кушодани бандинаи якум бо оби гарм дорурезӣ

карданро ба кор бибаранд ва муродашон аз

ин суде бошад, ки аз кашидани модда бад-он ҷой иборат аст. Бояд он об ба ҳоле бошад, ки ба нисбати бемор мӯътадил биафтад, зеро оби ниҳоят гарм мумкин аст андар тани пок, хусусан агар онро муддати дароз бирезанд, беш аз кашидан ҳалшавӣ ба амал оварад ва андар тани пур, хусусан агар ба муддати кам бирезанд, беш аз авдоза модда бикашад. Баръакс, об баробари гарм будан, бояд мӯътадил бувад ва муддати рехтанаш ба андозае бошад, ки андар андом болишу дамидагӣ мушоҳада кунанд, вале чун ба пажмурдагӣ оғоз кунад, аз рехтан боз ис-танд. Мо андар боби баромадагӣ ба қадри лозимӣ ҳукумҳои дорурезиро ёд кардем ва боистӣ бад-он ҷой муроҷаат намуд. Ба наз-дики ман дӯстдоштатар ин аст, агар андар ин миён ягон дарде ҷой надошта бошад, ҷуз ончики ба ҳангоми оғози [иллат] аз барои эҳтиёт ба кор баранд, дигар ҳеҷ гуна равшан бо оби гарм набояд ба андом расанд.

Яке аз доруҳое, ки бар бандгоҳҳои баъди тахтабандӣ ҳангоми лағжидагӣ ва кӯфтагӣ саҳт шуда биниҳанд, зимоди хурмо ва дунба мебошад.

Ҳасли нуздаҳум: авдар баёни чи гуна ғизову об додан ба каси мавриди шикастабандӣ қарор гирифта

Ба у бояд ғизое дод, ки хуни ситабр бизояд ва на ситабри хушк, балки ситабри часпак, то ки аз он душбизи қайиши қавӣ падид ояд ва он хушк, камқувват ва зудши-кан набошад. Мисоли ин гуна ғизо поча, ҳариса, рӯдаи мурғ, сар, пӯсти бузғола, барраи обпаз ва монанди он мебошад. Аз [ошомиданиҳо] шароби ситабри қабзкунан-да ва аз нуқл шоҳбулут ва мағзҳое [биди-ҳанд], ки талхӣ надошта бошанд. Аз ҳама гуна чизҳое, ки чун шароби тунук ва ғизоҳои бисёр гармдорузада хунро тунуку гарм сохта, аз баста шудан дур медоранд, бояд дурӣ ҷуст. Умуман, ба шарте тадбир аз ғизоҳои часпак кунанд, ки агар ягон монеае аз қабилӣ ҷароҳат андар миён набошад, то он ба ҳасби бузургӣ ва ё хурдии худ ғизои латиф тақозо кунад ва ё бими падид омадани дард андар миён набошад. Ҳар гоҳ аз ин гуна [ҳолатҳо] эминӣ ҷой дошта бошад, бояд ғизову шароб ба кушодӣ дод. Ҳар кӣ эҳтиёткориро дӯсттар дорад, аз барои эмин будан аз зиёновариҳои омос аз тадбири латифсозанда оғоз кунад. Ин чунон

255

аст, ки гоҳе уро нахуст ба рағ задан ва исҳол овардан эҳтиёҷ биафтад ва сипас баъди чанд рӯзи андак ин [тадбирро] ба кор бибарад. Вале гоҳе низ эҳтиёҷ бад-он бошад, ки агар бузургии душбиз ба ифрот бирасад ва гирифтани пеши он лозим ояд, тарки чунин тадбир кунанд.

Сифати як гуна [ғизои] аз барои ин ғараз созгор, ки онро ба ҳангоми баста шудани [душбиз] ба кор бибаравд: нони сафед, орди гуриҷ, пихи гови фарбеҳ ва ширро гирифта, аз онҳо ҳариса созанд ва онро хуб бизананд. Доруе, ки аз барои сабзидани шикастагӣ ба [бемор] бидиҳанд, мумиё буда,

тасири ачиб дорад.

(207) Андар баёни ҳолатҳое, ки баъд аз шикастан ва пайваст шудани устухон ба амал омада, ночор бояд чорабинӣ шаванд: Гоҳе аз сабаби шикастагӣ гӯштро даридан ориз гардида, дигар начаспад ва агар онро бурида наандозанд, бигандад ва устухони андар зераш бударо низ бигандонад. Бинобар ин эҳтиёҷ бад-он аст, ки онро бибур-ранд ва доғ барниҳанд. Гоҳе хунравӣ ориз

бигардад, ки ба манъ сохтани он эҳтиёҷ бошад. Гоҳе гӯштро порашавию кӯфтагии чандон қавие рӯй диҳанд, ки агар онро бо нештар задан ва ё бо доруҳои пешгирикунан-даи гандагӣ дармон накунанд, ба хӯра табдил ёбад. Инро бояд ба эътибор гирифт. Гоҳе омоси гарме падида ояд, ки хатарнок бошад ва онро бояд бо тадбирҳои [хосси] худ тадбир намуд. Бошад, ки ҷароҳатҳо ба амал омада, низ ба муолаҷа намудан бо [тадбири] ёдшуда эҳтиёҷ дошта бошанд. Гоҳе бар маҳалли шикастагӣ душбизи беавдоза зиёде падида ояд, ки ба ин миқдор эҳтиёҷ набошад ва бинобар он бояд ғизоро кохиш бидиҳанд ва аз тариқи манъи ғизо, саҳт бастани [маҳалли душбиз] ва бо ёрии дигар тад-бирҳое, ки ёд карда шуданд, пеши афзоиши онро бигиранд. Баъзан аз сабаби кашидан бандгоҳҳоро истирҳо ориз бигардад. Гоҳе чунин рӯй диҳад, ки андар устухон зардоб зода шуда, ба сӯи мағз битаровад ва бинобар он эҳтиёҷ бад-он бошад, ки устухонро берун оранд ва барои зардоб роҳ кушоянд.

Низ, модом ки агар андаруни устухони тахтабандишуда ва бо бандинаи фишор-диҳандаю ронандаи модда басташуда зардоб падида ояд ва он аз худи ҳамон маҳал зода шуда, ба сӯи мағз бигузарад, моро ба кушодану пок кардани он эҳтиёҷ меафтада бошад, пас чӣ гуна андар андоме [чун сар бад-ин кор эҳтиёҷ набошад]? Пас, ногузир аз ин гуна барандохтан ва ё буридани устухон, аз кушодани маҳалли [шикастагӣ] ва то ҳангоми эминӣ ҳосил кардан, аз манъи сабзиш чора нест. Агар бими ба андарун таровидани зардоб намебуд, мо ҳеҷ гоҳ устухонро намебуридем.

Устухонро бояд аз маҳалли созгортаре бурид ва маҳалли аз ҳама созгор он бошад, ки чомеъи [хусусиятҳои зерин] бувад: андар баробари маҳалле биафтад, ки аз он ҷой ба хубӣ таровидани зардобро тахмин кунӣ; буридани он осон бошад; ба ларзондану ранчи бисёр расондан кам эҳтиёҷ биафтад; ва ба изофаи ҳамаи инҳо ҷои аз ҳама дуртар аз асаб бошад, ки мисоли ин нармаи сар аст, зеро миёнаи он ба ягон растагоҳи асабҳо бар нахӯрад. Бисӯш, то ба пардаи мағз сардӣ нарасад, ки ин бад ва хатарнок аст. Тадбири [ғизоро] латиф соз ва пайваста равғани нимгарм бирез. Агар бар пардаи мағз сиёҳие бинамояд, бошад, ки андар рӯй бувад ва ҳеҷ зиёне надорад ва бошад, ки ба сабаби доруҳо бувад. Онро бо ангубине, ки бо се чанди хеш аз равғани гул омехта бошанд, муолаҷа бикун, то сиёҳиро бибарад ва бар он ҷой доруи

хосси сар бипош. Агар сиёҳӣ сахт ҷойгиршуда бошад, аз он бигурез.

Агар ба таҳқиқ ба тарошидан, ё буридан ва ё берун овардани ягон чиз эҳтиёҷ бошад, зуд бад-ин кор бипардоз ва интизори он набош, (209) ки падида омадани рим андар ин маҳал ба гоҷат бирасад. Ин гуна [интизо-рӣ] танҳо ҳангоме таҳаммулпазир аст, ки агар пардаи «умму-д-димоғ» номдоштаро чизе фишурда ва ё халида набошад, зеро халидан мучиби худӣ ҳамон замон падида омадани омос ва ташаннуҷ бигардад ва бошад, ки ба сакта бибарад. Бинобар ин бояд он устухонро зуд берун овард ва агар сакта рӯй дода бошад, [аз ин тадбир] ҳис зуд бозояд. Агар сӯроҳӣ ҷой дошта бошад, ҳол беш аз ин шитобкорӣ тақозо кунад.

Агар косаи сар шикаста, пардаи мағз берун омада, омос карда бошад, ки инро «саморуғ» хонанд, бояд ҳамин гуна шитобкориеро пеш бигирӣ, ки мо ёд кардем, вале агар аз интизор будан чора набошад, то ду-се рӯз интизор бош. Андар бештари ҳолатҳо ба рӯзи дуввум онро муолаҷа кунанд.

Буридани устухонро ё бо арраи борики ёдшуда ва ё аз тариқи хурд ва пай дар пай сӯроҳ кардани он маҳалле ба амал оваранд, ки аз он ҷой боистӣ устухонро шикаст, вале ин кор хатарнок аст, зеро бошад, ки ба ноҳост ба сӯи парда бигузарад. Аммо агар ҳилаеро ба кор бибаранд, ки мо ёд кардем, неқфарҷомтар хоҳад буд.

Оид ба ҷӣ гунагии ин илоҷ бошад, мо он чизеро боистӣ ёд кунем, ки пешиниён гуфтаанд. Эшон гӯянд: Бояд нахуст сари каси маҷрӯхро тарошид ва андар он ду ҷоки якдигарро бар кунҷи [107] рост буррандае ба амал овард, ки ба шакли чалепо ҳамди-гарро бибурранд. Яке аз ин ду ҷок бояд он ҷоки аввалие бошад, ки аз кӯфт хӯрдан падида омадааст. Сипас пӯсти андар зерӣ ҷаҳор кунҷ бударо бояд бархезонд, то устухоне, ки онро гирд буридан ҳамехоҳӣ, ба тамоми бараҳна бигардад. Агар аз он хун ояд, андарунашро бояд бо пораи андар об ва сирко оғушта оғанда сохт, вагарна бо пораҳои хушк оғанда соз. Сипас, аз забари онҳо рифодаеро бинех, ки андар шароб ва равгани зайтун оғушта бошӣ ва бандинаеро ба кор бибар, ки аз барои он созгор бувад. Чун рӯзи дигар бирасад ва агар аз аразҳои бад чизе рӯи надихад, бояд ба гирд буридани устухони шикаста бипардозӣ. Яъне, боистӣ бемор нишинад ва ё бифармой, то бар шакле бихобад, ки аз барои шикастагӣ созгор бошад ва сипас пашм ва ё пунба андар гӯши ӯ бикунанд, то аз садои задан ба дард наояд, бандинаи ҷароҳат бикӯшӣ, ҳамаи калахшҳоро аз он бикан ва покаш кун. Баъд, ду хидматгорро бифармо бо пораҳои тунук ҷаҳор гӯшаи пӯсти пеш поракарда, яъне пӯстеро, ки бар фарози устухони шикаста аст, бидоранд ва ба барсӯ бикашанд.

Агар ин устухон ба таби хеш ва ё ба сабаби шикастагии ӯро оризшуда камкувват бошад, бояд онро бо афзорҳои буррандагӣ бибуррӣ, ки паҳлуи

хам гузошта шуда бошанд. Нахуст аз ҳама паҳнтари онҳоро ба кор бибар ва сипас ба афзорҳои борики онҳоро иваз бикун. Баъд, ба мӯйии онҳо

259

бигузар. Ба ҳангоми кофтани задан эҳтиёткорона рафтор кун, то сарро азоб дода, нороҳат насозӣ. Агар устухон қавӣ бошад, нахуст бояд бо пармаҳое онро сӯроҳ созӣ, ки «ғайрифурӯраванда» ном доранд. Инҳо пармаҳоеанд, ки аз сӯи дарун аз [буни] теғҳои худ барҷастагӣ доранд, ки онҳоро аз саҳт фурӯ рафтан ва ба пардаи [мағз] расидан боз дорад. Ҳамин тариқ устухони таркидари бикобанд ва на якбора, балки андак-андак берун оранд. Агар мо онро бо ангушт канда битавонем, чунин кунем ва агар не, бо мӯчинак, ё анбӯр ва гайра [барканем]. Бояд андар миёни сӯроҳҳо ба қадри сари мил фосила бимонад ва бояд сӯроҳ то наздикии рӯи дарунии устухон бирасад. Бояд эҳтиёт шуд, ки парма ба ягон ҷои парда нарасад ва бинобар ин бояд парма ба қадри ситабрии устухон бошад ва андар ин кор пармаҳои гуногун ба кор баранд. Агар шикастагӣ танҳо андар маҳалли ҳамгашти устухон ҷой дошта бошад, бояд сӯроҳ фақат то ҳамон ҳамгашт бирасад.

Ҳар гоҳ устухонро кофта гарифтем, бояд дуруштиҳои устухони сарро, ки аз буридану кофтан ба амал омадаанд, ё бо афзори сованда ва ё бо яке аз афзорҳои буррандае, ки шабеҳи теғ аст, ҳамвор созем. Пеш аз ин андар зери афзор чизе биниҳем, ки рӯи пардари бипӯшад ва онро муҳофазат кунад. Агар чизе аз устухонҳои хурд ва шохаҳои онҳо боқӣ бимонад, бояд онро ба охиштагӣ баргирифт ва сипас ба муолаҷа намудан бо фатилаҳо ва марҳамҳо бипардохт. Ба ҳақиқат ин яке аз намудҳои аз ҳама осон ва камзиёни муолаҷа бувад.

Чолинус гуфтааст: «Ҳар гоҳ бахше аз устухони сарро кушодӣ, ба зери он миқтаъро бидарор, ки охири бахши наскшакли он барҷастаи суфташакл ва дамаш ба дарозо бошад, то паҳноии наскшакл (210) бар забари сифоқ таъя кунад. Бар фарози он бояд бо болғаи хурд бизад ва устухони сарро бибурид. Ҳар гоҳ мо чунин кор бикунем, ҳоҷат ба тамоми бароварда гардад, яъне ҳатто агар шахси муолаҷакунанда хоболуд бошад ҳам, пардари ҳеҷ ҷароҳат нарасад, зеро парда ба рӯи паҳни афзори наскшакл дучор ояд ва ин афзор ҳар гоҳ ба устухони сар биравад, онро беозор бибурад. Яъне бахши охири наскшаклу гирди он миқтаъро аз пас

260

биронад ва у устухони сарро бибурад. Аз барои баркандани ин устухон ягон тарзи дигаре ёфтан наметавон, ки аз ин тарз дида осонтару зуданҷомтар бошад. Он намуди муолаҷа, ки бо ёрии арраҳо ва афзорҳои бо номи «чунифдис»²⁰³ маъруф иҷро карда мешавад, пизишкони навбаромад онро ба иллати нохубияш нақӯҳидаанд. Ин буд гуфтаи мо андар баёни муолаҷаи

устухони саре, ки онро шикофта шудан ориз гардида бошад. Худи хамин намуд муолача ба айнаш аз барои дигар намудҳои шикас-тағие, ки устухони сарро падида ҳамеоянд, созгор аст, вале чун мо [онро барои] илочи шикофтагӣ ёд карда бошем ҳам, ҳамчун намуна аз барои дигар [намудҳои шикас-тағӣ] овардаем».

Фулус²⁰⁴ гуфтааст: «Ҷолинус низ моро таълим додааст, ки устухонро ба чи микдор бояд бурид ва гуфтаи ӯ чунин аст: «Аммо оид ба чи микдор аз устухони иллатнок буридан бояд гуфт, ки агар қисме аз он саҳт суда шуда бошад, бояд онро ба тамои берун андохт. Вале ба ҳангоми он бахш аз устухон, ки аз он шикофтагӣҳое сар зада, ба андозаи хеле дароз тӯл кашидаанд, - зеро бошад, ки чунин ҳол ориз бигардад, - агар бидонӣ, ки бад-ин сабаб ягон чизи зиёнваре рӯй нахоҳад дод ва агар дигар феълҳое, ки иҷро карданашон лозим аст, ба таври ғоиста иҷро шуда бошанд, андар ин ҳол набояд ин шикофтагӣҳо то охирашон мавриди тадбир қарор бигиранд».

Сипас, баъди муолача бо оҳан бояд пораи катонии якҷабатаро ба андозаи бузургии ҷароҳат бигирӣ ва андар рағғани гул оғушта, бар даҳони ҷароҳат бипӯшонӣ. Баъд аз он пораи дуҷабата ва ё сеҷабатаро гирифта, андар шароб ва ё рағғани гул оғушта соӣ ва тамои ҷароҳатро рағғани гул бимолӣ. Сипас аз болои он пораи ҳарчи бештар сабукеро бинех, то он бар пардаи мағз гаронӣ наоварад ва баъд аз болои он бандинаҳои пахиро ба кор бурда, онҳоро ба андозае бибанд, ки танҳо пораҳои [бар ҷароҳат ниҳодаро] нигоҳ доранду бас. Сипас, тадбиреро пеш бигир, ки афрӯхта-гиро таскин бидиҳад ва табро бибарад ва пардаи [мағзро] ҳар доим аз боло бо рағғани гул тар соз. Ба рӯзи севвум бастаро бикушой, ҷароҳатро пок кун ва бо доруе дармонаш кун, ки гӯшт бирӯёнад ва

афрухтагиро ф>ру шппонад. Бар парда, бар он ҷое, ки гӯшт ҳамерӯяд, аз доруҳои хушке, ки одоруҳои сар» ном доранд, ягон хокаеро бипош. Андар баъзе ҳолатҳо агар моро эҳ-ғнеч 5наф~ал ва агар устухонҳои барҷастае ҷой дозга бошанд ва ё аз барои зуд рӯидани г-г7 \~;::: 5ошад,доруҳоимазкурро]бар :7;~;:н Г5:-и:ошем].Низчунин[беморонро] с: ~кгаг 7-соуҳое муолача кунем, ки андар :: :г муолачаи ҷароҳатҳо ёд намудем».

Фулус гуфтааст: «Бисёр бошад, ки г.ардак сарро баъди муолача бо оҳан омоси гарм рӯй дода, ҳатто аз андозаи ситабрии устухони сар ва ситабрии пӯст низ баланд барояд ва баробари он саҳти ба амал ояд, ки табиятро ҳаракат кардан нагузорад. Ин гуна одамонро бисёр вақт азҳамкашидагӣ за аразҳои дигари баде падида оянд ва аз паси ин гуна чизҳо марг фаро расад. Омоси гарм ё ба сабаби устухони барҷастае, ки пардаро бихалад, ё ба сабаби гаронии фатилаҳо, ё ба сабаби сардӣ, ё бисёрии таом, ё бисёрии ошомнданӣ

ва ё ба ягон сабаби дигари :-:: агне ант-ар ~арла рӯй дихад. Атар омоси гарм аз нллата намоёне бархеста бошад, бояд он иллат зуд бартараф карда шавад, вале агар аз ягон иллоти ноаёне падид омада бошад, андар бартараф кардани он бикӯш ва агар ягон монеае набошад, раг задан ба кор бибар. Агар монеа бошад, пас коҳиш додани таомро пеш гир ва ё тадбире [ба кор бибар], ки омосҳои гармро ба ислоҳ бйоварад. Мисоли ин дорурезӣ кардан бо равғани гарми гул ва ё бо обест, ки андар он хнтмӣ, хулба, загир, бобуна ва монанди ннхоро чӯшонида бошанд. Зимодҳоро ба кор бар, ки аз орди чав, оби гарм, равған ва загир сохта бошанд. Низ пиҳи мокиёро бар пашмина ниҳода, ба кор бибар ва бо он сару гардан ва паси сарро тар бисоз. Андар гӯшҳо ягон равғанро аз равғанҳо бичакон, ки гармиро паст кунад. Беморро андар хона андар оби гарм нишонда, равғанмоли бикун. Агар омоси гарм давом кунад ва ягон чизе аз истеъмоли доруи ба як бор исҳол-оваранда монеъ набошад, чунин кор бикун, зеро Букрот чунин фармоишро муқаддам доштааст».

Фулус гӯяд: «Агар парда сиёҳ бигардад ва агар ин сиёҳӣ андар рӯи он ҷой дошта, аз сабаби доруи муолаҷашуда ба амал омада бошад, зеро доруи сиёҳ гоҳе чунин таъсир бирасонад, (211) бояд аз ангубин як бахш ва аз равғани гул се бахш гирифта, биомезанд ва пораеро бо он андуда, бар пардаи [мағз] бигуздоранд. Агар сиёҳӣ андар парда аз худӣ он падид омада, то ба умқи он расва бошад ва хусусан агар ҳамроҳи он нишонаҳои дигари баде низ ҷой дошта бошанд, бояд аз саломат мовдани ин бемор ноумед шуд, зеро ин бар нобуд шудани гармии модарзодӣ далолат кунад».

Ман шахсеро дидам, ки сарашро осеби шикастагӣ расида буд ва чун баъди як сол устухони сари ӯро кофта гирифтанд, сихат шуд. Ин аз он сабаб чунин буд, ки шикастагӣ андар нармаи сар ҷой дошт ва аз сабаби тир хӯрдан ба амал омада, дорои таровишгоҳ буд. [108] Бинобар он пардаро осебе нарасид, баръакс аз табоҳ шудан эмин ёфт.

Ҷолинус гӯяд: «Ба ман одамеро ншпон до-давид, ки нармаи сар ва инчунин устухони гиж-гоҳияш ба дарозо шикаста буд. Ҳамаи усту-хонро ба ҳоли хеш гузоштам, вале ба ғарази маълум бахше аз устухони нармаро буридам. Ин кифоят намуд ва он мард шифо ёфт».

Ҳасли дуввум: андар баёни шикастани дандонхона

Донишманди [мазкур] гуфтааст: «Агар дандонхона ба андарун фуру равад, вале ду ним нашуда бошад, ба ҳангоми чунин шикастани дандонхонаи рост ангушти ишо-рат ва миёнгини дасти чап ва ба ҳангоми шикастани дандонхонаи чап ангушти ишорат ва миёнгини дасти ростро андар даҳони бемор бидарор ва бо он кӯҷии шикастагиро аз дарун ба сӯи берун бардор ва бо дасти дигар аз берун онро бидор. Баробар шудани онро аз тариқи баробар шудани дандонҳои андар вай ҷойгирфта хоҳдонист.

Агар дандонхона ду ним шуда бошад, онро аз ду сар бо ёрии як хидматгоре,

ки онро бикашад ва хидматгори дигаре, ки онро нигоҳ бидорад, ба сӯи муқобил бикаш. Сипас, пизишк ба рост кардани он ба тавре ки ёд кардем, бипардозад ва дандонҳоеро, ки қач шуда, аз ҷои хеш баромадаанд, ба якдигар бибандад.

Агар баробари шикастагӣ ҷароҳат ва ё

261

шоҳпораи устухоние ҷой дошта бошад, ки бихалад, пас онро бишикоф ва ё [ҷароҳатро] фарохтар бисоз ва шохпораро берун ор. Баъди ба ҷои худ баргардондани [устухон] ва рост кардани он дӯхтанро ба кор бибар ва рифрдаҳову доруҳои гӯштрӯёнанда бинех».

ӯ гуяд: «Бастани он бад-ин гуна аст: миёнаи сарбандро бар мағокии паси сар ни-ҳода, ду сари онро аз ду бар аз забари гӯшҳо гузаронида, ба сари дандонхона бибаранд, сипас аз он ҷой ба сӯи мағокӣ боз оранд, баъд ба зерӣ дандонхона гузаронда, аз болои рухсораҳо ба сӯи нармаи сар бароранд ва сипас аз он ҷой низ ба фӯрӯсӯи мағокӣ баргардонанд. Бояд як бандинаи дигареро бар пешонӣ ва паси сар бибанданд, то ҳамаи печҳои печидаро устувор бидорад. Гоҳе аз болои ин ягон тахтаи сабукеро бибанданд.

Агар ҳар ду дандонхона аз сари худ ҷудо шуда бошанд, бояд ҳар ду ро бо ду даст

авдаке пас бикашанд, сипас онҳоро ба ҳам баробар сохта, ҷобаҷо кунанд, ба ҷӣ гуна ҷой гирифтани дандонҳо нигаранд ва дандонҳои пешинро бо риштаи заррин бибанданд, то сохти онҳо дигаргун нагардад. Миёнаи бандинаро бар паси сар бини-ҳанд ва сари онро ба сӯи сари дандонхона оранд. Беморро бифармоянд сукуту оромӣ ихтиёр кунад ва сухан нагуяд ва ба ӯ аз ошобаҳо гизо бидиҳанд. Ҳар гоҳ шакли [манаҳ] андаке тағйир ёбад, бастаро ба шарте бикӯшӣ, ки агар омоси гарм ориз нашуда бошад, вале агар ориз шуда бошад, ба кор бурдани доруҳои рехташаванда ва зимодҳоеро фаромӯш накун, ки аз барои ин созгор буда, [омосро] таскин бидиҳанд ва ба таври мӯътадил ҳал созанд. Устухони манаҳ аксар вақт пеш аз се ҳафта бигирад, аз баҳри он ки вай нарм аст ва дорои мағзи бисёр буда, ин [мағз] ӯро пур созад».

Фасли севвум: андарбаёни шикастагии бини

Баҳши барсувини бини устухон ва баҳши фӯрӯсӯвинаш куркурак аст ва ин куркурак-ро на шикастан, балки кӯфта шудан, пахш-шудаву пахн шудан ва ба як сӯ шудан рӯй бидиҳад. Аммо баҳши барсӯвини устухони онро гоҳе шикастан ориз бигардад. Ҳар гоҳ бинӣ бишканад ва агар онро муолаҷа наку-нанд, боиси гум шудани ҳисси бӯёӣ бигардад ва низ мумкин аст саҳт шуда, бар ҳоли қачӣ бимонад ва ростсозӣ напазирад. Бинобар ин бояд аз рӯзи нахустин зуд ба [муолаҷаи] он пардохта, таъхири он аз даҳ рӯз нагузарад.

Бидон, ки агар шикастагии бинӣ то ба маҳалҳои барсӯвини он бирасад ва ё

андар худӣ он ба амал ояд, беҳтарин тадбир андар ин хангом он бошад, ки мили ороштаи суфтаро бигиранд ва ба нармӣ андар бинӣ дароварда, то дуртарин маҳалли сӯрохи он бирасонанд. Онро бо як даст бидоранд ва бо дасти дигар биниро то рост шудан ростсозӣ кунанд. Сипас, ба нармӣ фатилаеро андар он бидароравд, ки шакли ростшударо нигоҳ дорад ва аз ҳама беҳтар он аст, ки ин [фати-ла] аз катон бошад. Агарчи офат чуз андар як сӯрох набошад ҳам, вале ба тақозои эҳтиёт андар ҳар ду сӯрох [фатила] бидаро-ранд. Гоҳе андар магзи фатила (212) як пар биниҳанд, то он созгортар бигардад. Сипас, онро зимод кун ва бар вай пораи зимод-андуда бичаспон. Фатиларо то замоне, ки [шикастагӣ] ба гоят мустаҳкам нагардад ва насабзад, берун наовар. Биниро бо ягон бан-дина набавд, ки аз он паҳн бигардад, вале агар андар он ягон қачии хеле бузург ва кӯжие ҷой дошта бошад, ки аз бастан беҳ шавад, [чунин хоҳанд кард].

Агар [осеб] авдар бахшҳои фӯрӯсӯвин афтида бошад, онро бо ду ангушти ҳар ду даст, масалан бо ҳар ду ангушти шаҳодат ва ё бо ҳар ду ангушти хурд метавон рост намуд. Агар андар ин ҳол омос падида ояд, марҳами диёхилун саҳт хуб аст, зеро он омосро таскин диҳад ва низ шакли росткар-дагиро нигоҳ дошта, қувват бахшад. Доруе низ ҳамчунин бувад, ки аз сирко, рағани зайтун, нони сафед ва кӯфтаи кундур бисозанд ва бар вай хокистар пошида, [бар бинӣ] зимод кунанд.

Агар шикастагӣ ба шакли кӯфтагӣ ва суда шудан бошад, андар ин ҳол биниро танҳо хангоме ба ҳоли дуруст метавон боз овард, ки онро бишикофанд, устухони порашударо берун оранд ва сипас дӯхта, аз болояш доруҳои хока бипошанд.

Агар куркуракро майл ва лағжиш рӯй дода бошад, онро ҷабран рост кун ва сипас ба тавре бибанд, ки ўро бад-он ҳол нигоҳ дорад, яъне бандинаро кашида, ба он сӯи

262

гардан бибанд, ки [бини] аз он сӯй майл карда бошад. Яке аз тадбирҳои, ки чунин бастанро осонтару беҳтар бигардонад, бад-ин гуна бувад: шерозаи қавии ҷома ва ё ягон тасмаи як ангушт паҳнро бигир ва ба як сари он сирешуми моҳӣ, ё сирешуми пӯсти гов. ё самғ ва ягон чизи часпандаи дигаре молнда, бар он паҳлуи бинӣ бичаспон, ки аз

он су майл карда бошад ва бигузур то хушк шуда, биниро ба саҳтӣ ба ҳоли хеш боз орад. Сипас, он тасма ва ё пораро ба ҳадде бикаш, ки бинӣ рост шавад ва ба сӯи муҳолифи майли аввала майл кунад. [Сари] онро ба сӯи гардан бурда, ба тавре бибанд, ки биниро бар ҳамон ҳайат нигоҳ дорад ва бо зимод, ки ҳамебояд, онро зимод кун.

Фасли ҷаҳорум: андар баёни шикастагии охурак

Охурак ё ба сабаби бори гарон бар-доштан, ё ба сабаби саҳт афтидан ва ё ба

сабаби сахт кӯфта шудан бишканад. Дигар ин, ки шикастабандии охурак душвор аст ва ба нарм муомала кардан эҳтиёҷ дорад. Андар бобати шикастабандии он гуфтаанд: агар он аз наздикии сари сина бишканад, кам биафтад, ки сари бозу ба фурӯсӯ билағжад.

[Донишманди мазкур] гӯяд: «Агар охурак ду ним шавад, беморро бар курсӣ нишон [ва бифармой], то як хидматгор бозуеро, ки охурак аз он сӯй шикастааст, бидорад ва ба берун ва низ ба барсӯ бикашад ва як хидматгори дигар гардан ва дӯши муқобилро ба андозаи мавриди ниёз бикашад. Сипас, пизишк ба рост кардан пардохта, бо ангуштон он ҷоеро, ки барҷас-та аст, зер кунад ва он ҷоеро, ки фурӯрафта аст, кашида берун орад. Агар андар ин хангом ба кашидани бештаре эҳтиёҷ баф-тад, андар зери бағал гурӯҳаи бузурге бини-ҳанд, ки аз пораҳо сохта бошанд ва оринҷро зер кунанд, то ба паҳлуҳо наздик ояд, зеро оринҷро ҳар тавре ки бихоҳӣ, кашидан битавонӣ. Агар сари охурак ба сӯи андарун бисёр шикаста, бо кашидани пизишк ба нслоҳ наояд ва ба иллоти бисёр фурӯрафтагӣ барнаояд, беморро бар пушт бихобон, бар зери дӯшаш болини дуқабата бинех ва дӯши ӯро ба фурӯсӯ зер кун, то устухони охурак барояд. Сипас онро бо ангуштонат рост ва дуруст карда, бибанд.

Агар аз даст бурдан бар он [маҳал] бемор хала хнс кунад, пас андар зери он маҳал шохпораи устухонест, ки бихалад ва бинобар 1ш он ҷойро бишикоф ва шохпораро берун овар, вале ин корро хусусан агар шохпора реза шуда бошад, бояд бисёр ба эҳтиёт иҷро кунӣ, то ки он пардаи синаро ҷок насозад. Афзори муҳофазаткунандаи пардаро ба зери устухон бидарор ва сипас устухонро зер кун. Агар омоси гарм ориз

нагардад, шикофтаро бидуз ва бигузур гӯшт бигирад, вале агар ягон омоси гарме падида омада бошад, пас рифодаҳоро андар равған тар карда, [бинех].

Агар ба ҳангоми шикастан сари бозу ҳамроҳи бораи охурак ба фурӯсӯ фурӯд омада бошад, бояд бозуро бо бандинаи паҳне овехта, бар ноҳияи гардан бибардошт. Агар пораи охурак ба барсӯ гароида бошад, ки ин кам рӯй диҳад, бозуро набояд биовехт. Худованди охураки шикаста бояд бар пушт бихобад ва тадбири [ғизояшро] латиф созанд. Охуракро як моҳ ва ё камтар аз он бастадоранд.

Аммо оид ба бандинаҳои охурак дахл карда, гуфтаанд, ки охурак аз сӯи дарун боз намешавад, зеро он бо бозу пайваста аст, на густа ва бинобар он аз он сӯй ҳеҷ наҷунбад. Агар аз берун бо зарбаи сахт бизананд, ҷудо бигардад. Андар ин ҳол онро рост карда, бо ҳамон илоҷе муолаҷа кунанд, ки шикастагии инро муолаҷа хоҳанд кард. Аммо он саре, ки аз сӯи дӯш ва густа аз он аст, чандон бисёр берун наояд, аз баҳри он, ки (213) мушаки ӯ дусара буда, ӯро берун омадан нагузорад ва сари шона низ ӯро нигоҳ дорад. Инчунин, худӣ охурак низ чандон сахт наҷунбад, зеро вай ҷунон гардонида

шуда аст, ки танҳо синаро ҷудо кунад ва онро фарох созад. Бад-ин сабаб охурак [109] аз миёни ҷонварон танҳо хосси инсон бувад. Агар охуракро аз сабаби гӯштӣ ва ё чизи дигаре аз ҳамин қабил берун омадан ориз бигардад, ўро бо даст ва бо ниҳодани рифодаҳои бисёр ва бандинаҳои мувофиқ рост намуда, ба ҷои худ бидароранд. Айни ин муолаҷа низ барои сари дӯше созгор аст, ки лағжида бошад ва ўро ба ҷои хеш баргардонанд. Он чизе, ки охуракро бо дӯш ҳамебандад, устухони куркуракист ва он андар одамони логар касро ба ғалат биандозад, зеро ҳар гоҳ вай

263

билағжад, каси бетачриба гумон кунад, ки сари бозу ҷудо шуда, аз ҷои хеш берун омадааст. Андар ин ҳол сари шона тезтар ва маҳалле, ки аз он ҷой [устухон] берун омадааст, фурурафтатар бинамояд. Лекин[^], инро бояд бо он далелҳои муайян соӣ, минбаъд онҳоро хоҳӣ санҷид.

Фасли панҷум: андар баёни шикастани шона

Аммо шонаро кам биафтад, ки маҳалли паҳни он бишканад ва аксар вақт он чи аз шикастагӣ ўро ориз бигардад, андар шери-заҳо, пахдуҳо ва шохаҳои он ориз бигардад. Ҳар гоҳ шикастагӣ рӯй диҳад, онро аз тариқи ламс ва аз тариқи он халидане бишино-санд, ки баъди [шикастан] ҳис карда шавад. Лекин бисёр вақт ўро кафидагӣ падида ояд, ки аз тариқи дуруштии ба ламс дарёфташа-ванда, дарди маҳаллӣ, агар хала бошад, аз тариқи хала ва инчунин аз тариқи набудани дигар нишонаҳои [шикастагӣ] аз он огоҳӣ ёбанд. Гоҳе онро ба сӯи андарун шикастан рӯй диҳад ва ба ин фурурафтагии падидамада, [садои] хаш-хаш охиастае, ки ҳангоми даст задану таҳқиқ кардан ба гӯш бирасад, қарахтӣ, ки дасти аз он сӯй бударо падида

ояд ва дард далолат кунанд. Илоҷи ин низ^Д чунин аст, ки ба нармӣ бикашанд, бо ҳусни[^] кордонӣ аз сӯи пеш ба ҷой бидароранд ва ' баробар кунанд. Ба пиндори ман гоҳе ба миҳчама ниҳодан эҳтиёҷ биафтад, то [миҳчама] ўро ба пас бикашад ва баробар созад, вале бояд эҳтиёт шуд, ки аз тариқи ҷамъ сохтани модда зиён наоварад.

Ба ҳангоми шикастани шохаҳои шона агар аз он норухатӣ ва сикзани ранҷоваре падида ояд, аз берун овардани онҳо чора нест, вале агар ором бошанд, онҳоро ҳамвор кунанд ва бо бандинаҳои бибанданд, ки шабеҳи бандинаҳои охурак бувад. Худованди шикастагии шона бояд танҳо бар паҳлуи дуруст бихобад.

Фасли шашум: андар шикастагии сари сина

Сари синаро гоҳе шикостагии холис падида ояд ва гоҳе ба сӯи андарун бишканад. Намуди якумро аз тариқи [садои] ҷарсасе, ки ба ламс ва шунавоӣ дарёфта шавад, аз тарикд он чи, ки аз ҷудоии ду бахши он дарё-банд ва аз

тариқи ба дарозо давидани дард бишиносанд. Аммо [намуди] дуввумӣ бошад, гоҳе аз паси он аразҳои баде аз қабил-ли зикри нафас ва сурфаи хушк падида оянд. Бошад, ки худованди он хун партояд ва бошад, ки аз сабаби он гандидани ҳичоб ба амал ояд. Илоҷи ин гуна [беморон] чун илоҷи касест, ки андар дӯшаш чунин ҳолат

руй дода бошад. Агар [шикофтаги] ба фуруси гароида бошд, пас он илоҷеро ба кор бибаранд, ки аз барои нороҳатии охураки ба сабаби шикастагӣ хамхӯрда таъйин шудааст. Агар [шикастагӣ] ба устухонҳои паҳлу дахл карда бошад, андар ин ҳол аз болои бандинаҳое, ки аз зер ба дарозо бар болои [устухонҳои паҳлу] ниҳодаанд, бандинаҳоеро гирдогирд ба кор бибаранд, ки аз пашмина сохта бошанд. Сипас, ду сари ҳар ду бандинаро ҷамъ сохта, ба якдигар бибанданд ва ин кор бандинаҳои гирдогирд бударо кушода шудан нагузорад.

Фасли ҳафтум: андар баёни шикастагии устухонҳои паҳлу

Устухонҳои ростинии ҳафтгонаи паҳлуро мумкин аст аз ду бар шикастагӣ ориз бигардад, вале устухонҳои дурӯғини паҳлуро бошад аз бари сутунмӯҳра шикастагӣ рӯй диҳад, аз баҳри он ки сарҳои дигари онҳо, чунон ки донистӣ, куркураҳои устухонҳои паҳлуст ва онҳоро танҳо кӯфта шудан ориз бигардад. Шинохтани шикастагии устухонҳои паҳлу осон аст ва он аз ҳисси басовандагӣ пӯшида намонад, зеро ба ҳангоми он дуруштӣ ва ҳаракати бемаҳал дарёфта хоҳад шуд. Гоҳе агар гуш фаро бидиҳанд, [садои] хаш-хаш охирае ба гуш ояд.

Агар майли устухони паҳлу ба андарун бошад, ки ба ин аразҳои барсомӣ далолатд кунанд ва гоҳе баробари он аз даҳон ху⁰ ояд, зинҳор шикастабандон аз ноилоҷӣ ба[^] муолаҷа намудани он аз тариқи кашидан бц[^] сӯи берун иқоме накунанд, зеро ин кор аз ғайри миҳчама ниҳодан душвор бувад, аф тарафи дигар ниҳодани миҳчама гоҳе бимв¹

264

нро дорад, ки моддаи бисёреро бад-он су -'шида, ҷам созад ва андар он фасоди :аълуме ҷой дошта бошад, вале агар шҳчамаҳоро бо эҳтиёт ба кор барӣ ва (214) дер нигоҳдорӣ, боқе надорад.

Лекин гоҳе ба бемор ғизоҳои саҳт . дмоваранда бидиҳанд, то шиками эшон оидамад ва дамидагӣ шикастагиро ба танг оварда, ба берун бифишорад. Ин тадбир низ, ҳарчанд аз қабил тадбирҳоест, ки андар базе ҳолатҳо бад нестанд, вале сабаби бузурги падида омадани омос бувад.

Бархе аз донишмандоне, ки аз аҳли ши-кастабандист, гуфтааст: «Маҳалли [шикас-тагиро] бояд бо пашминае бипӯшонанд, ки андар рағгани зайтуни гарм тар карда бошанд ва андар миёни устухонҳои паҳлу рифодаҳо. бигузоранд, то он ҷойҳо пур шаванд ва бандинаро чун гирдогирд бипечанд, ҳамвор бихобад, чунон ки мо

инро андар боби сина тавсиф намудем. Сипас онҳоро ба андозаи муносиби холи устухон чунон бибанданд, ки андар худовандони шавса ҳамин гуна бибавданд». Агар ба мо ҳолати сахте дучор ояд ва устухон ба ҳичоб халида, ранҷ оварад, андар ин ҳол бояд пӯстро шикофт ва устухони шикастаи паҳлуро бараҳна сохт. Сипас ба зерӣ он афзореро бидароранд, ки сифокро нигоҳ дорад, то он берун наояд ва устухони халандаро бо эҳтиёт бурида бигиранд. Баъд, агар омоси гарм ориз нагардад, лабҳои [шикофтагиро] ҷам созанд ва бо марҳам дармон кунанд. Агар онро омоси гарм ориз бигардад, бо рифодаҳое бипӯшонанд, ки андар рағған оғушта бошанд. Ба бемор ғизо бвдиҳанд, бо доруҳое муолаҷа кунанд, ки омоси гармро фуру нишонанд ва [беморро] бар паҳлуе бихобонанд, ки барояш сабук бошад.

Фасли ҳаштум: андар баёни он шикастагӣ, ки мӯҳраҳоро ориз бигардад
Фулус гуфтааст: «Гоҳе гирдаҳои мӯҳраҳоро кӯфтагӣ рӯй бидиҳад, вале шикастан бошад, онҳоро кам ориз бигардад. андар ин ҳолат пардаҳои ҳароммағз ва ё худ ҳароммағз фишурда шуда, асабҳои андар дард бо онҳо анбозӣ намоянд ва аз паси ин, хусусан ҳангоме марг рӯй диҳад, ки агар ин гуна [шикастагӣ] мӯҳраҳои гарданро ориз шуда бошад. Бинобар ин бояд мо пешакӣ гуфтугӯ намоем ва аз марги баамалоянда хабар диҳем. Агар имконияти он бошад, ки роҳи хатарнокро пеш гирифта, устухони озордиҳандаро аз тариқи шикоф-тан берун оваранд, бояд чунин кард, вагарна чунин [беморонро] бо тадбири ғизоие чора кунанд, ки омоси гармро таскин бидиҳад. Агар ягон чизе аз бахшҳои барҷас-таи мӯҳраҳо, ки онҳоро [фузунӣ]

«хоршакл» номанд, боқи бимонад ва агар мо онҳоро ҷустуҷӯ кардан бихоҳем, зуд андар зерӣ ангуштон биафтанд, зеро онҳо, ки аз ҳам рехтааст, ҳаракат намуда, аз маҳал-ли худ дур шавад. Ин гуна [боқимондаҳоро] аз тариқи шикофтани пӯст аз сӯи берун бояд берун бикашем. Сипас [чоқро] аз тариқи дӯхтан ҷамъ созанд ва дармонҳои гӯштсабзонанда ба кор бибаранд. Агар аз устухони пушт чизе фурутар аз миён ва думмоза бишканад, бояд ангушти шаҳодати дасти чапро андар мақъад бидарорем ва бо дасти дигар ҳар қадар ки мумкин аст, онро рост кунем. Агар ҳис бикунем, ки устухони шикастае чудо шуда аст, инро низ бояд аз тариқи шикофтан ба тавре берун овард, ки мо ёд кардем. Сипас бандина ва илҷеро ба кор бибарем, ки муносиби мақъад бувад.

Фасли нухум: андар баёни шикастагии бозу

Устухони бозу ҳар гоҳ бишканад, аксар вақт ба сӯи берун бигарояд. Бояд он кореро кунӣ, ки чунон ки донистӣ, ба ҳангоми ба -!ои хеш боз овардани шикастагӣ кардани ••л гуна кор воҷиб аст. Яъне онро бо даст ^исов, ба гоят ҳамвор кун ва бо бандинаи ;*а барсӯ раванда бибанд ва агар ба сӯи [дӯш] наздик бошад, [бандинаро] ҳеч

набошад то ба он ҷой бибар ва андар он ҷой усгувор кун. Сипас, бавдинаи фурӯдояндаро ба тавре ки донистӣ, бибанд ва агар [шикастагӣ] ба сӯи оринҷ наздик бошад, [бандинаро] ҳеҷ набошад аз он ҷо бигузaron. Баъд, бо бандинаи севвуме бибанд, ки аз фурӯсӯ ба барсӯ ояд ва дастро каме таҳ карда, биовез ва нагузор, ки

265

кушода овезон бошад, зеро ин бад аст. Аз ҳама беҳтар он аст, ки бозуро хусусан агар аз назди оринҷ шикаста бошад, ба шакли кунчташқиддихии оринҷ ба сина бибанданд, то он наҷунбад. Агар шикастагӣ ҳанӯз наомосида бошад, бандинаро бо обу сирко ва ё оби танҳо тар кун ва онро аз катони бараҷ ҷаҳор ангушт бисоз, на гайри он. Агар шикастагӣ ба риму омос кардан оғоз карда бошад, бандинаро аз пашмина бигир ва онро андар равған огушта соз. Агар туро имконият бошад ва ягон ҷизе ҳалал нарасонад, инро то ҳафт ва ниҳояташ то даҳ рӯз боз нақун. Сипас [дастро] бикушой ва тахтаҳо барбанд. Агар эҳтиёткорӣ туро ба дигар коре водор созад, ба рӯзи севвум бикушой ва ин ҳамон тадбирест, ки Букрот бад-он майл дорад, зеро он ҳарчанд кори сабзишро ба таъхир биандозад, вале бисёр офатҳоро бартараф хоҳад кард. Аммо оид ба ҷи гуна ниҳодани тахтаҳо [бояд гуфт], ки он чи мо бароят андар бобҳои [дигар] баён кардем, бояд кифоят бошад. [Ғаффа]бастаро ҳадди ақал то ҷиҳил рӯз накушой.

Агар аз барои хуб ҷойгир кардан ба кашӣ-дани саҳт эҳтиёҷ бошад ва агар ин кор аз

дасти худат наояд ва ёрии (215) қасони ёри-диҳанда низ туро кифоят набошад, беморро бар курсии балавде бинишон, ки аз нишасға дида бештар ба рост истодан наздик бошад, [110] бояд зерӣ бағалашро бар пиллаи нардбон ва ё ягон ҷизи бад-он монанде, ки андар боби баромадагӣ донистӣ, ҷойгир кунад ва бояд он маҳалро пешакӣ ҳамвор сохта, бароҳату нарма гардонида бошанд. Сипас, бояд ягон ҷизи гаронеро бар оринҷи ӯ биовезанд, то онро ба фурӯсӯ бикашад. Ҳар гоҳ [устухон] ба андозаи дилхоҳ кашӣда шавад, он гоҳ вайро рост кунанд.

Агар аз тариқи бастанӣ сарбандҳои қавӣ аз фурӯсӯ ва барсӯви шикастагӣ, [ба пушт] хобондани бемор ва сарбандҳои бастаро ба зеру забар кашвдани мардони боқувват туро бениёзӣ ҳосил шавад, ин кофист. Агар шикастагӣ андар миёнаи бозу афтада бошад, бандинаро тавре бинех, ки аз ду сари бандкушо ба андозаи баробар дур бошад, вале агар [шикастагӣ] ба як сӯ наздиктар бошад, бавдинаро баяк тараф бисёр наздик ва аз тарафи дигар дур бинех. Агар танҳо шикoffта шуда бошад, онро бо илоҷи шикoffтагӣ муолаҷа бикун ва саҳт бибанд.

Ғасли даҳум: андарбаёни шикастагии соид

Бошад, ки ҳар ду занд якҷо бишқананд ва бошад, ки яке аз онҳо. Агар яке аз

онҳо бишканад, шикастагии занди фурӯсӯвин бадтару қабехтар аз шикастагии занди барсӯвин бувад. Аз баҳри он ки маҳз занди фурӯсӯвин соид ва борбардоранда аст, аз ин сабаб шикастанаш бад бувад ва азбаски аз гӯшт орист, бинобар он шикастанаш қа-бехтар бувад. Дигар ин, ки [шикастагии занди] барсӯвин ба осонӣ илоҷпазир буда, кашидани андаке ўро кифоят кунад, вале занди фурӯсӯвин чунин нест ва хусусан агар ҳар ду якҷоя шикаста бошанд.

Бояд ба вақга капшдани андом ба қава, ки он буни каф аст, тақя кунанд. Дараҷаи сах-тии бандинаро бад-ин гуна бидонанд, ки агар аз сабаби он андар ангуштон омоси ан-дак ва камдард падида омада бошад, пас бан-дина мӯътадил аст, вале агар [омос] тамо-ман вучуд надошта бошад, [бандина] суфт аст ва агар [омос] аз ҳад зиёд бошад, [банди-на] сахт бувад ва боистӣ онро суфттар намуд.

Ниҳодани тахтаҳо бошад аз қабилӣ

корҳоест, ки бароят пушида нестанд, вале набояд онҳо ба дарозо то панҷа ва буни ангуштон бирасанд, балки агар наздик будани шикастагӣ ба бандкушои панҷа тақозои чунин [дарозӣ] накунад, бояд онҳо аз ин андоза андаке кӯтоҳтар бошанд. Лекин ба ҳоли [тақозои дарозӣ] низ набояд онҳо ба бандкушоҳои ангуштон бирасанд.

Ҳар гоҳ [шикастагиро] тахта ниҳода, бастанд, бояд [дастро] ба шакли зовия ба гардан биовезанд ва хусусан агар шикастагии он ба фурӯсӯ наздик бошад, бояд онро бо пораи паҳне биовезанд, ки соидро тамом ба дарозо фаро бигирад, зеро агар гарданбанд танҳо ба маҳалли наздики шикастагӣ бирасад ва дигар бахшҳе бад-он тақя накунад, ногузир печидагӣ падида ояд ва [устухон] ба мучиби тақозои майли каф майл кунад. Баръакс, бояд каф ва бештари соид андар гарданбанд ҷойгар бошанд. Агар шикастагӣ ба барсӯ бигарояд, бояд овехтан тавре бошад, ки маҳалли шикастагӣ озод биистад ва ҳар ду сӯро аз ҷониби каф ва аз

266

ҷовябн орннч бибардоравд. зеро агар миёни **оихо озод биистад**, ин барои ростии шакл жӯмакҷиаджард. Гарданбандро аз пораи

-: Г : - ' - - - . ' :ғл тавре биовезанд, ки

[дастро] на чандон хобида дорад ва на чандон кушода. Бисёр бошад, ки [шикастагии] соид зуд ва қариб ба бисту ҳашт рӯз беҳ шавад.

Фасли ёздаҳум: андар баёни шикастагии хурдаидаст

Ии устухонхоро кам биафтад, ки яидшкянд. зеро ниҳоят сахтавд. Агар ягон **сабабе оа** окқо осеб расонида, онҳоро аз ҷои

хеш билағжонад, вале нашиканад, андар ин ҳол гоёти дармон тақрибан он чизе бошад, ки андар боби баромадагӣ ёд кардем.

Фасли дувоздаҳум: андар баёни шикастагии устухонҳои ангуштон

Икхоро низ кам биафтад, ки бишкананд, озлхп окхоро лағжидан ориз бигардад.

Густаакг. :<и агар онхоро шикасгагй рӯй гнлхг. 5:~ 5емсрро бзр курсии баланд :...-:; ::_з:-;анл з,а снфармсяяд. то кафи худро

. Ошасхюмат-бикашад ва г^знгэ:: нара^ггузгтваангуштишаходат ^нхорс рс-ст :-:;.т:-дл, .Лтар нарашлтпти [бе-м::" га г;.ру;у гэ.ро;1Л5 боо;ад. боядазбар-сӯ 5а.н^11-:а оа кор о;.рл. Бошад, ки омоси гарм;; р]гз бюгардал ва ба нлллати чой дошта-ни С}"сгй андар ин устухонҳо фазлаҳои бисё-ре бад-он сӯй омада, зуд баста ва сахт шавад. Ҳар гоҳ устухони ангушт ва ё ангуштеро шикастагӣ ориз бигардад ва агар он

нарангушт бошад, боисти онро бо бандинае бибанданд, ки хосси ӯст ва низ якҷоя бо каф бибавданд, то устувор биистад ва наҷунбад. Агар шикастагӣ ба яке аз дигар ангуштон ориз бигардад ва агар ин ангушти шаҳодат ва ё ангушти хурд бошад, бояд онхоро бо (216) [ангуште] бибанданд, ки бад-онҳо наздик бувад. Агар [ангушти шикаста] аз кабили ангуштҳои миёнгин бошад, бояд онро бо ду ангуште бибанданд, ки аз ду бари он истодаанд ва ё ҳамаи онхоро пайдарпай ба якдигар бибанданд ва ин аз ҳама хубтар хоҳад буд, аз баҳри он ки ангуштон устувор истода, наҷунбад ва онҳо, яъне устухонҳои шикаста, чунон бигиранд, ки гӯи онхоро бо тахтаҳо баста бошанд.

Фасли сездарум: андар баёни шикастагии устухони паҳн ва сури

Устухони сури бо вучуди қави будан бошад, ки ба нудрат бишканад. Ин гоҳе онро ба тариқи суда шудани атроф рӯй диҳад, гоҳе ба дарозо шикафта шавад ва гоҳе баҳши дарунии он ба сӯи авдарун ровда шавад. Бошад, ки баъд аз ин гуна ҳолатҳо ннз аз кабили дард, халидан ва қарахт шудани соқу рон оризаҳое ба амал оявд, ки ба оризаҳои ҳангоми шикастани бозу ва дӯш баамалоянда наздикӣ дорад.

Ҳар гоҳ устухони паҳне, ки бартар аз думмоза аст, бишканад ва ё мушакҳои он лора-пора шаванд, кори муолаҷа душвор бигардад ва яке аз ду сури қоҳиш ёбад. Илоҷи ин чунин бошад, ки беморро бар -шосам бихобонанд ва ду марди неруманд ба кашидани ронҳо пардохта, ҳар як як рони уро бикашавд. Як [нафари дигар] аз дастҳои бемор бидорад, то барои аз худ рондан ба қасони ронкашанда дар наафтад. Ду шикастабанд андар ин ҳангом сахт ва ба таври қавӣ ҳар ду сурини ӯро молиш диҳанд, то рог бигарданд. Сипас зимод омода сохта, бар [маҳалли шикастагӣ] биниҳанд. Баъд бемор бар як чизи гӯймонанде бихобад, ки аз пораҳо ва монанди онҳо сохта шуда, дорои сахтист. Ин муолаҷа низ қариб ба он тарзест, ки бо он шонаро муолаҷа кунанд.

Ҳар гоҳ агар ин [устухон] аз сӯи сури бишканад, илоҷаш чун илоҷи шикастагии дӯш бошад. Бояд бар баста тарифизой кунанд ва рифодаҳоро ба тавре биниҳанд, ки ҳамебояд ва бояд бар ҷои паст хуб истинод дошта бошад.

Фасли чахордахум: андар баёни шикастагии рон

Ҳар гоҳ рон бишканад, ба кашидани қавию саҳт эҳтиёҷ биафтад ва сипас онро бар ҳайати табиие рост кунанд, ки аз кӯжи бари берун ва андаке фурӯрафтагии бари дарун иборат аст ва ба ҳоли дурустӣ ҳамеша бар ҳамин гуна ҳайат бувад. Ба ҳангоми шикастани васат, ё сари барсӯвин ва ё сари фурӯсӯвини [рон] он ҳолатҳоро риоя кунанд, ки андар боби бозу ёд карда шуданд ва онро ба барсӯ кашида банданд, то ҳолати ҷобачоии шикастагӣ нигоҳ дошта шавад. Гуфтаанд, ки ҳар гоҳ рон бишканад, ба сӯи пеш ва берун бозгуна шавад, зеро вай ба таб аз ин сӯ паҳншакл аст. Онро бо дастҳо, бандинаҳо ва бо намудҳои гуногуни кашидани баробар рост кунанд. Агар ши-кастагӣ андар миёнҷо бошад, як бандинаро аз барсӯи шикастагӣ ва дигарро аз фурӯсӯви он бибанданд, вале агар шикастагӣ аз миёна ба ҷ сӯ майл намуда, ба сари рон наздиктар бошад, бояд пойбандеро гирифта, миёнаи онро пашм бипечанд, то гӯштро набуррад ва ин миёнаҷои ўро бар зихор ниҳода, ду сари онро ба сӯи сари [рон] бибаранд ва ба дасти хидматгоре бидиҳанд, ки онҳоро ба фурӯсӯ бикашад. Агар шикастагӣ андар маҳалли наздик ба зону афтида бошад, мо бандинаро аз барсӯи шикастагӣ бибандем ва гӯшаҳои онро ба дасти касе бидиҳем, ки онро ба барсӯ бикашад. Зонуро низ бо бандинае устувор нигоҳ дорем, ки бар гирди он печида бошем. Мо ин андомро ба ҳоле рост кунем, ки бемор бар рӯй хобида, соки худро дароз карда бошад. Агар устухон-пораҳои халанда ҷой дошта бошанд, онҳоро бояд ба тавре рост намуд, ки борҳо ба такрор ёд кардем, вале он бахш аз онҳоро, ки бар-ҷастаанд, боистӣ берун гирифт. Аммо дигар ҷорабинихоро бояд ба тавре иҷро кард, ки андар боби муолаҷаи бозу ёд кардем.

Устухони рон андар панҷоҳ шаб устувор бигардад ва оид ба ҷи гуна нигоҳ доштани вази он бад аз овардани [боби] илочи соқ хабар хоҳем дод. Бояд андар миёни ду рон андар ин ҳолат як гӯи²⁰⁵ аз ҷӯб ва ё ягон чизи онро бар ҳоли ростии бидорад ва ба тариқаи маруф ва баробари нигоҳубин кардан аз омосу хориши падиоянда онро бисабзонанд. Ҳар гоҳ бар рон омосе ориз бигардад, он омоси қавӣ буда, зуд ба [ҳар сӯи] рон биравад. Андар ин ҳол бояд зуд ба кушодани [бандинаҳо] пардохт, то омос пароканда шуда, аз байн биравад. Пухта-ковҳои хосси он барои ту маруфанд.

Аммо колбадҳо ва ноаҳо, ки онҳо таҳ-таҳои бузурги барои бар фарози бандинаҳои печида хуб нишастан дорои фурӯрафтагӣ буда, пойро ба дарозо фаро ҳамегиранд, агар кӯтоҳ бошанд ва сокро пурра фаро нагирифта тамом шаванд, аз онҳо ғоидаи матлуб ҳосил нахоҳад шуд, вале агар (217) дароз бошанд, бемор аз онҳо ба ранҷ ояд. Аммо ба ҳангоми кӯтоҳ будан [низ] аз ранҷо-варӣ ҳолӣ нестанд. Судмандии дарозии онҳо андар он аст, ки агар

ҳаракати баҳши дурусти пой ба андозае бошад, ки хусусан андар ҳолати беҳабарӣ ва хоб ба шикастагӣ зиён ҳамерасонда бошад, андар ин сурат [новаҳои дароз] он баҳшро низ ҳаракат кардан нагузоранд. Ба ин гуна афзорҳо танҳо ҳангоми [111] шикастагии ниҳоят бузург эҳтиёҷ биафтад, вале бо вучуди ин онҳоро танҳо пеш аз омос кардани [андом] метавон ба кор бурд, зеро омос бад-ин гуна чизҳо бардошт надорад. Умуман, ин [новаҳо] як бори гарон, офату ранҷ мебо-шанд ва модом ки аз тариқи ҳилаи дигаре имконияти аз онҳо бениёз шудан бошад, набояд ба кор фармудани онҳо рағбат намуд. Аммо ҳолати истоди каси ронаш шикастабандӣ шуда бояд бар ҳамон тарзе бошад, ки ба ҳоли тандурустӣ бад-он одат кардааст: аз қабилӣ доим ҷам доштан ва ё доим дароз кардани [пой]. Он чи, ки бештар одат шудааст, ин дароз доштан бувад.

Бвдон, ки каси рон ва суриш шикаста ҳар гоҳ сиҳат шавад, кам биафтад, ки налан-гад. Агар шоҳаҳои мушакҳояш қанда шуда бошанд, [мушакҳо] нахуст фӯрӯҳишта шаванд ва сипас дарҳам оянд.

бад-он монанд сохтаеро биниҳанд, ки ҳайати

Фасли понздаҳум: андарбаёни шикастагии чашмаизону

Чашмаи зону кам биафтад, ки бишканад, кардан ва дуруштӣ [дарёфтан] ва аз тариқи вале аксар вақт кӯфта шавад. Он чиро, ки садое, ки ба ламс дарёфта ва ба гӯш шунвад андар он ориз бигардад, аз тариқи даст шавад, метавон шинохт. Ба ҳангоми

268

муолаҷаи он бояд нахуст соқро бикашанд ва сипас чашмаро ба ҷояш бидароранд.

Агар пора-пора шуда бошад, нахуст ҷамъ созанд ва сипас ҷобачо кунанд.

Фасли шонздаҳум: андар баёни шикастагии соқ

Агар устухони хурди соқ бишканад, неқфарҷомтар аз шикастагии устухони бузург бувад. Агар наи хурди забарин бишканад, майл ба сӯи берун ва ба пеш буда, роҳ рафтан ба ҳангоми он мумкин аст, вале агар наи бузурги зерин бишканад, соқ ба пас ва ба сӯи берун бигарояд. Агар ҳар ду най якҷоя бишкананд, ин аз ҳама бад буда, соқро

мумкин аст чунин ориз бигардад, ки ба ҳама сӯ майл кунад.

Бидон, ки илоҷи шикастагии соқ бар қиёси илоҷи соид ва мисли он аст, вале ҳоли соқ аз ҷиҳати инҳирофе, ки шакли табииро ориз бигардад, мисли ҳоли бозу нест, балки он рост бимонад. Бинобар ин бояд кашидани он ба тавре бошад, ки ба ҳоли ростӣ боз ояд.

Фасли ҳафтдаҳум: андарбаёни шитоланг

Шитоланг ба сабаби сахтии худ ва ба сабаби ихота будан бо паноҳдихандагон аз шикастан сахт эмин аст. Бештар чизе, ки онро ориз бигардад, ин баромадан аст ва андар баёни он суҳан гуфта шуд.

Фасли ҳаждаҳум: андар баёни пошна

Шикастагии пошна мушкил ва илоҷаш душвор аст. Аксар вақт, ки шиканад, хангоме шиканад, ки одам аз ягон ҷои баланд биафтад ва бар ҳар ду пой [бар замин] ояд. Гоҳе мумкин аст ба хангоми он кӯфтагӣ ориз бигардад ва ба изофаи он хун ба андаруни мушакҳо рехта, андар он ҷо афсурда бигардад. Ин гоҳе ба падида омадани аразҳои бузурге аз қабилӣ таб, парешонақлӣ, ларза ва ташаннучӣ пой бурда расонад. Агар ба хангоми он омоси афсурдае ба амал ояд, ки ноаён буда, сар наоварад ва тирагии пешнабудаеро падида оварда бошад, ин нишонаи бад аст ва далолат бад-он кунад, ки [пой] рӯ ба гандидан ниҳода аст. Агар омоси он намудор ва муқовиматкунанда бошад, ин беҳтар аст ва бошад, ки кафонидани он²⁰⁶ муяссар бигардад. Ҳар гоҳ шикастагии пошна бигирад, роҳ рафтани бад-он дардовар бошад, вале агар ба таври шоиста нагирад, баҳрабардорӣ аз он тамоми бекор бигардад.

Фасли нуздаҳум: ангуштони пой

Илоҷи онҳо ба хангоми шикастан ва бувад. Гоҳе шикастабанд онҳоро аз тариқи берун омадан чун илоҷи ангуштони даст бо пой зер кардан рост кунад²⁰⁷.

ФАННИ ШАШУМ

АНДАР БАЁНИ ЗАҲРҲО, КИ АЗ ПАНҶ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

МАҚОЛАИ НАХУСТИН

АНДАР БАЁНИ АСОСҲОИ ОН ЧИ, КИ АЗ ҲОЛИ ЗАҲРҲОИ ОШОМИДАШАВАНДА БИДОНАНД ВА ГУФТОРИ МУФАССАЛ ОИД БА РОҲҲОИ МУОЛАҶАИ ЗАҲРҲОЕ, КИ ЗАҲРҲОИ ҲАЙВОНӢ НЕСТАНД (218) Фасли нахустин: гуфтори ҳамагони андар баёниэхтиёт кардан аз заҳрҳои ошомидашаванда ва илоҷи онҳо
Ҳар киро бими он бошад, ки ба у заҳр хоҳанд дод, бояд аз гизоҳои таъми бисёр туруш, ё шӯр, ё тез ва ё шлрин дошта ва сер-бӯй ҳазар кунад, зеро заҳрдихандагон [аз ин роҳ таъм ва бӯи заҳри] ба дасиса диҳандаро бишкананд. Набояд ба ягон ҷое, ки дар он гумони [заҳрдихӣ] аст, ба ҳоли гуруснагии саҳт ва ё ташнагии бисёр бирафт, зеро ҳар кадом аз ин ду ҳолат ба сабаби рағбати зиёд он чизеро пинҳон бидорад, ки мебоист доништа шавад. Вале агар ба каси шикамаш аз таому шароб пур заҳр бидиҳанд, заҳро ду ориза ба амал ояд: яке ин ки [заҳр] андар миёни [ғизоҳое, ки шикамро] пур кардаанд, пинҳон бигардад; ва дуввум ин ки рағҳо [аз ғизо] пур буда, заҳр ба сӯи онҳо гузаштан натавонад. Гоҳе мумкин аст андар миёни [таомҳои хӯрда] чизе²⁰⁸ бошад, ки бо ин заҳр муҳолафат намояд. [Чунин шахсро] низ лозим аст, ки ба тариқи эътибор [ҳамеша] доруҳоеро бихӯрад, ки зиёни заҳрҳоро

бартараф кунанд. Мисоли ин масрудитус, ки судмандии он санҷидашуда аст ва ё маъҷуни гили арманӣ бувад. Анҷир бо барги судоб, чаҳормағз ва намаки нимкӯфта

ҳамчунин аст. Микдори онҳо бад-ин гуна бувад: аз судоби хушк бист бахш, аз чаҳор-мағз ду бахш, аз намак панҷ бахш бигиранд. Ҷадвор андар рондани зиёни ҳама гуна захр таъсири шигифтовар дорад ва буҳо низ ҳамин гуна аст, вале ман инро таҳқиқ накардаам, ки оё он ду ва ё як доруст. Низ, аз тухмҳои хурди шалғам яку ним дирам гирифта, бо матбух бишоманд. Судобу намак ҳам ҳамин гунаанд.

Каси ҳазаркунанда набояд ҳазар кар-данаи ҳамагӣ аз он бошад, ки каси дигар ба ӯ аз тариқи таом ва ё шароб [заҳр] хоҳад дод, зеро гоҳе ӯро на аз тариқи пиндоштаиш [заҳр диҳанд], балки ба тасодуф чунин рӯи диҳад, ки ягон чизи палиде чун чалпоса, ғундаи нешдор ва каядум андар чизи пухта-шаванда ва ё андар хумҳои шароб афтада бошад. Чаро ки бисёре аз чунбандагони зиёнкор бӯи шаробро дӯстдоранд ва ба сӯи он шитофта, гоҳе андар хумҳо афтада бимиранд ва гоҳе аз он ҷо шароб хӯрда, андар он қай кунанд. Бинобар он бояд аз чизҳои зерӣ сакф ва аз чизҳои андар зерӣ дарахтони бузург ва шохсорҳо монда эҳтиёт шуд.

Фасли дуввум: гуфтори ҳамагони андар баёни заҳрҳои ошомидашаванда
Заҳрҳо ду намуддоранд: яке он, ки бо кайфияти доштаи хеш таъсир кунад; ва дигар оне, ки бо сурат ва маҷмуи гавҳари хеш кора кунад. Намуди якум ё чун
271

харгуши дарёи хурандаи гавдонанда аст, ё чун фурбиюн афрӯзандаи гармиоваранда аст, ё чун афюн сардиоварандаи қарахткунанда аст ва ё чун мурдосанг роххри нафас-гириро андар тан бибандад. Мисоли оне, ки бо маҷмӯи гавҳари хеш кора кунад, инҳост: беш; ҳалоҳил, ки он ба гуфтаи [мардум] самғи ё беш, ё шоҳаҳои сунбул ва ё чизи дигаре мебошад; шоҳаҳои сунбул; заҳраи паланг; ва монанди инҳо. Инҳо бадтарини заҳрҳо бувад. Инчунин, бархе аз заҳрҳо ба як андоми муайян ҳамла оранд, масалан коғна бар обгах ва харгӯши дарёи бар шуш [ҳамла кунанд], вале бархе дигар чун афюн бар тамоми тан ҳамла кунад. Ҳар [заҳре], ки аз тариқи табдили мизоч, ё гандонидан ва ё ҳамла овардан бар андом бикушад, равост, ки баъд аз гузаштани муддате кора кунад, вале [заҳри] гандонанда ҳар қадар бештар андар тан бимонад, ҳамон андоза таъсираш бадтар бигардад. Саломат мондан аз он ба ҳал шудани он ва оқибатҳои он вобаста аст, ки ин [ҳалшавӣ] ё ба воситаи арак кардан ва монанди он ва ё ба воситаи илоҷи муқобили [заҳр] ба амал ояд.

Бидон, ки зиёновариҳои доруҳои қарахткунанда ба мизочҳои гарм аз як ҷиҳат заифтар ва аз як ҷиҳат қавитар аст ва кадом аз ин ду ҷиҳат ғолиб ояд, ҳукм ҳукми ӯ бошад. Яъне, аз он ҷиҳат ки мизочи гарм дил бо онҳо муқовамат меварзад, таъсирашон заифтар бошад ва аз он ҷиҳат ки гавҳари сарди гарони

онҳо аз тани гарм латифӣ ёфта, шараёнҳо бо ҳаракати қавии хеш ба ҳангоми қабз шудан онҳоро кашида бибаранд, бинобар ин зиёнварии онҳо андар танҳои гарм хусусан [ба иллати] зидди мизочи онҳо будан аз ҳама саҳттар аст. Чунин ба назар бирасад, ки андар баёни заҳрҳои гарм низ ҳамин гуфтаро бояд гуфт, зеро мизочи гарм аз тариқи рондан аз сӯи дил ва ҳал кардани қувват ба онҳо муқовамат кунад, вале шараёнҳо ба сабаби мизочи гарм онҳоро бикашанд ва боз ҳамон гуна [ҳолат] ба амал ояд. Бинобар ин Ҷолинус гуфтааст, ки қуниюн, - ба гумонам ин беш ва ё ягон заҳри қотили дигарест, - (219) инсонро бидушад, вале сорҳоро не, аз баҳри он ки андар сорҳо танҳо баъд аз гузаштани муддате ба дил бирасад ва андар ин муддат ба таъсири тан гирифта шуда, баъди ин мутаассиршавӣ ўро ҷуз ба ғизо табдил ёфтаи дигар қоре набошад, вале андар инсон ба сабаби фароҳии гузаргоҳҳо, шиддати гармӣ ва ба таври қавӣ ҳаракат кардани шараёнҳои кашанда қабл аз [мутаассир шудан] зуд бирасад. Ман меғӯям: Ин як ҷиҳати масъала аст, лекин муносабатҳои миёни қувваҳои коргару корпазир низ яке аз омилҳост, ки бояд ба назар гирифт. Аз қучо маълум аст, ки қуниюн агар имконият ёбад, нисбат ба мизочи паҳни ба таври мутлақ андар ҳайвон буда заҳр аст, то ў ба ҳоли имконият ёфтаи, чунончи нисбат ба инсон, кушанда ва ба ҳоли имконият наёфтаи, чунончи нисбат ба сор ғайри кушанда бувад? Шояд қуниюн андар қиёс ба мизочи сор заҳр набошад ва агарчи ба ғизо табдил наёбад ва мисли расиданашбадили инсон бадили оннизаба осонӣ бирасад ҳам, вале ўро накушад.

Ў гӯяд: «Бархе пиразанон андар оғоз микдори бисёр каме аз бешро бихӯранд, сипас пайваста то одат кардани табиат ва ба муқобили [беш] ҷуръат пайдо кардани он ин қорро давом диҳанд ва он ҳеҷ зиёне нарасонад». Руфус чунин ҳикоят кунад, ки қанизақонро заҳр бихӯрананд, то ки ба ёрии эшон подшоҳонро бидушанд, ки бо эшон муқомаат кунанд. Мизочи чунин [қаниза-қон] ба ҷое бирасад, ки оби даҳони эшон қонваронро бидушад ва ба оби даҳони эшон мурғон наздик наоянд.

[112] Ҷасли севвум: ҷи гуна огоҳи пайдо кардан бар намудҳои гуногуни заҳрҳо

Ғоҳе бад-онҳо аз тариқи он сифатҳои огоҳӣ пайдо кунанд, ки андар тан падида оянд. Агар ҷизе шабеҳи сӯзиш, буридан, печиши ноф ва хӯрда шудан ба амал ояд, бидонанд, ки заҳр аз қабилҳои доруҳои гарми тези тунд буда, мисоли инҳо зирних, марғи муш ва си-мобӣ кушта мебошад. Агар афрӯхтагии саҳт, дамидагии рағҳо, арақ омадан, сурхии ҷашм, тоса ва ташнагии падида оянд, ин далолат бад-он кунад, ки чунин [заҳр] танҳо ба сабаби гармии хеш заҳр аст ва мисоли он фурбиюн мебошад. Агар ҳоболудӣ, қарахтӣ ва ҳунуксармо ба амал оянд, ин далолат бад-он кунад, ки заҳр аз ҷумлаи доруҳои қарахт-қунавда аст, вале агар ҷуз афтодагии қувват,

арақи сард ва аз хуш рафтан чизи дигаре па-
272

дид наояд, пас ин аз ҷумлаи заҳрҳое бошад, ки бо маҷмӯи гавҳари хеш бар
зидди инсон бароянд ва ин бадтарини заҳрҳо бувад.

Гоҳе бад-онҳо аз тариқи бӯйҳо огоҳӣ пайдо кунанд: ё аз тариқи бӯй кардани
тамоми тан, чунончи аз тани каси афюн ошомида бӯи он ояд; ва ё аз тариқи
бӯй кардани ягон андоми тан, чунончи ба ҳангоми ошомидани заҳрҳои
уфунатоваре аз қабилӣ харгӯши дарёӣ, ақунитун ва коғна

аз даҳон буй ояд. Гоҳе бар [заҳр] аз тариқи қай овардан огоҳӣ пайдо кунанд.
Ҳар гоҳ каси заҳрхӯрда қай кунад, шубҳае нест, ки гавҳари он чи, ки бад-ӯ
додаанд, ба чашм хӯрад ва ё онро аз тариқи бӯй ва ё таъм бишиносанд.
Масалан бар мурдосанг, гач, хуни афсурда ва шири баста чашм биафтад ва
ҳамчунин афюнро бо бӯй ва харгӯши дарёӣю ғукро бо бадбӯии [шабеҳи
бадбӯии арақи инсон ва гӯшт] бишиносанд.

Фасли чаҳорум: нишонаҳои бад

Ҳар гоҳ каси заҳрхӯрдари беҳуши оғоз ёфта, чашмонаш бозгуна шаванд ва
сиёҳии онҳо нест бигардад, умеди [саломат ёфтан] нест. Агар чашмонаш
сурх ва забонаш

овезон бигарданд, низ ҳамчунин бувад. Афтодагии набз ва арақи сард далели
бад аст ва андар ин гуна ҳолат кам биафтад, ки [бемор] зинда бимонад.

Фасли панҷум: қонуни муолаҷаи касе, ки ба ӯ заҳр додаанд

[Муолаҷаро] набояд ба таъхир гузошт, балки баробари ҳис кардани [заҳр] ва
пеш аз пароканда шудани таъсири он андар тан зуд [ба муолаҷа]
бипардозанд. [Ба бемор] оби гарм, ё равғани кунҷид ва ё равғани зайтун дода,
қай оваранд ва ҳар қадар ки битавонанд, андар ин кор муболага кунанд.
Беҳтар он аст, ки андар таркиби [доруи қай] каме шибит ва бура низ
бидароянд. Гоҳе бо равғани зайтун ҳузаз ва пихи ғоз биомезанд. Он чиро, ки
аз барои қай овардани [заҳр] ва ғайри он бишоманд, агар оби бисёр ва ё
гизои бисёр бошад, низ писандида аст, аз баҳ-ри он ки агар онҳо қай
наоваранд, вале кувваи заҳрро шикаста, онро мағлуб хоҳанд сохт.

Ҳар гоҳ [бемор] ба қадри имкон қай кард, бояд шири бисёр бишомад, зеро
он зиёнвари заҳрро биппсанад ва агар бемор-ро аз он қай ояд, боке надорад.

Низ, агар ҷӯшонидаи тухми газнаро бо равғани зард бишоманд, заҳрро аз
тариқи қай ва исҳол берун ронад. Сипас бояд шир ошомид ва маска аз шир
ҳам беҳтар бошад. Ҷӯшо-нидаи тухми катон, инчунин шароби ширин бо пихи
ғудохтаи ғоз ва низ оби хокистари тоқ ҳамчунин бувад. Баъд аз қай овардан,
хусусан агар ҳис кунанд, ки (220) сӯзиш ба фӯрӯсӯ раванда аст, бояд
хуқнарезӣ намуд. Агар бетоқатӣ аз ин беш бошад, доруе ба кор бибар, ки ҳам
қай оварад ва ҳам исҳол ва аз ошомидани шир ғофил мабош. Агар тӯро
эҳтиёҷи ба [бемор] додани масалан

тарёки гили набишта ба миён ояд, чунин кун, зеро ин [дору] аз барои

рондани захр ба ғоят ёридиҳанда аст ва хусусан агар онро андар огози кор [ба бемор] бидиҳанд, ӯ захрро, чунон ки ҳаст, қай кунад.

Нусхаи оқаду мисқол донаи даҳмаст, ду мисқол гили набишта ва ду мисқол беҳи савсани осмонгунро гирифта, бо рағғани зайтун маъчун созанд. Як ошомидани он як бундуқа бувад.

Низ, аз ҳар кадоми донаи баласон, зуфои хушк, тухми шалғами даштӣ, мурчи сафед ва сиёҳ, дорфилфил, вач, анисун, фатро-солиюн, асорун, зираи кирмонӣ ва тухми банг чаҳор драхмигӣ, аз сунбул ва шукуфаи изхир панҷ драхмигӣ, аз салиха ҳаждаҳ драхмӣ ва аз ҳамомо ва заъфарон шаш драхмигӣ гирифта, бо ангубин маъчун созанд ва ба андозаи як бокдлои румӣ ба бемор биошомонанд. Гили набиштаро чунон ки ҳаст, агар бо шароб ба бемор бидиҳанд, низ ҳамин гуна таъсир кунад. Гурӯҳе гуфтаанд, ки агар [ба бемор] даст ба ҳол мурдоргии хурӯс бидиҳанд, захрро бигар-донад. Дигар чизҳое, ки низ ба бемор биошо-монанд, афшураи фаросиюн, барги най, нордин, тухми газар, гунди бедастар, фун-дук, анҷири хушк ва судоб мебошанд.

Яке аз тадбирҳои андар ин бобат сутуда ин аст, ки [ба бемор] чаҳор дирам борзади бадбӯӣ ва як дирам мурр бо шароби ширин бидиҳанд.

273

Ҳасли ҳафтум: *якбобиҳамагонии андар баёни захиҳои қямоди чи мяъдани ва чи ғайри мяъдани*

Аз чумля сянги сурх: *Чунин ҳикоят кунанд, ки аз миёни саниҷо як санги захинок буда, шабеҳи марҷон аст ва як донги он [одамро] бикӯшад. Онро аз чумлаи он захиҳои ростиние ҳясобадаанд, ки чун беш бо маҷмӯи гавҳари хеш таъсир кунанд ва гуфтаанд, ки илоҷи он чун ялоҷи беш аст. Беҳтариня дорудо аз бароя [зиёни] он подзахиҳо мебошавд.*

Симоб²⁰⁹: *Аксарияти касоне, ки симоби зиндаро биошоманд, аз он зиён набинанд, вале касеро андар ғӯшаи симоби зинда бирезанд, дарди сахт ва ошуфтаакдӣ ориз бигардад ва гоҳе ин ба ташаннуч. биан-ҷомад. [Бемор] аз он сӯ гарониш шадвд ҳяс кунад ва бошад, ки аз сабаби озор дидани [113] гавҳари мағз аз сардӣ, лапшиш ва гаро-нии [симоб] кор ба саръу сакта бикашад.*

Аммо симоби мурда ва бухор карда бошад. бад, зиёнвар ва бурранда буда, аз сабаби он аразҳое аз қабилӣ печиши ноф, печидани рӯдаҳо, рафтани хун, гаронии забон ва гаронии меъда падида оянд, ки шабеҳ ба аразҳои каси мурдосанг ошомида бувад ва ҷисми [бемор] омос намуда, пешобаш баста бигардад.

Илоҷ: **Яке** аз тадбирҳои аз барои ин ғараз хуб ин аст, ки баъд аз қайоварӣ ва дигар тадбирҳои бад-он монанд ба бемор аз доруҳо, масалан се дирам мурро бо шароб бидиҳанд ва ё ба ӯ пайдарпай оби ангубин биошомонанд. Инчунин, боистӣ аз он бо бура ҳукнарезӣ кунанд ва сипас аз паси он ба муолаҷаи сахҷ

пардохта, хукна резанд ва баробари он дилро низ бо доруҳои муштарак тақвият диҳанд. Агар симобро андар гӯшаш рехта бошанд, бояд бар як по истода, сарашро ҳар қадар, ки битавонад, ҳам намояд, хусусан бо дасти бари дигар аз ягон чиз бидорад ва ба барсӯ бичаҳад. Агар бар ҳамон бар [сарашро] бичунбонад, низ [хуб аст]. Касе, ки бо мили арзизӣ симобро бардоштан хоста, онро андар гӯш бидаро-рад, то симоб бад-он бичаспад, хато хоҳад кард, зеро агар симоб андар он ҷой ва наздик-тар аз он бошад, ба ҷуз алвонҷ хӯрдану ҷаҳидан дигар ба ҳеҷ чиз эҳтиёҷ нест, вале агар фурутар аз он ҷой бошад, ин гуна мил суде надорад ва бад-он ҷой нахоҳад расад.

Мурдосанг вя сунешӣ яриз: Каси мурдосанг ошомидаро чунинориз бигардад, ки танаш биомосад, забонаш гарон бигардад ва аз сабаби он пешобу бирозаш баста гарданд. Бошад, ки бироз банднагар-дад, балки ба гоят бишавад. [Бемор] авдар меъда ва рӯдагони хеш гаронӣ дарёбад ва дагто бошад, кирӯдаирост берун оядва кор ба сахҷ бирасад. Андар бахшҳоя барсӯвин дамиш ба амал ояд ва андар шикамаш чизе чун гуддаи санггардида барояд. Рангаш арзизӣ бигардад, нафас танг шавад ва бошад, ки ба ихтиноқ гирифтӣ ояд. Гоҳе баробари инӯро аразҳои иловус падвд оявд ва ранги тан чун ранги сурб бигардад. Сунешӣ арзиз низ ҳаман гуна бувад.

Илоҷ: Бояд зуд [ба муолаҷа] шитофта, ба тадбирҳои муштарак аз қабилӣ қайоварӣ бипардозанд. Бояд [қай] бо чизе оварда шавад, ки хусусияти суддакушӣ низ дошта бошад. Мисоли ин ҷӯшонидаи тухми карафс, анҷир, шибит ва бура бувад. Бояд [ба бемор] се дирам мурро бо шароб, ё сунбу-ли румиро бо саргини кабӯтари хонагӣ ва шароб бидиҳанд ва ин илоҷи бағоят хуб аст. Ё ба ӯ (222) афсинтину зуфо, ё тухми карафс ва ё хусусан мурч бишомонад ва ҳамаи инҳоро бо шароб [бидиҳанд]. Ё як дирам мурр ва ним дирам мурч [бидиҳанд], то бемор арақ кунад ва [сипас] ба ӯ шаш қирот маҳмударо бо оби ангубин бишомонанд. Ғизое, ки бояд пайваста бихӯрад, исфедбӯе аст, ки аз гӯшти барра сохта бошанд. Нишонаи беҳ шуданаш ин аст, ки табиат бикушояд ва пешоб ояд. Умуман, ба доруҳои суддакушое эҳтиёҷ бошад, ки арақ оваранд, пешоб битозонанд ва исҳол оваранд.

Сафед: Каси ошомандаи онро чунин ориз бигардад, ки забонаш сафед шавад, андомҳояш сусти бигарданд, сурфа ва ҳука-каш шиддат ёбанд, ақлаш ошуфта бигардад, тан ва мағзаш сард шуда, бихуш-канд ва [бемор] аз хуш бишавад. Бошад, ки андар гулӯаш тундӣ ҳис кунад, андар забонча ва забони худ дурушті ва хушкӣ, андар шикамаш печидагӣ, андар меъдааш сӯзиш, авдардилдари, андарсариустухон-ҳои пахлу кашидагӣ ва андар нафаси худ тангӣ дарёбад. Гоҳе мумкин аст ин ба хунок

бикашад ва ранги танаш сафед бигардад. Бошад, ки ӯро пешоби сиёҳ ва хунӣ

ояд.

Илоҷ: [Илоҷи ин] мисли илоҷи мурдосанг аст. Ба [бемор] маҳмуда бо оби ангубин ва доруҳои пешобтозонанда бидиҳанд, ҳуқна бирезанд ва ўро хоб рафта нагузоранд. Аз ҷумлаи чизҳое, ки андар [таркиби доруҳои] қайоварандаи он бидароянд, инҳост: равғани бобунаи говчашм; равғани савсан; ва равғани наргис. Андар таркиби доруҳои он самғи олу ва дуводими²¹⁰ (оби сурхи) сафедор бидароянд. Низ яке аз тадбирҳои ўро судбахш ин аст, ки кунҷидро каф-каф хоида, бихўрад ва аз болояш тило биошад.

Гач: Аз гач низ он чизе ориз бигардад, ки аз сафеда ориз гардад, лекин [беморро] хуноқи саҳт бигирад. Бояд онро чун илоҷи сафеда ва илоҷи саморуғи футр муолаҷа намуд. Сипас [ба бемор] луобҳои часпаки-оваранда ва ошомҳои нарм бидиҳанд, то баъди нармсозии ёдшуда дуруштии гулӯ биарад. Ба исҳол овардан бо маҳмуда ва ғайри он эҳтиёҷ биафтад ва исҳолро якчанд бор такрор кунанд. Агар аз он саҳҷ ба амал ояд, онро бо дармонҳои саҳҷ муолаҷа кунанд. Яке аз чизҳое, ки аз барои гач ёд кардаанд, хокистари наваҳои тоқ бо ҳошо мебошад.

Шангарф ва марғи муш: Аз инҳо оризаҳое чун оризаҳои симоби кушта падида оянд, лекин бошад, ки аз сабаби марғи муш исҳоли бисёре ба амал ояд ва ин беҳтарини нишонаҳои ўст. Илоҷи ин низ айнаи он илоҷ аст ва сипас ошомҳои равғани ва пихҳои нарм истеъмол кунанд.

Сўнеши оҳан ва рими он: Аз сабаби он андар шикам дарди саҳт, андар даҳон хушкӣ ва [умуман] афрўхтагӣ рўй дода, сардари голиб ояд.

Илоҷ: Ба бемор [нахуст] ҳамроҳи ягон чизи саҳт исҳоловар шир бидиҳанд ва сипас равғани зард ва маска бидиҳанд, то ки он ҳолатҳо таскин ёбанд. Бар сари ҷунин [беморон] пайваста равғани гул, равғани бунафша ва равғани беда бо сирко шикаста бирезанд. Гоҳе ба каси [сўнеши оҳан] ошомида поре макнотис бидиҳанд, то оҳани авдар ў парокандашударо ҷамъ созад ва сипас аз болои он доруҳои исҳолова-рандаи ёдшударо ба қор баранд. Гоҳе аз ин ба ў ҳар рўзе як дирамӣ бидиҳанд ва баъд

агар [заҳр] фуру рафта бошад, [ба бемор] обгўшти сарравғани лағжонава бо равғани гов бидиҳанд, дам кашад, то онро ба исҳол оварад ва ё агар ҳанўз андар меъда боқӣ бошад, қай оваранд.

Оҳак ва зирних: Ҳар киро аз ҳар дуи инҳо биошомонанд, ўро печиши ноф ва реши рўда падида оянд, вале касеро, ки зирнихи бухоркарда дода бошанд, аз ин қариб он чизе ориз бигардад. ки аз марғи муш ориз бигардад ва гоҳе мумкин аст сурфаи дардовар ба амал ояд. Ҳар киро танҳо оҳак дода бошанд, ўро хушкӣ даҳон, дарди меъда, ба саҳтӣ омадани пешоб ва шикамрави хунӣ падида ояд. Гоҳе аз сабаби он дасту пойҳо сард бигарданд ва беҳушӣ рўй диҳад ва бошад, ки забон бихушқад (223) ва хуноқ ориз бигардад.

Илоҷ: Нахуст аз он тадбире оғоз кунанд, ки лозим аст, сипас [ба бемор] оби гарм бо гулоб ва ё бо равған бидиҳанд, то ки қай кунад. Баъд чӯшонидаи тухми катон, ё чӯшонидаи гуринҷ, ё чӯшонидаи тара-тезакро [алоҳида] ва ё якҷоя ва инчунин афшураи панираки бўстони́ро бо оби ангубин ба кор бибаранд. Пайваста ба бемор шир, луобҳо, чизҳои часпак ва равғанӣ, шӯрбоҳои равғанӣ ва хусусан бо панирак бидиҳанд. Агар ўро сурфа пади́д ояд, онро бо [чизҳои] нармиоваравда муола-ҷа кунанд. Илочи оҳак низ қай овардан, ҳукнаҳо рехтан ва равғанфизоию нармсозӣ бувад. Илочи он бо илочи коғна наздик аст. Яке аз тадбирҳое, ки андар бобати он ёд кардаанд, чунин аст: пешоби хар ва талҳаи оҳуро гирифта, аз онҳо ба қадри ду донг бо оби гарм ба бемор бидиҳанд, бишомад.

Собуноба: Ҳоли ин ба ҳоли оҳак ва зирних наздик аст ва илоҷаш чун илоҷи онҳо бувад.

Зог ва замҷ: Аз ошомидани инҳо сурфаи саҳт барҳоста, оқибат ба сил бикашад.

Илоҷ: Шири хар, маска, шакар, шаробҳои зуфогӣ ва монанди инҳо бишоманд.

Андар баёни бар ноши́то оби сард ошомидан: Аз ошомидани он бар ноши́то, ё баъди гармоба ва ё баъди ҷимоъ бими табаҳ шудани мизоҷ ва пади́д омадани истиско́ст.

Илоҷ: [Илочи он] доруи куркум, доруи лок ва монанди инҳост. Гоҳе мумкин аст шароби холисе кифоят кунад, ки аз болои он бишоманд.

276

Фасли ҳаштум: як боби ҳамағони андар баёни заҳрҳои наботӣ

Беш: Ин бадтарини заҳрҳост ва каси ошомидаи онро лабҳо ва забон биомосанд, чашмҳо бичаҳанд, пай дар пай гижа ва беҳушӣ рӯй диҳанд ва соқҳояш аз кор монанд. [Беш] бад аст ва касе, ки аз он раҳой ёбад, кам биафтад, ки бидуни гирифтор шудан ба диққ ва ё сил раҳой ёбад. Гоҳе аз бўи он саръ пади́д ояд. Тирҳоро бо афшураи он об диҳанд ва ба ҳар касе, ки онҳо бирасанд, ўро зуд ҳалок кунанд.

Илоҷ: Бояд зуд шитофта, каси [беш] ошомидаро бо чӯшонидаи тухми шалғам қай биоваранд. Ба ў пай дар пай тило ва равғани гов бишомонанд ва низ чӯшонидаи қишрҳои булут бо ҳамр бидиҳанд. Сипас, дармонҳои асосии он аз подзаҳр, доруи мушк, ҷадвор ва бухо иборатанд. Гоҳе тарёки бузург низ то андозае суд бахшад. Яке аз чизҳои бисёр хуб ин аст, ки [ба бемор] мушкро бо совидаи подзаҳр ва ё як дирам доруи мушкро бо як қирот мушк бидиҳанд. Гурӯҳе чунин тасдиқ кунанд, ки беҳи кабар подзаҳри беш аст. Ҳамаи подзаҳрҳо ва хусусан оне, ки шабеҳи замҷ буда, мисли нахҳои мурдосангнаҳдорад, аз барои [беш] хубанд. Як ҷонваре, ки «бешмуш» ном

дорад, мушест, ки агар микдоре аз онро бихӯранд, бо беш муқовамат варзида, [114] таъсири онро бибарад.

Шоҳаҳои сунбул: Ҳар ки онро биошо-мад, ўро нишонаҳои сарсом падида оянд, забон сиёҳ бигардад ва аз роҳи пешоб чакра-чакра хун бичакад.

Илоҷ: Баъд аз илоҷи муштарақ аз қабилӣ қайоварӣ бо оби ҷав, равғани нимгарми гул ва ғайра бояд [ба бемор] як мисқол кофурро андар як уқия оби гул афканда, бидиҳанд, бояд ҷигар ва дили ўро бо зимодҳои саҳт сардиоварандаи бо кофуру сандал омехта зимод кунанд. Ба ў масалан писти себи туруш ва писти ҷавро бо оби барф андар гулоб карда бидиҳанд, афшураи анори туруш, афшураи бодранг, тарбузи раққӣ, оби ҷав ва оби ангири сағак ва инчунин дӯғи туруш биошомонанд.

Қунийон: Ин доруест, ки маро маълум нест ва аз тариқи ҳадсу гумон гумон мекунам, ин чизе бошад, ки шабеҳи беш аст. Нишонаҳои хосси ин дору чунин аст: гуфта-анд, ки ҳар кӣ онро биошомад, ўро сӯзиши шикам, ҳукак, беҳушӣ, зард шудани тамоми рӯй ва хусусан лабҳо рӯй диҳанд, нафасаш сарду бадбӯӣ бигардад, танааш тар ва қарахт шавад, баъд аз саргаронӣ ақлаш ошуфта бигардад, (224) набзаш хурд ва канда-канда шавад, арақи сард оврад, таб кунад ва бимирад. Илоҷи он чун илоҷи беш бувад.

Фасли нухум: якчанддорухоизаҳроки гарм

Фурбийон: Аз ин тосаи саҳт ва афрухтаги ориз бигардад, сӯзиши шикам ва ҳукак падвд оянд ва бошад, ки ба сабаби он шикам ба ифрот биравад.

Илоҷ: Бояд нахуст қай овард ва сипас сардифизоӣ намуд. [Ба бемор] ба зӯр равғани зард ва маска бидиҳанд ва баъд чун илоҷи шоҳаҳои сунбул муолаҷа кунанд. Бигзор [бемор] пайваста оби анори нордон, оби себи нордон ва оби дӯғ [биошомад].

Ширҳои исфидакширо: Инҳо ҳафт навъ буда, андар [Китоби] дорухои сода баршу-мурда шуданд²¹¹. Хусусан аз шири шибрам, шири истабрак ва шири лоғина ҳамчунон исҳол ва сӯзиши саҳте ба амал ояд, ки аз фурбийон ба амал хоҳад омад. Бояд қуввати онҳоро бо дӯғ, равғани зард ва маска шикаст ва аразҳои аз онҳо оризшуда, маса-лан исҳоли хун ва ё пешоби хуниро бо он дорухое муолаҷа намуд, ки андар боби худ ёд шудаанд. Гуфтаанд, ки ду дирам аз шири шибрам одамро бикушад ва илоҷи он бо барфоб оббозӣ кардан бувад. Шири иста-брак бошад се дирам аз он авдар миёни ду рӯз одамро бикушад ва ҷигарро пора-пора кунад. Илоҷи ин низ мисли илоҷи ҳамон аст.

Маҳмуда: Як ошомидани кушавда аз он ду дирамсанг аст ва ҳолатҳои ин низ ба он чи ки ёд кардам, наздикӣ доранд. Бояд зиёни онро бо дӯғ, писти себ, рубби биҳӣ, рубби чуқурӣ ва тутум шикаст.

Мозариюн ва хомолован: Як ошомидани марговари он ду дирам буда, аз он қай ва исҳоли ба ифрот ба амал ояд. Сиёҳи онро, ки «хомолован» хонанд,

бештар қаттол аст ва аз он сӯзиши сахти андомҳои дарунӣ, дарди тамоми тан, хориш ва ҳукак падида оянд ва сипас қай балғамӣ ва кафкӣ
277

ба амал омада, баъд аз он ҳол ба кузоз бикашад ва овоз биравад.

Илоҷ: Ночор бояд ба бемор думодум шири навдӯшида ва равғани гов бидиҳанд ва низ гулоб бишомонанд, то ин зиёни онро бишканад. Агар бадбахтӣ аз ин ҳам бузур-гтар бошад, аз додани тарёк, масрудитус ва доруи гили набишта [ба бемор] чора нест. Ҳар гоҳ [зиёни он] таскин ёбад, баъд аз он [ба бемор] якчанд рӯз сикангубин ва коснӣ бидиҳанд, то ки бадмизочӣ биравад.

Харзаҳра: Ҳарзаҳра агар ба микдори зиёд бошад, одамон ва чаҳорпоёнро бику-шад ва қайи он тосаи сахт, қайиши шикам ва афрӯхтагии сахт ба амал оварад. Вай гарми хушк, сӯзишоваранда ва бурранда бувад. Оё, ки андар он харзаҳра бирӯяд, бад аст. Агар аз ошомидани ин гуна [об] чора набошад, бояд онро тақир кунанд ва ё бо ширинивориҳо биомезанд.

Илоҷ: Бояд чӯшонидаи ҳулба ва хурмои сихриз²¹² ба кор бибаранд, ки он бисёр аҷиб аст. Тухми панҷангушт ва ҳуди панҷангушт ва [инчунин] чӯшонидаи он тарёки [харзаҳра] мебошад. Анҷир бо ангубин, шакар, гулоб ва ҳамаи ширинивориҳо ва рубби ангур хубанд. Бо вучуди ин аз [истеъ-моли] чизҳои равғаннок ва часпаке чора нест, ки онҳоро борҳо донистӣ ва аз паси онҳо ногузир бояд ҳуқнаҳо ба кор бурд.

Балозур: Аз балозур порашавии гулӯ ва андарун ва афрӯхтагии бемориҳои сахт падида оянд ва бошад, ки бархе аз андомҳо аз кор бимонанд. Агар аз он бираҳанд ҳам, вале ба сабаби савдори сӯхтанаш васваса аз худ боқӣ бимонад. Микдори қушандаи он ду мисқол аст ва гоҳе бархе аз одамонро, ки хусусан агар бо гавз хӯрда бошанд, ба ҳосият зиён нарасонад. Ман касеро дидам, ки онро бо гавз хуб хонд, вале аз он ҳеҷ ранҷе ба ӯ нарасид.

Илоҷ: Ба бемор равғани бодом, равғани кунҷид, маска, равғани зард, шири нав-дӯшида, шӯрбоҳои серравған ва он қай, ки ба ҳамин равиш аст, бидиҳанд, то ки сӯзишу печиш таскин ёбад, сипас ба ӯ дӯғи говии бо барф сардкарда, равғани сардкардаи бунафша, оби қайи сардгардонида ва обҳои сардгардонидаи меваҳоро бишомонанд ва ба тарзи сарсом муолаҷа кунанд. Яке аз чиз-ҳое, ки бо он вайро муолаҷа кунанд, чилғӯза мебошад ва гавз бошад, подзаҳри ӯст.

(225) **Қабикаҷ:** Ин низ яке аз чизҳост, ки бо тезии худ бикушад. Илоҷи он мисли илоҷи балозур буда, равғанҳо барои [дафъи] зиёни он яке аз созгортарин чизҳост.

Мавизак: Аразҳо ва илоҷи ин чун аразҳо ва илоҷи қогна аст ва мо онро баъд ёд хоҳем кард.

Судрби даштӣ: Каси ошомидаи онро барҷастани чашм ва сӯзишу афрӯхтагии сахт рӯй диҳанд.

Илоҷ: Бояд нахуст бо оби гарм ва равға-ни зайтун қай оваранд ва сипас бо илочи хар-заҳра ва монанди он онро муолаҷа кунанд.

Софсиё: Ин самғи судоби кӯҳист ва мазаи он гоҳе мазаи райҳони кӯҳиро монад ва он тез бувад. Аз ошомидани он хар чи, ки аз ду роҳ ҳамеояд, баста бигардад, забон варам кунад, қарокуру дамиш падида оянд, гулӯю меъда бисӯзанд, чашмон берун бичаҳанд, рӯй сурх бигардад ва бошад, ки аз тезии он андар тан махмалак барояд. Бисёр бошад, ки ба беҳушӣ ва хурд гарди-дани нафас бибарад.

Илоҷ: [Илоҷаш] он бошад, ки зуд ба қай овардан бипардозанд ва баъд аз он ба бемор шир, р_авғани зард, маска ва оби ҷав биди-ҳанд. Ёро [бифармоянд], то бо равғани гул ва шири навдӯшида гарғара кунад. Ба ӯ си-кангубин ва оби афсинтин таркарда биошо-монавд. Аз чумлаи чизҳое, ки ба наздики [пи-зишкон] ҳамчун подзаҳри [софсиё] маъруф аст, инҳост: тухми [афсинтин]; сақизи хин-ҷак; беҳи ангудон; ва ҷӯшонидани овешан. Низ, гунди бедастар бо сиркои гармкарда ва ё бо ангубинро номбар кардаанд. Ин шояд ба тариқи хосиятӣ ва ё ба тариқи бо таҳдил рондани [заҳр] аз тан [подзаҳр] бошад. Аммо ба зоҳири-зарурат сардифизой аз ҳама соз-гортар аст.

Ҷаброҳанг: Аразҳо ва илочи он мисли аразҳо ва илочи кундуша ва харбақи сиёҳ бувад.

Данди чинӣ: Аз сабаби он исҳоли ниҳоят сахт ба амал ояд.

Илоҷ: Агар имконият бошад, бояд қай овард ва бо пай дар пай додани шир ва маска ва ё додани дӯғ ба [бемор] қувваи онро шикаст. Низ ба боз доштани исҳол машғул шаванд. Гоҳе аз барои зиёни он ва боз доштани исҳоли он аз тарёк кӯмак бигаранд.

Кундуша, харбақи сафед, артанисо, афшураи хиёри даштӣ, як намуди сиёҳдона,

278

ки бад аст ва ғориқуни сиёҳ: Кундуша сахт маниши гаштан оварад ва гоҳе ба сабаби он хуноқ ба амал ояд. Артанисо ва харбақи сафед низ ҳамин гунаанд ва онҳо ҳам маниши гаштан ва ҳам қай оваранд. Гоҳе онҳо чизеро ҷамъ созанд, ки ронда нашавад, балки гузашта аз ин хуноқ падида оваранд ва бошад, ки исҳол биангезанд. Ҳамаи инҳо ва хусусан харбақи сафед ва ғориқуни сиёҳ, ки аз чихати таъсир ба ҳам сахт монанданд, одамро оқибат ба беҳушӣ, афтидани қувват, арақи сард овардан ва ташаннуҷ гирифтор кунанд. Ҷолинус гуфтааст, ки набзи каси харбақи сафед ошомида андар оғоз паҳн, канда-канда, ниҳоят заиф ва ниҳоят охиста бигардад, аз баҳри он ки гармии модарзодӣ андар зери моддаи бисёре, ки қувваи дору яқбора ба онҳо расида аст, дамгир шавад ва табиат аз ӯҳдаи рондани он баромадан

натавонад, вале ҳар гоҳ бемор ба қай овар-дан оғоз кунад, [115] набзро ба сабаби зери фишор қарор гирифтани қувваи дарунӣ ноҳамвории бенизоми рӯй диҳад. Ҳар гоҳ он ба низом омада, бисёр ҳамвор бигардад, пас ҳоли бемор рӯ ба беҳӣ ниҳода бошад, вале агар на рӯ ба беҳӣ, балки ба ҳукак ва ташан-нуч ниҳад, андар ин ҳол набз заиф шуда, ноҳамвор ва саҳт думодум ояд. Ҳар гоҳ бе-морро ихтинок падида ояд, оҳиста бигардад ва гоҳе ба сабаби рутубат ба шакли мавҷӣ ояд. Харбақ яке аз чизҳоест, ки сағҳоро бикушад.

Илоҷ: Бояд зуд ба гардонидани он бо ёрии он чизҳое бипардозанд, ки медонӣ ва ё аз та-риқи ҳуқнаи қавие мисли пиҳи ҳанзал [ғав-хари] зиёноварандаи онро ба фӯрӯсӯ бикашанд. Сипас ихтинокро бо он чизҳое муолаҷа кунанд, ки андар боби саморуғи футр ёд шудаанд. Агар андар оғоз қай ова-ранд ва қай кам буда, чандон бисёр наояд, бояд шиками ўро бо оби нимгарм пур карда, сипас қай оваранд ва баъд ин корро аз нав такрор кунанд. Агар ташаннуч ориз бигар-дад, ба бемор шир ва рағани зарди бисёр бидиҳанд, бар пайвандгоҳҳояш мумрав-ғанҳои нарм бимоланд, пайваста обзани мӯътадил ба кор бибаранд ва (226) бо илоҷҳои ташаннучи хушк муолаҷа кунанд.

Харбақи сиёҳ: Аз ин исҳоли бисёр ва саҳт ва ихтинок падида оянд ва агар аз он ду дирам биошоманд, ташаннуч оварда, бикушад. Пеш аз ин ҳафакон, сӯзиши забон ва

газидани он, оруғи бисёр ва дамиш ба амал оянд ва сипас каси ошомвдаи онро ташаннуч ва раъша рӯй дода, бимирад.

Илоҷ: Қувваи инро низ бо он чизҳое бишикананд, ки донистӣ ва ба бемор бо шароб афсинтин бидиҳанд. Ё аз зира, анисун, гунди бедастар ва сунбул бахшҳои баробар гирифта, ба қадри ду дирам аз инҳоро бо шароб ба бемор бидиҳанд. Аз барои дамиш пораи гармкарда ва он василаҳои гармибандии бод пароканда-кунандаеро биниҳанд, ки бароят маълуманд. Сипас ба бемор панири тару тоза бо ангубин, рағани зарди тоза, шӯрбоҳои серравған, шароби ширин ва шароби бисёр омехта бидиҳанд. Агар аз сабаби он ташаннуч ба амал ояд, он кореро кунанд, ки андар боби харбақи сафед ёд шуд. Агар исҳол оварданаш ба ифрот бошад. [беморро] андар оби сард нишонанд ва ба ў руббҳо ва доруҳои исҳолбанданда бидиҳанд.

Кирмдона: Аз ошомидани ду дирами он хориш ва омос падида омада, бикушад. Илоҷи он чун илоҷи фурбиюн бувад.

Додӣ: Агар аз ин бисёр [бихӯранд], бику-шад. Илоҷаш он чизҳое бошад, ки қай ва исҳол оваранд ва низ ширҳо ва [ғизоҳои] рағаниро ба тавре [ба кор бибаранд], ки донистӣ.

Кунҷораи кунҷид ва беданҷир: Гуфта-анд, ки ниҳоят саҳт фишурдашудаи ин ду [кунҷора] захри қотил аст ва илоҷи он илоҷҳои муштарақ бувад.

Гунди бедастар: Агар мазаи гунди бедастар бигардад, аз он аразҳои барсоми гарм бо зубҳа падида оянд ва хусусан [навӣ] сиёҳи бадбӯӣ ва ё хокистари ба

сиёҳӣ гарояндаи он андар як рӯз бикушад.

Илоҷ: Бояд аз барои он бо оби шибит, ё пудина, ё сапистону ангубин ва ё бо тило қай биоваранд. Сипас, ба бемор аз туруши-ҳо масалан турушаи турунҷ, руббҳои меваҳои туруш, сиркои хамрии танҳо, дӯғи говӣ ва афшураи себ бидиҳанд. Шири ҳар бағоят хуб аст.

Унсули даштӣ: Гоҳе аз хӯрдани он ва аз микдори бисёри хуби он низ решҳои рӯдагон ва ҷӯйҳои ҷигар ба амал оянд ва пеш аз ин печиши ноф ва [дарди] пора-пораҷавӣ рӯй диҳанд.

Илоҷ: Ҳар гоҳчунин ориз бигардад, бояд зуд ба бемор ширеро дод, ки бо оҳанпораи

279

тафсонда пухта бошанд ва зардии хояи бо сирко ҷӯшонида, хоқаҳои аз тухмиҳо омода сохта, мақлиёсо ва монанди инҳо бидиҳанд.

«Гургкуш» ва «палангкуш»: Ҳар кӣ аз ин ду бихӯрад, андар ком, забонча, сурхной ва нои шуши ӯ тундӣ ва хушкӣ бо омос падида оянд, аз даҳонаш бухори дудӣ бархезад ва ҳол ба ҷое бирасад, ки забонаш бигирад, гижгоҳиҳояш паридан гиранд ва сипас раъшаву ташаннуҷ ва тирагии рангу ихтиноқ ба амал оянд. Ба изофаи ин андар шикам қароқур ва бодҳои бисёр падида оянд. Касе, ки «палангкуш» ошонида бошад, ҳар бор аз ҷой бархестан бихоҳад, садар ва торик задани чашм рӯй диҳанд ва баробари ин чашмонаш об бигиранд ва синааш гарон бигардад. «Палангкуш» андар замини Ҳерақла ва ҷойҳои дигар бирӯяд ва он талхмаза ва бадбӯӣ бувад.

Илоҷ: Зуд бо чизе қай овар, ки худ медонӣ, сипас ҳуқна бирез ва баъд аз он ба бемор масалан саътари кӯҳӣ, фаросиюн, судоб, афсинтин, дерманаи арманӣ бо шароб ва камофитусро низ бо шароб бидеҳ. Ё (227) ба андозаи яку ним дирам равғани баласонро андар шароб карда, ба ӯ биошомон. Беҳтарин шароб онест, ки андар вай оҳан, ё сим ва ё зарро хомӯш карда бошанд. Худи рими оҳан ва [инчунин] панирмояҳои ҳайвонӣ ва хусусан панирмояи гавазн, оҳу ва бузгола хубанд. Сипас шӯрбоҳои серравған [бидиҳанд].

Озодарахт: Барги он ҷаҳорпоёнро бикушад ва ҷӯбаш низ гоҳе чунин бувад.

Йлоҷ: [Илоҷи] ин илоҷи муштарақ буда, ба илоҷи харзаҳра наздик аст.

Пӯсти гуринҷ: Ба гуфтаи пешиниёни аввал ҳар кӣ пӯсти гуринҷро биошомад, худи ҳамон замон даҳон ва забонаш ба дард оянд, забонаш варам кунад ва сипас дард то ба сурхноӣ меъда ва рӯдагон расида, тамоми танаш афрӯхта бигардад. Эшон инро аз ҷумлаи заҳрҳо шуморидаанд.

Илоҷ: Инро мисли коғнаҳо муолаҷа кунанд ва равғане, ки ба бемор биошомонанд, боистӣ андар он бихӣ ҷӯшонида бошанд.

Тухми газна: Аз ин чунин оризае падида ояд, ки аз унсул падида ояд. Низ, аз он гоҳе сурфаи қавӣ рӯй диҳад. Илоҷи он чун илоҷи унсул аст, вале

сурфаашро бо доруҳои нармиоварандае аз қабилӣ шароби бунафша
280

бо оби чав ва ё дигар доруҳои сурфа муо-лача кунанд.

Турбиди бади зард ва сиёҳ: Аз ин низ аразҳое чун аразҳои харбаки сиёҳ ва гори-қуни сиёҳ падида оянд ва илоҷаш чун илоҷи онҳо бувад. Он чи, ки хосси ин аст, ба бемор чуръа-чуръа рағғани бодомӣ бисёр додан мебошад.

Сордунӣюн²¹³: Ман на табиати ин дору ва на илоҷи онро, ба ҷуз илоҷи муштарақ, намедонам. Ба гумонам ин аз ҷумлаи [доруҳои] тез аст, вале низ аз эҳтимол дур нест, ки аз ҷумлаи ғайри тезҳо бошад. Ба гуфтаи мардумон ин доруест, ки аз сабаби он ошӯфтаақлӣ ва азҳамкашидагӣ ориз бигарданд ва ҳатто аз лабро кашидани он ҳолате шабеҳ ба хандидан падида ояд. Бад[^] ин сабаб ҷунониҳо масал зада, гӯянд: «У хандаи сордунӣ кунанд»²¹⁴.

Илоҷ: [Илоҷи он] илоҷҳои муштарақ аст ва бархе аз мардумон гуфтаанд, ки бояд каси ошомидани онро қай овард ва баъд аз он ба ӯ оби ангубин дод. Ошомидани шир, танро бо рағғанҳои гармиоваранда рағған кардан, ба кор бурдани обзани гарм, молиш додан ва доруҳои бартарафкунандаи ташаннуҷи палид [ҳама] ӯро судманд бошанд.

Туниюн²¹⁵: Табъ ва илоҷи ин низ маро маълум нестанд. Ба гумонам аз ҷумлаи [доруҳои] тез аст ва аз ҷумлаи доруҳои ғайри тез буданаш низ аз эҳтимол дур нест. Гуфтаанд, ки ин [дору] андар лабу забон фалағмунӣ ва [инҷунин] девонагӣ, васваса ва афтодагии набз ба амал оварад.

Мағзҳои тезгаштаи[донаҳои растаниҳо]: Ҳолатҳо ва илоҷи инҳо ба он чое наздиканд, ки авдар бобати унсул ва газна ёд карда шуд. Хусусан руббҳои мевагӣ, масалан рубби гӯраи ангур, чуқурӣ ва себ [аз барои онҳо судманданд]. Аз сабаби онҳо маниши гаштан, беҳушӣ ва тоса ориз бигарданд. Мисоли ин гуна мағзҳо чормағз, донаи зардолу, норгил ва бодом мебошад.

Шароби холисе, ки ба ноширо ошомидани бошанд: Бисёр бошад, ки аз он хуноқ, дардҳо ва афрӯхтагӣ ба амал оянд ва ин хусусан ҳангоме бошад, ки баъд аз варзишу монда шудан [бишоманд] ва хусусан шароб ситабри ширин бошад.

Илоҷ: Агар воҷиб ояд, аз тариқи рағ задан ва исҳол овардан истифода ба амал оваранд ва қай агар муяссар бигардад, он

беҳтарин дору бувад. Сипас, мизочро бо оби сард, оби ҷави сард, оби дӯғи маска баргирифта, оби меваҳо, қурсҳои кофур ва монанди он сард бигардонанд.

(228) Ангубини бад: Аксар вақт ҷунин [ангубинро] аз кишвари Иракдӣ²¹⁶ оваранд ва он ангубини тез буда, аз бӯидани он аразҳои баде шабеҳ ба аразҳои унсул, газна ва монаҷпи инҳо ориз бигарданд. Аз бӯидани он касро беҳушӣ рӯй диҳад ва арақи сард ояд. Аз миёни [намудҳои] ангубин як намуди

дигари бадест, ки ҳукми он аз ҷиҳати аразҳо ва муолаҷа чун ҳукми шавкарон бувад.

Илоҷ: [116]Судоб,моҳишӯрвашаробе

бихуранд, ки «унумоли»²¹⁷ ном дорад. Бояд [инҳоро] пайваста бихӯранд ва ҳар қадар, ки битавонанд, қай оваранд.

Мавизаки асалӣ:..Ҳар кӣ мавизаки асалӣ бишомад, ўро андар шикам қарокур ва аз ғайри дарунравӣ печиши ноф ва ғиҷа ориз бигарданд.

Илоҷ: Бояд ба бемор об ва ангубин дода, ба воситаи онҳо қай оваранд ва ҳуқнаи нарм бирезанд. Уро ошомидани афсинтин бо ҳамри бисёр ва сикангубин судманд аст. Он чи, ки хосси ин аст, ҷӯшонидани таратезак, инчунин сунбул бо гунди бедасгар ва мурҷ мебошад. Бо оби гарм ва сирко гармибандӣ кунанд.

Фасли даҳум: андарбаёнимачмуъи доруҳои наботиҳои заҳрноки сард

Афюн: Каси афюн ошомидаро андомҳои атрофӣ қарахт ва сард бигарданд, бихоранд ва аз онҳо бӯи афюн ояд, ғиҷа, ҳуқак, торик шудани чашм, тангии гулӯю нафас ва хур-дии он²¹⁸, тирагии андомҳои атрофӣ, зардии лабу рӯй, ба зӯр оруғ задан, ҳоболудӣ, ги-рифтагии забон ва фӯрӯ рафтани чашмон рӯй диҳавд ва сипас ин ҳол ба кузози ҳафа-кунанда, арақи сард, нафаси сард ва марғ бианҷомад. Бархе аз сабабҳои марговарии он чунин аст: хунро ба ҳадде ситабр бигар-донад, ки он ҷорӣ шудан натавонад; рӯхро сард созад; ва афзорҳои нафасгириро та-шаннуч оварад. Як ошомидани марговари он ду дирам буда, ин миқдорро хусусан агар бо шароб бидиҳанд, андар ду рӯз бикӯшад, аз баҳри он ки ба сабаби шароб бештар қора кунад, вале агар шароб ба андозае бошад, ки бо [афюн] бикӯшад ва ё агар андар бадан-ҳои гарм [биафтад, чунин нахоҳад буд], чунки ин гуна тан бо ӯ саҳт зиддият нишон бидиҳад ва онро зуд бигузаронад, чунон ки мо андар қонуни [заҳрҳо] ёд кардем.

Илоҷ: Ба ҳангоми он қонунҳои муштараки истифороғовариро ба қор бурда, нахуст бо равған, об ва намак ва сипас бо сикангубин қай оваранд. Ба бемор об ва ангубин диҳанд ва баъд бо ҳуқнаи қавӣ ҳуқнарезӣ кунанд. Яке аз доруҳои он сикангубин бо афсинтин ва инчунин афсинтин бо шароб мебошад. Ангужад тарёки ўст. Дорчинӣ ба таври махсус ва ё бо сирко ва инчунин сикангубин ҳамин гуна бувад. Гунди бедастар ба таври махсус, мурҷ бо шароб ва ё сикангубин, овешан, судоб ва намак низ [судманданд]. Инчунин равғани гул бо сирко ва ё бо ангубин, сир ва чормағз аз барои он хубанд.

Гоҳе каси афюн ошомидаро тарёке бидиҳанд, ки махсус аз барои [афюн] аст. Нусхаи ин [тарёк]²¹⁹: аз ангужад, абҳал, гун-ди бедастар ва мурҷ бахшҳои баробар гирифта, бо ангубин маъҷун созанд. Як ошомидани он аз як набақа²²⁰ то як ҷавза бувад.

Бисёр бошад, ки ба бемор додани як мисқол ангуҷад бо бисту панҷ дирам шароби райҳонӣ ўро аз [зиёни афюн] бираҳонад. Шароби кӯҳани ба миқдори зиёд [ошомида], хусусан агар тунуки райҳонӣ ва бисёр обнок буда, дорчинӣ дошта бошад, аз барои ин ғараз таъсири аҷдбе дорад. Ҳеҷ чиз бо шароб ба тарёк, саҷазаниё ва масрудитус намерасад. Бояд мағзи [беморро] аз тариқи атса овардан бо кундуша ва ғайра ба ҷунбиш овард ва ин яке аз илоҷҳои хуб аст. Бояд мӯи [беморро] кашид, нагузошт, ки хобаш бибарад, танаширо бо рағғаниҳои гарме ҷун рағғани куст ва рағғани савсан рағғанимолӣ намуд ва ба ӯ масалан гунди бедастар ва сукк бибӯенд. Бояд ўро андар обзани гарм нишонд, то ба ташаннуҷ гирифтад нашавад ва хоришаш шиддат наёбад. Ба ӯ шӯрбоҳои серравған ва хусусан мағзи устухон ва пихҳо бидиҳанд.

Гавзи мосил: Аз ин гиха, сурхии чашмон, парда кашидани чашм, мастӣ ва хоболудӣ ориз бигарданд ва гоҳе як мисқоли хусусан ҳиндии он андар як рӯз [одамро] бикӯшад.

281

Пеш аз он, ки бикӯшад, аз сабаби он арақи сард ояд ва нафас сард бигардад. Аммо (229) миқдори камтар аз ним дирами он хоболудӣ ва мастӣ оварад, вале ҷуз касони камқув-ватро нахоҳад кушт.

Илоҷ: Бузургтарин илоҷи он бо натрун, об ва рағған қай овардан бувад. Рағғани зард тарёки ўст. Ба ҳангоми он ба бемор шароби бисёр бо мурч, оқирқарҳо, донаи даҳмаст, дорчинӣ ва гунди бедастар бидиҳанд. Аз барои он дасту пойҳоро андар оби гарм гирифтад, бо латтапораҳо гарм сохтани тан ва молидани рағғани бон ва куст судманданд. [Бемор] ҳар қадар, ки битавонад, худро омода бикӯнад, ба варзиш бипардозад ва баъд аз он ғизоҳои серравған ва шароби ширин бихӯрад ва ҳама гуна илоҷи афюнро ба кор бибарад.

Ябруҷ, ки он беҳи луффоҳ аст: Аразҳои ин мисли аразҳои гавзи мосил буда, ҳолат-ҳояш масалан аз лисаргус, хориш, кузоз ва карӣ иборатанд. Аз ҳама бад пӯсти ябруҷ ва бад-он наздик донааш буда, ҷдрмаш низ гоҳе андаке ҳамин гуна таъсир дорад.

Илоҷ: Илоҷи ин ба илоҷи гавзи мосил ва афюн наздик аст. Бояд ба бемор афсинтинро авдар шароб карда, бидиҳанд. Мурч, гунди бедастар, судоб ва хардал бидиҳанд. Сирко аз барои ҷунин [беморон] ва аз барои ҳамаи касони доруҳои қарахткунанда истеъмол-карда судманд аст. Низ бо амсоли ин доруҳо атса оваранд ва ба [бемор] зифт ва дуди фатилаҳои хомӯшкарда бибӯенанд. Аз доруҳои, ки бояд бар сари эшон биниҳанд, сиркои ҳамрӣ ва рағғани гул ба шумор бираванд. Эшонро хоб рафтад нагузоранд, баръакс бо кашидани мӯи, атса овардан ва фишурдани буни нарангушт хушёр созанд.

Дурукинун²²¹, [ки ин як намуди ангури са-ғак буда, онро «демонакунанда» номанд]²²²: Ин доруест аз ҷумлаи доруҳои қарахткунанда ва бо табиати банг.

Вай мастӣ оварад, вале нахуст аз он маниши гаштани шадид, ҳукак, печиши ноф ва ҳолате чун иловус ба амал оянд. Бошад, ки қай ва исҳоли хунӣ оварда, ба беҳушӣ бибарад ва хоболуд намуда, миёни рӯзҳои чаҳорум ва ҳафтум баъд аз қарахт сохтани тамоми тан бику-шад. Илоҷи ин илоҷдои муштарак бувад. Банг: Каси ошомандаи онро чунин ориз бигардад, ки андомҳояш суст шаванд, забонаш варам кунад, аз даҳонаш кафк ояд, чашмонаш сурх бигарданд ва уро гига, парда гирифтани чашм, тангии нафас, қарӣ, хоридани тан ва забонча, мастӣ ва шӯрида-гии ақл рӯй бидиҳанд. Гоҳе саръ падида ояд, гоҳе чунин [беморон] садоҳои гуногун баро-варда, боре ҳанг бизананд, боре шиха кашанд, боре уллос бизананд ва боре дигар қар-қар бикунанд.

Илоҷ: Бояд ҳолан [ба бемор] об, ангубин, шири гов, шири буз, инчунин шири гӯс-пандро бо ангубин ва ё бе ангубин, рағани гов, чилғӯза бо рағани зайтун пухта, инчунин мағзи чилғӯза, чӯшонидаи анҷир, ё шароби ширини бисёр ва ё пиёзи бирён низ бидиҳанд. Ба ӯ тухми турб, хардал, сипан-дон, тухми газна ва ҳар гуна чизи тези бур-ранда биошомонанд ва [ё чӯшонидаи] пиёз, сир, турб ва тухмиҳои онҳоро бидиҳанд, вале ҳеҷ чиз ба масрудитус, тарёк, саҷазаниё ва монанди инҳо ва ё ба тарёки афюн нарасад. Илоҷи ин [низ] қай овардан аст.

Шавқарон: Аз ин ҳуноқ, сардии андом-ҳои атрофӣ ва азҳамкашидагии саҳти ҳафа-кунанда падида оянд, чашм ба ҳадде парда бигирад, ки қариб ҳеҷ чизро набинанд, таха-йюл аз байн биравад, дасту пой сард бигар-данд ва сипас ташаннуч оварда, дамгир кунад ва бикӯшад.

Илоҷ: Нахуст ҳуқнаҳо, қайоварӣ ва ис-ҳоловарӣ ба кор бурда, чунон ки донистӣ, аввал аз ҳуқнаҳо оғоз кунанд ва сипас ба бемор баҳра-баҳра ва соат ба соат шароби холис биошомонанд, зеро ин суди бузург дорад. Баъд аз он ба ӯ шири гов ва афсинтин, мурч бо шароб, инчунин гунди бедастар, судоб, пудинаи бўстонӣ, анғужад, барг ва донаи даҳмаст ва рубби ангур низ бидиҳанд. Тарёки афюн аз барои чунин [беморон] суд-манд бувад. Низ аз чизҳои барои эшон судманд тухми газна, анғудон, зираи кирмо-нӣ ва майъа ба шумор бираванд ва ҳамаи инҳоро бо шароб бидиҳанд. Инчунин, чӯшонидаи пӯсти тут ва рағани баласон бо шир [хубанд]. Бояд (230) шикам ва меъдаи [беморро] бо орди гандум ва ҳамр зимод кунанд.

Ангури сагак: Ин қарахтиоварандаи бад буда, аз сабаби он тирарангӣ, хушкидани забон, ҳукак, хуни бисёр қай қардан, хун-партоӣ ва дарунравии решкунандаи хилмӣ ориз бигарданд. Баҳангоми он андар даҳон мазае чун мазаи шир дарёфта шавад.

282

Илоҷ: Илоҷи чунин [беморон] бар қонуни ҳамагонӣ буда, бояд чунин қард ва [низ ба бемор] шири хар бо оби ангубин ва инчунин шири навдӯшидаи буз бо

анисун бидиханд. Ҳама гунаи садафҳо [117] ва инчунин синаи мурғи обпаз ва хӯрдани бодоми талх аз барои ин ғараз судманданд.

Кашнизи тар: Агар кашнизи тозаро ба *микдори зиёд истеъмол намуда, қариб ним* ратли онро бихӯранд ва ё агар аз афшураи он наздики чаҳор укия биошоманд, аз ин гиха, садар, ошуфтаақлӣ, ситабрии овоз, хоболудӣ, ҳоле чун мастӣ, аз қабилӣ суханҳои фуҳши мастона гуфтан ва дигар [оризаҳо] рӯй бидиханд ва аз [бемор] бӯи кашнизи ояд.

Илоҷ: Бояд хусусан бо рағани савсан, ё бо рағани зайтун ва аз ҳама беҳтар бо чӯшонидаи шибите, ки андар он бура афзуда бошанд, қай оваранд ва [ба бемор] зардии хояи нимбиришти намаку мурч афканда, шӯрбои мурғи фарбеҳ бо намаки бисёр ва мурч ва инчунин шӯрбои ғоз бидиханд. Аз шароби қавии холис андак-андак биошомонанд. Бояд он чизе, ки меҳӯранд, дорои мурчи бисёр ва намак бошад. Чунин [беморонро] афсинтин, ё дорчинӣ ва ё мурч бо шароб додан судманд аст. Эшонро оби шӯр суд дорад ва майпукта бағоят хуб аст.

Аспгул: Гоҳе аз бисёр ошомидани аспгул чунин ориз бигардад, ки қувват ва набз биафтанд. Тамоми тан сард шавад, андӯҳгинӣ, тангии нафас, азҳамкашидагӣ, бетоқатӣ ва қарахтии бо заъф падида оянд ва сипас беҳушӣ рӯй диҳад.

Илоҷ. Илоҷи ин чун илоҷи кашнизи бувад.

Футр ва саморуғи бад: Футр ё ба чинси хеш зиёнвар аст, зеро навъе аз он бо чинси хеш қаттол бувад ва ё ба сабаби бисёр истеъмол кардан зиёнвар бошад. Саморуғи ба чинс бад он саморуге бошад, ки на андар чойҳои бо беосебии растаниҳои хеш маъруф бирӯяд, балки андар чойҳои бад, ба наздики сӯрохҳои чунбандағони зиёнкор ва андар пеши дарахтони кайфиятҳои қавӣ дошта бирӯяд. Саморуғҳои сиёҳранг, сабз ва товусӣ ҳама баданд ва аз онҳо зубҳа, тангии нафас, дамиши шикаму меъда, ҳукак, печиши ноф, зардии ранг, хурдии набз, *фарошо, беҳушӣ ва араки сард ба амал* омада, сипас бикушанд.

Илоҷ: Нахуст бо он чизе, ки худ медонӣ ва хусусан бо афшураи турб ва бура қай оваранд ва сипас ба [бемор] хокистари токро андар сикангубин афканда, бидиханд. Амруд ва хусусан барги дарахти ёбоии он тарёки [саморуғ] аст. Обкома низ тарёки он бувад. Баъд аз қай овардан бояд ба бемор баҳра-баҳра обкомаи набатӣ, бура ва ангубин биошомонанд. Агар саргини мурғ ва бураро низ андар сикангубин карда, ба ӯ бидиханд, суди азим бахшад. Намаки ҳиндӣ, афшураи пудана бо сикангубин ва бура, маъҷунҳои гарме аз қабилӣ маъҷуни фалофилӣ ва маъҷуни зира, шароби кӯҳани қавӣ, зарованд, беҳи говшир, дурди шароб, хардал, сипандон, инчунин афсинтин, овешани кӯҳӣ ва чӯшонидаи ҳар ду ва чӯшонидаи анҷир [ҳама хубанд]. Бояд зерӣ сари

устухонҳои паҳдуи чунин [беморро] пайваста гармибандӣ кунанд.

Тирҳои арманӣ: Он чи, ки муносиби ин боб аст, тариқи муолаҷаи захми тирҳои арманӣ мебошад. [Ҷолинус] гуфтааст, ки бояд ҳуди ҳамон замон борзад биошоманд ва ин илочи онҳост. Гуфтаанд, ки бояд росуи даштиро пӯст канда, (231) андомҳои дарунияшро берун андозанд ва онро намак карда, андар офтоб хушк кунанд ва ду мисқол аз онро бо шароб биошоманд. Шундаам, ки ошомидани пасафкандаи одамӣ тарёки ин [заҳр] аст.

МАҚОЛАИ ДУВВУМ

АНДАР БАЁНИ ЗАҲРҲОИ ОШОМИДАШУДАИ ҲАЙВОНӢ

Бархе аз ин заҳрҳои ошомидашавандаи ҳайвонӣ гӯшти он ҳайвон ва тамоми тани он, чигунае набошад, бархе аз онҳо ягон андоми хосси он ҳайвон ва бархе дигар ягон рутубате аз он ҳайвон бошад. Ҳар кадом аз ин қисмҳо бар ду бахш аст: бархе аз онҳо бо гавҳари худ [заҳрноканд], чунон ки гӯшти ғуқҳои наистони ҳамин гунаанд ва бархе дигар ба сабаби ягон оризае [заҳрноканд], ки онҳоро ориз бигардад, чунон ки моҳии сардшуда, гӯштбирёни гармогарм пӯшо-нидашуда ва шири андар меъда басташуда ҳамин тавр бувад.

Фасли нахустин: андар баёни ҳайвонҳое, ки бо ҷумлаи ҷасади хеш бикушанд ва ё табоҳӣ оваранд

Ба қисми аввали ин ду бахш масалан гӯштбирёни гармогарм пӯшонидашуда карбоса, коғнаҳо, ғуқ, харгӯши дарёӣ ва бидароянд. сусмор ва ба қисми дуввум моҳии сард ва

Фасли дуввум: андар баёни коғнаҳо

Коғнаҳо тезу тунд ва кушанда буда, печиши ноф ва андар андомҳои дарунӣ дард ба амал оваранд ва умуман аз даҳон сар карда то зихор ва инчунин наздикии сурина, гурдаҳо ва сари устухонҳои пахлу ба дард оянд. Обға ба таври дардовар ва омосавад реш шавад ва нара, зихор ва атрофи онҳо саҳт тафсида, омос кунанд. [Коғнаҳо] тақозои пешоб карданро ба амал оваранд, вале худованди он чун пешоб кардан бихоҳад, ё пешоб кардан натавонад ва ё бо сӯзиши саҳт хун ва гӯштпора пешоб кунад. бошад, ки баробари он исҳоли решкунанда, маниши гаштан, шӯридагии ақл, афтидан ба ҳангоми бархостан ва беҳушӣ ориз гардида, [беморро] бикушад. Аксари зиёни онҳо ба обға бирасад ва худованди он андар

даҳон мазаи катрон ва зифт дарёбад. Аз ҳама беш ин ҷонваракон андар ҳазон ба ҳангоми баромадани ситораи Шийро ва пеш ва ё баъдтар аз он зиён бирасонанд.

Илоҷ: Чунон ки медонӣ²²³, бояд қай овард ва ҳуқнарезӣ намуд. Бояд андар таркиби [дорухои] қай ва ҳуқна натрун ва инчунин ҷӯшонидани анҷир бидароянд ва думодум қай оваранд. Агар аз барои му-ҳофазати обға рағ

заданро салоҳ бинанд, бояд чунин кунавд. Сипас, ба бемор пай дар пай шир ва инчунин луоби аспгул, оби хурфа ва маскаи бисёр бидиҳанд. Баъд, андар ин ҳангом бо оби ҷав, хитмӣ, сафедии ҳояи мурғ ва луоби тухми катон, ё бо оби ҷав ва оби гурич, ё бо ҷӯшонидаи ҳулба ва ё бо ҷӯшонидаи ҷави румӣ ҳукнарезӣ кунанд.

284

Шурбоҳои серравған, равғани бодом, пиҳи ғоз, зардии ҳояи нимбиришт, равғани гов, ангубин, гулоб, равғани бодом²²⁴ ва дӯғи гов аз барои чунин [беморон] судманданд. [Низ] оби ангубин, чилғӯза, тухми қоч, майпукта бо пиҳи ғоз, шароби ангубинӣ, матбух бо донағҳои пешобтозонандае аз қабилӣ донаи харбуза ва хиёрза, ҷӯшонидаи анҷир ва шароби бунафша [ҳама] хубанд.

Гуфтаанд, ки додани равғани биҳи, равғани савсан ва инчунин гили сомосӣ тарёк аст ва бо шароби удрумоли исҳол овардан чунин [беморонро] суд дорад. Ҳар кӣ [қоғнаҳо] ошомида бошад, бояд андар роҳи пешоби ӯ бо обдуздак ва ё агар битавонад, бо куло-ҳаки борики нарм равғани гул бифиристанд ва обзани нимгарм ба қор баранд.

Ҳасли севвум: андар баёни харгуши дарёи

Ҳар ки аз он биошонад, уро тангии нафас ва душвор нафасгирӣ, сурх шудани чашм, сурфаи хушк, хун партофтан, ба саҳтӣ омадани пешоб, пешоби хунӣ ва ё бунафшаранг қардан, дарди меъда, ба ифрот сафро ва хун қай қардан, ярақон, тоса ва дарди гурда ориз бигарданд. Бироз бунафшӣ ва бошад, ки хилмӣ ояд. Бемор арақи бадбӯӣ кунад, таом бадаш оад ва ҳар гоҳ мохиро бинад, безорӣ кунад. Агар ҳар гоҳ ӯ аз моҳӣ безорӣ накунад, пас офият ёфта бошад. Гоҳе андар даҳон ва оруғаш ба изофаи шӯрӣ мазаи моҳии бадбӯӣ дарёбад. (232) Бештар қасоне, ки аз он бираҳанд, андар қил биафтанд.

Илоҷ: Ошомидани шири буз аз барои ин қараз бағоят судбахш аст ва шири ҳар ва шири зан, ки аз қистон бимақанд, низ қамин гунаанд. Шоҳаҳои панирак ва ё хитмии сабз ба шакли ҷӯшонида, ҳусусан шӯрбои харчанги рӯдӣ, ки аз қизҳои обӣ танҳо онро

хурдан битавонад, хорпушги бирёни тоза ва ё хуни он ва сусмори дарёӣ, ки агар аз он бадаш наояд ва бихӯрад, [ҳама судманд-анд]. Аз доруҳои қавӣ инҳост: пудинаи рӯдӣ сабз; хуни ғоз, ки низ гарм ва тоза бошад; пешоби қӯҳани одамӣ; беҳи баҳури Марям, ки ҳашт убулуси онро бо шароб бихӯранд; ё қатрон, ки қамон қадар қирифта бо шароб ва ё бо тило [ба қор баранд]; ва қаме харбақ бо шароб.

Ҳар гоҳ рӯзи дуввуми авҷгирии аразаҳо фаро расад ва онҳо тасқин ёбанд, барои [бемор] ба қикори баробар харбақи сиёҳ, маҳмуда, қорикун, рубби ширинбаён ва қасиро қарифта, ҳаб созанд. Як ошомидани он [118] як қирам ва ё андаке бештар аз он ва бо гулоб бувад. Нишонаи беҳӣ он бошад, ки

бемор чун моҳиро бинад, аз он бадаш наояд, балки онро бихӯрад. Ҳар гоҳ ӯ ба сил гирифтор шавад, муолаҷаи сил кунанд.

Фасли чаҳорум: андар баёни карбоса ва офтобпараст

Гушти карбоса қаттол аст. Гоҳе он авдар шароб афтида, бимирад ва табаҳ шуда, аз ҳам бирезад ва бинобар ин он шароб чун заҳр гардида, аз ошомидани он қай ва дилдарди саҳт ба амал оянд. Офтобпараст низ қаттол ва ба ҳамин наздик аст. Хояи он, чунон ки гуфтаанд, заҳри ҷо ба ҷо кушанда аст ва мо онро баъд ёд хоҳем кард. Гурӯҳе

гуфтаанд, ки агар ин хазандаро ҷушонида, оби онро андар оби гармоба бипошанд, ҳар кӣ андар он гармоба кунад, як муддате ран-гаш сабз бигардад ва сипас андак-андак ба ҳоли табиӣ боз ояд, вале ин гуфта рост нест. **Илоҷ:** [Илоҷи] ин илоҷҳои муштарак ва мисли илоҷи коғнаҳост.

Фасли панҷум: андар баёни сусмор

Яке аз намудҳои сусмор самандар аст ва ё андар табъ шабеҳи он бувад. Оне, ки шабеҳи [самандар аст], қаттол аст ва ҳар кӣ гӯшти он бихӯрад, ӯро варами забон, хоришу сардари, сӯзиш ва парда гарифтани чашм ориз бигарданд.

Илоҷ: Ба микдори баробар кунҷид, харнуби набатӣ ва шакар гирифта, бо равғани гов [ба бемор] бидиҳанд. Бояд ба ӯ шири навдӯшида дод, танаширо равған молид ва ба гармобааш бурд.

285

Фасли шашум: андар баёни ошомидани самандар

Ин як намуди азояҳо (сусморҳо) буда, мо онро андар боби газидагӣ тавсиф хоҳем кард. Аз ошомидани он андар меъда дардҳои саҳт бархезанд, андар шикам омосе чун истиско падида ояд ва кузозу баста шудани пешоб рӯй диҳад. Гӯяндае гайри ин, яъне Атиюси Омидӣ ва дигарон гуфтаанд, ки аз ошомидани он забон биомосад, ақл биравад, истирхову барҷомондагӣ рӯй диҳад, бархе ҷойҳои тан сиёҳ шавад ва бархе аз бахшҳои тан гандида бирезад [ва бо вучуди он] агар муолаҷа кунанд, дуруст шавад.

Илоҷ: Илоҷи ин тадбирҳои муштарак, илоҷи афюн ва ба бемор додани тарёкҳои

бузурге аз қабилӣ тарёки форуқ, масрудитус ва ғайра мебошад. Аммо Атиюси Омидӣ бошад, гуфтааст, ки илоҷи ин чун илоҷи коғ-наҳост. Яке аз [дорухои] хосси он ротиёнаҷ ва сақизи хинҷак буда, инҳоро ё чудо-чудо ва ё якҷоя бигиранд ва бо майъа ва ё центиё-но [ба кор баранд]. Ин гуна [беморонро] оби ҷушонидаи камофитусе суд бахшад, ки андар он тухми қоч, барги сарв ва тухми газна ҷушонида бошанд. Инро бо равғани зайтун биошоманд. Ҳамчунин хояи санг-пушти дарёӣ, ғуки бо пудина пухта аз барои он судманданд.

Фасли ҳафтум: андар баёни ғукҳои наистониисабз ва ғукҳои дарёии сурх

Ҳар ки онҳоро бихурад, рангаш тира шуда, ба зардӣ бигарояд, тан аз тариқи чунбон шудани гӯшт биомосад, гулӯ ва даҳонаш ба сӯзиш оянд, нафасгирӣ душвор бигардад, чашмаш торик бизанд, сараш бичарҳад ва аз даҳонаш бӯи бад ояд. Бошад, ки чунин касон гоҳ-гоҳе ба ташаннуч ва азҳамкашидагӣ гирифтор шаванд ва эшонро исҳоли зусанториёӣ, маниши гаштан, қай, (233) шӯридааклӣ ва аз ҳуш рафтан рӯи диҳанд. Бошад, ки беихтиёр манӣ ва фазлаҳои дигар берун андозанд. Ҳар кӣ

худ аз он раҳои ёбад ҳам, вале анқариб дандонҳояш раҳой нахоҳанд ёфт, балки ҳамаи онҳо бирезанд.

Илоҷ: Бо равғани зайтун ва оби гарм ва ё бо шароби бисёр қай оваранд, андар гармоба ва обзан бисёр риёзату арақоварӣ кунанд ва равғанҳои гарм бимоланд. Доруи куркум ва лок ва инчунин ҳар чи, ки аз барои истиско судбахш аст, ин [беморонро] судманд бувад. Эшонро шароби бисёр бо се дирам беҳи най ва инчунин мушки замин ва наи бӯё бо шароб нофеъ аст.

Фасли ҳаштум: ғукҳои зард

Аз инҳо иштиҳои таом бурида шавад, оруги туруш ояд, ранг табаҳ бигардад, маниши гаштан, қай ва дилдард ба амал оянд ва шикаму соқҳо биомосанд.

Илоҷ: [Илоҷи ин] ба илоҷи ғукҳои аввалии наистонӣ ва дарёӣ наздик аст.

Фасли нухум: баҳши дигари ин қисм [аз захрҳо ва аз ҷумла] моҳии сард

Аз моҳии сард ва хусусан андар ҷои намнок гузошташуда аразҳои саморугӣ падида оянд ва бошад, ки то як-ду рӯз чизе зоҳир нагардад.

Илоҷ: Илоҷи ин қай ва дигар илоҷҳои хосси саморуги футр бувад.

Фасли даҳум: андарбаёни гуштбирёнигармогарм пӯшонидашуда ва гӯшти табаҳшуда

Ҳар гуна гуште, ки набошад, чун онро бирён карданд, набояд онро бипӯшонанд, балки бояд кушода бигуздоранд, то бад-он бод бирасад, зеро агар онро бипӯшонанд, ба [моддаи] захрнок табдил ёбад ва аз он нишонаҳои ҳайза, аз қабилӣ тоса ва рафтани шикам, падида оянд. Бошад, ки каси онро хӯрдагӣ як-ду рӯз ақлашро гум кунад ва бошад, ки ба субот гирифтор оад ва гоҳе мумкин аст, ки бимирад.

286

ИлоҷЦБа қай овардан пардохта, [ба бемор] майбихн, майсавсан ва шароби райхонӣ бо афшураи биҳӣ ва себ бидиҳанд.

Баъд аз қай гили набишта барои у хуб аст. Ҳайзаро бо илоҷи ҳайза дармон кунанд.

Фасли ёздаҳум: ҷинси дуввуми захрҳои ҳайвони, ки мисоли онҳо захрҳои қаттол ва сари думи гавазн мебошад.

[Аз ҷумла]: захри афъӣ

Ин аз ҷумлаи захрҳоест, ки агар аз он ба микдори ҳалоксозанда бидиҳанд, думодум беҳушӣ биоварад ва кам биафтад, ки дору онро суд бахшад.

Илоҷ: Агар ягон чиз суд дошта бошад, ин зуд-зуд бо равгани зард қай овардан ва аз паси қай ба кор фармудани тарёк ва масрудитус шитофтан аст. Подзаҳр аз барои он чизи аз ҳама беҳтарин аст. Мушк низ доруи ӯст. Агар думодум беҳушӣ рӯй диҳад, андар [гулӯи бемор] шароб ва оби гӯпгга чӯчаро бо микдоре аз мушк ва ё доруи мушк бирезанд.

Фасли дувоздахум: андарбаёнизаҳраипаланг

Ҳар ки онро биошомад, аз сабаби он чунин ориз бигардад. ки заҳраи сабз ва зард қай кунад ва андар бинияш бўи сабр ва андар даҳон мазаи онро дарёбад. Аз сабаби [заҳраи паланг] андар чашм ярақон падида ояд. Вай қаттол аст, вале агар се соат гузарад [ва накушад], умеди раҳиост.

Илоҷ: Чунон ки медонӣ, қай оваранд ва [ба бемор] тарёки хосси ин [заҳро] бидиҳанд, ки [сифати] он ба таври зерин аст: аз гили набишта ва донаи даҳмаст як бахшӣ, аз панирмояи оҳу ним бахш ва аз тухми судоб ва мурр ним бахшӣ гарифта, ҳамаро бо ангубин маъчун созанд. Як ошомидани он ба қадри як ҷавза аст. Ба изофаи ин низ қай оваранд. Бояд аз барои [бемор] аз оби растаниҳои хушбӯй обзан омода карда бошанд.

Фасли сездахум: андар баёни заҳраи саги оби

Бархе аз [пизишкон] гуфтааст, ки агар одам ба қадри наск заҳраи сага обӣ бихӯрад, ин баъди як ҳафта ӯро бидушад.

Илоҷ: Ба бемор равгани гов бо ҷентиёнои

(234) Фасли чаҳордахум:

Каси ошомидани онро тосаи саҳт ва мани-шн гаштан падида ояд ва он заҳри қотил бувад.

Илоҷ: Ошомандаи онро ба навъе, ки медонӣ, қай оваранд ва аз ҳама беҳтар рав-

руми ва дорчини ва инчунин панирмояи харгӯш бидиҳанд. [Танахро] бо равгани хушбӯй равғанмоӣ кунанд ва тадбири гизоияхро латиф созанд.

андар баёни сари думи гавазн

ғани гов ва равгани кунҷид бувад. Сипас ба ӯ фундук, pista ва филзаҳраи бо ҳам маъ-ҷунсохтаро ба як бор ба андозаи як бундукаи бузург ва андар як рӯз чаҳор бор бидиҳанд.

Фасли понздаҳум: ҷинсисеввуми заҳрҳои ҳайвони [ва аз ҷумла]: хуни тозаи барзагов

Каси тозаи он ошомидаро душвор нафас гирифтани, дарди бодомакҳову сурхноӣ, ӯгҳяп забон, пораи хуни саҳтшуда андар мнёнп дандонҳо ва вора, маниши гаштани саҳт. тоса ва бетокатӣ ориз бигарданд. Бошад. ки дандонҳоро кирмхӯрдагӣ падида ояд ва сипас ба хуноку кузоз бианҷомад.

Илоҷ: Ин гуна шахсонро бояд зуд ҳукуна реҳт ва исҳол овард, зеро қай овардан хатарнок аст ва мумкин аст қай якбора ба микдоре ояд, ки бемор тоб

овардан

натавонад ва дамгир шавад. Бояд ба у аз доруҳои барои сахт шудани хун судманд, масалан анҷири хоми сершир, тухми каранб, беҳи ангудон, ангуҷад, бура, хокистари ҷӯби анҷир бо сирко, мурч бо сирко ва панирмояҳои ҳайвонӣ бо сирко бидиҳанд. Ҳар гоҳ ин доруҳо хуни бастаро андар шикамҳои эшон бибурронанд, андар ин ҳангом исҳол биоваранд ва бар шикамашон орди ҷавро бо молиқиротун зимод кунанд.

287

МАҚОЛАИ СЕВВУМ

АНДАР ТАДБИРИ ҲАМАГОНИИ ГАЗИДАГИ, АНДАР РОНДАНИ

ҶУ НБАНДАГОНИ ЗИЁНКОР ВА АНД АР ИЛОҶИ

ГАЗИДАГИИ МОРҶО ВА НАМУДҶОИ ОНҶО

[Фасли нахустин: андаргуфтори ҳамагонии қонунҳои муолаҷа]²²⁵

Бидон, ки қонуни аз ҳама бузург андар муолаҷаи газидагӣ ин қавӣ сохтани (236) гармии модарзодӣ ва барангехтани он ба мубораза аст,- чунон ки тарёк ва лӯъбати барбарӣ ҳамин гуна таъсир доранд,- то [гармӣ] заҳрро бисӯзонад ва берун биандозад ва низ мурут намудани тақрияти андомҳои дарунӣ мебошад. Сипас бо ёрии доруҳои ошомиданӣ ва тилоҳое, ки бо ҳосият ва ё бо табиати маъруфи худ, чунон ки ёд хоҳем кард, ба заҳр таъсир кунанд, бояд заҳрро биронд ва таъсири онро бекор сохт. Гоҳе мумкин аст андар зимни ин гаразҳо чизи дигаре, яъне тадбири коҳиш додани рутубатҳои тан низ бидарояд, зеро заҳр андар андомҳои аслий ба душворӣ ва мушкилӣ нуфуз кунанд, вале ҳар гоҳ рутубатҳоро дарёбад ва бар онҳо нишинад, зуд андар онҳо гузаштан битавонад. Андар ин боб рағзанӣ, исҳол ва монанди инҳо бидароянд. Беҳтарин замони рағзанӣ ҳангомест, ки заҳрро андар тан ва хусусан андар тани пурхун пахншуда дарёбӣ ва аз қабилӣ чизи кашидашаванда набошад. Гоҳе андар ин боб як чизи дигар, яъне равон кардани хилтҳо ба ҷиҳати дигар - ба ҷиҳати ғайри андомҳои сарвар, низ бидарояд.

Доруҳои бар зидди заҳр ошомидашаван-да ё тарёкхову подзаҳрҳои ё ҳамагонӣ ва ё ҳосси ягон заҳр мебошанд; ё доруҳоеанд, ки бо мизочи худ зидди заҳранд, чунон ки ангу-

ҷад зидди заҳри каҷдӯм бошад ва ё бо ҳоси-яти худ зидди заҳранд; ё доруҳоеанд чун до-руҳои арақоваранда, ки аз тариқи ба берун равон кардани хилтҳо заҳрро ба сӯи берун равон карда, биронанд; ё доруҳоеанд, ки хилтҳоро аз роҳи заҳр яксӯ кунанд ва заҳр чунон ки ёд кардем, барои худ саворӣ пайдо кардан натавонад ва мисоли ин доруҳои исҳоловаранда, қайоваранда ва инчунин доруҳои пешобтозонандаест, ки ба ҳангоми газидагӣ [ба кор баранд]; ва ё доруҳоеанд, ки моддаҳоро аз сӯи андомҳои сарвар дур ровда, бо ҳамин чизи ба сӯи онҳо ҳаракатку-нандаро пас бигардонанд, Чунон

ки ҳамон доруҳои исхоловаранда, кайангезанда ва пешобтозонанда ҳамин гуна бувад.

Доруҳое, ки бар андом ба тариқи тило ба кор баранд, дорои чанд ғаразанд. Яке он бошад, ки захрро нагузоранд, андар тан бигузарад ва ин ё аз ин роҳ бошад, ки банди-наҳо барниҳанд, роҳҳоро бибанданд ва ба-рои ба берун ҳаракат кардани гармии мо-дарзодӣ ва бо [захр] кӯшидани он беморро хоб рафтан нагузоранд, - буридани андоми газидашуда низ аз ҳамин боб бувад, - ё ин ки бо ёрии доруҳои доғниҳавда ва василаҳои модцакашанда [ба амал оваранд]. Аз барои ин гараз доруҳои қабзкунанда зиён доранд, зеро хусусан агар захр ҳанӯз паҳн нашуда бошад, ҳеҷ чиз судбахштар аз доруе нест, ки захрро ба берун бикашад ва онро ба авда-

290

рунрафтан нагузорад. Михчамаҳо аз ҳамин қабиланд. Гоҳе агар захр сахт фуру рафта, баавдарун гузашта бошад, ба нештар задан жжиёч биафтад. Агар имкон бошад, девча **ннхшан** хуб аст ва он то даме, ки [захр] андар эеринӯст аст, аз [нештар задан] ва макидан беяйёз созад, вале бошад, ки як худи макилан кифоят кунад. Бояд [120] каси . рӯздор набошад, Баръакс, бояд : ~ д . лаҳоинашро шуста бошад ва низ

•ибшздавдонҳояш кирмхӯрда бошанд. У

-_: хг^акӣ бо шароби райҳонӣ мазмаза кунад. андаке аз он биошомад ва андар

: - . : наш равғани гул ва ё равғани бунафша

"~:~:рал. Аггр акдар даҳонаш ягон офати

-.:г^ре оопад. ўро [ба каси дигар иваз

;Г."-:^нд^ Х.1Г : ор. ки бад-ин гуна бимакад,

: : маглд^:: ху ~ро аз даҳон берун афканад.

'•:•: :гл:д;ср:о :;н ~оруҳоиарақоваран-

^ :•:: _: т;г:::-л: ;и"с\агтан ба кор бурда

_.влн:; за игсухсн :;рхсозанда ва модда-

Ч : . ' . :~:"• : г гтааст: Лоруҳои кашан- _ :•:~:~:, г _ " : >:}31.--:; г;:: :~:~:~:л"анда1:

иг~ онхашанд ва ё аз ^абабихамшакпичизи ҳамшаклн хешро бнкашанд.

чунон ки пиҳи тимсоҳ, ба хангоми газидагии тимсоҳ ва гӯпгш афъӣ, баъд аз буридани ду сари он, аз барои кашвдани захри худ чунин кор кунанд. Хдгго бархе аз доруҳои аз барои захрҳо суд-янд худ низ захиранд, вале заифтар аз онҳо ва хариб миёнаи мизочи тан ва мизочи захр бувад». Ин гуфта яке аз он чизҳои бахснокесг, ки бояд табиатшиноси ҳақимон андар он назар кунад ва ноустувории онро маълум созад, вале пизишк агар инро надонад, ҳеҷ зиён надорад.

Бисёре аз пухтаковҳои [захр]кашанда решу обила ба амал оваранд ва бинобар ин ҳар чи, ки андар он ҷой дорад, бояд битаро-вад. Ин яке аз шартҳои доруи тилошаванда аст. Дигар аз шартҳои он чунин аст, ки дору табиати захрро ба яке аз тариқаҳои дигаргун-созии [зерин] бигардонад: ё бо афсурда сохтан,

чунон ки беҳи ябруҷ чунин кунад; ё бо сӯзонидан, чунон ки бо оташ, ё бо равғани зайтун ва хусусан бо зифти чӯшон, ки ин кори мардумони Миср аст, доғ ниҳодан чунин бошад; ё бо хосияти зидд доштан; ва ё бо кайфияти гармӣ ва сардии худ, ки зидди [заҳр] биистад.

Агар андар оғоз ягон чизи кашанда ба кор бибаранд ва аз корҳои мо ёдкарда ягон кореро бикунанд, вале суд набахшад ва ҳол бисёр вазнин бошад, гирдогирди маҳалли газидагиро бибуранд ва гӯшти он ҷойро то ҳадди устухон баргиранд. Агар хатар аз ин ҳам бузургтар бошад, андомро бибуранд ва сипасдог биниҳанд.

Яке аз чизҳои ҳангоми ба кор бурдани ҳамаи (237) доруҳои зидди заҳрҳо хусусан тилоҳои онҳо мавриди эҳтиёҷ ин аст, ки бояд онҳо таскиндихандаи дард бошанд ва аразҳои ноаёнро пешгарӣ кунанд, ки баъди газидан падида хоҳанд омад, чунон ки қалқатор андар таркиби тилоҳои газидагӣ аз баҳри он бидарояд, ки то агар аз сабаби газидагӣ хун бисёр мерафта бошад, онро бибандад. Яке аз пандҳое, ки бояд ба ҳангоми заҳрҳоро газидагӣҳо риоя кунанд, чунин аст: то бемор аз шиддати зиёни заҳр беҳ нашавад, набояд ба сабзонидани чароҳат роҳ дод.

Фасли дуввум: андар доруҳое, ки бар зидди газидагӣҳо биошоманд

Яке аз доруҳои хуб ин аст, ки ба бемор тухми девсипистро бо об ва ё бо шароб ва ё чӯшонидаи се намуди пудинаро бидиҳанд. Гувди бедастар таъсири аҷиб дорад. Аммо шири логина, ки ба гумонам ин тарёки бо номи «бушанҷӣ» ва «фаровӣ» маъруф буда аст, аз барои газидагии ҳамаи чунбандагони зиёнкор ва хусусан морҳои афъӣ саҳт судманд аст. Ҷадвор, бухо, бешмуш, озариюн, тухми бозовард, сипандон, инчунин зирае, ки шабеҳи сиёҳдона аст, кошим, сир, пӯстҳои барги сарви кӯҳӣ бо

мурҷ ва худ мурҷ [низ ҳама хубанд]. Ҷолинус гуфтааст: «Шаробе, ки андар он афъӣ афтидааст, аз барои газидагии чунбан-дагони зиёнкор судманд аст, пас тарёк ҷӣ гуна [судманд набошад]?»

Тухми турунҷ ба ҳама гуна заҳр зидд биистад ва як ошомвдани он ду мискол аст. Беҳи ангудон, [инчунин] самари панҷан-гушт, равған ва донаи баласон, панҷангушт, чормағз бо анҷир, фундук, чентӣёно, говшир бо зарованд ва шукуфаю барги харзаҳра аз барои ҳамаи заҳрҳо суд доранд. Самари

291

сабзи чинор аз барои ин таъсири аҷиб дорад ва дорчини чинӣ [низ ҳамчунин аст]. Сар-гини сӯхтаи буз ҷи аз тариқи зимод ва ҷи ошомидан, булутӣ заминӣ, кошим, инчунин саратони рӯдӣ бо шир, нонхоҳ, сакбина, pista бо шароб, пудина ва чӯшонидаи он ҷи аз тариқи ошомидан ва ҷи аз тариқи зимод, росан, қайсум, қардамоно, ғорикун ва се дирам беҳи нармода [ҳама хубанд]. Агар андомҳои дарунӣ ва меъдаи росуро бо каш-низ пур карда,

хушк созанд ва ба вақти хочат аз он ба кор бибаранд, [судбахш аст].
Ўшонидаи панираки бўстонӣ, тухми хитмӣ, магзи сари мурғ хусусан бо панир-моя, шӯрбои росуи зинда пухта, шӯрбои муши дупои зинда²²⁶, ки агар онро бо шароб биошоманд, сангпушти дарёи²²⁷ намак-хӯрда, ӯшонидаи харчанги рӯдӣ ва хуни сангпушт [низ хубанд]. Борзад аҷиб аст, ҷентӣёно таъсири аҷиб дорад ва тухми газари даштӣ судманд аст.

Аз доруҳои сард он чи, ки аз барои ин ғараз суд дорад, зимод намудани беҳи ябруҷ бо ангубин мебошад ва коснии даштӣ аз ин ҷиҳат, инчунин пари сиёвушон таъсири аҷиб доранд. Гоҳе ғорикунро бо як мисқол заро-ванди дароз мураккаб созанд. Низ тарёки зерин аҷиб аст: як дирамӣ афюн ва мурр, яку ним дирам мурч, се дирам беҳи зарован-ди дароз ва гирд, ж дирамӣ испанд ва зираи ҳиндӣ, панҷ дирам сиёҳдона, се дирам ҷентӣёно ва ду дирам судобро гирифта, бо ангубин ва оби таратезак маъҷун созанд. Як ошомиданӣ аз он як мисқол ва бо матбухи хуб бувад. Доруи гили набишта ҳамин гуна буда, [нусхааш] чунин аст: ду мисқол донаи даҳмаст ва ду мисқол гили набишта ва [ё] ду убулус аз онро гирифта, бо равгани зайтун биошоманд. Як ошомидани он як бундука ва бо се уқия ангубин аст.

Низ, як тарёк, ки аз барои газидагиҳо ва ҳам захрҳои ошомидашаванда муштарак аст: даҳ дирам мурч, ду дирам сунбул ва як дирамӣ зарованд ва беҳи динорӯяро гирифта, бо афшураи чинҷак маъҷун созанд ва ҷиҳил рӯз андар офтоб ниҳода, ҳар рӯз як бор онро омезиш диҳанд ва ҳар бор, ки хушк шуд, тараш кунанд. Инро бо оби гарм ба бемор бидиҳанд. Гурӯҳе даъво кардаанд, ки аз тариқи ба ҷашм кашидан ҳам суд бахшад. Ўшонидаи саратонҳои рӯдӣ, хуни сангпушт ва сангпушти дарёи намакхӯрда [низ судманданд].

Як доруе, ки аз ҳар гуна газидагӣ суд дорад: аз ҳар кадоми сиёҳдона, тухми испанд ва зира ду драхмигӣ, аз ҷентӣёно ва зарованди гирд як драхмигӣ ва аз мурчи сафед ва мурр ним драхмигӣ гирифта, ҳамаро бо ангубини кафкаш баргирифта маъҷун созанд. Як ошомидани он ба қадри як боклои румӣ ва бо шароб бошад. **[Доруи] дигар:** ду дирам ҷентӣёно (238) ва ду дирамӣ аз мурч ва судоб гирифта, бо ангубин маъҷун созанд. Ин микдор як ошомиданӣ буда, онро бо шароб биошоманд.

ЌДоруи! дигар: се драхмигӣ ҳамомо ва донаи баласон, як драхмигӣ тухми таратезак ва тухми гандано, ду драхмигӣ зарованд ва беҳи ангудони сиёҳ, як драхмигӣ мурр ва заъфарон ва ҷаҳор драхмӣ гили Бухайраро гирифта, бо ангубини кафкаш баргирифта маъҷун созанд. Як ошомидани он ба қадри як бокпост.

[Доруи] дигар: аз донаи баласон, зуфои хушк, дорфилфил, ваҷ, анисун, фатросо-лиюн, асорун, зираи кирмонӣ ва тухми банг ҷаҳор [драхмигӣ] ва аз

сунбул ва шукуфаи гӯргие шаш [драхмигӣ] гирифта, бо ангубин маъчун созанд. Як ошомидани он як боклои румист.

Фасли севвум: андар андуданиҳои зидди газидагӣҳо

Аз чизҳое, ки бар газздагӣҳо тило кунанд, инҳост: нафти сафед ва ё кабуд; ё сир, чунон ки ҳаст ва ё бо рағани зард пухта; ё гунди бедастар бо рағани зайтун ё афшураи гандане, ки ҳеҷ ба он об нарасида бошад; пудинаи рӯдӣ ба таври бисёр ачиб заҳро бикашад; ё гӯгирд бо пешоб; ё мокиён ва ё хурӯсро зинда ду пора намуда, бар маҳалли газидагӣ бибанданд ва ҳар соате онро иваз кунанд. Инро ҳамчун зимод ба кор баранд.

Гуруҳе гуфтаанд, ки мокиён саҳт гарм аст ва бинобар он мис, рег ва сангпораи фӯрӯ-бурдари андар хеш бигудозад ва чунон бинамояд, ки ин кор танҳо андар чинадон ва меъдаи он сурат бигирад, на ғайри он. Аз ҷумлаи дорухое, ки бар газидагӣ зимод кунанд, инҳост: намак; ё сирко; ё заҳраи гов; ё наммом ва барги нармода; ё хокистару сирко ва хусусан хокистари ҷӯби анҷир ва тоқ, ки онро хусусан андар оғоз зимод

292

кунанд, аксарияти ҷунбандагони зиёнкори бигурезанд, ин сисанбар ва пудинаи даштӣ мебошад. Панҷангуштро агар бар гирди хобгоҳ фарш кунанд, эминдорандаи ачиб аст. Дермана ва ангуҷад низ ҳамин гуна бувад. Даҳмаст андар ин бобат шигиф-товар аст. Агар андар гирди нишастгоҳ як рӯймол хокистари ҷӯби санавбарро бини-ҳавд, низ чунон бувад. Яке аз василаҳое, ки андар рондани онҳо аз он ёрӣ бигиранд, ин аст, ки чароғу фонусҳоро андар ҷойҳои дур аз хобгоҳ бигуздоранд ва [ҷунбандагони зиёнок] бад-он сӯй майл кунанд. Яке аз

василаҳои дигаре, ки андар кори рондани ҳашароту ҷунбандагони зиёнок аз он ёрӣ бигиранд, [андар хона] нигоҳ доштани лаклак, товус, мургҳои тухмовар, гавазн, хорпушт, росу ва монанди инҳо мебошад, зеро ҷунбандагони зиёнок аз инҳо битарсанд ва агар зоҳир шаванд, онҳоро бикушанд. Гуфтаанд, ки агар ҳар кӣ аз пӯсти паланг²²⁹ суфра бисозад, ягон мор ба ӯ наздик наояд ва агар аз он ҷома созанд, низ ҳамчунин бувад. Инро касе ҳикоят кардааст, ки гуфтаи ӯ боварибахш нест.

Фасли шашум: чизҳое, ки мардумон андар боби нест кардани даррандагон ёд кардаанд

Гуфтаанд, ки харбақ сағону гургонро бикушад, «хонику-н-нимр» паланг бикушад, «хонику-з-зиъб» гург, сағ ва шағол бикушад, бодоми талх рӯбоҳҳо бикушад ва хар-заҳраву барги озоддарахт чаҳорпоён бикушанд. Бештари инҳо маъруф ва санҷидашуда аст.

Фасли ҳафтум: андар баёниронданӣморҳо

Яке аз василаҳои рондани онҳо дуд андохтани шохи гавазн, суми буз, беҳи

савсан, оқирқарҳо ва гӯгирд бувад. Ҳар кӣ бар тани хеш филгӯши морон, афшураи он ва ё чӯшонидаи онро бимолад, ўро афъӣ нахоҳад газид. Обпошӣ намудани ҷойгоҳ бо обе, ки андар он навшодир ҳал карда бошанд, яке аз чораҳои рондани морҳо аз

он ҷой бувад. Хардал онҳоро бикушад ва агар онро андар сари роҳҳои онҳо бигуздоранд, ба дигар сӯй бираванд. Яке аз чизҳои, ки морҳоро бикушад, ин андар даҳони онҳо оби даҳон афкандани одами рӯздор ва хусусан [рӯздори] андар даҳон навшодир гирифта аст.

Фасли ҳаштум: андарбаёниронданвакуштаникаждумҳо

Каждумҳоро оби даҳони каси руздори гарммизоч, агар бар онҳо афканда шавад, турби поракарда ва афшураи он, агар бар

онҳо бирасад, барги турб ва ҳамчунин райҳони кӯҳӣ бикушанд.

Фасли нухум: андар бахурҳое, ки каждумҳоро биронанд

Аз майъа, зирних, саргини гуспанд ва пиҳи чодарпиҳи он бахшҳои баробар гирифта, пиҳро бигудозанд ва дигар доруҳоро бо он омехта, ба наздики хонаи каждум дуд андозанд. Агар турби

поракардари бар сурохи [хонаи] каждум биниҳанд, он ҷуръати аз он ҷой баромадан накунад. Яке аз бахурҳо ҳуди каждум аст, ки агар онро бахур кунанд. Зирних низ ҳамчунин бувад.

Фасли даҳум: андар рондани кайкҳо

Агар хонаро оби ҳанзал таркарда бипошанд, кайкҳо бимиранд ва ба ҳар сӯй бигурезанд. Ҷӯшонидаи чинҷак ва ҷӯшонидаи марвиҷон низ ҳамин гунаанд. Гуфтаанд, ки агар хуни нарбузро андар

сурохи [девори] хона кунанд, кайкҳо андар он ҷой ҷамъ оянд ва сипас онҳоро бикушанд. Инчунин онҳо бар ҷӯбе ҷамъ оянд, ки бо пиҳи хорпушт онро тило карда бошанд. Онҳо аз бӯи (240) гӯгирд ва барги харзаҳра

294

бигурезанд. Андар ин ҷой гиёҳе бо номи «кайквона», яъне «гиёҳи кайк» маъруф аст, ки агар онро андар ҷои хоб биниҳанд,

кайкҳоро масту карахт бикунад ва онҳо дигар зиндагӣ накунанд.

Фасли ёздаҳум: андар рондани хомушакҳо ва пашшаҳо

Аррамайдаи ҷуби санавбар, ё қалқадис ва ё сиёҳдона дуд кунанд ва аз ҳама беҳтар он аст, ки ҳама ро якҷоя ба кор бибаранд. Дуд андохтан бо мурди хушк, гӯгирд, муқл, хори бадбӯе, ки «фунуро»²³⁰ ном дорад, саргини гов, испанд, ки онро ҳам дуд кунанд

ва ҳам бар маҳалли хоб ва равзанҳо бигуздоранд ва барги сарв ва гавзи он низ ҳамчунин бувад. Агар андар хона ҷӯшонандаи беҳи боқилии мисрӣ, ё ҷӯшони-даи афсинтин ва ҷӯшонидаи судоб бипошанд, суддорад.

Фасли дувоздаҳум: андар рондани росу

Гуфтаанд, ки бӯи судоб онро биронад.

Фасли сездахум: андар рондани муш ва куштани он

Мушро мурдосанг ва харбақ, инчунин харбақ ва тухми банг, инчунин беҳи каранб, инчунин мушпиёз, марги муш, рими оҳан ва заъфарони он бикушавд. Агар муши нарро пӯст бикананд, ё хоя баркананд ва ё дум бибуранд ва андар хона раҳо кунавд, [ҳамаи мушон] бигурезанд ва аз ҳама қавитар пуст кандани он бувад. Гуфтаанд, ки агар яке аз онҳоро бо риштаи мӯина пой сахт бибанданд ва андар хона бигузоранд, боқимондаи [мушҳо] ҳама бигурезанд, вале ин ақида баҳснок аст.

Фасли чаҳордахум: андар рондани мурчагон

Агар бар сурохи [хонаи] онҳо қатрон бирезанд, аз он ҷой бигурезанд. Мағнотис, андаке захираи барзагов, андаке зифт ва

Фасли понздаҳум: андарронданимагасҳо

ангужад низ ҳамчунин бувад. Мурчаҳо аз дуди хеш низ бигурезанд.

Агар микдоре аз зирнихро андар шир афканда, аз барои магасҳо бигузоранд, онҳоро бикушад. Дуд андохтани [зирних],

дуд андохтани кундур ва ҷушонидаи харбақи сиёҳ низ онҳоро бикушанд.

Фасли шонздаҳум: андаррондани занбурҳо

Онҳо аз бӯи гӯгирд ва сирбигурезанд ва ^{пани}рак ва равғани зайтун молва бошад, ба касе, ки бар хеш хитми, ё афшураи ^{наздик} наоянд.

Фасли ҳафтдахум: андар рондани саргингардонҳо

Чунон ки гуфтаанд, инҳоро дуди чинор ^{ва} хусусан дуди барги он бигурезонад. **Фасли ҳаждахум: андар рондани чӯбхор**

Чӯбхор ба гирди хонае, ки андар он худ- ^{Дуд} андохтани андомҳо ва пари худхуд, худ ва дарахтқуб бошанд, ҳаргиз нагардад. ^{чунон} ки ёд кардаанд, чӯбхорро бикушад.

• Фасли нӯздаҳум: андарронданиматта

Афсинтин ҷомаҳоро аз матта хӯрдан ^{ҳамчунин} бувад. нигоҳ дорад. Пудина ва пӯсти турунҷ низ

295

Фасли бистум: андарбаёни намудҳои морҳо

[122] Касони аз ҳоли морҳо ва табиати онҳо бохабар онҳоро бар се бахш кардаанд: Як бахшро [заҳраш] сахт тез буда, беш аз се соат фурсат надихад. Газидагии чунин морҳо дармон надорад ва онҳо карморҳо ва морҳои беафсун бошанд. Ба хангоми газидани онҳо ҷуз зуд буридани андом ва ё бо оташ доғи ба ғоят қорақунанда ниҳодан чизе суд надорад, зеро ин гуна [доғ] заҳрро бисӯзонад ва гузартоҳро танг созад. Гоҳе барои муолаҷаи он шикамро бо моҳии шӯр пур карда, қай овардан судбахш аст ва баъд аз он муолаҷаҳои дигарро пайгирӣ кунанд. Агар [заҳри ин гуна] мор каме заифтар бошад, сахт бастан ва сипас дигар илочҳои муштарақ кифоят кунанд. Қисми заифи он кам бошад, ки одамро бикушад. Навъи миёнаи он [одамро] аз се то ҳафт соат

[зинда] нагузорад. Гуфтаанд: «Газидагии аждаҳои хокӣ ва дигар морҳои бузургҷуссаи монанди онро аз он ҷиҳат дармон кунанд, ки он фақат реш аст, на аз он ҷиҳат, ки дорои захри қобили мулоҳаза аст».

Гуфтаанд, ки табақаи якумро чанд ҷинс аст. Масалан аз он ҷумла як морест, ки онро «шоҳмор» ва ба юнонӣ «босиликус» хонанд. Вай [одамро] бо нигоҳ ва шунавондани овози худ бидушад. Аз ҷумла море бошад, ки «парасту» ном дорад ва рангаш ба ранги парасту монанд буда, дарозияш қариб як газ аст. Ин пеш аз гузаштани ду соат бидушад. Дигар аз он ҷумла як морест, ки онро ба сабаби саҳт хушкида будани пӯшташ «исқи-лиси хушк» номанд. (241)

Андозаи дарозии он аз се то панҷ газ аст. Рангаш хокистариӣ моил ба зардӣ ва ҷашмонаш саҳт тобанда бувад. Ин [мор] миёни ду-се соат бидушад. Аз ин ҷумла мори «заҳрафкананда» аст, ки он оби даҳонашро ҷамъ сохта, бо фишур-дани дандонҳои хеш бар якдигар онро берун биафканад ва оби даҳони ӯ ва ё бӯи он об бар ҳар кӣ биафтад, ӯро бидушад. Дарозияш то ба ду газ бирасад ва рангаш хокистариӣ моил ба зардӣ буда, шахси газидаи худро пеш аз падид омадани дард бидушад.

Ин табақа аз морҳоро мо андар китоб на аз барои он ёд кунем, ки бар муолаҷаи онҳо умеди бисёр аст, балки аз барои он ёд кунем, ки то онҳоро бидонанд ва бидонанд, ки аз барои муолаҷаи онҳо ҷуз он ҷи, ки ёд шуд, ҷизе суд надорад. Шояд он ҷи, ки мо ёд кардаем, гоҳе суд бахшад.

Карморҳои [заҳрашон] бурро намудҳои дигаре ҳаст, ки андар марзҳои Миср бисёр ёфт шаванд. Гоҳе бархе аз онҳо-ро ду шох ва рангояшон гуногун буда, сафед, малларанг, сурх, ангубингун ва хо-кистарӣ бувад. Гоҳе ба шакли морҳои афъӣ ва гоҳе баъзе аз онҳо дорои дандонҳои ҷангакмонанд бошанд. Аждаҳҳои андар як нафас кушанда низ аз ҳамин қабиланд.

Табақаи дуввум аз морҳои афъӣ ва монанди онҳо иборатанд ва инҳо низ намудҳои гуногун доранд: бархе афъӣҳои асалӣ²³¹, бархе афъӣҳои булутӣ, бархе афъӣҳои таш-нагиоваранда ва дигар намудҳои низ бошанд, ки мо ёд хоҳем кард.

Морҳоро низ фарқияти дигаре бошад, ки на ба ҳасби навъ, балки ба ҳасби муттафиқ будан андар як навъ [аз ҳам фарқ кунанд]. Агар онҳоро аз тариқи нарию модагӣ фарқ ниҳанд, нари онҳоро дандон камтар ва заҳ-раш бештару тезтар бошад, вале гурӯҳе гуф-таанд, ки модаи онҳо ба иллати бисёрии дандонҳо бадтар аст. Онҳо аз ҷиҳати умр низ [фарқ кунанд] ва ҷавони онҳо зиёнвар-тар аз солхӯрдаи онҳост. Аз ҷиҳати ҷусса бошад, аз ду мори андар як навъ буда бузург-и онҳо бадтар аз хурдҷуссаю кӯтоҳи онҳо бувад. Аз ҷиҳати ҷойгоҳ ҷунин [тафовут доранд]: оне, ки андар ҷойҳои беоб ва кӯҳҳо макон дорад, бадтар аз оне бошад, ки ба наздики обҳо ва ҷойҳои сероб маъво дорад. Аз ҷиҳати серӣ ва ё гуруснагии онҳо бошад, гуруснаи онҳо ба заҳр аз ҳама бад аст. Аз ҷиҳати кайфиятҳои инфузии нафсонӣ мори ғазбнок беруномада

захри аз ҳама бад до рад ва аз ҷиҳати фаслҳо захри мор андар тобистон аз ҳама бад аст. Гуфтаанд, ки мор-ҳои дарози ситабри аз як чинс буда аз ҳама баданд.

Бархе аз мардумон гумон кардаанд, ки захри морҳо ва афъиҳо сард аст, вале эшон хато кардаанд. Он сардие, ки каси моргази-даро ориз бигардад, ба мурдани гармии модарзодӣ аз сабаби зиддияти захр вобас-тагӣ дорад ва маҳз гармии модарзодист, ки танро бо густаришу фурузонии хеш гарм бидорад, вале ҳар гоҳ агар гармии модар-зодӣ набошад ва дил бо гармии ҳақиқӣ фурузон бошад, воҷиб нест, ки андомҳои атрофӣ аз он гарм бигарданд. Гурӯҳе чунин пиндоранд, ки захри хусусан мори асала

296

сард аст ва бинобар он саҳт карахти оварад, вале чунин нест, баръакс, ин [карахтӣ] бад-он алоқаманд аст, ки [захр] гармии модарзо-дино ҳал кунад ва онро бикушад. Ҳар кӣ агар чунин хуччат биоварад, ки ҷонвари сардмнзоч андар зимистон [мисли] мурда 5::Гфр~ал ва глрммизочро гармиютезии он **афзошн ёбад**. Ш шахс ҷӣ гуна касе набошад, **хуччаташ** дуруст нест ва ин гуна даъво на **адзаринсбати** ҳашароти хурд, балки андар нисбати ҷонварони бузургҷусса дуруст бувад. Далели табоҳии ин гуфта он аст, ки занбӯр саҳт гарммизоч аст, вале яке аз он ҷондорҳоест, ки андар зимистон мурда бигарданд ва ҳеҷ наҷунбанд. Бинобар ин шубҳае нест, ки мор ҳам бо вучуди гармии мизочи хеш ба сабаби зиддияти мизочи табиӣ ва дигар ҳолатҳои ӯро оризгардида андар зимистон наҷунбад.

Ин нахустини кармор ва ҳармоност²³³, вале намедонам, ки ин ӯст ва ё ғайри ӯ. Ба гуфтаи гурӯҳе аз мардумон ин [морро] аз баҳри он «шоҳмор» хондаанд, ки бар сар тоҷ дорад, дарозияш аз ду то се ваҷаб бирасад, сараш саҳт тез аст, чашмонаш сурҳанд ва рангаш ба сиёҳию зардӣ бизанад. Вай бар ҳар чизе бихазад, онро бисӯзонад ва андар гирди сӯроҳи он ҳеҷ чиз нарӯяд. Агар ягон паррандае бар маскани он баробар ояд. биафтад ва ҷонварон баробари онро хис кардан бигурезанд, вале агар он наздиктар бошад, онҳо карахт шуда наҷунбанд. Ин [мор] бо ҷирроси худ то

Фасли бисту якум: андарбаёни газидагии босилиқус²³²

чашми он аз дур биафтад, бимирад ва чунин гуфта, ки гӯё кас аз афтидани назараш бар он бимирад, дуруст нест. Ҳар ҷонваре, ки бар ин мурда наздик ояд, низ бимирад. Кам биафтад, ки аз зиёни он ҳамҷаворонаш раҳой ёбанд. Лекин баъзан мумкин аст (242) ба асо бад-он расид, вале бисёр вақт касони бо асо бад-он расида ба миёнҷии асо бимиранд. Бинобар ин як савора чун найзаро ба он расонида аст, ҳам худ ва ҳам чаҳорпош мурдаанд ва ин [мор] чун лаби аспро газида аст, ҳам асп ва ҳам савора ҳалок шудаавд. Ин мор ба сарзамини туркон ва Лубия бисёр бувад. масофаи як тиррас бикушад. Бар ҳар ки

Фасли бисту дуввум: нишонаи газқдани ин [мор]

[Нншонааш] он бошад, ки [одам] хусусан ягон сабаби берунии зохирӣ якбора бимирад. андар ЧОЕ ба ин гуна мор маъруф бидуни Инро аслан ҳеч илоҷе нест.

Фасли бисту севвум: андар баёни газидани ҳармоно

Ҳармоноро ба сифатқое наздик ба сифат-ҳои шоҳмор тавсиф карда, [гуфтаанд], ки ҳадафаш ба хато наравад, на танҳо бо газидан бикушад, балки бо нигоҳ кардан ва бо чиррос задан низ бикушад, чӣ гуна чонвареро нагазад, он аз ҳам бирезад ва ҳар чонваре, ки ба [мурдаи] он наздик шавад, бимирад. Лекин дарозии онро бар ҳилофи

шоҳмор тавсиф намуда, гуфтаанд, ки вай аз як то яку ним газ аст ва низ гуфтаанд, ки каси ин мор газидаро ҳеч чиз суд надорад, вале агар ягон чиз суд дошта бошад, ин гуна чиз танҳо ба андозаи то ду дирам тухми хашхош ва ё то ду дирам гунди бедастар бувад. Гурӯҳе бад-ин гувоҳӣ додаанд.

Фасли бисту чаҳорум: нишонаҳои газидани мор, ки «парасту» ном дорад ва он аз ҷумлаи карморҳост

Каси ин мор газидаро ҳукак падвд ояд, баробари ин ҳафакони хосси он шиддат ёбад

рангаш бигардад, карахт шавад, ва дард авҷ гирад. Илоҷи ин чун илоҷи андомҳояш сард бигарданд, хоболудию карморҳоствамо онро пешазин ёд кардем. пӯшида шудани пилқҳо рӯй диҳад ва

297

пахнтар аст ва бадтару зиёнвартар бувад. Аз сабаби газидагии он андар маҳалли газидагӣ дарди сахт ва афрӯхтагӣ ба амал омада, он ҷой кабуд бигардад ва хӯрда шавад. Каси моргазидаро гижә, қай талхи бадбӯй, ҳаракати номунтазам ва заъфи қувват падид оянд. Вай андар бештари

ҳолатҳо андар соати севвум бимирад ва аз се рӯз беш зинда намонад. Агар каси моргазвда ба сабаби навъи обӣ будани он ва ё ба сабаби қавӣ будани мизочи худ зивда монад, беморихое ўро ёр бигарданд, ки қариб ҳеч аз онҳо беҳ нахоҳад шуд.

Илоҷи ин илоҷи ҳамагонист. Яке аз тадбирҳои хосси ин он бошад, ки аз гавзи поккардаи сарв ва донаи мурд як драхмигӣ гирифта, бо оби ангубин ва ё бо шароб биошоманд. Низ ду дирам заровандро бо шароб ва ё сиркои омехта ва инчунин

Фасли сиввум: андар илоҷи [он]

афшураи ганданои кӯҳӣ [биошоманд]. Бо оҳак, рағғани зайтун, пудинаи кӯҳӣ, пӯсти беҳи булут ва монанди инҳо ё ҷудо-ҷудо ва ё якҷоя зимод кунанд. Яке аз чизҳое, ки бо инҳо биомезанд, орди ҷав аст.

Фасли сиву якум: андар баёни идريس

Ман вдрисро аз барои он андар зимни ин гурӯҳ ёд кардам, ки ба таври боваринок на-медонам, ки ин удриюс аст ва ё ягон мори дигар ва ин [калима] аз тариқи тасриф дигар-гун шуда аст, чунон ки андар навиштани калимаҳои юнонӣ [чунин ҳол бисёр] биафтад. Лекин андар он чое, ки ман инро аз он чой кӯчонидаам, мусанниф аз барои газидагии ин [мор] аразҳои дигареро низ ёд карда, гуфтааст: «Аз газидагии ин ҷароҳат падида ояд, ҷароҳати он паҳн бигардад, рангаш тира шавад, аз он рутубати сиёҳи бисёр ва ниҳоят бадбӯй битаровад ва илочи он дер бикашад ва ба саҳтӣ бианҷомад».

Бояд ягон каси дигар инро таҳқиқ кунад ва ҳақиқати ҳолро маълум созад. Акнун мо ба [баёни] табақаи дуввуми морҳо мепардозем.

Фасли сиву дуввум: гуфтори ҳамагони андар баёни газидани афъихо ва ҳукмҳои онҳо

Бадтарини афъихову аждаҳоҳо нари онҳост, вале модаи онҳо камосебтар аст. Газидагии модинаро бад-ин гуна бшпиноса-вд, ки авдар маҳалли газвдаи он мағокие беш аз андозаи ду дандон дарёфта шавад. Андар оғози кор аз паи ду ва ё якҷавд данд он нахуст хун ва сипас зардобе чун оби гӯшт-шуста бирезад. Гоҳе мумкин аст нахуст зар-добӣ обӣ, сипас зардобӣ зангорие бирезад, ки ба гавҳари заҳр ва ранги он гардида бо-шад. Ин чой нахуст дард кунад, сипас дар-даш ба хазидан даромада, омоси гарми сурхн дорои обиларезаҳои бисёр ва обилаҳое чун обнаҳои оташсӯхта падида оянд ва гоҳе паҳн бигардад. Сипас он омос ба наздики

маҳалли газидаги кабӯд шавад, даҳони [бемор] бихушқад ва андар андомҳои дарунӣ афрӯхтагӣ ва андар тан таби бо ларза падида ояд. Баъд, арақи сард ба амал ояд, ранг табаҳ шуда, ба кабӯдӣ бигарояд, гига авҷ гирад, нафас думодуму хурд бигар-дад ва маниши гаштану ҳукак рӯй диҳанд. Бошад, ки бемор хилти заҳравӣ қай кунад, пешоб ба саҳтӣ ояд, сар гарон бигардад ва бошад, ки [бемор] хуни бинӣ шавад ва ўро андар сутуни пушт гаронӣ падида ояд. Сипас арақи сард, ларзаи саҳт ва аз хуш рафтан рӯй диҳанд. Аксар вақт ки чунин [касоне] бимиранд, андар миёни се рӯз бимиранд ва бошад, ки то рӯзи ҳафтум боқӣ бимонанд.

Фасли сиву севвум: андар илоҷигазидагии афъихо бад-он чи ки ҳамчун қонун бувад

Асосҳои муштараки муолаҷаро риоя кунанд ва сипас қавитарин илоҷ он бошад, ки зуд ба истеъмоли тарёки афъихо

бипардозанд. Агар андар ин кор таъхир кунанд, тарёк мумкин аст бисёр вақт суд бахшад ва мумкин аст суд набахшад. Аммо

299

ба афзори зидди заҳр табдилдиҳандаи [тарёк] ба ҷуз табиат чизе нест. Маҳз табиат аст, ки афзорҳо ба кор бибарад ва чизи бегона бошад онҳоро ҳеҷ ба кор бурдан натавонад. Вале ин ба шартест, ки агар ҳар ду баробар қиём кунанд.

Агар [ба бемор] додани сир ва шароби бисёр мумкин бошад, ин гоҳе ўро аз ҳар гуна илоҷи дигаре бениёз бигардонад. Агар сир ёфт нашавад, додани гандано ва пиёз бо шароб низ ҳамин гуна бувад. Чунин ёд кар-даанд, ки агар нараи гавазро дар ҳол бирён карда, [ба бемор] бидиҳанд, суд бахшад. Испанд яке аз доруҳои раҳиббахш аст ва мағзи донаи турунҷ низ ҳамчунин бошад.

Яке аз тарёкҳои қавии хосси ин заҳр чунин аст: як уксубофун²³⁵ анисун, чаҳор драхмӣ мурч (244) ва як драхмигӣ пӯсти зарованди гирд, гунди бедастар ва мурро гирифта, бо тило маъҷун созанд. Як ошомвдании ин як ҷавза бувад.

Инчунин: як дирамӣ мурр, гунди бед-астар, мурч ва зирнихи сурх ва ду укдя тухми шибитро гирифта, бо тило маъҷун созавд.

Дигар: тухми девсипист, зарованди гирд ва судоби даштиеро [бигиранд], ки он на испанд, чунон ки бархеҳо пиндоранд, балки як намуди ҳуди судоб аст.

Бояд ба бемор равғани зард ва хусусан кӯҳани онро бисёр бидиҳанд, зеро бисёр бошад, ки равғани зарди кӯҳан ба танҳои аз [заҳр] бираҳонад. [Беморро] андар обзани иборат аз шир бинишонанд, ўро ба такаллуф бедордоранд, пиёда гардонанд ва андар бархе аз ҳолатҳо ба гармобаи арақовараш бибаранд. Баъд аз он ба ў панирмояҳои ҳайвонӣ ва монанди он биошомонанд. Беҳтарини панирмояҳо панирмояи тозаи харгӯш аст, зеро агар онро бо чаҳор укя хамри ба таври мӯътадил омехта бидиҳанд, низ аз ҳама гуворотар бувад. Панирмояи гавазн низ хуб аст.

Гурӯҳе гуфтаанд, ки агар одам пиёзи дарёиро гирифта, бихояд ва оби онро фурӯ бурда, туфолаи онро ба маҳалли газидагӣ зимод кунад, албатта ҳалок нахоҳад шуд.

Бархе аз мардумон оби гӯшти ғукро сан-чида, чунон дарёфтаанд, ки агар онро бихӯ-ранд, судбахшу наҷотдиҳанда бувад. Гӯшти сиркову намакхӯрдаи росу, харчанги дарёӣ ва хуни сангпуштони дарёӣ ҳамчунинанд. Гурӯҳе гуфтаанд, ки агар сангеро, ки бо «санги морон» маъруф аст, бар гардан биовезанд, андар ин бобат шифобахш бувад.

Фасли сиву чаҳорум: андар зикри доруҳои ошомидание, ки андар бобати газидагии афъиҳо сутуда бувад

Гуфтаанд, ки карафси куҳи, яъне симирниюн аз барои ин ғараз хуб аст. Беҳи ваҷ, барг ва беҳи зарованд, беҳи мурр, беҳи ҳазоргашон, ё шашбандон ва ё гориқунро, ки кадоме аз инҳо набошад, бо шароби ширин ба қадри як драхмӣ бидиҳанд, [низ хубаст]. Низ афшураи аноғолис, яъне «гӯши муш», инчунин зира ва хусусан кӯҳани он, афшураи каранб, ё ду драхмӣ қуст бо ду убу-лус мурч, ё беҳи баҳури Марям, ё тухми ко-шим, ё беҳи он, ё тухми испанд бо афшураи гандано, ё афшураи кангар [ҳама хубанд].

Инчунин, панирмояи харгӯш, хусусан орди говдонавазанчабил бо шири занон [суд доранд. Ба бемор] беҳи динорӯя, ҳазанбал (ҳазорбарг)²³⁶, ки ба сарзамини турк маъруф буда, саҳт судманд аст, пӯсти зарованд ва беҳи девсипист бидиҳанд. Чунин гуфтаанд, ки агар ба бемор турбидро бо шири навдӯшида бидиҳанд, саҳт судманд аст. Шири лоғина, ки ба гумонам он тарёки

300

фарови ва бушанчист, чунон ки ёд кардаанд, низ аз барои газидагии афъиҳо ва ҳамаи ҷунбандағони зиёнкор суд дорад ва ё ду дирам говшир бо сирко низ ҳамчуни бувад.

Инчунин, се мисқол куст ва ё ҷентӣёноро гирифта, ба кор баранд. Яке аз доруҳои хуб саргини буз буда, онро андар шароб реза кунанд ва ба бемор бидиҳанд. Ҳамаи доруҳои буррандаи тез ва хусусан сир, пиёз, гандано, турб ва оби он, ҳамаи чизҳои намакхӯрда ва хусусан [андомҳои] дарунии росу, кайдуми бирён, захираи хурус ва дигар паррандаҳо [низ хубанд].

[124] Аз ҷумлаи афшураҳои саҳт судманд афшураи судоб, афшураи барги себ ва афшураи марзангӯш ба шумор бираванд. Худи сирко, ки чаҳор уқияи онро ҷӯшонда, ба бемор бидиҳанд, афшураи сари [баргҳои] каранби набатӣ ва чунон ки ёд кардаанд, пешоби инсон [низ судманданд].

Ин зимодҳои [заҳр]кашандаро пеш аз варам кардан ба кор баранд ва онҳоро аз абҳал, донаи даҳмаст, бобуна, хусусан унсули бирён ва орди говдона бисозавд. Ҳамаи инҳоро ё танҳо-танҳо ва ё ба ҳам омехта бо шароб [зимод кунанд]. Бо панири кӯҳан зимод ниҳодан ба ғоят хуб аст ва

Ҳасли сиву панҷум: зимодҳое, ки аз берун бибанданд

мокиёни ду пора кардари зимод кардан ба ғоят ва саҳт хуб бувад. Зимод ниҳодан бо гӯшти афъӣ ва бо ғуки ду пора карда низ ҳамчуни бувад. Аз рағғанҳо рағғани даҳмаст ва рағғане [хуб аст], ки андар он барги даҳмаст ҷӯшонвада бошанд.

Ҳасли сиву шашум: андар баёни морҳои аз ҳамаи масомҳо хунпаррон, ки мисоли онҳо амуринос ва бастис бувад

Инҳо морҳои баданд ва агар бигазанд, аз ҳамаи масомҳову гузаргоҳҳо ва ҳатто аз решҳои басташуда хуни обакӣ бичаҳад. (245) Баробарииндардибандгоҳдо, қайхун ва хун партофтан ба амал оянд. Донишман-дон чунин ёд кардаанд, ки тани ин ду намуд мор регмонанд ва дорои холҳои сиёҳу сафед аст. Навъи дарози онҳо [мисли] дарози морҳои шохдор бувад. Бархе аз эшон гуфтааст: «Онҳо хурдтар аз афъӣ буда, сар ва думашон борик аст. Ранги онҳо хокис-тарист ва бошад, ки сиёҳ, сурх ва сафед бувад. Бар сарашон рахҳои сафеди якдигар-ро бурранда доранд. Аз ҳазидани онҳо ба сабаби хушкӣ пӯсти зерӣ шикам мисли хаш-хашӣ най садои хаш-хаш ояд. Ҳара-каташон гарон ва дандонҳояшон рост бувад». Ин

[шахс] ин морҳоро ба сифатҳои морҳои табакаи якум тавсиф намуда, гуяд: «Инҳо морҳои баданд ва ба сабаби гази-дагии онҳо аз масомҳо ва маҷроҳои табиӣ хуни обакӣ фаввора зада бирезад ва гоҳе аз сабаби он ҳатто аз ҷисми решҳои баста-шуда ва ҳатто аз гӯшаҳои ҷашм каме мод-даи обакӣ битаровад. Ин [газидагӣ] қай хунӣ, хунпартой ва хуни бинӣ биангезад ва баробари он дарди меъда падида ояд». Бархе аз [пизишкон] гуфтааст, ки маҳал-ли [газидагӣ] биомосад, сиёҳ шавад, аз он ҷой як чизи қай обакӣ битаровад, шикам биравад, нафас танг шавад, пешоб ба сахтӣ ояд, овоз қатъ бигардад, андомҳои бемор суст шаванд, бар тан ҳолате шабеҳи фаромӯшхотирӣ ғолиб ояд, кузоз рӯй диҳад, дандонҳо биафтанд ва худованди он бимирад.

Фасли сиву ҳафтум: андарилоҷ

Илоҷи ин гуна [беморон] ба илоҷи [заҳри] морҳои асала ва афъӣҳо аз он ҷиҳат наздиқӣ дорад, ки ба бемор шароби бисёр бидиҳанд ва сипас баъд аз додани ғизоҳое чун тарих, моҳии шӯр ва сир қай оваранд ва қайро так-рор кунанд. Баъд аз қай эшон бояд нон бо моҳии бар оташи лаҳча кабобкарда ва инчу-нин мавиз бихӯранд. Тухми турб хусусан бо шароб ва афшураи хашшош бехи савсани

осмонгуни бо шароб низ аз ҷумлаи доруҳои аз барои [чунин беморон] судманд бувад. Бошад, ки эшонро сафедии ҳояи мурғ бо ша-роб суд бахшад. Гоҳе ба эшон аз ҷиҳати боз доштани хунравӣ зимод намудани тоқ, ё асп-ғул ва ё мозу нофеъ аст. Аз ҷумлаи он чизҳое, ки хунро аз тариқи доғ ниҳодан бибанданд, гандано, газна ва судоб бо орди ҷав ва сафедии ҳояи мурғ ба шумор бираванд.

Фасли сиву ҳаштум: андарбаёни мори ташнагиоваранда

Гуфтаанд, ки дарозии мори ташнаги-оваранда як ваҷаб аст. Бар тан доғҳои сиёҳи бисёр дорад, сараш хурд ва гарданааш си-табр бувад. Тани он аз гардани ситабр оғоз ёфта, ба думи борик бианҷомад. Гурӯҳе гуфтаанд, ки аксари ин гуна морҳо андар кишвари Лубия ва Шом ёфт шаванд.

Сураташ чун сурати афъист, ранги баҳши ахири он то дум ба сиёҳӣ бизанад ва думаш-ро бардошта бихазад. Ба гуфтаи гурӯҳе ин мор андар соҳилҳо зиндагӣ кунад ва эшон гуфтаанд: «Шаҳси ин [мор] газидаро чунин ориз бигардад, ки шикамаш тафсида, бисӯ-зад ва аз об ҳеҷ ташнагияш нашиканад,
301

баръакс, аз ғайри ягон зарра берун омадани пешоб ва ё арақ кардан, пайваста об биошо-

мад, то ҷое ки шикамаш ба тамои бидамад ва об андар ҳамаи рағҳои ӯ биравад.

Фасли сиву нухум: андарилоҷ

Баъд аз чораҳои муштарак ба кор бурдан тадбири ин гуна [беморон] он

бошад, ки ошо-мидани равғани бисёр ва гардондан бифар-моянд. Сипас бо он чизҳое хукнарезӣ кунанд, ки хушкихову тарихоро берун оранд ва обро ба фурӯсӯ бикашанд. Бояд ба эшон доруҳои

пешобтозонандае аз қабилӣ ҷушонидаи карафс, сунбули ҳиндӣ, дорчинӣ, асорун, сисолиҷус, фатросолиҷун ва монанди инҳоро бидиҳанд ва аз берун намак, оҳак, равғани зайтун ва зимодҳоеро бибанданд, ки аз ба-роӣ каси сағи девона газида ёд хоҳем кард.

Фасли чихилум: андар баёни морҳои ҷаҳанда васахт парранда

Инҳо морҳои хурди кутоҳ ва бориқ буда, гоҳе бар болои дарахтҳо камин гирифта, бингаранд ва бар каси аз он ҷой гузаранда худро ҳаво диҳанд ва *ӯро* битарсонанд. Бояд бигӯям, ки ман як чинс аз ин морҳоро андар ноҳияҳои Деҳистон дидам. Онҳо сурхранг ва ниҳоят палиданд. Гӯянд, ки аз газидани онҳо дарди сахт ва андар тамоми тан омоси гарм падида оянд. Агар ин мор аз он чинсе бошад, ки мо дидаем, аз он [одам] бимирад.

Гуфтаанд, ки илоҷи онҳо илоҷҳои (246) муштарақ ва илоҷи афъихост.

Мореро ёд кардаанд, ки номаш «амғисино» аст ва гуфтаанд, ки он ба ду сӯ бичаҳад. Маро ин ба таҳқиқ нарасидааст, ки ин оё мори ҷаҳанда аст ва ё ғайри он, лекин онро бад-ин гуна сифат кардаанд, ки ду тарафи он аз ҷиҳати ситабрӣ баробаранд ва миёнааш яксон аст. Ба гумонам ин ба ҳақиқат ҳамон морест, ки мо дидаем.

Фасли чихилу якум: морибулутӣ,янедуруниҷус

Ин мор андар булутзорҳо маскан дорад ва аз газидани он пӯсти каси газидааш бире-зад ва пӯсти каси бо ин шахс расида ва каси *ӯро* муолаҷақунанда низ бирезад. Ин [мор] бӯи палиде дорад ва ҳар кӣ қасди куштани

он кунад, бо ин бӯй хоҳ заҳрафкан бошад, хоҳ не, *ӯро* қарахт хоҳад кард. Аз ин низ ҳамон аразҳое падида оянд, ки аз газидани морҳои афъӣ падида оянд.

Фасли чихилу дуввум: андарилоҷ

Илоҷи ин мисли илоҷи афъихост. Ба девсипист ва беҳи нармода бо шароб ва

таври махсус ҷунин [беморонро] ошомидани зарованди дароз бо шароб, инҷунин

зимод кардани самари дарахти булут [бар маҳалли газидагӣ] судманданд.

Фасли чихилу севвум: андар баёни морҳои говарси

Инҳо як чинс аз морҳоеанд, ки ранги онҳо ба сабаби зардӣ ранги говарсро монад. Ҳар киро бигазанд, аразҳои бадешабехи аразҳои афъӣ падида оянд. Илоҷи инҳо ҳамон илоҷи [афъихост].

Фасли чихилу ҷаҳорум: андар баёни море, ки онро «систолӣ» номанд

Гӯянд, ки ин шабеҳи мори бар ду сӯй ҷаҳанда аст, вале он аз ҳама бад бошад.

Аразҳои ин низ мисли аразҳои он аст ва илоҷаш ҳам ҷун илоҷи он бувад.

Фасли чихилу панҷум: андар баёни мори песа, ки дорои рангҳои гуногун аст

Бархе аз [пизишкон] чунин ёд кардааст, ки ин мор палид аст ва [заҳри он] бо хӯрдани чигар ва аз ҳам резондани рӯдагон андар

рузи дуввум бидушад. Илоҷи он мисли илоҷи афъихоӣ саҳт газанда бувад.

302

Фасли чмхилу шашум: андар баёни мори борситлис

,237

иорро бад-ин г\$ва тавсиф кардаанд,

сш нахаллн газидагии ин дам гстахоруйдихандвааз Ёнш чой *рутубтя* хунӣ ва сиёҳ қорӣ шавад.

- е .; -- : : л'} ;та.аклӣ, парда гирифтани

чашм ва кузози ҳалоккунанда ориз бигар-данд. Илоҷи ин чун илоҷи афъихост. Ман ин морро андар ин ҷо ба таҳмин ёд кардам, вагарна на хувийяти он, на табъ ва на чинси он маро ба ҳақиқат маълум нестанд. Намедонам, ки оё ин ба такрор омада аст, ё не.

Фасли чихилу ҳафтум: андарбаёнифанҷуниҷ

Гуфтаанд, ки газидани ин ба газидани афъӣ монанд аст, лекин гӯшти шаҳси ин мор газидаро табоҳӣ ва сустие чун [сустии гӯшти] каси ба истиско гирифтор ориз бигарданд, ҳоболудӣ, фаромӯшхотирӣ ва беморихое андар чигар, рӯдаи «рӯзадор» ва

кулун падида оянд. Гуфтаи ман оид ба ин мор андар ҳоле, ки ман онро андар ин ҷой ба таҳмин овардаам, мисли гуфтаи пеш аз ин ёд кардаам бувад. Мумкин аст ин на аз ин табақа, балки аз табақаи морҳои гандонан-да бошад. Илоҷи ин мисли илоҷи афъихост.

Фасли чихилу ҳаштум: андарбаёни умамузутис ва мавоъирус

Гуфтаанд, ки дарозии ҳар як аз ин морҳо то ба як газ бирасад, рангашон чун ранги рег буда, бар танашон лоғҳо доранд.

. уфгаанл. кн ҳар :-;нро бигазанд, андар мадалли газидагӣ дарди саҳт ва омоси бузург ориз бигардад, аз он ҷой зардобӣ хуни битаровад, [беморро] андар обғаҳ, чигар ва мароқ дарди безоркунанда падида ояд, ки он андар рӯзи севвум ўро бидушад ва беш аз ҳафт рӯз мӯҳлат надиҳад.

Фасли чихилу нухум: андарилоҷи [газидагии] ин ду [мор]

Гуфтаанд, ки илоҷи каси чунин морҳо газида [125] тадбирҳои ҳамагонист. Тадбири ҳосси чунин [беморон] он бошад, ки аз гунди бедастар, дорчинӣ ва беҳи кантурниҷ, қадом як аз инҳо набошад, ду дирам шрифта, бо шароб ба эшон бидиҳақ. Эшонро беҳи зарованд ва ҳусусан зарованди дароз суди бузург дорад.

Инҷунин беҳи шувосаро ва ҳусусан афшураи он ва беҳи ҷентӣно [судманданд]. Аз зимодҳо анғубини ҷӯшонвда хушк карда ва кӯфташуда,

пӯсти анор, инчунин кантуриюн, тухми катон, коху, тухми испанд, печак ва судоби даштӣ ба эшон суд доранд ва низ зимодҳое суд бахшанд, ки хосси решҳои гандида бувад.

(247) Фасли панҷоҳум: андар баёни море, ки «сисир» ном дорад ва он гандонанда бувад

Гуруҳе гуфтаанд, ки ин морҳо андар кшпвари Шом ва Миср мавҷуд буда, сара-шон паҳн, гарданашон борик, думашон кӯтоҳ ва шикамашон гирд аст ва бар сара-шон хатхову нишонаҳо надоранд, лекин бар ҷасадҳои хеш хатҳои гуногунранг доранд. Онҳо ҳар гоҳ бихазанд, ростнараванд, балки

каҷ ва шитобзада бираванд. Касеро, ки бигазанд, ўро омоси дарднок падид ояд ва тани ў баъд аз кӯфта шудан ва мӯй партоф-тан ба тамои бигандад ва бошад, ки гавдагӣ зуд фаро расида, [тани] ҳанўз солимро ба ҳалокат бирасонад. Чунин ба назар бирасад, ки ин мор як намуди афъиҳост.

Фасли панҷоҳу якум: андарилоҷ

Бояд инро нахуст бо илоҷҳои ҳамагони ва бо ҳадди миёнаи илоҷи афъиҳи муолаҷа кунанд ва сипас ба муолаҷаи ҳолатҳову аразҳои аз сабаби газидагии у оризгардида бипардозавд.

303

Фасли панҷоҳу дуввум: андар баёни синфҳои морҳое, ки ҳар гоҳ бигазанд, на бо захири қобили мулоҳазае, балки бо ҷароҳат зиён оваранд ва инҳо морҳои ниҳоят бузургҷусса бувад

Авдар баёни аждаҳо: Гуянд: «Хурдтарин синфи аждаҳо, чунон ки баъзеҳо ёд карда-анд, панҷ газ аст ва бузурги онҳо беш аз сиҳ газ бувад».

Гуянд: «Аждаҳо ду чашми бузург ва аз зери манаҳи фурӯсӯвин барҷастагии мисли занаҳдон дорад ва ўро дандонҳои шикории бузург²³⁸ бувад». Гуруҳе гуфтаанд, ки инҳо андар ноҳияи Нуба ва Ҳинд бисёр бошанд ва аждаҳоҳои нубие²³⁹, ки андар кишвари Осиё вучуд доранд, то ҷаҳор газанд, вале аждаҳоҳои ҳиндӣ ниҳоят бузург бувад.

Гуянд: «Сифати аждаҳо чунонест, ки мо ёд кардем. Онҳо дорои рӯйҳои зарду сиё-ҳанд, онҳоро даҳонҳои бисёр фарох ва абрувонест, ки чашмони онҳоро бипушонавд, бар гарданашон пулакчаҳост ва бар ҳар як дандонхона се дандони шикорӣ доранд».

Ман мегӯям: «Мо аз ҳамин қабил ажда-ҳое дидем, ки бар ду бари гарданаи мӯи дурушт дошт».

Гуянд: «Аз газидани он нахуст дарди андак, сипас афрӯхтагӣ падид ояд ва нари онҳо палидтар аз модашон аст»,

Ман мегӯям: «Дуруст аст, ки авдар гайри кишвари Ҳинд низ гоҳе аждаҳоҳои саҳт бузург ёфт шаванд»,

Гуянд: «Илоҷи инҳо фақат чун илоҷи решҳои бад бувад».

Фасли панҷоҳу севвум: андарбаёни ағозинимун ва сир²⁴⁰

Чунин бинамояд, ки инҳо аз чинси аждаҳоҳоянд. Гуфтаанд, ки ҳар киро ағозинимун бигазад, он чизе ориз бигардад, ки касони аждаҳо газидаро низ ориз бигар-дад. Аммо оид ба сир гуфтаанд, ки дандон-ҳои шикорияш саҳт қавиянд ва хусусияти резондан²⁴¹ ва хушконида ни гуштро дорад. Бинобар ин реши баамаловардаи ӯ саҳт хатарнок аст ва ба илоҷи ҷароҳатҳои ниҳоят бад эҳтиёҷ дорад.

Фасли панҷоҳу чаҳорум: андар газидани аждаҳонидарён

Гуфтаавд, ки маҳалли газидании онро бо гӯгирд ва сирко тило кунанд. [Низ] гӯянд, ки пиҳи тимсоҳ ба шакли зимод ва моҳии бо номи «тариғло» маъруф аз барои он судбах-шанд. Агар арзизро бар [маҳалли газидани] бимоланд, суд кунад. Доруҳое, ки мо андар боби ғунда ёд кардаем ва хусусан тарёки якум [низ ҳамчунинанд]. Райҳони кӯҳӣ чи аз тарикд ошомидан ва чи зимод кардан аз барои ин ғараз нофеъ бувад.

Фасли панҷоҳу панҷум: ду ҷонваридарён

Ин дуру яке аз донишмандон ёд кардааст ва ба гумонам ё аз чинси аждаҳоҳои дарёй ва ё ғайри онҳо мебошанд. Яке аз онҳо самуриёст. Он донишманд чунин тасдиқ намудааст, ки аз газидани ин он чизе ориз бигардад, ки ҳангоми газвдани афъиҳо низ ориз бигардад. Чунин ба назар бирасад, ки илоҷи он чун илоҷи афъист.

Дигарӣ туруғурун бувад. Он [шаҳс] гуфтааст, ки агар касеро туруғурун бигазад, ӯро дарди саҳт, бисёр хунук хӯрдан ва қарахтӣ ор_из бигарданд ва наздик аст, ки бимирад. Ё бад-он ишора намудааст, ки илоҷи ин чун илоҷи заҳрҳои сард аст ва

304

гуфтааст: «Бояд маҳалли газидаро бо сир-қои нимгарм тило кунанд, бар он ҷой аз барги даҳмаст зимод биниҳанд ва бо равғани қуст, равғани оқирқарҳо ва бо дигар равғанҳои ба ҳаминҳо монанд ва [инчунин] бо он чизҳое, ки қувваи унсул ва газнаро доранд, равғанмолӣ кунанд».

Доруҳои ошомидани чунин қасон инҳост: ҷӯшонидаи барги даҳмаст бо сирқои ангудон ва судоб; ё аз мурр, мурч ва судоб бахшҳои баробар бигиранд, ки як ошомидани он як драхмӣ ва бо шароб бувад; ва тарёки нахустин, ки андар боби ғунда аз ҳама пеш ёд шудааст.

қундур бо шароб ва равғани зайтун ва инчунин устухонҳои ғӯсолае ҳамчунин бувад, ки онҳоро то сафед шудан сӯхта ва бо ангубин сиришта бошанд. Намаки совида

бо ангубин ва ё мурр ва сақизи хинҷак ҳам [судманданд]. Ҷароҳатҳоро гоҳе бо шибити хушки сӯхта пур карда, бибанданд ва низ бар вай хокистари қаранб тило кунанд.

Фасли севвум: андарбаёнигазиданисагихонагии ғайри девона ва инчунин газидани гург ва монанди он

Илоҷи инҳо ба он чизҳое, ки андар боби ҳамагонӣ ёд кардем ва инчунин ба илоҷи газидагии инсон наздикӣ дорад. Гоҳе агар он ҷойро нахуст зуд сирко бипошанд ва як чанд бор бо кафи даст бизананд, сипас хусусан ба ҳангоми бими девонагӣ доштан бар вай натрун бо сирко ниҳода, инро ҳар се рӯз як бор дигар кунанд, кифоят хоҳад буд. Ё агар онро бо пиёз, намак, судоб, боқилӣ, бодоми талх бо ангубин, ё бо аспғулу намак ва ё бо хиёрза, бодранг, пудинаи кӯфта ва шароб муолаҷа кунанд, кифоят бошад. Низ

тило намудани мурдосанг, хусусан ба ҳангоми ҷой доштани варам [кофист]. Агар афрӯхтагии баланди саҳт ҷой дошта бошад, [126] орди говдоноро бо ангубин [тило кунанд]. Аз ҷумлаи чизҳое, ки андар ин бобат судманданд, саътари даштӣ бо намак ва ангубин, обкомаи сиркозада ва сиркое, ки андар он намакро якчанд рӯз гудохта монда бошанд, ба шумор бираванд. Ин чизҳо инчунин аз барои он [газидагӣҳое] судманданд, ки андар ду боби аввала ёд шуданд.

Фасли чаҳорум: андар баёни сифатҳои сағи девона, гурги девона ва шағоли девона

Сағ ва дигар [хайвонҳои] ёдшударо гоҳе девонагӣ ориз бигардад, яъне андар мизочд онҳо як дигаргунии савдовии палиди зақрнок ба амал ояд. Ин дигаргунӣ ё аз сабаби ҳавост ва ё аз сабаби ғизоҳо ва ошо-миданиҳо. Аз сабаби ҳаво бад-ин гуна бувад, ки гармии саҳт хилтҳои [сагонро] бисӯзад ва онҳо андар тирамоҳ девона ша-ванд ва ё сармои саҳт хуни онҳоро афсурда ва савдовӣ бигардонад ва бинобар он андар баҳор девона шаванд. Аз сабаби ғизоҳову ошомиданиҳо бад-ин гуна рӯи диҳад, ки сағ хуни қассобхонаҳоро билесад, мурдоргӣ бихӯрад ва аз обҳои гандида биошомад (249) ва бинобар он хилтҳояш савдовию гандида бигарданд. Низ андар рафтори он ҳангоми ба дигаргунӣ дучор омадани мизочаш ошуфтагӣ рӯй диҳад, чунон ки касони ба ҷузом гирифторро ин гуна ҳол падида ояд. Гоҳе тани он омос кунад, ранги он хокистарӣ бигардад, сабабҳои табоҳии он бештар густариш ёбанд ва ҳуди он гурусна шавад, вале чизе нахӯрад ва ташна гашта, об нао-шомад. Ҳар гоҳ ба об дучор ояд, аз он битарсад ва аз он безорӣ кунад. Гоҳе аз об ба ларзидану дақидан дарояд ва бештар пӯсти рӯяш биларзад. Бошад, ки хусусан ба охири қор аз об тарсида, бимирад. Чашмо-нашро парда бигирад ва аксар вақт забо-нашро бароварда, девонавор бигардад ва худовандони хешро нашиносад. Онро ба ҳоле бибинӣ, ки чашмонаш сурх ва намуди омодабоши нохуш дошта, забонаш овезон бошад, аз даҳонаш кафк бирезад, аз бинияш об ояд, сар ба пеш афканда, гӯшҳо овезон бидорад ва онҳоро бичунбонад, пушташ кӯж шуда, сутунмӯхрааш ба як сӯ ҳамида бошад ва онро чунон дарёбӣ, ки бар паҳлу ва ё ба барсӯ қач шуда, вале думаш ором истода бошад.

Ин гуна [саг] тарсон ва ба як сӯ майл намуда, чунон роҳ равад, ки гӯи маст ва андӯхгину гамзада аст ва андар хар як қадам пешпо хӯрад. Хар гоҳ ба назараш ягон шабаҳе бинамояд ва он чизе набошад, хоҳ девор, хоҳ дарахт ва хоҳ ягон ҷонвар, ба он душманӣ варзида, ҳамла кунад ва кам биафтад, ки баробари ҳамла кардан ба сӯи чизи ҳамлакардааш аккос бизанад, чунон ки одати сагон аст, балки хомӯшу дам фурӯ баста бошад. Агар аккосзанад, аккоси онро хаста дарёбӣ. Низ бибинӣ, ки сагон аз роҳи он як сӯ шаванд ва ба ҳоле, ки ҳанӯз дур аст, аз он бигурезанд. Вале агар ғофил ба бархе аз онҳо наздик ояд, онҳо нармӣ

306

варзида, андарпеншонзорикунандвароҳд гурез бичӯянд.

Гург аз саг бад асгва кафтору шағолҳои ба андозаи ӯ буда низ ҳамчунин бувад.

Фасли панҷум: андарзикридевона шудани ғайрион [ҷонвароне], ки ёд кардем

Гуфтаанд, ки рӯбоҳ ва инчунин росу девона шаванд. Ба гуфтаи яке аз [пишишкон] бархе аз ҳачирҳо девона шуда, худованди

хешро газидааст ва уро ҳамин гуна девона-гие рӯй додааст, ки аз дигар [ҷонварони] девона рӯй диҳад.

Фасли шашум: андар ҳолатҳои касе, ки уро саги девона газидааст

Агар ягон касро саги девона бигазад, нахуст ба ҷуз ҷароҳате чун дигар ҷароҳатҳои дарднок чизи дигар мушоҳада нашавад, вале сипас баъд аз якҷавд рӯз ӯро бархе аз андешаҳои табаҳ ва хобҳои фосид ва ҳолате мисли хашм, васваса, ошуфтааклӣ ва ҷавоб гуфтан на ба чизи пурсидашуда ба амал оянд. Уро бибинӣ, ки ангуштонаш ба ташаннуч гирифта шуда бошанд, андомҳои атрофияшро андар хеш кашида бошад, аз рӯшноӣ бигурезад, ҳичобаш ба паридан дарояд, ҳукак, ташнага ва хушкидани даҳон ориз бигарданд, аз мардум гурехта, танҳои гузинад. Гоҳе аз рӯшноӣ ба хашм ояд. Андомҳояш ва хусусан рӯяш сурх бигарданд ва сипас рӯяш реш шавад. Дардаш фузунӣ ёбад, овозаш хаста шавад ва бигиряд. Баъд, андар марҳалаи ахир аз об ва аз тарихо метарсидагӣ шавад ва ҳар бор [обро] наздикаш оранд, сагтумон карда, аз он битарсад. Гоҳе мумкин аст аз об натарсад, вале онро мурдор пиндорад. Бошад, ки андар хок ғелиданро дӯст дорад ва бошад, ки ӯро аз ғайри шаҳват ҷаҳидани манӣ рӯй диҳад. Ин оқибат ногузир ба ташаннучу кузоз бибарад ва ба арақи сард овардан, аз хуш рафтан ва марг бианҷомад. Гоҳе мумкин аст бемор пеш аз ин ҳолатҳо аз ташнагӣ бимирад. Бошад, ки иштиҳои об кунад, вале чун онро бибинад, аз он халосӣ чӯяд. Гоҳе мумкин аст аз он як култ бигирад ва он андар гулӯяшдармонда, бимирад. Бошад, ки чун саг бичакад ва ҷаккоктар аз он бигардад ва бошад, ки овозаш қатъ шуда, чун каси бео-воз

бигардад ва фарёд кардан натавонад. Гоҳе ўро як қисм пешобе ояд, ки андар он чизҳои гӯштмонанди аҷибест ёфт шаванд ва онҳо мисли ҷонваракон ва чун сағони хурд биномоянд. Вале андар бештари ҳолатҳо пешобаш тунук бувад ва гоҳе ба ранги сиёҳ

ояд. Баъзан пешобаш банд бигардад ва ногузир пешоб кардан натавонад. Шика-маш андар бештари ҳолатҳо хушк бошад.

Яке аз ҳолатҳои шигифтовари ӯ чунин аст, ки шефтаи газидани одам бошад ва ҳар гоҳ баъди ба шӯр омадан ягон касро бигазад, он одамро он ҳолате ориз бигардад, ки ўро ориз гардидааст. Пасмондаи об ва ғизои ўро агар касе бихӯрад, низ ҳамчунин ҳол ба амал оварад.

Ҳар кӣ аз инҳо аз об битарсад ва хусусан оне, ки чун рӯяшро авдар оина бинад, худро наъшносад ва ё андар оина ба назараш сағ биномояд, аз тариқи муолача ва ё ғайри он раҳой нахоҳад ёфт, вале ба гуфтаи [пизишк-кони] пешин ду нафар андар ин гуна ҳолат раҳой ёфтаанд ва онҳоро на худӣ сағ, балки одами сағи девона газида газида будааст. Лекин пеш аз ҳаросвдан аз об муолачаи он қариб мумкин аст.

Ин [беморӣ] гоҳе андар миёни як ҳафта то шаш моҳ бидушад ва миёнаи ин муҳлат чихил рӯз аст. Ба даъври гурӯҳе, ки ба эшон боварӣ нест, (250) гоҳе бемор баъд аз ҳафт сол обтарсанда бигардад. Яке аз эшон ва шояд ин Руфус бошад, гуфтааст: «Ин [бемор] аз баҳри он аз об битарсад ва бар хок ғелидан дӯст дорад. ки бар мизочаш хушкӣ саҳт фармонраво гардида аст ва бинобар ин чизи зидди мизочи хешро бад бинад ва чизи созгори онро дӯст дорад». Ин гуфта аз ҷумлаи чизҳои бошад, ки маро бад-он майл нест, зеро майл намудан ба чизе, ки созгори мизочи бегона бошад, яке аз ҳулосаҳои бибунёд аст.

Аз ҳама неқфарҷомтар ҳоли касест, ки баъд аз газидани сағи девона аз маҳалли газидагӣ хуни бисёр биравад. Ҳамчунин агар баъд аз ошомидани доруҳои тарёкӣ хун пешоб кунад, аз обтарсӣ эмин хоҳад монд.

307

яку ним мисқол афитимун, ним мисқол намаки ҳиндӣ, як мисқол баспоя, як мисқол санги арманӣ, (251) яку ним мисқол ғориқун ва ду мисқол харбақи сиёҳро бигиранд. Як ошомиданӣ аз ҳамаи инҳо ду мисқол ва ба шакли ҳабб бувад.

Ҳар гоҳ исҳолҳои қавӣ ба амал овардӣ, бояд ночор андар ҳар як-ду рӯз як бор, маса-лан, бо рағғани зайтун ва оби ҷугундар ҳуқ-наи сабуки барои мақъад беозор рехтан ва масалан, бо паниробу афитимун исҳол оварданро риоя намоӣ. Бояд ғизои [бемор] баъд аз исҳол он чизе бошад, ки аз дурроҷҳо ва мурғҷӯчаҳои фарбеҳ омода сохта бошанд. Баъд аз ин доруҳои пешобтозонандаи латифиовар, шароби ширин ва хусусан ба изофаи ширинӣ кӯҳан ва инчунин тило ва ширро ба кор бибаранд. Шароб аз барои чунин [беморон]

сахт судманд аст. Муҳимтарини корҳо ғизои мӯътадил додан ва тариоварист ва ин кори асосӣ буда, мисоли он [додани] шӯрбоҳои паррандаҳои бофазилат ва ё нони сафеди андар оби сард таркарда аст. Аз обҳо чунин [беморро] обе сахт суд дорад, ки андар он чандин бор оҳанро хомӯш карда бошанд. Лекин пиёз ва сир аз ҷумлаи ғизоҳоеанд, ки барои муо-лаҷаи захрҳо созгоранд ва онҳоро бибур-ронанд ва аз тан биронанд. Истеъмоли инҳо-ро ҳамчун дору набояд фаромӯш кард.

Низ зуд бишитоб ва ба бемор тарёки форуқ ва доруи харчанг, ки хосси ўст, бидеҳ. Гуфтаанд, ки тарёк тарёки чаҳордоруст ва он аз барои чунин [беморон] сахт судманд аст. Тарёки аз панирмояи ҳайвонӣ сохта, ки мо онро баъд ёд хоҳем кард, низ ҳамин гуна аст. Ба бемор харчанги рӯдӣ бидеҳ.

[Доруи] зерин санҷида шудааст: аз ан-гишти харчанги рӯдие, ки онро бар ҳезуми токи сафед ба иътидол ва ба қадри совида шудан сӯхта бошанд ва аз ангишти чентӣ-ное, ки инро ҳам айнан мисли [харчанг] ва ба андозаи он сӯхта бошанд, [микдоре] гирифта, бо шароби холис ба бемор бидиҳанд. Як ошомидани он ба қадри чаҳор кафча аз ҳар ду ва бо ҳамон шароб бувад. Бояд ҳар ду чун сурма совида шуда бошанд.

Ин доруро низ нусхаи дигарест, ки сифаташ чунин бошад: аз ангишти харчанги

рӯдие, ки онро ҳангоми андар бурчи Асад будани офтоб сайд намуда, зинда андар деги мисин ва андар танӯр ба таври мӯътадил

бирён карда бошанд, панҷ бахш, аз чентӣно панҷ бахш ва аз кундур як бахш гирифта, бисованд ва нигоҳ доранд. Як ошомидани он андар рӯзҳои аввал як кафча ва бо об бувад. Баъд аз гузаштани як чанд рӯз ба бемор ду кафчагӣ бидиҳанд. Ҳамчунин ин микдорро то чаҳор кафча афзоиш бидиҳанд.

Яке аз доруҳое, ки онро аз барои чунин беморон ба ғоят судбахш тавсиф кардаанд, доруи коғнаҳо бувад ва мо онро ба наздикӣ баён хоҳем кард. Доруи харчангро андар оғоз танҳо ҳангоме ба бемор бидиҳанд, ки аз падид омадани обтарсӣ хотирҷамъ бошанд. Гоҳе андар нусхаи он чентӣноро ними харчанги сӯхта бигиранд.

Агар [беморро] баъд аз ду-се рӯзи [газидан] дарёбӣ, микдори доруи ду хокистар, ки ба ӯ бидиҳӣ, бояд ду чанди он микдоре бошад, ки ба ҳоли андар оғоз дарёфтани он хоҳӣ дод. Ҳоли дигар доруҳое, ки баъд ёд хоҳем кард, низ ҳамчунин бувад. Агар баъд аз ҳафт рӯз [дарёбӣ], микдори [доруро] якчанд бор биафзой.

Агар беморро андар ҳамин гуна рӯзҳо дарёбӣ, аз фаротари ҷароҳаттеғи амик бизан ва сахт бимақ, вале агар [беморро] баъд аз гузаштани рӯзҳои беш аз ин дарёбӣ, аз васеъ кардани ҷароҳат мурод ҳосил нашавад ва ба ифрот рафтан авдар ин кор аз гайри суди бисёре боиси ранҷи бемор бигардад. Баръакс,

бикӯш, ки ҷароҳат кушода боқӣ бимонад ва агар се рӯзи аввал ва ё қариб хамин қадар муддат гузашта бошад, фарох сохтани он чандон бениёзӣ нахоҳад овард, зеро заҳр кайҳо паҳн гардида бошад. Бинобар ин ба кушода мондани ҷароҳат қаноат кун ва тадбирҳои дигареро аз қабили ба бемор додани тарёкҳо ва ба кор бурдани истифроғҳо бад-он биафзой.

Чунин бинамояд, ки заҳр агар қавӣ бошад, то чаҳор рӯз ва андар муддати аз ин ҳам камтар паҳн бигардад ва бисёр вақт андар миёни як ҳафта бикушад. Агар заҳр зуд ва тезтар аз он муддате паҳн бигардад, ки мо ёд кардем, ногузир ҳеҷ чиз аз васила-ҳои кашанда ба доғ ниҳодан нарасад. Ҳатто агар муддати паҳншавии [заҳр] аз ин ҳам дарозтар бошад ватуро бими падида омадани обтарсӣ ба амал омада, баъд аз муддате ба

доғниҳ, одани қавӣ шихобӣ, аз эҳтизом дур нест, ки ин суд бахшад. Кашидан ва гавҳари заҳро табаҳ сохтани доғниҳӣ мисли

кашвдану табаҳсозии дигар [тадбирҳо] нест. Агар ягон монеае пеши ин кор бигирад, доруҳоеро аз қабили марҳами намак ва хардал ва монанди он ба кор бибар. Андар ин гуна ҳолатҳо беморро зинҳор то шифо ёфтан ва падида омадани беҳӣ ба гармоба мабар ва агар (252) гармобааш бибарӣ, ўро хоҳӣ кушт. Гуфтаанд, ки яке аз чизҳои барои ӯ судбахш андар обзан нишастан аст, вале ба гумони ман ин андар рӯзҳои аввал бошад. Сардӣ яке аз он чизҳост, ки бояд беморро аз онҳо эҳтиёт кард.

Гоҳе туро андар ин ҳангом ва баъди он ба рағ задани дубора эҳтиёҷ биафтад. Пас рағ бизан ва низ нагузор, ки назари бемор ба хунаш биафтад.

Ҳар гоҳ бибинӣ, ки андаке рӯ ба беҳӣ ниҳодааст, ўро варзиши мўътадил бифармой, гармобаи мўътадил ба кор бибар, бар вай оби нимгарми бисёр бирез ва бо равғани мўътадил даллокию равған-молияш бикун.

Агар ҳолаш ба обтарсӣ бикашад ва то агар худро андар оина наменинохтагӣ нашавад, аз ин низ боке наkun. Гуфтаанд, ки ӯ гоҳе рӯи худро андар оина наминосад ва гоҳе ба изофаи ин гумон кунад, ки андар оина сағ аст. Ба ӯ он оби мо ёдкардаеро бидеҳ, ки андар он оҳанро бо ҳилаҳо хомӯш карда бошанд ва мо ин [ҳилаҳоро] баъд ёд хоҳем кард. Ин аҷаб илоҷи хубест! Аз барои ба ӯ ошомонидани об ҳар гуна ҳилаҳоро ба кор бибар. Агар туро ба бастан ва маҷбур сохтани ӯ эҳтиёҷ биафтад, чунин бикун. Меъдаашро бо доруҳои сардиоваранда

зимод кун. Шароби ба қадри баробар бо об омехтаро чун санҷидаанд, суди шигифт-оваре бахшидааст.

Гоҳе андар ин ҳангом доруе суд бахшад, ки ба сифати зерин аст: чаҳор драхмигӣ панирмояи харгӯш, гили Бухайра, ки онро аз Искандария оваранд, самари сарви кӯҳӣ ва ҷентиёно ва ҳашт драхмигӣ донаи даҳмаст ва мурро

гирифта, бо ангубин маъчун созанд. Як ошомиданӣ аз ин ба қадри як боқллои мисрист.

Инчунин: аз [гили] набиштаи Бухайрава самари сарви кӯҳӣ даҳ [драхмигӣ], аз панирмояи оху ҷаҳор, аз панирмояи харгӯш шаш, аз зарованди гирд, донаи даҳмаст, мурр, ҳамомо ва тухми судоби даштӣ се драхмигӣ гирифта, сириштани онҳоро бо шароби ширин тадбир кунанд ва сипас бо ангубин маъчун созанд. Як ошомиданин ин ба қадри як боқлло.

[Доруи] дигар: ҳашт мисқол гили на-бишта, як чанди он донаи даҳмаст, шонздаҳ [мисқол] панирмояи харгӯш, сиву ду дирам панирмояи оху, ҷаҳор [дирам] беҳи ҷентӣёно ва ҷаҳор [дирам] мурро гирифта, ҳамаро бо ангубин ҷамъ созанд ва нигоҳ доранд. Як ошомиданин он ба андозаи як нахӯд ва бо оби гарм бувад.

Бархе аз мардумон гуфтаанд: «Ҳар кӣ бар тани хеш дандони шикории сағи девонаро овехта дорад, сағи девона аз сари роҳи ӯ як сӯ шавад ва ба ӯ ҳамла наоварад ва сағони дигар низ ҷунин рафтор кунанд». Вале ин гуфта на аз он ҷизҳоест, ки бад-он бовар намуд.

Ҳасли нухум: андар баёни доруҳои ошомидашаванда

Доруҳои сода аз ҳузаз, ангуҷад, афсин-тин, гесугуна ва гили набишта бо шароб иборатанд. Сиёҳдона андар ин бобат таъсири аҷиб дорад ва ҳатто номи он андар забони юнонӣ аз [калимае] иштиқоқ шудааст, ки маънои «аз барои газидагии сағи девона судбахш»-ро дорад. Мурр ҷи аз тариқи ошомидан ва ҷи зимод кардан аз барои ин гараз хуб аст. Гуфтаанд, ки ҳеҷ дору андар ин бора аз ҷентӣёно хуб нест ва камодариюс низ ҳамҷунин бувад. [128] Бархе аз [пизишкон] ҷунин ҳикоят кунанд, ки агар ҷашмони харчангро биошоманд, аз барои ин гараз яке аз судбахштарин ҷизҳо бошад. Бархе дигар гуфтааст, ки агар

310

панирмояи сағбачаи хурдро андар об карда, ба бемор бидиҳанд, шифо ёбад. Яке дигар тасдиқ намудааст, ки гӯё хуни ҳуди сағи девона доруст, вале ман бад-ин кор икдом накунам. Ҳамҷунин гуфтаанд: «Ба бемор ҷигари сағи девона ва хусусан он сағеро, ки ӯро газидааст, бирён карда, бидеҳ». Низ гуфтаанд: «Баъд аз рӯй додани обтарсӣ ба бемор ҷигари ёдшуда ва дили он [сагро] ва ё пӯсти кафтори лангро бирён карда бидеҳ». [Дигар] гуфтаанд: «Агар андар ин гуна ҳол ба бемор моҳудонаро бо гунди бедастар биошомонӣ ва шиёфҳои аз ин сохтаро ба зераш баргирӣ, аз инҳо бемор суд бигирад ва обтарсӣ биравад»,

Аз доруҳои мураккаб доруи Ҷолинус ва тарёкero [ба кор баранд], ки ба [доруи] пеш аз ин ёдкардаи мо наздикӣ дорад ва [нусха-аш] ҷунин аст: аз ҳар кадоми харчанги рӯдии сӯхта ва ҷентӣёно ба микдори баробар панҷ [бахшӣ], аз кундур ва пудина се [бахшӣ] ва аз гили набишта ду [бахш] бигиранд. Се

дирам аз инро бо оби нимгарм бар ношито ва се [дирами] дигар шомгоҳӣ биошоманд. Ин [доруро] рӯзҳои бисёре ва пеш аз [фаро расидани] рӯзи чихилум ба кор бибаранд.

Нусхаи доруи коғнаҳо, ки аз барои ин гуна [беморон] судманд аст: як бахш аз коғ-наҳои фарбеҳи бузурги пойҳо, сар ва парҳо барканда, як бахш аз наски сафедкарда ва шашяки як бахшӣ аз заъфарон, сунбул, меҳак, мурч ва дорчиниро гирифта, ҳамаро [умуман] ва коғнаҳоро хусусан нарм бисованд ва бо об сиришта, курсҳои ҳар кадом ду донгӣ бисозанд. Ҳар рӯз як курс аз он бо оби нимгарм ба бемор бидиҳанд.

Агар андар обғаҳ печише ҳис карда шавад, ҷӯшонидаи наски сафедкарда ва равғани бодом, ё маска ва ё равғани зард биошоманд. (253) Ҳар рӯз баъд аз ошоми-дани он дору беморро ба гармоба бибаранд

ва андар обзан ба қадре бинишонанд, ки пешоб кунад. Ё ғизоҳои тариоварандае аз қабилӣ сапедбоӣ бо мурғҷӯчаҳои фарбеҳ сохта бихӯрад, набиз биошомад ва аз сардӣ эҳтиёт кунад.

Нусхаи мухтасари доруи коғнаҳо: коғнаҳоро бар наҳве, ки мо тавсиф кардем, бигиранд ва як шабу як рӯз андар дӯғ тар кунанд. Сипас он дӯғро бирезанд ва ба ҷои он дӯғи дигар бигиранд ва [коғнаҳоро] андар он як шабу як рӯз бигуздоранд. Ин корро се бор такрор кунанд, сипас онҳоро андар соя бихушконанд ва бо як чанди худ аз наски сафедкарда бисованд ва курс созанд. Як ошомиданӣ аз ин ду донг ва бо шароб ва ё оби нимгарм бувад. Бемор ҳар гоҳ онро био-шомад, бояд ба ҳар тариқае аз қабилӣ роҳ рафтани ва ё андар ҷома печидан, ки ўро мум-кин бошад, ба арақоварӣ бипардозад. Агар аз доруи ошомида ўро тоса падид ояд, аз болои он як сукаррача равғани зард ва ё равғани зайтун бидиҳанд, биошомад. Сипас гар-моба ба кор бибарад ва андар он пешоб кунад. Агар хун пешоб кунад, аз обтарсӣ эмин шуда бошад.

Фасли даҳум: андарбаёни зимодҳо ва дигар василаҳои монанди онҳо, ки аз барои кашидани [заҳр] ва васеъ сохтани ҷароҳат ба кор бибаранд

Ангуҷад зимоди хубест. Гуфтаанд, ки агар аз он бо ҷигари сағи девона зимод бикунанд, судбахш ва хуб хоҳад буд ва бад-ин як гурӯҳ [пизишкон] гувоҳӣ додаанд. Сир ҳам зимод ва ҳам ошомиданист. Гӯшти моҳии шӯр ба ғоят хуб аст.

Яке аз василаҳои заҳрро ба таври қавӣ кашанда чунин аст, ки бар маҳалли газидагӣ пешоби кӯҳани инсонро хусусан бо натрун биниҳанд. Хокистари тоқ танҳо ва ё бо сир-ко, инчунин пудинаи бўстонӣ бо намак ва говшир саҳт аҷибанд. Барги хиёрмаи бўстонӣ аз барои ин кор саҳт судманд аст ва

беҳи бодӣён низ ҳамчунин бувад. Гуфтаанд, ки агар бар маҳалли [газидагӣ] сирешуми мо-ҳиро якчанд бор тило кунанд, суди аҷибе бибахшад ва зимод намудани мӯрчаи кӯфта ва инчунин [зимоди зерин] ҳамин гуна бу-ванд: аз

хар кадоми зангор ва намак чаҳор дирамӣ ва аз пиҳи гӯсола дувоздах [дирам] гирифта, аз онҳо марҳам бисозанд. Низ: се [бахш] печак, ду [бахш] бура, як [бахш] каф-ки дарё, чаҳор [бахш] намак, даҳ баҳшу ду сеяк пиҳи гоз ва ба кадри ҳочат равғани ҳино бигиранд.

Фасли ёздаҳум: андар ҳилаҳо кардан аз барои ба бемор об додан

Масалан Филағринос гуфтааст: «Агар бемор аз об битарсад, ман ўро чун бо зарфи аз пӯсти кафтор сохта об диҳам, бишомад», Вале каси дигар гуфтааст: «Ё бо зарфе, ки хусусан аз чӯб бошад, бо пӯсти кафтор ва ё пӯсти саги девона чилд кунанд». Бархе дигар гӯяд: «Ё ба зерӣ зарф ва ё бар сари он порае аз пораҳои вузӯсозиро биниҳанд». Вале дигарон гуфтаанд, ки ягон чизе аз инҳо суд надорад.

Яке аз [пизишкон] чунин чора андешида-аст, ки лӯлаи дарози [офтобаеро] ва ё най-чаҳои махсуси аз тилло сохтаро андар гулӯи бемор хуб андарун дароварда, обро бо ягон

311

чиз пушида аз тариқи онҳо мерехтааст.

Яке аз чораи об додани [бемор] чунин аст: аз бастаи ангубин ва ё аз мум чизҳои

дарунтиҳи бисозанд ва андар онҳо об гирифта, ба бемор бифармоянд, ки онҳоро фуру барад.

Фасли дувоздахум: андарбаёни газидагии паланг, юзва шер ва ҷароҳати панҷаи онҳо

Ин даррандаҳо ва он чи ки бад-онҳо монад, мисли сағони солим ва одамон нестанд, балки дандонҳо ва панҷаҳои онҳо аз табиати заҳрӣ ҳолӣ нест. Бинобар ин бояд

[заҳми онҳо] нахуст бо кашидан ва сипас бо сабзондан муолаҷа карда шавад. Аз барои заҳр кашидан тадбири андаке кифоят бошад.

Фасли сездрахум: андарбаёни газидагии тимсоҳ

Ҳар киро тимсоҳ газида бошад, бояд тадбиреро ба кор бурд, ки андар боби газидагии саги ғайри девона ёд шуд ва ба изофаи он заҳреро бикашанд, ки ҳарчанд тимсоҳ солим бошад ҳам, газидагии ў аз ин гуна заҳр ҳолӣ нест. Ин корро бо ёрии масалан натрун ва ангубин кунанд. Ҳар гоҳ ба ҳадс бидонанд, ки ҷароҳат пок шудааст,

онро бо равғани зард, пиҳи гавазн, пиҳи ғоз ва ангубин пур кунанд ва ба сабзонидан бипардозанд. Пиҳи тимсоҳ аз барои газида-гии ў яке аз судмандтарини чизҳост. Яке аз [пизишкон] гуфтааст: «Ҳатто агар як баҳши тани ягон касро тимсоҳ хӯрда бошад, ин гу-на ҷароҳат бо ёрии пиҳи тимсоҳ шифо ёбад».

Фасли чаҳордахум: андарбаёни газидагии маймун

Ҳар киро маймун газида бошад, бо у низ он кореро бояд кард, ки агар газидагӣ заҳролуд бошад, он заҳр кашида шавад ва инро бо ёрии масалан

зимод ниҳодан бо хокистар, сирко, пиёз, ангубин ва бодоми талх, ё бо анҷир ва хусусан анҷири норасид,

ё бо мурдосанг ва намак ва ё бо беҳи бодӣё^ ва ангубин ба амал оваранд. Омӯси онро бо мурдосанги андар об ғудохта таскин диҳанд (254) ва онро бо сиёҳдона ва ангубин ва ё б^ ғовдона ва ангубин бикушоянд.

Ҳасли понздаҳум: андарбаёнигазидагиигурба

Ғоҳе аз газидани гурба дарди сахт ва кабудие андар ҷисм падида ояд. Илоҷаш илоҷҳои ҳамагонист ва аз зимоди пиёз, зимоди пудинаи дашти ва инчунин хурдани онҳо ва аз зимод кардани сиёҳдона ва ё кунҷид бо об суд бигиранд.

Ҳасли шонздаҳум: андарбаёни газидагииросу

Ғуфтаанд, ки аз газидагии он зуд дард паҳн бигардад ва ранги [маҳалли газидагӣ] ба тирагӣ бигарояд. Илоҷи ин ба муолаҷа намудан бо зимоди пиёз ва сир, ки ёд карда шуд, наздик аст. Инчунин ин дуру бихӯранд ва аз болояш шароби холис бишоманд. Аз

барои ин [газидаги] анҷири хом бо орди ғовдона суд дорад. Андар Китоби тарёк овардаанд, ки зимод кардани росуи пӯстканда бар газидагии худ ва бар газидагии сағи девона судманду хуб буда, ҳолан беҳ кунад.

Ҳасли ҳафтдаҳум: андар баёни газидагии муғоли, яъне ғало²

Бархе аз [пишишкон] ғуфтааст: «Ин ҷон-варест, ки ба боло кӯтоҳтар аз росуст, ран-ғаш ба хокистарӣ бизанад ва ба изоғаи он латифу бориқ буда, даҳони ба ғоят дароз ва ба ғоят фарох дорад». Ў гӯяд: «Агар ин ягон ҷонвареро бибинад, чап парида, ба ҳояи он

312

даровезад». Яке дигар ғуфтааст: «Вай ба сурат ва ранги муш аст, лекин рӯяш бориқ ва ҷашмонаш хурд буда, дандонҳои андар рӯи ҳам се табақа доранд ва каме ба барсӯ гардонида шудаанд».

да бо

Г; гг_ - --. :^::^ани он ба ҳасби дандонҷошшаҷҷртан дардҳои сахт ва сих задан орқВШирифт, ҷо-ҷо сурхӣ падида ояд ва акг-т " г^: пзидагӣ обилаҳои пурру1ўбяу «риие ба амал оянд, ки бар пойгожи **ҷрвиуы** қарор дошта бошанд ва маҳап;: *m* ~~-ггқрдиионҳонизтирабуванд.

Агаг_ ^:п<офандаззерашонгӯшти

сафг-е 5- ггнгп асаб ва дорои пардаҳо

падида ояд. Ғоҳе андар ин ҷой як андоза сӯхтагӣ ва ғоҳе хӯрда шудану рехтани [гӯшт] зоҳир бигардад. Ғуфтаанд, ки баръакс, андар оғоз рими зардобӣ битаровад ва сипас гӯшт бигандад, хӯрда шавад ва бирезад. Ғоҳе ҳол ба ҷое бирасад, ки дарди сахти рӯдаҳо бихезад, пешоб ба сахтӣ ояд ва арақи сарди табаҳ битаровад.

Ҳасли ҳаждаҳум: андарилоҷ

- ; : - - -I ки бояд бар маҳалли [гази-дағӣ] босзъ-ро танҳо ва ё бо сирко биниҳанд, бо осв жӯрс гарм тило кунанд ва ҳамаи намуяҳои муолаҷаҳои ҳамагонии таъин-шударо 5л г:р бибаранд. Ё бар он ҷой орди ҷавр-о сс зғхажубин биниҳанд ва ё худ он хай^ : т : _нкофта, бармаҳалли [газидағӣ] бн : - - _; - -^: Бояд бар гирдогирди газидағӣ ва : - : ^ : л I он оқирқарҳо, ё панирак, ё сири куфта ва ё хардал бипошанд ва ҳамаи >с-~. : -нгоме ба кор бибаранд, ки агар •::•.;:•: _ " : ^1ал . Аммо ба ҳангоми омос пӯсти '."-: ' - ~ —"Г- -^?° ба шакли ҷӯшонида бар вай

I- I н чк ки ба бемор бишомонанд, аи армании бо шароб ҷӯшонида, ё ё наммом, ё гавзи сарв бо шароб, ё оқирқарҳо, е тухми таратезак ва хасакдона иборат аст. Аз ҷумлаи [ошомиданиҳои] қавӣ бахури Марям бо сикангубин, ё говшир ва ё беҳи ҷентӣёно ба шумор биравад. Панирмояи бузгола ва панирмояи барра саҳт хубанд. Чунин [беморро] шир бо сикангубин ба ғоят судманд аст.

Яке аз донишмандон гуфтааст: «Судмандтарин чиз аз барои ӯ афшураи барги тари даҳмаст бо шароб, ё ҷӯшонидаи таратезак, ё ҷӯшонидаи қайсум ва ё ҷӯшо-нидаи печак бо шароб мебошад. Майъаро агар бо шароб ба бемор бидиҳанд, низ хуб аст. Агар чизҳои ёдшударо, чунон ки ҳас-танд, бихӯранд, ҳамчуни [судбахш] бо-шанд. Ҳар гоҳ гӯшти табаҳ бирезад, решро бо дармонҳои ҳудаш муолаҷа кунанд».

МАҚОЛАИ ПАНҶУМ

АНДАР НЕШ ЗАДАНУ ГАЗИДАНИ ҲАШАРОТ

Андар ин мақола мо газидани каяздумҳо, ғундаҳо, занбӯрҳо, сузморҳо ва он чизҳоеро

ёд кунем, ки ба равиши инҳоянд. Акнун мо аз хушкигардҳои онҳо оғоз намоем.

(255) Фасли нахустин: андарбаёни намудҳои гуногуни каждуми баррӣ

Гуруҳе гуфтаанд, ки аз ҳар ду ҷинси каждум модинаи он аз ҳама бузурғтар аст, зеро наринаи он борику хароб ва модинааш фарбеҳу бузурғ бувад, вале неши модина бориқтар ва азони наринааш ситабртар аст. Ба гуфтаи бархе аз [пиизишкон] чунин итти-фоқ биафтад, ки баъзе аз каждумон ду неш дошта, ба ҳангоми газидан ду сӯроҳ аз худ боқӣ бимонанд. Маҳалли газидағӣ сард бигардад, вале тамоми тан битафсад ва гоҳе арақи сард ояд. Аммо каждуми болдор бошад, бузурғ аст ва бисёр бошад, ки чун парвоз кунад, бод онро бар замин фурӯд омадан нагузорад ва онро аз як кишвар ба кшпвари дигар бибарад.

Шумораи мӯҳраҳои думи каждумҳо ҳар гуна бувад. Бархе аз каждумон шаш мӯҳра доранд ва ҳамлаи онҳо андар замони баромадани ситораи Шиъро

шиддат ёфта, ҳар киро бигазанд, бимирад. Бархе аз онҳоро [мӯхраҳои дум] камтар буwand. Гурӯҳе гуфтаанд, ки каждумҳо нӯҳ ранганд: сафед; зард; сурх; хокистарӣ; тирагун; сабз; бархе аз онҳо заргун ва шоххovu сари думаш сиёҳ бошад; бархе аз онҳо майгун буда, аз неш задани он [халидane чун] халидани сӯзан ва дарди ранҷоваре дарёфта шавад; ва бархе аз онҳо дудгун буда, аз газвдани он хандаи қаҳқаҳа ва ошуфтааклӣ ориз бигардад.

Фасли дуввум: андароноризаҳое, ки азгазидани онҳо рӯй диҳанд

Аз газидани [каждумҳо] худӣ ҳамон соат омоси саҳти сурх ва дарди азҳамкашанда падид ояд. [Маҳалли газидagӣ] боре битафсад ва боре сард шавад ва бемор чунин ҳис кунад, ки гӯй танаширо бо гулӯлаҳои барф мезада бошанд. Ногаҳон дардҳо ва сихзание чун сихзании сӯзан ориз бигарданд ва баъди он арақ ояд, лабҳо ба паридану сард гаштан оғоз кунанд, чизе қай

314

карда шавад, ки часпак буда, бар лабҳо баста бигардад, фарошо рӯй диҳад, мӯйҳо сих шаванд, бар тан ларза биафтад, андомҳои атрофӣ ва хусусан аз бари газидagӣ буда сард шаванд, тамоми тан суст бигардад, ҳар ду буни рон барҷаста бигарданд, закар таранг шавад ва шикам бидамад. Гоҳе каси каждумгазида хусусан агар неш задан андар баҳши фурӯсӯвини тан

афтида бошад, бод раҳо кунад. Хусусан агар неш задан ба барсӯ бошад, омоси зери бағал ва оруғи бисёр ориз бигарданд ва ранги рӯи дигаргун шавад.

Агар каждум бисёр бад бошад, оризаҳо **ню шгожт бад** буда, ҳолатҳои ёдшуда ба '...' '...' '...'; асақд. газидagӣ аз ҷиҳати сӯзиш мисли **доғ** дарёфта шавад, тамоми тан аз **сардӣ** биларзад, бар рӯи лабҳо рутубати час-пак давида. басга гардад, аз чашмон низ ҳа-мин гуна рутубат таровида, сипас андар гӯ-ттятпи он ҳамчун хилдак афсурда бигардад, намуди зоҳири ба шиддат дигаргун бигардад, мақъад берун ояд, закар биомосад, забон ситабр бигардад, дандонҳо ба ҳам бизананд ва андомҳои гулӯиро ташаннуч фаро бигирад. Бошад, ки дандонҳо бар ҳам часпида, боз нашаванд ва ин далели бад бувад.

Ҷолинус гӯяд: «Агар неши каждум бар шараён биафтад, беҳушӣ, ё агар бар асаб биафтад, ташаннуч ва ё агар бар рағҳои варидӣ биафтад, уфунат ба амал хоҳад овард».

Фасли севвум: андарилоҷ

Инро аз руи қонунҳои ҳамағони ва бо гармибандӣ кардан, масалан бо намак, говарс ва монанди он муолаҷа кунанд. Нахустин коре, ки бояд кард, [заҳро] бо риоя намудани шартҳо ва дигар тадбирҳои барои кашидан ёдшуда бимаканд ва бар [маҳалли газидagӣ] доруҳои тези латиф ва зуд тафсонандаеро аз қабилӣ анғужад, сир ва окирқарҳо биниҳанд. Аммо сирко

бошад, аз барои он яке аз бехтарин доруҳост ва мағзи рата, яъне фундуки хиндӣ ва ҳама гуна фундуқ низ ҳамин гуна бувад. Гиёҳе [низ хуб] аст, ки баргаш чун барги марзангӯш бар замин хобида ва гирд аст, қутри он як вачаб ояд ва таъми он часпак ва мазае чун мазаи кунори тундро дорад. Онро чун бо об биошоманд, дардро зуд таскин диҳад. Инчунин номҳои гиёҳҳо ва дарахтҳоеро ёд кардаанд, ки моро маълум нестанд. Низ, як дарахтест, ки қадаш аз замин ба қадри як ангушт баланд шуда, сипас аз вай шоҳаҳои рости бирӯянд, ки як газ дарозӣ доранд²⁴⁶. Бар онҳо чизе шабеҳи хурмои норасид ва ба таъми он падид ояд, ки аз ошомидани он дард ҳуди ҳамон замон таскин ёбад. Лӯбати барбарӣ андар ин бобат ба ғоят хуб аст ва пиёзи унсулро агар бихӯранд, таъсири шигифтоваре бахшад. Аз барои он тарёки форуқ, масрудитус, тарёки Узра, тарёки ча-ҳордору ва саҷазаниё²⁴⁷ судманданд. Доруи ангуҷад аз ин чихат доруи хуб аст ва ҳазоргашону испавд аз ҷумлаи он чизҳост, ки андар ин замон санҷидашудаанд. Кочираи даштиро, чунон ки Ҷолинус гувоҳӣ додааст, агар андар даҳон бигиранд, дардро фурӯ нишонад (256) ва ин яке аз намудҳои кангари хорнок аст.

Гурӯҳе гуфтаанд, ки агар ба бемор ба

қадри як донаи кунҷид беш бидиҳанд, дардро фурӯ нишонда, бартараф кунад ва ўро накушад, зеро миқдори кушандаи он то ним дирам аст.

Яке аз доруҳои аз барои ин [ғараз] хуб сир бо шароб аст ва шаробро баъди гузаштани муддате аз [хӯрдани] сир биошоманд. Хусусан агар як чанди он гавзмағз бошад, [боз хубтар хоҳад буд] ва аз ҳар ду қариб ж уқия бихӯранд. Бояд баъд аз хӯрдани сир ва шароб беморро андар ягон ҷои бисёр гарм бо ҷома бипечанд. Агар ба ҳила беморро бар бухори оби гарм бидоранд, судманд бувад ва мурод аз ин арақ овардан ва мурод аз арақ овардан ба сӯи берун ҳаракат додани моддаҳост. Андар гармоба арақ овардан аз барои чунин беморон саҳт судманд аст ва чун аз гармоба берун оянд, бояд шароби холис биошоманд.

Як тарёки хуб аз барои эшон: зарованди дароз, ҷентӣно, донаи даҳмаст, пӯсти беҳи қабар, беҳи ҳанзал, афсинтини набатӣ, зардҷӯба ва ҳазоргашонро гирифта, бо анғубин ба ҳам ҷамъ созанд.

[Як тарёки] дигари хуб: аз ҳар кадоми тухми судоби даштӣ, зирази ҳабашӣ, тухми девсипист ва мурр якуксубофунӣ²⁴⁸, аз сирко ба қадри маъҷун сохтан ва аз самғ ба қадри часпак гардидани сирко бигиранд ва ҳамаи доруҳоро бо ҳам ҷамъ созанд. Як ошоми-данӣ аз ин як драхмӣ буда, беш аз ин нагиранд, зеро андар он хатар аст. Баръакс, агар ба миқдори бештаре эҳтиёҷ биафтад, баъд аз ним соат ним драхмии дигар бидиҳанд.

Як тарёки дигаре, ки аз барои чунин беморон хуб аст: як бахшӣ сир ва гавзмағз ва ним бахшӣ барги судоби хушк, ангуҷад

ва мурро гирифта, бо анчире маъчун созанд, ки то нарм шудану мисли ангубин гаштан тар карда бошанд. Як ошомиданӣ аз ин се дирам ва бо шароб бувад.

Як тарёки хубе аз барои эшон: аз гунди бедастар, мурчи сафед, мурр ва афюн бахшҳои баробар гирифта, курс бисозанд. Як ошомиданин ин се убулус ва бо чаҳор уқия шароб бошад. Ин аз барои газидагии гунда низ суд дорад.

Инчунин: говшир, борзад, гунди бедас-тар ва мурчи сафедро ба андозаи баробар бо майъа ва ангубин маъчун созанд.

Доруи аскарӣ, ки сифаташ чунин аст: аз

беҳи ҳанзал, беҳи кабар, афсинтин, заро-ванди гирд, зарованди дароз ва талхчакук бахшҳои баробар бигиранд. Як ошо-миданин он барои кӯдак ду донг ва барои бузургон як дирам бувад. Ин ба гоят аҷиб ва беҳамтоост.

Ҳасли чаҳорум: андар доруҳои ошомиданин дигар

Бархе аз ошомиданиҳои хуб инҳост: ангуҷад; низ ҳазоргашон; инчунин як дирам қардамоно бо шароб; мушки замин; мурд-дона; райҳони кӯҳӣ ва тухми он; тухми турушаи даштӣ; талхчакук; коснӣ; сакбина чи ба тариқи ошомидан ва чи тило қардан; пудинаи даштӣ; ва харчанги рӯдӣ, ки онро бо шири хар биошоманд. Арабҳо ба каси қадумгазида ду дирам беҳи ҳаюали совида бидиҳанд ва он ба таври хеле маълум суд бахшад.

Гурӯҳе намак, яъне намаки ҳамирро чунин санҷидаанд, ки агар аз он ба қадри як қамҳа фуру бурда шавад, кифоят кунад.

Гурӯҳе аз [мардумон] чунин тасдиқ ку-нанд, ки агар ушнони сабзро баъд аз кӯф-тану беҳтан бо рағғани гов маъчун созанд ва аз он тақрибан ду мисқол гирифта, ба қор баранд, суди азим бахшад. Ҳар кӣ [130] турб ва ё райҳони кӯҳӣ хӯрда бошад, аз қадум ҳеҷ зиёне набинад. Агармалаҳеро, ки бебол ва бузургчусса буда, «харкук» ном дорад, хушк кунанд ва бо шароб биошоманд, судманд бувад. Мардумони бовариноке гуфтаанд, ки агар бамикдори баробар афюн ва тухми бангро бо ангубин маъчун сохта, ба каси қадумгазида бидиҳанд, ӯро суд бахшад. Бархе аз [пишиқон] гуфтааст, ки мидоди ҳиндӣ ба тариқи тило низ суд

бахшад. Ғориқун ба таври аҷиб суд дорад. Самари нармода ва шуқуфаи он, хусусан донаи даҳмаст, тухми девсипист, барги турб ва қомаи динорӯя низ ҳамчунин бувад.

Инчунин, аз зарованд, сиёҳдона, беҳи говшир ва донаи испанд бахшҳои баробар бигиранд. Як ошомиданин ин ду драхмӣ ва бо шароб бошад.

Низ, аз оқирқарҳо ва зарованд як бахшӣ, аз мурч ним бахш ва аз беҳи ангудон чаҳор-яки як бахш бигиранд. Як ошомиданин он ба андозаи як боқилло бувад.

Инчунин, аз зарованди дароз ва оқирқарҳо ба қадри баробар гирифта, бо

ангубин маъҷун созанд ва як ошомиданӣ ду дирам ва бо шароб бувад.

Низ, аз мурр, говшир ва афюн як бахшӣ ва аз ҳазоргашон чаҳор бахш гирифта, аз онҳо курсҳо бисозанд.

Инчунин, аз ҳар яки пӯсти беҳи заровавди дароз ва оқирқарҳо як бахшӣ гирифта, ба қадри лозимӣ ба бемор бидиҳанд.

Гурӯҳе гуфтаанд: «Шаш [дирам] дурди шароб, ҳашт [дирам] гӯгирди зард, (257) се [дирам] тухми судоб ва ду дирамӣ аз гунди бедастар ва тухми таратезак гирифта, ҳама-ро бо хуни сангпушти дарёӣ чамъ созанд. Як ошомиданӣ аз он як дирам ва бо панҷ уқия шароб бувад».

Фасли панҷум: андарбаёни зимодҳо ватилоҳо

Худи каждум аз барои газидагии каждум зимоди хубест. Думи он ва инчунин рас-тание низ ҳамин гуна бувад, ки онро ба сабаби мушобаҳат «думи каждум» номанд, вале ба тасдиқи яке аз яҳудиён ин растаниро агар ба ҳоли тандурустӣ зимод кунанд, он ҷойро карахт намуда, хунро андар он ҷой бикушад.

316

Ба иҷмои [пизишкон] агар мушро ду пора карда, ба маҳалли газидагии каждум бибанданд, суд бахшад ва гук низ ҳамчунин бувад. Мо мвдои хиндиرو ба тариқи тило санҷидаем. Он суд бахшида, дардро таскин бидиҳад. Шири анҷири хом ва гунди бедастар низ ҳамчунин бувад. Чунон ки гуфтаанд, балозур андар ин бора таъсири

аҷиб дорад ва дардро таскин диҳад. Ишхори упшон бо сирко. гӯгирди зинда бо ротиёнаҷ, ё сакизи хинчак. гӯшти моҳии шӯр ва сари пухта [ҳама; хубанд. Равғани зардро гарм кагла. :::-п1ханд. Инчунин, тухмикатонва тух¹::: хпгмӣ за е хар ду бо намак [хубанд]. **Низ. орди** чав бо афшураи судоб ва ё ҷӯшояндаи он. инчунин сабӯси гандуми бо сарги-нп кабӯтар ҷӯшонида ҳамчунин бувад. Райхони кӯҳӣ яке аз тилоҳои хуб буда, дард-ро зуд таскин диҳад. Беҳи ҳанзал, талхчакук ва коснӣ низ ҳамин гунаанд. Ҳамомо бо рай-хони кӯҳӣ ва марзангӯши хушк ҳам тилои хубанд. Инчунин, намаки пешоб яке аз дорухоест, ки ҳеҷ чиз мисли он судманд нест. Яке аз василаҳои аз барои ин [гараз] судбахш он аст, ки маҳалли газидагиро бар бухори сиркои аз санги тофта бархезанда бидоранд. Аз ҷумлаи пухтаковҳои ин [газидагӣ] ҷӯшонидаи сабӯс, ҷӯшонидаи газна, ҷӯшонидаи бобуна, ки аҷиб аст, оби гармкардаи дарё ва афшураи девсипист ба шумор бираванд. Ҷӯшонидаи девсипист таъсири аҷиб дорад ва нафти сафеди гармкарда низ аҷиб аст. Агар равғани зайтунеро, ки авдар он карбосаро ҷӯшонида бошанд, гармогарм бар маҳалли газидагӣ бирезанд, ба таври шигифтовар суд бахшад.

Фасли шашум: андар баёни ҷаррора

Инҳо кайдумҳои ангудониҷусса ва дум бар замин кашанда буда, захирашон тез аст. Ҷаррора ба Ҳузистон, ҳусусан андар Аскарӣ Мукаррам²⁴⁹ ва андар ангудонзорҳо бисёр бошад. Ҳар гоҳ бигазад, онро зуд ҳис накунамд, балки рӯзи дигар ва ё фардои он ҳис кунанд. Сипас тоса падида ояд, ранг бигардад, гоҳеярақон, омосиданизабонва

реш шудани маҳалли газидаги руи диҳанд ва пешоби хунӣ ояд. Бошад, ки табиат баста бигардад ва бошад, ки саранҷоми кор беморро ба ҳалокат бикашонанд ва ҳафакону беҳушӣ оғоз ёбанд. Ба сабаби сабукии дард набояд газидагии инро сахд шуморид, зеро ин бадзаҳр аст.

Ҷасли ҳафтум: андар баёни илоҷи он

Баъд аз муолаҷаи ҳамағони беҳтарини дармонҳо доғ ниҳодан бар маҳалли [газида-гӣ] бувад. Доруҳои ошомиданӣ оби коҳуи талх, оби талхчакук, оби ҷав ва ҳусусан агар афрӯхтагӣ шиддат ёфта бошад, ҳамаи доруҳои фӯрӯнишонавдаи гармӣ ба шумор бира-ванд. Беҳтарин дармонҳои санҷидашудаи ин писти себ бо оби сард аст. Гурӯҳе гуфтаанд, ки агар беҳи гесугунаро бо об бишоманд, суд бахшад. Росан, чунон ки гуфтаанд, аз барои ин гараз доруи хуб аст. Тарёки аскарӣ низ хуб буда, нусҳаи он чунин аст: аз пӯсти қабар, ҷентӣно, афсинтини румӣ ва заро-ванди гирд як бахшӣ ва [микдоре аз] талхча-куки хушк гирифта, ҳамаро якҷоя бисованд. Як ошомидании он ду дирамсанг бувад.

Як тарёки дигар аз барои чунин беморон: аз талхчакуки хушк, барги себи туруш ва кашнизи бахшҳои баробар гирифта, аз инҳо се каф бихуранд.

Агар аз ин [газидагӣ] афрӯхтагии сахт падида ояд, онро бо обҳои меваҳо ва афшу-раҳои онҳо, ки сард гардонида бошанд, таскин бидиҳанд. Агар ҳафакон ориз бигардад, шароби себи шомӣ, писти себ ва дӯғи туруш бо қурсҳои кофур ва агар тоса шиддат ёбад, обҳои меваҳо бо рағғани сардгардонидаи гул судманд бувад. Агар табиат баста шавад, ҳуқна бирезанд. Агар хун пешоб қарда шавад, рағ бизананд ва дармонҳои пешоби хунӣ ба кор бибаранд. Агар забон омос кунад, рағи зерӣ онро бизананд ва бо оби қоснӣ ва сикангубин рағғара кунанд. Агар андар маҳалли газидагӣ хӯра падида ояд, онро бо доруҳои тез дармон кунанд, гирдогирди онро гили арманӣ ва сирко андуда, чун муолаҷаи решҳои палид муолаҷа кунанд.

(258)Ҷасли ҳаштум: андар баёни намудҳои тортанак, ҳазорпой ва ғунда

Оид ба ғундаҳо қасони андар ин гуна қизҳо мушоҳадакору бо таҷриба гуфтаанд, ки онҳо шаш намуд доранд, вале ба ҳангоми тавсифи ҳар яки ин намудҳо суҳанҳои муҳолифи якдигар гуфтаанд. Яке аз пизишқони боэътимод гуфтааст, ки намуди

якуми [ғундаҳо], ки онро «рогиюн»²⁵⁰ номанд, гирдашакли ангургун аст. Эшон «ангургун» гуфта он рангеро бихоҳанд, ки ба сиёҳӣ бизанад. Намуди дуввум, ки онро «лукус» номанд, ҷисман паҳнтар аз аввала ва гирдашакл аст. Андар бахшҳои гарда-наш мӯҳраҳои намоён ва андар даҳон се ҷис-ми беруномадаи барҷаста ва ковоку ҳамвор дорад. Намуди севвум «мурмиқиюн»²⁵¹ ном дорад ва он ҳаҷман ба қадри мӯрчаи бузургест, ки онро «учруф» хонанд. Рангаш ба хокистарӣ бизанад ва рӯи тан ва хусусан наздикии пушташро ҷисмҳои барҷастаи хурди сурхе пӯшидаанд. Намуди чаҳорум «силқируфуқлун»²⁵² аст. Ҳамаи тан ва сари ин саҳт буда, мисли мӯрчаи бузург ду бол дорад. Намуди панҷум «сиқлиқун» бувад, ки ҷисми он дарози бориқ аст ва бар тан, хусусан ба наздики сар ва гардани хеш нуқтаҳо дорад. Намуди шашум «қобул-қитис»²⁵³ аст. Ҷисми ин дароз ва рангаш сабз буда, андар зери гардан чизе шабеҳи неш дорад.

Ин пизишк барои газидагии ҳамаи намудҳои гунда аразҳои якхеларо нисбат додааст, вале каси дигар аразҳои хоссеро низ афзудааст. Як нафар аз ғайри ин шахс гуфтааст: «Ба таҳқиқ гунда хазандаи шабеҳи тортанакест, ки онро «юз» номанд ва он магасҳоро шикор кунад».

Намудҳои гунда бисёр аст ва ба гуфтаи Ҷолинус онҳо аз дувоздаҳ намуд иборатанд ва аз ҳама бад ӯямуди мисрист. Аз ин ҷумла: яке мисли тортанак сурх ва гирд аст; яке сиёҳи дудиранг буда, низ шабеҳи тортанак аст; яке рахш аст; яке сафеди шикамаш гирд ва даҳонаш хурди ситорашакл буда, пушташ тези дорои рахҳои тобишноқ аст; яке зарди хокист; яке ангурӣ буда, бо ҳамин ном махсус аст, даҳонаш андар миёни сараш ва пойҳояш кӯтоҳи моил ба пас буда, ҳар гоҳ газидан бихоҳад, бар пой бихезад ва ҳар гоҳ захр афкандан бихоҳад, рутубати андаке биандозад. Ин намуд латифтар аз гундаи ангурии аввалист; яке гундаи мӯрчаии шабеҳ ба мӯрча буда, гарданаш сурх, сараш сиёҳ ва пушташ сафеди дорои холҳои гуногунранг аст; яке коғнай аст; ва яке гундаи занбӯрии сурх буда, занбӯрро монад. Сипас, [Ҷолинус] барои ҳар як аз инҳо аразҳоеро ёд кардааст.

Як [намуди дигар] аз инҳо [131] гундаи говдонай аст ва ба сабаби хурдияш онро чунин ном ниҳодаанд. Он мисли говдона гирд буда, даҳонаш хурд, шикамаш малларанг, пойҳояш сафед ва сермӯяк аст. Аммо гундаи мисрӣ, ки нахуст ёд шуд, палид буда, дорои шиками бузург ва сари бузург аст ва ба магасе монанд бувад, ки андар гирди чароғ бигардад.

Ҷасли нухум: ба таври ҳамағони ва ба таври муфассал андар баёни аразҳое, ки каси гундагазидаро рӯй диҳанд

Ҷолинус гуяд: «Заҳми гунда мисли заҳми қаждум саҳт дарун наравад ва бад-ин сабаб ба рағ нарасад ва андар бештари ҳол қабудӣ наоварад».

Қасе, ки намудҳои гундаро шаш гуфта, онҳоро ба номҳои андар аввал оварда номида аст, чунин гӯяд: «Ҳамаи онҳо андар омосонидани маҳалли заҳм ба

хам анбозӣ доранд. Маҳалли захм гоҳ-гоҳе сурх ва андар бештари ҳолатҳо тираи кабуд бигардад ва якҷоя бо маҳаллҳои гирди хеш бихорад. Бошад, ки хориш то ба соқ бирасад». Дигарон афзуда гуфтаанд, ки андар он ҷой на барҷастагии чандон зиёде ва на афрӯхтагӣ падида наоянд. Шахси аввалӣ гуфтааст, ки андомҳои серасаб ва устухонҳо, яъне масалан зону, паҳна, пушт ва шонахоро сардии доимӣ ориз бигардад

ва бошад, ки тан ба тамои сард шуда, бемор битакад ва биларзад. У гӯяд: «Андар ин ҳол дарди саҳти безоркунанда, беҳобӣ ва зардии ранги рӯи ба амал оянд, чашмон беш аз ҳар вақт намнок бинамоянд ва ашк қатра-қатра бичакад, андар фуруси шикам ва хусусан ба маҳалли наздики зиҳор ҳоле чун тихигӣ ва ҳало ҳис карда шавад ва табиат ҳам аз барсу ва ҳам аз фуруси ба рондани моддаи обакӣ оғоз кунад ва бошад, ки андар он модда чизҳое мисли бофтаи тортанак бинамоянд. Андар буни ронҳо ва хояҳо дамиш ва андар бандгоҳҳо дарҳамкашида-гӣ чун ташаннуҷ падида ояд, ки аз он бандгоҳҳо қариб рост нашаванд. (259) Дарди дил ва маниши гаштан рӯй диҳад ва аз тан арақи сард битаровад. Бошад, ки сар чун сари худовандони сарсом дард кунад».

318

Дигарон афзуда гуфтаанд, ки руйро зардӣ, танро гаронӣ ва пешобро сӯзиш ба амал ояд. Бошад, ки душворӣ ёри пешоб бигардад ва бошад, ки ҳамроҳи он чизе чун [бофтаи] тортанак берун ояд. Нара, зону ва зиҳорро азҳамкашвадигӣ саҳте ориз бигардад ва меъдаро²⁵⁴ низ чунин бошад. Забон шикаставу гирифта бигардад ва дардҳо шиддат ёбанд.

Шахси якумӣ гӯяд: «Он чи ба навӣ шашум хос аст (яъне аз рӯи он тартибе, ки худ ҳикоят кардааст), ин аст, ки аз газидани он андар меъда ба изофаи паридани хеле бисёр дарди саҳт ва афшондагии ниҳоят шадид ориз бигардад». Ин буд гуфтаи ӯ.

Аммо тафсилоте, ки Ҷолинус ва дигарон овардаанд, ба гунаи зерин буда, эшон гуфтаанд: «Аз газидани ғундаи сурх дарди андаки зуд таскинёбанда бихезад, аммо ғундаи сиёҳ ва ғундаи раҳш бошанд, ба ҳангоми газидани онҳо дарди саҳт ва ба изофаи он фарошо, сардӣ ва ларзиш ба амал омада. андар ронҳо гаронӣ ҳис карда шавад. Аз газидани ғундаи сафеди гирд-шиками хурдаҳон дарди андаки хориш-нок, печиши ноф, исгирҳои шикам ва дарунрав рӯй диҳанд. Аз газидани ғундаи ситорашакл дарди хоришноқ шиддат ёбад, фарошо, карахтӣ, саргаронӣ ва истирҳои тан падида оянд. Аз газидани ғундаи ангурӣ андар маҳалли захм дарди саҳт ориз

Фасли даҳум

Илоҷи инҳо низ ба кор бурдани қонуни ҳамагонии зерин аст: кашидани захр; макидан; бар маҳаллӣ захм оби шӯри гарм рехтан; ба бемор додани тарёқҳое, ки андар боби қадумҳо ёд шудаанд; ва гармоба. Обзан аз ҳама зуд дарди

чунин [беморонро] фурӯ нишонад. Ҳар гоҳ эшон андар обзан бидароянд, дард таскин ёбад ва чун берун оянд, боз авҷ гирад. Бинобар ин бояд эшон ҳар замон ба гармоба бидароянд.

Як тарёке, ки аз барои ғунда, аждаҳои дарёӣ ва намудҳои [гуногуни] морҳо хуб аст: Гуфтаанд, ки аз барои газидагии масалан самуриё ва туруғун [ба бемор] доруеро бидиҳд, ки ба сифати зерин аст: аз мурчи сафед, зарованд, беҳи савсани осмонгунӣ, нордӣ, оқирқарҳо. тухми газари даштӣ, харбақи сиёҳ, зираи ҳабашӣ, барги харнуби набатӣ, афрунитрун²⁵⁵, кулоҳақҳои анор, -анирмоӣ харгӯш, дорчинӣ, харчанги рӯдӣ, бигардад, тан ба тамоми сард шавад, фарошо, ларзиш, кузоз, арақи сарди равон, гирифтагии овоз ва қарахтӣ тамоми тан рӯй диҳанд, андар шикам омос падида ояд, нара таранг шавад ва рост биистад, манӣ бе ихтиёр биҷаҳад ва пешоб тира бигардад. Аммо ғундаи сиёҳи дудӣ палида аст. Аз газидагии он дарди меъда падида ояд, пайваста қай думодум ояд, сардарду сурфаи пайҳам ва баста шудани пешоб рӯй диҳанд ва зуд бикӯшад. Аз газидагии ғундаи зарди пашм-гин дарди бисёр сахт ба амал ояд, ларза, арақи сард ва дамиши шикам падида оянд ва бисёр бошад, ки бикӯшад».

Барҳеҷо бар сифатҳои газидагии ғундаи ангурӣ афзуда, гуфтааст, ки нара рост ва таранг биистад, овоз қатъ шавад, манӣ биҷаҳад ва кузоз ба амал ояд, вале ин на чандоне боварибахш аст, ки пазируфта битаронам.

Аммо газидагии ғундаи мурҷай неқфарҷом ва камдард аст. Аз [газидагии] ғундаи коғнаӣ танро обила ва забонро ғаронӣ падида оянд. Аз ғундаи занбӯрӣ маҳалли захм омос кунад, Кузоз ва ҳоболудӣ ғолибиянда рӯй диҳанд ва зонҳо бемадор бигарданд. Ғундаи ғовдонаӣ палида аст ва араҷҳои аз ҷинси араҷҳои ғундаи ангурӣ бувад, вале ғаронтар аз онҳо. Ғундаи мисрӣ [низ] палида аст. Он сардарди сахт ва ҳоболудӣ оварда, сипас зуд бикӯшад.

: андар илоҷ

майға, афшураи хашхош ва донаи баласон як уқиягӣ гирифта, бикӯбанд ва бо афшураи қапшиз сиришта, ба қадри як драхмӣ қурсҳо созанд. Ин як ошомиданӣ буда, бо шароб ба бемор бидиҳанд. Андар барҳеҷ аз нусхаҳо беҳи савсани сафед, ҷӯби баласон, тухми девсипист, ғавзи сарв ва тухми қарафс [низ омадааст].

Як тарёке, ки аз барои ин [газидагии] озмудашуда аст²⁵⁶: чилғӯза; зираи ҳабашӣ; барги қарахтӣ ҷинор ва пӯсти он; тухми девсипист; нахӯди сиёҳ ва ҳусусан даштӣ; мурддона сахт хуб аст; тухми қайсум; тухми шибит; зарованд; тухми газ; афшураи (260) ҳамешабахор; ва қоҳи даштӣ. Як ошомиданӣ аз қадоме аз инҳо набошад, ду мисқол ва бо шароб аст. Инчунин, шаробе, ки авдар он ғавзи сарвро ҳусусан бо дорчинӣ ҷӯшонида бошанд, шӯрбои харчангҳо, шӯрбои ғоз ва ҷӯшонидани беҳи морҷӯба

[хама хубанд]. Яке аз доруҳои хубе, ки ба бемор бидиҳавд, мураккаби зарованду зира буда, аз ҳар ду баробар бигиранд. Як ошо-миданин ин се дирам ва бо оби гарм бувад. **Як тарёки барои ин [газидагӣ] санҷида-шуда:** даҳ [дирам] сиёҳдона, панҷ дирамӣ тухми газари даштӣ ва зира, се дирамӣ абҳал

Фасли ёздаҳум: тилоҳо ва монанди онҳо

ва гавзи сарв ва ду дирами сунбули хушбӯй, донаи даҳмаст, зарованди гирд, донаи баласон, дорчинӣ, центиёно, тухми дев-сипист ва тухми карафсро гирифта, бо ан-губин маъҷун созанд. Як ошомиданин ин ба қадри як ҷавза ва бо шароби кӯҳан бувад.

Аз ҷумлаи тилоҳои хуб инҳост: ҳокис-тари дарахти анҷир, ки бо шароб ва намак сиришта бошанд; зоги сафед; исфанҷе, ки андар сирко оғушта, фишурда бошанд; зарованди бо орди ҷав, ки бо сирко сиришта бошанд; барги кангар; гандано; садпайванд: ва зарованд бо ҳокистари дарахти анҷир.

Як зимоди хуб: пӯсти анор, зарованд ва

орди ҷавро бо сирко гирифта, баъд аз шустани ҷароҳат бо об ва намак онҳоро ба кор бибаранд.

Яке аз доруҳои ҷарбӣ равгани девсипист буда, онро гарм карда бирезанд. Аз пухта-ковҳо [инҳоро ба кор баранд]: оби дарё, ки гарм карда бошавд; ҳар гуна оби шӯр; ҷӯшо-нидаи кангар; ва ҷӯшонидани гавзи сарв.

Фасли дувоздаҳум: андар баёнихазорпой ва илоҷи он

Ин мисли тортанак буда, пойҳои бисёр ва дароз дорад. Гуфтаанд, ки аз газидани он дарди меъда, қай, ба душворӣ омадани пешоб ва ба саҳтӣ омадани бировз рӯй диҳанд. Ҳазорпой ҳалокатовар аст ва

Фасли сиздаҳум: тортанакваилоҷи он

намуди мисрии он аз ҳама бад бувад. Вале ман гӯям: намедонам ин ҳамон [ғундаи] мисриест, ки андар боби ғундаҳо ёд шуд ва ё ғайри он. Илоҷи ин чун илоҷи ғунда аст.

Ин ҳар киро бигазад, андар шикам боди зиёд падида ояд, фарошо ва сардии дасту пой-ҳо рӯй диҳанд ва нара бихезад. Илоҷи ин аз чинси илоҷи ғунда аст.

Чунин касонро тамо-ми рӯз пайдарпай ошомвдани шароб ва

арақовари намудан андар гармоба суд дорад. Аз ҷумлаи доруҳои эшон инҳост: сиёҳдона бо шароб; судоби хушки танҳо бо шароб ва ё ҳамроҳи мушки замин.

Фасли чаҳордаҳум: ду ҷонваре, ки бархе [132] аз пизишкони донишманд онҳоро ёд кардааст

Ин ду низ аз чинси онҳое бошанд, ки зикрашон оварда шуд, вале ман аз ҳоли ин ду ҷонвар ҳеҷ огоҳ нестам ва намедонам, ки оё андар зимни чизҳои пеш ёдшуда ҳамедароянд ва ё не. Онҳо бо номи «чаҳор-манаҳдор» маъруфанд.

Он донишманд гуфтааст: «Ин ду аз чинси ғундаҳоянд. Яке аз онҳо паҳн буда, пойҳои сафед дорад ва бар сараш ду барчастиагист, ки яке аз онҳо рост ба пеши сар фуруд ояд ва дигар онро аз бар бурида бигузарад. Ин даҳон ва чаҳор манаҳ аст. Аммо дигари ба ҷои ду барчастиагӣ ду хат аст, ки низ он гуна пиндорро ба вучуд орад. Аз газидани ҳар дуи инҳо он чизе ориз бигардад, ки аз захми каҷдумҳо ориз бигардад. [Низ] дарди саҳт падида ояд, ранги маҳалли захм сафед шавад, рӯй ва сар хокистарӣ бигарданд ва беҳобӣ рӯй диҳад. Илоҷи ин чун илоҷи газидани ғунда бувад. Хостарини доруҳои ғунда аз барои он пудинаи баррӣ, беҳи говшир, девсипист ва қайсум мебошад»,
намуд чунин пиндор бидиҳад, ки гуи уро ду

Фасли понздаҳум: андарбаёниҷонвари дигаре, ки онро «муғарнино» хонанд

Ин ҳайвонест, ки он донишманд зикр рӯй диҳанд. Шахси аз он осебдидаро карда, гуфтааст: «Ҳар киро бигазад, уро газмозу, зираи даштӣ, барги гавз, сир ва дарди саҳт, сурхӣ ва баста шудани пешоб шароби ширин суд бахшанд».

320

Фасли шонздаҳум: андар баёни шупуши каргас, ки онро ба форси «даза», ба юнонӣ «самалукӣ» ва ба ҳиндӣ «тағонус» хонанд

Ин чунбандаи зиёнкорест шабеҳи шупуш ва ё мисли канаи аз ҳама хурд. Чолинус гуфтааст: «Вай чандоне хурд аст, ки аз он эҳтиёт кардан мушқил аст ва газидагии он қариб дидан нашавад». (261) Ин яке аз чиз-ҳое бошад, ки аз тариқи пешоб, бини ва қай аз меъда, мақъад, сина, шуш ва буни дан-донҳо хун равон кунад. Бошад, ки хатар бузург гардида ва [беморӣ] дору напазирад.

Фасли ҳафтдаҳум: андарилоҷ

Илоҷи ин чун илоҷи ҷаррора аст. Аз тадбирҳои хосси ин он аст, ки маҳалли газидагиро бо подзаҳр, афшураи коҳу ва сандали сурх тило кунанд. Каси газидаи онро шири навдӯшидаи [гов], шири буз, маска, гили набишта, ҷадвор, хурфа ва афшураи он, аспгул ва-шуоби он ва дигар доруҳои фурунишонандаи гармӣ аз қабилӣ оби коснӣ, оби коҳу, каду ва бодранг бидиҳанд.

Фасли ҳаждаҳум: таббуъвагилмуҳра

Ин ҷонвараки серпой ва теззаҳр буда, ҳукми шупуши каргасро дорад.

Фасли нуздаҳум: авдар баёни занбӯрҳо

Занбур беш аз магаси ангубин ба шиддат гармн оварад. Аз газидани он дард. сурхӣ ва омос ориз бигарданд. Як чинс аз занбӯрҳои бузургеанд, ки сарашон

сиёҳ, дорои нешҳои зиёд ва ҳалоккунандаанд. Умуман, сермӯҳраи онҳо аз ҳама

кушандатар аст. бинобар ин гоҳе боиси ташаннуҷ ва беҳол шудани зонӯҳо бигарданд. Аммо намуди хурди онҳо бошад, ба ҳангоми газидани инҳо низ гоҳе хатари бузург ба миён ояд, обилаҳо падида орад ва забон гарон бигадад.

Ҳасли бистум: андарилоҷ

Аз барои ин он намуд аз макиданеро ба кор бибаранд, ки худ медонӣ. Агар хатар-нокӣ бузург бошад, яке аз доруҳое, ки андар ин ҳангом ба бемор бидиҳанд, ҷ дирамсанг тухми марзангӯш бувад. Ин дардро ҷо ба ҷо таскин диҳад ва ё се каф кашини хушк [бидиҳанд. Бемор] бояд афшураҳои сарди-оваравдаи маъруф ва ошомиданиҳои сарди-оварандаи маълум бихӯрад ва гоҳе агар яхро ба шакли шиёф ба зер баргиранд, суд бахшад. Аз ҷумлаи тилоҳои ин [газидагӣ] инҳост: оби панирак; оби райҳони кӯҳӣ; панирак, ки ба хосият аҷиб аст; хитмӣ, ки низ ҳамчунин бувад; тараи яманӣ; ангури сагак; кунҷиди кӯфта ва барги он; инчунин, анҷир, сирко, гили холис ва оби ангури ғӯра; низ, саргини гов, хусусан бо сирко; низ, барги сисанбар ва барги сабзи даҳмаст; ё афюн, тухми шавкарон ва кофурро гирифта, бо ягон афшураи сард тило кунанд, болои онро бо пораи катони андар оби сард огушта саҳт бибанданд ва гирдогирди онро гил ва сирко биолоянд. Ҳамчунин ҷомаи ғук бо сирко аҷиб аст. Мағори сабзе, ки бар кӯзаҳои об падида ояд, низ ҳамин гуна бувад. Низ, ба тасдиқи бархе аз [пизишкон] бо об ва намак гармибандӣ кунанд ва шири анҷир тило созанд. Инчунин, шӯраи деворҳо бо сирко [хуб аст]. Гоҳе обҳо ва ҷӯшониданиҳои ин дору-хоро ҳамчун пухтаковҳо ба кор бибаранд. Низ чунин тадбир санҷидашуда аст, ки агар андомро андар оби гарм як соат бигузоранд ва сипас якбора ба намакоби омехта бо сирко бизананд, дард худи ҳамон замон таскин ёбад. Яке аз доруҳои даллокишавандаи ин газидагӣ мағасҳо мебошад. Онҳо дардро фӯрӯ нишонанд.

Ҳасли бисту якум: андар баёни мағаси ангубин ва илоҷи он

Азҷиҳатиҳолатҳобазанбӯрназдиқаст, бигузорад. Илоҷаш низ ба илоҷи занбӯр вале неши худро андар маҳалли газидагӣ монанд бувад.

321

Ҳасли бисту дуввум: андар баёни мурҷаи болдор ва ҷизи дигари бад-он монанд

Ҳоли ин ба ҳоли мағаси ангубин монад, вале неқфарҷомтар аз он бувад. Ман мегӯям: аз миёни ҷонварони нешдор як ҷонваре шабеҳи мӯрҷаи болдор аст, вале аз он бисёр бузург буда, ба андозаи занбӯри хурд бирасада, аммо аз занбӯр ё хеле дарозтар аст ва ё ба андозаи он ситабр нест. Ёро пойҳои тортанакии дарози зард буда, аз пойҳои занбӯр ҳам дарозтаранд ва маҳалли

неш хастанаш хурдтар бувад. У мисли занбӯрҳо ба сохтани хонаи худ чандон диққаткорӣ накунад, балки онро аз гил бисозад ва дорои даромадгоҳҳои васеъ бошад. Мисли тортанакҳо чӯча барорад ва чун аз ошён берун ояд, мисли тортанак роҳ равад ва эҳтимол баъзан аз пӯст берун омада, парвоз бикунанд. Ба наздики ман ин андар ҳукми занбӯрҳост.

Фасли бисту севвум: андар баёни карбосаи сахрои ва азоя

Ҳар гоҳ ин ду бигазанд, андар маҳалли газидагӣ дандонҳои хурди борики сиёҳ аз худ ба ҷой бигуздоранд (262) ва то агар онҳоро аз тариқи сила кардан бо абрешим ва ё мӯяки пилла берун наоваранд, он маҳал беист дард карда, бихорад. Ҳар гоҳ онҳоро чида бигаранд, дард таскин ёбад. Гоҳе дандонҳои онҳоро бо рағған ва хокистар берун оранд, сипас он маҳалро бимаканд ва андар оби гарм бигиранд. Чунин ёд кардаанд, ки хӯрдани талхчакук аз барои газидагӣ онҳо саҳт судманд аст. Агар дард бузург бошад, ба бемор тарёки ғунда бидиҳанд.

Фасли бисту чаҳорум: андар баёни чилучаҳорпой

Ин ҷонвар ба «гушдарояк» маъруф аст. Гоҳе ба дарозии як ваҷаб бошад ва аз ҳар як бар бисту ду пой дорад. Вай гоҳ ба сӯи пеш ва гоҳе худ ба худ ба ақиб роҳ равад. Ба гуфтаи одамон дорои [табиати] заҳристон ва аз сабаби он дарди андаке падвид ояд ва худӣ ҳамон соат биравад. Шукуфаи нармода яке аз тарёкҳои ӯст. Бошад, ки танҳо ба кор бурдани намак бо сирко кифоят кунад.

Фасли бисту панҷум: андар баёни газидани самандар

Гуфтаанд, ки ин ҷунбандаи зиёнкорест шабеҳи азоя ва бо чаҳор пою думи кӯтоҳ. Чунин тасдиқ кунанд, ки вай намесӯхтааст ва агар андар гулханаш афкананд, оташро хомӯш кунанд. Ҳар киро ин бигазад, дарди саҳт, афрӯхтагии оташмонанде андар тан ва омоси гарме андар забон падида оянд, забон бигирад ва тутила шавад ва ларзидану қарахтӣ ориз бигарданд. Бисёр бошад, ки аз сабаби он андом ба шакли гирд сиёҳ шуда, биафтад.

Фасли бисту шашум: андарилоҷ

Гуфтаавд: «Илоҷи ин ҷун илоҷи коғна-ҳост. Тадбири аз ҳама хосси муолаҷаи он чунин аст, ки ба бемор ротиёнаҷ бо ангубин бидиҳанд ва ин [ротиёнаҷ] аз кадом санав-баре набошад, фарқ надорад. [Инчунин] ба ӯ ҷӯшонидаи камофитус, ҷӯшонидаи савсан

бо барги газна ва рағғани зайтун бидиҳанд. Бархеҳо ғукро ҷӯшонида обашро ба чунин беморон бидиҳанд ва ғӯшташро зимод кунанд ва гоҳе ғӯшташро низ бихӯранд. Ҳамчунин хояҳои сангпуштони баррӣ ва дарёиро ҷӯшонида, [бидиҳанд]».

Фасли бисту ҳафтум: андар баёни сақулуфандари барри ва дарёи

Ин дуру ман намедонам ва аҷабе нест аз он чизҳое бошанд, ки мо ёд кардаем.

Гуфтаанд, ки аз газидани сакулуфандари баррӣ маҳалли захм тира ва гулгун бигардад ва кам биафтад, ки ранги сурхи баланд бигирад, балки андаке сурх шавад ва андар тан дарди сахт ва хориш паид оянд. Маҳалли газидаи намуди дарёӣ

322

ФАННИ ҲАФТУМ

АНДАР БАЁНИ ОРОСТАГӢ, КИ АЗ Л ҶАҲОР МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

(263) МАҚОЛАИ НАХУСТИН

АНДАР БАЁНИ ҲОЛАТҲОИ МӢЙ ВА САБӢСАИ САР

Фасли нахустин: андар баёни моҳияти мӢй²⁵⁷

МӢй аз бухори дудие паид ояд, ки андар масомҳо баста бигардад ва аз тариқи гириф-тани мадади барояш расида, хусусан агар рутубати тан часпаки рағнаӣ бошад, на обӣ ва на гилӣ, пайваста бар [масомҳо] бирӯяд, чунон ки дарахтони рағандорро барғҳо нарезанд. Андар Китоби нахустин он чи, ки андар бобати сиёҳӣ, сафедӣ ва дигар ранг-ҳои мӢй гуфтани будӣ, гуфта омад. Лекин он бахш аз гуфтор андар баёни мӢй, ки ба оростагӣ алоқаманд аст, иборат аз он аст,

ки чи гуна аз тариқи руёндан ва ё равондан гавҳари мӢйро чора кунанд, аз тариқи афзоиш додану кам кардан шумораи онро чора кунанд, аз тариқи дурушт кардан ва борику дароз кардан ҳаҷми онро чора ку-нанд, аз тариқи хамвор ва ё марғӯла наму-дан шакли онро чора кунанд ва аз тариқи сиёҳ кардан, маллагун сохтан ва ё сафед намудан ранги онро чора кунавд. Мо андар ин мақола андар ин маъниҳо суҳан гӯем.

Фасли дуввум: андар баёни сабаби бемуи

МӢй ё ба сабаби модда ва ё ба ягон сабаби андар маҳалли растани он ҷой дошта ё биравад ва ё кам бирӯяд. Сабаби ба модда алоқаманд он аст, ки модда ё кам аст ва ё нест. Камии модда ё ба чизе вобаста аст, ки ўро андар хеш ғарқ кунад ва ё дигаргунаш бисозад ва ё бад-он вобаста аст, ки асли гавҳар кам бувад, чунон ки бухори дудӣ андар кӯдак ва зан ба иллати бухори руту-батӣ кам бувад ва бинобар он эшон риш набароранд. Аммо камии асли гавҳар ё ба ягон оризае ва ё ба анҷом ёфтани табиат то ба ҳамин [микдор] алоқамандӣ дорад. Оне, ки ба сабаби оризӣ вобаста аст, чунон аст, ки касони аз беморӣ бархостаро ориз бигардад ва ҳар гоҳ бемориҳои дарозмуд-дат, силӣ ва диккӣ эшонро ба ҳоли бисёр бад бирасонанд, андар эшон моддаи ғизоди-ҳандаи мӢй боқӣ намонад ва мӢй рехта, дигар набарояд, чунон ки растаниҳои сахт обталабро агар об надиханд, низ

ба ҳамин ҳол гирифтор оянд. Ҳамчунин мардони хоякандаро низ чунин бошад, зеро эшон аз сабаби набудани хоя ва низ бад-он сабаб аз ҷиҳати рутубат ва сардӣ ба занон монанд бигарданд, ки моддаи манипадиоваранда андар тани эшон рӯи ҳам рафта, сард шавад ва ин сардӣ ба сӯи андомҳои шариф гузашта, онҳоро сард бигардонад. Бинобар ин рутубатҳои эшон аз тариқи ҳал шудан нахушканд ва он чи ки ҳал бигардад, ба сабаби камии тунукии хеш андар масомҳо боқӣ намонад, балки берун биравад. Низ касонеро чунин ҳол ориз бигадад, ки пай-васта бар сар дасторҳои гарон доранд.

Мисоли он [костие], ки аз тариқи табиат бошад, мӯйрафтагии пеши сар аст.

Ба таҳ-қиқ ин мӯйрафтагӣ аз сабаби нарасидани

325

моддаи мӯй ба маҳалли мӯйрафтаги падида ояд ва ин ё ба сабаби камии [модда] алоқаманд аст ва ё мағз аз маҳалли расиш бо косаи сар паст буда, бинобар ин вайро на ба қадре об диҳад, ки ҳангоми расидан об хоҳад дод.

Он набудани мӯй, ки ба ягон сабаби андар маҳалли растанӣ он ҷойдошта алоқаманд аст, бар се вачҳ бувад: ё моддаи мӯй андар он гузаштан натавонад, ё андар он бигзарад, вале истодан натавонад ва ё андар он табаҳ шуда, ба кайфияте табдил ёбад, ки аз барои падида омадани мӯй носозгор бошад. [Модда] андар он маҳал ба сабаби баста будани масомҳо гузаштан натавонад ва масомҳо аз он сабаб баста шаванд, ки ба иллати хушкӣ саҳт афсурда бигарданд, чунон ки ҳамин ҳол яке аз ёварони рафтани мӯи пеши сар бувад. Рафтани мӯи пеши сар андар касони гарммизоч ба сабаби зуд хушкӣ овардани он зуд фаро бирасад. Бинобар ин ба сабаби гармии мизоч касони омодаи рафтани мӯи пеши сарро мӯи тан ва сина бисёр бошад ва мӯи ками чунин одамонро ба душворӣ битавон резонд. Ё ин мумкин аст ба он афсурдагӣе вобаста бошад, ки ба иллати боқӣ мондани осори решҳои гузашта падида ояд, чунон ки чунин ҳол гоҳе ба ҳангоми кали ҷой хоҳад дошт.

Вачҳи андар [маҳалли рӯидани мӯй] наистодани модда бад-он сабаб аст, ки ма-сомҳо ба шиддат ковок ва кушод бошанд. Ҳамчунин ин ҳол яке аз сабабҳои ёридиҳан-даи на-рӯидани риш ва борику ба осонӣ резанда будани мӯи боқимондаи ин гуна

[одамон] бувад. Андар поёни умр азбаски мизоч хушктар шуда, масомҳо танг бигар-данд ва ба изофаи он ба иллати камии гармӣ мизоч рутубатнок бошад, ин ҳол андар нарехтани мӯи пеши сар таъсире дорад, чунон ки занон ва беҳоягонро чунин бувад.

Агар [модда] андар [маҳалли растанӣ мӯй] табаҳ бигардад, ин ё ба ягон хилти андар он ҷой беҳаракати палиде вобаста аст, чунон ки ба ҳангоми «бемории мор» ва «бемории рӯбоҳ» ҳамин гуна бувад ва ё ба решҳои бади хӯранда

алокаманд аст, чунон ки ба ҳангоми бархе аз намудҳои калиҷ чунин ҳол рӯй диҳад,

Муолаҷаи мӯйрафтагии пеши сар душвор аст, вале онро пеш аз оғоз ёфтан гоҳе бартараф кардан ва ё ба таъхир андох-тан битавон. Он чи ки Букрот аз хусуси раф-тагии мӯи пеши сар ёд карда, гуфтааст,-«Агар чунин касонро (264) даволӣ рӯй бидиҳад, мӯй хоҳанд баровард», -муродаш он касонест, ки ба «бемории рӯбоҳ» ва монанди он гирифташуда бошанд.

Мӯи абрӯ ва миҷгон аз он сабаб зуд нарезанд, ки растагоҳи онҳо фишурдаи куркуракӣ ва нигоҳдоранда аст. Бад-ин сабаб мардумони ҳабаши ва зангири мӯи пеши сар дер бирезад, зеро пӯстҳои эшон мӯйҳояшонро саҳт бидоранд. Аз [пӯсти] саҳт мӯй нарезад ва бинобар он ба изофаи ин каммӯй бошад, вале онҳоро тавре нигоҳ дорад. ки зуд нарезавд ва наафтанд. Касони шикастазабонро мӯи пеши сар нарезад, зеро рутубати мағзҳояшон зиёд аст ва бинобар ҳамин ҳам эшонро дарунравии аз сабаби назла падидаанда бисёр рӯй диҳад.

Фасли севвум: андар доруҳое, ки мӯро нигоҳ доранд

Доруҳои нигоҳдорандаи мӯй он дору-ҳоеанд, ки дорои гармии латифи кашанда ва кувваи қабзкунандаанд ва низ он доруҳое бошанд, ки бо ҳосият таъсир кунанд. Бахш содаи ин доруҳоро мо андар [Китоби] доруҳои сода ва инчунин бахши мураккаби онро андар Қарободин ёд кардаем, вале андар ин ҷой он доруҳоеро ёд кунем, ки аз ҳама муносибтаранд.

Доруҳои содае, ки аз барои нигоҳ дош-тани мӯй созгоранд ва онҳоро аз афтидан пешгирӣ кунанд, баъд аз риоя намудани шартҳои лозимӣ ба ҳангоми тадбири онҳо

умуман аз амсоли инҳо иборатанд: мурд ва донаи он; лозан; омула; халилаи кобулӣ; мурр; сабр; пари сиёвушон; андар ин бобат гоҳе мозу ба иллати қабзкунандагии хеш судманд аст; филзаҳра хусусан бо шароби қабзкунанда, ё рағани мурд, ё рағани мастако, ё оби мурд ва ё афшураи барги озоддарахт; инчунин, сӯхтаи пояи катон, ки бо тухмаш сӯзонида бошанд ва ба тариқи тило бо раған ба кор баранд; низ, пӯсти сӯх~ таи гавз, ки бо рағани мурд биомезанд; ва шароби қабзкунанда, ки бо он мӯро пок ку-нанд ва хусусан аз барои кӯдакон [хуб аст].

326

хардал, сир ва гандано биафзоянд ва бар пӯст низ масалан софсиё, хардал, пудина, судоб ва пиёз тило кунавд. Бо обҳои гармоба кунанд, ки ҳалкунанда бошанд ва сарро бо бура ва кафки дарё бишӯянд. Бояд худо-ванди чунин [мӯй] аз рағанҳо дури ҷӯяд.

Аз [рехтане], ки ба сабаби ковокист, он доруҳои ёдшудае, ки бештар ба сӯи қабз-кунандагӣ майл доранд, тилоҳо ва раған-ҳои қабзкунанда, ба гармоба даромадан ва нахуст оби нимгарм ва сипас якбора оби сард ба кор бурдан суд

доранд.

Фасли панҷум: андар баёни доруҳое, ки муйро дароз кунанд

Аксари доруҳои дарозкунандаи муй он чизҳое бошанд, ки андар гавҳари хеш хусусияти часпакӣ дошта, муй битавонад, ки ин [хусусият] аз онҳо бигирад. Мисоли ин барги кунҷид, барги каду ва он равғанҳоест, ки дорои гармӣ ва қабзкунандагӣянд, чунон ки равғани савсани бо мум сӯхта ва ё чунон ки ҳаст ва низ равғани ҳино ва хусусан равғани мурд аз ҳамин қабил бувад. Гоҳе аз барои ин ғараз шустани сар бо оби ҳанзал таркарда судманд аст.

Яке аз доруҳое, ки аз барои ин суд дорад: лозанро гирифта, бахши хуби онро авдар деги гилкорикарда бар болои оташи нарми лахча андар равғани зайтун бигудозанд. Сипас аз болои онҳо микдоре аз донаҳои сӯхтаи хурмо афканда, ҳамаро бар оташ нарм биомезанд ва ба кор баранд. Барги озоддарахт ва оби барги онро авдар ин бобат хосияти хубест. Ангишти тухми катон, ки бо равғани кунҷид ба кор баранд, низ ҳамчунин бувад.

Як доруи мураккаб: барги озоддарахт, пари сиёвушони румии тоза, мурр ва омуларо бо бархе аз доруҳои саршӯии маъруф бар сар бимоланд.

Инчунин: хардалро андар оби чӯшо-нидаи чугундар афканда, бо он сарро бишуянд ва баъд аз он бо равғани мурд ва ё равғани омула чарб кунанд.

Як доруи мураккаби хуб: аз ҳар яки талҳаи барзагов, талҳаи гург, ҳалилаи кобулӣ, балила, омула, содоварон ва мозуи солим як бахшӣ гирифта, бикӯбанд ва ҳафт рӯз андар афшураи ангури сагак бипарваранд. Сипас, онро хушк кунанд ва баъд аз шустани сару риш бо об, ангубин ва обгинаи кӯфта онро бо микдоре аз харбуза ба тариқи тило ба кор бибаранд.

Низ: сиҳ дирам ҷави сафедкарда ва панҷ дирам омуларо андар об ба қадре сахт бичӯшонанд, ки об қуввати онҳоро бигирад. Сипас, ба қадри ним чанди об равғани бунафша, сиҳ дирам лозан ва даҳ дирамӣ барги кунҷид, барги хитмӣ ва барги кадуру чи сабз ва чи хушк авдар об бичӯшонанд ва чӯшонданро то ҳангоме давом диҳанд, ки об биравад ва равған бимонад.

Як доруи дигаре, ки ба Ал-Киндӣ нисбат додаанд: бист дирам широмуларо (266) андар ду ратл об то ба чаҳоряк расвдани он бичӯшонанд ва бар вай масалан равғани нордин, ҷави сафедкарда ва микдоре аз ло-занро то рафтани обу бокЛ мондани равған бичӯшонанд.

Фасли шашум: андар баёни доруҳои муйруёндаи қавии хосси

муолаҷаи ҳамон намудҳои рехтани мӯи пеши сар, рехтани

абрӯвон ва ғайра, ки муолаҷашавандаанд

Мо мегуем: Ҳамаи доруҳое, ки андар боби «бемории рӯбоҳ» ёд хоҳем кард, ҳамаи намудҳои тадбир аз қабилҳои молвдани сар, сурх гардонидани он, ба кор бурдани пихҳо ва ба кор бурдани доруҳои қавии ҳам кашанда ва ҳам ҳалкунандае, ки хосси «бемории рӯбоҳ»-анд, аз барои рехтагии мӯи пеши сар ва рӯёндани мӯи ҷойҳои мӯйрехта, абрӯ ва риш судманданд. Пӯсти беҳи пада

бо равғани зайтун қобиляти ачиби қависозӣ, нигоҳ доштан ва сиёҳ сохтани мӯйро дорад.

Аммо доруҳое, ки мо азми онҳоро андар ин ҷо ёд кардан дорем, вале онҳо ба эътибори он чи ки андар охири боби нигоҳ доштани мӯй ёд намудем, низ аз барои «бемории рӯбоҳ» судманданд, инҳо мебошанд:

Қоғнаҳои тозаӣ пойхову сарашон барканда ва андар соя хушконида ро гирифта, андар равғани бунафша бисов, ё андар он ва ё авдар равғани зайтун то ситабр шудан бичӯшон ва сипас ба ҳар ҷой, ки бихоҳӣ, тило кун. Вай нахусг обида кунонад ва баъд мӯй бирӯёнад.

328

Агар анғубини балозурро бар маҳаллҳое барниҳанд, ки мӯяшон ҳамерезад, низ ҳам-чунин бувад. Ё кундушаро андар равғани ҳояи мурғ совида, ба ҳар ҷое, ки одам бихоҳад, якчанд бор тило кунад, мӯй бирӯяд.

Ё нохуни сӯхтаи ҳар ва шохи сӯхтаро гирифта, бо равғани кунҷид тило кунанд. Ин доруи қавие бошад. Аммо тухми мӯрҷаро бо равғани бон яке аз доруҳои мӯйрӯёнанда ҳисобанд, вале ба наздики оммаи мардумон яке аз доруҳои боздорандаи рӯидани мӯй шинохта шудааст.

Яке аз чизҳои санҷидашуда азояест (келаск), ки андар ҳонаҳо зиндагӣ кунад. Онро бикушанд, хушк кунанд ва совида, бо равған тило кунанд. Совидаи обгинаи фиръавнӣ бо симоб низ ҳамчунин аст.

Як доруи аз ин ҳам сабуктар: қафсангу зерсанги арзизиро гирифта, андар миёни онҳо ягон равғане аз равғанҳои мӯй ва ё ягон пиҳи маъруфро бигуздоранд ва то андар он ҳал шудани қувваи арзиз бисованд ва бо он [мӯйро] ҷарб кунанд. Маҳалли [мӯйрехтаро] бо барги анҷири хуб ва ё то андозае пухта зимод кунанд.

Инчунин: мағзи бист фундукро гирифта, то ба ҳадди суда шудан бирён кунанд ва бо равғани турб ҷамъ созанд. Ё аз ҳар қадоми гиёҳе, ки «харгӯш» ном дорад, аз нараи ҳар ва испурчи он, ки ҳар ду ро бирён карда бошанд, ним ратлӣ ва аз лозан бист ченаки вазнӣ гирифта, ҳамаро баъди ҳал кардани лозан андар шароб бо ҳам даромезанд ва ба кор бибаранд.

Яке аз доруҳое, ки Филағринос ёд кардааст: наваду шаш дирам пиҳи намакздаи барзагов, ҳаждаҳ дирамӣ ушнон ва соф-сиё, ҳашт дирам мурр, ҳамин қадар лозан, чихилу ҳашт дирам пари сиёвушон, чихилу ҳашт дирам нараи ҳар ва наваду шаш дирам испурчи харро гирифта, испурчу нараи харро бирён ва пора кунанд ва ҳамаро бо шароби сиёҳ биомезанд. Сипас, сарро битарошанд, бо ин дору тило кунавд ва панҷ рӯз бигуздоранд. Баъд, сарро бишӯянд, ду рӯз осуда бигуздоравд ва сипас дубора [ин корро] такрор кунанд.

Агар сар реш шавад, он ҷойро бо пиҳи ғоз дармон созанд.

Низ [як дору] аз Қаритун: шикамбаи шаш харгӯшро гирифта, нарм хушк

кунанд

ва андар деги сафолини гилкорикарда бису-зонанд. Бар вай барги авсач, як чанди он барги мурд ва нӯҳ укия пари сиёвушон афзу-да, бори дигар андар ҷогахи обгинагӣ бисӯ-зонанд. Сипас бисованд ва бо се ратл пиҳи хирс ва ҳамин қадар рағани турб биомезанд ва бибардоранд. Баъд, хангоми ҳоҷат бо ягон рағани хушбӯизада ба кор баранд.

Донаи дах>гаст, донаи мурч²⁶⁰ ва рағани беданҷир ҳама аз он чизҳоеанд, ки андар рӯёндани мӯй ёварӣ кунанд. Низ, агар хокистари қайсумро бо рағани зайтуни кӯҳан бисириштанд, риши сустрӯяндаро бирӯёнад. Хокистари сиёҳдона бо об хусусан аз барои [рӯёнидани] абрӯвон ҳамчунин бувад. Инчунин [як дору] аз барои абрӯвон: ду гавзро танҳо то ба ҳадди суда шудан бисӯзонанд ва бо он як мисқол донаи хурмои ба ҳамин тариқ ва на чандон зиёд сӯхта ва понздаҳ [дона] мурчро ҳамъ созанд ва бо рағани гул тило кунанд.

Низ: хокистари қайсум, фундуқи сӯхта, лозан, коғна ва кундушаро бо рағани бон андар кафлез [135] (267) то сиёҳ шудан бичӯ-шонанд. Бо он ба қадри як чанди он голия биомезанд ва маҳалли [бемӯйро] молиш дода, бо ин дору тило кунанд. Ёнчунин: пари сиёвушон, мурддона ва тухми карафсро андаке то сиёҳ шудан бисӯзанд ва бо пиҳи хирс ва рағани турб ҳамъ созанд.

Як доруе, ки мӯи абрӯвон бирӯёнад: чаҳор драхмӣ кундур ва як драхмигӣ саргини тимсоҳ, саргини хорпушти дарёӣ ва судоби кӯҳиро гирифта, бо шароби қабзкунанда бисованд ва бо пиҳи хирс сиришта, ба кор бибаранд.

Доруи дигар аз барои рехтагии пешина ва мушкили абрӯвон, ки ба сабаби «бемории рӯбоҳ» ва гайра рӯй дода бошад: як бахш дермана, ҳашт бахш кафки дарё, се бахшӣ фурбиюн ва донаи даҳмаст ва чаҳор бахш зифтитарро гарифта, зифтро андар рағани савсан бигудозанд ва андар он фурбиюнро ҳал кунанд. Сипас дигар доруҳоро бо онҳо биомезанд.

Як доруи дигар, ки мисли он бувад: ҳафт [бахш] беҳи сӯхтаи най, панҷ [бахш] хокис-тари ғук, чаҳор [бахш] тухми таратезак ва се [бахш] беҳи сирешро гирифта, бо рағани даҳмаст бисованд ва ба кор бибаранд.

329

Чунон ки донисти, сабаби зода шудани «бемории рӯбоҳ» модцаи бадест, ки андар пӯст ва растагоҳи буни мӯй ҷойгир шуда, аз тариқи хӯрдани решаҳои мӯйҳо ва аз ғизои хуб маҳрум сохтани онҳо решаҳои мӯйҳоро табаҳ созад. Инро аз он сабаб «бемории рӯ-боҳ» ном ниҳодаанд. ки [аксар] рӯбоҳонро ориз бигардад. Фарқ миёни ин ва «бемории мор» он бошад, ки ба хангоми «бемории мор» натавонад мӯй бирезад, балки ба изофаи он пӯсти тунуке [низ] бирезад, чунон ки ин гуна ҳол морро рӯй бидиҳад. Гоҳе мумкин аст як шакли барҷастае чун шакли мор падиодяд.

Модцае, ки «бемории рӯбоҳ» ва «бемо-рии мор» ба мерос гузоранд, гоҳе сафровӣ,

Фасли ҳафтум: андарбаёни «беморирубоҳ» ва «бемории мор»

гоҳе савдови, гоҳе балғами ва гоҳе аз хуни табаҳ падида омада бошад. Ба ҳар як аз инҳо аз тариқи ҷӣ гуна дарёфтани ранги пӯст ба ҳангоми тарошидани мӯй ва хусусан ҳан-гоми молиш додани он огоҳӣ пайдо кунанд. Гоҳе бад-онҳо аз тариқи тадбири пешгузаш-та ва аз тариқи он аразҳое далел бигиранд, ки аз қабилӣ чизҳои бароят маъруф буда, ба ҳангоми ин [беморӣ] падвид оянд ва бар хилти ғолиб далолат кунанд. Гоҳе ба зуд ва ё дер беҳ шудани он бад-ин гуна огоҳӣ пайдо кунанд, ки ба ҳангоми молиш додан ва тарошидан пӯст ба сабаби кашида шудани хуни хуб ба сӯяш ё зуд ва ё дер сурх бигардад, вале молиши бисёр боиси реш бишавад ва рӯидани мӯйро боз дорад.

Фасли ҳаштум: андарилоҷ

Бешубҳа тадбири дуруст он бошад, ки нахуст он хилти коргарро истифроғ кунанд, ба тан аз ғизоҳои бароят маъруф аз ҳама хуб-кимуси онҳоро бидароранд ва шароби мӯъ-тадили омехта, андаке моил ба ширинӣ ва ба изофаи он тунуку равшан [бидиханд], зеро ин гуна [шароб] аз ҳама ғизобахштар аст. Гармоба кардан пеш аз ҳар бори молиш ва баъди он низ суд дорад. Пеш аз ҳама ба истифроғи тан пардохта, нахуст хилти коргарро бо ёрии доруҳои беруноварандаи он ва ё агар модда рағ задан тақозо кунад, бо рағ задан ба истифроғ оваранд. Сипас бо ёрии доруҳои андар бинӣ афкандашаванда, доруҳои бар бинӣ кашанда ва доруҳои ғарғаравие, ки бароят маълум буда, андар боби поксозии сар ба ҳасби ҳар як фасл ёд шудаанд, ба пок сохтани сар аз он [модда] бипардозанд. Баъд, рӯй ба пӯст оварда, онро аз [моддаҳои] андар вай ҷойгирифта аз тариқи берун кардан ва ҳал намудани онҳо пок созанд. Андар ин кор шитоб кунанд, то пӯст ягон кайфияти устувори бад ҳосил накунад. Бе ҳеҷ шубҳа доруҳое, ки модцаи палидро аз он маҳалл истифроғ мекунанд, бояд бурранда ва ба қадре ҳалкунанда бо-шанд, ки ба иллати саҳт гармӣ овардан хуш-кӣ наоваранд ва ба пӯст хушкӣ набахшанд, зеро ин гуна [хушкӣ] агарчи шояд андар ҳозир «бемории рӯбоҳ»-ро бибарад, вале андар оянда сабаби рехтани мӯй хоҳад шуд.

Агар дору мисли софсиё, ки он андар ин

бобат асли ҳама буда, аз он чора нест, бисёр гарм бошад, гармии онро бо равшанҳои мӯътадили бар вай ғолибиянда ва бо обҳо бо эҳтиёткорӣ бишикананд. Беҳтарин [софсиё] тозаи он аст ва оне, ки сесола шуда-аст, камқувват бувад. [Доруи] қавиро ҳаққ он аст, ки ба микдори кам бигиранд, бештар биомезанд ва аз маҳалли тилокарда зуд бар-доранд, вале ба ҳангоми камқуввати он ҳаққ ин аст, ки бар хилофи ҷунин корҳо амал кунанд.

Доруҳо бояд латиф бошанд, вагарна қуввати онҳо андар пӯст саҳт фуру наравад. Онҳо бояд дорои қависозандагӣ ва боздорандагӣ бошанд, то сар

ягон моддаи палидеро напазирад, вале набояд (268) бо ин гуна таквият қабзкунандагии бисёр ёр бошад ва моддаро аз гузаштан ба сӯи он мавзеъ ва сипас ба сӯи масом боз дорад. Бояд дорои чунин қуввае бошанд, ки баъд аз ҳал кардани [бухори] фосиди андар пӯст буда хуни хуб ва бухори ситабри танро [ба сӯи пӯст] бикашанд, яъне бояд ҳам [бухори] табаҳи наздикро ҳал кунанд ва ҳам [бухори] хуби дурро бикашанд. Инҳоро баъд аз пок-созӣ [ба кор баранд].

Ҳар гоҳ ин доруҳоро ба кор бибарӣ, бояд чӣ гуна таъсир кардани онҳоро ба назар бигирӣ. Нахуст бо онҳое оғоз кун, ки аз тариқи омезиш ва коҳиш додани микдор камКув-ват гардонида шуда бошанд ва оқибати онро бинигар.

Агар бибинӣ, ки бемор

330

таҳаммули он дорад ва таъсири дору нек-фарҷом аст, қувват ва микдори онро афзоиш бидеҳ, вале агар бемор тоб наоварад ва таъсир хатарнок бошад, аз тариқи костани микдор ва оештар омехтан [таъсири] онро коҳиш бидеҳ. Бикӯш, то [дору] хусусан ан-дар баданҳои ба сабаби мизоч, ё синну сол ва ё ҷинс нарма буда, боиси реш шудану омо-сидан нагардад. Агар боиси омос кардану реш шудан бигардад, инро бо ёрии пихҳо чора намуда, масалан пихи мурғобӣ ва мокиён ва ё мумравғани нарма тило бикун. Ҳар гоҳ [омос] таскин ёбад, дуруро ба андо-зае ба кор бибаранд, ки бемор бардошт кардан битавонад. Агар таъсир бузург бо-шад, то [бухорҳои] табаҳ ҳал ва хуби онҳо кашида шудан [бо дору] чунин рафтор кунанд. Нишонаи таъсири дору ба ҳангоми ин [беморӣ] он бошад, ки [пӯст] бо молиши нарма тар ва камтар аз он молише сурх бигардад, ки пеш аз истеъмоли дору бо он микдор аз молиш сурх мешуд, вале агар ҳол дигар-гун нашавад, бидон, ки ба доруи қавӣ эҳтиёҷ аст. Агар [пӯстро] бо пора ба ҳадде саҳт бимоланд, ки қариб бими пӯстрав шудан ба амал ояд, вале сурх нашавад ва сипас чун бо пиёз молиш диҳавд, низ сурх нагардад, андар ин ҳол аз нештар задани дардангез ва тило кардани масалан сир чора нест.

Аз ҷумлаи он чизҳое, ки ҳангоми пок сохтани пӯст аз моддаи бади «бемории рӯ-бох» бад-онҳо эҳтиёҷ биафтад, девча ниҳо-дан. мнхчама ниҳодан ва хастанӣ сӯзанҳои бисёр ба шумор бираванд. Обила овардан бо доруҳои тезе, ки баъд ёд хоҳем кард, пок-созӣ кардан маҳалли обилакарда ва беҳ сохтани он, то мӯй барояд, [ҳама] низ аз ҳа-мин ҷумлаанд. Яке аз тадбирҳое, ки аз барои ҳал шудани модда ёварӣ кунад, пайваста шабу рӯз пӯшидани кулоҳи намадин бувад, зеро ин моддаро ҳал кунад ва арақ оварад.

Бояд мӯйро ҳар ду-се рӯз як бор бо тег битарошид ва ҳар бор, ки барояд, боз битарошанд. Пеш аз кор фармудани тилоҳо [низ] бояд мӯйро тарошид ва пораи дурушт, ё масалан бо пиёз ва ё бо пӯсти турб, чунон ки ёд кардем, то сурх шудан ва пазири қувваи дору ва кушодамасом гардидан онро

бпмоланд. Бошад, ки гармоба ҷои молиш бигирад. Агар мӯйро натарошанд, доруро тунук созанд, то ки он то ба буни [мӯй] расидан битавонад.

Истифроғҳо бад-ин гуна аст, ки бояд [моддаи] сафровиро бо ҷӯшонидаи ҳалилаи дорои қувваи харбақ ва афитимун ва бо ҳабби қуқиё ва ёраи фикро истифроғ оваранд. Инчунин, ёраи дилаи ҳанзал хусусан аз барои [моддаи] балғамӣ хуб аст, вале агар андар ин миён савдо бошад, бо он миқдоре аз харбақи сиёҳ биомезанд ва агар сафро бошад, маҳмуда биомезанд. Ёраи Руфус ва луғозӣ хусусан аз барои [моддаи] савдовӣ хубанд.

Бисёр бошад, ки як ҳуди истифроғ беҳӣ бахшад. Намудҳои ин истифроғҳо аз он қа-бил чизҳоеанд, ки андар зимни гуфтаҳои бароят оварда аз ҳамаи онҳо огоҳӣ пайдо кардаӣ. Агар ягон чизи аз инҳо субуктаре бихоҳанд, андар моҳе се-чаҳор бор ба бемор ёраи талхе бидиҳанд, ки аз дилаи ҳанзал ва турбид таркиб ёфта аст. Агар як бор истиф-роғ овардан кифоят накунад, баъд аз осуда-гӣ додан андар миён ба такрор истифроғ оваравд.

Агар бибинӣ, ки пӯсти сар сурх ва рағҳо сурхи дамидаанд ва агар инро андеша воҷиб дорад, баъд аз рағ задани ҳамагонӣ рағҳои сар ва рағҳои пешонию ду гижгоҳиро низ бизан, вале агар чунин [ҳоле] туро ба назар нарасад, ягон коре аз ин қабил нақун, зеро хун андар он ҷой мавриди ниёзмандист.

Аммо доруҳои ғарғаравӣ, доруҳои авдар бинӣ афканданӣ ва монанди инҳоро бошад, андар боби муолаҷаҳои сар донистӣ.

Доруҳои маҳаллӣ бошанд, қавитарини онҳо фурбиюнест, ки аз он се сол нагузашта бошад. Инро ба ҳамон тарзе ба кор биба-ранд, ки мо андар зимни қонун баён наму-дем. Баъди он софсӣ биистад, ки он бағоят аҷиб аст. Сипас, тухми сипандон, хардал, хокистари коғна, ки бо зифти тар маъҷун карда бошанд, мавизаки бо рағғани даҳ-маст совва ва шири исфидакшир биистанд. Бо [шири исфидакшир] обила оваранд ва обилаҳоро бикафонанд, то чизи андар зери онҳо буда битаровад. Ҳар гоҳ қишри онҳо биравад, аз зери он мӯи барояд.

Кабикаҷро бар андом ба муддати кам биниҳанд ва бад-он ҳангоми «бемории рӯбоҳ»-и қавӣ эҳтиёҷ биафтад.

Баъд аз инҳо гӯгирд, ҳар ду намуди харбақ, тухми таратезак, кафки бура, ҳар ду намуди кафки дарё, пӯст ва беҳи сӯхтаи най, саргини сӯхтаи муш ва гӯсфанд, (269) дорфилфил, хардал, фундукд сӯхта, барги анҷир, кундуша, решаҳои момирон ва қатрон биистанд. Гоҳе андар зимни инҳо талҳаи барзагов бидарояд.

331'

Сипас, бодоми талхе, ки бо пушташ сӯхта бошанд ва [136] кундури судае, ки як чанд рӯз андар сиркои навъи олій [тар карда бошанд], оянд. Харнуби

набатӣ яке аз дору-ҳои ин иллат аст.

Беҳтарин равғанҳои андар ин бобат ба кор раванда равғани даҳмаст ва равғани беданҷир ба шумор биравад. Беҳтарини доруҳои мумӣ нахуст қатрон ва сипас зифт бувад. Беҳтарини пихҳо пиҳи хирс ва хусу-сан кӯҳани он бошад.

Як доруи олудани хуб: хардалро бо қатрон биолоянд.

Як доруи олудани қавӣ: як мисқолӣ фурбиюн, софсиё ва равғани даҳмаст ва як мисқолӣ гӯтирди зинда ва харбак, ки хоҳ сафед бошад, хоҳ сиёҳ, фарк надорад, биги-ранд ва аз онҳо бо як микдори кофӣ аз мум мумравған созанд.

Инчунин: ду бахш бураи ифриқӣ ва як бахш навшодирро гирифта, бисӯзанд, андар сиркои тез бисованд ва бар маҳалли [беморӣ] баъд аз молиш додан ин [дору] тило

кунанд. Баъди се соат чун дору хушк шуд, дигарбора тило кунанд ва ҳамин тариқ се рӯз муолаҷаро давом диҳанд. Агар обила кунад, он коре кунанд, ки ҳамедонӣ.

Низ: коғнаҳо ва хардалро андар ягон равған ба андозае бичӯшонанд, ки чун ғолия бигардад ва сипас бо ин [чунон ки ҳаст], маҳалли бемории каси қавиро обила ова-ранд, вале аз барои каси камқувват қуввати онро аз тариқи омезиш бишкананд.

Яке аз доруҳои аз инҳо сабуктар, ки ачибу судманд аст: сиркои тез ва ба андозаи он равғани хуби гулро гирифта, саҳт био-мезанд ва сипас маҳалли [бемориро] бо пораи дурушт даллоқӣ карда, бо он тило созанд. Агар он [ҷойро] бо ғолияе пок созанд, ки андар таркиби худ як микдор софсиё дошта бошад, низ ҳамчунин бувад.

Бидон, ки кӯдаконро парҳез фармудан кифоят аст, бачаи навболиғро ба ним дирам ҳабби куқӣ ва бачаи даҳсола ба ду донг бардошт кардан битавонанд.

Фасли нухум: андар баёни он чи ки мӯйро бирезонад

Ду бахш оҳак ва ду бахш зирнихро гирифта, бо каме сабре, ки андар онҳо ниҳода бошанд, тило кунанд ва худӣ ҳамон замон мӯйро бирезонад. Агар бахшҳои оҳак-ро бештар ва зирнихро камтар бигиранд, мӯътадилтар бувад ва агар оҳакро афзоиш бидиҳанд, агарчи дер амал кунад ҳам, вале таъсир кунад.

Гоҳе оҳак ва зирнихро ду ба як бигиранд ва андар об ба ҳадде бичӯшонанд, ки ба пари [фурӯкарда] даровезад. Агар андар он об дубора [бичӯшонанд], беҳтар бувад ва агар андар офтоб биниҳанд, боз беҳтар бошад. Он обро бигиранд ва микдори каме аз равғанро андар микдори бисёре аз он об бичӯшонанд, то қуввати онро ба худ бигирад. Сипас бо он тило кунанд. Гоҳе он обро ба ҳоли худ бигузоранд, то намак бибандад ва он

намакро андар об ба кор бибаранд. Садафҳои оҳаксохта ҳамчун оҳаку зирних таъсир доранд ва латифтар бошанд. Агар ба ҷои оҳак оби оҳакро бигиранд, ки андар он аз тариқи офтоб додан ва ё ҷӯшонидан оҳакро шуста бошанд ва андар он об зирнихи суда биафзоянд, хуб хоҳад буд. Гоҳе девҷаи сабзеро ба

кор бибаранд, ки андар зери кӯзаҳо падида оянд.

Агар бихоҳанд, ки мӯи рӯянда тунук бошад, андар оҳак хокистари тоқ ва ё бура биафзоянд ва бисёр бигардонанд. Сипас онро бо орди ҷав, боқилӣ ва тухми харбуза бишӯянд. Гоҳе оҳаку зирнихро масалан бо оби кашк ва оби гуринҷ мураккаб созанд, гоҳе андар он мурр вамастако биафкананд ва гоҳе дигар онро бо кафки дарё таквият бидиҳанд.

Фасли даҳум: андар муолаҷаи касе, ки аз оҳак сӯхта бошад

Онро бояд кам тағу ру кунанд ва зуд бишӯянд ва пеш аз ин равгани гул биолоянд. Агар ўро бо оби гарм шуста, андар оби сард нишонанд, ин илоҷи хубе бувад. Сипас, бар [маҳалли осебдида], хусусан агар сӯхта бошад, наски сафед тило кунанд. Агар бисёр саҳт сӯзовда бошад, аз кор фармудани маса-лан марҳами сафеда ва тило кардани мурдо-санге чора нест, ки бо сафедии хояи мурғ, равгани гул ва кофур парварда бошанд.

332

Фасли ёздаҳум: андар баёни ончизҳое, ки бӯи оҳахро бибурронанд

Бояд баъди он гили андар хушбуиҳо парварда, ё гилро бо сирко ва оби гул тило кунанд. Барги шафтолу андар ин бобат хоси-яти аҷибе дорад. Барги тоқ, барги шоҳис-

фарами совида ва ҳино низ ҳамчунинанд. Қочира, гул, мушки замин, сукк, изхир ва монанди инҳо ё ягон-ягон ва ё якҷоя [бӯи оҳак] бибаранд.

(270) Фасли дувоздаҳум: андар баёни доруҳое, ки мӯйро рӯидан нагузоранд

Мӯйро доруҳои қарахткунандаи сарди-оваранда рӯидан нагузоранд. Масалан нахуст мӯйро бирезонанд ва сипас бо банг, афюн ва сирко тило кунанд ва шавқаронро ё ҳамроҳи онҳо ва ё алоҳида ба кор баранд, вале агар андар сирко ҷӯшонида бошанд, боз хубтар хоҳад буд.

Ҷирми ғуки бешағӣ ба шакли хушкнӯда аз ҷумлаи доруҳои манъсозандаи рӯидани мӯй ба шумор биравад. Онро бисованд ва бо луоби аспгул, ё афшураи банг ва ё сирко сиришта, ба тақрор [ба кор баранд]. Гуфта-анд, ки тило кардани равгане, ки андар он азоя (қеласк) аз тариқи ҷӯшонидан аз ҳам рехта бошад, яке аз василаҳои мӯйро аз рӯидан боз доштан аст. Тило кардани рав-ғане низ ҳамчунин аст, ки андар он хорпушт ҷӯшонида бошанд, вале гоҳе андар баёни он акси ин ҳукмро баровардаанд. Яке аз

чизҳое, ки андар ин бобат ёд кардаанд, ин аст: аз гили қимулиё ва сафедаи арзиз бахшҳои баробар ва аз замч ним бахш гирифта, онҳоро бо оби банга тоза бисованд. Ба тасдиқи гуруҳе аз мардумон хуни ғуки бешағӣ ва хуни сангпуштҳои рӯдӣ гӯё мӯйро рӯидан намегузошта аст ва низ гуфтаанд: «Хуни шабпара ва мағзу ҷигари он низ ҳамчунинанд». Гоҳе аз инҳо дору сохта, гуфтаанд: «Ғуқҳоро аз найзорҳо бигиранд, бихушкунанд ва аз гӯшти

хушконидаи онҳо, аз хуни хушконидаи сангпуштҳои рӯдӣ, аз бураи сурх, аз мурдосанг ва аз садафи сӯхтаи марворид бахшҳои баробар гирифта, бо об маъчун созанд ва барои резондани мӯи зихор ва зери бағал ба кор баранд».

Тухми газна бо равған яке аз доруҳост, ки мӯро ба таври қавӣ бирезонад.

Фасли сездахум: андардоруҳои марғуласозандаи мӯ

Мисолашон инҳост: орди ҳулба ва равғани он; сидри сафед; мурр; мозу; оҳак; ва мурдосанг. Инҳоро ё ба ҳам биомезанд ва ё бо бархе аз онҳо иктифо намуда, бо он сарро бипӯшонавд. Гоҳе андар таркиби инҳо тухми банг ва равғани он бидароянд ва гоҳе бангро, чунон ки ҳаст, танҳо ба кор биба-ранд.

Оҳак аз ҷиҳати тафсонидан ва андаке сӯзонидан андар ин шумор бидарояд.

Хусу-сан агар ба андозаи ду сеяки он бо вай сидр

ҳамроҳ намуда, ҳар ду ро бо оби сард маъчун созанд, [беҳтар бошад].

Ҳамчунин кафки намаки талх мӯро саҳт марғӯла созад.

Як доруи марғуласозандаи хуб: аз мозу, газмозу, сӯнеши сурби сиёҳ, барг ва донаи сарв, донаи бихӣ, мурдосанг, касиро, гили хузистонӣ ва омула як бахшӣ ва аз оҳаки обнорасида ним бахш гирифта, бо оби чугундар маъчун созанд ва ба кор баранд. Ин мӯро марғӯла ва сиёҳ созад.

Фасли чаҳордахум: андар баёни ончики мӯро ҳамворсозад

Илочи ин чун илочи шиканандагии мӯ аст, ки ёд хоҳад шуд. Умуман, равғанҳои

нармакунанда ва луобҳои тарсозандаро ба кор бибаранд.

Фасли понздаҳум: андар баёни шиканандагии мӯ

Сабаби ин хушки ва гизои хушк аст ва равғанҳои нарми мӯтадил, луобҳои часпаке аз қабилӣ луоби хитмӣ, луоби

аспғул, луоби барги бед ва ҳамаи он чизҳое, ки дорои хусусияти тариовариянд, пеши он бигиранд.

333

Фасли шонздаҳум: андарбаёни он чи ки мӯро борик кунад

Агар андар таркиби доруҳои мӯ бура

бидарояд, онро борик хоҳад кард.

Фасли ҳафтдахум: гуфторандар баёни барной ва мӯсафеди

Мо сабаби барной ва мӯсафедиро андар дигар ҷой овардем ва он чи ки ҳоло ёд кунем, ин аст: То даме, ки хун равғанӣ, си-

Фасли ҳаждаҳум: андар баёни ончи кифедшудани мӯро ба таъхир биандозад

табр ва часпон аст, мӯ сиёҳ бимонад ва ҳар гоҳ ғазлаи обӣ ба худ бигирад, мӯ ба сафедӣ бигарояд.

Бархе аз сабабҳои оҳиста сохтани суръати сафедӣ тадбир кардани сабабҳои аввалист ва бархе дигар тадбир кардани он чизест, ки ба худ мӯ рафта

бирасад. Бахши якум ин аст, ки ҳар сари чанд вақт хусусан аз тариқи қай овардан аз паси таом ва инчунин аз тариқи ҳуқнаҳо хилти балғамиро ба истифроғ оваранд. Андар миён дам бигиранд ва боз аз нав такрор кунанд. Сипас, маъчунҳо ва доруҳои барносозандаеро ба кор бибаранд, ки баъд ёд хоҳем кард ва баробари он ғизоҳои хубкимуси аз ҷинси он чизҳоеро ба таври мӯътадил истеъмол кунанд, ки аз онҳо хуни сутудай қавӣ зода шавад. Мисоли ин ғизоҳо қалъҳо, чизҳои бар тоба бирёнкарда, кабобҳои [гардон] ва гӯштбирёнҳо мебошад, на шӯрбоҳову тараҳо. Бояд кӯшид, ки онҳо ба андозаи гувордан бошанд, зеро ин чизи асосист ва агар гувориш табаҳ бигардад, хун ҳам табаҳ хоҳад шуд.

Агар мизоч ниҳоят тар бошад, бояд гармдоруҳои аз қабили хардал, мурч, дегафзорҳо, комахо, обкомаро хусусан ношито ва чугундарро бо хардал ба кор бибаранд, (271) бар шароби андаки холис кифоят кунанд ва аз меваҳо ва тараҳои тариоваранда, ширҳо, моҳӣ, ҳариса, асида, оби бисёр ошомидан, бисёр рағ задан, ҷвдани мӯй, масгии ба ифрот, чимоъи бисёр, расонидани масалан кофур, гулоб ва рағани ёсамин бар мӯй парҳез кунанд. [Низ бояд] аз бисёр кор фармудани оби хуш ба тариқи шустушӯй дурӣ ҷӯянд ва агар чунин кор кунанд, бояд [мӯйро] зуд хушк кунанд ва оби онро бичинанд. Вале шустани мӯй нигоҳдорандаи [137] кувваи он бувад. Ҳар гоҳ гармоба кунанд, масалан дилаи ҳанзал, сиёҳдона, бура ва талҳаи барзаговро ҳамчун

доруи шустушуи ба кор бибаранд. Аммо мисоли маъчунҳо ва гиёҳҳои доругие, ки моддаи балғам бибулранд ва сафедии мӯйро ба таъхир биандозанд, ин аст, ки ҳар рӯзе ба ҳисоб як дона ҳалилаи кобулиро дер ва оҳиста бихоянд ва фуру баранд. Ин бошад, ки то охири умр барноиро нигоҳ дорад. Итрифалҳои чи хурд ва чи бузурги аз ҳалилаҳо сохта ва маъчуни рими оҳан низ ҳамчунинанд, вале беҳтар он аст, ки андар таркиби ин [маъчун] зар бидарояд. Аз ҳамин қабил аз ҳалилаи сиёҳ ва омула як бахшӣ ва аз ангубини балозур, ки аз балозур ҳосил кунанд, ним бахш гирифта, бо рағани зард биомезанд ва бо ангубин сиришта сохта, ба кор баранд. Ин саҳт қавист ва бояд андак-андак ва ба қадре ба кор бурд, ки таъсири бад наоварад. Анақардиё²⁶¹ қавист, масрудитус қавист ва тарёк низ қавист. Агар ба хӯрдани гӯшти афъиҳо одат кунанд, он барной ва қувватро нигоҳдорад.

Сифати як маъчуни мӯътадили хуб: ҳалилаи сиёҳ, баранг, дорфилфил, омула, гоҳе ба ҷои дорфилфил рими оҳан ва шакарро гирифта, аз инҳо итрифал бисозавд. Яке аз [доруҳои] хуби санчидашуда: аз занҷабил, ҳалилаи кобулӣ ва дорфилфил бахшҳои баробар гирифта, ба кор бибаранд. Инчунин, як [доруе], ки аз мост: бист дирам ҳалилаи кобулӣ, чаҳор дирам рими оҳан, панҷ дирам ғорикун ва се дирамӣ занҷабил, дорфилфил ва меҳакро гирифта, бо ангубин маъчун созанд ва ба кор баранд. Ин доруҳои барносозандаро бояд як соли комил ба кор бурд. Агар каси дӯстдори барной аз ин гуна маъчунҳо

биошомад, бояд то ним рӯз бо ҳамон қаноат варзад ва сипас ғизо бихӯрад.
334

Фасли нуздаҳум: доруҳои олудание, ки мӯйро аз сафед шудан боз доранд
Ҳамаи равғанҳои гарми қувватбахшанда

32. чамнӣи доруҳои обакие, ки андар табъ ~а: ех:: скхоанд, мизочи мӯйро бар гармии мғлзғзодии хеш ба гунае нигоҳ доранд, ки •"агссари он ҳарчӣ аз ғизо, ки басӯи мӯй чамгеял: . кара набандад. Мисоли инҳо қат-"•:-: сула, онро тило кунанд ва чаҳор соат ?1:г."-:ранд. сипасбагармобабидароянд. Ин Т1: •::: ху-ованди сари сардмизоч низ дору сувад. Зифти тари равони тунук ҳам чунин аст. Равғани қуст, ки саҳт қавист, равғани бон. равғани сиёҳдона, ки қавитарини хамагон аст ва равғане, ки аз дилаи ҳанзал зғ равғани хардал бисозанд, аз ҳамин қабил оузанд. Равғани қавии хуб онест, ки аз рззгзки хардал ва равғани сиёҳдона СЕСозанд ва андар он нахуст сиёҳдона ва ошас ханзал ва ё ҳар ду ро баробар бичӯшо-накд. Агар бо равғани зайтуне, ки аз зайтуни ла:и7й капгилаанд. пайваста ҳар рӯз мӯйро - аЕгак куханд. аз сафед шудан боз дорад.

Як разгани хуб: .секистравгани зайтуни -сгаснд. яку ним укия сунбул, ним укия :-:; 'лукн лғз ва ним укия шукуфаи изхир бпшранд. Доруҳоро ё андар равған то сеяки оз оокӣ мондан бичӯшонанд ва ё андар об чанаэне бичӯшонанд, ки об қуввати онҳоро снсёр саҳт бигирад. Сипас, равғани зайтунро ақлар он об то тамом рафтани об бичӯ-пюнанд. Андар ин гуна ҳолат аз ҳама хуб сн агг, £1: мнқдори равғани зайтунро коҳиш

- :из_ го са яху ним кист бирасонанд. Баъд, о ' :-_-:л аксккero гирифта, бо шароб нарм .•-•--: ^:-— вз нар.м бисованд. Ин ақоқиёро бо :•:-: - авган бномезанд ва ба кор бибаранд.

Як равғани хуб: ба андозаи баробар рав-гани пунбадона, равғани мурд ва равғани снуларо гирифта, аз маҷмӯи онҳо як ратл бигиранд ва ба андозаи баробар мушки замин, салиха, сунбул, сиёҳдона, мехак, дилаи ҳанзал, қуст, уди хом, шукуфаи (272) изхир ва наи наҳовандӣ гирифта, аз маҷмӯи инҳо сад дирам бигиранд. Сипас онҳоро андар чаҳор ратл афшураи ханзал ва ё агар ёфт нашавад, [андар чаҳор ратл] афшураи пӯсти гавз бичӯшонанд. Ҳар гоҳ об ба ним бирасад, бар вай равған бирезанд ва онро пайваста то боқӣ мондани равғану рафтани об бичӯшонанд. Сипас, онро полуда, ба кор бибаранд.

Як олудани хуб, ки ҳатто [сафедии] нав падид омадаро бибарад: ақоқиё, мозу, хулба, тухми банг, кашнизи хушк, сунбул, лозан, афшураи хушконидаи пӯсти гавз, афшураи хушконидаи лола, занги оҳан, рӯсӯхта, баранги кобулӣ ва замчи сиёхро гирифта, аз онҳо курсҳои тунуке бисозанд, хушк кунанд ва андар моҳе се бор аз тариқи тило намудан бо оби омула ва ё оби мурд ба кор бибаранд.

Яке аз дорухое, ки аз мо пешгузаштагон ва низ ҳамзамонони мо онро санҷидаанд: як дирам зоғи сурхи балхиро бишоманд, мӯйҳои сафед бирезонад ва ба ҷои онҳо мӯйҳои сияҳ бирӯенад, лекин бад-он танҳо каси қавитани тармизоч таҳаммул кардан битавонад. Бояд баъди он ягон чизе истеъ-мол кард, ки шушро пок намуда, ба он тарӣ бахшад.

Қувваи ниҳоят қавиро танҳо аз чизҳое метавон чашмдор буд, ки ба таври қавӣ рангкунанда буwand. Мисоли инҳо занги оҳан, занги сурб ва баҳши оби пӯсти гавз мебошад. Агар қувваҳои ин доруҳо ва амсоли инҳоро андар равшанҳо аз тариқи болоиш бигузaronанд ва доруҳои гузарo-нандае чун сирко ва хамр [барои гузарони-дани онҳо] миёнчӣ шаванд, шояд ягон

Одамон нахуст аз ҳино оғоз кунанд, сипас баъди шустани ҳино васмаро

чуфти он созанд. Ба ҳангоми [ниҳо-дани] ҳар кадом аз ин ду як микдор сабр кунанд ва ҳар қадар бештар сабр кунанд, хубтар хоҳад буд. Бархе аз одамон ҳар дуру якҷоя ба кор баранд ва бархе дигар танҳо бо ҳино кифоят кунанд ва ба малларанг гар-дондани мӯй розӣ шаванд. Бархе дигар танҳо ба васма кифоят намуда, ба товуси-ранг гардонидани он розӣ бошанд. Васмаи ҳиндии хуб аз ҳама зуд бигирад, лекин саҳт товусию малла созад. Васмаи кирмонӣ кам-рангтару дергиранда аст, лекин рангаш ба сиёҳии мӯйгун бизанад ва чандон товусӣ набошад. Ҳар кӣ ранги васмаро ба ранги мӯй гардондан ва маллагунию баландии ранги онро нест кардан бихоҳад, ҳарчанд ки пеш аз он ҳино ба кор бурда бошад ҳам, боз аз болои он ҳино ба кор бибарад. Ин товусирангии онро бибарад ва ранги мӯй боз орад. Бояд ниҳодани он дер давом накунад, балки зуд онро бишӯянд, яъне ман ҳиноеро дар назар дорам, ки баъд аз хизоби якум ни-ҳода бошанд. Бархе аз мардумон онро бо оби тутум, оби анор ва ё оби дӯғ чамъ созавд ва ё бо ҳар ду тарф ва оби пӯсти гавзро мурраккаб созанд. Ҳамаи инҳо кӯмак расонанд.

Бархе дигар онҳоро бо обе чамъ созанд, ки андар он оҳак ва мурдосангро аз тариқи чӯшонидан ва андар офтоб ниҳода то ба ҳадди сиёҳ сохтани пашмина парварида бошанд. Ин низ хуб аст. Агар андар хизоб як дирамсанг меҳаки ниҳоят сиёҳ биафзоянд, зиёни онро аз сӯи мағз бигардонад.

Аммо (273) хизоби дигаре, ки бисёр, вале на ба андозаи аввали ба кор баранд, чунин аст: мозуро гирифта, бо равғани зайтун пок кунанд ва бисузанд ва аз ҳама беҳтар он аст ки андар деги гилкорикарда [бисӯзаг¹ Ғояти сӯзиш бояд ба андозае бошад, ю*"-...'-сиёҳ шавад ва совиданаш мумкин *бита*[^] Андар ин кор муболага накунад. Сипас, он бист дирам, аз рӯсӯхта даҳ дирам, аз з¹ ай ду дирам ва аз намаки даронӣ як дири гирифта, аз онҳо хизоб омода созанд. И: мӯйро ба таври устувор сиёҳ кунад. Гох¹ онро ба нусхаи зерин ба кор баранд: як рат: [138]мозуро бо равғани зайтун пок кунак ва то кафидан бирён кунанд. Баъд, а рӯсӯхта, замч ва касиро понздаҳ дирамӣ в аз намак ҳафт дирам гирифта, ҳамаро не бисованд ва бо оби гарм сиришта, хизо! кунанд ва се соат бигуздоранд, биистад. Гох бо он ҳино ва васма биомезанд.

Хизобе, ки баъди ин машҳур аст, хизоб] зерин бувад: аз оҳак, мурдосанг, гили хӯр данӣ, ё гили хузистонӣ, ё гили қимулиё ва кадоме аз намудҳои гили саршӯиро нагирӣ фарқ надорад, бахшҳои баробар гирифта бо об ҳамчун хизоб маъҷун созанд, ба ко] бибаранд ва бо барги чугундар болои онр< бипӯшанд. Асоси кор андар он саҳт судага мурдосанг аст. Агар оби он оби ҳино в; васма бошад, ки аз тариқи чӯшонидан ва андар офтоб ниҳодан полида бошанд, бо беҳтар хоҳад буд. Лекин бояд қариб шаи соат онро нигоҳдоранд. Инчунин, аз ҳино васма, мурдосанги чун сурма совида, оҳак мозуи бирён, рӯсӯхта, замч, гил, касиро в; меҳак бахшҳои баробар гирифта, бо онх< хизоб

кунанд.

Андар ин бобат хизобҳои сиёҳкунанда! [дигаре] ҳастанд, ки андар китобҳо ё; шудаанд ва ман аз онҳо ҳамонҳоеро биова рам, ки қобили пазируфтани ва бовари бахшанд.

Сифати як хизоби хуб: як бахш ҳино, д; бахш васма ва аз рӯсӯхта, замч, намаю

336

--.'" :1 мозук бигек з а рими оҳан бахшҳои С-.: _ : гиркгт^ :•: сирко бисованд ва :•• 'Т1НЛ. т: г ~ ~ :лавадвасипасбакор

аз яфдгме, ки **андар ин бобат ёд**

каданеро бигиранд, ки пеш ^гТ«ШР ччют ^ишшрсяркои хамрии чаҳор ан-: кгк бисованд, то ним раси--.члонанд ва сипас ду ҳафта

а:-...:-о] бигуздоранд, то ҳамагон

зан;-кд. Баъд, як чанди ин рим

ҳахл . ех бигиранд ва онро баъди осдаярк ..-' _; ;р он сирко афканда, чандоне Й£%"н=-:;•-.-. ;<и сирко хушк шуда, чун л--: ;.ал. Сипас онро андар равған

^ар;. ...-• _: II 5озбаандозаебичӯшонанд, \$и':-^ •...-;. ~.~•• 5игардад. Агар бихохӣ, онро

„I Аглт ^гаркиб] бо вучуди бахши г^авг;,-:~' : ^гтан мӯйро ранг кунад, ин ба ^ув:гн оҳан вобастагӣ дорад.

г 1^:-:.. рими симеро андар ҷумлаи

дору ^зии сиёҳкунандаи мӯй шумо-р1ш;. -: :-•• I онро андар сирко сахтҷӯшони-да : : ~ :-!:. вале ба наздики ман дӯстдош-г;::: - г: я ;т, ки агар ба ҷои сирко турушаи к;: :£-- ья ё турунҷро бигиранд ва ба ҷои ч}~:-:~:лдан андар онҳо як муддат оҳан ню.: ' '- "сзанд.

Н г гтаанд:«Агарякқабатлолавааяк :-а' _- 1_ г;засуккробанисбатиякратллоса: ~. :ош азинҳоандархумекунандваон [:••;... • т:, алдар зери пору бигӯронанд, хизоб

БИГ ' ~ ~ -2. •

^1-:т ;-^ш гуфтаанд: «Агар гиёҳи сабзи чавг«с пгш аз сар кашидан бо ним чанди он аз замч анлар шиша гирифта, ба зери саргин бигӯроЕаЕД, ҳамаи он ба оби сиёҳ ва ол>"дан!ш сиёҳкунандатабдил ёбад».

Нжз гл-фтаанд: «Агар кадуи сабзро ба ходи андар вора будан бибурранд, ҷои анда-ртааш бударо берун оварда, авдар он намак ва юпсдори каме рими оҳан биниҳанд ва бахши б\`ридаро дубора ба ҷояш ниҳода, гилкорн к\`ианд, ҳамаи чизҳои андаруни он буда ба оби сиёҳи хизобӣ ва мидод табдил ёбад».

Гуфтаанд: «Агар барги кабарро бисо-ванд ва бо шир, хусусан шири инсон то ба сеяк расидан ҷӯшонида, як шаби тамом бигуздоранд, хизоби хубе хоҳад шуд». Вале ба наздики ман беҳтар он аст, ки инро аз

ҷумлаи нигоҳдорандагони муй ҳисобид. Ҷолинус низ бад-ин гуна хизоб шаҳодат дода, гуфтааст: «Шукуфаеро, ки андар дарахти гавз мисли хӯшаи ангур аст, бигиранд ва бо равғани зайтун совида, бо каме аз мумиёи моеъ

тило кунанд». Бархе аз пизишкон гуфтааст, ки агар бо он саргини буз биомезанд, беҳтар бигардад.

Гуфтаанд: «Ҳамчунин, агар пӯсти беҳи падаро бо равғани зайтун совида, [сарро] чарб кунанд, мӯйро сиёҳ хоҳад кард». Ба наздики ман чунин аст, ки он агарчи ранг-кунанда бошад ҳам, вале таъсирашро (274) равғани зайтун кам кунад ва агар ба ҷои равғани зайтун об мебуд, шояд беҳтар мегардид. Ақидаи ман оид ба гуфтаи зерини Фулус низ ҳамчунин аст: «Агар барги лоларо андар равғани зайтун ба андозае бисованд, ки мисли голия бигардад, хизоб хоҳад шуд». Агар маъно ҳамин бошад, аз ягон чизи [доруро] ба андарун баравдае чун замч чора нест. Гуфтаи онҳо оид ба парва-ридани равған бо пӯстҳои гавз, андар оби худ ҷӯшонидани он ва афзудани андаке аз замч андар он низ ҳамин гуна буда, ҳамаи ин тадбирҳо аз қабili он чизҳоеанд, ки кув-ваи [доруро] нотавон кунанд.

Чунин гуфта, ки бояд равғанро андар оби лола то хушк шудани об бичӯшонид, низ аз ҳамин қабилҳост. Мисоли [дигар] гуфтаи зерин аст: «Бояд равғани кунҷидро бигиранд ва андар он ба кадри сеяки [равған] омула афканда, як соат нарм бичӯшонанд ва биполанд. Сипас, ба ҳар як ратл чаҳоряк ратл тахтаҳои тунуки сурб бигиранд ва пайваста омезиш дода, нарм бичӯшонанд, то сурб ғудохта нашавад ва то равған афрӯхта нагардад. Сипас, онро се рӯз бигуздоранд ва баъд аз он ба кор баранд». Ман мегӯям, ки хусусан агар андар таркиби он замч мебуд, аз ин ягон умеде мебуд.

Гуфтаанд: «Ҳамчунин, агар равғани бонро андар тигиҳои норғил рехта, сипас онро хуб ғилкорӣ кунанд ва бо эҳтиёт андар танӯр биниҳанд, ин равған аз он ҷой ҳамчун хизоб берун ояд». Вале агар инро аз ҷумлаи доруҳои пешгирикунандаи сафедии мӯй меҳисобиданд, беҳтар мебуд.

Низ гуфтаанд, ки агар мавизро аз дона пок кунанд ва мисли сурма нарм суда, андар равғани кунҷид биафкананд ва як моҳ зери саргин кунанд, аз барои мӯи ранграфта

337

хизоби хубе хоҳад шуд. Яке аз чизҳои қариб ба дараҷаи иҷмоъ расида ин аст, ки ҳояи лаклак хизоби қавист ва ҳояи ҳубара низ ҳамчунин бувад. Андар замони мо ба рӯзгори зиндагии шоҳ Шамсуддавла²⁶²,

Худо равони уро пок дорад, чунин иттифоқ афтод, ки яке аз юзҳои ӯ бар бахше аз риши юзбони андар бараш ҳобида саргин андохт ва он бахшро ба ранги сиёҳ хизоб намуд.

Фасли бисту дуввум: андар баёни голия, ки онро сутудаанд

Гуфтаанд: «Панҷоҳ дирам омула, яку ним ратл оби мурди сабзи фишурда ва чаҳор ратл обро ғирифта, то ба ним расидан, бичӯшо-нанд ва сипас аз оташ ғурӯд оранд. Баъд панҷоҳ дирам хитмӣ, панҷоҳ дирам ҳино, панҷоҳ дирам васма, бист [дирам] мозуи бирён, даҳ [дирам] зог ва панҷоҳ [дирам] самғро

гирифта, андар он биафкананд ва аз тариқи ҷӯшонидаи ситабр созанд. Баъд, вайро бо сукк ва мупж хушбӯи гардонанд ва ҳарчиро, ки хизоб кардан бихоҳанд, онро ба қадри пурра пӯшонидаи бад-он ҷой бимоланд».

Низ гуфтаанд: «Сих дирам равгани пунбадонаро гирифта, андар он аз сӯҳон-резаи оҳан, сӯҳонрезаи сурб ва рӯсӯхта чаҳор дирамӣ афканда, ҳамаро якҷоя бисованд ва бигуздоранд, то сиёҳ бигардад. Сипас, бичӯшонанд, ба қавом оранд ва бо мушк хушбӯяш созанд».

Бидон, ки ҷави сӯхта, пӯсги боқилӣ ва пӯсти анор аз ҷумлаи он чизҳоеавд, ки андар зимни хизобҳо ҳамчун ҳино бидароянд. Пӯсти гавз низ ҳамчуни аст. Мо доруҳои хизобро андар [Китоби] доруҳои сода ёд кардем ва асоситарини онҳо инҳост: шитараҷ; мурр; ҳузаз; хардал; намак; харбак; сармаҷ; омула; пари сиёвушон; лола; ҳино; васма; миси сӯхта; рими оҳан; оби пӯсти боқилии сабз; пӯсти гавз ва оби он; ақокиё; ҳулба; тухми ҷугундар; мурд ва донаи он; лозан; мурдосанг; оҳак; ҳамаи римҳо; ва ҳамаи сӯҳонрезаҳо.

Фасли бисту севвум: андар баёни доруҳои маллағун созанда ва он чи ки ба равиши онҳост

Гуфтаанд, ки агар наи набатии сабзи аз пӯст поккардаро гирифта, аз як сари он оташ дардиҳанд, [оби аз сари дигари он] чакида мӯйро ба ранги зар хизоб кунад. Занги оҳан бо оби зоге низ ҳамин гуна бувад, ки агар ба қадри истодани ҳино бар мӯй биистад. Ё аз ҳино, дурди шароб ва ротиёнаҷ ба микдори баробар ва андаке аз изхир гирифта, бо он мӯи хизоб кунанд. Ё ҳиноро бигиранд ва баъд аз маъҷун сохтан бо ҷӯшонидаи кундуша бо он мӯйро хизоб кунанд.

Гуфтаанд, ки бо замҷ ва испарак²⁶³, бо заъфарон ва ё бо мурр ва шӯра²⁶⁴ хизоб кунанд ва як шабу як рӯз бигуздоранд. Гоҳе инро якчанд рӯз такрор кунанд. Агар мӯиро якчанд бор бо боқилии мисрии бо сирко маъҷун сохта тило кунанд, сурх бигардад.

Низ, даҳ дирам боқилии мисрии совида, панҷ дирам мурр, се дирам дурди хушконида ва сӯхтаи шароб ва ба микдори кифоят оби хокистари тоқ бигиранд.

Як доруи ба таври қавӣ сурхкунанда: ду уқия тутум, се уқия мозу, (275) ду уқия озари-юни зард, ду даста пари сиёвушон, як даста афсинтин ва ду каф боқилии мисрии муқаш-шари хушкро гирифта, бикӯбанд ва андар даҳ ратл об якчанд рӯз тар кунанд, сипас онро ба ҳоли нимгарм бар сар зимод созанд.

Гуфтаанд, ки мушки замин ва кундушаи андар об саҳт ҷӯшонида [139] мӯйро ба таври қавӣ маллағун созанд. Низ, гуфтаанд, ки дурди шаробро ба таври сӯхта ва ё носӯхта гирифта, бо равғани бон ва ё равғани изхир биомезанд.

Фасли бисту чаҳорум: андар баёни доруҳои сафедкунандаи мӯй

Аз ҷумлаи [доруҳои сафедкунанда] инҳост: саргини парасту; ё насрин; ё

мош; ё шукуфаи бусини²⁶⁵ сафед; ва ё пӯсти турб, талхаи барзагов, бухори гӯтирд, шукуфаи кабар ва шукуфаи зайтун, ки [ҳар кадомро] чудо-чудо ва ё якҷоя хусусан бо сирко ва хусусан баъд аз доштани [мӯй] бар бухори гӯтирд [ба кор баранд].

Ё тухми росан, пӯсти хушки турб ва зам-ҷро гирифта, аз тариқи кӯфтан бо ним бахш

338

самғи араби ҷамъ созанд. Низ, барги нас-рин, пӯсти хашхош ва луффоҳ, - агар ба ҷои ин ду банг бошад, қавӣ хоҳад буд, - бигиранд ва ҳамчун хизоб биомезанд. Агар андар таркиби он кофур ва гулоб бидароянд, беҳтар бигардад. Гоҳе муйро тар кунанд, сипас андар гӯтирд бипечанд ва баъд бо он бахур кунанд. Андар як шаб ду бор чунин кор кунанд.

Фасли бисту панҷум: андарпешгири кардани ҳолатҳое, ки баъди хизоб рӯй диҳанд

Бештари намудҳои хизоб магзро сарди оваранд, ўро табаҳ кунанд ва барои пазируфтани назла, сакта ва монанди он омода созанд. Инро бо ёрии он чи ки қарини хизобҳо гардонида бошанд, муолаҷа кунанд ва ё аз паси [хизоб] аз миёни хушбӯиҳои гарм масалан мушк, мехак ва монанди онро ба кор бибаранд. Гоҳе аз сабаби хизоб чунин ориз бигардад, ки мӯйҳо мисли мех рост шаванд, марғӯлагии онҳо биравад ва ниҳодашон баднамуд бигардад. Ин ҳолро бад-ин гуна пешгирӣ кунанд, ки хусусан аз барои мӯи дурушти ба чунин ҳол гириф-торшаванда бо хизобҳо чизҳои нармкунавда ва марғӯласозанда ҳамроҳ кунанд. Гоҳе аз сабаби хизобҳо мӯй намадӣ бигардад, риш дарҳамрафта шавад ва мӯйҳо бишкананд. Инро бад-ин гуна пешгирӣ кунанд. ки аз паси хизоб масалан равғани бунафша ва равғани хайрӣ ба кор бибаранд.

Гоҳе аз сабаби хизоб чунин ориз бигардад, ки сатҳи рӯй сиёҳ шавад. Мардум инро бо орди боқилӣ, нахӯд ва монанди он бишӯянд, вале ҳеҷ чиз шӯяндатар аз равғани гарм нест.

Гоҳе баъд аз хизоб рафтани ранги мӯй рӯй диҳад. Беҳтарин чизе, ки андар ин ҳол ба кор бибаранд, он бошад, ки ба қадри як ҷавза хизоб ва хусусан хизоби қувваи ба умқ рафтан доштаре бигиранд ва ҳар бор, ки ранграфтагӣ падид омада ва ё қариби падид омадан аст, як чӯбчае чун мисвокро гирифта, тар кунанд, бар сари он микдоре аз хизоби бастаре биниҳанд ва ба ҷои ранграфта бидавонанд. Бархе аз мардумон дудаи ягон равғани хушбӯй, масалан равғани бон, лозан ва мумро гирифта, бо он маҳалли ранграфтаре бимоланд ва чун онро бишӯянд, [сиёҳии дуда] биравад.

Фасли бисту шашум: андар баёни сабуса

Азбаски гуфтор андар бобати сабуса то андозае ба гуфтор андар бобати мӯй

муносабат дорад, мо бояд андар баёни он сухан ронем.

Сабӯса ин кишрпораҳо, яъне сабӯс-ҳоеанд, ки авдар сар падида оянд ва як намуди пӯстпартоии сабукест, ки андар сар ориз бигардад, аз баҳри он ки мӯчи онро табоҳӣ рӯй бидиҳад ва ин ба таври махсус андар сатҳи барсӯвини пӯст таъсир расонад.

Бадтарин намуди он чунин аст, ки ба дара-чаи решоварӣ ва табаҳ сохтани растагоҳҳои мӯй бирасад. Ин аз сабаби моддаи тези бурағӣ ва ё хуни савдовӣ ба амал ояд ва гоҳе ба ягон бадмизочии сар вобаста буда, ин [бадмизочӣ] чизи ба сӯи он ояндаро табаҳ созад. Гоҳе мумкин аст як хушкмизочии холис ба ҳоле чунин кор кунад, ки дигар бахшҳои мизочи тан хуб бошанд. Бошад, ки ин ба анбозӣ ба амал ояд.

Фасли бисту ҳафтум: андарилоҷ

Бархе аз сабуса сабук буда, онро дар-мони сабук кифоят кунад ва бар сар молида-ни равғани гул, бунафша ва луобҳо онро бибарад. Бархе дигар аз ин шиддатноктар буда, ба доруҳои дорои хусусияти зудоян-дағӣ ва ҳалсозандагии қавӣ эҳтиёҷ дошта бошад. Сипас, баъди онҳо чизе бақор бибаранд, ки тарӣ оварда, [мизочро] мӯътадил созад. Бархе аз он саҳт бад буда, ба реш шу-

дан бибарад. Ба ҳангоми муолаҷаи он лозим аст, ки танро аз тариқи рағ задан ва исҳол овардан поксозӣ кунанд. Ҳангоме [чунин кор кунанд], ки агар бад-он эҳтиёҷ бошад ва агар сабаб он [моддае] бошад, ки ба саба-би пурии тан ба сӯи сар бизанад. (276) Сипас, бо [дармонҳо] муолаҷа кунанд. Ҳар бор, ки бо ягон доруи зудоянда муолаҷа карданд, аз паси он равғанҳоро ба қор бибаранд.

339

Фасли бисту қаштум: андар доруҳои сабуса, ки нарм ва камсӯзонандаанд Ба ҳангоми сабусаи ба наздики падида омада ва камқувват агар сарро бо [доруҳои зерин] бишӯянд, кифоят бошад: оби чугун-дар; оби ҳулба; донаи харбуза; орди боқилӣ, нахӯд, боқили мисрӣ ва тухми хитмӣ, ки андар равғани зайтун ҷӯшонида бошанд; луоби бихӣ; хитмӣ; касиро; гили хузистонӣ; гили қимулиё; хусусан афшураи чугундар, ки онро андар сар як соат нигоҳдоранд; афшураи барги сабзи бед, ки бағоят хуб аст; хурмои ҳдндӣ; карафс ва афшураи он; ҷӯ-шонидаи озоддарахт; барги шохдона ва барги кунҷид, ки ин ду ва афшураи онҳо низ бо латифии хеш сабӯсаи қавиро ҳам биба-равд; бодоми сафедкарда бо сирко; ва орди ҳулба ва сирко.

Ё орди нахӯдро бо барги совидаи кунҷид

гирифта, бо оби чугундар ва микдоре аз сиркои ҳамрӣ биомезанд. ё нахӯди кӯфта ва хитмиро гирифта, бо сирко маъҷун созанд ва [бар сар] тило кунанд. Ё сарро бо коса-чаҳои [шукуфаи] туте, ки онро мисли гард бисованд ва

ҳамчун хитмӣ ба кор баранд, ё бо хитмии андар рағғани зайтун парварида ва ё бо кундури андар шароб ҳалқарда ва бо рағғани зайтун омехта бишӯянд ва ин корро ду ҳафта такрор кунанд.

Яке аз тадбирҳои латифи сабук ин аст, ки сарро бо оби барги сабзи бед бишӯянд. Ин бағоят хуб, санҷидашуда ва беосеб аст. Сарро бояд бо кадоме аз ин доруҳо, ки набошад, бишӯянд ва сипас шаб бо ягон рағғане аз қабилӣ рағғани гул ва бунафша рағған кунанд.

Фасли бисту нухум: авдар баёни он доруҳои сабуса, ки қавӣ бувад
Бо доруҳои саршуи бура, ё гугирд, ё захираи гов, ё дилаи ҳанзал, ё дурди шароб, ё хардал, ё мавизак, ё обгинаи сӯхта, ё харбақ, ё софсиё ва монанди инҳо биомезанд. Низ, гили қимулиёро гирифта, бо захираи гов маъҷун созанд ва ба кор бурда, ду соат бигуздоранд, биистад. Ё донаи бон ва орди боқилиро ба микдори баробар гирифта, бо об бичӯшонанд ва бо он сар бишӯянд.

Ё як ратл дурди шароб, як уқия собун ва чаҳор драхмӣ бураро гирифта, ҳамаро якҷоя созанд ва бар сар бимоланд. Сипас онро бо оби чугундар ва орди нахӯд бишӯянд ва баъд рағғани мурд ба кор бибаранд.

Гоҳе сарро бо саргини гов тило кунанд ва он саҳт суд бахшад. Инро як шаб андар миён ба кор баранд. Бо пешоби шутур, хусусан шутури арабӣ шустани сар саҳт судманд аст. Обгинаи совида андар бобати сабӯсаи бад таъсири қавӣ дорад ва обе низ ҳамчунин аст, ки андар он қалқанд ва мавизак тар карда бошанд. Ё аз кафки бура ва қалқанд ба қадри баробар гирифта, бо он сарро баъди тарошдан тило кунанд ва гоҳе ин дуру бо рағғани зайтун чамъ созанд. Ё мавизакро андар рағғани зайтун совида, бо он сарро ҷарб кунанд.

Ё аз гӯгирд, қалқанд ва бура бахшҳои баробар гарифта, бо лозане чамъ созанд, ки андар рағғани мастако гудохта бошанд ва бар сар биниҳанд. Бошад, ки андар он харбақ биафкананд.

Як доруе, ки бархе аз пизишкони ҳозиразамон ба худ нисбат додааст ва чун онро санҷидаанд, хуб дарёфтаанд: ним бахш зуфои тар, як бахш пихи мурғобӣ, як бахш рағғани хайрӣ, чаҳоряк бахш софсиё ва ду бахш лозанро гирифта, нахуст бо оби гарм ва собун сарро бишӯянд, бо пораи хушке то сурх шудан молиш диҳанд ва баъд бо он [таркиб] як шабу як рӯз тило кунанд ва сипас бишӯянд.

МАҚОЛАИ ДУВВУМ

АНДАР БАЁНИ ҲОЛАТҲОИ ПЌСТАЗ ЧИҲАТИ РАНГ Фасли нахустин:
андар баёни сабабҳои дигаргунсозандаи ранг²⁶⁶

Мо мегуем: Ранги [пуст] ба сабаби офтоб, ё сармо, ё бод, ё чирк, ё кам

гармоба кардан,

ё хурдани гизоҳои шур ва ё савдови гардидани хун ба сиёҳӣ табдил ёбад.

Фасли дуввум: андар баёни сабабҳои ба зарди табдил ёфтани ранг

Зардгардвданиранг басабабҳоирангро зардкунада вобаста аст ва онҳо чунинанд: бемориҳо; андӯхгиниҳо; гизо наёфтан; бисёр чимоъ кардан; дардҳо; сахт гарм будани ҳаво; ва ошомидани обҳои истода. Аз хӯрданиҳо нонҳо, бисёр бӯидани он (277) ва чунон ки гуфтаанд, ҳатто бад-он назар кардан низ ҳамчунин бувад. Сирко ва пайваста ба кор бурдани он рӯйро зард кунад ва зира низ чи аз тариқи ошомвдан ва чи бо сирко молидан ва муддати дароз андар хонае истодан, ки зираи бисёр дошта бошад, ҳамчунин аст. Бисёр хӯрдани сирко ва хӯрдани гил [ҳамин гуна таъсир дошта], ҳатто андар дахонаҳои рағҳо судда биафтад ва ба сӯи пӯст на хуни арғувонӣ, балки чизе аз бухори сафро гузаштан битавонад.

Фасли севвум: андар баёни чизҳое, ки рангро бо тобиш додан, сурх гардонидан ва зудииши латифи худ беҳ кунанд

Бидон, ки ҳар бор хуну руҳ ба суи пӯст равона шаванд, онро равнақ, покӣ ва сурхӣ бахшанд. Низ чизҳое ёварӣ кунанд, ки пӯстро ба таври сабук бизудоянд, онро тунуктар созанд ва чизҳои бар рӯи он мурдари ба таври латиф бирезонанд. Хусусан агар андар таркиби онҳо ягон ранге бошад, беҳтар [бувад]. Бо вучуди ҳамаи ин ба паноҳ доштани [пӯст] аз гармову сармо ва аз бодҳои ниёзмандист.

Чизҳои ба сӯи пӯст равонакунандаи хун бар чаҳор²⁶⁷ роҳ чунин кор кунанд: [140] яке аз тариқи зодани хун ва хусусан хуни тунук, зеро ҳар гоҳ хуни хуб зода шуда, афзоиш ёбад ва паҳн бигардад, ба ҳамаи ҷойҳои [тан] тароват бибахшад; ҷе аз тариқи пок сохтани

хун; яке аз ин тариқ, ки онҳо бо ёрии ба суи берун ҳаракат додани хун ва кушодани гузаргоҳҳои он хунро паҳн сохта, густариш диҳанд; ва дигар аз ин роҳ, ки хунро ҷабран аз дарун ба сӯи берун бикашанд.

Чизҳое, ки ба тариқи якум рангро беҳ кунанд, масалан аз хӯрдани нахӯд, хояи нимбиришт, оби гӯшт ва шароби райҳонӣ иборатанд. Аз хӯрдани анҷир хуни тунуке падида омада, ба сӯи пӯст бидавад ва бад-ин сабаб шупуш бисёр шавад.

Агар касони аз беморӣ бархостари ранг баднамуд бошад ва бихоҳанд, ки ба ҳоли пешин боз оваранд, анҷири хушк ва хурмои нимхом эшонро суддоранд, зеро ин ду хуни латиф ва гармии модарзодиро афзоиш биди-

341

Яке аз доруҳое, ки низ аз барои ин ғараз хос аст ва ба таври қавӣ поксозанда аст, [доруи] зерин аст: аз самғи сафед, бура, кундур ва гӯгирди зард ба қадри баробар гирифта, бо сирко курсҳо созанд, хушк кунанд ва ба ҳангоми ҳоҷат бо сирко ва анғубин ба кор бибаранд. Кафки бура андар ин бобат беҳтар аз

бура бувад.

Инчунин: як ратл собун ва ҳамин қадар ушаро гирифта, андар се ратл об аз тариқи гудохтан ҳал кунанд. Сипас бар вай ба қадри баробар нӯҳ уқия кундур, мастако ва натрун
биафкананд, ҳамаро андар ягон шишае сахт бисованд ва ба шаб ба кор бибаранд.

Низ: аз орди говдона, орди нахӯд, боқилӣ, чав, боқилии мисрӣ, беҳи савсани осмонгунӣ ва беҳи наргис бахшҳои баробар ва аз самғ ва беҳи ширинбаён ним бахшӣ гирифта, курс бисозанд.

Бидон, ки ҳар чи ки аз барои калаф, кунҷидаи сиёҳ, пайҳо ва хунпечидагӣ судманд аст, андар ин бобат қавитар суд бахшад ва андаки он кифоят кунад.

Фасли чаҳорум: андар нигоҳдоштани пӯст аз офтоб, бод ва сармо

Бояд сафедии ҳояи мурғ, ё оби самғ ва ё мумравған тило кард. Ё маҳлули орди сафеди андар оби пок таркардари гирифта,

Фасли панҷум: кӯфтагӣ ва

Инҳоро мурдосанги сафедкардае аз бун бибарад. ки агар онро бо ягон пих ва ё бо мағзи нон тило кунанд. [Санги бо номи] «санги мурч» маъруфро агар тило кунанд. низ аз барои он ба таври намоён суд бахшад. Тарае, ки «мурчи обӣ» ном дорад, барги каранб, кундур, турб, пудинаи сабз ва зир-них низ ҳамин гуна бувад ва ҳамаи инҳоро масалан бо оби кашниз ва карафс [тило кунанд]. Агар маҳалли [кӯфтагиро] бо оҳак, натруни сурх ва якҷоя бо сиркои тез тило кунанд, осори кабӯдӣ биравад. Кундуру натрун низ ҳамчунин бувад.

Сабр осори бодинҷонгуниро бибарад ва афсинтин бо ангубин, инчунин сақизи хинҷак ва лозан низ ҳамин гунаанд ва бояд инҳоро бар андом якчанд рӯз бигуздоранд, биистанд. Марҳами диёхилун низ хуб аст.

Як тилои андар ин бобат хуб: як дирам бодомӣ талхи сафедкарда, ду дирамӣ садафи сӯхта ва тухми сипандони сафед, ним дирам моши сафедкарда, ду дирам нахӯди сафеди муқашшар, як дирам говдона, ним дирам боқилии мисрӣ, як

бо якчанди он аз сафедии ҳояи мурғ биомезанд ва бо он рӯйро тило кунанд.

андар баёни осори осори сиёҳи

дирам кафки дарё, як дирам усғухонҳои сахт фарсудаи хушк ва як дирам анзарутро гирифта, бисованд ва бо оби чав ва шакар сиришта, (279) бо оби қочира тило кунанд.

Инчунин, совидаи сафолро ва ё каби-қачро бо равғани гавз бар андом тило кунанд. Низ, аз натрун, уша, мурр ва гӯтир-ди зард ба авдозаи баробар гирифта, аз онҳо бо сиркое тило кунанд, ки қуввати онро аз барои реш наовардан шикаста бошанд. Ҳамчунин аз гили қимулиё, саргини кабӯ-тар, собун ва кундур бахшҳои баробар гирифта, бо сирко тило кунанд.

Низ, аз шохи гавазни то ҳадди сафед шудан сӯхта, кундур, орди бокилии мисрӣ, орди говдона ва орди бокилӣ бахшҳои баробар, аз уша, навшодир ва бодоми талх сеяки як бахшӣ ва аз касиро ва самғ чаҳор-яки як бахшӣ бигиранд. Инчунин, нахуст сақизро зимод кунанд ва сипас натрун, оҳак ва хокистари токро гирифта, бо ангубин ҷамъ созанд ва тило кунанд. Ин аз барои кунҷидаи сурх ва осори реш низ созгор аст. Гоҳе ба нештар задан эҳтиёҷ биафтад.

Фасли шашум: андар баёни осори решҳо ва обила

Ҳар чи ки [141] аз миёни чизҳои ёдкардаи мо қавист, аз барои осори андаки решҳо судманд аст. Аз ҷумлаи доруҳои андар ин бобат ёдшуда ва санҷидашуда инҳост: пиҳи хар; афшураи беҳи сабзи най бо микдоре аз ангубин; ва пудинаи барри бо намаки ошӣ, ки онро бо ангубини мағаси ангубин ва бо ҷӯшонидаи ҳазоргашон андар рағғани зайтун то ситабр шудан маъҷун сохтаанд ва ин санҷидашуда бошад.

343

Зимодде низ ҳамчунин аст, ки ба сифати зерин бувад: беҳи савсани осмонгунӣ, куст, мурдосанги шуста, шохи сӯхтаи гавазн, бура ва ушаро гирифта, бикӯбанд ва ҳатто аз барои кунҷидаи сурх ва калаф ба кор бибаравд.

Доруи дигар: аз саргини кӯҳани фарсудашудаи сафед ва аз устухонҳои фарсуда даҳ [бахшӣ], аз беҳи хушки най бист [бахш], аз сафоли нав даҳ [бахш], аз

нашоста даҳ [бахш], аз бокилии мисри панҷ [бахш], аз тухми мукашшари харбуза даҳ [бахш], аз гуринчи сафедкарда даҳ [бахш], аз орди нахӯд даҳ [бахш] ва аз донаи бон понздаҳ [бахш] гирифта, бо оби ҷав маъҷун созанд ва тило кунанд. Агар андар он аз ҳар кадоми куст, мурр ва зарованд ёздаҳ [бахшӣ] ҳамроҳ кунанд, беҳтар хоҳад шуд. Мо ба намудҳое аз муолаҷаи ин осор пеш аз ин андар дигар ҷой ишора намудем.

Фасли ҳафтум: андар баёни хуни мурда, кунҷидаи сиёҳ, кунҷидаи сурх ва калаф

Кунҷидаи сурх ва хуни мурда ба сабаби хуне ба амал оянд, ки даҳони рағи лифии [он] ба иллати пурӣ ва ё кафонидани ягон кӯфтагӣ ва ғайри он кушода шуда бошад ва [хун] андар зерӣ [қабати] барсӯвини пӯст андар ҷое банд гардида аст, ки рангу шаклаш аз он ҷой бинамояд. Он бахш, ки ба сурхӣ бизанад, «кунҷидаи сурх» ва оне, ки ба сиёҳӣ бизанад, «кунҷидаи сиёҳ» бувад. Бахши олудагимонанди онро «калаф» ва гурӯҳе аз мардумон нуқта-нуқтаи онро «калаф» хонанд. Бисёр бошад, ки худованди кунҷидаи сурхро ба сабаби хушкии мизоч лабон бикафанд.

Ба муолаҷаи ҳамаи инҳо бояд зуд ва пеш аз шиддат ёфтани афсурдагии хун ва сиёҳ шудани он шитофт, зеро баъди ин муолаҷа душвор бигардад.

Аммо хуни мурда ва кунчидаи сиёхро гоҳе аз тариқи бидуни реш овардан яксӯ на-мудани пӯсти тунук бо сари нештар берун оваранд. Агар андар он ҷой ягон чизи афсур-да бошад, онро бо эҳтиёт баргиранд ва агар ягон чизи ханӯз наафсурда ҷой дошта бошад, онро охиста битаровонанд ва сипас барои тамом зудудан бо доруҳо муолаҷа кунанд. Мо кунчидаи сиёҳ ва кунчидаи сурх-ро бо ҳамин гуна роҳ муолаҷа кардем, бирафт, лекин бояд аз паси он зимде ба кор бурд, ки дорои қабзкунандагӣ бошад, то аз даҳонаҳои рағҳо бори дигар хун ҷорӣ наша-вад. Вале аз омехтани доруҳои қабзкунанда бо доруҳои ҳалкунандаи мустаъмал чорае нест, то ки доруҳои ҳалкунандаи тез аз тариқи рағҳои васеъшуда хусусан андар оғози калаф моддаро накашанд. Бинобар ин на-1бояд дору ба шиддат бисӯзонад. Ба хангоми [хунпечидагии] кӯҳани аз ҳаракат монда ин гуна бим нест, балки бояд барои он доруи ҳалкунандаи сӯзонандаро ба кор бурда,

344

онро пайваста бигиранд ва боз бигуздоранд. рСунпечидагии] кӯҳан сиёҳ аст, на ғайри он. Гоҳе хуни мурдаро андар оғози кор аз тариқи муддати дароз рехтани оби гарми бисёр ва хусусан агар он об дорои қувваи ҳалку-нандагӣ бошад, метавон ҳал кард. Бошад, ки мо нахуст неггар бизанем. Гоҳе шиёфи мурр ва шиёфи гулӣ аз тариқи тило кардан аз барои он суд бахшанд. Ин гуна [тило кар-дан] ва дигар чизҳои ба равиши он бударо баъд аз шустани маҳалли [хуни мурда] бо Чӯшонидаи масалан шоҳафсар андар як рӯз ду бор такрор кунанд. Беҳтарин чизе, ки ба кор баранд, ҳамин ду дору ва ба ғайри онҳо оби ҳулба бувад. Шиёфе, ки аз мурр бисо-занд, чизҳои баъд аз (280) поксозӣ бо доруҳои камқувваттар боқӣ мондаро биканад.

Анҷири андар сиркои туруш таркарда бошад, ки хуни мурдаро ҳал кунад. Агар натруни бирён, саргини кабӯтар ва бураро ба қадри баробар гирифта, бо ангубин тило кунанд, низ ҳамин гуна бувад. Инчунин, маҳалли [беморию] бо натрун бишӯянд, баъд бо самғи хинҷак зимод кунанд, шаш рӯз баста доранд ва сипас онро бишӯянд ва бо сӯзан бихаланд, то ки хуншор бигардад. Сипас хунро хушк карда, шаш рӯз бигуздоранд, баъди он бо намак даллоқӣ кунанд ва ним соат бигуздоранд. Сипас, бар вай панҷ рӯз доруи зеринро биниҳанд, ки мо ёд хоҳем кард ва баъд аз он ҳамаи боқимондаи хунро берун оранд. Ин дору чунин аст: кундур, натрун, оҳак, мум ва ангубинро гирифта, мумро андар ангубин бигудозанд, [ҳамаро] биомезанд ва бо онҳо зимод кунанд. Инро се, чаҳор ва то панҷ рӯз ба кор бурда, бар маҳалли [хуни мурда] биниҳанд ва бо ҳамин асари хуни мурда ва нақшу нигори бо сӯзан зада бираванд.

Доруҳои содаи хуб инҳост: кундуша бо

мағзи он; бодоми талх; тухми каранб; тухми турб; шири анҷир; оби таратезак бо талҳаи гов; кангаржад ва барги ябруҷ, ки онҳоро бар кунчидаи сурх ва дигар пайҳо як ҳафта бимоланд; марзангӯш, ки аз барои хуни мурда

олудании хубест; ва ҳамаи доруҳои қавии зудоянда, ки андар бобҳои гузашта ёд шудаанд. Инчунин, мисли қардамоно, мурр, софсиё, пиёзи зиз бо ангубин ва беҳи филгӯши морон [аз ҳамин ҷумлаанд]. Ҷолинус ва дигарон гавзи тезшударо бад-ин гуна санҷидаанд, ки онро кӯфта, нарм кунанд, як шаб бар он [маҳалл] бибанданд ва сипас ин корро аз нав такрор кунанд.

Инчунин, ҳазоргашон, ё шашбандон, кунҷораи донаи бон ва ёсамин, хусусан [ёсамини] сабз, сӯхонрезаи оч, қочира бо сирко, ҳар ду навъи харбақ ва дорчиниро [ба кор баранд]. Турушаи турунҷ низ хуб аст. Девсипист, саргини кабӯтар, саргини гун-чишк ва саргини боз [низ аз ҳамин қабил бувад]. Ё як бахш мурч, ду бахш оҳак ва ду бахш зирнихи сурх ва зардро гирифта, бо ангубин маъҷун кунанд ва андар сафол бибардоранд. Ҳар гоҳ бад-он эҳтиёҷ биаф-тад, маҳалли [бемориро] нахуст бо натрун бишӯянд, сипас [ин дору] панҷ рӯз бо ротиёнаҷ зимод кунанд, баъд аз он зимодро кушода, он маҳалро бо сӯзан сӯрох-сӯрох карда, бихушконанд, бар вай намак пошанд ва сипас панҷ рӯзи дигар дубора бар вай ин дору биниҳанд. Ин корро якчанд бор такрор кунанд, хуни мурда ва нақши бо сӯзан задаро бибарад.

Ё аз бура ва касиро ба микдори баробар гирифта, аз онҳо қурсҳо созанд, бо сирко тило кунанд ва бо собун бишӯянд. Ё кадуи хушкero тило кунанд, ки бо андаке заъфарон онро нек совида бошанд. Ин бағоят хуб аст.

Инчунин, гили қаритӣ ва пунбадонро гирифта, бо оби собун ҷамъ созанд ва тило кунанд, калаф, кунҷдаи сурх ва табишҳоро пок кунад. Ҳамчунин аз дурди рағани зайтун, орди говдона ва орди боқилии мисрӣ бахшҳои баробар гирифта, тило кунанд.

Аз ҷумлаи доруҳои сабуки аз барои кунҷдаи сиёҳ, кунҷдаи сурх ва ҳама гуна пайҳо судманд луоби донаи биҳӣ бо заъфарон ва донаи каду бо ҷӯшонидани хулба ба шумор биравад. Яке аз доруҳои, ки калаф бибарад, тухми турб ва хардал буда, ин ду бо ангири андар сирко таркарда маъҷун созанд. Доруero, ки аз хардал ва зирних бисозанд, агар ба андозае ба кор баранд, ки андаке пӯстро бибарад ва реш насозад, низ калафро биравонад.

Инчунин, қустро бо дорчинӣ гирифта, ҳар ду бо оби қочира маъҷун созанд ва тило кунанд. Ё хокаи симоб, тухми харбуза, махлаб ва бодоми талхро гирифта, ба кор бибаранд. Инчунин, оби қочираро гирифта, бо муқл ва тухми таратезак маъҷун созанд. Низ, муқлро бо сирко бигиранд. Ин дору-ҳоро бад-ин гуна ба кор баранд, ки ҳар гоҳ сӯзиш оваранд, онҳоро бардоранд ва сипас аз нав биниҳанд.

Низ, пиёзи заъфарон ва пиёзи наргисро [ба кор баранд]. Инчунин, аз тухми тара-тезак, нашоста ва мурдосанги сафедкарда як бахшӣ, андаке заъфарон, аз саргини сусмор, саргини сағ, орди боқилӣ, орди ҷав ва орди хулба ду бахшӣ

ва аз равғани бодоми ширин ва равғани норгил ба андозаи ҷамъ сохтани [доруҳо] бигиранд.

Инчунин, диёхилунеро [ба кор баранд], ки ба сифати зерин аст: як уқия мурдосангро андар ду уқия равғани зайтуни кӯҳан то ҳал шудан бичӯнунанд. Сипас, аз луоби ҳулба ва луоби хардал ба қадри баробар як уқия, аз мукл ва мурр панҷ дирамӣ гирифта, ҳар ду доруо суда созанд (281) ва бар онҳо луобҳоро рехта, саҳт бисованд. Сипас онҳоро бо равғани зайтун якҷоя кунанд ва аз онҳо диёхилун омода созанд.

Як қурси хуб: ҷаҳор [дирам] мозариюн, даҳ дирам хардали сафед ва ду дирамӣ уша ва мукло гирифта, ин дуи [ахирро] андар микдоре аз об ҳал кунанд, ки бо он дигар доруҳо ҷамъ кардан битавонанд ва қурсҳо созанд.

Як доруи хуб аз Соҳири²⁶⁸ [пишишк]: як дирам сангисбӯя, як дирам бура ва [инчунин] тухми турб, устухони фарсуда, донаи бон, санги мурч, боқилии мисрӣ, тухми харбуза, куст ва бодоми талхро гирифта, аз ҳамаи инҳо қурсҳо бисозанд ва ба кор баранд.

Як доруе, ки бағоят хуб ва камназир аст: ду дирам симобро андар орди се дирам бодоми талх кушта, ҷандоне бисованд, ки аз он ҳеҷ нишонае дида нашавад ва орд сиёҳ бигардад. Сипас як ҷанди ҳамагон тухми харбузайи нек кӯфтaro андар он афкананд. Як ҳафта ҳар шаб аз он тило кунанд [142] ва пагоҳӣ бшдӯянд.

345

Инчунин, як баҳши судоби кӯҳи ва зуфo, сеяки як баҳш руҳомии гили сабз, як баҳш кундур, ду баҳш бура, ду ним баҳш самғи хинҷак ва ҳафт баҳш мумро гирифта, мум ва самғро бо равғани гул бигудозанд, бура ва руҳомии гилро бо оби гарм ҳал кунанд ва ҳамаро якҷоя карда, бо онҳо каме анғубин биомезанд ва бо эҳтиёт ба кор бибаранд, то реш наоварад.

Гуфтаанд, ки яке аз корҳое, ки калаф би-барад, ин задани рағи парраи бинӣ мебо-шад, вале ин сурхии рӯйро ба ҷое бирасонад, ки мисли сурхии рӯи худованди саъфа бигардад.

Ҳасли ҳаштум: андар баёни нақши бо сузан зада ва илочи он

Нақши бо сузан задарo гоҳе ду доруе аз ҷой биканавд, ки андар боби кунҷидайи сурх ёд кардем. Гоҳе [чунин тадбир] киғоят кунад: он маҳалро бо натрун бишӯянд, бар вай як ҳафта сақизи хинҷак бибанданд, сипас онро кушода, он [ҷойро] бо намак хуб молиш

бидиҳанд ва бори дигар сақизи хинҷак бибанданд, то ҳамроҳи он сиёҳии нақш бихезад. Агар амсоли ин тадбирҳо суд набахшанд, аз ҳастани зарраҳои балозур бо сӯзани нақшкӯбӣ чора нест, то онҳо реш оварда, он ҷойро бихӯранд.

Ҳасли нухум: андар нлоҷи бодишном ва сурхии беандоза

Бодишном сурхии нописандидаест, ки ба сурхии каси нав ба ҷузom гирифтoр

шуда монанд аст ва он бар рӯй ва бар дасту пойҳо хусусан андар зимистон ва хангоми сармо падида ояд. Бошад, ки ҳамроҳи он решҳо ориз бигарданд. Сабабаш ин аст, ки сармо

бухори бисёри хуниро банд созад. Илоҷи ин рағ задан, исҳол овардан, ҳичомат кардан ва девча ниҳодан аст. Сипас, тадбиреро ба кор баранд, ки аз барои каси ба хангоми оғо-зи ҷузъм ҳолати нописанд рӯй дода, андар боби пеш аз ин боб омада ёд карда шуд.

Фасли даҳум: андар баёни баҳак, вазаҳ ва бараси сафеду сиёҳ

Фарқи миёни ду навъи баҳак ва бараси сафеди ростињ он бошад, ки ҳар ду намуди баҳак андар пӯст ҷой доранд ва агар ба умқ бираванд, ин чандоне зиёд набошад, Вале барас бошад андар пӯст ва гӯшт гузашта, то ба устухон бирасад. Сабаби ҳамагонии ҳамаи инҳо нотаवонии қувваи дигаргун-созандаи [ғизо] буда, вай [ғизоро] ба тамои шабеҳи [тан] гардонидан натавонад. Лекин модда ба хангоми ҳар ду намуди баҳак тунуктар бошад ва қувваи ронанда қавитар буда, моддаро ба сатҳи [пӯст] биронад, вале модда ба хангоми барас ситабр ва қувваи ронанда нотавон бувад. Бинобар ин модда андарун рӯи ҳам рафта, ба ҳар чизе, ки бигузарад, мизочи онро табаҳ кунад ва аз ин ҷо часпоиш бештар буда, ҳамрангшавӣ ба амал наояд. Ин маъниҳоро пеш аз ин андар боби қувваҳо донистӣ.

Ҳар гоҳ ин модда устувор ҷойгир шавад, ғизои ба сӯи хеш расваро агарчи беҳтарини ғизо бошад ҳам, ҳамранги табиати худ би-гардонад, чунон ки мизочи хуб моддаи табаҳро ба ислох оварда, созгор бигардо-над. Чунон ки ҳар гоҳ дарахтонро аз ҷое ба ҷое бурда, бинишонанд, аз захрнок ба хӯрданӣ ва ё аз хӯрданӣ ба захрнок табдил

ёбанд, чунон ки Ҷолинуи ва дигарон ёд кардаанд, ки чун дарахти бо номи «лабаҳ» маъруфи андар Форс самари захрнок диҳандаро ба Миср бурда, нишондаанд, самари хӯрданибоб овардааст ва чунон ки рангҳои ҷонварону растаниҳо ба ҳасби кишварҳо дигаргун бигарданд, ҳамчунин шубҳае нест, ки моддаҳо ба ҳасби андомҳо дигаргун бигарданд ва андомҳо аз барои онҳо мисли кишварҳо бошанд. Андом ҳар гоҳ балғамӣ ва гӯшташ чун гӯшти садафҳо бигардад, хуни хубро ба мизочи балғамии хеш ва рангашро сафед бигардонад.

Фарқи миёни ду баҳак ин аст, ки яке аз он-ҳо ба сабаби моддаи савдовӣ ва дигарӣ (282) ба сабаби моддаи балғамии хом падида оянд.

Аммо он чиро, ки «бараси сиёҳ» хонанд, нисбаташ ба бараси сафед мисли нисбати баҳаки сиёҳ ба баҳаки сафед нест, балки он як ҷинсест, ки ба моҳият муҳолифи бараси сафед бувад. Аз баҳри он ки бараси сиёҳ ҳамон чизест, ки онро «парюни пӯстафкан» хонанд. Ин сафолакгириест, ки андар пӯст падида ояд ва бисёр дурушт ва мисли моҳӣ пулакчанок ва бо хориш бошад. Ин ба хилти савдовие вобаста аст, ки онро пӯст аз маҳалли аз паси худ буда беш аз

..то танхо ба ранг таъсир расондан ба худ

капшла оошад. Ин гуна [барас] яке аз мука~нмаҳои ҷузъм аст. Ин бо вучуди бадӣ ва бо вучуди он, ки навъи музминин он ҳамчук баҳаки музмин беҳ нахоҳад шуд, вале назар оа бараси сафед некфарҷомтар аст. Сабаби ҳамаи инҳо маълум аст,

Бидон. ки гоҳе барас аз паси ҳиҷомат рӯй

дода, бар асари он падида ояд ва бисёр бигардад, аз баҳри он ки ҳамроҳи хун миқдоре аз рутубат кашида шуда, ба ҳангоми макидани ҳаҷҷом он ҳамроҳи хун берун наояд ва андар пӯст боқӣ бимонад ва низ аз баҳри он ки пӯсти маҷрӯхшуда қорҳои худро ба тамоми ҷиро қардан натавонад.

Фасли ёздаҳум: андар баёни нишонаҳо

[Шинохтани] баҳаки сиёҳ мушкил нест, вале ҳар ҷи мушкил аст, фарқ миёни вазаҳ, ки баҳаки сафед аст ва миёни бараси бад бувад. Яке аз фарқиатҳои ин ду он бошад, ки мӯи бар вазаҳ рӯида ба ранги мӯи [аслӣ] сиёҳ ва ё маялагун бошад, вале бар барас фақат мӯи сафед бирӯяд ва пӯст ба ҳангоми он беш аз дигар ҷойҳои тан нишастатар ва фишурдатар бувад. Гоҳе ин ҳол вазаҳро низ рӯй диҳад, вале бисёр андак. Дигар ин ки ба ҳангоми сӯзан задан аз маҳалли вазаҳ хун барояд ва аз маҳалли барас на хун, балки рутубати обакӣ. Ин гуна [барас] беҳ нашавад. Инчунин, оне, ки аз тариқи молиш додан сурх бигардад, умедбахш буда, эҳтимоли баҳак буданро дорад, вале агар сурх нагардад, ин бад аст.

Аммо фарқи миёни баҳаки сиёҳ ва

бараси сиёҳ пуштафкани, пулакчабарори ва сафолакғирӣ буда, ба ҳангоми баҳаки сиёҳ чунин [аразҳо] падида наоянд. Сипас, худ барас низ ҳар гуна аст ва бархе аз он дурушт ва бархе суфта бувад. Аз ҳар ду навъи сафед суфтаи он бад ва аз ҳар ду навъи сиёҳ суфтаи он нек аст, аз баҳри он ки ин баҳак бошад. Бархе аз [барас] аз ранги тан бисёр дур ва бархе аз он ба ранги тан наздиктар буда, некфарҷомтар аст. Барасе, ки саҳт фурӯнишаста буда, на сурх бигардад ва на хун барорад ва ё агар бисёр густурда буда, ҷои бисёр ишғол қарда бошад, аз он умеди беҳӣ нест. Оне, ки ҳар соат андар афзоиш аст, низ ҳамчунин бувад, аз баҳри он ки мизоҷи он қавӣ буда, маҳалли аз паси худ бударо ба ранги хеш бигардонад. Бинобар ин ин гуна [барас] бағоят бад аст.

Фасли дувоздаҳум: андар илоҷи баҳаки сиёҳ

Агар хун бисёр бошад, бояд аз задани рағ оғоз намуд ва бо ёрии масалан ҷӯшонидани афитимун, ғориқун, ҳалилаи сиёҳ, баспоя ва устухудуси бо мавиз, анҷир ва монанди он ғирифта, хилти сӯхта ва савдовиро истиф-роғ намуд. Агар санги арманӣ ва лочувард андартаркиби доруҳо бидароянд, бағоятхуб

хоҳад буд. Харбақ, ёраи луғозиё, ёраи Руфус ва ғайра [низ аз ҳамин қабиланд], Яке аз доруҳои истифроговарандаи тунук панироб бо афитимун мебошад, ки ҳар рӯзе як дирам афитимунро андар як қадаҳ панироб биошоманд ва ин ба нармӣ [танро]пок кунад.

Гоҳе чунин [беморро] истеъмоли намудани гизоҳои хубкимус, ба кор бурдани гармоба ва истеъмоли итрифалҳои афитимунӣ суд бахшанд.

Як доруи кӯфта, ки аз барои ин ва ҳам бараси сиёҳ судманд аст: як бахшӣ ҳалилаи сиёҳ, омула ва сиёҳдона ва яку ним бахш зуфароро гирифта, ҳар руз аз ин таркиб се дирам бомдод ва се дирам шомгоҳӣ биошоманд. Агар танро гарм кунад, якчанд рӯз тарк кунанд ва сипас дубора ба кор баранд.

Агар испурҷ табаҳ шуда, савдуро кашидан натавонад, бояд ба ислоҳи он бипардозанд ва бо ҳамин ба беморон ёрӣ бирасонанд. Баъд аз он бояд тилоҳои пӯстрезонандаи саҳт зудоянда ва кашандаи хуни дурустро ба кор бибаранд. Агар онҳо обила биоваранд, якчанд рӯз [беморро] осуда гузоранд, то пӯст бирезад, сипас агар ҳоҷат бошад, онҳоро дубора ба кор баранд. Гоҳе на ба андозае бигузоранд, ки обила оварад, балки ҳар бор, ки ба сӯзонидаи оғоз кунад, [тилоҳо] бигиранд, то дард бимонад ва боз аз нав биниҳанд.

Мисоли ин доруҳо инҳост: софсиё; мурҷ; хардал; тухми сипандон; шири исфидакшир; шитараҷ; испанд; тухми турб; пӯсти беҳи

347

қабар; кабикаҷ, ки аз барои баҳак ва барас низ судманд аст, аз баҳри он ки хунро ба шидҷат бикашад; (283) устухонҳои пӯсида; донаҳои кӯҳани пӯсидаи аз миёни деворҳо ёфтшаванда; ҳамаи доруҳои зудояндаи қавие, ки андар боби равондани пайҳо ёд шуданд; ва обҳое, ки бо онҳо тило кунанд, аз қабилҳои оби барғаст ва ҷӯшонидаи ҳанзал. **Сифати як тилои хуб:** тухми турбро гирифта, бо кундуша бикӯбанд ва бо он андар гармоба баҳаки сиёҳро тило кунанд. Инчунин, тухми турб ва тухми хардалеро

[ба кор баранд], ки бо анҷири бо сирко ҷӯшонида маъҷун сохта бошанд.

Сифати як тилои хуб: даҳ [дирамӣ] сиёҳдоидаи бирён ва шитараҷи форсӣ, се [дирамӣ] замҷ ва санои маккӣ, ду дирамӣ зог ва мозу ва панҷ [дирам] тухми бирёни испавдро гирифта, бо сиркои тез тило кунанд ва сипас, агар аз он пайҳо падида оянд, онҳоро бо шири занон чора кунанд.

Ҳамаи тилоҳои қавии андар боби кунҷидаи сиёҳ ва кунҷидаи сурх ёдшуда аз барои баҳаки сиёҳ судманданд.

Фасли сездахум: андар баёни муолаҷаи вазах }143] ва барас

Агар ягон сабаби қавие тақозои рағ задан накунад, бояд аз он худдорӣ намуд. Аз гармоба ба ҷуз гоҳ-гоҳе ба ҳангоми ноширо ва аз шароб ба ҷуз холиси он [низ парҳез кунанд]. Агар [беморро] тан пок бошад, арақ овардан андар гармоба суд дорад. Низ, қай ба кор бибаранд. Сипас, агар тан пок набошад, доруҳои балғам ба истифроғ оваранда ва баъд аз он доруҳои пешобто-

зонанда ва аз доруҳои исҳоловаранда масалан ёраҳои бузург, хусусан ёраи дилаи ҳанзал ва донагиҳои бад-он монандро ба кор бибаранд. Ёраҳоро бо чӯлюнидаи ҳалила, афитимун, баспо, мавиз ва намак ба бемор бидиҳанд. Донаи нилро андар берун овардани хилти обдиҳандаи вазаҳ ва барас хосияти аҷибест.

Яке аз доруҳои исҳоловарандаи барои чунин беморон созгор ёраи фикроест, ки бо дилаи ҳанзал мураккаб карда бошанд ва ё ба нусхаи зерин бувад: як дирамӣ дорчинии чинӣ, сунбул, чӯби баласон, мастако, асорун, заъфарон, сода, пудинаи чӯй ва дилаи ҳанзал ва ҳаждаҳ дирам сабрро бигиранд. Як ошомидани он як дирам ва ё як мисқол ва бо сикангубини ангубинӣ ва оби гарм бувад.

Яке аз доруҳои исҳоловарандаи аз барои эшон созгор: як бахшӣ ҳалила ва омула ва се бахш турбид бигиранд, ки ҳар як бахш як уқия бувад. Сипас, ним ратл фонизро бо об ҳал карда, ба қавом оранд ва [дигар дору-хоро] бо он маъҷун созанд. Як ошомидани он аз се то панҷ [дирам] бувад. Агар андар он як бахш занҷабил биафзоянд, ба наздики ман дӯстдоштатар аст.

Низ маъҷунҳои итрифалӣ ва гуворишero ба кор бибаранд, ки ба сифати зерин аст: як

бахши ҳалилаи сиёҳ ва кундури сафед ва чаҳоряк бахш занҷабилро гирифта, бо ангубини мавиз маъҷун созанд ва ҳар рӯзе аз он ба қадри як хояи мурғ²⁶⁹ ба кор бибаранд.

Инчунин: аз ҳалилаи сиёҳ, омула ва сиёҳ-дона ба қадри баробар ва яку ним бахш зуфа-ро бигиранд ва ҳар рӯзе ба қадри се дирам аз он биошоманд, вале [бемор] ҳар гоҳ таб кунад, истеъмоли онро тарк бояд кард.

[Доруи] дигар: аз вач, дорфилфил, ҳалилаи кобулӣ, мастако, кундур, сиёҳдона ва донаи даҳмаст бахшҳои баробарро бо ангубин маъҷун созанд. Як ошомидани ду дирам бувад.

Яке аз доруҳое, ки андар Китоби ихтисорот²⁷⁰ ёд шудааст: як қабза писти гандуми саҳт бирёнкардaro истеъмол кунанд ва агар эҳтиёҷ бошад, онро як бори дигар бирён кунанд, сипас аз болои он ним уқия обкомаи набатӣ ошомидани, тонимрӯзташна бигарданд.

Зуфарo ва тухми он бо шароб андар ин бобат хосияти аҷиб доранд. Афшураи сарнавдаҳои талхи ток [низ ҳамчунин буда], ҳар рӯзе аз он як қадаҳ биошоманд ва ин ба-расро барехтан оварда, онро аз афзоиш боз дорад. Ошомидани тарёк ва хӯрдани гӯшти афъихo андар ин бобат саҳт судманд аст ва қурсҳои афъигӣ низ ҳамчунин буванд.

Яке аз маъҷунҳо ва доруҳое, ки миёни маъҷунҳои итрифалӣ ва доруҳои исҳол-оваранда биистад: ду бахш тухми зуфарo, ним бахш тухми газна ва чаҳоряк бахш сабрро гирифта, бо ангубин чамъ созанд. Як ошомидани он се дирам буда, мудом онро истеъмол кунанд. бархе аз мардумон андар ин вач ва

афитимун биафзоянд.

348

ва ё хушкро гирифта, андар шиками афъии забҳ ва поккарда биниҳанд, бидӯзанд ва афъиро то хуб пухтан бичӯшонанд. Сипас, он шохтараро берун оварда, бар барас зимод кунанд, зуд беҳ шавад.

Ё барги сабзи харзаҳраро гирифта, бо равгани зайтун то хушк шудани баргҳо бичӯшонанд. Сипас, равғанро полида, бар вай як микдор муми поккарда афкананд ва баъд гӯгирди зард пошида, мисли марҳам бигардонанд ва андар офтоб [бар барас] тило кунанд.

Як тило, ки аз [пизишкони] Ҳинд аст: куст, шитараҷи хиндӣ, зирнихи сурх, мурч ва зан-горро гирифта, андар чоғаҳи мисин бо сирко бисованд ва як ҳафта бигуздоранд. Сипас чун онро тило карда, андар офтоб нишинанд, баҳак ва бараси навоғозро нест кунад.

Ё ишхори ушнон ва оҳакро андар пешоби кӯдакони ширхор тар кунанд ва он [пешоб-ро] ҳафт рӯз дигар кунанд. Сипас, онҳоро чӯшонида, мисли ангубин бигардонанд [144] ва то реш шудани [маҳалли беморӣ] ба кор бибаранд. Баъд, зифт, мум, қатрон, пӯсти сӯхтаи гавз, хуни чӯҷаи кабӯтар ва равгани ҳиноро гирифта, то омехта шудан бичӯшонанд ва бар он маҳал барниҳанд, то ранги он чун ранги ҷасад бинамояд. Аз ҳама беҳтар он аст, ки ин корро андар офтоби гарм якчанд бор такрор кунанд.

Бидон, ки [доруи] истифироғи худованди ин иллат бояд камқувват буда, бахши тунуки [моддаро] ба тадриҷ истифироғ кунад. Оби беҳҳо пазонанда ва роҳкушояндаи доруҳост, вале андар охир ҳабби «бадбӯй» биошоманд ва сипас аз нав ду ҳафта оби беҳҳо истеъмол кунанд.

Хуни [бемор] аз гӯштҳои гарми паран-дагон ва қалъаҳо афзоиш ёбад ва бояд ӯ аз чизҳои туруш ва шӯрбоҳо парҳез кунад, вале гоҳ-гоҳе зирабо истеъмол кунад. Об зиён-кортарин чиз андар ин ҳангом аст. Бояд шароби кӯҳан, вале на ба микдори зиёд, биошомад. Бояд ҳар сари чанд вақт маҳалли [бемориро] бо пораи дурушт молиш бидиҳанд, то ки хун бад-он ҷой кашида шавад. Гармоба даромадан, инчунин гизоҳои ситабр ва меваҳои тару хушк ӯро зиёндоранд. Бар барас доғ ниҳодан бад аст ва бошад, ки аз он барас густариш ёфта, бисёр шавад. Барасе, ки баъд ба ягон сабаб доғ ниҳодан ба амал ояд, айбе надорад ва бараси андар гирди маҳалҳои нештарзада падида омада низ ҳамчунин аст.

Як тилои бисёртаркибе, ки аз барои Ал-Мӯътасим²⁷¹ сохтаанд: се уқия хуни мори сиёҳи пӯстафканда, як уқиягӣ хуни зоғи ало, сурхоб (нуҳҳом), абгас²⁷², чӯҷаи кумрӣ, фох-та ва сангпушти дарёӣ ва як уқиягӣ қатрон, зифти тар, нафт ва ангубини балозурро гирифта, ҳамаи инҳоро биомезанд ва хушк кунанд. Сипас, як бахш оби ҳанзали сабз, ду бахш шароби кӯҳан, ду бахш оби росани сабз ва як бахш оби судоб ва оби хардали сабзро гирифта,

ҳамагӣ даҳ ратл аз инҳоро бар ҳамин нусха ба ҳам чамъ созанд, андар потила биандозанд, аз болои онҳо як уқиягӣ мурчи сиёҳ, дорфилфил, занҷабил, сиёҳ-дона, гунди бедастар, оқирқарҳо, кундуша, софсиё, мехак, салиха, мозариюн, беҳи хиёри даштӣ, харбақи сиёҳ ва говшир биаф-кананд ва инҳоро бо обҳо то сеяк боқӣ мон-дан бичӯшонанд. Сипас, чӯшонидаро аз доруҳо полида пок кунавд. Баъд, микдоре аз оби ҳанзали сабз, росани сабз ва унсул, оби марзангӯш ва микдоре аз шароби кӯҳанро гирифта, бар он обҳо бипошанд ва ҳамагӣ ба ҳашт ратл бирасад. Сипас, аз ан-гуҷади бадбӯй, беҳи ангудон, уштурғоз, зангор, гӯгирд ва ҳар ду навъи зирних яку ним уқиягӣ гирифта, андар обҳо то ба чаҳор-як расидан бичӯшонанд ва полида бигиранд. Хунҳо ва хилтҳои хушкидаро аз ин об диҳанд ва бисованд, то ҳамаро ба худ каши-да, хушк кунанд. Сипас, маҳалли [бемори-ро] бо он андар гармоба тило созанд, Ман мегӯям: чунин доруро назар ба он чи ки пи-зишки шоҳ фармудааст, бо заҳмати камтар ва таъсири бештаре метавон омода сохт.

Як тилои хуб аз Соҳири [пизишк]: аз сиёҳдона, харбақ, лола ва беҳи кабар як бахшӣ ва аз шитараҷ, ҳузаз, дуводим²⁷³ (оби сурхи сафедор), мурр ва зирних ним бахшӣ гирифта, андар офтоб тило кунанд.

Як тилои сабуки хуби судбахш: лола (286) ва ҳазоргашонро бо сирко ва ё рӯяни ранг-резон, кафки дарё, тухми турб ва кундушаро бо сиркои хамрӣ [тило кунанд]. **Инчунин:** аз сӯҳонрезаи биринҷ, харбақи сиёҳ, рӯсӯхта, коғнаҳо ва зирнихи сурх як дирамӣ гарифта, бо катрони андар сирко гудохта маъҷун созанд ва баъд аз пошидани [хоқаҳо бар маҳалли беморӣ] тило кунанд.

Низ, [дорун] Арбиёсис: харбақи сафед, мурч, сиёҳдона, кафки дарё, гӯгирд, зирнихи сурх, рӯяни рангрезон, шитараҷ, зангор ва коғнаҳоро бо сирко совида, курс бисозанд,

350

хушк кунанд ва ба ҳангоми ҳоҷат онро бо сирко совида. [бар маҳалли беморӣ] пас аз сурх сохтану молиш додани он ҷой тило кунанд.

Инчунин [як нусха] аз Китоби оростагӣ аз Қаритун: харбақи сиёҳ, ҳазоргашон, пӯсти беҳи мозариюн, гӯгирди зард, зог, зангор, сӯҳонрезаи оҳан, кафки дарё ва барги анҷирро бо сирко мисли халук бисованд ва андар зарфи арзизӣ нигоҳ доранд. Онро андар офтоб баъд аз молиш додани [маҳалли беморӣ] тило кунанд.

[Доруи] дигаре аз Ҷабраил²⁷⁴: аз гӯгирд, фурбиюн ва харбақ як дирамӣ, аз балозур ду дирам ва аз оқирқарҳо ва шитараҷ як мисқоӣ гирифта, бо сирко тило кунанд. Ин-чунин: тухми турб, кундуша, софсиё, моза-ршон, рӯяни рангрезон, шитараҷ, сипандон, оқирқаҳо ва мавизакро бо хуни мори сиёҳи пӯстафканда биомезанд, курсҳо бисозанд ва баъд аз гармоба кардан аз он бо

оби рӯяни рангрэзон, ки онро нек чӯшонида, полида бошанд, истеъмом кунанд. Низ: аз ҳар кадо-ми рӯян ва шитараҷ панҷ дирамӣ, аз тухми турб даҳ ва аз кувдуша ҳашт дирам гирифта, баъд аз гармоба бо сирко тило кунанд.

Як доруи шоҳӣ: барги мозариюн, тухми мукашшари он, харбаки сиёҳ ва мурҷро андар сирко ғӯтонва, то нарм шудан бичӯшонанд ва сипас андар он зог, коғнаҳо, сӯхонрезаи оҳан, натрун ва кафки дарё аф-канда, як сар бичӯшонанд. Баъд, инро тило намуда, сабр кунанд, ҳар қадар, ки битавонанд, нашӯянд ва обилаҳоро бипшкофанд.

Як тилои хуб: ҳафт [дирам] ангубини балозур, се [дирамӣ] оқирқарҳо ва софсиё, чаҳор дирам фурбиюн ва ду дирам шитараҷи форсиро бо шир маъҷунсозанд ватило кунавд.

Яке аз доруҳое, ки мо худ санҷидаем: аз ангубини балозур, кабикаҷ, саргини кабӯ-тар, коғнаҳо, шитараҷ, тухми турб, тухми хардал, рӯяни рангрэзон, ҳино, васма ва зог бахшҳои баробаре гирифта, бо онҳо обила оваранд, бикафонанд ва решҳоро муолаҷа

Фасли чаҳордахум:

...: ^;":>:и муолаҷаи баҳаки сиёҳ аст, вале ба ҳднгоми ин ба бештар тарифизой *I ~-и* ва истифрои қавитаре эҳтиёҷ . Сипас, доруҳои назар ба [доруҳои] баҳдкж сиёҳ бештар зудояндаро ба кор карда, дубора чунин кунавд, то [бемори] беҳ шавад.

Яке аз доруҳое, ки бараси бар асари миҳчамаҳо падидомадаро биравонад, оби барғаст, оби марзангӯш, рӯяни рангрэзон ва шитараҷ буда, онҳоро бо оби дорпарниён тило кунавд.

Рангҳо: аммо оид ба рангҳое, ки барои барас ба кор бибаранд, мивдори вазни онҳоро ба таври аниқ овардан берун аз имкон аст, зеро рангҳои пӯсти мардумон ҳар гуна бувад, балки оид ба он қонунҳоеро биоваранд ва сипас аз онҳо камобеш берун рафта, амал кунанд.

Аз ҷумла: шӯра, мурр, дурди хамр, гили сурх, рӯян, замҷ ва монанди онро гирифта, мураккаб созанд ва ба кор баранд. Ё як ранге, ки мо санҷидаем: пӯсти гавз, як чанди он ҳино ва ба қадри ҳино васма бигиранд. Инчунин, аз оҳақ, зирних ва шитараҷ як бахшӣ ва аз рӯяни рангрэзон ду бахш гирифта, ҳамаро бо оби пиёз ҷамъ созанд ва ба ҳасби мушоҳада ба кор баранд.

Як ранги дигар: қараз, дермана²⁷⁵, оҳақ, мозу, зог ва ҳиноро гирифта, бо ангубин ва сиркои савод²⁷⁶ (сиёҳӣ) маъҷун созанд ва ҳамҷун тило ба кор баранд.

Инчунин: зог, қалқанд ва мозуро совида, бо сиркои савод маъҷун созанд. Сипас, ан-домро андар офтоб молиш диҳанд ва аз ин якчанд бор тило кунанд. Ин ранг появада аст.

Низ: шитараҷи сиёҳ, рими оҳан, зоги кафшгарон, зангор, рӯяни рангрэзон ва пӯс-ти анорро гирифта, бо сиркои хамрӣ то сиёҳ шудан бисованд ва якчанд

бор тило кунанд.

Гизоҳои худованди ин иллат аз гӯштбирёнҳо, қаляхо, таомҳои тобагӣ ва ка-бобҳои [гардоне] иборатанд, ки аз гӯштҳои сабук ва бо гармдоруҳо сохта бошанд. Танҳо ба шароб кифоят кунанд ва агар битавонанд, аз об тамоман бипарҳезанд ва ё аз он камтар ба шакли чӯшонида ва омехта бо шароб ба кор бибаранд.

андар илочи бараси сиёҳ

баранд. Гоҳе худованди онро чунин иттифоқ афтад, ки аз ҷимӯ суд бинад. (287) Аммо гармоба аз барои ӯ бисёр судманд аст. Агар ин [беморӣ] шиддат ёфта, бағоят бирасад, онро бо илочи ҷузъм муолаҷа кунанд.

351

МАҚОЛАИ СЕВВУМ

АНДАР БАЁНИ ОН ЧИ КИ ПУСТРО, НА РАНГИ ПУСТРО, ОРИЗ БИГАРДАД

Фасли нахустин: андар баёни саъфа, ширина, реши балхӣ ва бутм

Мо мегуем: Саъфа аз ҷумлаи табишҳои решӣ аст, вале чунин одат шудааст, ки андар бештари китобҳо онро андар зимни бобҳои ороштагӣ ёд кунанд. Саъфа нахуст ҳамчун табишҳои хоришноки ноаён ва андар якҷанд ҷой пароканда оғоз ёфта, сипас ҳамчун решҳои хушкрешай реш шавад ва ба сурхӣ бизанад. Бошад, ки аз он зардоб битаровад ва ин гуна [саъфаро] «ширина» ва «саъфаи тар» хонанд. Бошад, ки ҳамчун парюни хушк оғоз ёбад. Саъфа аксар вақт андар зимистон дама кунад ва зуд биравад.

Сабаби саъфа рутубати бади тези хуран-даи омехта бо хун ва инчунин хилтҳои ситаб-ри баде бувад, ки [145] бахши ситабри онҳо бандгардида, омосоварадвабахшитуноки онҳо паҳн бигардад. Сабаби намуди хушки он хилти савдовиӣ бисёре бошад, ки бо он рутубати сӯзонанда омехта шуда, ба сӯи пӯст бизанад ва онро табаҳ сохта, бихӯрад.

Аммо [реши] балхӣ чинси саъфаи бад аст. Бутм бошад, решҳои савдовиест, ки аз сабаби худи моддаи даволӣ авдар соқ падида оянд. Илочи ин ба илочи [даволӣ] наздик аст.

Фасли дуввум: андарилоҷ

Ияҷи ин ба илочи парюн наздик аст ва мо онро баъд ёд хоҳем кард. Лекин ҳоло мегӯем: аз барои саъфаи хушк истифрои хилти сафровӣ ва савдовӣ ва балғами шӯр бо ёрии масалан ҷӯшонидаи ҳалила бо афитимун, ки андар он сабр ва маҳмуда афканда бошанд, судбахш аст. Баъд аз ин доруеро ба кор бибаранд, ки [хилтҳои] боқимондаро баробари тарӣ овардан пок созад. Мисоли ин [дору] оби панир бо шох-тараи сабз буда, аз ҳар ду якҷоя як ратл биги-ранд ва бо онҳо се дирамӣ ҳалилаи зард ва сиёҳ, ду дирам афитимун ва ду донг намаки нафтӣ биомезавд. Сипас, баъди он танҳо ба оби панир ва

афитимун кифоят кунанд ва агар табиат таҳаммул кунад, ҳар рӯзе сик дирам
оби панир ва яку ним дирам афитимун
ба кор бурда, ба ифрот роҳ надиханд, вагарна ба қадри таҳаммули табиат
[истеъ-мол кунанд]. Бояд аз ҳар гуна чизи ба ифрот ширин, хусусан хурмо ва
ё чизҳои талх, ё тез ва ё шӯр парҳез кунанд ва танҳо ба [ис-теъмоли] чизи
бемазаи зояндаи хилти солими бе сӯзандагӣ кифоят кунанд. Танро бо ёрии
гармоба ва ғайра ба таври мӯътадил тари-физой намоянд. Агар ба задани раг
бисёр зарурат биафтад, рагҳои ҳар ду даст ва ё он рагери бизананд, ки бад-он
андом расо-нандаи хун бошад. Масалан ба ҳангоми саъфаи андар сар буда
раги пешонӣ, раги андар пӯсти сар буда ва раги паси гӯшхоро [бизананд] ва
[саъфа аксар вақт бар сар падида ояд. Ҳичоматро низ аз барои оне ба кор
баранд, ки андар сар ҷой дорад. Вале

352

агар [саъфа] андар андомҳои фурусувин ҷой дошта бошад, софин бизананд.
Ҳар гоҳ чушш кардӣ, саъфаро бисёр қавӣ ва ба андозае бихор, ки хуншор
шавад ва сш-гу^:..... аз онхунибисёрбирезад. Сипас, : нр: : •• ~ ороҳои аз
берун гузоштани муолаҷа
-1нд. хусусан агар баъд аз хуншор кардан .- ••... :- ;:гко молишдодабошанд.
На-• ~ . " _:••;: ;:-ро гоҳе думодум гармоба **пт:1^н.** аз ғайри он ки андар
гармоба бисёр Н1сг: ;н.янл ва авдар рӯзе якчанд бор доштани ~с:см бар
бухори оби гарм ва ё нимгарм ;уз бахшанд. Равғанҳо ва пишҳо, бо ғизо
пдбири тарифизой кардан, равғанмоли ыамудан ва ба кор бурдани] доруҳои
андар оини афкандани [низ судбахшанд]. Ба
ҳангоми истифрои намудан аз барои [саъфа] ба доруҳои эҳтиёҷ бошад, ки
савдори ба таври қавӣ бикананд ва онро ба исҳол оваранд. Баъди ин оби
панирро ба тавре ки ёд шуд, ба кор бибаранд. Ба маҳалли наздики [беморӣ]
девка ниҳодан бад нест. Сипас, пеш аз истеъмоли доруҳои аз берун
гузоштани аз хоридану хуншор кардани [саъфа] чора нест. Гурӯҳе чунин
тасдиқ кунанд, ки хуни [саъфа], ки аз тариқи задани раги бад-он наздик,
масалан ҳангоми саъфаи сар аз тариқи задани раги паси гӯш гирифтаанд,
илоҷи он ба шумор биравад ва онро ҳамчун тило ба кор бурда, сипас бо оби
чугундар ва зог бишӯянд.

Фасли севвум: андар доруҳои аз берун гузоштани саъфаитар

Мисоли ин барои саъфаи нав оғоз ёфта ва барои оне, ки андар тани тармизоч
ва баданҳои кӯдакон баромадааст, ҳино, ё вас-мабо мозуи (288) сӯхта ва бо
равғани дунба, ки бағоят савчидашуда аст ва ё доруҳои . ~анл. кн аз чизҳои
кабзкунандаи хуш-кговаранда. масалан аз пӯсти анор бо сиркои хамрӣ ва
равғани гул сохта шуда-анд. Гоҳе андар инҳо мурдосанг биафзоянд. Гоҳе ба
истеъмоли доруе чун зарованд эҳти-г-: 5;.'абтад. киниз
доруи хусусияти зудоян-даги с увад. Бисёр бошад, ки саъфаи миёна-аз молиш

додан бо сирко, намак ва уш-ЕОКИ сабз бех шуда, бихушкард ва бирезад.

Аз ҷумлаи доруҳои он андар ин дараҷа *m~z*, гё. нклимиё, гили кимулиё, киртоси сӯхта бо сирко, самғи санавбар бо гулноҳ, сирко ва рағани гул ба шумор биравад. Ё аз ҳар қадоми мурдосанг, рими сим, бодоми талхи сӯхта ва «беҳи рангрзон» як дирамӣ гирифта, бо сирко ва рағани гул [ба кор баранд]. Беҳи савсани осмонгунӣ, ҷӯби баласон, ошёнӣ ҳалкардаи [мағаси ангубин] ва донаи совидаи бон низ ҳамчунинанд. Ё наск ва гали сурхро бо сирко [ба кор баранд]. Низ, бо-доми талх ва мозуи сабзро ба ҳам совида, баъди андар офтоб ба қавом овардан аз онҳо бо сирко тило омода созанд.

Гуфтаанд: «Инчунин, харчанги зиндаро гирифта, бо марзангӯш бикӯбанд ва фи-шурдаи он ва ё як худӣ рутубати харчангро андар бинӣ афкананд».

Аммо ба ҳангоми саъфаи кӯҳане, ки бар баданҳои саҳт дамида бошад, ба доруҳое

чун қалқатор, қалқанд, зоғи сурх, зоғи навиштанӣ, намак, гӯгирд, симоб, «беҳи рангрзон», доруи киртос, ки бо туполи мис [сохта бошанд] ва дудаи танӯр эҳтиёҷ биафтад. Намак аз ҷумлаи доруҳои ҳам қабзкунанда ва ҳам ҳалкунанда мебошад. Ба мисли мурдосанг ва сафеда низ [эҳтиёҷ бошад]. Сафоли²⁷⁷ хушк аз ҷумлаи доруҳои хушккунандаи қавист ва саргини кабӯтар бошад аз қабилӣ доруҳои ҳалкунандаи саҳт зудояндаву хушконанда ба шумор биравад. Саргини сузмор ва саргини сорҳо ва хусусан гуричхори онҳо низ ҳамчунин бувад.

Марҳами зардҷӯба яке аз он чизҳост, ки ҳар гуна саъфаро суд бахшад. Марҳами сурх, ки аз зардҷӯба, ҳино, зарованд, пӯсти анор ва мурдосанг бисозанд ва доруе, ки андар боби [саъфаи] хушк ёд хоҳем кард, низ аз ҳамин қабиланд.

Як доруи хуб: бахшҳои баробаре аз гили қимулиё, гӯгирди сабз, хокистари каду ва дилаи ҳанзал бо сирко бигиранд. Ё кашнизи хушкӣ сӯхта, сафоли танӯр ва ҳиноро бо сирко ва рағани гул бигиранд. **Инчунин:** хокистари ҷӯби ток, зарованди гирд, гулноҳ, мозу, ротиёнаҷро бо сирко ва рағани гул бигиранд.

Як доруи бисёр хуб: саъфаро нахуст бо ҷӯшонидани харзаҳра бишӯянд ва сипас ду дирамӣ туполи мис ва мурр, ҷаҳор дирамӣ хокаи кундур ва замчи яманӣ ва як дирамӣ зарованд, қалқатор, хокистари ток ва сабрро гирифта, бо сирко ва рағани гул тило кунанд.

353

Ҳасли ҷаҳорум: андардоруҳои азберун гузоштани хосси саъфаи хушк

Намуди дерина ва қавии он эҳтиёҷ ба доруҳои тезе дорад, ки онро хӯрда, то ба гӯшти дуруст бирасанд. Сипас, онро бо мар-ҳамҳои решҳо масалан бо марҳами зард-ҷӯба ва ё бо мурдосанг, сирко ва рағани зайтун муолаҷа

кунанд. Аз барои ин тарифи-зои намудани тан бо ғизоҳо, доруҳои андар бинӣ кашидани, ҳукнаҳо ва дигар чизҳо судбахш аст.

Як доруи хуб аз барои саъфаи тар ва хушк: ним сукаррачагӣ равғани бодоми талх ва равғани хардал, як сукаррача сирко, се мисқоӣ шиёфи момисо ва мозу, як мис-қол филзаҳра ва ним мисқоӣ зардҷӯба ва бураро гирифта, доруҳоро бисованд ва бо ҳар ду равған ва бо сирко аз тариқи совидан нек биомезанд. Сипас, онро барои ҳар гуна саъфа, гар, шупуш, парюн, рехтани мӯй, «бемории рӯбоҳ» ва сабӯсаи сар ба кор баранд.

[Реши] балхӣ аз чинси саъфаи бад аст ва бошад, ки газидани ягон чизе чун хомӯшаки палид сабабгори он бигардад. Илоҷи ин мисли ҳамон илоҷҳост.

Як доруе аз мо, ки қавист [ва озму-дашудани саҳт судманд аст]²⁷⁸: аз зарованд, зангор, уша, мукп, хардал ва зог бахшҳои баробар гирифта, бо равғани гандум, як чанди он сирко ва андаке ангубин ҷамъ созанд ва ба кор баранд.

Фасли панҷум: андарбаёни парюн

Парюн аз саъфа, хусусан аз саъфаи ху-шк, чандон тафовут надорад, вале бо як чизи ноаёне аз он фарқ кунад. (289) Бинобар он мумкин аст саъфаи хушк парюни бисёр па-лид, бад, хӯранда ва саҳт нишаста бошад. Сабаби парюн ба сабаби саъфа наздикӣ дорад ва он [фазлаи] обии сӯзонандаи тезе бувад, ки бо вай моддаи ситабри савдовӣ низ омехта шуда бошад, вале ин ситабртар аз моддаи гар бувад. Аз ҳама зуд он парюне беҳ шавад, ки бахши тунуки моддаи он ғолибтар бошад.

Бархе аз парюн тари хунӣ буда, ба ҳан-

гоми хоридани он тари падида ояд ва ин намуд неқфарҷомтар бувад. Бархе аз он хушк буда, бештари ин намуд аз сабаби балғами шӯре падида ояд, ки аз тариқи сӯзиш савдо гардида бошад. Бархе аз парюн ба иллати шиддати хушкӣ ва бисёр фурӯ нишаста будан пӯстафкан бошад. Ин гуна парюн мисли бараси сиёҳ ва мисли хушкрешӣ бувад. Бархе аз он ғайри пӯстафкан бошад. Бархе аз парюн хазандаи палид ва бархе истода бувад. Низ бархе аз парюн нав ва бархе музмин аст ва ин бемории хазонист.

Фасли шашум: андарилоҷипарюн

Парюн андар асли муолача ба доруҳое эҳтиёҷ дорад, ки ҳалкунандагӣ, буррандагӣ, ғудохтан ва латиф сохтанро бо таскин додан ва тар сохтан андар хеш ҷамъ карда бо-шанд. Бахши якуми инҳо ба ҳасби моддаи ситабр ва бахши дуввум ба ҳасби моддаи тези тунук бувад. Ба ҳасби ғолибият додани яке аз ин ду ҳолатҳо эҳтиёҷ бад-он аст, ки ба яке аз ин ду тадбир ғолибият дода шавад. Девча сар додан яке аз беҳтарин доруҳои парюн аст. Аз барои пок сохтан, аз паси он ба қадри тақозои мушоҳада ба кор бурдани оби панир, ғизо додан, тарифизой кардан [146] ва тадбири [ғизоии] тариоваранда ба

кор бурдан ба он [чорабиниҳое] эҳтиёҷ бо-шад, ки ба ҳангоми [саъфа] низ бад-онҳо эҳтиёҷ бувад. Гармоба ҳам яке аз беҳтарин василаҳои муолаҷаи он аст. [Беморро] гоҳе эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки аз ҳавои хушк дурӣ ҷӯяд. Гурӯҳе аз мардумон гуфтаанд: «Яке аз тадбирҳое, ки аз падидаи омадани парюни суд бахшида, нав падидаи онро беҳ кунад, ин аст, ки ба бемор як дирам локи мисли сабр шустаро бо се укия матбухи райҳонӣ бидиҳанд». Ҳар гоҳ парюни паҳн гардида, афзоиш ёбад, илоҷи он чун илоҷи ҷузъм бувад.

354

Фасли ҳафтум: андар баёни василаҳои аз берун гузоштани муолаҷаи парюни

Аз барои намуди нав падидаи ва намуди миёнаҳои он аз доруҳои сода инҳо [доруанд]: дилаи турунҷ, ки аз барои намуди қавӣ ҳам доруст; самғи арабӣ бо сирко; самғи бодом; самғи олу бо сирко; ангубини лабанӣ бо сирко; хардал бо сирко, ки бағоят хуб аст; оби гӯгирдӣ; оби шӯр; кафки дарё; сирешуми пӯст; оби даҳони каси рӯзадор ва боқимондаи таоми миёни дандонҳои ӯ; тухми харбуза; беҳи нармода, ки он асрош²⁷⁹ бошад; равғани бодом талх, ки хуб бувад; барги кабар бо сирко; сангисбӯя, ки он ба ҳосият аз барои ҳама гуна парюни судманд аст; ақоқие ва муғос; равғани гандум, ки аз барои парюни ба ҳама гуна тан, чи нотава ва чи қавӣ оризшаванда созор аст; зард-ҷӯба. Ба ҳангоми парюни нав оғозёфта бар вай пайваста оби гарм рехта, сипас бо равғани бунафша молиш диҳанд ва ин корро муддати дароз давом диҳанд. Оби ҷав хусусан бо газмозу гоҳе аз тариқи тило кардан [парюно] бибарад ва аз барои саъфаи тар низ суд бахшад. Луоби аспул, афшураи сабзи он, оби хиёри даштӣ ва самғи олу аз барои парюни кӯдакон судманданд.

[Инчунин], аз самға бодом, сирешуми пӯст ва майъа бахшҳои баробар гирифта, бо сирко ҷамъ созанд ва тило кунанд. Ё сирешуми дуредгарон, кундур, гӯгирд ва сирко-ро гирифта, бисованд ва ба кор баранд.

Намуди музмин ва бади [парюни] эҳтиёҷ ба доруҳои қавитар дорад, ки мисолашон инҳост: афшураи дилаи турунҷ, ки онро аз тариқи ҷӯшонидан қавом дода бошанд; равғани нахӯд; равғани гурунҷ; хусусан равғани гандум; самғи²⁸⁰ бодом талх; гӯ-гирд; саргини буз ба шакли сӯхта; кафки

инчунин пайваста тило намудани нафти сафед; саргини ҷонвароне, ки андар боби саъфа ёд шудаанд; панчангушт; кабар; уша; харбақ; донаи бон; софсие, хусусан агар бо равғани хардал аз он мумравған созанд; сангисбӯя; уша бо сирко; қардамоно ва кундуша; хокистари кабутар ва кундуша; зардҷӯба; хардал; сипандон; тухми тара-тезак; ангубини балозур, ки бағоят хуб аст. Аз доруҳои мураккаб инҳост: қардамоно-ро гирифта, бисованд ва бо равғани гандум ҷамъ созанд. Хокистари сирро бо ангубин ва ё гӯгирдро бо самғи

хинҷак [бигиранд]. Кунҷораи донаи бон бо сирко (290) доруи сахт қависг ва барои [парюни] пӯстафкан ҳам [суд дорад]. Ё аз кундур, зог, гӯгирд ва сабр як дирамӣ ва аз самғ ду дирам гарифта, бо сирко тило кунанд. Ё ним мискол бураи арманӣ, се дирам рағғани гандум, ду дирамӣ дилаи турунҷ ва мумиёи яхӯдӣ, ду дирам тухми таратезак, яку ним дирам сиёҳдона, яку ним дирам харбақи сиёҳ ва яку ним ди-рам зоги сӯхтаро гирифта, аз инҳо тило созанд. Ё сангисбӯяро бигиранд ва бо сирко тило созанд. Ё зог, мурр, кундур, замҷ, гӯгирд ва сабрро гирифта, бо тило маъҷун созанд ва тило кунанд. Ё даҳ [бахш] донаи бон, чаҳор бахш гӯгарди зард ва як бахш сангисбӯяро гирифта, нарм бикӯбанд ва бо сиркои ҳамрӣ ва рағғани гул тило кунанд. Ё гӯгирд, кӯфтаи кундур ва ушаро бигиранд ва бо сирко ҳал кунанд. Ё аз саргини сағ, ушнони гозурон, гӯгирди сафед, судоб, дудаи танӯр, пӯсти анор, хокистари кабӯтар, ҳар ду навъи зирних ва гӯгирди зард баробар гирифта, бо сирко ва рағғани зайтун бигудозанд ва тило кунанд.

дарё; қатрон ва зифт, ки ҳар ду аҷибанд;

Фасли ҳаштум: андар баёни табишҳои ширӣ

Гоҳе ба сабаби моддаи зардобие, ки аз бухори тан бархоста, ба сатҳи [пӯст] давидааст, табишҳои сафеде чун чакраҳои шир бар бинӣ ва рухсора падида оянд. Илоҷи ин ҳар гуна доруе бувад, ки дорои хушкиоварӣ ва ҳалкунандагист. Мисоли ин

Фасли нӯҳум: андар баёни гар ва хориш

харбақи сафеде, ки ба андозаи ними он беҳи савсани осмонгунӣ гарифта, аз ҳар ду доруи олуданӣ омода созанд ва [инчунин] тухми катон бо бура, анҷир ва сиёҳдона бо сирко мебошанд.

Моддае, ки аз он гар падида ояд, ё моддаи хунии омехта бо сафро буда, қариб ба савдо

табдил ёфтааст ва ё бахше аз он савдо гардида бошад, ё моддаест, ки бо балғами

355

шури буранок омехта бувад. Бахши якум гари хушк буда, моддааш хушки моил ба ситабрист ва бахши дуввум гари тар буда, модааш тари моил ба тунукист. Бештари гаре, ки падида ояд, аз сабаби хӯрдани чизҳои шӯр, тез, талх, дегафзорҳои гарм ва монан-ди инҳо падида ояд. Оне, ки бахши зиёде аз танро фаро бигирад, низ аз ҷумлаи гари тар аст. Оне, ки аз миёни ҳамаи табишҳо аз ҳама паҳншавандатар, намоёнтар ва сараш тезтар аст, хилти он аз ҳама тезтар бувад, вале оне, ки паҳнтар ва ҳамвортар аст, хилти он камтар тез бошад.

Сабабҳои падида омадани моддаи гар айнаи сабабҳои падида омадани моддаи хоришанд, вале инҳо қавитар буда, ба са-бабҳои падидаи шупуш, саъфа, сабӯса ва парюн наздикӣ доранд ва андар илоҷ низ ба онҳо наздик бувад.

Фарқи миёни гар ва хо-риш он бошад, ки ба ҳангоми хориш аксар вақт табишҳо падида наоянд, чунон ки ба ҳангоми гар падида оянд, зеро он аз модда ба амал ояд, ки тунуктар ва камтар моил ба шӯрӣ буда, орому қарорёфта аст. Ин [модца] баъд аз он ки табиат онро ба сӯи пӯст биро-над, ба иллати бастагии масомҳо ва камии

тозаги андар он ҷой банд бигардад, ё ин бандгардии он ба камқуввати қувваи ро-нанда вобаста аст, чунон ки пиронро ва ан-дар охири бемориҳо [беморонро] хусусан агар модда бисёр ва ё ситабр бошад, чунин ҳол ориз бигардад, ё ба ғизоҳое чун ғизоҳои шӯр, тез ва ғайра вобаста бошад, ки аз онҳо кимуси бади тез падида ояд ва ё ин ба бадии гувориш вобаста буда, аз сабаби он ғизо бигандад.

Хориш гоҳе ҳолӣ аз қишрҳои сабӯсмо-нанд ва тамоман беумқ бувад. Хориши пирӣ ба муолаҷа кам гардан ниҳад, вале онро тад-бир ва муово кунанд. Бидон, ки гари пӯст-афкан ва парюн андар ҳазон афзоиш ёбанд.

Умуман, моддаи хориш андар миёни ду пӯст фароҳам ояд ва агар чизе аз ин андар тан ҷой дошта бошад, пас ин хушкгар бувад. Шириниҳо модари хоришу табишҳооянд. Гар аз баҳри он аксар вақт андар миёни ангуштон падида ояд, ки он ҷой аз ҳама камқувваттар аст. Гари беандоза бузург ҷароҳат аз худ ба ҷой гузорад ва ба парюну саъфа табдил ёбад. Равғанҳо инҳоро зиён доранд ва агар бими реш шудан набошад, сикангубин суд бахшад.

Фасли даҳум: андарилоч

Ба ҳангоми муолаҷаи гар нахустин ва беҳтарин илоҷ ва он чизе, ки аксар вақт қифоят кунад, истифрои намудан бо дору-ҳоест, ки хилти тези сӯхта ва балғами шӯрро берун оваранд. Сипас ғизоро ба ислоҳ оранд ва тадбири тарифизоянда ба қор бибаранд, чунон ки инро андар (291) бобҳои ба ҳамин боб монанд донистӣ. [Низ] қизҳои обакии бемазаеро истеъмол кунанд, ки аз зуд ган-дидани онҳо эминӣ бошад. Мисоли онҳо тарбуз, қоснӣ, қоҳу ва монанди он бувад ва инҳоро аз берун низ [ба қор баранд]. Қимоъ-ро беҳи тарк кунанд, зеро он моддаҳоро ба сӯи берун равона кунад ва бухори гарми гандандаеро ба шӯр оварад, ки он ба ноҳияи сатҳи пӯст омада, андар он ҷой бигандад. Бинобар ин бӯи тан низ бад бигардад ва бинобар он фармудаанд, ки ба ҳангоми ғусли қанобат танро бояд молиш дод.

Доруҳои хуби истифрозаварандаи ҳар гуна моддаҳои гар аз ҷӯшонидани афитимун бо ҳалилаи зард, шохтара, сано, баспо ва афсинтин иборатанд. Гоҳе андар инҳо гул, тухми қоснӣ ва монанди он биафзоянд, гоҳе ба иллати дорои ҳосият будан момирон ҳамроҳ кунанд ва гоҳе дигар андар онҳо маҳмуда биафзоянд. Инчунин, қилғӯза ва маҳмуда бағоят хубанд.

Як ҷӯшонидани хуб: бист дирамӣ ҳалилаи зард ва мавизро қирифта, бо се қатл об то сеяки он боқӣ мондан бичӯшонанд ва биполанд. Сипас, аз маҷмӯи оби

он ду сеяки як ратл гирифта, даҳ [дирам] хиёршанбарро андар он тар кунанд ва инро низ полида, андар он як дирам ғорикун афзоянд.

Як ҳабби хуб, ки он ҳабби шоҳтара бувад: панҷ дирамӣ ҳалилаи сиёҳ, ҳафт дирам сабри асқутарӣ ва [147] панҷ дирам маҳмударо гирифта, онҳоро пайваста бо оби шоҳтара маъҷун созанд, бигузоранд хушк шавад, сипас бори дигар об диҳанд ва боз бигузоранд, то хушк шавад. Ин кор се бор такрор кунанд ва ҳар боре онро ба сони ошом гардонид, сипас бигузоранд, то қавом ёбад ва баъд аз он ҳабб созанд.

Як доруи қавӣ аз барои гари кӯҳан: як дирамӣ ҳалилаи зард, балила, омула ва баранги сафедкардаи кобулӣ ва ду дирам

356

турбидро гарифта, бо фониз сиришта кунанд ва курс созанд. Як ошомиданӣ аз ин аз барои исҳоли пурра овардан аз даҳ то понздаҳ-бист дирам ва бо оби гарм бувад. Бошад, ки ба ҳангоми ошомидан андар он маҳмуда биҷафкананд.

Агар ошомидани сабрро пайваста давом диҳанд, бошад, ки аз гари бади кӯҳан раҳой бахшад, лекин онро се рӯз ва ҳар рӯзе як мисқолӣ думодум биошоманд, сипас се рӯз рӯз андар миён аҷканда, биошоманд, ё се рӯз тарк кунанд ва боз пайваста биошоманд. Агар саҳҷ рӯй диҳад, онро бо ҳуқна муолаҷа кунанд. Ин судбахш буда, гарро аз бун биҷа-рад. Агар онро андар оби ғандано тар ку-нанд ва бо он каме оби бодӣён (ба шарте аз барои ин ягон монеае набошад) ҳамроҳ карда, биошоманд, хуб аст ва бояд миқдори сабр андар ин [таркиб] аз як дирам то як мисқол бошад. Агар пайваста истеъмол кардани он таҳаммулнопазир бошад, онро тарк кунанд.

Обҳои олу таркарда низ судбахшанд. Ё рубби ҳалилаи зардиро ба кор баранд, ки аз тариқи оби андар он [ҳалила] чӯшонидаро андар офтоб хушконида ҳосил кунанд. Аз барои гари тар аз панҷ то даҳ дирами онро бо шакар бигиранд ва ин миқдор барои гари сафровӣ ва гари тар [кифоят бошад]. Ба ҳамин монанд метавон аз ҳамаи исҳоли-оварандагони донагӣ аз тариқи ба якдигар омехтани онҳо руббҳову ҳаббҳо омода сохт.

Оби панирро агар ҳар рӯзе ба тарзе, ки андар боби пешомада ёд шуд, бо афитимун ба кор баранд, хуб аст ва [истеъмоли он] бо ҳалила ва афшураи шоҳтара якҷанд рӯз пай дар пай бағоят хуб бувад. Яке аз доруҳои ба равипш доруҳои ба нармӣ поксозанда ин аст, ки ҳабби сабрро бо маҳмуда ва заъфарон ба кор баранд ва ба ҳар як ошомидан ба қадри панҷ нахӯд аз он бигиранд. Нусхааш чунин аст: як дирамӣ ҳалилаи зард ва сабри асқутарӣ, як дирамӣ касиро ва гул ва сеяки як дирам заъфарон. Инчунин, аз доруе, ки андар он баранг бидарояд ва мо оҷро ёд кардем, як-ду рӯз аз ду то се дирамӣ истеъмол кунанд.

Гуруҳе гуфтаанд, ки агар истифрӯғҳоро бисёр ба кор бибарӣ ва ҳеҷ раҳиёи судбах-шӣ ҳосил нагардад, беҳтар он аст, ки [тад-бирро]сабук сохта, ба

худованди иллат ҳар рӯз пагоҳӣ ва шомгоҳӣ танҳо писти гандум бо шакар ва оби бисёр бидиҳӣ.

Гуфтаанд, ки яке аз тадбирҳои барои худованди гари хушк ва хориши дуруштиоварандаи пӯст судбахш чунин аст: се рӯз ва ҳар рӯзе як саду сиҳ дирам равгани кунҷидро бо (292) ним чанди он аз сикан-губин ва ё монанди он биошоманд. Бархе аз одамон бо ин оби уннӯб биомезанд. Мо инро чун санҷидем, онро доруи бағоят [хуб] дарёфтем, вале меъдаро сустӣ оварад.

Яке аз доруҳои мураккаби муносиби ин доруҳо [доруи] зерин аст: рими сим, мур-досанг, қанбил²⁸¹ ва зардҷӯбаро [гирифта], бо сирко ва равағни гул маъҷун созанд ва тило кунанд. Ин аз барои [гари] қавист. Инчунин, [доруи дигаре] сабуктар аз он ним дирамӣ гили арманӣ, кофур ва заъфарон бо сиркост. Оби унсул ва равғани гул ба таври умум барои намуди сабуки [беморӣ] бувад, вале аз барои [бемории] каме қавитар тухми розиёнаро²⁸² бо сирко ва равгани гул совида, андар гармоба ба кор баранд. Оби анори туруш, равғани гул ва бура низ ҳамчунин аст ва аз ҳама беҳтар оби анорест, ки андар он қувваи дилааш ҷой дошта бошад. Ҳамчунин орди наск, гили сурх ва сиркоро ба ҳам омехта, андар офтоб биниҳанд, то битафсад ва сипас тило кунанд.

Маъҷунҳое, ки ба истеъмоли онҳо эҳтиёҷ аст, мисли маъҷунҳоеанд, ки худовандони парюн, саъфа ва баҳак ба ошомидани онҳо эҳтиёҷ доранд, яъне ман нарми онҳоро дар назар дорам. Мисоли ин итрифали хурди бо кшпмиш сохта ва ё маъҷуни зерин мебошад: ду дирамӣ сано ва шохтара, чаҳор дирам ҳалилаи зард ва ду чанди ҳамагон кишмиши ангубинзада бигиранд.

Аммо доруҳои аз берун гузоштани гар ҳамаи он чизҳоеанд, ки дорои зудояндагӣанд ва гоҳе доруи зудоянда ва ҳам қависозандаи пӯст ва ислоҳкунандаи мизоч кифоят кунад. Мисоли ин оби панираки бўстонӣ, туруша, чугундар ва анор ва ё сабӯси орди сафед ва орди наски сафедкарда ба шумор бираванд. Инчунин, ақоқиё бо сирко, донаи харбуза, дилаи харбуза, чунон ки ҳаст, нашоатаи кочира, афшураи карафс, ҷӯшонидаи хулба ва оби пӯсти мавз²⁸³ аз ҳамин қабиланд.

Гоҳе ба доруе ниёз бувад, ки ба таври қавӣ ҳалкунанда бошад ва мисолаш инҳост: дилаи ҳанзал; сақизи набатӣ бо оби пудинаи бўстонӣ; ротиёнаҷ бо сирко; зоги бирён ва хусусан зард бо сирко ва равғани гул; ва ин-

357

чунин қалқанд ва бародарони он. Харзаҳра бисёр қавист ва гоҳе сиркое кифоят кунад, ки андар он [харзаҳра] тар карда, сипас бо равғани кунҷид онро ҷӯшонида бошанд. Гоҳе бо доруҳои тез, масалан равғани гул биомезанд, то ки онҳоро ба ифрот таъсир кардан нагузорад ва ё аз барои ҳамин ғараз масалан пӯсти анор [биомезанд].

Яке аз чизҳои санҷидашуда тухми тара-тезак аст: равгани онро бигиранд, ё андар офтоб ва ё ба наздики оташдон гарро баъди молиш додан бо он равган

кунавд ва жчанд бор чунин кунанд. Ин бисёр хуб бошад.

Як доруи хуб: аз мурдосанг ва зоги навиштанӣ ба микдори баробар гирифта, бо сиркои хамрӣ бисованд ва андар кӯзаи сафолин ниҳода, андар замини намнок як моҳ бигӯронанд. Баъд онро ҳамчун тило ба кор баранд ва ин ба изофаи камсӯзишӣ бағоят [судбахш] бувад. Кундуша, симоби кушта, рими оҳан, зарованд, гӯгирд, қанбил, ишхор²⁸⁴, миси сӯхта, муғос, навшодир, наск, мурр, тухми испанд, уша, зангор, ушнони гозурон, саргини саг, саргинҳои андар дигар бобҳо ёдшуда ва хиёри даштӣ [аз ҳамин қабиланд]. Инчунин, пӯсти сӯхтаи чӯби токро бар маҳалли гар пас аз пок кардани он бо маска бипошанд, баъд бибанданд ва инро то ҳангоми бекор шудани гар пайваста нав кунанд. Гоҳе қардамоно бо сирко ва сақизи набатӣ низ бо он суд бахшанд.

[Мисоли] доруҳои мураккаби хуб ин аст, ки симоби кушта, барги харзаҳра, иқлимиёи сим ва мурдосангро гирифта, бо сирко ва равғани гул тило кунанд ва бо он шаб бихобанд. Сипас, пагоҳӣ танро андар гармоба бо сирко, ушнони сабз ва нахуст бо оби гарм ва сипас бо оби сард бишӯянд ва баъд аз он равған бимоланд.

Як доруи сабук: аз мурдосанг ва зоги зард ба андозаи баробар гирифта, як ҳафта андар офтоб бо сирко бисованд ва ба ҳангоми ҳоҷат бо он тило кунанд.

Инчунин: симоби кушта, майъаи равон ва равғани гулро бо ҳам ҷамъ сохта, ба кор баранд.

Низ: аз симоби мурда, майъаи равон, тухми бунафша ва куст бахшҳои баробар бигиранд.

Инчунин: як бахш кундуша ва се бахш гили сурхро гирифта, бо сирко тило кунанд. Ҳар гоҳ доруҳои қавии ҳалкунанда ва ё

хушки пустдуруштсозандаро ба кор бурди, баъди онҳо аз равғанҳои часпакиоваранда масалан равғани мушки замин, бед, нилуфар, бунафша ва монанди инҳоро хусусан ба ҳангоми [гари] хушк ва камрутубат ба кор бибар. Бояд ба ҳангоми (293) гари тар доруи ҳар чи бештар хушк-созанда ва ба ҳангоми гари хушк доруи ҳар чи камтар хушксозандаро ба кор бурд. Доруеро, ки андар таркиби он симоби мурда бидарояд, ҳар қадар битавонӣ аз ноҳияи меъда ва андомҳои гаромӣ дур бидор.

Аммо илочи хориши хушк ин аст, ки баъд аз истифроғ овардан агар эҳтиёҷ пайдо шавад, [ба бемор] масалан дӯғи туруши говӣ бидиҳанд, бо оби нимгарм гармоба кунанд ва доруҳои чарбии равғани аз қабилҳои равғанҳои сард бударо ба кор баранд ва хусусан агар андар онҳо афшураи карафс афзоянд, [беҳтар бувад]. Илочи гари хушк ва хориши хушк ба ҳам наздиканд.

Аз ҷумлаи доруҳои нарм ба ҳангоми ин [бемориҳо] хашшоши бо сирко совида, инчунин, барги савсан ва низ сабр бо оби коснӣ ба шумор бираванд. Нашоста низ яке аз он чизҳост, ки андар таркиби доруҳои он бидарояд. Оби карафс бо сирко низ ҳамчунин аст ва оби гул хуб бувад.

Яке аз доруҳои қавӣ мумравғанест, ки андар таркиби он афюн бошад ва чун бо он танро пок кунанд, хориш таскин ёбад. Яке аз доруҳои қавии [дигар] ин аст, ки бо доруҳои аввалӣ навшодир афзуда, мураккаб созанд ва бо сирко хусусан бар ҳоя тило кунанд. Ин дору низ аз барои хориши дарунии ҳар ду шарми [пасу пеш]²⁸⁵ судманд буда, онро бар порае гузошта, бар зер баргиранд. Пиронро аз барои муолаҷаи хорише, ки эшонро ориз бигардад. [148] тило намудани дурди шароб бо микдоре аз замчи тар суд бахшад.

Мисоли [обҳое], ки аз барои хориш ва гар бо онҳо шустушӯӣ кунанд, оби дарё ба шакли гармкарда ва ё чунон ки ҳаст ва ё чӯшонидаи хиёри даштӣ ба шумор биравад. Ғизои худовандони гар ва хориш ғизоҳои тарифизоянда ва хуни сутуда зояндаи моил ба сардӣ ва тарӣ ва ғӯштҳои мӯътадил ба шумор бираванд. Худовандони хориши дуруштиоварандаи пӯстро чора нест, ки андар таркиби ғизоҳояшон аз равғанҳои нарм, масалан равғани бодом, равғани

358

кунҷид ва монанди онро ба кор бибаранд. Бидон, ки ҳичомат кардани ҳар ду соқ аз

гари беҳадд шиддатнок суд бахшад.

Фасли ёздаҳум: андарбаёни хушкранда (гармоб)

Гоҳе андар тани ниҳоят бисёр арақку-нандаи кам шусташаванда ва ё ба ҳангоми шустан кам молидашаванда ва хусусан андар кишвари гарм табишҳои хоршакле бирӯянд ва шояд онҳо аз моддаҳои паид оянд, ки ба иллати гаронии хеш аз расидан

ба арақи ба сабаби тунукии моддаи худ зуд бароянда фӯрӯ мовда, андар сатҳи пӯст банд гардида бошанд ва ғӯё онҳо шини арақеанд, ки аз таровидан рӯй гардонида бошад. Бошад, ки онҳо на табишҳои ба назар намоёне, балки дуруштӣ падвд оваранд.

Фасли дувоздаҳум: андарилоҷ

Агар моддаи он андар тан бисёр бошад, онро аз тариқи рағ боз кардан ва исҳол овардан қатъ созавд ва бинобар ҳамин каси одати хушкранда шудан дошта бояд ҳар сари чавд вақт аз истифроғ кардани хилтҳои тез кӯмак бигирад. Яке аз чизҳои, ки пепш онро бигирад ва онро нест кунад, ин аст, ки нахуст гармоба сохта, танро покиза кунанд ва сипас оби сардро ба кор бурда, андар он шустушӯӣ кунанд. Чунин касонро андар гармоба баъд аз арақ овардан бо дилаи хар-буза ва орди наск ва сипас бо шохтара молиш додан созгор аст. Дилаи харбуза бо наск ва орди боқилӣ низ ҳамчунин аст. Сандал [хушкрандаро] боз дорад ва ба изофаи он хориш ба амал оварад, вале агар бо кофур бошад, чунин кор накунад. Ҳино низ, агар рангаш кароҳияте надошта бошад. [хушкрандаро] суд дорад. Хӯрдани чизҳои шабеҳи оби анор, туруша, наск, олу ва хур-мои ҳиндӣ ва ба кор бурдани чизҳои монеи арақ, мисли чӯшонвдаи мурд ва гул ва ё оби кайшиз низ ҳамчунин бувад. Гуфтаанд, ки

аз барои хушкранда оби андар офтоб гарм карда судбахш аст. Гоҳе ҳамаи обҳое, ки андар онҳо доруҳои қабзкунанда ҷӯшонанда-анд, тарки ҳаракат кардан, дурӣ ҷустан аз

ҷойҳои гарми арақовар ва ба ҷойҳои сербод рафтан, якҷоя бо якчанд бодбезакҳо бод додан ва бо оби сард шустушӯй кардан аз барои [хушкранда] суд доранд. Низ, доруҳои молидани аз қабилӣ равғани мурд ва равғани гул ҳамчунин бувад. Маска хусусан бо касиро ва ё самғ андар ин бобат хосияти шигифтовар ва бузург дорад. Инчунин, доруҳои молидани [хубанд], ки дорои қувваи [доруҳои зерин] мебошанд: мурдосанг; рим; хусусан тӯғиё; хокистари барги мурд; хокаи барги мурд; барги сабзи даҳмаст; судоб; ва кӯфтаи кундур.

Гоҳе аз барои хушкранда сирешуми моҳӣ, ки авдар об ғудохта бошанд, суд дорад ва гоҳе дигар ба ҳангоми [хушкрандаи] қавӣ ба мавизак, кундур ва ғӯгирд эҳтиёҷ биафтад.

Аммо бахши решшавандаи онро масалан бо зардҷӯба, мозу, гили арманӣ (294) ва сафеда бо сирко муолаҷа кунанд. Марҳами сафеда андар ин бобат хуб аст. Бошад, ки ин гуна решҳо ба дараҷаи бисёр баланди табаҳшавӣ бирасанд. Андар ин ҳол илоҷи онҳо чун илоҷи оташсӯхта бувад, вале агар онҳо саҳт устувор гардида бошанд, [муолаҷаи он] чун муолаҷаи саъфа бошад.

Фасли сездахум: андар баёни «духтарони шаб»

Ҳар ки ба дуруштии пуст ва баста шудани масом гирифтадор шавад, вале гуворишаш хуб бошад, бошад, ки ба ҳангоми сармо ва андар шаб ӯро хориш, дуруштӣ ва табишҳои хурде падид оянд, ки онҳоро «духтарони шаб» хонанд. Сабаб баста шудани он чизе бошад, ки боистӣ ба таҳлил биравад. Иллати ин [бастагӣ] танг будани масомҳо андар офариниш аст, ки онро афсурдасозии сардӣ кӯмак бирасонад

ва афзоиш бидиҳад. Ин ҳол хусусан ҳангоми бисёрии гувориш ва аз паси он ҳосил шудани бухорҳои зиёд, яъне андар шаб, [сурат бигирад] ва бад-ин сабаб онро «духтарони шаб» хонавд, зеро бештари ориз шудани он ба шаб бувад. Яке аз ҳолатҳои ин иллат чунин аст, ки ба ҳангоми он хориш шиддат ёбад ва он нахуст фораи буда, сипас ба дарди саҳте табдил ёбад, ки андар маҳалҳои хориш ба амал ояд.

Бояд аз барои фарох сохтан масомҳо намудҳои гуногуни гармоба ва равғанмо-лиҳои андар ин бобат маъруф чораҳо бибинанд варағхоро аз моддаҳои бисёр озод кунанд. Ин корро, чунон ки андар боби хориш ёд карда шуд, аз тариқи рағ задан ва истифодаи овардан ва ҳангоми бад-он эҳтиёҷ будан ва кифоят накардани доруҳои аз берун ғузоштани ба амал оваранд. Аммо

.- -

гуфт, ки сабр ва мурр хусусан бо ангуғ-яке аз бештарин доруҳои ин [иллат]

аст. Са« ҳамроҳи орди наск ва бо андаке сирко : ангубин низ ҳамчунин бувад. Оби кара< яке аз доруҳои обакии муносиби (мебошад. Дигар аз ҷумлаи доруҳои аз бар ин [беморӣ] судманд дурди сирко ба танҳс бура, ҳино ва заъфарон ба шумор биравал

Фасли понздаҳум: андар баёниозахҳова аз ҷумла озахҳои меҳмонанд, сарбаргаштаи шохмонанд ва дигар чизҳои ба равиши онҳо буда

Бидон, ки сабаби якуми фоилии онҳо ронандагии табиат ва сабаби моддии онҳо хилти ситабри савдовиест, ки гоҳе агар андар хун балғами сахт хушк бисёр бошад, аз тариқи ба савдо табдил ёфтани он ба амал ояд ва гоҳе ин ба сабаби худӣ хун вобаста буда, хун ба иллати баста шудан, бисёр гардидан ва набудани сабабҳои гандонанда ва хусусан андар рағҳои хурд сарду хушк бигардад, зеро андар амсоли ин рағҳо хун ба сабаби камии худ ва наздик будан ба сабабҳои берунае, ки аз гандонидан дида, бештар ба зуд хушконидаи майл доранд ва хусусан агар [ба изофаи ин] андар гавҳари хеш ниҳоят гарм набошад, гандидан натавонад. Гоҳе мумкин аст як озахи бузург руида, сабабгори он шавад, ки мизочи ғиз ба сӯи андоми ҳамҷавори он оянда мизочи моддаи он табдил ёбад ва биноб он ин [андом] хушку сард бигардад озахҳои бисёр бирӯянд. Ҳар гоҳ агар [ОЗЕ бузургро] бикананд ва ё ба ягон роҳе н кунанд, озахҳои дигар низ бирезанд. Озаҳз бу-зургро, ки сарҳояшон чун сарҳои 1 бузург ва бунашон бориқанд, «меҳҳо» онҳоеро, ки дарози сарбаргаштаа «шоҳҳо» номанд. Аз миёни озаҳҳо як ҷ озаҳҳоест, ки онҳоро «турсус» хонаш ҳарчанд аз озаҳҳо ҷудо ҳисобидани о воҷиб аст, вале онҳоро аз ҷумлаи оза шуморидаанд. Агар [турсусро] биҷк фанд, аз зераш рим берун ояд.

Фасли шонздаҳум: андар илоҷ

Агар иллат афзоиш ёфта, аз ҳадд гузашта бошад, аз зуд кам кардани хун аз тариқи рағ задан ва истифрои кардани савдо чора нест. Ҳамчунин, тадбири [ғизоии] кимуси хубзоянда ва дигар чизҳоеро [ба кор бибаранд], ки пеш аз ин борҳо ёд шуданд. Илоҷи маҳаллии он бо доруҳои бошад, ки дорои талҳӣ ва қабзкунавдагиянд. Аз ҷумла мисоли сабуки онҳо аз барои [иллати] сабук ин аст, ки бар озаҳҳо пайваста [доруҳои] зерин ҷарб кунанд: рағани писта; оби полидаи гандуми ҷӯшонида, ки се рӯз нигоҳ дошта бошанд; оби ганданои набатӣ бо тутум; рағани бон; инчунин, барги қабар; гавзи сарв; зайтуни норасид; газмозу низ хуб аст; барги тари мурд барои [озахи] ҳам сабук ва ҳам қавӣ; ва пӯсти болоии беҳи пада ва хокистари он бо сиркои ҳамрӣ. Яке аз доруҳои бағоят хуб чунин аст: испанд ва

360

ҳиноро гирифта, бикубанд, бибезанд в оби сард тило созанд.

Аммо мисоли доруҳои қавӣ аз бг [озаҳҳои] қавӣ инҳост: тилое, ки аз с зирних, ишҳор ва хусусан бо симоби I кушта сохта бошанд ва хусусан онр хокистари булут ва рағани зайтун бе баранд; намак бо оби пиёз, балбу саргини буз; инчунин, когнаҳо бо зш нш, ангубини балозур, ки аз барои резок

онҳо доруи кавист. Шири исфидакш агар якчанд бор бар озах бимоланд, бирезонад. Чакидаи ток ва кабикач н таври қавӣ резонандаи озаханд. Сиёҳдс агар бо пешоб сиришта, зимод ку] таъсири ачиб дорад. Талхаи бузи ангуҷад, марҳами тез ва кафона кафгиракҳо, ки он марҳами балозур ас ҳамчуни бувад.

штани бояд бо ангубш, ат] асг. Сабр 1ке сирко ва Оби карафс 'носиби он хоизбарои юбатанҳой, ор биравад.

,о буда

мизоҷи ғизои эн оянда ба и. ва бинобар эгардад ва |ҳагар[озахи •он роҳе нест занд. Озаҳҳои н сарҳои мех (, «мехҳо» ва 1ргаштаанд, захҳо як чинс с» хонанд ва юидани онҳо ^шаи озаҳҳо ;ро] бишико-ябезанд ва бо

швӣ аз барои е, ки аз оҳак, > симоби (295) ;усан онро бо зайтун ба кор ёз, балбус ва 1ҳо бо зирних; фоирезондани юфидакширро шоланд, онро сабикач низ ба вд. Сиёҳдонро 1мод кунанд, х.аи бузи нар; I кафонандак >алозур аст, низ

Як [доруи] мураккаби муътадил: аз ҳар

кадоми пӯсти тари гавз, обгина ва оҳаки об-йорасида як бахшӣ гирифта, бикӯбанд, Ёибезанд ва бар озах биниҳанд. Ё панҷ дира-мӣ зангор ва қиртоси сӯхта, шаш дирам ди-лаи ханзал, шаш дирам бура, чаҳор дирам навшодир, ҳашт дирамӣ ишҳор ва зирнихи зард, шаш дирам талхаи гов ва ҳафт дирам ушнони форсиро гирифта, бикӯбанд, бибезанд ва бо оби собун бар озах тило кунанд. Яке аз роҳҳои муолаҷаи озаҳҳо кандани онҳо мебошад. Ин корро бо ёрии найчаҳои парӣ, ё симӣ ва ё оҳание ба амал оваранд, ки тигиҳои онҳо ба андозаи ба саҳтӣ андар хеш фурӯ бурдани [озах] кушод ва каронаи онҳо [149] тези бурранда бошад. Озаҳҳоро ба як андоза душворӣ андар онҳо даровар-да, панаҳ кунанд ва чун аз наздики буни он-ҳо андаке бифишоранд, аз бун канда ша-

вад. Ё онҳоро бо сардукҳо чандоне бика-шанд, ки беҳҳояшон бидавад ва сипас бо ягон тезинае аз бун кофта бигиранд. Баъд аз буридан бар вай равғани гов барниҳанд. Ин-чунин, ҳар боре, ки бад-он доруи тез бирасад ва ба дард ояд, доруи тезро гирифта, бар вай равғани гов биниҳанд, андаке бад-ин ҳол би-гузоранд ва сипас ин корро дубора то пурра рехтани озах аз нав такрор кунавд. Гоҳе онро бад-ин гуна бикананд, ки бо оҳани нозу-ки ковандае чизҳои гирдогирди онро чудо созанд ва баъд бар вай ягон доруи тез бор кунанд. Мо буридани онро бо покӣ санҷи-даем, яъне ҳар қадар ки битавонӣ, баробари риоя намудани сатҳи пӯст онро амиқтар [бибур] ва сипас он маҳалро бо собун, муш-ки замин ва гул молиш бвдех, то ҳар чи аз хун-рехтанист, бирезад, сипас баста гардида ва баъд аз он ҳар чи ки боқӣ мондааст, бифтад.

Фасли ҳафтваҳум: андар баёни шохҳо

Инҳо фузуниҳои фишурдаи досмонан-деанд, ки бар бандгоҳҳои дасту пой аз шид-дати кор падида оянд. Илоҳи онҳо чунин аст: баҳши досмонанди онҳоро, ки бедард аст,

бибурранд ва сипас аз барои боқимондаи онҳо аз миёни доруҳои озаҳҳо доруҳои бисёр тезро ба кор бибаранд, то бирезанд. Сипас, баъди ин кор равгани зард ба кор баранд.

Фасли хаждахум: андар баёни кафидагиҳое, ки бар пуст, лабон, андомҳои атрофӣ ва ҳама ҷои пӯсти тан падида оянд

Мо мегуем: Бидон, ки сабаби ҳамаи кафидагиҳо хушкидани пӯст ба ҳаддест, ки бикафад. Ин гуна хушкӣ ё ба [бад]мизочии сода ва ё ба бади хилтҳое вобаста аст, ки аз худ моддаи тези хушконанда бифирис-танд ва ё ба гармои хушксозанда, ё ба боди намиро кашанда ва ё ба сардии афсурдаю зичсозанда вобаста бувад, чунон ки замини хушк ва ба сабаби бод ва ё гармо хушкида ва [инчунин] замини саҳт яхбастаро ҳамин гуна кафидан ориз бигардад. Гоҳе ин ба сабаби обҳои қабзкунанда ва он обҳои ба амал ояд, ки дорои қувваи замҷ ва монанди он буда, бо онҳо шустушӯӣ кунанд. Зидди инҳо обҳои гӯгирднок ва мумиёдор мебошанд. Мо андар ин бобат фарқд миёни оби Ҳамадон ва атрофи он ва оби Шопурхостро саҳт санҷидаем.

Фасли нӯздаҳум: андар илоҳи кафидагиҳо батавриҳамагонӣ

Агар хилти бад ҷой дошта бошад, бояд онро истифроғ намуд ва агар [бад]мизочии хушк ҷой дошта бошад, бояд онро бигардонид. Равағанҳо ва хусусан ҳар рӯз яку ним укия равағани кунҷиди муқашшарро бо афшураи ангур ва ё якчанд рӯз пай дар пай оби мавизи ширини таркардаро биошоманд. Ҳамчунин ҷӯшонидаи хар-^чангҳои рӯдиро бо об ва шакар [бихӯранд] ва мудом равағанмоӣ кунанд. Агар [кафидагӣ] аз сармо бошад, аз барои он

ақокиё, инчунин ҷӯшонидаи шалғам, [худи] шалғам ва барги ҷугундар, ҷӯшонидаи он ва хусусан мумравғанҳои аз инҳо ва аз пишҳои маъруф, мағзи устухон, зифти тар ва қатрон сохта судманданд. Агар аз гармо бошад, бо мумравғанҳои сарди таре [муолаҷа кунанд], ки онҳоро бо афшураҳои сарди тар шикаста бошанд, ғизоро ба ислоҳ оваранд ва бо оби нимгарм гармоба карданро ба кор баранд.

361

(296) Фасли бистум: андар баёни кафидагиҳои лаб

Сабаби кафидагиҳои лаб хушкӣ буда, он ё ба иллати бод, ки пӯстро фишурда, хушк кунад ва рутубати онро биканад, ё ба иллати сардӣ, ё ба иллати гармӣ ва ё ба иллати мизочи хушк ба амал ояд, чунон ки инро донистӣ. Пешгирӣ кардани он бад-ин гуна бувад, ки пеш аз дучор шудан ба сабаби падидаварандаи он мумравғанҳо, пишҳо, мағзи устухон ва равағани гул бо зуфои тар тило кунанд. Ин доруҳо кафидагиҳои ба амал омадаро низ бибаранд. Ё бар [лаб] пӯстҳои тунукеро аз қабилӣ пӯсти хояи мурғ,

пусти най, пусти сир ва пиёз бичаспонанд.

Аммо аз барои бартараф кардани кафидагии падидомададоруи зерин хуб аст: дурди бирён ва сақизи хинҷакро гирифта, бо ягон пихе мисли пихи мурғ ва ғоз ва бо ангубин биомезанд. Ё мозуи норасиди мисли гард сударо ба тариқи маъҷун бо самғи хинҷак бар оташ гудохта, бакор бибаранд. Гуфтаанд, ки пеш аз хоб равған кардани ноғ ва андар гӯш хастани пунбаи андар равған оғушта сахт судманд аст.

Фасли бисту якум: андар баёникафидагиҳои пой

Кафидагиҳои пой гоҳе ба сабаби бухорҳои бад ва гоҳе ба сабаби хушкию дуруштии пӯст ба амал оянд. Умуман, ба сабаби онҳо бошад, ки суде бирасад, зеро аз ин роҳ [бухорҳои бад] ба таҳдил бираванд.

Фасли бисту дуввум: андарилоҷ

Агар имконият бошад, онҳоро аз тариқи пайвасга андар оби гарм гирифтани пой ва бо равғанҳову пихҳо, хусусан бо пихи буз ва гов ва бо мағзи устухони андаке бо мум қавомдода равғанмоли кардан бартараф кунанд. Хусусан равғани беданҷир ва равғани почай [гӯсфанд] низ ҳамчунин бувад ва равғани чинӣ бағоят хуб аст. Раवғане, ки ба ҳангоми бар оташ доштани дунба бича-кад, низ сахт хуб аст. Ҳино хусусан ба тариқи маъҷун бо чӯшонидаи испанд хуб аст ва шираи ангур ҳам хуб бувад. Чун бо инҳо муолаҷа кунанд, суде набахшад ва ба пур кардани кафидагиҳо бо доруҳои часпонанда эҳтиёҷ биафтад, -чунон ки гоҳе баъд аз гармоба кардан ва андар оби гарм ниҳодани пойҳо ҳамин гуна муолаҷаро ба кор биба-ранд, -андар ин ҳол бояд андар [кафида-гиҳо] касирое биафкананд, ки аз тариқи кӯфтани совидан онро мисли гард сохта бошанд. Ин доруи шигифтовар аст. Инчу-нин: мум, равғани кунҷид, сақизи хинҷак ва майъаи равонро гирифта, ба ҳам ҷамъ созанд ва андар [кафидагӣ] биниҳанд. Ин [таъсири] ачибе бахшад. Низ, қатрон бо кунҷиди кӯфта сахт ачиб аст. Кундури бо равғанҳо ва пихдо совида сахт суд дорад. Тило кардани харчанги сӯхта, ки бо равғани зай-тун совида бошанд, низ ҳамчунин буда, аз барои кафидагиҳои даст судбахштару зудтаъсир аст.

Ё дилаи пиёзи унсулро гирифта, андар равғани зайтун бичӯшонанд ва андар он сақизи хинҷак гудохта, сипас бар кафида-гиҳо биниҳанд. Сақизи хинҷак ба танҳои бо равғани зайтун низ бағоят хуб аст. Инчунин як хамирест, ки онро аз орди беданҷири бо каме об совида омода созанд ва бар попшаи пой бичаспонанд. Кунҷораи худӣ беданҷир аз барои [кафвдагии] деринаи решшуда хуб аст. Ё аз мурдосанг, мум, равғани зайтун ва ангубин ба андозаи баробар гирифта, аз он-ҳо як чизи қавомноке бисозанд. Ё харчанги рӯдиро бо равғани кунҷид бичӯшонанд. Инчунин, дурди равғани зайтун, пихи ғоз ва сақизи хинҷакро гирифта, [ба кор баранд].

Як илоҷи хубе, ки аз мост: касироро гирифта, мисли гард бисованд ва сипас ба андозаи ними вазни он беҳи баспоя, се чанди [касиро] аз ҳар кадоми кахрабо ва кундури совида ва ду чанди [касиро] сақизи хинҷак гарифта, ҳамаро бо равғани беданҷир чамъ созанд ва ба кор баранд. Мо мегӯем: ҳар ки пошнаи пойро ҳар шаб бе фосила равған кунад, аз [кафидан] андар амон бошад.

362

Фасли бисту севвум: андарбаёни кафидагиҳои даст

Инро бо илоҷҳои сабуки кафидагиҳои пой дармон кунанд.

Фасли бисту чаҳорум: андар баёни кафидагиҳои миёни ангуштон

Инҳоро бо ҳамон илоҷҳо муолаҷа онҳоро бо беҳибаспояимислигардсовида кунанд, вале чизи бад-инҳо хос ин аст, ки зимодкунанд.

Фасли бисту панҷум: андарбаёни реш шудани нишастгоҳ

Гоҳе нишастгоҳро ва хусусан нишаст-гоҳи беморонро чунин ориз бигардад, ки ба сабаби бисёр бар пушт хобидан нахуст сурх шуда, сипас бикафад ва ё реш шавад. Бинобар ин ҳар гоҳ ки он ба сурх шудан оғоз кунад, боад бар пушт хобиданро тарк кунанд ва доруҳои пасгардонандаи [моддаро] ба кор бибаранд. Аммо барои беморон фаршero ба кор баранд, ки масалан аз баргҳои аз шохаҳо ҷудокардаи бед, ё аз говарс ва ё аз пар сохта бошанд. Ҳамаи инҳоро андар карбоси нарм ва ё ягон чизи шабеҳи карбос оғанда созанд. Агар реш шавад, марҳами сафеда [ба кор баранд].

(297)Фасли бисту шашум: андар баёни буи бади пуст, зери бағалу буни рон, пешоб ва бироз

Буй ба сабаби гандидани хилт ва ё арақ табаҳ шавад ва гоҳе [омилҳои зерин] бад-он ёварӣ кунанд: ҳаракатҳои, ки хилтҳоро ба ташвиш оваранд; ғусл накардан аз ҷанобат ва ҳайз ва ба таъхир монандани он; ва хурдани масалан ҳулба ва он чизҳои, ки хосияти моддаҳои тезро ба зоҳири тан рондан доранд. Оид ба бадбӯии даҳон бошад, гуфта омад.

Фасли бисту ҳафтум: андар илоҷи табоҳии бӯи пӯст ба таври ҳамагонӣ

Хилтро бо истифроғ ва мизочро бо табдил додан ба ислоҳ оваранд, чизҳои бихӯранд, ки ҳам ба кайфият ва ҳам ба каммийят хуб гуворида шаванд ва андар гармоба ва гайри он [танро] покиза кунанд. Бар ношито чизе бихӯранд, ки хусусияти хушбӯи кардани арақро дорад. Мисоли ин салиха ва кабобаи хурддона ва инчунин карафс, кангар, морчӯба ва ҳар гуна чизе мебошад, ки тозонандаи пешоб ва аз уфунат поксозандаи хун бувад. Лекин бархе аз инҳо, масалан морчӯба, пешобро бадбӯӣ кунад. Яке аз табдирҳои андар ин бобат судбахш ин аст, ки оби зардолуи хушбӯӣ таркарда биошоманд ва [хӯрдани] худи зардолу низ ҳамчунин бувад. Бар тан масалан [доруҳои]

зеринро тило кунанд: оби мурд; обе, ки андар он замчи яманӣ ғудохта

бошанд; майсавсан; ва ҷӯшонидаи сисанбар, пудинаи бўстонӣ, пудина, марзангӯш, барги себ ва барги бед. Ҳамчунин, [бар тан чизҳои зерин] бимоланд: мурди суда; хусусан сандал; мушки замин; шукуфаи изхир; наӣ бўё; сарв; хусусан гул; марзангӯш; шоҳисфарам; ушна; барг ва пӯсти турунҷ; барги себ; ва барги савсан, ки андар ин бобат саҳт судманд асг. Қурси гул бо шакар низ ҳамчунин бувад. [150] Низ, аз ҷумлаи чизҳои, ки масомҳоро баста, арақро боз доранд, мурдосанг, тӯтиё, хокистари барги савсан, замҷ ва монанди инҳо ва инчунин мурр, сабр, рағани мурд ва рағани гул ба шумор бираванд.

Фасли бисту ҳаштум: андарганди бағал ва илоҷи он

Гуруҳе аз мардумон чунин тасдиқ кунанд, ки гӯё бўи бади бағал боқимондаи осори ма-ниест, ки ин одам аз он офарида шудааст ва он асарҳо андар ноҳияҳои бағал воқеъ шу-

да, аз тариқи масомҳои пуст берун оянд. Ин ақида на аз қабили чизҳои, ки бад-онҳо бо-истӣ бовар кард. Агар ин [бадбӯиро] ба бухо-ри моддае, ки андар инсон ба манӣ таб-

363

аз он масалан сабуса, хушкранда (гармоб) ва монанди инҳо падида оянд ва баъд аз он моддае биистад, ки аз ҳама амиқтар банд бигардад. Ин модда агар саҳт бад бошад, мисли «бемории рӯбоҳ» ва монанди он ва парюну саъфа ба амал оварад, вале агар камтар бад буда, дорои қувваи рим шудан набошад ва на низ гандагии бағоят ва зудоянда ба сӯяш зуд нашитобад ва агар модда аз барои пазируфтани зиндагӣ созгор бошад, бахшандаи зиндагӣ бар он зиндагӣ бидамад ва бинобар он шупушҳо падида омада, бичунбанд ва ба берун бароянд. Бошад, ки аз ин [модда] якбора шупушҳои бисёре ба амал оянд. Гоҳе барои зодани шупуш гизоҳои хубкимуси тунук ва ба сӯи зоҳири тан ҳаракаткунандае чун анҷир

ёвари кунанд ва аз барои он ҳаракатҳои кӯмак бирасонанд, ки он [гизоҳоро] ба ҳаракат оваранд ва хусусан бухори мании бороваранда бо онҳо ҳамроҳӣ кунанд. Мисли ин [ҳаракатҳо] ҷимӯ мебошад. Гоҳе аз барои [падида омадани шупуш] тарк кардани тозагӣ, ғусл ва истеъмоли чизҳои ёварӣ кунанд, ки масомҳои пӯстро бикушоянд ва моддаҳои андар он бандгардидаро ба таҳлил оваранд ва ё барои насиме роҳ кушоянд, ки боздорандаи дигаргунии уфунатӣ ва шабеҳи уфунатӣ бувад. Гоҳе шупушҳо ба дараҷае голиб оянд, ки хуни худованди онҳо кам шавад, рангаш зард бигардад, иштиҳояш биафтад, танаш лоғар шавад ва қувваташ ба таҳлил биравад.

Фасли сиву дуввум: андар илоҷ

Барои муолаҷаи шупушҳои бисёр тавал-лудшаванда ва наслашон қатъ намешудагӣ нахуст эҳтиёҷ бад-он аст, ки танро хусусан аз тариқи рағ боз кардан пок кунанд, тадбири [ғизоиро] ислоҳ созанд ва [хӯрдани] он чизҳои

тарк кунанд, ки моддаҳоро ба сӯи берун равона кунанд ва аз ҷумлаи он чизҳое бошанд, ки мо ёд кардем. Сипас, доруҳои аз берун гузоштаниро ба кор биба-ранд. Чунин [одамро] пайваста гармоба кардан ва покиза доштани тан судманд аст ва агар он мудом нахуст бо оби хуш ва сипас бо оби шӯр шустушӯӣ кунад, аз ҳама беҳтар хоҳад буд. Бояд ҳамеша ҷомаҳоро иваз кунад ва ҳариру катон бипӯшад.

Гоҳе чун доруҳоеро аз қабилӣ сир бо ҷӯшонидаи пудинаи кӯҳӣ биошоманд, шупушҳоро бикушад. Аммо доруҳои аз берун гузоштани бошанд, бояд онҳо хушк-созанда, ҳалкунанда ва ба сӯи берун кашанда бувад, вале агар ҳол бештар хатарнок бошад, эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки бо онҳо қувваҳои заҳрӣ биомезанд. Аз ҷумлаи доруҳои аз берун гузоштани инҳост: тутум бо равғани зайтун; низ туруша ва баргу пояи он; замҷ бо равғани зайтун; барги озодцарахт²⁸⁶; ё барги анор; ё барги ҳанзал; ё барги мурд; ё барги сарв; ё барги катон; ё наи бӯё; дорчинӣ; равғани хасакдона, ки судманд буда, [падид омадани шупушро] пешгирӣ кунад; равғани турб, ки таъсири аҷиб дорад; пӯсти (299) салиха; ҳар ду намуди зарованд; оқирқарҳо; беҳи хитмӣ; сисанбар; гесугуна; анисун; мушктаро-машир; тухми газна; бўмодарон; ва қар-дамоно.

Се дирам шиёфи момисо, ним дирам қуст, як дирам бура ва як чанди ҳамагон нашостаро гирифта, оҳақ бизананд ва тило кунанд.

Аз ҷумлаи таншӯяҳо ҷӯшонидаи боқи-лии мисрӣ, ки хубу қавист, ҷӯшонидаи чугундар²⁸⁷, ҷӯшонидаи газ, ҷӯшонидаи пудинаи кӯҳӣ, ҷӯшонидаи барги сарв ва барги санавбар ба шумор бираванд. Агар андар таркиби таншӯяҳо заҳрҳо бидароянд, хуб хоҳад буд. Аз бахурҳо кундушаву мавизак, ё зирних, ё хусусан сукк ва ё гӯгирдро бахур кунанд.

Яке аз доруҳои қавӣ чунин аст: мавизак, зирнихи сурх ва бураро гирифта, ҳамаро бо сирко ва равғани зайтун бисованд ва бо он сарро тило кунанд. Ё харбақи сафед ва бура, ё барги харзаҳра бо равғани зайтун ва ё барги ҳанзалро [ба кор баранд]. Ё хардалу кундушаро ба шакли совида бигиранд, бар онҳо андаке сирко бирезанд ва баъд аз он андар онҳо ба тариқи совидан симобро бикушанд, ин доруи қавие хоҳад буд. Низ доруе ҳамчунин бошад, ки аз гӯгирд, зирних, зарованд, хокистари булут, қуст ва мурр бисозанд. Ё кундуша, зирнихи сурх, заро-ванди дароз, қатрон ва аз заҳраи гов ба андозае бигиранд, ки бо он доруҳоро сириш-тан битавон. Ин тилои қавие хоҳад буд.

Ҳамчунин, қатрон, ҷентӣно, зирних ва

365

равғани савсан ва ё мавизак, барги харзаҳра ва замҷи яманиро бигиранд. Инчунин, андар гармоба баъд аз оҳақ [доруи зеринро] тило кунанд: як бахш шиёфи момисо, ним бахш бура, як бахш қуст ва як чанди ҳамагон нашостаро бо сирко сиришта, баъд аз оҳақ

ба кор бурдан тило кунанд. Ба кор бурдани ин доруҳо [151] баъд аз бахур

кардан масалан бо кундуша ва мавизак ва хусусан хангоме беҳтар бувад, ки агар нахуст таншӯяҳоеро аз қабилӣ чизҳои мо ёдкарда ба кор бурда бошанд.

366

онро нописандида мадор, зеро зиндаги андар тарист, вале баробари он боистӣ эҳтиёт кард ва агарчи ягон офате падид наомада бошад ҳам, аз роҳи ифрот рӯй

бигардонд, зеро чунон ки андар ҷои худ гуфта ояд, офати он ногаҳон ва якбора рӯй диҳад. Ҳар гоҳ бадан ва ҳаво бихушканд, лоғарӣ баамалояд.

Фасли дуввум: андар илоҷ

Бояд бидид, ки кадом аз сабабҳои лоғари, ки мо ёд кардем, ҷой дорад ва онро муолаҷа намуда, бартараф кард. Масалан, агар ғизо хуни ситабри қавӣ намезоида бошад, гизое бидиҳавд, ки чунин [хун] бизояд, вале набояд ба ғизое кифоят кард, ки танҳо хуни сутуда бизояд, зеро бошад, ки он хуни тунуки ҳалшаванда бизояд. Агар қувваи кашанда андар андомҳо ланҷ бошад, онро ба ҷунбиш оварда, қавӣ бисозанд. Ба бадмизоҷӣ бингар ва агар ҷой дошта бошад, онро дигаргуӣ бигардон. Молиш додан баробари аз хоб хестан, яке аз василаҳои, ки қувваи кашандаро ҳушёр кунад. Гоҳе чунин эҳтиёт биафтад, ки агар ду тараф аз ҳам фарқ кунанд, гизоро аз як тараф боз доранд ва ба тарафи лоғар равона кунанд. Масалан, агар як даст л оғар ва дасти дигар фарбеҳ бошад, Бояд дасти фарбеҳро аз фӯрӯсӯ оғоз карда, ба таври начандон саҳту дардовар, балки ба андозае саҳт бибавданд, ки танҳо тангӣ оварад ва ғизоро гузаштан намонад. Ин [ғизо] ба маҳалли тақсимшавӣ баргашта, аз он ҷо ба сӯи дигар бад-ин гуна кашида шавад, ки қувваи кашандаро аз тариқи молиши ғайрихушкӣоваранда додан хусусан бо равгани гармкардаи зайтун ва авдаке мум ҳушёр созанд. Ҳар бор, ки андом битафсад, [молишро] тарк кунанд ва ҷун ором шуд, боз аз сар бигиранд.

Агар гузаргоҳҳо баста бошанд, онҳоро бикушоянд ва агар тан саҳт афсурда буда, бад-он сабаб масомҳо баста бошанд ва агар сардӣ онро афсурда бошад, аз тариқи тари-физоию гармиоварӣ намудан бо ҳӯрданиҳои гармкунанда ва ҳаракатҳои баданиву нафсонӣ ва агар гармӣ онро афсурда бошад, аз тариқи сардиоварию тарифизоӣ [танро] ковок кунанд. Беҳтарин тариқаи гарм кардани андоме, ки ба иллати сардӣ фарбеҳипазир нест, он бошад, ки [андомро] нахуст молиш диҳанд ва сипас бар вай чизҳои сурхиоваранда биниҳанд.

Агар сабаби лоғарӣ испурҷ бошад, испурҷро муолаҷа кунанд ва агар сабаби он кирмҳо бошад, онҳоро кушта, берун кунанд.

Ҳар як аз инҳоро бо он чизҳои [муолаҷа кунанд], ки андар боби ҳудашон ёд шудаанд. [Беморро] бо нозу неъмат таъмин кунанд, бистарашро нарма созанд, андар соя бини-шонандаш, ҳушҳолаш доранд, ҳушбӯӣ бизананд ва [ошомиданиҳои] сардаш биди-ҳанд. Ҳамаи инҳо қувваи табииро саҳт

неруманд бигардонанд ва андар ғизо тасар-руф намудан ва фазлахоро рондани он беҳ шавад. Ин модари сабабҳои фарбеҳист.

Аз ҷумлаи тадбирҳои фарбеҳсозанда ин аст, ки агар [бемор] гуворида битавонад, ба ӯ шароби ситабр ва таомҳои хубкимуси қавии устуворе бидиҳанд, ки мисолашон инҳост: ҳарисаҳо; гӯдобҳо; ширбиринҷ; гӯштбирён, ки андар он қувваи гӯшт банд буда, бад-ин сабаб гӯшти саҳт бизоҷад, вале гӯшти обпаз бошад, гӯшти ковоки дамида ва ғайри устувор ба амал оварад; гӯшти мурғобӣ фарбеҳкунанда аст; гӯшти мурғ ҳамчунин бувад; гӯшти кабк бағоятхуб аст; ва мағзҳо бо шакар низ ҳамчунинанд.

Баъд аз таом гармоба кардан ғизоро ба шиддат ба сӯи тан бикашад ва фарбеҳкунанда бувад, лекин худованди он хусусан агар таомаш чун таоми касони хоҳони фар-беҳӣ бошад, ба суддае гирифтор ояд, ки андар ҷигар рӯй диҳад. Бад-ин сабаб андар касоне, ки чунин кор кардан бихоҳанд, аксар вақт санг падида ояд ва аз ҳама бештар ин гуна судда ва санг андар касоне ба амал оянд, ки рағҳояшон ба офариниш танг бувад ва на ҳар касе [ба офариниш] чунин аст. Ҳар гоҳ ин гуна одамон андар бари рост гароние ба ҳис дарёбанд, ба эшон бояд дору-ҳои маъруфиро бидод, ки суддаҳои ҷигар бикӯшоянд ва пеш аз таом кабар бо сирко ва ангубин ва сикангубини бузурӣ бишомонанд, то гаронӣ биравад.

Беҳтарин гармоба онест, ки баъд аз гуво-риши нахустин ва фурӯд омадани таом бикунанд, вале хӯрдани таом билофосила баъди берун омадан аз гармоба яке аз сабабҳои фарбеҳист. Гармоба аз барои бисёр касон ва хусусан аз барои онҳое, ки ба ҳоле шабеҳи пажмурдагиянд, ачаб фарбеҳ-
368

кунандаи хубест! Бояд гармоба кардан ба аввали гувориш, яъне ҳангоме иттифоқ биафтад, кп шзо ба ҷуз бархе чизҳои муайян дигар ҳама аз меъда фурӯд омада бошад. Аз барои касони гарммизоҷ дӯғе [хуб аст], ки аз мости туруш нашуда сохта бошанд.

Яке аз ҳнлаҳои фарбеҳ сохтан, чунон ки аз ин пеш ёд кардем, ин аст, ки хунро андар андом аз тариқи бастанӣ андоми муқобили андар ҷониби дигар буда банд бисозанд. (301) Агар андом фарбеҳ бошад ва ё агар нахоҳанд, ки фарбеҳ бигардад, онро аз бун, аз он ҷое бо бандина бибанданд. ки аз он сӯ ба вай ғизо бирасад. Масалан, агар соғд лоғар ва каф тандуруст бошад. ба наздики хурдаи даст бибанданд. Ё агар бозу лоғар ва соғд солим бошад, ба наздики оринҷ аз барсӯи соғд бибанданд.

Бархе аз тадбирҳои фарбеҳкунанда онест, ки ба варзиш алоқаманд бувад ва ин иборат аз ҳар гуна варзиши нарми оҳдста буда, ҳамаи онро ба таври мӯътадил ва баъд аз молидани тези андаке дурушт ва андар саҳтнӯ нармӣ мӯътадил иҷро кунанд. Хусусан молнше [хубаст], ки баробари [аз хоб] бедор шудан ва то ба ҳадди сурх шудани пӯст молида шавад. Баъд аз он ба нӯтидол варзиш кунанд, ба муддати кӯтоҳ гармоба кунанд, сипас танро пок сохта,

молиши хушк бидиханд ва баъди он олуданиҳои фарбеҳкунандаро ба кор ::;5аранд.

Табднли ҳавову об яке аз тадбирҳоест, ки бояд риоя шавад ва бошад, ки лоғарӣ ба сабаби онҳо падид омада бошад.

Аз чумлаи чизҳои фарбеҳкунанда дору-ҳои олуданиест, ки онҳоро баъд аз ҳаракат додани андомҳо ва сурх гардонидани онҳо ба кор бибаранд. Мисоли ин зифти танҳост, ки ё саҳт равон бошад ва ё онро андар равған ба кадри равон шудан ҳангоми молидан ғудохта бошанд. Ғоҳе онро танҳо бар пӯст-л: рае ниҳода, бад-ин гуна ба кор бибаранд, ;•::; 5а оташ бидоранд, то ғудохта бигардад, С1:~а: спчаспонанд ва ҳар ғоҳ ки зифт саҳт шуд. [пӯсшораро] бигиранд. Зифтғизоро ба сӯи акдом қапшда. андар он ҷой банд созад за агар [Г.сгарП] ба сабаби заъфи қувватва е баста шудани масомҳои пӯст бошад, к>ъвай кашандаро хушёр кунад ва сардири бибарад. Вай [ба ғизо] часпакию саҳтӣ бахшад. масомҳоро бар рӯи он бибандад ва

[ғизо] то ҳангоми ба як баҳши андом табдил ёфтани андар он ҷой боқӣ монда, ҳал нашлавад. Инро ба тобистон андар рӯзе, ки ба кор бибаранд, як бор ва андар зимистон [152] ду бор бояд ба кор бурд. Ба ҳангоми аз андом гирифтани мондани он бингаранд, ки оё зуд сурхию дамидагӣ бахшад ва ё дер, Агар чунин корҳоро зуд ба амал оварад, андар ниҳодани он бар андом чандон муболага накунад, балки зуд бикананд. Гузашта аз ин ғоҳе кандани он ба ҳоле кифоят бошад, ки чун гарм ниҳоданд, сард бигардад. Ғоҳе агар пеш аз зифт молиши тез, дурушт ва саҳт ба кор бурда, сипас зифтро тило кунанд, судманд бувад. Ё бо ҷӯбчаи наи ростии беги-реҳ ва хусусан равғанкарда якчанд бор то сурх шудани дамидани [андом] бизананд ва сипас бас кунанд, зеро биеёр молиш додани задани боиси таҳлил бигардад. Баъд аз он зифтро ба таври мӯътадил бар оташ гарм карда, бичаспонанд ва ҳар ғоҳ ки афсурдаю сард шуд, якбора онро рабуда бикананд. Аз ҳама беҳтар он аст, ки пеш аз зифт бар андом оби моил ба тафсонӣ ва каме сӯзонро бирезанд ва сипас зифт бичаспонанд.

Обҳои ғирдӣ ва мӯи ғинизғизоро ба зоҳири тан бикашанд. Ҷолинус ғуфтааст: «Ман ғуломғурӯшери дидам, ки бо ҳамин гуна тадбир ғуломи лоғарро фарбеҳ мекард ва ба рӯзгори андаке бузургдунбаву фарбеҳсурин мешуд»,

Ҳар кӣ зифт навишандад, ба ҷои он яке аз равғанҳои судҷаовари каме ҳароратнокро ба кор барад. Агар бар рехтани оби сард бар тамоми тан ва ё бар андом таҳаммул дошта бошад, бояд чунин кунад ва беҳтарин вақт аз барои ин кор ҳангомест, ки доруи олудани андар ғизои кашидашаванда таъсир карда, қувват қариб онро ба хун табдил дода бошад.

Набояд аз муолаҷае ғурезон буд, ки дер давом кунаду суд набахшад, балки бояд пайваста бо пора молиш диҳанд, оби гарм бирезанд ва сипас бо даст молиш дода, баъд аз он зифт бичаспонанд. Ғоҳе эҳтиёҷ бад-он биафтад, ки

хунро аз ғайри молидан, балки бо ёрии доруҳои сурхкунанда бикашанд. Мисоли инҳо оқирқарҳо ва гӯгирд ва ё софсиёст.

Аз миёни андомҳо бархе мумкин аст аз барои фарбеҳ шудан беш аз миқдори ҳамешагӣ ба гизо эҳтиёҷ дошта бошанд,

369

зеро гизо андар онҳо беш аз миқдори одати ҳал шавад ва хосса молиш онро ба таҳлил бибарад, ҳол он ки фарбеҳиро эҳтиёҷ бад-он бувад, ки ғизои зиёдатӣ боқӣ бимонад.

Акнун доруҳои хӯрданӣ ва ҳукнаҳоро баршумарем. Ба ҳангоми истеъмоли доруҳои хӯрданӣ ғараз аз қувваҳои онҳо ин аст, ки ғизоро бигуворанд, бо қувваи нигоҳ-дорӣ онро андар меъда ва рӯдаҳо андаке нигоҳдоранд ва сипас аз тариқи рағҳо ба сӯи ҷигар бигузаронанд. Доруҳои пешоб-тозонандаи мӯътадил, хусусан агар онҳоро бо таом ва муддате баъд аз таом бихӯранд, чунин кор кунанд. Сипас, эҳтиёҷ бад-он бошад, ки ғизо андар андом афсурда гардо-нида шавад ва чунин корро доруҳои сарди-оварандаю карахткунандае аз қабилӣ бағ ва монанди он ба амал оваранд. Хосият бузургтарини қувваҳост.

Аз ҷумла [як дору] барои касони мӯътадил: бодом, фундуки сафедкарда, сақиз-дона, писга, шахдона ва чилғӯзаро гирифта, бо ангубин биомезанд ва фундуқҳои як ҷавзагӣ созад. Ҳар рӯзе аз панҷ то даҳ ҷавза аз онро истеъмол намуда, аз болояш шароб бишоманд. Ин танро фарбеҳ кунад, рангро беҳ созад ва боҳро қувват бахшад.

Инчунин: як маккук орди (302) сафед ва панҷ уқия анзарутро гирифта, ҳар ду то сerratған шудан андар равғани гов биолоянд ва аз он курсҳо сохта, пагоҳу бегоҳ бихӯранд. Ё аз бодом, фундуки сафедкарда, сақиздона, кунҷид ва хашхош ба қадри баробар, аз касило ним бахш ва аз пониз якчанди хамагон гирифта, ҳар пагоҳӣ ва ҳангоми хуфтан то бист дирам ба тариқи кӯфта бихӯранд.

[Як дору] аз Ал-Киндӣ: чаҳоряк кайлча аз [донаи] сергӯшти сафедкардаи беданҷир гирифта, нарм бисованд, бар вай ду ратл шири навдӯшида бирезанд, бо миқдори ҳар чи бештари орд хуб бисириштанд, аз он курсҳои парзадаи яку ним уқиягӣ сохта, [ҳамчун нон] бипазанд ва хушк кунанд. Ҳар рӯз ду курсро кӯфта, бихӯранд.

Як тадбири хуб аз барои логарие, ки ба сабаби [хӯрдани] гил, суддаҳои ноҳияҳои ҷигар ва зардоби шикам (суфор) падид ояд: мавизи хубро бигиранд ва чаҳор баробари вазни он бар вай об рехта, то ним шудани [об] бичӯшонанд. Сипас, ба ҳар як қазиз мавиз ду ратл рими оҳан, як каф нонхох, як

каф шакар ва як каф саътар афкананд. Ҳар гоҳ ин [маҷмӯъ] ду-се рӯз дамида, бичӯшад, биполанд ва бар ноширо миқдори як ратли онро ошомида, баъди се

соат бо комай кабар ва гандано нон бихӯранд, аз болои он ба қадри як ратл набизи қавӣ бишоманд ва сипас чун ҳафт соат бигузарад, гӯшти фар-бех бихӯранд ва аз болои он се ратл набизи ситабр бишоманд. Ин [тадбир] андар касони қавимизоч таъсири шигифтоваре бирасонад ва рангро хуб кунад.

Ё аз ҳар кадоми самғи гаван²⁸⁸, тухми хашхош, гавзгандум, баҳман, кабар, қаҳ-рабо, зурунбод ва муғос севу ним дирамӣ гирифта, бикӯбанд, авдар равгани гов бирён кунанд ва аз болояш ду ман писти гандум биафкананд. Сипас, ҳар рӯзе то ду дирам аз ин маҷмӯъ гирифта, бо шир, равгани зард ва шакар ошом бипазанд ва онро дам кашида, баъдаш ба таври сабук гармоба кунанд.

Ё панҷоҳ дирам муғос, бист дирам ҳарбақ, чиҳил дирам самғи гаван ва сик ди-рам зурунбодро гирифта, бибезанд ва боз ба андозаи сеяки ҳамагон нони сафед, сеяк бодоми сафедкарда ва инчунин сеяк шакари сулаймонӣ бигиранд. Ҳар рӯзе аз ин [маҷ-мӯъ] бист дирам гирифта, андар шири меш ва афшураи ангур, ки ҳар кадом як ратлӣ бошанд, биафкананд ва аз онҳо ошом сохта, дам кашанд.

Доруҳои фарбехкунандаи мӯътадили ба таври пароканда истеъмолшаванда аз инҳо иборатанд: мағзҳо ва кӯфтаҳо; гавзгандум; касило хусусан бо пист, зеро касило изофа ба он дамишоварии пистро бишиканад; канабдона, лекин он андар меъда дер бимо-над; зурунбод; ҳар ду намуди баҳман; ҳамаи он чизҳое, ки маниро ба чунбиш оваранд, аз қабилӣ балбус, говдона ва лӯбиё.

Яке аз доруҳои, ки ба равиши доруҳои хосиятнок бувад: кирми сиркоро²⁸⁹ гирифта, хушк кунанд, бикӯбанд ва миқдоре аз онро бо пист омехта, бишоманд.

Аз ҳамин қабил [доруҳо] аз барои касони гарммизоч. Як тадбири хуб аз барои гарммизочон чунин аст: аз дӯғи мости ширини на чандон баста ва на чандон ту-рушшуда, ки аз барои гузаротару сабуктар будан маскаи онро гирифта бошанд, ба қадри ним ратл гирифта, ба каси лоғар биди-ҳанд ва бад-ин ҳол се соат ўро бидоранд, то дӯғ андар тан нишинад ва сипас бори дигар

ҳамин қадар ба у дуғ ошомонида, ғизо хур-данро то ба шомгоҳӣ пас бигузоранд. Ба ў мурғчӯҷаҳои фарбех бихӯронанд ва агар таҳаммули ошомидани шароби тунуки сафед дошта бошад, низ чунин кунанд. Агар пеш аз ин як қадаҳ набизи тунуки соф ошо-мида, гармоба кунад ва сипас аз гармоба баромада, ғизои шомгоҳӣ бихӯрад, бехтар хоҳад буд.

[Як доруи] дигар: нахӯдро гирифта, як шабу як рӯз андар шири гов тар кунанд ва агар ширро нав карда, беш аз ин миқдор бипарваранд, низ равост. Сипас, аз гуриҷи шустаи сафед, аз тухми кӯфтаи хашхош ва аз гандуму чаве, ки ҳар ду ро далва карда бошанд, сик дирамӣ, аз нони сафеди хуш-

конида ва шакари сафед [низ] сих дирамӣ ва аз бодоми сафедкарда панҷоҳ дирам гирифта, ҳамаро якҷоя кунанд ва ҳар рӯзе аз он ба қадри сих дирам гирифта, бо шири навдӯшида, ё бо равғани [наботӣ] ва ё равғани гов бичӯшонанд ва биошоманд. Баъди ин ба гармоба кардан пардохта, андар обзан ба андозае нишинанд, ки (303) [хӯр_дағӣ] ҳал шавад.

Ё як ратл шири навдӯшида ва як ратл обро гирифта, то хушк шудани об нарма-нарма бичӯшонанд, сипас бар вай як уқия пониз, як уқия равғани гов ва равғани кун-чид афканда, бичӯшонанд ва дам кашанд.

Ё аз орди нахӯд, боқилӣ, чав ва гурич бахшҳои баробар, аз наски сафедкарда, хашхоши сафед ва моши сафедкарда ним бахшӣ, аз гандуми далида ва кунҷиди сафедкарда ним бахшӣ ва аз шакар ду бахш гирифта, бо шири гӯспанд ошом созанд ва пагоҳиҳо дам кашанд.

Ё бангро гирифта, андар об хуб бичӯшонанд ва обашро бисёр ба диққат полвада, сипас андар соя хушк кунанд. Баъд онро андар миёни ҳамир ниҳода, андар танӯри ғиштин бибанданд. Ҳар гоҳ ҳамир мисли хурмои нимрас сурх шавад, берунаш оранд ва бисованд. Баъд, ду мисқол аз онро андар як ратл сабӯсаи аз кунҷид ва хашхош сохта биафкананд ва пагоҳу бегоҳ се каф аз он бихӯранд.

Як доруи шигифтовар: бангро гирифта, баъд аз як шабу як рӯз андар об тар кардан бишӯянд, хушк кунанд, бо равғани гов ба қадри равғаннок шудан бисириштанд ва ба андозаи совида шудан бирёнаш кунанд.

Сипас бар вай чаҳор баробар бодоми муқашшар, як чанди он гавз ва ҳамин қадар шакар биафкананд ва ба ҳангоми хуфтан панҷ дирам аз онро бихӯранд.

Ин гуна [одамонро] кокана, ангури са-гак, коху, тут ва гӯшти кабк фарбех кунанд. Касони бағоят [153] лоғар ба илоҷҳои тари-физоявдае ниёзманданд, ки мо онҳоро андар боби диққ ва боби хушкии меъда ёд кардем. Бад-он ҷой бояд муроҷаат кард. Инчунин, ин гуна касон бояд ҳар чаҳор ва ё се рӯз як бор ба тариқаи маълум зифтмоли кунанд.

Аз ҷумла дорухое, ки барои сардмизочон хос аст. Як доруи қафакӣ (қамиҳа) аз барои эшон: аз ҳар кадоми харбақи сафед, ҳар ду намуди тутарӣ²⁹⁰ ва тухми хашхоши сафед ду дирамӣ, аз бура ва чилғӯза се [дирамӣ], аз канабдона чаҳор [дирам], аз суриҷон, тухми банг, оқирқарҳо, хуланҷон ва баҳмани сафед як дирамӣ, аз касшго панҷ дирам ва аз ган-думи сафед як маккук бигиранд. Гандумро андар шир то дам кардан тар кунанд ва сипас андар офтоб бихушконанд, бирён кунанд ва совида, пист созанд. Баъд, ҳамаро якҷоя кунанд ва бар онҳо даҳ кафлез равғани гов биафзоянд. Аз ин [маҷмӯъ] ҳар пагоҳӣ даҳ [дирам] ва бегоҳӣ [низ] даҳ дирам биошоманд ва аз болояш шир бихӯравд.

Як доруи дигари маъруф: аз сипандони сафед, орди нахӯд, орди боқилӣ ва нонхоҳ як бахшӣ, аз касило ду бахш ва аз зираи кирмонӣ ва мурч ним бахшӣ гарифта, бисо-ванд, бисириштанд ва андар танӯр баста, хушк кунанд ва бо ҳамин микдор аз нони сафеди хушконида биомезанд. Ҳар рӯз аз он бо шир ошом созанд ва ё андар оби шӯрбои мурғчӯҷаи фарбеҳ афканда, пеш аз таом хӯрдан дам кашанд.

Як шароб аз барои эшон: аз касило панҷ дирам гирифта, бар ду ратл аз шароби хуше, ки ҳеҷ турушӣ надошта бошад, биафкананд ва аз он бомдод, шомгоҳӣ ва хуфтан се қадах, яъне ҳар боре як қадахӣ биошоманд. Агар аз паси он пист бихӯранд, судбахш бошад. Лӯъбати барбарӣ бо пист аз барои чунин [касон] саҳт судманд аст, зеро он тобу тарӣ бахшад, лекин саҳт гарм бувад.

Аз ҷумла [тадбирҳои] худовандони хушкмизочӣ: эшонро бо илоҷҳои хеш, ки аз тарифизояндаҳои маълум иборатанд ва инчунин бо тадбири касони гирифтори диққ муолаҷа кунанд. Сипас барои касе, ки

371

хушкияшро гарми ба амал овардааст, тадбири касони гарммизоч ба кор баранд ва барои касе, ки хушкияш бо сардӣ ҳамроҳ аст, тадбири худовандони диққи пироноро биандешанд.

Аммо оид ба ҳуқнаҳо бояд гуфт, ки ҳар ҳуқнае, ки фарбеҳкунандаи гурда аст, [суд дорад]. Мисоли ин шири меш ва монавди он аст, ки хусусан андар онҳо ж микдор борзад ҳал карда бошанд. Бархе аз ҳуқнаҳо мурак-каб буда, мо онҳоро андар боби боҳ ёд кар-дем ва аз онҳо якеашонро андар ин ҷой ёд кунем: сари як меши фарбеҳро гирифта,

покиза кунанд, сипас хуб бикубанд ва бо он ним ратл дунба ва ду ратл шир биафзоянд. Аз ҳар кадоми гандум, гуринҷ ва нахӯди кӯфта чаҳоряк ратлӣ гирифта, нахуст ҳамаи онҳоро ҷамъ сохта, андар об пухта, нарм кунанд, биполанд ва сипас ҳам онҳо ва ҳам обашонро бар моддаҳои дигар рехта, ҳамаро барои дубора пухтан авдар танӯр биниҳанд, то ин ки сар низ нек нарм шавад. Баъд ҳамаи онро биполанд ва аз оби шӯрбои он се уқия, аз пих ду уқия, аз кӯфти бодом ва гавз як уқиягӣ гирифта, ба тариқи ҳуқна бирезанд ва бо ҳамин ҳол [беморро] бихобонанд.

(304)Фасли севвум: андар фарбеҳ сохтани ҳар як андом, масалан даст, ё пой, ё лаб, ё бини, ё пӯсти сари нара ва нара

Ин корро ба воситаи чизҳои хосси он андом тавон кард ва ин на аз тариқи хӯрданиву ошомиданӣ, ки ҳар ду аз барои тан умумиянд, балки аз тариқи кашидани ғизо ба сӯи он андом, банд сохтани ғизо андар он ҷой ва ба табиати [андом] табдил додани ғизо муяссар бигардад. Чунин корро, чунон ки донистӣ, бад-ин гуна ба амал оваранд, ки бо пораи дурушт ва бо доруҳои сурхсозанда ба дараҷаи сурх шудан молиш диҳанд, сипас молиши аз ин ҳам

кавитарро ба кор бурда, [бар андом] оби нимгарм бирезанд ва баъд аз он бо зифт тило кунанд. Бархеҳо девчаи баррӣ, яъне кирмҳои сурхеро, ки мисли зифт таъсирдоранд, барниҳанд. Чи гуна ба кор бурдани зифтро андар бобҳои гузашта донистӣ.

Андар ин кор метавонӣ аз [чунин тадбир] ёрӣ бигирӣ, ки моддаро аз тариқи бастанӣ роҳи он аз сӯи дигар ва ё аз маҳалли тақсимшавӣ ба сӯи дигар ба сӯи ин [андом] бигардонӣ ва ҳамаи инро пеш аз ин донистӣ. Ба бархе аз андомҳо, масалан ба лаб, бинӣ ва гӯш баъзе қорҳои бо оҳан анҷомёбанда хос аст, ки оид ба он андар дигар боб гуфта омад. Гуфтаанд, ки агар лабу бинӣ кӯтоҳ бошанд, бояд аз миёнҷо бишикофанд, пӯстро аз ду сӯ бикананд ва гӯшти андар миён сахтшударо бибурранд. Он гоҳ онҳо дароз шаванд ва кӯтоҳияшон биравад.

Фасли чаҳорум: андар баёни зиёнҳои фарбеҳии ба ифрот

Фарбеҳии ба ифрот бандест бар тан, ки онро аз ҳаракат қардан, бархостан ва маш-ғул шудан боз дорад ва рағқоро фишурда, чандоне танг созад, ки роҳи гардиши рӯҳ баста шуда ва бисёр бошад, ки [рӯҳ аз он] хомӯш бигардад. Ҳамчунин ба чунин қасон насими ҳаво нарасад ва бад-ин сабаб мизочи рӯҳашон табаҳ бигардад ва хатари онро доранд, ки андар эшон низ хун ба сӯи танг-ноҳо бизанад ва бошад, ки рағ ногаҳон ва ба таври ҳалокатоваранда бикафад. Андар ин гуна ҳолат ва ҳолати пеш аз ин ёдшуда чунин қасонро тангии нафас ва ҳафқон ориз бигарданд ва ин ҳолати эшонро бояд бо рағ задан пешгирӣ қард. Умуман, чунин одамон ба марғи ногаҳонӣ рӯбарӯянд ва умуман қасони бағоят фарбеҳ ва хусусан онҳоро, ки андар аввали умр фарбеҳ

шудаанд, марғ зуд фаро расад, зеро рағҳои эшон борики пахшшудаанд. Чунин қасон ҳамеша бо сакта, фалаҷ, ҳафқон, ба иллати рутубатнокӣ ва баднафасӣ бо дарунравӣ, беҳушшавӣ ва табҳои бад рӯбарӯ шаванд ва ба сабаби тангии гузаргоҳҳои рӯҳ, сахт сард будани мизоч, қасии хун ва бисёрии балғам бар гуруснагӣ ва бар ташнагӣ тоб овардан натавонанд.

Одаме ёфт намешавад, ки бағоят фарбеҳ бошаду мизочаш сард набошад ва бад-ин сабаб аст, ки ин гуна одамон бор наоваранд ва безурёту қамманӣ бошанд. Қанони фар-беҳ низ бор нагиранд ва агар бор бигиранд, биандозанд ва шаҳваташон низ натавон бувад.

Ҳамаи ин гуна одамонро ҳар гоҳ бо дору-ҳо муолаҷа кунанд, қариб аст, ки он доруҳо

372

андар рағҳои эшон нагузаранд ва то андом-ҳои дардманд рафта расида натавонанд. Эшон ҳар гоҳ бемор шаванд, зуд ҳис накунанд, зеро ҳиссашон натавон бувад. Рағ задани эшон душвор ва исҳол овардана-шон бимноқ аст, зеро бошад, ки хилтҳояшон ба чунбиш оянд ва ба иллати фишурдагии рағҳо

дубора ба сӯи онҳо гузаштан натавонанд ва гоҳе ин [беморро] ба ҳалокат бирасонад. Агар коре бикунанд, аз он беҳол шаванд, аз баҳри он ки ба иллати тангии ҷойгоҳ гармии модарзодии эшон заиф бувад. Чунон ки пеш аз ин ёд кардем, аз ҳама беҳтар фарбеҳии мӯътадил аст, хосса ба ҳангоми барной. Фарбеҳӣ агарчи ранҷовар ва заифсозандаи ҳаракат аст, вале ба сабаби он ки далели рутубат бо хеш дорад, аз дарозии умр башорат диҳад.

Фасли панҷум: андар баёни лоғарсози

Тадбири лоғарсози акси тадбири фарбеҳ-созӣ ва аз он иборат аст, ки гизоро бикоҳанд, аз паси ғизо гармоба ва варзиши сахт ба кор баранд ва изофа ба ин ба таъхир ва аз ҷинси чизҳое ғизо бигиранд, ки ғизобахш набо-шанд ва ё аз ҷинси чизҳое ғизо созанд, ки ғи-зои хушк, ё тез ва ё шӯр бахшанд. Мисоли инҳо наск, обкомаҳо ва чизҳои андар сирко хобонда мебошад. Бояд нони эшон нони хушкор ва нони ҷавин бошад ва бояд андар таомҳои эшон гармдоруҳо бисёр биафка-нанд. Яке аз тадбирҳои аз барои коҳиш додани гизои эшон ёваридиҳанда ин аст, ки га-зоҳои ёдшударо ҳамроҳи чизҳои тавсиф-ёфта бисёр серравған кунавд, то ҳамон тав-ре ки эшонро хос аст, зуд сер шаванд, зеро иштиҳои эшон натавон аст. Бояд як бор таом бихӯранд.

Агар модда ҷамъ шуда бошад, бояд бо ҳал сохтани он [ба кори лоғарсозӣ] кӯмак расонд ва низ бад-ин гуна ба он ёварӣ кунанд, ки тани чунин касон аз тариқи ба кор бурдани варзишҳои сахт ва ҷомаҳову ҷойхобҳои дурушт ва гузаштан аз истеъ-моли оби сард ба оби гарм ва аз ҳавои сард ба ҳавои гарм сахт ковок карда шавад. (305) [Инчунин], пайваста андар сармо танро кушода бидоранд, то масомҳо афсурда ва баста бигарданд ва тан низ ба иллати фарошо афсурда шуда, ғизо напазирад ва ҳалшавии мӯътадиле боз дошта шавад, ки муқаддимаи кашидашавии ғизои аз пасаш буда мебошад. Агар ин ҳол ба тобистон бувад, андар баробари гармӣ танро кушода доранд, то кори ҳалшавӣ афзоиш ёфта, мивдори ҳал шудан беш аз микдори кашвда шудан ба сӯи андом бошад.

Истифроғҳо ва қай [низ ёваранд], вале ба шарте ки ғайри мӯътадил ба амал оварда шаванд, зеро агар пеш аз таом ва баъди он ба иътидол қай оваранд, фарбеҳ кунад,

лекин бисёри он лоғари оварад. Мизочро ба хилофи мизочи фоили фарбеҳӣ бигардонанд. Агар он сард бошад, гармифизой кунанд ва агар гарми мӯътадил бошад, ба сӯи сардӣ ва ё гармии ба ифрот моил кунанд. Барои аксари касоне, ки ба ифрот фарбеҳанд ва чунин фарбеҳӣ аз сардӣ падида омадааст, андар бештари ҳолатҳо судмандтарини чизҳо ба кор бурдани доруҳои латифсозавада мебошад ва ин аз барои гарммизочон низ судманд бувад.

Бояд бар эшон аз тариқи варзишҳои сахт ва истифроғҳо гаронӣ овард, зеро инҳо ан-дар хилтҳо се гуна таъсир кунанд, ки ҳар як аз он ёвари лоғар шудан

аст: [якум] ин ки хилтро тунук кунанд, онро аз баста шудан дур бидоранд ва ба ҳалшавӣ дучораш созанд; дигар ин ки хилтҳоро тозонда, ба чи-ҳати ғайри чихати рағҳо равона кунанд; ва [севвум] ин ки ба хун кайфияти тезӣ бахшанд ва ин барои қувваи кашанда нохуш бувад.

Доруҳои латифсозанда андар бештари ҳолатҳо ин он доруҳоеанд, ки ба ҳангоми [154] дардҳои бандгоҳҳо ба кор бурда шава-нд ва аз барои пешоб тозондан саҳт қавӣ ва ғайри мӯътадил бошавд, зеро[доруҳои] мӯъ-тадил чун бо [ғизо] биомезанд, онро ба сӯи рағҳо бибаранд, на моддаҳоро аз сӯи рағҳо гардонида, ба сӯи рағҳои маканда ва ё ба ноҳияи пешоб равона кардан битавонанд, вале агар онҳоро [ба бемор] ҳангоме ошо-монида бошанд, ки гувориши дуввум воқеъ шуда бошад, [чунин ҳол рӯй нахоҳад дод], балки онҳо ба чигар ворид шуда, андар он ҷой ба кор оғоз кунанд. Баръакс, [бояд] доруи қавиеро [ба кор бурд], ки то охир хилтҳоро ҷудо карда, ба сӯи ғайри рағҳо бикашад, ки бад-ин сабаб рағҳо гурусна шаванд ва [инчунин] дигар корҳо кунад. Ин гуна доруҳо низ андар замон ба таври қавӣ хуни ҳайзро битозонанд ва барои лоғар шудан ёварӣ кунанд.

373

Мисоли ин доруҳо инҳост: центиёно; тухми судоб; зарованди гирд; карафси кӯҳӣ; қантуриюн; ва гесугуна. Сандарус дорои қувваи ниҳоят лоғарсозанда буда, зидди қувваи қаҳрабост; лоқро низ андар ин бобат ҳосияти қавист; тухми карафс ҳамчунин бувад; зог лоғарсозандаи қавист, вале хатарнок; ва марзангӯш низ ҳамчунин аст.

Як доруи мураккаби қавӣ: ж дирам заро-ванди гирд, ду сеяки як дирам қантуриюни борик ва аз центиёнои румӣ, гесугуна, ка-рафси кӯҳӣ ва намаки афъихо сеяк дирамӣ бигиранд ва ҳамаи ин як ошомиданӣ бувад.

Як доруи қавӣ: беҳи хиёри даштӣ, беҳи хитмӣ ва беҳи говширро гирифта, аз маҷӯи онҳо ба миқдори як дирам ба шакли хока истеъмол кунанд.

Инчунин: аз тухми нон-хоҳ, тухми судоб ва зира бахшҳои баробар, аз марзангӯши хушк ва бура ҷаҳоряки як бахшӣ ва аз лок як бахш бигиранд. Як ошо-мидании он ҳар рӯзе ба қадри як мисқол бувад.

Яке аз доруҳои латифсозанда сирко ва обкома хусусан ба ношито мебошад, вале касони асабашон нотаваҷиб ва занони андар захдон иллатдошта бояд аз сирко дурӣ ҷӯ-янд. Ба ношито ошомидани шароб низ гоҳе аз он чихат лоғарӣ оварад, ки [моддаҳоро] ҳал кунад ва рағҳоро аз бухор пур созад, вале миқдори ошомида бояд чандоне бисёр бошад, ки рағҳо дигар таоми аз паси [шароб] расидаро пазируфтани натавонанд.

Доруҳои нармсозандаи табиат низ ҳамчунин буда, газоро аз сӯи рағҳо бигардо-

нанд ва агар онҳоро бисёр истеъмол кунанд, қувваи кашанда ланҷ бигардад ва рағҳо ба ҳолӣ мондан аз хилтҳое одат кунанд, ки бо андак ҳаракате аз

тариқи рӯдаҳо ба сӯи онҳо рӯй оваранд. Ҳар гоҳ доруҳои нармкунан-даи табиат ва доруҳои латифсозандаю тозонанда ба якдигар ёварӣ кунанд, ба сӯи рағҳо чизи бисёре раҳсипор нахоҳад шуд.

Аз ҷумлаи доруҳои лоғаркунанда тарёк ва истеъмоли он, намаки афъиҳо, доруи куркум, [маъҷуни] каммунӣ, фалофилӣ, [гувориши] саҷазаниё, анакардиё, доруи лок, асоносиё, амрусииё ва итрифали хурд ба шумор бираванд. Аммо тилоҳои ҷунин беморон бояд ё аз ҷинси чизҳои сардиоварандаю қарахткунандаи қувваи кашанда буда, дорои қувваи захрӣ бошанд, ҷунон ки шавкарон ва банг ҳамин гунаанд ва ё аз ҷинси он чизҳои бошанд, ки ба шиддат ҳалкунанда бувад, ҷунон ки рағҳои ва доруҳои олулани ба таври қавӣ ҳалкунанда ҳамин гуна бувад. Бояд (306) гармоба карданашон бар ноширо ва гармоба ҳавоии арақовар бошад, на обии тарифизой. Агар гармоба обии ҳалкунанда бошад, набояд ба муддати дароз андар он бимонанд, зеро то кашидани ба ифроти бидуни таҳлил ба амал наояд. Сипас, набояд баъди [гармоба] зуд ғизо бихӯранд, балки сабр кунанд, аз паси он бихобанд ва ё ҳаракату варзиш кунанд ва баъд аз он ором гирифта, ягон чизи сабуке бихӯранд. Ҳамҷунин, бояд молиш додани эшон молиши мӯътадил, ҳалкунанда ва пайдарпай бошад.

Ҳасли шашум: андар баёни лоғар гардонидани андомҳои ҷузъӣ аз қабилӣ пистон, ҳоя, даст, пой ва монанди инҳо

Ба ҳангоми тадбири инҳо низ ба он ҳо-латҳо ва шартҳои муроҷаат кунанд, ки андар боби лоғарсозии мутлақ гуфта омаданд ва он тадбирҳои ёридиҳандаеро исти-фода баранд, ки ба ин [андомҳо] хосанд. Ма-салан андар ин қор ором сохтани [андомҳо], сард намудани онҳо, бастанӣ роҳҳои ғизо, ки ба сӯи онҳо бираванд, мудом бандинапеч кардани он роҳҳо аз бун ва кашидани ғизо ба сӯи муқобил ёварӣ кунанд.

Яке аз тилоҳои, ки ҳояҳо ва пистонҳоро аз бузург шудан боз дорад: гили қимулииё ва сафедаи арзизиро гирифта, бо афшураи банг ва рағи мурд биомезанд ва ҳамчун олулани ба қор бибаранд. Ё пайваста ба ин [андомҳо] моддаеро бо сирко ва ё афшураи банг тило кунанд, ки аз ба ҳам совидани [ду] санги фасон ҳосил шуда бошад. Ҳар рӯз бисёр тило кардани замч низ ҳамин гуна бувад. Ё гили холис ва мозуи сабزو гирифта, ҳар дуру бисованд, ба муддати як рӯз бо ангушин тило кунанд ва сипас бо оби сард бишӯянд. Ин қорро андар ж моҳ се қор такрор кунанд. Тадбири ҳоси пистон бар вай бастанӣ зираи совида ва бо сирко сиришта мебошад. Инро бар пистон зимод кунанд ва аз болои он то се рӯз қораи бо сирко тарқарда қор кунанд. Сипас онро биқушоянд ва аз паси он пиёзи савсани сафед ниҳода, бибанданд ва то се рӯзи дигар

374

нақушоянд. Ин қорро андар моҳ се қор такрор кунанд. Акнун андар баёни иллатҳои ноҳун суҳан ронем.

Фасли ҳафтум: андар баёни нохунхора

Нохунхора омоси гарми хурочиест, ки андар бари нохун ориз бигардад. Вай душвор ва бисёр дарднок аст ва гоҳе реш гардида, ба хӯрда шудан бибарад. Бошад,

ки аз решшудаи он рими тунуки бадбуй ояд ва ин барои ангушт хатарнок бувад. Бисёр бошад, ки таб паид оварад.

Фасли ҳаштум: андарилоҷ

Агар ба раг задану исҳол эҳтиёҷ бошад, чунин кунанд. Аз латиф сохтани гизо ва сардмизоҷ гардондани он чора нест. Муолаҷаи он бояд ба равиши муолаҷаи дигар омосҳо бошад, яъне ҳолатҳои оғоз, афзоиш, анҷом ва пастравӣ ҳамон тавре ки донистӣ, бояд ба назар гирифта шаванд.

Аммо доруҳои аз берун гузоштани хосси он чунин аст, ки андар марҳалаи ибтидо бояд онро андар сиркои гарм бизананд. Ҷолинус чунин тавсиф кардааст, ки ин аз барои нохунхора саҳт судманд аст ва бешуб-ҳа [сирко] андар оғоз хусусан бо сабӯс ва ё писти ҷав аз ҳама судбахштар бувад. Марҳами кофурии аз кофур сохташуда [низ аз ин ҷумла аст]. Агар афюнро бо луоби асп-гули бо ёрии сирко ҳосилкарда маъҷун созанд, саҳт суд дорад. Гоҳе зимод кардани мозуи кӯфтаи совида онро бигардонад. Чирки гӯш бо ҳузаз ҳамчунин аст ва бошад, ки онро аз рим кардан боз дорад. Ҳузаз низ судбахш хуб аст. Тутум, сӯхонрезаи оч, ақоқӣё ҳамчунин буда, кадоме аз инҳо наб-ошад, онро бо сикангубин ҳамчун зимод ба кор баранд. Мозуи бо ангубин сиришта низ ҳамин гуна бувад ва он яке аз чизҳоиест, ки [нохунхораро] устувор гардидан нагузорад.

[Ангуштро] мудом андар оби сард бизананд ва дардро бо афюн таскин бидиҳанд, ки он таъсири шигифтоваре дорад. Луоби аспгул андар ин ҳангом судманд аст. Ё аз мозу, пӯсти анори туруш, туполи мис ва анҷири хушк бахшҳои баробар гирифта, бо ангубин, ё рубби ангур ва ё гулоб маъҷун созанд ва бар [нохунхора] бибанданд. Агар туро бими ба амал омадани реш бошад, бад-он ягон равған ва на ягон тариеро нарасон. Беҳи пшринбаён, кундури совида ё танҳо ва ё бо дигар чизҳо ва инчунин мурдҷонаи бо рубби ангур ҷӯшонида гоҳе [нохунхораро] бигардонанд.

Як доруи беҳкунандаи нохунхора: сабр,

гулнор, кундур ва мозуро гирифта, бо ангубин ҷамъ созанд ва ба кор баранд. Набояд пайваста ба истеъмоли доруҳои сардсозанда пардохт, зеро ҳар гоҳ ибтидои марҳалаи якум бигузарад, пӯст зич шавад, модда афсурда бигардад ва дард шиддат ёбад. Андар ин ҳангом ба он чи аз гармӣ хис карда мешавад ва агар чи мисли оташ таф-сон бошад ҳам, эътибор мадеҳ, (307) балки ба ҳал кардану хушк сохтан бипардоз. Гоҳе мумкин аст андар равгани тафсон хастанӣ [ангушт] ва бад-он сабр кардан судбахш ояд. Андар [марҳалаи] миёнгин кундури совида, ё зангори оҳан ва сиёҳдонро ҳам ба шакли совида, низ луобҳои нармкунанда ва пихҳо ва ҳамчунин курсҳои Андарун ва

Мусосро биниҳанд. Чирки гӯш аз барои он пеш аз рим кардан хуб аст. Ҳар гоҳ [нохунхора] ба пухтан оғоз ку-над, бар вай тухми субинак ва аспғулро бо шир бинех. Ба наздики марҳалаи анҷомёбӣ ва [рим] ҷамъ шудан боад намакро сӯхта, бо равгани зайтун бисириштанд ва бар вай биниҳанд. Ин дарди ӯро таскин бидиҳад. Ҳар гоҳ рим кардан ба анҷом бирасад, бояд ба таври латифи хурд нештар бизад, то чизи авдар он буда берун ояд ва бояд ба ҳангоми берун овардани чизи андар вай буда бо доруҳои қабзкунандае чун наск, гулнор ва гул, ё писти меваи дарахти кунор, писти себ ва писти дӯлона зимод ниҳод. Баъд аз он орди боқилии мисриро бо ангубин [ба кор баранд]. Агар [нохунхора] реш шавад, сабр яке аз беҳтарин доруҳои ӯст. Кундур бо зирних, марҳами зангор омехта бо марҳами сафеда ва анзарут низ ҳамчунинанд. Болои [инҳоро] бо пораи шаробогушта бипӯшонанд. Андар ин ҳангом бояд аз ҳама сӯ гӯштро аз нохун ҷудо кард ва он чиро аз нохун, ки ба гӯшт бихалад, бибурид. Як марҳами хуб, ки Фулус ёд кардааст:

аз зоги сухта ва кундур як баҳши ва аз зан-гор ним баҳш гирифта, бо ангубин бисованд ва ба кор баранд.

Низ, як марҳами дигар ба ҳамин сифат:

пӯсти анори туруш, мозу, [155] туполи мис ва зангорро гирифта, бо ангубин биомезанд, [бар нохунхора] андуда, бибанданд ва бад-он ҷой на об ва на равған ҳеҷ нарасонанд.

Як марҳами хуб: аз зоги сӯхта ва кундур як баҳшӣ ва аз зангор ним баҳш гирифта, бо ангубин ҷамъ созанд ва бар маҳалли [бемори] биниҳанд.

Гоҳе ба ҳангоми бими хӯрда шудан ба истеъмоли фалдафйоне эҳтиёҷ биафтад, ки аз зирних, зог, зангор ва оҳак сохта бошанд, зеро он [нохунхораро] бихушконад ва аз он беҳтар чизе нест. Ҳар гоҳ аз нохунхораи реш-шуда рим ояд. онро доғ бинех ва ё бибур, то зиёни он андар тамоми ангушт паҳн нагар-дад. Ба гумонам, мо як бор пеш аз ин ҳам андар бобати нохунхора сухан ронда будем.

Фасли нухум: андар баёни «гушҳои муш» ва тарақидан, қишр партофтан ва гаргин шудани нохунҳо

Ин гуна аразҳо гоҳе ба сабаби хушки ва мизочи савдовӣ падида оянд. Он чиро аз тарақидани нохунҳо, ки ба баҳшҳои тез ҷудо шуда, ба гӯшт даровезанд ва онро халида, озор диҳанд, «гушҳои муш» хонанд. Ба ҳангоми муолаҷаи он бояд танро аз тариқи истифрои намудани хилтҳои савдовӣ,-агар онҳо ғолиб бошанд,-ногузир поксозӣ намуд. Доруҳои аз берун гузоштани он инҳост: онро бо сиреш, намаки ошӣ ва дурди ҳамр тило кунанд; ё мупшиёзи бирёнро хусусан

бо равгани кунҷид ва ё тухми катон зимод кунанд; сипандонро ба шакли

зимод бо ангубин бар вай бибанданд; сипандон ва намак ба шакли кӯфта аз барои ин ғараз суд дорад ва шикастапораҳоро барканад; ё сиреш ва сирко тило кунанд; ва ё сиреш, намак ва дурди хамро тило кунанд. Ҳамаи инҳо аз барои гар ва кишрпартой судбах-шанд. Мастакои гудохта бо намаки нимкӯфта низ ҳамчунин бувад. [Пихи гудохтаи гӯсфанд аз гари нохунҳо суд дорад]²⁹¹.

Фасли даҳум: андар баёни ташаннуч, қач шудан ва ҷузъм шудан, ки нохунҳоро ориз бигарданд

Ин иллат низ нохунҳоро аксар вақт аз сабаби савдо ориз бигардад ва онҳоро бозгуна созад, ташаннуч оварад, қач кунад ва ба ҷузъм гирифтор намояд. Аксар вақт сабаби он яке аз омилҳои канандаи нохун бувад, ки ўро рӯй дода бошад. Ҳар гоҳ бихоҳанд, ки он ба намуди хушрӯи барояд ва аз барои ин беэҳтиётӣ намуда, ба он бисёр бирасанд ва дардмандаш кунанд, андар ин ҳол ҳар чӣ барояд, бар ҳайъати бад барояд ва бад-ин ҳол афзудан бигирад, зеро ҳар чӣ аз ғизо ба сӯи он ояд, на андар он нуфуз

кардан битавонад ва на бар ду вачҳи табиӣ ба таҳдид биравад. Бинобар он [ғизо] андар буни нохун чандоне рӯй ҳам шавад, ки ба сабаби он маҳалли кашидагӣ чун буни [нохун]бигардад.

Бисёр бошад, ки нохунҳои хамида ва сарбаргаштаро бо пих ҳафт рӯз дармон кунанд, сипас бо обгина бисованд ва дармонро дубора аз сар бигиранд, то нохун рост гардад. Бисёр бошад, ки ба сабаби афтидан нохун канда шавад ва аз ин дарди саҳт ва таб ба амал оянд.

Фасли ёздаҳум: андарилоҷ

Агар сабаби он савдо бошад ва агар он андар тамоми тан ҷой дошта, ҳамаи нохунҳо чунин шуда бошанд, андар ин ҳол аз истифрои намудани савдо чора нест. Ба ислоҳ овардани ғизо яке аз созгортарини тадбирҳо аз барои ин ғараз аст. Ҳар кӣ рағани кунҷид бишомад (308) ваҳамеша чунин кунад, нохунҳояш рост шаванд. Вале агар савдо хосси як нохун бошад,

бояд онро бо муолаҷҳи маҳалли дармон кард. Бархе аз илоҷҳои маҳаллӣ андар ин бобат онест, ки нохунро нарм кунад ва онро аз барои кишр баровардану рост шудан омода созад. Мисоли он ба кор бурдани оҳак ва зирних буда, ин тадбир нохунро ба ҷое бирасонад, ки ҷи миқдор онро бо корд тарошидан бихоҳӣ, битавонӣ. Бисёр зимод кардани он бо туфолаи фуққоъ низ ҳамин

376

гуна бувад ва он рост шудани нохунро осон бигардонад. Ҳамчунин, агар даст таҳаммул кунад, онро бо мум тафсонда, рост кун. Сирешми сарв аз барои нарм сохтани он зимодвории хубест. Загир низ аз барои ташаннуч хуб бувад. Агар пихи гудохтаи

гусфандро якҷанд руз бар [нохун] баста доранд, онро нарм бигардонад. Агар нарм нагардад, ин корро то нарм шудан ва аз барои рост шудан омода

гардидани нохун якчавд бор такрор кунанд.

**Фасли дувоздахум: андар баёни ҳилаҳои канданинохуне,
ки аз ҷиҳати хайъат, ранг ва дигар нуқсонҳо баднамуд аст,
то ба ҷои он нохуни хуб бирӯяд**

Сирешми сарвро гирифта, якчанд руз бар нохуни палиди дардманд зимод кунанд, то нарм гардад. Сипас буни онро сӯзан биза-нанд, то хуни бисёре аз он бишавад. Баъд, бар вай як шабу як рӯз сири кӯфта барбан-данд ва сирро ба шаб ва ба рӯз [якборӣ] ду бор дигар кунанд. Ин нохунро биафтонад. Агар пайваста бо мавиз зимод кунанд ва хусусан агар бо он говшир ва ё гӯгирди кӯфтаи бо пиҳ совида ҳамроҳ карда бошанд, низ нохунро барои бо авдак тадбире афтидан омода созад.

Яке аз доруҳои қавӣ аз барои кандани нохун кабикаҷ мебошад. Инчунин, мавизаки аса-лии булут, софсиё, зирних ва коғнаҳоро бо сирко якҷоя сохта, бо он пайваста нохунро зимод кунавд ва ҳар чанд рӯз як бор бикушо-янд. Инчунин, ҳар ду навъи зирних, гӯгирди зард ва сақизи хинҷакро бо сирко зимод кунанд ва ҳар ҳафтае як бор бикушо-янд.

Фасли сездахум: андармурут кардани нохуни рӯянда

Бояд ба ҳила онро пинҳон кард, аз расвдани даст, ҳаво ва ғайра паноҳ дошт ва онро бипӯшид. Созгортарин ҷе, ки аз барои ин ғараз маълум аст, [тадбири зерин бувад]: барои сари ангушт як ҷизе шабеҳи кулоҳак аз сим бисозанд, ки он дорои панҷараву сӯроҳҳо бувад, то роҳи ҳаво тамоман баста нагардад. Агар ба сабаби гармӣ, ё сардӣ ва

ё ғайри он боз доштани ҳаво лозим ояд, уро бо ягон ҷизи дигаре бипӯшанд. Бояд шакли ин кулоҳак тавре бошад, ки аз сӯи нохун кушода буда, ба ангушт нарасад, вале аз сӯи дигар ангуштро бифишорад ва расида истад. [Кулоҳакро] ба муддати як моҳ бар ангушт бипӯшанд ва андар ин муддат нохуни хуб ҳар қадар ки мумкин аст, бирӯяд.

Фасли чаҳордахум: андар баёни барасе, ки бар нохунҳо падида ояд

Гавзи сарвро гирифта, бикубанд ва бо сирко, орд ва хусусан орди боқилии мисрӣ сиришта, зимод кунанд, барасро биравонад. Зағир бо сипандон ва инчунин дурди сӯхтаи омехта бо зирнихи сурх ва ротиёнач ҳамчунин бувад. Зифти тар хусусан бо зирнихи сурх шигифтовар аст. Сирешми моҳӣ бағоят аҷиб аст ва беҳи туруша аз тариқи тило қардан бо сирко ҳамчунин бувад.

Фасли понздаҳум: андар баёни зардие, ки нохунҳоро ориз бигардад

Онҳоро бо мозу ва замҷ ва ҳамроҳи пиҳи мурғобӣ ва заҳраи гов ва ё бо тухми таратезаке тило кунанд, ки нарм куфта, бо сирко сиришта бошанд.

Фасли шонздаҳум: андар баёни кӯфтагии нохунҳо

Нахуст бо барги мурд ва ё барги нарми анор ва сипас бо доруҳои нармкунанда зимод кунанд. Агар сарҳои асабҳои андар нохунҳо

ба охиррасандаро парешони ориз гардида бошад, барои онҳо пихҳои маъруф ва мумравғанҳои нармкунанда ба кор баравд.

377

Фасли ҳафтдаҳум: андар хуни мурдае, ки андар зери нохун аз кӯфта шудан падида ояд

Инро аз тариқи бо орди омехта бо зифт зимод кардан муолаҷа кунанд. Агар аз ин бениёзӣ ҳосил нашавад, балки агар ба дасткорӣ эҳтиёҷ биафтад, бояд нохунро бо афзори тез бо эҳтиёт ба вариб бишикофанд, то хуни андар зери он буда берун ояд. Агар нохунро аз он сабаб канда шудан ориз бигардад, бигузур хун биравад ва баъд нохунро бо эҳтиёт бар чизи андар зераш буда бичаспон, то он ҳамчун пӯшише бошад ва [гӯшт] озор наёбад. Сипас, баъди якчанд рӯз бинигар, ки агар ягон зардобе падида омада бошад, нохунро бечой кун ва ё бо эҳтиёт

шикофта, дубора ба чояш баргардон ва бибанд. Гӯштро кушода надор, ки аз он дарди азиме бузургтар аз нохунхора бар-хезад, балки онро пӯшида дор. Бар нохун (309) об ва равғани нимгарм бирез ва баъд аз он ба охири кор бар вай марҳами боса-лиқун бинех.

Китоби оростагӣ поён ёфт ва бо ҳамин ҷаҳорумин китоб аз китобҳои Ал-Қонун ба анҷом расид.

Сипос мар Парвардигори ҷаҳониёнро ва дуруди У бар хоҷаи мо Муҳаммади Мус-тафо ва бар хонадону ёрони поки ӯ бод!

ТАВЗЕҲОТ
ВА ФЕҲРИСТ

ТАВЗЕҲОТ

Дар асоси тарҷимаи китоби ҷаҳоруми Қонуни тиб низ нусхаи ҷопии сангии Техрон (Т) қарор дошта, ҷойҳои муғлақ ва шубҳаноки он аз рӯи нусхаи каламии бисёр мӯътабарӣ озарӣ (О) ва нусхаи ҷопии Булоқ (Б) тадқиқ ва тасҳеҳ карда шуд ва инчунин фарқияти умдаи ин ду нусхаи ахир дар зимни тавзеҳот нишон дода шуд.

1 (саҳ. 6)

2 (саҳ. 7)

3 (саҳ. 7)

4 (саҳ. 8)

5 (саҳ. 8)

6 (саҳ. 8)

7 (саҳ. 8)

8 (саҳ. 9)

9 (саҳ. 10)

10 (саҳ. 11) 11 (саҳ. 11) 12 (саҳ. 11)

- 13 (сах. 12)
- 14 (сах. 12)
- 15 (сах. 13)
- 16 (сах. 19)
- 17 (сах. 19)
- 18 (сах. 19)
- 19 (сах. 19)
- 20 (сах. 20)
- 21 (сах. 21)
- 22 (сах. 21)
- 23 (сах. 23)
- 24 (сах. 24)

Илова аз нусхаи Б.

Дар нусхаи Б унвони фасл ба сурати зерин аст: «Фасл андар моҳияти таб».

Дар ҳар ду нусхаҳои Т ва Б баъди ин ибораи «Мо мегӯем» омадааст. Вале дар нусхаи О чунин ибора нест. Мантиқи сухан бар он аст, ки варианти нусхаи О бояд савоб бошад ва бинобар он тарҷимаи ҷумлаи баъдӣ аз рӯи он анҷом дода шуд.

Дар нусхаи асл ин унвон ба сифати сарфасл наомада аст. Бинобар он дар он ҷо бо номи «Фасли дуввум» унвони баъдист.

Дар асл «Фасли дуввум» омада аст.

Ручӯъ шавад ба китоби якуми Қонуни тиб, сах. 102.

Исми юнонии як намуд аз таби доимӣ.

Дар асл «Фасли севвум» омадааст.

Дар ҳошияи нусхаи Т ба ҷои «андомҳои атрофи» (атроф) «нохунҳо» (азфор) омадааст.

Дар асл «Фасли чаҳорум» омадааст.

Илова аз нусхаи Б.

Дар асл «Фасли панҷум» омадааст. Дар нусхаи Б ин бахш на ҳамчун фасли ҷудогона, балки дар зимни фасли моқаблӣ омадааст.

Дар нусхаи Б «каммоя» (сахиф) омадааст.

Дар асл «Фасли шашум» омадааст. Ин фасл дар нусхаи Б на ҳамчун фасли алоҳида, балки дар зимни фасли моқаблӣ ёд шудааст.

Аз ин ҷо то поёни мақола ҳамаи фаслҳо дар нусхаи Т зери унвони фасли ҳафтум ва ҳамчун як фасл омада аст, Вале дар нусхаи Б ба шакли фаслҳои алоҳида ёд шудааст.

Дар нусхаи Б ба ҷои «ва [бемор] сабр кардан натавонад» «ва [хӯрдан] ўро зиён надошта бошад» омадааст.

Илова аз нусхаи Б.

Дар нусхаи Б чунин илова шудааст: «.. ба ҳасби он чи ки медонӣ».

Дар нусхаи Б «аз ҳама кам» омадааст.

Дар ҳар ду ҳолат дар нусхаи О ба ҷои «бироз» (суфл) «гаронӣ» (сикл) омадааст.

Илова аз нусхаи Б

Мурод аз ин асосан ғуддаҳои лимфай мебошад.

Дар нусхаи Б чунин илова шудааст: «.. қай оваранд ва [чунин беморонро] хусусан агар сардардашон дер давом кунад, як ҳафта аз шароб ошомидан боздоранд».

Дар нусхаи Б чунин илова шудааст: «Моро ба такрор кардани онҳо эҳтиёҷ нест».

380

шояд ин исми форсии ҳамин навъ моҳи бошад.

91 (сах. 70) Дар арабӣ ба сигаи ҷамъ, яъне «тазорич» омада, шакли танҳои он «тазарҷ»

ва он муарраби форсии «тазарв» мебошад.

92 (сах. 70) Ин исм шояд шакли тасхифшудаи муарраби юнонии «регйаШоз», яъне

«таби панҷрӯзӣ» бошад.

93 (сах. 72) Дар нусхаи Б «таби нӯҳрӯзӣ» омадааст.

94 (сах. 72) Муарраби юнонии тагазтоз. Ин бемориро ба арабӣ «зубул», яъне «пажмурдагӣ» гӯянд: Магазтш (маразм).

95 (сах. 73) Муарраби юнонӣ буда, дар нусхаи Б ба шакли «умотис» ва дар нусхаи О

ба шакли «ранҷис» омада аст.

96 (сах. 74) Дар асл матлаби ин ҷумла норавшан баён ёфта, шорехон тавзеҳоти зиёде

бар он навиштаанд. Ниг. ба «Хуммаёти Ал-Қонун», сах. 134.

97 (сах. 76) Дикки пирона (а. дикку-ш-шайхуха): Магазтш зешНз (сгарческий маразм).

98 (сах. 77) Боргир (а, миҳаффа). Соҳиби «Суроҳ» (сах. 343) миҳаффоро «боргири

бекубба» гуфтааст: Агсеа (носилки).

99 (сах. 77) Фараҷия, яъне ҷелак.

100 (сах. 77) Дар нусхаи Б ба шакли зерин омадааст: «чирми ҷави муқашшари пухта».

101 (сах. 77) Харбузаи филистинӣ, харбузаи раққӣ ва харбузаи ҳиндӣ (а. ал-биттиху-л-

филистинӣ, ал-биттиху-р-раққӣ ва ал-биттиху-л-ҳиндӣ), яъне ҳиндувона, ки ба забони имрӯза «тарбуз» гӯянд.

102 (сах. 78) Дикки фартутона (а. дикку-л-ҳарам).

Муродифидиккипирона:Магазтш зешНз (сгарческий маразм)

- 103 (сах. 78) Илова аз нусхаи Б.
- 104 (сах. 78) Ручӯъ шавад ба эзоҳи №97.
- 105 (сах. 81) Ин чумла тибқи нусхаи О тарчима шуд. Дар нусхаҳои Т ва Б чумла ба шакли тасдиқӣ ва бе ҳиссаҷаи инкорӣ омадааст.
- 106 (сах. 80) Айлул, яъне моҳи июль.
- 107 (сах. 80) Ҳар ду конун, яъне конуни аввал, ки декабр ва конуни сонӣ, ки январ мебошад.
- 108 (сах. 81) Лахлаҳо (а. ал-лаҳолих). Навъе аз таркибҳои бӯиданӣ.
- 109 (сах. 81) Назуҳо (а. ан-назуҳот). Навъе аз таркибҳои бӯиданӣ.
- 110 (сах. 81) Дар нусхаҳои О ва Б ба шакли «шобобак» омадааст,
- 111 (сах. 86) Дар нусхаҳои О ва Б ба ҷои «шароби кадар» «рубби кадар» омадааст.
- Кадар як растании шабеҳи нахл будааст, ки дар Яман ва Уммон рӯида, аз он шарбе созанд, ки барои ҳасба ва обида бағоят судманд будааст. Онро «коӣ» ва «коӣ» низ гӯянд: Рапёаш оёгайзшз Б. (Панданус).
- 112 (сах. 84) Болопӯш (а. ад-дисор). Ҷомаи болоӣ, ҷомаҳои болоӣ.
- 113 (сах. 84) Ҷодари катонии дурушт (а. ал-хайш). Ручӯъ шавад ба эзоҳи №34.
- 114 (сах. 85) Дар нусхаи Б ба шакли «кундуши табарӣ» омада аст.
- 115 (сах. 85) Обгина (а. ал-қиннина). Шиша, зарфи шишагӣ.
- 116 (сах. 85) Бастӯ (а. ал-бастуқа). Бастӯ бар вазни «бадрӯ» мартабони (зарфи) сафолини кӯҷак, ки муарраби он «бастук» бошад (Бурҳони қотеъ, сах. 115).
- 117 (сах. 86) Сӯнеш (а. Ал-ҳукока). Суда ва резай ҳар чизе.
- 118 (сах. 87) Дартарҷ. русийнбақарина«бахш», валедаҳаминмавриддар«Заҳираи хоразмшохӣ» «дирам» омадааст.
- 119 (сах. 87) Дар нусхаи Б ва дар ҳошияи нусхаи О ба ҷои ин «қуннобаро» омадааст.
- 120 (сах. 93) Илова аз нусхаи Б.
- 121 (сах. 97) Дар нусхаи Б ба ҷои «сурхбод» (ҳумра) «ҷамра» омадааст.
- 122 (сах. 99) Дар нусхаи Б «бӯҳрони хуб» омадааст.
- 123 (сах. 101) Ин чумла аз рӯи нусхаи О тарчима карда шуд ва дар ҳар се нусха аз ҳам тафовут дорад.
- 124 (сах. 101) Ин унвони фаслгузорӣ аз рӯи нусхаи Б гузошта шуд вағарна дар дигар

нусхаҳо дар унвон лафзи «фасл» нест ва рақамҳои тартибӣ аз мост. Масъалаи муайян кардани фаслҳои китоб аз рӯи нусхаҳои мӯътамад мавзӯи як таҳқиқоти дақиқи матншиносӣ аст. Чароки дар унвони мақола омадааст, ки ин мақола аз 17 фасл иборат аст, вале аз рақами тасалсулӣ гузоштан ба ҳамаи унвонҳое, ки дар нусхаи Б бо сарфасл омадааст, шумораи фаслҳо қариб ба 100 мерасад. Маълум аст, ки ҳеҷ кадом аз ин матнҳо мутобиқи асли Ал-Қонун нест.

125 (сах. 102) Илова аз нусхаи Б.

126 (сах. 113) Дар нусхаи Б чунин илова шудааст: «Чунон ки пешиниён бад-ин гувоҳӣ додаанд».

127 (сах. 114) Илова аз нусхаи Б.

128 (сах. 115) Ин фасл дар нусхаи Б пеш аз ин баъд аз фасли сиву шашум омадааст.

129 (сах. 125) Илова аз нусхаи Б.

130 (сах. 127) Дар нусхаи Б ба ҷои ин «ҳар ду дасташ» омадааст.

131 (сах. 137) Яъне,

набатарикиогоҳидиҳиванабатарикибевоситабӯҳронӣбудан.

132 (сах. 141) Ин муарраби юнонӣ буда, вале аслаш маълум нест.

133 (сах. 144) Гиёҳи омосҳо (а. ҳашишату-л-авром). Як навъ гиёҳи бадбӯй, ки ба

форсӣ «бадрон» гӯянд: Со1х 1асБгута ТоЫ Б. (Слезник).

134 (сах. 146) Тасхифи «акрухурдун» ва «акрухурдун» муарраби юнонии а! сгосБог<1оп

буда, маънояш ба юнонӣ «озах» гуфтан аст.

135 (сах. 146) Дар нусхаи Б ба шакли «анзарут» омадааст.

136 (сах. 147) Дар арабӣ «ҷамра» буда, маънояш «аҳгар», яъне лахчаи оташ аст ва

ин муодили мафҳуми юнонии апЙггаКоз мебошад: АпШгах (Сибирская язва).

137 (сах. 148) Дар нусхаи Б ба шакли «анзарут» омадааст.

138 (сах. 148) Дар нусхаи Б ва тарҷ. русӣ ба шакли «булувондурус» омадааст.

139 (сах. 149) Дар нусхаи Б ба шакли «сороқиёс» омадааст. Ин муарраби юнонии

8егар15 мебошад. Серапис номи яке аз худоҳои қадимаи мисриҳо, ки растании мазкурро ба сабаби серманфиатияш ба ин исм меномидаанд. (Ал-Мусталаҳу-л-аъҷамӣ, ҷ.1, сах. 194).

140 (сах. 149) Дар нусхаи Б ба шакли «борхас» омадааст. Ин муарраби юнонӣ буда,

аслаш маълум нашуд.

141 (сах. 149) Дар нусхаи Б ба шакли «тараёхикус» омадааст. Ин муарраби

юнонӣ

буда, аслаш маълум нест.

142 (сах. 149) Нусхаи ин дору аз рӯи матни нусхаи Б таҳрир ёфт.

143 (сах. 149) Муарраби юнонии $\text{\textcircled{B}}\text{\textcircled{A}}\text{\textcircled{P}}\text{\textcircled{G}}\text{\textcircled{A}}\text{\textcircled{E}}\text{\textcircled{P}}\text{\textcircled{A}}$.

144 (сах. 149) Муарраби юнонии $\text{\textcircled{B}}\text{\textcircled{A}}\text{\textcircled{P}}\text{\textcircled{A}}\text{\textcircled{I}}\text{\textcircled{O}}\text{\textcircled{Z}}$.

145 (сах. 150) Ин тибқи нусхаи Б аст.

146 (сах. 151) Дар нусхаи Б ба шакли «анзарут» омадааст.

147 (сах. 151) Дар нусхаи Б ба шакли «турфитрис» омадааст.;

148 (сах. 151) Дар нусхаи Б ба шакли «бумохило» омадааст.

149 (сах. 151) Дар нусхаи Б ба шакли «бубус» омадааст.-.. ?

150 (сах. 152) Дар нусхаи Б ба шакли «миғилус» омадааст.

151 (сах. 154) Дар нусхаи Б ба шакли «албан» омадааст.

152 (сах. 154) Дар нусхаи Т «гармии модарзодӣ» омадааст.

153 (сах. 156) Дар нусхаи О ба шакли «Дулус», дар нусхаи Б ба шакли «Зулус» ва

дар тарҷ. русӣ ба шакли «Павел» (Фулус) омадааст.

154 (сах. 156) Дар нусхаи Б «бичаспад» омадааст.

155 (сах. 160) Дар нусхаи Б «оби анҷир» омадааст.

156 (сах. 160) Ин фасл дар нусхаи Т вучуд надорад ва аз нусхаи Б илова карда шуд.

157 (сах. 161) Узимо муарраби юнонии $\text{\textcircled{O}}\text{\textcircled{I}}\text{\textcircled{E}}\text{\textcircled{T}}\text{\textcircled{A}}$ (отек) мебошад.

158 (сах. 161) Илова аз нусхаи Б.

384

1 59 (сах. 1 63) Ин исм дар нусхаи Т ба шакли «қамозин», дар нусхаи О ба шакли «қамодин» ва дар нусхаи Б ба шакли «ғамозин» омадааст ва дар фарҳангҳои дастрас чунин калима пайдо нашуд.

1 60 (сах. 1 64) Дар нусхаи Б «зирнихи сурх» омадааст.

161 (сах. 166) Ин тибқи нусхаҳои Б ва О мебошад . Дар нусхаи Т ба шакли «орди

булут» омадааст.

162 (сах. 166) Илова аз нусхаи Б.

163 (сах. 166) Дар нусхаи Б ба шакли «аснидус» Ва дар тарҷ. русӣ ба шакли «сандарус» омадааст.

164 (сах. 166) Дар нусхаи Т «дорухои тез» омадааст.

165 (сах. 166) Дар нусхаи Б «рағҳои бисёр» омадааст.

166 (сах. 167) Дар нусхаи Б ба шакли «кунус» омадааст.

1 67 (сах. 1 67) Дар нусхаи Б ба ҷои ин «мудово» омадааст.

168 (сах. 168) Дар нусхаи Б ба шакли «Ёрис» омадааст.

169 (сах. 168) Дар нусхаи Б ба шакли «куновун» омадааст. 1 70 (сах. 1 70)

Ин унвон дар нусхаи Т аслан вучуд надорад .

171 (сах. 177) Ин дар ҳар ду нусхаи Т ва Б ба шакли тасхифии «дабид кибрито»

омадааст. Ин ибора ба забони сурёӣ ба маънои «курсҳои гӯгирд» гуфташ аст.

(Ниг. Ат-Тайсир, сах.537).

172 (сах. 178) Дар нусхаи Б ба шакли «сулоха» омадааст.

173 (сах. 179) Дар нусхаи Б ба шакли «қиллату-з-заръ», яъне бо ҳарфи зол омадааст,

ки маънояш «камқувватӣ» мебошад.

174 (сах. 184) Дар нусхаи Б «ё сафолак гирифта» омадааст.

175 (сах. 184) Шояд мурод аз ин ҷарроҳи маъруфи юнонӣ Антилус бошад.

1 76 (сах. 188) Яке аз китобҳои машҳури Ҷолинус дар ҷарроҳӣ, ки ба русӣ «Искусство врачевания» тарҷима шудааст.

177 (сах. 190) Ҳалфоъ навъе аз бардӣ (папирус) буда, ба форсӣ «пизар» ва «чаган»

гӯянд.

178 (сах. 190) Дар ҳар се нусха (Т, Б, О) ҳамин тавр «мӯи сӯхта» омадааст, вале дар

тарҷ. русӣ (ҷ.9, сах. 19) аз рӯи нусхаи Париж ва тибқи тарҷимаи лотинӣ онро ҳамчун «ҷави сӯхта» таъбир кардаанд, ки мантиқан ин дуруст ба назар мерасад.

1 79 (сах. 191) Ин тибқи нусхаи Б аст. Дар нусхаи Т ба шакли «биёруфус» ва дар нусхаи О ба шакли «ёруфус» омадааст.

180 (сах. 191) «Пои гулба» (а. риҷлу-л-ъукъук). Ин растаниро «пои зог», «пои уқоб»,

«пои малах» ва «атрилол» низ гӯянд: Сагшп апшйсндез ВЕМТН.

181 (сах. 195) Дар нусхаи Б «зардобоваранда» ва дар нусхаи О «ҳалқунанда»

омадааст. 1 82 (сах. 198) Дар ҳамин маврид дар «Захираи хоразмшохӣ» «хокистари гулхан»

омадааст. 183 (сах. 198) Ибораи «қабзқунандағони сабук» тибқи нусхаҳои Б ва О буда, вале

дар нусхаи Т ба ҷои ин «қабзқунандағӣ ва хушкиоварӣ» омадааст. 1 84 (сах. 206) Дар нусхаи Т ба ҷои ин «зифт» омадааст.

185 (сах. 209) Илова аз нусхаи О.

186 (сах. 211) Дар нусхаи Б «хурочҳо» омадааст.

187 (сах. 215) Дар нусхаи Б ба шакли «сумфутун» омадааст.

1 88 (сах. 218) Ин тибқи нусхаи О буда, дар нусхаҳои Т ва Б ба ҷои ин «бандак»

омадааст. 1 89 (сах. 218) Дар нусхаҳои О ва Б «пӯстпиро» (ал-миҳмара) ва дар нусхаи Т

«миҳчама» омадааст. Варианти аввал ихтиёр карда шуд. 1 90 (сах. 220)

Усол як навъ ҷиҳози араққашист. 191 (сах. 220) Ин тибқи нусхаи О аст. Дар нусхаҳои Т ва Б ба ҷои

«гар» (ҷараб) «ғарб» омадааст.

385

192 (сах. 221) Урбиён, ё ирбиён тарчимаи тахтуллафзии «ро!уро<1о5»-и юнонист.

Маънои лафзии ро!уро<1о5 «бисёрпо», яъне як навъ аз харчанги баҳрӣ ва маънои истилоҳияш як намуд аз омоси дохили бинист, ки ташбеҳан ба ин навъ харчанг «ро!уро<1о8», яъне урбиён ном ниҳода шудааст.

193 (сах. 224) Дар нусхаи Б ба шакли «афросиюн» омадааст. Шояд ин номи ягон курс бошад.

194 (сах. 225) Дар нусхаи Б ба шакли «астиюс» омадааст.

195 (сах. 226) Баъди ин дар нусхаи Б чунин омадааст: «Барои касони кавитан курсҳои Булидос [хуб аст]».

196 (сах. 226) Дар нусхаи Б «ба эътидол суда» омадааст.

197 (сах. 228) Ин тибқи нусхаи Б аст. Дар нусхаи Т ба ҷои ин «гӯшт» омадааст.

198 (сах. 233) Дар нусхаи Б ба ҷои «гароиш» (ал-майл) «кашидагӣ» (ал-мадд) омадааст.

199 (сах. 234) Шахси гӯянда номаълум аст. Шояд Ҷолинус ва ё Букрот бошад.

200 (сах. 237) Дар нусхаҳои О ва Б «андом» омадааст.

201 (сах. 237) Дар нусхаи Б «китф» омадааст.

202 (сах. 254) Дар нусхаи Б «ним уқия» омадааст.

203 (сах. 260) Дар нусхаи Б ба шакли «чувинъадис» омадааст. Ин исм муарраби юнонии таҳрифшуда буда, шакли дуруст ва асли он маълум нест.

204 (сах. 260) Дар нусхаи Б «Фулус Ал-Иҳтиётӣ» омадааст, ки қисми ахир шакли

тасҳифшудаи нисбаи Фулус буда, шакли дурусташ «Ал-Эҷинотӣ», яъне Эгейӣ мебошад.

205 (сах. 268) Дар нусхаи Б ба ҷои «кура» (гӯй) «касра» (пора) омадааст.

206 (сах. 269) Дар нусхаи Б ба ҷои «кафондани он» (инфиҷоруху) «пайвастанӣ

шикастагии он» (инҷиборуху) омадааст.

207 (сах. 269) Дар нусхаи Б чунин илова шудааст: «Ҳангоми ҷобачо кардани он бояд

эҳтиёт кунӣ».

208 (сах. 271) Дар нусхаи Б «таъми чизе» омадааст.

209 (сах. 275) Дар тарҷ. русӣ аз ин ҷо ба баъд ҳар як захр ва илоҷи онҳо ҳамчун як

фасли алоҳвда оварда шудааст, вале мо ҳамаи инро то охири ҷумла дар зимни як фасл овардем.

210 (саҳ. 276) Дуводим таровиши хунмонандест, ки аз танаи дарахти сафедор битаровад.

211 (саҳ. 277) Ручӯъ шавад ба китоби дуввуми Қонуни тиб, саҳ. 144-145.

212 (саҳ. 278) Калимаи «зихриз» дар ҳамаи нусхаҳои Ал-Қонун ба шаклҳои тасҳифии

«шахрир», «шахриз» ва «шахртир» омадааст. Шакли дурусти он аз рӯи китоби Сайданаи Берунӣ (Бируни, Избранные произведения, т. 4, сгр. 321) оварда шуд. Ин исми як навъ аз хурмои пастсифат будааст.

213 (саҳ. 280) Ин калима дар ҳамаи нусхаҳои Ал-Қонун тасҳиф шуда, дар нусхаҳои

О ва Т ба шакли «тударниюн» ва дар нусхаи Б ба шакли «сурдабиюн» омадааст. «Сордуниюн» муарраби юнонии загйошоп ва сифати нисбӣ аз ЗагсНша будааст. Ин исми як растании захрнокест, ки ба ҷазираи Сардинияи Юнон нисбат дода шудааст.

214 (саҳ. 280) Дар асл ба шакли тасҳифии «сорунӣ» омадааст. «Сордунӣ» муарраби

юнонии §агс1ошо5 мебошад.

215 (саҳ. 280) Дар нусхаҳои О ва Б ба шакли «тубиюн» омадааст.

216 (саҳ. 281) Ираклиё (Гераклея) номи яке аз шахрҳои юнонӣ дар Осиёи Хурд.

217 (саҳ. 281) Унумолӣ муарраби юнонии ототеН ва он як навъ шаробест, ки омехта

бо ангубин бошад.

218 (саҳ. 281) Дар нусхаи Б ба ҷои «хурдӣ» «зардӣ» омадааст.

219 (саҳ. 281) Илова аз нусхаи Б.

220 (саҳ. 281) Дар нусхаи Т ба ҷои ин «бундуқа» омадааст.

221 (саҳ. 282) Ин исм дар ҳар се нусха ба шаклҳои тасҳифии «зуруқиюн» (Т),

«зуруқинун» (О) ва «дуруфаниюн» (Б) омадааст, вале шакли дурусти он «дуруқинун» мебошад. Ручӯъ шавад ба китоби дуввуми Қонуни тиб, №536, эзоҳи №10.

222 (саҳ. 282) Илова аз нусхаи О.

223 (саҳ. 284) Ибораи «чунон ки медонӣ» шакли арабияш «камотадрӣ» дар нусхаи Б

ба шакли «би мои тударӣ», яъне «бо оби тударӣ» омадааст ва дар тарҷ. русӣ (ҷ. 9, саҳ.170) дар ҳамин маврид ва минбаъд мувофиқи ҳамин нусха ҳамчун «оби тударӣ» (сок клоповника) тарҷима шудааст. Ин бояд таҳқиқ шавад.

224 (саҳ. 285) Ҳамин тариқ моддаи «равғани бодом» дар ҳар ду нусха (Т ва Б) ду бор

ба такрор омадааст.

225 (сах. 290) Илова аз нусхаи Б.

226 (сах. 292) Ҳамин тавр дар нусхаҳои Т ва О «муши дупо» (ал-ҷурад) ва дар нусхаи

Б «малах» (ал-ҷарод) омадааст. Дар тарҷ. русӣ ва форсӣ низ ҳамчун «малах» тарҷима шудааст.

227 (сах. 292) Ибораи «сангпушти дарёии намакхӯрда» дар тарҷ. русӣ афтидааст.

228 (сах. 293) Асала исми арабии як навъ мори захрноки каттолест, ки аз газидани он

инсон зуд ба ҳалокат бирасад.

229 (сах. 294) Ин калима дар нусхаи Т ба шакли «қомур» ва дар нусхаҳои О ва Б ба

шакли «номур» омадааст. Эҳтимол дар ҳамаи нусхаҳо тасҳиф шуда ва шакли дурусташ «нумур» (ҷамъи «нимр»), яъне «палангҳо» бошад.

230 (сах. 295) Дар нусхаи Б ба шакли «қунуро» омадааст.

231 (сах. 296) «Асалӣ» шояд нисбат аз «асала» бошад, ки он як навъ аз мори саҳт

захрноки каттол мебошад.

232 (сах. 297) Ин калима дар нусхаҳои Т ва О ба шакли «босқалиюс» омадааст.

233 (сах. 297) Ин калима дар нусхаи Б ба шакли «ҷармоно» омадааст.

234 (сах. 298) Дар нусхаи Б ба шакли «исқиюс» омадааст.

235 (сах. 300) Дар нусхаҳои Т ва Б ба шакли «уксунофун» омадааст.

236 (сах. 300) Исми арабии ин растанӣ «ҳазанбал» буда, дар нусхаи Т ба ғалат ба

шакли «ҳармал» (испанд) омадааст. Ин растаниро ба форсӣ ҳазорбарг» ва ба юнонӣ тупорѢуЙоп гӯянд ва номи илмӣ он чунин асг: АСѢПѢа ТИШѢшт Б.

237 (сах. 303) Дар нусхаи Б ба шакли «норсихлис» омадааст.

238 (сах. 304) Дар нусхаи Т ба ҷои «бузург» «бисёр» омадааст.

239 (сах. 304) Дар нусхаи Б «юнонӣ» омадааст.

240 (сах. 304) Дар нусхаи Т ба шакли «аъодинимун» ва «шиз» омадааст.

241 (сах. 304) Дар нусхаҳои Т ва О ба ҷои ин «бадбӯй гардондан» омадааст."

242 (сах. 305) Дар нусхаҳои Т ва О ба шакли «фало» омадааст.

Ин калима муарраби юнонии ḡa!e мебошад, ки дар забони имрӯзаи юнонӣ мурод аз он «мири мушон» (ласка) будааст.

243 (сах. 305) Дар нусхаи Б ба ҷои «макидан» «хун гирифтани» омадааст.

244 (сах. 305) Дар нусхаи Б ба ҷои ин «анор» омадааст.

245 (сах. 312) Дар нусхаи Т ба шакли тасҳифии «қало» ва дар нусхаи О ба шакли

«фало» омадааст. Ниг. ба эзоҳи №242.

246 (сах. 315) Ин ҷумла дар нусхаи Б ба шакли зерин омадааст: «Низ як дарахтест, ки

кадаш аз замин ба кадри як ангушт баланд мебошад. Инчунин як растаниест дорои шохаҳои рост, ки ба кадри як газ баландӣ доранд».

247 (сах. 315) Дар нусхаҳои Т ва Б ба шакли «шачарино» омадааст.

248 (сах. 315) Дар нусхаҳои Т ва Б ба шакли тасҳифии «уксунофун» омадааст.

249 (сах. 317) Ин исм дар Мунҷид ба шакли «Мукрам» ва дар Фарҳанги Мӯӣин ба

шакли «Мукаррам» оварда шудааст.

387

250 (сах. 318) Дар нусхаи Б ба шакли «ровгиюн» омадааст.

251 (сах. 318) Дар нусхаи Б ба шакли «мурмиғус» омадааст.

252 (сах. 318) Дар нусхаи Б ба шакли «сақилируфақлун» омадааст.

253 (сах. 318) Дар нусхаи Б ба шакли «қартуфулуктис» омадааст.

254 (сах. 319) Дар нусхаи Т ба ҷои ин «мақъад» омадааст.

255 (сах. 319) Дар нусхаи Б ба шакли «афунитрун» омадааст.

256 (сах. 319) Дар нусхаи Т ба ҷои ин унвони зерин омадааст: «Доруҳои ошомидани дигаринҳост».

257 (сах. 325) Ин унвон дар нусхаҳои Т ва О аслан нест.

258 (сах. 327) Илова аз нусхаи Б.

259 (сах. 327) Тибқи расмулхатти нусхаҳои О ва Б чунин унвони алоҳидаи фаслӣ

тақозо нашудааст.

260 (сах. 329) Дар нусхаи Б «равғани мурҷ» омадааст.

261 (сах. 334) «Анакардиё» дар ин ҷо исми як навъ доруи мураккаб буда, онро

«маъҷуни балозурӣ» гӯянд, зеро дар таркиби он ба ғайр аз дигар доруҳои сода балозур низ беварояд. Дар тарҷ. русӣ (ҷ.9,сах.248) онро мутлақан ҳамчун «балозур» тарҷима кардаанд.

262 (сах. 338) Шамсуддавла яке аз ҳокимони бувайҳди Ҳамадон буда, то соли 1023м.

хукумронӣ кардааст ва дар замони ӯ Ибни Сино қариб 6 сол дар дарбори ӯ зиндагӣ ва фаъолият кардааст.

263 (сах. 338) Ин исм ба шаклҳои «аспарак» ва «асфарак» низ омадааст. Мурод аз он

як растаниест, ки аз он ранги зард ҳосил кунанд ва ба арабӣ «зарир» гӯянд. Номи илмӣ чунин аст: *её1рЫпшт гаШ АН.*(Живкосъ).

264 (сах. 338) Шакли муаррабаш «шураҷ». Ин як навъ намаки шӯразорӣ буда,

«намаки чармгарӣ» низ гӯянд. Маснӯбии он селитра буда аст. (Берунӣ, №784).

265 (сах. 338) Ин калимадар ҳамаи нусхаҳо ба ҳамин шакл омадааст, вале бо чунин

ном растание дар ҳеҷ ҷой зикр нашудааст. Шояд ин тасҳифи «бусир» бошад. Бусири сафед навъи сафеди растании думи гов буда, номи илмӣ ин навъ чунин аст: Уегъазсип Тъарзш Ё. (Обыкновенный коровяк).

266 (сах. 341) Ин унвон аз нусхаи Б буда, дар нусхаҳои Т ва О мавҷуд нест.

267 (сах. 341) Дар нусхаҳои Т ва О ба ҷои ин «се» омадааст.

268 (сах. 345) Дар тарҷ. русӣ (ҷ.9, сах.266) ин калима на ҳамчун исми табиб, балки ба

маънои лафзии он, яъне «каси бедорхобикашанда» тарҷима шудааст.

269 (сах. 348) Дар нусхаи Б ба ҷои ин «бундуқа» омадааст.

270 (сах. 348) Ҳақиқати ин китоб ва муаллифи он маълум нашуд.

271 (сах. 350) Ал-Мӯътасим биллоҳ халифаи ҳаштуми аббосӣ, ки солҳои 833 - 842м.

ҳукумронӣ кардааст.

272 (сах. 350) Як паррандаи обии хокистаргун.

273 (сах. 350) Дар нусхаи Б ба шакли «давдам» омадааст. Дуводим ва ё давдам як

навъ самғ ва ё таровиши мисли хун сурхе, ки аз танаи дарахти сафедор битаровад.

274 (сах. 351) Ҷабраил ибни Бахтияшӯъ, ки яке аз пизишкони маъруфи дарбори

аббосиҳост ва соли 828 м. вафот кардааст.

275 (сах. 351) Дар нусхаҳои О ва Б ба шакли «шйҳ» (дермана) ва дар нусхаи Т ба

шакли «шунҷ» (каҷак), яъне як навъи садаф омадааст.

276 (сах. 351) Ҳамин тариқин ибора ба шакли ибораи изофии «халлу-с-савод», яъне

«сиркои сиёҳӣ» омадааст, вале маълум нашуд, ки мурод аз ин «савод» ва ё «сиёҳӣ» чист. Дар русӣ ин калимаро ҳамчун сифат, яъне «сиёҳ» тарҷима кардаанд.

277 (сах. 353) Ҳамин тавр дар нусхаи Т «сафол» (хазаф) ва дар нусхаҳои Б ва О

«таратезак» (ҳурф) омадааст.

388

IX. 354) Илова аз нусхаи Б.

«, 355) Дар нусхаи Б ба шакли «ашрос» омадааст.

Дар нусхаи Б ба ҷои «самғ» «равған» омадааст.

Дар нусхаи Б ба ҷои ин «муқл» омадааст. 1*1 ;г. 35~'1 Дар нусхаҳои Т ва О ба ҷои «розиёна» «ротинаҷ» омадаастг. 1*5 ;аз; 35") Дар нусхаи Т

«ғараб» (сафедор) омадааст.

1 >4 ; IX .358) Дар нусхаи Б ба ҷои «ишхор» (қило) «харзаҳра» (дифло) омадааст. 2*5 ;ах 358) Инибора(фарчайн)дарфорсӣ(ҷ.7, сах.188)башакли«авратизану

мард» тарчима шудааст.

1г: сах. 365) Дар нусхаи Б «баргиозоддарахт» нест. 15''' :ах. 365) Дар нусхаи Б ба ҷои ин «тутум» омадааст.

288 (сах. 370) Дар нусхаи Б ба ҷои «самғи гаван» (каси́ро) «каси́ло» омадааст.

289 (сах. 370) Дар нусхаи Б «кирми занбӯри асал» (дуду-н-нахл) омадааст, ки ин

тасҳиф мебошад ва аз ин ҷо дар тарҷимаи форсӣ низ ҳамин тавр «кирми занбӯри асал, ки ҳанӯз бол дарнаёварда аст» тарҷима шудааст. Дар тарҷимаи русӣ (ҷ.9, сах.306) низ ибораи арабӣ хато қироат шуда, ҳамчун «кирми нахл» (черви из пальмы) тарҷима шудааст. Кирми сирко (а. дуду-л-халл) ҳамчун як воҳиди доругии сода дар тиб маъруф буда, соҳиби «Махзану-л-адвия» онро чунин тавсиф кардааст: «Кирмест зардранги борик, ки дар сирка такаввун меёбад» (Махзану-л-адвия, сах.277).

290 (сах. 371) Ин дар нусхаи О ба шакли «тузаранҷон», яъне «ду намуди тударӣ»

омадааст. Дар тарҷ. русӣ (ҷ. 9, сах. 307) ин калима ба шакли «будринҷон» хонда шуда ва номуайян мондааст. Дар тарҷ. форсӣ (ҷ.5, сах.213) ба таври мутлақ ҳамчун «тударӣ» хонда ва тарҷима шудааст.

291 (сах. 376) Илова аз нусхаи Б.

- :^;:-;11.: т •::•-. ;о. 348

- :n 2'5

— себи шомӣ 34

- судоб 145, 300, 317

- тараҳои сард 143

- тарб'ғз 38

- турб'283, 294

- фаросиюн 273

- филғӯши морон 294

- хашхош 301, 319

— хиёри даштӣ 146, 278

- хори хасак 274

- хурфа 38, 44, 143, 321

- хушконидаи лола 335 ---- пӯсти гавз 335

— чугундар 46, 340

- чуқурӣ 85

- шоҳтара 357

- шувосаро 303
- ғӯра 85
- ғӯраи ангур 40
- ҳамешабаҳор 319
- ҳанзал 335
- Афшураҳо 14, 20, 34, 70, 81 Афшураҳои меваҳо 317
- пешобтозонанда 48
- сардиоваранда 321
- сарди тар 361
- судманд 300
- тараҳо 75
- тараҳои сард 23 Афъии забх карда 350
- заминҳои обӣ 177
- канори обҳо 177
- кӯҳя 177
- сафед 177
- сиёҳи пӯстпартофта 178
- шӯразор 177 Афъӣ 177
- Афюн 40. 69, 201. 213, 272, 273, 282. 292, 293. 316, 321, 333, 375
- Ақоқӣё 144, 148, 162, 197, 198, 229, 233, 335, 338, 355, 357, 361, 75
- Ақоқӣёи шуста 197
- Ақросиён 224
- Ақунитун 273
- Балбус 187, 342, 349, 360, 70 Балбуси пухта 226 Балила 179. 214. 328, 356
- Балозур 378. 316, 334, 351 Банг 144, 213. 216. 282, 333, 370, 371, 374
- Баранг 179, 334, 357 Баранги кобулӣ 335
- сафедкардаи кобулӣ 356 Барги авсаҷ 329
- амруд 85
- анор 365
- анҷир 191, 221, 329, 331, 349, 351
- афсинтин 68
- бед 43, 151, 190, 363
- булути нар 190
- бўмодарон 289
- гавз 148, 150, 320
- газ 162
- гази ҳиндӣ 229
- газна 322
- гул 85
- дараҳти амруди ёбой 283
- - анҷир 201, 216

- - мастако 216
- «дарахти пашша» 214
- - себ 190
- - чинор 319
- дарахтони сард 76
- даҳмаст 165, 282, 293, 304
- дӯлона 85
- забони барра 190
- зарованд 300
- кабар 337, 355, 360
- каду 328
- кангар 320
- каранб 190, 202, 343
- карафс 60
- катон 365
- кунчид 321, 328, 40
- кӯкнори сиёҳ 221
- кӯфтаи райҳони кӯҳӣ 146
- лола 327, 337
- марзангӯш 315
- мозариюн 351
- мурд 86, 229, 329, 335, 365, 377
- най 273, 274
- нарми анор 371
- нармода 292
- насрин 339
- озоддарахт 280, 94, 328, 365
- панирак 201
- панҷангушт 293
- печак 202
- росан 349
- сабзи даҳмаст 321, 359
- - зайтун 216
- - мурд 327
- - харзахра 350
- - чаҳормағз 214
- савсан 162, 358, 363 •садпайванд 85
- санавбари мода 190 '•-- нар 190
- - тари кӯфта 293
- сарв 190, 197, 286, 293, 295, 333, 365
- себ 363
- себи туруш 317

- сидр 214 сисанбар 321
- совидаи кунчид 340 судаи мурд 202
- судоб 271
- судоби хушк 315
- сӯхтаи гази ҳиндӣ 202
- — харнуби набатӣ 202 тари мурд 360
- ток 333
- турб 294, 316
- турунҷ 363
- туруша 190, 216
- фантофилун 190
- харзаҳра 274, 294, 349, 358, 365, 366
- харнуби набатӣ 319
- хашхоши сиёҳ 201
- - тар 85
- хиёрзаи бўстонӣ 311
- хитмӣ 328
- хушки анҷир 349
- чинор 217
- чугундар 145, 190, 336, 361
- шафтолу 333
- ширинбаён 86
- шохдона 340
- шоҳисфарами совида 333
- шӯргаз 197
- ябруҷ 345
- ҳанзал 365 Барраи обпаз 255 Барф 21, 212, 274, 278 Барфоб 274, 277
- Басбоса 179
- Баспоя 66, 68, 70, 176, 309, 347-349, 356
- Бастаи ангубин 312 Бахури Марям 313 Бахурот 60 Бахурҳо 62, 393 Бахурҳои ронандаи кайдумон
- 294 Баҳши мураккаби доруҳо 326
- содаи доруҳо 326 Баҳман 370 Баҳмани сафед 371 Бед 75, 76, 81, 229, 358
- Беданҷир 167, 279 Беруноварандағони устухонҳо
- 221
- Беҳи ангудон 274, 278, 287, 291, 293, 316, 350
- ангудони сиёҳ 293
- анҷусо 220
- баспоя 362, 363
- бахури Марям 274, 285, 300

- бодиён 305, 311, 312
- ваҷ 300
- гесугуна 317
- говшир 192, 193, 283, 316, 320, 374
- гӯргие 60, 70
- девсипист 300
- динорӯя 300
- зарованд 300, 303
- зарованди дароз 292
- кабар 61, 69, 70, 165, 277, 316, 350
- каранб 216, 295
- карафс 31, 37
- кошим 300
- луф 178, 180
- луффох 213, 282
- марҷон 75
- маҳмуда 349
- мозариюн 219
- мурр 300
- 391
- пусти гавз 335
- «риши буз» 85
- росан 349
- сард 321
- сари баргҳои каранби набати 300
- сарнавдаи ток 85, 348
- себ 279
- себи шомӣ 34
- судоб 145, 300, 317
- тараҳои сард 143
- тарбуз 38
- турб 283, 294
- фаросиюн 273
- филгӯши морон 294
- хашхош 301, 319
- хиёри даштӣ 146, 278
- хори хасак 274
- хурфа 38, 44, 143, 321
- хушконидаи лола 335
- пӯсти гавз 335

- чугундар 46, 340

- чукурӣ 85

— шохтара 357

- шувосаро 303

- ғӯра 85

- ғӯраи ангур 40

- ҳамешабаҳор 319

— ҳанзал 335

Афшураҳо 14, 20, 34, 70, 81 Афшураҳои меваҳо 317

- пешобтозонанда 48

- сардиоваранда 321

- сарди тар 361

- судманд 300

- тараҳо 75

- тараҳои сард 23 Афъии забҳ карда 350

- заминҳои обӣ 177

- канори обҳо 177

- кӯҳӣ 177

- сафед 177

- сиёҳи пӯстпартофта 178

- шӯразор 177 Афъӣ 177

Афюн 40, 69, 201, 213, 272, 273, 282, 292, 293, 316, 321, 333, 375

Ақоқӣ 144, 148, 162, 197, 198, 229, 233, 335, 338, 355, 357, 361, 75

Ақоқӣи шуста 197

Ақросиюн 224

Ақунитун 273

Балбус 187, 342, 349, 360, 70 Балбуси пухта 226 Балила 179, 214, 328, 356

Балозур 378, 316, 334, 351 Банг 144, 213, 216, 282, 333, 370,
371, 374

Баранг 179, 334, 357 Баранги кобулӣ 335

- сафедкардаи кобулӣ 356 Барги авсаҷ 329

- амруд 85

- анор 365

- анҷир 191, 221, 329, 331, 349,
351

- афсинтин 68

- бед 43, 151, 190, 363

- булути нар 190

- бўмодарон 289

- гавз 148, 150, 320

- газ 162

- гази ҳиндӣ 229

- газна 322
- гул 85
- дарахти амруди ёбой 283
- - анчир 201, 216
- - мастако 216
- «дарахти пашша» 214
- - себ 190
- - чинор 319
- дарахтони сард 76
- даҳмаст 165, 282, 293, 304
- дӯлона 85
- забони барра 190
- зарованд 300
- кабар 337, 355, 360
- каду 328
- кангар 320
- каранб 190, 202, 343
- карафс 60
- катон 365
- кунҷид 321, 328, 40
- кӯкнори сиёҳ 221
- кӯфтаи райҳони кӯҳӣ 146
- лола 327, 337
- марзангӯш 315
- мозариюн 351
- мурд 86, 229, 329, 335, 365, 377
- най 273, 274
- нарми анор 371
- нармода 292
- насрин 339
- озоддарахт 280, 94, 328, 365
- панирак 201
- панҷангушт 293
- печак 202
- росан 349
- сабзи даҳмаст 321, 359
- - зайтун 216
- - мурд 327
- - харзахра 350 — чаҳормағз 214
- савсан 162, 358, 363
- садпайванд 85
- санавбари мода 190
- - нар 190

- - тари кӯфта 293
- сарв 190, 197, 286, 293, 295, 333, 365
- себ 363
- себи туруш 317
- сидр 214
- сисанбар 321
- совидаи кунҷид 340
- судай мурд 202
- судоб 271
- судоби хушк 315
- сӯхтаи гази ҳиндӣ 202
- - харнуби набатӣ 202 тари мурд 360
- ток 333
- турб 294, 316
- турунҷ 363
- туруша 190, 216
- фантофилун 190
- харзаҳра 274, 294, 349, 358, 365, 366
- харнуби набатӣ 319
- хашхоши сиёҳ 201
- - тар 85
- хиёрзаи бўстонӣ 311
- хитмӣ 328
- хушки анҷир 349
- чинор 217
- чугундар 145, 190, 336, 361
- шафтолу 333
- ширинбаён 86
- шохдона 340
- шохисфарами совида 333
- шӯргаз 197
- ябруҷ 345
- ҳанзал 365 Барраи обпаз 255 Барф 21, 212, 274, 278 Барфоб 274, 277 Басбоса 179
- Баспоя 66, 68, 70, 176, 309, 347-349, 356
- Бастаи ангубин 312 Бахури Марям 313 Бахурот 60 Бахурҳо 62, 393 Бахурҳои ронандаи кайдумон 294 Баҳши мураккаби доруҳо 326
- содаи доруҳо 326 Баҳман 370 Баҳмани сафед 371 Бед 75, 76, 81, 229, 358

Беданҷир 167, 279 Беруноварандағони устухонҳо
221

Беҳи ангудон 274, 278, 287, 291, 293, 316, 350

- ангудони сиёҳ 293

- анҷусо 220

- баспоя 362, 363

- бахури Марям 274, 285, 300 -бодиён 305, 311, 312

- вач 300

- гесугуна 317

- говшир 192, 193, 283, 316, 320,

3_74

- гӯргие 60, 70

- девсипист 300

- динорӯя 300

- зарованд 300, 303

- зарованди дароз 292

- кабар 61, 69, 70, 165, 277, 316,
350

- каранб 216, 295

- карафс 31, 37

- кошим 300

- луф 178, 180

- луффоҳ 213, 282

- марҷон 75

— маҳмуда 349

- мозариюн 219

- мурр 300

391

- наи сабз 158

— форсӣ 87

— хушк 87

- най 201, 219, 286

- наргис 158, 342, 343

- нармода 292, 302, 349, 355

— нилуфар 349

- рангрезон 353

- савсан 39, 61, 92, 165, 166, 192,
193, 214, 220, 227, 228, 293, 294

- савсани осмонгунӣ 148, 191,
193, 215, 218, 258, 273, 301, 319, 342-344, 353, 355

- - сафед 319

- сипандон 293

- сиреш 327, 329

- совидаи каранб 165
- сӯхтаи най 329, 331
- туруша 377
- ускулуфандариюн 220
- филгӯш 349
- филгӯши морон 345
- хиёри даштӣ 152, 165, 216, 254, 349, 350, 374
- хитмии суда 227
- хитмӣ 152, 168, 254, 365, 374
- хуни сиёвушон 156, 349
- хушки най 344
- чугундар 216
- ширинбаён 41, 46, 61, 343, 375
- шувосаро 303
- ябруҷ 291-293
- қантуриюн 303
- ҳазоргашон 300, 327, 349
- ҳанзал 165, 315-317
- ҷентӣёно 303, 313 Бехҳо 47, 59
- Бехҳои пешобтозонанда 48
- сегона 63
- Беш 272, 275, 277, 315 Беши кабудӣ хуб 179
- сафед 179 Бешмуш 277, 291 Биҳии тунд 40 Биҳӣ 38, 81 Бобилун 229
- Бобуна 43, 49, 62, 63, 68, 69, 79, 144, 261, 301
- Бобунаи говчашми сафед 288 Бодовард 49, 60, 61, 63, 68, 70 Бодом 21, 280, 370 Бодоми бирён 181
- муқашшар 371
- сафедкарда 340, 370, 371
- талх 21, 62, 63, 81, 87, 165, 283, 294, 306, , 342, 343, 345
- талхи бо пӯсташ сӯхта 332
- сафедкарда 343
- сӯхта 353
- ширин 87, 342
- Бодранг 38, 41, 44, 47, 49, 75, 306, 321
- Бодруҷ 144 Бола 179
- Болҳои мурғчӯча 35 Борзад 156, 159, 164, 6-168, 192, 224, 226, 227, 254, 283, 292, 293, 305, 313, 372

392

Борзади бадбуй 273

- холис 254 Босаликун 213

Бокилии мисрии мукашшар 338

- мисрии талх 223

- мисрӣ 87, 152, 165, 338, 340,

342-345

- сафедкарда 342

Бокилӣ 86, 165, 205, 221, 306, 332,

343, 371

Боқимондаи таоми миёни дандонҳои шахси рӯзадор 355 Бузғола 43

Бузурчалии бузург 179 Бузурчалӣ 178, 179 Булут 162 Булути заминӣ 292

Бунафша 34, 38, 42, 43, 49, 66,

68, 75, 151, 58 Бунафшаи парварда 46, 59

- хушк 59

Бура 21, 31, 39, 47, 49, 87, 148, 158, 159, 164, 225, 273, 275, 283, 287, 311, 327,

328, 332, 334, 340, 342-345, 354, 355, 357, 360, 361, 365, 366, 371, 374

Бураи арманӣ 355

- ифриқӣ 332

- сурх 333

Бурсғунда 322, 246, 293 Бухори гӯгирд 338

- мурдосанг 219

- об 40, 69

- оби гарм 315, 3

- сиркои аз санги тофта

бархезанда 317 Бухорҳо 365

Бухорҳои тариоваранда 42 Буҳо 271, 277, 291 Бӯиданиҳо 43 Бӯйафзорҳо 60

Бӯйҳои иштиҳоангез 43 Бӯмодарон 215, 365

В

Василаҳои аз берун гузоштани муолаҷаи парюн 355

- гармибандии бодпароканда-

кунанда 279

- кашанда 309

- кашидани захр 311

- моддакашанда 290

- мӯйро аз рӯидан боздоранда

333

Васма 336, 338, 351, 353 Васмаи кирмонӣ 336

- ҳиндӣ 336

Ваҷ 81, 215, 255, 273, 342, 348, 349

Гавазн 294

Гавз 278, 308, 327, 329, 371, 372

Гавзгандум 370

Гавзи бўё 179

- кӯҳани серравған 148

- мосил 281

- мосили ҳинди 281

- поккардаи сарв 299

- сабз 148

- сабзи сарв 149

- сарв 190, 197, 295, 313, 319,
320, 360, 377

- тезшуда 345

- шоҳӣ 308 Гавзмағз 315 Гавҳари исфанҷ 161

- саргини хар 206 Гавҳарҳо 179 Газ 81, 85 Газари иқлитӣ 274 Газмозак 146

Газмозу 70, 320, 333, 355, 360

Газна 280, 301, 304

Гандано 62, 177, 181, 300, 301,

320, 328, 342, 364, 370 Ганданои кӯҳӣ 166, 214

- пухта 202 Гандум 372

Гандуми далида 79, 371 — румӣ 181

- сафед 371

- хоида 156, 159 Гарди осиеб 190, 206 Гари кӯҳан 356 Гармдоруҳо 334, 351,
373 Гач 197, 273, 276

Гачи сахт суда 207

- сӯхта 207

- шуста 206

Гесугуна 214, 216, 310, 365, 374 Гиёҳи баргаш чун барги марзангӯш 315

- бо номи «кайквона» маъруф
295

- говшир 193, 214

- гулӯдард 61

- думи асп 190

- кабӯтарон 327 "Гиёҳи кайк» 295

- омосҳо 144

- сабзи ҷав 337

- «харгӯш» ном 329 Гиёҳҳо 76

Гиёҳҳои доругии буррандаи моддаи балғамӣ 334

- номаълум 315

- сардибахшанда 76

Гили андар хушбӯиҳо парварда 333

- арманӣ 43, 75, 144, 146, 148,

149, 150, 162, 170, 196-198, 201, 202, 212, 229, 317, 357, 359

- Бухайра 310, 364

- ковок 87
- махтум 170, 187, 196, 197
- набишта 150, 273, 274, 287, 288, 292, 310, 311, 321
- набиштаи Бухайра 310
- нарми ковок 221
- олонӣ 196, 197
- румӣ 92, 202, 216
- саршӯӣ 336
- сомосӣ 285
- сурх 92, 163, 202, 219, 351, 353, 357^, 358, 364
- фирӯзӣ 43
- холис 202, 321, 374
- хузистонӣ 336, 340
- хӯрданӣ 336, 367
- карнтӣ 345
- кямулиё 162. 202, 333, 336, 340, 343, 353, 374
- кубрусӣ 202 Гилҳои сабукҳаҷм 201 Говарс 86, 315 Говарси бирён 78 Говдона 222, 312, 342, 343, 370 Говшир 40, 168, 192, 217, 225, 254, 291, 300, 308, 311, 313, 316, 350, 377 Гувориш 348
- Гувориши мансуб ба беморони таб 43
- сачазаниё 374
- кавӣ 20 Гуворишҳо 68
- Гул 34, 38, 40, 44, 48, 51, 54, 60-63, 69, 74, 75, 78, 85, 92, 93, 144, 151, 171, 192, 197, 229, 327, 333, 356, 359, 361, 363,
- Гулангубин 30, 59, 60, 62, 63, 66, 70, 92 Гулангубини асалӣ 68, 128
- шакарӣ 68 Гули кофша 149
- лола 327
- садбарг 76
- сурх 59, 149
- форсӣ 49, 59
- хушк 85, 364
- Гулнор 40, 85, 180, 191, 192, 213, 219. 229. 233, 353, 75 Гулоб 16, 23, 33, 34, 36, 38, 47, 64, 74, 276, 277, 278, 285, 334, 339, 364, 375
- Гулоби ангубинӣ 63
- омехта 32

- сахт тунук 35 Гулгунчаи гул 92 Гулҳои сардиовар 76
- Гунди бедастар 39, 40, 69, 233, 254, 273, 274, 278, 279, 281, 282, 291, 292, 297, 298, 300, 303, 310, 316, 350
- Гург 167
- «Гургкуш» 280
- Гуринҷ 371, 72
- Гуринчи суда 197
- шустаи сафед 371
- шусташуда 87 Гурӯҳи доруҳо 92
- часпакиоварандаҳо 206 Гӯгирд 68, 165, 177, 207, 217, 220, 224, 225, 289, 292-295, 304, 331, 339, 340, 350, 351, 353, 355, 358, 359, 365, 369
- Гӯгирди зард 158, 180, 316, 343, 350, 351, 355, 377
- зарди сӯхта 146
- зинда 317, 332
- кӯфта 377
- сафед 355
- сӯхта 162 Гӯдобҳо 368 Гӯргие 40, 81 «Гӯши муш» 300 Гӯшт 70, 81
- Гӯштбирён 368 Гӯштбирёни гармогарм пӯшонидашуда 284, 286 Гӯштбирёнҳо 334, 351 Гӯшти афъӣҳо 334, 348
- афъӣ 179, 291, 301
- барра 70
- бирён 43
- бузгола 70, 131, 151
- гов 77
- гӯрхар 174
- дурроҷ 77
- кабк 368, 371
- карбоса 285
- мор 178, 180
- морҳои афъӣ 177
- моҳии шӯр 311, 317
- моҳии шӯри хушконида 216
- мурғ 70
- мурғобӣ 368
- мурғҳо 35
- обпаз 368
- садаф 226, 227, 342
- садафҳо 346
- самандар 285
- сиркову намакхӯрдаи росу 300
- табахшуда 286 -тиҳу 66, 131, 151

- фарбех 370
- хушконида 174
- хушконидаи росуи даштӣ 274
- ғукҳо 333
- чӯҷаи кабӯтар 177
- ғук 322
- ғукҳои наистонӣ 284
- ҳайвон 284

Гӯштҳои гарми паррандагон 350

- мӯътадил 358
- сабук 351
- ситабр 174
- чӯҷаву бузғола 16

Д

Данди чинӣ 278 Данид кибрито 60, 177 Дарахти дӯлона 86

- кунор 375
- «лабах» ном 346
- қадаш аз замин як ангушт баланд 315

Дарахткӯб 295 Дарахтҳои номаълум 315 Дармони рӯёнандаи гӯшт 200
Дармонҳои асосии беш 277

- беҳушӣ 17
- гӯштсабзонанда 265
- пешоби хунӣ 317
- реш 313
- санҷидашуда 317
- сахҷ 276

- судманд 72 Дастанбӯйҳои хурд 47

Дасту пойҳои харчангҳо 75 Даҳмаст 81, 179, 294 «Девонакунанда»
(дурукинун)
282

Девсипист 302, 320, 345 Девча 216 Девҷаи баррӣ 372

- сабзи зери кӯзаҳо 332 Дегафзори ғизоҳо 178 Дегафзорҳо 159, 180, 227, 334
Дегафзорҳои гарм 356 Дермана 39, 40, 69, 293, 294, 329,
351, 364

Дерманаи арманӣ 274, 280, 313 Диафруғас 217 Диёхилун 158, 227, 345
Дикора 179 Дилаи баранг 176

- лиму 151
- пиёзи унсул 362
- турунҷ 151, 55
- харбуза 357, 359
- хасакдона 63

- хиёрза 41
- ҳанзал 61, 176, 334, 335, 348, 353, 357
- Дилаҳои чизҳои сард 43 Дили саги девона 310 Додӣ 279 Донагиҳо 190, 348
- Донагиҳои омодаи фасодшавӣ 305
- пешобтозонанда 285 Донаи анор 41, 44
- анори нордон 62
- баласон 273, 282, 291, 293, 319, 320
- биҳии муқашшар 75
- биҳӣ 42, 333
- бон 61, 69, 87, 340, 344, 355
- даҳмаст 177, 273, 282, 287, 292, 293, 301, 310, 315, 316, 320, 329, 348
- зардолу 280
- зиришк 78
- испанд 316
- каду 345
- мурд 216, 254, 299, 326, 338
- мурч 329
- нек кӯфтаи мавиз 206
- нил 348
- олу 42
- печак 202
- санавбар 181
- сарв 333
- сафедкардаи беданҷир 370
- совидаи бон 353
- харбуза 285, 328, 340, 342, 357
- хиёр 93
- хурмои сӯхта 329
- Донаҳои пӯсидаи миёни деворҳо 348
- сӯхтаи хурмо 328 Дору 117, 138, 204
- Доруи аз ангудон ва гӯгирд сохта 289
- аз барои кӯфтагӣ хуб 229
- аз барои чок 225
- 393
- аз барои ҷузом судманд 180
- аз бобунаи говчашм сохташуда 159
- аз китоби Қаритун 351
- аз сабр, заъфарон ва мурр

сохташуда 81

- аз сир сохта 158, 159
- ангужад 68, 69, 315
- Андарун 148, 217
- андуданӣ 216, 217, 219
- Арбиёсис 350
- «асандус» 166
- аскарӣ 316
- аҳли Искандария 220
- барои ислоҳи мизочи андом 215
- барои муолаҷаи реш 213
- барои ҷароҳати сӯроҳкарда
226

- бар сар андуданӣ 335
— ба таври қавӣ сур[кунандаи мӯй
338

- ба таври қавӣ ҳалқунанда 357
- ба як бор исҳолаваранда 261
- бағоят санҷидашуда 217
- бағоят хуб 345
- ба ҳангоми оғоз созгор 59
- бед 191

- беданҷирӣ 220
— бе сӯзиш хушкиовар 258

- бешӣ 179
- беҳқунандаи нохунхора 375
- бобароӣи хуб аз Ҷолинус 217
- боварибахш 198
- бодомӣ талх 62

- гармияш қавӣ 223
- гарму нарм 184
- гили набишта 278, 289, 292

- гӯштрӯёнанда 185, 212
- дегбардег 160

- диёрун 221
- «диёруфус» 191
- дорои зудояндагӣ 353
- дорои симоби мурда 358

- дорои хушкиоварӣ 355
- доғниҳанда 204
- думмалии маъруф 159
- ду хокистар 309

- зудоянда 208, 339, 357
- зудогндаи сӯзишовар 211
- истифроғ 350
- исҳол 33, 44, 59, 69, 146, 309
- исҳолкунандаи мизоч 357
- исҳоловар 121
- исҳоловаранда 59
- камтар сӯзонанда 211
- кафакӣ 371
- кашанда 305
- Ал-Киндӣ 349, 370
- коғнаҳо 309, 311
- кундуша 166
- куркум 276, 286, 374
- кушоянда 66
- кӯфта аз барои бараси сиёҳ 347
- латиф 221
- лок 62, 276, 374
- мансуб ба Ал-Киндӣ 328
- мансуб ба пизишкони ҳозиразамон 340
- 394
- марғулсозандаи мӯй 333
- муаллиф аз барои сафедии мӯй
- 334
- муолачашуда 261
- мураккаб 34, 148, 197, 216, 274,
- 328
- мураккаби мӯътадил 361
- - хуб_ 328
- кавӣ 374
- мушк 73, 179, 274, 277, 287
- навшодир 159
- нармсозанда 195, 254
- нармтар 58
- нигохдорандаи мӯи абрӯвон
- 327
- Никулос 191
- ниҳоят гарм 185
- ниҳоят сард 185
- носозгор 213
- оби себ 274
- озмудашудаи саъфа аз муаллиф

- олуданӣ 146, 147, 159, 164, 166, 168, 332, 355, 369
- ошомида 311
- оқарқирҳо 159
- пазонанда 227
- пайваста таъсибкунанда 192
- поксозанда 212
- пошиданӣ 202
- пӯсти мис 221
- пӯстро ковоккунанда 171
- равонкунандаи савдо 66
- равғани зайтун 362
- «равғанӣ» 191
- резанда 195
- римоваранда 209
- ронандаи захр 273
- рӯёнандаи мӯи абрӯвон 329
- сабзидани шикастагӣ 256
- сабзонанда 188
- сабук 223, 329
- сабук аз барои гар 358
- сабуки хушкиоваранда 193
- санги рӯшноӣ 159
- санҷидашуда 150, 228, 309
- саргини кабӯтар 202
- сардифизоянда 201 «Доруи сарӣ» 193
- сиёҳ 261
- ситабртару устувортар 221
- созгор 187, 213
- созгори обилаҳо 148
- Соҳир 345
- сулоҳа 178, 179
- сӯзандатар 211
- тез 163, 165, 166, 212, 216, 261
- тилошаванда 291
- турбид 59, 60
- тӯтиё 170
- фаросиюн 148
- Филағринос ёдкарда 329
- хамирмоягии маъруф 159
- хамирмоягӣ 162

- хардалӣ 68
- харчанг 309
- хиёри даштӣ 166
- хока 207, 220
- хокаи хосси сар 258
- хосси сар 259
- хуб 217, 219, 227
- хуби гар 358
- хуби саъфа 353
- хуби саъфаи тар 354
- хушк 192
- хушккунанда 143, 148, 185
- хушконанда 208
- чарбӣ 39
- часпанда 205
- часпонанда ва гӯштрӯёнанда 211
- шигифтовар 371
- шигифтовари кафидагиҳо 362
- шоҳӣ 352
- шустушӯӣ 334
- шӯянда 215
- ғайри рӯзи навбат 66
- кабзкунанда 212
- қависозандаи пӯст 357
- қавитар 58, 144
- қавӣ 33, 178, 212, 224, 329–331, 374
- қавӣ аз барои гари кӯҳан 356
- қай 273
- қай ва исҳоловар 273
- кайшур 148
- қардамоно 166
- Қаритун 329
- катрон 166
- киртос 353
- киртосии Ҷолинус 220
- сӯхта 217
- ҳалкунанда 152, 195
- ҳалкунандаи сӯзонанда 344
- ҳилтит 274
- ҳиндии бузург 179

- Ҷабраил 351
- ҷароҳатҳои асаб 223 -Ҷолинус225, 311
- Ҷолинус тавсифкарда 207 Доруҳо 38, 47, 72, 160, 179, 221, 228, 229, 244, 275, 342, 344, 372
- Доруҳои аз анвои морҳо сохташаванда 166
- аз барои «духтарони шаб» судманд 360
- аз барои заҳрҳо судманд 291
- аз барои пӯстравии сода 198
- аз барои решҳои асаб судманд 225
- аз барои рӯ задани обила 84
- аз барои хунбастагии меъда буда 289
- аз барои ҳамаи заҳрҳо муштарак 274
- аз барои ҷароҳат ва хунравӣ хуб 193
- аз барои ҷузъм тавсифшуда 178
- аз берун гузоштани гар 357
- аз берун гузоштани нохунҳора 375
- аз берун гузоштани саратон 170
- аз берун гузоштани саъфаи тар 353
- аз берун гузоштани саъфаи хушк 354
- аз берун гузоштани тарақи-дани нохунҳо 376
- аз берун гузоштани 171, 349, 353, 360, 365
- аз равғанҳо сохташуда 190
- аз сирко ва сангҳои маъдани сохташуда 226
- аз тариқи хушкӣварӣ хунбанданда 206
- аз тариқи часпакӣ овардан хунбанданда 206
- аз чизҳои қабзкунанда сохта 353
- аз шикастагии устухон судманд 229
- андар бинӣ афкандани 75, 176,

331, 353

- андар бинӣ афкандашаванда

330

— андар боби «бемории рӯбох»

ёдшуда 328

- андар боби сахтиҳо ёдшуда 253

- андар боби ғунда ёдшуда 304

- андар боби ҷароҳатҳо ёдшуда
193

- андар «Китоби ихтисорот»

ёдшуда 348

- андар майпукта гудохташуда
226

- андар Қарободин ёдшуда 214

- андар ҷадвалҳои доруҳои сода
ёдшуда 186

- андудани маъданӣ 170

- андудани 224

— араковаранда 61, 290, 91

- асаби кушода 224

- атсаовар 111

- афтидагӣ ва садма 195

- афъигӣ 178

- ба иътидол амалкунанда 92

- балғам ба истифрӯговаранда
348

- банданда 196, 197, 247

- бандандаи часпонанда 196

- барасии аз берун гузоштани
349

- барасии беҳтарин 349

- бар бинӣ кашанда 330

- бар газидагӣ зимодкардаша-
ванда 292

- бар маҳалли кӯфтхӯрда мени-
ҳодагӣ 197

- барносозанда 334

- барои гармибандӣ хуб 197

- барои душвории фароҳамой
218

- барои захрҳо меошомидагӣ 274

- барои касони гарммизоҷ 370
- барои ранг кардани пӯст 349
- барои саҳт шудани хун 287
- барои хунравии сар хуб 207
- барои ҳукнарезӣ 212
- бар сар ниҳоданӣ 282
- бартарафкунандаи зиёни захр-
ҳо 271
- ташаннучи палид 280
- бастани кай 41
- ба сӯи қабзкунандагӣ майл-
дошта 328
- ба тариқи тило ба кор бурда-
шаванда 290
- ба ғоят хуб 360
- ба ғоят ҳалкунанда 155
- баҳаки сиёҳ 351
- беруноварандаи хилт 330
- берунорандаи хилти тез 356
- бесӯзиш 211
- беҳкунанда 146
- бидуни дард гудозанда 164
- бидуни сӯзиш сардиоваранда
201
- биҳигӣ 20
- боздорандаи модда 218
- - омос 227
- - рӯидани мӯй 329
- - хӯра 150
- бо мизоҷи худ зидди захр 290
- бо ҳосият таъсиркунанда 326
- бо ҳосияти худ зидди захр 290
- бурранда 53, 58, 59, 168
- буррандаи тез 300
- вазаҳии аз берун гузоштанӣ
349
- вазаҳӣ 349
- газидагии занбӯр 321
- - каядум 315
- - тортанак 320
- - ғунда 320
- гар 220

- гарми ёдшуда 166
- гармиоваранда 70, 82, 128, 209, 233
- гарми тези тунд 272
- гармихомӯшкунанда 144
- гармихомӯшкунандаи кавӣ 47
- гаронгавҳар 223
- гаронсанг 176
- гузариши беморӣ 92 -гузаронанда 335
- гуногуни қавӣ 192
- гӯшти зиёдатино хӯранда 221
- гӯштрӯёнандаи решҳо 213
- - ҷароҳатҳо 191
- даллокишавандаи газидагии занбӯрҳо 321
- дардҳои бандгоҳҳо 373
- дарозкунандаи мӯй 328
- дорои гармии латиф 326
- дорои гармӣ ва кашиши кавитар 193
- дорои зудояндагӣ ва ҳалсозии кавӣ 339
- дорои талхӣ ва қабзкунандагӣ 360
- дорои қувваи заъфарон 86
- дорои қувваи тарифизоӣ 74
- дорои қувваи қабзкунанда 233
- дорои ҳалкунандагӣ, буррандагӣ ва ғудохтан 354
- доғмонандаи сӯзонанда 151
- доғниҳанда 290
- доғниҳандаи ҳуби мӯътадил 206
- ёвари пазиш 49
- заифтар 193
- заҳрноки гарм 277
- зидди газидагӣҳо 291
- зидци заҳр 290, 291
- зудоянда 214
- зудояндаи гарм 19
- - хушккунанда 220 •:- кавӣ 221, 348

- истирхо 255
- истифроғкунанда 49
- истифроғкунандаи моддаи палид 330
- истифроғоваранда 347
- истифроғоварандаи кавӣ 61
- исҳол 16, 34, 48, 69, 91
- исҳолбанданда 279
- исҳоловар 59
- исҳоловаранда 49, 63, 130, 276, 290, 348
- исҳоловарандаи сафро 53
- - хуб 176
- калаф 345
- камқувваттар 344
- карахткунанда 42, 43, 205, 272, 282
- карахткунандаи сардиоваранда 333
- каси латхӯрда 195
- касони садмахӯрда 198
- кафидагиҳо 362
- кафонанда 158, 226
- кафонандаи хуроч 163
- - хурочҳои берунӣ 158
- кашанда 166, 199, 221
- кашандаи захр 291
- - модда 195
- кашандаю пӯшонанда 186
- кашандаю ҳалкунанда 178
- кирми гӯш 215
- ковоккунанда 143, 144, 152, 225
- кушоянда 53, 195
- кушояндаи суддаҳои чигар 368
- - ҷароҳат 308
- латиф 63
- латифкунанда 58
- латифиоваранда 59-61, 63, 159
- латифиоварандаи тез 63
- латифсозанда 92, 373, 374
- латифсозанда ва бурранда 68
- латифсозандаи ҳалкунанда 177
- лоғаркунанда 374

- мавриди ниёз 196
- макиданӣ 41
- маллагунсозандаи мӯй 338
- манъсозандаи рӯидани мӯй 333
- марғӯласозандаи мӯй 333
- махсуси устухонҳои табаҳшударо кашанда 201
- маъдании шуста 170
- маъданӣ 190
- маъруф 149
- маъруфи хафакони гарм 151
- маҳаллӣ 331
- миёнаҳол 193
- моддакашанда 291
- моддаҳоро аз сӯи андомҳои сарвар дур ронанда 290
- молиданӣ 66, 359
- 395
- монеи гандидан 150
- монеи хуноқ 44
- муаллиф санчида 351
- мумӣ 332
- муносибтар 326
- мураккаб 40, 81, 87, 92, 156, 159, 191, 201, 214, 311, 357
- мураккаби барои боздоштани хун 207
- парюн 355
- - хуб 358
- худованди ҷузом 179
- муштарақ 275
- мӯй 334
- мӯйро рӯвдан нагузоранда 333
- мӯйрӯёнанда 329
- мӯйрӯёнандаи кавӣ 328
- мӯътадил 159, 176
- наботии захрноки сард 281
- наботӣ 190
- нарм 358
- нармиоваранда 280
- нармиоварандаи дорои ҳалку-

нандагӣ 167

- нарми сабӯса 340
- нармкунанда 212, 239, 254, 377
- нармкунандаи сахтии бандгоҳ 254
- нармсозанда 43, 158, 168
- нармсозандаи табиат 374
- начандон сахт гарм 31
- начандон хушкиоваранда 167
- нигохдорандаи мӯй 326
- ниҳоят гарм 171
- ниҳоят қавӣ 176, 202 -носурӣ 211, 218
- обакии ба табъ шабеҳи равған-
ҳои гарм 335
- муносиб 360
- озаҳҳо 361
- олудани мӯйро аз сафед шудан
боздоранда 335
- олуданӣ 342, 369, 74
- оромкунандаи дард 144, 226
- ошомидани зидди газидагии
афъӣҳо 300
- сардиоваранда 74
- ошомиданӣ 40, 66, 176, 178,
212, 290, 304, 316, 317, 349
- ошомидашаванда 310
- пазонанда 155, 156, 159
- пазонандаи хилти хом 53
- пайвасткунандаи часпонанда
196
- парокандасозандаи хуни мурда
195
- парюн 354
- пасгардонанда 143, 144, 170
- пасгардонандаи модца 152, 363
- пешгирикунандаи гандагӣ 256
- сафедии мӯй 337
- пешгузаштагон санҷида 335
- пеши решшавиро гиранда 170
- пешобронандаи қавӣ 289
- пешобтозонанда 40, 58, 59, 61,
63, 276, 290, 302, 348, 370
- пешобтозонандаи латифиовар

309

396

- поккунандаи зардоб 213
- — хун 68
- - қавӣ 221
- поксозанда 211, 357
- поксозандаи пӯст 343 пошиданӣ 190
- пӯстрафтагиро пӯшонанда 198
- пӯшонандаи ҷароҳатҳо 191 равон 214
- равонандаи бараси аз миҳча-
маҳо падидомада 351 равони шӯянда 215
- равону гузаро 211
- рафтани хун 193
- раҳоибахш 300
- рехтани қабзкунанда 254
- рехтанӣ 198, 200, 216
- рехташаванда 262
- решҳо 211
- решҳои асабҳо 225
- - хӯранок 148
- римоварандаи латиф 152
- рӯенанда 213
- рӯёнандаи гӯшт 185 •сабзонанда 206
- сабук 327
- сабуки кунчидаи сиёҳ 345
- - хосси пайҳои сабук 221 •сангхурдкунанда 289
- санчидашуда 149, 227, 334, 349 санчидашудаи муаллиф 158
- - осори решҳо 343
- сар 258, 261
- сард 292
- сардиовар 148
- сардиоваранда 23, 34, 38, 41,
43, 44, 75, 146, 186, 212, 258, 310, 370
- сардиоварандаи бидуни тари-
физояндагӣ 75
- — қабзкунанда 218
- сардиовари часпак 167
- сардиовару тарифизо 15
- сардиовару хушбӯй 151
- сардиовару қабзкунанда 151
- сардкунандаи сурхбод 145
- сардсозанда 212, 375

- саршӯии маъруф 328
- саршӯӣ 340
- сафедкунандаи мӯӣ 338
- сиёҳкунандаи мӯӣ 336, 337
- ситабргардонандаи хун 85
- сода 6, 92, 227, 310, 344, 355
- содаи нигоҳдорандаи мӯӣ 326
- созгор 148, 68
- суддакушой 275
- судманд 162, 168
- сурфа 280
- сурхбоди решшуда 148
- сурхкунанда 369
- сурхсозанда 291, 372
- сутуда 181
- сӯзишовар 170
- сӯзонанда 206
- табиаткушоянда 20
- тарёкӣ 307
- тариоваранда 76, 178
- тарифизоянда 43, 146
- таскиндиҳандаи дард 171
- тафсхомӯшкунанда 21
- тез 163, 173, 220, 280, 317, 331, 354, 358
- тези латиф 315
- тирберункунанда 201
- урбиёни бинӣ 221
- устухон беруноваранда 229
- уфунатовар 148
- фарбехкунандаи мӯътадил 370
- фарохкунанда 308
- фароҳамоварандаи решҳои палид 202
- - кавӣ 191
- - ҷароҳатҳо 191
- фатқӣ 246
- фурӯнишонандаи гармӣ 317, 321
- — омос 265
- халанда 222
- хизоб 338
- хилтҳоро аз роҳи заҳр

яксӯкунанда 290

- хоиданӣ 41, 60 -хока 212, 215, 262

- хосиятнок 370

- хосси решҳо 193

- - самандар 286

- - сардмизочон 371

- - сӯхтагӣ 201, 202

- - фуҷисло 164

- - халидагӣ 223

- хуб 156, 160, 166, 320

- хуби истифроғоварандаи моддаҳои гар 356

- хукакҳо 166

- хунбанданда 205

- хуни бинӣ оваранда 41

- хушк 190, 226, 261, 364

- хушки дуруштсозандаи пӯст 358

- хушкиоваранда 213

- хушкиоварандаи зудоянда 201

- - пӯшонанда 199

- хушккунанда 147, 213, 214, 217, 247

- хушккунандаи пасгардонандаи модда 184

- - кавӣ 353

- хушконанда 161, 186

- хушконандаи гарм 162

- - поксозанда 214

- - решҳо 213

- хушксозанда 211, 214, 219, 358

- хӯранда 191, 308

- хӯранда ва коҳишдиҳандаи гӯшт 186

- хӯрданӣ 370

- чарбии равғанӣ 358

- чарбӣ 15, 74-76, 79, 320

- чакониданӣ 41

- часпакиоваранда 155, 212

- часпонанда 179, 184, 186, 205, 362

- часпонандаи гӯштрӯёнанда 220
- часпонандаи маъданӣ 190
- - наботӣ 190
- - решҳои сар 193
- - ҳайвонӣ 190
- <
- чароҳатҳо 190
- шикастагии устухонҳо 198, 229
- шупушкушанда 365
- ғайри тез 280
- ғарғаравӣ 176, 330, 331
- ғунда 323
- қабзкунанда 17, 31, 41, 86, 147, 191, 213, 254, 255, 290, 344, 353, 375
- қабзкунандаи боздоранда 251
- кавигардонандаи меъда 132
- кавии барои кандани нохунҳо 377
- ба саҳтӣ фароҳамоии решҳо 220
- зудоянда 342, 345
- кашандаи хосси «бемории рӯбоҳ» 328
- озаҳҳои қавӣ 360
- сабӯса 340
- сиёҳкунандаи мӯй 337
- ҳалкунанда 358
- кавикунанда 178
- қависозанда 177
- қависозандаи табиат 163
- қавӣ 87, 92, 175, 227, 285, 355, 358, 365
- қай 284
- қайоваранда 68, 276, 90
- ҳайвонӣ 191, 201
- ҳалкунанда 144, 145, 147, 158, 165, 171, 344, 353
- ҳалкунандаи дорои нарми-оварӣ 167
- модда 196
- нарм 143
- нармиоваранда 167
- саҳт зудоянда 353
- тез 344

- ҳалкунандаю хушкиоваранда 167
- ҳамагонии хуни баста 288
- ҷароҳат 224
- ҷароҳатҳои асабҳо 225
- ҷӯшонида 92
- Дорфилфил 176, 177, 179, 273, 331, 334, 348, 350 Дорчинии чинӣ 292, 348
- Дорчинӣ 159, 255, 274, 281-283, 287, 302, 303, 311, 319, 320, 345, 364; 365 Доршишиғон 178 Ду бех 61 Дуводим 350 Дуводими сафедор 276
- Дудаи танӯр 353, 355 Дуди барги чинор 295
- мӯрчаҳо 295
- фатилаҳои хомӯшкарда 282
- чинор 295
- ҷӯби анор 293
- «Думи каждум» (растанӣ) 316 Ду навъи зирних 350, 377
- навъи харбак 345, 349
- навъи хорпушти сӯхта 221
- намуди баҳман 370
- зарованд 365
- заҳрҳо 271
- кафки дарё 331
- харбак 331
- тударӣ 371 Дунба 255, 372 Дурди бирён 362
- пӯлоди сӯхта 180
- рағғани зайтун 214, 227, 345
- зағир 168
- катон 254
- кунҷид 254
- савсан 254
- сирко 168, 220, 360
- сӯхта 377
- сӯхтаи ҳамр 163
- шароб 338
- ҳамр 351, 76
- хушки шароб 198
- шароб 283. 316, 338, 340, 358
- ҷӯшонидаи мор 180 Дурдҳои рағғанҳо 253 Дурроҷ 70, 77, 87 Дурроҷҳо 309
- Дурукинун 282
- Дӯғ 149, 277, 311, 371 Дӯғи гов 274, 285
- говӣ 278, 279

- маскабаргирифта 76, 81
- маскабаргирифтаи гов 75, 77
- мости турушнашуда 369
- мости ширин 370
- навкашида 169
- нек полида 38
- туруш 277, 317
- туруши говӣ 358
- Ё
- Ёра 40, 49, 60, 61, 149
- Ёраи дилаи ҳанзал 176, 331, 348
- луғозӣ 176, 347
- Руфус 308, 331, 347
- талхи дилаи ҳанзал ва турбид 331
- фикро 61-63, 70, 176, 331, 348, 349
- харбақ 170 Ёраҳо 72
- Ёраҳои бузург 348 Ёсамини сабз 345
- Забони барра 75, 146, 197 Зайтуни намакин 214
- норасид 360
- Замч 23, 150, 162, 191, 192, 196, 197, 213, 214, 216, 218-220, 276, 333, 336-338, 348, 351, 355, 365, 363-365, 374, 377 Замчи сиёҳ 335
- совида 219
- сӯхта 217
- тар 358
- яманӣ 353, 366
- Занги оҳан 206, 221, 335, 337, 338
- сурб 335
- Зангор 146, 149, 150, 158, 166, 191, 193, 206, 212, 216-221, 308, 311, 349-351, 354, 358, 376
- Зангори оҳан 375
- совида 217
- сӯхта 218
- Занчабил 40, 59, 60, 69, 85, 165, 180, 198, 300, 334, 348, 50
- Зар 180, 219, 280, 334
- Зардии ҳояи бо сирко чӯшонид 280
- нимбиришт 16, 77, 79, 87, 169, 283, 285
- мурғ!, 47, 201
- Зардолу 363
- Зардчӯба 214, 315, 354, 355, 357, 359
- Зари сурх 179
- Зарованд 19, 40, 87, 92, 165, 192, 193, 201, 214, 216, 217, 228, 229, 258, 283,

288, 291, 299, 316, 319, 320, 344, 349, 353, 354, 358

Зарованди гирд 150, 288, 292, 310, 316, 317, 320, 353, 374

- дароз 87, 201, 292, 302, 303,

315, 316, 365

- сӯхта 218 Зарпечак 69 Зарраҳои балозур 346 Заъфарон 40, 51, 60-62, 69, 81, 84, 85, 92, 93, 144, 156, 162, 197, 198, 202, 229, 254, 255, 273, 311, 338, 342, 345, 348, 357, 360, 364

Заъфарони оҳан 295

Зағир 144, 159, 160, 166, 216, 261, 377

Заҳр 271

Заҳраи барзагов 295

- гов 292, 340, 365, 377

- паланг 272, 287

- паррандаҳо 300

- саги обӣ 287

- хурӯс 300 Заҳри афӣ 287

- гандонанда 272

- котил 272 Заҳрҳо 271, 365

Заҳрҳои бар тамоми тан ҳамлақунанда 272

- ба як андоми муайян ҳамлақунанда 272

- бо маҷмӯи гавҳари хеш қорақунанда 272, 275

- ошомидашаванда 271

- ошомидашудаи ҳайвонӣ 284

- ростинӣ 275

- уфунатовар 273

- каттол 287

- ҳайвонӣ 271, 287

- ҷамодии маъданӣ 275

- ҷамодии ғайримаъданӣ 275 Зерсанг 170

Зерсанги арзизӣ 329

Зимод 148, 344

Зимоди аз барои шикастагӣ ва

лағжидагӣ 229

— аз меваҳо мохта 43

- аз мош сохта 254

- анчири хушк 156

— барги сарв 217

— «борис» 168

397

- дорои қабзқунандагӣ 344

- забони барра 147

- мумравғанӣ 198

- мушйиёз 216
 - орди гандум 143, 225
 - оҳак 293
 - пари сиёвушон 152
 - пиёз 312
 - пудинаи даштӣ 312
 - пӯстҳои анор 41
 - сиёқона 312
 - сир 293
 - фатқ 233
 - хитмию зағир 156
 - хуб 197, 320
 - хурмо 255
 - қависозанда 239
 - қавӣ 238
 - «кубовун» 168
- Зимодҳо 17, 21, 38, 39, 41, 47, 73, 78, 79, 144, 148, 196, 200, 223, 226, 227, 254, 255, 261, 262, 302, 303, 311, 316, 323
- Зимодҳои аз барои домғулҳои ангубинӣ 164
- аз барои ҳукакҳо 168
 - аз берун бастанӣ 301
 - гуворанда 20
 - захркашанда 301
 - нармқунанда 233
 - пешгирикунандаи қависозанда 195
 - сардиоваранда 23, 74, 75, 172, 277
 - судманд 62
 - хосси решҳои гандида 303
 - хуб 168, 214
 - хуби қувватбахшанда 67
 - шигифтовар 166
 - қавии қабзқунанда 246
 - қависозанда 233
- Зира 62, 171, 206, 216, 279, 300, 320, 341, 374 Зирабо 350 Зираи даштӣ 320
- кирмонӣ 40, 273, 282, 371
 - совида 374
 - шабеҳи сиёҳдона 291
 - ҳабашӣ 315, 319
 - ҳиндӣ 292, 298 Зиришк 92
- Зирних 197, 148, 158, 164, 166, 198, 207, 217, 220, 221, 272, 276, 294, 295, 332,

342, 343, 345, 349, 350, 360, 365, 375-377

Зирнихи бухоркарда 276

- зард 342, 345, 361

- сурх 198, 300, 342, 345, 350,

365, 377 Зирнихҳо 206 Зифт 156, 166, 167, 193, 213, 225,

282, 293, 295, 332, 350, 355,

369, 372, 378 Зифти тар 165, 329, 331, 350, 361,

377 — тари равон 335

- тоза 158

- хушк 158

398

- ҷӯшон 293

Зог 23, 150, 191, 217, 218, 220, 221, 225, 226, 276, 338, 348, 349, 351, 353, 355, 374, 376

Зоги бирён 207, 220, 357

- зард 164, 357, 358

- кафшгарон 351

- навиштани 353, 358

- сафед 320

- сурх 148, 151, 217, 353

- сурхи балхӣ 335

- сӯхта 193, 355, 376 Зогҳо 206 Зурунбод 370 Зуфаро 347-349

Зуфо 48, 59, 60, 63, 156, 219, 275,

346 Зуфои тар 156, 162, 167, 171, 193,

195, 254, 340, 362

- хушк 171, 273

И

Изхир 333, 338

Илочи хуби кафидагиҳо аз

муаллиф 362

Ирбиён (як навъ харчанг) 201 Испанд 292, 295, 300, 315, 347,

349, 360 Испарак 338 Испурчи хар 329 Исфанҷ 41, 42, 144, 162, 187 Исфанчи
андар сирко оғушта

143, 151, 320

- дарёӣ 43

- нав 161, 206

- сӯхта 207 Исфедбо 349 Исфедбои гӯшти барра 275

- гӯштҳои паррандаҳо 180 Исфедбоҳои аз гӯштҳои барра 178

Исфонох 35

«Искаритотӣ» (марҳам) 221 Исҳоловарандағони донагӣ 357

Исҳоловарандаҳои қавӣ 46 Итрифал 172, 221, 334 Итрифали хурд 342, 374

- хурди бо кишмиш 357 Итрифалҳои аз ҳалилаҳо сохта

334

— афитимунӣ 347 Ишхор 158, 358, 360, 361 Ишхори ушнон 218, 220, 221, 317,

350 Иқлимиё 86, 170, 192, 193, 217,

218, 353 Иқлимиёи сим 214, 358

- сӯхта 191

К

Кабар 181, 355, 368, 370 Кабикаҷ 158, 278, 331, 343, 348,

351, 360, 377 Кабк 35, 62, 77, 87 Кабоба 149 Кабобаи хурддона 363

Кабобҳои гардон 334, 351

Кадар 85

Каду 21, 38, 41, 42, 47, 54, 75, 77,

143, 169, 321, 342 Кадуво 54, 84 Кадуи сабз 337

- хушк 345

- хушки сӯхта 216, 217 Каждум 271, 316 Каждumi бирён 300 Кайквона (гиёҳ)

295 Калкалонаҷ 349 Каммунӣ 59 Камофитус 70, 280, 310 Канабдона 370, 371

Кангар 363 Кангаржад 345 Каравиё 69, 70 Каранб 181, 216, 288, 342 Каранби пухта 158

Карафс 19, 39, 49, 60, 63, 84, 92,

144, 340, 343, 363 Карафси кӯхӣ 69, 300, 374 Карбоса 284, 285, 317 Касило 370, 371

Касиро 51, 54, 75, 84, 92, 198, 212, 246, 285, 333, 336, 340, 342, 343, 345, 357, 359, 362

Кафки бура 19, 225, 331, 340, 343

- дарё 87, 165, 206, 311, 328, 329,

332, 343, 349-351, 355

- намаки талх 333 Кафсанги арзизӣ 329 Кафтор 167

Кашки ҷав 17, 19, 35, 47 Кашнизи 34, 41, 54, 60, 64, 317 Кашнизи тар 283

- тоза 283

- хушк 321, 335, 353 Каҳрабо 40, 63, 75, 78 92, 197,

362, 370 Келаск 329, 333 Кирмдона 279, 349 Кирми сирко 370 Кирмҳои афъии мурда 179

- сурхи мисли зифт таъсиркунан-

да 372 Кишмиш 70

Кишмиши ангубинзада 357 Ковоккунандаҳои тар 143 Кокана 143, 371 Комаи динорӯя 316

- кабар 62, 63, 69, 370

- шибит 62, 63 Комаҳо 62, 334 Косачаҳои шукуфаи тут 340 Коснии даштӣ 292

Коснӣ 38, 54, 67, 69, 85, 143, 197,

201, 278, 316, 317, 356 Кофур 21, 23, 34, 38, 40, 50, 51,

54, 74, 81, 84-86, 92, 151, 172,

202, 274, 277, 321, 332, 334, 339, 357, 359, 364, 375

Кошим 291, 292

Коғна 272, 273, 329
 Коғнаҳо 158, 220, 280, 284-286,
 332, 350, 351, 360, 377 Коғнаҳои бо сирко совида 349
 - тозаи пойхову сарашон
 барканда 328
 - фарбеҳи бузурги пойҳо, сар ва
 парҳо канда 311 Коҳу 38, 44, 47, 67, 85, 146, 190,
 303, 356, 371 Коҳуи даштӣ 319
 - шустаи сардгардонида 88 Кочири 333, 345 Кочири даштӣ 315 Кулоҳакҳои
 анор 319 Кундур 60, 81, 87, 149, 159, 162,
 170, 186, 192, 193, 201, 206, 217, 219, 224, 227, 295, 309, 311, 327, 329, 340,
 342-344, 346, 348, 355, 359, 362, 375, 376 Кундури кӯфта 191, 192, 207
 — равшанӣ 207
 - сафед 62, 348
 - совида 375
 - суда 332
 Кундуша 278, 279, 281, 329, 331, 338, 344, 348-351, 355, 358, 365, 366
 Кунчид 376, 285, 298, 312, 370
 Кунчиди кӯфта 321, 362
 - сафедкарда 371
 - сӯхта 323
 Кунҷораи беданҷир 279, 362
 - донаи бон 345, 355
 - кунчид 279 Кур (мукл) 180 Кӯфтаи бодом 372
 - кундур 146, 156, 186, 219, 221,
 258, 262, 306, 355, 359 Кӯфтаҳо 370
 Л
 Лабании анор 364 Лабах (дарахт) 346 Лаклак 294 Лахлаҳо 81 Лесаки суда
 215 Лесидании нарм 86
 - хашхош 42
 - хашхошӣ 43 Лесиданиҳо 43
 Лозан 81, 156, 164, 167, 197, 229, 254, 326-329, 335, 338-340, 342, 343
 Лок 69, 92, 93, 197, 221, 286, 374
 Локи шуста 62, 84, 354
 Лола 214, 337, 338, 349, 350
 Лочувард 68, 176, 347
 Луоби аспғул 38, 43, 46, 74, 75, 170, 284, 321, 333, 355, 375
 - барги бед 333
 - биҳӣ 340
 - донаи биҳӣ 38, 41, 345
 - зағир 167, 168
 - тухми катон 284

- тухми сипандон 158
- хардал 158, 345
- хитмӣ 333
- шанбалит 167, 168
- хулба 345
- Луобҳо 14, 188, 254, 276, 339
- Луобҳои нармкунанда 375
- сард 40
- сардиоваранда 172
- тарсозанда 333
- часпак 333
- часпакиоваранда 276 Луффоҳ 42, 39 Луғозӣ 331, 349 Лӯбиё 370
- Лӯбиёи сурхи муқашшар 197 Лӯбати барбарӣ 315, 342, 371

М

Мавиз 47, 49, 60, 61, 68, 148, 156, 159, 181, 216, 301, 337, 347, 348, 356, 377

Мавизак 159, 177, 180, 221, 278, 331, 340, 349, 351, 359, 365, 366

Мавизаки асалии булут 166, 377

- хоида 166
- асали 152, 159, 281 Мавизи ангур 206
- дона баргирифта 163, 176
- донааш ҷудокарда 46
- кӯҳӣ 165, 166
- поккарда 61, 180
- хуб 370
- ғассонӣ 69
- ҳиротӣ 69 Майбиҳӣ 59, 62, 287 Майпукта 63, 148, 162, 171, 224, 226, 227, 283, 285, 342 Майсавсан 287, 363 Майъа 40, 69, 81, 156, 162, 167, 168, 282, 286, 293, 244, 313, 316, 319, 355 Майъаи нарм 254
- равон 254, 358, 362
- тар 342
- шомӣ 364 Малахи бебол 316 Марвиҷон 146

Марги муш 272, 276, 295 Марзангӯш 22, 40, 229, 345, 353, 363, 374

Марзангӯши хушк 317, 374 Мармохур 62 Марухот 62 Марухоти нармкунанда 60

- ҳалкунанда 59 Марҳам 220, 265, 376 Марҳами аз барои саҳтии бандгоҳҳо 254
- балозур 360
- бо намак сохта 293
- босаликун 378
- босалиқунӣ 144, 156, 225

- диёбутомус 148
- диёхилун 262, 343
- диёхилунӣ 144, 165
- зангор 375
- зардҷӯба 353, 354
- зирних 220
- зифт 172, 308
- зифтӣ 252
- зоги зард 144
- Зулус 156
- «исқаритоти» 221
- катон 191, 192
- кофурӣ 375
- намак 214, 310
- натрун 293
- паямбарон 165, 215
- рими арзиз 145
- сабз 221
- сардиовар 213
- сафед 86, 186, 198
- сафеда 332, 359, 363, 375
- сиёҳ 186, 192, 305
- сурх 86, 353
- сӯхтагии камҳарорат 202
- тез ва кафонандаи кафгиракҳо 360
- тиллоӣ 219
- убусилус 158
- Фулус ёдкарда 375
- фурбиюн 225
- хуб 214, 217, 376
- хуби мӯътадил 171
- хуби ҳукакҳои сахт 165
- часпонандаи санҷидашуда 225
- ҳиндӣ 214
- ҷароҳатҳои пирон 192
- Ҷолинус 156 Марҳамҳо 150, 156, 191, 208, 211, 212, 215, 252, 305 Марҳамҳои аз орди говдона сохта 214
- барои часпондан 198
- зангорӣ омехта бо уша 214
- сода 214
- зифтии моддакашанда 217
- истоянда 148

- мурдосангӣ 148
- омосҳои сахт 168
- решсабзонанда 160
- решҳо 354
- сабз 214
- сафедагӣ 148
- созгор 186
- сурхбоди хазандаи хӯранок 148
- тарифизоянда 44
- хуб 165
- қайшури 214
- ҳалкунанда 171 Марҷон 275
- Маска 273, 274, 276-278, 284, 288, 311, 321, 358, 359
- Маскаи дӯғ 340
- Масрудитус 68, 81, 159, 271, 274, 278, 281, 282, 286, 287, 289, 315, 334, 349
- Мастако 40, 59, 60-63, 81, 93, 156, 159, 167, 177, 197, 207, 217, 249, 332, 342, 343, 348
- Мастакои гудохта 376
- Масус 81
- Масуси ниҳоят туруш 151
- Масусҳо 43, 64, 77
- Матбух 176, 271, 285, 292
- Матбухи анҷир ва наск 86
- райҳонӣ 197, 354
- хуб 49 Матбухҳо 176 Маъҷуни бихигӣ 40
- 399
- гили армани 271
- гӯгирдӣ 59
- зира 283
- зирагӣ 40
- каммунӣ 374
- мурчӣ 20, 40
- мӯътадшш хуб 334
- пудинагӣ 40
- рими оҳан 334
- сулоҳа 179
- фалофили 283, 288
- хурмой 40 Маъҷунҳо 348 Маъҷунҳои барносозанда 334
- буррандаи моддаи балғамӣ 334
- гар 357

- гарм 283
- итрифалӣ 348
- парюн, саъфа ва баҳак 357 Мағзи бирёни мурғ 193
- гандум 170
- донаи турунҷ 300
- кундуша 345
- нон 216, 343
- пунбадона 158, 253, 342
- рата 315
- сари бузғола 47
- гӯсола 254
- - мург 292
- - харгӯш 274, 288, 293
- устухон 167, 281, 361, 362
- устухони гавазн 202, 254
- фундук 329
- хасакдона 59
- чилғӯза 282
- шабпара 333 Мағзҳо 280, 368, 370 Мағзҳои талхӣ надошта 255
- тезгаштаи донаҳои растаниҳо 280
- устухонҳо 253, 255 Мағораи сабзи кӯзаҳои об 321 Мағнотис 295
- Мақлиёсо 280
- Маҳлаб 345
- Махлули орди сафед 343
- Маҳмуда 34, 47, 49, 61, 146, 176, 275-277, 285, 331, 349, 352, 356, 357
- Меваҳо 20, 30, 47, 54, 75, 77, 190, 334 Меваҳои дарахтон 133
- обнок 52
- сард 74, 81
- тар 24
- тару хушк 350
- хушбӯи сард 38, 44 Мехак 311, 334, 335, 339, 342, 350, 364
- Меҳаки ниҳоят сиёҳ 336 Меъдаи росу 292 Мидоди форсӣ 202
- чинӣ 202
- ҳиндӣ 201, 316 Мис 180 Миси сурх 179
- сӯхта 191, 207, 217, 218, 220, 338, 358
- 400
- Моддаи аз баҳамсовидани ду санги фасон ҳосилшуда 374

Модиён 82

Мозариюн 277, 345, 349, 350

Мозу 41, 146, 147, 150, 177, 180, 191, 192, 198, 213, 214, -218, 233, 301, 326, 327, 333, 335, 336, 338, 348, 353, 354, 359, 375-377

Мозуи бирён 336-338

- норасид 362

- ношикофта 217, 219

- сабз 353, 374

- сабзи кӯфта 327, 375

- солим 328

- сӯхта 206, 353

- хом 191 Мокиён 292

Мокиёни ду пора кардашуда 301

Молиданиҳои нармкунанда 254

Моликиротун 287

Момирон 176, 356

Момисо 86, 144, 162, 192

Мор 178

Мори мурда 166

- сиёҳи пӯстафканда 180 Морчӯба 62, 363 Морҳо 166, 290

Мош 77, 196, 197, 229, 338 Моши бирён 41

- сафедкарда 228, 343, 371 Мокиш 179

Моҳиоба 69

Моҳии бар оташи лахча кабоб-карда 301

- намакин 178

- начандон бузург 270

- ниҳоят хурд 35

- сард 286

- сардшуда 284

- сангобӣ 16, 20, 70, 169

- «тариғло» ном 304

- тозаи сабукгӯшт 180

- шӯр 67, 181, 281, 296, 301 Мохудона 310

Моҳӣ 35, 174, 285, 334

Му 179

Музавварот 58

Мум 144, 145, 156, 158, 164-166, 171, 190, 193, 198, 201, 202, 215, 217-219, 225, 226, 234, 249, 305, 312, 328, 339, 344, 346, 350, 362, 368, 377

Мумиё 256, 293

Мумиёи моеъ 337

- холис 196

- яҳудӣ 355 Муми зард 229, 254

- поккарда 350

Мумравған 86, 143, 152, 164, 170, 171, 191, 193, 219, 225, 229, 234, 249, 250, 252, 332, 343, 355

Мумравғани аз намак сохта 227

- аз равғани савсан сохта 164

- дорои афюн 358

- нарма 331

- равғани савсан 254

- сардкарда 233

Мумравғанҳо 20, 162, 190, 218,

224, 253, 361, 362 Мумравғанҳои гардонандаи модда 249

- нарма 279

- нармакунанда 377

- сардиоваранда 43

- сарди тар 361

- фурбиюни 224 Мураккабот 327

Мурд 81, 86, 191, 326, 338 Мурддона 316, 319, 327, 329,

335, 375 Мурддонаи кӯфта 40

- сиёҳ 327 Мурди суда 363

- тоза 69

- хушк 295 Мурдоргии хурӯс 273 Мурдосанг 86, 87, 144, 148, 159, 190-192, 198, 202, 214, 217, 219, 220, 272, 273, 275, 295, 305, 306, 312, 332, 333, 336, 338, 342, 353, 354, 357-359, 362, 363 Мурдосанги парварда 201, 364

- сафедкарда 343, 345, 364

- тиллоӣ 219

- шуста 344

Мурр 39, 40, 69, 156, 159, 162, 166, 172, 192, 193, 197, 217, 227-229, 254, 255, 258, 273, 275, 287, 288, 292, 300, 304, 306, 310, 315, 316, 326-329, 332, 333, 338, 343-345,

350, 351, 353, 358, 360, 363, 364, 365

Мурч 37, 39, 40, 47, 60, 68, 69, 85, 92, 146, 177, 179, 207, 275, 281-283, 287, 291, 292, 300, 304, 311, 316, 329, 334, 342, 345, 347, 350,

351, 371 Мурчи обӣ 343

- сафед 273, 316, 319

- сиёҳ 273, 350 Мурғ 308

Мурғчӯча 35, 62, 66, 70, 77, 131 Мурғчӯчаҳо 64 Мурғчӯчаҳои бирён 62

- фарбеҳ 309, 371 Мурғҳои тухмовар 294 Муши ду пора карда 316

- нарма 295

Мушк 81, 277, 287, 338, 339 Мушки замин 60, 61, 81, 85, 162, 215, 286, 316, 320, 361, 363, 364 Мушктаромашир 176, 191, 202, 365

Мушпиёз 295 Мушпиёзи бирён 376 Муғос 166, 197, 229, 355, 358, 370 Муқл 164, 165, 167, 168, 179, 180, 197, 229, 254, 288, 293, 295,

342, 345, 354 Мукли маккӣ 78

- нарм 254

- сақлобӣ 167

- яҳудӣ 195, 227 Мӯи асп 160

- буз 293

- сӯхта 190, 206

- ҳайвонҳо 293 Мӯрчаи кӯфта 311

Н

Набиз 179, 311 Набизи ситабр 370

— тунуки соф 371

— кавӣ 370 Навдаҳои ток 146 Навшодир 158, 159, 220, 294,

308, 332, 343, 349, 358, 361 Навъи сиёҳи бадбӯи гунди бедастар 279

Назуҳот 81 Наи бӯё 229, 286, 363, 365

- набатии сабз 338

- наҳовандӣ 162, 197, 335

— чорӯбӣ 162 Най 42

Намак 42, 59, 61, 77, 85, 146, 150, 152, 156, 158, 162, 167, 173, 190, 217, 224, 281, 283, 288, 292, 293, 302, 305, 306, 308, 311, 312, 315, 317, 320-323, 332, 337, 338, 344-346, 348, 353, 360, 375

Намаки андаронӣ 218, 219, 288

- афъиҳо 374

— гӯшти афъӣ 177

— даронӣ 221, 336

- кӯфта 271

- нафти 61, 70, 353

- нимкӯфта 376

- ошӣ 343, 376

- пешоб 317

- совида 289, 306

- суда 298

- талх 221

- хамир 316

— хуш 75

- Ҳиндустон 42

- ҳиндӣ 60, 70, 283, 309, 349 Намакоб 85

Намакоби омехта бо сирко 321 Наммом 22, 42, 292, 313 Намуди содаи доруи мор 166 Намудҳои азояҳо 286

— ангубин 281

- гуногуни захрҳо 272

- кангари хорнок 315

- морҳо 290
- панирмояи ҳайвонӣ 201
- сузмор 285
- хизоб 339 Нарайи гавазн 300
- хар 329 Нармода 293
- Нармсозандагони душбиз 253 Нармустухони шохи буз 166 Наск 53, 85, 86, 144, 146, 147,
- 156, 174, 198, 205, 216, 305, 353, 358, 359, 373, 375 Наскбои исфедбой 84
- Насквои турушгардонида 54 Наски бирён 41
- бо об пухта 148
- мукашшар 84
- пухта 201
- сафед 332
- сафедкарда 311, 342, 371
- як чанд бор ҷӯшонида 78, 84
- ҷӯшонида 201 Насрин 338
- Натрун 146, 152, 158, 163, 165, 166, 168, 171, 177, 216, 219, 282, 284, 306, 311, 312, 327, 343, 344-346, 351
- Натруни бирён 344
- сурх 343 Натулот 60
- Натулҳои нармкунанда 233
- кависозанда 233 Нафт 350 Нафти кабуд 292
- сафед 86, 292, 355
- сафеди гармкарда 317 Нахӯд 79, 87, 162, 177, 196, 223, 340, 341, 342, 371 Нахӯди кӯфта 340, 372
- мукашшари кӯфта 197
- сафеди мукашшар 343 -сиёҳ 87, 319
- сиёҳи даштӣ 319
- Нашоста 43, 51, 54, 75, 87, 92, 93, 206, 342, 344, 345, 358, 365, 366
- Нашостаи кочира 357
- Нигоҳдорандагони мӯй 337
- Нилуфар 38, 42, 44, 75, 81, 146, 151, 191, 358
- Нилуфари хушк 85
- Нон 53, 58, 64, 156, 176, 180, 181, 201, 301
- Нони аз гандуми шуста буда 77
- гандуми румӣ 180
- покиза 178
- сафед 35, 38, 44, 256, 262, 309, 342, 370
- сафеди хушконида 371
- серсабӯс 147
- таридкарда 47
- тозаии гарм 43

- хушкор 373

- чавин 373

- чави поккарда 180

Нонхоҳ 40, 60-62, 69, 70, 171, 176,

180, 292, 341, 342, 370, 371 Норво 54 Норгил 280, 337 Нордин 273, 319

Нормушк 179 Норхас 149 Норқайсар 179 Нохуни дев 335, 364

— сӯхтаи хар 329 «Нохуни хушбӯй» 289 Нукл 255

Нухҳом (сурхоб) 350

О

Об 13, 19, 37, 39, 46, 61, 62, 72, 77, 143, 148-150, 156, 158, 165, 168, 171, 176,
178-180, 186, 190, 195, 197, 198, 220, 224,

225, 249, 266, 281, 282, 291, 302, 305, 311, 312, 315, 320, 328, 329, 332, 335,
337, 338, 342, 345, 350, 371, 372, 376, 378 Обгинаи фиръавнӣ 329

- шомӣ 342

Обгӯшти серравғани лағжонанда

276 Оби аз наи набатии дар оташ

сӯхта таровида 388

- аз рӯсӯхтаю навшодир кашида
220

- амруд 78

- амруди чинӣ 85

- ангубин 59, 63, 64, 156, 163,
170, 187, 275, 276, 280, 283, 285, 288, 299

- ангубини сероб 35

- ангури сагак 142, 170, 201, 277

— ангури гӯра 321

- андар кӯзаи нав гирифта 149

- андар офтоб гармкарда 359

- андаруни суми бирёнкардаи
барра 87

- анисун 40

- анор 17, 44, 47, 64, 74, 81, 149,
162, 336, 359

— анори майхуш 193

— нордон 149, 277

- - туруш 85, 149, 357

— ширин 47, 53

- анчир 84

— афсинтин 278

- балбус 349

- банги тоза 333

- барги озоддарахт 328

- сабзи бед 340
- чугундар 202
- барф 277
- барғаст 348, 349, 351
- беҳҳо 70, 350
- бисёр 273, 334, 357
- биҳии туруши сероб 85
- бо барф сардгардонда 84
- бобуна 152
- бодиён 49, 59, 357
- бокилӣ 87
- бура 161
- гандано 357
- ганданои набатӣ 360
- гарм 23, 31, 40, 41, 44, 46, 59, 60, 64, 66, 64, 66, 67, 76, 92, 120, 144, 149, 158, 159, 172, 187, 196-198, 217, 223, 234, 246, 253-255, 261, 273, 276, 278, 281, 282, 286, 288, 320-323, 336, 340, 344, 346, 348, 355, 357, 358, 362, 369
- гарми хуш 67
- гармкардаи дарё 317
- гул 38, 51, 64, 81, 85, 86, 146, 149, 201, 202, 216, 274, 277, 333, 358
- гулангубини чӯшонида 49
- гуринҷ 284, 332
- гӯгирдӣ 355
- гӯшт 73, 74, 79, 274, 341
- гӯшти афъӣ 177
- омехта бо шароб 77
- 401
- - хурус 34
- - чӯча 287
- - ғук 300
- дарё 144, 198, 214-216, 221, 225, 293, 320, 358
- дар он харзахра рӯида 278
- даҳони каси рӯзадор 355
- одами рӯзадор 294
- дилаи лимуи бенамак 38
- турунҷ 38
- донаи анор 85
- дорои қувваи ҳалқунандагӣ 344

- дорпарниён 351
- дӯлона 85
- дӯғ 77, 81, 85, 149, 277, 336
- дӯғи маскабаргирифта 85, 281
- забони барра 197
- зайтун 202
- зардолуи хоми туруш 85
- хушбӯй таркарда 363
- замч 214, 219
- замчи яманӣ гудохта 363
- замчӣ 215
- замч ҳалкарда 364
- зирабои бо кашниз 77
- зиришк 38
- зог 23, 338
- ишхор 218
- каду 38, 44
- каранб 162
- карафс 49, 59, 60, 68, 69, 358, 360
- кашк 332
- кашки тунук 37
- кашниз 38, 86, 166, 170, 197, 201, 274, 343, 359
- коснӣ 19, 23, 34, 59, 93, 142, 317, 321, 358
- коҳу 321
- коҳуи сардгардонида 53 — талх 317
- кочира 342, 343, 345, 349
- кундаи ток 146
- кундуши тоза 85
- лиму 81, 85
- лола 337
- лӯбиё 63
- мавизи ширин таркарда 361
- марзангӯш 349-351
- меваҳо 23, 30, 48, 64, 281
- моил ба тафсонӣ 369
- мурд 216, 229, 326, 327, 335, 363
- мурди сабз 338
- мурғчӯча 58
- мушки замин чӯшонида 214
- мӯътадил 68

- навшодир ҳалкарда 294
- намак 180
- намаки талх ҳалкарда 221
- наск 198
- наски сардгардонида 53
- нахӯд 30, 48, 49, 62, 197
- нимгарм 47, 48, 69, 130, 156, 179, 288, 310, 311, 328, 358, 361, 372
- олу 59
- олуи таркарда 84 — туруш 85 402
- омула 335
- оҳак 162, 332
- оҳаку мурдосанг парварда 336
- оҳан хомӯш карда 309, 310 -"панир 38, 66, 68, 146, 170, 352-354, 357
- панирак 321
- пакираки бӯстонӣ 357
- печак 34, 59, 68, 92
- пиёз 351, 360
- пиёзи дарёӣ 300
- гшст 78
- пок 343
- полидаи гандуми ҷӯшонида 360
- пудинаи бӯстонӣ 70, 357
- пӯсти боқилии сабз 338
- - гавз 336, 338
- мавз 357
- райҳони кӯҳӣ 321
- растаниҳои хушбӯӣ 287
- розиёна 19, 60, 63, 69
- росани сабз 350
- рӯяни рангрезон 359
- садпайванд 216
- самғ 343
- сарв 197
- сард 13, 17, 27, 28, 31, 40, 43, 44, 47, 50, 53, 55, 59, 60, 63, 64, 66, 73, 75-79, 1, 88, 120, 143-145, 202, 205, 216, 233, 276, 279, 281, 308, 309, 317, 321, 328, 332, 333, 358-360, 369, 374, 375
- сахт гарм 30
- сахт сард 35, 132
- себ 77, 274
- себи нордон 277 — туруш 85

- сиёҳ 337
- сиёҳи хизобӣ 337
- сисанбар 364
- собун 220, 292, 345, 361
- содаи мазаи сакбинадор 226
- судоб 350
- сурхи сафедор 276, 350
- талхчакук 317
- тамри ҳиндӣ 38
- таратезак 39, 292, 345
- тарбуз 30, 38, 47
- таркардаи зардолу 149
- олу 41
- сабр 62
- тутум 149
- турб 59, 67, 92, 300
- турби хушконидашуда 87
- тути шомӣ 38, 85
- тутум 86, 336
- унноб 357
- унсул 349, 357
- фишурдаи шукуфаи хурмо
- харбуза 87
- хардали сабз 350
- хиёрза 38, 87
- хиёри даштӣ 355
- хокистар 162, 163, 171, 202, 223, 225-227
- хокистари анҷир 162
- - ток 289, 338
- - чӯби анҷир 288, 289
- хокистарҳо 220
- холис 216
- хори хасак 180
- хурфа 170, 284
- хуш 201, 334, 365
- чугундар 59, 309, 333, 340, 353
- шибит 279
- Шопурхост 361
- шоҳтара 356
- шӯрбои мурғ 87
- мурғчӯчаи фарбеҳ 371
- шӯри гарм 313, 319

— дарё 220
 - яъзид 34 -ғӯра 64, 81, 149
 - ғӯраи ангур 38, 44, 53, 218
 — холис 85
 - қалқанд ва мавизак таркарда 340
 - Ҳамадон 361
 - ҳамешабаҳор 40, 170
 - ҳанзали сабз 350
 - ҳанзал таркарда 294, 328
 - ҳар ду навъи анор 34, 41, 46, 149
 - ҳино 336
 - хулба 340
 - ҷав 20, 30, 31, 33-38, 44, 47, 48, 53, 58, 59, 64, 67, 74-78, 85, 87, 92, 144, 169, 277, 278, 280, 284, 317, 343, 344, 355
 - ҷави тунук 19
 - ҷави сард 281
 - ҷави сардгардонида 278
 - ҷӯшонидаи каранб 162
 — камофитус 286
 — чугундар 328
 — ҷави румӣ 284
 Обкома 62, 63, 69, 283, 334, 349, 374
 Обкомаи набатӣ 283, 348 - сиркозада 306 Обкомаҳо 373 Обнус 81 Обсабз 146
 Обҳо 30, 51, 76, 172, 309, 330 Обҳои андар боби носурҳо ёдшуда 216
 - бад 21
 - барои шустушӯи хориш ва гар 358
 - гарм 195, 222, 253
 - ғӯгирднок 361
 - ғӯгирдӣ 369
 - дорои кувваи замч 361
 - доруҳои қабзкунандаи ҷӯшонида 359
 - меваҳо 75, 317
 85 - меваҳои сард 17, 85
 - мумиёгӣ 369
 - мумиёдор 361
 - олу таркарда 357

- сард 22, 222
- 215, - сардгардонидаи меваҳо 278
- сардиоваранда 41
- сардиоварандаи хушкифизо-янда 216
- сахт қабзкунанда 189

..-

- тухмиҳо 63
- хуш 327
- хушбӯй 14
- шӯр 144, 283, 320, 355, 365
- қабзкунанда 17, 23, 361
- ҳалкунанда 328 Обгина 361, 376 Обгинаи кӯфта 328
- совида 340
- сӯхта 340 Овешан 281 Овешани кӯҳӣ 283 Озариюн 291 Озариюни зард 338
- Озоддарахт 280 Олу 54, 130, 359
- Олудани сафедии мӯйро баран-да 335
- сиёҳкунандаи мӯй 337
- хуб 345 Олуданиҳо 39, 68 Олуданиҳои фарбеҳкунанда 369 Олуданӣ 364, 374
- Олуи пухтагӣ 47 Омула 69, 179, 180, 214, 326-328, 333-335, 337, 338, 347, 348, 356 Онук 180 Орд 165, 216, 378 Орди беҳи савсан 19
- бодомии талх 345
- боқилии мисрӣ 193, 342, 343, 345, 375, 377
- боқилии муқашшар 342
- боқилӣ 19, 21, 87, 150, 159, 165, 193, 223, 226, 227, 305, 327, 339, 340, 343, 345, 359, 371
- гандум 143, 152, 156, 282, 342
- гандуми сафед 193
- говдона 19, 150, 166, 193, 214-216, 218, 220, 226, 227, 258, 300, 301, 305, 306, 312, 342, 343, 345
- гуринҷ 86, 256, 342
- донаи беданҷир 254
- наск 342, 357, 359, 360
- наски сафедкарда 357
- нахӯд 221, 339, 340, 342-344, 371
- сафед 370
- сафеди гандум 195
- тухми турб 342
- ҳасакдона 288 — шайлам 225
- ҳулба 333, 340, 345
- ҷав 37, 152, 156, 165, 193, 195,

201, 214, 226, 261, 287, 299, 301, 313, 317, 320, 332, 342, 345

Ордҳо 223

Офтоб 74

Офтобпараст 285

Ошёни магаси ангубин 353

- тортанак 60, 205 Ошоба 77

Ошобаи шукуфаи хурмо 84 Ошобаҳо 262 Ошом 17, 371 Ошомиданиҳо 78, 255, 306 Ошомиданиҳои гарм 64

- сард 368

- сардиоваранда 321

- хуб 316

- қавӣ 313 Ошомиданӣ 261, 372 Ошомҳо 180 Ошомҳои нарм 276

- рағғанӣ 276

Оқарқирҳо 39, 40, 69, 177, 282, 294, 313, 315, 316, 319, 349-351, 365, 369, 371

Оҳан 179, 180, 276, 280, 337

Оҳак 158, 162-165, 202, 206, 216, 218-221, 225, 276, 293, 299, 302, 332, 333, 336, 338, 43-345, 349, 350, 360, 365, 366, 376

Оҳаки кушта 197

- ношукуфта 158

- обнорасида 171, 206, 217, 221, 333, 361

- пурра шуста 201

- шуста 219, 224

- якчанд бор шуста 202

П

Паланг 167

«Палангкуш» 280

Панир 38, 85

Панирак 197, 274, 276, 313, 321

Панири тоза 279

- тозаи бенамак 77 Панирмоя 292 Панирмояи барра 313

- бо шир ошомида 289

- бузғола 280, 288, 313

- гавазн 280, 300

- кӯҳан 301

- оҳу 280, 287, 288, 310

- сағбачаи хурд 310

- тозаи харгӯш 300

- харгӯш 287, 288, 300, 310, 319

- ҳайвонӣ 288, 289 Панирмояҳои ҳайвонӣ 280, 387, 389, 300

Панироб 309, 347 Панҷангушт 278, 291, 293, 294,

355 Пари сиёвушон 60, 61, 274, 292,

326, 327, 329, 338 Пари сиёвушони тоза 328 Пари худхуд 295 Паррандаи нозукгӯшт 70 Пасафкандаи одамӣ 283 Пашизҳои хиёршанбар 142 Пашми андар шароб таркарда 189

- зуфо 226

- харгӯш 205-207

- чиркини сӯхта 217 Пашминаи андар равғани зайтун таркарда 152

- зуфо 144, 148, 171

- кӯҳнаи сӯхта 145

- сиркоҷабида 162 Пезари сӯхта 206

Печак 144, 152, 197, 303, 311 Пешоби гов 180

- инсон 300

- кӯдак 146, 166

- кудакон 220

- кӯдакони ширхор 350

- кӯҳани инсон 311

- кӯҳани одамӣ 285

- нарбузҳои кӯҳӣ 179

- хар 276

- шутури арабӣ 166, 340

Пиёз 293, 298, 300, 305, 306, 308,

309, 312, 328, 331, 342 Пиёзи бирён 282

- дарёӣ 300

- заъфарон 345

- зиз 345

- наргис 201, 229, 345, 349

- пухта 158

- савсани озод 202

- савсани сафед 374

- унсул 315

Пист 43, 148, 151, 195, 201, 202,

216, 293, 349, 370 Писта 287, 292. 370 Писти анҷир 221

- гандум 166, 357, 370

- гандуми бирёнкарда 348

- меваи дарахти кунор 375

— дӯлона 375

- ниҳоят пухта 143

- себ 277, 317, 375

- себи туруш 277

- чав 146, 193, 214, 223, 277, 375

- ҷави сафед 88
- ҷави сардгардонида 44 Пистҳо 223, 342
- Пих 305, 343, 372, 376 Пихи барзагов 167
- бенамаки хук 166
- буз 362
- гавазн 167, 202, 312
- гов 362
- гови фарбеҳ 256
- гудохтаи гӯсфанд 376, 377
- гудохтаи ғоз 273
- гурдаи гов 217
- гӯсола 167, 311
- даррандаҳо 167
- кӯҳан 255
- кӯҳани бенамак 164
- кӯҳани буз 145
- маъруф 329
- мокиён 261, 331
- мурғ 167, 362
- мурғобӣ 254, 331, 340, 377
- намакзадаи барзагов 329
- нарбуз 167
- паррандаҳои соҳибчанг 167 -тимсоҳ 291, 304, 312
- хар 87, 167, 221, 343
- хирс 167, 254, 327, 329, 332
- хорпушт 294
- хук 156, 165, 254
- чодарпиҳи гӯспанд 294
- шер 167
- ғоз 165, 167, 273, 285, 311, 312, 327, 329, 362
- ҳанзал 274, 279
- Пихҳо 254, 255, 281, 328, 331, 332, 353, 362, 375 Пихҳои барзаговон 178
- 403**
- гудохта 253
- даррандагон 178
- маъруф 361, 377
- нарм 276
- паррандагон 178
- сард 44
- Подзаҳр 179, 274, 277, 287, 321 Подзаҳри беш 277
- шабеҳи замч 277 Подзаҳрҳо 275, 277 Подзаҳрҳои санчидашуда 274
- хосси ягон заҳр 290

— ҳамагонӣ 290 «Пои зоғ» 191 «Пои ғулба» 191 Полудай равон 274 Пониз 59, 68, 370, 371

Пораи андар яхоби сард ғӯтонида 202

— бо сирко таркарда 374

- катон 170, 202

- катонии шуста 192

- кӯфтаи катон 192

- мақнотис 276

Пораҳои андар оби нимгарм таркарда 217

- андар равған таркарда 186

- гарм 223

- кӯҳани катон 205

- сурб 196 Поруи боз 158

- кабӯтар 160

- мурғобӣ 158

- паррандагон 158

- гунҷишк 158 Поча 255

Пудина 39, 40, 60, 63, 69, 149, 177, 193, 274, 279, 286, 292, 293, 295, 311, 328, 363

Пудинаи баррӣ 60, 320, 343

- бўстонӣ 34, 60-62, 69, 282, 311, 363

- даштӣ 294, 298

- кӯфта 306

- кӯҳӣ 195, 299, 315

- рӯдии сабз 285

- рӯдӣ 292

- сабз 343

- хушк 289

- ҷӯй 348 Пунбадона 345 Пунбаи бориқнах 205 Пухтаковҳо 20, 38, 162, 216, 268,

320, 321 Пухтаковҳои бобунагӣ 42, 59

- газидагии каждум 317

- захркашанда 291

- латифиовар 59

- сардиовар 43

- сардиоваранда 22, 43

- тариовар 42

- хуб 293

- кависозанда 17 Пӯлод 179

Пӯсти анор 81, 143, 146, 148, 192, 214, 216, 217, 219, 303, 320, 338, 351, 353,

355, 358

- анори туруш 375, 376

404

- анори ширин 313

- беҳи булут 299

— говшир 191

— зарованди дароз 316

- - кабар 315, 347, 349

— мозариюн 351

- - пада 328, 337

- болоии беҳи пада 360

- бокилии мисрӣ 121

- боқилӣ 338

- бузғола 255

- гуринҷ 280

- дарахти санавбар 191, 192, 202

- дунба 253

- зарованд 300

- зарованди гирд 300

- кабар 317

- кафтор 311

- кафтори ланг 310

- кундур 179, 197, 214

- кӯҳани сӯхта 198

- мис 164, 166, 191, 217, 219, 221

- нав пӯсткардаи гӯсфанд 198

- най 331, 362

- оҳан 217

- паланг 294

- пиёз 362

- растании говшир 228

- саги девона 311

- салиха 69, 365

- санавбар 327

- сир 362

- сӯхтаи гавз 326, 350

- сӯхтаи чӯби ток 358

- тари гавз 361

- турб 331, 338

- турунҷ 295, 363

- харбуза 221

- хашхош 339

- хояи мурғ 220, 342, 362

- хояи шутурмурғ 293
- хушки турб 338
- хушконидаи харбуза 87
- чинор 319
- чӯби анор 148
- ябруҷ 282

Пӯстҳои барги сарви кӯҳӣ 291

- гавз 337, 338, 351

Равған 14-16, 34, 86, 143, 156, 212, 215, 218, 222, 255, 261, 263, 265, 276, 281, 282, 322, 326, 332, 369, 375, 376

Равғани аз дунбаи бар оташ ме-чакидагӣ 362

- азоя чӯшонида 333
- баласон 225, 280, 282, 291
- банг 333
- барги даҳмаст чӯшонида 301
- бахшҳояш латифи ғайри қабз-
кунанда 223
- бед 40, 43, 276
- беданчир 156, 212, 329, 332, 362
- бисёр 302
- биҳичӯшонида 280
- биҳӣ 20, 285
- бобуна 22, 31, 39, 62, 249, 342
- бобунаи говчашм 149, 226, 276
- бодом 149, 177, 197, 274, 278,
280, 285, 311, 342, 58
- бодоми талх 354, 355
- бодоми ширин 345
- бон 79, 168, 172, 282, 329, 335,
337-339, 360
- бунафша 16, 17, 31, 46-48, 76,
171, 178, 276, 291, 328, 339, 340, 349, 355
- гавз 343
- гандум 354, 355
- гарм 98, 339
- гарми гул 261
- гарми зайтун 188
- гармиоваранда 222
- гармкарда 226
- гармкардаи зайтун 368
- гов 40, 111, 156, 158, 179, 180,
214, 274, 276, 277, 282, 285, 287, 288, 316, 361, 370, 371
- гул 17, 22, 38, 40-44, 51, 87, 88,

144-146, 151, 156, 162, 164, 166, 170, 190, 191, 192, 198, 201, 202, 214, 224, 234, 259-261, 274, 276, 278, 281, 282, 285, 288, 291, 327, 329, 332, 339, 340, 346, 349, 353, 355, 357-359, 362, 363

- гули холис 43, 86

- гулнор 40

- гуринч 355

- дарахти мастако 152

- даҳмаст 301, 329, 331, 332

- девсипист 320

- дермана 39

- дилаи ҳанзал 335

- донаи шафтолуи муқашшар
166

- доршишиғон 177

- дунба 168, 198, 254, 353

- ёсамин 334

- зайтун 30, 39, 60, 62, 125, 44,

149, 156, 158, 162, 165, 166, 171, 193, 202, 206, 214, 216, 219, 225, 226, 258, 259, 262, 273, 274, 278, 282, 286, 292, 293, 295, 299, 302, 305, 306, 309, 311, 322, 323, 327, 328, 335-337, 340, 343, 350, 354, 360, 362, 365, 375

- зайтуни бо афъӣ ҷӯшонида 178

- - гарм 197, 265

- - даштӣ 335

— карбоса ҷӯшонида 317

- - кӯҳан 148, 158, 159, 165, 167,
217, 229, 254, 329, 345

- - латиф 224

- - латифгавҳар 171

-- норасид 88, 170, 180, 223, 249, 335

- - тафсон 152

— хуш 62

- - кабзкунанда 192

- зард 151, 159, 163, 173, 176, 178,

216, 220, 254, 270, 273, 276-279, 282, 287, 292, 308, 311, 312, 317, 334

- зарди кӯҳан 300

• зарди тоза 279

• изхир 338

• каду 17, 75, 76

• кунчид 39, 49, 59, 79, 176, 254,

273, 278, 287, 328, 329, 337, 357, 358, 362, 371, 376

• кунчиди муқашшар 361

• кӯҳани зайтун 219

• мастако 20, 212, 326, 327, 340,

342

- мурд 40, 145, 152, 177, 190, 192, 212, 217-219, 224, 254, 326-328, 335, 346, 349, 359, 363, 374
- мурди хушбӯи афканда 327
- мурр 39
- мушки замин 358
- мӯътадил 310
- наботӣ 371
- наргис 276
- нард 17
- нарми ғайри кабзкунанда 168
- нахӯд 355
- нилуфар 22, 42, 76
- нимгарм 43, 259, 378 нимгарми гов 163
- нимгарми гул 258, 277
- норгил 345
- нордин 20, 62, 288, 327, 328
- омула 328, 335
- оқиркарҳо 304
- pista 86, 87, 360
- почайи ғӯсфанд 362
- пунбадона 335, 338
- савсан 39, 87, 158, 159, 167, 168, 178, 197, 198, 221, 229, 254, 276, 281, 283, 285, 328, 329, 366
- савсани озод 62, 172, 196
- - сафед 197
- сардгардонидаи гул 317
- сардкардаи бунафша 278
- сардмизоҷ 41 •себ!52
- сиёҳдона 325
- ситабри зайтун 225
- судоб 226
- таркиби мумравғанҳо 224
- тафсон 375
- турб 293, 329, 365
- тухми коҳу 42
- тухми таратезак 358
- хайрӣ 22, 170, 172, 178, 327, 339, 340
- хардал 335, 354, 355
- хасакдона 365 хашхош 42
- хашхоши сиёҳ 148
- хорпушт ҷӯшонида 333

- хояи мурғ 329, 349
- хуб 335
- хуби гул 332
- хушбӯизада 327, 329
- хушбӯй 43, 287
- хушкиоваранда 213
- чинӣ 362
- шибит 22, 39, 62, 171, 226
- шибити тоза 168
- шукуфаи ток 177
- кавии хуб 335
- кайсум 39
- кувваи нармкунӣ дошта 226
- куст 39, 68, 177, 178, 281, 304, 335
- ҳалкунанда 32
- ҳалсозандаи омос 250
- ҳино 167, 254, 311, 328, 350
- ҳулба 333
- ҷӯшони зайтун 233 Равғанҳо 68, 76, 87, 170, 188, 254, 255, 261, 278, 301, 328, 339, 353, 356, 361, 362, 374 Равғанҳои аз ҷиҳати гармию сардӣ мӯътадил 177
- «бемории рӯбоҳ» 332
- гарм 68, 171, 281, 286
- гармиоваранда 223, 280
- гарми кувватбахшанда 335
- гармкарда 227
- дорои гармӣ 328
- ковоккунанда 144
- латиф 60
- мӯй 329
- мӯътадил 330
- нарм 358
- нарми мӯътадил 333
- нармкунанда 333
- нармсозандаи сард 172
- сард 22, 358
- сардифизоянда 76
- саҳт ҳалкунанда 161, 162
- суддаовар 369
- таскиндиҳандаи дард 171
- фарохсозандаи масомҳо 22
- хизоб пиндошта 335

- хуб 62, 349

- часпакиоваранда 358

- кабзкунанда 328

- қависозанда 177, 233

- ҳалкунандаи ранҷурӣ 195 Райҳон 38

Райҳони кӯҳӣ 278, 294, 304, 316,
317

Райҳонҳои сард 44, 81 Рандаи пӯсти каду 44 Ранги санҷидаи муаллиф барои барас 351

Рангҳо (доруи пӯст) 351 Рангҳои барои барас бакор-раванда 351

- мӯй рангкунанда 336

— сиёҳкунандаи мӯй 336 Растаниҳои доругӣ 335

- хушбӯй 227 Решаҳои гавз 336

— момирон 331

- наботот 191 Рим 359

Рими арзиз 145, 192, 202, 207

- оҳан 202, 276, 295, 334, 337,
338, 351, 358, 370

- сим 202, 337, 353, 3557

- сурб 364 Римҳо 338

Рованд 21, 61, 69, 92, 93, 197, 198 Рованди чинӣ 54, 196, 197 Розиена 60, 61,
68, 84, 181 Росан 229, 255, 292, 317, 349

Росу 293-29_5 Росуи даштӣ 283

- пӯстканда 312

Ротиенач 152, 156, 158, 166, 192, 206, 207, 213, 217,
218, 225, 286, 317, 322, 338, 345, 349, 353, 357, 377

Ротиеначи бирён 206

- тар 159

- хушк 191

Рубби ангур 278, 282, 375

- биҳӣ 151, 277

- кадар 85

- себ 151, 280

- унноб 53

- чуқурӣ 85, 86, 277, 280

- ширинбаён 38, 51, 54, 63, 75,
93, 285

- ғӯра 85, 86

- ғӯраи ангур 63, 280

- ҳалилаи зард 357 Руббҳо 279, 357 Руббҳои гиранда 37

- мевагӣ 280
- меваҳои туруш 279
- сард 81
- қабзкунанда 20
- Рутубати сабри тари часпак 172
- Рухомии гили сабз 345
- Рӯбоҳ 167
- Рӯдаи мурғ 255
- Рӯсангу зерсанги сурбӣ 170
- Рӯсӯхта 214, 217, 223, 335, 336,
- 338, 350 Рӯшӯя 87 Рӯшӯяи қавӣ 342 Рӯян 192, 196, 197, 349, 351 Рӯяни
- рангрэзон 350, 351
- хушбӯй 342
- Сабр 34, 41, 43, 60, 61, 93, 149, 162, 172, 176, 177, 191-193, 197, 206, 207, 220,
- 228, 229, 326, 332, 343, 348, 352-355, 357, 358, 360, 363, 375
- Сабри аскутарӣ 349, 356, 357
- шуста 170 Сабӯс 21, 42, 375
- Сабӯсаи кунҷиду хашхош 371
- орди сафед 357 Сабӯси гандум 317 Савсани озод 202
- осмонгунӣ 40, 202 Садафи сӯхта 192, 221, 343
- сӯхтаи марворид 333 Садафҳо 283 Садафҳои оҳаксохта 332 Садпайванд 143,
- 193, 320 Садпайванди кӯфта 202 Сакбина 40, 225, 226, 292, 293,
- 316
- Сакбинаи даштӣ 274 Салиха 69, 273, 335, 350, 363, 364 Самандар 285, 286
- Самари банг 201
- дарахти булут 302
- 405
- нармода 316
- панҷангушт 291
- сабзи чинор 292
- сарви кӯҳӣ 274, 310 Саморуғи бад 283
- футр 279 Саморуғҳои сабз 283
- сиёхранг 283
- товусӣ 283
- Самг 51, 54, 75, 78, 92, 212, 220, 263, 315, 338, 342, 343, 355, 359
- Самғи арабӣ 40, 339, 355
- беш 272
- бирён 92
- бодом 355
- бодоми талх 355
- гаван 370

- лорикс 217
- олу 276, 355
- санавбар 166, 218, 353
- сарв 218
- сафед 343
- судоби кӯҳӣ 278
- хинчак 344, 346, 355, 362 Самғҳо 190, 206, 254 Санавбар 293, 322
- Санги арманӣ 68, 176, 309, 347
- захрнок 275
- маъданӣ 226
- морон 300
- мурч 87, 198, 221, 343, 345
- осиеб 168
- похор 192
- похори бирён 191
- рӯшноӣ 156, 159, 168
- сурх 274
- тафсон 168
- фасон_170, 374 Сангисбӯя 345, 355 Сангпушти дарёии намакхӯрда 292
- дарёӣ 350 Сангҳо 275
- Сандал 23, 38, 40, 44, 51, 64, 74, 81, 84–86, 144, 146, 151, 172, 191, 201, 202, 277, 359, 363, 364
- Сандали сурх 229, 321
- Сандарус 81, 374
- Сано 47, 68, 172, 356, 357
- Санои маккӣ 348
- Сапедбои бо мурғчӯҷаҳои фар-беҳ3И
- Сапистон 42, 46, 49, 279
- Саратони рӯдии тоза 170
- рӯдӣ 292
- суда 201
- Сарв 81, 229, 255, 363 Саргини асп 206
- боз 288, 345
- буз 146, 148, 165, 166, 227, 288, 293, 300, 337, 355, 360
- гов 146, 162, 165, 295, 321, 340
- гунҷишк 342, 345
- гӯсфанд 165, 294 - гӯсфанди кӯҳӣ 166
- гӯсфанди нар 202
- тбӯтар 158, 166, 202, 225, 254, 406

317_, 343-345, 351, 353

- кабутари хонагӣ 275
- кӯҳани гӯсфанд 87
- кӯҳани сафед 344
- мурғ 283
- парасту 338
- саг 288, 345, 358
- саги устухонхор 191
- сорҳо 353
- сусмор 191, 327, 342, 345, 353
- сӯхтаи буз 292

— гӯсфанд 331

— муш 331

— тимсоҳ 329

- хар 206

- хорпушти дарёӣ 327, 329

- хушки гови чарой 202

- ҷонварони андар боби саъфа

ёдшуда 355 Саргинҳои ёдшуда 358 Сари думи гавазн 287

- меши фарбеҳ 372

- пухта 317

- сӯхтаи моҳии шӯр 146 т- чалпоса 201

Сармаҷ 35, 144, 152, 197, 338 Сарнавдаҳои авсаҷ 327

- анҷир 327

- дарахтони сард 44

- марзангӯш 364

- мурд 327, 364

- сарв 327

- ток 76

Сару думи афъӣ 177 Сару почаи гӯсфанд 79 Сафеда 86, 149, 170, 190-192, 198, 201, 214, 219, 275, 276,

342, 353, 359 Сафедаи арзизи сафед 201

- арзизӣ 170, 192, 202, 217, 333, 374

- сурбӣ 170

- шуста 364

Сафедии ҳояи мурғ 87, 201, 202, 206, 207, 221, 229, 258, 284, 301, 332, 342, 343

Сафол 201

Сафоли кӯфта 198

- нав 87, 344

- танӯр 353
- танӯрҳо 219
- хушк 353
- Саътар 48, 60, 62, 177, 370 Саътари баррӣ 69, 156
- даштӣ 306
- кӯҳӣ 280
- Сақиз 201, 217, 224, 343 Сақиздона 370 Сақизи меҳак 81
- набатӣ 217, 357, 358
- хинчак 81, 152, 156, 159, 164,
- 165, 190, 214, 220, 224, 225, 254, 278, 286, 306, 317, 343, 346, 362, 377 - *хушк*
- 207 - ҷӯшонидо 206 Саҷазаниё 281, 282, 315 Себ 38, 81, 287*
- Се беҳ 61 Себи тунд 40
- шомӣ 54, 197
- Се намуди пудина 291
- Сидр 333
- Сидри сафед 333
- Сиёҳдона 278, 292, 293, 295, 310, 312, 316, 320, 334, 335, 347, 348, 350, 355,
- 360, 375
- Сиёҳдонаи бирён 348
- Сиёҳӣ 351
- Сикангубин 23, 30-32, 34, 37, 38, 42, 47-50, 54, 59, 63, 66, 67, 70, 74, 93, 131,
- 149, 150, 165, 170, 195, 197, 216, 223, 254, 278, 281, 283, 288, 289, 313, 317,
- 351, 357, 375
- Сикангубини аз беҳҳо сохта 49
- ангубинзада 63
- ангубинӣ 35, 348
- асалӣ 59, 61, 63, 64, 67, 68 — афитимунӣ 68
- биҳигӣ 132
- бузурӣ 19, 41, 59, 60, 68, 70,
- 368
- гарм 92
- дорои кувваи харбақ 246
- омехта 63, 49
- сода 19, 41
- шакарӣ 35, 63 Сикангубинҳо 60 Сим 180, 280 Симириён 300 Сими сӯхта
- 180
- холис 179
- Симоб 220, 275, 329, 353, 365 Симоби бухоркарда 275
- зинда 275
- кушта 272, 345, 358, 360
- мурда 275, 358 Синаи мурғи обпаз 283 Сисанбар 294, 365 Сисолинос 69, 289,
- 302 Сипавдон 166, 282, 283, 291, 293,

351, 355, 376, 377

Сипандони сафед 371

Сир 67, 221, 274, 281, 282, 291, 292, 295, 300, 301, 308, 309, 311, 312, 315, 320, 328, 331, 342, 364

Сиреш 376

Сирешум 342

Сирешуми дуредгарон 177, 355

- моҳӣ 215, 263, 311, 342, 359, 377

- пӯст 355

- пӯсти гов 263

- сарв 377 -тилло 218, 221, 225 Сири даштӣ 69

- кӯфта 313, 377

- сӯхта 190

Сирко 38, 41, 43, 44, 51, 62, 64, 75, 81, 86, 143, 144, 146, 148-152, 156, 159, 162, 165, 166, 168, 171, 177, 178, 187, 190, 191, 201, 212, 214, 216, 220, 221, 226, 227, 249, 254, 262, 266, 276, 281, 282, 287, 289, 292, 293, 298, 300, 304, 306, 308, 311-313, 315, 317, 320-322, 333, 335, 337, 338, 340, 341, 343, 345, 348-351, 353-355, 357, 360, 365, 366, 368, 373, 374, 376, 377 Сиркои аз масус боқимонда 77

- ангудон 304

- бо коғнаҳо чӯшонида 220

- гарм 375

— гармкарда 278

— навъи олій 332

- намак гудохта 306

- нимгарм 304

- омехта 40, 41, 143, 146, 161, 216, 299

- омехта бо об 289

- савод 351

- сахт тез 219

- тақтиршуда 85

- тез 37, 162, 168, 178, 180, 217, 226, 254, 288, 327, 332, 343, 348

- туруш 149, 344

- туруши қавӣ 53

— унсулӣ 323

- хамрӣ 37, 147, 202, 274, 279, 282, 288, 337, 340, 350, 353, 355, 358, 360

- харзаҳра таркарда 358

— ғайрикабзкунанда 223

- карис 43

- кувваташ шикаста 343 Ситораи шомус 206

Собун 87, 158, 163, 327, 340, 343,
 345, 361 Собуноба 376 Собуни хушбӯй 177 Совидаи обгинаи фиръавнӣ 329
 - подзаҳр 277
 - сафол 343 Сода 348, 364 Содаи ҳиндӣ 179 Содоварон 328 Сордунӣюн 280
 Сорофиёс (ғиёҳ) 149 Соручи пӯсти ҳояи мурғ 220 Сорҳои гуринҷхор 353
 Софсиё 278, 328-332, 340, 345,
 347, 349-351, 355, 369, 377 Судай санги осӣёб 170 Судоб 39, 40, 146, 171, 273,
 280-
 282, 292, 300, 301, 304, 306,
 308, 328, 355, 359 Судоби даштӣ 278, 300, 303
 - кӯҳӣ 327, 329, 346
 - хушк 271, 320
 Сукк 81, 229, 281, 333, 337, 338, '
 364, 365 Сулоҳа 180 Сулоҳаи бузург 180
 - поккарда 179, 180
 - хурд 180 Суми буз 293, 294
 - тоқсумҳо 293
 - ҷуфтсумҳо 293 Сумкутун 215, 220
 Сунбул 48, 61-63, 69, 85, 92, 93, 162, 197, 273, 279, 281, 311, 327, 335, 348, 364
 Сунбули румӣ 275, 364
 - сурияги 364
 - хушбӯй 92, 320, 364
 - ҳиндӣ 81, 197, 302, 364 Сурб 179, 180, 337 Сурби сӯхта 215 Суриҷон 371
 Сурма 214
 Сурмаи бо оби кашниз парва-рида 86
 - сӯхта 215 Сурунҷ 225 Сурхоб (нуҳҳом) 350 Сурӣ 216, 217, 220, 221 Сусмор
 284, 285 Сусмори дарёӣ 285 Сусморҳо 286 Сӯнеши арзиз 275
 - беҳи бед 87
 - беҳи найшакар 86, 87
 - оҳан 276
 - решаҳои дарахти бед 86
 - сурби сиёҳ 333
 - ҷӯби бед 87 Сӯхтаи пояи катон 326 Сӯҳонмайданӣ кадар 85 — биринҷ 350
 - зар 219
 - мис 202, 219
 - оҳан 202, 219, 220, 338, 351
 - оҷ 178, 342, 345, 375
 - сурб 338 Сӯҳонрезаҳо 338
 Табарзад 42 Табақҳои хушбӯй 38 Табошир 34, 51, 54, 62, 63, 69,
 75, 78, 92, 93, 149, 179 Тазарв 70 Тазарви фарбеҳ 87 Талҳаи барзагов 328, 331,
 334, 338
 - буз 146

- гов 345, 361
- бузи нар 360
- гург 328
- оху 276 Талхкоху 34 Талхчакук 316, 317, 322 Талхчакуки хушк 317 Тамри хиндй 23, 34, 41, 46, 47,
- 50, 53, 59, 84, 85, 149 Таншӯяи хуб 342 Таншӯяҳо 177, 342, 365, 366 Таом 17, 19, 20, 36, 44, 62, 76,
- 128, 165, 261, 271, 342, 370,
- 285, 368 Таоми аз мош ва наск 47
- аз паси шароб расида 374
- каси бо тозиёна задашуда 197
- касони хоҳони фарбеҳй 368 Таомҳо 149
- Таомҳои касони фарбеҳ 373
- танчарй 62
- тобагй 351
- хубкимус 16
- хубкимуси қавй 368
- хӯрда 271
- Тараи муборак 54
- яманй 35, 321
- Тарангубин 34, 46, 47, 84, 92, 130 Тараноҳикус 149 Таратезак 40, 313, 364
- Таратезаки ҷӯшонида 308 Тараҳо 17, 23, 47, 48, 54, 62, 76,
- 133, 172, 334, 342, 349 Тараҳои сард 64
- сарди тар 35, 76
- сардифизой 74
- тар 76
- тариоваранда 334
- тоза 181
- Тарбуз 47, 50, 84, 342, 356
- Тарбузи раққй 277
- Тарёк 60, 68, 69, 72, 81, 159, 177, 274, 278, 282, 287,
- 289, 292, 311, 323, 334, 348, 349, 374
- Тарёки аз барои афюн 281
- аз барои газидагии ғунда 319
- аз панирмояи ҳайвонй сохта 309
- барои газидагии ғунда санҷи-
дашуда 320
- Азра 40, 315
- аскарй 317
- афъиҳо 299
- афюн 282
- бузург 277, 323

- бушанҷӣ 291, 300
- газидагии ғунда 322
- гили набишта 273, 288
- нахустин 304
- фаровӣ 291, 300
- форук 177, 286, 309, 315
- хосси захираи паланг 287 -хуб 315, 316
- чаҳордору 40, 177, 274, 309, 315
- якум 304 Тарёкҳо 290, 309 Тарёкҳои бузург 286
- газидагии каждумҳо 319
- газидагии чилучаҳорпой 322
- ғунда 323
- кавии хосси захр 300 Тарида бо нони сафед 177 Тарифизояндаҳои маълум 371 Тарих 301
- Таригло (моҳӣ) 304 Таркардаи олуву тарангубин 46
- сабр 63
- тамри ҳиндӣ 92 Тармеваҳо 16
- Тарошаҳои кундур 206, 226 Тарф 336 ' " . Тарфи туруш 81 Тафшила 149
- Тахтаҳои пӯлод 179
- тунуки сурб 337 Тезоби зирних 221 Тибит 188
- Тибити нарми андар рағғани
- зайтун оғушта 224 Тиёдаритус 176, 349 Тило 277, 279, 285, 288, 300, 309
- Тило (андуданӣ) 342 Тилои аз барои ҷузъм 180
- барои шикастагӣ ва лағжидагӣ 229
- 407**
- бисёртаркиби барои Ал-
- Мӯътасим 350
- оби барги мурд 254
- пизишкони Ҳинд 350
- сабуки судбахш 350
- судбахш 162
- тунуккунандаи маъруф 164
- хуб (андуданӣ) 343, 348, 349, 351
- хуб аз Соҳир 350
- қавӣ 365
- Тштоҳо 38, 68, 73, 75, 76, 144, 216, 316, 320, 331, 349, 374 Тилоҳои боздоранда 253
- бо ҳосият ба захр таъсирку-
нанда 290
- газидагии занбӯр 321
- газидагӣ 291

- ёдшуда 150
- зидди захр 291
- ислоҳсозандаи мизоҷ 216
- пўстрезонанда 347
- сандалий ва кофурӣ 212
- сард 228
- сардиоваранда 14
- сахткунандаи душбиз 254
- хоришро ба ислоҳоваранда 253
- хояҳо ва пистонҳоро аз бузургшудан боздоранда 374 -хуб 162, 172, 317, 349
- шикастагӣ 250, 253
- қабзкунанда 328
- қавии кунчидаи сиёҳ 348
- қависозандаи сардиовар 151 Тиху 35, 62, 70, 77
- Товус 294 Ток 162, 301 Токи сафед 309 Туниюн 280
- Туполи мис 217, 218, 223, 226, 228, 353, 375, 376
- оҳан 218
- шобурагон 215, 218
- Турб 60, 63, 68, 181, 282, 300, 316, 343 Турби поракарда 294
- харбакзада 72
- Турбид 49, 59-61, 63, 66, 68, 70, 146, 149, 165, 300, 331, 348, 349, 357
- Турбиди зард 280
- сиёҳ 280
- Туруша 54, 357, 359, 365 Турушаво 54 Турушаи норинҷ 337
- турунҷ 279, 337, 345 Турушиҳо 81, 279 Тут 371
- Тути шомӣ 86
- Тутум 81, 85, 86, 143, 196-198, 277, 338, 360, 365, 375 Тутумво 54 Туфолаи пиёзи дарёӣ 300
- фукқоъ 376 Тухми аспғул 197
- афсинтин 278
- банг 40, 69, 148, 87, 201, 221, 273, 293, 295, 316, 333, 335, 371
- бирёни испанд 348
- 408**
- бодранг 48
- бозовард 291
- бунафша 357
- газ 319
- газар 273, 274
- газари даштӣ 40, 252, 253, 319, 320

- газна 61, 69, 150, 280, 282, 286, 333, 348, 365
- гул 192, 216
- дарахти сакбина 274
- девсипист 291, 300, 315, 316, 319, 320
- зарпечак 61, 69, 93
- зуфаро 348, 349
- испанд 40, 293, 300, 303, 358
- каду 51, 54, 75
- каранб 287, 345
- карафс 40, 49, 60-63, 69, 70, 171, 275, 319, 320, 327, 329, 374
- катон 303, 317, 355, 376
- коснӣ 48, 51, 62, 85, 93, 356
- кошим 300
- коҳу 85
- коҷ 285, 286
- кӯфтаи хашхош 371
- марв 159, 227
- марзангӯш 321
- мукашшари мозариюн 351
- мукашшари харбуза 342, 344
- мӯрча 329
- нонхоҳ 374
- панҷангушт 149, 278
- розиёна 62, 69, 70, 84, 85, 357
- росан 338
- сармаҷ 72
- сипандон 156, 165, 331, 347, 349
- сипандони сафед 343
- субинак 375
- судоб 287, 374
- судоби даштӣ 288, 310, 317
- таратезак 313, 316, 329, 331, 342, 345, 349, 355, 358, 377
- турб 67, 72, 87, 221, 282, 289, 298, 301, 316, 345, 347-351
- турунҷ 291
- туруша 69, 92, 93
- турушаи бирён 92
- даштӣ 316
- мукашшар 78

- харбуза 21, 49, 75, 87, 332, 342, 345, 355
- хардал 348, 351
- хашхош 86, 297, 370
- хашхоши сафед 371
- сиёҳ 41
- хиёр 342
- хиёрза 49, 51, 54, 69, 75
- хитмӣ 292, 317, 340
- хурфа 51, 54, 69, 75, 92, 93
- чугундар 327, 338
- шавкарон 321
- шалгам 274
- шалгами даштӣ 273
- шибит 300, 319
- қайсум 319 Тухмиҳо 48, 63, 282 Тухмиҳои гарммизоҷ 40
- латифсозанда 171
- сарди пешобтозонанда 47 Тухмиҳои (растаниҳо) 60
- хурди шалғам 271
- Тӯтиё 191, 207, 224, 353, 359, 363, 364 Тӯтиёи сабз 202
- шуста 170
- Уд 92, 179 Уди норасид 81
- хом 335 Унноб 46, 53, 205 Уннобво 54, 84
- Унсул 165, 178, 280, 304 Унсули бирён 301, 308
- даштӣ 279 Унумолӣ 281 Устухони пӯсида 87, 342
- сӯхта 87, 191, 192
- фарсуда 345 Устухонҳои афъӣ 177
- мор 180
- паҳяуи бузғола 77
- пӯсида 348
- сӯхтаи гӯсола 306
- фарсуда 343, 344 Устухудус 68, 176, 347 Ускулуфандариюн 61, 69, 70
- Уфурбиюн 225
- Уша 87, 152, 156, 158, 159, 164-168, 198, 201, 217, 219, 220, 227, 229, 249, 254, 342-345, 354, 355, 358
- Ушна 81, 162, 233, 363
- Ушнон 21, 327, 329
- Ушнони гозурон 355, 358
- сабз 316, 353, 358
- форсӣ 361
- Уштурғоз 349, 350, 364^
- Ф

Фалдафиюн 160, 308, 376 Фалофилӣ 68, 374 Фаросиюн 280, 308 Фатила 205, 207 Фатилаҳо 207, 215 Фатилаҳои рӯёнанда 214 Фатросолиюн 40, 69, 273, 302 Филгӯш 215 Филгӯши морон 294 Филзаҳра 287, 326, 354 Филфилмӯя 179
Финаки сӯхта 228 Фишурдаи ангури сагак 212

- барги беданҷир 216

— панирак 202

— хитмӣ 202

- беҳи ангудон 220

- каранби ёбой 178

- коҳу 170

- пиёзи унсул 179

- пудина 221

— пудинаи рӯдӣ 215

— хиёри даштӣ 216, 220

- кантуриюни бузург 197 Фишурдаҳои сарди маъруф 172

- сардноваранда 197 **Фоинз 357 Фонизв санҷарн 179**

-хятоинин хуб 179 Фохта330

фу 179

Фунзуж 273, 287, 291, 315

Фундусв сафедкарда 370

- сухта 329, 331

Ф)-ндужчаҳ.о (шакли дору) 179 > (шакли лору) 149, 220,

«Фунуро» (хори бадбӯе) 295 Фурбиюн 40, 177, 224, 225, 227,

229. 254, 272, 277, 329, 331,

332. 349, 351 Ф.-гр 283

Фуфил 144, 201, 229 Фуккоъ 38, 85

Хайрӣ 201

Халук 337, 351

Хамир 371

Хамири орди беданҷир 362

Хамирмоя 152, 158, 160, 225

Хамирмояи туруш 159

- туруши хушк 193

Харбак 72. 164, 176, 220, 246, 279, 285, 294, 295, 308, 331, 332, 338, 340, 347, 350, 351, 355, 370

Харбақи сафед 68, 278, 279, 350, 355, 365, 371

- сиёҳ 68, 176, 278, 279, 285, 309,

319, 331, 350, 351, 355

Харбуза 51, 54^67, 328

Харбузаи раққӣ 50, 77

-- филистинӣ 77 ҳиндӣ 77

«ларгӯш» (гиёҳ) 329

Харгӯши дарёӣ 272, 273, 284, 285

Хардал 39, 62, 67, 69, 158, 159, 165, 177, 254, 282, 283, 293, 294, 310, 313, 328, 331, 332, 334, 338, 340, 345, 347, 349, 354, 355^ 365

Хардали кӯфта 349

- сафед 342, 345 Харзахра 278, 294, 358 Харқук (малахи бебол) 316 Хамр 73, 171, 281, 28_2, 335 Хамри андар он афӣи мурда 177

- афӣи лаккида 177

- омехта 300 Харнуби набатӣ 285, 332

- сӯхта 202 Харчанги дарёӣ 300

- зинда 353

- рӯдии сӯхта 311

- рӯдӣ 309, 316, 319

- сӯхта 362 Харчангҳо 74, 75 Хасакдона 49, 181, 313 Хашхош 42, 43, 75, 370 Хашхоши бо сирко совида 358

- сафед 371

- сиёҳ 42 Хиёр 24, 52, 54

Хиёрза 24, 38, 47, 52, 54, 285, 306 Хиёри даштӣ 150, 168, 176, 308, 358 Хиёршанбар 34, 47, 49, 53, 59,

68, 197, 356 Хизоб 336, 339 Хизоби машҳур 336

- хуб 336-338

- якум 336

- қавӣ 338

- қувваи ба умқ рафтан дошта 339

Хизобҳо 335, 338, 339 Хизобҳои сиёҳкунанда 336 Хилтҳои хушкида 350

Хинҷак 158 Хирбӯво 179 Хирс 167

Хитмии андар равғани зайтун парварда 340

- сабз 285

- сафед 197, 229

Хитмӣ 144, 168, 226, 229, 26.1, 284,

295, 321, 338, 340 Хокаи барги мурд 359

- бӯи аракро баранда 364

- бӯи бади аракро бурранда 364

- кундур 218, 353

- пошиданӣ 202

- сабук 192

- сандал 38

- сақизи хинҷак 225

- симоб 345

- табошир 78

- танро хушбӯйсозанда 364 Хокаҳои тухмиҳо 280 Хоки оташдон 198

Хокистар 161, 163, 226, 262, 305,
 312, 322, 323 Хокистари анҷир 288
 - барги мурд 359
 — барги савсан 363
 - беҳи пада 360
 - булут 360, 365
 - дарахти анҷир 320
 - кабӯтар 355
 - каду 353
 - каранб 306
 - качак 219
 - коғна 331
 - лесак 164
 - миси холис гардонида 225
 - мор 166
 - мурд 364
 - навдаҳои ток 276
 - ношустай садаф 206
 - ношустай устухон 206
 - пӯсти санавбар 327
 - росу 164
 - самари сабзи санавбар 327
 - саратон 170
 - сиёҳдона 329
 - сир 355
 - ток 255, 273, 283, 292, 311, 332,
 343, 353
 - чӯби анҷир 287, 292
 - - санавбар 293, 294
 - - ток 353
 - ғук 329
 - қайсум 329 Хомолован 277 «Хонику-з-зиёб» 294 «Хонику-н-нимр» 294

Хори бадбӯи бо номи «фунуро» маъруф 295

- мисрӣ 216
 - хасак 49, 63, 79, 144 Хорпушт 294, 333 Хорпушти бирёни тоза 285 Хояи
 лаклак 338
 - мурғ 364
 - нимбиришт 35, 70, 341
 - офтобпараст 285, 288
 - сангпушти дарёӣ 286, 322
 - хурӯс 16, 20, 47
 - ҳубара 338

Хояҳои сангпушти баррӣ 322 Хуланҷон 371 Хуни баста 287

- зоғи ало 350
- мори сиёҳи пӯстафканда 351
- мори сиёҳи пӯстбарандохта 349
- нарбуз 294
- сангпушт 292
- сангпушти дарёӣ 316
- сангпуштони дарёӣ 300
- сангпуштҳои рӯдӣ 333
- саъфаи аз тариқи задани раг гирифта 353 Хуни сиёвушон 193, 207, 214, 258
- тозаӣ барзагов 287
- хорпушт 285
- худӣ сағи девона 310
- чӯчаи кабӯтар 350
- шабпара 333
- ғоз 285
- ғуки бешағӣ 333 Хунҳо 350
- Хурмо 63, 68, 198, 253, 254, 352 Хурмои нимрас 371
- нимхом 341
- норасид 315
- сикҳриз 278
- ҳиндӣ 340, 359 Хуррамдоруҳо 14
- Хурфа 38, 43, 44, 54, 85, 88, 146, 202, 321 Хурӯс 292 Хӯрданиҳо 341 Хӯрданиҳои хуб 13
- хуби ранг беҳқунанда 87 Хӯрданӣ 372 Хушбӯиҳо 74, 79, 333 Хушбӯиҳои гарм 339
- сард 14, 44
- хушёрқунанда 62
- Чакидаи тоқ 360 Чалпоса 201, 271 Чарха 49, 60, 61, 63, 68-70 409
- Чашмони харчанг 310 Чаҳормағз 214, 271 Чаҳормағзи мазабаргашта 158
- сабз 190
- Чизи ба ифрот ширин 352
- бемазаӣ зояндаи хилти солим 352
- гарм 163
- исҳоловар 276
- кашанда 291
- мӯйро ҳамворсозанда 333
- нармқунанда 188
- ниҳоят гарм 224
- пазишоваранда 30

- пихнок 156
- поксозандаи хун 363
- пухташаванда 271
- равониоваранда 211
- равғанӣ 121
- резонандаи мӯй 332
- рутубатхоро берун кашанда 225
- сард 226
- сардиоваранда 17
- сахт сардиоваранда 206
- тези бурранда 282
- тозонандаи пешоб 363
- хушкиоваранда 176
- хӯрда 130
- хӯрдагӣ 121
- часпанда 263
- шабеҳи беш 277
- шушро поккунанда 335
- шӯру туруш 327
- қабзкунанда 227
- Чизҳои андар сирко хобонда 81, 373
- бадбӯии бироз баранда 364
- бандандаи хун 301
- бар газидагиҳо тилокунанда 292
- барои решҳои ганданда ёдшуда 216
- бар тоба бирёнкарда 334
- ба хосият таъсиркунанда 274
- ба шиддат ҳалкунанда 374
- беҳкунандаи ранги пӯст 341, 342
- бурранда 62, 181
- бӯиданӣ 21
- бӯи оҳақ баранда 333 -гарм 112, 117, 127
- гармиоваранда 79
- гудозанда 217
- гудохта намешуда 217
- гудохташаванда 217
- дорои зудояндагӣ 357
- ковоккунандагӣ 144
- қабзкунандагии сабук 198

- ёвари рӯёндани мӯй 329
- зудоишоваранда 342
- зудояндаи пӯст 341
- ковоккунанда 144
- маниро ба чунбиш оваранда 370
- марғӯласозандаи мӯй 339
- масомҳои пӯстро кушоянда 365
- масомхоро банданда 363 410
- меовидаги 217
- моддаҳоро ба сӯи берун равон-
кунанда 365
- монеи арақ 359
- намакдор 289
- намакин 59
- намакхӯрда 300
- нармиоваранда 240, 276
- нармиоварандаю сардсозанда 197
- нармкунанда 339
- ниҳоят тез 178
- обакии бемаза 356
- обакӣ 224
- обӣ 285
- омосҳоро таскиндиҳанда 216
- пешобтозонанда 60
- подзахри софсиё 278
- равонакунандаи хун ба сӯи
пӯст 341
- равғаннок 201, 278
- равғанӣ 70, 224
- равғанӣ ва обнок 184
- рангкунанда 335
- риштамонанди панирак 201
- санчидашуда 329, 358
- сард 224
- сарди билфеъл сардгардонда 88
- сардиоваранда 374
- сардиовару тарифизой 169
- сарди тар 67
- суддакушой 327

- сурхиоваранда 368
- талх 352
- тариоваранда 72
- тарифизоянда 43, 67, 75, 79
- таквиятдиҳанда 225
- тез 352
- тунд 41
- турш 81, 131, 350
- фарбехкунанда 369
- хилти хом зоянда 53
- хосси ҳар як андом 372
- хуб гуворидашаванда 363
- хубғизо 72
- хуни хуб зоянда 217
- хуни ситабр зоянда 53
- хуни сутудай қавӣ зоянда 334
- хушкиоваранда 81 -хушкихову тарихоро берунова-
ранда 302
- хушконанда 67
- часпак 276
- часпакиоваранда 197
- ширин 127
- шӯр 352
- шӯр, тез ва талх 356
- гизобахш набуда 373
- ғизои хушк бахшанда 373
- қабзкунанда 216
- қабзкунандаи хушкиоваранда
353
- қависозандаи даҳони меъда 60
- қуввай унсул ва газна дошта
304
- қувватбахшанда 233
- ҳалкунанда 327
- ҳалкунандаю нармиоваранда 167
- Чилғӯза 278, 282, 285, 319, 356,
370, 371 Чирки гӯш 375 Чормағз 280, 281, 291 Чугундар 48, 49, 62, 67, 181,
308,
334, 357 Чуқурӣ 81 Чӯби баласон 319, 348, 353
- газ 86
- озоддарахт 280
- фовонӣ 289 Чӯбҳои баласон 364 Чӯҷай кумрӣ 350

Шабби яманӣ 165, 166
Шавкарон 281, 282, 374
Шакар 19, 33, 35, 37, 59, 63, 75, 84, 149, 165, 180, 276, 278, 285, 334, 342, 343, 357, 361, 363, 368, 370
Шакарина 34
Шакари сафед 371
- сулаймонӣ 370
- сурх 31
- табарзад 34, 47, 59, 87, 179 Шалисо 177
Шалғам 361
Шангарф 276
Шароб 13, 15-17, 19, 21, 23, 32, 43, 62, 74, 148, 152, 156, 166, 172, 178, 190, 196, 198, 206, 214-216, 226, 227, 259, 260, 271, 273, 275, 279-282, 285-287, 291, 298, 299, 301-304, 306, 310, 311, 313, 315, 316, 319, 320, 323, 329, 335, 340, 342, 364, 374
Шароби ангубин 40, 178
- ангубинӣ 68, 285
- андарунаш афъӣ афтида 291
- барои лоғарон 371
- бисёр 300, 301
- бисёр омехта 16, 48
- бунафша 31, 46, 48, 59, 92, 280, 285
- гавзи сарв чӯшонидида 319
- гавҳараш яксон 82
- гарм 74
- гармкарда 40
- гул 49, 63, 68
- зиёд 82
- кадар 84, 85
- кӯҳан 44, 69, 281, 283, 320, 350
- кӯҳани себ 44
- латифи тунук 130
- меваҳои сарди турш 77
- мозу 186
- мӯътадили омехта 330
- наъноии анор 62
- обнок 64
- олу 46
- омехта 14, 21, 36, 41, 130, 279, 310
— пудинаи бӯстонӣ 41, 59
- равшани тунук 70

- райҳонии кӯҳан 364
- райҳонӣ 77, 281, 287, 291, 341, 364
- сафеди тунук 22, 48 -себ42
- себи шомӣ 317
- сиёҳ 327, 329
- сиёҳи тунд 252
- - кабзкунанда 162, 188, 191, 215, 216, 250
- - қавӣ 189
- ситабр 177, 368
- ситабри ширин 280
- кабзкунанда 255
- тунд 145, 146, 233, 253
- тунук 60, 77, 79, 255
- тунуки латиф 159
- омехта 32
- сафед 371
- сафедгун 159
- ғайри кӯҳан 181
- удрумолӣ 285
- унумолӣ 281
- хашхош 39, 42, 51
- холис 274, 276, 280, 282, 288, 309, 312, 315, 334, 348
- хуш 371
- хушбӯӣ 38, 87, 364
- ширин 148, 273, 279, 282, 300, 309, 310, 320
- ширини омехта 144
- шукуфаи хурмо 84, 85
- кабзкунанда 144, 146, 249, 250, 252_, 258, 326, 327, 329
- қавӣ 283

Шаробҳо 34, 46, 81, 27 Шаробҳои зуфогӣ 276 Шафтолу 67 Шашбандон 300, 345 Шахдона 370

Шер 167

Шибит 22, 40, 62, 63, 92, 144, 152, 162, 177, 273, 275 Шибити хушк 39

- хушки сӯхта 306 Шиёф 321 Шиёфи гулӣ 344

- момисо 354, 365, 366

- мурр 344

Шиёфҳо 20, 43, 44, 310 Шиёфҳои нарм 42

- сабук 53
- сафед 86 Шикамбаи харгӯш 329
- Шир 24, 69, 77, 158, 159, 178, 181, 201, 256, 276, 278-280, 284, 292, 295, 300, 309, 313, 342, 351, 372
- Шираи ангур 362
- анчир 159
- бастаи ангур 144, 226, 227
- саргини хар 206 Ширбиринч 368
- Шири андар меъда басташуда 284
- анчир 288, 321, 345
- анчири хом 316
- бисёр 273
- баста 273
- бо оҳанпораи тафсонда пухта 279
- бо сангчаҳо ҷӯшонида 78
- буз 43, 76, 179, 282, 285, 288, 321
- гов 282, 371
- гӯспанд 282, 371
- донаи хурфа 50
- зан 43, 177, 285
- занон 76, 300, 348
- инсон 337
- истабрак 277
- исфидакшир 225, 229, 331, 347, 360
- лоғина 277, 291, 300
- меш 178, 370, 372
- модар 34
- навдӯшида 146, 149, 172, 274, 278, 285, 300, 370, 371
- навдӯшидаи буз 283
- - гов 321 Ширинивориҳо 278 Шири нимгарми гов 180 Шириниҳо 44, 356
- Шири ниҳоят туруш 191
- табаҳшуда 288
- тоза 289
- тухми бодранг 51
- тухми коснӣ 50 — тухмиҳо 47
- хар 75-77, 276, 279, 283, 285, 316
- шибрам 277
- шутур 82 Широмула 328
- Ширхишт 23, 31, 34, 46, 53, 54, 59, 84, 92, 130 Ширҳо 76, 82, 279, 334 Ширҳои аз барои дӯшидан 77

- исфидакширҳо 277
- навдӯшида 342
- Шитараҷ 176, 214, 338, 347, 350,
- 351 Шитараҷи кӯфта 349
- сиёҳ 351
- сӯхта 349
- тоза 178, 180
- форсӣ 348, 351
- ҳиндӣ 179, 350 Шобонак 81 Шох 293
- Шоҳаи беи рағани бодом олуи
- 42 Шоҳаҳои анор 293
- бед 38
- дарахтони сард 81
- панирак 285
- сарв 190
- сунбул 272, 277
- туруша 216 Шоҳи гавазн 293, 294
- сӯхта 329
- сӯхтаи гавазн 192, 343, 344 Шоҳафсар 63, 68, 197, 229 Шоҳбулут 255
- Шоҳбулутӣ бирён 78 Шоҳисфарам 42, 74, 363 Шоҳтара 47, 53, 61, 63, 68, 70,
- 172, 356, 357
- Шоҳтараи сабз 352
- тар 349
- хушк 350
- Шукуфаи бусини сафед 338
- гӯргӣ 62, 69
- дарахти гавз 337
- дӯлона 190
- зайтун 338
- изхир 273, 335, 363, 364
- кабар 338
- мис 148, 221
- наи ҷорӯбӣ 162
- нармод 316, 322
- санавбар 293
- санг 221
- санги асюс 225
- сарв 293
- сунбули ҳиндӣ тар 293
- харзахра 274, 291
- хурмо 85 Шукуфаҳо 190
- Шуҳи гармоба 162, 168, 171
- девори гармоба 171, 225, 227,

293

- ошёни магаси ангубин 152, 158, 164, 166, 225, 229

Шуши барра 198 Шӯра 338, 351 Шӯраи деворҳо 321 Шӯрбои афъӣ 177, 178

- гӯшти афъӣҳо 349

- мурғи фарбеҳ 283

- муши дупои зинда 292

- панирак 274

- росуи зинда пухта 292

- харчанги рӯдӣ 285

- харчангҳо 319

- ғоз 283, 319 Шӯрбоҳо 334, 350 Шӯрбоҳои паррандаҳои бофазилат 309

- равғанӣ 276

- серравған 278-281, 285

Я

Ябруч 42, 282 Яхи бисёр 151

Ғалуф (доруи бар сар андудани)

335

Ғизо 24, 30, 31, 38, 46-48, 57, 60, 64, 65, 70, 72, 73, 77, 108, 132, 152, 167, 214, 255, 327, 356, 368, 373

Ғизои бад 24

- бандкушобаромадагон 233

- бемаза 68

- бемор 309, 349

- бисёр 273

- зудгувори хубкимус 180

- каси аз беморӣ бархоста 131

- латиф 13, 53, 255

— латифсозанда 367

— мӯътадил 309 — обакӣ 24

411

- сабук 20

- ситабр 36

- ситабри сахт 131

— созгор 256

- сутудай хубкимус 185

- тез 356

- тандурустон 35

- тарифизо 79

— тафсхомӯшкунанда 21

- хуб 217, 330

— хубкимус 334

- худованди гар ва хориш 358

- хуни ситабр зоянда 255
- хуни сутуда зоянда 368
- хушк 333
- шомгоҳӣ 371
- ҳамешагӣ 131
- Ғизоҳо 21, 34, 44, 54, 55, 62, 68, 79, 81, 91, 130, 151, 167, 109, 244, 301, 306, 354
- Ғизоҳои аз тараҳои сабз сохта 169
- балғамӣ 174
- барои муолаҷаи захрҳо созгор 309
- бемори ҷузом 180, 181
- беоби хушкмизоч 172
- гарм 23, 67
- гармдорузада 255
- гармиоваранда 82
- гармкарда 40
- дамоваранда 265
- дорои гармию тарӣ 70
- дорои қувватбахшӣ 84
- доругии исҳоловар 130
- зуд ба обила гирифторкунанда 82
- зудгувори хубкимус 17
- зудоянда 19
- латиф 62, 239
- мӯътадил 131
- навхӯрда 118
- нарм 75
- равғанӣ 70, 279
- сабук 22
- савдовӣ 174
- сард 62, 131
- сардиоваранда 48
- сардифизо 15
- сахт латиф 48
- серравған 282
- ситабр 165, 350
- ситабркимуси хунсахткунанда 205
- тар 34, 172
- тари обакӣ 131

- тариоваранда 311
- тарифизой 172
- тарифизоянда 358
- таъми туруш дошта 271
- тираву бад 82
- хуб 155
- хуби қувватбахшанда 17
- хубкимус 15, 330, 347
- хубкимуси тунук 365
- хубкамму кайф 170
- хубғизо 327
- худованди барас 351
- 412
- хуни сутуда зоянда 258
- часпак 255
- шикамро пуркарда 271
- шӯр 341, 356
- кавитар 62
- қавӣ 35
- қувватбахшанда 16 Ғишти пухта 207 Ғишти сафеди нав 201 Ғолия 329, 332, 337, 338 Ғорикун 40, 49, 61, 68, 70, 246, 274, 285, 292, 300, 309, 316, 334, 347, 349, 356 Ғорикунӣ сафед 70
- .сиёҳ 279, 280
- Ғук 206, 273, 284, 286, 316, 322 Ғуки ду пора карда 301
- пӯсткарда 201 Ғукҳо 333
- Ғукҳои дарёии сурх 286
- зард 386
- наистонии сабз 286 Ғундаи нешдор 271 Ғӯра 85
- Ғӯрабо 20
- Ғӯраи ангури кӯфта 170
- қ
- Қабзкунандаҳои доруй 62 Қайсум 40, 274, 292, 293, 320 Қайшури сӯхта 217
- Қалби дарахти хурмо 85 Қалимӣ 364 Қалъаҳо 334, 350, 351 Қалқадис 146, 148, 192, 201, 207, 316, 220, 221, 226, 295, 308 Қалқанд 340, 349, 351, 358
- Қалкатор 148, 150, 191, 206, 207, 216-218, 220, 221, 291, 353 Қалқатори сӯхта 191
- Қамиҳа (доруи кафакӣ) 371 Қанбил 357, 358 Қантуриюн 61, 215, 220, 374
- Қантуриюни борик 63, 216, 374
- бузург 187
- ситабр 70, 195
- хурд 191 Қараз 351
- Қардамоно 69, 158, 292, 293, 316, 345, 355, 358, 365 Қарис 81 Қариси моҳӣ 43
- турши аз гӯшти бузғола 77 Қатаф 342

Қатрон 178, 220, 285, 292, 293, 298, 331, 332, 335, 349, 350, 355, 361, 362, 365
Қафторағон 177
Қимулиё 201
Қинна 166
Қиртоси сӯхта 353, 361
Қирфа П9
Қишри пӯсти дарахти себ 190
Қишрҳои беҳи говшир 258
- санавбар 228
- шукуфаи хурмо 254, 255 Қумҳа (наи бӯё) 229
Қуниюн 272, 277 Қурмуҷонис (қурси сабз) 214 Қурси барои дарозии таб 62
- гул 61, 132, 363
- кофур 51, 74. 84
- ниталикус 221
- сабз 214
— санҷидашуда 92
- сардиовар 76
- сиёҳ 214
- хуб 51, 197, 345, 364 Қурсҳо 34, 54, 61, 62, 67, 78, 202,
221, 311, 316, 319, 343, 345, 351 Қурсҳои аз барои деррави беморӣ 61
— алафи гулӯдард 49, 63
- Андарун 146, 151, 224, 375
- афсинтин 60, 63, 67, 92
- афъигӣ 348
- афъӣ 177
— барои гӯшти зиёдати 220
— беҳи марҷон 75
- бузурги гул 60
- Булидос 224
- гул 53, 60, 63, 92, 128
- дахдору 63
- исҳоловари табошир 47
- кофур 54, 74, 75, 81, 281, 317
- кофурии табошир 149
- кофурӣ 74
— Мусос 375
- ниҳоят хурд 69
- парзада 370
- сабуки барои таби ним
рӯзафкан 92
- сардиоваранда 31
— сулувондурус 148

- табошир 54, 86
- табошири исҳолбоздоранда 51
- исҳоловар 61
- табоширӣ 74
- тунук 335
- тухми туруша 86
- унсул 177

— фалдафиюн 151

- хурди гул 49

- қалқатор 224

Қуст 40, 69, 87, 195, 197, 233, 254, 282, 300, 335, 344, 345, 349, 350, 358, 364-366

Қусти ширин 81

Ҳабби аз тухмиҳои пешобтозо-нанда сохта 59

- алафи гулӯдард 63

- «бадбӯй» 40, 350

- барои табҳои деррав 93

- барои ташнагӣ 41

— «восил» 165

— мастако 59, 61

- сабр 60, 63, 357

- санҷидашуда 40, 70

- сурфа 43

- турб 59, 61

- харбақ 308

- шоҳтара 356

- кукиё 172, 331, 332 Ҳаббҳо 34, 49, 176, 357 Ҳазанбал 300 Ҳазорбарг 300

Ҳазоргашон 315, 316, 345, 350,

351 Ҳалила 46, 53, 61, 66, 149, 172,

177, 179, 348, 357 Ҳалилаи зард 34, 47, 49, 60, 61,

63, 69, 93, 176, 349, 352, 356

- зарди покиза 180

- кобулӣ 49, 61, 68-70, 176, 308,

326, 328, 334, 342, 348, 349

- парварда 342

- сиёҳ 60, 63, 70, 176, 179, 334,

337, 347-349, 352, 356

- сиёҳи покиза 180 Ҳалилаҳо 334 Ҳалфо 190

Ҳамешабаҳор 44, 76, 88, 143, 146

Ҳамомо 69, 273, 310, 317, 364

Ҳанзал 335, 349

Ҳариса 255, 256, 334

Ҳарисаҳо 349, 368

Ҳил 39, 315, 349

Ҳино 333, 336, 338, 351, 353, 359,
360, 362

Ҳиноӣ кӯфта 327 Ҳошо 60, 216, 276, 288 Ҳудҳуд 295 Ҳузаз 162, 166, 273, 310,
338, 350,

375 Ҳулба 61, 159, 165, 177, 261, 335,
338, 363

Ҳулбаӣ андар шир чӯшонида 254 Ҳуллом 81 Ҳулломи турш 77 Ҳукна 196,
284, 357 Ҳуқанаӣ нарм 34, 44, 281

- нарми тунук 196

- сабук 309

- фарбеҳкунандаӣ гурда 372

- қавӣ 279, 281

Ҳуқанаҳо 20, 31, 34, 38, 43, 44, 278, 282, 334, 354, 370, 372

Ҳукнаҳои аз сару почаӣ ғусфанд 79

- маъруф 78

- моил ба тезӣ 63 — мувофиқ 66

- мураккаб 372

- нарм 46, 48, 59, 119

- сард 44

- тез 48

- қавӣ 61, 68

Ҷаброҳанг 278

Ҷав 37, 43, 77, 78, 86, 181, 192,

342, 343, 371 Ҷавзи бўё 176

- кай 72

Ҷави бо пӯсташ буда 37

- далида 371

- муқашшар 37

- сафедкарда 328

- сӯхта 338 Ҷавондорон 179 Ҷадвор 271, 277, 291, 321 Ҷафти булут 192 Ҷаъда
293

Ҷентӣёно 286, 288, 291, 292, 300, 309-311, 315, 317, 320, 344, 365, 374

Ҷентӣёноӣ румӣ 287, 374 Ҷигари саги девона 310, 311

- шабпара 333 Ҷирми наск 53

- шакар 37

- ябруҷ 282

— ғуки бешагӣ 333

— ҷав 37

Ҷомаӣ ғук 143, 274, 321 Ҷонвари бо номи «бешмуш»

маъруф 277 Ҷӯшонидаӣ авсач 180

- ангудони румӣ 274
- анҷир 282-285
- афитимун 170, 172, 347, 356
- афсинтин 49, 295
- барги дардор 254
- даҳмаст 304
- санавбар 365
- сарв 365
- беҳи боқили мисрӣ 295
- дардор 254
- карафс 47
- морчӯба 319
- беҳу тухмҳои розиёна ва карафс 84
- бобуна 317
- боқилии мисрӣ 365
- бунафша 87, 342
- гавзи сарв 320
- газ 365
- газна 317
- гесугуна 274
- гул 43
- гулнор 40
- гуринҷ 276
- гӯшти садаф 342
- дарахти қараз 254
- девсипист 317
- испанд 362
- камофитус 322
- кангар 320
- карафс 302
- кашк 198
- кундуша 338
- марвиҷон 294
- меваҳои тунди хушбӯй 43
- мозу 40
- мурд 40, 254, 359
- муши дупои зинда 293
- наски сафедкарда 311
- наску печак 46
- овешан 278
- озоддарахт 214, 340
- панираки бӯотонӣ 292

- панҷангушт 278
- печак 46, 313
- пиёз 282
- пудина 292
- пудинаи баррӣ 39
- пудинаи кӯҳӣ 365
- пӯсти турунҷ 162
- - тут 282
- харбуза 342
- сабӯс 317
- савсан 322
- санҷидашуда 61
- се намуди пудина 291
- сисанбар 363
- судоб 295, 317
- сумҳои гӯсолагон 342
- судоб 317
- таратезак 276, 281, 313
- тухми газна 273
- карафс 275
- катон 273, 276
- розиёна 62
- шалғам 277
- филгӯши морон 294
- харбақи сиёҳ 295
- харзахра 353
- харчанги рӯдӣ 292
- харчангҳои рӯдӣ 361
- хиёри даштӣ 358
- хитмӣ 46
- хуб 61, 356
- чугундар 361, 365
- шалғам 361
- шибит 283
- шоҳафсар 342, 344
- кайсум 313
- кишрҳои булут 277
- ҳазоргашон 343,
- ҳалила 47, 68, 214, 331, 348, 352
- ҳалилаи зард 68
- ҳанзал 348
- ҳулба 278, 284, 342, 345, 357

- чинҷак 294 Ҷӯшонидаҳо 49 Ҷӯшонидаҳои доруҳо 321

ФЕҲРИСТИ ИСТИЛОҲОТ ВА МАФҲУМҲОИ АСОСИ

Абрешим 322 Абрпораи зард 125 Абрӯ 328 Абрӯвон 74, 329 Аввали гувориш 369

- таби холис 78

- умр 372

Аввалҳои беморӣ 49, 91, 120, 127

Авориз 209 Адами ҳис 50 Аждаҳо 304 Аждаҳои андар як нафас кушанда 296

- бар ду бари гардан мӯи дурушт дошта 304

- дарёӣ 304, 319

- хокӣ 296 Аждаҳоҳо 299 Аждаҳоҳои бузург 304

— нубӣ 304

- ҳиндӣ 304

Аз ақл бегонашавӣ 258

Аз ақл бегона шудан 177, 257

Азоя 322

Аз ҳам боз шудани устухонҳои

банди даст 238 Азҳамкашидагии мушакҳо 234

- омос 143

- рағҳо 26

- сахт 319

— саҳти хафақунанда 282

- тан 18

- фалағмунӣ 145 Азҳамкашидагӣ 16, 38, 49, 55, 99, 102, 104, 110, 123, 126, 142, 184, 194, 258, 261, 280, 283, 286

Азҳамрезандагӣ 74 Азҳамҷудошавии миёни мушакҳо 194 Азҳамҷудошавӣ 194 Азҳамҷудошудагии мушакҳо 196 Аз ҳам ҷудо шудан 194 Аз ҳам ҷудо шудани мушак 197 Азҳушравӣ 126 Аз ҳуш рафтани 205, 272, 286,

289, 299, 307 Алақа 204 Алвонҷ хӯрдан 275 Амуди бар сараш гӯй дошта 235

Амуринос (як намуди мор) 301 Амғисино (як намуди мор) 302 Анбик 327

Анбӯр 260 Ангезиши дард 250 Ангехтани дард 232 Ангишт 147

Ангудонзорҳо 317

414

Ангушт 43, 111, 144, 145, 156, 161, 164, 187, 189, 205, 227, 232, 260, 298, 375, 376

Ангушти баромада 238

- ишорат 261

- ишорати чап 157
- миёнгин 235, 240
- миёнгини даст 261
- хурд 237, 262, 267
- шаҳодат 262, 267
- шаҳодати дасти чап 265
- шикастагӣ 267 Ангуштон 114, 236-238, 243, 263, 265, 266, 307 Ангуштони даст 117
- пой 168, 269
- як даст 206 Ангуштҳои миёнгин 267 Андарзи оид ба доруҳои гӯшт-
рӯёнандаи решҳо 213
- чомеъ 213 Андарзҳои ёдшуда 215 Андаруни мушакҳо 269 Андар чома
печидан 311 Андешаи бисёр 14 Андешаҳои нафсонӣ 367
- табаҳ 307
- яксон 72
- Андом 9, 24, 33, 55, 62, 74, 75, 99, 142, 147, 167, 172, 192, 194, 195, 204, 208,
213, 216, 240, 291, 321, 322, 331, 343, 349, 351, 369
- Андоми анбоз 204
- асабии зич 162
- ба вазъ муҳолиф 204
- ба дарозо муҳолиф 204
- бадмизочи ҳамчавори реш 210
- балғамӣ 346
- ба паҳно муҳолиф 204
- барсӯвин 249
- басташуда 248
- бемор 142, 143, 152, 226
- бимнок 200
- бисёр судманд 212
- гандида 151
- гӯшти 168
- дардманд 21, 88, 169, 248
- дарунтиҳӣ 197
- дуруст 228
- заиф 104
- зуд пазирандаи офатҳо 212
- кундҳис 212
- кӯфтхӯрда 196
- маҷрӯҳ 190.
- маҷрӯҳи дар пешгоҳи тир
буда 200
- мондашуда 104

- наздик ба андомҳои сарвар 232
- нотавон 32
- одам 202
- омоснок 152
- осебдида 169, 204
- сарвар 88, 152
- сахт 27
- тан 273
- фурӯмоя 144
- фурӯсӯвин 249
- хунфишон 204
- шариф 144, 145, 153, 155, 158, 187, 219, 228, 229
- шарифу хатарнок 212
- шикаста 244
- шикастабандишуда 248
- эҳтиёҷ ба овехтан дошта 248
- ҳамҷавор 231, 360
- ҳассос 142, 212 Андомҳо 8, 13, 16, 29, , 90, 97, 118, 130, 0, 154, 164, 171, 178, 185, 245, 278, 282, 298, 307, 346, 367-369, 372 Андомҳои аз офати обила мурутшаванда 86
- аз ҳама беш араққунанда 118
- аз ҳама сарвартар 151
- анбоз 112
- андарунин 123
- андарунӣ 152
- асабнок 88, 209
- асабӣ 169, 226
- асли 8, 72, 73, 78, 152, 290
- атрофӣ 9-11, 17, 96, 40, 44, 46, 54, 91, 96, 114, 116, 126, 178, 281, 296, 307, 314, 361
- бар сина буда 81
- барсӯвин 106
- бемор 31, 77, 301
- ба ҷароҳат наздик 225
- ватарӣ 171
- гиромӣ 155, 358
- гулӯӣ 315
- гуногун 203
- гӯшӣ 87
- дардманд 106, 373
- дарунии гарм 35

- дарунӣ 12, 13, 19, 30, 31, 34,
57, 60, 78, 87, 91, 99, 13, 126-128, 132, 142, 145, 154, 167, 175, 176, 187/196,
212, 284, 290, 299
- дорандаи реш 212
- дорои гӯшти ғуддаӣ 151
- заиф 106
- зоҳирии ғуддаӣ 21
- каси мори «парасту» газида
297
- ковок 169
- махсус 156
- мондашуда 106
- мушакӣ 116, 126, 171

II-

- муҳтоҷи хушкиовари 148
- наздик ба андомҳои нафас-
гирӣ 75
- нарма 175
- нафасгирӣ 44, 75, 100, 102, 112
- нотагон 151
- пайваста 171
- пайвастагиашон густа шуда
183
- пардагӣ 87
- пасгоҳӣ 209
- пасин 118
- пешгоҳӣ 209
- пешоб 103
- рехта 37
- решҳо 212
- сарвар 71, 84, 96, 99, 100, 104,
143, 152, 155, 170, 175, 200, 201, 232, 274, 290
- серасаб 318
- серраг 210
- сода 175
- тан 10, 83, 108, 171
- таносулии мард 148
- фурӯсӯвин 42, 43, 106, 353
- шариф 45, 97, 106, 325
- яксон 82
- ҳамҷавор 164
- ҳамҷавори дил 73

- ҳовии рутубатҳо ва рӯҳҳо 7

- чузъӣ 374

Андӯҳ 12, 16, 124, 154, 367 Андӯҳгиниҳо 341 Андӯҳгинӣ 10, 176, 283 Андӯҳи беандоза 14

- бузург 113 Андӯҳоварӣ 149 Аневрисмос 203 Анҷом (марҳала) 9 Анҷомебӣ 31 Анҷоми беморӣ 58, 112 Арабҳо 316

Араз 72

Аразҳо 10, 13, 26, 27, 29, 40, 45, 48, 50, 52, 80, 88-91, 99, 100 102, 108, 119, 121, 132, 139, 149, 151, 155, 347, 376

Аразҳои афъиҳо 302, 303

- бад 28, 50, 128, 129, 259, 261, 264, 281, 288, 302

- ба ифрот буда 50

- бар модда далолаткунанда 88

- барсоми гарм 279

- барсомӣ 88, 264

- бегона 88

- «бемории рӯбоҳ» 330

- бимнок 98, 193

- бузурги кӯфтагии пошна 269

- гавзи мосил 282

- газидагии идрис 299

— морҳои афъӣ 302

- дуруст 96

- дувор 12, 54

- иловус 275

- каси мурдосанг ошомида 275

— ғундагида 318

- мавизак 278

- мори борситлис 303

— систоли 302

- мушкил 46

- ноаёни баъди газидан падиоянда 291

- номакбули бад 185

- нописанд 8

- нохуши бад 185

— решҳои бад 209

- пажмурдагӣ 74

- саморуғӣ 286

- сахт 28

- таб 10, 20

- таби доимӣ 20

- таби якрӯзии аз пурӣ 20
- табҳо 28, 29
- табҳои тез 39
- турбид 280
- унсул 281
- харбақи сиёҳ 280
- харгӯши дарёӣ 285
- хооси газидагии ғундаҳо 318
- хосси таби рӯзафкан 28
- шикастагӣ 245, 257
- ширҳои исфидакширҳо 277
- ябруҷ 282
- якхелаи газидагии ғундаҳо 318
- ғундаи ангурӣ 319 ---- говдонай 319
- қаринагӣ 28
- чузом 175
- ҷаброҳанг 278
- Арак 8, 10, 26-28, 32, 50, 52, 53, 60, 65, 66, 77, 91, 97, 98, 103, 107, 6 -119, 122-124, 137, 175, 177, 180, 363, 364, 369
- Араки бадбӯӣ 80, 285, 288
- бисёр 39, 54, 118
- канда-канда 119
- на ҳамаро фарогиранда 137
- нобаробар 129
- сард 117, 119, 126, 127, 139
- 272, 272, 277, 279, 281-283, 289, 999, 307, 314, 318, 319
- сарди равон 319
- - табаҳ 313
- сутуда 100
- табиӣ 12
- таровида 40
- фаровон 46, 73, 100, 104
- хилтӣ 12
- хуб 119
- часпак 129
- Арак кардан 90, 119, 302
- Арак кардани бисёр 118
- Араккуниҳо 89
- Арак кушодан 217
- Арак овардан 32, 37, 72, 84,

315, 348, 359 Араковарӣ 21, 23, 38, 47, 74, 91,
 286, 311, 320 Арак омадан 272 Аракрезии бўҳронӣ 40
 - фаровон 46
 Арзизпораи риштапечӣ 172 Арничас 73
 Арраи борик 259
 - борики тунук 247
 - дасткори 247
 - шонасозон 247
 Арра кардани устухони дар
 зераш сифоқ буда 228 Арра кардани устухони паҳлу
 228 Арра кардани устухони табаҳ
 228
 Араҳо 260 Асаб 50, 97, 144, 147, 157, 162-
 164, 200, 223, 224, 227, 315 Асаби бар болои пошна буда
 243
 - кушода 223, 224
 - кӯфтагӣ 226
 - маҷрӯҳ 222, 226
 - нафасгирӣ 238
 - табаҳшуда 227 Асабӣ шудан 246
 Асаб 82, 125, 156, 166, 168, 183,
 196, 219, 222, 244, 255, 265 Асабҳои бемор 226
 - гирди устухонҳо 248
 - даст 224
 - кушода 224
 Асари миҳчамаҳо 349, 351
 - хуни мурда 344
 - ҷароҳат 191 Асарҳо 137 Асли беморӣ 93
 - муолаҷаи парюн 354 Аслҳо 46
 Аслҳои кори шикастабандӣ 245
 - ҳамагонии илми тиб 29
 - ҳамагонӣ 6 Асо 297
 Асосҳои муштараки муолаҷаи газидагӣ 299
 - ҳамагонии шикастагӣ 244
 - холи заҳрошомидагӣ 271 Аспдавонӣ 342
 Атса 10, 98, 120 Атсаи паёпай 39, 42 Атса овардан 281, 282 «Ат-тин» (навъе
 аз хуроч) 154 Афзоиш (марҳала) 8 Афзоиш додани шумораи мӯй
 325 Афзоиши навбатҳо 46
 - ҳаҷм 142 Афзор 18
 Афзори бо номи «шикофандаи носурҳо» маъруф 187
 - зидди заҳр 300
 - мисли калтак 236

- муҳофазаткунандаи парда 263
- наскшакл 260
- нигохдорандаи сифок 265
- пӯсткунӣ 163
- сованда 260
- тез 378
- тирберунорӣ 200 Афзорҳо 36, 239, 268 Афзорҳои борик 259
- буррандаи устухон 259 — шабеҳи теғ 260 415
- гувориш 131
- доранда 199
- иштиҳо 131
- кашандаи чизҳои халидагӣ 199
- ларзонанда 247
- мӯй 259
- нафасгирӣ 281
- пешоб 123
- пешобронӣ 125
- (шикастабандӣ) 247
- шикофтан 187
- ҷангӣ 97
- «ҷунифдис» ном 260 Афрухурӯдун 146 Афрӯхтагии баланд 306
- беандоза 112
- дарун 126
- меъда 112
- оташмонанд 322
- сар 102
- сахт 124, 272, 274, 278, 317
- фалағмунӣ 144
- шадид 47
- қавӣ 80
- Афрӯхтагӣ 18, 20, 29, 45, 50, 53, 55, 56, 65, 79, 83, 87, 104, 105, 122, 142, 145, 154, 156, 166, 167, 211, 213, 260, 261, 276-278, 280, 299, 304, 317, 318
- Афсурдагии хун 344
- Афсурдагӣ 326
- Афсурдасозии сардӣ 359
- Афсурда сохтан 291
- Афтидагиҳо 21
- Афтидагӣ 195, 196
- Афтидан 196, 197, 227
- Афтидан ба ҳангоми бархостан 284

Афтидани иштиҳо 28, 39, 50

- кувват 121, 184, 279 Афтиданҳо 196 Афтодагии иштиҳо 55, 80, 137

- набз 104, 273, 280

- кувват 17, 83, 272 Афтодагӣ 194 Афшондагии шадид 319 Афъиҳо 296, 299

Афъиҳои асали 296

- булутӣ 296

- ташнагиоваранда 296 Афъӣ 294, 301 «Ахгар» 147

Ашк 83, 97, 102, 110, 318 Ағозинимун (аждаҳо) 304 Ақл 209, 115 Аҳли кишвари гарм 31

Бавосир 17, 99, 179

Бадали чизҳои ба таҳлил рафта
72

Бадан 368

Баданҳо 80, 71, 130, 160 Баданҳои гарм 281

- гарммизоҷи ниҳоят хушк 58

- захравӣ 19

- касони бисёр ҷимӯкунанда 80
416

- кудагон 353

- нарма 331

- нотагон 80

- пок 80

- саҳт 353

- сергӯшт 12

- серхуну хунзо 18

- тангмасом 19

- фарохмасом 80

- хилтситабр 18 Бадбӯии арақи инсон 273

- бироз 364

- даҳон 112, 363

- пешоб 364

Бадбӯӣ будани бироз 364

— бод 364 Бадбӯӣ 209

Бадгавҳарии хилтҳо 142 Бадгуворӣ 15, 159

Бадии ба каммийяи хун 210

- баҳши обии хун 210

- гувориш 356

- гӯшти гирди реш 217

- иллат 148

- мизоҷ 175

- мизоҷи испурч 210

- мизоҷи ҷигар 210

- реш 216
- саратон 170
- хилтҳо 361
- хун 217
- ғизо 174 Бадмизоҷии андом 210
- ба ифрот 218
- нутфа 174
- сар 339
- сода 361
- тамоми тан 174
- хушк 361
- чигар 174

Бадмизоҷӣ 213, 217, 218, 278, 368

Баднамудии пӯст 342

Баднафасӣ 372

Баднафсӣ 128

«Бадрӯй» 342

Ба душворӣ омадани пешоб 320

Балғам 24, 25, 5, 59, 60, 65, 71,
91, 92, 97, 104, 109, 116, 141,
146, 161, 162 Балғами андарунин 56

— бурагӣ 149

- гандида 54
- нопухта 48
- обгинагӣ 26, 56, 58
- обгинагун 29, 54
- пухта 10
- сахт хушк 360
- ситабр 165
- сӯхта 65, 172
- танҳо 167
- турш 54
- турши бад 62
- хом 57
- холис 121
- ширин 54, 58
- шӯр 50, 51, 54, 58, 61, 352, 354,
356
- шӯри буранок 355

Балғамҳои хоми обгинагии сард
56

Банд 162, 184, 215, 241, 243 Бандакҳо 162, 163 Бандакҳои гирди оринҷ 237

- пайвандгоҳ 194
- пайвандгоҳи дӯш 234
- зону 231
- Бандгоҳ 231, 236, 242, 244, 254 Бандгоҳи банди даст 237
- бозу 236
- оринҷ 237
- росткарда 240
- шитоланг 194, 244 Бандгоҳҳо 256, 318 Бандгоҳҳои дасту пой 361
- сахтшуда 255
- устухонҳои хурд 244 Банди даст 237, 238
- кашандаи чирки ҷароҳат 184 Бандина 188, 206, 211, 214, 236, 239, 241, 243, 252, 255, 263, 265, 267, 369
- Бандинаи аз ду сар оғозёбанда 189
- аз катон 249, 266
- аз пашм 250
- аз пашмина 266
- андомро ором нигоҳдоранда 247
- ба барсӯ бароянда 250, 265
- ба фурӯсӯ фуриянда 250
- болобароянда 250
- борик 248
- гирди зону печида 268
- зерин 249
- паҳн 248, 249, 263
- фароҳамоварандаи лабҳои ҷароҳат 190
- фишордиҳанда 259
- фурӯдоёнда 265
- фурӯсӯвин 250
- хуб 246
- шикастагӣ 252
- ғайри дусара 189
- ҷароҳат 259 Бандина ниҳодан 367 Бандинаҳо 195, 211, 215, 242, 245, 248, 249, 251, 255, 258, 268, 290
- Бандинаҳои аз болои ҷароҳат оянда 252
- аз зери тахтаҳо оянда 250
- аз пашмина сохта 264
- барсӯвин 251
- гирд 264
- мувофиқ 263
- мустаҳкам 243

- охурак 263, 264
- паҳн 236, 260
- печида 268
- устухонҳои пахлу 264
- қавӣ 205, 243

Банди нигоҳдорандаи дору бар ҷароҳат 185

- саҳт нигоҳдоранда 196
- устувор 187 Бандкушо 232
- V-

Бандкушои гардан 232

- дӯш 231
- иллатманд 232
- панҷа 266
- пой 232 Бандкушоҳо 231 Бандкушоҳои ангуштон 231, 266
- ба осонӣ бароянда 231
- бузург 232

Бандпеч кардани дасту пойҳо 39 Бандҳо 239 Бар 106, 157, 236 Барас 97, 179, 346-350 Бараси аз миҳчама падидомада 349, 351

- бад 347
- дурушт 347
- навоғоз 350
- нохунҳо 377
- сафед 346, 347
- сафеди ростиӣ 346
- саҳт фурунишаста 347 -сиёҳ 346, 351, 354
- суфта 347 Бараш 174 Бараҳна будан 55 Баргардондани баромадагӣ 233
- рӯда 188
- рудаҳо 187 Баргҳо 325 Баргҳои бед 363 Бари анбоз 205
- беосебтар 166
- газидагӣ 314
- дардманд 120
- дил 205
- муҳолиф 205
- нохун 375
- офатнок 166
- рост 368
- рости бинӣ 204
- рости сар 179
- фурурафтаи ҷигар 100
- чапи сар 179
- чапи тан 18 Барно 179
- Барноён 37, 50, 78, 82, 106, 111,

165

Барной 334, 373 Баромадагии ангуштон 238

- банди даст 237
- ба сӯи берун будаи сурин 242
- ба сӯи паси оринч 237
- ба сӯи паси сурин 242
- ба сӯи пеши сурин 241, 242
- ба шикастабандӣ эҳтиёҷдошта 227
- бо аразҳо 232
- бозу 235
- душвор 235
- мӯҳраи гардан 239
- охурак 233
- пурра 232, 237
- сари рон 240
- сода 232
- танҳои сода 233
- умумӣ 242

Баромадагӣ 194, 196, 197, 229,

231, 232, 234, 236, 238, 239,

245, 255, 266, 267 Баромадан 227, 233, 269 Баромадани бандкушои пой 232

- бандкушоҳои бузург 232
- бод беихтиёр 323
- захдон 114
- макъад 114
- тамоми оринч 237
- устухони дӯш 232 Баромадгоҳи ришта 173
- хун 204

Бар пушт хобидан 113

Барсом 21, 27, 78, 100, 109, 112,

120, 129, 131, 210 Барф 22, 40 Бархӯриҳо 367 Барқ задани пеши чашм 111

Барҷастагии бандкушои андарунрафта 232

- гӯймонанди сари бозу 235
- чашм 111

Барҷастагӣ 232, 237, 238, 240,

247, 248, 318 Барҷомондагӣ 286 Ба сахтӣ омадани бироз 320 -----пешоб 276, 285

— фароҳамоии решҳо 220

— ФУРӯ бурдани лукма 44 Баста 236, 251, 260, 262 Баастагии масомҳо 356

- реш 211
- хун 125

Бастаи бо ҳандоми ачиб 244 Бастагӣ 210, 232, 246, 250 Бастани андоми муқобил 369
 - бо бандина 206
 - беҳуда 248
 - дардовар 206
 — «дурӯя» 248
 - «дусара» 249
 - мӯътадил 195
 - намуди якуми хун 205
 - охурак 236, 237
 - раг бо ришта 204
 - решҳо 211
 - сахт 253
 - сахти реш 211
 - хун 197, 289
 - хун бо хушкрешӣ 206
 - хунравии сабабаш устувор 204
 - хунравӣ 202, 204, 205
 - шикам 44
 - шир андар меъда 283 Баста шудани масом 359
 — масомҳои пӯст 369 -- пешоб 286, 319
 — хун 204
 ----шир андар меъда 289
 Бастис (як навъи мор) 301 Бастӯ 85, 327 Бастӯи сабз 179 Бахур кардан 168, 366 Бахшандаи зиндагӣ 365 Бахши асабноки мушакҳо 184
 - барсӯвини бинӣ 262
 — барсӯвини танӯр 210
 - беруномадаи чодарпих 189
 - гандида 150
 - гӯштии андом 213
 - дарунии устухони суриш 267
 - дурдии холиси сафро 169
 — дуруети пой 268
 - дӯхтаи ҷароҳат 188
 - латифи модда 168
 — маҷрӯҳи асаб 222
 - наскшакли миктаъ 260
 - обии пӯсти гавз 335
 - обии хун 52
 - равғанӣ 335, 337
 - саркаши модда 159
 — ситабри модда 168

- хилтҳо 208
- ситабртари рони бемор 242
- тези хилтҳо 208
- тунуки модда 350
- моддаи парюн 354
- - хилтҳо 208, 352
- хун 165
- фосиди устухон 228
- фурӯсӯвини бинӣ 262
- - тан 314
- халидашудаи асаб 222
- хокистари хилтҳо 131 Бахшҳои барсӯвин 118, 275
- барсӯвини тан 225
- барҷастаи мӯхраҳо 265
- болоии тан 39, 45, 102
- гардани ғунда 318
- мизочи тан 339
- солими устухон 246
- устухони табаҳшуда 229
- фурӯсӯвини рӯда 205
- фурӯсӯви тан 105, 106, 169, 225
- шикам 188
- хун 82
- Бача афтонидан 100 Бачагон 225 Бачаи даҳсола 332
- навболиғ 332 Бача ниҳодан 133 Ба шӯр омадан 307 Башӯроӣ 33
- Баъдомадагон 149
- Ба як нукта чашм дӯхтан 110 Ба ғазаб омадан 342 Баҳак 179, 346, 348, 357
- Баҳаки музмин 347
- навоғоз 350
- сафед 346, 347
- сиёҳ 174, 346-348 Ба ҳам задан 194
- задани дандонҳо 111, 126 Баҳор 82, 176, 306, 336 Бегона шудани акл 298
- Бегоҳиҳо 132
- Бедардӣ 204 Бедории шаҳват 179 Бедорхобии дароз 128
- доимӣ 39 Бедорхобӣ 26, 41
- Бедорӣ 15, 39, 62, 111, 114, 118
- Безорӣ 45
- Безорӣ кардан аз мардумон 113
- Безурёт 372
- Беихтиёр манӣ афкандан 286
- 417
- Беиштиҳои 131 Бекоршавии иштиҳо 43 Бекор шудани иштиҳо 43

- нафас 122
- ҳисс 111
- ҳисси даҳони меъда 43 Бемор 13, 17, 19, 32, 34, 38, 39, 47-49, 61, 62, 64, 65, 67, 68, 72, 73, 75-79, 84, 86, 88, 93, 95, 98, 104, 111, 133, 149, 156, 170, 196, 197, 200, 205, 207, 234, 235, 239, 240, 242, 243, 246, 250, 255, 257-259, 261-263, 265-267, 273-276, 279, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 290, 300, 307-310, 312-314, 317-320, 322, 331, 347 Бемори гирифтори ҷузом 177
- заифмизоҷ 224
- обила 86
- таб 127, 31
- таби тез 125
- ҳасба 83
- ҷузом 178
- Бемории деркашанда 105
- деррав 103, 105, 106, 135
- дикк 71, 73
- душвор 78
- зоҳир 74
- иркуннасо 125
- испурч 61, 64, 65 «Бемории мор» 326, 330
- мураккаб 135
- ором 98
- пӯст 128
- «Бемории рӯбоҳ» 326, 329, 330, 354, 365 «Бемории рӯбоҳ»-и кавӣ 331
- сил 71
- тез 9, 36, 38, 90, 105, 126, 135
- уфунатӣ 13, 209
- хазонӣ 354 «Бемории шер» 175 Беморон 15, 30, 45, 48, 50-52, 54, 55, 57, 59, 60, 62-64, 69-73, 76, 78-81, 86, 122, 167, 179, 264, 282, 283, 285, 286, 298, 302, 308, 311, 315, 317, 322, 347, 348, 356, 363, 374 Беморони нав аз беморӣ бар-хоста 69
- нафасашон бадбӯй 80
- таб 126, 133
- таби суддавӣ 13 Бемориҳо 8, 39, 56, 69, 99, 135, 209, 227, 233, 299, 341, 356 Бемориҳои абгоркунандаи қувват 78
- аз сар гузаронида 130
- андомҳои нафаскашӣ 128
- андомҳои ҳамҷавори дил 73
- бад 83, 257
- бади савдовӣ 65
- ба равиши ҳукакҳо буда 165

- беосеб 98
- беҳнашаванда 175
- бузург 222
- вабой 122
- 418
- гузаранда 82, 367
- гуногун 64, 102, 126
- дарозмуддат 325
- деррав 9, 96, 116
- деррави вазнин 90
- диккӣ 325
- мағз 112
- мутлақ тез 9
- на аз тариқи истифрои бӯхро-
нишаванда 154
- навбатҳояшон ба рӯзҳои тоқ
афтада 136
- ба рӯзҳои ҷуфт афтада 136
- неканҷом 104, 129
- ниҳоят тез 9
- хушкиоваранда 101
- палид 99, 129
- сар 97, 176
- сафровӣ 102
- саҳт 278
- сиё 325
- сина 97
- тез 21, 35, 109, 110, 112-114, 116, 118-120, 122-125, 136
- тези сӯзон 107
- устухон 227
- хатарнок 9
- ғайри ҳос ба ягон андом 6
- қаттол 98, 129
- ҷигар 303
- ҷузъӣ 6
- Беморӣ 7, 10, 19, 31, 35, 36, 47, 55, 58, 59, 66, 78, 84, 96, 97, 101, 102, 106, 108,
109, 122, 137, 155, 172, 176, 181, 321, 351, 368, 372
- Бемӯй 325
- Беосебии растаниҳо 283
- Беруни пӯст 188
- тан 56, 196, 288
- Берун овардани ҳор, тир ва

устухонҳо 199

Беруноии нотамоми мӯҳраҳо 238 Беруноихои бўҳрон 138 Берун омадани ангуштон 237

— бандгоҳи банди даст 237

— бандгоҳи пошна 242

- - бозу 235

— думмоза 240

— дӯш 234

— зону 242

— манаҳ 233

— мӯҳраҳо 238

— оринҷ 237

— охурак 234

— разфа 242

— рӯдаҳо 187

— сурин 240

— устухони хурди наздики дӯш 236

— устухонҳои панҷаи даст 243

— устухонҳои панҷаи пой 243

— шона 236 Беруноӣ 237, 242 Бетобӣ 26

Бетокатӣ 45, 115, 125, 126, 129,

273, 283, 287 Беҳи наи хушконда 87

Беҳобии бидуни гаронии сар 45 Беҳобиоварандаи берунӣ 136 Беҳобӣ 11, 12, 15, 20, 21, 28, 37, 42, 45, 46, 48, 50, 51, 54, 58, 80, 81, 108-110, 125, 126, 136, 222, 318, 320, 367 Беҳоягон 326

Беҳҳои озаҳо 361 Беҳол шудани зонуҳо 321 Беҳушии баднамуд 155

- падидомада 119 Беҳушшавӣ 372

Беҳушӣ 17, 28, 6, 44, 53, 54, 57, 64, 77, 78, 80, 84, 114, 126,

137, 147, 151, 179, 185, 203, 204, 225, 258, 273, 276, 277-284, 287, 288, 315, 317

Беҳшавандагон 130 Беҷошавии модда 126 Бими девонагӣ 306

- падид омадани обтарсӣ 309

- ҳалок 308 Бинии бемор 176

- хуноянда 204 Биниш 156, 257

Бинӣ 29, 39, 42, 52, 74, 83, 86,

102, 109-112, 153, 157, 166, 175, 177-179, 245, 262, 287, 321, 353, 355, 372

Бинӣ кофтан 111

Бироз 20, 28, 31, 34, 55, 74, 91,

103, 104, 120, 121, 130, 159, 196, 238, 240, 275, 285, 363, 364

Бирози бадбӯӣ 8, 121

- гандида 26

- заҳарнок 121
- заҳравӣ 121
- кӯдакон 121
- нарми баднамуд 80
- савдовӣ 80
- тунуки сафед 132
- нахустини навзод 121 Бисёрии балғам 372
- гувориш 359
- зарда 121
- модда 119, 142, 169
- хун 83
- Бисёр чимоъ кардан 341
- Бистари бемор 368
- Бобҳои оростагӣ 352
- Бовикорӣ 115
- Бод 114, 161, 171, 249, 341, 343
- Бодбезакҳо 38, 359
- Бодгирифтагӣ 15, 20, 26, 29, 142, 161, 171 Боди зиёд 320
- намиро кашанда 361
- пӯстро фишурдакунанда 362
- сабо 80
- «Боди сихзананда» 227, 228
- чануб 80
- ҷанубӣ 209 Бодишном 346 Бодомакҳо 52
- Бод раҳо кардан 315 Бодҳо 79, 104, 171, 341 Бодҳои андар рӯда ҷоришаванда 187
- бисёр 280
- дамоваранда 126
- ҷанубӣ 82
- Боздорандагони душбиз 251 Боздорандагӣ 330
- Боз доштани хун бидуни дард 206
- хунравӣ 301
- Бозистоданҳо 55 Бозиҳои шигифтовар 15 Боз мондани даҳон 112
- пилкҳо 111
- Бозомадани беморӣ 50 Бозу 185, 231, 234-237, 240, 263, 266, 268, 269 Бозувон 158 Бозувони ғулом 242 Бозуи дуруст 235 Болини дарунаш нарм 234
- дуқабата 263
- паст 165
- Болинҳои гармкарда 43 Болиш 190

Болои чок 189 Болопӯш 84 Болопӯши бемор 74 -г гарм 39 Болопӯшҳо 40
 Болоравии таб 46
 - ҳамагонии таб 122 Болгаи хурд 260 Бонг задани гӯш 99
 — гӯшҳо 102 Бораи охурак 263 Боргир 77
 Бори гарон 263
 Борикии бинӣ 36
 Борситлис (як навъ мор) 303
 Босалик 183
 Босиликус (шоҳмор) 296, 297
 Бофтаи тортанак 111, 318, 319
 Боқилло (ченак) 40, 42, 69, 310,
 316 Боқиллои мисрӣ (ченак) 310
 - румӣ (ченак) 273 Боқимондаи осори манӣ 363 Боҳ 327, 372
 Бузургии беморӣ 163
 - омос 142 Бузургон 316
 Бузург шудани испурч 45
 Булимус 39, 43, 50
 «Булус» 152
 Булутзорҳо 302
 Бундуқа (ченак) 40, 273, 292
 Бундуқаи бузург 274, 287
 Буни ангуштон 266
 - гӯш 106, 116, 238
 - дандонҳо 321
 - забон 151
 - каф 237, 239, 266
 - кафи дасти рост 242
 - мӯй 331
 - намла 146
 - реши андом 214
 - рон 241, 363
 - ронҳо 318
 - нохун 376, 377
 - ҳанчара 178 Буридагии асаб 223 Буридагӣ 222 Буридан 216, 272 Буридани
 андом 185, 216, 296
 - андоми газидашуда 290
 - саратон 169, 170
 - устухон 259
 - нохунхора 376 Бурида шудан 142 Бурида шудани асабҳо 223 Буррандагӣ 35
 Бурчи Асад 309
 Бутм 352
 Бухор 43, 45, 55, 56, 58, 101

Бухордиҳӣ 74
Бухори балғам 161
- бандгардида 22
— бандшуда 22
— бар сар зананда 115
- бодӣ 171
- гарм 8, 57, 76, 113, 149
- гарми ганданда 356
- дудӣ 22, 280, 325
- захравӣ 39
- латиф 171
- мании бороваранда 365
- моддаи ба маний табдилёбанда

363

- оби чӯшон 56
- обҳо 38
- рутубатӣ 325
- сафро 341
- **-ситабри тан 330**
- табаҳи наздик 330
- тан 355
- тар 46
- фосид 330
- хуби дур 330
- хунӣ 346
- хуш 22
- ғайри ганда 56

Бухорхо 7, 8, 11, 16, 17, 29, 30,
37, 38, 44, 50, 56, 79 Бухорҳои бад 19, 79, 362

- бади сард 78
- ба сӯи магз зананда 115
- бисёр 18
- дудӣ 19
- захравӣ 21
- зиёд 359
- палид 44
- табаҳ 331
- тан 23
- тез 15 Буштуруам 149 Буштурами балғамӣ 149
- хунӣ 149 Бухра 187, 189 Бӯи афюн 281
- бад 124, 154
- бади арак 364

- бағал 363
- бироз 363
- буни рон 363
- даҳон 286
- зери бағал 363
- пешоб 363
- - пӯст 363
- гӯгирд 294, 295
- захр 271
- зиёнвари ғукҳои дарёӣ 323
- мушк 111
- нафас 175
- оҳак 333
- палид 302
- сабр 287
- судоб 295
- тан 175, 356 -тез 43, 123'
- шароб 271 Бӯй 119

Бӯй кардани тамоми тан 273 Бӯйҳо 273

Бӯҳрон 29, 30, 35, 47, 48, 50, 52, 53, 82, 90, 95-104, 107, 124, 128, 133, 135, 136, 139, 152 Бӯҳрони арақӣ 98

- бад 97, 107
- бемориҳои ба таври мутлак деррав 139
- бемориҳои ниҳоят тез 139
- беморӣ 138
- воқеъшаванда 100
- гузариш 96, 97
- дероянда 105
- истифрӯғӣ 135
- исҳоли 98, 104
- намоён 105
- нопурра 137
- нокис 97, 98
- омоси сарди мағз 120
- пеш аз марҳалаи анҷом 107
- пеш аз рӯзи ҳафтум 116
- пешобӣ 98
- пурра 97, 98, 100, 106, 116, **119, 128**
- пурраи хуб 97
- рӯзи ток 138

- рӯзи ҷуфт 138
- таби омосҳои сар 100
- табҳои балғамӣ 100
- том 97**
- хуб 96-101, 107, 108, 115,118, 129, 135
- хурӯҷӣ 105**
- чаҳоррӯзӣ 134
- қай 98
- ҳафтрӯзӣ 134 Бӯҳронҳои бемориҳои деррав 134
- - сар 97
- сина 97
- истифрӯғӣ 101
- мавриди нигаронӣ 33
- ноқис 135
- В**
- Вабо 80, 147
- Вабои падиодоянда 80
- тобистонӣ 80
- қаттол 79 Вазаҳ 346-348 Вазни дору 212 Варам 225, 306 419
- Варами забон 285
- нарма 203
- чашм 128
- Варзиш 19, 67, 81, 91, 105, 108, 118, 159, 167, 177, 280, 282 Варзишгарон 54 Варзиши ба ҳоли гуруснагӣ 58
- мӯътадил 15, 130, 310, 342
- нарма оҳиста 369
- саҳт 52, 373
- ғайриодатӣ 52
- қувватро ҳалқунанда 78 Варзишҳо 367 Варзишҳои бад 154
- саҳт 367, 373 Варид 204, 208 Варидҳои бузург 212 Васваса 115, 278, 280, 307 Васеъ сохтани ҷароҳат 311 Васидаи хунро дар ҷояш банданда 204 Васидаҳои кашанда 144
- кашандаи қавӣ 305
- муолаҷаи парюн 354
- рондани морҳо 294
- ҷунбандагони зиёнкор 294
- тарифизой 79
- хунро ба баромадгоҳ нарасида банданда 204

- қатъсозандаи хуни равон 204
- ҳушёркунандаи кувваи
кашанда 368 Васй (лағжидагии пайвандгоҳ)
231

Ватани муаллиф 86 Ватар 162 Ватари пардагӣ 222 Ватарҳо 156, 157, 164
Ватарҳои мушакҳо 222

- тарафи сарғаҳи мушак 222 Ваҳаз (халидан) 199 Вақти бўҳрон 95
- одатии ғизохӯрӣ 35
- ғизодиҳӣ 132

Ваҳн (кӯфта шудани гӯшт) 231

Ваҷаб 315, 322

Видоч 166

Видочҳо 105

Вора 287

Вораи каду 337

Гавҳари андом 153 -заҳр 271, 274, 299, 309

- заҳрнок 150, 151
- заҳрҳо 150
- мағз 275
- модда 153
- реш 210
- сарди заҳрҳо 272
- ситабри савдо 175
- хун 53

- қавомёфта 82 Газ (ченак) 315 Газанбӯр 200, 220 Газанбӯри сараш
сӯҳонмонанд 199

420

Газанбӯрҳо 199

Газидагии аждаҳои хокӣ 296

- афъии модина 299

- афъиҳо 299, 300

- афъӣ 293

- босиликус 297

- гурба 312

- идрис 299

— инсон 306

- каядум 274, 316

— карбосаи саҳрой 322

- маймун 312

- мори асалаи кар 293

- морҳо 290, 296, 301

- муғолӣ 312

- паланг 312
- росу 312
- саги девона 308, 312
- саги ғайридевона 308, 312
- самуриё 319
- тимсоҳ 291, 312
- удрис 299
- шахси гурусна 305
- шер 312
- шупуши каргас 321
- юз 312
- гунда 316
- ғундаи ангурӣ 319
- коғнай 319
- мӯрчай 319
- - сурх 319
- ҳазорпой 320
- ҳамаи намудҳои ғундаҳо 318
- ҳамаи чунбандағони зиёнкор 291
- чаррора 317 Газидағиҳо 291, 292, 306 Газидағӣ 286, 290, 305, 315, 320
- Газидани аждаҳои дарёӣ 304
- афъиҳо 299, 304
- афъӣ 303
- гург 305, 306
- даррандагон 305
- ду ҷондори пизишкон ёдкарда 320
- забон 279
- занбӯр 321
- занбӯрҳо 314
- занбӯрҳои хурд 321
- захрдорон 305, 308
- инсон 305
- искилинос 298
- каждуми дарёӣ 323
- кармор 297
- каси рӯзадор 305
- маймун 305
- мори булутӣ 302
- захирафкан 398 -----парасту 298
- одам 305 -росу 305, 313

- саг 305
- саги девона 305, 307
- хонагии ғайридевона 306
- самандар 322
- самуриё 304
- сақулуфандариюни баррӣ 322
- сузморҳо 314
- тимсоҳ 305
- фанчунинос 303
- чаҳорпоён 305
- ягон чиз 354
- ғало 305
- ғукҳои дарёии сурх 323
- гунда 319
- ғундаи ангурӣ 319
- зарди пашмгин 319
- сафед 319
- - сиёҳ 319
- ситорашакл 319
- ғундаҳо 314
- ҳармоно 297
- ҳашарот 314 Гандагии ба ғоят 365
- берунӣ 25
- дарунӣ 25
- зидди пазиш 154
- хилтҳо 364

Гандагӣ 19, 24, 25, 51, 55, 76, 80,

87, 90, 216, 222, 253, 256, 303 Ганди бағал 363 Гандидагӣ 21, 52 Гандидан 56, 58, 253, 288, 305 Гандидани устухон 249

- хилт 363

- хун 53

— ҳиҷоб 264 Гандонидан 272 Гандонидани ришта 173

Гар 21, 97, 128, 147, 152, 213,

354-356, 358, 376 Гаргин шудани нохунҳо 376 Гардан 16, 102, 119, 123, 129, 165, 203, 205, 225, 239, 261,

263, 266, 298, 300 Гарданбанд 266, 267 Гардандард 99 Гардани хукҳо 167

Гардондан (қай) 59, 302 Гардондани ба ифрот 62

- хун ба дигар сӯ 204 Гарду дуд 43

Гари бади кӯҳан 357

- беҳадд шиддатнок 359

- дардовар 142

- кӯҳан 179

- нохунҳо 376

- пӯстафкан 356
- сафровӣ 357
- тар 356-358
- хушк 356-358
- қавӣ 357

Гармибандиҳо 24, 158 Гармибандӣ 68, 120, 163, 187,
189, 197, 223, 281, 283, 288, 315, 321 Гармии андарунрафта 44

- бадмизочӣ 37
- ба ифрот 47, 373
- ба ламс дарёфта 73
- беандоза 15
- бегона 7, 4, 37, 119, 122, 154, 209
- берун аз андоза 18
- берун аз ҳадди табиат 80
- бисёр 80, 113
- гандонанда 26
- /
- гармоба 22
- дарунӣ 9
- дил 113
- доимӣ 18, 48
- дору 167
- дорухо 223
- доруҳои пазонанда 156
- заиф 79
- захр 272
- латиф 131, 195, 223, 327
- мизоч 326
- мизочи мор 297
- модарзодии андом 155
- касони фарбех 373
- модарзодӣ 8, 9, 11, 24, 26, 29-
31, 36, 60, 78, 114, 118, 119, 128, 129, 131, 132, 154, 174, 195, 209, 261, 279,
290, 296, 297, 335, 341
- модаро кашанда 218
- мӯътадил 218
- насим 22
- об 77
- омосҳо 87
- офтоб 12, 22
- пайвандгоҳҳо 16
- парокандагиоваранда 29
- пешоб 125

- пӯст 103
- рағҳои забон 21
- рутубатнок 222
- сахт 22, 73, 206, 306, 324
- софсиё 330
- сурхбод 145 -таб 112, 119
- таби сунухус 73
- сӯзон 52
- тан 156, 175
- хункашандаи аз берун расида 202
- хушк 73
- хушкиоваранда 16
- шадид 55
- шиддатнок 111
- эҳсосшаванда 73
- ҳаво 22, 174
- ҳамешагӣ 88
- ҳақиқӣ 296
- чигар 72
- Гармиоварӣ 143, 224, 229, 368
- Гармифизоии тар 60
- Гармифизой 61, 35, 98, 373
- Гармихомӯшшавӣ 84
- Гарммизоҷон 370, 373
- Гармо 341, 361, 367
- Гармоб 359, 365
- Гармоба 12-15, 17, 19-23, 32, 48, 62, 64, 67, 74, 76, 81, 87, 88, 103, 116, 131, 133, 146, 159, 167, 172, 177, 186, 234, 276, 285, 286, 310, 311, 315, 319, 320, 331, 335, 347-351, 353, 354, 357-359, 363, 366, 370, 373
- Гармобаи арақнамеовардагӣ 77
- араковар 300
- гарм 72
- мӯътадил 310
- оби тарифизой 374
- оби ҳалқунанда 374
- обӣ 51
- тарифизо 15
- ҳавоии араковар 374 Гармоба кардан 235, 308, 328, 330, 334, 351, 353, 358, 361, 362, 364, 368-371, 374
- Гармобақунандагон 54
- Гармобаравии одатӣ 21

Гармобаҳо 8, 16, 24, 77, 79, 130

Гармои рӯз 58

Гармсозии оби гарм 187

Гарншавӣ 54

Гармӣ 8, 10, 13, 14, 17, 21, 23, 25, 26, 28, 29, 32, 38, 41, 43-47, 50-53, 56, 57, 61, 62, 64-67, 69, 78, 84, 86, 88, 108, 110, 116, 119, 121, 123, 128, 129, 142, 155, 165, 174, 175, 211, 226, 290, 362, 367, 373, 377

Гароиш 232, 233

Гаронии бузург 175

- гижгоҳиҳо 102

- забон 130, 275, 319

- меъда 37, 275 — обгах 103

- омос 154

- сар 45, 105

- симоб 275

- хуроч 154

- шадид 275

Гаронӣ 22, 54, 65, 74, 83, 88, 99,

114, 117, 120, 132, 155, 175,

275, 299, 319, 368 Гижа 30, 99, 102, 277, 281-283,

288, 298, 299 Гижгоҳии чап 127 Гижгоҳиҳо 10, 52, 105, 109,

178, 280 Гижгоҳӣ 42, 74 Гил 111, 171 Гилем 22 Гили холис 38

- ҳикмат 166 Гилкорӣ 337 Гилмӯҳра (ҷонвар) 321 «Гилоба» (ян навъ таб) 55

Гирдаҳои мӯҳраҳо 265

Гирд буридани устухони табоҳ

228 Гирди газидагӣ 313

- маҳаллҳои нештарзада 350

- сӯрохи шохмор 297 Гирдогирди газидагӣ 313

- маҳалли газидагӣ 291 >Гиреҳзадагии ҳамчун ғудца 254 Гиреҳзадагӣ 164

Гиреҳи гирди сафед 168 Гирифтагии гулӯ 112

- дам 155

- забон 281

- овоз 176, 319 Говарс 363 Говдона 318

Гувориш 20, 79, , 128, 133, 334,

359 Гувориши дуввум 373

- меъдаву ҷигар 24

- нахустин 368

— хуб 24 Гудозиш 71 Гудозиши андомҳо 122

- андомҳои асли 121 Гузаргоҳ 214, 296 Гузаргоҳҳо 18, 35, 301, 368

Гузаргоҳҳои заиф 142

— қачмоқчи носур 220

- нафас 150

- рӯҳ 372

— тигигоҳи мағз 153

- хун 341

Гузариш 97, 104, 105, 107, 169 Гузариши беморӣ ба дигар 52, 138

Гулхан 202, 322 Гулӯ 32, 38, 43, 44, 83, 86, 97, 112, 155, 239, 275, 278, 286, 298, 307

Гулӯгир шудан 83, 129 Гулӯи бемор 287, 311 Гулӯлаҳои барф 314

Гулӯхафакардагон 57 Гумонҳо 116 Гурба 312 Гург 305-307 Гургон 289 Гурги девона 306 Гурда 32, 87, 125, 183 Гурдаҳо 88, 284 Гурехтани тахайюл 115

Гуруснагии саҳт 271 Гуруснагӣ 11-13, 17, 20, 22, 37, 48, 58, 75, 109, 110, 118, 124,

131, 165, 372 Гурусна доштан 167 Гурӯҳаи бузурги аз пораҳо сохта 203 Гусастагии пайвастагии асабҳо 223

- - гӯшт 208

— пайвастагӣ 195 Гусастагиҳо 195 Густани пайвастагии асабҳо 222

— устухонҳо 222

- пайвастагӣ 72, 154, 183, 203

- ягонагӣ 153, 227 Густастанҳои ягонагӣ 194 Густариш додани хун 342

Густариши таб 45 Гуфтаҳои ҳамагонӣ 121

Гӯи аз пораҳо ва пӯстҳо сохта 235^ 236

- аз чӯб сохта 268

- гирда 236

Гӯш 17, 110, 111, 153, 157, 196,

235, 362 Гӯшаи дӯш 235

- дӯши марде 233

— мароқ 188

- сифоқ 188 Гӯшаҳои бандина 268

— чашм 301

- чашмон 315

- ҷароҳат 190

421

Дилхуши 75

Дирам 34, 39, 44, 46, 47, 49, 51, 54, 60-63, 66, 69, 70, 75, 76, 81, 84, 85, 87, 92, 93, 149, 159, 163, 165, 166, 170, 172, 176, 178, 179, 192, 197, 198, 202, 207, 217, 226, 227, 229, 271, 273-277, 279-282, 285, 286, 288, 289, 292, 297, 300, 303, 311, 315, 316, 320, 327-329, 332, 334-336, 338, 342, 343, 347-349, 351-354, 356, 357, 361, 365, 370, 371, 374 Дирамсанг 187, 321, 336 Дикк 8, 13, 28, 71-74, 76-78,

90,
 271, 277
 Диккат шудан 154 Дикқи пирона 76, 78, , 372
 - фартутона 78 Дод задан 202 Домғул 162 Домғули бузург 163 Домғулҳо 162,
 163 Домғулҳои анғубинӣ 163, 164
 - нарма 161
 - саҳт 161
 — шабеҳи анғубини шаҳдӣ 163
 — гуддавӣ 163 Донаи беданҷир 112
 - кунҷид 315 Донаҳои обила 83, 86
 Донг 34, 39, 40, 47, 51, 61, 92,
 187, 275, 311, 316, 332, 349, 352 Донишманд 184, 187, 189, 233, 320
 Донишманди мазкур 261, 263 Донишмандон 301, 304, 313, 323
 Донишмандони аз аҳли шикастабандӣ 265
 - синоати (тиркашӣ) 199
 - Ҳинд 179 Донишҳои вазъӣ 134 Доруниҳӣ 158 Дорурезиҳо 236, 243, 253
 Дорурезӣ 60, 152, 156, 162,
 233, 234, 245, 253, 255, 261 Доручарбқунӣ 13 Доғ 179 Доғи оташ 216
 - сабуқ 206
 — қавӣ 206 Доғмон (афзор) 220 Доғ мондан 232 Доғмони сабуқи борик 179
 Доғмонҳо 149
 Доғ ниҳодан 159, 170, 178, 204, 228, 291, 301, 309, 317, 350, 376
 - ниҳодан бо дору 219
 — бо доруҳои тез 220
 - - бо оташ 151, 206, 219
 - ниҳодани маҳалли барас 349
 — носур бо оташ 219
 - - қавӣ 309
 Доғниҳӣ 147, 179, 242, 293, 309 Драҳмӣ 273, 293, 299, 300, 304, 310, 315, 316,
 319, 329, 340, 364 Ду андоми ҳамҷавор 212 Дубайла 153 Ду бар 238, 239, 264
 424
 Ду бари дастҳо 204
 — миён 187
 - - рости чапи миёни шикам 189
 - - сар 204
 — ҷароҳат 252
 - барҷастагии шохмонанди
 мори шохдор 298
 - баҳак 346
 - буни рон 314 Дувоздаҳ намуди ғунда 318 Дуд андохтан 168
 - андохтани андомҳои худхуд 295
 - - газ 85

- зирних 295
- кундур 295
- панҷангушт 293
- шохи гавазн 294 Ду дасти бемор 242 Дудҳо 79
- Дудҳои бад 79 Ду занд 237, 266
- занди пойҳо 232
- зону 238
- кайфияти доимии дору 192
- фоилӣ 193
- лаби захм 206 -- реш 211
- - чароҳат 184, 186, 258 Думи саги девона 306 Думмал 160
- Думмали римкунанда 142 Думмалҳо 17, 21, 97, 159 Думмоза 240, 265, 267 Ду
- моҳи конун 80
- мушаки ба дарозии тан буда 187
- ба дарозии шикам хобида 189
- Думчаи пайкон 200 Ду навъи баҳак 346
- най 269
- намуди баҳак 346
- рӯзафкан 46
- пои бемор 242
- пой 269
- пора арзиз 245 Дурд 208
- Дурди овезон 123, 125, 127, 128
- пешоб 11
- хокӣ 82
- хун 64, 175 Ду рон 268
- роҳи берун овардани тир 200 Дурунинос (мори булутӣ) 302 Дурустии
- муолача 209
- тадбир 128
- кувват 118
- Дурустии забон 39, 42, 50, 112
- пӯст 17, 359, 362
- сина 131
- Дуруштиҳои устухони сар 260 Дурушті 269, 359 Ду сари бандина 264
- бандкушо 266
- пайвандгоҳ 194
- суриш 267
- табақаи шараён 203
- тараф 368 «Духтарони шаб» 359
- Ду чоки якдигарро бурранда 259 Душбиз 197, 244-247, 251-254,
- 255, 256 Душбизи беандоза зиёд 256
- бузург 253
- кафшеркунанда 250

- кавӣ 246, 258
- қайиш 255 Душбизҳо 227, 246 Душвори бемориҳо 125
- бўҳрон 120
- нафас 176, 178
- пешоб 319 Душворнафасгирӣ 285 Ду шерозаи марок 188
- сифок 188 Душмани берунӣ 96
- саркаш 97 Ду шона 239
- чинси каждум 314
- чонвари дарёӣ 304
- пизишкон ёдкарда 320 Дӯзандаи ҷароҳат 188 Дӯкон 239, 241, 242 Дӯлобии раги хунрасон 217 Дӯхтан 200, 223 Дӯхтани реш 211
- сифок 189
- чок 184
- чоки гӯшт 206
- шикам 188
- ҷароҳат 187, 190, 258
- ҷароҳати бар паҳно будаи асаб 223
- шикам 188
- Дӯш 63, 232, 234, 236, 240, 241, 263, 265
- Дӯши дардманд 236 Дӯшидани шир бар тан 42, 76, 77
- Ё
- Ёрони Масеҳ алайҳиссалом 165 3
- Забари реш 211
- Забон 30, 38, 42, 44, 50, 52, 84, 109, 112, 116, 117, 125, 126, 277, 278, 280, 282, 286, 315, 317, 319, 321, 322
- Забони каси заҳрхӯрда 273
- саги девона 306
- юнониён 99, 142, 310 Забонча 52, 275, 280, 282 Завола 238
- Задани раг 60, 147, 347, 352
- раги бари анбоз 205
- паси гӯш 353 Закар 114, 315
- Замин 178, 314, 315, 336 Заминаи решҳо 209 Замини гандагиҳо 79
- намнок 357
- саҳт яхбаста 361
- хушк 361
- Ҳерақла 280 Замони марг 76
- рагзанӣ 290
- Зан 133, 325 Занбӯр 297, 318, 321 Занбӯри хурд 322 Занбӯрҳо 295, 314, 321, 322 Занбӯрҳои бузурги сарашон сиёҳ 321

- сермӯхра 321 Занд 237, 249 Занди барсӯвин 237
- фурӯсӯвин 237, 266 Зани обистан 100
- Занон 86, 102, 123, 169, 225,
- 325, 326, 373 Занони андар захдон иллатдошта 374
- обистан 210
- фарбеҳ 372
- Зарбаи бар шикам расида 197
- дардовар 238
- сахт 263 Зарбаҳо 196 Зарб хӯрдан 227
- Зарда 31, 36, 53, 80, 91, 104,
- 145, 188 Зардаи бо бироз беруноянда
- 159
- зарди сӯхта 147
- сиёҳ 174
- холис 121
- чӯшон 116 Зардии лабу рӯй 281
- ранг 26, 283
- ранги рӯй 318
- нохунҳо 377
- Зардоб 110, 121, 151, 156, 184, 195, 208, 213, 214,
- 219, 223, 246, 247, 250, 252, 253, 256-259, 299, 352,
- 378
- Зардоби аз чигар оянда 121
- андар устухон падидомада
- 249
- бадбӯй 175
- зангорӣ 299
- зарди гарм 209
- обӣ 299
- хунӣ 303
- шикам 370 Зардпай 208
- Зард шудани тамоми рӯй 277 Зарфи аз пӯсти кафтор сохта 311_
- аз чӯббудаи чилдаш аз пӯсти кафтор 311
- арзизӣ 351
- сафолин 327 Зарофатгӯён 342 Захм 201
- Захми даррандагон 312
- каждум 318
- каждумҳо 320
- ғунда 318
- Заъф 53, 58, 79, 120 Заъфи андом 210
- асаб 44
- биниш 65

— гармии модарзодӣ 114
 - даҳони меъда 28, 55, 58
 - меъда 57, 61, 62, 132
 - мушакҳои манаҳ 111
 - набз 115
 - кувваи нафсонӣ 114
 - кувват 30, 33, 6, 39, 68, 82, 102, 115-117, 130, 299, 369
 - куввати тан 132
 - чигар 54, 61
 Заҳдон 87, 102, 104, 114, 174, 200, 201, 205 Заҳр 57, 274, 285, 290-292, 296, 297, 308, 309, 312, 315 Заҳра 42, 44, 100 Заҳраи зард 287
 - сабз 287 Заҳрдихандагон 271 Заҳрдиҳӣ 271
 Заҳр додан 271 Заҳри бо гавҳари хеш зиддиятнишондиҳанда 274
 - каждум 290
 - мор 296
 - мори асала 296 ---- песа 302
 - морҳо 296
 - қобили мулоҳаза 304
 - қотил 287
 - ҷаррора 317 Заҳр кашидан 312 Заҳркашӣ 308
 Заҳрҳо 274, 280, 288, 289, 291, 323 Заҳрҳои бо маҷмуи гавҳари хеш коракунанда 273
 - гарм 150, 272
 - сард 150, 304
 - сардмизоч 323
 Зери бағал 21, 151, 152, 157, 165, 186, 188, 213, 225, 235, 236, 239, 263, 266, 288, 363
 - гӯш 208
 - дандонхона 262
 - зону 180, 203, 242
 - пӯст 172, 208, 291
 - сари устухонҳои пахлу 283
 - ҷароҳат 185 Зерманаҳ 233, 242 Зиёбетус 122 Зиёдшавии саратон 170
 Зиёнвариҳои заҳр 273 Зиёни азим 223
 - заҳр 291
 - заҳрҳо 271
 - обила 84 Зиёновариҳои доруҳои карахткунанда 272 Зиёнҳои фарбеҳӣ 367, 372
 Зимистон 35, 64-67, 69, 74, 82, 84, 86, 103, 105, 132, 144, 224, 233, 258, 297, 346, 352, 369
 Зимодвориҳои хуб 377

Зимод ниҳодан 312
 Зимодниҳӣ 68
 Зиндагӣ 128, 183, 365, 368
 Зироъ (андом) 245
 Зироъ (ченак) 239, 241, 249
 Зифтмоли 371
 Зиқи нафас 44, 264
 Зиҳор 225, 268, 284, 319
 Зодани душвор 235
 Зону 62, 97, 127, 171, 185, 190,
 239–242, 268, 318, 319 Зонуи бемор 117 Зонуҳо 319
 Зоҳири пӯст 141, 145
 – тан 22, 45, 56, 83, , 99, 145,
 176, 363, 365, 369
 – ҷисм 200 Зубҳа 279, 283 Зудоиш 35, 192, 211, 224
 Зудоиши латиф 341 Зудояндагии қавӣ 185 Зудояндагӣ 186,
 263 Зудудан 342
 И
 Ибтидои давр 59
 – таб 133
 – ҳисоби бӯҳрон 133 Идрис (як навъи мор) 299 Изтироб 27, 29
 Иллат 36, 59, 60, 78, 137, 148, 162, 167, 179, 195, 197, 332 Иллоти бад 154
 — гузаранда 174
 – намоён 261
 – сабук 360
 – шадид 127 Иллатҳои нохун 375 Илми ташреҳ 231
 – тиб 7 Иловус 282
 Илоҷи аждаҳои дарёӣ 323
 – аждаҳоҳо 304
 – ангуштони даст 269
 — пой 269
 – афъихо 301-304
 – афюн 282, 286
 — ахгар ва оташи форсӣ 147
 – бадбӯии бироз 364
 – балозур 278
 – бараси сиёҳ 351
 – баромадагии бозу 235
 – баҳаки сиёҳ 347
 – «бемории мор» 330
 – «бемории рӯбоҳ» 330
 – беш 275, 277

- бодгирифтагӣ 171
- бодишном 346
- бутм 352
- буштурам 149
- гавзи мосил 282.
- газидагии афъихо 299
- инсон 306
- каждумҳо 315
- магаси ангубин 321
- - морҳо 290 --росу 312, 313
- самандар 322
- умамузутис 303
- - ғундаҳо 319, 320
- ҷаррора 317
- ганди бағал 363
- гар 356
- гари хушк 358
- давидани бандкушоҳо 233

425

ФЕҲРИСТИ АШҲОС ВА НОМҲОИ ҶУҒРОФИ

- Андарун (табиб) 146, 148, 151, 217, 224, 375
- Антилус (пизишк) 157, 163
- Арбиёсис 350
- Аркиғонис 98
- Аркоғонис 134
- Архиҷонис 42
- Аскари Мукаррам (мавзеъ) 317
- Атиюси Омидӣ 286
- Булидос 224
- Букрот 21, 33, 47, 50, 51, 71, 72, 101, 107, 115, 118, 120, 134, 135, 169, 189, 191, 200, 211, 233, 236, 239, 241, 244, 246, 249, 250, 252, 261, 266, 326
- Бухайра (мавзеъ) 310, 364
- Деҳистон 302
- Зулус 156
- Ираклиё (кишвар) 281
- Искандария 149, 174, 220, 310 Ал-Киндӣ 166, 328, 349, 370 Лубия (кишвар) 297, 301 Мадина 172
- Миср 172, 291, 293, 296, 303, 346 Муҳаммад (алайҳи-с-салоту ва-с-салом) 378 Ал-Мӯътасим (халифа) 350 Никулос 191 Нуба (кишвар) 304
- Осиё 304
- Руфус 125, 272, 307, 308, 331, 347 Соҳир (пизишк) 345, 350 Табаристон 75
- Узра 315
- Филағринос 311, 329 Форс (кишвар) 346 Фулус 260, 261, 265, 337, 375

Ҳузистон 172, 317
 Шамсуддавла (шоҳ) 338
 Шиъро (ситора) 284
 Шом (кишвар) 301, 303
 Шопурхост 361
 Қаритун (пизишк) 329, 351
 Ҳамадон 361
 Ҳеракла (музофот) 280
 Ҳинд 179, 304, 350
 Ҳиндустон 42
 Чабраил (пизишк) 351
 Чолинус 33, 46, 51, 52, 63, 69, 71, 92, 98, 111, 134, 135, 137, 146, 156, 165, 172, 183, 186, 187, 188, 190, 203, 207, 209, 217, 218, 220, 224-226, 236, 246, 260, 261, 272, 279, 283, 291, 311, 315, 318, 319, 321, 337, 345, 346, 369, 375

АДАБИЁТ

1. *Арнаудов Г. Д.* Медицинская терминология на пяти языках, София, 1979.
2. *Аҳмад Исо.* Мӯъҷам асмои-н-наботот, Бейрут, 1981.
3. *Бируни, Абурайхан.* Фармакогнозия в медицине, перевод и примечания У. И. Каримова, Ташкент, 1974.
4. *Бурҳон, Муҳалшадхусайни Табрешӣ.* Бурҳони котеъ, чопи сангӣ, Бамбай, бидуни соли нашр.
5. *Ибни Байтор, Абдуллоҳ ибни Аҳмад ибни-л-Байтор.* Китобу-л-ҷомеъ ли муфрадоти-л-адвия ва-л-ағзия, ҷ. 1- 4, Қоҳира, 1291 ҳ.
6. *Ибни Зухр, Абумарвон Абдулмалик ибни Зухр ал-Андалусӣ.* Китобу-т-тайсир фи-л-мудовоти ва-т-тадбир, Димишқ, 1983.
7. *Ибни Мурод, Иброҳим.* Ал-Мусталаҳу-л-аъчамӣ фӣ кутуби-т-тибби ва-с-сайдалати-л-арабия, ҷ. 1 - 2, Бейрут, 1985.
8. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Ал-Қонун фи-т-тибб, дастнависи №17027, Фонди дастнависҳои АИ Озарбойҷон, (шифр О).
9. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Ал-Қонун фи-т-тибб, ҷ. 2, Булоқи Миср, 1877, (шифр Б).
10. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Ал-Қонун фи-т-тибб, панҷ китоб дар як ҷилд, чопи сангӣ, Техрон, 1879, (шифр Т).
11. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Қонуни тиб, тарҷимаи тоҷикӣ, китоби 1, Душанбе, 1991.
12. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Қонуни тиб, тарҷимаи тоҷикӣ, китоби 2, Душанбе, 1991.
13. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Қонуни тиб, тарҷимаи тоҷикӣ, китоби 3, қисми 1, Душанбе, 2003.
14. *Ибни Сино, Абӯалӣ.* Қонуни тиб, тарҷимаи тоҷикӣ, китоби 3, қисми 2,

Душанбе, 2003.

15. *Ибни Сино, Абӯалӣ. Қонун дар тиб, тарҷимаи форсӣ, ҷ. 1 - 7, Техрон, 1370 ш.*
16. *Ибни Сино, Абӯалӣ. Ҳуммаёту-л-Қонун (Фанни якум аз китоби чаҳоруми Ал-Қонун), чопи сангӣ, Дехлӣ, 1323 ҳ.*
17. *Ибн Сина, Абуали. Канон врачебной науки, перев. с арабск., третье изд., т. 1-10, Ташкент, 1996.*
18. *Иоаннидис А. А. Новогреческо-русский словарь, М., 1950.*
19. *Исмоили Ҷурҷонӣ. Захираи хоразмшоҳӣ, дастнависи № 4595, Захираи дастнависҳои АИ Тоҷикистон ба номи ак. А. Мирзоев.*
20. *Ал-Майдонӣ, Аҳмад. Ас-Сомӣ фи-л-асомӣ, Қоҳира, 1967.*
21. *Ал-Мунҷид фи-л-луғати ва-л-аълум, Бейрут, 1973.*
22. *Муҳаммадхусайни Шерозӣ, Махзану-л-адвия, Бамбай, 1283 ҳ.*
23. *Муъин, Муҳаммад. Фарҳанги форсӣ, ҷ. 1- 4, Техрон, 2001.*
24. *Рабъ ибни Аҳмад ал-Ахавайнӣ ал-Бухорӣ. Ҳидоят-у-л- мутааллимин, Машҳад, 1965.*
25. *Ҷамоли Қаршӣ, Абулфазл Муҳаммад ибни Умар. Ас-Суроҳ мина-с-Сиҳох, чопи сангӣ, Конпур, бидуни соли нашр.*

МУНДАРИҶА ФАННИ НАХУСҶИН

ГУФТОРИ ҲАМАГОНӢ АНДАР БАӢНИ ТАБӢО, КИ АЗ ДУ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

Мақолаи нахустин: андар баӢни табиякрӯзӣ.....	7
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баӢни табӢо.....	7
Фасли дуввум: андар баӢни танҳое, ки қобили пазируфтани табӢоянд.....	8
Фасли сеvvум: андар баӢни марҳалаҳои табӢо.....	8
Фасли чаҳорум: андар шинохтани марҳалаҳои беморӣ ва хусусан анҷоми он.....	9
Фасли панҷум: гуфтори ҳамагонӣ андар баӢни табӢоиякрӯзӣ.....	11
Фасли шашум: нишонаҳои хосси табӢоиякрӯзӣ, ки бо ёрии онҳо аз дигар табӢо фарқ кунанд.....	11
Фасли ҳафтум: андар баӢни ба дигар таб гузаштани табиякрӯзи.....	12
Фасли ҳаштум: андар баӢни муолаҷаҳои табиякрӯзӣ ба намуди ҳамагонӣ.....	13
Фасли нӯҳум: андар баӢни синфҳои табиякрӯзӣ.....	14
Фасли даҳум: андар баӢни табиякрӯзи иандӯхӣ.....	14
Фасли ёздаҳум: андар баӢни табиякрӯзи ғамхоригӣ.....	14
Фасли дувоздаҳум: андар баӢни табиякрӯзи андешай.....	14
Фасли сёздаҳум: андар баӢни табиякрӯзи хашмӣ.....	15
Фасли чаҳордаҳум: андар баӢни табиякрӯзи бехрибгӣ.....	15
Фасли понздаҳум: андар баӢни табиякрӯзи ҳобӣ ва роҳатӣ.....	15
Фасли шонздаҳум: андар баӢни табиякрӯзи, ки аз шодӣ ҳезад.....	15
Фасли ҳафтдаҳум: андар баӢни табиякрӯзи итарсӣ.....	16
Фасли ҳаҷдаҳум: андар баӢни табиякрӯзи, ки аз мондагӣ бархезад.....	16
Фасли нуздаҳум: андар баӢни табиякрӯзи истифроғӣ.....	16
Фасли бистум: ақсар баӢни табиякрӯзи идардӣ.....	17
Фасли бисту якум: андар баӢни таои якрӯзи, ки аз беҳуш шудан бархезад.....	17
Фасли бисту дуввум: андар баӢни табиякрӯзи, ки аз гуруснагӣ бархезад.....	17
Фасли бисту сеvvум: андар баӢни табиякрӯзи, ки аз ташнагӣ ҳезад.....	17
Фасли бисту чаҳорум: андар баӢни табиякрӯзи суддавӣ.....	17
Фасли бисту панҷум: андар баӢни табиякрӯзи, ки аз хом мондани газо ва пури бихезад....	19

Фасяи бисту шашум: андар баёни таби якрузии омосӣ.....	21
Фасли бисту ҳафтум: андар баёни таби якрӯзии чиркинигӣ „.....	21
Фасли бисту ҳаштум: андар баёни таби якрӯзие, ки аз гармӣ бихезад.....	22
Фасли бисту нӯҳум: андар баёни таби якрӯзие, ки аз фишурдагии [пӯст] ба сабабӣ сардӣ падиодяд.....	22
Фасли сиввум: андар баёни таби якрӯзие, ки аз фишурдагии пӯст ба сабаби обҳои қабзкунандападиодяд.....	23
Фасли сиву якум: андар баёни таби якрӯзие, ки аз ошомидан падиод ояд.....	23
Фаслисивудувушандарбаёнитабиякрӯзииғизой.....	23
Мақолаи дуввум: оғози гуфтор андар баёни табҳои уфунатӣ ва поёни гуфтор андар баёни табҳои хунӣ ва сафоровӣ.....	24
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагунӣ андар баёни табҳои уфунатӣ.....	24
Фасли дуввум: гуфтор андар баёни нишонаҳои табҳои уфунатӣ.....	26
Фаслисеввум:андароёнিনিшонаҳои табҳои монда.....	27
Фасли чаҳорум: андар баёни ҳолатҳое, ки бо бархе аз онҳо табҳои уфунатӣ аз ҳам фарқ кунандвабобархедигарбоҳаманбозйкунанд.....	27
Фасли панҷум: андар баёни далелҳои аразҳои табҳо.....	28
Фасли шашум: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни табларза, хунук хӯрдан, фарошо ва шикастагӣ.....	29
Фасли ҳафтум: ишора ба муолаҷаҳои ҳамагонии табҳои уфунати.....	30
Фасли ҳаштум: андар баёни ғизо додани қасони гирифтори таб.....	34
460	
Фасли нӯҳум: қонуни чи гуна [ба бемор] додани сикангубин ва оби ҷав.....	37
Фаслидаҳум:андарбаёнимуолаҷаҳои табҳои тез.....	38
Фасли ёздаҳум: зикри он аразҳое, ки ба ҳангоми табҳои тез душворӣ оваранд.....	39
Фасли дувоздаҳум: андар тадбири табларза, фарошо ва сардии ба ифрот.....	39
Фасли сездҳум: тадбири ба ифрот рехтани арақ ҳангоми табҳо.....	40
Фасли чаҳордаҳум: тадбири хуни бинии ба ифрот.....	41
Фасли понздаҳум: тадбири қасе, ки чунин беморонро ба ифрот ориз бигардад.....	41
Фасли шонздаҳум: тадбири исҳоле, ки чунин беморонро рӯй диҳад.....	41
Фаслиҳафтдаҳум:тадбиритапшагиибеандозаиэшон.....	41
Фасли ҳаждаҳум: андар баёни суботе, ки чунин беморонро рӯй диҳад.....	42
Фасли нӯздаҳум: андар баёни саргаронии эшон.....	42
Фасли бистум: андар баёни беҳобӣ кашидани худованди табҳо ва дигар беморон.....	42
Фасли бисту якум: андар баёни дарди шикам, ки чунин беморонро рӯй бидиҳад.....	42
Фаслибистудуввум: андар баёни дурушӣ ва ё часпакии забони эшон.....	42
Фасли бисту севвум: андар баёни атсаи паёпае, ки эшонро ориз бигардад.....	42
Фасли бисту чаҳорум: андар баёни сардарде, ки чунин беморонро рӯй бидиҳад.....	43
Фасли бисту панҷум: андар баёни сурфаи эшон.....	44
Фасли бисту шашум: андар баёни бекор шудани иштиҳои эшон.....	43
Фаслибистуҳафтум:андарбаёнибулимусичунинбеморон.....	43
Фаслибистуҳаштум:андарбаёнисиёҳиизабониэшон.....	44
Фасли бисту нӯҳум: андар баёни иштиҳои сагии чунин беморон.....	44
Фасли сиввум: андар баёни беҳушии, ки эшонро рӯй диҳад.....	44
Фаслисивуякум:акҷарзикинафасиэшон.....	44
Фаслисивудуввум:андарбаёнишиддатитосаиэшон.....	44
Фасли сиву севвум: андар баёни ба сахтӣ фурӯ бурдани луқма, ки эшонро^ориз гардад.....	44
Фасли сиву чаҳорум: андар баёни сардии андомҳои атрофӣ, ки эшонро рӯй диҳад.....	44
Фасли сиву панҷум: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни табҳои сафровӣ.....	45
Фасли сиву шашум: андар баёни таби рӯзафкани мутлақ, ки онро «тиритоус» хонанд.....	45
Фасли сиву ҳафтум: андар таби сӯзон, ки онро «қовусус» хонанд.....	49
Фасли сиву ҳаштум: андар баёни таби хунӣ.....	51
Фаслисивунӯҳум:андарбаёнитабибалғамӣ.....	54
Фасли чиҳилум: табе, ки ба ҳангоми он сардӣ пинҳон ва гармӣ зоҳир бошанд, яъне таби эфӣёлус.....	56
Фасли чиҳилу якум: табе, ки ба ҳангоми он гармӣ пинҳону сардӣ зоҳир бошанд, яъне	

лифуриё.....	56
Фасли чиҳилу дуввум: табе, ки ба ҳангоми он ҳар як аз ин ду ҳолат андар ҳар як аз ду мавзеъ ҷойдоыгтабошад.....	57
Фасли чиҳилу севвум: таби беҳушкунандаи хилтӣ.....	57
Фасли чиҳилу ҷаҳорум: андар баёни таби беҳушкунандаи диққии тунукмодда.....	58
Фасли чиҳилу панҷум: андар баёни табҳои балғамии рӯзоянда ва шабоянда.....	58
Фасли чиҳилу шашум: андар баёни таби ҷаҳоррӯзии даврӣ, ки онро «титротовус» номананд.....	64
Фасли чиҳилу ҳафтум: андар баёни таби панҷрузӣ, шашрӯзӣ, ҳафтрӯзӣ ва монанди он.....	70
Фасличиҳилуҳаштум: андар баёни диққ.....	72
Фасличиҳилунӯҳум: андар баёни диққии пирона.....	78
Фасли панҷохум: андар баёни табҳои вабод ва он чи ки ҳамчинси онҳост, яъне таби обилавӣ ва таби ҳасбавӣ.....	79
Фаслипанҷрӯҳум: андар баёни обила.....	81
Фаслипанҷоҳудуввум: андар баёни ҳасба.....	83
Фасли панҷоҳу севвум: андар баёни муруоти андомҳо ва аз офати обила ва ҳасба нигоҳ дошгани онҳо.....	86
Фасли панҷоҳу ҷаҳорум: андар баёни баркандани пайҳои обила.....	86
Фасли панҷоҳу панҷум: андар баёни табҳои омосӣ.....	87
Фасли панҷоҳу шашум: андар баёни нишонаҳо ва ҳукмҳои ин гуна табҳо.....	88
Фасли панҷоҳу ҳафтум: андар баёни ҳолатҳои табҳои мураккаб.....	88
Фасли панҷоҳу ҳаштум: андар баёни таби ним рӯзафкан.....	90
Фасли панҷоҳу нӯҳум: андар баёни нишонаҳои таби ним рӯзафкан.....	90
Фасли шастум: андар баёни илоҷи таби ним рӯзафкан.....	91
Фасяи шасту якум: гуфтор андар баёни канда шудани бемор.....	93
ҲАМНИДУВВУМ	
АНДАР БАЁНИ ПЕШОҶОҲИ ВА ҲУКМҶОҲИ БҶОҲОН,	
КИ АЗ ДУ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ	
Мақолаи нахустин: андар баёни бӯҳрон ва равиҳои бар бӯҳрон ва бар неки ё бадӣ ҳукм баровардан, ки шомилн наваду ҳашт фасл аст.....	96
Фасли нахустин: андар баёни ҷӣ будани бӯҳрон ва бахшҳои ҳукмҳои он.....	96
461	
Фасли дуввум: нишонаҳои ҳангоми бӯҳрон ба барсу ҳаракат намудани модда.....	101
Фасли севвум: нишонаҳои тафсилии ҳамаи инҳо.....	102
Фасли ҷаҳорум: ҳукми ин нишонаҳои муштараки ёдшуда ва ҳос.....	102
Фасли панҷум: андар баёни нишонаҳои майли модда ба сӯи арақ шудан.....	103
Фасли шашум: андар баёни нишонаҳои майли модда ба сӯи андомҳои пешоб.....	103
Фаслиҳафтум: андар баёни нишонаҳои майли модда ба сӯи роҳи бироз.....	103
Фасли ҳаштум: андар баёни нишонаҳои бӯҳроне, ки гоҳе аз тариқи захдон ба амал ояд... 104	Фасли нӯҳум:
андар баёни нишонаҳои бӯҳроне, ки аз тариқи боз шудани рағҳои мақъад зоҳир бигардад.....	104
Фасли даҳум: андар баёни нишонаҳои бӯҳроне, ки аз тариқи гузариш ба амал ояд.....	104
Фасли ёздаҳум: нишонаи он, ки гузариш ба сӯи бахшҳои фурӯсӯви тан бувад.....	105
Фасли дувоздаҳум: нишонаи он, ки гузариш ба сӯи бахшҳои барсӯвини тан бувад.....	105
Фасли сездаҳум: нишонаи гузариш ба бемории дигар.....	105
Фасли ҷаҳордаҳум: нишонаи бӯҳрони хурӯҷӣ.....	105
Фасли понздаҳум: ҳукмҳои ин гуна хурӯҷҳо.....	106
Фасли шонздаҳум: нишонаҳои воқеъ шудани ташаннуҷ.....	106
Фасли ҳафтдаҳум: нишонаҳои воқеъ шудани табларза.....	107
Фасли ҳаждаҳум: нишонаҳои кибабӯҳронихубдалолаткунанд.....	107
Фаслинуздаҳум: нишонаҳои кибабӯҳронибаддалолаткунанд.....	107
Фасли бистум: ҳукмҳои нишонаҳои кибабӯҳрони бад далолат кунанд.....	107
Фасли бисту якум: нишонаҳои пухтагӣ ва ҳукмҳои он.....	108
Фасли бисту дуввум: ҳукмҳои нишонаҳо ба таври мутлақ.....	108
Фасли бисту севвум: зикри нишонаҳои хуб.....	108
Фаслибистуҷаҳорум: ҳукмҳои нишонаҳои бад.....	108

Фасли бисту панҷум: зикри нишонаҳои бад.....	109
Фасли бисту шашум: нишонаҳои баде, ки ба намуди зоҳирӣ ва ранг алоқаманданд.....	109
Фасли бисту ҳафтум: нишонаҳое, ки аз сардари бигиранд.....	110
Фасли бисту ҳаштум: нишонаҳои баде, ки аз тариқи ҳисси гирифта шаванд.....	110
Фасли бисту нӯҳум: нишонаҳое, ки андар чашм падида оянд.....	110
Фасли сиввум: нишонаҳе, ки аз тариқи бинӣ бигиранд.....	111
Фасли сиву якум: нишонаҳе, ки аз тариқи гуфташуда бигиранд.....	111
Фасли сиву дуввум: нишонаҳое, ки аз сӯи дандонҳо бигиранд.....	111
Фасли сиву севвум: нишонаҳое, ки аз ҷиҳати забон, даҳон ва [андомҳои] бад-онҳо алоқаманд бигиранд.....	112
Фасли сиву чаҳорум: нишонаҳое, ки аз ҳолатҳои гулӯ, сурхӣ ва ноҳияҳои онҳо бадастоянд.....	112
Фасли сиву панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи меъда ва даҳони он гирифта шаванд.....	112
Фасли сиву шашум: нишонаҳое, ки аз тариқи андомҳои нафасгирӣ ҳосил шаванд.....	112
Фасли сиву ҳафтум: нишонаҳое, ки аз истироҳати тан, бад дароз кашидан бар пушт ва нотаваҷиб гирифта шаванд.....	113
Фасли сиву ҳаштум: нишонаҳои баде, ки аз сӯи ҳайъати хоҳра бигиранд.....	113
Фасли сиву нӯҳум: нишонаҳое, ки аз тариқи пӯст бигиранд.....	113
Фасли чиҳилум: нишонаҳое, ки аз ҳолатҳои шикам ва ноҳияҳои сари устухонҳои паҳду гарифташаванд.....	113
Фасли чиҳилу якум: нишонаҳое, ки аз тариқи мақсад бигиранд.....	114
Фасли чиҳилу дуввум: нишонаҳое, ки аз тариқи закар ва ҳоҳҳо бигиранд.....	114
Фасли чиҳилу севвум: нишонаҳое, ки аз тариқи захдон бигиранд.....	116
Фасли чиҳилу чаҳорум: нишонаҳои баде, ки аз тариқи андомҳои атроф бигиранд.....	114
Фасли чиҳилу панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи хоҳу бедорӣ гирифта шаванд.....	114
Фасли чиҳилу шашум: нишонаҳои баде, ки аз тариқи қорҳои даст бигиранд.....	115
Фасли чиҳилу ҳафтум: нишонаҳое, ки аз тариқи қорҳои даст бигиранд.....	115
Фасли чиҳилу ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тариқи овоз, сухан гуфтан ва ҳоҳиши гирифта шаванд.....	115
Фасли чиҳилу нӯҳум: нишонаҳое, ки аз тариқи ақл бигиранд.....	115
Фасли панҷоҳум: нишонаҳое, ки аз тариқи ҳаракатҳо бигиранд.....	115
Фасли панҷоҳу якум: нишонаҳое, ки аз ҳайъати рангҳо гирифта шаванд.....	115
Фасли панҷоҳу дуввум: нишонаҳое, ки аз тариқи гумонҳо оғиранд.....	116
Фасли панҷоҳу севвум: ҳукмҳое, ки аз тариқи ҳама ва даҳонфӯжа бигиранд.....	116
Фасли панҷоҳу чаҳорум: нишонаҳое, ки аз тариқи хоҳиши гирифта шаванд.....	116
Фасли панҷоҳу панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи иштиҳо ва ташнагӣ бигиранд.....	116
Фасли панҷоҳу ҳаштум: ҳукмҳои даҳонфӯжа гирифта шаванд.....	116
Фасли панҷоҳу нӯҳум: нишонаҳое, ки аз тариқи табларза ҳосил кунанд.....	117
Фасли шастум: ҳукмҳои истифода.....	117
Фасли шастуякум: ҳукмҳои арақ.....	118
Фасли шастудуввум: сабаби бисёр арақ қардан.....	118
462	
Фасли шасту севвум: аз ҳам тафовут доштани андомҳо аз ҷиҳати арақ қардан ва нақардан.....	118
Фасли шасту чаҳорум: гуногунии ҳолатҳо аз ҷиҳати арақ қардан ва ё арақ нақардан.....	118
Фасли шасту панҷум: рӯзҳое, ки андар онҳо арақ бештар ва ё камтар ояд.....	119
Фасли шасту шашум: тариқаҳои далелгирӣ аз арақ қардан.....	119
Фасли шасту ҳафтум: нишонаҳое, ки аз тариқи арақ қардан бигиранд.....	119
Фасли шасту ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тариқи набз бигиранд.....	120
Фасли шасту нӯҳум: ҳукмҳои ҳунибинӣ.....	120
Фасли ҳафтодум: нишонаҳое, ки аз тариқи ҳафтодӯш бигиранд.....	120
Фасли ҳафтоду якум: нишонаҳое, ки онҳоро аз тариқи атса битиранд.....	120
Фасли ҳафтоду дуввум: ҳукмҳои бирӯз.....	120

Фасли ҳафтоду севвум: нишонаҳое, ки аз тариқи бироз гирифта шаванд.....	121
Фаслиҳафтодучаҳорум:хукмҳоиқай.....	121
Фасли ҳафтоду панҷум: нишонаҳое, ки аз тариқи қай гирифта шаванд.....	121
Фаслиҳафтодушашум:хукмҳоипешоб.....	121
Фасли ҳафтоду ҳафтум: нишонаҳои пешобие, ки аз тариқи камию бешии он гирифта шаванд.....	122
Фасли ҳафтоду ҳаштум: нишонаҳое, ки аз тунукии пешоб гирифта шаванд.....	122
Фасли ҳафтоду нӯҳум: нишонаҳое, ки аз тариқи ситабрии қавом ва ё тирагии пешоб гирифта шаванд.....	122
Фасли ҳаштодум: андар баёни пешоби сафед ба ҳангоми бемориҳои тез.....	123
Фасли ҳаштоду якум: андар баёни пешоби сиёҳ ба ҳангоми табҳои тез.....	123
Фаслиҳаштодудуввум:сурхиипешоббаҳангомибемориҳои тез.....	123
Фасли ҳаштоду севвум: нишонаҳое, ки аз тариқи шини [пешоб] бигиранд.....	124
Фасли ҳаштоду чаҳорум: нишонаҳои аз тариқи ҳолатҳое аз қабилӣ ранг ва қавом ҳосил-шаванда, ки онҳо ба сабаби далелҳои як чиз бо ҳам фароҳам омада бошанд ва нахуст андар баёни пешобҳои равшанӣ.....	125
Фасли ҳаштоду панҷум: нишонаҳои баде, ки аз тариқи ҷи гуна рехтани пешоб ба дастоянд.....	125
Фасли ҳаштоду шашум: якчанд нишонаҳои бади пешоб.....	126
Фасли ҳаштоду ҳафтум: нишонаҳои бади андар беморон [дидашаванда], ки аз чинҳои гуногун иборат буда, бади онҳо аз он ҷиҳат бошад, ки онҳо андар беморони таб ва дигар беморон якбора ба ҳам ҷамъ оянд.....	126
Фасли ҳаштоду ҳаштум: нишонаҳои дер кашидани беморӣ.....	127
Фасли ҳаштоду нӯҳум: нишонаҳои он, ки беморӣ бо бӯҳрон бигузарад ва ё бо ҳалшавӣ....	128
Фасли навадум: ҳукмҳои канда шудани бемор.....	128
Фаслинавадуякумгннишонаҳоиқандашавӣ.....	128
Фаслинавадудуввум:андарбаёнисабабҳоимарг.....	128
Фасли наваду севвум: намудҳои гуногуни марг, ки андар марҳалаҳои табҳо рӯй диҳанд ва нишонаҳои ҷи гуна мурдани бемор.....	129
Фасли наваду чаҳорум: нишонаҳои марги бебӯҳрон.....	130
Фасли наваду панҷум: ҳолатҳое, ки беҳшавандагонро ориз бигарданд.....	130
Фасли наваду шашум: тадбири ғизоии каси аз беморӣ бархоста.....	130
Фасли наваду ҳафтум: ғизо додани каси аз беморӣ бархоста.....	131
Фасли наваду ҳаштум: ҳаракатҳои бемориҳо.....	132
Мақолаидуввум:ақдарбаёнисоатҳо,рӯзҳо,давраҳоибӯҳронӣ.....	133
Фасли нахустин: андар баёни оғози беморӣ_ва ибтидои ҳисоби бӯҳрон.....	133
Фасли дуввум: андар баёни сабаби рӯзҳои бӯҳрон ва давраҳои он.....	133
Фасли севвум: андар баёни ҷигунагии муносибатҳои баъзе аз рӯзҳои бӯҳрон бо баъзеи дигараш аз ҷиҳати қуввати заъф ва муқоясаи онҳо бо бемориҳо.....	135
Фасли чаҳорум: рӯзҳое, ки андар миён биафтанд.....	136
Фасли панҷум: андар баёни қавӣ ва ё заъиф будани рӯзҳое, ки андар миён биафтанд.....	136
Фасли шашум:андар баёни рӯзҳои бофазилат ва бад, ки хоҳ бӯҳронӣ бошанд, хоҳ андар миён афтад ва хоҳ оғохи диҳанда, ба тартиб оварда шаванд.....	137
Фасли ҳафтум: андар баёни рӯзҳое, ки на ба маънои якум ва на ба маънои дуввум рӯзҳои бӯҳронӣ неганд.....	137
Фасли ҳаштум: андар баёни рӯзҳои оғохи диҳанда.....	137
Фасли нӯҳум: шинохтани рӯзҳои бӯҳроние, ки шинохтанашон мушқил бошад.....	138
Фаслидахум: андар баёни нисбати рӯзҳои бӯҳрон ба бештари бемориҳо.....	139
ҶАМЪИ СЕВВУМ	
АНДАР БАЁНИ ОМОСҲО ВА ТАБИШҲО, КИ АЗ СЕ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ	
Мақола нахустин: андар баёни омосҳо ва табишҳои гарм ва табак.....	141
Фасли нахустин: гуфтор андар баёни омосҳо ва табишҳо.....	141
Фаслидуввум: авдар баёни фалагмунӣ.....	142
463	
Фасли севвум: илоҷи фалагмуни.....	142
Фасли чаҳорум: сурхбод (саромос) ва намудҳои он.....	145
Фасли панҷум: илоҷи сурхбод.....	145

Фасли шашум: намлаи говарсӣ.....	146
Фасли ҳафтум: муолаҷаи намла.....	146
Фасли ҳаштум: илоҷи намлаи говарсӣ, киякеазнамудҳои намлааст.....	146
Фасли нӯҳум: «аҳгар», «оташи форсӣ» ва ғайра.....	147
Фасли даҳум: илоҷи аҳгар ва оташи форсӣ.....	147
Фасли ёздаҳум: обилаҳои обӣ ва обилаҳои хунӣ.....	148
Фасли дувоздаҳум: андар баёни илоҷи обилаҳои обӣ ва обилаҳои хунӣ.....	148
Фасли сёздаҳум: андар баёни буштурам.....	149
Фасли чаҳордаҳум: илоҷи [буштурам].....	149
Фасли понздаҳум: андар баёни хӯра, табаҳ шудани андом ва фарқи миёни ғонғроно ва сафокулус.....	149
Фасли шонздаҳум: илоҷ.....	150
Фасли ҳафтдаҳум: авдарбаёни тоунҳо.....	151
Фасли ҳаждаҳум: андар илоҷ.....	151
Фасли нуздаҳум: омосҳое, ки андар гуддаҳо падид оянд.....	152
Фасли бистум: андар баёни хурӯҷҳои гарм.....	153
Фасли бисту якум: далелҳои хурӯҷ гарддани омос.....	154
Фасли бисту дуввум: далелҳои пазиш ва нишонаҳои он.....	154
Фасли бисту севвум: ҳукмҳои хуноба.....	154
Фасли бисту чаҳорум: далелҳои хурӯҷи дарунӣ.....	154
Фасли бисту панҷум: далелҳои пухтагии [хурӯҷи] дарунӣ.....	155
Фасли бисту шашум: далелҳои наздикии кафидани хурӯҷи дарунӣ.....	155
Фасли бисту ҳафтум: илоҷи хурӯҷҳои берунӣ.....	155
Фасли бисту ҳаштум: тадбири пазонидани хурӯҷҳои берунӣ ва ҳилаи римоварии онҳо.....	156
Фасли бисту нӯҳум: андар баёни тадбири хурӯҷҳои берунӣ, ки пухта бошанд.....	156
Фасли сиввум: андар баёни доруҳои кафонандаи хурӯҷҳои берунӣ.....	158
Фасли сиву якум: андар тадбири хурӯҷҳои дарунӣ.....	159
Фасли сиву дуввум: андарбаёни думмалҳо.....	159
Фасли сиву севвум: муолаҷаи думмалҳо.....	159
Фасли чаҳорум: андарбаёни туса.....	160
Фасли сиву панҷум: андар илоҷи туса.....	160
Мақолаи дуввум: андар баёни омосҳои сард ва он чи ки ба равиши онҳо бошад.....	161
Фасли нахустин: андар баёни омоси сусти балғамие, ки «узима» ном дорад.....	161
Фасли дуввум: илоҷи омоси сусти.....	161
Фасли севвум: андарбаёни домғулҳо.....	162
Фасли чаҳорум: илоҷи домғулҳо.....	163
Фасли панҷум: андар баёни гуддаҳо.....	164
Фасли шашум: андар баёни табишҳои гуддаӣ.....	164
Фасли ҳафтум: андар баёни фуҷисло.....	164
Фасли ҳаштум: андарбаёни ҳукаҳо.....	164
Фасли нӯҳум: андар баёни омосҳои сахт.....	166
Фасли даҳум: сахтии пайвандгоҳҳо.....	168
Фасли ёздаҳум: андар баёни [сахтиҳое], ки онҳоро «мисморҳо» хонанд.....	168
Фасли дувоздаҳум: андарбаёни саратон.....	169
Фасли сёздаҳум: илоҷ.....	169
Фасли чаҳордаҳум: зикри тадбири исҳол овардан ба ҳангоми саратон.....	170
Фасли понздаҳум: зикри доруҳои аз берун гузоштани саратон.....	170
Фасли шонздаҳум: андар баёни омосҳои бодӣ ва дамидагиҳои мушакҳо.....	171
Фасли ҳафтдаҳум: андар илоҷ.....	171
Фасли ҳаждаҳум: андар баёни ришта.....	171
Фасли нуздаҳум: илоҷ.....	172
Мақолаи севвум: андарбаёни ҷузом.....	174
Фасли нахустин: андар баёни чигунагии ҷузом ва сабаби он.....	174
Фасли дуввум: нишонаҳо.....	175
Фасли севвум: андар илоҷ.....	176
ҶАМЪИ ҶАҲОРИ	

**АНДАР БАЁНИ ОН ГУСАСТАНИ ПАЙВАСТАГИЕ, КИ ҒАЙРИ
ГУСАСТАГИИ БА БАСТАНУ ШИКАСТАН АЛОҚАМАНД
БУВАД ВА ИН АЗ ЧАҲОР МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ**

Мақолаи нахустин: андар баёни ҷароҳатҳои дӯхташаванда.....	183
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни гусастани пайвастагӣ.....	183
Фасли дуввум: хулосае андар баёни ҷароҳатҳо.....	183
464	
Фасли севвум: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни дармони ҷароҳатҳо.....	184
Фасли чаҳорум: андар шинохтани қуввати дорухое, ки гӯштро бирӯёнданд, бичаспонанд, бипӯшонанд ва бихӯранд.....	185
Фасли панҷум: андар баёни шикоятҳои ҷароҳат ва ғайри он, ки ба кушодан эҳтиёҷ дошта бошанд.....	186
Фасли шашум: андар тадбири ҷароҳатҳои дорон омос ва дард.....	186
Фасли ҳафтум: тадбири ҳамагонии ҷароҳатҳои дарунӣ ва оерунии андомҳои дарунӣ.....	187
Фасли ҳаштум: андар баёни чигунагии бастани ҷароҳатҳо.....	189
Фасли нӯҳум: андар баёни дорухои часпонандаи ҷароҳатҳо.....	190
Фасли даҳум: андар баёни дорухои фароҳамоваранда ва пӯшонандаи ҷароҳатҳо ва ғайри ҷароҳатҳо.....	191
Фасли ёздаҳум: андар баёни дорухое, ки ҷароҳатҳо ва решҳоро гӯшт бирӯёнданд.....	192
Фасли дувоздаҳум: андар илочи ҷароҳати шикастагиҳо исар.....	193
Мақолаи дуввум: андар баёни пӯстрав шудан, кӯфтагӣ, аз ҳам ҷудо шудан, лағжидан, афтодагӣ, ба ҳам задан, шикоятҳо шудан, хунравӣ ва монанди инҳо.....	194
Фасли нахустин: андар пешогоҳӣ.....	194
Фасли дуввум: андар баёни аз ҳам ҷудо шудан ва даридагӣ.....	194
Фасли севвум: илочи.....	194
Фасли чаҳорум: андар баёни афтидан ва кӯфт хӯрдан аз санг, девор ва ғайра.....	196
Фасли панҷум: илочи.....	196
Фасли шашум: садма ва зарбае, ки бар шикам расида бошад.....	197
Фасли ҳафтум: андар баёни ҳолати касе, ки ўро бо тозиёна ва монанди он зада бошанд ва чигунагии дармони ў.....	197
Фасли ҳаштум: андар баёни лағжидагӣ.....	198
Фасли нӯҳум: андар баёни рафтани пӯст ва аз ҷумла пӯстравии аз мӯза падвд омада.....	198
Фасли даҳум: андар баёни халидан, шикоятҳо ва берун овардани хор, тир ва устухонҳое, ки бандгардидаанд.....	199
Фасли ёздаҳум: дорухои [тир] берункашанда.....	201
Фасли дувоздаҳум: конуни дармони оташсӯхта.....	201
Фасли сиздаҳум: дорухои хосси сӯхтагӣ, ки ба ҳасби ғарази нахустин бувад.....	201
Фасли чаҳордаҳум: дорухои хосси сӯхтагӣ, ки ба ҳасби ғарази дуввум бувад.....	202
Фасли понздаҳум: сӯхтагӣ аз оби ҷӯшон^.....	202
Фасли шонздаҳум: андар баёни хунравӣ ва бастани он.....	202
Фасли ҳафтдаҳум: конуни дармони хунравӣ.....	204
Фасли ҳаҷдаҳум: андар сифати дорухои мураккабе^ ки аз намудҳои гуногун таркиб ёфта, аз барои боз доштани хун таъсири кавӣ доранд.....	207
1\Мақолаи севвум: андар баёни решҳо.....	208
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни решҳо.....	208
(Фасли дуввум: андар шинохтани конуни дармони решҳо.....	211
Фасли севвум: дармони решҳои зардобнок.....	213
Фасли чаҳорум: дармони решҳои ҷиркнок.....	214
Фасли панҷум: дармони решҳои амиқ, «горҳо» ва «паногоҳҳо».....	214
Фасли шашум: андар илочи кирмҳои решҳо.....	215
Фасли ҳафтум: тариқи рӯёндани гӯшт андар решҳо.....	215
Фасли ҳаштум: дармони решҳои хӯрашавандаи ғайри ганданда.....	216
Фасли нӯҳум: дармони решҳои гандида ва бад.....	216
Фасли даҳум: дармони решҳои басахтӣ фароҳамованда ва хирунӣ.....	217
Фасли ёздаҳум: дармони носурҳо ва пӯстҳое, ки ба ҳам начаспанд.....	219

тФаслидувоздахум: андар баёни гӯшти зиёдатии ҷароҳатҳо.....	220
Фасли сездрахум: тадбири решҳое, ки баъди фароҳам омадан боз кушода шаванд.....	221
Фасли ҷаҳордахум: пайҳои решҳо ва ҷароҳатҳо.....	221
Мақолаи ҷаҳорум: андар баёни гӯстагони пайвастагии, ки андар асабҳо бифтад ва он гӯстагони пайвастагии устухонҳо, ки ба шикастабандӣ алоқаманд нест.....	222
Фасли нахустин: ҷароҳатҳорои решҳои асабҳо ва он чи ки ба равиши инҳост.....	222
Фасли дувум: қонуни дармони гӯстагии пайвастагии асабҳо.....	223
Фасли севвум: доруҳои ҷароҳатҳорои решҳои асабҳо.....	225
Фасли ҷаҳорум: андар баёни омосҳое, ки асаби маҷрӯхро ориз бигарданд.....	226
Фасли панҷум: андар баёни кӯфта шудан ва каме лағжидани асаб.....	226
Фасли шашум: андар баёни сахтии асаб ва печидагии он.....	227
Фасли ҳафтум: зикри бемриҳои устухон.....	227
Фасли ҳаштум: андар баёни «боди сикзананда» ва фасоди устухон.....	227
Фасли нӯҳум: нишонаҳои табоҳии устухон.....	228
Фасли даҳум: дармони он.....	228
Фасли ёздаҳум: ҷиғанагии арра қардани устухони табаҳ.....	228
Фасли дувоздахум: андар баёни устухонпораҳо ва кишрҳое, ки андар решҳои фароҳамомада боқӣ бимоянд.....	229
Фасли сездрахум: андар баёни доруҳои шикастагии устухонҳо.....	229
465	
ҶАМЪИИ ПАНҶУМ АНДАР БАЁНИ ШИКАСТАБАНДӢ, КИ АЗ СЕ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ	
Мақолаи нахустин: андар баёни баромадагӣ ва он чи ки бад-он вобаста аст.....	231
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни баромадагӣ.....	231
Фасли дувум: нишонаҳои ҳамагонии баромадагӣ.....	232
Фасли севвум: нишонаҳои гароиш.....	232
Фасли ҷаҳорум: нишонаҳои афзоиши дарозии бандкушо бидуни баромадан.....	232
Фасли панҷум: дармони гароиш ва баромадагӣ.....	232
Фасли шашум: илоҷи давидани бандкушоҳо.....	233
Фасли ҳафтум: андар берун омадани манаҳ.....	233
Фасли ҳаштум: андар берун омадани ӯрхурак.....	234
Фасли нӯҳум: андар берун омадани дӯш.....	234
Фасли даҳум: нишонаҳои беруномадани бозу.....	235
Фасли ёздаҳум: илоҷи баромадагии бозу.....	235
Фасли дувоздахум: андар беруномадани шонадарнафсхӯд.....	236
Фасли сездрахум: андар беруномадани устухонҳои ҳурдиназдики дӯш.....	236
Фасли ҷаҳордахум: андар илоҷ.....	236
Фасли понздаҳум: андар берун омадани оринҷ.....	237
Фасли шонздаҳум: андар илоҷ.....	237
Фасли ҳафтдахум: андар беруномадани бандгоҳи банди даст.....	237
Фасли ҳаждаҳум: андар берун омадани ангуштон ва нишонаҳои он.....	237
Фасли нуздаҳум: андар шӯҷ.....	238
Фасли бистум: андар баёни аз ҳам боз шудани устухонҳои банди даст.....	238
Фасли бисту якум: андар берун омадан ва лағжидани мӯҳраҳо.....	238
Фасли бистудувум: андарилоҷ.....	238
Фасли бисту севвум: андар берун омадани думмоза.....	240
Фасли бисту ҷаҳорум: андар берун омадани суриш.....	240
Фасли бисту панҷум: нишонаҳо.....	240
Фасли бисту шашум: андар илоҷ.....	240
Фасли бисту ҳафтум: андар берун омадани зону.....	242
Фасли бисту ҳаштум: андар баёни илоҷи он.....	242
Фасли бисту нӯҳум: андар берун омадани разфа, ки он ҷашмаи зону бувад.....	242
Фасли сиввум: андар берун омадани бандгоҳи пошна ба наздики шитоланг.....	242
Фасли сиву якум: андар берун омадани устухонҳои панҷаи пой.....	243
Мақолаи дувум: андар баёни асосҳои ҳамагонии шикастагӣ.....	244
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни шикастагӣ.....	244
Фасли дувум: андар баёни ҳукмҳои сабзиши устухонҳо ва зидди он.....	245
Фасли севвум: андар баёни аслҳои қори шикастабандӣ ва бастан.....	245

Фасличаҳорум: андарпандишикастабанд.....	247
Фасли панҷум: андар баёни истоди чизи шикастабандишаванда.....	248
Фаслишашум: андарбаёничигунагиибандинаҳоварифодаҳо.....	248
Фасли ҳафтум: андар тафсир ва тафсили ҷи гунагии бастан.....	249
Фасли ҳаштум: андар чигунагии тахтаҳо.....	251
Фасли нӯҳум: тафсил ва тафсири чигуна ба кор бурдани тахтаҳо.....	251
Фасли даҳум: андар баёни шикастагии бо ҷароҳат.....	252
Фасли ёздаҳум: андар баёни шикастани устухони қачғирифта.....	253
Фасли дувоздаҳум: андар баёни тилоҳои шикастагӣ ва он чи ки ба равиши онҳост.....	253;
Фасли сездҳум: андар баёни тилоҳои боздоранда ва он чи ки бад-ин равиш бувад ва тилоҳое, ки хоришро ба ислоҳ биоваранд.....	253
Фасли чаҳордаҳум: туюғҳое, кидушоизросахтсозанд.....	254
Фасли понздаҳум: тадбири мӯътадил сохтани душбиз.....	254
Фасли шонздаҳум: доруҳое, ки сахтии бандгоҳҳоро нарм кунанд.....	254
Фасли ҳафтдаҳум: андар баёни доруҳое, ки истирхоро қавӣ созанд.....	255
Фасли ҳаждаҳум: андар баёни ба кор бурдани оби гарм ва раған.....	255
Фасли нуздаҳум: авдар баёни ҷи гуна гизову об додан ба каси мавриди шикастабандӣ қарорғирифта.....	255
Мақолаи севвум: андар баёни шикастагии ҳар як андом.....	257
Фасли нахустин: андар баёни шикастагии косаи сар.....	257
Фаслидуввум: андарбаёнишикастанидандонхона.....	261
Фасли севвум: андар баёни шикастагии бинӣ.....	262
Фасли чаҳорум: андар баёни шикастагии охурак.....	263
Фасли панҷум: андар баёни шикастани шона.....	264
Фаслишашум: андаршикастагииисарисина.....	264
Фасли ҳафтум: андар баёни шикастагии устухонҳи паҳду.....	264
Фасли ҳаштум: андар баёни он шикастагии, ки мӯҳраҳоро ориз бигардад.....	265
Фасли нӯҳум: андар баёни шикастагии бозу.....	265
466	
Фасли даҳум: андар баёни шикастагии соид.....	266
Фасли ёздаҳум: андар баёни шикастагии хурдаи даст.....	267
Фаслидувоздаҳум: андарбаёнишикастагииустухонҳоиангуштон.....	267
Фасли сездҳум: андар баёни шикастагии устухонҳои паҳн ва сурин.....	267
Фасли чаҳордаҳум: андар баёни шикастагии рон.....	268
Фасли понздаҳум: андар баёни шикастагии чашмаи зону.....	268
Фасли шонздаҳум: андар баёни шикастагии соқ.....	269
Фасли ҳафтдаҳум: андар баёни шитоланг.....	269
Фасли ҳаждаҳум: андар баёни пошна.....	269
Фасли нуздаҳум: ангуштони пой.....	269
ҶАҶИШАШУМ	
АНДАР БАЁНИ ЗАҲРҲО, КИ АЗ ПАНҶ МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ	
Мақолаи нахустин: андар баёни асосҳои он чи ки аз ҳоли заҳрҳои ошомидашаванда бидонанд ва гуфтори муфассал оид ба роҳҳои муолаҷаи заҳрҳое, ки заҳрҳои ҳайвонӣ нестанд.....	271
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни эҳтиёт қардан аз заҳрҳои ошомидашаванда ваилоҷионҳо.....	271
Фасли дуввум: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни заҳрҳои ошомидашаванда.....	271
Фасли севвум: ҷи гуна огоҳӣ пайдо қардан бар намудҳои гуногуни заҳрҳо.....	272
Фасли чаҳорум: нишонаҳои бад.....	273
Фасли панҷум: қонуни муолаҷаи касе, ки ба ӯ заҳр додаанд.....	273
Фасли шашум: доруҳое, ки аз барои [ҳамаи] заҳрҳо муштараканд.....	274
Фасли ҳафтум: як боби ҳамагонӣ андар баёни заҳрҳои ҷамодии чи маъданӣ ва чи ғайри маъданӣ.....	275
Фасли ҳаштум: як боби ҳамагонӣ андар баёни заҳрҳои наботӣ.....	277
Фаслинӯҳум: якҷанддоруҳои заҳрнокигарм.....	277
Фасли даҳум: андар баёни маҷмӯи доруҳои наботии заҳрноки сард.....	281
Мақолаи дуввум: андар баёни заҳрҳои ошомидашудаи ҳайвонӣ.....	284
Фасли нахустин: андар баёни ҳайвонҳое, ки бо ҷумлаи ҷасади хеш бикушанд ва ё табоҳӣ оваранд.....	284

Фаслидуввум: андарбаёникогнаҳо.....	284
Фасли севвум: андар баёни харгӯши дарёй.....	285
Фасличаҳорум: андарбаёникарбосаваофтобпараст.....	285
Фасли панҷум: авдар баёни сузмор.....	285
Фасли шашум: андар баёни ошомидани самандар.....	286
Фасли ҳафтум: андар баёни ғукҳои наистонии сабз ва ғукҳои дарёии сурх.....	286
Фасли ҳапгум: ғукҳои зард.....	286
Фасли нӯҳум: баҳши дигари ин қисм [аз заҳрҳо ва аз ҷумла] моҳии сард.....	286
Фасли даҳум: андар баёни гӯштбирёни гармогарм пӯшонидашуда ва гӯшти табаҳшуда... 286	Фасли ёздаҳум:
чинси дуввуми заҳрҳои ҳайвонӣ, ки мисоли онҳо заҳрҳои қаттол ва сари думи гавазн мебошад. [Азҷумла]: заҳриафъй.....	287
Фасли дувоздаҳум: авдар баёни заҳраи паланг.....	287
Фасли сездҳум: андар баёни заҳраи сағи обӣ.....	287
Фасличаҳордаҳум: андарбаёнисаридумигавазн.....	287
Фасли понздаҳум: чинси севвуми заҳрҳои ҳайвонӣ [ва аз ҷумла]: хуни тозаи барзагов.....	287
Фасли шонздаҳум: андар баёни арақи чаҳорпоён.....	288
Фасли ҳафтдаҳум: ақсар баёни ҳояи офтобпараст.....	288
Фасли ҳаждаҳум: андар баёни шири табаҳшуда.....	288
Фасяи нуздаҳум: андар баёни хуни баста.....	288
Фасли бистум: андар оаёни баста шудани шир андар меъда.....	289
Мақолаи севвум: андар тадбири ҳамагонии газидаги, андар рондани ҷунбандагонии зиёнкор ва андар илоҷи газидагии морҳо ва намудҳои онҳо.....290	
[Фасли нахустин: андар гуфтори ҳамагонии қонунҳои муолача].....	290
Фасли дуввум: андар доруқое, ки бар зидди газидагиҳо биошоманд.....	291
Фасли севвум: андар андуданиҳои зидди газидагиҳо.....	292
Фасли чаҳорум: андар андуданиҳое, ки агар онҳоро бар тан тило кунанд, ҷунбандагонии зиёнкор наздик наоянд.....	293
Фасли панҷум: андар баёни рондани ҷунбандагонии зиёнкор ба таври ҳамагонӣ.....	293
Фасли шашум: чизҳое, ки мардумон андар боби нест кардани даррандагон ёд кардаанд... 294	
Фасли ҳафтум: андар баёни рондани морҳо.....	294
Фасли ҳаштум: андар баёни рондан ва куштани каҷдумҳо.....	294
Фасли нӯҳум: андар баҳурҳое, ки каҷдумҳоро биронанд.....	294
Фасли даҳум: андар рондани кайкҳо.....	294
Фаслиёздаҳум: андарронданиҳомӯшақҳо ва пашшаҳо.....	295
Фаслидувоздаҳум: андарронданиросу.....	295
467	
Фасли сездҳум: андар рондани мушва куштани он.....	295
Фасли чаҳордаҳум: андар рондани мӯрчагон.....	295
Фасли понздаҳум: андар рондани мағасҳо.....	295
Фасли шонздаҳум: андар рондани занбӯрҳо.....	295
Фаслиҳафтдаҳум: андарронданисаргингардонҳо.....	295
Фасли ҳаждаҳум: андар рондани ҷӯбҳор.....	295
Фасли нуздаҳум: андар рондани матта.....	295
Фасли бистум: андар баёни намудҳои морҳо.....	296
Фасли бисту якум: андар баёни газидагии босиликус.....	297
Фаслибистудуввум: нишонаи газидагии ин [мор].....	297
Фасли бисту севвум: андар баёни газидагии ҳармоно.....	297
Фасли бисту чаҳорум: нишонаҳои газидагии море, ки «парасту» ном дорад ва он аз ҷумлаи карморҳост.....	297
Фасли бисту панҷум: нишонаи газидагии искилиси хушк, ки яке аз карморҳост.....	298
Фасли бисту шашум: андар баёни газидагии мори заҳрафкан ва искилинос.....	298
Фаслибистуҳафтум: моришохдор.....	298
Фасли бисту ҳаштум: нишонаи газидагии ин [мор].....	298
Фасли бисту нӯҳум: андар баёни море, ки «кудрис» ва «кадусудрус» ном дорад.....	298
Фасли сиввум: андар илоҷи [он].....	299
Фасли сиву якум: андар баёни идрис.....	299
Фасли сиву дуввум: гуфтори ҳамагонӣ андар баёни газидагии афъӣҳо ва ҳукмҳои онҳо	299
Фасли сиву севвум: андар илоҷи газидагии афъӣҳо бад-он чи ки ҳамчун қонун бувад.....	299

Фасли сиву чаҳорум: андар зикри доруҳои ошомидание, ки андар бобати газидагии афъиҳо сутуда бувад.....	300
Фасли сиву панҷум: зимодҳое, ки аз берун бибанданд.....	301
Фасли сиву шашум: андар баёни морҳои аз ҳамаи масомҳо хунпаррон, ки мисоли онҳо амуринос ва бастис бувад.....	301
Фасли сиву ҳафтум: андар илоҷ.....	301
Фасли сиву ҳаштум: андар баёни мори ташнагиоваранда.....	301
Фасли сиву нӯҳум: андар штоҷ.....	302
Фасли чиҳилум: андар оаёни морҳои ҷаҳанда ва саҳт парранда.....	302
Фасли чиҳилу якум: мори булутӣ, яъне дурунинос.....	302
Фасличихилудуввум: андар илоҷ.....	302
Фасли чиҳилу севвум: андар баёни морҳои говарсӣ.....	302
Фасли чиҳилу чаҳорум: андар баёни море, ки онро «систолӣ» номанд.....	302
Фасли чиҳилу панҷум: андар баёни мори паса, ки дорои рангҳои гуногун аст.....	302
Фасли чиҳилу шашум: андар баёни мори борситлис.....	303
Фасли чиҳилу ҳафтум: андар баёни фанҷунинос.....	303
Фасли чиҳилу ҳаштум: андар баёни умамузутис ва мавоъирус.....	303
Фасличихилунӯҳум: андар илоҷи [газидагии] инду [мор].....	303
Фасли панҷоҳум: андар баёни море, ки «сисир» ном дорад ва он гандонанда бувад.....	303
Фасли панҷоҳуякум: андар илоҷ.....	303
Фасли панҷоҳу дуввум: андар баёни синфҳои морҳое, ки ҳар гоҳ бигазанд, на бо заҳри қобили мулоҳазае, балки бо ҷароҳат зиён оваранд ва инҳо морҳои ниҳоят бузургҷусса бувад.....	304
Фасли панҷоҳу севвум: андар баёни агозинимун ва сир.....	304
Фасли панҷоҳу чаҳорум: андар газидагии аждаҳоидарёӣ.....	304
Фасли панҷоҳу панҷум: дучонваридарёӣ.....	304
Мақолаи чаҳорум: андар баёни газидагии инсон ва чаҳорпоён.....	305
Фасли нахустин: гуфтори ҳамагонӣ андар дармони газидагӣ.....	305
Фасли дуввум: андар баёни газидагии як одам одами дигарро.....	305
Фасли севвум: андар баёни газидагии сағи хонагии ғайри девона ва инчунин газидагии гургвамонандион.....	306
Фасли чаҳорум: андар баёни сифатҳои сағи девона, гурги девона ва шағоли девона.....	306
Фасли панҷум: андар зикри девона шудани ғайри он [ҷонвороне], ки ёд кардем.....	307
Фасли шашум: андар ҳолатҳои касе, ки ўро сағи девона газидааст.....	307
Фасли ҳафтум: андар баёни ҷӣ гуна фарқ кардан миёни газидагии сағи девона ва ғайри девона.....	308
Фасли ҳапҷум: андар илоҷ.....	308
Фасли нӯҳум: андар баёни доруҳои ошомидашаванда.....	310
Фасли даҳум: андар баёни зимодҳо ва дигар василаҳои монанди онҳо, ки аз барои кашидани [заҳр] ва васеъ сохтани ҷароҳат ба кор бибаранд.....	311
Фасли ёздаҳум: андар ҳилаҳо кардан аз барои ба бемор об додан.....	311
Фасли дувоздаҳум: андар баёни газидагии паланг, юз ва шер ва ҷароҳати панҷаи онҳо	312
Фасли сездҳум: андар баёни газидагии тимсоҳ.....	312
Фасли чаҳордаҳум: андар баёни газидагии маймун.....	312
Фасли понздаҳум: андар баёни газидагии гурба.....	312
Фасли шонздаҳум: андар баёни газидагии русу.....	312
468	
1	
Фасли ҳафтдаҳум: андар баёни газидагии муғоли, яъне ғало.....	312
Фасли ҳаҷдаҳум: андар илоҷ.....	313
Мақолаи панҷум: андар неш задану газидагии ҳашарот..... '."/.	314
Фасли нахустин: андар баёни амудҳои гуногуни каҷдӯми баррӣ.....	314
Фасли дуввум: андар оноризаҳое, ки аз газидагии онҳоро ӯйдиханд.....	314
Фасли севвум: андар илоҷ.....	315
Фасли чаҳорум: андар доруҳои ошомидани дигар.....	316
Фасли панҷум: андар баёни зимодҳо ва тилоҳо.....	316
Фасли шашум: андар баёни ҷаррора.....	317

Фасли ҳафтум: андар баёни илочи он.....	317
Фасли ҳаштум: андар баёни намудҳои тортанак, ҳазорпой ва ғунда.....	317
Фасли нӯҳум: ба таври ҳамагонӣ ва ба таври муфассал андар баёни аразҳое, ки каси ғундағазидарорӯидиҳанд.....	318
Фаслидаҳумғандарилоҷ.....	319
Фасли ёздаҳум: тилоҳо ва монанди онҳо.....	320
Фаслидувоздаҳум:андарбаёниҳазорпойваилоҷион.....	320
Фасли сездаҳум: тортанак ва илоҷи он.....	320
Фасли чаҳордаҳум: ду ҷонваре, ки бархе аз пизишкони донишманд онҳоро ёд кардааст...	320
Фасли понздаҳум: андар баёни ҷонвари дигаре, ки онро «мугарнино» хонанд.....	320
Фасли шонздаҳум: андар баёни шупуши каргас, ки онро ба форсӣ «даза», ба юнонӣ «самалукӣ» ва ба ҳиндӣ «тағонус» хонанд.....	321
Фаслиҳафтдаҳумғандарилоҷ.....	321
Фасли ҳаждаҳум: таббӯъ ва ғилмӯҳра.....	321
Фасли нуздаҳум: андар баёни занбӯрҳо.....	321
Фасли бистум: андар илоҷ.....	321
Фаслибистуякум:андарбаёнимагасиангубинваилоҷион.....	321
Фасли бисту дуввум: андар баёни мӯрчаи болдор ва чизи дигари бад- он монанд.....	322
Фасли бисту севвум: андар баёни карбосаи саҳрой ва азоя.....	322
Фаслибистучаҳорум:андарбаёничилучаҳорпой.....	322
Фасли бисту панҷум: андар баёни газидани самандар.....	322
Фаслибистушашум:андарилрҷ.....	322
Фасли бисту ҳафтум: андар баёни сақулуфандари баррӣ ва дарёӣ.....	322
Фасли бисту ҳафтум: андар баёни ҳафтуми дарёӣ.....	323
Фаслибистунӯҳум:андарбаёниҳазорпойваилоҷион.....	323
Фаслисиввум:андарбаёнигазиданиғукҳоидарёиисурх.....	323
Фасли сиву якум: андар баёни илоҷи ҷунбандағони зиёнкори дарёи захиноқ ба таври ҳамагонӣ.....	323

ҶАҶИ ҲАҶТУМ

АНДАР БАЁНИ ОРОСТАҒӢ, КИ АЗ ЧАҲОР МАҚОЛА ИБОРАТ АСТ

Мақолаи нахустин: андар баёни ҳолатҳои мӯй ва сабӯсаи сар.....	325
Фасяи нахустин: андар баёни моҳияти мӯй.....	325
Фаслидуввумғандарбаёнисабабибемӯй.....	325
Фаслисеввум:андардорухое, ки мӯйро нигоҳ доранд.....	326
Фасличаҳорум:андарбаёнидорое, кимӯйабрӯвоннигоҳдорад.....	327
Фасли панҷум: андар баёни дорухое, ки мӯйро дароз кунанд.....	328
Фасли шашум: андар баёни дорухои мӯйрӯёндаи қавии хосси муолаҷаи ҳамон намудҳои рехтани мӯи пеши сар, рехтани абрӯвон ва ғайра, ки муолаҷашавандаанд.....	328
Фаслиҳафтум: андар баёни «бемории рӯбоҳ» ва «бемории мор».....	330
Фаслиҳаштум:андарилоҷ.....	330
Фаши нӯҳум: андар баёни он чи ки мӯйро бирезонад.....	332
Фаслидаҳум:андармуолаҷаикасе, ки аз оҳак сӯхта бошад.....	332
Фасли ёздаҳум: андар баёни рӯи чизҳое, ки бӯи^>ҳақро бибурронанд.....	333
Фасли дувоздаҳум: андар баёни дорухое, ки мӯйро рӯидан нагузоранд.....	333
Фасли сездаҳум: андар дорухои марғӯласозандаи мӯй.....	333
Фасличаҳордаҳум:андарбаёниончикимӯйроҳамворсозад.....	333
Фасли понздаҳум: андар баёни шиканандагии мӯй.....	333
Фасли шонздаҳум: андар баёни он чи ки мӯйро борик кунад.....	334
Фасли ҳафтдаҳум: гуфтор андар баёни барноӣ ва мӯйсафедӣ.....	334
Фасли ҳаждаҳум: андар баёни он чи ки сафед шудани мӯйро ба таъхир биандозад.....	334
Фасли нуздаҳум: дорухои олулание, ки мӯйро аз сафед шудан боз доранд.....	335
Фасли бистум: ақдар баёни хизобҳо.....	335
Фаслибистуякум:андарбаёнидорухоиисеҳкунандаимӯй.....	336
Фаслибистудуввум:андарбаёниголия, ки онро сутудаанд.....	338

Фасли бисту севвум: андар баёни доруҳои маллагунсозанда ва он чи ки ба равиши 469	
онҳост.....	338
Фасли бистучаҳорум: андар баёни доруҳои сафедкунандаи мӯй.....	338
Фасли бисту панҷум: андар пешгирӣ^кардани ҳолатҳое, ки баъди хизоб рӯй диҳанд.....	339
Фасли бисту шашум: андар баёни сабӯса.....	339
Фасли бисту ҳафтум: ақсар илоҷ.....	339
Фасли бисту ҳаштум: андар дรรӯҳои сабӯса, ки нарма ва камсӯзонандаанд.....	340
Фасли бисту нӯҳум: андар баёни он доруҳои сабӯса, ки қавӣ бувад.....	340
Мақолаи дуввум: андар баёни ҳолатҳои пӯст аз ҷиҳати ранг.....	341
Фасли нахустин: андар баёни сабабҳои дигаргунсозандаи ранг.....	341
Фаслидуввум: андар баёни сабабҳои ба зардӣ табдил ёфтани ранг.....	341
Фасли севвум: андар баёни чизҳое, ки рангро бо тобиш додан, сурх гардонидан ва зудоши латифи худ беҳ кунанд.....	341
Фасли чаҳорум: андар нигоҳ доштани пӯст аз офтоб, бод ва сармо.....	343
Фасли панҷум: андар баёни осори кӯфтагӣ ва осори сиёҳӣ.....	343
Фасли шашум: андар баёни осори решҳо ва обила.....	343
Фасли ҳафтум: андар баёни ҳуни мурда, кунҷидаи сиёҳ, кунҷидаи сурх ва калаф.....	344
Фаслиҳаштум: андарбаёнинакдшбосӯзанзадаваилоҷион.....	346
Фасли нӯҳум: андар илрчи бодишном ва сурхии беандоза.....	346
Фасли даҳум: андар баёни баҳак, вазаҳ ва бараси сафеду сиёҳ.....	346
Фасли ёздаҳум: андар баёни нишонаҳо.....	347
Фасли дувоздаҳум: андар баёни илоҷи баҳаки сафед.....	347
Фасли сёздаҳум: андар баёни муолаҷаи вазаҳ ва барас.....	348
Фасли чаҳордаҳум: андар илоҷи бараси сиёҳ.....	351
Мақолаи севвум: андар баёни он чи ки пӯстро, на ранги пӯстро, ориз бигардад.....	352
Фасли нахустин: андар баёни саъфа, ширина, решӣ балхӣ ва бутм.....	352
Фаслидуввум: андарилоҷ.....	352
Фасли севвум: андар доруҳои аз берун гузоштани саъфаи тар.....	353
Фасли чаҳорум: андар доруҳои аз берун гузоштани хосси саъфаи хушк.....	354
Фасли панҷум: андар баёни парюн.....	354
Фасли шашум: андар илоҷи парюн.....	354
Фасли ҳафтум: андар баёни василаҳои аз берун гузоштани муолаҷаи парюн.....	355
Фасли ҳаппум: андар баёни табишҳои ширӣ.....	355
Фасли нӯҳум: андар баёни гар ва хориш.....	355
Фаслидаҳум: андарилоҷ.....	356
Фасли ёздаҳум: андар баёни хушкранда (гармоб).....	359
Фаслидувоздаҳум: андарилоҷ.....	359
Фасли сёздаҳум: андар баёни «духтарони шаб».....	359
Фасли чаҳордаҳум: андар илоҷ.....	360
Фасли понздаҳум: андар баёни озаҳҳо ва аз ҷумла озаҳҳои меҳмонанд, сарбаргаштаи шохмонанд ва дигар чизҳои ба равиши онҳо буда.....	360
Фасли шонздаҳум: андар илрч.....	360
Фасли ҳафтдаҳум: андар баёни шохҳо.....	361
Фасли ҳаҷдаҳум: андар баёни кафидагӣҳое, ки бар пӯст, лабон, андомҳои атрофӣ ва ҳама ҷои пӯсти тан падида оянд.....	361
Фасли нуздаҳум: андар илоҷи кафидагӣҳо ба таври ҳамагонӣ.....	361
Фасли бистум: андар баёни кафидагӣҳои лаб.....	362
Фасли бисту якум: андар баёни кафидагӣҳои пой.....	362
Фаслибистудуввум: андарилрч.....	362
Фаслибистусеввум: андарбаёникафидагӣҳоидаст.....	363
Фаслибистучаҳорум: андарбаёникафидагӣҳоимиёниангуштон.....	363
Фасли бисту панҷум: андар баёни реш шудани нишастгоҳ.....	363
Фасли бисту шашум: андар баёни бӯи бади пӯст, зерӣ бағалу буни рон, пешоб ва бироз.....	363
Фасли бисту ҳафтум: андар илоҷи табоҳии бӯи пӯст ба таври ҳамагонӣ.....	363
Фасли бисту ҳаштум: андар ганди бағал ва илоҷи он.....	363
Фасли бисту нӯҳум: андар саҳт бадбӯӣ будани бироз ва бод ва илоҷи он.....	364

Фаслисиввум:андарбаёнибадбӯиипешоб.....	364
Фасли сиву якум: андар баёни шупуш ва ришк.....	364
Фаслисивудуввум:андар илоҷ.....	365
Мақолаи чаҳорум: андар баёни ҳолатҳое, ки ба тан ва андомҳои атрофӣ алоқаманданд ва ин поёни китоби оростагист.....	367
Фасли нахустин: андар баёни бартараф кардани лоғарӣ.....	367
Фаслидуввум:андарилоҷ.....	368
Фасли севвум: андар фарбеҳ сохтани ҳар як андом, масалан даст, ё пой, ё лаб, ё бинӣ, ё пусти сари нара ва нара.....	372
Фасли чаҳорум: андар баёни зиёнҳои фарбеҳии ба ифрот.....	372
Фаслипанҷум:андарбаёнилоғарсозӣ.....	373
Фасли шашум: андар баёни лоғар гардонидани андомҳои ҷузъӣ аз қабилӣ пистон, ҳоя, даст, пой ва монанди инҳо.....	374
470	
Фасли ҳафтум: андар баёни нохунҳора.....	375
Фасли ҳаштум: андар илрҷ.....	375
Фасли нӯҳум: андар баёни «гӯшҳои муш» ва таркидан, қишр партофтан ва гаргин шудани нохунҳо.....	376
Фасли даҳум: андар баёни ташаннуч, қач шудан ва ҷузом шудан. ки нохунҳоро ориз бигарданд.....	376
Фасли ёздаҳум: андар илоҷ.....	376
Фасли дувоздаҳум: андар баёни ҳилаҳои кандани нохуне, ки аз ҷиҳати ҳайбат, рангва дигар нуқсонҳо баднамуд аст, то баҷои он нохунҳои хуб бирӯяд.....	377
Фаслисездаҳум:андармуроткарданинохунӣ.....	377
Фасличаҳордаҳум: андар баёни барасе, ки бар нохунҳо падида ояд.....	377
Фасли понздаҳум: андар баёни зардие, ки нохунҳоро ориз бигардад.....	377
Фасли шонздаҳум: андар баёни кӯфтагии нохунҳо.....	377
Фасли ҳафтдаҳум: андар ҳуни мурдае, ки андар зерӣ нохун аз кӯфта шудан падвид ояд.....	378
ТАВЗЕҲОТ ВА ФЕҲРИСТ	
Тавзеҳот.....	379
Феҳристидорухо,маводдидоругӣвағизоҳо.....	390
Феҳристи истилоҳот ва мафҳумҳои асосӣ.....	414
Феҳристи ашхос ва номҳои ҷуғрофӣ.....	458
Адабиёт.....	459

**АБУАЛИ ИБНИ СИНО
ҚОНУНИТИБ КИТОБИ IV**

МуҳаррирЛ. Тошев

Ҳуруфчинии компютерӣ ва тарроҳии А. Қурбонов

Муҳаррири ороиш Э. А. Сайфуддинов

МусахҳахЛ. Тошев

Ба ҷопхона 18. 05. 2005 супурда шуд. Ба ҷопаш 15. 06. 2005 имзо шуд.

Коғазӣ офсетӣ №1. Андозаи коғаз 70х100 1/16. Гарнитурҳои Типез

Кеш Котай Т/Т. Чопи офсет. Ҷузъи ҷопӣ 29,5. Ҷузъи ҷопии шартӣ

38,055. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 35,065. Адади нашр ЮООНуsха.

Нархи китоб шартномавист.

Сарредаксияи илмӣ Энcиклопедияи Миллии Тоҷик

734063, Душанбе, кӯчаи Айни, 126.

Дар матбааи нашриёти «Ватанпарвар» ҷоп шудааст.

Шаҳри Душанбе, кӯчаи Варзишгарон 12.